

8 KASIM DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ
38. KOLOKYUMU

“KENTLERİN GELECEĞİ”

Cilt I

6-7-8 Kasım 2014
İstanbul

TMMOB Şehir Plancıları Odası

8 KASIM DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ
38. KOLOKYUMU
“KENTLERİN GELECEĞİ”
Bildiriler Kitabı, Cilt I

İletişim:
TMMOB Şehir Plancıları Odası Genel Merkezi
Atatürk Bulvarı No: 219 K: 2 D: 7
Kavaklıdere - Ankara
Tel: 0312 417 87 70
Faks: 0312 417 90 55
e-posta: spo@spo.org.tr
www.spo.org.tr

Yayına Hazırlık
Murat ÖLMEZ - Tuğba OĞUZ

Grafik ve Baskıya Hazırlık
Leda Ajans
M. Gürbüz FEHİM

Baskı
Aydan Yayıncılık Sanayi ve Ticaret A.Ş.
Alınteri Bulvarı 3364. Sk. No: 4
Ostim - Ankara - 312 354 46 27

ISBN: 978-605-01-0761-6

Ankara, Ekim 2015

İÇİNDEKİLER

AÇILIŞ KONUŞMALARINI - 6 KASIM 2014

<i>Tayfun KAHRAMAN</i>	3
<i>Prof. Dr. Handan TÜRKOĞLU</i>	5
<i>Prof. Dr. Sinan Mert ŞENER</i>	7
<i>Orhan SARIALTUN</i>	9
<i>Prof. Dr. Mehmet KARACA</i>	12

Dünya Şehircilik Günü Bildirgesi

<i>Hüseyin G. ÇANKAYA</i>	15
---------------------------------	----

AÇILIŞ OTURUMU - 6 KASIM 2014

Oturum Başkanı: **Prof. Dr. Mehmet OCAKÇI**

Nasıl Bir Toplum, Nasıl Bir Gelecek ve Kentler?*	
<i>Prof. Dr. Çağatay KESKİNOK</i>	24

Toplum Yararına İdeallerden Piyasa Hakimiyetindeki Pratiğe:
Planlama Eğitimi ve Pratiği Arasındaki Kopuş Sürecinde Plancının Habitus'u
Nasıl Değişiyor?

<i>Yrd. Doç. Dr. Mehmet PENPECİOĞLU - Doç. Dr. Tuna TAŞAN-KOK</i>	32
---	----

1A. OTURUM - 6 KASIM 2014

Çevre Politikaları, İklim Değişikliği ve Planlama

Oturum Başkanı: **Prof. Dr. Azime TEZER**

Dünya'daki Mevcut Enerji Politikaları ve Nükleer Enerjinin Yeri: Türkiye'de Süregelen Tartışmaların Değerlendirilmesi <i>Fatma Bilge Yıldız - Doç. Dr. Çiğdem Varol</i>	45
---	----

İklim Değişikliği Farkındalığı ve Yerel Çevre Politikaları / Gebze Örneği <i>Dr. Ayşe Nur Albayrak</i>	73
---	----

İklim Değişikliği Sorununun Kentsel Planlama ile Bütünleştirilmesindeki Sorunlar ve Potansiyeller: Yasal Çerçeve Bir Değerlendirme <i>Yrd. Doç. Dr. M. Burcu Sılaydın Aydın - Ar. Gör. E. Duygu Kahraman</i>	95
--	----

1B. OTURUM - 6 KASIM 2014

Kent Yönetimi

Oturum Başkanı: **Prof. Dr. Fatma ÜNSAL**

Büyükşehir Ütopyası ve Hatay'ın Geleceği <i>Araş. Gör. Zehra GÜNGÖRDÜ - Araş. Gör. Saadet Tuğçe TEZER</i>	111
Kentlerin Geleceği İçin Yerel Yönetim Anlayışında Yeni Bir Bakış Açısı - Bursa Nilüfer Belediyesi Örneği <i>Gizem ELMAS - Mustafa BOZBEY</i>	123
Kentsel Mekanın Yeniden Üretiminde Giderek Belirsizleşen ve Merkezileşen Yasal Çerçeve: Amaçlar, Sonuçlar ve Yerel-Merkezi Yönetim İlişkisine Etkileri <i>Ş. Emek ATAMAN</i>	134

2A. OTURUM - 7 KASIM 2014

Karar Alma Süreçlerinde Yasal ve Yönetimsel Çerçeve

Oturum Başkanı: **Prof. Dr. Ferhan GEZİCİ**

Bir 1/100.000 Ölçekli ÇDP Hikayesi <i>Yrd. Doç. Dr. Ali Cenap YOLOĞLU</i>	155
Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği Üzerine Düşünceler <i>Ali VARDAR</i>	162
Avrupa'da ve Türkiye'de Çok-Merkezli Mekansal Gelişme Üzerine: Kavramlar, Eğilimler ve Politikalar <i>Doç Dr. N. Aydan SAT - Doç Dr. Çiğdem VAROL- Dr. Sevinç Bahar YENİGÜL - Dr. Aslı GÜREL ÜÇER</i>	174

2B. OTURUM - 7 KASIM 2014

Planlama ve Katılım -I-

Oturum Başkanı: **Prof. Dr. Gülden ERKUT**

Ulusal Planlama Süreçlerindeki Mevcut Katılım Mekanizmalarının Bütünsel Bir Değerlendirmesi <i>Doç. Dr. Savaş Zafer ŞAHİN</i>	197
Kente Katılım Sürecinde Sanat Projelerinin Rolü <i>Ezgi AYDOĞAN</i>	213

Bir Vaka Olarak Mahalle(m): Kent ve Kentli İlişkisine Bir Bakış
Öğ. Gör. Tuba DOĞU - Nazlı YATAĞAN - Araş. Gör. S. Gizem ÖZMEN223

3A. OTURUM - 7 KASIM 2014

Büyük Projeler ve Kentlerin Geleceği

Oturum Başkanı: **Prof. Dr. Zekai GÖRGÜLÜ**

Türkiye’de Büyük Kentsel Projeler ve ÇED Süreci İlişkisi:
İstanbul 3. Havalimanı Örneği
Baran BOZOĞLU245

Manisa’nın Geleceğini Büyük Projeler Üzerinden Okumak ve Yeniden
Kurgulamak
Yrd. Doç. Dr. Neslihan KARATAŞ,
Yrd. Doç. Dr. Ahu DALGAKIRAN ERDOĞAN271

Arsa Satışı Karşılığı Gelir Paylaşımı Modeli Üzerine Bir Değerlendirme
Adil ÇAMUR302

Kentsel Yayılmanın Etki’leyeceği’Potansi’yelAlanların Uzaktan Algılama ve CBS
ile Belirlenmesi;
Denizli Örneği
Serhat CENGİZ - Yrd. Doç. Dr. Sevgi GÖRMÜŞ - Gizem ÖZDEMİR321

3B. OTURUM - 7 KASIM 2014

Planlama ve Katılım -II-

Oturum Başkanı: **Prof. Dr. İclal DİNÇER**

Toplum Temelli Kentsel Dönüşümde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü:
“Mahalle Dernekleri” İstanbul Örneği
Araş. Gör. Fatma Tuğba CANAN - Doç. Dr. Ş. Şence TÜRK -
Doç. Dr. Engin E. EYÜBOĞLU337

Kültürel Mirasın Korunması ve Sürdürülebilirlik Arasındaki Paradoks
Yrd. Doç. Dr. İ. Bâkir KANLI359

Deprem Sonrası Yerel Yönetimlerde Kentsel Politikalar: Katılımcı Demokratik
Politikalar İle Planlamaya Ekolojik Bir Bakış Açısı, Van Örneği
Mahmut GEYİK377

4A. OTURUM - 7 KASIM 2014

Planlamada Ulaşım Politikaları

Oturum Başkanı: **Doç. Dr. Ela Babalık Sutcliffe**

Türk Kentlerinde Ulaşım Planlamasının Sorunları ve Geleceği <i>Erhan ÖNCÜ</i>	397
Kentsel Ulaşımın Kentlerimiz İçin Yeni Bir Bileşeni: Park et-Devam et Sisteminin Sürdürülebilirlik Yönünden İrdelenmesi <i>Prof. Dr. Hülagü KAPLAN</i> <i>Araş. Gör. H. Gül ÖNDER</i>	413
Kent Merkezinde Araç Erişim Kontrol Politikalarının Değerlendirilmesi Ve Simülasyonu: Ankara'da Tunalı Hilmi Caddesi Örneği <i>Murat DOĞAN</i>	429

4B. OTURUM - 7 KASIM 2014

Kır - Kent Etkileşimi

Oturum Başkanı: **Doç. Dr. Kübra CİHANGİR ÇAMUR**

Çağdaş Şehircilik Paradigmasında Kent ve Kır: Yeni Bir Mekansal Temsil Biçimine Doğru <i>Araş. Gör. Duygu CİHANGER</i>	439
Göçer(ler)in Serencamı: Kırsal Alanlarda Yok Edilen Bir Yaşam Şeklinin Toplumsal, Politik ve Mekânsal Hikâyesi <i>Doç. Dr. Kamuran SAMİ</i>	455

ÖĞRENCİ PANELİ 7 KASIM 2014

Ütopya'dan Distopya'ya: İstanbul

Moderatör: **Tayfun KAHRAMAN**473

AÇILIŞ KONUŞMALARI*

Tayfun KAHRAMAN

TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şube Başkanı

Prof. Dr. Handan TÜRKOĞLU

İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi,
Şehir ve Bölge Planlama Bölüm Başkanı

Prof. Dr. Sinan Mert ŞENER

İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Dekanı

Orhan SARIALTUN

TMMOB Şehir Plancıları Odası Genel Başkanı

Prof. Dr. Mehmet KARACA

İstanbul Teknik Üniversitesi Rektörü

* *Metinler 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 38. Kolokyumu kapsamında 6 Kasım 2014 günü yapılan Açılış Konuşmaları'ndaki bant kayıtlarından üretilmiştir.*

Tayfun KAHRAMAN

TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şube Başkanı

Sayın hocalarım, çok sevgili meslektaşlarım ve çok değerli öğrenci arkadaşlar; hepiniz hoş geldiniz. Öncelikle İstanbul Teknik Üniversitesi ve odamız ortaklığında düzenlenen Dünya Şehircilik Günlerinin bugün 38.sini gerçekleştiriyoruz. Büyük bir emekle ve büyük bir çabayla yıllardır sürdürülmeye çalışılan bu gelenek bugün salonun dolduğundan da anladığımız üzere sizlerin de katkılarıyla birlikte zenginleşerek, gerçekten de güzel bir tablo karşımıza çıkartıyor.

Bugün kentlerin geleceğini tartışacağız. Gelecekte kentlerimizin alacağı boyutu tartışacağız. Üç gün boyunca hepimizin ortak bir sorusu olacak: Kentlerimiz nereye gidiyor ve geleceğimizde bizleri bekleyen, kentlerimizi bekleyen nedir? Bu sorulara yanıt bulacağız. Öğrenci arkadaşlarımız sağ olsunlar, şu anda da buradalar, iki gündür bu konuda kafa yormaya ve bir beyin fırtınası yapmaya başladılar. Çalıştay sonuçlarını yarın bizlere aktaracaklar ve onlarla bu tartışmayı sürdürmeye devam edeceğiz. Tabii kentlerin geleceğini tartışırken bugün içinde bulunduğumuz kent oldukça anlamlı, İstanbul. Türkiye'nin geri kalan 80 kentinde yaşanılanın daha ötesinde İstanbul'un geleceği ne yazık ki bugünlerde çok daha karanlık görülüyor. Hele ki biz ve meslektaşlarımız için şehir planlama disiplini açısından baktığımızda. Bugün Ankara'da, İzmir'de, Türkiye'nin geri kalan 78 kentinde de farklı süreçler yaşanmasa da İstanbul'da özellikle yaratılmaya çalışılan geleceğin bizler için ne kadar tehditkâr olduğu ve bizler için ne kadar karamsar bir tablo ortaya koyduğu hakkında eminim ki sizler de benimle aynı düşüncüyü paylaşıyorsunuz.

Bu üç gün esasında yapacağımız tartışmalar bir anlamda bu tablonun vahametini ortaya koyarken, bu tablodan çıkış yollarını da aramamız için bizler için büyük bir şans olacak diye düşünüyorum. Bizlerin bugün geldiğimiz noktada özellikle tarihe not düşülürken sürdürdüğümüz mücadelemize rağmen devam eden bu projeci yaklaşım ve planlama disiplini tamamen ortadan kaldıran bu algı, anlayış nedeniyle bizlerin üzerindeki sorumluluğu da tarihe not olarak düşecek. Bizler bu tarih notlarında emin olun o dönemin şehir plancıları olarak ya yeterince ses çıkaramayanlar ya da yeterince elini taşın altına koyamayanlar olarak tarihe geçmiş olacağız. Verilen bu mücadeleye rağmen hepimizin yine aynı dirayet, aynı bilimsellik, aynı anlayış ile mesleğimizin bizlere vermiş olduğu o aydınlık çizgiden ayrılmadan mücadelemizi sürdüreceğimiz bir noktadayız.

AÇILIŞ KONUŞMALARI

Bugün İstanbul hepimizin bildiği çok büyük bir baskı altında, bugün İstanbul'da özellikle kentin kuzeyindeki 2009 yılında bu kentin yöneticilerinin deyişiyile "İstanbul'un Anayasası"na aykırı olarak gerçekleştirdiğimiz bu projelerle üçüncü köprü, Kanal İstanbul, bunun yanında üçüncü havalimanı ve benzeri projelerle İstanbul'un kuzeye ve daha da doğal alanlarına, su havzalarına yapmış olduğu müdahalelerle birlikte ortaya çıkan tabloyu burada hepimiz tekrar tekrar tartışma fırsatı bulacağız ve İstanbul'un, özellikle Türkiye kentlerinin geleceği üzerindeki ambargoyu bir anlamda perdeyi aralayıp, bu ambargoya bakacağız.

Umarız üç gün boyunca bu anlamda gerçekleştireceğimiz etkinliğimiz hepimiz için başarılı sonuçlar ve tarihe düşülecek önemli notlar, önemli izler bırakır. Hepimizin zihinlerinde bugünden sonra daha büyük bir aydınlanma yaşanacaktır. Burada sözlerime son verirken özellikle sizlere bu anlamlı günde, Dünya Şehircilik Günü'nde katkı koyduğunuz, İstanbul'un bu güzel havasında belki de pastırma yazının son gününde burada salonda yer aldığınız için teşekkür ediyorum. Birçok meslektaşımızın emeği geçti; hem odamızdan hem de İstanbul Teknik Üniversitesi'nden hepsine tek tek emekleri için; düzenleme kurulunda yer alan, bilim kuruluunda yer alan tüm meslektaşlarıma emekleri için tekrar tekrar ve teker teker teşekkürü bir borç bilirim. Çünkü bugüne gelene kadar emin olun arkasında aylar süren büyük bir çalışma vardı ve hepsi çok yoğun emek harcadılar. Gerçekten de büyük bir teşekkürü hak ediyorlar. Umarım hepimiz için aydınlatıcı ve hepimiz için çok verimli bir üç gün geçirerek, kentlerin geleceği adına tarihe önemli notlar düşeriz. Tekrar katılımınız için sizlere teşekkür ediyorum, çok teşekkürler.

Prof. Dr. Handan TÜRKOĞLU

İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi,
Şehir ve Bölge Planlama Bölüm Başkanı

Sayın Rektör, Sayın Dekan, TMMOB Şehir Plancıları Odası üyeleri, öğretim üyelerimiz ve sevgili öğrencilerimiz; hoş geldiniz.

38. Dünya Şehircilik Günü kutlamaları aslında bir sürdürülebilirlik hikayesi, gerçekten bu karar verildiğinde ben bir öğrenci ya da asistandım. 38 yıldır bunun sürdürülebilir olmasını hem öğretim üyelerimiz ve bölümlerimize, hem de odamıza borçluyuz.

Konumuz, “Kentlerin Geleceği” bu kolokyumda, bilindiği gibi kentler tarih boyunca değişmektedir, değişim geçirmektedir. En önemli kırılmalardan birini 1800’lerin sonunda yaşamış dünya, ondan sonraki gelişmesini arabaya göre şekillendirmiş ve günümüzün kentleri oluşmuştur. Bu süreçte büyük göçler oldu, ondan önce de göçler oldu muhtemelen, ama büyük kır-kent göçünü yaşadık geçtiğimiz yüzyılda özellikle ve büyük arazi talepleri ortaya çıktı. 1990’lı yıllardan sonra arazi arzında da yetersizlik olunca talepler hassas alanlara kaydı, o güne kadar biraz daha korunan hassas alanlara. Bir yandan afetlere dayanıksız, diğer yandan korunması gereken hassas alanlarımız kentsel fonksiyonlara terk edildi. Dolayısıyla 21. Yüzyıla gelindiğinde nüfus kentlere yığıldı, doğal çevre kirlendi, kaynaklar, özellikle enerji kaynakları tükenmeye başladı. Kentler afetlere karşı kırılğan hale geldi, iklim değişiminin etkileri tartışılmaya başlandı kısa ve uzun vadede, üretim azaldı, eşitsizlikler ve işsizlik arttı, devletler ekonomik krizlerle mücadele eder hale geldiler. Öte yandan teknoloji gelişmeye devam etti. Teknolojiyle bilgiye erişim çok kolaylaştı. Kentlerimiz gelişen teknolojinin de yardımıyla bu olumsuzluklarla baş edebilir, bize daha sağlıklı yaşam sunabilir mi? Kentlerin geleceğinde cevap aranması gereken sorulardan biri budur. Kentlerin geleceğinde temiz çevresi olan dengeli ve demokratik, ekonomisi sağlıklı, beslenme standardı ve yaşam kalitesi yüksek, erişilebilirliği yüksek düzeyde bir standart yakalayabilecek miyiz? Günümüzün göstergeleri bunun mümkün olabilmesi için şimdiden pek çok önlem almamız gerektiğini bize göstermektedir.

Geleceği iyimser bir bakışla okumak ve değerlendirmek doğrudur diye düşünüyorum. Bunu gelecek nesiller adına da böyle bir görevimiz olduğunu düşünüyorum. Çünkü ümit yaşam için çok önemli bir gıdadır. Toplantımızın bu karşı karşıya

AÇILIŞ KONUŞMALARI

kalacağımız sorunların şimdiden yapılması gerekenlerin tartışıldığı verimli bir toplantı olmasını diliyorum. İTÜ Rektörlüğüne, Mimarlık Fakültesi Dekanlığına bize sağladıkları olanaklar için, Bilim Kurulumuza, Organizasyon Komitesine de değerli emekleri için ve Odamıza da çok çok teşekkür ediyorum, iyi toplantılar.

Prof. Dr. Sinan Mert ŞENER

İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Dekanı

Sayın Rektör, değerli konuklar, kıymetli hocalarım, sevgili öğrenciler; öncelikle ülkelerin geleceğini biçimlendiren böylesine yüksek eğitimi, fevkalade dünyaya açık vizyon sahibi bir kitleyi burada ev sahibi olarak konuk etmek fakültemiz açısından, şahsen benim açımdan büyük gurur ve umut kaynağı. Bu yılın sonuna doğru gidiyoruz ama herhalde fakültemizdeki en önemli etkinliklerden bir tanesinin bu etkinlik olduğunu düşünüyorum. Kıymetli Odamıza da bu konuda bizi seçtiği, geldiği ve fakültemizin değerli hocalarıyla işbirlikleri içerisinde bu toplantıyı yaptığı için teşekkür ediyorum Başkanın şahsında.

Dünya Şehircilik Günü'nde bu metropolde konuşmak, güzel ve umut verici şeylerden söz etmek çok kolay değil gerçekten, ben İstanbul'da doğdum, babam ve dedem de öyle, ama yakın çevremdeki belki yaştan olabilir, ama benim yaşımdaki, yani 50'nin biraz üstündeki herkes bir şekilde bu şehirden kaçmanın planlarını yapıyorsa, başka büyük şehirlerde de benzeri durumlar söz konusuysa, özellikle metropollerden kaçmak durumu söz konusuysa, 8500 yıllık bu şehri çok sorunlu bir hale getirdik demektir.

İtiraf etmek gerekirse konuşmaları dinlerken Şehir Plancıları Odası'nın logosuna dikkatle baktım, tam önüme denk düşüyordu. Ortada bir beyazlık betonu temsil ediyor ve ben mimarım, mimarların başarısızlığını temsil ediyor, ama etrafındaki sekiz adet yeşil gözüme çarptı. Umudun orada olduğunu düşünüyorum. Konurbasyon diye hocalarımız, Kemal Ahmet Aru anlatırdı. Tek umut verici şeyin kırsalı rahat ve huzur içerisinde bırakıyor olması gibi geliyor bana, dolayısıyla Kıymetli Başkanımızın, Bölüm Başkanımızın söylediği gibi bir umut arayacak nokta da bulmamız lazım. Diğer yandan planlama, pek çok gelişimin aslında içerisinde kalıyor, plancılar dışına savruluyorlar, sonra da çok enteresan oluyor, yani insanları mimarlar ve şehirciler siz bunları bu hale getirdiniz şeklinde. Maalesef bu yaşanılabilir olmaktan çıkan şehirleri o hale getirenler plancılar değil, başkaları, ama ben son söz olarak Doğan Kuban Hocamın bir sözünü burada hatırlatmak istiyorum, mimarlık tarihçisiydi kendisi: *“İnsanlık tarihi sürekli başarılarından oluşmuyor. Büyük yıkımlar, facialar ve başarısızlıklar da söz konusu”* Dünya Şehircilik Günü'nde bunu söylemek belki hoş değil, ama şu İstanbul'a en azından bakınca büyük bir başarısızlık örneği gibi geliyor bana, ama Hocamız devam ediyor:

AÇILIŞ KONUŞMALARI

“Facia ve başarısızlıklar olabilir, ama önemli olan bunlardan ders alıp, yeni planlar, yeni projeleri bu başarısızlıklara göre oluşturmaktır” diyor. Bu nedenle insanlığın uzun geçmişine baktığımızda yine de umutlu olmak gerektiğini düşünüyorum. Çünkü şu yaşadığımız dilim insanlık tarihi açısından başarısız olarak nitelenmek için çok kısa. Umutluyum, çünkü inanıyorum ki plancılar, mimarlar, yapılaşmış çevreyi inşa edenler bunun çözümünü bir gün bulacaklar. Diğer yandan umutluyum ki inşallah kuzeydeki ormanlar, vesaire, kanal projeleri ekosisteme büyük darbeler vurmadan planlama kültürü anlayışı yöneticiler tarafından da kabul görür, ama biz hep burada öğrenci yetiştirmeye, vasıflı plancılar, mimarlar yetiştirmeye devam edeceğiz. Bu umut adına da bizim belki fakültemizin ve akademik camianın en büyük katkısı, hocalarımızın katkısı o olacak.

Dünya Şehircilik Günü'nüzü kutluyorum ve bu konferansın hayırlı geçmesini, güzel sonuçların, bu umuda hizmet edecek sonuçların yayınlanmasını, dışlaştırılmasını ve mümkün olduğu kadar da politikacılar ve kentleri planlayanlara ortak olan, esas ona mali katkıyı sağlayanlar açısından da anlaşılmasını diliyorum. Tekrar hoş geldiniz diyorum, hayırlı olmasını diliyorum. Teşekkürler.

Orhan SARIALTUN

TMMOB Şehir Plancıları Odası Genel Başkanı

Merhabalar. Sayın Rektör, Sayın Dekan, değerli hocalarımız ve meslektaşlarımız, değerli konuklar ve sevgili öğrencilerimiz; sözlerime başlamadan önce Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Şehir Plancıları Odası adına hepinizi saygıyla selamlıyor, hoş geldiniz diyorum. Burada bir de bir özürü iletmek durumundayım: Türk Mühendis Mimarlar Odaları Birliği Başkanı Sayın Mehmet Soğancı da toplantımızın, kolokyumun açılışına katılacaktı, ancak bir cenaze nedeniyle katılmıyor. Onun özürlerini size iletiyorum.

1949 yılında Arjantin’de başlayıp, tüm dünyaya yayılan ve değerli hocamız Sayın Kemal Ahmet Aru’nun çabalarıyla 1977 yılından itibaren de Türkiye’de de kutlanmaya başlayan 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü ülkemizde birçok başka ülkeden farklı olarak bir etkinlik de, bugün bir araya bizi getiren kolokyum etkinliğiyle de kutlanmaktadır. Bugün 38.sini gerçekleştirdiğimiz kolokyumlar üniversitelerimizin ve odamızın çabalarıyla her yıl aksatmadan düzenlenen etkinlikler haline dönüşmüş durumdadır. Kolokyumların temaları üniversitelerimizin ve meslekle ilgili, planlama mesleğiyle, şehircilikle ilgili kurumların ortaklaşa planlama ve şehircilik sorunsalları içerisinden seçtikleri temalarla oluşturulmaktadır. 38. Kolokyumun bugünkü teması da sizlerin bildiği gibi **“Kentlerin Geleceği”** olarak belirlenmiştir. Kentlerin geleceği konusunun seçimi nedenleri kentlerin geleceğinden duyduğumuz bilinen endişeler az sonra sunulacak olan Dünya Şehircilik Günü Bildirgemizde detaylı bir şekilde işlenecek ve sunulacak. Bunları sizlerle paylaşacağız. O nedenle çok bunun gerekçelerine girmeyi istemiyorum. Fakat burada belirtmek istediğim sadece kentlerin geleceğinden mi kaygılıyız? Hayır, onu çevreleyen, onunla bütünleşik doğal ve kültürel çevreden de kaygılı olduğumuzu belirtmemiz gerekli.

Siyasal iktidar giderek artan şekilde kentlere, doğal alanlara, tüm kamusalılıklarımıza saldırmakta, 2002 yılından itibaren iktidarı elinde bulunduran AKP tüm çeşitli bahanelerle gündeme getirdiği çılgın bu projeler, dayanaksız ulaşım ve enerji yatırımlarıyla kentlerimizi tahrip ettiği gibi ormanlarımızı, meralarımızı, yayla ve kıyılarımızı da yok etmektedir. İktidar İstanbul’un kuzey ormanlarını, Karadeniz’in derelerini, Antalya’nın kıyılarını, İzmir’de doğal sit alanı ve tarımsal alan olan İnciraltı’nı, Bursa Ovalarını, Ankara’da Atatürk Orman Çiftliği alanını tahrip ederek, hep bir dayanaksız bahaneyle ortaya yeni üretilmiş projelerle çıkararak sağ-

lamaktadır. Bunun yanında kentlerimizde meydanlarımız, parklarımız hep rant temelli uygulamalarla, planlama uygulamalarıyla ve kentsel dönüşüm projelerinin baskısı altında kalmaktadır. Yakın zamanda yaşadığımız İstanbul Gezi Parkı'nda AVM yapımı konusundaki iktidarın ısrarı ve sonrasında yaşananlar, kaybettiklerimiz ve hukuki süreçlerle hâlâ sıcaklığını koruyan, acısını koruyan can kayıpları ortada durmakta. Burada da başından beri süreci takip eden bizzat kentsel, toplumsal mücadelenin öncüsü Şehir Plancıları Odası bugün de yine benzer mücadeleyi başka bazı yerlerde, başka bazı kamusal alanlarda yürüttüğü gibi Validebağ Korusu için de aynı mücadeleyi alanda halkımızla birlikte yürütmektedir. Ayrıca İstanbul'da çok sayıda başka alanın dışında üçüncü köprü, bağlı otoyolu nedeniyle tahrip olan kuzey ormanları mücadelesi, Galataport, Haydarpaşa binasının korunması, kurtarılması mücadelelerinde de yine örgütümüz İstanbul Şube öncülüğünde devam etmektedir. Sadece İstanbul'da değil, tüm Türkiye genelinde iktidarın benzer uygulamaları nedeniyle, örneğin Ankara'da Atatürk Orman Çiftliği alanında yapılan kaçak saraya karşı yürütülen mücadelede, İnciraltı'nda İzmir'de, Bursa'da ovaların korunmasında, Ege ve Antalya kıyılarında, Trabzon'da Akyazı Stadyumu'nun dolgu alanında, Adana Beşocak Stadyumu'nda, yine Ankara'da İnönü Stadyumu'nun AVM alanına dönüştürülmesinde, benzer başka birçok kentte de merkezdeki stadyumların AVM'ye dönüştürülerek kent dışına atılması konusunda yürütülen hukuki ve toplumsal mücadelede hep Şehir Plancıları Odası bütün birimleri, bütün örgütleriyle yer almaktadır. Olması gereken de zaten budur.

Güçler ayrılığından artık söz edilemeyen demokrasimizde iktidar medyayı ele geçirdiği gibi son dönemdeki uygulamalarıyla hukuk sistemini de son müdahaleleriyle ortadan kaldırmış. Bu durumda demokrasinin son sigortası olan emek meslek örgütleri ve Şehir Plancıları Odası gibi örgütlenmelerin toplumcu ve kamu yararına duruşları kalmıştır demokrasinin dayanağı olarak, Anayasanın ve yasaların verdiği görevle sendikalar, diğer bütün emek meslek örgütleri ve Odamız halk adına genel ve yerel iktidarın uygulamalarını denetlemek, uyararak, gerektiğinde dava açmak ve toplumsal mücadelenin içinde olmakla aslen görevlidir. Bu TMMOB'a bağlı odalar, odamız ve örgütümüzce bir onur mücadelesi kabul edilerek, hemen her yerde yürütülmektedir.

İşte yürütülen bu haklı toplumcu mücadeleyi besleyen ve besleyecek olan kaynak özgür ve bağımsız bilimsel düşüncenin hâkim olduğu üniversiteler ve akademik ortam olmalıdır. Çünkü özgür ve bağımsız bilim olmazsa asansörler çakılır, tarım işçilerinin cesetleri yollara saçılır, depremlerde yaşamlar yok olur, dereler akamaz, kıyılar özgür olmaz, maden ocaklarında Soma'da, Ermenek'te işçilerimiz ölür. Son yıllarda sıkça dile getirdiğimiz her ilde üniversite kampanyalarıyla hemen her ilde açılan bizim ve başka bazı bölümlerin, benzer bölümlerin nedeniyle eksik eğitim kadrolarıyla yürütülen, yürütülmeye çalışılan üniversitelerdeki sıkıntılar ve onun paralelinde yaşanan işsizlik problemleri ve başka bazı problemler, taşeronlaş-

mayı yaratan eğitim düzeyleri gibi sorunlar, bütün bunları yıllardır, uzun yıllardır dile getiriyoruz ve dile getirmeye de devam edeceğiz. Bugün kentlerin geleceğini konuşacağımız bu kolokyumda da kentlerin geleceğinin tartışılmasından çok da bağımsız olmayan eğitim problemlerimizi de yine bu kolokyumun içerisinde tartışacağız, konuşacağız. Hem uluslararası, hem ulusal düzeydeki problemleri konuşacağız.

YÖK'ün kuruluşuna denk gelen açılışımız 6 Kasım biliyorsunuz yaşadığımız başka bazı sorunların yanında üniversitelerimiz ve akademik çevrede son dönemde hızla artan ve bence asıl büyük problemin de nedeni olan bir oto sansür kanseriyle karşı karşıyadır. Oto sansür sıçrayan, çoğalan, önü alınamaz bir kanser virüsü niteliğindedir. Doğrudan uygulanan baskılar ve sansürlerden bence çok daha tehlikeli sonuçlar vermektedir. Odamızın da beslendiği ve önemli kaynak olan akademik çevrede oto sansür uygulanır, yayılır ve buna izin verirsek mesleğimiz ve meslek alanımızın gelişimi ve iktidara karşı yürütülen anayasal toplumsal muhalefet görevinin yerine getirilmesinde çok büyük yara alırız. Yakın geçmişte bu oto sansürün benzer sıkıntılarını en yakın zamanda yaşadığımız bundan yaklaşık bir ay kadar önce Yıldız Teknik Üniversitesi'yle "İstanbul Buluşmaları" etkinliğinde ortaya çıkmıştı. Özgür ve bağımsız bilimsel tartışma ortamının yaratılması ve bu ortamda sağlıklı tartışmaların özgürce paylaşılması için bir bilim yuvasında düzenleme kararı ortaklaşa tüm üniversitelerle alınmışken maalesef üniversite yönetimi iktidarın korkusu ve baskısıyla uygulamaya kalktığı sansür nedeniyle bu toplantı bir üniversite ortamının dışına çıkmak durumunda kalmıştır. Yıldız Teknik Üniversitesi'nde gerçekleştiremediğimiz bu etkinlik Türk Mühendis Mimar Odaları Birliği'nin bağımsız ortamında Mimarlar Odası'nın toplantı salonunda gerçekleştirilebilmiştir. Ülkenin bağımsızlığı için üniversitelerin ve akademik çevrenin özgür bilimsel ortamlar yaratması şarttır. Bu bakımdan tüm emek meslek örgütlerinin Türk Mühendis Mimar Odaları Birliği ve Odamızın, akademisyenlerimiz ve üniversite yöneticilerimizin baskıya ve sansüre karşı durmaları son derece gerekli bir ön şarttır. Tam da bu noktada bizlere bu tarihi bilim yuvasında özgür ve bağımsız tartışmaların yapılabileceği etkinliğimize kapılarını açan İstanbul Teknik Üniversitesi yöneticilerine, Sayın Rektörümüz ve Dekanımıza, etkinliğin hazırlanmasında emeği geçen tüm akademisyenlerimize huzurlarınızda Şehir Plancıları Odası olarak bir kez daha teşekkür ediyorum. Ancak az önce söylediğim eğitimde akademik çevrede ve üniversitelerde yaşadığımız başka bazı sorunlarda olduğu gibi sözlerimi bitirirken hazır Sayın Rektörümüz ve Dekanımız da, yöneticilerimiz de buradayken yine bağımsız bilimsel düşünce yaklaşımının bir gereği olarak 50D uygulamaları ve diğer problemleri dile getiren asistan dayanışması üyelerine de, onlardan ricam benzer özgür ve bağımsız düşünce ortamını sağlamaları şeklinde olacaktır. **"Kentlerimizin Geleceği"** temalı 38. Kolokyumun başarılı geçmesi dileğiyle hepinize saygılarımı sunarak, hoş geldiniz diyorum.

Prof. Dr. Mehmet KARACA

İstanbul Teknik Üniversitesi Rektörü

Saygıdeğer konuklar, hepimizi saygıyla, sevgiyle selamlıyorum. Böyle bir günde, özellikle Şehircilik Gününde sizlerle birlikte olmaktan gerçekten onur ve gurur duyuyorum. Böyle bir konferansa tabii ki İTÜ ancak ev sahipliği ederdi. Çünkü bakıyorum düşünürken de, hocalarımızı dinlerken de Safranbolu'yu ülkeye kazandıran burası, ülkedeki diğer şeyleri söylemiyorum, ama böyle bir tarihi mirası ülkemize kazandıran, daha da bir sürü olaylar var, madenle ilgili girişimler var. Ben de doğma büyüme İstanbul'luyum, doğduğum yer Süleymaniye Doğumevi, Sultanahmet Cami'nin arkasında büyüdüm, üniversiteyi bitirene kadar, 80'lerin başına kadar oralarda büyüdük. Ondan sonra Bahçelievler'de büyüdük, sonra yurtdışı hikayeleri, yani bu şehir dokusunun gerçekten bir parçası, soluyan insanlardan bir tanesiyim. 1992'den beri Teknik Üniversitedeyim, ilginçtir Teknik Üniversite 1993'te galiba ilk öğrencilere açık semineri de ben bu binada verdim. O zaman, Fen Bilimleri Enstitü Müdür yardımcım Ayten Hoca'yı göremiyorum, Ayten Çetiner Hocamız Enstitü Kurulundaydı. Kızı da bizde hoca Okşan Hanım, Ayten Hoca'yla yan yana dururken işte bahsediyorduk, konuşuyorduk; “Şehirler arasında ilginçtir bu betonlaşma, yapılaşma şehir ısı adası neden oluyor hocam, ben böyle bir kafa yoruyorum, ne dersiniz?”, “*Çalışmanız varsa lütfen gelin, bizim öğrencilerle paylaşın*” dedi. O zaman Funda Yirmibeşoğlu Hocamız asistandı, o asistan dersi kaydediyordu. Hoca bana özel olarak açtı o dersi, birkaç ders ben verdim. Şehirler arasında ilginçtir bu yapılaşma ve özellikle betonlaşma ve asfalttan dolayı birer ısı adası olarak davranıyorlar. Isı adası deyince güzel işte, kışın da ısınmıyor anlamına gelmesin, müthiş yan etkileri var. Şöyle yan etkileri var: Özellikle yazın olduğu zaman aşırı güneşlenme, bu absorpsiyon, bunun albedosu çok daha farklı olduğu için siyah cisim gibi davranıyor. Tutuyor, ondan sonra gece yansıtıyor. Yansıttığı zaman da ortamda nem de söz konusuysa beraber insanlar üzerinde, yaşam kültürü üzerinde müthiş bir stres yaratıyor ve şehirler birer ısı adası davrandıkları zaman özellikle batıda mesela çok ilginç bulgular var, bu şehir ısı adalarının en yoğun olduğu dönemlerde suç ve cezanın en yoğun olduğu dönemler, özellikle öldürme vakalarının en fazla olduğu dönemler diye söylüyorlar. Bizde maalesef bununla ilk makale yazan insanlardan bir tanesiyiz, 95'te yazmıştık. İstanbul'un gerçekten kuzeyi ve güneyi arasında müthiş bir sıcaklık farkı var. Ölçüldüğü zaman aynı gün aynı noktada aynı yerlerde mesela, Florya'yla, Şile veya Kilyos arasında

3 derecelik fark bile müthiş bir ısı adası meydana getiriyor. İki tane büyük ısı adası söz konusu en son yaptığımız çalışmada, birisi Bağcılar, Güngören yani kentsel dokunun bozulduğu, yeşil dokunun az olduğu, yani ventilasyonun olmadığı bölgeler, diğeri de karşıda Kayışdağı bölgenin güneyinde Marmara Bölgesi'nde olan bölgede ısı adasının en yoğun olduğu bölgeler gerçekten daha çok yeşil dokunun mümkün olduğu kadar yüksek binanın azaldığı yerde. Şimdi siluet son 5-6 yıldır konuşuluyor İstanbul silueti ki benim büyüdüğüm yerlerden birisi işte Süleymaniye, siluet aslında o zaman değil, daha önce bozulmuştu. Siz bilmiyorum Bandırma'dan veya Bursa'dan geldiğiniz zaman vapurdan bu tarafa doğru, kuzeye doğru baktığınız zaman zaten bu Maslak veya Büyükdere Caddesi üzerindeki o dokunun bozulması zaten silueti bozmuştu. Yani sadece bu zamana odaklanmayalım, yani kentsel dokuyu biz aslında daha da önceleri bozmuştuk. Bunda çok farklı değişkenler var. Sizler bunların uzmanısınız, sosyolojik değişimler, stresler, insan baskısı, hayat şartları hepsi olabilir, ama İtalya bunu yaşamamış. Şöyle yaşamamış, 50'lerde -yine bir makaleden hatırlıyorum- yine şehre göç söz konusu olmuş İtalya'da, nasıl çözmüşlerse ulaşımı çözmüşler trenler veya benzeri ana toplu taşıma araçları ve insanları uydu kentlere oturtmuşlar, merkeze çalışmaya getirmişler. Yerleşim bölgelerine, özellikle Milano ve Torino gibi yerlerde bu dokuyu bozmadan çözüm üretmişler. Demek ki alınacak dersler çok daha önceleri varmış diye düşünüyorum.

Şöyle baktığımda burada aslında her birey suçlu, sadece salt politikacıları suçlamak, şimdi politikacıları da seçenler biziz, zorlayan biziz, yönlendiren biziz, bir sürü problemleri götüren biziz. Her bir birey olarak suçluyuz diye düşünüyorum. Bunda akademisyenlerin de suçu var, çok daha büyük seslerle daha da tolere şekilde izah etmemiz lazım. İnsanlar olarak suçlarımız var, çünkü ilginçtir ben depremden sonrası, 99 sonrası depremde Pendik'te bir vakayı hatırlıyorum. Hakikaten acınacak bir vaka, Kuzey Karadeniz'de olabilir, ama amcalardan birisi yer inşa ediyor hemen depremden sonra, 99 sonrası, oraya deniz kenarına dört kattan fazla vermemişler. Gidiyorlar Pendik Belediyesinden denetçiler, bir bakıyorlar ki ne dört katı, beşinci katı bitirmiş, altıncı kat için de demir filizleri var. Amca diyorlar, bu ne, ne yaptın sen? İşte regülasyonlar böyle, şu var, kuralı var, sen de buna imza da atmışsın. Adamın davranış biçimi şöyle: *“Yer benim, gök de Allah'ın, sana ne”* diyor. Yani bu davranışı değiştirmemiz lazım bireysel ölçekte, ben açıkçası problemin sadece tekil olarak birini suçlamaktan çok genele yansımaları gerektiğini düşünüyorum. Çünkü baskı grupları, özellikle STK'lar bunda öncü olmalı ki bu açıdan da böyle bir konferans bence olumlu oluyor.

Geçenlerde yine ilginç bir makale okudum. Serbestiyet diye bir web sayfası var. Orada İhsan Bilgin'in bir yazısı var. Sanırım Stings'in parçası var ya *“desert rose-çöl gülü”* diye, o parçadan esinlenerek Los Angeles'ı anlatıyor. Bir 15 gün yaşamış orada, hakikaten ben de 10 yıl yaşadım Los Angeles'ta, fakat onun kadar analiz

AÇILIŞ KONUŞMALARI

etmemiz mümkün değil. Her noktasına gerçekten imza atılabilir bir şey, yeni şehirleşme, yeni anlayış şeklinde farklı bir doku, KOBİ'ler, şehir hava kirliliği, yerleşim biçimleri, Beverly Hills normları, diğer dokular vs., onları analiz ediyor. Maalesef ve maalesef biz öncü olarak hep kendimize New York silueti hep bize empoze edildi nedense, yüksek binalar, söylemeyeyim, isim vermeyeyim de 80'lerin başında burada belediye başkanı olan "*ben burayı Manhattan'a benzeteceğim*" dedi, ama en sonunda "*Mashattan*" diye bir şey çıktı. Maalesef bu tür şeylerden kaçınmak lazım diye düşünüyorum. Ben fazla uzatmak istemiyorum öncelikle, orada da çok ilginçti, Edward Soja'nındı galiba bir sözünü söylüyordu: "*Suburbanization without urbanization*" Yani "*kentleşmesiz kentleşme*" diye bir kavram, yani bu tür toplantılar aslında bu tür şeylere öncü olacak diye düşünüyorum. Ben açıkçası ev sahibi olduğumuzdan dolayı hem bölümümüze, hem Dekanlığımıza, akademisyenlerimize çok çok teşekkür ederim. İyi bir toplantı yapılması dileğimle sağ olun, var olun diyorum.

TMMOB ŞEHİR PLANCILARI ODASI
8 KASIM DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ
38. KOLOKYUMU BİLDİRGESİ

Hüseyin Gazi ÇANKAYA
TMMOB Şehir Plancıları Odası Genel Sekreteri

Sayın konuklar, değerli meslektaşlarım, sevgili öğrenciler; sizleri Türk Mühendis Mimar Odaları Birliği Şehir Plancıları Odası adına saygıyla selamlıyorum. Bu yıl 38.sini kutlamak için İstanbul Teknik Üniversitesinde bir araya geldiğimiz Dünya Şehircilik Günü etkinliğimizin ana teması; **“Kentlerin Geleceği”** olarak belirlenmiştir.

Geleceğimizi konuşacağımız bu Kolokyumu, iktidarın sadık uygulayıcısı olduğu neo-liberal politikaların ve ucuz işgücü /emek sömürüsü üzerine kurulmuş rant temelli sermaye birikim modelinin gereği olarak; adeta ortaçağ koşullarında başlatıyoruz. Soma`da, avm ve rezidans inşaatlarında, HES`lerde, Ermenek`te ve daha birçok çalışma alanında katliama dönüşen iş cinayetlerinin olağanlaştığı bir dönem yaşıyoruz.

Bilindiği üzere, Dünya Şehircilik Günü Kolokyum temaları, Dünya Şehircilik Günü (DŞG) Yönergesi`nde belirlenen kurallar çerçevesinde; üniversitelerimizin planlama bölümleri ve planlama ile ilgili kurum temsilcilerinin katılımıyla, şehircilik ve planlamanın ana sorunsalları çerçevesinde yapılan tartışmalar sonucunda belirlenir. Bu açıdan bakıldığında, Kolokyum ana temalarının seçiminde; planlama camiası açısından öne çıkan güncel konu ve sorunlara dikkat çekilmesi ve çözüm önerilerinin tartışılması amaçlanmaktadır.

Son 10 yılda seçilen Dünya Şehircilik Günü temalarına ve Şehir Plancıları Odası adına sunulan Bildirgelere bakıldığında; izlenen neo-liberal politikalara paralel olarak, 2005 yılında yürürlüğe giren 5393 sayılı Belediye Kanunu ile ilk sinyalleri alınmaya başlanan çevre ve kültürel değerlerde yaşanması muhtemel tahribatın, toplumsal maliyetinin son derece yüksek olacağı uyarılarının önceki bildirgelerimizde yer aldığı görülmektedir.

Hepimizin bildiği gibi, 2000-2006 yılları arasında şişirilmiş bankacılık-mortgage sektöründe başlayan ve ABD kaynaklı olup giderek küresel ölçüğe yayılan ve Türkiye`yi de sarsan kriz, bir yandan alt orta gelir gruplarının sosyal güvenlik ağlarının güçlendirilmesini vadeden Obama`nın ABD`de seçim kazanmasına neden olmuş; diğer yandan da ABD ve AB ülkelerinde olduğu gibi Türkiye`de de finansal kriz,emek üzerinden sendikal hakları tırpanlayan, sosyal hakları ortadan kaldıran politikaların dayatılması ile sonuçlanmıştır.

Ucuz işgücü ve emek sömürüsü üzerine kurulmuş rant temelli sermaye birikim modelinin temel araçlarından birisi olarak inşaat sektörünün, sorgusuz ve sualsiz olarak ülkenin içine düştüğü ekonomik krizlerden çıkış yolu olarak gösterilmesinin son derece yanlış olduğu gerçeğinin, Odamız ve diğer ilgili emek ve meslek örgütleri tarafından özenle vurgulanmasına rağmen; doğal alanlardan kentsel yerleşimlere, ülke topraklarının tamamı adeta ayırım gözetmeksizin şantiyeye dönüştürülmüştür.

Bu gelişmeler sonucu, 2008 yılında Dünya Şehircilik Günü Kolokyumunun ana teması **“Kentsel Yeniden Yapılanma: Kazananlar, Kaybedenler”** olarak seçilmiş; kentsel rantların yaratılması ve yeniden paylaşımı sürecinde, kazanan küçük bir azınlık karşısında, kamu yararına aykırı uygulamaların yoğunlaşmasının toplumsal maliyetlerinin, geniş halk kitlelerince üstlenilmekte olduğu gerçeği etrafında, ortak kaygılarımız dile getirilmiş ve çözüm önerileri tartışılmıştır.

2009 yılında gerçekleştirilen 33. Kolokyumun ana teması ise; **“Kentleri Korumak/Savunmak”** olarak belirlenirken; çevre, doğal/kültürel değerler ve varlıklar üzerinde artmakta olan baskılar karşısında alınması gerekli ortak tavır, yerel yönetimlerin ve sivil toplum örgütlerinin görevleri ve sorumlulukları tartışmaya açılmıştır. 1985 yılından beri yürürlükte olan toplam 50 maddeli 3194 sayılı İmar Kanunu'nda, 2002 yılına kadar geçen 17 yılda sadece 7 madde de değişiklik yapılmışken, son 10 yılda 28 madde üzerinde değişikliğe gidilmiştir. Bu dönem sadece İmar Kanununda değil, aynı zamanda planlama ile ilgili diğer kanunlarda da köklü değişiklikler yapılmıştır. Özellikle doğal, kültürel ve tarihi varlıklarımızın korunmasını içeren özel kanun niteliğindeki yasalarda ve millî parklar, ormanlar, meralar, kıyıları enerji ve madenler konusunda, bir dizi düzenleme ile akarsuların, termal kaynakların ve tüm maden sahalarının, yani doğal varlıkların küresel pazara açılması, yandaşlara tahsisi ve talanı süreci de hızlandırılmıştır.

2009 yılında gerçekleşen yerel seçimler sonrası; 2005 ten itibaren görünürlük kazanmaya başlayan, kentsel rantlardan elde edilen kazancın paylaşımı yoluyla, iktidara yakın yeni bir sermaye sınıfını yaratma ve küresel sermayenin ülkemizde kent toprakları üzerinden kendini yenileme çabaları; fütursuzca yapılan açık hukuk ihlalleri ve yolsuzluklarla yaygınlaşmaya başlamıştır.

Torba yasalarla yeni yasal düzenleme dayatması, iktidarın son on yılına damgasını vuran uygulamalarının başında gelmektedir. İmar ve şehircilik konularında yaşanan ihlallerin yanı sıra; ilgili mevzuatta yapılan düzenlemelerle birlikte, planlama alanında ve yetki dağılımında yaşanmaya başlayan karmaşa üzerine, 2011 yılında Kayseri'de düzenlenen 34. DŞG Kolokyumu'nun ana teması; **“Planlamanın Dili”** olarak belirlenmiştir.

2010 yılı ise, biz plancılar açısından daha önce hiç yaşanmamış bir dönemin de başlangıcını oluşturmuştur. 1985 yılında 3194 sayılı kanunla yerel yönetimlere devredilen planlama yetkisi; bu tarihten itibaren yeniden merkezi idareler elinde toplanmaya başlamıştır. Planlamada çok başlılığın yanı sıra, kamu mal ve hizmetlerinin açıkça yandaşlara peşkeş çekildiği, iktidarın kendi yasalarını dahi uygulamadığı, imar ve planlama konularında hukuksuzluğun giderek yerleştiği, kamu yararına aykırı uygulamaların yaygınlaştığı bu dönem; aynı zamanda Şehir Plancıları Odası'nın da bu aykırılıklara karşı hukuksal mücadelesinin ivme kazandığı; art arda davaların açıldığı ve bunun paralelinde aynı zamanda meslek odaları ve

sivil toplum örgütlerinin üzerinde baskıların arttığı bir dönem olmuştur.

12 Eylül 2010`da, “12 Eylül dönemiyle hesaplaşma” adı altında demokratik hak ve özgürlüklerin daraltıldığı Anayasa değişikliğinin kabul edilmesi ile; bugünkü insan hakları ihlallerinin de yasal dayanağı oluşturulmuş oldu.

Haziran 2010 da 5393 sayılı yasanın 73. Maddesinde yapılan değişiklikle; “**kentsel dönüşüm**” adı altında yoksulların yaşam alanlarından tasfiyesi yoluyla, kentin merkezinde avm ve lüks rezidanslar ile gökdelenler inşa edilerek yaratılan rantlarla, kent topraklarına el konulması süreci yasallaştırılmıştır.

Bu tartışmalar sonucu, 2011 yılında İstanbul`da yapılan 7. Türkiye Şehircilik Kongresinde, “**Herkes İçin Kent, Herkes İçin Planlama: Akıllıca, Adaletle, Yeniden**” ana teması etrafında yoğunlaşmıştır.

2011 yılı Genel seçimleri ile birlikte; iktidarca çıkarılan kanun hükmünde karar-namelerle, kamu idarelerinin yeniden düzenlenerek merkezileşme eğilimlerinin güçlendiği bir yıl olarak öne çıkmış; 35 adet KHK ile içlerinde planlama ve imar yetkisinin merkezileştirildiği, piyasalaştırıldığı yeni yapısal düzenlemeyle, Çevre ve Şehircilik Bakanlığının kuruluşu da gerçekleştirilmiştir. Bu yeni kurumsal yapı ile; planlama yetkisi ve yaklaşımı kökten değiştirilerek, merkezi idarenin yetki alanları, ülke planından yapı ruhsatına kadar, istendiği zaman ve her yerde uygulanır şekilde genişletilmiştir.

Odamızın açtığı davalar nedeniyle, Anayasa mahkemesine de taşınan Kentsel dönüşüme ilişkin 73. Maddenin, kent mekânı ve yoksullar üzerinde yarattığı olumsuzlukların somutlaştığı dönemlerde; 2011 yılının Ekim ve Kasım aylarında bir çok yurttaşımızın ölümüne neden olan Van depreminde; en fazla zarar gören yapıların yeni yapılar olduğu gerçeği, yapılan mevzuat değişikliklerinin ülke açısından yarattığı olumsuzluklar; Ankara`da yapılan 2012 yılındaki Kolokyumun ana temasını “**Mekânsal Değişim ve Dönüşüm**” olarak belirlemiştir.

Ancak ne yazık ki; Van depremi, Belediye Kanununun 73. maddesi ile öngörülen kentsel dönüşümü, rantsal dönüşümün gerekçesine dönüştüren ve doğal afetlerin önlenmesine hazırlık kılıfıyla sunulmuş yeni bir düzenlemenin de gündeme getirilmesi için bir fırsat ortamı olarak değerlendirilmiştir. Bu dönem de aynı zamanda, TOKİ tarafından müteahhitlere kar paylaşımı esasıyla yaptırılmakta olan kentsel dönüşüm uygulamalarında; arzın talepten çok daha yüksek olmasından kaynaklanan tıkanmalar da yaşanmaya başlamıştır. Bu durum inşaat sektörünün sıcak parayla ve yeni pazarlar açılarak desteklenmesi ihtiyacını da beraberinde getirmiştir. Bu sorunları aşma amacıyla 2012 Nisanında 2b olarak bilinen ormanlar ve meraların kullanıma açılmasının yanı sıra, orman alanlarının satışından elde edilecek gelirin kentsel dönüşüm için kullanılması; yine 3 Mayıs 2012`de karşılık aranmaksızın yabancılara arsa ve bina satışının düzenlenmesi ve 16 Mayıs 2012

de ise adeta bir üstün yasa olarak 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun yürürlüğe sokulmuştur. 12 Aralık 2012 tarihinde kabul edilen 6360 sayılı Bütünşehir yasası ile de; ülke nüfusunun % 75'i büyükşehir statüsüne dönüştürülmüş; nüfusu 750 binden fazla olan toplam 30 ilin idari sınırları büyükşehir belediyelerinin idari ve planlama açısından yetki alanı olarak genişletilmiştir. Yanı sıra 1581 belde ve 16 bin 82 köyün tüzel kişilikleri, tarihsel ve kültürel birikimleri dahi değerlendirilmeksizin ortadan kaldırılmıştır.

Böylesi büyük değişimlerin öngörüldüğü ortamda, 2013 yılında İzmir'de yapılan 37. Kolokyumun ana teması, bu değişimin değerlendirilmesi amaçlanarak **“Kent Yönetimi ve Planlama”** olarak belirlenmiştir.

2013 yılına; imalat sanayinden vazgeçen iktidarın, kentsel rant yaratma amacıyla ortaya atılan, **“çılğın projeler”**inin uygulamaya konulması ile eş zamanlı olarak; bu çılğınlıklara artık tahammül edemeyen kitlelerin, siyasi iktidarın baskıcı, dayatmacı ve yağmacı politikalarına karşı duruşu; mücadelenin ve özgürlük talebinin sembolü haline gelen **“Gezi Direnişi”** damgasını vurmuştur. “İleri demokrasi” adı altında yapılmış anti demokratik uygulamalar ve her alandaki baskı rejiminin boyutlarının tüm dünya tarafından algılanmasına neden olan orantısız güç kullanımında; 8 canımız kaybedilirken, 18 insanımızın kör kalmış, Türk Tabipler Birliği verilerine göre 7832 kişinin yaralanmasına neden olmuştur. İktidar ise, benzer direnişlere mahal vermeyecek önlemleri alma yolunda gecikmeyerek, TMMOB örgütlülüğünü zayıflatmayı hedef alan torba yasayı 12 Haziran 2013'te işleme koymuştur.

Her seçim sonrası artan iktidar baskısı nedeniyle, 2014 Mart'ında gerçekleşen ve sonuçları hala tartışılan yerel seçimler sonrası; 17-25 Aralık'ta kısmen ucu görünen ve özünde kentsel rantlara ve kamu mallarına haksız el koymaya dayalı yolsuzlukların üstünün örtülmesi için başlatılan yeni uygulamalar ile; bağımsızlığını bir ölçüde koruyan yargı erkinin de, hepimizin bildiği son düzenlemelerle, ortadan kaldırılması yolunda ciddi mesafe alınmış oldu.

Son olarak, 14 Haziran 2014 tarihinde yürürlüğe giren Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği ile, bütüncül planlamadan vazgeçilmiş, özel projeler plan yerine geçirilmiş, sosyal ve teknik altyapı standartlarının azaltılmasının yolu açılmış, 11 Eylül 2014 tarihinde kabul edilen torba yasayla yapılan düzenleme ile de, milli park alanlarında yapılaşma; imar planı ve ruhsat sürecinden muaf tutulmuştur.

Bütün bu gelişmelerin değerlendirilmesi ile, bu yılın Kolokyum ana teması **“Kentlerin Geleceği”** olarak belirlenmiştir. Bir başka ifadeyle, planlama ile ilgili tüm taraflar, yıl boyunca yaşanan gelişmeler arasında en fazla kaygı duyulan konunun “Kentlerin Geleceği” olduğu konusunda hemfikirdir. Kentlerin geleceği konusunun, ortak kaygı alanına dönüşmüş olmasının ana nedeni; küresel ölçekte yaşanmakta olan kriz ortamından çıkış için, kapitalizmin kentler üzerinden sermaye

birikimi, doğal, kültürel ve kentsel/kırsal alanlarda baskıcı, dayatmacı yağma politikaları; her alanda elimizden alınmaya çalışılan özgürlükler; afet aldatmacasıyla pompalanan inşaat sektörü, kar ve rant odaklı piyasa mekanizmasına teslim edilen planlama ve imar anlayışının pekiştirilerek uygulamaya devam edilmesi, ülkemizde hiç bir dönemde yaşanmamış ölçüde fütursuzca, kentsel rantlar yoluyla toplumun ve mekanın yeniden dizayn edilmesi gerçeğidir.

“Kentlerin Geleceği” konusunda duyulan kaygılarımız, yazıktır ki; sadece kentsel mekanlarla da sınırlı değildir. Kentler sadece bir mekan değil, aynı zamanda çevresindeki doğal alanlarla birlikte, o mekanı kullanan tarafların sosyal, ekonomik ve kültürel varlıklarını sürdürdükleri bir yaşam alanıdır. Bu nedenle, **kentleri toplumun kendisini yeniden ürettiği mekan parçaları olarak tanımlayan biz plancılar ciddi bir biçimde kaygı duymaktayız.**

“Kentlerin Geleceği” konusunda kaygılıyız, çünkü; kenti kent yapan örgütlenme kabiliyeti, bir diğer deyişle örgütlenme özgürlüğü, son 10 yılda çok ciddi biçimde sekteye uğratılmıştır. 2003 yılında, % 57,5 olan sendikalaşma oranı, bu gün Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı verileriyle % 9,7 ye; OECD verilerine göre ise, % 4,5`a düşmüş durumdadır. Kaldı ki; mevcut sendikaların da büyük ölçüde kimin yanında oldukları gerçeği de hepimizin malumudur.

Sendikalaşma oranındaki düşüş, iş kazaları ve meslek hastalıklarında olağanüstü artışları da doğal olarak beraberinde getirerek, Türkiye`yi ölümlü iş kazalarında Avrupa birincisi, dünya 3.sü konumuna taşımış durumdadır.

“Kentlerin Geleceği” konusunda kaygılıyız, çünkü; kentlilik, günümüzde eşitlik, demokratik hak ve özgürlüklerin kullanılması ile eş anlamlı olarak kullanılmamaktadır. Demokrasinin temel koşulu olarak toplumsal cinsiyet eşitliği açısından konuya baktığımızda; Dünya Ekonomik Forumu`nun 2014 Küresel Cinsiyet Uçurumu Raporuna göre, Türkiye, 142 ülkenin değerlendirildiği raporda, bir yıl içinde 5 basamak gerileyerek 125. sırada yer almıştır. 2008 yılında yapılan bir araştırmaya göre ise, 2003-2008 yılları arasında kadına yönelik şiddet % 1400 artarken, günümüzde her gün 5 kadının namus vb. cinayetlerle can verdiği bir ülke haline gelmiş durumdayız.

“Kentlerin Geleceği” konusunda kaygılıyız, çünkü; yoksulluk düzeyi hiç olmadığı kadar artmış, temel insan hakları elinden alınan halk, bir sadaka toplumuna dönüştürülmüştür. 1995 yılında 1,7 milyon kişi olan yeşil kartlı, yani hiçbir geliri olmayan yoksulların sayısı, 2013 yılında 11 milyon kişiyi aşmış durumdadır. Eğitim ve sağlıkta yapıldığı iddia edilen reform ve iyileştirmelerin günümüzde geldiği nokta ise herkesin malumudur.

“Kentlerin Geleceği” konusunda kaygılıyız, çünkü; kentli olmanın ilk koşulu olan özgür düşünce ortamının mekana yansdığı meydanlar elimizden alınmakta;

TMMOB başta olmak üzere muhalif olarak adlandırılan meslek örgütleri, sendikalar, dernekler ve basın artan baskılara maruz kalmaktadır. Uluslararası Sınır Tanımayan Gazeteciler (RSF) örgütü, 2014 Dünya Basın Özgürlüğü Sıralaması`nda, 2005`te 98. Sırada olan Türkiye`yi, 180 ülke içerisinde 154. Sırada göstermiştir.

“Kentlerin Geleceği” konusunda kaygılıyız, çünkü; özgür düşüncenin temellerinin atıldığı orta öğretimde son düzenlemelerle takke ve başörtüsü özgür bırakılıp, öğrencilerin ve velilerin okullarını, yani geleceklerini seçme özgürlüğü ortadan kaldırılmıştır.

“Kentlerin Geleceği” konusunda kaygılıyız, çünkü; şehir planlama eğitimi veren üniversitelerimizde artık bilimin gereklerine uygun eğitim vermeyi sürdüren kadrolar, ilk kez bu kadar büyük baskı altında ve tasfiye edilme noktasındadır. Yeterli akademik kadro ve altyapısı olmadan açılan ve sayıları gittikçe artan üniversitelerimiz; bilim ve meslek adamı yetiştirmekten uzak, adeta bir işsizler ordusu mezun etme yarışına girmişlerdir. Bugün, toplam 26 üniversite Şehir ve Bölge Planlama Eğitimi vermekte, her yıl yaklaşık 1000 öğrenci Şehir Plancısı olarak mezun olmaktadır. Neredeyse her kente bir şehir ve bölge planlama bölümü kurma politikası sonucunda; yeterli planlama eğitimi almadan mezun olacak ve kendilerini bekleyen devasa sorunlar ve işsizlik ile mücadele edecek olan meslektaşlarımız yani öğrencilerimiz için ciddi kaygı duymaktayız.

“Kentlerin Geleceği” konusunda kaygılıyız, çünkü; demokrasi ve özgürlük alanlarımız tehdit altındadır.

“Kentlerin Geleceği” konusunda kaygılıyız, çünkü; her türlü olumsuz mekan-sal düzenlemeler içinde zaten yetersiz olan parklar, yeşil alanlar, **ortak yaşam alanlarımız yapılaşmaya açılmakta**; meralarımız, tarım alanlarımız, derelerimiz, kıyılarımız ve ormanlarımız; alış-veriş merkezleri, lüks rezidanslar, köprüler, otoyollar, havaalanları, termik ve nükleer santraller, HESler ve kaçak saraylar için talan edilmektedir.

“Kentlerin Geleceği” ana teması çerçevesinde bu yıl sürecektir tartışmaların, kaygılarımıza neden olan gidişin engellenmesi ve demokratik-özgür kentlere, yaşam alanlarımıza giden yolun açılmasında, yol gösterici olması umuduyla sözlerimize son verirken; yaşanan tüm olumsuzluklara rağmen bilinmelidir ki, TMMOB Şehir Plancıları Odası, doğal/kültürel değerlerimizi, kentlerimizi ve tüm ortak yaşam alanlarımızı koruma refleksinden vazgeçmeyecek, halkın bu yönde bilgilendirilmesi ve aydınlanması için her türlü mücadeleyi göstererek, bilimi ve tekniği toplum yararına kullanmaya devam edecektir. Bu düşüncelerle; Kolokyuma emeği geçen tüm meslektaşlarımıza, dostlarımıza ve özellikle bizlere ev sahipliği yapan İstanbul Teknik Üniversitesi`ne, teşekkürü bir borç biliyoruz. Teşekkür eder, saygılarımı sunarım.

AÇILIŞ OTURUMU - 6 KASIM 2014

Oturum Başkanı: **Prof. Dr. Mehmet OCAKÇI**

NASIL BİR TOPLUM,
NASIL BİR GELECEK VE KENTLER?

Prof. Dr. Çağatay KESKİNOK

TOPLUM YARARINA İDEALLERDEN
PİYASA HAKİMİYETİNDEKİ PRATİĞE:
PLANLAMA EĞİTİMİ VE PRATİĞİ ARASINDAKİ
KOPUŞ SÜRECİNDE PLANCININ HABİTUS’U NASIL DEĞİŞİYOR?

Yrd. Doç. Dr. Mehmet PENPECİOĞLU

Doç. Dr. Tuna TAŞAN-KOK

İSPANYA’YI KENTSEL KRİZE GÖTÜREN DEVLET POLİTİKALARI
TÜRKİYE’YE YOL GÖSTEREBİLİR Mİ?

*Evin DENİZ**

* Yazar izin vermediği için yayınlanamamıştır.

NASIL BİR TOPLUM, NASIL BİR GELECEK VE KENTLER?*

Prof. Dr. H. Çağatay Keskinok

Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 38. Kolokyumu'nun "Kentlerin Geleceği" başlıklı ana konusu, uzunca bir süre düşünce dünyamızı esir alan, toplumlara geleceksizliği ve belirsizliği vaat eden post-modern çerçevelere karşı önemli bir çıkışın göstergesidir. İleriye dönük iradi ve felsefi bir tutumu sergiliyor. "Nasıl kentler?" kent plancılarının en sorumlu olduğu sorudur. Bu soru ise "nasıl bir toplum?", "nasıl bir gelecek?" sorularından bağımsız ele alınamaz.

Kentlerin geleceğini, 'doğa-toplum/kent', 'kır-kent ikilemlerini/çelişkilerini nasıl aşacağız?' soruları ile birlikte düşünme zorunluluğumuz bulunuyor. Problemimiz ikilemleri aşmak ve bütünleşmeleri sağlamak olmalıdır. Diğer yandan, kentlerin geleceğinin, kentlerin kendi başına gelişmeleri ile sınırlaması önemli bir sorundur. Bu, küreselleşme kılıfına bürünmüş sermayenin küre üzerinde sorunsuz ve sınırsız hareketini ve talanını güvence altına almaya çalışan emperyalist stratejinin ideolojisinden başka bir şey değildir. O nedenle, kentlerimizin geleceği "nasıl bir Türkiye?" sorusu ile birlikte ele alınmalıdır.

İktisadi akılçılık (ekonomik rasyonalite) bugüne dair olanın sürdürülmesi ile ilgilidir. Siyasi öngörünün önüne geçirilemez. 'Nasıl bir toplum?' 'nasıl bir gelecek?' sorularına iktisadi akılçılıkla sınırlı bir bakış açısı ile yanıt bulamayız.

Geleceğe ilişkin düşüncelerimizi hangi temel sorular üzerinde inşa edeceğiz? Nasıl bir gelişme? Nasıl bir kentsel-bölgesel gelişme? Nasıl bir kır-kent ilişkisi? Gelişmenin mekansal içeriği olmaksızın toplumsal içeriği ne anlam ifade edecek? Me-

* Bu bildiriye dile getirilen görüşler ve siyasa önerileri yazarın bir dizi çalışmasından derlenmiştir. Bu nedenle yazarın çalışmalarından yer yer tekrarları içermektedir. Bu çalışmalar kaynakçada verilmiştir. Bildiri niteliğindeki bu çalışmada dile getirilen çalışmalara doğrudan gönderme yapılmamıştır.

kansal ile toplumsal ilişki arasındaki ortak düzen, bağlam nasıl olmalı? Mekansal ile toplumsal praksisler arasında bütünleşme sorunsalını nasıl geliştireceğiz? Bir toplum ütopyası olarak eşitlik konusu önemlidir. Ancak toplumsal eşitliğin mekansal bağlamını nasıl yaratacağız? Acaba hangi mekansal gelişme seçenekleri sosyal adalet, eşitlik vb ilkelere katkıda bulunuyor? Hangileri eşitsizlikleri derinleştiriyor? Kapitalizmin/emperyalizmin merkezlerindeki “yaratıcı yıkım”ı biliyoruz! Emperyalizmin pençesindeki ülkelerde kapitalizmin “yaratıcı yıkıcılığı” o kadar masum ve yaratıcı gerçekleşmiyor. Emperyalizmin tahakkümüne karşı az gelişmiş ülkelerde üretici güçlerin geliştirilmesi ve doğanın tasarruf altına alınması sorunsalı oldukça karmaşık biçimde gerçekleşiyor. Emperyalizmin yıkıma sürüklediği doğamızı korumak gibi bir sorumluluğumuz bulunuyor. Koruma hedeflerinden vazgeçmeksizin üretici güçleri nasıl geliştireceğiz? Üretici güçlerin gelişimi bir ilerlemedir. Peki, doğa-toplum, doğa-insan ilişkilerini yok etmeden, emperyalizmin çevresel talanının yıktığı doğayı onararak, doğayı koruyarak üretici güçleri nasıl geliştireceğiz, üretimde ilerlemeyi sağlayacağız?

Bu soruların yanıtı kuşkusuz planlama, tasarım, şehircilik ve mimarlık alanlarının sınırlarının ötesindedir. Felsefi tartışma yürütmek gerekiyor. Ancak bu öngörü, meslek üyelerinin topluma ve kamuya karşı sorumluluğunu azaltmıyor; tersine tartışmayı nerede yürütmek gerektiği konusuna işaret ediyor. Bu konular bilimin alanından çıkıp felsefenin alanına girmektedir. Bilim, “nasıl bir yaşam”, “nasıl bir mekan”, “nasıl bir yerleşmeler düzeni ve çevre” sorularını tartışmaz! İnsan yerleşmelerinin planlanması ve tasarımı ile ilişkili mesleki alanımız tabii ki bilimsel temellerine sıkı sıkıya sarılacak; bununla yetinmeyip bilimsel nedenselliklerin ilerisinde felsefi tartışma konularına da ilgi duyacaktır. Bilimsel araştırma ve inceleme ile kenti tasarlama ve planlama sanatı arasında ilişkiler kuran tüm çerçevelerimizi gözden geçirmemize, ‘nasıl bir gelecek’, ‘nasıl bir kent’ ve ‘nasıl insan yerleşmeleri’ sorularına yanıt vermemize katkıda bulunan felsefi tartışma ile ortak zeminleri yaratmamız gerekiyor.

Şehirciliğin ve mimarlığın, yani mekana biçim vermenin dönüştürücü etkilerini göz ardı etmesek de toplumu değiştirmeden mekan değiştirilebilir mi? Kuşkusuz olanaksız; kentlerin, insan yerleşmelerinin kurgusunu değiştirmek sorunu mekansal düzenlemeler konusuna indirgenemez! Siyasi öngörü ve etkinlikle bunun önü açılabilir. Peki mekana ilişkin öngörülerimiz, ütopyalarımız olmazsa toplumsal değişimin kapsamı ne olacak? “Toplumu değiştirin! mekanı, yapıyı çevreyi sonra düzenleriz” mi diyeceğiz? Mimarlar ve şehirciler toplumsal ilerlemenin neresinde olmalı? Mekana dair öngörülerin siyasi etkinlik ve iktidar açısından sonuçları üzerinde düşünülmelidir. Planlama ve tasarım gibi stratejik düşünce alanları, ütopyik ve bilimsel yönelim ve arayışlar üzerinde gelişebilir. O nedenle, mekanın üretimine ilişkin düşüncelerimiz ile süregiden durum arasındaki kopukluğu ve bunun kısa erimde yarattığı/yaratabileceği hüsrانları göze almak zorun-

dayız. Mesleki öngörülerimiz, piyasa sisteminin özel çıkarlara dayalı dar akılcılıkları ile sınırlanıyor olsa da süregiden koşulları dönüştürmeye yönelik çabalarımızdan vazgeçme lüksümüz bulunmuyor. Mekana, doğal ve tarihi çevreye ilişkin öngörülerimiz ve duyarlılıklarımız, “nasıl bir kent”, “nasıl bir çevre” konusundaki düşüncelerimizle ve ütopyalarımızla, toplumu değiştirme etkinliğimiz ile birbirlerini besleyerek gelişiyor. Buna karşın, siyasi bir irade olmaksızın öngörüler ve ütopyalar gerçekliğe dönüşemiyor. Unutmayalım ki, Batının sanayileşmiş kentlerinin koşullarında üretilmiş olan kent ütopyalarını, ezilen ülkelerin dünyasından çıkarak bir gerçekliğe dönüştüren, 20. Yüzyılın başında bütün Dünyada özgürlük ateşini yakan iki önemli devrim Sovyet ve Türk Devrimleridir. Batının ütopyaları neden Batıda değil de devrimler yapan Doğuda gerçeğe dönüştüler? Batının kent ütopyalarından Doğunun gerçekliğine giden yolda Devrimler önemli roller üstlendiler.

Kendi içine kapalı kent mekanlarının üretilmesi problemi günümüz kentini niteleyen ve toplumsal ve mekansal ayrışma ve bölünmeyi gösteren sorunlardan biridir. Peki mesleki süreçler bu problemin üretilmesine katkıda bulunuyor olamaz mı? Oysa merkezler, alt merkezler, konut alanları, sanayi-konut geçişlerini üretmek, parçaları bütünleştirmek, omurgaları yaratmak, kenti omurgalar üzerinde yeniden inşa etmek kenti planlamak ve tasarlamaktır; öncelikle yaya, yeşil alanlar ve ortak kamusal alanlar ile tanımlanan omurgalar üzerinde. Piyasanın yarattığı kent kurgusunu, kamusal yaşamın düzensizliğini kabullenmek zorunda mıyız?

Doğal yapı değerleri arasında yeniden bağlantılar kurmak, doğayı kent yaşamına yeniden sokmak, kıra doğayı tahrip etmeyecek ölçü ve koşullara kentsel hizmeti eriştirmek, insan yerleşmelerine ilişkin temel sorunlardır. Bu kurguları yaratırken kentlerin yaşayan mekanlarının olanaklarından yararlanmalıyız. Mekanları bu kurgular ve bir sistem içinde düşünmek, yaşayan mekanları bu kurgu ve bir sistem içinde değerlendirmek gibi bir mesleki sorumluluğumuz bulunuyor. Yaşanmış mekan-planlanmış/tasarlanmış mekan ikilemi önemlidir; önemsenmelidir! Bu ikilemin giderilmesi ve çözümü mesleki ustalıktır, mesleki bir başarıdır; ölçüleri doğru kavramaktır.

Bütün toplumsal ve iktisadi ilişkileri mekansallaştırmanın önemli aracı kent planlama ve tasarımıdır. Bu ise her ilişkiyi, ister yaşanan isterse üretilmiş mekan olsun mekanın toplumsal üretimi ile ilişkilendirmek demektir. Her toplumsal etkinlik ve süreç bir mekan üretimi sürecidir. Her toplumsal etkinlik bir mekan üretir. Bu ister tasarlanmış/planlanmış isterse yaşanmış mekan olsun. Şehirciler ve mekanı tasarlayanlar yaşanmış mekan-planlanmış/tasarlanmış mekan diyalektiğinden hareket etmeli, yararlanmalıdırlar. İkimiz günümüzün piyasa ekonomisinin koşullarında rastlantısal biçimde ve karmaşa içinde oluşan, eklentilerle biraraya gelen parçaları ortak bir kurgu ve bağlam içinde yeniden inşa etmek, kentsel çevrenin orga-

nik/kendiliğinden oluşmuş öğelerini dönüştürebilmek, düzenini oluşturmak, bu düzen içinde anlamlı öğeler olarak değerlendirmek ve bu şekilde planlanmış/tasarlanmış-yaşayan mekan karşıtlığını ortadan kaldırmaktır.

Kurgularımız ile gerçeklik arasındaki sorunu nasıl aşabiliriz? Toplumsal ayrışmalar, bölünme dikkate alındığında, kentin planlama ve tasarımına ilişkin stratejilerimiz ne olmalıdır?

Kent planlama ve kentsel tasarım ileriye dönük olarak kentsel yaşama, kentin mekanlarına bir biçim verme, gelişmenin düzenlenmesi işidir. Bu düzen verme olmadan kentsel yaşamı/ortak yaşamı sürdürmek olanaklı değildir. Düzenleme, düzen verme, mekanı bir düzen içinde biçimlendirme işi ve sanatı, insanlığın toplu yaşamaya başlama süreci ve kültürü ile ortaya çıkmış ve gelişmiş, toplumsallaşma/uygarlaşma ile başbaşa yürümüştür. İnsanoğlu toplu yaşadığı sürece bu her zaman var olacaktır.

Kentin imgelerinin, somut olan ya da somut olmayan değerlerinin tümünün planıcının ya da tasarımcının, mimar ya da şehircinin dünyasında alacağı biçimler kuşkusuz önemlidir. Ancak bu değerlerin toplumun dünyasında ne tür imgeler yarattığı ne düzeyde değer ürettiğinin gözlenmesi önemlidir. Planıcı ve tasarımcılar kendi öznellikleri ile halkın yaşamındaki nesnellikler ve öznellikleri iyi gözlemelidirler. Planlama ve tasarım ile yaratılan değerler, her zaman piyasanın değişim değerlerine dönüşmeye aday olsalar da mimarlar ve şehirciler kullanım değerleri üretmeyi esas almalıdırlar.

Ekolojik sürekliliklerin yeniden sağlanması günümüz insan yerleşmelerinin planlanmasında, doğa-insan, doğa-kent arasında sağlıklı ilişkilerin kurulması açısından önem taşıyor. Kopmuş ekolojik süreklilik ve zincirlerin yeniden kurulması, kaybolmuş parçaların, eksiklerin giderilmesi geleceğin planlama ve tasarım problemleri arasındadır.

Kültürel mirasın korunması kuşkusuz önemlidir. Ancak koruma etkinliği aynı zamanda halkın refahı ve kalkınması problemi ile birlikte ele alınmalıdır. Tarihi şehri yeniden kazanmak gerekiyor. Doğanın ve tarihsel mirasın korunması hedefleri içinde gelişme olanakları yaratılmalıdır.

Toplumsal gelişme ve iletişime, toplumun yaratıcılığına izin verecek mekanı yaratabilmek ve önermek önemlidir. Yerleşmelerin kültürel ve toplumsal gelişmesine ve toplumsal iletişimine imkan sağlayacak mekansal düzenlerin yaratılması ve önerilmesi şehirciliğin ana problemidir.

Konumuz kentlerin geleceği olsa da, kentsel sorun kır-kent ilişkisi içinde kırsal alanların sorunları ile birlikte ele alınmalıdır. Eşitlik sorunu yalnızca kentlerin dünyasına hapsedilemez. Kentler uygarlaşma ve özgürleşme tasarımının merkezi ola-

bilir; ancak uygarlaşma ve özgürleşme tasarılarının tüm yeri olarak görülemez. Kentler ve kentleşme, uygarlığın gelişimi ile özdeşleştirilse de, kır ve köylülük diye bir gerçeklik vardır! Gelişmiş, ilerlemiş iktisadi yapılar, hizmet sektörünün yoğunluğu ile özdeşleştirilen “Dünya kenti”, “küresel kent”, “ağlar [networks]” vb ideolojik kavramsallaştırmaların tersine kırsal yapılar ve köylülük günümüz kapitalist toplumlarının, özellikle de az gelişmiş kapitalist oluşumların gerçekleridir. Kuşkusuz köylülük nihai bir kategori değildir. Kırsal alanda kente yönelik özlem yerinde bir gerçekliktir. Ancak kentlerin, kır-kent ilişkisinde bir sonsal durum olarak ortaya konulması köylülük sorununu çözmiyor. Kentlere boşalan kırsal nüfus kent yoksullarını oluşturuyor. Kırsal alanda, toprakla ilgili feodal yapıların ve ilişkilerin tasfiyesine yönelik bir özgürleşme programı olmaksızın kentsel gelişme ve tarımsal üretim arasındaki dengelerin, doğa-kent-toplum arasında sağlıklı ilişkilerin kurulması olanaklı değildir.

Gelişme bölgeler arasında ve bölgeler içinde düzenlenmelidir! Ancak bu siyasanın başırası da kırsal alan için dile getirilen özgürleşme ve kalkınma programı ile ele alınabilmesine bağlıdır. Kalkınma kapsamlı bir biçimde ele alınmalıdır. Kırsal alanda özgürleşme ve modernleşme gerçekleşmeden kır-kent, doğa-toplum, kent bütünleşmesi sağlanamaz. Toplumsal eşitlik ideali, toplumda ilerleme, üretimde ilerleme ve üretici güçlerin gelişmesi ile başbaşa yürüyecektir. Bu açıdan, üretici güçlerin geliştirilmesi ile koşut özgürleştirme tasarıları eşitlik idealine katkıda bulunacaktır.

Kentlerin büyümesi bir bölge planlama problemi olarak ele alınmalıdır. Kentsel gelişme konusuna, kır-kent ilişkisi, doğa-insan ilişkisi temelinde yaklaşılmalıdır. Uygun kent büyüklüğü problemi bu çerçevede alınacak bir problemdir. “Uygun kent büyüklüğü (optimality)” kavramı bugün o çok bilinen “yavaş kentler” (“slow cities”) vb biçimlerde karşımıza çıkan arayışlarla benzerlik göstermektedir. Bu arayışlar bölgesel gelişmede hangi yerleşmelerin, hangi ölçülerde öne çıkarılacağı problemini de belirliyor.

Eklenerek gelişmenin kısa erimli çıkarları öne çıkararak sistem açısından kolaylıkları var; ancak uzun erimde toplumsal ve mekansal sorunların kaynağını oluşturuyor. Bu biçimde bir gelişme ideolojisi özellikle az gelişmiş yoksul dünyanın köklü biçimde ele alabileceği sorunların çözümlerini olanaksızlaştıran bir ideolojik çerçeve oluşturuyor. Eklenerek gelişmenin piyasa düzeni açısından iktisadi akılcılıkları bulunuyorsa da, kısa erimdeki akılcılıkların vurgulanmasının uzun erimdeki akıl dışılıkları gizleniyor.

Neden kentlere ve insan yerleşmelerine dair süregiden durumlardan farklı bir toplumsal kurgu gerekiyor. Kentsel saçılmanın iktisadi ve toplumsal maliyetleri üzerinde düşünülmalıdır. Planlama neden gereklidir? Kentsel ve bölgesel sistemin kendi içinde kendi kendine düzenleneceği savı eskimiş ve hiçbir gerçekliği olma-

yan bir liberal burjuva savdır. Bölgelerarası dengesizliklerin kendiliğinden düzenlenmesi olanaklı değildir. Piyasa sisteminde bu düzenleme hiçbir zaman kendiliğinden gerçekleşmiyor. Bunun küresel olması ise sorunu hiç çözmiyor, tersine dengesizlikleri ve eşitsizlikleri daha da artırıyor.

Küreselleşmeci ideolojinin temel savı “Dünya Kentleri”ndeki gelişmenin ulusal devletlerin sınırları içinde kalkınmanın itici gücü olacağı idi. Oysa gelişmeler, tek-elci sermayenin küresel hareketinde önemli aktarım ve sermaye yoğunlaşma noktaları olarak bu “Dünya Kentleri”nin aşırı büyümesinin nedeni ve sonuçlarının az gelişmiş ülkelerin bölgelerinde ve kamusal alanında ciddi yıkımları beraberinde getirmiş olduğunu göstermektedir. Küresel/emperyalist bütünleşme yaşayan az gelişmiş ülkelerde bölgesel eşitsizlik ciddi boyutlarda artmıştır. “Dünya Kenti” kavramı emperyalist küreselleşmeci ideolojiyi temsil ederken emperyalizm çağında ulusal devletler az gelişmiş dünyanın en önemli kalkınma, özgürleşme ve iktidar odağıdır.

Acımasızca büyüyen, azmanlaşma eğilimindeki kentsel yapıların yarattığı doğaya yabancılaşma, kıyıları tüketen ve iç bölgeyi ıssızlaştıran kıyılaşma eğilimleri, kapitalist gelişmenin yarattığı düzenlenmemiş ve eşitsiz gelişme örnekleridir.

1990’lı yılların parlatılan “küreselleşme” süreci, yani sermayenin ulusal devletlerin duvarlarını yıkarak sonsuz serbestleşmesi süreci emeğin sömürsünü, bölgesel dengesizlikleri ve yoksulluğu artırmıştır. Ulusal devleti yıkıma sürükleyen, uluslararası sermaye hareketlerine açık kapı siyasetleri, feodal ve yarı-feodal yapıları gizleyen etnik temelli yerel özerklik siyasetleri ile birlikte bölgesel eşitsiz gelişmeyi yaratan iki önemli siyaset ayağıdır. İstanbul, dile getirilen sömürü ve bölgesel eşitsizliklerin sonucu olarak dizginlenemeyen bir sermaye ve nüfus yoğunlaşması süreci yaşamış ve yaşamaktadır. İstanbul’un nüfusunun Türkiye nüfusu içindeki oranı en yüksek değerine, ülke tarihinde emperyalist saldırı ve tahakküme teslimiyeti en fazla temsil eden AKP iktidarında ulaşmıştır (%23.3). Bu eşitsiz gelişmenin yarattığı kentsel rantlar, iktidarın iktisadi varlık temelini oluşturuyor. Bunu besleyen bir gelişme olarak İstanbul, doğal ve tarihi çevreyi acımasızca yok ederek ilerleyen bir azmanlaşma sorunu ile karşı karşıyadır. Türkiye’nin iktisadi siyasalarında köklü bir değişikliğe yöneldiği 1980’li yıllar sonrasındaki nüfus artış eğilimleri temel alındığında basit bir kestirimle 2050 yılında İstanbul’un nüfusu 50-55 Milyon arasında olacağı hesaplanabilir. Bu kestirime göre, 2050 yılında Türkiye nüfusunun yarısından fazlası İstanbul’da yaşayacaktır. Bu yığılmanın planlanması ve düzenlenmesi, doğal ve tarihi çevreyi yıkıp yok etmeden, İstanbul ormanlarına daha nice hançerler saplamadan, kentsel dönüşüm uygulamalarıyla birilerini yaşadığı yerlerden çıkartıp atmadan olanaklı gözüküyor. O nedenle, İstanbul’u kurtarmak için, kentin aşırı büyümesine yol açan, bölgeler arasında ve bölgeler içinde eşitsizlikleri derinleştiren, kırsal kesimi yıkıma uğratan

NASIL BİR TOPLUM, NASIL BİR GELECEK VE KENTLER?*

ve onları kent yoksullarına dönüştüren emperyalist-kapitalist bütünleşmenin aracı liberal iktisadi siyasaları ve özelleştirme siyasetini acilen terk etmek, yeniden planlı bir ulusal kalkınma programına sarılmak gerekiyor. Ancak, bu koşulda İstanbul'un kentsel sorunlarıyla baş etmek olanağı bulunuyor.

Kentsel merkezler kent halkının en önemli kamusal mekanlarıdır. Kentsel merkezlerin canlandırılması, kentsel merkezlerin yeniden kamusalılığın, toplumsal iletişim ve değişimin canlı mekanlarına dönüştürülmesi kentleri yıkıma uğratan günümüzün küresel kapitalizminin ütopyasızlığını alt üst edecektir.

Nasıl bir toplum, nasıl bir gelecek ve kentler sorusuna şu yanıtları verebiliriz:

Toplumsal ve iktisadi gelişmenin eşit ve dengeli dağılımını dikkate alan bir bölgesel gelişme.

Engelliler, yaşlılar ve çocukların özgürce yaşayabilecekleri, yaratıcılıklarını geliştirebilecekleri, toplumsallaşacakları kentler, mekanlar ve insan yerleşmeleri.

Doğanın ve tarihsel mirasın korunması hedefleri içinde gelişme olanaklarının yaratılması. Doğaya yabancılaşmayan kentsel gelişme ve kentsel yaşam, kentsel gelişme ve hizmet olanaklarından yararlanan, özgür ve aydınlanmış kırsal yerleşmeler.

Toplumun özgürleşmesine katkıda bulunan, cins ayrımını ortadan kaldıran mekansal düzenlerin kurulması, kafa ve kol emeği arasındaki çelişkilerin çözülmesi açısından, kafa emeği ile kol emeğini birlikte toplumsallaştıran, bütünleştiren ve kaynaştıran ortak mekanların yaratılması.

İlerleme fikrini yalnızca bir iktisadi konu olarak değil aynı zamanda kültürel ve estetik bir sorun olarak ele alan, eşitlik sorunsalına yalnızca iktisadi bir çerçevede değil aynı zamanda insan-doğa ilişkisi içinde yaklaşan bir şehircilik ve mimarlık. Kırsal alanda özgürleşme ve modernleşmeyi, kır-kent, doğa-toplum bütünleşmesi ve doğanın onarılmasını temel alan bir şehircilik.

Ülkede bölgelerarası eşitsiz gelişme koşullarını yaratan, ulusal kalkınma stratejilerinden küresel sermaye uğruna vazgeçen, iç göç dalgalarını teşvik eden politikalar sürdürüldüğü koşulda başta İstanbul olmak üzere büyük kentlerde, ülke kaynaklarını tüketen, gereksiz altyapı ve yapılı çevre üretimine dayanan kentsel gelişme biçiminin terkedilmesi olanaklı gözüküyor. Bu ise planlı bir ulusal kalkınma ve özgürleşme programından geçiyor.

KAYNAKÇA

Keskinok, H.Ç., (2015) Türkiye'nin Erken Cumhuriyet Dönemi'ndeki Şehir ve Bölge Planlama Deneyiminden Çıkarılacak Dersler, *Bilim ve Ütopya Dergisi*, (248)58-61.

Keskinok, H.Ç., (2015) Land Development Problems Under Deregulation Policies: The Case of Turkey, derşeyenler: E.Hepperle, vd., *Challenges for Governance Structures in Urban and Regional Development*, European Academy of Land Use and Development, V/D/F Hoschschulverlag AG an der ETH Zurich.

Keskinok, H.Ç. (2015) Yeni Liberal Siyasalar, Post Modernizm ve Türkiye'de Kent Planlama, *21. Yüzyılda Planlamayı Düşünmek*, AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara; 215-27.

Keskinok, H.Ç., (2015) “Son İstanbul” bir Türkiye Ütopyası Olabilir miydi?, *Bilim ve Ütopya Dergisi*, (237)5-17.

Keskinok, H.Ç. (2015) Yeni Yasal Düzenlemeler, Kentsel Sorunlar ve Planlama, *Kent Kültür ve Demokrasi Forumu İstanbul Buluşması*, Mimarlar Odası Yayını, Ankara; 140-9.

Keskinok, H.Ç. (2015) Yerel Yönetimlerden Yerel Devletçiklere-Yerel Yönetimleri Bekleyen Sorunlar ve Çözüme Yönelik Yerel Siyasa Önerileri, *Teori*, (287)3-25.

Keskinok, H.Ç. (2013) Kamusalılık Yeniden İnşa Edilirken, *Bilim ve Ütopya*, (229)13-4.

Keskinok, H.Ç. (2012) Siyasi İktidar, Kentsel Rantlar ve “Çılgın Projeler”, *Dosya 28*, TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi, (28) 108-12.

Keskinok, H.Ç. (2010) Kenti Korumak: Kamusalılığı Yaratmak, *Kentleri Korumak ve Savunmak*, 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 33. Kolokiyumu Bildiriler Kitabı, Şehir Plancıları Odası Yayını, Koza Yayıncılık, Ankara.

Keskinok, H.Ç. (2009) Van Kentinin Kentleşme Sorunları, *Van Kent Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, TMMOB Van İl Koordinasyon Kurulu, Ankara; 205-26.

Keskinok, H.Ç. (2009) Kenti Tüketmek Üzerine, *Mimarist*, (33) 74-7.

Keskinok, H.Ç. (2009) Planlama ve Postmodern Tuzaklar, *Bilim ve Ütopya*, (180) 23-4.

TOPLUM YARARINA İDEALLERDEN PİYASA HAKİMİYETİNDEKİ PRATİĞE: PLANLAMA EĞİTİMİ VE PRATİĞİ ARASINDAKİ KOPUŞ SÜRECİNDE PLANCININ HABİTUS’U NASIL DEĞİŞİYOR?

Yrd. Doç. Dr. **Mehmet PENPECİOĞLU**

İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Doç. Dr. **Tuna TAŞAN-KOK**

Delft University of Technology
Department OTB Research for the Built Environment

1. Giriş: Araştırmamızın Temelleri ve Kapsamı

Türkiye’de şehir ve bölge planlama eğitimi ve pratiği arasındaki kopuş/ayırışma gün geçtikçe derinleşmektedir. Kanımızca, bu ayırışmanın temelini sermaye birikim rejimine dayalı kent planlama pratiğinin planlamanın temel prensiplerinden giderek uzaklaşması ve planlama eğitiminin genç plancıları gerçeklikle başa çıkmayı sağlayacak alternatif yöntemler ve araçlarla donatmakta yetersiz kalması oluşturmaktadır. Planlama eğitimi toplumsal ve siyasal değişimleri, teknolojik ve kültürel gelişmeleri göz önüne alarak tarihsel süreç içerisinde dönüşümler geçirmektedir. Ancak piyasa güçlerinin ve kapitalist devletin kentler üzerindeki egemenliği bu dönüşümü bastırmakta ve daha güçlü bir şekilde kent planlama pratiği üzerinde hakimiyet oluşturmaktadır. Bu dinamik yeni düzen içinde mezun olan genç plancılar hem bu duruma hazırlıksız yakalanmakta hem de öğrendikleri prensipleri uygulayamadıkları için kendilerini çelişkili bir konumda bulmaktadır. Özellikle Türkiye’de son 10-15 yıllık süreçte yakından tanık olduğumuz bu olgu; kamusal arazi ve varlıkların özelleştirilmesi, yasal düzenlemelerle yerel planlama süreçlerinin bertaraf edilerek farklı devlet kurumlarının büyük kentsel gelişim projeleri ve kentsel yenileme sürecini dikte etmesi (Eraydın ve Tasan-Kok, 2013), kentsel mekanların ve müştereklerin metalaştırılması, rant odaklı kentsel dönüşüm

projeleri, büyük ölçekli projeler için şehircilik ilkelerini ve planlama esaslarını devre dışı bırakan uygulamalar ile sıkça gözlenmektedir.

Bir yanda toplum yararına, kapsamlı, stratejik, uzlaşmaya dayalı ve uzun erimli düşünmenin öğretildiği bir planlama eğitimi süreci; diğer yanda rant üretme anlayışının ve piyasa güçlerinin kısa erimli çıkar arayışlarının hakim olduğu bir planlama pratiği yer almaktadır. Eğitim ve pratik arasındaki bu kopuş/ayrışma karşısında genç plancılar nasıl konum almakta, ne tür stratejiler geliştirmektedir? Plancıların habitusları, konumları ve stratejileri nasıl ortaklaşmakta ve hangi değişkenlere göre farklılık göstermektedir? Araştırmamız¹ bu temel sorulara yanıt vermeyi amaçlamaktadır. Bu bildirimizde, araştırmamıza ilişkin ilk bulgularımızı tartışmaya açmak ve planlama camiasının görüşlerinden faydalanarak araştırmamızın sonraki aşamalarına ışık tutmak istiyoruz.

2. Türkiye’de Planlama Eğitimi ve Eğitimin Pratikte Ayrışması: Toplum Yararına İdealler Yerini Piyasa Hakimiyetinde Pratiklere mi Bırakıyor?

Planlama eğitimi, ekonomik ve siyasal değişimlerden, bilim ve teknoloji alanlarındaki yeniliklerden etkilenmekte ve bunların belirleyiciliği altında dönüşümler geçirmektedir. Türkiye’de planlama eğitiminin dönüşümünü de bu süreçlerden bağımsız düşünmek mümkün değildir. Türkiye’de planlama eğitimi 1. ve 2. yılda tasarım ilkeleri, fiziksel planlama yaklaşımları ve rasyonel kapsamlı planlama anlayışının uygulamalı olarak öğrenimine dayalıdır. Bu kurgu içerisinde öğrenci; soyutlama yapma, kentsel mekanda tasarım ve şehircilik ilkelerini uygulama, kamusal ve özel mekanlar üretme, araştırma-çözümleme-planlama bütünlüğü içerisinde kapsamlı bir planlama yaklaşımı geliştirme eğitimi almaktadır. 3. ve 4. yıllarda Türkiye’deki mekansal planlama sistemi, mülkiyet örüntüsüne müdahale, planı yaşama geçirecek kaynakların ve aktörlerin örgütlenmesi ve stratejik mekansal planlama uygulamaları ile öğretilmektedir (Günay, 2012a). Özetlenecek olursa planlama eğitiminin temelini kamu yararı prensibine dayalı bir planlama yaklaşımı oluşturmaktadır. Planlama eğitiminin bu genel içeriği tarihsel süreç içerisinde farklılık göstermekte ve Türkiye’de farklı üniversitelerde farklılaşan odaklanmalarla yaşama geçirilmektedir. Ancak ortak nokta, planlama eğitiminde “stratejik”, “uzun erimli” ve “kamu yararı” odaklı düşüncenin hakim kılınmaya çalışılmasıdır. Plancının adeta bir “orquestra şefi” gibi, toplumda çatışan beklentileri uzun erimde kamunun yararına olan seçenek etrafında uzlaştırabilen, süreci

1 Çalışmamız TÜBİTAK destekli bir doktora sonrası araştırma olarak, Doç Dr. Tuna Tasan-Kok’un danışmanlığında, Yrd. Doç. Dr. Mehmet Penbecioğlu tarafından Delft University of Technology’de yürütülmektedir. Bu araştırmamızda Türkiye ve Hollanda örnekleri karşılaştırmalı olarak ele alınmaktadır. Dünya Şehircilik Günü 38. Kolokiyumunda sunacağımız bu bildiri Türkiye örneğine ilişkin ilk tespitlerimizi içermektedir.

TOPLUM YARARINA İDEALLERDEN PİYASA HAKİMİYETİNDEKİ PRATIĞE: PLANLAMA EĞİTİMİ VE PRATIĞI ARASINDAKİ KOPUŞ SÜRECİNDE PLANCININ HABİTUS'U NASIL DEĞİŞİYOR?

örgütleyebilen, stratejik ve müzakereci bir aktör olarak yetiştirilmesi hedeflenmektedir (Günay, 2012a; Tekeli 2007). Ancak bu çatışma ve uzlaşma süreçlerinin, sınıf çelişkisi ve siyasal güç mücadelesi gibi olgulardan bağımsız ele alınamayacağı da bilinmektedir (Şengül, 2009; Keskinok, 2006).

Sonuç olarak, Türkiye'deki planlama eğitimi “parça-bütün”, “süreç-sonuç” ve “koruma-kullanma” gibi birçok paradoksa ilişkişel ve eleştirel yaklaşabilen, “bütüncül” ve “kapsamlı” bir bakış açısına sahip planlılar yetiştirmeyi hedeflemektedir (Bademli, 2012). İdeal planlı, kente kurgu verebilen, kentın üst-biçimini belirleyen, karar alma süreçlerini örgütleyebilen, bu doğrultuda siyasa geliştirebilen ve farklı disiplinlerden meslek insanlarıyla birlikte çalışabilen “güçlü” bir aktördür (Günay, 2012b). Ancak şehir planlama mesleğinin pratikte uygulanışı, planlamanın eğitimi ile derin çelişkiler taşımaktadır. Eğitim sisteminde toplum yararına ideallerle donatılan planlılar mesleğın pratiğini icra etmeye geldiklerinde kendilerini yatırımcıların, mülk sahiplerinin ve karar alıcı çevrenin güçlü taleplerine tabi bir konumda bulmaktadır. Genç planlıların görüşleri sorulmamakta, birçoğu kendisini farklı toplumsal kesimlerin farklılaşan taleplerini “uzlaştırıcı”, karar alıcı süreçleri örgütleyebilen “stratejik” bir konumda bulmamaktadır. Tersine planlama, yatırımcı ve karar alıcı çevrelerin çıkarlarının mevcut imar anlayışı çerçevesinde en çoğa çıkarılması için araçsallaştırılmakta, sadece arazi kullanım ve yoğunluk kararlarını belirleyen teknik bir faaliyete indirgenmektedir. Genç planlı, uzman görüşünün alınmadığı, kamu yararına dair herhangi bir müzakere sürecinde fikrinin sorulmadığı, uzlaştırıcı ya da karar verici rolünü oynayacağı herhangi bir senaryoda yer almadığı bir gerçeklik içinde kendisini “konu dışı” bir pozisyonda bulmakta, hatta en kötü durumlarda inanmadığı ve ilkelerini paylaşmadığı süreçleri kabullenmek ve uygulamak durumunda kalmaktadır.

Bizi bu araştırmaya iten gözlemlerimiz, eğitim ve pratik arasındaki bu kopuş/ayrışmanın birçok genç planlıyı derin bir hayal kırıklığına sürüklediğini göstermektedir. Araştırmanın başlangıcında uyguladığımız kısa anket², sadece %12'lik bir kesimin meslek hayatına atıldıktan sonra memnun olduğunu göstermektedir. Geri kalan önemli bir kesim, hayal kırıklığına uğradığını, memnuniyetini sorgulamadığını ve meslek pratiğinin mesleği değersizleştirdiğini düşünmektedir (Bknz: Ek 1). Anket gerçekleştirdiğimiz planlıların %45'i eğitimde aktarılan planlama ilkelerinin meslek pratiğinde uygulanacağına inançlarını yitirdiklerini belirtmiştir. Bu inancı sürdüren %31'lik kesimin yanı sıra, geri kalan önemli bir bölüm de yatırımcı ve karar alıcı çevrelerin rant odaklı çıkarlarına karşı mücadele edilmesi halinde toplumdan yana bir meslek etiğinin uygulamada hakim kılınabileceğine inandıklarını belirtmiştir (Bknz Ek 2).

2 Nisan 2014'de gerçekleştirdiğimiz anket, Türkiye'de farklı üniversitelerin Şehir ve Bölge Planlama bölümlerinden, %75'i son 10 yıl içerisinde mezun olmuş 100 kişilik bir örneklem üzerinde uygulanmıştır. Anket, elektronik anket yöntemi ile uygulanmıştır.

Çalışmamız piyasa hakimiyetindeki planlama pratiği sebebiyle birçok plancının mesleğine ilişkin inancını yitirdiğini göstermekteyse de bu durum sadece plancıları toplum yararına ideallerden uzaklaştıran bir hayal kırıklı sürecinin hakimiyeti olarak düşünülmemelidir. Eğitim ve pratiğin ayrıştığı, piyasa hakimiyetindeki bu süreçte plancıların önemli bir bölümünün, kentsel mekanın üretiminde rant ve çıkar ilişkilerine karşı bilinçliliğinin ve mücadele azminin güçlendiği de görülmektedir. Plancıların % 90'ı, karar alıcıların plancıların görüşlerini önemsemediğini, rant ve çıkar ilişkilerinin plancılar üzerinde baskı oluşturduğunu ve plancıların bu ilişkilere dahil olarak meslek etiğini terk ettiğini vurgulamaktadır (Bknz Ek 3). Yaptığımız bazı yüz yüze görüşmeler plancıların belirli bir bölümünde bu bilinçliliğin ve mücadele azminin güçlenmesinde Gezi Parkı direnişi ve ortaya çıkardığı toplumsal hareketin siyasal dinamizminin etkili olduğunu göstermektedir.

Eğitim ve pratik arasındaki bu kopuş/ayrışma karşısındaki plancıların konumları, davranış örüntüleri ve stratejileri hangi sosyal yatınlıklar çerçevesinde şekillenmektedir? Bunların oluşmasında hangi nedensellik ilişkileri etkili olmaktadır? Sonraki bölümde bu soruların yanıtlanmasına ilişkin, ilk bulgularımız ışığında ve “habitus” kavramını sağladığı çözümleyici perspektif ile bazı düşünceler geliştirmeye çalışacağız.

3. Türkiye’de Plancıların Habitusu ve Stratejileri Nasıl Değişiyor? Kopuş ve Ayrışma Karşısında Şekillenen Üç Yatınlık

Plancıların piyasa güçlerinin talepleri ve bu talepleri hakim kılan kapitalist devletin otoriter ve neoliberal politikaları karşısında davranış örüntüleri ve stratejilerinin üç temel yatınlık çerçevesinde şekillendiğini gözlemliyoruz. Bu yatınlıkları (1) “kaybedilen/yitirilen plancılar”, (2) “kararsız/kayıtsız hale gelen plancılar” ve (3) “direnen, mücadele için ilham alan plancılar” olarak tanımlıyoruz.

Gerçekleştirdiğimiz anket kapsamında son 4-10 yıldır meslek pratiği içerisinde bulunan birçok plancının meslek ilkelerinin pratikte uygulanacağına inancını kaybettiği görülmektedir. Son 3 yıl içerisinde mezun olanlar arasında bu inancı hem yitiren hemde sürdüren önemli sayıda plancıya rastlanmaktadır. 10 yılı aşkın süredir meslek kariyerine sahip olanlar arasında inancını sürdüren bir kesimin yanı sıra; inancını kaybetmiş, böyle bir sorgulama yapmaktan uzaklaşmış ve kayıtsız hale gelmiş plancılar da görülmektedir. Genç plancıların önemli bir bölümünün büyük umutlarla meslek pratiğine atıldıktan yaklaşık 4-5 yıl sonra güçlü bir yatınlık olarak meslek ilkelerinin uygulanabilirliğine inançlarını yitirmeye başladıkları görülmektedir (Bknz Ek 4). Hiç kuşku yok ki alınan bu tutumun şekillenmesinde tek etkili olan meslek alanındaki deneyim değildir. Gerçekleştirdiğimiz yüzyüze derinlemesine görüşmeler, kopuş ve ayrışma karşısında şekillenen üç yatınlıkta plancıların sınıfsal konumlarının ve siyasal yönelimlerinin de

TOPLUM YARARINA İDEALLERDEN PİYASA HAKİMİYETİNDEKİ PRATİĞE: PLANLAMA EĞİTİMİ VE PRATİĞİ ARASINDAKİ KOPUŞ SÜRECİNDE PLANCININ HABİTUS’U NASIL DEĞİŞİYOR?

etkili olduğunu gözler önüne sermektedir. Plancuların meslek pratiğindeki yatkınlıkları; aldıkları eğitimin, sınıfsal kökenlerinin ve siyasal yönelimlerinin toplumsal bir bileşimi olarak şekillenmektedir. Meslek pratiğinde ortaklaşan ve farklılaşan davranış örüntüleri ve planlama süreçlerinde geliştirilen çeşitli “strateji repertuarları” (Forester, 1987) bu toplumsal yatkınlıkların ürünüdür.

“Habitus” kavramının bu toplumsal yatkınlıkların nedensellikleriyle çözümlenebilmesi açısından en uygun kuramsal çerçeveyi sunduğunu düşünüyoruz. Bourdieu (1977) habitus’u bireyin algılarını, beğenilerini ve eylemlerini şekillendiren “toplumsal yatkınlıklar sistemi” olarak tanımlamaktadır. Habitus, toplumsallaşmış bireyin toplumla karşıtlık içinde olmadığını, birey ve toplumun birbirinden ayrı iki varlık olarak ele alınamayacağını altını çizer. Habitus insanların sadece sınıfsal ve kültürel konumlarına göre şekillenmez, aynı zamanda insanlarda derinlemesine içselleştirilmiş büyük örüntüler oluşturan geçmiş deneyimlerin, tarihselliğin bir ürünüdür (Bourdieu, 1990). Plancuların habitus’u yalnızca aldıkları eğitimin bir sonucu olarak değil; aynı zamanda sınıfsal kökenlerinin ve siyasal yönelimlerinin etkisiyle şekillenmektedir. Bu habitus plancuların meslek pratiğindeki konumlanmalarını ve stratejilerini belirleyen bir toplumsal yatkınlıklar sistemi olarak işlev görür. Araştırmamıza ilişkin gözlemlerimiz ve ilk bulgularımız çerçevesinde plancuların habitus’unu şekillendiren üç güçlü yatkınlığın bulunduğunu vurgulamak istiyoruz.

(1) “kaybedilen/yitirilen plancılar”

Meslek pratiğine birkaç yıl öncesinde atılmış veya 5-10 yıllık deneyime sahip olan, planlama eğitiminde öğrendiği ilkelerin pratikte uygulanabilirliğine inancını kaybetmiş veya hiçbir zaman bu inancı taşımamış, yaptığı işin içeriğini sorgulamayan plancuları bu gruba dahil ediyoruz. Türkiye’de genç plancılar arasında en sık görülen bu karamsarlığa yatkınlık, plancuların siyasal yönelimleriyle, meslek tercihleriyle ve planlama pratiğine yaklaşımlarıyla ilişkili olarak değişim göstermektedir. “Kaybedilen/yitirilen” plancuların bir bölümü “şehir plancısı” olarak çalışmamakta, çalışanların önemli bir kısmı ise eğitimde aldıkları toplum yararına idealleri meslek pratiğinde gözardı etmektedir. Bu plancılar arasında iş güvencesi sağlayan, yüksek ücretli ve planlama dışında farklı bir iş seçeneğine yönelme eğiliminin de güçlü olduğunu görülmektedir. Bu plancılar piyasa güçlerinin rant odaklı taleplerine ve devletin otoriter ve neoliberal kentsel politikalarına karşı muhalif bir siyasal yönelimden uzak konumdadır. “Kaybedilen/yitirilen” plancılar, kamu veya özel sektörde, meslek alanında veya dışında farklı işlerde çalışan geniş bir kitleyi kapsamaktadır.

(2) “kararsız/kayıtsız hale gelen plancılar”

Meslek pratiğinde belirli bir deneyime sahip, önemli bir bölümü 10 yıldan fazla süredir çalışan plancılardan oluşmaktadır. “Şehir plancısı” olarak kamu veya özel sektörde çalışan, planlama eğitiminde öğrendiği ilkelerin pratikte uygulanabilirliğini sorgulamaktan vazgeçmiş veya bu sorgulamaya hiç girişmemiş 30 yaş üstü plancılardan oluşmaktadır. Meslek etiğini gözardı eden yatırımcı ve karar verici çevrelere karşı belirli bir mücadele verip bu mücadelenin sonucunda yılgınlığa düşerek kayıtsız hale gelmiş veya başından beri bu çevreler ile uyum içinde çalışmış plancılarıdır. “Kararsız/kayıtsız hale gelen plancılar” meslek pratiğine ilişkin önemli bir bilgi birikimine ve deneyime sahip olmalarına karşın meslek etiğinin pratikte uygulanmasına ve bilimsel yönden kendilerini geliştirebilecek akademik çalışmalara önem vermeme eğilimindedir. Bu plancılar piyasa hakimiyetinde kentsel politikalara karşı muhalif bir siyasal yönelimden uzak konumdadır. “Kaybedilen/yitirilen plancılar”dan sonra en sık görülen yatkınlığı temsil etmektedirler.

(3) “direnen, mücadele için ilham alan plancılar”

Meslek pratiğinde en fazla 5-10 yıllık deneyime sahip, sayıca az ancak meslek alanında nitelik olarak önemli bir değişim getirebilecek genç plancılardan oluşmaktadır. İşsiz olan veya şehir plancısı olarak çalışan (veya ilişkili başka bir alanda çalışan), orta ve dar gelirli ailelerden gelen, önemli bir bölümü yüksek lisans veya doktora yaparak meslek alanındaki akademik bilgisini geliştirmeye çalışan bu plancıların önemli bir bölümünün sol siyasal eğilimlere sahip olduğu da gözlenmektedir. Planlama eğitiminden aldıkları toplum yararına ideallerin uygulamada hakim kılınabileceği inancını ve bu doğrultuda mücadele etme azmini kaybetmemektedirler. Kentlerin ekolojik, kültürel ve tarihsel değerlerine, yoksul ve dar gelirli kesimlerin kentlerdeki yaşamsal önceliklerine ilişkin önemli bir farkındalık geliştirmiş olan bu plancılar, meslek odasının ve çeşitli sivil toplum örgütlerinin (meslek alanlarıyla ilgili) faaliyetlerine katılım göstermektedir. Neoliberal kentsel politikalara karşı muhalif bir konuma sahip olan bu plancılar, piyasa güçlerinin meslek pratiğindeki hakimiyetine karşı aşağıdan yukarıya örgütlenebilecek bir mücadelenin en genç ve dinamik aktörü konumundadır.

Araştırmamızın ilk bulguları kapsamında tanımladığımız, eğitim ve pratik arasındaki kopuş/ayırışma sürecinde plancıların habitus’unu şekillendiren bu üç güçlü yatkınlığı birbirlerinden tamamen ayrı, ilişkisiz ve kesin sınırlar içerisinde tarif etmiyoruz. “Yitirilen”, “kayıtsız” ve “direnen” plancılar olarak tanımladığımız yatkınlıklar arasında geçişler bulunmaktadır. Bu kategoriler ilişkili ve değişen toplumsal-siyasal koşullar karşısında değişim gösterebilen davranış örüntüleri ola-

TOPLUM YARARINA İDEALLERDEN PİYASA HAKİMİYETİNDEKİ PRATIĞE: PLANLAMA EĞİTİMİ VE PRATIĞI ARASINDAKİ KOPUŞ SÜRECİNDE PLANCININ HABİTUS'U NASIL DEĞİŞİYOR?

rak değerlendirilmelidir. Ayrıca, bazı plancıların farklı yatkınlıkları birarada gösterme eğiliminde olduğu da gözlenmiştir. Örneğin değişen güç dengelerine, baskılara ve mücadele etme azmindeki değişime göre aynı plancı piyasa hakimiyetindeki bir planlama pratiğine karşı direniş gösterirken başka birine karşı kayıtsız kalabilmektedir. Plancının habitus'unu şekillendiren bu üç temel yatkınlığın nedenselliklerini ve aralarındaki ilişkileri, araştırmamızın devam eden aşamalarında derinlemesine görüşmeler ve katılımcı gözlemler aracılığıyla çözümleyebilmeyi hedefliyoruz.

4. Sonuç: Çıkarımlar ve Araştırmamızın Gelecek Aşamaları

Planlama eğitimi ve pratiği arasında derinleşen bir kopuş/ayrışma yaşanmaktadır. Bu kopuş/ayrışma karşısında Türkiye'de şehir planlama etiğini korumak ve geliştirmek için meslek odası ve akademisyenler tarafından önemli girişimler bulunsa dahi (bknz; SPO, 2014) planlama, mevcut imar anlayışının kısıtlılıkları içinde kentsel rantı arttırmak için kurgulanan arazi kullanım ve yoğunluk kararlarına indirgenmektedir. Kent planlamanın üniversitelerde öğretilen ilkeleri ve kamu yararına, uzun erimli, stratejik ve uzlaşmaya dayalı toplumsal amaçları göz ardı edilmekte, planlama piyasa güçlerinin kısa erimli çıkarlarını yerine getiren bir mekanizma olarak araçsallaştırılmaktadır (Penpecioglu, 2011).

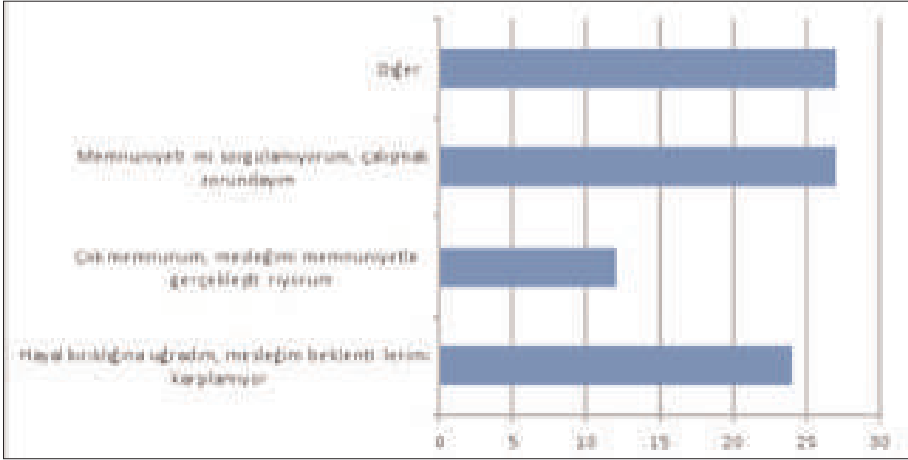
Ancak diğer taraftan, henüz umudumuzu yitirmememize neden olan toplumsal hareketleri ve meslek alanımıza etkilerini de gözardı edemeyiz (Eraydin & Tasan-Kok, 2013). Örneğin Gezi Parkı direnişi ve bu direnişle yükselen kentsel mücadelenin dinamizmi, "yitirilmesi muhtemel" birçok planlama öğrencisinde veya "kayıtsız hale gelmiş" birçok plancıda "mücadele etme azmi"ni (yeniden) yaratmıştır. Planlama eğitimi ve pratiği ayrışırken genç plancıların bir bölümü adil, demokratik ve yaşanabilir bir kent tahayyülü geliştirmek adına yitirmekte, bazıları kayıtsız kalmakta, bazıları ise kazanılmakta ve mücadele için ilham almaktadır. Plancının değişen habitus'unu şekillendiren bu yatkınlıkların arkasındaki sınıfsal ve siyasal nedensellik ilişkilerini araştırmamızın gelecek aşamalarında derinlemesine çözümleyebilmeyi umuyoruz. Henüz başlangıç aşamasında olan ve önümüzdeki süreçte devam edecek olan araştırmamıza ve ilk bulgularımıza yönelik Türkiye'deki planlama camiasının görüşlerinin çalışmalarımıza katkı sağlayacağına inanıyoruz.

KAYNAKÇA

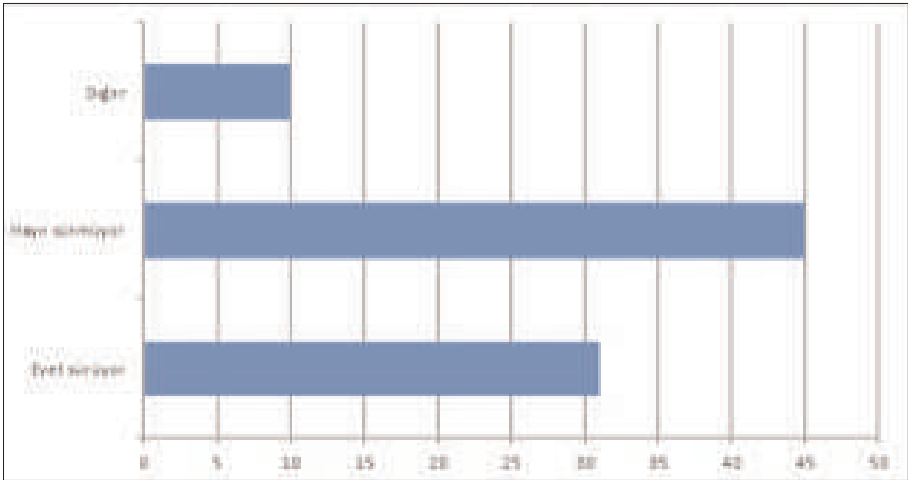
- Bademli, R. (2012) Kentsel Planlama İşliği Notları, Melih Ersoy (der.) Kentsel Planlama Kuramları, Ankara: İmge.
- Bourdieu, P. (1977) The Outline of a Theory of Practice, Cambridge University Press.
- Bourdieu, P. (1990) The Logic of Practice, Stanford, CA: Stanford University Press.
- Eraydın, A. & Tasan-Kok, T. (2013) State response to contemporary urban movements in Turkey: a critical overview of state entrepreneurialism and authoritarian interventions., Antipode, 46 (1), 110-129.
- Günay, B. (2012a) Planlama Kuramı ve Kentsel Planlama Eğitimi, Melih Ersoy (der.) Kentsel Planlama Kuramları, Ankara: İmge.
- Günay, B. (2012b) Planlama ve Kentin Kurgusu, Melih Ersoy (der.) Kentsel Planlama Kuramları, Ankara: İmge.
- Keskinok, Ç. (2006) Kentleşme Siyasaları, Kaynak Yayınları, Ankara.
- Penpecioglu, M. (2011) Kapitalist Kentleşme Dinamiklerinin Türkiye'deki Son 10 Yılı: Yapılı Çevre Üretimi, Devlet ve Büyük Ölçekli Kentsel Projeler, Birikim, Sayı 270.
- SPO, 2014 Mesleki Etik ve Kurallar, erişim adresi: http://www.spo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=4143#.Ur8CLvRdWSo.
- Şengül, H.T. (2009) Kentsel Çelişki ve Siyaset: Kapitalist kentleşme süreçlerinin eleştirisi, Ankara: İmge.
- Tasan-Kok, T. (2012) Introduction: Contradictions of Neoliberal Urban Planning, in: T. Tasan-Kok & G. Baeten, Contradictions of neoliberal planning: Cities, policies, politics, pp. 1-18, Dordrecht: Springer.
- Tekeli, İ. (2007) Akılcı Planlamadan Bir Demokrasi Projesi Olarak Planlamaya (İlhan Tekeli Toplu Eserler 7), Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Forester, J. (1987) Planning in the Face of Conflict, Journal of American Planning Association, Summer: 203-314.

**TOPLUM YARARINA İDEALLERDEN PİYASA HAKİMİYETİNDEKİ PRATİĞE:
PLANLAMA EĞİTİMİ VE PRATİĞİ ARASINDAKİ KOPUŞ SÜRECİNDE PLANCININ HABİTUS'U NASIL DEĞİŞİYOR?**

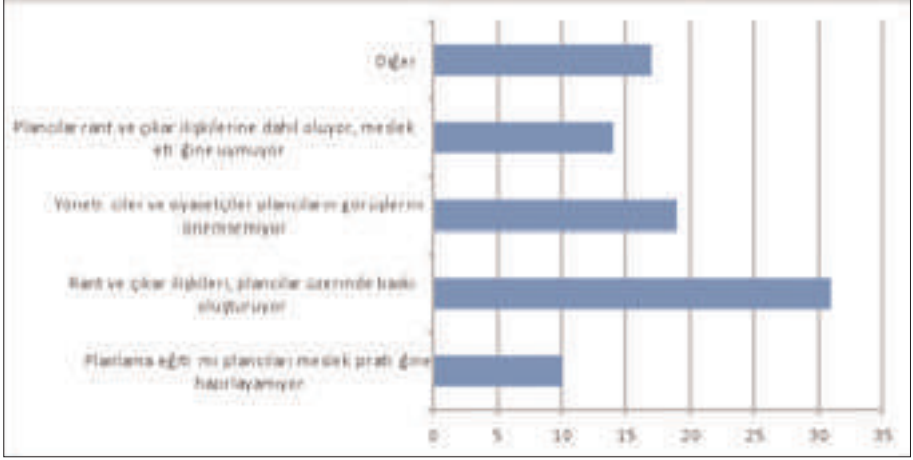
EKLER

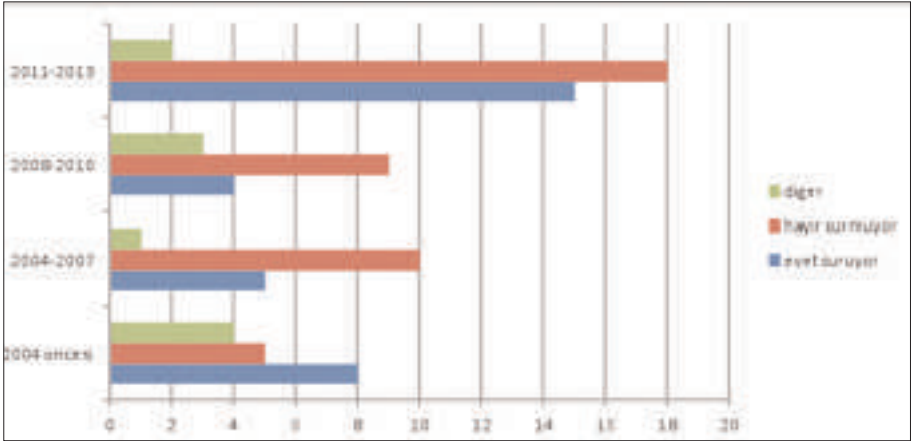
Ek 1. Grafik: Planlama eğitiminin ardından meslek hayatına atıldıktan sonraki memnuniyet durumu

Ek 2. Grafik: Planlama eğitiminde aktarılan ilkelerin pratikte uygulanabileceğine inanç

Ek 3. Grafik: Planlama eğitimi ve pratiği arasındaki kopuşun nedenleri

Ek 4. Grafik: Mezun Olunan yıl itibariyle planlama ilkelerinin pratikte uygulanabileceğine inanç

1A. OTURUM - 6 KASIM 2014
ÇEVRE POLİTİKALARI, İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ VE PLANLAMA
Oturum Başkanı: **Prof. Dr. Azime TEZER**

DÜNYA'DAKİ MEVCUT ENERJİ POLİTİKALARI VE
NÜKLEER ENERJİNİN YERİ:
TÜRKİYE'DE SÜREGELEN TARTIŞMALARIN
DEĞERLENDİRİLMESİ

Fatma BİLGE YILDIZ
Doç. Dr. Çiğdem VAROL

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ FARKINDALIĞI VE
YEREL ÇEVRE POLİTİKALARI / GEBZE ÖRNEĞİ

Dr. Ayşe Nur ALBAYRAK

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ SORUNUNUN KENTSEL PLANLAMA İLE
BÜTÜNLEŞTİRİLMESİNDEKİ SORUNLAR VE POTANSİYELLER:
YASAL ÇERÇEVEDEN BİR DEĞERLENDİRME

Yrd. Doç. Dr. M. Burcu SILAYDIN AYDIN
Ar. Gör. E. Duygu KAHRAMAN

İKLİM DEĞİŞİMİ VE ŞEHİRLEŞME-
SU ALTYAPISININ UYUMLULUĞU NASIL OLMALIDIR?*

Yard. Doç. Dr. Osman ÜÇÜNCÜ
Yard. Doç. Dr. Ayhan KARADAYI
Doç. Dr. Cenap SANCAR

* Kolokyuma katılmadıkları için yayınlanmamıştır.

DÜNYA'DAKİ MEVCUT ENERJİ POLİTİKALARI VE NÜKLEER ENERJİNİN YERİ: TÜRKİYE'DE SÜREGELEN TARTIŞMALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Fatma BİLGE YILDIZ

Gazi Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü
Yüksek Lisans Öğrencisi

Doç. Dr. Çiğdem VAROL

Gazi Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Giriş

Enerji insanlık tarihinde, geçmişten bugüne yaşamı sürdürebilmek için vazgeçilmez bir etmen olmakla birlikte, ülkelerin ekonomisinde, sosyal ve kültürel yapısında önemli rol oynamakta, kalkınma ve refah için olmazsa olmaz ihtiyaçların başında gelmektedir. Teknoloji çağının yaşandığı günümüzde Dünya genelinde artan nüfusa ve gelişmişlik düzeylerine paralel olarak enerji ihtiyacı ve buna bağlı olarak enerji açığı da giderek artmakta, enerjide dışa bağımlılığı azaltmak adına ülkeler enerji politikalarını belirlemektedir.

Özellikle son yıllarda iklim değişikliği ve küresel ısınmaya yönelik çalışmalardan elde edilen sonuçlara göre ülkelerin temiz enerji kaynaklarına yönelmesi gerektiği açıkça ortaya çıkmıştır. Ancak arz-talep dengesine bakıldığında, salt yenilenebilir enerji kaynaklarının günümüz teknolojisi ile fosil yakıtların ve nükleer enerjinin yerini alması da zaman alacaktır.

Bu bağlamda, bu çalışma ile gelişmişlik ile bağlantılı olarak giderek artan enerji ihtiyacına yönelik ülkelerin izlediği enerji politikaları çerçevesinde ülkemizin izlediği politikaları ve dünya perspektifinde bulunduğu konumun belirlenmesi ve bu doğrultuda nükleer enerjinin gerekliliğinin tartışılması amaçlanmıştır. Bu amaçla bağlantılı olarak çalışma kapsamında; öncelikle enerji kavramı ve değişen eğilimler, ekonomik gelişmişlik ile enerji ilişkisi tartışılacak; Dünya'da ve Türkiye'de enerji türlerinin kullanımındaki mevcut durum ortaya konularak, ülkelerin

DÜNYA'DAKİ MEVCUT ENERJİ POLİTİKALARI VE NÜKLEER ENERJİNİN YERİ: TÜRKİYE'DE SÜREGELEN TARTIŞMALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

enerji politikaları incelenecek, ekonomik gelişmişliğe göre (gelişmiş, gelişmekte olan, az gelişmiş) kategorize edilen ülkelerde nükleer enerji politikaları ele alınarak, dünya enerji kullanımına ilişkin tablo oluşturulacak, ülkemizin hangi kategoride kaldığı hususu ve nükleer enerjinin gerekliliği değerlendirilecektir.

Çalışma sonucunda ortaya konulan Dünya tablosunda gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler arasında ülkemizin durumu ve geleceğe yönelik enerji politikaları ortaya konularak, ülkemizdeki kaynak potansiyeli değerlendirilmiş, enerji politikaları tanımlanmış ve nükleer enerjinin gerekliliği tartışılmış olacaktır. Nükleer enerji santrallerinin doğal çevre ve mekansal yapı üzerine etkileri Türkiye'de süregelen nükleer santral kurulması tartışmalarından yola çıkılarak, Mersin-Akkuyu ve Sinop örnekleri üzerinden değerlendirilecektir.

Enerji Kavramı, Enerji Kaynakları ve Nükleer Enerji

Enerji, bir sistemin kendisi dışında etkinlik üretme yeteneğidir. Erke olarak da tanımlanabilen enerji, bir sistemin “iş ve ısı verme” [Acaroğlu, 2007], “iş yapabilme” yeteneği olarak da tanımlanmaktadır. İnsanoğlu her dönemde varoluşunu sürdürebilmek için enerjiye ihtiyaç duymuştur. Günümüzde değişen ve hızla gelişen dünyada ülkelerin ekonomik ve sosyo-kültürel gelişimi ile teknolojik ilerlemesini, kısacası “gücünü” belirleyen motor güç enerjidir.

Enerji kaynakları, elde edildikten sonra herhangi bir değişime uğrayıp uğramadıklarına göre birincil ve ikincil enerji kaynakları olmak üzere iki temel gruba ayrılabilir. Birincil enerji kaynakları doğada bulunduğu şekli ile, kaynağından çıktığında doğrudan kullanılabilen; ancak ikincil enerji kaynaklarının kullanımını için belirli işlemlerden geçirilmesi gerekmektedir.

Birincil enerji kaynakları, taş kömürü, linyit, doğalgaz, petrolden oluşan fosil yakıtlar ile nükleer enerji gibi rezervi sınırlı olan yenilenemez enerji kaynakları ile; güneş, rüzgar, dalga, su gibi yenilenebilir sürekli enerji üretilen doğal kaynaklardan oluşmaktadır. İkincil enerji kaynakları ise doğada olduğu şekliyle kullanılamayan ancak belli işlemlerden geçirildikten sonra kullanılabilen enerji kaynaklarıdır [Kavcıoğlu, 2013] (Tablo1).

Tablo1

Birincil Enerji Kaynakları		İkincil Enerji Kaynakları
Yenilenebilir Enerji Kaynakları	Yenilenebilir Olmayan Enerji Kaynakları	
Güneş	Fosil Yakıtlar	Elektrik
Rüzgar	Kömür	Termik
Jeotermal	Petrol	Mekanik
Biyokütle	Doğalgaz	Kimyasal
Hidrolik	Nükleer Enerji	Elektromanyetik
Dalga		Işık
		Petrol Ürünleri

Fosil enerji kaynak rezervlerinin sınırlı olması ve yakın gelecekte tükeneyeceği endişesi, çevre sorunları, dünya üzerinde coğrafi dağılımında eşitlik olmamasından dolayı enerji taleplerini karşılamada yetersiz kalması nedeniyle ülkeler alternatif enerji kaynaklarına yönelik politikalar üretmeye başlamış ve yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelmiştir. Bu kaynaklar güneş, rüzgar, dalga, biyokütle ya da diğer bir deyişle biyomas, jeotermal, hidrolik enerjidir. Yenilenebilir enerji kaynaklarının atmosferde ve doğada bol miktarda bulunması, çevre dostu olması, üretim maliyeti biraz fazla olabilmekle birlikte kendini kısa sürede finanse edebilmesi, bakım ve işletme maliyetlerinin düşük olması, enerjide dışa bağımlılığı azaltması yönleri ile tercih edilmektedir.

Birçok ülke, sürdürülebilir kalkınmanın ve enerji politikaları belirlenirken iklim değişikliği ile mücadelenin önemini kavramıştır. Bu kapsamda fazla enerji kullanımının sera gazı emisyonlarının atmosferdeki oranının artışına neden olduğu, bu nedenle fosil yakıtların yerini yenilenebilir enerji kaynaklarının alması ile bu artışın önüne geçilebileceği fikri benimsenmiştir [OECD,2013]. Yenilenebilir enerji kaynakları elektrik üretiminde dışa bağımlılığın azaltılmasında, iklim değişikliğinin önlenmesinde, sera gazı emisyonlarının azaltılmasında oynadığı rol ve çevre duyarlılığı ile umut verici bir seçenek olarak görülmektedir [Karakosta ve Ark., 2013].

Ancak, yenilenebilir enerji kaynakları evrenin insanlığa sunduğu sonsuz bir enerji gibi görünmekle birlikte, günlük/mevsimlik hava koşullarına ve konuma bağlı olarak değişim gösterdiği ve enerji üretiminde kesintiler meydana geldiği için çoğu uygulamada depolama olmaksızın verim elde edilememekte, bu da “sürdürülebilir olmamaları” yönüyle eleştirilmektedir.

Bu açıdan bakıldığında geçmişten bugüne, geniş bir coğrafyaya yayılması ve kolay elde edilmesinden dolayı fosil yakıtlar ülkelerin enerji üretiminde halen en önemli rolü oynamaktadırlar. Günümüzde özellikle sera gazı emisyonlarının artış göstermesi ile dünya alarına geçmiş ve çevre duyarlı enerji politikalarına yönelik çalışmalar hız kazanmış olsa da, enerji üretiminin devamlılığı için fosil yakıtların uzun bir dönem ilk sıralarda tercih edileceği anlaşılmaktadır.

Fosil yakıtlar dışında yenilenebilir olmayan enerji türlerinden nükleer enerji; ağır radyoaktif (uranyum gibi) atomların bir nötronun çarpması ile daha küçük atomlara bölünmesi (filyon) veya hafif radyoaktif atomların birleşerek daha ağır atomları oluşturması (füzyon) sonucu çok büyük bir miktarda enerjinin açığa çıkmasıyla oluşmaktadır.

Nükleer filyon deneysel olarak ilk defa 1934 yılında İtalyan bilim adamı Enrico Fermi'nin uranyumu nötronlarla bombalaması ile gerçekleşmiş, Leo Szilard, ilk olarak, filyon reaksiyonlarının fazladan nötron çıkardıklarına göre kendini besleyebilen zincir reaksiyonun gerçekleşebileceğini fark etmiştir. İlk kontrollü bölünme reaksiyonu, Fermi ve Szilard'ın göç ettikleri Amerika Birleşik

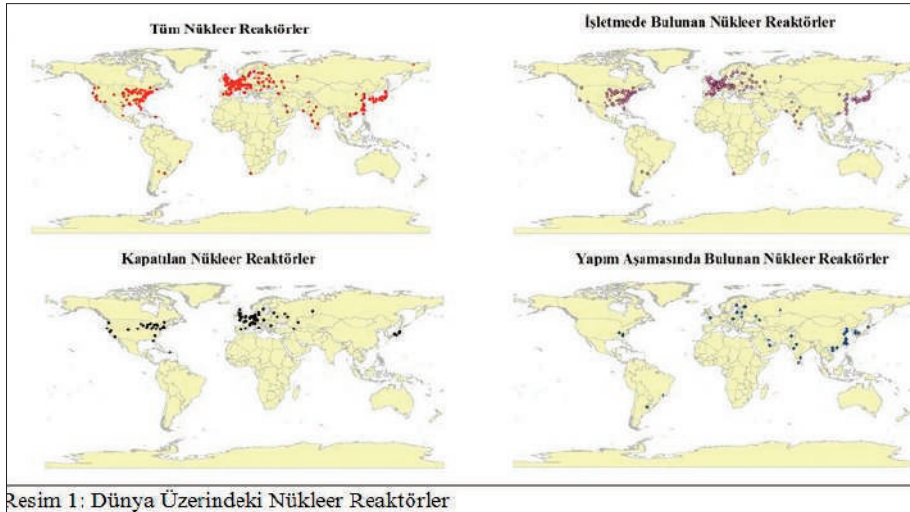
DÜNYA'DAKİ MEVCUT ENERJİ POLİTİKALARI VE NÜKLEER ENERJİNİN YERİ: TÜRKİYE'DE SÜREGELEN TARTIŞMALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Devletleri'nde 2 Aralık 1942 tarihinde inşaa edilen Chikago Pile-1 olarak bilinen yapay reaktörde gerçekleştirilmiştir. Buradaki çalışmalar daha sonra Manhattan Projesinin bir parçası olmuş ve uranyum zenginleştirme çalışmaları devam etmiştir [Palabıyık ve Ark.].

II. Dünya Savaşı boyunca devam eden, atom enerjisinin askeri amaçlar doğrultusunda kullanılmasına yönelik olan ve yüksek gizlilik taşıyan Manhattan Projesi ile önemi artan nükleer enerji çalışmaları, savaş sonrasında üniversite ve özel sektör çalışmaları ile devam etmiştir [Duffy, 2004].

Fisyon reaksiyonu ile edilen enerji nükleer reaktörlerde elektriğe çevrilmektedir [TEİAŞ, 2014]. Nükleer bir reaktörden elektrik enerjisi ilk kez 20 Aralık 1951 yılında, Arco-Idaho yakınlarında EBR-I deneme istasyonunda başlangıçta 100 Kw güçle üretilmeye başlanmıştır. Ürettiği enerjiyi, enerji nakil hatları ile taşıyan Dünya'nın ilk nükleer santrali Sovyetler Birliği'nde kurulan ve 5 MW gücündeki Obninsk Nükleer Santralidir. Dünya'nın ilk ticari nükleer enerji santrali başlangıçta 50 MW, ardından 200 MW güçle Calder Hall Sellafield, İngiltere'de işletmeye açılmıştır. Bunu Amerika Birleşik Devletleri Pennsylvania'da 1957'de çalışmaya başlayan reaktör izlemiştir [Palabıyık ve Ark.,2010].

Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu ve Dünya Nükleer Birliği'nin 2014 yılı verilerine göre; Dünya üzerinde toplam 36 ülkede 651 nükleer reaktör bulunduğu, bunlardan gelişmekte olan iki ülkede (Litvanya ve Kazakistan) bulunan nükleer reaktörlerin tamamının kalıcı olarak kapatıldığı, halen 34 ülkede 439 adet işletmede olan nükleer reaktörün bulunduğu, 65 tanesinin inşaat halinde bulunmakta olduğu, 1 tanesinin uzun dönemli 146 tanesinin kalıcı olarak kapatıldığı anlaşılmıştır (Resim 1).

Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu ve Dünya Nükleer Birliği'nin 2014 yılı verilerine göre nükleer reaktörlerin, ülkelerin gelişmişlik kategorilerine ve işletmede, inşaat halinde, uzun dönemli ya da kalıcı kapatılmış olma durumlarına göre kategorize edilmiş hali Tablo 2'de sunulmaktadır.

Tablo 2: Ülke Gruplarına Göre Nükleer Santrallerin Durumu				
ÜLKELER	Nükleer Santral Durumu			
	İşletmede	İnşaat Halinde	Uzun Dönemli Kapalı	Kalıcı Olarak Kapalı
A - Gelişmiş Ekonomiler				
I - AB Üyesi Gelişmiş Ülkeler	124	4		82
II - Diğer Gelişmiş Avrupa Ekonomileri	5			1
III - Diğer Gelişmiş Ekonomiler	168	7	1	46
IV - Yeni Sanayileşmiş Asya Ekonomileri	29	7		
TOPLAM	326	18	1	129
B - Yükselen ve Gelişmekte Olan Ekonomiler				
I - AB Ülkeleri	8			6
II - AB Adayı Ülkeler				
III - Diğer Yükselen ve Gelişmekte Olan Ekonomiler	105	47		11
TOPLAM	113	47		17
C - Düşük Gelirli Gelişmekte Olan Ülkeler				
D- Aşırı Borçlu Fakir Ülkeler				
GENEL TOPLAM	439	65		146

Kaynak: IAEA ve WNA verileri ile IMF verileri derlenerek oluşturulmuştur.

Ticari amaçla kurulan nükleer santraller yaklaşık elli yıllık geçmişlerinde çeşitli politika değişimlerine sahne olmuştur. İlk yirmi yıl sınırlı halk katılımı, sıkı devlet kontrolü, temiz ve bol enerji sözleri bir süre sonra çevresel etkiler ve güvenlik dolayısıyla yerini toplumsal ve siyasal çatışmalara bırakmıştır. ABD ve birçok Avrupa ülkesinde yüksek maliyetler ve kamu muhalefeti dolayısıyla yeni santrallerin yapımında ciddi azalma meydana gelmiştir [Duffy, 2004].

Nükleer enerji kullanımı 1970'li ve 1980'li yıllarda hızla genişlemiş, ancak son yirmi yılda daha az sayıda yeni nükleer güç santrali inşa edilmiştir. Birçok ülke sera gazı emisyonlarını azaltmak, enerji çeşitliliği içinde enerji arzı güvenliğini sağlamak amacıyla nükleer enerji santrali inşa etmektedir [Karakosta ve Ark., 2013]. Ancak, 2011 yılında meydana gelen Fukuşima kazası ile ülkeler nükleer programlarını yeniden gözden geçirmekte, bu nedenle son birkaç yılda nükleer enerjiye yönelim beklenenin altında olmuştur [OECD, 2013].

Dünya Enerji Görünümü, Enerji-Gelişmişlik İlişkisi

OECD ve Uluslararası Enerji Ajansı verilerine göre; 1971-2012 yılları arasında, Dünya'nın toplam enerji arzı, 13371.03 Mtoe (milyon ton petrole eşdeğer enerji) değere ulaşarak %130 artmıştır. Bu da yılda ortalama %2,2'lik büyümeye eşittir. Karşılaştırma yapılacak olursa aynı dönem aralığında Dünya nüfusu yılda %1,5 artarken, reel brüt yurt içi hasıla yılda %3,3 büyümüştür. Enerji arzı, 1974-1975 arasında ve 1980'lerin başında yaşanan ilk iki petrol krizi ve bunu takiben 1990'lı yılların başında Sovyetler Birliği'nin dağılması dönemlerine rastlayan zamanlar hariç, oldukça sabit bir gelişme göstermiştir. 2008 Dünya ekonomik krizine rastlayan dönemde enerji arzı gerileyerek yaklaşık %1 oranında azalmış, 2012 yılına ulaşıldığında ise yaklaşık %5 oranında artmıştır. Dünya birincil enerji arzında OECD ülkelerinin payı 1971 yılında %61 iken, 2012 yılında bu oran %43'e gerilemiştir.

Çin'in de içinde bulunduğu Asya'daki güçlü ekonomik kalkınma ile aynı dönemler arasında enerji arzı %13'ten %31 seviyelerine ulaşmış, buna karşılık OECD üyesi olmayan Avrupa ve Eski Sovyetler Birliği'ni içeren Avrasya'nın birleşik payı önemli ölçüde azalmıştır.

Özellikle çalışmamızın yoğunlaştığı elektrik enerjisi üretimine bakıldığında son 20 yıllık dönemde küresel ölçekte toplam elektrik enerjisi üretiminin 11281.24 TWh'tan 20915.39 TWh değerine ulaşıldığı tespit edilmiştir. Son 20 yıllık dönemde Dünya nüfusu 5.446 milyardan 7.037 milyara çıkarken, yine küresel ölçekte son 20 yıllık dönemde kişi başına düşen enerji arzı ise 1.62 toe (ton eşdeğer petrol)/kişi'den, 1.90 toe /kişi değerine ulaşmıştır. Artan nüfus, teknolojik ilerlemeler, bilgi toplumuna geçiş süreci, ekonomik gelişmişlik çabaları enerji ihtiyacı ile paralel seyretmektedir.

Ekonomik büyümenin temel adımlarından birini oluşturan sanayileşmenin hızla artması ve enerjinin sermaye, işgücü ve hammaddeyle birlikte bu sektörde yoğun olarak kullanılıyor olması enerji tüketimi ve büyüme arasındaki ilişkiyi özellikle sanayiye dayalı kalkınma hamlesini gerçekleştirmeye çalışan gelişmekte olan ülkeler başta olmak üzere tüm dünyada dikkate değer bir konu haline getirmektedir [Güvenek ve Alptekin, 2010]. Çin ve Hindistan gibi kalkınma hamlelerini henüz tamamlayamamış ülkelere enerji arzının gelişmiş ülkelere oranla daha fazla artış göstermesinin nedeni de bundan kaynaklanmaktadır.

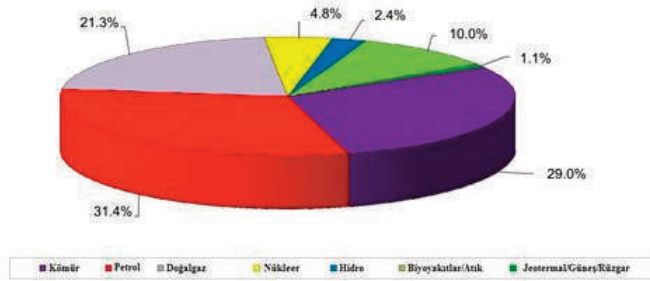
Bu nedenle ekonomik büyüme ile enerji arasındaki ilişkinin daha nicel bir şekilde sorgulanabilmesi için "gelişmişlik" kavramı üzerinde durmak, ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre bir sınıflama yaparak enerji politikalarını yorumlamak gerekmektedir.

Önümüzdeki 25 yılda, küresel enerji talebindeki %90'ı OECD dışı ülkelere kay-

naklanacağı, Dünyanın en büyük enerji tüketicisi olarak kendini konumlandıran Çin'in tek başına enerji talebinin bu artışın %30'dan fazlasını oluşturacağı, 2035 yılı itibarıyla, Çin'in ikinci en büyük tüketici olan ABD'den %70 daha fazla enerji tüketeceğini ve buna rağmen Çin'de kişi başına düşen enerji tüketiminin hala ABD'nin yarısından daha az olacağı, Hindistan, Endonezya, Brezilya ve Ortadoğu'daki enerji tüketimi hızının Çin'de dahi yüksek seyredeceği, gelişmekte olan ekonomilerin enerji arzının dinamiklerini belirleyeceği öngörülmektedir [IEA, 2011].

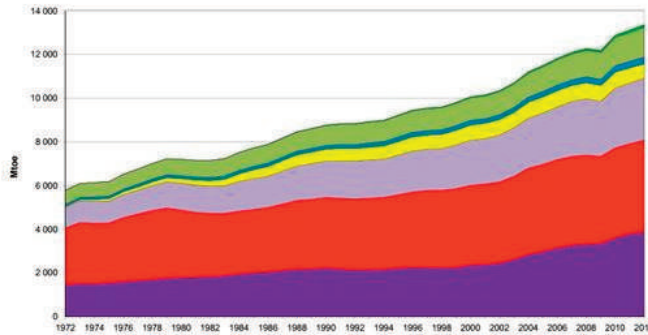
Enerji kaynaklarına göre küresel enerji arzının paylaşımına bakıldığında, fosil yakıtların payının diğer enerji türlerine oranla baskın olduğu görülmektedir. Jeotermal enerji, güneş ve rüzgar gibi yenilenebilir enerji kaynakları ile biyoyakıtlar ve hidrolik enerji toplamı, henüz fosil yakıtların ve nükleer enerjinin rolünü üslenecek seviyeye ulaşamamıştır (Grafik 1).

Grafik 1: Küresel Toplam Birincil Enerji Arzının Kaynaklara Göre Paylaşımı (2012)

Kaynak:IEA

Grafik 2: Küresel Toplam Birincil Enerji Arzının Kaynaklara Göre Yıllar İtibarıyla Değişimi

Küresel birincil enerji tüketiminde fosil yakıtların payının 2012 yılında %81,7'lerde iken, Uluslararası Enerji Ajansının "World Energy Outlook" 2011 ra-

DÜNYA'DAKİ MEVCUT ENERJİ POLİTİKALARI VE NÜKLEER ENERJİNİN YERİ: TÜRKİYE'DE SÜREGELEN TARTIŞMALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

poruna göre, bu oranın biraz azalarak 2035 yılında %75'e gerileyeceği, 2035 yılına kadar geçecek sürede, doğalgazın küresel enerji kaynakları içindeki oranını arttıran tek fosil yakıt olacağı, doğalgaz talebindeki bu mutlak artışın, petrol ve kömürdeki artışın toplamına yaklaşacağı, petrol talebinin ise %15 artacağı ve bu artışın da ulaştırma sektöründeki artıştan kaynaklanacağı, kömür talebinin ise gelişmekte olan ekonomilerin etkisiyle önümüzdeki 10 yıl içerisinde artacağı ancak 2010 yılının %17 üzerinde bir seviyede istikrar bulacağı öngörülmüştür [IEA, 2011].

Gelişmişlik Düzeylerine Göre Ülkelerin Enerji Politikaları

Son yıllarda iklim değişikliği ve küresel ısınma tartışmaları ile sera gazı emisyonlarının azaltılmasına yönelik fosil yakıtların kullanımının azaltılması, yenilenebilir enerji kaynakları kullanımının yaygınlaşması, enerji tüketiminin azaltılması gibi önlemler karar vericilerin politikaları üzerinde baskı yaratmaktadır. Ancak bazı kesimlerde enerjinin ekonomik büyüme için bir uyarıcı olduğu, enerji tüketiminin azaltılması ile ekonomik büyümenin ve makroekonomik değişkenlerin etkilenebileceği görüşü ortaya çıkmıştır [Yıldırım ve Aslan, 2012].

Ülkelerin enerji politikaları ile gelişmişlik arasındaki ilişkinin incelenmesinde; Uluslararası Para Fonu (IMF) tarafından Nisan 2014 yılında hazırlanan "Dünya'nın Ekonomik Görünümü" raporundaki verilere göre Gelişmiş Ekonomiler, Yükselen ve Gelişmekte Olan Ekonomiler, Düşük Gelirli Gelişmekte Olan Ülkeler, Aşırı Borçlu Fakir Ülkeler başlıkları altında sınıflandırılan ülke grupları kullanılmıştır. Ülkelerin enerji politikaları ele alınırken standart veri kullanımının değerlendirme de önemli olduğu varsayımı ile, Uluslararası Enerji Ajansının istatistiki verileri ve Uluslararası Atom Enerjisi Kurumunun ülkelerin nükleer güç profillerine yönelik standart raporlarından faydalanılmıştır. Ülkelerin nükleer enerji durumlarına ilişkin mevcut durumu yorumlamak adına ise; Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu ve Dünya Nükleer Birliği'nin 2014 yılı verilerine göre ülke bazında nükleer reaktör veri tabanı da kullanılmıştır.

Gelişmiş Ülkelerin Enerji Görünümleri ve Politikaları

AB Üyesi Gelişmiş Ülkelerden Örnekler

Almanya

2012 yılı göstergelerine göre; nüfusu 81.92 milyon olan Almanya'nın toplam birincil enerji arzı 312.53 Mtoe (Milyon ton petrol eşdeğeri) olmakla birlikte, toplam enerji üretimi 123.38 Mtoe, net enerji ithalatı ise 199.56 Mtoe'dir. Toplam

elektrik enerjisi tüketimi 584.71 TWh, kişi başına düşen elektrik enerjisi tüketimi ise 7.14 MWh/kişi değerindedir [IEA,2014].

Toplam enerji arzının %32.2'si petrol, %25.5'i kömür, %22.2'si doğalgaz, %8.2'si nükleer enerji, %0.6'sı hidrolik enerji, %8.9'u biyoyakıtlar ve atıklar, %2.3'ü jeotermal enerji, güneş enerjisi ve rüzgar enerjisi toplamı tarafından karşılanmaktadır. Kişi başına düşen enerji arzı ise 3.82 kişi/toe'dir [IEA,2014].

Almanya'nın nükleer enerji profiline bakıldığında ise ilk nükleer reaktörün yapımına 1958 yılında başlandığı, 1958 ile 1982 yılları arasında yapımına başlanan ve 1962 ile 1989 yıllarında tamamlanan toplam 36 reaktörden yirmi yedi tanesi 1971 ile 2011 yılları arasında çeşitli dönemlerde kalıcı olarak kapatıldığı, günümüzde işletmede bulunan dokuz reaktör ise 1980'li yıllarda inşaa edildiği tespit edilmiştir. Mekansal olarak bakıldığında ise nükleer enerji santrallerinin ülkenin doğusunda bulunan birkaç kent hariç çoğu kentinde bulunduğu gözlenmektedir.

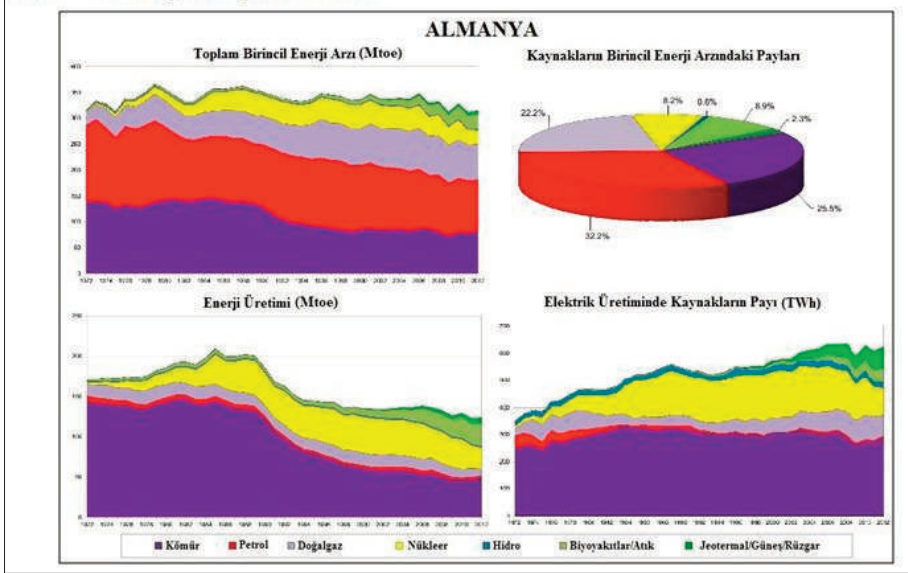
2000 yılında enerji kuruluşları ile nükleer enerji santrallerinin ticari amaçla işletilmesinin aşamalı olarak sonlandırılması konusunda anlaşmış, 2002 yılında bunu yasalaştırmışlardır. 32 yılın üzerinde ömürleri olan santrallerin, geri kalanlar arasında enerji transferi yapılmasına dair bir düzenleme ile kapatılma tarihleri belirlenmeye çalışılmış, ancak 2011 yılında Japonya'da meydana gelen Fukuşima kazasından sonra nükleer enerji politikaları yeniden gözden geçirilmiş ve kesin kapanma tarihleri belirlenmiştir. Bundan sonrası için de yeni nükleer enerji santrali yapılmayacağı duyurulmuştur [IAEA, 2013]. Grafikten de anlaşılacağı üzere elektrik üretiminde nükleer enerji yerini yenilenebilir enerji kaynaklarına bırakmaktadır.

Almanya'nın mevcut enerji politikasının başlıca amaçları ekonomik verimlilik, arz güvenliği ve çevreye uyumdur. Doğal kaynakların sınırlı olmasından dolayı ithalata bağımlı durumdadır ve buna bağlı olarak da enerjinin daha ekonomik ve uygun kullanımı için enerji ihtiyacını azaltmaya yönelik önlemler alınmaktadır. İthalat politikasında arz güvenliğini garanti altına almak için Dünya'nın her bölgesinden çeşitli enerji tedarikçileri ile çalışarak çeşitli enerji türlerinin kullanılması tercih edilmiştir [IAEA, 2013].

Uluslararası Enerji Ajansının 1990-2012 yılları arasında değişen verilerine göre elektrik üretiminde fosil yakıtların ve nükleer enerjinin kullanımı ciddi oranda yerini yenilenebilir enerji kaynaklarına bırakmıştır. Yine Uluslararası Enerji Ajansının "Küresel Yenilenebilir Enerji Politikaları ve Önlemleri Veri Tabanı" göstergelerine göre de Ulusal Enerji Eylem Planında 2020 yılı hedeflerinde yenilenebilir enerjinin elektrik üretimindeki payının %37'lere çıkarılması hedeflenmektedir [IEA,2014]. 2050 yılı hedeflerinde ise enerji arzının %60'ını, elektrik üretiminin ise %80'ini yenilenebilir enerji kaynaklarından sağlanacağı bildirilmiştir [IAEA, 2013].

DÜNYA'DAKİ MEVCUT ENERJİ POLİTİKALARI VE NÜKLEER ENERJİNİN YERİ: TÜRKİYE'DE SÜREGELEN TARTIŞMALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Grafik 3: Almanya Enerji İstatistikleri

Fransa

2012 yılı göstergelerine göre; nüfusu 65.43 milyon olan Fransa'nın toplam birincil enerji arzı 252.33 Mtoe (Milyon ton petrol eşdeğeri) olmakla birlikte, toplam enerji üretimi 134.47 Mtoe, net enerji ithalatı ise 124.13 Mtoe'dir. Kişi başına düşen enerji arzı ise 3.86 kişi/toe'dir. Toplam elektrik enerjisi tüketimi 482.05 TWh, kişi başına düşen elektrik enerjisi tüketimi ise 7.37 MWh/kişi değerindedir [IEA,2014].

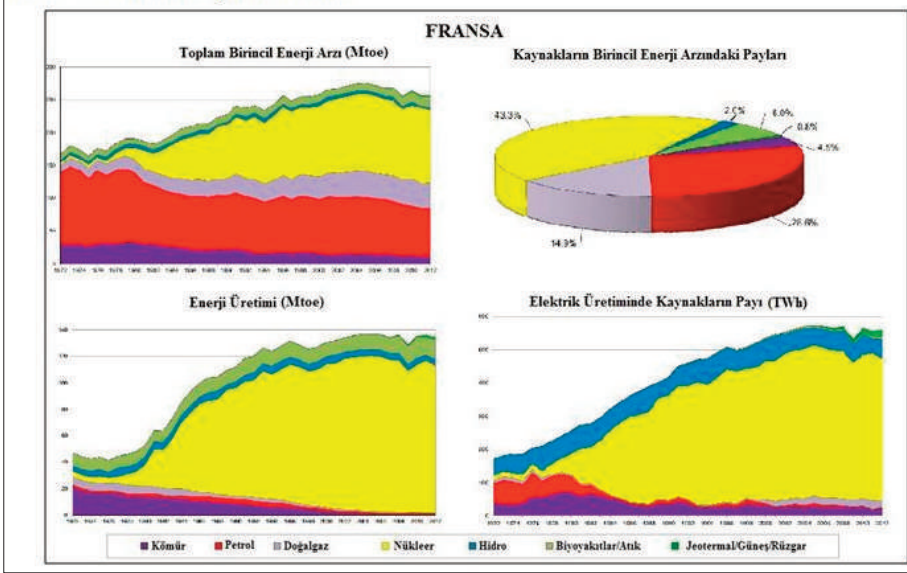
Toplam enerji arzının %43.3'ü nükleer enerji, %28.6'sı petrol, %14.9'u doğalgaz, %2'si hidrolik enerji, %4.5'i kömür, %6'sı biyoyakıtlar ve atıklar, %0.8'i ise jeotermal enerji, güneş enerjisi ve rüzgar enerjisi toplamı tarafından karşılanmaktadır [IEA,2014].

Fransa, çeşitli metaller ve kısıtlı fosil yakıt yataklarına sahip olsa da, yüksek geri kazanım maliyeti nedeni ile fosil yakıtların üretimini minimum düzeye indirmiştir. Çoğu hidroelektrik kaynaklarının halihazırda işletiliyor olmasından, fosil yakıtlar ile ilgili piyasadaki dalgalanmalardan etkilenmemek ve Kyoto taahhütlerini yerine getirmek amacıyla enerji politikalarını nükleer enerji ve yenilenebilir enerji kaynakları dahil yerli teknolojilerin geliştirilmesi ve enerjide dışa bağımlılığın azaltılması üzerine kurmuştur [IAEA, 2013].

Günümüzde elektrik enerjisinin yaklaşık %75'ini nükleer enerjiden sağlayan Fransa'da günümüzde 58 adet reaktör işletmede bulunmaktadır. İlk nükleer reaktörün

yapımına 1955 yılında başlanmıştır. 1959 ile 2002 yılları arasında tamamlanan ve 1959 ile 1974 arasında işletmeye alınan reaktörlerden on iki tanesi, çoğunluğu “basıncılı su reaktörü” tipi dışında olan tüm diğer reaktörler olmak üzere 1973 ile 2010 yılları arasında çeşitli tarihlerde kalıcı olarak kapatılmıştır. 2007 yılında yapımına başlanan bir reaktörün de 2016 yılında tamamlanması planlanmaktadır. Coğrafi olarak nükleer santraller ülkenin neredeyse tamamına yayılmıştır.

Grafik 4: Fransa Enerji İstatistikleri

Diğer Gelişmiş Avrupa Ekonomilerinden Örnekler

İsviçre

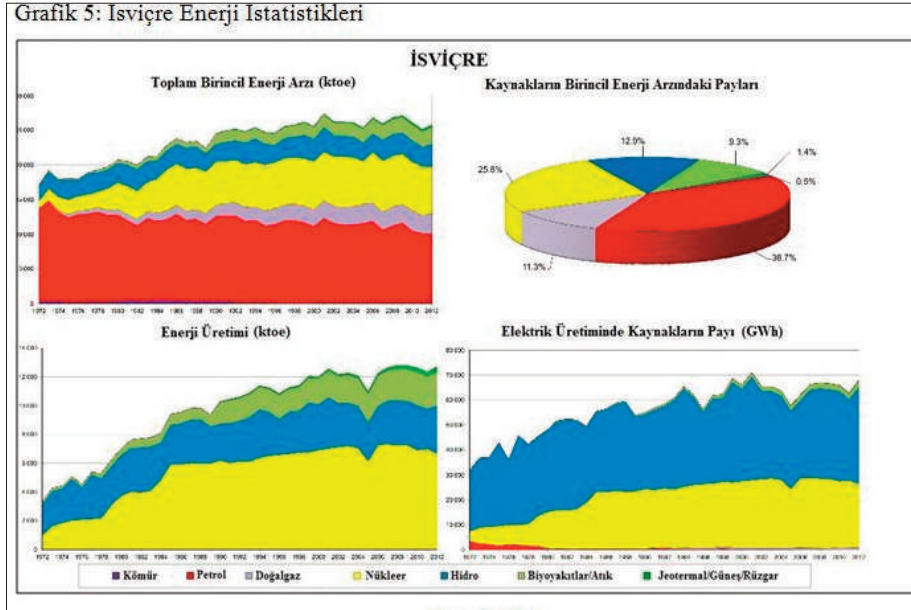
2012 yılı göstergelerine göre; nüfusu 7.93 milyon olan İsviçre'nin toplam birincil enerji arzı 25.61 Mtoe (Milyon ton petrol eşdeğeri) olmakla birlikte, toplam enerji üretimi 12.73 Mtoe, net enerji ithalatı ise 14.59 Mtoe'dir. Kişi başına düşen enerji arzı ise 3.23 kişi/toe'dir. Toplam elektrik enerjisi tüketimi 63.06 TWh, kişi başına düşen elektrik enerjisi tüketimi ise 7.95 MWh/kişi değerindedir [IEA,2014].

Toplam enerji arzının %37.7'si petrol, %25.8'i nükleer enerji, %11.3'ü doğalgaz, %12.9'u hidrolik enerji, %9.3'ü biyoyakıtlar ve atıklar, %1.4'ü jeotermal enerji, güneş enerjisi ve rüzgar enerjisi toplamı, %0.5'i kömür tarafından karşılanmaktadır [IEA,2014].

DÜNYA'DAKİ MEVCUT ENERJİ POLİTİKALARI VE NÜKLEER ENERJİNİN YERİ: TÜRKİYE'DE SÜREGELEN TARTIŞMALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

İsviçre'de ilk nükleer santralin yapımına 1957 yılında başlanmıştır. 1968 ile 1984 yılları arasında tamamlanan reaktörlerden ilki 1969 yılında kalıcı olarak kapatılmıştır. Mevcut nükleer santraller ülkenin kuzey ve batısında yer almaktadır.

2011 yılında Japonya'da meydana gelen Fukuşima Nükleer Santral kazasından sonra İsviçre mevcut nükleer enerji santrallerini ömürleri tamamlandıktan sonra kapatma kararı almıştır. İlk nükleer santralin 2020, sonuncusunun ise 2034 yılında kapanması planlanmaktadır. Günümüzde elektrik enerjisinin yaklaşık %40'ının karşılandığı ülkenin, nükleer enerji santrallerini kapatma kararı almasıyla meydana gelecek enerji arzındaki açığının yenilenebilir enerji, hidrolik enerji ve ülke için yenilik olmakla birlikte ve iklim değişikliği hedefleri ile çelişki oluşturan gaz yakıtlı enerji santralleri kurulması planlanmaktadır [IAEA, 2013].

Diğer Gelişmiş Ekonomilerinden Örnekler

Amerika Birleşik Devletleri

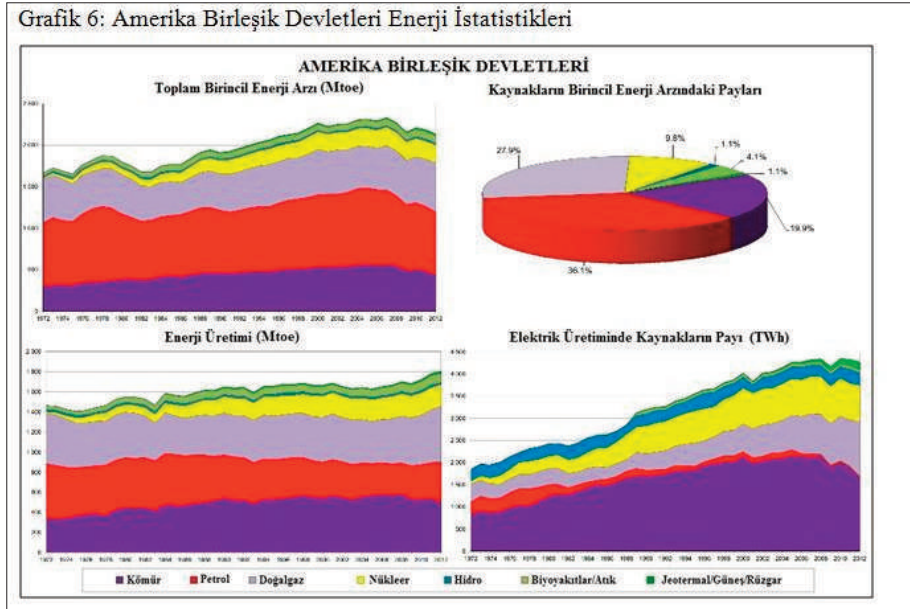
2012 yılı göstergelerine göre; nüfusu 314.28 milyon olan Amerika Birleşik Devletleri'nin toplam birincil enerji arzı 2140.62 Mtoe (Milyon ton petrol eşdeğeri) olmakla birlikte, toplam enerji üretimi 1806.48 Mtoe, net enerji ithalatı ise 374.88 Mtoe'dir. Kişi başına düşen enerji arzı ise 6.81 kişi/toe'dir. Toplam elektrik ener-

jisi tüketimi 4069.06 TWh, kişi başına düşen elektrik enerjisi tüketimi ise 12.95 MWh/kişi değerindedir [IEA,2014].

Toplam enerji arzının %36.1'i petrol, %27.9'u doğalgaz, %19.9'u kömür %9.8'i nükleer enerji, %4.1'i biyoyakıtlar ve atıklar, %1.1'i hidrolik enerji, %1.1'i ise jeotermal enerji, güneş enerjisi ve rüzgar enerjisi toplamı tarafından karşılanmaktadır [IEA,2014].

Amerika Birleşik Devletleri Pazar odaklı bir ekonomik yapıya sahiptir. Enerji altyapısı kaynaklar, fiyatları teknolojik gelişmelere göre özel sektör yatırımları ile şekillenmektedir. Enerji verimliliğine, nükleer enerji ve yenilenebilir enerji teşvikleri ile alternatif yakıt geliştirmeye ilişkin yasalar federal enerji politikalarına göre belirlenmektedir [IAEA, 2013].

Ülkede ilk nükleer reaktörün yapımına 1954 yılında başlanmıştır. 1957 ile 1996 yılları arasında tamamlanan nükleer reaktörlerden, 1958 ile 1983 yılları arasında tamamlanan otuz reaktör 1963 ile 2013 yılları arasında çeşitli zamanlarda kapatılmıştır. Kalıcı olarak kapatılan nükleer reaktörlerden 'Three Miles Island' nükleer santralinde bulunan iki reaktörden biri, 1979 yılında meydana gelen kaza sonucu kapatılmıştır. Bunların dışında 1972 yılında yapımına başlanan ve 2015 te tamamlanması planlanan 'Watts Bar-2' reaktörü ile 2013 yılında yapımlarına başlanan dört reaktör halen yapım aşamasındadır. Mevcut nükleer reaktörler mekânsal olarak özellikle ülkenin doğu kesimlerinde az bir kısmı ise batı kesiminde konumlanmıştır.

DÜNYA'DAKİ MEVCUT ENERJİ POLİTİKALARI VE NÜKLEER ENERJİNİN YERİ: TÜRKİYE'DE SÜREGELEN TARTIŞMALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Ülkede nükleer gücün geleceği, nükleer atık bertaraf sorunlarının çözümü ve nükleer santral inşaat maliyetlerinin azaltılması, hükümet politikalarının geliştirilmesi ve diğer enerji seçeneklerinin nispi maliyeti gibi çeşitli faktörlere bağlı olarak şekillenecektir [IAEA, 2013].

Japonya

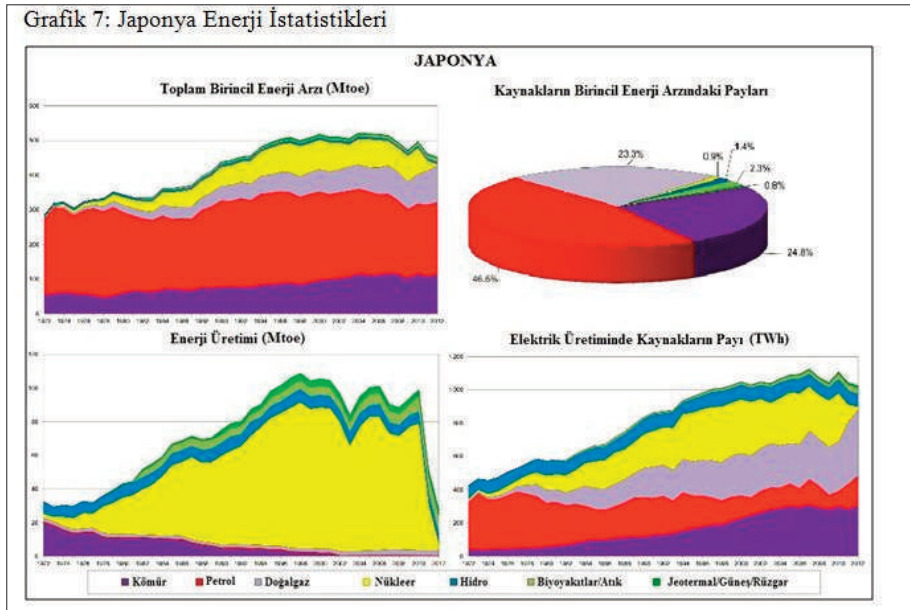
2012 yılı göstergelerine göre; nüfusu 127.55 milyon olan Japonya'nın toplam birincil enerji arzı 452.28 Mtoe (Milyon ton petrol eşdeğeri) olmakla birlikte, toplam enerji üretimi 28.32 Mtoe, net enerji ithalatı ise 435.27 Mtoe'dir. Kişi başına düşen enerji arzı ise 3.55 kişi/toe'dir. Toplam elektrik enerjisi tüketimi 988.92 TWh, kişi başına düşen elektrik enerjisi tüketimi ise 7.75 MWh/kişi değerindedir [IEA,2014].

Toplam enerji arzının %46.5'i petrol, %24.8'i kömür, %23.3'ü doğalgaz, %2.3'ü biyoyakıtlar ve atıklar, %1.4'ü hidrolik enerji, %0.9'u nükleer enerji %0.8'i ise jeotermal enerji, güneş enerjisi ve rüzgar enerjisi toplamı tarafından karşılanmaktadır [IEA,2014].

Japonya'da ilk nükleer reaktörün yapımına 1960 yılında başlanmıştır. 1965 ile 2009 yılları arasında tamamlanan reaktörlerden, 1960 ile 1974 yılları arasında yapımına başlanmış altı tanesi, 2011 yılında meydana gelen Fukuşima kazası sonrası, geri kalan beş tanesi ise 1976 ile 2009 yılları arasında çeşitli zamanlarda kalıcı olarak kapatılmıştır. 1986 yılında yapımına başlamış olan ve 1995 yılında tamamlanan bir reaktör ise 1995 yine 1995 yılında uzun dönemli kapatılmıştır. Kapatılan reaktörler dışında günümüzde Dünya Nükleer Derneği'nin (WNA) verilerine göre kırk sekiz reaktör işletmede, 2007 ve 2010 yıllarında yapımına başlanan ikisi ise halen yapım aşamasında bulunmaktadır. Ancak 2011 yılından sonra santrallerde enerji üretimi durdurulmuştur. Elektrik enerjisinin büyük bir kısmını nükleer enerjiden sağlayan Japonya'nın Fukuşima felaketi sonrası nükleer politikaları henüz tam anlamıyla şekillenmiş değildir. Fukuşima kazası sadece Japonya'da değil tüm dünyada ülkelerin nükleer enerjiye yönelik politikalarını yeniden gözden geçirmelerine sebep olmuştur.

Fukuşima öncesinde Japonya özellikle "cool Earth 2050" ismini verdikleri girişim hedefleri ile 2020 yılına kadar emisyon miktarlarını %25 oranında azaltmayı hedeflemiş, sera gazı emisyonlarını azaltmak için bir dizi tedbir belirlemiştir. Güneş enerjisi sektöründe Almanya ve Çin'den sonra Dünya tablosunda yerini almak, yeni nükleer güç santrallerinin kurulması da bu hedeflerin gerçekleştirilmesi için belirlenen adımlardandır [Duffield,2011]. Fakat 2011 yılında meydana gelen Fukuşima kazası enerji politikalarını altüst etmiştir.

Fukuşima sonrası Japonya hükümeti nükleer güç için; “sıfır nükleer”, “%15 nükleer” ve “%20-25 nükleer” olarak üç senaryo sunmuştur. “Sıfır nükleer” senaryosunda hızla nükleer enerjinin enerji üretimindeki payını azaltmak, nükleer yakıtların doğrudan bertarafı, yenilenebilir enerji ve fosil yakıtlar ile enerji verimliliği konularına odaklanılmaktadır. “%15 nükleer” senaryosunda nükleer ve fosil yakıtlara bağımlılığın azaltılması, yeniden işletme ve/veya nükleer yakıtın doğrudan bertarafı ve teknoloji seçiminde esneklik konularına odaklanılmaktadır. “%20-25 nükleer” senaryosunda ise nükleer enerjiye bağımlılığı yavaş yavaş azaltmak, yeni nükleer enerji santrallerinin gerekliliği, yeniden işleme ve/veya nükleer yakıtın doğrudan bertarafı, ekonomik açıdan fosil yakıtlara bağımlılığın azaltılmasına yönelik teşvikler ve nükleer enerjiye yönelik güçlü kamu desteği konularına odaklanılmaktadır [McLennan ve Ark., 2013]

Yeni Sanayileşmiş Asya Ekonomileri

Güney Kore

2012 yılı göstergelerine göre; nüfusu 50 milyon olan Güney Kore'nin toplam birincil enerji arzı 263.44 Mtoe (Milyon ton petrol eşdeğeri) olmakla birlikte, toplam enerji üretimi 46.22 Mtoe, net enerji ithalatı ise 228.61 Mtoe'dir. Kişi başına düşen enerji arzı ise 5.27 kişi/toe'dir. Toplam elektrik enerjisi tüketimi 517.33

DÜNYA'DAKİ MEVCUT ENERJİ POLİTİKALARI VE NÜKLEER ENERJİNİN YERİ: TÜRKİYE'DE SÜREGELEN TARTIŞMALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

TWh, kişi başına düşen elektrik enerjisi tüketimi ise 10.35 MWh/kişi değerindedir [IEA,2014].

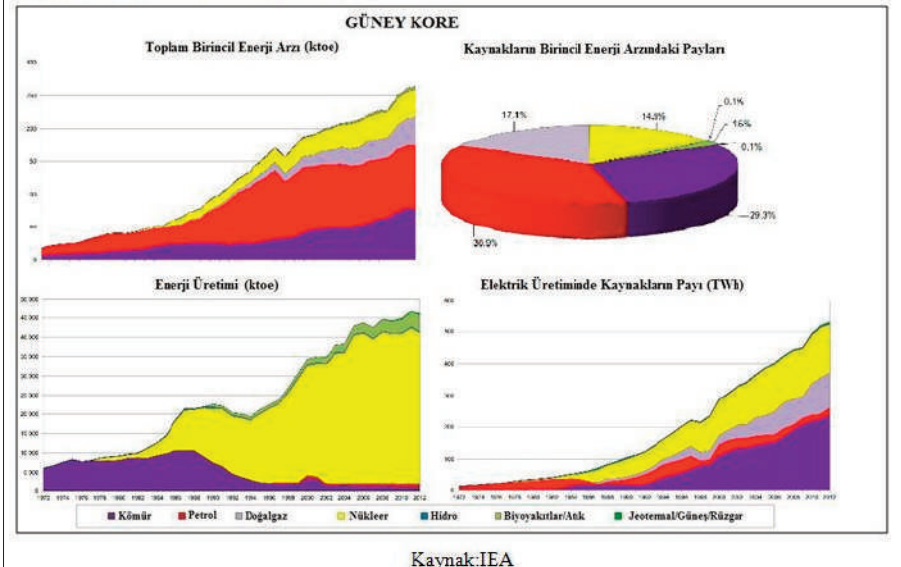
Toplam enerji arzının %36.9'u petrol, %29.3'ü kömür, %17.1'i doğalgaz, %14.9'u nükleer enerji, %1.6'sı biyoyakıtlar ve atıklar, %0.1'i hidrolik enerji, %0.1 ise jeo-termal enerji, güneş enerjisi ve rüzgar enerjisi toplamı tarafından karşılanmaktadır [IEA,2014].

2008 yılında üst düzey hükümet yetkilileri, iş dünyası, akademik çevreler ve sivil toplum kuruluşlarından üyelerin bulunduğu Ulusal Enerji Komitesi tarafından enerji güvenliği, ekonomik verimlilik ve çevre koruma konularının ülkenin enerji politikasının yönünü belirleyeceği açıklanmıştır. Fosil yakıtların kullanımının 2030 yılında yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı ile %11 oranında azaltılmış olması, 2030 yılına kadar yeşil enerji endüstrisini ileri seviyelere taşımak gibi enerji hedefleri bulunmaktadır [IAEA, 2013].

Ülkede ilk nükleer reaktörün yapımına 1972 yılında başlanmıştır. 1978 ile 2012 yılları arasında tamamlanan yirmi üç reaktör halen işletmede bulunmaktadır. 2008 ile 2013 yılları arasında yapımına başlanan beş reaktör ise halen yapım aşamasındadır.

Şubat 2013 planına göre 2024 yılına kadar 11 yeni nükleer güç ünitesi inşa ederek, uzun vadeli elektrik arzını güvence altına alma kararı verilmiştir. 2011 yılında meydana gelen Fukuşima kazası sonucu yeni yasal ve kurumsal düzenlemeler ile güvenlik konusuna ağırlık verilmiştir [IAEA, 2013].

Grafik 8: Güney Kore Enerji İstatistikleri

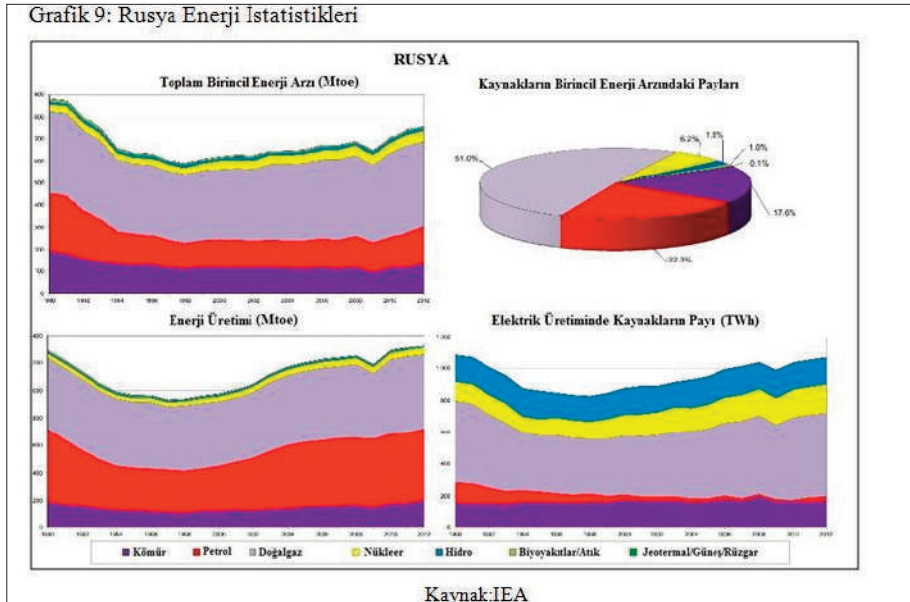
Yükselen ve Gelişmekte Olan Ekonomiler

Rusya

2012 yılı göstergelerine göre; nüfusu 143.53 milyon olan Rusya'nın toplam birincil enerji arzı 756.59 Mtoe (Milyon ton petrol eşdeğeri) olmakla birlikte, toplam enerji üretimi 1331.61 Mtoe, net enerji ithalatı ise -564.94 Mtoe'dir, buda enerji ithal etmediği, enerji üretiminin toplam birincil enerji arzını karşıladığı anlamına gelmektedir. Kişi başına düşen enerji arzı ise 5.27 kişi/toe'dir. Toplam elektrik enerjisi tüketimi 947.59 TWh, kişi başına düşen elektrik enerjisi tüketimi ise 6.60 MWh/kişi değerindedir [IEA,2014].

Toplam enerji arzının %51'i doğalgaz, %22.3'ü petrol, %17.6'sı kömür, %6.2'si nükleer enerji, %1.9'u hidrolik %1'i biyoyakıtlar ve atıklar, %0.1'i ise jeotermal enerji, güneş enerjisi ve rüzgar enerjisi toplamı, enerji tarafından karşılanmaktadır [IEA,2014].

Rusya'nın 2013 yılı raporuna göre yakın dönem enerji politikalarında, özellikle ekolojik sakıncalı bölgelerde doğalgazın verimli kullanımının sağlanması, kömür kalitesinin artırılmasının yanı sıra kömür üretim hacminde istikrar sağlanması, yerli ve yenilenebilir enerji kaynaklarının geliştirilmesi, rekabetçi ve ekolojik olarak temiz enerji santrallerine dayalı elektrik üretiminin geliştirilmesine öncelik verilmesi, güvenli birinci nesil gelişmiş nükleer güç santrallerinin artırılması hedeflerine yer verilmiştir [IAEA,2013].

DÜNYA'DAKİ MEVCUT ENERJİ POLİTİKALARI VE NÜKLEER ENERJİNİN YERİ: TÜRKİYE'DE SÜREGELEN TARTIŞMALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

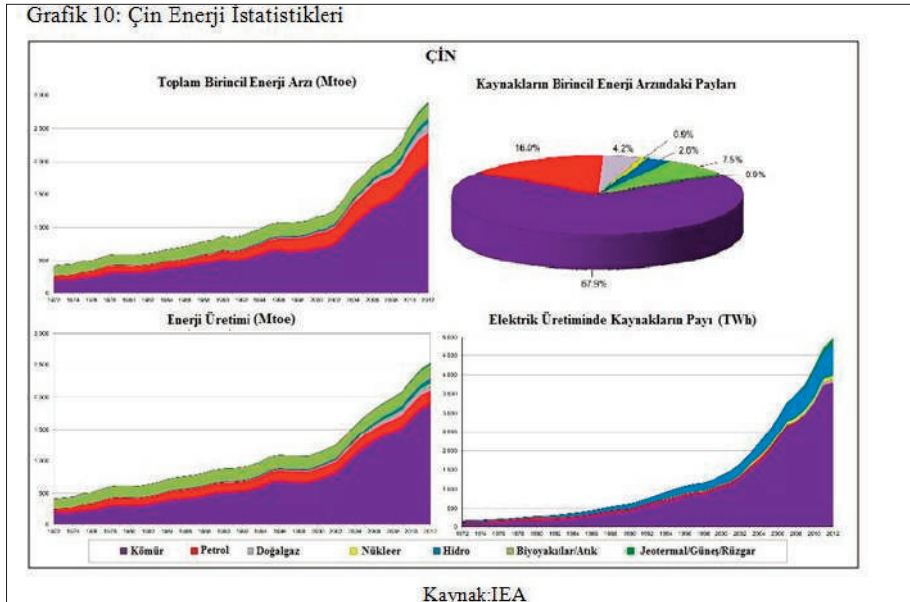
Ülkede ilk nükleer reaktörün yapımına 1951 yılında başlanmıştır. 1972 ile 2012 yılları arasında tamamlanan 33 reaktör halen işletmede bulunmaktadır. 1954 ile 1970 yılları arasında tamamlanan beş reaktör kalıcı olarak kapatılmıştır. 2007 ile 2012 yılları arasında çeşitli zamanlarda yapımına başlamış on reaktörün yapımı halen devam etmekte olup 2017 yılına kadar tamamlanmaları planlanmaktadır.

Çin

2012 yılı göstergelerine göre; nüfusu 1 milyar 350.7 milyon olan Çin'in toplam birincil enerji arzı 2894.28 Mtoe (Milyon ton petrol eşdeğeri) olmakla birlikte, toplam enerji üretimi 2525.28 Mtoe, net enerji ithalatı ise 467.59 Mtoe'dir. Kişi başına düşen enerji arzı ise 2.14 kişi/toe'dir. Toplam elektrik enerjisi tüketimi 4693.68 TWh, kişi başına düşen elektrik enerjisi tüketimi ise 3.48 MWh/kişi değerindedir [IEA,2014].

Toplam enerji arzının %67.9'u kömür, %16'sı petrol, %7.5'i biyoyakıtlar ve atıklar, %4.2'si doğalgaz, %2.6'sı hidrolik, %0.9'u nükleer enerji, %0.9'u ise jeotermal enerji, güneş enerjisi ve rüzgar enerjisi toplamı, enerji tarafından karşılanmaktadır [IEA,2014].

1978 yılından bu yana Çin'in gayri safi yurtiçi hasılası yılda yaklaşık %10 büyüme göstermiştir. Bu büyüme Çin'in toplam enerji tüketiminin dört kat arttırmıştır. Elektrik tüketiminin de aynı artışı göstermesi ülkenin yeni enerji santralleri

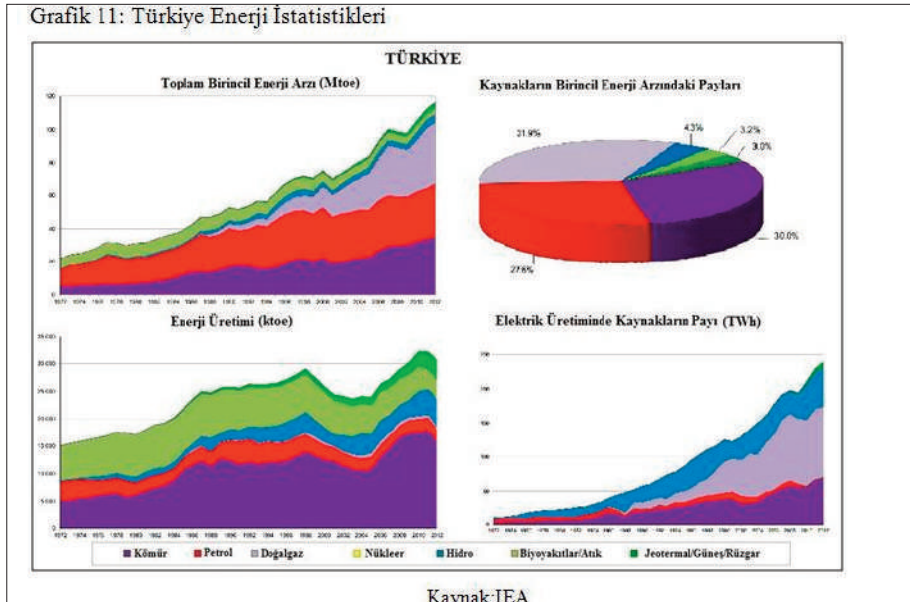
ihtiyacı gündeme getirmiştir. Çin için kömür tedarik kolaylığı ve işletme maliyeti gibi avantajlarıyla birincil enerji kaynağı olmayı korusa da, giderek artan hava kirliliğine yol açtığı gerçeği başka enerji türlerine yönelmeyi gerektirmiş, nükleer enerjinin diğer enerji alternatiflerine göre daha yüksek maliyetli olmasına rağmen, daha verimli, tam gelişmiş ve düşük karbon salımı hedefine yönelik avantajlı olduğu gerekçeleri ile enerji politikalarında nükleer enerjinin yeri artmıştır [Zhou, 2010].

Ülkede ilk nükleer reaktörün yapımına 1985 yılında başlanmıştır. 1994 ile 2013 yılları arasında tamamlanan 28 reaktörün hepsi işletmede olup, 2008 yılından günümüze 21 adet yeni reaktörün yapımı devam etmektedir.

TÜRKİYE

2012 yılı göstergelerine göre; nüfusu 74.90 milyon olan Türkiye'nin toplam birincil enerji arzı 116.90 Mtoe (Milyon ton petrol eşdeğeri) olmakla birlikte, toplam enerji üretimi 30.56 Mtoe, net enerji ithalatı ise 88.97 Mtoe'dir. Kişi başına düşen enerji arzı ise 1.56 kişi/toe'dir. Toplam elektrik enerjisi tüketimi 206.71 TWh, kişi başına düşen elektrik enerjisi tüketimi ise 2.76 MWh/kişi değerindedir [IEA,2014].

Toplam enerji arzının %31.9'u doğalgaz, %30'u kömür, %27.6'sı, %4.3'ü hidrolik enerji %3.2'si biyoyakıtlar ve atıklar, %3'ü ise jeotermal enerji, güneş enerjisi ve rüzgar enerjisi toplamı, tarafından karşılanmaktadır [IEA,2014].

DÜNYA'DAKİ MEVCUT ENERJİ POLİTİKALARI VE NÜKLEER ENERJİNİN YERİ: TÜRKİYE'DE SÜREGELEN TARTIŞMALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Yüksek Planlama Kurulu'nun 18.09.2009 tarih ve 2009/11 sayılı Kararı ile düzenlenen "Elektrik Enerjisi Piyasası ve Arz Güvenliği Strateji Belgesi" ile elektrik enerjisi sektöründe serbestleşmeyi esas alan yeniden yapılanmanın temel amacı arz güvenliği bakımından gerekli yatırımların yapılmasını sağlayacak yatırım ortamının oluşturulması, rekabet ortamının sağlayacağı sektördeki verimlilik artışı yoluyla elde edilecek kazanımların tüketiciye yansıtılması hedeflenmektedir.

Kaynak Kullanım hedefleri çerçevesinde, yerli linyit ve taşkömürü sahalarının elektrik üretimi amaçlı projelerle değerlendirilmesi uygulamasının sürdürüleceği, elektrik üretiminde nükleer santrallerin kullanılması konusunda başlatılan çalışmalara devam edileceği ve bu santrallerin elektrik enerjisi üretimi içerisindeki payını 2020 yılına kadar %5 seviyesine ulaşması ve uzun dönemde artırılması hedeflenmektedir.

Ayrıca yenilenebilir enerji kaynaklarının (hidroelektrik, rüzgar, jeotermal, güneş, diğer) elektrik enerjisi üretimi içerisindeki payının 2023 yılında %30 düzeyinde olmasının sağlanması hedeflenmektedir. Doğalgazın elektrik üretimindeki payının %30'un altına düşürülmesi, enerji arz güvenliği çerçevesinde öncelik yerli kaynaklar olsa da ithal kömüre dayalı santrallerin de değerlendirilebileceği hedefler arasındadır. Belgede, iklim değişikliği kapsamında enerji verimliliği ve çevrenin korunmasına ilişkin düzenlemelerin de artırılması gerektiğinden bahsedilmektedir. 10. Kalkınma Planında, Enerji Verimliliği Kanunu ve 2012 yılında yayımlanan Enerji Verimliliği Strateji Belgesi ile 2023 yılına kadar enerji yoğunluğunun %20 oranında azaltılmasının hedeflendiği belirtilmektedir.

Yine 10. Kalkınma Planında da plan dönemi içinde Akkuyu NGS'nin inşasının büyük oranda tamamlanacağı, Sinop'ta ikinci bir NGS'nin ilk ünitesinin inşasına başlanacağı ve plan döneminde 5000 MW'lık üçüncü bir NGS'nin saha belirleme, fizibilite ve yatırım hazırlıklarına başlanacağı belirtilmektedir.

Akkuyu Nükleer Güç Santrali Projesi

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ile Bağlı, İlgili ve İlişkili Kuruluşların Amaç ve Faaliyetlerine ilişkin 2014 yılı raporu verilerine göre;

"Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu Hükümeti arasında Türkiye Cumhuriyeti'nde Akkuyu Sahası'nda Bir Nükleer Güç Santralinin Tesisine ve İşletilmesine İlişkin Anlaşma"nın 27.08.2010 tarihinde Bakanlar Kurulunca onaylanması kararlaştırılmış ve 6 Ekim 2010 tarih ve 27721 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Anlaşma uyarınca, Mersin İli, Gülnar İlçesi, Büyükeceli Beldesi'nde kurulacak NGS Projesi; esas itibarıyla karada ve denizden doldurulacak alanlarda yer alacak

yapı ve tesislerden oluşmaktadır. Bu kapsamda deniz dolgusu olan alanda mender, yükleme-boşaltma alanları vb. tesisler, ana karada ise tüm teknik bina ve tesisler, ortak ünite tesisleri, yedek kontrol üniteleri, fiziksel koruma sistemleri, tesisin inşaatını ve normal işletimini sağlayacak hidroteknik tesisler, enerji nakil ve boru hatları sistemleri ile diğer teknik altyapı tesisleri, inşaat çalışanları ve işletme personeli için yaşam tesisleri ve Nükleer Güç Santrali (NGS) için gerekli olan tüm diğer geçici bina ve yapılarla birlikte dört ana güç ünitesi yer alacaktır.

20 milyar dolar proje bedeline sahip Akkuyu Nükleer Güç Santrali Projesi, ÇED Yönetmeliği Ek-1 listesi kapsamında kalmakta olup, 2 Aralık 2011 tarihinde ÇED başvuru dosyası Çevre ve Şehircilik Bakanlığımıza sunulmuş ve 23.02.2012 tarihi itibarıyla halkın görüşüne sunulmuş ve halen devam etmektedir.

Ayrıca, 24.10.2014 tarihinde Akkuyu NGS Elektrik Üretim A.Ş. tarafından yapılması planlanan “Akkuyu Nükleer Güç Santrali, Radyoaktif Atık Depolama Tesisi, Rıhtım, Deniz Dolgu Alanı ve Yaşam Merkezi” projesi ile ilgili olarak hazırlanan ÇED Raporu, İnceleme ve Değerlendirme Komisyonunca yeterli bulunmuş olup, nihai kabul edilmiştir ve 10 (on) gün süre ile halkın görüşüne açılmıştır.

Sinop İnceburun Nükleer Güç Santrali Projesi

Sinop ilinde kurulması planlanan nükleer güç santrali ile ilgili olarak da Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Japonya Hükümeti arasında 3 Mayıs 2013 tarihinde “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Japonya Hükümeti Arasında Türkiye Cumhuriyeti’nde Nükleer Güç Santrallerinin ve Nükleer Güç Sanayisinin Geliştirilmesi Alanında İşbirliğine İlişkin Anlaşma” imzalanmıştır.

Söz konusu anlaşma uyarınca, Sinop ili sınırları içerisinde, İnceburun Mevkiinde kurulacak nükleer güç santrali, 4 üniteye ve 4480 MW kurulu güce sahip olacaktır. Santralin her bir ünitesinin toplam çalışma süresi 60 yıldır. Anlaşma uyarınca santralin ilk iki ünitesi 2023 ve 2024, diğer ünitelerin ise 2027 ve 2028 yıllarında işletmeye alınması planlanmaktadır.

Sinop’ta ise Orman Genel Müdürlüğünce tahsisi yapılan alan çevresinde TÜBİTAK, EÜAŞ, TAEK ve Japon yetkililer tarafından araştırma çalışmaları devam etmektedir.

Çevre ve Şehircilik Bakanlığınca henüz ÇED sürecine ilişkin resmi bir veri paylaşılmamıştır.

Enerji Politikalarına Yönelik Değerlendirmeler Ve Nükleer Enerji Tartışması

IMF verilerine göre gelişmişlik kategorilerine ayrılan ülkelerden her bir kategorideki örnek ülkelerin enerji politikalarının ve mevcut enerji profillerinin incelenmesi sonucunda,

Kişi başına düşen enerji arzı ve elektrik tüketiminin gelişmiş ülkelerde daha yüksek oranda olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Tablo 3: Kişi Başına Düşen Elektrik Enerjisi Tüketimi

Ülkeler	Kişi Başına Düşen Elektrik Enerjisi Tüketimi (MWh/kişi)	
Gelişmiş Ülkeler	ABD	12.95
	Güney Kore	10.35
	İsviçre	7.95
	Japonya	7.75
	Fransa	7.37
	Almanya	7.14
Yükselen ve Gelişmekte Olan Ülkeler	Rusya	6.6
	Çin	3.48
	Türkiye	2.76

Kaynak: IEA

Özellikle hızla sanayileşen ve gelişmekte olan ülkelere bakıldığında birincil enerji arzının ve elektrik enerjisi tüketiminin son 20 yıllık dönemde hızlı şekilde artış gösterdiği görülmektedir.

Yeni Sanayileşmiş Asya Ekonomileri haricinde kalan diğerler gelişmiş ülkelerin birincil enerji arzı artışının, gelişmekte olan ve Yeni Sanayileşmiş Asya Ekonomilerine ülkelere göre daha düşük oranda artış gösterdiği, bunun da diğer gelişmiş ülkelerdeki enerji tasarrufu önlemleri ve enerji etkin planlama anlayışından ileri geldiği,

Toplam enerji arzında ve elektrik üretiminde petrol, kömür ve doğalgazın hemen her ülkede kullanıldığı, nükleer enerji kullanımının ise gelişmiş ülkelerde daha fazla olduğu, gelişmekte olan ülkelere ise son yıllarda artış gösterdiği, bu artışın

sanayileşme hamlesi ile hızlı gelişme öngören ülkelerdeki enerji açığını kısa sürede kapatma ihtiyacından ileri geldiği,

Nükleer enerji payının yüksek olduğu ülkelerde, genellikle kaynak sıkıntısının ve enerjide dışa bağımlılığın olduğu, enerji arz güvenliği için nükleer enerjinin baz kaynak olarak görüldüğü,

Rusya haricinde kalan diğer ülkelerin birincil enerji arzını kendi öz kaynakları ile karşılayamadığı, enerji ithal ettiği,

Yenilenebilir enerjinin toplam enerji arzı ve elektrik üretimi payında, en çok gelişmiş ülkelerde artış gösterdiği, fosil yakıtların payının azaltılmaya çalışıldığı,

Güney Kore ve Çin gibi ülkelerin grafiklerinde yaşanan değişimden de açıkça görüldüğü gibi ekonomik büyüme hızı ile enerji arasında paralel bir ilişki olduğu,

Gelişmiş ülkelerin çoğunda enerji ihtiyacı artışının ekonomik büyümeden ziyade nüfus artışından meydana geldiği bu nedenle daha yavaş seyrettiği sonuçlarına ulaşılmıştır.

Fukuşima Kazasından sonra;

Halihazırda nükleer enerji santrali bulunan ülkelere;

Rusya, Çin ve Hindistan nükleer güç programına devam eden ve nükleer güç kapasitesini en fazla arttıran ülkelerdir.

ABD, İngiltere, Güney Kore, Kanada, İsveç, Finlandiya, Macaristan, Ukrayna, Çek Cumhuriyeti, Slovakya ve Güney Afrika da nükleer güç programlarına devam etme kararı alan ülkelerdendir.

Fransa kamuoyu tepkileri ile nükleer güç politikasını gözden geçirmiş olsa da nükleer elektrik üretimi sayesinde enerji arz güvenliğini sağlamış ve Avrupa'da en ucuz elektrik maliyetine sahip olduğu için nükleer güce devam kararı almıştır.

Almanya, İtalya, Tayvan, İsviçre ve Belçika ise nükleer güç kullanımından tamamen vazgeçmiş/uzun dönemli beklemeye almış ülkelerdendir.

Nükleer enerji santrali olmayan ülkelere;

İran ve Birleşik Arap Emirlikleri nükleer güç inşasına başlamış, Türkiye, Vietnam, Belarus, Bangladeş ve Polonya nükleer güç politikalarına devam kararı alan ülkelerdendir.

İsrail, Venezüella ve Ürdün Fukuşima sonrasında nükleer güç politikalarını iptal eden/erteleyen ülkelerdendir.

Dünya enerji profilinin incelenmesinden de anlaşılacağı üzere, diğer yükselen ve gelişmekte olan ekonomiler gibi Türkiye'nin de enerjide dışa bağımlılığını azaltmak ve kısa vadede yüksek verimde enerji çözümlerine kavuşmak amacı vardır.

DÜNYA'DAKİ MEVCUT ENERJİ POLİTİKALARI VE NÜKLEER ENERJİNİN YERİ: TÜRKİYE'DE SÜREGELEN TARTIŞMALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Ülkemizde her ne kadar sivil toplum kuruluşları ve hükümetin enerji politikaları hiçbir zaman uyuşmamış olsa da, yatırımın başarıya ulaşması için göz ardı edilmemesi gereken etmenler vardır. Bu kapsamda planlama sahalarına ilişkin yapılan inceleme neticesinde aşağıdaki tespitlerde bulunulmuştur:

Nükleer güç santrallerinin kurulması planlanan iki saha da doğal yapısı bozulmamış kırsal özellikte alanlardır.

Gerçekleşmesi planlanan proje ile sadece santral değil, çarpan etkisi ile gelecek olan yatırımlarında doğal çevre üzerinde yapılaşma baskısı artacaktır.

Akkuyu özelinde Çevre Düzeni Planı'nda Türkiye'nin ilk nükleer enerji santrali özelliğinde olan santralının yeri belirlenmiş olsa da, plan açıklama raporunda santral çevresinin bu yatırımdan sosyo-ekonomik ve mekansal anlamda nasıl etkileneneğine dair herhangi bir değerlendirme yapılmadığı gibi plan hükümlerinde de santral özelinde bir hüküm bulunmamaktadır. Bu da planlama sürecinde bu denli büyük bir yatırımın hiçbir katkısı olmadığı göstergesidir.

Akkuyu NGS ÇED başvuru dosyasında projenin sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel etkileri ile ilgili, ülke ve bölge ekonomisi, şantiye civarındaki emlak piyasası, nüfus, eğitim standartları, tıp, sanayi yapısı ve hizmetler üzerinde önemli ve olumlu etkilerinin olacağı, nüfus ve yerleşim yerlerinin büyüyeceği ve sonuç olarak özel ve kamu hizmetlerine olan talep ve yaşam standartlarının artacağı belirtilmiştir.

Halkın sürece yeterince dahil edilmediği, güvenlik konusunda endişede ve bilgisiz bırakıldığı bir platform ÇED sürecinde bahsedilen öngörüler ile çelişmektedir.

Sinop özelinde ise, yine mevcut Çevre Düzeni Planı'nda, plan açıklama raporu ve plan hükümlerinde kurulması planlanan nükleer güç santraline ilişkin herhangi bir değerlendirme yapılmamıştır.

Özellikle Sinop'ta santralin kurulması düşünülen alanın yakın çevresinde yer alan kırsal ve kentsel yerleşim alanları, doğal sit alanları, tabiatı koruma alanlarının varlığı düşünülecek olursa, projenin gerçekleştiği varsayımı ile planda sanayi, kentsel donatı ve yerleşim alanlarının yetersizliği nedeni ile doğal çevre üzerinde yapılaşma baskısı olacaktır.

Planlama sürecinden bağımsız işleyen yer seçimi çalışmalarından anlaşılacağı üzere, bu yatırımların kent ekonomisine katkısı olsa da, kent mekanına olumsuz yansımaları olacaktır.

Ayrıca her iki il için önemli geçim kaynaklarından olan balıkçılık ve turizmin bu yatırımlardan nasıl etkileneceğine dair yeterli düzeyde araştırma bulunmamaktadır.

Her iki proje için de Nükleer atıkların nasıl bertaraf edileceğine dair yeterli bir

açıklama bulunmamakla birlikte, nükleer atık sorunu santral sahibi tüm ülkelerin ortak sorunudur.

Nükleer güç santralleri enerji arzının karşılanmasında önemli bir yere sahip olsa da, Çernobil ve Fukuşima kazalarının nasıl bir çevre felaketine neden olduğu açıktır.

Bu nedenle henüz nükleer deneyimi olmayan ve yaşanan çevre felaketleri dolayısıyla yüksek önyargı sahibi, yalnızca bölge halkının değil tüm vatandaşların, sivil toplum kuruluşlarının planlama sürecine etkin katılımının sağlanması, riskler, güvenlik, istihdam, olası olumsuz durumlar için önlem planları vb. konularda sağlıklı bir şekilde bilgilendirilmesi ve projenin sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel etkilerine dair bilimsel çalışmalara hız kazandırılması gerekmektedir.

Enerji ihtiyacının karşılanmasında ithalat oranının azaltılması ve enerji arz güvenliğinin sağlanması konuları kadar mevcut enerji kaynaklarının etkin ve verimli kullanımı da yüksek önem taşımaktadır. Enerji verimliliği konuları her ne kadar yasalama olmuş olsa da, uygulama sürecine ilişkin aktörler üzerlerine düşen görevleri yapmalıdır.

Ülkemiz için enerji konusundaki en önemli problemlerden biri olan “kayıp-kaçak” elektrik konusu bir an önce çözüme kavuşmalıdır.

DÜNYA'DAKİ MEVCUT ENERJİ POLİTİKALARI VE NÜKLEER ENERJİNİN YERİ: TÜRKİYE'DE SÜREGELEN TARTIŞMALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

KAYNAKÇA

- Acar, Ç., Bülbül, S., Gümrah, F., Metin, Ç., Parlaktuna M., “Petrol ve Doğalgaz”, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 3-4, (2007)
- Acaroğlu, M. “ Alternatif Enerji Kaynakları”, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 1, (2007)
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, “Sinop Merkez İlçe Planlama Alt Bölgesi 1/25.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı Açıklama Raporu”, Ankara, (2012)
- Çevre ve Orman Bakanlığı (Mülga), “Sinop-Kastamonu-Çankırı 1/100 000 ölçekli Çevre Düzeni Planı Açıklama Raporu”, Ankara, (2008)
- Duffield, J., Woodall, B., “Japan’s new basic energy plan”, Energy Policy, 39, 3741-3749, (2011)
- Duffy, R.J., “Nuclear Power, History Of”, Encyclopedia of Energy, 4, 395-408, (2004)
- Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Bağlı ve İlgili Kuruluşlar Dairesi Başkanlığı, “Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ile Bağlı, İlgili ve İlişkili Kuruluşlarının Amaç ve Faaliyetleri”, Ankara, 33-34 (2014)
- Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, “Nükleer Santraller ve Ülkemizde Kurulacak Nükleer Santrallere İlişkin Bilgiler”, Nükleer Enerji Proje Uygulama Daire Başkanlığı, Yayın No:1, Ankara, 6- ,(2014)
- Göktepe, B.G., “Fukushima Sonrası Dünya Enerji Politikaları ve Nükleer Güç”, Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi, (2014)
- Güvenek, B., Alptekin, V., “Enerji Tüketimi ve Büyüme İlişkisi: OECD Ülkelerine İlişkin Bir Panel Veri Analizi”, Enerji, Piyasa ve Düzenleme, 2, 172-173, (2010)
- IMF, “World Economic Outlook Recovery Strengthens, Remains Uneven”, (2014)
- International Energy Agency, “World Energy Outlook 2011”, OECD/IEA, (2011)
- İnternet: International Energy Agency, “Statistics”, <http://www.iea.org/statistics/>, (2014)
- İnternet: IAEA, Country Nuclear Power Profiles-2013 Edition, “Canada 2013”, http://www-pub.iaea.org/MTCD/Publications/PDF/CNPP2013_CD/pages/index.htm, (2014)
- İnternet: IAEA, Country Nuclear Power Profiles-2013 Edition, “France 2013”, http://www-pub.iaea.org/MTCD/Publications/PDF/CNPP2013_CD/pages/index.htm, (2014)
- İnternet: IAEA, Country Nuclear Power Profiles-2013 Edition, “Germany 2013”, http://www-pub.iaea.org/MTCD/Publications/PDF/CNPP2013_CD/pages/index.htm, (2014)

İnternet: IAEA, Country Nuclear Power Profiles-2013 Edition, “Hungary 2013”, http://www-pub.iaea.org/MTCD/Publications/PDF/CNPP2013_CD/pages/index.htm, (2014)

İnternet: IAEA, Country Nuclear Power Profiles-2013 Edition, “India 2009”, http://www-pub.iaea.org/MTCD/Publications/PDF/CNPP2013_CD/pages/index.htm, (2014)

İnternet: IAEA, Country Nuclear Power Profiles-2013 Edition, “Korea, 2013”, http://www-pub.iaea.org/MTCD/Publications/PDF/CNPP2013_CD/pages/index.htm, (2014)

İnternet: IAEA, Country Nuclear Power Profiles-2013 Edition, “Rusia Federation, 2013”, http://www-pub.iaea.org/MTCD/Publications/PDF/CNPP2013_CD/pages/index.htm, (2014)

İnternet: IAEA, Country Nuclear Power Profiles-2013 Edition, “Spain 2013”, http://www-pub.iaea.org/MTCD/Publications/PDF/CNPP2013_CD/pages/index.htm, (2014)

İnternet: IAEA, Country Nuclear Power Profiles-2013 Edition, “Sweden 2013”, http://www-pub.iaea.org/MTCD/Publications/PDF/CNPP2013_CD/pages/index.htm, (2014)

İnternet: IAEA, Country Nuclear Power Profiles-2013 Edition, “Switzerland 2013”, http://www-pub.iaea.org/MTCD/Publications/PDF/CNPP2013_CD/pages/index.htm, (2014)

İnternet: IAEA, Country Nuclear Power Profiles-2013 Edition, “USA, 2013”, http://www-pub.iaea.org/MTCD/Publications/PDF/CNPP2013_CD/pages/index.htm, (2014)

İnternet: IAEA, Country Nuclear Power Profiles-2013 Edition, “UK, 2013”, http://www-pub.iaea.org/MTCD/Publications/PDF/CNPP2013_CD/pages/index.htm, (2014)

İnternet: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Yenilenebilir Enerji Genel Müdürlüğü, “Güneş Enerjisi”, <http://www.eie.gov.tr/>

İnternet: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Yenilenebilir Enerji Genel Müdürlüğü, “Rüzgar Enerjisi”, <http://www.eie.gov.tr/>

İnternet: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Yenilenebilir Enerji Genel Müdürlüğü, “Biyomas Enerjisi”, <http://www.eie.gov.tr/>

İnternet: Türkiye Elektrik Üretim A.Ş., “Nükleer Enerji Nedir?” <http://www.teias.gov.tr/>, (2014)

DÜNYA'DAKİ MEVCUT ENERJİ POLİTİKALARI VE NÜKLEER ENERJİNİN YERİ: TÜRKİYE'DE SÜREGELEN TARTIŞMALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Karakosta, C., Pappas, C., Marinakis, V., Psarras, J., “Renewable energy and nuclear power towards sustainable development: Characteristics and prospects”, *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 22, 187-197, (2013)

Kavcıoğlu, Ş., “ Enerji Sektöründe Yatırım Projelerinin Değerlendirilmesi (Promethee Yöntemi İle)” *Türkmen Kitapevi*, İstanbul, 6-18-20-29, (2013)

Keşkin, M.H., “Stratejik Açıdan Avrupa Birliği Enerji Politikası ve Uluslararası Güvenlik Sistemine Etkisi”, *Doktora Tezi*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1-35, (2006)

Külebi, A., “Türkiye'nin Enerji Sorunları ve Nükleer Gerekliklik”, *Bilgi Yayınevi*, Ankara, 103 (2007)

McLennan, B.C., Zhang, Q., Utama, N.A., Farzaneh, H., Ishihara, K.N., “Analysis of Japan's post-Fukushima energy strategy”, *Energy Strategy Reviews*, 2, 190-198, (2013)

OECD, “OECD Factbook 2013, Economic, Environmental and Social Statistics: Nuclear Energy” , 114, (2013)

OECD, “OECD Factbook 2013, Economic, Environmental and Social Statistics: Renewable Energy” , 116, (2013)

Palabıyık, H., Yavaş, H., Aydın, M., “ Nükleer Enerji ve Sosyal Kabul” *USAK Yayınları*, Ankara, 112-172, (2010)

Yıldırım, E., Aslan A., “Energy consumption and economic growth nexus for 17 developed OECD countries: Further evidence based bootstrap-correct causality tests”, *Energy Policy*, 51, 985-993, (2012)

Yüksek Planlama Kurulu, “Elektrik Enerjisi Piyasası ve Arz Güvenliği Strateji Belgesi”, (2009)

Zhou, Y., “Why is China going nuclear?”, *Energy Policy*, 38, 3755-3762, (2010)

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ FARKINDALIĞI VE YEREL ÇEVRE POLİTİKALARI / GEBZE ÖRNEĞİ

Araş Gör., Dr. **Ayşe Nur ALBAYRAK**
Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Mimarlık Fakültesi,
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

ÖZET

Günümüzün hâkim politik-ekonomik düzeninde “rekabet ve büyüme” bölgesel politikaların temelini oluşturmaktadır. Ancak bu durum doğa ve çevre üzerinde büyük bir gelişme baskısı yarattığı gibi, doğal kaynakların tükenmesine, çevrenin geri dönülemez bir şekilde kirlenmesine ve küresel düzeyde ikliminin değişmesine neden olmaktadır. Dünyada giderek artan iklim değişikliği farkındalığı ile iklim değişiminin önlenmesi ve mevcut kentsel-kırsal alanların iklim değişimine uyumunu amaçlayan girişimler gündeme gelmektedir. Böylece uluslar arası düzeyde çevre protokolleri imzalanmakta, hükümetler uluslararası kamuoyuna taahhütlerde bulunmaktadır. Bu gelişmelerin sağladığı motivasyonla pek çok ülkede iklim değişikliği stratejileri ve eylem planları hazırlanmaktadır. Ulusal stratejilerin bölgesel ve yerel düzeye nasıl aktarılacağı ve belediyeler başta olmak üzere uygulayıcı kurumlar arasında nasıl eşgüdüm sağlanacağı planlama ve çevre politikaları yazımında giderek artan bir şekilde tartışılmaktadır.

İklim değişikliğinin etkilerine açık bölgelerden biri olan Akdeniz Havzasında yer alan Türkiye'nin bu tartışmaların uzağında kalması mümkün görünmemektedir. Türkiye'nin karşı karşıya olduğu sorunların başında sel, kuraklık gibi iklim kaynaklı afetler gelmektedir. İklim değişikliğine bağlı olarak tarımda ürün deseninin değişeceği ve tarım alanlarının azalacağı, kıyıların ve sulak alanların zarar göreceği, sıcaklık değişimleri nedeniyle turizm sezonundaki olası değişikliklerin ekonomik yapı üzerinde etkili olacağı öngörülmektedir. Ulusal İklim Değişikliği Eylem Planında (İDEP) da bu konulara geniş bir şekilde değinilmektedir. Ancak bu konudaki öngörüler başta kentleşme politikaları olmak üzere diğer politika alanlarını etkilemediği gibi, yerel düzeydeki uygulamalarda da dikkate alınmamakta-

dır. Özellikle neo-liberal politikaların etkisiyle mekâna yapılan müdahaleler çoğunlukla Türkiye'nin ulusal iklim değişikliği stratejileriyle çelişecek şekilde çevresel değerlerin aleyhine gerçekleşmektedir. Bu süreçte yerel düzeyde iklim değişikliğinin ele alınması, politikalar ve stratejiler geliştirilmesi ve planlama süreci içinde bu kararların uygulanması güçleşmektedir.

Bu güçlüğü yerel düzeyde çevre ve iklim değişikliği konusunda bilinçli bir kamuoyu ile bir yere kadar aşmak mümkündür. Yerel kamuoyunun oluşumunda etkili olan aktörlerin iklim değişikliği konusunda farkındalık geliştirmesi önemlidir. Bu çalışmanın temel amacı küresel ölçekte bir sorun olan iklim değişikliği için yerel düzeyde oluşan farkındalığın incelenmesidir. Bu amaca ulaşmak için odaklanılan aktörler, yerel yönetim birimlerinde görev alan uzmanlar-karar vericiler, sivil toplum örgütü üyeleri-temsilcileri, üreticileri temsil üzere ticaret ve sanayi odası ve dernek üyeleri, araştırma kurumları ve üniversitelerde çalışan uzmanlar ile kamuoyunu bilgilendiren medya temsilcileridir.

Ele alınan örnek alan İstanbul Metropolitan Alanı etkisinde gelişen bir sanayi yerleşimi olan Gebze (Kocaeli)'dir. Türkiye'nin önemli sanayi merkezlerinden biri olan Gebze bir yandan C emisyonlarını artıran ve iklim değişikliğine olumsuz katkı sağlayan endüstriyel-kentsel kullanımları, bir yandan da iklim değişikliğinin sonuçlarından etkilenmesi muhtemel bir nüfusu barındırmaktadır. Bu ikili yapı hem zarar azaltmaya hem de iklim değişikliğinin etkilerine uyum sağlamaya yönelik politikalar geliştirilmesini gerektiren ilginç bir örnek oluşturmaktadır. Gebze geçmişte sahip olduğu doğal değerleri kontrolsüz gelişen sanayi ve hızlı kentleşme nedeniyle büyük ölçüde kaybetmiştir. Bugün bu kayıp süreci kıyı alanlarında ve kentin kuzeyindeki kırsal alanlarda halen devam etmektedir. Kentin çevre açısından içinde bulunduğu olumsuzlukların iklim değişikliğine bağlı olarak gelecekte daha da artması beklenmektedir. Yerel aktörler bu süreçte aktif rol alarak, yerel düzeyde çevreye yaklaşımı değiştirebilecekleri gibi, C emisyonlarının azaltılması ve iklim değişimine uyum çabalarında topluma öncülük edeceklerdir.

Çalışma kapsamında öncelikle yerel düzeyde iklim değişikliğine ilişkin kurumsal ele alış açıklanmaktadır. Gebze örneğinde (Gebze, Darıca, Dilovası ve Çayırova) yerel yönetim birimlerince hazırlanan plan ve raporlarda iklim değişikliğinin ele alınışı, getirilen kararlar ve geliştirilen projeler ikincil kaynaklara dayanılarak açıklanmaktadır. Daha sonra yerel aktörlerin farkındalığını açıklamak üzere belirlenen beş grup yerel aktör temsilcisi (yerel yönetimler, STKlar, üreticiler, üniversiteler ve medya) ile görüşülmüş, bu görüşmelerde yarı yapılandırılmış görüşme tekniği (anket) kullanılmıştır. Yapılan görüşmelere ve anket sonuçlarına dayanarak yerel aktörlerin iklim değişikliği olgusuna yaklaşımları incelenmekte, yerel düzeyde iklim değişikliği politikalarının oluşumu, bu konudaki farkındalık düzeyi ve ulusal stratejilerin yerel düzeyde uygulanabilirliği sorgulanmaktadır. Gebze örneğinde elde edilen sonuçların ulusal düzeyde belirlenen politikaların yerel düzeye akta-

rılmasına yönelik öneriler geliştirilmesinde katkı sağlaması beklenmektedir.

Dünyanın kıt doğal kaynakları içinde sınırsız bir ekonomik büyümenin sürdürülebilir olmadığı görülmektedir. İklim değişikliğini önlemek ya da iklim değişikliğinin etkilerini azaltmak için sadece uluslar arası anlaşmalar yapmak ya da ulusal düzeyde stratejiler belirlemek yeterli değildir. Bu kararların yerel düzeyde politikaları ve planlama kararlarını belirleyecek şekilde içselleştirilmeleri de gerekmektedir. Bu süreçte yerel aktörlerin farkındalığının artırılması ve güçlü bir yerel kamuoyu oluşturulması önemlidir.

***Anahtar Kelimeler:** İklim Değişikliği, Yerel Çevre Politikaları, Yerel Yönetimler, Farkındalık*

1.Giriş: İklim Değişikliği Olgusu

Dünyada hâkim olan refah anlayışı “rekabet ve büyüme” kavramlarına odaklanırken, çevre sorunları çoğu zaman göz ardı edilmektedir. Bir anlamda toplumlar yarınları düşünmeden bugünün dünyasında kalkınma, zenginleşme planları yapmaktadır. Çevre sorunlarının büyük çoğunluğu yakın dönemde toplumsal dayanıklılıkları harekete geçirecek ölçüde fark edilir ve önemsenir olmuştur ancak iklim değişikliği algılanması zor, uzmanlarının dışında sonuçlarının ne olduğunun tahmini belirsiz bir konudur.

İnsan kaynaklı etkilerle küresel ısınma sürecinin hızlandığı ve dünyanın iklim değişimi sürecinde olduğu uzun yıllardır bilim çevrelerinde dile getirilen bir olgudur (MacCracken 2001; IPCC, 2001; Cook vd., 2013). Montreal (1987) ve Kyoto (1997) protokolleri ile bu endişeler uluslar arası platformlara taşınmış ve hükümetlerin iklim değişikliği karşısında sorumluluklarını üstlenmelerine yönelik bir kamuoyu baskısı oluşturulmuştur. UNEP ve WMO işbirliğiyle Hükümetler arası İklim Değişikliği Panelinin (IPCC) kuruluşu iklim değişikliğinin etkileri ile ilgili çalışmaları somutlaştırmış, hazırlanan raporlarla (IPCC, 1990, 1995, 2001 ve 2007) akademik bilgi birikimi artırıldığı gibi hükümetlere kentleşme, sanayileşme ve çevre politikalarını gözden geçirmeleri için sağlam gerekçeler sunulmuştur. Bu süreçte emisyon kaynağı olan sektörler ve küresel ısınmaya neden olan gazlar tanımlanmış, protokollere taraf ülkeler için politika ve uygulama tavsiyelerinde bulunulmuştur.

Kyoto Protokolü ile 2012’ye kadar varılmak istenen temel hedef “insan faaliyetlerinin neden olduğu karbondioksit eşdeğeri sera gazlarının salınımları toplamının 1990 yılı seviyelerinin en az yüzde 5 aşağısına indirmek”ti (Kyoto Protokolü, m:3.1, 1997). Bu bağlamda geçtiğimiz yıllarda sanayileşmiş ülkelerin protokolü imzalamaları ve belirlenen hedefle uyumlu olacak şekilde ulusal hedeflerini açıklamaları yönünde çabalar yoğunlaşmıştı. Son IPCC raporunun (AR5) yayınlanmakta olduğu

ve Paris Anlaşmasına doğru hazırlıklar yapıldığı dönemde ise ulusal taahhütlerin yanı sıra, bu taahhütlerin sonuçlarının da ortaya konulması gerekmektedir.

Ulusal düzeyde belirlenen hedeflere bağlı olarak yerel düzeyde de politika ve uygulamalar şekillenmektedir. Bunlar iklim değişikliğinin nedeni olan sera gazı emisyonlarını azaltıcı tedbirler kadar iklime bağlı değişimlere ve afetlere uyum sağlamaya yönelik tedbirleri de içermektedir. Örneğin Londra için sel baskını / taşkın olasılıkları derecelendirilmekte, afetten etkilenecek sosyal gruplar tanımlanmaktadır. Isı adası etkisini azaltmak üzere yeşil alanların genişletilmesi ve biyolojik çeşitlilik koridorları oluşturulması gündemdedir (GLA, 2010). Kent yönetimlerinin ve plancıların kentin artan risklere karşı uyum yeteneğini sürdürmeleri gerekirken (Wamsler, vd, 2013), politika ve stratejilerin belirlenmesinde sadece gelecekte olması beklenen olaylara yönelik değil, önleyici orta-uzun vadedeli yaklaşımların geliştirilmesi gerektiği görülmektedir (Marttila vd, 2005). Bu kapsamda arazi kullanımından sanayiye, enerji temininden orman alanlarının geri kazanımına pek çok konu sürece dâhil edilmesi söz konusudur (WEC, 2009).

Tablo 1: Kentsel alanlarda iklim değişiminin etkileri (Willbanks vd., 2007)

İklimde beklenen değişimler	Kentsel alanlardaki olası etkiler
Isı değişimleri	Isıtma ve soğutma için enerji talebinin artması Hava kalitesinin kötüleşmesi Kentsel ısı adalarının oluşması ve ısı artışı
Yağış miktarının değişimi	Sel riskinin artması Heyelan riskinin artması Kırsal alanlardan göç Gıda temin zincirinde aksaklıklar
Deniz seviyesinin yükselmesi	Kıyılarda sel Tarım ve turizm gelirlerinde azalma Su kaynaklarının tuzlanması
Aşırı yağışlar / Tropik siklonlar	Aşırı / yoğun seller Toprak kayması tehlikesi İş alanlarının ve kent ekonomisinin zarar görmesi Ev ve iş yerlerinin hasar görmesi
Kuraklık	Su kıtlığı Gıda fiyatlarının artması Hidro-elektrik temininin kesilmesi Kırsal alanlardan göç
Sıcak ya da soğuk dalgalar	Kısa vadede ısıtma ve soğutma için enerji talebinin artması
Ani iklim değişikliği	Ani ve aşırı deniz seviyesi yükselmesi Ani ve aşırı ısı değişikliği
Nüfus hareketleri	Baskı altındaki kırsal alanlarda hareket
Biyolojik değişimler	Hastalıklı habitatların ortaya çıkması

Ancak yaygın olan haliyle politikanın ve politikacıların kısa vadeli konulara odaklanmış yapısı özellikle yerel düzeyde iklim değişikliğinin nedenleri ya da sonuçlarıyla gündeme gelmesini engellemektedir. Oysaki iklim değişikliğinin kentlere taşıdığı sorunlar derin ve çeşitlidir (Willbanks vd., 2007). Bu sorunlar sadece çevresel değil ekonomik ve toplumsal yönleriyle de ele alınması gereken özellikler taşımaktadır (Tablo 1). Bu nedenle iklim değişikliğiyle artması beklenen risklerin planlama sistematığı içinde ele alınması için mevcut işleyişin de gözden geçirilmesi gereklidir (Wilson, 2006).

Neo-liberal ekonomi politikalarının mekânsal yansımaları da çoğu zaman iklim değişikliği gündemini dışlamaktadır. Yerel düzeydeki pek çok uygulama ulusal iklim / çevre politikalarına rağmen gerçekleşmektedir. Ancak farkındalık sahibi güçlü bir yerel kamuoyunun bu gündemi değiştirme, kendi öncelikli konularını gündeme yerleştirme şansı vardır. Bu nedenle iklim değişikliğiyle mücadelenin temeli toplumun farkındalığını artırmakla başlayabilir.

Bu noktadan hareketle bu çalışmada küresel ölçekte bir sorun olan iklim değişikliği ile ilgili olarak Gebze yerleşimi örneğinde yerel düzeyde oluşan farkındalık incelenmektedir. Yerel aktörlerle yapılan görüşmelerle aktörlerin bireysel farkındalık düzeyleri, topluma ilişkin yargıları, iklim değişikliği politikalarından beklentileri, Gebze için öncelikli gördükleri konular ve iklim değişikliği konusunda yerel yönetime ilişkin tespitleri değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgularla yerel düzeyde çevre politikalarının geliştirilmesine katkı sağlamak amaçlanmaktadır.

2. İklim Değişikliği Sürecinin Yönetimi: Devletler ve Kamuoyu Algısı

İklim değişikliği başta olmak üzere tüm çevre sorunlarının çözümünde etkili olması beklenen aktörlerin başında yönetimler gelir. Kural koyucu niteliği gereği gerek ülke düzeyinde gerekse bölge-yerel düzeyde yönetimlerin aldıkları kararlar, çıkardıkları kanun-yönetmelikler çözüm / önleme sürecinin kurallarını belirler. Bu anlamda akademisyenlerin ya da çevreci STKların toplumda oluşturacakları sinerji ve çözüm hareketleri de devleti yönetenlerin samimi katkılarına bağlı olarak ya başarıya doğru ilerlemekte, ya da neo-liberal politikalar sonucu yatırımcıların çıkarlarını korumak pahasına engellenmektedir. Giddens, iklim değişikliğiyle mücadelede planlamayı sorgularken devlete de dokuz maddelik bir görev listesi hazırlamıştır (2013, s:138-141). Buna göre devlet;

- 1.Uzun vadeli politikalar yürütmeli, şirketleri, üçüncü sektör grupları ve yurттаşlar arasında uzun vadeli düşünme yönünde bir eğilimi teşvik etmelidir.
- 2.İklim değişikliği ve enerji riskleri günümüz toplumlarının yüzleştiği diğer riskler bağlamında yönetilmelidir.

3. İklim değışikliği ve enerji politikasının ana itici gücü olarak, “politik” ve “ekonomik” olanın yakınlaşmasını teşvik etmelidir. (Düşük karbon ekonomisini içerecek biçimde yeniden yapılandırılmış geniş ölçekli toplumsal ve ekonomik süreci hazırlamalıdır).
4. “Kirlenen öder” ilkesinin kurumsallaşması için piyasalara müdahale etmelidir.
5. İklim değışikliği girişimlerini engellemeye çalışan iş dünyasının çıkarlarına karşı çıkmalıdır.
6. Politik gündemin ilk maddesine her daim iklim değışikliğini yazmalıdır.
7. Düşük karbon ekonomisine geçmek için uygun bir ekonomik ve mali çerçeve geliştirilmelidir.
8. İklim değışikliğinin verili sonuçlarına kendini uyarlamak için hazırlık yapmalıdır.
9. İklim değışikliğinin yerel, bölgesel, ulusal ve uluslar arası yönlerini bütünleştirmelidir. (Uluslar arası işbirliği ve anlaşmaları ulusal programlar aracılığıyla uygulamalıdır).

Dünyada yükselen iklim değışikliği farkındalığına paralel olarak yeni politikalar ve eylem planları geliştirilmesi konusunda bazı ülkelerin diğerlerine nazaran daha aktif ve öncü olduğu görülmektedir. Ülkenin koşullarının iklim değışikliğinin olumsuz etkilerine açıklığıyla da ilişkilendirilebilecek bu süreçte başta Kuzey kutbundaki buzul erimesini gözlemleyen Baltık ülkeleri ve deniz suyu yükselmesi problemiyle karşı karşıya olan Hollanda gibi ülkeler somut projelere yönelmiş durumdadır (Lu ve Stead, 2013).

Bu kapsamda hazırlanan ilk çalışmalardan biri olan Finlandiya İklim Değışikliği Uyum Ulusal Stratejisi sadece bakanlık bürokratları ya da uzmanlarca hazırlanmamış, paydaşların yorumuna ve internet aracılığıyla halkın görüşüne de sunulmuş olarak şekillendirilmiştir. Bu süreçte ortaya çıkan kritik yorumlar ve öneriler 2005 yılında hazırlanan Ulusal İklim ve Enerji Stratejilerine de dâhil edilmiştir. Halkın strateji oluşturma sürecine katılımı, hem yüksek bir bilinçlilik seviyesiyle hem de iklim değışikliğinin etkilerinin gözlemlenebilir boyutlara ulaşmasıyla ilgilidir. Nitekim özellikle kış aylarında yükselen sıcaklık ortalamaları ve yağış miktarı, ekstrem iklimik olayların sayısında ve şiddetindeki artış (Martilla, vd. 2005) Finlandiya’da iklimi halkın ve devletin gündemine almıştır. Bütün bu gelişmelere rağmen hâlâ yerel düzeydeki farkındalığın sonucu ortaya çıkan girişimleri bütünleştirici ulusal stratejilerin ve eşgüdüm sağlayıcı mekanizmaların gerekliliği üzerinde tartışmalar da sürmektedir (Juhola, vd.2012).

Bütüncül politikaların gerekliliği dile getirilse de çevre için dahi olsa ekonomiye müdahalenin sınırı bir başka tartışma konusudur. İklim değışikliğiyle mücadele

için devletten beklenenler büyük ölçüde firmalar üzerinden ekonomiye müdahaleyi de gerektirmektedir. Bu durum kamuoyunun devlet politikalarına desteğini etkileyecek bir faktördür. Yale ve George Mason Üniversitelerinin ortaklığında hazırlanan bir kamuoyu anketi-raporu ABD’de demokratların cumhuriyetçilere oranla devletin iklim değişikliği politikalarını daha fazla desteklediğini, bu politikaların ekonomi üzerindeki etkilerini daha olumlu bulduğunu ve iklim konusunda daha çok endişelendiğini göstermiştir (Leiserowitz, vd. 2013). Bu sonuç neo-liberal ekonomi politikalarını destekleyen cumhuriyetçilerin ekonomiyi çevreye göre daha öncelikli ele aldıkları şeklinde de yorumlanabilir. Ancak politika üretiminde kısa vadeli ele alışların başarısızlık sebebi olduğu eleştirileri ve çevre konusunda bugün devletin daha fazla müdahale etmesine ilişkin anlayışın güçlenmekte olduğu tespiti (Giddens, 2013) iklim değişikliği konusunda da devletleri daha fazla sorumluluk almaya ve daha uzun vadeli stratejiler geliştirmeye davet etmektedir.

3. Türkiye’de Ulusal Düzeyde İklim Değişikliğinin Ele Alınışı

Türkiye’de iklim değişikliğinin politika gündemine girişi 2000li yılların başından itibaren gerçekleşmiştir. Sadece iklim değişikliği belgelerinde değil, ulusal planlarda ve kentleşme politikalarında da iklim değişikliği konusuna yer verilmeye başlanmıştır (Tablo 2). İklim değişikliği konusundaki en kapsamlı belge Temmuz 2011’de açıklanan İklim Değişikliği Eylem Planı (İDEP 2011-2023)’dir. Eylem Planı içinde iklim değişikliğine uyum konusu, “su kaynaklarının yönetimi”, “tarımda güvenliği”, “eko-sistem hizmetleri, biyolojik çeşitlilik, ormancılık”, “doğal afet-risk yönetimi”, “insan sağlığı” ve “sektörler arası ortak konular” başlıkları altında ele alınmaktadır (ÇŞB, 2011).

Tablo 2: Türkiye’de ulusal düzeyde iklim değişikliği politikaları

Yıl	İklim Değişikliği-Çevre	Kalkınma- Kentleşme
2001	İklim Değişikliği Koordinasyon Kurulunun kuruluşu	
2004	Türkiye’nin Kyoto protokolüne taraf oluşu.	
2006		IX. Kalkınma Planı 2007-2013*
2007	Birinci İklim Değişikliği Ulusal Deklarasyonu	
2008	Binalarda Enerji Performans Yönetmeliği	
2009	Türkiye’nin Kyoto Protokolüne taraf oluşunun Resmi Gazete’de yayınlanması	
2010	Ulusal İklim Değişikliği Stratejisi 2010-2020	KENTGES 2010-2023*
2011	Ulusal İklim Değişikliği Eylem Planı / İDEP 2011-2023	
2013	Beşinci İklim Değişikliği Ulusal Deklarasyonu	
2014		X. Kalkınma Planı 2014-18*

*İklim Değişikliği Stratejileri içeren diğer ulusal belgeler.

Akdeniz havzası küresel ısınmasının etkilerinin nispeten daha az hissedileceği bir bölge olmakla birlikte Türkiye'deki artışın Ege kıyılarında ve Doğu Anadolu'da 4 ve iç bölgelerde 5°C'yi bularak ortalama 2,5-4°C'ye ulaşacağı öngörülmektedir. (ÇŞB, 2011) Bu açıdan Türkiye'nin küresel ısınma ve iklim değişikliğinin etkilemekte olduğu ülkeler arasında yer aldığı söylenebilir. Türkiye'nin karşı karşıya olduğu değişim yaz sıcaklarının artacağı, kış yağışlarının azalacağı bir iklimi işaret etmektedir. Bunun sonucunda (içme) su kaynaklarında azalma, yüzey sularında ve ani yağışlarda artışa bağlı sel ve taşkınlar, toprak yapısının bozulması, tuzlanma, erozyon, tarımsal üretimin gerilemesi, flora-fauna kaybı, orman alanlarının bozulması, orman yangını riskinin artması, kuraklık ve çölleşme gibi etkiler beklenmektedir (Türkeş vd, 2000). Özellikle kentsel alanlarda artan yapılaşma ve plansız kentleşme eğilimine bağlı olarak bu etkilerin yoğunlaşacağı beklenmektedir. Kıyılarda yapılaşmanın artması ve yoğun kullanım, su havzaları içinde (kaçak) yapılaşmalar, yerleşim yerlerinin yanlış seçimi gibi müdahaleler kuraklık, heyelan, ani sel ve deniz suyu seviyesinin yükselmesi gibi hidro-meteorolojik afetlerde karşı karşıya olunan riski artırmaktadır (Kadıoğlu, 2008).

Bütün bu etki tahminlerine rağmen Türkiye henüz ulusal düzeyde somut bir emisyon azaltımı taahhüdünde bulunmamıştır. İDEP'te yer alan

“Türkiye'nin iklim değişikliğiyle küresel mücadele kapsamında temel amacı, küresel çabalara, sürdürülebilir kalkınma politikalarına uygun olarak, ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar prensibi ve Türkiye'nin özel şartları çerçevesinde katılmaktır” (ÇŞB, 2011)

ifadesi ile Türkiye'nin sera gazı emisyonları azaltımına ilişkin taahhüdü olmadığı deklare edilmiştir. Nitekim 5. İklim Değişikliği Ulusal Deklarasyonunda 2000-2009 yılları arasında toplam sera gazı emisyonlarının % 24,5 oranında artışı belirtilmektedir (ÇŞB, 2013). Buna karşın Eylül 2014'te New York'ta yapılan BM İklim Zirvesinde Türkiye'nin 2009-2012 yılları arasında sera gazı emisyonlarını %21 azalttığı ve karbon yoğunluğunun da yarı yarıya düşürüldüğü ifade edilmiştir Ancak bu rakamların dayandığı veri tabanı ve hesaplama yöntemi konusunda güvenilirlik açısından eleştiriler yapılmaktadır (Şahin, 2014). 2015 yılı içinde Türkiye'nin azaltım hedefinin belirleneceği açıklaması ise Paris Anlaşması öncesinde Türkiye'nin iklim değişikliği ile mücadele performansının izlenebilmesi bakımından önemlidir.

Ulusal düzeyde politikaları belirleyen belgeler bulunmasına rağmen, merkezi yönetim kontrolünde yürütülen projelerin ve uygulamaların yerel düzeyde etkilerini kontrol edecek mekanizmalar yeterince kullanılmamaktadır. İstanbul başta olmak üzere büyük kentlerde yürütülen konut-inşaat projeleri, büyük ulaşım yatırımları, kırsal alanları etkileyen enerji yatırımları gibi pek çok konu yerel düzeyden bağımsız ilerlemektedir. Planlama-katılım kültürünün bir parçası olarak halkın ken-

dini süreçten dışlamasının yanı sıra, bu projelerin iklim değişikliği ile ilişkisinin kurulamaması ve daha da önemlisi iklim değişikliğinin gelecek kuşaklara olan etkisinin farkında olunmaması da bu kopukluğun oluşumunda etkilidir. Farkındalık düzeyi artmaksızın devlet politikalarını ve bu politikalara dayanan uygulamaları etkileyecek bir kamuoyu baskısı oluşturmak mümkün görünmemektedir.

4. Yerel Düzeyde İklim Değişikliği Farkındalığı: Gebze Örneği

Türkiye'nin önemli sanayi merkezlerinden biri olan Gebze bir yandan C emisyonlarını artıran ve iklim değişikliğine olumsuz katkı sağlayan endüstriyel-kentsel kullanımları, bir yandan da iklim değişikliğinin sonuçlarından etkilenmesi muhtemel bir nüfusu barındırmaktadır. Bu ikili yapı hem zarar azaltmaya hem de iklim değişikliğinin etkilerine uyum sağlamaya yönelik politikalar geliştirilmesini gerektiren ilginç bir örnek oluşturmaktadır.

4.1. Gebze'nin Konumu ve Özellikleri

Kocaeli'nin batıda İstanbul sınırında yer alan Gebze, İstanbul-Ankara gelişme aksı üzerindeki önemli bir sanayi merkezi olarak ağırlıklı İstanbul Metropolitan Alanının etkisinde gelişmektedir. Gebze'den ayrılarak ilçe haline gelen Darıca, Dilovası ve Çayırova da gerek coğrafi yakınlıkları gerekse yerel aktörler açısından bugüne kadar ortak bir geçmişi paylaşmaları nedeniyle bu çalışma kapsamında Gebze ile bütünleşik olarak ele alınmıştır (Şekil 1).

Şekil 1: Gebze ve çalışmaya dâhil edilen ilçeler

Nüfus gelişimine bakıldığında Gebze'nin İzmit merkeze eşdeğer bir gelişme odağı olarak büyümeye devam ettiği görülmektedir (Tablo 3). Son çevre düzeni planı ile gelen (organize) sanayi bölgesi kararlarının sanayi alanları üzerinde olduğu kadar yerleşim alanları üzerinde de baskı yaratması muhtemeldir. Bilişim Vadisi projesi ile gelen nitelikli işgücü için konut-yaşam alanı gereksiniminin yanı sıra mevcut kent dokusunun da dönüşümü gündemdedir.

Tablo 3: İlçe Nüfusları

İlçeler	Toplam Nüfus (2008)	Toplam Nüfus (2013)
Çayırova	78.430	103.536
Darıca	135.966	164.385
Dilovası	43.974	45.610
Gebze	288.569	329.195
İZMİT	306.515	332.754
KOCAELİ	1.490.358	1.676.202

(TUIK-ADNKS, 2008-2013)

Kuzey Anadolu Otoyolu geçişi, Körfez Köprüsü ve İzmir Otoyolu bağlantısı ile hızlı tren güzergâhının sağlayacağı ivme de kentin İstanbul Metropoliten alanı ile bağlarını güçlendirecek ve büyümesini destekleyecektir. Bu süreçte doğal alanların kaybı, kuzeydeki kırsal alanların ve tarım topraklarının yapılaşması, kentsel dokunun yoğunlaşması, sanayinin yanı sıra yapılaşma kaynaklı C emisyonlarının da artışı söz konusudur.

4.2. Kurumsal Düzeyde İklim Değişikliğine Yönelik Girişimler – Planlar – Projeler

İklim değişikliğinin yerel politik gündemdeki yeri bugüne kadar çok kısıtlı olmuştur. 2014'te yapılan yerel seçimlerde en çok oy alan üç partinin (AKP, CHP ve MHP) yerel seçim bildireleri incelendiğinde iklim değişikliğine hiç yer verilmediği görülmektedir. İklim değişikliği ile birlikte artması beklenen aşırı iklim olayları ve buna bağlı kuraklık, sel, orman yangını gibi afetlere yönelik bir saptama olmadığı gibi, yakın geçmişte kentte büyük hasara ve kayıplara neden olan deprem konusu da gündemden düşmüş gibi görünmektedir. Çevre başlığı altında dile getirilen tek olgu yerel ağaçlandırma projeleri ve parklardır.

Yerel düzeyde yapılan görüşmelerde iklim değişikliğinin planlama çalışmalarında kullanımına yönelik bir proje yapıldığı bilgisine ulaşamamıştır. Çevre Müdürlüğü çalışmalarını üretim tesislerine yönelik atık ve emisyon kontrolünün yanı sıra

kentsel atık geri dönüşümünü hedefleyen Geri Kazanım Projesi (GEKAP) üzerinde yoğunlaştırmaktadır. Risk-afet, emisyon kontrolü konularının farklı birimlerce kontrol edildiği ve bunlarla ilgili verilerin planlama sürecinde doğrudan kullanılmadığı ve birimler arasında ilişki kurulmadığı gözlemlenmiştir.

Fiziksel plan düzeyinin üzerine çıkıldığında ise il bazında Kalkınma Ajansı destekli bazı projelerin yürütülmekte olduğu görülmektedir. Ayrıca İklim Değişikliği Koordinasyon Kurulu'nun genelgelerine uygun olarak Kocaeli ölçeğinde 11 ayrı çalışma grubu kurulmuş durumdadır (Kocaeli ÇŞM, 2013).

4.3. Alan Çalışması – Yerel Aktörlerle Görüşmeler

Yerel düzeyden iklim ve çevre politikalarının oluşturulmasında etkili olabilecek aktör gruplarının tanımlanması ile bu aktör grupları ile görüşmeler başlatılmıştır. Bu görüşmelerin ilk etabı Temmuz-Eylül 2014 döneminde gerçekleştirilmiş, yerel yönetimler, STKlar, üreticiler, üniversiteler ve medya temsilcileri ile iklim değişikliği ve Gebze'nin çevre-iklim politikaları hakkında bilgi alınmıştır. Bu aktörler;

1.Yerel yönetimler: Yerel yönetim birimlerinde görev alan uzmanlar-karar vericiler

2.STKlar: Sivil toplum örgütü üyeleri-temsilcileri

3.Üreticiler: Ticaret ve sanayi odası ve dernek üyeleri

4.Üniversiteler ve araştırma kurumları: Bilim insanları ve uzmanlar

5.Medya: Gazeteciler, yerel TV ve radyolar, web sayfaları vb. çalışanlar olarak belirlenmişti.

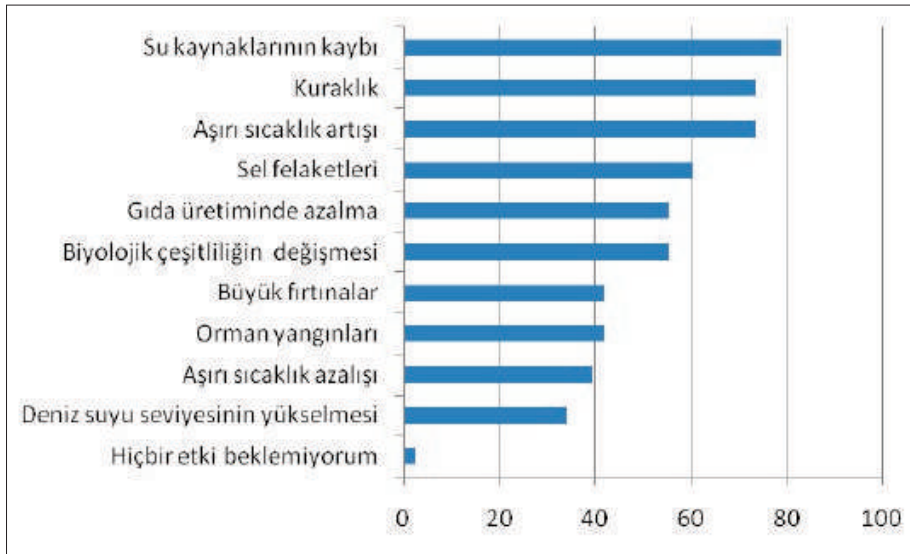
Görüşmelerde katılımcılara yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile iklim değişikliğine ilişkin algı ve tutumlarına yönelik 6 farklı konuda soru yöneltilmiştir. Görüşme sorularının odaklandığı konular;

- İklim değişikliğiyle ilgili endişe düzeyi,
- Bireysel farkındalık düzeyi,
- Toplumsal farkındalık düzeyi,
- İklim değişikliği politikalarından beklentiler,
- Sorumlu aktörler ve
- Yerel yönetimlerden beklentilerdir.

Soru formunun oluşturulmasında başta Global Warming's Six Americas (Leiserowitz vd., 2013) olmak üzere çeşitli raporlardan (Blandford vd., 2009; Capstick, vd. 2012; Whitmarsh, 2005) yararlanılmıştır.

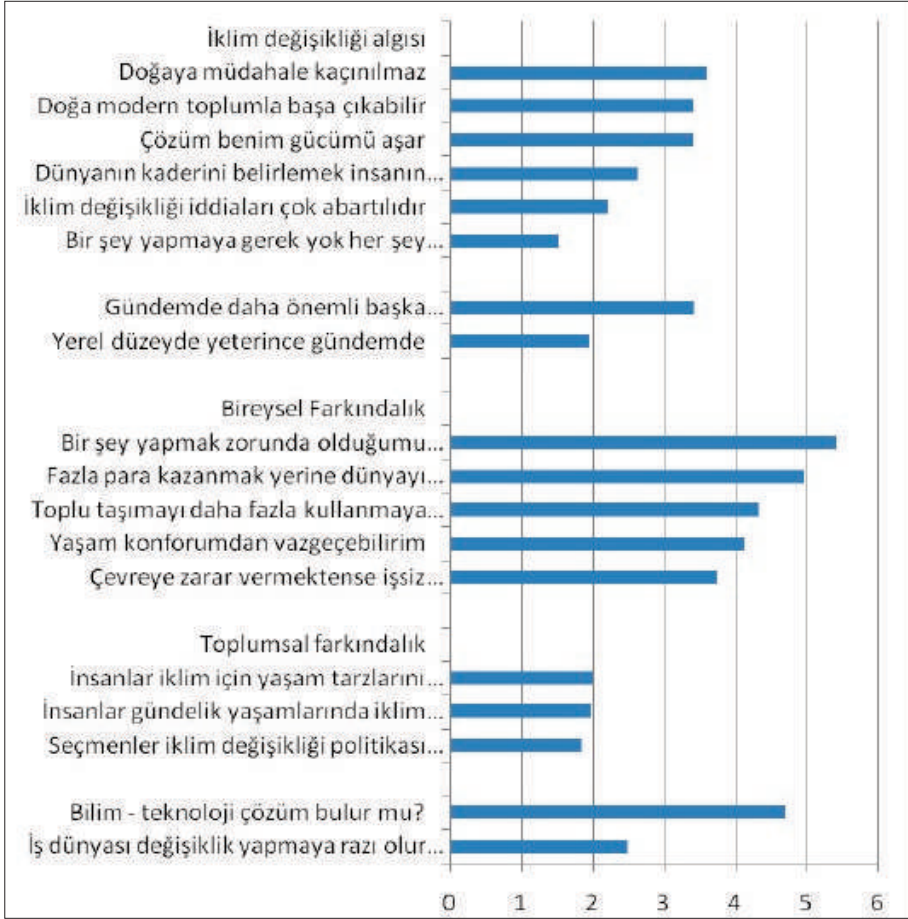
Endişe düzeyi

Katılımcılara öncelikle iklim değişikliği hakkındaki düşünceleri sorulmuştur. Hazırlanan 6'lı ölçekte ilk üç seçenek iklim değişikliğine ilişkin olumsuz tespitleri, diğer üç seçenek iklim değişikliğinin etkilerini az ya da önemsiz sayan ifadeleri içermektedir. Bu soruda katılımcıların % 18'i "çok endişeliyim, geç kaldığımızı düşünüyorum", % 39'u "endişeliyim, çok ciddi bir sorun" ve %36'sı da "önemli olduğunu düşünüyorum, gelecekte hayatımızı olumsuz etkileyebilir" seçenekleri ile büyük ölçüde iklim değişikliğinden endişelendiklerini ifade etmişlerdir. Bu endişelerinin karşılığı olarak yaşadıkları yörede (Gebze) ne tür değişimleri bekledikleri sorulduğunda katılımcıların %78'i "su kaynaklarının kaybı" seçeneğini belirtmiştir (Şekil 2).

Şekil 2: İklim değişikliğine bağlı olarak Gebze'de beklenen değişimler (%)

Katılımcılar büyük ölçüde iklim değişikliğinin varlığını kabul etmekle birlikte "toplumun ihtiyacı için doğaya müdahalenin kaçınılmaz olduğu", "doğanın modern toplumun etkileriyle başa çıkabilecek kadar güçlü olduğu" ya da "çözüm benim gücümü aşar" gibi kaderci ya da "gündemde daha önemli başka konular var" gibi durumu kabullenmiş ifadelere katılma eğilimi göstermişlerdir (Şekil 3).

Şekil 3: İklim değişikliği algısı - Bireysel farkındalık - Toplumsal farkındalık (ortalama skorlar)

Bireysel farkındalık

Bu kapsamda sorulan sorular iklim değişikliğiyle mücadele etmek için bireysel düzeyde ne ölçüde sorumluluk üstlenilebileceği ve yaşam standartlarından fedakârlık edilebileceği üzerinedir. Katılımcıların genel ortalaması bu sorularda pozitif bir tavır içinde, gerekirse işinden, daha çok para kazanmaktan, konforundan, özel aracından fedakârlık etme yönünde cevaplar vermişlerdir (Şekil).

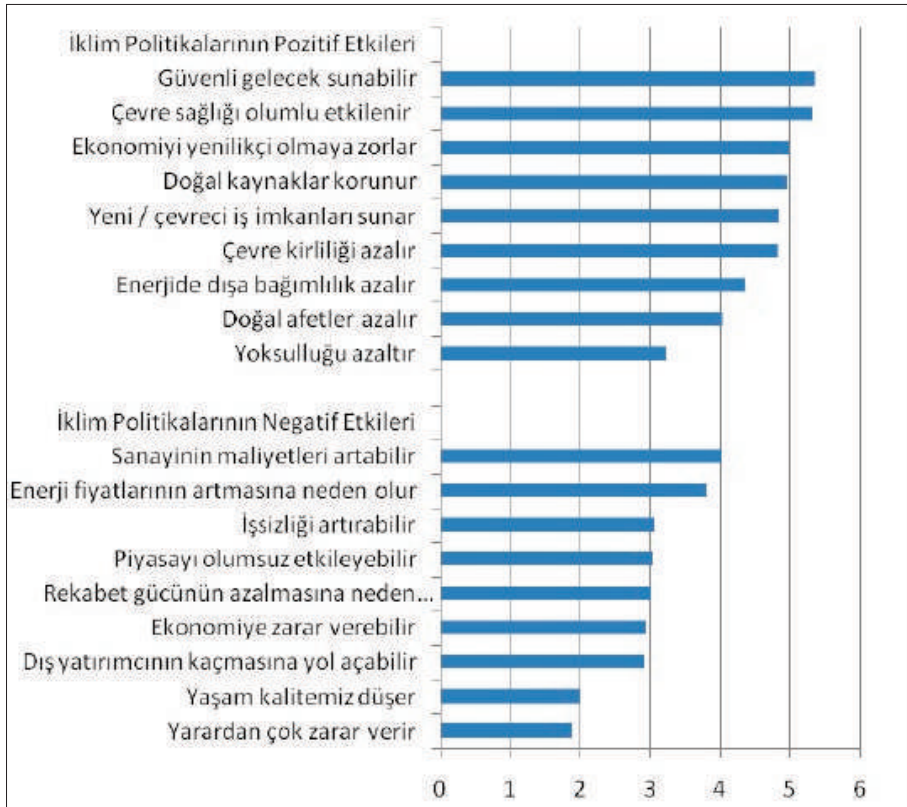
Toplumsal farkındalık

Bireysel farkındalığa benzer şekilde toplumsal farkındalık bölümünde katılımcılara içinde buldukları toplumun tavrını tahmin etmelerine yönelik sorular sorul-

muştur. Bireysel farkındalıktaki pozitif tavır burada dramatik bir şekilde düşerek negatif bölümde toplanan değerlere dönüşmüştür. Bu sonuçlara bakarak katılımcıların kendi farkındalıklarını toplumun farkındalığına göre daha ilerde gördüklerini, iklim değişikliğiyle mücadele etmek için toplumun kendileri kadar harekete geçmeyeceğini düşündüklerini söylemek mümkündür (Şekil). Bu sonuçlar içinde ilginç olan “bilim ve teknolojideki gelişmelerin iklim değişikliğinin çözümü için bir çare bulacağı”na olan güvendir. “İş dünyası çevre için büyük değişiklikler yapmaya ikna edilir mi?” diye sorulduğunda aynı güven sergilenmemektedir.

Politikalardan beklentiler

İklim değişikliği politikalarına bağlı olarak geliştirilen stratejilerin ekonomiyi ve kentleri dönüştüreceği varsayımı üzerinden katılımcılara dokuz pozitif dokuz negatif ifade sorularak politikaların olası etkilerini değerlendirmeleri istenmiştir (Şekil 4).

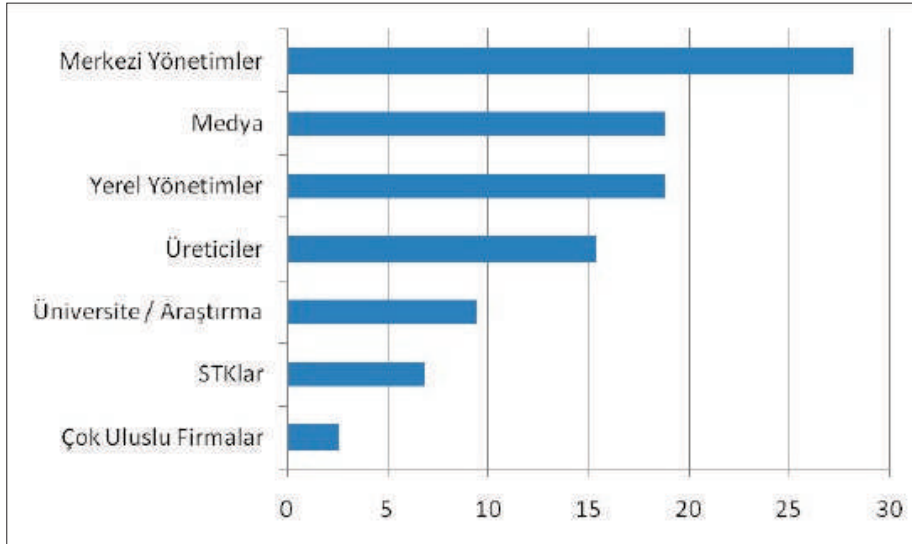

Şekil 4: İklim değişikliği politikalarının olası etkileri (ortalama skorlar)

Pozitif ifadeler içinde “iklim politikaları güvenli bir gelecek sunabilir” ve “çevre sağlığı olumlu etkilenir” en yüksek skora sahip olanlardır. En az beklenti “doğal afetlerin ve yoksulluğun azalması” üzerinedir. Negatif ifadelerde ise iklim “politikalarının sanayi maliyetlerinin” ve “enerji fiyatlarının artması” en çok endişe duyulan konulardır. Genel olarak pozitif ifadelerin daha yüksek skora sahip olduğu görülmektedir. Bu durum politikalardan beklentilerin genel olarak olumlu olduğu ya da katılımcıların olumsuz düşüncelere kapılacak kadar konu hakkında fikir sahibi olmadıkları şeklinde yorumlanabilir.

Sorumlu aktör

Yerel düzeyde hangi aktörlerin iklim değişikliği politikalarının uygulanmasında kilit rol üstleneceği sorusunda seçimlerin büyük çoğunluğu (%28) merkezi hükümet üzerinde toplanmıştır. Yerel düzeyde de olsa uygulamalarda muhatabın merkezi hükümet olduğunu göstermesi bakımından sonuç anlamlıdır. İkinci derecede seçilen aktörler % 19 ile yerel yönetimlerle birlikte medya olmuştur (Şekil 5).

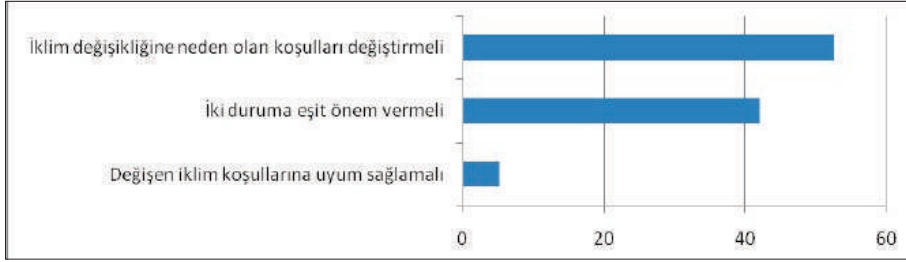

Şekil 5: Yerel düzeyde iklim değişikliği politikalarının uygulanmasında etkili olan aktörler (%)

Yerel yönetimlerden beklentiler

Yerel yönetimlerin iklim değişikliğiyle mücadele ederken önceliğinin ne olması gerektiği sorulurken katılımcıların % 53’ü “iklim değişikliğine neden olan koşulların değiştirilmesi” gerektiğini savunurken, yalnızca %5’i “değişen iklim koşullarına uyum sağlaması” gerektiğini belirtmiştir (Şekil 6).

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ FARKINDALIĞI VE YEREL ÇEVRE POLİTİKALARI / GEBZE ÖRNEĞİ

Şekil 6: Yerel yönetimlerin odaklanılması gereken politika alanı (%)

Katılımcılara yerel yönetimlerin öncelikle kaynak aktarması gereken konular da sorulmuştur (Şekil 7). En çok vurgulanan konu katılımcıların % 45'inin seçtiği “su kaynaklarının korunması”dır. Önemsenen diğer konular “eğitim ve bilinçlendirme”, “doğal bitki örtüsünün korunması” ve “yenilenebilir enerji kaynakları geliştirmek”tir. En az seçilen konular ise “kıyıların korunması”, “afet ihtimaline karşı acil durum geliştirme planı yapılması” ve hiç kimsenin seçmediği “ısı adası etkisinin azaltılması” olmuştur.

Şekil 7: Yerel yönetimlerin odaklanılması gereken öncelikli konular (%)

Anket katılımcılarının hemen hemen tamamı yerel yönetimlerin iklim değişikliğiyle yeterli derecede mücadele edemediği inancında olduklarını belirtmişlerdir. Ancak bunun için farklı gerekçeler ifade edilmiştir (Tablo 4). Sadece bir kişi iklim değişikliğinin insan kaynaklı olmadığını savunmuştur. Yerel yönetim aktörleri ve diğer katılımcılar arasında bir karşılaştırma yapıldığında yerel yönetimlerin iklim değişikliğiyle mücadele edememesindeki temel neden bilinçsizlik ve konuyu önemsememe ile konunun kentin ve siyasetin gündeminde kendine yer bulmaması olarak açıklanmaktadır. Ancak yerel yönetimden gelen katılımcılar farklı olarak mevzuattan gelen yetki belirsizliği ve yaptırım gücünün tanımlanmamış olmasını da ısrarla vurgulamışlardır. Bu konu çözüm önerilerinde de geniş ölçüde kendine yer bulmakta, yerel yönetimlerin iklim değişikliği konusunda etkin olabilmelerinin ön koşulu halinde sunulmaktadır. Kısa vadeli plan yapma alışkanlığının yaygın olduğu bir politika ortamında problem ortaya çıkmadan müdahale etmenin güçlükleri ve siyasetin kendi iç dinamikleri, iklim değişikliğine yönelik uzun vadeli politikaların ve projelerin geliştirilmesine engel olmaktadır.

Bunun yanı sıra kurumsal kapasite açısından da eksiklikler dile getirilmiştir. Yerel yönetimlerin iklim değişikliğine ayıracak zamanı olmadığı gibi, denetim yapacak elemanı, bütçesi ve kapasitesi de yoktur. Aktörlerin üzerinde uzlaştığı bir başka konu eğitim ihtiyacıdır. Gerek halkın, gerekse yerel yönetimlerde görev yapan personelin iklim değişikliği konularında eğitime ve bilinçlendirilmeye ihtiyacı bulunmaktadır.

Tablo 4: İklim değişikliği ile mücadelede yerel yönetimlerin etkinliğine ilişkin görüşler

Soru: Yerel yönetimlerin iklim değişikliğiyle yeterli ölçüde mücadele ettiğini düşünüyor musunuz? Cevabınız hayırsa, sizce bunun nedeni nedir?	
Yerel Yönetim Aktörleri	Diğer Aktörler
<ul style="list-style-type: none"> • Ülke düzeyinde politika eksikliği, siyasetin uzun vadeli düşünememesi. • Kanun ve mevzuat ile yerel yönetimlerin yetki ve yaptırım gücünün tanımlanmaması, iklim konusundaki sorumluluklarının sınırının çizilmemesi • Ülke ve yerel yönetimin gündeminde başka konular olması, iklimin gündem oluşturmaması, yerel yönetimlerin problem ortaya çıkmadan müdahale etme anlayışının olmaması • Yerel yönetimlerin kısa vadeli, güncel sorunlara odaklanması, gününbirlik politikalar üretilmesi. 	<ul style="list-style-type: none"> • Konuyu ciddiye almama, önemsememe, öncelikli saymama, bilinç eksikliği. • Belediyelerin popülist yaklaşım sergilemesi. • Belediyelerin kısa vadeli sorunlara odaklanması, iklim değişikliği gibi uzun vadeli sorunları ihmal etmesi, günü kurtarma odaklı yerel yönetim yaklaşımı. • Uzun vadede meydana gelebilecek olumsuzlukların farkında olunmaması. • Yerel yönetimlerin tek başına üstlenebileceği bir görev değil.

Soru: Yerel yönetimlerin iklim değişikliğiyle yeterli ölçüde mücadele ettiğini düşünüyor musunuz? Cevabınız hayırsa, sizce bunun nedeni nedir?	
Yerel Yönetim Aktörleri	Diğer Aktörler
<ul style="list-style-type: none"> • İklim değişikliğiyle ilgili birim eksikliği (personel, denetim, kapasite, bütçe, zaman) • Bilinçsizlik, duyarlılık, önemsememe. • İklim değişikliğinin toplumda önceliğinin olmaması. • Yerel yönetimlerin çevreye ve çevreyi korumaya yönelik projelerinin yetersiz oluşu. • Politikaların dar bir çerçevede uygulanması ve düşünülmesi, bilgi düzeyinin yetersizliği, Konunun yerel yönetimleri aşan boyutları, • Yerel yönetimlerin seçim odaklı projeleri öncelikli düşünmesi. • Uzman birimler kurularak profesyonel ekiplerle profesyonel projeler üretilmeli, bilim-egitim kurumları ile koordineli çalışmalar yapılmalı, toplum eğitilmeli. • Kentsel atıkların dönüşümü için tesisler kurulmalı. Kentsel atıklarla ilgili vatandaşlar bilgilendirilmeli. • Yeşil alanlar artırılmalı, ağaç dikilmeli, yoğun yapılaşma engellenmeli, binalar ve yapı adaları arasında geniş alanlar bırakılmalı • Çevre politikaları geliştirmeli, çevre bilinci bir kültür haline getirilmeli, İklim değişikliği hem kurumun hem toplumun gündemine taşınmalı. • Yenilenebilir enerji kaynaklarına öncelik verilmeli, fosil yakıtlar yerine yenilenebilir enerji kaynakları kullanılmalı • İlgili birimlerin görevlerini yerine getirmeleri sağlanmalı, personel eğitilmeli • Özellikle imar planlarında doğal değerler koruma altına alınmalı ve taviz verilmemeli. • Sanayi tesisleri denetlenmeli, su kaynaklarının tükenmesi engellenmeli, yenilenebilir enerji kullanılmalı, kirlenme önlenmeli. • Devletin verdiği imkânlar usulüne uygun olarak kullanılmalı 	<ul style="list-style-type: none"> • Yerel yönetim hizmetlerine odaklanmış olması, hatta bunları bile çözemesi. • Yerel yönetimlerin iklim konusunda kalifiye olmayışı. • Kalıcı ve akılcı çözümler üretilmemesi. • Kişisel ekonomik çıkarların iklim değişikliğiyle mücadeleyi engellemesi. • Halkın yeterince bilgilendirilmemesi. • STK-Yönetim-toplum beraber bütün doğal kaynakların varlığı ve tüketimine ilişkin bilinçlendirme ve örnek projelerle aşılama yapmalı, halka yönelik bilinçlendirici eğitim çalışmaları yapılmalı. • Üst yönetimlere başvurulmalı. • Belediyenin en önemli hedeflerinden biri haline getirip kişisel çıkarlardan arındırılmış bir belediyeçilik anlayışı oluşturulmalı. • Kurumsal olarak personelini eğitmeli ve amaçlarını bu yönde yapılandırmalı. • Eylem planları oluşturulmalı, tahminler dikkate alınmalı, politikalar geliştirilmeli. • Ekonominin karbonsuzlaştırılması için kısa ve uzun vadede projeler yapılmalı. • Çevreci yakıtların geliştirilmesi / kullanımı için çözümler üretilmeli, fabrika atıklarının ve emisyonların çevreye bırakılması önlenmeli. • Toplu taşımaya yönlendirici projeler geliştirilmeli • Doğal çevreye zarar verilmesine engel olunmalı, ormanlar korunmalı. • Konunun uzmanları ile işbirliği yapılmalı, en doğru görüşler hayata geçirilmeli.

Çözüm önerileri arasında yerel yönetim katılımcıları tarafından dile getirilen iklim değişikliği konusunda uzman birimler oluşturulması önerisi, bir anlamda yerel yönetimlerin kendilerini konudan soyutlamasını da ifade etmektedir. Planlama, Tasarım ya da İmar birimlerinde yer almalarına rağmen, çözümü kendileri dışında bir bölümün uzmanlık geliştirmesi ile açıklamışlardır. Sadece bir katılımcı doğal değerlerin korunmasında imar planlarının rolüne değinmiştir.

5. Sonuç ve Politika Geliştirmek İçin Öneriler

Gebze örneğinde yapılan alan çalışması iklim değişikliği ile ilgili ulusal gündemin yerel düzeyde, özellikle de planlama çalışmaları içinde yeterince yer almadığını ortaya koymuştur. Yerel yönetimlerin yereli etkileyen uygulamalarda her zaman söz sahibi olmadığı, yetki belirsizliği ve mevzuatta iklim değişikliğiyle mücadeleyi destekleyecek düzenleme ihtiyacı, vurgulanan konulardır. Anketi cevaplayan tüm katılımcıların üzerinde uzlaştığı konular eğitim eksikliği, bilinçsizlik ve iklim değişikliğine önem vermemenin yerel yönetimlerin iklim değişikliğiyle mücadelede edememesinde etkili olduğudur.

Katılımcıların neredeyse tamamı iklim değişikliğinin sonuçları hakkında farklı derecelerde de olsa endişe belirtmiş ve bir duyarlılık sergilemiştir. Bu durum aktörlerin ele alışı bakımından ümit verici olsa da kentin geleceği açısından üzerinde durulması gereken bir uyarıdır. Nitekim aktörlerin iklim değişikliğine bağlı olarak Gebze ve diğer ilçelerde gerçekleşmesini bekledikleri değişim konularında yerel yönetimlerin kamuya duyurulmuş somut projelerinin bulunmaması, seçim beyannamelelerinde iklim değişikliği konularına hiç ve çevre sorunları konularına çok az değinilmiş olması yerel yönetimlerin konunun uzağında olduğunun göstergeleridir. Katılımcıların da bir ihtiyaç olarak belirttikleri gibi eğitim ve bilinçlendirme çalışmalarının toplumla birlikte yerel yönetim birimlerini, STK'ları ve karar verme sürecinde etkinliği olan yöneticileri de kapsamı gerekmektedir. Katılımcıların iklim değişikliği politikalarının uygulanmasında yerel yönetimler kadar önemli saydıkları medyanın da toplumu bilinçlendirme adına üstlenebileceği roller bulunmaktadır.

İklim politikalarına bakış genel anlamda olumludur. Ancak ekonomi konusunda sanayi maliyetleri ve enerji fiyatları için belirtilen uyarıların çevre ve sanayi politikalarının ara kesitinde ele alınması gereklidir. Bu aşamada sanayicilerin çevre politikalarının oluşum sürecine dâhil olmaları, sanayinin yaşayacağı (daha karbonsuz) dönüşüm için kendilerini hazırlamaları beklenmektedir. Sorumluluğun toplumun farklı kesimlerine paylaşılması, bu sürecin açık ve şeffaf bir şekilde yürütülmesi, kamuoyunun doğru bilgilendirilmesi etkin bir katılımın ön koşuldur. Devletin sanayiye katılıma teşvik etmediği ya da zorlamadığı bir iklim değişikli-

ğiyile mücadele çabasının uzun vadede başarılı olması mümkün değildir. Anket sonuçları bu anlamda iş dünyasına bir güvensizlik ifade etmiştir.

İklim değişikliğiyle mücadelede en önemli sorunlardan birinin kısa vadeli plan-projeler yapmak olduğu, yerel yönetimlerin ve politikacıların kısa vadeli eylemlere odaklandıkları katılımcılar tarafından da dile getirilmiştir. Giddens'ın yaklaşımını destekler şekilde merkezi ya da yerel yöneticilerden beklenen iklim konusunda devletin daha uzun vadeli planlar yapmasını sağlamalarıdır. Kısa vadeli faydalara odaklanan yaklaşımların toplumun ve dünyanın geleceğini tehlike attığı unutulmamalıdır.

Yerel yönetimin farklı birimlerinde iklim değişikliğiyle mücadelenin tüm uygulamalar için bir ön koşul olarak içselleştirilmesi gereklidir. Planlama sürecinin iklim değişikliği stratejilerine uygun olarak gözden geçirilmesi, gelişme alanlarının seçiminden kentsel yoğunluklarının belirlenmesine, doğal kaynakların korunmasından yeşil alanların tasarlanmasına kadar pek çok alanda plan kararlarıyla iklim stratejileri arasında uyum sağlanmalıdır. Bu çaba planlama, imar, çevre ve afet koruma gibi farklı birimlerin bir arada, eşgüdüm içinde çalışmasını da gerektirmektedir. Yerel yönetimler bünyesinde halen yürütülmekte olan çevre bilinci geliştirici projelerin de bu kapsamda desteklenmesi, geliştirilip yaygınlaştırılması anlamlı olacaktır. Kuşkusuz böyle bir çaba eğitim ve bilinçlendirme çalışmaları kadar, kurumsal kapasitenin geliştirilmesiyle de ilişkilidir.

Farklı aktör gruplarının olduğu kadar, farklı görüşteki katılımcıların sorulara benzer cevaplar vermesi belirli bir eğitim düzeyindeki katılımcıların farkındalık düzeylerinin yakın olduğu izlenimini verse de bu sonucun daha fazla sayıda anketle desteklenmesi gerekmektedir. Bu nedenle bu çalışmanın farklı yerleşim alanlarını ve farklı sosyo-ekonomik grupları içerecek daha geniş bir örneklemi kapsayacak şekilde genişletilmesi ve sonuçların karşılaştırılması gelecek çalışma planları içinde yer almaktadır.

Türkiye'nin iklim değişikliğiyle ilgili olarak mevzuatını geliştirdiği, stratejiler ve eylem planları yaptığı son yıllar aynı zamanda neo-liberal politikaların başta İstanbul olmak üzere kentlerde ve doğal çevrede mekâna sınırsızca müdahale ettiği yıllar olmuştur. Bu çelişkili işleyiş içinde iklim politikalarının başarıya ulaşması güç görünmektedir. Bu nedenle yasal ve kurumsal yapının güçlendirilmesi bir yana, mevcut ilkelerin, planların ve stratejilerin uygulanması için kurumlar arası işbirliğinin sağlanması zorunludur. Yerelden yükselecek talebin yerel ve ulusal aktörler üzerinde bu yönde bir motivasyon sağlaması umulmaktadır.

Teşekkür

Alan çalışmasının literatür aşamasında ve alanda anketlerin gerçekleştirilmesi sürecinde özverili yardım ve katkıları için Yrd. Doç. Dr. Öncü Atasayan'a teşekkürlerimi sunarım.

KAYNAKÇA

Blandford, K. vd. (2009) Climate Change: Perceptions, Knowledge, and Needs of Local Decision-Makers in Coastal North Carolina, The Nicholas Institute for Environmental Policy Solutions, Duke University.

Capstick, S., Pidgeon, N., Whitehead, M. (2012) Public Perceptions of Climate Change in Wales, Cardiff University.

Cook, J. vd. (2013) “Quantifying the consensus ob anthropogenic global warming in the scientific literature”, *Environmental Research Letters*, 8, 1-7.

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2011) İklim Değişikliği Eylem Planı / İDEP 2011-2023, Temmuz, Ankara.

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2013) Beşinci İklim Değişikliği Ulusal Deklarasyonu, Mayıs, Ankara.

Giddens, A. (2013) İklim Değişikliği Siyaseti, Çev: Erhan Baltacı, Phoenix Yayınevi, Ankara.

GLA (2010) The Draft Climate Change Adaptation Strategy for London, www.london.gov.uk, Erişim tarihi: 28.09.2014.

IPCC, 1990, First Assessment Report (FAR), UNEP-WMO, <http://www.ipcc.ch>

IPCC, 1995, Second Assessment Report: Climate Change 1995 (SAR), UNEP-WMO, <http://www.ipcc.ch>

IPCC, 2001, Third Assessment Report: Climate Change 2001 (TAR), UNEP-WMO, <http://www.ipcc.ch>

IPCC, 2007, Fourth Assessment Report: Climate Change 2007 (AR4), UNEP-WMO, <http://www.ipcc.ch>

Juhola, S., Haanpaa, S., Peltonen, L. (2012) “Regional challenges of climate change adaptation in Finland: examining the ability to adapt in the absence of national level steering

Kadıoğlu, M. (2008) “Sel, Heyelan ve Çığ İçin Risk Yönetimi”, Afet Zararlarını Azaltmanın İlkeleri, Ed: Kadıoğlu, M. ve Özdamar, E., JICA Türkiye Ofisi Yayınları, No:2, Ankara.

Kocaeli Çevre Şehircilik İl Müdürlüğü (2013) 2012 Kocaeli İl Çevre Durum Raporu, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı,

Leiserowitz, A., Maibach, E., Roser-Renouf, C., Feinberg, G. R. ve Howq, P. (2013) Global Warming's Six Americas: September 2012, Yale Univ.-George Mason Univ., New Haven, CT: Yale Projection on Climate Change Communication, www.environment.yale.edu.

Lu, P. ve Stead, D. (2013) "Understanding the notion of resilience in spatial planning: A case study of Rotterdam, The Netherlands", *Cities*, 35, 200-212.

MacCracken, M. C., 2001, "Global Warming: A Science Overview", *Global Warming and Energy Policy*, Kluwer Academic/Plenum Publishers, 151- 159, New York.

Marttila, V. vd. (2005) Finland's National Strategy for Adaptation to Climate Change, Ministry of Agriculture and Forestry of Finland, Publication 1a/2005, Vammalan kirjapaino Oy, Vammala, Finland.

Şahin, Ü., (2014) "Erdoğan İklim Zirvesinde Ne Demek İstedi?", Yeşil Gazete, 24.09.2014, <http://yesilgazete.org>, Erişim tarihi: 30.09.2014.

Türkeş, M., Sümer, U.M. ve Çetiner, G. (2000) "Küresel İklim Değişikliği ve Olası Etkileri", Çevre Bakanlığı BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Seminer Notları, 13 Nisan –İSO, İstanbul.

Wamsler, C., Brink, E., Rivera, C. (2013) "Planning for climate change in urban areas: from theory to practice", *Journal of Cleaner Production*, 50, 68-81.

WEC (2009) "European Climate Change Policy Beyond 2012", World Energy Council, www.worldenergy.org, Erişim tarihi: 28.09.2014.

Whitmarsh, L.E. (2005) A Study of Public Understanding of and Response to Climate Change in the South of England, University of Bath, Department of Psychology, Phd Thesis.

Willbanks T, vd (2007). "Industry, Settlement and Society" *Climate Change*, Parry M, vd. (Ed), Impacts, Adaptation and Vulnerability. WG II AR4 IPCC Cambridge University Press, Cambridge.

Wilson, E. (2006) "Adapting to Climate Change at the Local Level: The Spatial Planning Response", *Local Environment*, 11(6), 609-625.

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ SORUNUNUN KENTSEL PLANLAMA İLE BÜTÜNLEŞTİRİLMESİNDEKİ SORUNLAR VE POTANSİYELLER: YASAL ÇERÇEVEDE BİR DEĞERLENDİRME

Yrd. Doç. Dr. **M. Burcu SILAYDIN AYDIN**

Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Ar. Gör. **E. Duygu KAHRAMAN**

Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Özet

Kentler, iklim değişikliğine neden olan sera gazı emisyonlarının yaratılmasında büyük paya sahiptir. Aynı zamanda, iklim değişikliğine bağlı gelişen sıcak hava dalgaları, deniz seviyesinin yükselmesi, afetler gibi sorunlardan en çok etkilenecek alanları da kentler oluşturmaktadır. Bu nedenle kentler, iklim değişikliğine yönelik azaltım ve adaptasyon politikalarının uygulanması gereken en önemli mekanlar olarak görülmektedir. Kentsel planlama da bu politikaları gerçekleştirmek üzere yerel yönetimlerce kullanılacak etkin bir araçtır. Türkiye’de iklim değişikliği azaltım ve adaptasyon politikalarının kentsel planlama ile bütünleştirilmesi yönünde önemli adımlar atılmış; stratejiler, hedefler ve eylem planları oluşturulmuştur. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından 2011 yılında hazırlanan “İklim Değişikliği Ulusal Eylem Planı (2011-2023)”nda, iklime duyarlı yerleşim planlarının geliştirilmesi önemli eylem alanlarından biri olarak belirlenmiştir. İklim değişikliği sorunu ile kentsel planlamayı bütünleştirme amacıyla ulusal ölçekte alınan bu gibi kararların etkin olabilmesi için yerel ölçekte uygulamaya geçirilmesi gerekmektedir. Bu gerekliliği sağlamanın ön koşulu da, mekansal planları yönlendiren mevzuatın konuya verdiği önem ve bağlayıcılık gücüdür. Bu çalışmada iklim değişikliğinin azaltılması hedefine odaklanılmış ve bu kapsamda kentsel planlamayı yönlendiren ilgili yasal çerçeve değerlendirilerek, iklim değişikliği ile planlamayı bütünleştirme yönündeki mevcut sorunlar ve potansiyelleri ortaya koymak amaçlanmıştır. Bildiride aynı zamanda yönlendirici olması amacıyla, çeşitli dünya ülkelerinin iklim değişikliğine yönelik kentsel eylem planları incelenmiş ve böylelikle saptanan sorunları/boşlukları giderme hedefiyle öneriler geliştirilmiştir.

1. GİRİŞ

Kentler, iklim değişikliğine neden olan sera gazı emisyonlarının yaratılmasında büyük paya sahiptir. Kentsel alanların küresel sera gazı emisyonlarının %70'ten fazlasına sebep olması, küresel azaltım stratejilerinde neden kentlerin anahtar faktör haline geldiğini açıklamaktadır (McCarney, 2011). Aynı zamanda, iklim değişikliğine bağlı gelişen sıcak hava dalgaları, deniz seviyesinin yükselmesi, afetler gibi sorunlardan en çok etkilenecek alanları da kentler oluşturmaktadır. Bu nedenle kentler, iklim değişikliğine yönelik azaltım ve adaptasyon politikalarının uygulanması gereken en önemli mekanlar olarak görülmektedir.

İklim değişikliği politikaları ülkemiz kentleri için de büyük önem taşımaktadır. TÜİK Ulusal Sera gazı Envanterine (TurkStat, 2012) göre, Türkiye'nin toplam CO₂ eşdeğer emisyon miktarı (arazi kullanım, arazi kullanım değişimi ve ormancılık hariç) 1990 yılına oranla %133,4'lük artış göstererek 2012 yılında 439,9 milyon tona ulaşmıştır. Bu emisyon miktarında enerji sektörü %70,2'lik oran ile en büyük paya sahiptir (TurkStat, 2012). Öte yandan, Türkiye'de bina sayısı 1990-2000 yılları arasında %78,6 oranında artmış ve 2004 yılına gelindiğinde inşaat sektörünün nihai enerji tüketimindeki payı %31 olmuştur (ÇOB, 2007). Bu değerler, yapılaşmanın enerji sektörü temelli CO₂ emisyonlarını yaratmadaki önemli payını göstermektedir. Kentsel sera gazı emisyonlarının yaratılmasında bir diğer önemli faktör de ulaşımdır. Ülkemizde 1990-2008 yılları arası ulaşımdan kaynaklı CO₂ miktarı %78 oranında artmıştır (ITF, 2010). Bu artışta kentsel motorlu taşıt odaklı ulaşım aktiviteleri büyük rol oynamaktadır. Burada kısaca vurgulanmak istenen, kentsel mekansal gelişimin, ulusal sera gazı düzeylerini artıran önemli sorumlulardan biri olduğudur. Kentlerin bu faktör niteliği, onları aynı zamanda sera gazı emisyonlarını azaltma stratejilerinin gerçekleştirileceği müdahale alanlarından biri haline getirmektedir. Kentsel aktiviteler bağlamında uygulanabilecek her türlü emisyon azaltım politikası, toplam sera gazı emisyon miktarlarının düşürülmesine ve dolayısıyla iklim değişikliğinin hafifletilmesine önemli katkılar sağlayacaktır.

Kentsel planlama, emisyon azaltım stratejilerini gerçekleştirmek üzere yerel yönetimlerce kullanılabilir etkin bir araçtır. Türkiye'de iklim değişikliği azaltım ve adaptasyon politikalarının kentsel planlama ile bütünleştirilmesi yönünde önemli adımlar atılmış; stratejiler, hedefler ve eylem planları oluşturulmuştur. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından 2011 yılında hazırlanan "İklim Değişikliği Ulusal Eylem Planı (2011-2023)"nda, iklime duyarlı yerleşim planlarının geliştirilmesi önemli eylem alanlarından biri olarak belirlenmiştir. Söz konusu eylem planında yer alan bu ve benzeri hedeflerin gerçekleştirilebilmesi için, kentsel planlamayı hedef doğrultusunda yönlendirecek ve destekleyecek uygun yasal ve süreceşel altyapıya gereksinim bulunmaktadır. Bu doğrultuda, iklim değişikliğini azaltma hedefine odaklanan bu çalışmanın amacı, kentsel planlamayı yönlendiren

İlgili yasal çerçeveyi değerlendirerek, iklim değişikliği ile planlamayı bütünleştirme yönündeki mevcut sorunları ve potansiyelleri ortaya koymaktır. Bildiride aynı zamanda yönlendirici olması amacıyla, çeşitli dünya ülkelerinin iklim değişikliğine yönelik kentsel eylem planları incelenecek ve böylelikle saptanan sorunları/boşlukları giderme hedefiyle öneriler geliştirilecektir.

2. İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ SORUNUNUN KENTSEL PLANLAMA İLE BÜTÜNLEŞTİRİLMESİ AMACINDA YASAL ALTYAPININ İNCELENMESİ

24 Mayıs 2004 tarihinde Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'ne taraf olduktan sonra Türkiye'de iklim değişikliğini azaltma ve uyum sağlama konusunda ulusal düzeyde çalışmalara başlanmıştır. Dokuzuncu Kalkınma Planında “ülkemiz şartları çerçevesinde ilgili tarafların katılımıyla sera gazı azaltımı politika ve tedbirlerini ortaya koyan bir Ulusal Eylem Planı hazırlanarak, BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesine ilişkin yükümlülüklerin yerine getirilmesi” (DPT, 2006, s.82), temel amaçlardan biri olarak belirlenmiştir. Bu amaca dayalı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından İklim Değişikliği Ulusal Eylem Planı (İDEP) (2011-2023) hazırlanmıştır. Buna ek olarak İDEP’nda sadece azaltım konusu ile sınırlı kalınmamış; iklim değişikliğini bütüncül bir bakış açısıyla ele almak için uyum konusu da kapsama dahil edilmiştir (ÇŞB, 2011).

İDEP, iklim değişikliği ile mücadelede, ulusal düzeyde belirlenen hedefleri yerel düzeye indirme ve böylelikle uygulamaya geçirme konusunda eylem adımlarını belirlediği için önem kazanmaktadır. İDEP incelendiğinde binalardan ve ulaşım sektöründen kaynaklanan sera gazı emisyon miktarını azaltma konusuna yoğunlaşıldığı görülmektedir. Buna ek olarak, çözüm arayışı sürecinde sektör odaklı kalınmayarak yerleşim ölçeğinin de gözetilmesi ve aynı zamanda kentsel planlamanın da çözümün bir parçası olarak kabul edilmesi, İDEP’na bütünsel bir nitelik kazandırmaktadır. İDEP’nda, yerleşmelerden kaynaklı sera gazı emisyonlarını azaltmak amacı doğrultusunda, “2023 yılına kadar yeni yerleşmelerde yerleşme ölçeğinde sera gazı emisyonunun (pilot olarak seçilen ve sera gazı emisyon miktarı 2015 yılına kadar belirlenen) mevcut yerleşmeler göre en az %10 azaltılması” (s.90) hedefi belirlenmiştir. Bu hedef, her ne kadar ilk etapta pilot bölgeler için belirlenmiş olsa da, geleceğe dönük tüm yerleşmeleri kapsayan niyeti ortaya koymaktadır. Bu kapsamda planda yer alan eylem alanı ve eylemler Tablo 1’de sunulmaktadır.

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ SORUNUNUN KENTSEL PLANLAMA İLE BÜTÜNLEŞTİRİLMESİNDEKİ SORUNLAR VE POTANSİYELLER: YASAL ÇERÇEVDE BİR DEĞERLENDİRME

Tablo 1. İDEP’nda yerleşmelerden kaynaklı sera gazı emisyonlarının sınırlandırılması amacı doğrultusunda belirlenen eylem alanları ve eylemler (ÇŞB, 2011, s.90)

Eylem Alanı	Eylem	Sorumlu Kuruluş
Yerleşmeler ölçeğinde arazi kullanımının sera gazı emisyon miktarlarına etkisinin tespit edilmesi (yerleşmeler ölçeğinde ilgili tüm sektörlerin bütünsel etkilerinin tespit edilmesi)	Seçilecek pilot şehir/bölgelerde binalarda enerji verimliliğini artırmaya yönelik ilgili sektörlerde veri tabanları oluşturulması, bütünsel etkilerin tespit edilmesi için analizler yapılması	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı
Enerji verimli ve iklim duyarlı yerleşme/yapılaşma için politika ve hukuki düzenlemelerin geliştirilmesi ve pilot projeler ile uygulamaya geçirilmesi	Farklı iklim bölgeleri için enerji etkin ve iklim duyarlı planlama ve yerleşim ilkelerinin geliştirilmesi ve kriterlerin oluşturulması, sürdürülebilir kentsel yerleşim planlarının etkin uygulanması için bir rehber hazırlanması	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı
	Arazi kullanımı, ekoloji, ulaşım, su yönetimi, gri su, yeşil/beyaz çatılar gibi sürdürülebilirlik unsurlarını kapsayan kentsel yerleşim planlarının yaşam döngüsü maliyeti değerlendirme yöntemleri kullanılarak pilot projeler çerçevesinde geliştirilmesi ve uygulanması	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı
	Enerji-etkin, iklim-duyarlı, sürdürülebilir kentsel yerleşim planlamasına yönelik usul ve esasların belirlenmesi ve pilot proje sonuçları kullanılarak sürdürülebilir kentsel planların uygulamaya geçirilmesi için çıktılarının imar mevzuatına aktarılması	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı
	Nüfus, ekonomik aktivite gibi özellikler ile model olabilecek üç pilot belediye kapsamında iklim değişikliğinden etkilenme potansiyeli de göz önüne alınarak iklim değişikliği ile mücadele ve uyum eylem planının hazırlanması ve diğer belediyelere tanıtılması	Pilot Belediyeler
	Yerel yönetimlerce imar planlarının iklime duyarlı yerleşim planları biçiminde	Yerel Yönetimler

Tablo 1’de sunulan eylemler, enerji sakınlı ve iklim dostu kentsel yerleşim planlamasına doğru bir geçiş süreci tanımlamaktadır. Ancak, ulusal düzeyde belirlenen bu eylemlerin, yerel düzeyde ve uygulamada işlerlik kazanabilmesi için, imar planlama sürecini yönlendiren mevcut yasal altyapının da bağlayıcı olması gerekmektedir. Yasal zorlayıcılığın olmadığı koşullarda, iklim dostu kentsel planlar üretilerek belirlenen eylemlerin hayata geçirilmesi yerel yönetimlerin tercih ve konu bazındaki duyarlılıklarına bırakılmaktadır.

İmar Kanunu’nda plan kademelerini ya da sürecini iklim değişikliği sorunu ile doğrudan ya da dolaylı olarak ilişkilendiren bir hüküm bulunmamaktadır. Kanunun sadece Madde 8, h bendinde: (Ek: 12/7/2013-6495/73 md.) “...*Bakanlıkça; bu Kanun kapsamındaki yerleşmelere ilişkin enerji verimli, iklim duyarlı ve ekolojik özellikli plan ve projeler hazırlanabilir veya hazırlattırılabilir, bu nitelikli ya-*

pılar inşa edilebilir veya uzun vadeli kredilendirilmek suretiyle desteklenebilir” ifadesi yer almaktadır. Bu ifade ile bakanlığa verilen yetkiye vurgu yapılmakta ve enerji-iklim duyarlı plan yapma yetkisi verilmektedir. Burada her plana iklim duyarlı bir nitelik kazandıracak ya da belediyeleri iklim değişikliği sorununu plan üretme sürecinde göz önünde bulundurmaya teşvik edecek ve ülke genelinde tüm planlar için geçerli bir hüküm söz konusu değildir.

İmar Kanunu planlamanın genel esaslarını belirlediği için, anılan yokluğu yasal çerçevedeki bir sorun olarak tanımlamak doğru olmayacaktır. Çünkü -her ne kadar iklim değişikliği günümüzün belki de en önemli doğa sorunu olsa da-, planlama eylem alanına konu olan tüm doğa sorunlarına bu kanun kapsamında gönderme yapılması beklenemez. Kanundan beklenebilecek olan, en azından doğa koruma/sürdürülebilirlik konusunda genel bir duyarlılık göstermesidir. Ancak kanun bu beklentiye karşılamamaktadır.

İklim değişikliğini azaltma hedefi ile kentsel planlamayı bütünleştirme açısından en büyük potansiyeli 14 Haziran 2014 tarihli Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren Mekansal Planlar Yapım Yönetmeliği sunmaktadır. Yönetmelikte genel politika anlamında sera gazı azaltım stratejisine yer verilmemiş; bu bağlamdaki yaklaşım sadece ulaşım mesafelerini kısaltmayı öngören hükümlerle sınırlı kalmıştır. Bu durum bir eksiklik olmakla birlikte yönetmeliğin bir potansiyel olarak görülmesinin ilk nedeni, doğal değerleri koruma ve koruma-kullanma dengesini sağlama konusunda gösterdiği duyarlılıktır. Ayrıca, yönetmelikte afet sorununa önem verilmektedir. Bilindiği gibi, iklim değişikliği afet olaylarına yol açmakta; bu kapsamda afetlere karşı geliştirilecek her türlü strateji iklim değişikliğine adaptasyon hedefinin önemli bir parçası haline gelmektedir. Afet sorununa verilen önem, yönetmeliğin bir diğer potansiyel değerini oluşturmaktadır. Bununla birlikte bildirin kapsamı azaltım hedefi ile sınırlı olduğundan değerlendirmeler bu hedef temelinde yapılacaktır. Yönetmeliğin ilgili maddeleri ve iklim değişikliği azaltım hedefleri temelinde bu maddelerin taşıdığı değer Tablo 2’de özetlenmektedir.

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ SORUNUNUN KENTSEL PLANLAMA İLE BÜTÜNLEŞTİRİLMESİNDEKİ SORUNLAR VE POTANSİYELLER: YASAL ÇERÇEVDE BİR DEĞERLENDİRME

Tablo 2. Mekansal Planlar Yapım Yönetmeliğinin iklim değişikliği azaltım hedefi açısından potansiyel değeri

Madde No	Yönetmelik Maddesinin İlgili İfadeleri*	Potansiyel Değer
1-Amaç	Bu Yönetmeliğin amacı; fiziki, doğal, tarihi ve kültürel değerleri korumak ve geliştirmek, koruma ve kullanma dengesini sağlamak, ülke, bölge ve şehir düzeyinde sürdürülebilir kalkınmayı desteklemek, yaşam kalitesi yüksek, sağlıklı ve güvenli çevreler oluşturmak üzere hazırlanan, arazi kullanım ve yapılaşma kararları getiren mekânsal planların yapımına ve uygulanmasına ilişkin usul ve esasları belirlemektir.	İklimin bir doğal değer olması, sera gazı azaltım hedeflerinin sürdürülebilir kalkınma politikasında önemli bir yer tutması
4-Tanımlar	j) Ulaşım ana planı: Şehrin mekânsal, sosyal ve ekonomik özelliklerine göre ulaşım ihtiyaç ve talepleri ile sürdürülebilir gelişmeyi dikkate alarak;..... toplu taşımaya ağırlık veren ve öncelikli kulan,.... plan paftası ve raporuyla bir bütün olan planı, ifade eder. k) Uygulama imar planı: Nazım imar planı ilke ve esaslarına uygun olarak yörenin koşulları,... sürdürülebilirlik ve çevreye etkisi dikkate alınarak;plan notları ve ayrıntılı raporuyla bir bütün olarak hazırlanan planı ifade eder.	Toplu taşımının, ulaşım sektöründen kaynaklanan sera gazı emisyonlarını azaltmak amacındaki önemli eylemlerden biri olması İklimsel verilerin de plana konu olan yöreye ait bir koşul olması
7-Genel Planlama Esasları	f) Doğal, tarihi ve kültürel değerlerinin koruma ve kullanma dengesinin sağlanması esastır. ğ) Planlarda afet, jeolojik ve doğal veriler esas alınır.	İklimin bir doğal değer olması İklimin bir doğal değer olması
17-Veri Yapısı ve Analizler	b) Gelişmesi kısıtlanacak veya özel koşullara sahip alanlar; deprem, heyelan, taşkın, iklim değişikliği gibi belirli bir tehlikenin söz konusu olduğu alanlar, ... ve benzer konular.	İklim değişikliğinin doğrudan tehdit ettiği alanların analiz aşamasında saptanması
19-Plan İlke ve Esasları	(Çevre Düzeni Planları hazırlanırken) ç) Sürdürülebilir kalkınma amacına uygun olarak ekolojik ve ekonomik kararların bir arada değerlendirilmesi, g) Çevre sorunlarına neden olan kaynaklara yönelik önleyici strateji ve politikaların belirlenerek arazi kullanım kararlarının oluşturulması.	Sera gazı azaltım hedeflerinin sürdürülebilir kalkınma politikasında önemli bir yer tutması, hava kirliliğinin önemli bir çevre sorunu olması ve bunun aynı zamanda iklim değişikliğine yol açan nedenlerden biri olması
21-İmar Planı İlkeleri	(12) İmar planlarında araç trafiğinin azaltılması, toplu taşıma ve yaya öncelikli bir ulaşım sisteminin kurgulanması esastır. Toplu taşım araçlarının kullanımının teşvik edilmesi amacıyla park et - devam et sisteminin yaygınlaştırılmasına ve toplu taşım duraklarının veya istasyonlarının bulunduğu etki alanında otopark alanları ayrılması ve birbirine entegre olmasına ilişkin imar planlarında kararlar getirilir.	Yönetmelik maddesinin ulaşım sektöründen kaynaklanan sera gazı emisyonlarını azaltmak amacındaki önemli eylemleri barındırması
23-Nazım İmar Planı	(3) Ulaşım sisteminin yolculukların mesafesini kısaltacak şekilde tasarlanması esastır (Analiz aşaması için elde edilmesi gereken veriler) İklim özellikleri	Yönetmelik maddesinin ulaşım sektöründen kaynaklanan sera gazı emisyonlarını azaltmak amacındaki önemli bir eylemi barındırması Genel planlama esaslarında yer alan, "doğal verilerin dikkate alınması ifadesi" ile iklim verilerinin bu plan türünde ön plana çıkması

* Tabloda fazla yer tutmaması amacıyla yönetmelik maddesinin sadece ilgili kısımlarına yer verilmiştir.

Öte yandan iklim değişikliği ile ilgili mevzuat incelendiğinde de, planlama sürecinde yerel yönetimleri iklim değişikliği konusunu bütünsel olarak ele almaya yönlendirecek bir yasal düzenlemenin olmadığı görülmektedir. Yerel ölçekte, 1/5000 Nazım İmar Planı ve 1/1000 Uygulama İmar Planı, sera gazı azaltım hedeflerinin plan kararları ile desteklenebileceği iki plan türüdür. 3194 sayılı İmar Kanunu'nda, son nüfus sayımında nüfusu 10000'i aşan yerleşmelerin imar planlarının yapılması zorunlu tutulmuş ve bu planları yapma veya yaptırma yetkisi belediyelere verilmiştir. Mevzuat incelendiğinde, iklim değişikliğini azaltmak amacıyla belediyelere verilen yetkilerin binalarda ve ulaşımda enerji kullanımının azaltılması ve enerji verimliliğinin artırılması ile sınırlı olduğu görülmektedir. Bu kapsamdaki ilgili yasalar/yönetmelikler şunlardır:

- Binalarda ısı yalıtımı yönetmeliği
- Ulaşımda enerji verimliliğinin artırılmasına ilişkin usul ve esaslar hakkında yönetmelik
- Enerji kaynaklarının ve enerjinin kullanımında verimliliğin artırılmasına dair yönetmelik
- Binalarda enerji performansı yönetmeliği

Yukarıdaki yönetmelikler incelediğinde, kentsel planlama bağlamında ulaşım sektörü ile ilgili yükümlülüklerin yer aldığı görülmektedir. “Ulaşımda enerji verimliliğinin artırılmasına ilişkin usul ve esaslar hakkında yönetmelik”te yer alan, *yerleşim planlamasında ve kentsel dönüşüm projelerinde şehir girişine otopark kurmak; sürücülerin şehir merkezlerine yolculuklarında toplu taşımadan yararlanması için yöntem geliştirmek; kent merkezlerinde araç kullanımını azaltıcı uygulama yapmak ve uygun yerlerde bisiklet yolları ve park yerleri yapmak* hükümleri dışında, belediyeleri iklim değişikliği sorununa yönelik mekansal gelişim çerçevesinde politika üretmeye yöneltecek yasal bir düzenleme bulunmamaktadır. Kuşkusuz ulaşım, kentsel planlamanın önemli bir bileşeni ve iklim değişikliğini yaratan önemli faktörlerden biridir. Bununla birlikte, iklim dostu bir planlamaya, bu tek bileşen/sector temelli önlemler alınarak erişmek olanaklı değildir. Bu açıdan yasal zeminde bir potansiyel olduğundan söz edilebilse de, bütünsel bir yaklaşımın olmaması bir sorundur.

3. İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ KENTSEL EYLEM PLANLARININ ÖĞRETİKLERİ

Yasalar ve yönetmelikler plan kararları üretilirken başvuru alan, ülke geneli için geçerli, temel bağlayıcı ve yönlendirici dokümanlardır; bu nedenle iklim gibi farklı coğrafyalarda farklı özellikler gösteren doğal sistemlere uygun-uyumlu planlar yapmak için yeterli değildir (Aydın ve diğ., 2011). Bu kapsamda, iklim dostu kent-

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ SORUNUNUN KENTSEL PLANLAMA İLE BÜTÜNLEŞTİRİLMESİNDEKİ SORUNLAR VE POTANSİYELLER: YASAL ÇERÇEVDE BİR DEĞERLENDİRME

sel planlamanın bir ön adımı da olarak, iklim değişikliği kentsel eylem planları önem kazanmaktadır. İklim Değişikliği Eylem Planı, devletlerin iklim değişikliği sorununu kapsamlı bir şekilde ele almak ve sera gazı emisyonlarının azaltılması için geliştirdikleri özel politikalarını içeren stratejilerini ve çözüm sürecindeki eylem alanlarını ortaya koydukları planlara denilmektedir. Kentsel eylem planları ise, aynı amaçlarla yerel ölçekteki stratejileri belirlemekte ve bu doğrultuda geliştirilen kentsel planlama politika ve eylemlerini de kapsamaktadır. Bu bölümde, ülkemiz kentleri için bir yol oluşturması amacıyla, Avrupa Yeşil Başkenti ödülü alan kentlere ait iklim değişikliği kentsel eylem planları incelenmiştir.

Avrupa yeşil başkenti ödülü tüm Avrupa Birliği üye ülkelerine ve Türkiye'nin de içinde bulunduğu Avrupa Birliğine aday ülkelerdeki nüfusu 200.000'i geçen kentlere verilmektedir. Ödül, sürdürülebilir kentsel yaşam ortamının oluşturulmasında uzun dönemli etkilere sahip bütünlük politikaların geliştirildiği, yerel otoriteler ile vatandaşlar ve diğer paydaşların bu politikaların alınmasında ve uygulanmasında beraber hareket ettikleri kentlere verilmektedir. Bu nedenle kent planlaması ve iklim değişikliği azaltım ve adaptasyon politikalarının bütünlükte Avrupa yeşil başkenti ödülü alan kentler incelenmiştir. Avrupa yeşil başkenti ödülü 2008 yılında ilan edilmiş olup, ilk Avrupa yeşil başkenti ödülü 2010 yılında Stockholm'a (İsveç) verilmiştir. Daha sonra sırasıyla 2011 yılında Hamburg (Almanya), 2012 yılında Vitoria-Gasteiz (İspanya), 2013 yılında Nantes (Fransa), 2014 yılında Kopenhag (Danimarka) kentleri bu ödüle layık görülmüştür.

Bu kentlerin iklim planları incelendiğinde, dört temel aşamada ilerleyen bir süreç izlendiği görülmektedir:

- 1- Mevcut durumun tanımlanması
- 2- Stratejilerin belirlenmesi
- 3- Sektör/tema gruplarının oluşturulması
- 4- Sektör/tema gruplarına yönelik eylemlerin oluşturulması

1) Mevcut durumun tanımlanması

Bu aşama, analiz, göstergelerin belirlenmesi ve ölçüm alt aşamalarından oluşmaktadır. Analiz sürecinde, iklimde yaşanan değişimler ve eğilimler, eşikler ve sınırlar ve olumsuz etkilenen alanların tespiti yapılmaktadır. İnsan kaynaklı sera gazı emisyonları dünyanın iklimini değiştirirken yerel düzeyde çevreyi, kamu sağlığını ve güvenliğini tehdit etmektedir. Mevcut durumun değerlendirilmesi sera gazı emisyonlarının hangi sektör/tema kaynaklı olduklarının belirlenmesi ve bu emisyonların ölçümünün düzenli olarak yapılmasıyla sağlanır. Bu doğrultuda söz konusu eylem planlarında göstergeler saptanmakta ve ölçüm aşamasında ise mevcut

durum verilerinin takibinin sağlanması için göstergelerin ölçümünde devamlılık sağlanmaktadır.

2) Stratejilerin belirlenmesi:

Kentlerin uzun dönemli sera gazı emisyonlarını azaltım hedefleri bu aşamada belirlenmektedir. Kyoto Protokolünde sera gazı azaltım hedefinin referans yılı 1990 yılı olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda bu kentlere ait İDKEP'leri incelendiğinde, ilk dikkati çeken, genelde 1990 yılına oranla sera gazı emisyon azaltım hedeflerinin belirlenmiş olmasıdır. Mevcut durumdaki değişimlerin istatistiksel sonuçları baz alınarak uzun dönemde sera gazı emisyonlarını yerleşme bütününde hangi oranda azaltacakları hedefi koyulmaktadır (Tablo 3).

3) Sektör gruplarının oluşturulması

Bu aşamada, mevcut durum değerlendirilmesi sonucu sera gazı emisyonlarının yoğun olarak yaşandığı sektörler saptanmaktadır. Bu kapsamda, enerji, bina ve ulaşım sektörleri ön plana çıkmaktadır. Sıralanan bu sektörlerin, sera gazı emisyonlarının yaratılmasında önemli olduğu bilinmektedir. Öte yandan kentsel eylem planında önemli olan, planı hazırlanan kent için hangi sektörlerin görece daha önemli olduğunu saptamaktır. Bu sektör grupları, hedeflerin sağlanması için kategorize edilmiş çalışma alanlarını sağlamaktadır.

4) Sektör gruplarına yönelik eylemlerin oluşturulması

- Bu aşamada sektör gruplarına yönelik eylemler sıralanmaktadır. Avrupa yeşil başkenti seçilen kentler için hazırlanan iklim eylem planları incelendiğinde, sektör temelli belirlenen eylem alanları şu şekilde sıralanmaktadır:
- Enerji sektörü: yenilenebilir enerji kaynaklarından yararlanılması; güneş enerjisi, rüzgar enerjisi, jeotermal enerji santrallerinin oluşturulması;
- Bina sektörü: enerji verimliliği yüksek yapılar, kamu yapılarına yatırımlar, yenileme projeleri, modernizasyon, daha verimli yakıt kullanımı için dönüşüm kredisi ve muayene ve danışmanlık;
- Ulaşım sektörü: toplu taşımanın teşvik edilmesi; yeni toplu taşıma güzergahlarının oluşturulması; raylı sistemler, bisiklet yolları, ulaşımda çevre dostu teknoloji ve yayalaştırma;
- Sanayi sektörü: enerji ve inovasyon için finans programları, şirketlerin azaltım taahhütü, çevresel ortaklıkların geliştirilmesi.

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ SORUNUNUN KENTSEL PLANLAMA İLE BÜTÜNLEŞTİRİLMESİNDEKİ SORUNLAR VE POTANSİYELLER: YASAL ÇERÇEVDE BİR DEĞERLENDİRME

Tablo 3. Avrupa Yeşil Başkenti seçilen kentlerin İklim Değişikliği Kentsel Eylem Planlarının özeti*

	2010 Stockholm (İsveç)	2011 Hamburg (Almanya)	2012 Vitoria-Gasteiz (İspanya)	2013 Nantes (Fransa)	2014 Kopenhag (Danimarka)	
CO2 azaltım baz-hedef yılı	1990-2050	1990-2050	2006-2020	2003-2020	2005-2025	Strateji
CO2 azaltım oranı	%100	%80	%50	%20	%100	
Sektörler	Ulaşım Bina Enerji	Ulaşım Bina Enerji Sanayi	Ulaşım Bina Hizmet Tarım Su Döngüsü Atık Yönetimi	Ulaşım Bina Enerji	Ulaşım Bina Enerji	
Eylemler	-Ulaşımında yeni güzergahlar -Bütünleşik taşımacılık -Otopark -Raylı sistem -Yatırımları	-Bisiklet dostu kent -Toplu taşıt programı -Ulaşım yönetimi -Ulaşımında çevre dostu teknoloji	-Bisiklet teşviği -Yayalaştırma -Toplu taşıt programı	-Bisiklet rotası -Toplu taşıt programı -Enerji verimli sokak aydınlatması	-Yeşil bisiklet rotası -Toplu taşıt programı -Enerji verimli sokak aydınlatması -Ulaşımında çevre dostu teknoloji (hidrojen ve elektrik ile çalışan araç) -kentin ticaret merkezlerinden trafiğin kaldırılması	Ulaşım Sektörü
	-Kamu yapılarına yatırımlar -Enerji verimli yapılar -Muayene ve danışmanlık -Dönüşüm kredisi	-Modernizasyon -Enerji verimli yapılar -Tuğla cephelerin korunması	-Enerji verimli yapılar	-Kamu yapılarına yatırımlar -Enerji verimli yapılar	-Yapılarda enerji koruma kriteri -Yenileme projeleri -Kamu yapılarına yatırımlar -Enerji verimli yapılar -Güneş pili uygulaması	Bina Sektörü
	-CO2 depoları -Yenilenebilir enerji	-Isınma kaynaklarının planlanması -Güneş enerjisi -Jeotermal enerji -Rüzgar enerjisi -Yenilenebilir enerji	-Güneş enerjisi -Jeotermal enerji	-Yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı -Rüzgar enerjisi -Jeotermal enerji -Güneş enerjisi	- Yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı	Enerji Sektörü

*İncelenen kentsel eylem planlarına ilişkin doküman listesi web adresleriyle birlikte kaynakçada verilmiştir.

4. İKLİM DOSTU PLANLAMA SÜRECİNE YÖNELİK ÖNERİLER

İklim değişikliği ile mücadele konusunda kentsel arazi kullanım planlamasına iki temel görev düşmektedir:

- Enerji kullanımını sağlayarak kentsel sera gazı emisyon miktarlarını azaltmak: Bu konuda literatür incelendiğinde önerilerin, yapılaşmadan kaynaklanan sera gazı emisyonlarını azaltmak (örn. Hunt, 2004; Brown ve Southworth, 2008, taşıt yolculuğundan kaynaklanan emisyonları azaltmak (örn. Stone, 2003; Hunt, 2004; Knoflacher, 2006; Reckien ve diğ., 2007) ve kompakt ve karma kullanımlı arazi kullanım örüntüleri oluşturmak (örn. Yeh ve Li, 2000; Harmaajärvi ve diğ., 2002; Reginster ve Rounsevell, 2006; Brown ve Southworth, 2008) konularında yoğunlaştığı görülmektedir.
- Kent içi ve yakın çevresi karbon yutaklarını artırma yoluyla sera gazı emisyon miktarlarını azaltmak ve yerleşmelerde karbon emisyon-soğurma dengesini sağlamak (örn. Zhang ve diğ., 2007; Uy ve Nakagoshi, 2008; Aydın ve Çukur, 2012).

Bu görevleri yerine getirmeyi hedefleyen bir planlama sürecinde, sera gazı yaratan sektörlerin hem bireysel hem de arazi kullanım örüntüsü içindeki konumları, yoğunlukları, büyüklükleri, yönlendirmeleri vb. özelliklerine dayalı katkıları gözlemlenmektedir. Örneğin, konut kullanımına ayrılmış bir binada evsel enerji tüketimi sonucu ortaya çıkan sera gazı miktarlarını, o binaya ait tekil özelliklerin yanı sıra (büyüklüğü, yalıtım durumu, kullanılan yakıt türü vb.), komşu binalar ile konumsal ilişkisi, binanın yönlendirmesini belirleyen parselasyon düzeni gibi faktörler de etkilemektedir. Bu nedenle, sera gazı emisyon azaltım stratejilerinde sadece tek tek sektör temelli azaltım seçeneklerine odaklanmak yeterli olmamakta; bütünsel kent planlama yaklaşımlarının benimsenmesi gerekmektedir.

Kentsel eylem planları, iklim değişikliğine yönelik yerel hedefleri başarma yolunda önemli bir adımdır. Buna ek olarak, hedeflerin kentsel planlama eylemi ile bütünleştirilmesi, enerji kullanımını mekansal gelişim süreçlerinin sağlanması açısından önemlidir.

Kent ölçeğinde ele alındığında, iklim dostu bir planlama süreci tanımlamak için, ulusal mevzuatımızda tanımlananların dışında yeni bir plan türüne doğrudan gereksinim bulunmamaktadır. Diğer bir deyişle, veri toplama, analiz, karar verme gibi temel planlama aşamalarının iklim değişikliğini gözeterek yeniden yapılandırılması ile mevcut imar planı türlerine iklim dostu bir nitelik kazandırmak mümkündür. Bu kapsamda bildiride, İDEP'te yer alan eylemleri yerel ölçekte gerçekleştirebilmek amacıyla ve incelenen kentsel eylem planlarından hareketle, planlama sürecine iklim dostu-enerji kullanımını mekansal gelişim süreçlerinin sağlanması için Tablo 4'te sunulan öneriler geliştirilmiştir. Konu bağlamında, Mekansal Planlar Yapım Yönetmeliğinin temel yasal dayanak haline getirilmesi gerekmektedir.

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ SORUNUNUN KENTSEL PLANLAMA İLE BÜTÜNLEŞTİRİLMESİNDEKİ SORUNLAR VE POTANSİYELLER: YASAL ÇERÇEVDE BİR DEĞERLENDİRME

Tablo 4. İklim dostu kentsel planlama süreci için öneriler

Aşama	Planlama süreci için öneri
Veri toplama	- Plana konu olan sektörlerin sera gazı emisyon bilgileri - Yerleşmeye ait kişi başına CO ₂ emisyon miktarı - Yerleşmenin yerel iklimsel koşulları - Yerleşmenin hakim bitki örtüsü
Analiz	Sera gazı emisyon bilgileri doğrultusunda plana konu olan sektörlerin etki derecelerine göre gruplandırılmalarının yapılması
Hedeflerin belirlenmesi	Plana konu yerleşmenin mevcut sera gazı emisyon miktarına referansla CO ₂ azaltım hedefinin belirlenmesi
Plan projeksiyonları	Planın nüfus ve sektör temelli CO ₂ emisyon projeksiyonunun yapılması
Karar verme	- Emisyon azaltım hedeflerine dayalı mekansal gelişim kararlarının verilmesi - Hedef sektör temelli enerji sakınımlarının sağlanması - Karbon yutaklarını artırmaya yönelik yerel bitki örtüsüne dayalı yeşil alan miktarının ve doluluk-boşluk oranının belirlenmesi
Yapılaşma koşulları	- Yerel iklimsel verilere dayalı yapılaşma koşullarının tanımlanması

Yukarıda sunulan önerileri bir ilk aşama olarak düşünmek yerinde olacaktır. Bunun iki nedeni vardır. İlki, önerinin sadece azaltım konusuna odaklı geliştirilmiş olmasıdır. İklim değişikliği ile kentsel planlamanın bütünleştirilmesinde azaltım kadar adaptasyon hedefleri de önemli bir yer tutmaktadır. Dolayısıyla her iki hedefi bünyesinde barındıran, geniş kapsamlı planlama modellerine gereksinim bulunmaktadır. İkincisi, bu önerilerin, her plan türünün kendine özgü karar yetkisi ve ölçek kapsamına göre detaylandırılması gereğidir. Örneğin, 1/1000 Uygulama İmar Planı, yapılaşma özelliklerinin net tanımlandığı bir plan kademesidir. Bu kapsamda, binalarda enerji sakınımlarını sağlamak için, plana konu olan yerleşmenin yerel iklimsel özelliklerini gözetmek önemli hale gelecektir. Aydın ve diğ., (2011) tarafından, iklim değişikliğine yol açan faktörlere ilişkin farklı yerel koşulların tarif ettiği alternatif seçenekleri ve aralıkları içeren yapılaşma standart ve normlarının oluşturulması; dolayısıyla, Türkiye'nin farklı iklim bölgelerine göre ayrı ayrı tasarım rehberleri hazırlanması gerektiği önerilmiştir. Bu durumda bildiriye geliştirilen öneriye iklime göre yapılaşma rehberlerinin kullanılması aşamasının da dahil edilmesi gerekecektir. Örnekleri çoğaltmak mümkündür. Bu bildiriye öneri ile vurgulanmak istenen, iklim değişikliğini azaltma hedefini başarmak için kentsel planlamanın üzerine düşen görevi ancak bütünsel, tüm planlama sürecine iklim değişikliği sorununu ve çözüm adımlarını dahil eden bir yaklaşımla en iyi şekilde sağlayabileceği; aksi taktirde salt sektör odaklı sera gazı azaltım stratejileri ile sınırlı kalınacağı ve bunun da çözüm adına yeterli olmayacağıdır. Diğer yandan,

İDEP’ında, “*pilot proje sonuçları kullanılarak sürdürülebilir kentsel planların uygulamaya geçirilmesi için çıktılarının imar mevzuatına aktarılması*” bir eylem alanı olarak belirlenmiştir. Bu eylemin gerçekleştirilmesine hız kazandırmak ve İDEP’ında da farkında olunan yasal boşluğu doldurma adına bu öneriden yararlanmak mümkündür. Bu noktada tekrarlamak gerekirse, yasal boşlukları doldurmak adına, İDEP’ında sözü geçen aktarımların öncelikle Mekansal Planlar Yapım Yönetmeliğine yapılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Aydın, M.B.S., Erdin, H.E., Hepgüzel, B. (2011). İklim değişikliği sorunu kapsamında Türkiye’de şehir planlaması: Mevcut durum, sorunlar ve öneriler. Dünya Şehircilik Günü 7. Türkiye Kongresi, 14-16 Kasım 2011, İstanbul.

Aydın, M.B.S. & Çukur, D. (2012) Maintaining the carbon-oxygen balance in residential areas: A method proposal for land use planning. *Urban Forestry & Urban Greening* 11, 87-94.

Brown, M.A., Southworth, F. (2008). Mitigating climate change through green buildings and smart growth. *Environment and Planning A*. vol.40, 653-675.

ÇOB (Çevre ve Orman Bakanlığı). (2007). Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Kapsamında İklim Değişikliği Birinci Ulusal Bildirimi. Ankara.

ÇŞB (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı). (2011). İklim Değişikliği Ulusal Eylem Planı 2011-2023. Ankara.

DPT (Devlet Planlama teşkilatı). (2006). Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013. Ankara.

Harmaajärvi, İ. , Huhdanmäki, A., Lahti, P. (2002). Urban form and greenhouse gas emissions. Ministry of the Environment, the Finish Environment 573. Edita Prima Ltd., Helsinki.

Hunt, J. (2004). How can cities mitigate and adapt to climate change?. *Building Research and Information*. 32(1), 55-57.

ITF (International Transport Forum), (2010). Reducing transport greenhouse gas emissions trends & data. (<http://www.internationaltransportforum.org/Pub/pdf/10GHGTrends.pdf>)

Knoflachner, H. (2006). A new way to organize parking: the key to a successful sustainable transport system for the future. *Environment and Urbanization*. 18, 387-400.

McCarney, P. (2011). City indicators on climate change: Implications for policy leverage and governance. İçinde Hoornweg, D., Freire, M., Lee, M.J., Bhada-Tata, P., Yuen, B. (eds). *Cities and Climate Change: Responding to Urgent Agenda*. He Wold Bank: Washington, D.C., 18-61.

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ SORUNUNUN KENTSEL PLANLAMA İLE BÜTÜNLEŞTİRİLMESİNDEKİ SORUNLAR VE POTANSİYELLER: YASAL ÇERÇEVDE BİR DEĞERLENDİRME

Reckien, D., Ewald, M., Edenhofer, O., Lüdeke, M.K.B. (2007). What parameters influence the spatial variations in CO2 emissions from road traffic in Berlin? Implications for urban planning to reduce anthropogenic CO2 emissions. *Urban Studies*. vol. 44, no. 2, 339-355.

Reginster, I., Rounsevell, M. (2006). Scenarios of future urban land use in Europe. *Environment and Planning B: Planning and Design*. vol. 33, 619-636.

Stone, Jr., B. (2003). Air quality by design: harnessing the clean air act to manage metropolitan growth. *Journal of Planning Education and Research*. 23, 177-190.

TurkStat (Turkish Statistical Institute). (2012). National Greenhouse Gas Inventory Report 1990-2012. http://www.csb.gov.tr/db/iklim/editordosya/NIR_TUR_2012.pdf

Uy, P.D., Nakagoshi, N. "Application of land suitability analysis and landscape ecology to urban greenspace planning in Hanoi, Vietnam." *Urban Forestry & Urban Greening*, 7, (2008), pp.25-40.

Yeh, A.G., Li, X. (2000). The need for compact development in the fast-growing areas of China: The Pearl River Delta. In *Compact Cities: Sustainable Urban Forms for Developing Countries*. (. ed.). Spon Press, London and Newyork, 73-90.

Zhang, L., Liu, Q., Hall, N.W., Fu, Z. "An environmental accounting framework applied to green space ecosystem planning for small towns in China as a case study." *Ecological Economics*, 60, (2007), pp.533-542.

İklim Değişikliği Kentsel Eylem Planlarına İlişkin Doküman Listesi

-Stockholm action plan for climate and energy 2010–2020, (Erişim tarihi: 03.10.2014) http://mycovenant.eumayors.eu/docs/seap/316_1315931348.pdf

- The Hamburg Climate Action Plan, August 2011, (Erişim tarihi: 01.10.2014) [http://www.hamburg.de/contentblob/4028914/data/booklet-englisch\).pdf](http://www.hamburg.de/contentblob/4028914/data/booklet-englisch).pdf).01.10.2014

-Vitoria-Gasteiz Plan against Climate Change 2010-2020. Executive Summary, July 2010,

<http://www.vitoria-gasteiz.org/wb021/http/contenidosEstaticos/adjuntos/34065.pdf>

(Erişim tarihi: 03.10.2014)

-The Nantes Métropole Regional Climate and Energy Plan, Climate and energy, Nantes metropole annual report, (Erişim tarihi: 03.10.2014)

http://www.nantesmetropole.fr/medias/fichier/rub5_1369300873677.pdf?INLINE=FALSE

-Copenhagen Climate Plan, The short version, (Erişim tarihi: 03.10.2014)

<http://landartgenerator.org/2014img/Copenhagen-climate-plan.pdf>

1B. OTURUM - 6 KASIM 2014

KENT YÖNETİMİ

Oturum Başkanı: **Prof. Dr. Fatma ÜNSAL**

BÜYÜKŞEHİR ÜTOPYASI VE HATAY'IN GELECEĞİ
Ar. Gör. Zehra GÜNGÖRDÜ - Ar. Gör. Saadet Tuğçe TEZER

KENTLERİN GELECEĞİ İÇİN YEREL YÖNETİM ANLAYIŞINDA YENİ
BİR BAKIŞ AÇISI - BURSA NİLÜFER BELEDİYESİ ÖRNEĞİ
Gizem ELMAS - Mustafa BOZBEY

KENTSEL MEKANIN YENİDEN ÜRETİMİNDE GİDEREK
BELİRSİZLEŞEN VE MERKEZİLEŞEN YASAL ÇERÇEVE: AMAÇLAR,
SONUÇLAR VE YEREL-MERKEZİ YÖNETİM İLİŞKİSİNE ETKİLERİ
Ş. Emek ATAMAN

KENTLERİN GELECEĞİNE YÖNELİK BİR TEHDİT OLARAK KENTE
KARŞI SUÇ: BOSNA-HERSEK SEL BASKINI ÖRNEĞİ
Emina KARO, Araş. Gör. Emre CENGİZ*

* Yazar izin vermediği için yayınlanamamıştır.

BÜYÜKŞEHİR ÜTOPYASI VE HATAY'IN GELECEĞİ

Araş. Gör. **Zehra GÜNGÖRDÜ**
Mustafa Kemal Üniversitesi

Araş. Gör. **Saadet Tuğçe TEZER**
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

Yerleşme ve yerleşmelerin sınıflanması, tarih boyunca defalarca tanımlanmaya çalışılmış, süreç içerisinde kentlerin morfolojisini tanımlamada yetersiz kalınması, farklı kavramlar ve tanımları karşımıza çıkarmıştır. Güncel durumda 5216 sayılı yasayla “büyükşehir” kavramı geri dönüşü olmayacak bir şekilde hayatımıza ve şehircilik literatürüne girmiş, zaman içinde kentlerin özgün niteliklerinin dikkate alınmadığı kentsel politika sisteminde, merkezi hükümetin yerel seçim sürecinde elini güçlendirmek için kullandığı bir araç haline gelmiştir. Ülkemizde özellikle yerleşmeler arası boşlukların hızlı kentleşme süreciyle birlikte yapılaşarak nefessiz biçimde dolduğu kentsel alanlarda, “büyükşehir” süreci yerel yönetim yapılanmasına taşınmıştır. Birbiriyle bütünleşmiş ve sürekli etkileşim halinde olan bu yerleşmeler arasında koordinasyon sağlanabilmesi, kentsel hizmetlerin kesintisiz, sürekli ve hızlı bir şekilde gerçekleşmesi, tüm bunları sağlarken maliyetlerin minimum düzeye indirgenmesi; “büyükşehir” modelini metropoliten alanlar için zorunlu hale getirmiştir. İstanbul, İzmir, Kocaeli gibi yerleşmeler için “büyükşehir” modelini etkin bir yerel yönetim modeli olarak değerlendirmek mümkünken; aynı modeli 2012 yılının Kasım ayında çıkarılan 6360 sayılı kanun ile 13 ilde birden kurulan büyükşehir belediyeleri için de uygun ve etkin bir yönetim modeli olarak değerlendirmek mümkün müdür? Bu çalışmanın temel amacı; 6360 sayılı kanunla “büyükşehir” statüsüne geçen Hatay ilini, kendisine verilen yeni statüsü ile kurulacak geleceğine yönelik bazı kentsel ve kırsal risk öngörülerini değerlendirmektir.

1- KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Oldukça kaotik bir çalışma alanı olan “yerleşme”lerin belirli olgular kapsamında çözümlenmesinde, öncelikle seçilen olguların doğru anlaşılması büyük önem taşımaktadır. Bu çalışma kapsamında özellikle “büyükşehir”, “büyükşehir belediyesi”, “ütopya”, “distopya” ve “bir ütopya olarak sunulan büyükşehir” kavramları irdelenmektedir.

1.1 Büyükşehir ve Büyükşehir Belediyesi Kavramları

TDK Güncel Türkçe Sözlüğü’nde “büyükşehir”, “merkezî idarenin vali yönetimindeki şehirlerinden nüfus ve ticaret bakımından belli bir büyüklükte olanı, megalent, megalopol”ü olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2014).

5216 sayılı yasada tanımlandığı biçimiyle “Büyükşehir Belediyesi”, “sınırları il mülki sınırı olan ve sınırları içerisindeki ilçe belediyeleri arasında koordinasyonu sağlayan; idari ve mali özerkliğe sahip olarak kanunlarla verilen görev ve sorumlulukları yerine getiren, yetkileri kullanan; karar organı seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzelkişisi”ne karşılık gelmektedir (Değişik: 12/11/2012-6360/4 md.). Aynı kanunda, toplam nüfusu 750.000’den fazla olan illerin il belediyelerinin, bu kanun kapsamında büyükşehir belediyesine dönüştürülebileceği belirtilmektedir.

1.2 Ütopya ve Distopya Kavramları

Bu çalışmanın temel kavramlarından birini oluşturan “ütopya”, kelime anlamı ile “aslında olmayan, tasarlanmış olan ideal toplum şekli” anlamlarına gelmektedir. Etimolojik kökeni Yunanca’ya dayanan kelime, “yok/olmayan”, “mükemmel olan” ve “yer/toprak/ülke anlamındaki “ou”, “eu” ve “topos” sözcüklerinden türemiştir (TDK, 2014). Ütopyanın yaygın olarak kullanılması ise, Thomas More’un 1516 yılına tarihlenen fakat rehber değerini günümüzde de koruyan “Ütopya (Utopia)” adlı çalışması ile olmuştur.

Bugün için gerçekleştirilmesi mümkün olmayan bir toplum, kent ve ülke tasarımına karşılık gelen ütopya kavramının savunucuları tarafından, tarihsel süreç içinde birçok farklı ütopya önermesi ortaya atılmış, fakat içlerinden herhangi biri günümüze yazılı kaynaklar haricinde, pratikte erişememiştir. Olumlu çağrışımlara sahip bir önerme olan ütopyanın aksi bir anlama gelecek şekilde organize edilen “distopya” kavramı da, köken olarak Yunanca’ya dayanmakta ve “ütopik bir toplum önermesinin anti-tezi”ni ifade etmektedir (TDK, 2014). Özellikle otoriter-totaliter bir devlet modeli ya da baskıcı bir sistemi içeren distopya kelimesi, ilk defa John Stuart Mill tarafından “kötü bir yer” anlamında kullanılmıştır. Etimolojik kö-

kenine bakıldığında Yunanca “dys”, “ou” ve “topos” sözcüklerinden türediği, bu sözcüklerin de sırasıyla “kötü”, “yok/olmayan” ve “yer” anlamlarına geldiği belirlenmektedir.

2. KONUYLA İLİŞKİLİ YASAL ÇERÇEVE

Konuya ilişkin yasal çerçeve, bir yerleşmenin büyükşehir belediyesi ilan edilmesinden sonra gelişecek sürece yapacağı etkileri üzerinden; 5216 sayılı yasa ve 6360 sayılı yasayı içerecek şekilde belirlenmiştir. Özellikle kentsel alan ve büyükşehir ilanından sonra mahalle statüsünü alan köylerin geçirdiği fiziksel, sosyal ve ekonomik değişiklikler; yasaların etkileri kapsamında ele alınmaktadır.

2.1 5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Yasası

Bu kısımda, büyükşehir belediyesini tanımlayan 5216 sayılı yasa ve geçmişten günümüze üzerinde yapılan değişikliklerle gelmiş olduğu güncel durum ele alınmaktadır.

Yeni büyükşehir belediyesi kurulmasına ilişkin yasal zemini tanımlayan ilk yasa 2004 yılında hazırlanan 5216 sayılı yasa olup, bu yasaya göre bir il merkezi ve 10 km’lik bir uzaklıkta çevresini kapsar biçimde bir büyükşehir belediyesi kurulabilmesi için yerleşme nüfusunun 750.000 kişiden fazla olması gerekmektedir. Bu yasa tanımlanan en önemli kriter, nüfus ve tanıma getirilen sınırdır. 2012 yılında ilgili yasa 6360 sayılı yasa kapsamında meydana getirilen değişiklik ile, büyükşehir belediyesinin sınırları, il mülki sınırları ile örtüşür biçimde yeniden düzenlenmiştir (Adıgüzel, 2014).

Bu durum, yerel yönetim çalışmaları yapan akademik çevreler tarafından olumlu bir gelişme olarak değerlendirilse de, özellikle kırsal nitelik ve kimlik taşıyan yerleşmeler için oldukça düşündürücü bir duruma yol açmaktadır. Aynı yasa ile kırsal ve kentsel alanın bir arada yönetilmesinin, planlanmasının, bütçelendirilmesinin ön görülmesi; köylerin mahalle halini alması; kimlik, doğal ve tarihi nitelik gibi konularda kayıp verilmesi endişesinin oluşturmaktadır.

5216 sayılı yasanın, büyükşehir belediyesi için yapılacak nazım imar planı ve uygulama imar planına ilişkin görev ve yetki tanımlamasında ikili bir yapı vardır. Nazım imar planı büyükşehir belediyesi tarafından hazırlanırken, uygulama imar planının yapılmasından ilçe belediyeleri sorumludur. Yasada kurgulanan bu planlama süreci, büyükşehir belediyesi ve ilçe belediyeleri arasında pratikte bazı sorunlara sebep olabilmektedir. 6360 sayılı yasa ile 2012’de yapılan değişiklik sonucunda büyükşehir belediyesinin yetki sınırının il bütünü ile örtüşür hale gelmesi, büyükşehir belediyesini ilçe belediyeleri tarafından hazırlanan imar planla-

rını denetleme hakkına sahip hale getirmiştir (Adıgüzel, 2014). Bu durum, Türkiye’de planlama kurumunun genel olarak sahip olduğu kaotik yapının büyükşehir belediyesi sınırları içinde sebep olduğu/olacağı karmaşa ve problemlerin önüne geçilmesini sağlamaktadır.

5216 sayılı yasaya göre büyükşehir belediyesi, sınırları içinde kalan alan için stratejik plan, yıllık hedef ve yatırım programı, bütçe planını hazırlamakla; 1/5.000 ve 1/25.000 arasındaki tüm ölçeklerde nazım imar planı yapmak ve bu çerçevede büyükşehir belediyesi sınırları içindeki belediyelerin hazırlayacağı uygulama imar planları, plan değişiklikleri, parselasyon planları ve imar ıslah planlarını onaylamak ve denetlemekle yükümlüdür. Ayrıca büyükşehir ulaşım ana planının yapılması ve büyükşehir belediyesi sınırları içinde işletilen yerlerin ruhsat işlemleri ve denetimi de büyükşehir belediyesinin sorumluluk alanı içindedir. Yasa ayrıca, büyükşehir belediyelerine, çevrenin, tarım alanlarının ve su havzalarının, orman alanlarının korunmasına ve her türlü sosyal tesisin yapılmasına ilişkin sorumluluklar da yüklemektedir.

Yasada ayrıca, “kültür ve tabiat varlıkları ile tarihi dokunun ve kent tarihi bakımından önem taşıyan mekânların ve işlevlerinin korunmasını sağlamak, bu amaçla bakım ve onarımını yapmak, korunması mümkün olmayanları aslına uygun olarak yeniden inşa etmek”, büyükşehir belediyesinin görevleri arasında tanımlanmaktadır. Büyükşehir belediyesi sınırları içinde kalması ile mahalle statüsü kazanan yasa öncesi köy yerleşmelerinde bulunan kültür ve tabiat varlıklarının, il mülki sınırları içinde bulunan diğer tüm varlıklarla aynı potada değerlendirilecek olması, öncelik sıralamasını belirleyecek kriterler açısından düşündürücüdür. Öte yandan yasanın büyükşehir belediyelerine verdiği “su ve kanalizasyon hizmetlerini yürütmek, bunun için gerekli baraj ve diğer tesisleri kurmak, kurdurmak ve işletmek; derelerin ıslahını yapmak; kaynak suyu veya arıtma sonunda üretilen suları pazarlamak” görev yetkileri, güncel tartışmalara sıkça konu olan HES, vb enerji santrallerinin yapılma süreçlerinde kolaylaştırıcı olarak devreye girmesi ihtimali sebebiyle önem endişe uyandırmaktadır. “İldüzeyinde yapılan planlara uygun olarak, doğal afetlerle ilgili planlamaları ve diğer hazırlıkları büyükşehirölçeğinde yapmak” ve sınırları içindeki tüm yapıların afete karşı denetimini yapmak biçiminde tanımlanan madde ise; kırsal bölgelerde bulunan seyrek yapılaşma, afet sonrası toplanma alanı olarak kullanılabilen boş alanların fazlalığı, kentsel bölgelerde genellikle gözlemlenen sık yapılaşma ve yapılaşmanın sıklaşma eğilimi bir arada düşünüldüğünde, kentsel ve kırsal alanlar bir arada değerlendirilerek afet sonrası toplanma alanı olarak kullanılabilen alanların il bütününe dağılımında dengesizlik olasılığını akla getirmektedir.

2.2 6360 Sayılı (On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair) Kanun

5216 yasında 2004 yılında detaylı bir biçimde tanımlanan ve günümüze birçok farklı değişikliğe uğrayan Büyükşehir Belediyesi Yasası'nın ardından, 2012 yılında hazırlanarak yürürlüğe giren 6360 sayılı yasa ile, Hatay ilinin de içinde olduğu 12 ilin büyükşehir belediyesine dönüştürülmesi kararlaştırılmıştır. Bu kapsamda; Antakya ilçesi, Defne ilçesi, Altınözü ilçesi, Yayladağı ilçesi, Arsuz ilçesi, Payas ilçesi merkez olmak üzere, Hatay Büyükşehir Belediyesi kurulmuştur.

Bu yasa ile 5393 sayılı yasında ilgili madde değiştirilerek, “Belediye sınırları için denüfus 500’ün altında mahalle kurulamaz.” ve “Mevzuatla orman köyleri ve orman köylüsünetanın hak, sorumluluk ve imtiyazlar orman köyü iken mahalleye dönüşen yerler için devam eder. Bir belediyeye katılarak mahalleye dönüşen köy, köybağlısı ve belediyelerce kullanılan mera, yaylak, kışlak gibi yerlerden bu mahalle sakinleri ve varsa diğer hak sahipleri 25/2/1998 tarihli ve 4342 sayılı Mera Kanunu hükümleri çerçevesinde yararlanmaya devam eder.” ibareleri eklenmiştir. Büyükşehir Belediyesi sınırları içinde kalan köylerin mahalle statüsüne geçmesinin, köylerin doğal yapı niteliklerini kaybetmesine sebep olacağı endişesi ile bir arada düşünüldüğünde, yalnızca orman köylerini kapsıyor olsa da, böyle bir ibarenin eklenmiş olması, sürdürülebilirlik açısından olumlu bulunmaktadır.

3. HATAY’IN İRDELENMESİ

2012 yılı Kasım ayında çıkarılan 6360 sayılı yasa ile 13 il “büyükşehir” statüsüne geçirilmiştir. Bu 13 ilin içerisinde yer alan Hatay için bir dönüm noktası olan bu gelişme sonrasında, 2014 Mart ayında yerel seçimler gerçekleşmiştir. Yasa öncesinde kamuoyunda farklı nedenlerle sürekli gündemde olan bu 13 il, 30 Mart 2014’den itibaren “büyükşehir belediyesi” olarak hizmet vermeye başlamıştır. Yasanın kapsamında bu illerin “büyükşehir” statüsüne geçirilmesinin olumlu ve olumsuz yanları izleyen kısımda ele alınacak olup, bu bölümde yasal mevzuat ve bu kapsamda Hatay ilinde yaşanan süreç 3 dönemde ortaya konulmaktadır. Bu dönemler;

- 1- 6360 sayılı yasa öncesi
 - 2- 6360 sayılı yasa ve yerel seçim süreci
 - 3- Büyükşehir Belediyesi Dönemi
- olarak belirlenmiştir.

3.1 6360 Sayılı Yasa Öncesi Durum

Hatay iline bakıldığında, yüzölçümü 5.403 km²ve 2013 yılı itibariyle nüfusu 1.503.066 kişi olan bir yerleşme söz konusu olmaktadır. 2013 yılı itibariylebüyükşehir statüsüne de geçirilmiş olan Hatay'ın nüfus yapısını kır ve kent olarak ayrı ayrı ele almak TÜİK'in veri sistemine göre mümkün olmadığından, 2012 yılındaki nüfus yapısı üzerinden inceleme yapıldığında, bu dönemdeki 1.483.674 kişilik nüfusun 742.590(%50)'ünün kentte, 741.084 (%50)'ünün belde ve köylerde, yani kırdaki yaşadığı tespit edilmektedir.Hatay'da ilçe merkezlerinin sınırları birbirine bitişik olmayıp, dağınık yerleşmelerden oluşan bir yerleşme deseni söz konusudur. Yerleşmeler arası idari ve/veya fiziksel boşluklar, büyük ölçüde 1. derece tarım alanlarını da içeren Amik Ovası ve Nur Dağları'ndan oluşmaktadır. Arazi kullanım dağılımı açısından Hatay'ın yapısı ele alındığında; 540.300 ha.'lık alanın %50.11'inin tarım arazisi, %38.53'ünün orman ve fundalık alan, %9.88'inin çayır-mera arazisi, %1.48'inin tarım dışı araziden oluştuğu görülmektedir (Hatay İl Tarım Müdürlüğü, 2011).

Büyükşehir yasası ile ilçe sayısı ve sınırları değişmeden önce 12, değiştikten sonra ise ilave edilen 3 ilçe ile beraber 15 ilçeden oluşan Hatay ilinin İskenderun ilçesinde ekonomi; tarım ve sanayiye, diğer ilçelerinde ise yalnızca tarıma dayanır. Kuzeyde yer alan Erzin ilçesi il merkezine 128 km., güneyinde yer alan Yayladağı ilçesi il merkezine 48 km., batısında yer alan Samandağ ilçesi il merkezine 25 km. ve doğusunda yer alan Reyhanlı ilçesi il merkezine 42 km. mesafededir. Özellikle Erzin ilçesi konum itibariyle il merkezi olarak Adana ili ile görece yakın ilişkiler kurmuş olup, il düzeyindeki birçok hizmetten Adana da faydalanmaktadır. Erişilebilirlik ve günlük gidiş-geliş sayıları dikkate alındığında Hatay il merkezi ile ilişkide olan ilçeler; Kırıkhan, Yayladağı, Samandağ ve İskenderun ilçeleridir (Boyras,2009). Bu dönem planlama süreçleri açısından ele alındığında; Hatay'a ilişkin 1/25.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı'nın 2011 yılında Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından hazırlandığı görülmektedir. 2010-2014 arası dönem için de Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı tarafından hazırlanan bir Bölge Planı bulunmaktadır. Bölgesel ölçekte planlama yetkileri Kalkınma Ajansı ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nda bulunmakta iken, kente doğrudan şekil veren imar planları sadece belde ve ilçe belediyeleri tarafından yapılmaktadır.Merkezi hükümetin il sınırları içerisinde imarplanlarına etkisi ya da etkili olma arayışı bulunmamaktadır. Her kent(ilçe ve belde), kendi idari sınırları içerisinde kendi planlarını hazırlamış/hazırlatmış ve birbirlerinden bağımsız bir şekilde, bir anlamda kendi geleceklerine yön vermişlerdir (Güngördü,2014).

Son olarak bu dönem politik süreçler açısından ele alındığında, merkezi yönetimin Suriye politikaları, sınır kapısının açılması-kapatılması belirsizliği, 2013 yılı Mayıs ayında Reyhanlı'da yaşanan ve can kayıplarına neden olan patlama, Gezi Olayları

ile eşzamanlı olarak Antakya Armutlu' da yaşanan olaylar; yerel halkı derinden etkilemiş ve "Hoşgörü Kenti" olarak bilinen kent kimliğini zedelemiş, birden bire kaos ve suçun odak noktası ile ilişkili negatif bir algı oluşturmuştur. Özellikle Suriye'deki savaştan kaçan-Hatay Yardımlaşma Derneği'nden elde edilen bilgiye göre-yaklaşık 15.000'i çadır ve konteynır kentlerde yaşamakta olan 220.000 göçmenin Hatay'a kabul edilmesi ise, kentsel yaşam ve hizmet kalitesini, taşıma kapasitesinin aşılması nedeniyle oldukça düşürmüş ve kent sakinlerini tedirgin etmiştir (Güngördü,2014).

Sürecin başlangıcından itibaren tedirginlik yaratan göçmen sorunu ve sınır politikasına rağmen Hatay halkı barış ve huzur içerisinde yaşamak için elinden gelen çabayı göstermiş, yaşanan kentsel aksaklıklara karşı hoşgörülü davranmaya çalışmışlardır. Suriyeli göçmenlerle uyum içerisinde kentini paylaşmak durumunda kalan kent sakinleri, aynı zamanda değişen ilçe sınırları ve Büyükşehir statüsünün gündeme gelmesiyle, daha da kaotik bir döneme sürüklenmiştir.

3.2 6360 Sayılı Yasa ve Yerel Seçim Süreci

Yasanın 2012 yılının Kasım ayında kabul edilmesi ile 2014 yılı Mart ayında gerçekleşen yerel seçim arasındaki süreç, bu kısımda incelenmektedir. Nitelikli bir ön hazırlığı olmadığı düşünülen ani bir kararla Hatay'ın da içerisinde bulunduğu 13 ilin büyükşehir statüsüne geçirilmesine merkezi yönetim tarafından karar verilmiş ve ilgili yasal süreçlerin sonucunda sözü edilen iller bu statüye geçirilmiştir. Öncesinde büyükşehir statüsünde olan iller için il merkezinden 20 km. yarıçapında bir sınır içerisinde kalan alanın tamamı büyükşehir yönetiminin söz sahibi olacağı alan olarak belirlenirken; yeni uygulamada büyükşehir statüsüne geçirilen her ilin yetki sınırları istisnasız bir şekilde il sınırlarıyla çakışık hale gelmiştir. Kentin yasal anlamda bütünü ifade eden il sınırlarında herhangi bir değişiklik olmamakla birlikte; bazı illerde ilçe sınırları yeniden revize edilerek yeni ilçeler ortaya çıkmıştır. Belirlenen yeni ilçeler ise, yerleşmeler arası etkileşimi ya da doğal eşikleri göz önünde bulundurmeyen sınırlarla tarif edilmiştir. Seçim süreci hızlanıp belediye başkan adaylarının açıklanmasına kadar geçen süreçte; özellikle tarım alanları üzerinde birtakım arsa spekülasyonları başlamış, belirlenen yeni ilçelerin sınırlarının belirlenmesi konusunda öne sürülen çeşitli senaryolar, yerel ve ulusal gündemi işgal etmiştir (www.hatayhaberim.com, 2013). Bu sınırların tayin edilmesine yönelik getirilen eleştirilerin en önemlileri; Hatay için etnik ayrımcılığa neden olacak, belirli etnik grupların yoğun olduğu bölgelerin bir araya getirilmesine ilişkin olmuştur. Ülkemizde gündeme gelen birçok önemli konuda olduğu gibi, zaman içerisinde bu tartışmalar da güncelliğini yitirmiş ve belediye başkan adayları belirlendikten sonra hızlı bir seçim propagandası süreci başlamıştır. Büyükşehir statüsüne geçirilmesi oldukça büyük tartışmalar yaratan Hatay,

büyükşehir belediye başkan adaylarının da açıklanması ile, diğer yerleşmelerden farklı gündemlere sahip bir seçim sürecine girmiştir. Belediye başkan adayları kadar, belediye başkanlarının seçim sürecinde öne sürdüğü ve bir anlamda vadettiği projeler de oldukça dikkat çekicidir. Hatay'ın kırsal karakterini göz önünde bulundurmeyen “çılgın” projeler, tüm belediye başkan adaylarının seçim propagandasından büyük yer kaplamış ve kısa sürede, adeta “Kim daha çılgın bir proje üretecek?” noktasına gelinmiştir. Ortaya atılan bu “çılgın” projelerin halk tarafındaki reaksiyonu ise “Hatay’da imara açılmayan tek bir toprak parçasının kalmayacak olması” ve bu algı sonucunda, özellikle tarım alanları üzerinde oluşan arsa spekülasyonları ile, toprakların hızlı bir el değiştirme sürecine girmesi şeklinde olmuştur(Güngördü,2014).

Dönemin, Adalet ve Kalkınma Partisi’nden seçilmiş Merkez ilçe belediye başkanı Lütfi Savaş Cumhuriyet Halk Partisi’ne geçip partinin büyükşehir belediye başkan adayı olmuş, dönemin Adalet ve Kalkınma Partisi Hatay Milletvekili ve aynı zamanda Adalet Bakanı Sadullah Ergin’in karşısında yarışmıştır. İki taraf arasında süreç yarışta, daha önce 3 dönem İskenderun Belediye Başkanlığı yapmış olan-Milliyetçi Hareket Partisi büyükşehir belediye başkanı adayı Mete Aslan geride kalmıştır.Bu yerel seçimleri öncekilerden farklı kılan,Hatay’da ilk defa başkan adaylarının hazırlanmış oldukları seçim projeleri ve sunumlarının seçim sürecine katılmasıdır. Daha önceleri ev gezmeleri, mahalle toplantıları ve mitinglerden oluşan seçim çalışmaları, Hatay’ın büyükşehir statüsüne geçmesiyle adayları kentsel proje arayışlarına yönlendirmiş, bu kapsamda çok sayıda proje üretilmiştir. Sözü edilen projelerin adaylarla ilgili ortaya koyduğu önemli bir nokta, yasayla ilgili bilgi düzeylerinin; seçilmeleri halinde bu statüye uygun olmayan bir yerleşmede yaşanması muhtemel koordinasyonsuzluk süreçlerini kapsamamasıdır. Sadullah Ergin’in Gaziantep ve Hatay’ı birbirine bağlayacak olan “Amanos Tüneli” projesi, Lütfi Savaş’ın “18 Lojistik Merkez” projesi, ancak merkezi hükümetin yetkisinde yürüyebilecek projelerdir. Sadece göz boyamak için ortaya atılan “çılgın projeler”, birçok seçmen için Hatay’ın gelişeceği, büyüyeceği gibi bir beklentiyi beraberinde getirmiştir. Adaylardan,geçmişte İskenderun’u3 dönem yönetmiş belediye başkanı olan Mete Aslan, Hatay’ın büyükşehir olmaya hazır olmadığı vurgusuyla,yönetmelik sisteme ve projeciliğe eleştiri getiren söylemleriyle diğer adaylardan farklılaşmıştır. Adayların yerel seçim sürecinde ürettiği projelerin planlama süreçlerine önemli etkisi; özellikle üzerinde yapılaşma izni ve henüz plan görmemiş kırsal alanların yapılaşmaya açılacağı, bu alanların çehresinin tamamen değişeceği ön görüsüdür.Bir başka deyişle bu spekülatif ortam, en çok tarım alanlarını etkilemiş ve bu alanlar üzerinde yasadışı yapılaşmanın önünü açmıştır.

Yarış ortamının hissedildiği yerel seçimlerin sonucu, Büyükşehir Belediye Başkanlığı için Yüksek Seçim Kurulu’ndan elde edilen verilere göre şöyledir: %40.84 CHP, %40.40 AKP, %15.40 MHP, %3.36 Diğer. Büyükşehir Belediye Meclisi için

87 meclis üyesinin dağılımı ise; 50 AKP (%57), 25 CHP (%29), 11 MHP (%13) ve 1 SP (%1) şeklindedir. Ayrıca Hatay'daki 15 ilçenin belediye başkanlarının 11 AKP, 3 CHP ve 1 MHP'den seçilmiştir. Bu veriler ışığında; büyükşehir belediye başkanı ile büyükşehir belediye meclisinde hakim olan parti grubu ve ilçe belediyeleri arasında gelişmesi muhtemel koordinasyon sorunu akla gelmektedir.

3.3 Büyükşehir Belediyesi Dönemi ve Sonrasına İlişkin Öngörüler

Üçüncü dönem olarak belirlenen yerel seçimler sonrası büyükşehir belediyesi sürecinde, özellikle büyükşehir belediyesinin kurumsal organizasyonu ile yeniden yapılacak kurumlar, kentsel altyapı ve hizmetlerin tüm alanlara ulaşma süresi ve hizmet kalitesi gibi konulara ilişkin birçok sorunla karşılaşmıştır. Hangi yolun büyükşehir belediyesi yetki alanında, hangi yolun ilçe belediyesinin yetki alanında kalacağı gibi yerel yönetim ve kentsel yapılanma pratiklerine ilişkin, alışılmadık görev ve alan paylaşımları, su sıkıntısı yaşayan bir bölgenin sorununu hangi belediyenin üstleneceğinden o bölgenin ve yerel yönetim biriminin haberdar olmaması gibi birçok konu, günlük yaşamı Hatay halkı açısından oldukça zor bir hale getirmiştir. Bu "koordinasyonsuzluk" sürecinde, oldukça geniş bir kitlenin beklenti içine girdiği bir olgu olan "her yerin imara açılması" ise, tarım topraklarının ekilip biçilmediği bir Hatay distopyasını akıllara getirmektedir. Sürdürülebilirliğin öneminin tüm dünyada giderek daha çok anlaşıldığı bu dönemde (ekonomik) yerel kimliği "tarım" üzerinden oluşmuş olan bir yerleşme için en büyük tehdidi, şüphesiz ki tarım alanlarının yok oluşu oluşturmaktadır. Bu durumu Hatay Büyükşehir Belediyesi Meclis Toplantısı Gündemi üzerinden, gerçek bir örnek ile değerlendirdiğimizde; 09.07.2014 tarihli Hatay Büyükşehir Belediye Meclis Toplantı Gündemi'nde görüşülmüş 23 maddenin 15'inin İmar ve Şehircilik işleri ile ilgili olduğu, fakat bu 15 maddenin 8 maddesinde, parsel bazında tarım alanları üzerinde yapılacak plan değişikliklerinin onandığı görülmektedir (www.hatayvatan.com, 2014). Meclisin imar gündemi oldukça yoğun olmasına rağmen, geride bırakılan 7 aylık süreçte mevcut nazım imar planlarının bir araya getirilmesi dışında, hala Hatay için bütüncül bir planlama söz konusu edilmemiş, diğer bir deyişle bu karmaşık süreçte parsel bazında tarım alanlarının üzerinde yapılan değişiklikler, tarım alanları üzerindeki risk öngörüsünün haklılığına ilişkin bir ispat oluşturmuştur.

Yasanın tarım alanları dışında etkisini hissettirdiği diğer bir durum; kentsel teknik ve sosyal altyapı hizmetlerinden faydalanma konusundaki yerel yönetim yetersizliğidir. Hatay Büyükşehir Belediyesi yapılanmasıyla birlikte Hatay Su ve Kanalizasyon İşleri (HATSU) Birimi kurulmuş, ilçe belediyelerinin dağıtımını yaptığı ve bedelini tahsil ettiği su verme hizmeti, böylece büyükşehir belediyesinin yetkisi altına geçmiştir. Büyükşehir Belediyesi her ilçede kendisine ait HATSU ofislerinin

kurulmasına karar vermiş olsa da, bu ofisler Ekim 2014 itibariylehala hizmete geçmemiş olup; seçimlerden sonra Antakya kent merkezi dışında hiçbir yerleşmeden su faturası tahsil edilememiştir. Faturanın neden gelmediğini öğrenmek için ilçe belediyelerine giden vatandaş Büyükşehir Belediyesi'ne yönlendirilerek geri çevrilmiştir. Su dağıtımına ilişkin önemli bir gösterge olan su faturasına ilişkin bu aksama, vatandaşların büyükşehir belediyesinin kurulum aşamasında yaşayacağı sorunların habercisi niteliğindedir. Öte yandan Hatay halkının yerel yöneticilerden seçim sürecinde talep ettiği, kentsel yaşam kalitesini arttırmaya yönelik parklar, çocuk oyun alanları, sosyo-kültürel tesisler, meslek edindirme merkezleri gibi yapılanmalar ve bütüncül bir planlama, günümüze değin meclis gündeminde yer alamamıştır. Su faturasını tahsil edecek sisteme erişemeyen bir yönetim sürecinden, bölge halkının talep ettiği kentsel hizmetleri sağlaması, beş yıllık bir süreçte oldukça iyimser bir yaklaşımdır. Aynı süreçte, belediyelere personel alımı, personele ödenecek sosyal denge tazminatlarının bütçesi gibi sıradan yönetsel konular dahi meclis gündemine alındığında; meclisin içerisinde yaşanan siyasi çatışmalar nedeniyle aynı konunun 3. kez oylanmasıyla ancak karara bağlanmaktadır (www.hataydenge.com, 2014)

Aslında bu büyükşehir süreci – mekânsal olmasa da kimliği ve özgün niteliği ile – gittikçe küçülen ve yok olan bir Hatay'a doğru bir sürüklenmeyi akla getirmektedir. Yerel seçimlerden sonraki süreçte yukarıda anlatılan birkaç konu, bu kurgunun ve kimliği yok olacak bir kentintemellerini oluşturmaktadır.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Büyükşehir ilan edilmesinden önce; fiziksel, sosyal ve ekonomik nitelikleri ile bir ütopya görünümüne sahip olan Hatay ili, özellikle son birkaç yılda hızlanan bir değişim sürecinin içinde bulunmakta; ve maalesef bu süreç negatif yönde ilerlemektedir. Öte yandan merkezi yönetim tarafından bir ütopya olarak lanse edilen “büyükşehir” olgusu ve Hatay ili bir arada düşünüldüğünde, bu çalışmanın ele alış ile, “büyükşehir” olmasının Hatay için herhangi bir olumlu gelecek kurgusundan uzak olduğu sonucuna varılmaktadır. Merkezi yönetimce yapılmak istenen, halkın ihtiyaç duyduğu ve pratikte yapılmakta olan üçlünün kesişiminde, büyükşehir olmanın Hatay için olumlu gelişmelerin aksine, özgün kimlik kaybına paralel apaçık bir “distopya”yı çağrıştırdığını belirtmek mümkündür.

Büyükşehir Belediye Meclisi'nin yapısındaki üye dağılıma ilişkin karışıklık, büyükşehir belediye sisteminin oturması için ihtiyaç duyulan zaman, bu sistemin Hatay'ın kentsel altyapısına şu aşamada uygun olmaması, merkezi hükümetin Suriye politikası sonucu göçmenlerin -kontROLSÜZ biçimde - Hatay'a gelişi, mevcut durumda Hatay'da kentte yaşayan farklı etnik grupların karşı karşıya getirilmesi için

yapılan provokasyonlar, etkisi atlatılamayan Reyhanlı patlaması gibi birçok konu, Hatay ilinin yakın gelecekte vermek zorunda olduğu imtihanların başında gelmektedir.

Plansız dış politikanın getirdiği ek nüfus ve yaratılan etnik ayrışma ile başa çıkmaya çalışan bir kenti, bu aşamada yönetsel açıdan karmaşaya sürüklemek, iyi niyetli bir girişimi akla getirmekten uzaktır. Mevcut durumda, yeni bir yaşam düzeninde göçmenlerle uyum içerisinde yaşama gayreti gösteren Hatay'ın, bu duruma ek olarak halkın ve yöneticilerin alışık olmadığı yeni bir yönetim sistemiyle yönetilmek durumundakalması ile, başta tarımsal kimliği olmak üzere birçok özgün niteliği risk altına girmiştir. Bu kaotik sürecin plansız bir yapılaşma anlayışıyla çakışmasının, bu kentin kendine özgü bütün değerlerini kaybetmesini doğal karşılamamızı getirmemelidir. Sınır tartışmaları çatısında, nereye varacağı günümüzde hala öngörülemeyen bir savaşla burun buruna yaşamak zorunda kalan bir kente, özünü kaybetmesi tehdidini getiren politikalar ile yaklaşmak yerine, bu bölgede risk yönetimi ve buna yönelik planlama yapılması gerekli görülmektedir. Risk yönetimine ihtiyaç duyulan bir kenti, "Büyükşehir Belediyesi" statüsüne geçirmek ise, yazının tümünde anlatıldığı üzere içinden çıkılmaz ve sürekli yaşanan aksaklıklardan ibaretsüreci beraberinde getirmektedir. Yönetsel, politik ve mekansal olarak "kaotik" olan bu ortamda, Hataylı'nın hayatını "özgün kimliği"yle devam ettirme çabası ve "geleneksel özgün kimliği" bu sürecin olası olumlu gidişinin dinamosunu oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

1. 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu (2004) <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5216.pdf>
2. 6360 sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (2012) <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6360.pdf>
3. Adıgüzel, Ş. (2014), "Hatay Büyükşehir Belediyesi", Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 1, Özel Sayı (Sf:54-76)
4. Boyraz, Z. (2009), "Erzin'in Kuruluşu, Gelişmesi ve Fonksiyonel Özellikleri", Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:9, Sayı:1 (Sf:151-175)
5. Güngördü, Z., 2014 (Ar.Gör. Zehra Güngördü'nün 2012-2014 yılları arası dönemde Hatay'da yaptığı gözlem notları esas alınmıştır.)
6. Hatay İli Tarım Master Planı, 2011

BÜYÜKŞEHİR ÜTOPYASI VE HATAY'IN GELECEĞİ

7. Türk Dil Kurumu Güncel Sözlüğü, 2014 erişimi (www.tdk.gov.tr)
8. 28.04.2014 Yerel Gazete Haberi Erişimi
http://www.hataydenge.com/haber_detay.asp?haberID=4867
9. 30.11.2013 Yerel Gazete Haberi Erişimi
<http://hatayhaberim.com/yazar.asp?yaziID=1879>
10. 08.07.2014 Yerel Gazete Haberi Erişimi
<http://www.hatayvatan.com/buyuksehir-belediye-meclisi-toplaniyor.html>

KENTLERİN GELECEĞİ İÇİN YEREL YÖNETİM ANLAYIŞINDA YENİ BİR BAKIŞ AÇISI - BURSA NİLÜFER BELEDİYESİ ÖRNEĞİ

Gizem ELMAS

Şehir Plancısı, Bursa Büyükşehir ve Nilüfer Belediye Meclis Üyesi

Mustafa BOZBEY

İnşaat Yüksek Mühendisi, Bursa Nilüfer Belediye Başkanı

GİRİŞ:

Kentsel büyüme ve gelişim; değişen dinamikler sonucu ekonomik büyüme talepleri ve özel sektör - yatırımcı baskısı ile birlikte sağlanmakta bu nedenle kentlerde doğal kaynaklar hızlı ve geri dönüşü olmayan bir biçimde tüketilmektedir. Buna karşın kentsel mekândaki ihtiyaç duyulan donatı alanları ise gerektiği biçimde ve hızda düzenlenememektedir. Böylece kentsel mekânlar sadece kısmi barınma ihtiyacını kısmi olarak da hizmet ve üretim ihtiyacını karşılayan kimliksiz ve işlevsiz mekânlar haline gelmektedir. Özellikle yeni ‘Büyükşehir Yasası’ ile birlikte mahalleye dönüşen köylerde kentte yaşanan bu süreç daha hızlı ve daha korkutucu bir şekilde yaşanmaya başlamış, kırsal alanlar giderek ‘kırsal alan olma niteliklerini’ yitirmektedir.

Hem kentsel hem de kırsal alanların giderek tahrip edildiği ve kimliksizleştiği bu süreç içerisinde yerel yönetimlere sağlıklı, yaşanabilir ve sürdürülebilir mekânlar yaratmak ve kent kimliğini, kentli haklarını korumak için büyük görevler düşmektedir. Ancak ne yazık ki günümüzde kentlerdeki yönetim anlayışı giderek merkezileşmekte ve tek tipleşmekte olup ülkemizdeki genel bir anlayış ve bakış açısı çerçevesinde yerel yönetimler, kentlinin hakkını savunan ve kent kimliğini koruyan bir yapı yerine sadece özel sektörün konut ve çalışma alanlarına ilişkin yatırımlarını kolaylaştırmaya çalışan ve öncülük eden bir yapıya dönüşmektedir. Yaşanan bu süreçte kentlerin geleceğinden de bahsetmek mümkün değildir.

Kentlerin geleceği için yerel yönetimlerde; kentli hakkının korunması, açıklık ve şeffaflık, hesap verebilirlik, temsiliyet, toplumsal adaletin sağlanması, toplumun her kesimini kucaklayıcı hizmetlerin sağlanması, kentsel kimliğin ve mekânın korunması ve geliştirilmesi, hem kentsel mekânda hem de yönetimde sürdürülebilirlik ve devamlılık sağlanması olmazsa olmazlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak mevcut yerel yönetim sistemleri bahsedilen hiçbir unsuru yerine getirememektedir. Bu bağlamda yukarıda bahsedilen yerel yönetimlerin olmazsa olmazlarını yerine getirebilmek için kentlerde ve yerel yönetimlerde yeni bir bakış açısı gerekmektedir.

YEREL YÖNETİM ANLAYIŞINDA YENİLİKÇİ MODELİN ÇIKIŞ NOKTASI:

Hem yerel yönetimler hem de planlama anlayışında sürekli olarak dile getirdiğimiz, getirmekte olduğumuz birçok kavram bulunmaktadır.

- Yerinden yönetim
- Planlama anlayışında ve mimaride yere özgü çözümler üretilmesi
- Hem yönetimlerde hem de planlamada katılımcılık ve şeffaflık
- Süreç yönetimi
- Hesap verebilirlik
- İhtiyaçlara cevap verebilme
- Kimlikli ve yaşayan mekânlar üretilmesi
- Kentsel mekânda ve yerel yönetimlerde sürdürülebilirlik
- Demokratik ve özgürlükçü yönetim...

Bu kavramlar hem yerel yönetim hem de planlama anlayışında köklü, yerleşmiş, sürekli olarak bahsedilen günümüzün olmazsa olmazlarını oluşturur haline gelmiştir.

Yukarıda bahsedilen kavramların gerektirdiği anlayışı yönetim biçimimize ve planlama çalışmalarına ne ölçüde aktarabiliyoruz? Bu kavramları içselleştirip, benimseyerek uygulamalarımıza aktarabiliyor muyuz, yoksa okullarda eğitim süreçlerinde öğretildikten sonra teoride ve sözde mi bırakıyoruz? Mevcuttaki standart yönetim şekli ve yasal çerçeveler içerisinde ne kadarını uygulamalara aktarabiliriz?

Tüm bu soruların çatısı altında bu kavramları uygulamaya aktarmak ve yönetim anlayışına yansıtılabilmek için yeni bir model ortaya koymak gerekmektedir. Bu yeni yönetim anlayışının iki temel ayağı mevcuttur.

- Yerel yönetimlerde mevcutta bulunan en önemli karar organlarından olan Belediye Meclisi ve Meclis'e bağlı olarak çalışan İhtisas Komisyonları ve Belediye Encümeni çalışma anlayışını ve biçimini değiştirerek daha işler bir mekanizma haline getirmek
- Kent konseyine bağlı bir sivil karar mekanizması olacak şekilde mahalle komiteleri oluşturarak mevcut karar mekanizmasının bir ayağı haline getirmek

Yerel yönetimlerdeki en önemli karar organlarından olan Belediye Meclisi ve Meclis'e bağlı olarak çalışan İhtisas Komisyonları, Belediye Encümeni, Müdürlükler ve Kent Konseyi bünyesinde yer alan Mahalle Komiteleri ile oluşturulan bir yönetim ve denetim modeli ile kente ilişkin kararların alınması ve projelerin geliştirilmesi, kentlerdeki mevcut yönetim sistemine karşı bambaşka bir yapılanma meydana getirecektir. Belediye Meclisi ile Meclis'e bağlı olarak çalışan İhtisas Komisyonları, Belediye Encümeni, Müdürlükler ve Nilüfer Kent Konseyi bünyesinde yer alan Mahalle Komiteleri aracılığıyla, vatandaşların belediye ile ilgili tüm karar süreçlerine katılarak, karşılıklı olarak sorularına yanıt alabileceği, hesap sorabileceği bir yapıyı hayata geçirmek bu sistemdeki en temel amaçlardan biridir.

BELEDİYE MECLİSİ, İHTİSAS KOMİSYONLARI VE BELEDİYE ENCÜMENİ:

Belediye Meclisi ile Meclis'e bağlı olarak çalışan İhtisas Komisyonları, Belediye Encümeni tüm yerel yönetimlerde bulunan temel organlardan olmak ile birlikte yasalardaki kısıtlı ve açıklayıcı olmayan görevler ile bezenmiş ve işlemeyen mekanizmalar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Meclis üyeleri temelde komisyonlarda çalışmalarını gerçekleştirerek her ay yapılan meclis toplantılarında bu çalışmalarını görüşüp tartışır ve oylamaya sunarlar. Yasamızda (5393 Sayılı Belediye Kanunu) ihtisas komisyonlarından plan ve bütçe ile imar komisyonunun kurulması zorunluluk taşımaktadır. Bu iki ihtisas komisyonu dışında ise komisyonların kurulabilmesi serbest bırakılmıştır. Ancak yasamızda komisyonların görev, yetki ve sorumlulukları açık bir şekilde belirtilmemiş, yalnızca komisyonlar kendilerine havale edilen işlerle ilgili raporları meclise sunması gerektiği ifade edilmiştir. Böyle bir yapılanma içerisinde meclis üyelerinin kentteki yönetime katkı sağlaması, yereldeki ihtiyaçları karşılayabilmesi ve sorunlara çözüm arayabilmesi pek de mümkün değildir.

Bursa Nilüfer Belediyesi'nde 30 Mart 2014 tarihinde yapılan seçimlerin ardından hem kentlinin ihtiyaçları göz önüne alınarak, hem de yerel yönetimin iç işleyişine yardımcı olup katkı sağlayacak, belediyenin hedefleri dâhilinde yeni projeler üretecek ihtisas komisyonları belirlenmiş ve meclisteki seçilmiş kişilerin meslek grup-

ları ve uzmanlıkları dâhilinde komisyonlara seçimi sağlanmıştır. Belediyemizde 9 adet ihtisas komisyonu kurulmuştur:

- Plan, Program ve Bütçe Komisyonu
- İmar ve Bayındırlık Komisyonu
- Hukuk Komisyonu
- Sağlık ve Spor Komisyonu
- Eğitim, Bilim ve Teknoloji Komisyonu
- Kültür, Sanat ve Turizm Komisyonu
- Katılımcılık ve Eşitlik Komisyonu
- Çevre ve Kırsal Alan Komisyonu
- Ticaret ve Sanayi Komisyonu

Komisyonların mecliste belirlenerek üyelerinin seçilmesinin ardından komisyonların ilk çalışması kendi komisyonlarına ilişkin çalışma usul ve esaslarını belirlemek olmuştur. Bursa Nilüfer Belediyesi'nde kentli hakkının korunması, açıklık ve şeffaflık, hesap verebilirlik, temsiliyet, toplumsal adaletin sağlanması, toplumun her kesimini kucaklayıcı hizmetlerin sağlanması, kentsel kimliğin ve mekânın korunması ve geliştirilmesi, hem kentsel mekânda hem de yönetimde sürdürülebilirlik ve devamlılık sağlanması, katılımcı demokrasi ilke ve amaçlarının gerçekleştirilmesi amacıyla Türkiye'de ilk defa işlemeyen bir mekanizma olan Belediye Meclisi İhtisas Komisyonlarına yönelik Meclis Üyeleri ve Başkanlık Makamı ortak çalışması ile çalışma esas ve usullerine ilişkin her komisyon özelinde yönergeler hazırlanarak mecliste onaylanmış ve böylece komisyonlar hangi koşullarda nasıl ve ne için çalışmalar yapacağını, görevlerinin ne olduğunu yazılı olarak tanımlamıştır. Nilüfer Belediyesi İhtisas Komisyonları'nın çalışma usul ve esaslarının belirlenmesine yönelik yönergeler Nilüfer Belediye Meclisi'nin esas no: 2014/132 - 04.06.2014 tarih ve 2014/466 sayılı kararı ile kabul edilmiştir.

İmar ve Bayındırlık Komisyonu kentsel gelişim, planlama çalışmaları, yaşanabilir ve sürdürülebilir mekânlar yaratmak ve kent kimliğini, kentli haklarını korumak açısından önemli bir konumda bulunmaktadır. Bu komisyon mevcut sistem içerisinde ekonomik büyüme talepleri ve özel sektör - yatırımcı baskısı ile birlikte gelen plan değişikliği taleplerini değerlendirmektedir. Bu durum bazen planlama çalışmalarında öngörülemeyen gelişim ve değişim istemlerini karşılamaya fayda sağlasa da ağırlıklı olarak planları delici ve parsel bazında kişiye özgü değişimlere olanak sağlamaktadır. Bu durumun en temel sebebi ise komisyonun görev, yetki ve sorumluluklarını tam anlamıyla belirlememiş olması, yenilikçi bir bakış açısıyla kente bakamamasından kaynaklanmaktadır. İşte bu noktada bu komisyonun çalışma usul ve esaslarını belirlemesi ve bir çerçeve oluşturması çok daha önemli hale gelmektedir. Çalışma usul ve esaslara ilişkin yönergede amaç, kapsam, daya-

nak, tanımları, kuruluş, görev bölümü, komisyon çalışma esasları ve çalışma alanları gibi bölümler bulunmaktadır. Bu bölümlerden çalışma esasları ve çalışma alanları büyük önem taşımaktadır.

- Çalışma esasları bölümünde şu maddeler yer almaktadır;

(1) Komisyon, Belediye Meclisince havale edilen işleri sonuçlandırır ve raporunu Meclise sunulmak üzere Yazı İşleri Müdürlüğüne teslim eder.

(2) Komisyonun görev alanına giren işler görüşüldükten sonra Belediye Meclisinde karara bağlanır.

(3) Mahalle Muhtarları ve ildeki kamu kuruluşlarının amirleri ile ildeki kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, üniversiteler, sendikalar ve gündemdeki konularla ilgili sivil toplum örgütlerinin temsilcileri, oy hakkı olmaksızın kendi görev ve faaliyet alanlarına giren konuların görüşüldüğü ihtisas komisyonu toplantılarına katılabilir ve görüş bildirebilir.

(4) Komisyon üye tam sayısının salt çoğunluğu ile toplanır ve katılanların salt çoğunluğu ile karar alır. Komisyon çalışmalarında uzman kişilerden de yazılı ya da sözlü bilgi alabilir.

(5) İmar ve Bayındırlık Komisyonuna ilişkin konular hakkında meclis tarafından karar alınmadan önce komisyonda görüşülmesi zorunludur.

(6) Meclis Başkanı tarafından birkaç komisyona havale edilen dosyalar hakkında da ortak komisyon raporu hazırlanır.

(7) İmar ve Bayındırlık Komisyonu çalışmalarına konu olan işle ilgili Müdürlüklerle koordineli çalışır. Gerekli hallerde ilgili müdürlüklerden rapor ve yer görme isteyebilir.

(8) Komisyonun çalışma alanlarına dair ihtiyaç halinde ilgili her konuda, komisyon başkanınca alt çalışma grupları oluşturabilir.

(9) Komisyon basın açıklaması ve temsili yeti gerektiren konularda yapacağı faaliyetleri Başkanlığa bildirerek onay aldıktan sonra gerçekleştirir.

- Çalışma alanları bölümünde şu maddeler yer almaktadır;

(1) Komisyon, demokrasi, katılım ve eşitlik ilkeleri çerçevesinde kentin sağlıklı gelişimine katkıda bulunmak amacıyla imar planları ve değişikliklerini, ulaşım projelerini, kent içerisindeki diğer projeleri incelemek ve değerlendirmek üzere çalışmalar yapar. Bu amaçla komisyon kentin bütününe veya bir bölgesine yönelik olarak projeler ve plan değişiklikleri ile ilgili standartlar oluşturarak, uygulayabilir.

(2) Komisyon, kentin süreç içerisinde yaşanan gelişim ve değişimine paralel ola-

rak kentin sağlıklı, planlı ve bilimsel çerçevede gelişiminin sağlanması için mevcut onaylı imar planlarının revize edilmesi ve yeni planlama bölgeleri ile ilgili olarak çalışmalar yapabilir ve görüş bildirebilir. Bu çalışma ve görüşmeler komisyon başkanınca üst yönetimine yazılı halde bildirilir.

(3) Komisyon, stratejik plan çerçevesinde ilgili müdürlükleri 3 ayda bir izler ve değerlendirir. Komisyon, izleme ve değerlendirme sürecinde yapmış olduğu çalışmaları yazılı olarak üst yönetime bildirir.

(4) Komisyon, aylık toplantılarından birini ilgili müdürlüklerle ortak yaparak aylık olarak yeni yapılacak işler ve projeler ile ilgili bilgi alır, gerekli ise üst yönetime ve ilgili müdürlüklere yazılı veya sözlü olarak görüş bildirir.

(5) Komisyon; meclisten havale edilen dosyalara ek olarak ilgili müdürlüklerde yapılan çalışmalara katkı koyacak faaliyetleri yürütür ve yazılı veya sözlü öneri sunabilir. Gerekli görülen konularda (proje veya alan bazında) bilgilendirme ve veri isteyebilir. Bu konudaki yürütücülük ve yetki komisyon başkanındadır.

(6) Komisyon Demokrasi, Özgürlük, Katılımcılık, Sosyal Belediyecilik, Etik ve Eşitlik stratejik odakları doğrultusunda ilgili müdürlüklerin çalışmalarına ek olarak yenilikçi projeler üretebilir. Bu süreçte ilgili müdürlüklerden yazılı veya sözlü görüş bildirmesini isteyebilir. Üst yönetime yenilikçi projelerini yazılı olarak sunar.

(7) Komisyon, geliştirecekleri projeler için, proje konusuyla ilgili diğer ihtisas komisyonlarıyla ortak çalışma grupları oluşturabilir.

(8) Komisyon, görev alanı ile ilgili konularda Kent Konseyi, Mahalle Komiteleri, STK, dernekler, akademik odalarla işbirliği yapar, toplantı, seminer ve etkinliklere katılabilir.

(9) Komisyon çalışma konuları ile ilgili olarak Kent Konseyi, Mahalle Komiteleri, STK, dernekler, akademik odalar, mahalle muhtarları vb. kurum ve kuruluşlar ile halktan gelen talepleri ve sorunları komisyon içerisinde görüştüğünden sonra ilgili başkan yardımcısına iletebilir. Bu iletişim sürecinde komisyon başkanları yetkilidir. İlgili başkan yardımcısına iletilen talep ve sorunlar ile ilgili olarak müdürlükler, olumlu veya olumsuz olarak komisyona bilgi vermekle yükümlüdür.

Komisyonun çalışma esasları ve alanlarına ilişkin hükümler yukarıda görüldüğü gibi yenilikçi, demokratik, eşitlikçi ve katılımcı bir bakış açısıyla planlama anlamında yereldeki ihtiyaçlara cevap verebilmek ve sorunlara çözüm bulabilmek amacıyla ilgili tüm paydaşları bir araya getireci bir şekilde hazırlanarak komisyonun düzgün bir çerçeve içerisinde işlevsel biçimde çalışması için detaylı bir biçimde hazırlanmıştır. Komisyonun çalışma alanı meclise ve ya idareye iletilen plan değişikliği taleplerini değerlendirmek gibi sığ ve parçalı bir sistemden çıkartılarak yenilikçi projeler, alan bazlı çalışmalar, planlamadaki kent bütününe ilişkin yeni

standartlar oluşturma, eksikleri giderme gibi daha kent bütününe yönelik bir anlayış ve sistem öngörülmüştür. Stratejik plan dâhilinde kendine bağlı müdürlükleri izleme ve değerlendirme sistemi getirilmiş, böylece yerel yönetim içerisinde bir denetim ve kontrol mekanizması oluşması da sağlanmıştır.

Bu çalışma ile yeni yönetim modelinin ilk ayağı olan yerel yönetimlerde mevcutta bulunan en önemli karar organlarından olan Belediye Meclisi ve Meclis'e bağlı olarak çalışan İhtisas Komisyonları yaşayanlar, STK'lar, kent konseyi, dernekler, akademik odalar, mahalle muhtarları vb. kurum ve kuruluşlar ile birlikte Belediye arasında bağdaştırıcı ve bütünleştirici bir rol üstlenmiştir.

MAHALLE KOMİTELERİ:

Nilüfer Belediyesi tarafından başlatılan "Mahalle Komiteleri" uygulaması Türkiye'de mahalle ölçeğinde yerel yönetim birimi oluşturmak açısından öncü bir nitelik taşımaktadır. Mahalle Komitelerinin temel amacı; özgürlükçü, demokratik bir yerel yönetim anlayışı ile yönetilen **Demokrasi Kenti Nilüfer**'de, mahalle komiteleri projesi ile mahalle ölçeğinde yönetim birimleri oluşturarak, karar süreçlerine halkın katılımının sağlanması ve kamusal alanın inşasıdır. 21.06.2014 tarihli Nilüfer Kent Konseyi 12. Genel Kurul'unda, Mahalle Komiteleri üyelerinin 1/5'inin Nilüfer Kent Konseyi'nin delegasyonuna katılımı ile mahallelerin de kent yönetiminde temsil edilmesi kararı alınmıştır.

Mahalle komitelerinin mevcut yasal çerçevede dayandırıldığı bir mevzuat da bulunmaktadır. 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 'Hemşeri Hukuku' başlıklı 13. Maddesinde 'hemşeri' tanımı yapılmış; belediye ve hemşerilerin birbirlerine karşı yükümlülükleri düzenlenmiştir. Bu maddeye göre; 'Herkes, ikamet ettiği belde-nin hemşerisidir. Hemşerilerin, belediye karar ve hizmetlerine katılma, belediye faaliyetleri hakkında bilgilenme ve belediye idaresinin yardımlarından yararlanma hakları vardır. Yardımların insan onurunu zedelemeyecek koşullarda sunulması zorunludur.'

Ayrıca 5393 sayılı yeni Belediye Kanunu'nun 'Mahalle ve Yönetimi' başlığını taşıyan 9. Maddesi aşağıdaki şekilde düzenlenmiştir:

'Mahalle, muhtar ve ihtiyar heyeti tarafından yönetilir. Muhtar, mahalle sakinlerinin gönüllü katılımıyla ortak ihtiyaçları belirlemek, mahallelinin yaşam kalitesini geliştirmek, belediye ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarıyla ilişkilerini yürütmek, mahalle ile ilgili konularda görüş bildirmek, diğer kurumlarla iş birliği yapmak ve kanunlarla verilen diğer görevleri yapmakla yükümlüdür. '

Nilüfer Belediyesi, 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 13. ve 9. maddeleri gereği Nilüfer'de mahalle yönetimi oluşturarak hemşerilerin karar süreçlerine katılımını sağlamaktadır.

Nilüfer Belediyesi sınırları içinde olan Nilüfer Kent Konseyi bünyesinde oluşturulan mahalle komiteleri çalışması 4 yıl önce başlatılmıştır. İlçede bulunan 42 mahallede komiteler seçimle belirlenmektedir. Komite seçimlerinde temsil eşitliği sağlanması amacıyla mahallede yaşayan tüm kişiler seçimler hakkında bilgilendirilmektedir.

2010 ve 2011 yıllarında her yıl yapılan seçimlerin, bu tarihten sonra iki yılda bir yapılması kararlaştırılmıştır. 2009 yılında yapılan seçimlerde, temsilciler, mahallede yaşayan her 1.200 kişiye bir temsilci düşecek şekilde belirlenmiştir. Bugün ise bu rakam 600 kişiye 1 temsilci olarak uygulanmaktadır. Bu yıl yapılacak seçimlerde ise hedef 300 kişiye 1 temsilcinin düşmesidir. Seçim çalışması hem kapı kapı duyuru yöntemiyle hem de STK'lar, dernekler, meslek odaları ve benzeri kurum ve kuruluşların kapısı çalınarak sürece katılımları sağlanmaktadır. Yaş sınırı olmaksızın her hemşerinin oy kullanılan sandıklardan Mahalle Komitesi'ne aday olma ve oy kullanma hakkı mevcuttur. Seçimlerde 1/3 oranında kadın kotası, 1/3 oranında genç kotası, eğer aday var ise 1/5 oranında engelli kotası ile 1/5 oranında LGBTİ kotası aranmakta olup bu kotalar mahalle genelinde uygulanmaktadır.

Mahalle Komiteleri'nin doğal ve seçilmiş olmak üzere iki tür üyesi mevcuttur.

Doğal Üyeler, aşağıda belirtilen kişi, kurum ve kuruluş temsilcilerinden oluşur:

- a) Mahalle Muhtarı ve azaları,
- b) Mahallede bulunan spor kulübü derneği başkanı,
- c) Mahallede bulunan STK temsilcileri,
- ç) Mahallede bulunan ibadethane derneği temsilcileri,
- d) Mahallede bulunan sağlık ocağı temsilcisi,
- e) Mahallede bulunan okul aile birlikleri temsilcileri,
- f) Mahallede bulunan gönüllü evi temsilcisi,
- g) Mahallede bulunan dayanışma, forum temsilcileri,
- h) Mahallede bulunan tüm düzeydeki eğitim kurumlarından mahallede ikamet eden birer öğrenci temsilcisi.

Seçilmiş üyeler ise yerel seçimlerde oy kullandıkları sandıktan aday olarak ve oy kullanarak, her sandıktan bir kişinin seçilmesi suretiyle oluşur. Doğal üye sayısı kadar sandık temsilcisi çıkmayan mahallelerde doğal üye sayısı kadar komite üyesi seçilir. Sandık bölgesi seçmen sayısı belirlenmesinde en son yapılan yerel seçimlerin verileri esas alınır. Sandık bazlı bir seçim yönteminin kullanılmasının temel amacı ise eşit bir dağılımla mahallenin her bölgesinde yaşamakta olan temsilcilerden oluşan bir mahalle komitesi oluşturmaktır.

Mahalle komitelerinin doğal başkanları muhtarlar olup, muhtarlar dışında 2 başkan yardımcısı ve yazman ile Mahalle Komitesi'ni Nilüfer Kent Konseyi'nde temsil edecek üyeyi seçmektedir. Toplantılara 3 kez arka arkaya katılmayanın üyeliği düşmektedir. Mahalle Komitesi'nde kararlar ikna yöntemiyle alınır. İkna olunmadığı takdirde katılanların 2/3 oy çoğunluğu ile karar alınır.

Mahalle komiteleri ayda en az bir kez toplantı yaparak aldıkları kararları, Nilüfer Kent Konseyi'ne iletirler. Nilüfer Kent Konseyi ise Mahalle Komiteleri'nin almış olduğu kararları ilgili kurum ve kuruluşlara iletterek takip etmekle yükümlüdür.

Mahalle Komiteleri'nin temel görevleri;

a) Mahallede demokratik katılımın yaygınlaştırılmasını, kentlilik hukuku ve ortak yaşam bilincinin geliştirilmesini, çok ortaklı ve çok aktörlü yönetim anlayışının benimsenmesini sağlamak,

b) Mahalleye ilişkin temel stratejiler ve faaliyet planlarının belirlenmesinde, uygulama ve izleme süreçlerinde tüm kenti kapsayan ortak aklın oluşmasına katkıda bulunmak amacıyla Mahallenin Eylem Planını hazırlamak,

c) Yerellik ilkesi çerçevesinde katılımıcılığı, demokrasiyi ve uzlaşma kültürünü geliştirmek,

ç) Mahallenin kimliğine ilişkin tarihi, kültürel, doğal ve benzeri değerlere sahip çıkmak ve geliştirmek,

d) Mahallede yaşayan çocukların, gençlerin, kadınların, kıdemlilerin, LGBTİ bireylerin ve engellilerin toplumsal yaşamdaki etkinliklerini artırmak ve yerel karar alma mekanizmalarında aktif rol almalarını sağlamak,

e) Mahallenin yönetiminde saydamlık, katılım, hesap verebilirlik, öngörülebilirlik ilkelerinin uygulanmasında katkıda bulunmak,

f) Mahalle Komiteleri'nde oluşturulan görüşlerin değerlendirilmek üzere Kent Konseyi'ne gönderilmesini sağlamaktır.

Mahalle Komiteleri, aşağıdaki ilkeler temelinde çalışmalarını sürdürür.

a) Öncelikli olarak mahallenin sorunlar ve mahallede yapılacak yeni projeler ve planlar görüşülür.

b) Mahalleye sahip çıkma, aktif katılım ve çözümde ortaklık ilkelerinin bütünlüğünde, mahallenin yaşanabilir bir geleceğe taşınmasına katkıda bulunur.

c) Katılımcılığı ve ortak akla dayanan uzlaşmayı esas alır.

d) Sokağının ve sitesinin sorunlarını, mahallenin sorunlarını, ilçenin sorunlarını tartışır, yeni yatırımları ve projeleri araştırır, raporlar, Kent Konseyi'nin günde-

mine taşır, çözümler geliştirir, fikir belirtir.

e) Mahalle komiteleri, site ve sokak temsilcilikleri oluşturabilir.

f) Değişimi ve yenilikleri önceden fark edip harekete geçen, sonuç odaklı çalışma kültürünü benimser.

g) Çalışmalar tam bir saydamlık içinde yürütülür. Üyelerle, katkıda bulunanlarla her türlü iletişim yöntemi kullanılır.

Bu ilkeler bağlamında Mahalle Komiteleri'nde temel amaç sorunları mahallelerinden toplayarak ilgili birimlere aktaran bir sistemden çok mahallede yapılacak her türlü aktivite, proje ve uygulamada mahallenin söz sahibi olmasının sağlanmasıdır. Sorunların yerel yönetimlere iletilebileceği mahalle iletişim noktaları zaten bazı belediyede uygulandığı gibi Nilüfer Belediye'sinde de mevcutta uygulanmaktadır. Bu sistem daha çok kentlinin kendi bölgesinde yapılmakta olan, yapılacak olan değişikliklerden, projelerden ve uygulamalardan haberdar olması, konu hakkında fikir, görüş ve hatta öneri iletmesi, karar vermesi temelinde kurgulanmıştır.

Mahalle komiteleri ile beraber kentli yapılacak her hizmeti henüz proje veya yapım aşamasında iken irdeleyebilecek ve katkı koyabilecektir. Her mahalle komitesi kendi önceliklerini belirleyerek yönetime bildirecek, böylece kent bütününde doğru hizmetin ve yatırımın doğru zamanda doğru yere aktarımı sağlanmış olacaktır.

SONUÇ

Kentsel planlamanın en temel ilkeleri olan katılımcılık, açıklık, şeffaflık, eşitlik, sürdürülebilirlik gibi ilkeler planlama sürecinde sıkça dile getirilen ancak tam anlamı ile hiçbir çalışmada yerine getirilememiş ilkelerdir. Özellikle planlama çalışmaları sonrasındaki süreçte yapılan hatalı veya kentsel ranta yönelik plan değişiklikleri ile birlikte bu ilkeler yerle bir olmaktadır. Mahalle komitelerinin kentsel planlama anlamında da büyük bir rolü mevcuttur. Yapılan planlama çalışmaları da plan değişiklikleri de ihtisas komisyonlarının teknik anlamdaki görüşü ve raporu sonrasında bu komitelerde tartışılarak bir karar alınacaktır. Böylece kentli kendi yaşadığı mekân içerisindeki değişim sürecinde bire bir aktif rol oynayacaktır.

Türkiye'de mahalle ölçeğinde başkaca bir yönetim birimi örneği bulunmamaktadır. Muhtarlık ise merkezi idarenin mahalledeki uzantısı olarak yer almaktadır. Yerel yönetimin bir parçası olarak Mahalle Komiteleri, hem mahallenin ihtiyaçlarının karşılanması hem de doğrudan demokrasi ve katılım süreçlerinin en önemli

ayağını oluşturmaktadır. Nilüfer Belediyesi tarafından geliştirilen Mahalle Komiteleri çalışması hem mahalle ölçeğinde bir birimin oluşmasına hem de katılımcı yönetim anlayışına önemli katkı sağlamaktadır.

Oluşturulan mahalle komiteleri ve yeni komisyonlarla birlikte gerçekleştirecek bu demokrasi ve özgürlük temelli yerel yönetim modeli, ilerleyen süreçte yasalara girip tüm yerel yönetimlerde uygulanabilir hale gelecek niteliktedir.

KAYNAKÇA

Nilüfer Belediyesi Meclis Kararları, 2014

Nilüfer Kent Konseyi Genel Kurur Kararları, 2014

5393 Sayılı Belediye Kanunu

Bursa Nilüfer Belediyesi İhtisas Komisyonları Çalışma Usul ve Esasları, 2014

Mahalle Komiteleri Yönergesi, 2014

Mahalle Komitesi Seçim ve Tanıtım Çalışmaları Toplantı Notları, 2014

KENTSEL MEKANIN YENİDEN ÜRETİMİNDE GİDEREK BELİRSİZLEŞEN VE MERKEZİLEŞEN YASAL ÇERÇEVE: AMAÇLAR, SONUÇLAR VE YEREL-MERKEZİ YÖNETİM İLİŞKİSİNE ETKİLERİ

Ş. Emek ATAMAN

ODTÜ, Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler Anabilim Dalı
Doktora Öğrencisi

Türkiye’de kentleşme hareketlerinin 1950’li yıllardan itibaren hız kazandığı ve bu sürecin 1980’li yıllara kadar hızlanarak sürdüğü literatürde pek çok çalışmada belirtilmektedir (Tekeli, 1998; Keleş, 2006). 1980’lerin başları, büyük kentlerdeki nüfus artış hızının önceki yıllara oranla görece azalmasına rağmen, göç ve gecekondu olgusunun en açık şekilde hissedildiği dönem olmuştur. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de yeni sağ politikaların uygulanmasının, kentleşme üzerinde önemli etkileri görülmüştür. Bu süreç içerisinde, 1985 yılında yürürlüğe giren 3194 sayılı İmar Kanunu kent mekanının ve yapılı çevrenin üretiminde önemli değişiklikler getirmiştir. Plan yapma ve onama yetkisi Bayındırlık ve İskan Bakanlığı’nın elinde alınarak yerel yönetimlere devredilmiştir.

1990’larda kentlerde fiziksel ve sosyal çevre kalitesinde bir iyileşme görülmemiş, merkezi ve yerel yönetimlerin kent mekanına olan müdahaleleri piyasa güçlerinin yön verdiği, rant elde etme amaçlı, sermayenin yeniden üretimini destekleyen bir anlayışla gerçekleşmiştir.

Türkiye’de büyük kentlerdeki büyüme ve yayılma 2000’li yıllarda da bütün hızıyla devam etmiş, kent mekanlarındaki dönüşüm süreçleri benzer amaçlar için kurgulansa da yeni araçlar tanımlanmaya başlamış ve devreye sokulmuştur. Kentler uzun vadeli stratejiler, planlı gelişme kurguları, toplumun farklı kesimlerinin talep ve ihtiyaçları doğrultusunda değil, sermayenin yeniden üretimine yönelik arz-yönlü kentsel politikalarla, bu politikaların ürünü olan rant-odaklı kentsel pro-

jelerle ve bu projelerin gerektirdiği kentsel yayılma ve dönüşüm süreçleri ile yönetilmektedir (Penpecioglu, 2013).

Son 12 yıllık dönemde bu eğilimler yasal düzenlemeler ile desteklenerek siyasi kararların kent mekanını şekillendirici yönünü ortaya koymuştur. Kentlere yapılan müdahaleler daha otoriter hale gelmiş ve merkezîyetçi bir sistem oluşturulmuştur. Bu değişim içerisinde en önemli noktalardan bir tanesi yasal düzenlemelerin parçalanmış doğasıdır (Şahin, 2013). Günümüzde devletin yasama işlevi ciddi oranda parçalanmış, mekansal düzenlemelere ilişkin mevzuat, “parçacı, noktasal, muğlak” sınıfları ile tanımlanacak bir hale gelmiştir.

Bu yazıda, Türkiye’de son 12 yılda yaşanan gelişmeler ışığında, yapı çevrenin ve kentsel mekanın üretimi ve yeniden üretiminde giderek muğlaklaştırılan, belirsizleştirilen ve merkezîleştirilen yasal çerçevenin olası amaçları ve sonuçları nelerdir, bu amaçlar doğrultusunda ne tür değişiklikler yapılmıştır ve bu değişim siyaset-yönetim ilişkisini nasıl etkilemektedir sorularına yanıt aranmaya çalışılacaktır.

Bu amaçla, plan yapma ve onaylama yetkisinin çok farklı kurumlar arasındaki dağılımına (dağılım-1) ve bu kurumların rolleri ile görev ve sorumluluklarını tanımlayan yasal çerçeveye (dağılım-2) değinilecektir.

Yerel yönetimlerin elinde bulundurduğu plan yapma ve onaylama yetkisinin merkezi yönetim tarafından elinden alındığı veya geçersiz kılındığı durumlar üzerinden özerklik/otonomi kavramlarına değinilecek, örnek olarak İstanbul-Bakırköy 46 projesi incelenecektir.

Kent mekanının yeniden üretim sürecinde, devletin üstlendiği rollerin açıklanması ve netleştirilebilmesi için kentsel mekanın üretimi ve sermaye birikim süreçleri arasındaki ilişkilerin netleştirilmesi gerekmektedir. Bu konuda en çok vurgu yapılan yazarlardan David Harvey’e göre devlet sermaye birikim süreçlerinde düzenleyici bir rol oynamaktadır. Sermayenin ilk çevriminde sanayi üretimini merkeze koyan Harvey, bu çevrim sonucunda ortaya çıkan aşırı birikim krizinin, sermayenin ikinci çevrimi ile yani kentsel mekanın üretimi ve sabit sermaye yatırımları ile aşıldığını savunur (Harvey, 1982; 1985). Devlet, üretim ve tüketim mekanlarının oluşturulması için sabit bir yatırıma dönüşen sermayenin üçüncü çevriminde, sermayenin ve emeğin yeniden üretiminde daha etkin bir rol oynar. Ar-ge yatırımları, teknolojik araştırmalar, emeğin yeniden üretimi için gerekli kolektif tüketim araçlarının sunumu devletin üstlendiği roller arasındadır.

Lefebvre’nin açıklamalarında kentsel mekan, sosyal ve toplumsal süreçlerin bir ürünüdür ve ideolojik, siyasi ve sosyal unsurları içermektedir; kendi içerisinde birçok çatışmayı, çekişmeyi ve gerilimi barındırır. Ona göre her toplum değer yargıları üzerinden kendi mekanını üretir (Lefebvre, 1991). Buradan hareketle Harvey’in

KENTSEL MEKANIN YENİDEN ÜRETİMİNDE GİDEREK BELİRSİZLEŞEN VE MERKEZİLEŞEN YASAL ÇERÇEVE: AMAÇLAR, SONUÇLAR VE YEREL-MERKEZİ YÖNETİM İLİŞKİSİNE ETKİLERİ

bahsettiği kentsel mekana yapılan devlet müdahalesinin her coğrafyada aynı şekilde gerçekleşmeyeceği, çeşitli sosyal ve siyasal bağlamlarda farklılaşabileceği, bu durumun da kentsel mekanın üretiminde farklı sonuçlar oluşturabileceği sonucu çıkarılabilir. Bu duruma ilişkin olarak Türkiye’de son dönemde yaşanan müdahaleler ve sonuçlarının batılı kapitalist devletlerden neden ve nasıl farklı olduğunu anlayabilmek için ülkemizde sosyo-mekansal ilişkilerin nasıl yeniden üretildiği, sermaye birikim süreçleri ve sermaye hareketleri, bu süreçlere ilişkin çerçeve kanunların ve mevzuatların değişimi gibi konuların irdelenmesi gerekmektedir.

Lefebvre’in bahsettiği çatışmalar ve gerilimler ekseninde, 2000’li yılların başından bu yana ülkemizdeki kentlerde siyasetin mekana müdahale etmesini meşrulaştırma çabaları devam etmektedir (Onur ve Beyazlı, 2013). Kapitalist devletin bu müdahale ve meşrulaştırma süreçlerinde kullandığı en önemli araçlardan birisi şüphesiz planlamadır. Kalkınma planları, bölge planları ve çevre düzeni planlarının yanı sıra doğrudan kentsel mekanın yeniden üretimine ilişkin olarak imar planları ve plan değişiklikleri önemli araçlardandır. Plan yapma ve onaylama yetkisi hem yerelde hem merkezde tanımlandığı için bu yönetim kademeleri sık sık karşı karşıya gelebilmektedir.

Kent mekanıyla ilişkili bu süreçlerde, sermayenin ulusal, bölgesel ve yerel anlamda hareketli olması, etkili kamu politikalarının ve planlama süreçlerinin oluşturulmasını ve uygulanmasını daha zor hale getirmektedir. Sermayenin küresel anlamda hareketi, farklı ülkelerdeki pek çok büyük kentte çöküşe sebep olmuştur (nüfus kaybı, üretimde ciddi azalma, toplumsal gerginlik). Yerel ekonominin canlılığını yitirmesi bu bölgelerdeki yerel yönetimlerin yönlendirmeye ve manipülasyona daha açık hale gelmesine de sebep olmaktadır.

Sermayenin hareketliliği bir yandan da kentlerin siyasi önemini ve siyaset içerisindeki yerini yeniden tanımlamaya başlamıştır. Önceleri ulusal siyasetin sorumluluğunda olan artık değere el koyma işlevi yerel yönetimlerin görev alanı içerisine alınmaya başlamıştır. Rekabet temelli iktisadi politikalar kentlerin rekabet araçları olarak görülmesi sonucunu doğurmuştur (Bayırbağ, 2013). Bu sebeple yerel yönetimlerin görevleri arasına yerel sermayenin desteklenmesi ve kentin ulusal veya uluslararası sermaye için çekici hale getirilmesi eklenmiştir. Bu gelişmeler yerel yönetim ile merkezi yönetim arasındaki sınırları değiştirmeye ve dönüştürmeye başlamıştır.

Bunlara ek olarak vurgulanması gereken bir gelişme de sermayenin kent mekanı ile daha yakından ilgilenmeye başlamasıdır. Üretim süreçleri ile elde edilen kar marjının azalması sonucu kent mekanı sermayenin nesnesi ve hedefi haline gelmektedir. Büyük yatırım gerektirmediği ve kısa süre içerisinde yüksek kazançlar getirebildiği için kent mekanı, bu mekandaki büyümeyi kontrol edebilmesi ve yön-

lendirebilmesi açısında da yerel yönetimler önem kazanmıştır. Ortaya çıkan sanal değer artışının büyüklüğü, kentlerin yönlendirilmesi ve yönetilmesi konusunu ulusal siyasetin de öncelikleri arasına sokmuştur (Bayırbağ, 2013). Toplu Konut İdaresi'nin her ölçekteki kentte faaliyetlerinin artması bu sürecin şaşırılmaması gereken bir sonucudur.

Batılı yazında planlama ile ilgili olarak belirsizlik kavramı Türkiye'deki kullanımından oldukça farklı bağlamlarda karşımıza çıkmaktadır. Christensen planlamanın amaçları ve elde bulunan teknoloji ve metotlar üzerinden oluşturduğu matriste eldeki planlama sorunsalına göre 4 farklı prototip şart tanımlamaktadır (Christensen, 1985). Buna göre bu 4 farklı olası durumdan 3 tanesinde ya kullanılacak olan yöntemler belli değildir ya da amaçlar üzerinde herhangi bir anlaşma sağlanmamış durumdadır. Bu tür durumlarda ortaya çıkan planlama süreçlerinin rastlantısal olduğu, önceden belirlenemeyeceği, ortada olan planlama sorunlarına dayandırılacağı belirtilmektedir (Christensen, 1985).

		AMAÇLAR	
		Uzlaşma Var	Uzlaşma Yok
TEKNOLOJİ YÖNTEM	Bilinen	Programlama	Pazarlık
	Bilinmeyen	Deney Yapma/İcat	Kaos

Belirsizliğin çok geniş bir kavram olduğu ve planlama süreçlerinde ortaya çıkmasının da birçok sebebi olduğu Mlakar tarafından belirtilmektedir (Mlakar, 2009). Belirsizliği, planlama çevresine ait bilginin tam olarak elde edilememesi, geleceğe ait hedeflerin belirsiz olması, değer yargılarının değişmesi veya bilinmemesi, çelişen fikirler ve amaçlar, kötü organizasyon şemaları, yasal çerçevenin yetersizliği, tamamlanmamış olması ve tutarsızlığı gibi durumlarla ilişkilendirdikten sonra belirsizlik ile yapılan eylemlerden sonra ortaya çıkan istenmeyen sonuçları risk olarak tanımlamaktadır (Mlakar, 2009). Risk uzun vadede negatif etkiler yaratma ihtimalinin varlığı olarak ortaya çıkarken belirsizlik için bu geçerli değildir; tahmin edilememekle birlikte, gelecekte pozitif veya negatif etkileri olabilir.

Belirsizliğin içsel ve dışsal olarak iki kaynağı olduğu belirtilmektedir. Dışsal kaynaklı belirsizlik halleri, planlama yetkisi olan kişi ve kurumların eylemleri ve yet-

KENTSEL MEKANIN YENİDEN ÜRETİMİNDE GİDEREK BELİRSİZLEŞEN VE MERKEZİLEŞEN YASAL ÇERÇEVE: AMAÇLAR, SONUÇLAR VE YEREL-MERKEZİ YÖNETİM İLİŞKİSİNE ETKİLERİ

kileri dışındaki alanlardaki kaynaklar sonucu meydana gelen ve yeterli ve gerekli bilginin elde edilemediği veya gizlendiği hallerdir. İçsel kaynaklı belirsizlik ise planlama yapan kişi ve kurumların eylemleri sebebi ile bu eylemlerin yapıldığı bağlama bağlı olarak ortaya çıkan belirsizliktir. Buradan hareketle Türkiye’de planlama alanına ilişkin yasal çerçeve sebebiyle ortaya çıkan belirsizliğin sadece içsel veya sadece dışsal olduğunu söylemek mümkün değildir. Örnek vermek gerekirse belirsizlik, kanunların, plan yapan belediyelerin katılımı gerçekleştirilmeden ve fikri alınmadan değiştirilmesi veya yenilenmesi sonucunda oluşmaktadır. Bu özelliği ile dışsal kaynaklı olduğu söylenebilir. Farklı bir örnek üzerinden gidilecek olursa, plan yapma, ve onaylama yetkisi olan Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’nın bazı alanları “riskli alan” ilan etmesi, bu alanlarda yapacağı planlarda hiçbir yasal mevzuata bağlı olmaması, takdir hakkının bakanlıkta olması, planları yapan, onaylayan ve denetleyen kurumun kendisi olması gibi geniş ve sınırları belirlenmemiş yetkilere sahip olması bu alanlarda yapılacak olan planlama, kamulaştırma, dönüşüm, yenileme vb. faaliyetlere ilişkin belirsizlikler yaratmaktadır.

Kent mekanına ilişkin planlama ile çıkarların çeşitliliği, karmaşıklığı ve bunların koordine edilmesi arasındaki ilişki, belirsizliklerin giderilme yöntemlerinden birisi olarak tanımlanmaktadır (Mlakar, 2009). Bu noktada planıcının imtiyazsız, yoksul ve ezilen grupların çıkarları doğrultusunda hareket eden bir vekil olarak davranabilmesi, bu grupların karşı karşıya kaldığı belirsizlikler açısından önemli bir girdidir.

Kartez ve Lindell yaptıkları çalışmada planlama alanında belirli pratik durumlar karşısında gerekli olan bilginin azlığı ve yokluğu ile verimli ve etkili planlama süreçlerinin eksikliği sebebi ile belirsizliklerin ortaya çıktığını savunmaktadır (Kartez ve Lindell, 1987). Araştırmalarına göre belirli konularda tecrübeye sahip olan kurumlar, belirsizlikleri azalttıkları için planlama alanında daha başarılı uygulamalar ortaya koymaktadır.

Belirsizlik şartları altında sürdürülen bireysel ve kurumsal karar alma süreçlerinin sonunda alınan kararlardan dolayı zaman içerisinde pişmanlık duyulduğunu belirten yazarlar, eksik veya hatalı bilgi, çok farklı kaynaklardan gelen baskı, yapıyı çevrenin ve toplumun karmaşık yapısı gibi sebeplerle siyasaların ve programların belirlenmesi sonucunda başarısız planlama süreçlerinin yaşandığını aktarmaktadır (Kartez ve Lindell, 1987).

Oluşan belirsizlik ortamında doğru ve etkili planlama süreçlerinin yaratılması için önerilen prensipler tek tipleştirme (standartlaşma) ve en iyileştirmedir (optimizasyon). Bunlara ek olarak Türkiye gibi yasal çerçevenin muğlaklaştığı ülkelerdeki planlama süreçleri için önerilen çözümler yapılan değişikliklerin çok açık ve net olarak tanımlanan amaçlar doğrultusunda gerçekleştirilmesi, mevcut yasal çerçevenin çok iyi analiz edilmesi, kamunun planlama süreçlerine katılımı ve daha önce

yapılan planlama çalışmalarından elde edilen tecrübelerden yararlanılmasıdır (Mlakar, 2009).

Kentlerin yönetilmesi ve yönlendirilmesi sorunu, planlama yetkilerinin, merkezi yönetim ve yerel yönetim arasında gidip gelmesi, devlet yönetim hiyerarşisi içerisinde yer değiştirmesi ve hatta yerel yönetimlerin elinden alınması konusu ile birlikte özerklik (autonomy) önemli bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Yerel özerklik kavramı ile ilgili olarak Pahl, yerel yönetimlerin merkezi yönetimden gelen baskıların altında kaldığını, yerel yöneticilerin siyasi ve ekonomik kısıtlamalar çerçevesinde hareket ettiğini belirtmektedir (Pahl, 1975). Bunlara ek olarak farklı coğrafyalardaki kentlerin farklı avantajları ve dezavantajları olabileceğini, mekandaki dağıtımın hiçbir zaman eşit veya eşitlikçi olamayacağını savunmaktadır.

Merkezi yönetimin başarılı ve istikrarlı bir ekonomi politikası güdebilmesi için yerel düzeydeki harcamaların kontrol edilmesi veya merkezi yönetim tarafından azaltılması gerektiğini belirten Pahl, buna ek olarak planlama alanına gerekli geri bildirimlerin sağlanabilmesi için yerelin sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarına ve yereldeki siyasi baskılara yanıt verilmesi gerektiğini savunmaktadır (Pahl, 1975). Ona göre tam da bu gerilim sayesinde yerel yöneticiler merkezi kontrol karşısında belirli ölçüde özerk kalabileceklerdir.

Allum ise özerklik kavramı ile ilgili olarak farklı iki soru ortaya atmaktadır. İlki, “yerel yönetimler ve merkezi yönetim hizmet sunumunda ortak hareket ediyor ise ağır yük kimin omuzlarındadır?” İkinci soru ise “yerel yönetimlerin merkezi yönetimin sadece bir uzantısı veya birimi olup olmamasıdır” (Allum, 1995).

Hükümetlerin yaşadığı meşruiyet krizleri sonrasında, krizleri aşabilmek için, yerel demokrasi kavramlarına vurgu yaparak yerel yönetimlere belirli yetkileri devretmeleri ilk soru ile birlikte akla gelen konulardandır. Fakat siyasi ve ekonomik anlamda bir ademi merkezileştirme olmadan idari anlamda ademi merkezileştirmeye gidilmektedir. Kaynakların önemli kısmı merkezi yönetimin denetimi altındadır ve buradan dağıtılmaktadır. İdari yapı ve sorumluluklar değişim geçirirken siyasi ve ekonomik özerklikte değişiklik olmamaktadır. Tabloya bu açıdan bakıldığında hizmet sunumunda yerel yönetimlerin ağır bir yükün altında olduğu görülmektedir.

Gerçekten de Türkiye, iktidar partisinden olmayan belediyelerin son 12 yılda ekonomik ve siyasal anlamda baskı altında kaldığı sayısız örnekle doludur. Ancak bu durum sadece farklı siyasal partiden olmakla açıklanamamaktadır çünkü aynı siyasal partiden olup benzer sorunların yaşandığı pek çok örnek görülmektedir. Bu konu ve ilgili örnekler ilerleyen bölümlerde daha ayrıntılı olarak incelenecektir.

İki farklı yönetim kademesi arasında yaşanan bu sorunların odağında da planlama konusu yer almaktadır. Ulusal düzeyde hazırlanan politikalarının yereldeki yansı-

KENTSEL MEKANIN YENİDEN ÜRETİMİNDE GİDEREK BELİRSİZLEŞEN VE MERKEZİLEŞEN YASAL ÇERÇEVE: AMAÇLAR, SONUÇLAR VE YEREL-MERKEZİ YÖNETİM İLİŞKİSİNE ETKİLERİ

ması farklı araçlarla ortaya çıkabilmektedir. Başbakanlık'a bağlı Toplu Konut İdaresi'nin, büyük veya küçük ayırt etmeden, her büyüklük ve gelişmişlik seviyesindeki kentte kentsel dönüşüm adı altında uygulamalara girişmesi daha büyük bir ulusal ekonomi politikasının bir aracı olarak tanımlanabilir. Bunu yapabilmek için Toplu Konut İdaresi istediği yerde plan yapma ve onaylama yetkisine sahiptir.

Gurr ve King çalışmalarında iki farklı ilişki türünün bir fonksiyonunu tanımlamışlardır. Bu fonksiyonun ilk bileşeni yerel yönetimin yereldeki ekonomik ve sosyal gruplarla olan ilişkisi, ikincisi ise merkezi yönetim ile kurduğu ilişki biçimidir (Gurr ve King, 1987). Bu ilişki biçiminde, devletin, dikey veya yatay olarak oluşturduğu farklı hiyerarşi tarzları üzerinden siyasi kontrolü ve sınırlı ekonomik kaynağa sahip olması en önemli rolü oynamaktadır. Bu kontrole ve sınırlı kaynaklara rağmen yerel yönetimler için yereldeki çıkar grupları ve güç odakları önemini korumaktadır.

Merkezi yönetimin elinde yereli yönlendirmek ve yönetebilmek için planlama gibi bir araç ile mevzuat belirleme, yasalarda değişiklikler yapma gibi yetkiler bulunmaktadır. Bu alanda yapılan bazı düzenlemeler ve değişiklikler ile ilgili örnekleri, bunların pratikte gerçekleşmiş veya gerçekleşmesi muhtemel sonuçlarını incelemek büyük önem taşımaktadır.

Türkiye'de 2014 yılı Ocak ayı itibarı ile imar planı yapma ve onaylama yetkisi olan kurumlar yerel düzeyde Belediyeler, Büyükşehir Belediyeleri, Valilikler, İl Özel İdareleri; merkezi yönetim düzeyinde Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, Özelleştirme Yüksek Kurulu, Bilişim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'dır. Yazının geri kalanında bu duruma kısaca Dağılım-1 denilecektir.

Dağılım-1'in özelliği hem dikey hem yatay bir dağılım olmasıdır. Bazı kanunlarda her ölçekte ve her türde planı yapma ve onaylama yetkisi tanımlandığı için bakanlıklar arasında yatay bir dağılım oluşmakta, merkezi yönetimin yerel alanda plan yapma ve onaylama yetkisi olduğu için dikey bir dağılım oluşmaktadır. Dikeydeki dağılıma örnek olarak Başbakanlık'a bağlı Toplu Konut İdaresi Başkanlığı'nın herhangi bir ilde belediye sınırları ve nazım imar plan sınırları içerisinde istediği şekilde değişiklik yapma ve onaylama yetkisinin olması verilebilir. Yataydaki dağılıma da Bodrum Yarımadası'nda aynı alan üzerinde yapılan şu planları verebiliriz: Çevre ve Orman Bakanlığı'nca yapılan çevre düzeni planı, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca yapılan koruma planı, yine Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca yapılan turizm master planı ve yat turizmi master planı, Ulaştırma Bakanlığı'nca yapılan ulaşım master planı ve kıyı yapıları master planı, 8. Kalkınma Planı kapsamında limanlar master planı (Duygulu, 2012).

Dağılım-2'nin oldukça parçalı yapısı planlama, imar, yapılı çevre, konut politikası gibi konulara ilişkin kanunların sayısından ve bu kanunlarda yapılan değişiklik-

lerden ve mevzuata eklenen yeni kanunlardan anlaşılabilir. Duygular, çalışmada 15 tanesi yürürlükte olmayan 81 adet kanuna ve 18 adet kanun hükmünde kararnameye yer vermiştir. Tarih sırasına göre en çok başvuru kanunlardan bazıları şu şekilde sıralanabilir; 775 sayılı Gecekondu Kanunu, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kanunu, 2960 sayılı Boğaziçi Kanunu, 2981 sayılı İmar Affı Kanunu, 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu, 3194 sayılı İmar Kanunu, 3621 sayılı Kıyı Kanunu, 4242 sayılı Mera Kanunu, 6801 sayılı Orman Kanunu, 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, 5393 sayılı Belediye Kanunu, 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun (Duygular, 2012).

Bu noktada Türkiye’de planlamaya yön veren ve çerçeve kanun olan 3194 sayılı İmar Kanunu’na ve yapılan değişikliklere göz atmak faydalı olacaktır. Kanun, 1985 yılında Mayıs ayında kabul edilmiş ve yürürlüğe girmiştir. Kanun yürürlüğe girdikten sonraki yıl içerisinde, Boğaziçi alanında kalan gecekonduların gecekondu affından yararlanmaması için Anayasa Mahkemesi tarafından Yeminli Özel Teknik Bürolarla ilgili maddeler iptal edilmiştir. Bu zorunlu değişiklik dışarıda bırakılacak olursa, 29 yıl içerisinde (1985-2014 arasında 16 hükümet)¹ kanunda toplam 12 değişiklik yapılmıştır ve bunların 6 tanesi (%50) AKP iktidarı döneminde gerçekleşmiştir (2002-2013 arasında 3 hükümet; 2003, 2005, 2006, 2008, 2009, 2013 yıllarında). Bu niceliksel fark bile son dönemde planlama üzerinden kent mekanına yapılan ve dönem dönem değişen siyasi müdahale ile ilgili bir fikir verecektir.

Bu örneğe benzer bir tablo mevzuatla ilgili olarak karşımıza çıkmaktadır. İmar mevzuatındaki 81 adet kanunun (1924-2013 yılları arasında) 42 tanesi (%51.8) AKP iktidarı döneminde (2002-2013 yılları arasında) yürürlüğe girmiştir².

Benzer bir tablo Balaban’ın çalışmasında görülebilir. Çalışmada, 2002 – 2008 yılları arasındaki 5.5 yıllık dönemde planlama, yapı çevre ve konut alanlarında çıkarılan yeni kanunlar, yönetmelikler, mevcut mevzuatta yapılan değişikliklerin toplam sayısının 89 olduğu belirtilmektedir (Balaban, 2008). Bu dönemde toplam kanun değişikliği sayısının 900 civarında olduğu düşünülürse her 10 değişiklikten 1 tanesi planlama, imar, kentsel mekan, konut, arsa sunumu ile ilgilidir denilebilir (ortalama her ay yapılan değişiklik sayısı 18’dir). Bu oran önceki dönemlere göre büyük bir artış göstermiştir (Balaban, 2008).

1 Abdullah Gül’ün kurduğu ve 4 ay süren hükümet Recep Tayyip Erdoğan 1. Hükümetine dahil edilmiştir. Geçici hükümetler toplama dahil edilmemiştir –Ali Bozer-1989, Erdal İnönü-1993. (<http://www.tbmm.gov.tr/kutuphane>)

2 Bu iki örnek sadece niceliksel anlamda eğilimin belirlenebilmesi amacı ile verilmiştir. Bahsi geçen 81 adet kanunun niteliği, kapsamı ve amacı bu yazının kapsamı dışında kalmaktadır. Belirtilmesi gereken önemli bir konu da kanunlarda değişiklik yapmak kadar değişiklik yapmanın da bir tercih ve strateji olduğudur; kanuna bağlı yönetmelikler değiştirilirken kanunlara hiçbir şekilde dokunulmamasının yarattığı sonuçlar da ayrıca tartışılmalıdır.

KENTSEL MEKANIN YENİDEN ÜRETİMİNDE GİDEREK BELİRSİZLEŞEN VE MERKEZİLEŞEN YASAL ÇERÇEVE: AMAÇLAR, SONUÇLAR VE YEREL-MERKEZİ YÖNETİM İLİŞKİSİNE ETKİLERİ

Dağılım-1'e geri dönecek olursak, dikey ve yatay hiyerarşiye vurgu yapmak faydalı olacaktır. Şahin çalışmasında konu ile ilgili olarak Büchs'e ait görüşlere yer vermiştir "*Büchs, yaşanan dönüşümün (yetkilerin merkezi hükümet ya da yerel yönetimler düzeyinde giderek tekelleşmesi durumu) dikey ve yatay boyutları olduğunu ve dönüşümün tam olarak algılanabilmesi için kimi zaman çatışmalı ve çelişkili durumlar yaratma potansiyeline sahip olan her iki boyutun birlikte ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Bir yandan devletin mekânsal hiyerarşisi içerisinde yetkiler merkezi hükümet, yerel yönetimler ve aradaki devlet kademeleri arasında yer değiştirirken bir yandan da devletin her kademesindeki yetkiler aynı düzeyde devlet olmayan kademelere aktarılabilir. Yetki aktarımında bazen hem dikey hem de yatay bir aktarım söz konusu olabilir. Aktarılan yetkinin türü de önemlidir. Kimi zaman siyasa yapma, kimi zaman siyasa uygulama, kimi zaman da hem yapma hem de uygulama yetkileri yönetsel sınırlarla birlikte değiştirilebilir...*" (Şahin, 2013).

Gerçekten de son dönemde yeni kurumlar kendilerine "dağılım-1" içerisinde yer bulmakta (Kalkınma Ajansları örneği), kurumların isimleri ile birlikte görev ve sorumluluk alanları farklılaştırılmakta (Kültür Varlıklarını Koruma Kurulları ile Tabiat Varlıklarını Koruma Kurullarının ayrıştırılması örneği), yeni bakanlıklar tanımlanmakta ve çok geniş yetkiler sağlanmakta (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı örneği), bazı kurumların yetkileri dikeyde ve yatayda değiştirilmekte ve genişletilmektedir (Toplu Konut İdaresi örneği).

Planlama alanında yaşanan bu değişikliklerin nasıl gerçekleştiğine bakmak için muğlaklaştırılan mevzuatı, yani dağılım-2'yi incelemek gerekmektedir. İlk olarak yukarıda da bahsedilen çerçeve 3194 sayılı İmar Kanunu'na değinilecektir. 2013 yılında yapılan değişiklikle şu ekleme yapılmıştır: "*Alt kademe planların, üst kademe planların kesinleştiği tarihten itibaren en geç bir yıl içinde ilgili idarece üst kademe planlara uygun hale getirilmesi zorunludur. Aksi halde, üst kademe planları onaylayan kurum ve kuruluşlar alt kademe planları en geç altı ay içinde uygun hale getirir ve resen onaylar*". Bu değişiklik ile yerelde yapılan planların merkezi yönetimin istediği şekilde değiştirilmesi zorunlu hale getirilmiştir. Plan yapma yetkisi olan belediyeler merkezi yönetimin aldığı kararların prosedürünü gerçekleştiren kurumlara dönüştürülmüştür. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı anılan değişiklik ile yine belediyelere ait olan mekansal planlama, harita ve parselasyon, etüt ve projelendirme, yapı ruhsatı ve yapı kullanma izni düzenleme, enerji kimlik belgesi hazırlanmasına ilişkin iş ve işlemleri, yapı tatil tutanağı tanzim etme, mühürleme, yıkım kararı alma ve yıkımı gerçekleştirme işlemlerini yetkisi altına almıştır. Böylece aynı işlemi yapmaya birden fazla kurum yetkilendirilmiş olmaktadır.

14 Haziran 2014 tarihinde Mekansal Planlar Yapım Yönetmelik'i yürürlüğe girmiş ve İmar Planlarının Yapılmasına Ait Esaslara Dair Yönetmelik yürürlükten kaldı-

rılmıştır. Bu yönetmelik ile Bakanlık, gerekli gördüğü hallerde planları değiştirilmek üzere yerel yönetimlere geri gönderebilecektir; bu durum yerel yönetimler üzerinde vesayet oluşması anlamına gelmektedir. Yönetmelik içerisinde tanımlamalarda muğlaklık olduğu gibi dayanak olarak aldığı imar kanununda da tanımlanmamış olan mekânsal strateji planı gibi plan türlerinden bahsedilmektedir. Bu plan türlerine ilişkin planlama süreçleri, onay, ilan ve itiraz konuları belirtilmemiştir.

Aynı yönetmelik içerisinde farklı plan türlerine ilişkin bilgi verilirken 17 defa “*gerektiğinde*” ibaresi kullanılmıştır. Fakat hiçbir noktada gerekli olup olmamasına nasıl karar verileceği, hangi koşulların sağlanması gerektiği belirtilmemektedir. Buna benzer şekilde 15 farklı paragrafta “*benzer alanlar, benzer konular*” ibareleri yer almaktadır. Benzerliğin neye göre belirleneceği ve ölçüleceği, kıstasların neler olduğu yönetmelik içerisinde yer verilmeyen konulardandır. Bakanlık yönetmeliğin bu hali ile istediği alanlar arasında benzerlik olduğunu iddia ederek keyfi uygulamalar yapabilecektir. Yönetmelik içerisinde sadece tek bir cümlede geçen “*büyük proje*” (Genel Planlama Esasları, madde 7) kavramı ise hiçbir şekilde tanımlanmamış, hangi projenin “büyük” kabul edileceği, bu projenin bölgeye veya ülkeye yapacağı etkilerin nasıl ölçüleceği ve karara bağlanacağı belirtilmemiştir. Nasıl onaylanacağı belli olmayan *büyük projeler*, Çevre Düzeni Planı gibi üst ölçek bir planda değişikliğe sebep olabilecektir. Mekânsal kullanım tanımları ve esasları bölümünde çok çeşitli alan tanımına yer verilirken konut, ticaret ve turizm alanı gibi en temel kullanımların tanımlarına yer verilmemesi ise beraberinde büyük bir belirsizlik getirmektedir. Bu belirsizlik, inşaat sektöründeki mevcut trend olan AVM+Rezisands, Rezidans+İş Merkezi, AVM+Otel gibi kullanımların önümüzdeki süreçte de hiçbir bilimsel analiz yapılmadan, çok basit plan değişiklikleri ile istenilen noktalarda inşa edilebileceği anlamına gelmektedir.

Benzer şekilde belirsizleşen konulardan birisi de enerji verimli, iklim duyarlı, ekolojik özellikli plan ve projelerin köy ve kırsal alanlarda yapılabileceği eklemesidir. Ekolojik özelliklerin ve iklim duyarlılığının ne olduğu, buna kimin karar vereceği, Türkiye’nin çok farklı ekolojik özelliklere sahip bölgelerinde (deniz kıyıları, ovalar, dağ ve orman köyleri gibi) yapılacak uygulamalar arasında ne tür farklar olacağı hiçbir metinde belirtilmemektedir. Bakanlığın birden fazla belediyenin arasında ortaya çıkan ihtilafları halletmekle yetkili olduğu ibaresi de eklenen konulardandır. Bakanlığın bu ihtilafları nasıl halledeceği, hangi yöntemleri kullanacağı, ne kadarlık bir sürede bunu tamamlayacağına dair hiçbir bilgi verilmemektedir. Bu ve yukarıdaki maddeler sayesinde imar kanununda çok büyük belirsizlikler ortaya çıkarılmaktadır.

Dağılım-2 içerisinde Kıyı Kanunu’ndan Mera Kanunu’na, Orman Kanunu’ndan Belediye Kanunu’na kadar birçok kanunda değişiklikler bulunmaktadır. Kıyı Kanunu’nda yapılan değişiklik ile kıyılarda plan yapma yetkisi olan kurumların sa-

KENTSEL MEKANIN YENİDEN ÜRETİMİNDE GİDEREK BELİRSİZLEŞEN VE MERKEZİLEŞEN YASAL ÇERÇEVE: AMAÇLAR, SONUÇLAR VE YEREL-MERKEZİ YÖNETİM İLİŞKİSİNE ETKİLERİ

yısı artırılmış, Mera Kanunu'nda yapılan değişiklik ile enerji, maden, petrol ve turizm faaliyetleri için zaruri olan mera alanlarının farklı işlevler için kullanılabilceği belirtilmiştir (Onur ve Beyazlı, 2013). Orman Kanunu'nda şehir veya köy yapılarının toplu olarak bulunduğu yerler orman sınırları dışına çıkarılır denilmiş, Toplu Konut Kanunu'nda da TOKİ her tür ve ölçekteki planları yapmaya, yaptır- maya, tadil etmeye yetkilidir denilmiştir. Buna ek olarak kurum gerçek ve tüzel ki- şilere ait arazi ve arsaları kamulaştırmaya yetkili kılınmıştır.

Belediye Kanunu'nda dönüşüm alanlarının belirlenmesine ilişkin olarak getirilen sınırlar ortadan kaldırılmış, kamunun istediği alanda istediği büyüklükteki araziye, üzerinde yapı olup olmamasına, konumuna, mevcut kullanım amacına bakmadan dönüşüm alanı olarak ilan etmesinin önü açılmıştır. Gecekondu Kanunu'nda İmar ve İskan Bakanlığı ifadesi geçen maddelerin tamamı Toplu Konut İdaresi olarak değiştirilmiştir. Ayrıca 1985 yılında ilgili belediyelere devredilen Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'nın görev ve yetkileri, 2007 yılında TOKİ'ye devredilmiştir.

Orman arazilerinin satışına ilişkin kanunda proje alanı olarak belirlenen bölgede yapılacak imar uygulamaları proje sahibi idare tarafından yapılır ve Çevre ve Şe- hircilik Bakanlığı'nca onaylanır denilmiş, proje sahibi idareler arasında TOKİ ilk sırayı almış, ilgili belediyeler daha sonra yer bulmuştur. Organize Sanayi Bölge- leri Kanunu'nda bu alanların yer seçimi için İl Özel İdaresi'nden olumlu görüş alınması şartı getirilse de yerel yönetimlere kendi bölgelerindeki gelişim senaryo- ları ve yer seçiminin bu kararlara uygun olup olmaması durumu ile ilgili söz hakkı verilmemiştir (Onur ve Beyazlı, 2013).

Dağılım-2'deki değişiklikler kadar yürürlüğe giren yeni kanunlar da önem taşı- maktadır. Tüm bu kanunların ve düzenlemelerin içerisinde 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun ayrı bir yere sahiptir. Kan- nunun 9. maddesinde *"Bu Kanun uyarınca yapılacak olan planlar, 3/5/1985 tarihli ve 3194 sayılı İmar Kanununda ve imara ilişkin hükümler ihtiva eden özel kanun- lar da dâhil olmak üzere diğer mevzuatta belirtilen kısıtlamalara tabi değildir..."* şeklindedir. Aynı maddede 12 adet kanun listelenmiş ve kanunların *"bu kanunun uygulanmasını engelleyici hükümleri ve diğer kanunların bu Kanuna aykırı hü- kümleri uygulanmaz"* denilmiştir. Bu madde ile kanun, Türkiye'deki tüm imar uy- gulamalarında çerçeve kanun olan 3194 sayılı İmar Kanunu'nun da üzerinde bir karar alma ve uygulama yetkisi getirmekte, hiçbir kanun ve yönetmeliğe tabi ol- madan istenen yerde, istenen şekilde ve yoğunlukta yapılaşmanın önünü açmak- tadır.

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı bu kanun ile ilan edilen alanlarda planlamaya ili- şkin tüm yetkileri kendisinde toplamıştır. Bakanlık planı hem yapan hem onaylayan hem de denetleyen durumdadır. Ayrıca bakanlık bu yetkilerini TOKİ'ye aktara- bilecektir. TOKİ, Kamu İhale Kanunu'na tabi olmadığı için özel sektör ortaklık-

ları ve özel hukuka tabi anlaşmalar ile istediği özel şirket ile uygulamaları gerçekleştirebilecektir.

Riskli yapıların tespiti için gerekli olan parametreler tanımlanmamıştır. Bu yapıların tespitinin nasıl yapıldığı belli değildir. Bina tespiti yapıldıktan ve maliki ile anlaşıldıktan sonra Bakanlık konut tahsisi “yapabilir” denilmektedir. Bu durum bakanlığa takdir yetkisi vermektedir ve istemediği takdirde tahsis yapmamaktadır (Gür ve Türk, 2013).

5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun, uygulamada ilçe ve büyükşehir belediye meclislerinin, Kültür Varlıklarını Koruma Kurulunun, Bakanlar Kurulunun yetkili olduğunu belirterek kargaşaya sebep olmaktadır.

Yapılan düzenlemeler ve değişiklikler sadece imar, şehircilik ve planlama alanında olmamıştır. Tüm bunlara etki edebilecek olan ve dağılım-2’ye dahil edilmesi gereken önemli bir konu da kamu ihaleleridir. Yapılan değişiklikler ile kamu kurumlarına ihale süreçlerinde oldukça geniş takdir yetkisi verilmiş, esnek, geçici, muğlak ve sürekli değiştirilebilen yasalar devreye sokulmuştur. Ayrıca yasaların uygulanış tarzında da değişiklikler yapılarak kentsel siyasetin dinamiklerinin ihale süreçlerine olan etkisi artırılmıştır (Savaşkan, 2013).

Kamu İhale Kanunu, son 12 yılda yapılan 150 civarında değişiklik ile tamamen muğlaklaştırılmıştır. Konu ile ilgili toplam 29 yeni kanun çıkartılmıştır. Temel amacı ihalelerin şeffaf bir şekilde gerçekleşmesi olan KİK, yapılan son değişiklikler ile ilgili bakanlığa bağlanmış, yönetim kurulundan özel sektör temsilcileri çıkarılmış, sadece iktidarın atadığı bürokratlar tarafından yönetilmeye başlanmış, özerkliği tamamen yok edilmiş, siyasetin bir nesnesi haline getirilmiştir (Savaşkan, 2013).

Kentsel yenileme, kentsel dönüşüm ve büyük ölçekli kentsel projelerle ilgili olarak mevzuatta yapılan değişiklikler incelendiğinde Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’nın devreye girdiği ve merkezi yönetimin etkisinin oldukça büyük oranda arttığı görülmektedir. İlçe belediyeleri ve büyükşehir belediyeleri çalışmaları yürüten ve sorumlu üstlenici konumundan, verilen sorumlulukları yürüten ve aktörleri birbirine bağlayan bir konuma getirilmektedir. Çok fazla sayıda büyük ölçekli kentsel proje ile büyük müteahhitlik firmaları, bakanlık ve TOKİ sürece dahil olmaya başlarken büyükşehir ve ilçe belediyeleri geri plana itilmektedir.

Türkiye’de merkezîyetçi eğilimler ile birlikte planlama ve şehircilik konularıyla ilgili düzenlemelerde parçacılılaşma, kısa sürede hazırlanma ve gerçekleştirilme, katılımcılığın azalması gibi örneklerin arttığı bir gerçektir. Bu durum, mecliste görüşülen kanun tasarısı sayısının azalması ve kanun teklifi sayısının artması, kanunların meclis komisyonlarında görüşülme sürelerinin kısalmasında açık bir şe-

KENTSEL MEKANIN YENİDEN ÜRETİMİNDE GİDEREK BELİRSİZLEŞEN VE MERKEZİLEŞEN YASAL ÇERÇEVE: AMAÇLAR, SONUÇLAR VE YEREL-MERKEZİ YÖNETİM İLİŞKİSİNE ETKİLERİ

ilde görülmektedir (Şahin, 2013). En fazla görüldüğü noktalar da kanunların nasıl işleneceği konusundaki belirsizlikler ile merkezi yönetime ait takdir yetkilerinin aşırı genişlemesidir.

Türkiye’de son dönemdeki gelişmelerin programa dayalı yaklaşımlardan uzak, noktasal ve el yordamı ile yürütülen çözüm arayışları olduğu söylenebilir. Düzenlemeler çok hızlı ve sık yapılmakta, bunlara meşruiyet kazandırmak için yapılan söylemler, düzenlemenin sonuçları ile ciddi şekilde çelişmektedir (Şahin, 2013). Yetki ve sorumluluk çakışmalarının önüne geçilmesi, planlama alanında alt ve üst ölçekli planların bütünlüğünün sağlanması gibi sebeplerle yapılan değişiklikler sonucunda tam tersi etkiler görülebilmektedir.

Yukarıda incelenen kanunlardaki değişiklikler, yürürlüğe giren kanunlar ve yeni gelişmeler “belirsizliğin politikası” olarak isimlendirilebilecek bir yönetim tarzını yaratmaktadır. 12 yıldır tek başına iktidar olan AKP, yasaları veya belirli bir konuya dair mevzuatı tamamen değiştirmemiş, yeterli çoğunluğu olduğu halde anayasa değişikliğine gitmemiş, sayısız küçük değişiklik ile gerçek anlamda muğlak ve merkezîyetçi bir yasal çerçeve yaratmıştır. Bu gelişmeler ile AKP hükümetinin kentsel rant üretimi ve dağıtımını gücünü büyük ölçüde kendi kontrolü altına alacak düzenlemelere ağırlık verdiği net bir şekilde gözlenmektedir.

Konuya ilişkin belki de en çarpıcı ve açıklayıcı örneklerden birisi 2013 yılı Aralık ayında ortaya çıkan yolsuzluk operasyonları sonucu yazılı, görsel ve sosyal medyada geniş yer bulan Ali Ağaoğlu’na³ ait Bakırköy 46 projesidir. Şirkete ait internet sitesinde, ürettiği konut sayısının toplamının 30 binden fazla olduğu belirtilen Ağaoğlu’nun en son konut projesi olan Bakırköy 46, İstanbul İli Bakırköy İlçesi Kartaltepe Mahallesi 869 Adada⁴ yer almaktadır. Proje alanı toplam büyüklüğü 45 bin m² civarındadır (<http://www.ibb.gov.tr>). Proje alanı ve etrafındaki parseller 2011 yılı Kasım ayında Ağaoğlu Şirketler Grubu tarafından satın alınmıştır (toplam 70 bin m²) (<http://www.taraf.com.tr>).

3 Son 12 yılda çok fazla büyük ölçekli konut projesi gerçekleştiren Ağaoğlu Şirketler Grubu’nun yönetim kurulu başkanı olan Ali Ağaoğlu 2013 yılı Mart ayında Forbes dergisinin yaptığı araştırmaya göre yapılan dünyanın 527. Türkiye’nin de 8. en zengin “iş adamıdır” (<http://www.forbes.com/billionaires>)

4 869 ada 22 no.lu paftadadır ve 35, 36, 88, 93 ve 112 sayılı parsellerden oluşmaktadır. Denize olan mesafesi en yakın noktada 500 metre, en uzak noktada 1000 metredir.

KENTSEL MEKANIN YENİDEN ÜRETİMİNDE GİDEREK BELİRSİZLEŞEN VE MERKEZİLEŞEN YASAL ÇERÇEVE: AMAÇLAR, SONUÇLAR VE YEREL-MERKEZİ YÖNETİM İLİŞKİSİNE ETKİLERİ

Arazi satın alındığı tarihte üzerinde kullanılmayan ve atıl durumda olan dokuma fabrikası ve buna ait taşınmazların olduğu belirtilmektedir. Aynı tarihte imar durumu ise “Hmaks=30.50 metre, Emsal=2.00, Ticaret Alanı + Park ve Dinlenme Alanı”. Yani alanda ticaret fonksiyonlu tesisler yapılabilir, bu tesisler (yaklaşık olarak) en fazla 10 katlı olabilir, toplam inşaat alanı 90 bin m²'yi geçemez, alanın yarıya yakın kısmı da kamuya açık park ve rekreasyon-dinlenme alanı olarak ayrılacaktır.

Proje kapsamında Ağaoglu Şirketler Grubu, alanda 1/5000 ölçekli nazım imar planında değişiklik yetkisi olan İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne 22 Kasım 2012 tarihinde imar değişikliği için başvurmuş, mevcut imar şartlarının değiştirilmesini talep etmiştir. Hmaks=30 metreden Hmaks=70 metreye çıkarılması, 18. madde uygulamasına tabi olmadan plan kapsamındaki parsellerin tevhid edilmesi koşuluyla alanın %60'ının Konut Alanı, %40'ının ise Yol ve Park Alanı olarak ayrılması istenmiştir. Bu sayede park alanı yaklaşık 15 bin m² azaltılacak, ticaret alanı konut alanına dönüştürülecek ve alana ilave nüfus getirilecek, toplam inşaat alanı yaklaşık olarak 3 kat artırılacak, emsal hesabı kadastral alan üzerinden yapılacağından normal hesaba göre Emsal=4.00'e yaklaşmış olacaktır (<http://application2.ibb.gov.tr/IBBWC/MeclisGundemi.aspx>).

İstanbul Büyükşehir Belediyesi İmar Komisyonu bölge yapılaşma şartlarının çok üzerinde inşaat artışı önerildiği, önerilen inşaat ve nüfus yoğunluğunun bölgeye ilave altyapı ve donatı ihtiyacı getireceği, yeşil alanların azaltıldığı, 1/5000 ölçekli nazım imar planı ilke ve kararlarına aykırı nitelik taşıdığı gerekçeleri ile plan değişikliğinin kabul edilmemesi yönünde görüş belirtmiştir. AKP mensubu meclis üyelerinin çoğunlukta olduğu İBB Meclisi, bu görüşler doğrultusunda Ağaoglu'nun yaptığı başvuruyu “oybirliği” ile reddetmiştir.

Değişiklik talebi reddedildikten sonra aynı alanda aynı tür bir değişiklik için yine AKP hükümetine ait Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na başvuru yapılmıştır. Bakanlık, alanı 644 sayılı Kanun Hükmünde Kararname'ye dayanarak “Özel Proje Alanı” ilan etmiş, Bakırköy Belediyesi'ne alana ilişkin görüş sormuş, cevap beklenmeden 26 Aralık 2012 tarihinde (değişiklik talebinin İstanbul Büyükşehir Belediye Meclisince reddedilmesinden 34 gün sonra) istenen değişiklikleri onaylamış, 1/5000 ve 1/1000 ölçekli planları 10 Ocak-8 Şubat 2013 tarihleri arasında askıya çıkarmıştır⁵. (<http://www.bakirkoy.bel.tr/bakirkoyhaberler.aspx?hid=1555>)

Bakırköy Belediyesi sınırları içerisinde olan önemli bir arazi için ilgili Belediye ile hiçbir şekilde görüşme yapılmadan, hiçbir katılımcı süreç işletilmeden İstanbul

5 Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın internet sitesinde Ocak 2014 itibarı ile bahsi geçen plan değişikliği ile hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Tam olarak aynı tarihte onaylanan İzmir, Urfa, Sivas, Van ve Ankara illerinde yapılan plan değişikliklerine ise sitede yer verilmiştir.

Büyükşehir Belediyesi'ne başvuru yapılmış, başvuru kabul edilmeyince, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na başvuru yapılarak değişiklik buradan geçirilmiştir.

Yapılan plan değişikliği sonucu alanın bağlı olduğu Bakırköy Belediyesi, Bakırköy 46 Projesinin tadilat planlarının donatı alanlarını azaltıcı, yapı ve nüfus yoğunluğunu artırıcı, ulaşımı olumsuz yönde engelleyici, tarihi yarımada silüetini bozucu etkileri olduğu gerekçesi ile plana itiraz etmiş, yapılan itiraz Bakanlık tarafından reddedilmiştir. Belediye, 30 Nisan 2013 tarihinde aynı sebeplerle Bölge İdare Mahkemesinde iptal davası açmıştır. Dava devam ederken yasal zorunluluk sebebi ile Ağaoğlu Şirketler Grubuna 25 Eylül 2013 tarihinde inşaat ruhsatı vermiştir.

Bölge İdare Mahkemesi 6 Aralık 2013 tarihinde plan tadilatının İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı'nca plan ana kararlarına aykırı bulunduğu, Ulaşım Planlama Müdürlüğü'nce de bölgesel ulaşım sistemi açısından uygun görülmediği, konut alanlarında öngörülen 70 metrelik irtifa ile tarihi kent merkezi görünümünü olumsuz etkilediği, alınan kota göre 63 metreyi geçmemesi gerektiği halde planların 70 metrelik bir yüksekliği öngördüğü gibi sebeplerle yürütmeyi durdurma kararı vermiştir (<http://www.gazetecileronline.com>). sürecin buraya kadar olan kısmını belki de en iyi açıklayan yorumlardan birisi Ağaoğlu'nda gelmiştir: “Kurumlar arası çekişmenin kurbanı olduk!”

Ağaoğlu, 17 Aralık sürecinden sonra bir süre sessiz kalmıştır; Eylül 2014'de yaptığı açıklama ise hem yaşanan sürecin anlaşılması, hem büyük sermaye sahiplerinin ne seviyede küstahlaştığını, kamu yararının nasıl görmezden geldiğini, patronaj ilişkilerinin ve kollamacı ağların vardığı noktayı anlamak açısından önemlidir. “Sanayi arsasıydı, 18. madde sebebiyle burada herhangi bir inşaat yapılamıyordu, almadan önce Büyükşehir Belediye Başkanı (İBB) Kadir Topbaş'a “Bu maddeyi kaldırıp imara açabilir miyiz?” diye sordum, “Tabi ki, memnuniyetle bu ay yaparız” dedi. Arsayı alıp imar için bekledim, iki yıl onay çıkmadı. Ben de gittim Başbakan'a (RTE) şikayet ettim. Ardından da Bakanlık'a (ÇŞB) başvurdum. Bunun için de beni gözaltına aldılar... Buradaki imar planı en masum imar planıdır...” (www.emlakwebtv.com)

Yukarıda ayrıntılandırılan tekil örneğin gerçekleşmesi ve kamu yararına aykırı, şahsa özel imar haklarının tanımlanarak kentsel rantın özel şahıslara aktarılması için 3194 sayılı İmar Kanunu, 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ve 5393 sayılı Belediye Kanunu'ndaki değişiklikler ile 644 sayılı Kanun Hükmünde Kararname'den yararlanılmıştır.

Bu örnek Türkiye'nin neredeyse her kentinde gerçekleşmekte olan arsa spekülasyonu ve rant yaratma girişimlerinden sadece bir tanesidir. Bu alanda üst ölçekli planlara uyumlu şekilde alt ölçekli planları ve plan değişikliklerini yapma ve onay-

KENTSEL MEKANIN YENİDEN ÜRETİMİNDE GİDEREK BELİRSİZLEŞEN VE MERKEZİLEŞEN YASAL ÇERÇEVE: AMAÇLAR, SONUÇLAR VE YEREL-MERKEZİ YÖNETİM İLİŞKİSİNE ETKİLERİ

lama yetkisi ilçe ve büyükşehir belediyelerine aittir. Fakat yaratılan muğlak mevzuat sayesinde, istediği rantı elde edemeyen büyük sermaye grubu siyasi ilişkiler, rüşvet ve kollamacı ağlar ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığı üzerinden değişiklikleri şaşılacak derecede bir hızla gerçekleştirmiştir.

Bu mevzuat değişiklikleri siyasal süreçte aktörler arasındaki kollamacı ağlarla görünür hale gelmekte, kollamacı ağlar da bu değişiklikler ile bütünlüğün ortadan kalkmasına yol açmakta, noktasal müdahalelere dayalı yeni bir kamu politikası oluşturma pratiğine yol açmaktadır (Şahin, 2013). Devletin kapitalist mantıktaki müdahaleleri ile birlikte ikili bir mevzuat yapısı oluşmaya başlamakta, temel kanunlar etkisizleşirken Başbakanın, Bakanların ve benzer siyasi görüşteki büyük sermaye sahiplerinin etkisi altında şekillenen yasal düzenlemeler el yordamı ile gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır.

Tahmin edileceği üzere bu sürecin devam etmesi sermayenin çıkarları doğrultusunda daha hızlı değişen, tamamen o anın gereklerine hitap eden ve daha sonra yenisi ile değiştirilen, daha parçacı düzenlemeleri getirebilecektir.

Bu durum bir kısır döngü olarak görünse de gücü elinde bulunduran iktidarın kendi meşruiyetini sağlamak amacı ile kullandığı bir araca dönüşme ihtimali de bulunmaktadır. Kapitalist güçler açısından bir tür hegemonya inşa etme çabası olarak da değerlendirilebilecek bu süreçte planlama; “yatırımı kolaylaştıran”, “kentten mar-kalaşmasını ve pazarlanmasını sağlayan”, “rant açısından atıl kalmış alanlara yatırım çeken”, kısacası Lefebvre’nin tabiri ile “kapitalizmin soyut mekanı”nı üreten “teknik bir uygulama aracı” rolünde yeniden tanımlanmaya başlamış gibi görünmektedir (Penpecioglu, 2013).

Hızlı bir şekilde değişen şartlara uyum sağlama, “çağrı yakalama”, “krizleri atlatma”, “ekonomik büyüme”, “kalkınma”, “istihdam yaratma” gibi popülist söylemlere ek olarak sayıları giderek artan şekilde açığa çıkan ve üzerleri hızla kapatılmaya çalışılan yolsuzluk olayları ile birlikte yetkilerin daha da merkezileştiği, giderek otoriterleşen bir yönetim anlayışının hakim olacağı aşikardır. Belirsizleşen/muğlaklaşan mevzuat bu gidişatin bir parçası olarak karşımızda durmaktadır. Bu yönetim anlayışına ve planlamanın kent mekanını sermayenin çıkarları doğrultusunda dönüştüren yapısına karşı çıkabilmek için sadece yasal çerçeve konusunda değil, devletin yeniden ölçeklendirilmesi ve kent mekanına dair oluşturulan siyasalar ile ilgili, Türkiye’ye has siyasi, sosyal ve toplumsal süreçler ile değer yargılarını göz önüne alan kapsamlı ve ayrıntılı çalışmaların ve incelemelerin yapılması gerekmektedir.

Plancılar, belirsizliği görmezden gelmek yerine onu kabul edip, giderilmesi için gerekli olan çalışmalara yoğunlaşmalıdırlar. Karmaşık durumlarda sorumluluk alarak kafa karışıklıklarının giderilmesine ve gerçek sorunların çözümü için yeni tarzlar ve süreçler tanımlanmasına yardımcı olmalıdırlar (Christensen, 1985).

KAYNAKÇA

Allum, P., 1995, *State and Society in Western Europe*, Polity Press.

Balaban, O., 2008, *Capital Accumulation, The State and The Production of Built Environment: The Case of Turkey*, O.D.T.Ü Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Doktora Tezi, Ankara.

Bayırbağ, M. K., 2013, *Siyaset Bilimi ve Kent Çalışmaları*, editörler Atılğan G., Aytekin E. A. *Siyaset Bilimi*, Yordam, Ankara.

Christensen, K. S., 1985, *Coping with Uncertainty in Planning*, *Journal of the American Planning Association*, 51:1

Duyguluer, F., 2012, *Turkish Spatial Planning Practice In The Neoliberal Era: Over-Fragmentation*, Master's Thesis Submitted to the Graduate School of Natural and Applied Sciences, Middle East Technical University, Ankara.

Lefebvre, H., 1991, *The Production of Space*, Blackwell Publishers, Oxford, (Fransızca orijinal ilk basımı 1974).

Gurr, T. R., King, D. S. 1987, *The State and The City*, Macmillan Education.

Gür, S., Türk, Ş. T., 2013, *Kentsel Yenilemede Yasal Çerçevenin Rolü: Bağcılar/Göztepe Mahallesi Kentsel Yenileme Alanı Örneği*, 4. Kentsel ve Bölgesel Araştırmalar Sempozyumu Bildiri Kitabı, Mersin.

Harvey, D., 1982, *Limits to Capital*, Basil Blackwell Publisher, Oxford.

Harvey, D., 1985, *The Urbanization of Capital*, The John Hopkins University Press, Baltimore.

Kartez, J. D., Lindell, M. K., 1987, *Planning for Uncertainty: The Case of Local Disaster Planning*, *Journal of the American Planning Association*, 53:4.

Keleş, R., 2006. *Kentleşme Politikası, Gözden Geçirilmiş 9. Baskı*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

Mlakar, A., 2009, *Uncertainty in Spatial Planning Proceedings*, *Urban Challenge*, Volume 20, no. 2,

Onur, F. Ş., Beyazlı, D. Ş., 2013, *Parçacıl Planlamaya Yön Veren Yasal Düzenlemeler ve Planlamaya Etkileri*, 4. Kentsel ve Bölgesel Araştırmalar Sempozyumu Bildiri Kitabı, Mersin.

Pahl, R., 1975, *Whose City? And Further Essays On Urban Society*, 2nd Edition, Penguin, London.

Penpecioglu, M., 2011, *Kapitalist Kentleşme Dinamiklerinin Türkiye'deki Son 10 Yılı: Yapılı Çevre Üretimi, Devlet ve Büyük Ölçekli Kentsel Projeler*, *Birikim Dergisi*, Sayı: 270, İstanbul.

KENTSEL MEKANIN YENİDEN ÜRETİMİNDE GİDEREK BELİRSİZLEŞEN VE MERKEZİLEŞEN YASAL ÇERÇEVE: AMAÇLAR, SONUÇLAR VE YEREL-MERKEZİ YÖNETİM İLİŞKİSİNE ETKİLERİ

Savaşkan, O., 2013, Neoliberalleşme, Kentsel Altyapı Yatırımları ve Sermaye Birikim Süreçlerinin Yeni Dinamikleri: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Örneği, 4. Kentsel ve Bölgesel Araştırmalar Sempozyumu Bildiri Kitabı, Mersin.

Şahin, S. Z., 2013, Türkiye’de Neo-liberal Mekânsal Kurgunun Siyasal Yapıtaşları: Yeniden Ölçeleme, Parçalanmış Yasama ve Kentlerin Patronu, 4. Kentsel ve Bölgesel Araştırmalar Sempozyumu Bildiri Kitabı, Mersin.

Tekeli, İ., 1998. Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması. 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

İnternet Kaynakları: (Kaynakların tamamına erişim 02-19 Ocak 2014 tarihleri arasında gerçekleşmiştir, sadece www.emlakwebtv.com adresine erişim Eylül 2014 tarihinde gerçekleşmiştir)

<http://www.tbmm.gov.tr/kutuphane>

<http://www.mevzuat.gov.tr>

<http://www.csb.gov.tr/>

<http://application2.ibb.gov.tr/IBBWC/MeclisGundemi.aspx>

<http://www.ibb.gov.tr/tr-TR/Pages/MeclisKararlari.aspx>

<http://www.bakirkoy.bel.tr>

<http://www.hurriyet.com.tr>

<http://www.taraf.com.tr>

<http://www.gazetecileronline.com>

<http://www.bakirkoy46.com>

<http://www.emlakwebtv.com>

2A. OTURUM - 7 KASIM 2014
KARAR ALMA SÜREÇLERİNDE YASAL VE YÖNETSEL ÇERÇEVE
Oturum Başkanı: **Prof. Dr. Ferhan GEZİCİ**

BİR 1/100.000 ÖLÇEKLİ ÇDP HİKAYESİ
Yrd. Doç. Dr. Ali Cenap YOLOĞLU

MEKÂNSAL PLANLAR YAPIM YÖNETMELİĞİ ÜZERİNE
DÜŞÜNCELER
Ali VARDAR

AVRUPA'DA ve TÜRKİYE'DE ÇOK-MERKEZLİ
MEKANSAL GELİŞME ÜZERİNE:
KAVRAMLAR, EĞİLİMLER VE POLİTİKALAR
*Doç Dr. N. Aydan SAT - Doç Dr. Çiğdem VAROL-
Dr. Sevinç Bahar YENİGÜL - Dr. Aslı GÜREL ÜÇER*

PLANLAMADA GERİ VE İLERİ-BİLDİRİM:
İSTANBUL PRATİĞİ VE ÜLKE PLANLAMA GÜNDEMİ*
Ulaş AKIN, Prof. Dr. Tüzin BAYCAN

Kolokyuma katılmadıkları için yayınlanmamıştır.

BİR 1/100.000 ÖLÇEKLİ ÇDP HİKAYESİ

Yrd. Doç. Dr. **Ali Cenap YOLOĞLU**

Mersin Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Mersin'in Mersin-Adana 1/100.000 ölçekli ÇDP süreci Mersin Valiliği'nin Mersin Hilton Otelinde yaptığı toplantıyla başladı. Şehir Plancıları Odası Mersin İl Temsilcisi olmam nedeniyle toplantıya ben de davet edildim. Toplantı salonu oldukça büyük olmasına rağmen tam kapasite doluydu. Genellikle hangi ölçekte olursa olsun planlama faaliyetlerine yönelik toplantılara bu kadar rağbet gösterildiğine daha önce şahit olmamıştım. Yaklaşık 4 saatlik bir mesafede olmasına rağmen Anamur İlçesini temsilen bile oldukça çok sayıda seçilmiş ve atanmış yöneticiler toplantıda hazırды.

Öncelikle, Valilik adına Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü tarafından bir sunuş yapıldı. Sunuş sırasında Mersin Valisi ile Mersin Büyükşehir Belediye Başkanı aynı masanın arkasında, sahnede yan yana oturuyorlardı. Bürokratların yaptığı sunuştan sonra Vali söz aldı ve kısa bir değerlendirmede bulundu. Daha sonra da sözü salondaki haziruna bıraktı.

Muhtarından belde belediye başkanına, üniversite yöneticisinden STK yöneticisine bir çok kişi söz aldı ve şikayetlerini bildirdi. Şikayetlerin temel nedeni Danıştay tarafından iptal edilen Karaman-Mersin 1/100.000 ölçekli ÇDP'ydı.

Karaman-Mersin 1/100.000 ölçekli ÇDP ölçeğinin gerektirdiği soyutlukta ve ilişki kurma biçimine göre hazırlanmamıştı. Daha çok daha 1/25.000 ve hatta 1/5.000 ölçeğinde hazırlanmış bir planın 1/100.000 ölçeğe küçültülmesiyle elde edilmiş bir plan diline sahipti. Planın hem gösterim şekli hem de lejantı bunun en açık örneğiydi.

Planın dilinden kaynaklanan sorunlar yanında yerel idari birimlerin tavrı da durumu güçleştirmişti. Hem iktidarın yarattığı baskı hem de idare mahkemelerinin verdiği iptal kararlarından dolayı kimse insiyatif almak istemediği için en ufak bir durumda herkes dönüp 1/100.000 ölçekli plan bakıyordu. Kendi tarım arazisine

BİR 1/100.000 ÖLÇEKLİ ÇDP HİKAYESİ

bir ev yapmak isteyen bir çiftçi bile ilgili makama başvurduğunda dilekçesi 1/100.000 ölçekli plana göre değerlendirilip karar veriliyordu. 1/100.000 ölçekli bir haritada 1 milimetrenin yer yüzünde 100 metre genişliğinde bir alana tekabül ettiği düşünülürse insanların başvurularının 1/100.000 ölçekli plana göre değerlendirilmesinin nasıl sonuçlar doğuracağı ortadadır.

Şahıslar kadar belediyeler de bu durumdan muzdaripti. Belde Belediyelerinin 1/5000 ve 1/1000 ölçekli Nazım ve Uygulama İmar Planı kararları 1/100.000 ölçekli ÇDP kararlarına göre değerlendirilip, yorumlanıyordu. Buna göre birçok belde belediyesi günlük pratiklerinde bir çok engelle karşılaşıyorlardı.

Birçok şahıs ve kurum temsilcisinden sonra ŞPO İl Temsilcisi olarak ben de söz aldım. Valiliğin 1/100.000 ölçekli ÇDP hazırlamak gibi bir yetkisinin olmadığını, il sınırı Büyükşehir Belediyesi sınırı olan illerde Büyükşehir Belediyelerinin; diğer illerde ise İl Özel İdaresinin 1/100.000 ölçekli plan yapma yetkisinin olduğu, gelecek yerel seçimlerden sonra Mersin il sınırının da Büyükşehir sınırı olacağını ve ondan sonra Mersin Büyükşehir Belediyesinin 1/100.000 ölçekli ÇDP yapabileceğini söyledim, ve ardından; buna göre valiliğin amacının ilgili bakanlığa yardımcı olmak mı, yoksa gerçekten planı üretmek gibi bir niyetinin olup olmadığını sordum.

Bu değerlendirmeler ve sorular salonda soğuk bir havanın esmesine neden oldu. Vali, Valiliğin tüm bakanlıkların yereldeki temsilcisi olduğunu vurgulayarak topu taca attı. Ancak Valinin 1/100.000 ölçekli ÇDP konusundaki motivasyonunun gelecek yerel seçimlerde AKP'nden Mersin Büyükşehir Belediye Başkanlığına aday olma durumu olduğunu sonradan öğrendim.

Mersin Valisi'ne yönelttiğim soruya bağlı olarak toplantı sonrasında kulislerde, yerel seçimlerden sonra il sınırının Büyükşehir Belediyesi sınırı olması nedeniyle 1/100.000 ölçekli ÇDP yapma yetkisinin Büyükşehir Belediyesine geçeceği dillendirilmeye başlayınca bu Mersin Büyükşehir Belediyesi Yöneticilerinin (Belediye Başkanının toplantı sırasında valinin yanında oturduğunu hatırlatmak isterim) dikkatini çekti ve daha sonra ŞPO il temsilcisi olarak Büyükşehir Başkanı tarafından konuyu konuşmak üzere davet edildim.

Daha sonra Valiliğin ilçelerde kaymakamlıklar aracılığı ile 1/100.000 ölçekli ÇDP ile ilgili toplantılar yaptığını duydum. Toplantıların davetli listesine baktığımda, toplantıların STK'ndan çok bakanlıkların ilçelerdeki taşra teşkilatının temsilcileri ile yapıldığı gördüm. İlerleyen zaman içinde Valilik İl Özel İdaresi binası toplantı salonunda 1/100.000 ölçekli ÇDP ile ilgili bir toplantı yapacağını duyurdu.

Toplantıyı bir Vali Yardımcısı yürütüyordu. Bizlere söylenen şuydu: ilçelerde 1/100.000 ölçekli ÇDP ile ilgili toplantıların tamamlandığı, şimdi sıranın merkez ilçelere geldiği idi. Bizler (Meslek Odaları ve STK temsilcileri) de bu kapsamda davet edilmiştik.

Vali Yardımcısı; bu toplantıda elde edilen görüşlerle birlikte tüm elde edilen görüşlerin bir dosya halinde ilgili Bakanlığa gönderileceğini söyledi. Daha önce Valiliğin 1/100.000 ölçekli ÇDP'ni kendi üreteceği söylenmişti, şimdi ise tüm görüşlerin Bakanlığa gönderileceği söyleniyordu. Ben de söz alarak, Vali Yardımcısına plan yapım sürecinin Bakanlıkla birlikte yürütülmesine rağmen neden toplantıda bir Bakanlık temsilcisinin olmadığını sordum, ancak soruma yanıt alamadım.

Bundan belli bir süre sonra Valilik tekrar il Özel İdaresi Binasında 1/100.000 ölçekli ÇDP ile ilgili bir toplantı yapacağını duyurup bizleri (Meslek Odaları ve STK temsilcileri) davet etti. Ancak bu sefer farklı bir durum vardı. Bakanlık temsilcisi de toplantıya katılıyordu.

Bakanlık temsilcisinin konuşması ilginçti şöyle ki: sanki şimdiye kadar Valilik tarafından yapılan çalışmalardan ya hiç haberi yoktu, ya da şimdiye kadar yapılan çalışmaların hiç bir önemi yoktu ve sanki tüm süreç "YENİ" başlıyormuş gibi konuşuyordu. Bakanlık temsilcisinin beyanına göre evraklar/görüşler yeniden toplanacak ve yeniden Bakanlığa iletilecekti.

Bu arada kulislerde dolaşan söylenti şuydu: Karaman-Mersin 1/100.000 ölçekli ÇDP'nin Mersin kısmı ile Adana 1/100.000 ölçekli ÇDP birleştirilecekti. Adana-Mersin 1/100.000 ölçekli ÇDP işi Ankara'daki bir firmaya bir planlama işi olarak değil ancak bir CBS işi olarak ihale edilmişti. Karaman-Mersin 1/100.000 ölçekli ÇDP'nin Danıştay tarafından iptal edilmesinin bir nedeni Karaman ve Mersin illerinin aynı İBBS2 bölgesinde olmamasıydı. Bakanlık bu sorunu Mersin'i aynı İBBS2 bölgesinde yer alan Adana ile birlikte planlayarak aşmak istiyordu. Bunu ise yeniden plan üretmek yerine mevcut iki planı birleştirerek yapmak istiyordu.

Toplantı sırasında ben Bakanlık temsilcisine; toplantı çağrısı yapıldığında; bize Bakanlık tarafından hazırlanan yada hazırlatılan bir "TASLAK" plan sunulacağını zannettiğimi ve sürecin yeni başladığını duyduğumda şaşırduğımı belirttim. Bunun devamı olarak, daha önce belirttiğim söylentiyle ilişkili olarak Bakanlık temsilcisine plan işinin ihale mi edileceği yoksa Bakanlık bünyesinde mi üretileceğini sordum. Bakanlık temsilcisi bana planın Bakanlık bünyesinde üretileceğini söyledi.

Ben de Adana-Mersin 1/100.000 ölçekli ÇDP'nin üretim sürecinin uzun süreceğini, gelecek yerel seçimlere kadar planın tamamlanmasının imkansız olduğunu ve yerel seçimlerden sonra da yetkinin Mersin Büyükşehir Belediyesine geçeceğini düşündüm. ŞPO il temsilcisi olarak, 1/100.000 ölçekli ÇDP'nin Büyükşehir Belediyesi tarafından yapılmasını tercih ediyordum çünkü sürece müdahil olmanın daha kolay olacağını tahmin ediyordum.

Aradan kısa bir zaman geçmeden Adana-Mersin 1/100.000 ölçekli ÇDP'nin onaylandığı ve Bakanlık sayfasında yayımlandığını haber aldım. İlk aklıma gelen Ba-

kanlık temsilcisinin de katıldığı il Özel İdaresi Binasında yapılan toplantı oldu. İki olasılık vardı: birincisi, Bakanlık temsilcisinin tüm olup bitenden haberi vardı ve İl Özel İdaresi Binasında yapılan ikinci toplantıya katılan herkesi kandırmıştı; ya da Bakanlığın üst düzey yönetimi kendi daire başkanlarını da içerecek şekilde herkesi kandırmıştı. Çünkü Bakanlığın toplantılara katılım düzeyi daire başkanlığı seviyesindeydi.

Adana-Mersin 1/100.000 ölçekli ÇDP'nın Mersin açısından en önemli yanı "nükleer santral" kullanımının planda yer almasıydı. Çünkü yapılması planlanan Akkuyu Nükleer Santralının ÇED raporu alabilmesi için bu gerekliydi. Ancak tarihsel olarak daha sonra yer alması gereken ÇED raporu, kendi içinde "kısa sürede hazırlanacağı" belirtilen 1/100.000 ölçekli ÇDP'na referans veriyordu. Zaten Akkuyu Nükleer Santralının ÇED raporu yayımlandıktan kısa bir süre sonra 1/100.000 ölçekli Adana-Mersin ÇDP onaylandı ve yayımlandı.

Adana-Mersin 1/100.000 ölçekli ÇDP planı incelendiğinde: 2007 yılında onaylanan ve daha sonra Danıştay tarafından iptal edilen Karaman-Mersin 1/100.000 ölçekli ÇDP'nın Mersin kısmının aynen alındığı; yine plan raporunun Mersin kısmının aynen alındığı görülmektedir. Çünkü 2007 yılında tüzel kişiliği olan ancak daha sonra çeşitli düzenlemelerle tüzel kişiliği ortadan kalkan belediyeler için sanki hala varlarmış gibi nüfus projeksiyonu yapılmıştı.

ÇDP'nın projeksiyon yılı 2025 olmasına rağmen Mersin için yapılan nüfus projeksiyonu TÜİK tarafından 2023 yılı için yapılan nüfus projeksiyonunun yaklaşık iki katıydı. Bunun başlıca nedeni şuydu: tüm ilçe ve belde belediyelerinin mevcut planları bilgisayar ortamında birleştirilmiş ve yerelde herhangi bir gerilim yaratmamak için ilçe ve belde belediyeleri tarafından planlanan tüm alanlar korunmuştu. Bunun doğal bir sonucu olarak 2023 nüfus tahmininin 2 katına yetecek bir alan 2025 yılı için planlanmıştı.

Bununla birlikte 2013 Adana-Mersin 1/100.000 ölçekli ÇDP tüm yetersizliklerine rağmen özellikle büyük ölçekli, çimento fabrikaları, termik santraller ve hidroelektrik santralleri konusunda çok titizdi ve hem hiç biri konusunda bir hata içermiyordu.

1/100.000 ölçekli Adana-Mersin ÇDP sadece mesleğimizden dolayı biz şehir plancılarının değil başta İKK olmak üzere Mersin Barosu, Mersin Tabip Odası, NKP gibi bir çok meslek ve sivil toplum örgütünün ortak ilgi alanlarından biriydi. Biz de TMMOB'ne bağlı bir Oda olarak Mersin İKK'nun doğal bir üyesiydik. 1/100.000 ölçekli ÇDP konusu konuşulurken sürecin Adana İKK ile görüşülmesinde fayda olacağı dile getirildi, çünkü 1/100.000 ölçekli ÇDP'nın Mersin kadar Adana'yı da ilgilendirdiği kesindi. Konunun görüşülmesi üzerine Adana İKK ile bir toplantı organize edildi. Yapılan toplantıdan benim elde ettiğim izlenim

1/100.000 ölçekli ÇDP, Adana'da Mersin'de olduğu kadar önemsenmiyordu. Bunun bir kaç nedeni olabilirdi. Birincisi Adana sınırları içinde Mersin'de olduğu gibi "Nükleer Santral" benzeri bir tehdit yoktu. ikincisi, daha önce onaylanan ve şimdi sadece Mersin ile eklemenecek olan 1/100.000 ölçekli Adana ÇDP Büyükşehir Belediyesi tarafından hazırlanmıştı ve bu hazırlık sürecinde toplumun tüm kaygılarını giderecek çözümler üretilmişti.

1/100.000 ölçekli Adana-Mersin planının onaylanmasında sonra yasal süresi içinde toplumun her kesiminden itirazlar yükseldi ve bu itirazlar, özellikle Nükleer Santral konusunda, yazılı şekilde Valiliğe iletildi. Kasım 2013'ten şimdiye kadar bu itirazlara bakanlık tarafından bir yanıt verilmedi. Mart 2014 tarihiyle 1/100.000 ölçekli Adana-Mersin ÇDP aleyhine verilen dava dilekçelerine de ilgili adli makamca bir sayı da verilmedi. Yani hukuki süreç de henüz başlamamıştı.

Tüm bu anlatılan hikayeden bazı genellemeler yapılacak olursa:

- 1- Ölçeğe bağlı olarak planlamanın dili ile ilgili yereldeki gelişmeleri daha önce vurgulanmıştı. Bir kez daha altını çizmek gerekirse, gerçekten de bir kentin işleyişini düzenlemeyi amaçlayan bir planlama çalışması, hem kararları hem de dili bazında yanlış biçimde kurgulanırsa kentte bir düzen sağlamaktan öte bir kaos kaynağına bile dönüşebilmektedir.
- 2- Merkezi iktidarın yereldeki uzantıları tek bloktan oluşan bir yapı oluşturamaktadır. Özellikle merkezi hükümetin bazı kararları (1/100.000 ölçekli ÇDP üretmek gibi) merkezi iktidarın yerel ayakları tarafından, belli düzeyde rekabete de konu olmak üzere, kendilerini ön plana çıkarabilecekleri veya kendi siyasi kariyerlerinde bir aşama daha kaydedecekleri bir fırsat olarak değerlendirilmektedir. Mersin Valisi'nin 1/100.000 ölçekli ÇDP'ye ilişkin tavrı bu çerçevede değerlendirilebilir. Aynı zamanda, merkezi iktidara yakın ancak bir blok oluşturmayan yerel aktörler arasındaki rekabet keskinleşirse bu belli bir aşamada tasfiye ile de sonuçlanabilir.
- 3- Sermaye ölçeği büyüdükçe, sermayenin ilgilendiği plan ölçeği de büyümektedir. Buna karşın küçük ölçekli sermayenin ilgi odağı ise küçük ölçekli planlardır. Nükleer santral, termik santral, çimento fabrikası, hidroelektrik santrali gibi büyük ölçekli yatırım sahipleri ÇDP gibi büyük ölçekli planlarla ilgilenirken ve taleplerine yanıtı Bakanlık koridorlarında ararken, müteahhitler gibi küçük ölçekli yatırımcılar ise çıkarılarını Nazım ve Uygulama İmar planı gibi küçük ölçekli planlar aracılığı ile maksimize etmeye çalışmaktadırlar.

Tablo-1. Sermaye ölçeği-plan ölçeği ilişkisi

		Sermaye ölçeği	
		büyük	küçük
Plan ölçeği	büyük	x	
	küçük		x

4- Diğer bir konu başlığı ise zamansallıktır. ÇDP gibi büyük ölçekli planlar bir şekilde, önceden planlanmış büyük ölçekli yatırımlara meşruluk kazandırırken, küçük ölçekli planlar henüz ne yapacağını bilmeyen ve arayış içinde olan küçük ölçekli sermayenin kendine kazanç yaratmasına olanak sağlayan bir mecra olarak görülmektedir. Diğer bir deyişle büyük ölçekli sermaye için planlar bir sonuç noktasıyken; küçük ölçekli sermaye için planlar bir başlangıç noktası olmaktadır.

		Zamansallık	
		Önceden düşünülmüş	Şu an düşünülen
Plan ölçeği	büyük	x	
	küçük		x

Tablo-2. Zamansallık-plan ölçeği ilişkisi

5- Büyük ölçekli planlar daha geniş kapsamlı bir muhalefete konu olmaktadır. Gezi Parkı direnişi gibi sembolik önemi olan olaylar bir kenara bırakılacak olursa, sermayenin ölçeğinin artmasına bağlı olarak özellikle çevresel etki açısından zararlı söz konusu yatırımın insanların gündelik yaşamlarını ve geleceklerini tehdit etme potansiyeli artmaktadır. Bu potansiyel tehdit karşısında da daha büyük bir insan kitlesi mobil hale gelmektedir. Mersin ölçeğinde Nükleer Santral gibi hem Mersin’i hem de yakın çevresini etkileyebilecek bir risk karşısında toplumun farklı kesimleri bir araya gelerek tepkilerini ortaya koyabilmektedirler. Ancak Tevfik Sırrı Gür stadyumunun bir AVM’ne dönüştürülme girişimleri ise kent ölçeğinde çok sınırlı bir tepki oluşturabilmiştir.

Tablo-3. Muhalefet ölçeği-plan ölçeği ilişkisi

		Muhalefet ölçeği	
		büyük	küçük
Plan ölçeği	büyük	x	
	küçük		x

6- Tüm bu süreç içinde devlet özellikle büyük ölçekli sermayenin en belirgin muhatabı olarak büyük ölçekli plan yapma yetkisini, özellikle güçlü toplumsal muhalefetin olduğu yerlerde yerel birimlere bırakmak istememektedir. Ve hatta yasal mevzuatta bilinçli olarak çeşitli boşluklar yaratarak yasal yoldan süreçlerin tıkanmasına da engel olmaktadır. İster kendisine bağlı isterse kendisinden bağımsız olsun büyük sermaye gruplarıyla işbirliği içinde hareket etmek veya sermayenin sorunsuz biçimde hareket etmesini sağlamak bir şekilde iktidarın kendini var eden toplumsal koşulların yeniden yaratılmasıyla doğrudan ilgilidir. Buna karşın imar planı tadilatı, revizyon imar planı veya ilave imar planı gibi küçük ölçekli planlar aracılığı ile sağlanan küçük oyun alanları ise yerel iktidarların kendini var etmesini sağlayan koşulların yeniden üretilmesi için elzemdir.

Tablo-4. Oyun alanı ölçeği-plan ölçeği

		Oyun Alanı	
		büyük (Devlet)	küçük (Belediyeler)
Plan ölçeği	büyük	x	
	küçük		x

MEKÂNSAL PLANLAR YAPIM YÖNETMELİĞİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Ali VARDAR
Şehir Plancısı

Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği Üzerine Düşünceler

Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği 2012 yılında başlatılan hazırlık çalışmalarından sonra 14.06.2014 tarih ve 29030 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girdi. Bu yönetmelikle 1985 yılından beri güncelleştirilmemiş Plan Yapımına Ait Esaslara Dair Yönetmeliğinin, sistematik bir biçimde, yeni yasal taleplere de yanıt verecek şekilde tümünden yenilenmesi’ hedeflenmişti.

Yönetmelikte hem farklı mekansal kademeler için hazırlanan planların içerikleriyle ilgili esaslardan ve teknik beklentilerden, hem de planlama süreçlerini belirleyen bazı kurallardan söz edilmektedir.

Ancak, Yönetmelik’le belirlenen planlama süreçleri ve içerikleri farklı toplumsal çıkar dengelerini tutturabilen, doğal ve kültürel mirası koruyarak ekonomik ve sosyal refahı arttıran mekansal planların ortaya çıkmasını sağlayabilecek mi? Güncel evrensel planlama standartlarına ne ölçüde ulaşılacaktır? Bildiri çerçevesinde Yönetmelik eleştirel bir bakışla değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Değerlendirme başlıkları

Yönetmeliğin değerlendirilmesi kabaca iki başlık altında ele alınabilir:

- Mevcut mevzuatla tutarlılık (hukuki değerlendirme)
- Yönetmeliğin teknik ve planlama sürecini belirleyen içeriğiyle ilgili değerlendirmeler (teknik değerlendirme)

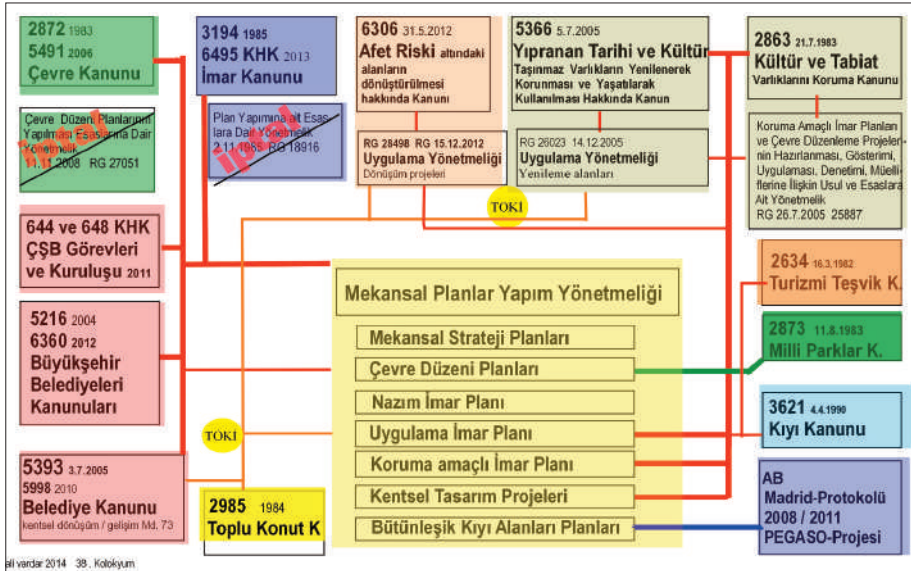
Mevzuatla tutarlılık konusu, özellikle yeni yönetmeliğin mevcut yasalarla uyumluluğu, bir hukuk meselesi olduğu için ve ayrıca Şehir Plancıları Odasınınca hazır-

lanan bir görüş metninde konu kapsamlıca ele alınıp kamuoyuna duyurulduğu ve hukuki girişimlerde bulunulduğu için bu bildiri mevzuat konusuna girilmeyecek, ağırlıklı olarak Yönetmeliğin içeriği üzerinde durulacaktır.

Tarihi devamlılık ve beklentiler

Yönetmeliğin kurgusu ve başlıklarında imar planlamayla ilgili önceki Yönetmeliğinin¹ ana yapısının izleri kendisini göstermektedir. O zamanlar planlama pratiğinin belirleyicisi olarak sadece tek bir yasa varken, geçen zaman içinde planlamanın farklı boyutlarını ele alan farklı yasalar ortaya çıkmış, planlar ve planlama konuları çeşitlenmiş, planlama süreçlerinde yurttaşların planlamalardan ve uygulamalardan haberdar olma ve katılma talepleri artmıştır. Geçen yıllar içinde, bir bütün olarak ele almaksızın, sadece günlük siyasal taleplere yanıt getiren yasalarla, yeni yetki düzenlemeleriyle uzmanların bile anlamakta güçlük çektiği bir mekansal planlama ortamı ortaya çıkmıştır.

Mekansal Planlar Yapım Yönetmeliği her ne kadar 3194 sayılı İmar Kanununa ve 644 Sayılı Kanun Hükmündeki Kararı'na dayandırılrsa da, yönetmelikte adı geçen planlamalar farklı yasalarda da anılmaktadırlar. Bu bakımdan ilgili planların içerikleri ve hazırlanıp kesinleşme süreçleri bu yasaların getirdiği kuralları da göz önüne almak durumundadır. Ekde verilen şekilde, plan tipleriyle ilgili yasaların birbirleriyle bağlantılarının bir kısmı grafik olarak gösterilmiştir (Şekil 1).

1 İmar Planı Yapılması ve Değişikliklerine Ait Esaslara Dair Yönetmelik 2.11.1985 Resmi Gazete Nr.: 18916

Böylece aynı tip planlar bile mevcut yetki dağılımına göre idarenin farklı birimlerinde, farklı ihtiyaçlara yönelik olarak hazırlanmakta / hazırlanmakta ve onanmaktadır. Mekansal Planlar Yapma Yönetmeliğinin bu karmaşık yapıya ışık tutarak, süreçlerin nasıl yönetildiğinin anlaşılabilir kılması, yasalar çerçevesinde süreçlerle ilgili çağdaş normlar tanımlaması beklenir. Konuya ilgili yurttaşlar ‘Mekansal Planlar Yapım Yönetmeliği’nde bir taraftan kademelere özgü anlaşılabilir planlama süreçlerini ve muhataplarını, bir taraftan da planlamanın genel ve kademelerine özgü içeriklerini görmek istemektedirler.

Yönetmelik anlaşılabilir ve sistematik mi?

Yönetmelik metninde hedeflerle ilgili esas konularla (örneğin madde 7) teknik tali konular (örneğin madde 5 ve 19) aynı düzende, zaman zaman iç içe ele alındıkları için, okuyucu ana konuları kavramak için özel çaba sarfetmek durumunda kalmaktadır. Oysa daha sonra da değinileceği gibi bir şartname konusu olabilecek teknik tanımlar ve beklentiler Yönetmelik eklerinde ele alınarak ana metin hafifletilebilirdi. Planlama süreçleriyle ilgili kural ve beklentiler metin içinde dağınık yer almaktadır. Ayrıca Yönetmelikteki planlama ve onanma süreçleriyle ilgili açıklamalar kanun düzeyindeki genellikte kalmakta, kanunlara uygun, uygulamaya yönelik somutlaştırıcı düzenlemelerin yetersiz kaldığı görülmektedir. Oysa önceki 1985 Yönetmeliğinde planların yapım ve onanma süreçleriyle ilgili açıklayıcı maddeler süreçlerin ve onama yetki dağılımının net olarak anlaşılmasına katkı sağlıyordu.

Özellikle aşağıdaki noktalar Yönetmeliğin anlaşılabilirliğini güçlendirmekte, sistematikliğine gölge düşürmektedir:

Madde 4 de tanımlanan plan türlerinin bağlayıcı olma niteliklere göre bir tasnife gidilmemiştir. Böylece hangi planların yasal belge (örneğin imar planları), hangi planların sadece idare için bağlayıcı olan ve alt kademe planlara hazırlayıcı çerçeve olan planlamalar (çevre düzeni planları), hangi planların tamamlayıcı, açıklayıcı planlamalar (ulaşım planı, eylem planı vs) oldukları belirtilmemektedir. Planların bağlayıcı olma niteliklerinin baştan belirtilmesi Yönetmelik içinde ele alınan planların ne amaçla hazırlandığını (hukuki belge, programatik yönlendirici belge veya teknik ek belge) ortaya koyacaktır. Plan açıklamalarında yasa maddelerine referans verilmesi planların niteliğinin anlaşılmasını kolaylaştırabilir.

Madde 5 de verilen **mekânsal kullanım tanımları** ve esasları sayılırken bir çok kullanımdan söz edilmemektedir. Örneğin tarım alanlarından, değerli doğal çevre alanlarından, dere yataklarından vs. söz edilmemesi, planlamalarda bu tür kullanımların ihmal edilme ya da yeterince değerlendirilememe riskini vatandaşa hissettirmektedir. Günümüzde sık sık karşılaşılan farklı işlevleri de barındıran alışveriş

Örneğin her planlama kademesi için geçerli olabilecek genel bir kavramsal süreçten hareketle idarenin yetki yasalarını da göz önünde bulundurarak her bir plan kademesine özgü süreçlerin tanımlanmasına gidilebilir, planlamaya yetkili kuruluşlar (ana aktörler) belirtilebilirdi.

Genel bir planlama süreci örneğin alttaki başlıklar altında toplanabilirdi (Şekil 2):

- 1) Plan hazırlama kararının alınması; planlama alanı sınır tespiti; gerekçeleri ve kararın kamuya duyurulması; idarece planlama ofisini görevlendirme
- 2) Görevlendirilen yüklenici ofisçe veya idarece araştırma ve analiz çalışmaları; planlamadan etkilenenlerle, kurumlarla bilgi alışverişi, bilgileri bir araya getirme, birleştirme ve sonuçların değerlendirilmesi
- 3) İlk plan teklifinin (taslak) hazırlanması
- 4) İlk plan taslağının planlamadan etkilenenlere ve ilgili kurumlara sunulması ve onların taslak hakkındaki görüşlerinin alınması
- 5) İlk plan taslağının görüşler ışığında gözden geçirilmesi
- 6) Gözden geçirilmiş ikinci plan taslağının idareye sunulması
- 7) İkinci taslağın idarece ve siyasi mercilerce kesin plan olarak onanması ve yürürlüğe girmesi
- 8) Planın kamuya ilanı / askılanması
- 9) İtirazların toplanması ve sonuçlandırılması
- 10) Aleniyetin sağlanması
- 11) Revizyon ve değişiklikler
- 12) Plan uygulamalarının izlenmesi ve denetlenmesi

Ancak böyle bir sürecin kuralları düzenlenebilirse ve planlama sürecini yöneten idare belirli aşamalarda aleniyetini sağlayıcı önlemleri alırsa modern katılımcı planlamanın önü açılabilir. İdarenin bu yönde girişimlerde bulunabilmesi ancak Bakanlıkça ilgili yönetmelikte katılımı özendirici adımların tanımlanmasıyla olabilir. Planlama süreçlerinin başlangıçtan itibaren aleni olması karışık planlama ortamında sürecin sahibinin de kim olduğunu ortaya çıkartacak, vatandaş ve katılımcı kuruluşlar muhatablarını sürecin başından itibaren bileceklerdir. Sürecin aleniyetinin sağlanabilmesi için özellikle tüm süreçlerle ilgili şu kuralların konması gerekirdi:

• Sürecin resmi başlangıç düdüğü çalınmalı

İdarenin bir planı yaptırma kararı, tanımlı bir planlama alanı ve gerçekleşmesi amaçlanan planlama hedefleriyle birlikte kamuoyuna bağlayıcı bir şekilde du-

yurulmalı ve böylece resmi planlama süreci başlatılmalıdır. Zira bugünkü durumda kamuoyu herhangi bir yeni planlama veya plan değişikliği sürecinin başlangıcından haberdar olmamaktadır.

• Sürece yurttaş katılımı özendirici kurallar konmalı

Yönetmeliğin yeni 7. Madde (j) bendinde ifade edilen karar süreçlerine katılımı sağlama hedefi² planlama açısından önemli bir yeniliktir. Katılımı arttırıcı düzenlemeler için bir çok neden sayılabilir: Örneğin imar planları artık eskiden olduğu gibi kentlerin dış kesimlerindeki boş gelişme alanları için yapılmamakta, yerleşilmiş alanlar, dokular yeniden yapılanmakta, kentsel çevreyi ve kültürel değerleri etkileyen kararlar alınmaktadır. Bu durum haliyle planlamadan etkilenebilecek kesimlerin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Ayrıca planın konusu olan çevrede yaşayan bir çok insanın o çevrenin nasıl geliştirilebileceği hakkında fikirlerinin olması ve bu fikirlerini ifade etmek istemeleri ve önerilerinin süreç içinde değerlendirilmesini talep etmeleri doğaldır.

Mekansal strateji, çevre düzeni plan kararlarından tüm yerleşmeler etkilenebilmekte, büyük rant olanakları yaratılabilmektedir. Çıkarların ifade edilmesi ve dengelerin kurulması planlama süreçlerinin doğasında vardır. Bu bakımdan da yurttaşlara kurumsal süreçler içinde planlamaları etkileyebilme ortamları sağlanmalıdır. Böylece şeffaf süreçler çerçevesinde toplumsal denetim altında üretilen planların niteliği yükselir; dar çevrelerde alınan, ancak uygulamaya geçilince yurttaşların haberdar olabileceği plan kararlarının önüne geçilebilir. Yurttaşların planlamaların farkında olmaları yerel siyasetçilerin üzerinde demokratik baskı oluşturarak, onların kararlarını daha sağlıklı ve adil vermelerine yol açar. Katılım süreçlerinde plancıların gözünden kaçan, ancak orada yaşayan insanların bildiği öğeler böylece planlamada dikkate alınarak, planların geniş kesimlerce kabul görmesine yol açılabilir.

Ancak yeni Yönetmelikteki katılımı ilgili madde -Md. 7 (j)- plan türleriyle ilgili ilke ve esaslarda bağlayıcı bir şekilde ele alınmadığı için yetersiz bir düzenleme gibi görünmektedir. Oysa planlamanın farklı aşamalarında kurumların ve vatandaşların sadece itirazlarını değil, olumlu katkılarını da sağlamaya yönelik bağlayıcı düzenlemelerin kuralları Yönetmelikte yer almalıydı. Özellikle hazırlık aşamasında katkıların sağlanması ve ilk plan tekliflerinin ortaya çıktığında bu taslakların paydaşlara ve planlamalardan etkilenebilecek yurttaşlara tanıtımı ve gerektiğinde gelen eleştiriler çerçevesinde taslağın gözden geçirilmesi şarttır. Plan kademelerine uygun olabilecek tanıtım ve bilgi alışverişi yön-

2 'Planların hazırlanmasında plan türüne göre katılım sağlamak üzere anket, kamuoyu yoklaması ve araştırması; toplantı, çalıştay, internet ortamında duyuru ve bilgilendirme gibi yöntemler kullanarak kurum ve kuruluşlar ile ilgili tarafların görüşlerinin alınması esastır.'

temleri ilgili plan açıklamaları bölümünde ele alınabilir. Katılımcılar, planlar ve planlama sürecinin sahibi idare arasındaki iletişimde, katılımcılarca belirtilen görüş ve önerilerin ve de bunların planlarca değerlendirme sonuçlarının planlama raporlarında belgelenmesi için sürecin aktörlerinin üstlerine düşen yükümlülüklerin Yönetmelikte (ya da eklerinde) belirtilmesi yararlı olurdu.

Her ne kadar İmar Yasası bunca değişikliğe rağmen planlama süreçlerine –itirazların ötesinde- yurttaş katılımını özendirilecek maddeleri içermese de, imar planlama süreçlerinin aleni olması ve geniş katılım sonucu ortaya çıkan planların toplumsal huzura katkı sağlayacağı ve daha nitelikli olacağı aşikardır. Ayrıca çevre düzeni planlarının yapımını öngören 2872 sayılı Çevre Kanunu'nun 3. Madde (e) bendinde çevre politikalarının oluşmasında katılımcı yaklaşıma vurgu yapılmaktadır³.

Plan kademelerinin ortak çerçeveye oturtulmaksızın ele alınması

Planlama kademelerinin farklı ayrıntılarda, ortak bir içerik formatına bağlı kalmaksızın farklı derinliklerde ele alınması metnin anlaşılabilirliğini, özellikle planlama konularına ilgili meslek dışı çevreler için güçleştirmektedir. Her bir plan tipi farklı başlıklar altında ele alınmakta, bu durum mukayeseleri güçleştirmektedir. Örneğin mekansal strateji planları

- 1- Planlama alanı
- 2- Planlama ilkeleri ve esasları
- 3- Plan unsurları
- 4- Uygulama ve izleme
- 5- Veri yapısı ve analizler

başlıkları altında açıklanırken, çevre düzeni planlarında sadece 1 ve 2 nolu başlıklar ve bunlara ilaveten mekansal strateji planlarında değinilmeyen ,Revizyon ve değişiklikler' başlıkları altında ele alınmaktadır. Başlıklardaki farklılıklar yönetmeliğin konusu olan diğer plan tipleri için de geçerlidir. Bu anlatım plan tipleri için karşılaştırmalı bir değerlendirmeye olanak vermemektedir. Oysa tüm kademelerde yapılan planların ortak bir formatta ele alınması ve birbirleriyle ilişkilendirilmeleri gerekirdi.

3 Çevre politikalarının oluşmasında katılım hakkı esastır. Bakanlık ve yerel yönetimler; meslek odaları, birlikler, sivil toplum kuruluşları ve vatandaşların çevre hakkını kullanacakları katılım ortamını yaratmakla yükümlüdür.

Kamu Projeleriyle ilgili planlamalar

Yeni Yönetmelikle mekansal planlamayı etkileyen kamu projelerinin nasıl hazırlanıp onaylanacağı konusunda bir düzenleme getirilmemektedir. İmar Kanununun 9. ve 26. maddelerinde kamu projelerinin nasıl planlanıp uygulanacağı genel olarak düzenlenmiştir. Bu konuyla ilgili büyükşehirlerin dışındaki alanlardaki uygulamaları düzenleyen Yönetmeliğe⁴ göre kamu kurum ve kuruluşlarınca yapılan veya yaptırılacak olan karayolu, demiryolu, tünel, köprü, menfez, baraj, hidroelektrik santrali, sulama ve su taşıma hatları, enerji nakil hatları, boru hatları (doğal gaz boru hattı ve benzeri), silo, rafineri gibi enerji, sulama, tabii kaynaklar, ulaştırma hizmetleri ile ilgili tesisler ve bunların müstemilatı niteliğinde olan (...) gibi yapılar inşaat ruhsatına tabii değildir. Bu tür yapı ve tesislerin inşasına başlanacağı, ilgili yatırımcı kamu kurum ve kuruluşu tarafından mülkiyete ilişkin bilgiyle birlikte yazılı olarak ilgili idareye bildirilmesi gerekir.

Büyükşehir Belediye sınırları içindeki kamu yatırımlarıyla ilgili planlama ve uygulamalar için kurumsal düzenlemeler vardır. Bu çerçevede

- Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlıkları⁵ (Valiye bağlı)
- Büyükşehir Belediyelerindeki ‘Altyapı Koordinasyon Merkezleri’⁶ (AYKOME)

ilk akla gelenlerdir.

Planlama süreçlerine planlamadan etkilenebilecek vatandaşların ve sivil toplum örgütlerinin katılımı sadece belediyelerce gerçekleştirilen ‘standart planlamalar’ için değil, ayrıca Bakanlıkça re’sen yapılan planlar, özel amaçlı planlamalar (Turizm ve Kültür Bakanlığı, Özelleştirme İdaresi planlamaları vs) ve de koordinasyon kurullarınca yürütülen önemli kamu yatırımlarının planlaması süreçleri için de geçerli olmalıdır. Bu süreçlere katılımı güvenceye alacak düzenlemeler Mekansal Planlama Yönetmeliğinde yer almamaktadır.

Bilindiği gibi İmar Kanununun 9. Maddesine göre Bakanlık gerekli görülen hallerde, kamu yapıları ve enerji tesisleriyle ilgili alt yapı, üst yapı ve iletim hatlarına ilişkin imar planı ve değişikliklerinin, (.....) veya civarından demiryolu veya karayolu geçen, hava meydanı bulunan veya havayolu veya denizyolu bağlantısı bulunan yerlerdeki imar ve yerleşme planlarının tamamını veya bir kısmını, ilgili belediyelere veya diğer idarelere bu yolda bilgi vererek ve gerektiğinde işbirliği

4 3030 Sayılı Kanun Kapsamı Dışında Kalan Belediyeler Tip İmar Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik Resmi Gazete 2.9.1999; Sayı 23804 md. 36

5 3152 Sayılı İçişleri Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun md.28A – (Ek: 12/11/2012-6360/34 md.)

6 Büyükşehir Belediyeleri Koordinasyon Merkezleri Yönetmeliği RG: 15.6.2006; Nr. 26199 (5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanununun 8 ve 9.maddelerine göre (RG 23.7.2004; Nr. 25531)

sağlayarak yapmaya, yaptırmaya, değiştirmeye ve re'sen onaylamaya yetkilidir. Bu yetki nasıl kullanılacaktır? Bu tür planların yapılacağından planlamalardan etkilenebilecek vatandaşlar nasıl haberdar olacaklar, plan kararlarının alınmasında onların görüşleri ne şekilde göz önüne alınabilecektir? Makro hedeflere dönük planlamaların gerçekleşmesinde çıkabilecek yerel endişelerin giderilmesi veya azaltılması yönünde planlamalarda ayarlamalar yapmak, başka alternatif çözümler üzerinde durmak tepeden inme planlamalarla değil, ancak dialog içinde sürdürülen süreçlerle mümkündür.

Başka ülkelerde kamu projelerinin onanması sürecinde vatandaşla diyalogun nasıl kurulacağı konusunda yöntemler geliştirilmiş, kurumsal süreçler tanımlanarak mevzuata girmiştir. Almanya'da büyük kamu yatırımlarıyla ilgili plan ve projelere 'plan sabitleme (onama) süreci'⁷ olarak adlandırılan idare hukukunda öngörülmuş resmi bir onama sürecinden geçildikten sonra başlanabilir. Bu süreçte özellikle planlanan yatırımların çevreye etkileri değerlendirilerek öngörülen olumsuzlukları azaltacak önlemler üzerinde durulur. Ayrıca sürecin önemli unsurlarından birisi de planlamadan muhtemelen etkilenebilecek yurttaşların ve sivil toplum örgütlerinin plan taslağından haberdar edilmesi ve onların planlama konusunda görüşlerinin alınmasıdır. Bu bilgi alışverişine temel olmak üzere idare proje ile ilgili tüm teknik bilgileri kamuoyuyla paylaşır. Konuya örnek olarak Hamburg kentinde plan sabitleme süreçlerinin uygulandığı projelerden bazıları şöyle sıralanabilir:

- A 7 otoyolunun bir kesiminin genişletilmesi
- Bir karayolunun kaydırılması
- Limanda taşkınları önleyici set inşası
- Limandan çıkartılan çamuru dökme yerlerinin belirlenmesi
- Limanın genişletilmesi
- Limanın daha büyük gemiler için ulaşılabilirliğini sağlamak amacıyla Elbe nehrinin bazı kesimlerinin derinleştirilmesi

Yurt dışındaki bu örneklere bakınca, İmar Yasasının 9. Maddesinde öngörülen re'sen planlama sürecinin nasıl işleyeceği konusuna, planlamadan etkilenebilecek yurttaşların sürece nasıl dahil olabilecekleri konusuna Yönetmelikte açıklık getirilebilirdi.

7 Planfeststellungsverfahren kamu projeleri için 'plan onama süreci' olarak da adlandırılabilir.

Büyükşehirlerde mekansal planlama

Yönetmelikte Türkiye mekansal planlama pratiğinin ağırlığını oluşturan ‘büyükşehir planlaması’ na özel bir yer verilmemiştir. Oysa büyükşehir yasalarıyla tanımlanmış idari ve siyasi yetki dağılımı diğer kentlerden farklıdır; büyükşehirler için özel koordinasyon kurumları oluşturulmuştur; kademeli bir belediye yapısı vardır. Büyükşehir planlamasında belediye ve il sınırlarının çakıştığı için kır ve kenti birlikte tanımlayan nazım planı tüm il için yapma durumu ortaya çıkmıştır. Ancak Yönetmelikte çevre düzeni ve nazım planlarının hazırlanma ve onanma süreçlerinde alt ve üst belediyelerin nasıl birlikte çalışacaklarına dair bir düzenleme görülmemektedir. Alt belediyeler bu planlamalara nasıl katkı sağlayabilecekler, yetkili büyükhşehire makro planlarla ilgili taleplerini nasıl duyuracaklar, kendilerini de yakından ilgilendiren süreçleri nasıl izleyeceklerdir?

Bütün bu sorular iki plan kademesinin (çevre düzeni planları ve nazım planlar) hazırlanma yöntemlerinin ve hedeflerinin Yönetmelikte daha keskin çizgilerle tanımlanmasını gerekli kılmaktadır.

Büyükşehirlerde planlama sadece bir kez yapıp onanıp bitecek bir iş değil, sürekli olan çalışmalardır. O bakımdan da büyükşehir belediyeleri organizasyon yapılarında sürekli bu işlerle uğraşan planlama birimlerini oluşturmuşlardır. Çalışmalarının ağırlıklı kesimi mevcut planların değiştirilmesi süreçleriyle ilgilidir. O bakımdan Yönetmelikte büyükşehirlerde plan değişikliklerinin kriter ve süreçlerinin daha belirgin –özellikle süreçlerin şeffaflığını arttıran- kurallara bağlanması gerekirdi. Birçok belediyenin internet ortamında plan değişikliklerinin sonuçlarını kamuoyuna açıklaması olumlu olmakla birlikte, plan değişikliği gerekçesinin ve yürürlükteki plan kararının anlaşılması nedeniyle bu açıklamalar yetersiz kalmaktadır.

Belediyeler kentsel alanlara yoğunlaştıkları için çevre düzeni planlaması kurumsal yapılarında öncelikli bir görev gibi görünmemektedir. Oysa kırsal peyzajın, tarım alanlarının ve doğal çevrenin korunup geliştirilmesi başlı başına bir uzmanlık alanıdır. Çevre düzeni planları sadece nazım planların hazırlık aşaması olarak kalmamalı, büyükşehir belediyelerinin çevre başta olmak üzere farklı sektörlerdeki girişimlerine çerçeve oluşturacak nitelikte, sürekli güncellenen bir belge olmalıdır. O bakımdan çevre düzeni plan raporları mekansal strateji planlamasında olduğu gibi, ancak ondan daha somut tematik planlamalar, eylem programları, girişim öncelikleri, proje paketleri, kurumların bu projelerin hazırlanmasındaki ortak katkı ve eşgüdüm konseptleri, görev dağılımları, idarenin vatandaşlarla dialog stratejisi, uygulamalar için finansman tahminleri gibi eyleme yönelik konuları da içermelidir. Metropolitan planlama sadece imar için hukuki belge üreten bir planlama süreci değil, metropolitan yönetiminin büyükşehir geliştirme stratejilerini ve eylemlerini planlama sürecidir.

Planların aleniyeti

Yönetmeliğin onikinci bölümünde planların aleniyetinden söz edilmektedir. Bundan önce belirttiğimiz gibi burada sadece planlar değil, planlama süreçlerinin aleniyetini sağlayacak düzenlemelerin yer alması gerekirdi. Yeni planlama ve plan değişikliği / revizyonu süreçlerinin kamuoyuna duyurulması, plan tekliflerinin (taslakların) aleni tartışılması, plan değişiklik gerekçelerinin ve onanmış planların sürekli olarak anlaşılabilir bir şekilde internette yayınlanması gibi konular aleniyeti sağlayabilirdi.

Kentsel standartlarda yürüyüş yolları

Bilim insanları kentlerde karşılaşılan hastalıkların büyük bir kesiminin hareketsizlikten kaynaklandığını ısrarla belirtmektedirler. Organize spor yapma alışkanlıklarının yaygın olmadığı toplumumuzda yürüyüş en kolay spor olanıdır. Sınırlı yeşil alanlar ve spor sahaları insanlara geniş hareket olanakları sağlayamamaktadır. Kentliler şehirlerde motor gürültüsünden ve eksoz gazı kirliliğinden uzak, düzenli yürüyebilecekleri yol bulamamaktan şikayetçidirler. Bu çerçevede şehir planlamanın artık kitlesel boyutlara ulaşan kalp damar hastalıkları, şeker hastalığı, obezite gibi sağlık sorunlarını önlemeye bir katkı sağlaması beklenir. Kent bütününe yönelik, standart yaya kaldırımlarının ötesinde, cazip yürüme yolları ağlarının oluşturulması güncel bir planlama sorunudur. Yönetmelikte idareyi bağlayıcı olmayan ‘toplu taşınım ve yaya öncelikli’ bir ulaşım sisteminden söz edilmektedir (Md. 21 (12)), oysa bu konuya el atıp, planlama alan büyüklüklerine göre belirli bir uzunluklarda, tanımlanan teknik kriterlere sahip **nitelikli yürüme yolları sistemini** ek 2 de belirtilen kentsel standartlarda -aynı diğer gereksinimler gibi- sabitleyebilirdi. Burada söz edilen yürüyüş yolları kentlerimizin bazı parklarında gördüğümüz küçük yürüyüş pistleri değildir.

Böyle bir kural belediyelerin yaya yollarını düzeltici girişimleri için özendirici olabilirdi. Kentlerin yapılaşmış kesimlerindeki yolların niteliklerinin tematik planlamalarla gözden geçirerek yeşil alanlar sistemiyle de bütünleşmiş, yayalar için cazip bir şekilde yeniden düzenlenmesinin sayısız örnekleri şehircilik literatüründe mevcuttur.

Sonuçlar

- Mekansal planların hazırlanmasında merkezi idareye çok güçlü müdahale olanakları veren yasalar çerçevesinde çıkan Yönetmelik doğal olarak aynı çizgide kalmaktadır. Böylece merkezi idarenin siyasi tercihleri sonucu kararlaştırılan projeler kent planlama süreçlerinden bağımsız olarak, ya da tek bir hedefe göre

düzenlenen mevzii planlamalarla merkezi idaredenin sahip olduğu müdahale yetkileriyle yasallaşabilmektedir.

- Mekansal planlamayla ilgili olarak zaman içinde çıkan farklı sorunları çözmek için yapılan münferid yasal ve idari düzenlemeler mekansal planlama yetki dağılımını ve süreçlerini dışarıdan anlaşılması zor bir hale getirmiştir. Bu durum planlama süreçlerinin saydamlığını olumsuz etkilemektedir. Yönetmeliğin içeriği, tüm imar ve planlama mevzuatı ve yetki dağılımını birlikte ele alacak bütüncül bir **mekansal düzenleme yasası**'nın çıkartılması gerektiğini gözler önüne sermektedir. Bu yasanın şekillenmesi siyasi tercihlerle yakından ilgilidir.
- Yeni Yönetmelik planlama süreçlerini farklı planlama kademeleri için anlaşılabilir kılamamakta, planlama süreçlerine vatandaş katılımını çok sınırlı tutmaktadır. Her ne kadar planlamaya vatandaş katılımının düzenlenmesi siyasal tercihlerle belirlense de, mevcut İmar Yasası'na aykırı olmayacak, planlamaya daha güçlü yurttaş katılımını sağlayacak düzenlemeler yönetmelikte yer almamaktadır.
- Plan kademelerinin yönetmelikte farklı derinliklerde ele alınması, süreç ve içerikle ilgili unsurların iç içe geçmesi Yönetmeliğin anlaşılabilirliğini olumsuz etkilemektedir.
- Büyükşehirlerin özel durumlarını göz önüne alan, metropolitan planlamaya özgün düzenlemeler Yönetmelikte yer almamaktadır. Oysa yeniden yapılanan büyükşehirlerdeki planlama süreçleri ülkenimizdeki kent planlamasının ağırlığını oluşturmaktadır.
- Kamu yatırımlarını ve özelleştirmeleri gerçekleştirmek amacıyla yapılan planlamalarda, planı hazırlayan ve onayan kurumları yönlendirici düzenlemeler, planlama kalitesiyle ve süreciyle ilgili uyulması gereken normlar, planlamada farklı çıkarları tartma zorunluluğu Yönetmelikte yer almamaktadır. Yönetmelik kamu kurumlarına ve sorumlu idareye de yönelik -özellikle planlama süreçlerinin saydamlığını sağlamak ve planlamaların vatandaşlarca benimsenmesini kolaylaştırmak üzere- hemşerilerle dialoğu özendiren kurallar içermeliydi.

AVRUPA'DA ve TÜRKİYE'DE ÇOK-MERKEZLİ MEKANSAL GELİŞME ÜZERİNE: KAVRAMLAR, EĞİLİMLER VE POLİTİKALAR

Doç Dr. N. Aydan SAT

Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Doç Dr. Çiğdem VAROL

Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Dr. Sevinç Bahar YENİGÜL

Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Dr. Aslı GÜREL ÜÇER

Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Giriş

Günümüzde metropoliten alanlar, teknolojik, ekonomik ve sosyal alanlarda yaşanan gelişmelerin de etkisi ile çok-merkezli yapının ortaya çıktığı ve giderek daha da belirginleştiği bir süreç içerisinde. Bu durum metropoliten alanların tanımlanma yönteminin değişimini gerekli kılmaktadır. Basit merkez-çevre ayrımı, metropoliten alanların güncel yeniden yapılanmalarını açıklamakta yetersiz kalmakta, 21. yüzyıl kentnin dinamizmini yansıtan çok-merkezlilik kavramı sıkça kullanılır hale gelmektedir (Davoudi, 2003).

Kentlerin mekansal, sosyal, ekonomik ve tarihsel boyutlarıyla ilişkilendirilmesi gereken çok-merkezlilik, merkezlerin morfolojik ve fonksiyonel özellikleri ile birlikte ele alınmaktadır. Kentsel aktivitelerin alandaki fiziksel organizasyonu (istihdam ve hizmetlerin dağılımı vb.) çok-merkezliliğin morfolojik özelliklerine vurgu yaparken; kentsel alanlar arasındaki akımlar (ağlar, ilişkiler ve işbirlikleri) ise fonksiyonel (işlevsel) özellikleri olarak değerlendirilmektedir. Dünyada kentsel alanlarda çok-merkezliliğin varlığı kabul görmeye birlikte, çok-merkezliliğe ilişkin teori ve kavramlar çeşitlilik göstermektedir. Çok-merkezli gelişen yeni metropoliten modelleri tanımlanırken, 'sanayi sonrası kent' (Hall, 1997), 'çok-çekirdekli

metropolitan bölge' (Dieleman ve Faludi, 1998), 'çok-merkezli kent bölgeleri' (Kloosterman ve Musterd, 2001), 'küresel kent bölgeleri' (Scott, 2001), 'megapoliten alanlar' veya 'megakent bölgeleri' (Hall, 2004; Hall ve Pain, 2006) gibi farklı kavramlar kullanılmaktadır. Kent ve bölgelerin ölçek, yapısal düzen, sosyo-ekonomik ilişkiler ve yönetim yapıları açısından farklılık göstermeleri, çok-merkezliliğe ilişkin tanımlamalardaki çeşitliliğin temel nedenleri olarak sıralanabilir. Avantaj ve dezavantajları bir arada bulunduran özellikleriyle çok-merkezlilik bazen politikaların bazen de sosyal değişimin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Green, 2007). Bazı bölgelerde çok-merkezli mekansal gelişme kentsel sıkışıklık, bölgesel dengesizlik ve kontrolsüz saçaklanma gibi çeşitli kentsel sorunlara çözüm olarak görülmekte iken bazı bölgelerde de yönetimsel, ekonomik, sosyal ve mekansal sorunlara neden olmaktadır.

Ekonomik etkinlik, mekansal eşitlik ve sürdürülebilir kalkınma konularında çeşitli avantajlar sunan çok-merkezli gelişme Avrupa'nın planlama stratejilerinde artan bir öneme sahip olmakta ve bu kapsamda, gerek bölge gerekse de kent planlama stratejilerinde çok-merkezliliğin geliştirilmesi Avrupa Birliğinin gündeminde öncelik kazanmaktadır. Avrupa Mekansal Gelişme Stratejisi (ESDP) çok-merkezliliği hem gelişmiş mekansal planlamayı hem de Avrupa'da dengeli gelişmeyi sağlayan bir yol olarak tanımlamakta, Avrupa ve bölge ölçeğinde olmak üzere iki seviyede değerlendirilmektedir. Avrupa Komisyonu ve üye devletler tarafından gerçekleştirilmekte olan ESPON projesi ise tüm mekansal düzeylerde çok-merkezliliğin geliştirilmesi ihtiyacını vurgulamaktadır (Vandermoteen vd., 2008).

Türkiye metropollerinde de mekansal düzenin değişim süreci yaşanmaktadır. Bu süreç özellikle metropolitan alanlarda yetersiz/etkisiz planlamanın da etkisi ile genellikle dengesiz ve parçalı kentsel yapılanmaya neden olmaktadır. Avrupa ülkelerindeki kadar belirgin ve planlı olmasa da Türkiye metropolitan alanlarda da tek merkezli bir düzenden çok-merkezli bir düzene doğru giden bir süreç yaşanmaktadır.

Bu noktadan hareketle bildirinin amacı; son dönemde metropolitan alanlarda yaşanan değişimlerden biri olan çok-merkezlilik kavramının içeriğini tartışmak, Avrupa'da konuyla ilgili yapılan çalışmaların kavramın niteliğine ilişkin genel bulgularını değerlendirmek ve ülkemizde çok-merkezlilik konusuna planlama ile ilgili öncü aktörlerin farkındalığını irdelemektir. Amaç doğrultusunda; bildiri öncelikle çok-merkezlilik kavramının ortaya çıkış süreci ve kentlerde çok-merkezliliğin oluşumunun ardında yatan nedenler irdelenmektedir. Bildirinin ikinci bölümünde AB'nde çok-merkezlilik kavramı, konuyla ilgili gerçekleştirilen projeler ve politika belgeleri incelenmekte ve özellikle 'Avrupa Birliği Mekansal Gelişme Perspektifi'nin (European Spatial Development Perspective - ESDP) (EC, 1999) anahtar kavramlarından biri olan ve günümüzde de 'Avrupa Birliği Alansal

Gündemi 2020' belgesinde (Territorial Agenda of the European Union 2020) (EU, 2011) Avrupa Birliğinin gelişmesi için belirlenen alansal önceliklerden biri olan "çok-merkezli ve dengeli alansal büyümenin desteklenmesi ilkesi doğrultusunda benimsenen temel hedefler ve uygulama stratejileri tartışılmaktadır. Türkiye'de çok-merkezlilik kavramı, planlama konusunda karar verici ve uygulayıcı pozisyonunda yer alan aktörlerin ortaya koyduğu politika ve strateji belgeleri üzerinden tartışmalar bildirinin üçüncü bölümünü oluşturmaktadır. Son bölümde, genel değerlendirme ve önerilere yer verilmektedir.

Bu çalışma; Türkiye için yeni bir kavram olan çok-merkezliliğe ilişkin farkındalığın artırılmasına yönelik akademik yazında katkı sağlamak ve metropoliten alanların geleceğine ilişkin çıkarımların merkez konfigürasyonları üzerinden gerçekleştirilmesi ile geleceğin kentlerine ilişkin mekansal, sosyal, ekonomik ve politik ipuçları ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çok-merkezlilik, metropoliten alan, mekansal planlama, Avrupa Birliği, Türkiye

1. Çok-merkezlilik

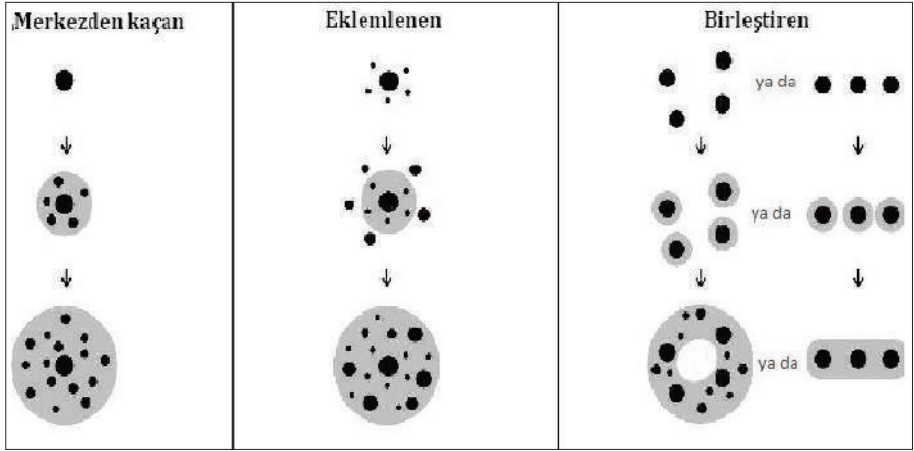
1.1. Kavramsal İrdeleme

Çok-merkezlilik; ekonomik aktivitelerin desentralizasyonu, artan hareketlilik, karşılıklı gidiş-gelişler, karmaşık aktivitelerin mekansal dağılımındaki parçalanmışlığı gibi özellikleri taşıyan 21. yüzyıl kentinin dinamizmini yansıtmaktadır (Davoudi, 2003). En basit tanımıyla belirli bir alanda birden fazla kentsel merkezin oluşumunu ifade eden çok-merkezliliğin henüz üzerinde uzlaşmış bir tanımı bulunmamaktadır. Ancak literatür incelendiğinde hem analitik hem de normatif yaklaşımlarla açıklanabildiği ve farklı mekansal ölçeklerde tanımlanabildiği görülmektedir (Waterhout vd., 2005, Kloosterman ve Musterd, 2001, Nordregio vd., 2005).

Çok-merkezli kent fenomeninin hangi noktadan evrilerek oluştuğunu açıklayan çalışmalar, kavramın açıklanmasında gelişim sağlayan çalışmalar olarak kabul edilmektedir. Champion'un 2001 yılında gerçekleştirdiği çalışması bu anlamda bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Her kentsel sistemin farklı bir başlangıç noktası olduğu gerçeğinden hareketle, zaman içinde kendi yörüngelerinde gelişme gösterdikleri ve kendilerine özgü yapısal güçlükler ve riskler taşıdığı görülmektedir (Tilly, 1992; Hohenberg ve Hollen Lees, 1995). Bu karmaşık yapıyı Champion (2001) çalışmasıyla daha anlaşılabilir hale getirmektedir.

Champion (2001) çok-merkezli kentsel oluşumların son 40 yıldır ortaya çıkışını, davranış kalıpları, yaşam tarzları, göçmenler gibi değişen demografik rejimlere ve

yaşlanma, etnik farklılıklar, hanehalkı yapısı gibi kentsel nüfus kompozisyonlara bağlı olarak açıklamaktadır. Böyle dinamik ve morfolojik bakış açısıyla, Champion üç farklı büyüme şekli belirlemektedir; merkezden kaçan (centrifugal mode), eklemelenen (incorporation mode) ve birleştiren (fusion mode) (Champion, 2001:664) (Şekil 1).

Şekil 1. Çok-merkezli kentsel bölgelerin evrimine alternatifler (Champion, 2001: 665)

- *Merkezden kaçarak oluşan çok-merkezlilik modeli:* Tek merkezli kentte, merkezin devamlı büyümesi, Merkezi İş Alanındaki (MİA) arazi fiyatlarının artması ve kent çeperindeki konut alanlarından merkeze erişimde sıkıntılıların yaşanması gibi problemlere sebep olmaktadır. Bu durumdan en fazla etkilenen MİA'da sıkışan üretim ve servis aktiviteleri alternatif merkezlere doğru gitme yolunu seçmektedir. Böylece oluşan alternatif merkezler ya MİA ile birleşik ya da tamamen ayrı işleyebilmektedir.
- *Eklemlenerek oluşan çok-merkezlilik modeli:* Büyük kentsel merkezlerin genişlemesiyle yakın çevresindeki, çoğunlukla işgücü ve hizmetler açısından kendi kendine yeten daha küçük merkezlerle işbirliği kurmasıdır. Bu küçük merkezler zamanla konut dışı faaliyetleri çekme konusunda daha etkili olarak eklemelenen modele doğru evrilmekte ve orijinal merkez olma yolunda güçlenmektedir.
- *Birleşerek oluşan çok-merkezlilik modeli:* Birden fazla benzer büyüklükteki bağımsız merkezin, bireysel olarak büyümeleri, genişlemeleri ve özellikle de aralarındaki ulaşım bağlantılarının güçlenmesi sonucunda birleşmeleriyle oluşmaktadır.

Champion'un bu evrimselci yaklaşımı, günümüz çok-merkezli yapıların ortaya çıkışının farklı morfolojik noktalardan hareketle geliştiği konusuna dikkat çekmekte ve aynı bölgede farklı modlarda çok-merkezli gelişmenin olabileceğini söylemektedir. Çok-merkezlilik sadece büyük merkezlerin etkisi altındaki küçük merkezlere yayılmasıyla değil, aynı zamanda birden fazla küçük ve orta ölçekli merkezlerin etki alanlarının birbirine karışmasıyla da oluşmaktadır. Champion bu kavramsallaştırmasıyla, hem kavramı basitleştirerek morfolojik süreçler üzerinden anlatmakta hem de bölgesel aktörlerle ilişkisini ortaya koymaktadır (Lambregts, 2006:116).

Evrimselci yaklaşımla bu çeşitliliğin fark edilmesi, “neden bazı bölgelerde çok-merkezli mekansal gelişmenin yarattığı kentsel sıkışıklık, bölgesel dengesizlik ve önlenemeyen yayılma problemlerinin cevabı olarak görülürken, bazı bölgelerde çok-merkezlilik etkileşim ve (ekonomik) verimliliğin önündeki bir engel olarak algılandığı”nın anlaşılmasını sağlamaktadır (Lambregts, 2006:117).

Champion'ın (2001) bu çalışması dışında yapılan çalışmalarda genel olarak çok-merkezliğin dört boyutta tanımlandığı görülmektedir (Davoudi, 2003);

- *Analitik boyut:* her metropoliten yerleşmenin çok-merkezli olup olmadığının mekansal olarak tanımlanabildiği, ölçülebildiği ve karakterize dileyebildiği boyuttur.
- *Normatif boyut:* Mevcut çok-merkezli oluşumlardan faydalanma ve bu tür mekansal yeniden yapılanmalarından oluşumunun desteklemesi üzerinde duran boyuttur.
- *Mekansal kapsam boyutu:* Çok-merkezliliğin mekansal bir niteleme olduğu düşünüldüğünde yapılacak araştırmalarda mekansal kapsam mutlaka netleştirilmelidir. Yapılan ampirik çalışmalarda çok-merkezliliğe yönelik mekansal kapsam; kentsel düzey, kent-bölge düzeyi, bölgesel, bölgeler arası, ulusal ve uluslararası düzeylere kadar ulaşabilmektedir. Bu düzeyleri genel olarak makro, mezo ve mikro olarak tanımlamak mümkündür (Waterhout vd., 2005; Davoudi, 2003).
- *Morfolojik ve fonksiyonel anlam boyutu:* Çok-merkezlilik, merkezlerin rolleri ve fonksiyonel ilişkileri/bağları ya da özel morfolojik yapıları ile oluşmaktadır. Morfolojik boyutta; merkez istihdamın ve nüfusun yığıldığı bir alandır ve bu nitelikteki alanlar fiziksel olarak mekanda ayrı ayrı konumlanmaktadır. Merkezler arasında bu mekansal dağılımı domine eden bir merkezin bulunmaması beraberinde düşük hiyerarşik yapılanmayı getirmektedir. Öte yandan, fonksiyonel boyutta ise merkez; etrafındaki alana merkezi fonksiyonları sağlayan yer ve pek çok akımları çeken bir 'nokta' olarak görülmektedir. Morfolojik boyutta olduğu gibi bahsedilen bu akımları domine eden bir nokta bulunmamaktadır.

Bu boyutta üzerinde durulan konu kentsel alanlar arasındaki akımlardır (ağlar, ilişkiler ve işbirlikleri) (Meijers, 2005; Green, 2007, Limtanakool vd., 2007; Hall ve Pain, 2006).

1.2. Tartışma alanları

Çok-merkezlilik ile ilgili farklı mekansal ölçeklerde gerçekleştirilen çalışmalar üç konu üzerine yoğunlaşmaktadır. Bunlar; çok-merkezliliğin kavramsallaştırılması ve ölçümü, çok-merkezlilikle ilişkili sosyal, ekonomik ve çevresel avantajların ve dezavantajların irdelenmesi ve çok-merkezlilikle ilişkili planlama ve yönetim değişimlerinin incelenmesidir.

Çok-merkezliliğin kavramsallaştırılması ve ölçümü konusunda yukarıda da aktarıldığı üzere morfolojik özellikler, fonksiyonel ilişkiler ve bazen daha fazla boyut (örn. Bilgesel kimlik ya da idari işbirlikleri) kullanılmaktadır. Ancak her ampirik çalışma merkezlerin kendi içsel dinamiklerini göz önüne alarak farklı yöntemler izleyebilmektedir.

Çok-merkezlilikle ilişkili sosyal, ekonomik ve çevresel avantajların ve dezavantajlar konusunda ise günümüzde hala sistematik bir açılım sunulamamıştır. Bunda, kavramın net olarak tanımlanamamış olmasının da etkisi bulunmaktadır. Ancak gerçekleştirilen çalışmaların bazılarında bu modelin sürdürülebilirliği, ekonomik rekabeti ve sosyal bütünleşmeyi destekleyici bir niteliği olduğunu savunulmaktadır (EC, 1999; Hall ve Pain, 2006). Örneğin, çok-merkezliliğin kentsel yayılmayı engellediği için iklim değişimi konularında olumlu etkiler yarattığı iddia edilmekte; belirli merkezlerde aktivitelerin yığılmasının özellikle açık ve yeşil alanların korunmasını sağladığı ve ulaşım sisteminin daha etkili geliştirildiği belirtilmektedir (Kirk ve Hague, 2003).

Diğer bir iddia ise çok-merkezliliğin merkezlerin rekabet etme potansiyellerini artırarak, merkezler arasında işgücünün verimli bir şekilde dağılımını kolaylaştırdığı ve dengeli kalkınmayı sağladığıdır (Phelps ve Ozawa, 2003; Meijers, 2007). Çok-merkezlilik, kentsel hizmetlerin belirli merkezlerde desteklenmesini sağladığı için, yığılmanın yarattığı sıkışıklık, arazi kullanım kararlarına baskılar, yüksek arsa fiyatları gibi dezavantajları ortadan kaldırmaktadır. Bu şekilde merkezler arasında tamamlayıcı nitelik olduğundan sadece ekonomik düzeyde dengeli kalkınmayı değil aynı zamanda sosyal bütünleşme ve yaşam kalitesinin artmasını da sağlamaktadır. Çok-merkezliliğin yönetim sistemlerinin kapasiteleri artırdığı ise diğer önemli tartışma alanıdır. Bu görüşün savunucuları, çok-merkezli gelişmenin yerel otoriteler (belediyelerden mahalle muhtarlarına kadar), merkezi yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve sektörlerinde öncü girişimcilerin farklı düzeylerde işbirliği içerisinde olmasını gerektirdiğini belirtmektedirler. Çok-merkezli gelişimi

destekleyen stratejilerin ve bu stratejilere ulaşmayı sağlayan araçların bu gruplar tarafından ortak yönetilmesi ve bu gelişmenin sonucu oluşan yapının gruplar arasında dengeli dağıtılması esastır (Davudi, 2003). Dolayısıyla böyle bir kurumsal düzenin oluşturulması yönetim kapasitesinin artırılmasına katkıda bulunacağı iddiası bulunmaktadır.

Ancak, unutulmamalıdır ki, tüm bu iddiaları destekleyen çalışmaların yanında desteklemeyen çalışmaların da bulunduğu da görülmektedir (Aguilera, 2005).

2. Avrupa Birliği'nde Çok-merkezli Mekansal Gelişme

Kuruluş amacı ekonomik bir birlik oluşturmak olan Avrupa Birliği, üye ülkeler arasında uyguladığı sosyo-ekonomik politikaları ile mekansal yapı üzerinde değişimde etkili olmuştur. AB politikalarının üye ülkelerdeki mekansal planlama sistem ve gelenekleri üzerindeki artan etkileri birlik düzeyinde mekansal planlama politikalarına ilişkin ortak bir çerçevenin geliştirilmesiyle sonuçlanmıştır. AB; ortak politikalarını mekansal yapıyla ilişkilendirmek ve bu kapsamda, ulus ötesi, bölgelerarası ve sınır ötesi alanlarda stratejik işbirliği programlarının yapılmasını uygun görmektedir. AB'nin son dönemlerdeki politikaları incelendiğinde; mekansal planlama konusunda bağlayıcı olmamakla birlikte belirleyici ve etkileyici olan Avrupa Mekansal Gelişme Perspektifi'nin (AMGP) stratejik bir doküman olarak 1999 yılından itibaren yol gösterici olduğu görülmektedir. Birliğin gelişme politikaları arasında 'mekansal boyutu öne çıkaran dengeli ve çok-merkezli bir kentsel sistem yaratılması' ve bu sistem içerisinde 'kent-kır' ilişkilerinin yeniden kurgulanması gerektiğine yönelik hedef ve stratejiler geliştirilmektedir.

Mekansal gelişmede; dengeli ve eşitliğin güvence altına alınacağı, sürdürülebilir kalkınma, etkin yönetim ve doğal çevre ile kültürel mirasın korunması hedeflerinde yoğunlaşan politikalar ile çok-merkezli gelişim yaklaşımlarıyla; önemli merkezlerin (critical mass) rekabet edebilirliğinin arttırılacağı ve bölgesel dengelerin ve yeni kent kır ilişkilerinin sağlanacağı öngörülmüştür.

AB'nin mekansal gelişme politikalarında çok-merkezli gelişme önemli bir yaklaşım olarak yer almakta ve çok-merkezlilik kavramı 'çok sayıda yerin bir ağ (network) formunda bağlanması' şeklinde tanımlanmaktadır. Çok sayıda merkezlerin bir arada işletilmesiyle yeni ve önemli bir yığılma alanı (mass) oluşturulmakta ve bu yığılma alanları ile ticaretin, hizmetlerin ve fonksiyonları (işlevlerin) hem sürdürülebilirliği hem de gelişiminin sağlanacağı planlanmaktadır.

AB'de çok-merkezli kent/bölge tanımlaması sadece bir kavramsal bir yaklaşımla ele alınmamakta aynı zamanda Avrupa'daki ekonomik büyümeyi destekleyen ve dengeleyen politik bir tutum olarak görülmektedir. Bu politik yaklaşım çok-merkezli mekansal gelişmenin metropoliten bölgelerde tüm bölgeye hakim tek mer-

kezli gelişme ile kentlerdeki geleneksel merkez/çeper gelişme modeline alternatif olacağı düşünülmektedir (VISP, 2014).

2.1. Politika Belgelerinde Çok-merkezli Mekansal Gelişme Yaklaşımları

Bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarının giderilmesi AB'nin gelişme politikalarının merkezinde yer almaktadır. Bu sorunların giderilmesinde bölgesel/yerel uyum konusu zamanla belirleyici bir unsur haline gelmiştir. Mekansal gelişme konularını biçimlendiren AMGP, AB için bir mekansal planlama anlayışı geliştirerek önerilerde bulunmakata ve uygulamaya yönelik farklı düzeylerdeki yansımaları ile AB'nin yapısal destekli önemli programlarından INTERREG ve ESPON programlarıyla da işbirliği içerisinde yer almaktadır.

AMGP, INTERREG ve ESPON programları birbirleriyle ilişkilendirilerek; AB'nin dengeli ve sürdürülebilir kalkınmasının sağlanması, sadece çevreye duyarlı ekonomik gelişme değil, aynı zamanda mekansal gelişmede dengeyi de sağlayacak biçimiyle yapılması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu bağlamda AB'nin gündeminde 'kentle kırsal arasındaki dengeleri hedefleyen, merkez-çevre ilişkisini güçlendiren, rekabetçi ve dinamik kentsel alanların yanı sıra kırsal alanda verimli ve üretken yerel kalkınmayı destekleyen, çok-merkezli bir mekansal gelişme' öngörülmektedir. Tek şehir etkisiyle gerçekleşen gelişmelerin ülkesel boyutta yarattığı sakıncalar üzerinde durularak, kırsal-kent arasındaki işbirliklerinin geliştirilmesi ve bu alanlar arasında erişilebilirliğin artırılması gerektiği görüşü ortaya çıkmaktadır.

Mekansal gelişme konularının oluşumunda önemli bir yer tutan AMGP dokümanının oluşumunda Avrupa komisyonunun daha önce uyguladığı politikadaki yaklaşımları etkili olmuştur. Bu yaklaşımlar 'blue banana (mavi muz)' ve 'European bunch of grapes (üzüm salkımı)' olarak tanımlanan gelişme formlarıdır. 1989 yılında Avrupa Komisyonu Brunet tarafından tasarlanan mavi muz metaforu ile merkez ve çevre konseptini güçlendiren yapı yaratılmış, ancak daha sonra bu forma karşılık 1991'de Kunzmann ve Wegener tarafından Avrupa üzüm salkımı metaforu tasarlanmıştır. AB bölgesinde bölgeler arasında dengeli bir gelişme ve küresel rekabet için daha savunulabilir olduğu kabul edilmiş, Avrupa üzüm salkımı metaforunun, Avrupa kentsel ve ekonomik yapılanmasında çok-merkezli gelişmeyi yaratabileceği ve böylece AB yapısal fonlarının yönlendirilmesinde de iyi bir referans oluşturabileceği savunulmuştur.

AB'nin küresel ekonomide rekabet edebilen Londra, Paris, Milan, Münih ve Hamburg'dan oluşan güçlü merkez bölgesi birliğin mekansal gelişmesiyle de küresel ölçekte öne çıkan tek bir dinamik bölge olarak gelişmesi, merkezdeki bu güçlü gelişmenin çevresi ile arasındaki dengesizlikleri arttıracak çekincesini oluşturmuştur. Bu çekince ile AMGP politikalarında, sadece büyükşehir bölgelerinin çok-

merkezli olan mekansal gelişimi ile sınırlı olan mekansal gelişim yaklaşımının bölgeler arası dengesizlikleri arttıracacağı ve bu nedenle AB bölgesinde çok-merkezli bir gelişme ile alt merkezlerin ve kırsal alanlar arasında ağların güçlendirilmesi ve bu bölgelerin daha fazla bütünleşmesinin sağlanması görüşü oluşmuştur. AB bölgesinde kademeli şehir derecelerine sahip çok-merkezli yerleşim yapısının amaç olması gerektiği ifade edilmektedir (Altay, 2005, Şahin, 2014, Yenigül, 2006).

AB'de mekansal gelişme uygulamalarında etkileri olan INTERREG (I;II,III,IV) ve ESPON (2006, 2013, 2020) programlarında da mekansal gelişme konuları ele alınmış ve yapılan bu çalışmalarda da çok-merkezli mekansal gelişmeye vurgu yapılmıştır. ESPON programları incelendiğinde; öncelikli mekansal gelişmeler konularındaki tematik projelerde birinci önlem kapsamında; “şehirler, çok-merkezli gelişme ve kır kent ilişkisi” konusunun öncelikler arasında yer aldığı görülmektedir.

Birliğin gündeminde AMGP'nin etkinleştirilmesi konusu yer almış, çalışmalar sonucunda Avrupa Konseyi Bölgesel/Mekansal Planlamadan Sorumlu Bakanlar Komitesi, Avrupa Mekansal Gelişme Perspektifi yerine geçecek olan Avrupa Birliği Alansal Gündeminin (Territorial Agenda of the European Union) uygulanmasını kabul edilmiştir. 2007–2013 döneminden itibaren alansal temelli geliştirilen yeni perspektif, bölgesel ve yerel kaynakların daha iyi kullanılmasını hedeflemekte, kaynaklar arasında kültür, insan kaynakları ve bilgiyi öne çıkarmaktadır. Aynı zamanda bu yeni perspektif göre, bölgelerin üretken birimler haline gelerek, rekabet güçlerinin artması ve stratejik ortaklıklar geliştirme kabiliyetlerinin güçlenmesini hedeflemektedir. Bu çerçevede, ulusal ve bölgesel düzeyde sürdürülebilir gelişmenin sağlanması amacıyla, AB politikalarının dikey ve yatay uyumunun gerçekleştirilmesi ve bu tür karmaşık konuları bütünleştirebilmek ve yönetebilmek için ulusal ve bölgesel stratejik mekansal planların hazırlanmasının teşvik edilmesi gereği ortaya çıkmıştır. Bu perspektifin uygulanabilmesi, belirli yetkinlikler, bilgi temeli ve mali düzenlemeler gerektirmektedir. Bunun yanı sıra, planlama sisteminin ve ilgili aktörlerin de, bu yeni yaklaşımlara uyum sağlamalarının gerekeceği açıktır. Avrupa Birliği Alansal Gündemi 2020 incelendiğinde; bu belgenin yine çok-merkezli ve dengeli bölgesel kalkınmanın teşvik edilmesi, entegre gelişmenin kentlerde, kırsal alanlarda ve özel alanlarda teşvik edilmesi, sınır ötesi ve ulus ötesi fonksiyonel bölgelerde entegrasyonun sağlanması; güçlü yerel ekonomilere dayalı bölgelerin küresel rekabetinin sağlanması; bireyler, toplumlar ve girişimciler/işletmeler için bölgesel bağlantıları (connectivity) geliştirilmesi ve bölgenin ekolojik, peyzaj ve kültürel değerlerinin yönetiminin sağlanması gerektiği savunulmaktadır.

2.2. Çok-merkezli Mekansal Gelişmeye Yönelik Stratejiler

AB bölgesinde kademeli şehir derecelerine sahip çok-merkezli yerleşim yapısının amaç olması gerektiği ifade edilmektedir. Dengeli bir yerleşim yapısını güçlendirmek için şehirlerin ve bölgelerin birbirini tamamlaması ve ekonomik anlamda zayıf ve az yoğun bölgelerde daha küçük yerleşim birimleri (kırsal yerleşimler) arasındaki ağların gelişimine önem verilmelidir. Böyle bir mekansal gelişmenin başarılabilmesi için AB bölgesinde, ulus ötesi, sınır ötesi ve bölgeler arası ölçeklerde ilgili otoriteler ile işbirliğine gidilmesini önerilmektedir. Bu hedeflerin gerçekleştirilmesinde bölgeler arası işbirliği programları (INTERREG), yapısal fonlar ve kentsel yönetim gibi araçlar geliştirilmiştir. Şehirler ile onları çevreleyen kırsal alanlar arasında idari sınırlar boyunca gönüllü işbirliğinin arttırılmasının bölgelerin bir bütün olarak rekabet gücünü arttırmada etkili olacağı düşünülmektedir. İşbirliği alanları olarak yerel ulaştırma, atık yönetimi ve paylaşılmış yerleşim ve sanayi bölgeleri vb. olarak gösterilmektedir. Birlik bölgesinde çok-merkezli ve yeni bir kır-kent ilişkisini temel almıştır. Böylece AB bölgesinde tek merkez ve çevre arasında artmakta olan dengesizliğin önlenmesi amaçlanmaktadır. Merkez bölgedeki metropollerdeki aşırı yığılma bir süre sonra üretimdeki verimliliğin ve yaşam kalitesinin düşmesine yol açacağı, böyle bir sürekliliğin küresel rekabet etme gücünü de sınırlandıracığı belirtilmektedir. Bu aynı zamanda çevre bölgeler ile kırsal alanlarda üretim ve yaşam kalitesinin gerilemesine yol açacağından sürdürülebilir ve dengeli bir gelişmenin gerçekleştirilmesini güçleştirmektedir.

AB'nin küresel ekonomilerde önemli payları olan büyük kentlerinde olduğu gibi diğer kentlerinde de dinamiklerini harekete geçirerek çok-merkezli gelişimi sağlamak, bu kentleri küresel ekonomiye entegre ederek mekansal bir denge elde etmek; çok-merkezli gelişme ve dengeli bir kent kır ilişkisinin sağlanması, doğal ve kültürel mirasın iyi yönetimi, bilgiye ve altyapıya erişimde eşitliğin sağlanmasıyla mümkün olacaktır.

3. Türkiye'de Çok-merkezlilik Tanımlaması

Türkiye'de özellikle bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarının giderilmesine yönelik bir politika olarak çok-merkezlilik tanımlaması çeşitli dönemlerde temel politika ve strateji belgeleri ile mekansal çalışmalarda doğrudan veya dolaylı olarak yer almıştır. Bunlar içinde Kalkınma Bakanlığı tarafından hazırlanan Kalkınma Planları, Özel İhtisas Komisyonu Raporları ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından hazırlanan Mekansal Strateji ve Eylem Planları ön plana çıkan belgelerdir.

3.1. Kalkınma Planları

Türkiye’de çeşitli dönemlerde dünya ekonomisiyle yaşanan ilişkinin biçimi ne olursa olsun bölgelerarası bir dengesizlik tarihsel olarak süregelmektedir. 1960’lardan bu yana ulusal gelirin büyük bir bölümünü oluşturan Marmara Bölgesi her dönem hızlı gelişen bölge olmuş, bu durum dengeli bir gelişmeyi hedef alan çok-merkezlilik söyleminin aksine ulusal ölçekte ekonomik aktivitelerin ve nüfusun belirli bölgelerde yığılmasını beraberinde getirmiştir. Kalkınma planlarının hemen hepsinde içeriği farklılaşsa da “bölgeler arası dengesizliğin azaltılması” önemli bir hedef olma niteliğini korumaktadır.

1. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)

1960ların başında bölgeler arasında gerek iktisadi faaliyet hacmi ve gelir seviyesi, gerekse sosyal hizmet ve kurulu tesisler bakımından büyük dengesizlikler vardır. 1. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nın (BYKP) temel amaçlarından biri bölgeler arasındaki bu dengesizliğin azaltılması ile bölgeler arası dengeli bir kalkınmanın sağlanmasına yöneltilmiştir. Bunu gerçekleştirmede, bölge planlaması ile devletin çeşitli bölgelere yapacağı altyapı ve diğer iktisadi yatırımların coğrafi dağılımda, bölgelerarası dengeli kalkınmanın esasları göz önünde bulundurulacak ve geri kalmış bölgelerin daha hızla kalkınmalarını sağlayacak bölge planlaması ve politikaları hedeflenmiştir.

1. Plan’da bölgeler üç grupta ele alınmıştır; potansiyel gelişme bölgeleri, geri kalmış bölgeler, büyük şehir bölgeleri (metropoliten bölge). Bu gruplamada çok-merkezlilik tanımlamasına yönelik olarak; özellikle nüfusun ve iktisadi çalışmaların aşırı derecede toplandığı ve bunun sonucu olarak birçok sosyal, iktisadi ve fizikî meseleleri olan büyükşehir bölgeleri dolaylarında yeni çekim ve büyüme merkezleri ve sanayi alanları yaratarak nüfusun ve iktisadi çalışmaların daha dengeli bir şekilde dağıtımını sağlayacak araçların araştırılması gerekliliği vurgulanmıştır.

Bölgeler arası denge hedefine ulaşmada yatırımların kuruluş yeri ile ilgili kararlarda birden fazla kuruluş yeri üzerinde inceleme yapılması önerilmekte, diğer yatırım kıstaslarına göre, eşit durumda bulunan projelerden, geri kalmış bölgeleri kuruluş yeri olarak gösterenler tercih edilmesi desteklenmiştir. Geri kalmış yörelerde yatırım yapacaklara teşvik tedbirleri uygulaması ve gelir vergisinden indirim yapma imkanı sağlanmış, kamu yatırımlarının programları arasında da bu bölgelere öncelik tanınması hedeflenmiştir.

2. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)

2. Plan’da, ilk plandaki yatırımların ve hizmetlerin bölgeler arasında dengeli dağılımının sağlanması görüşlerine ek olarak; Milli Plandan bağımsız bir bölge planı hazırlanamayacağı görüşü benimsenmiştir. Bu plan döneminde büyüme merkez-

leri önerilmiş; kaynakların bu merkezlerde yoğunlaştırılması ile bu merkezlerin ekonomik ve sosyal gelişmeyi çevrelerine yayacağı kabul edilmiştir. Kamu yatırımlarının belirlenen bu merkezlerde yoğunlaştırılması, alt yapının tamamlanmasıyla, özel sektör yatırımlarının da bu yörelere çekilmesi düşünülmüştür. Bölge planlama ve geri kalmış bölgelere yönelik vergi indirimini temelli teşvik uygulamaları düşüncesi 1960-1975 döneminin önemli bölgesel gelişme politikalarıdır. Teşvik araçları olarak vergi indiriminin yanı sıra, kredi imkanlarının artırılması ve “Organize Sanayi Bölgesi (OSB)” oluşturma düşüncesi 2. Plan döneminde şekillenmiştir.

3. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)

3. Plan, ilk iki planın vurguladığı dengeli kalkınma ilkesinin ekonomik yönden etkin olmayacağı, kaynak dağılımına yol açabileceğini ve ülke genelinde kalkınmayı yavaşlatabileceğini vurgulamış ve bölgesel dengesizliklerin bölgelerin içsel potansiyellerini kullanarak gelişmesi yolu ile ortadan kalkacağını öngörmüştür. Bu planda bölge tanımlaması yerine yöre tanımlaması kullanılmıştır.

Bölgesel dengesizliklerin ise, uzun dönemde, bölge kaynaklarının harekete geçirilmesi ve yerel yönetimlerin etkin çalışmasıyla ortadan kalkacağı varsayılmıştır. Bu anlayış çerçevesinde geri kalmış bölgelerin devlet yardımları temelli teşvik politikaları ile kalkınmasını sağlamaya yönelik olarak Kalkınmada Öncelikli Yörelere (KÖY) politikası öne çıkmıştır. KÖY politikası, kamunun sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi açısından az gelişmiş (Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki iller başta olmak üzere) bölgeler için uyguladığı, temel bir politikadır. KÖY politikası kapsamında teşvik uygulamaları, çalışanların ücretlerini nisbi olarak iyileştiren uygulamalar, tarımsal ve mesleki amaçlı kredi destekleri, Kamu Ortaklığı Fonu’ndan yatırımlara sağlanan finansman desteği ve DPT bütçesinden KÖY’lerdeki yerel idarelerce sürdürülen projelere sağlanan finansal destekler vardır

4. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)

4. Plan’da; ekonomik gelişmenin sağlanması için, işbölümünün yapılması, planlama kararlarının mekan boyutuna indirilmesi, hizmetlerin, sanayinin ve alt yapının ülke genelinde dengeli dağılımının sağlanması, uygulanmakta olan teşviklerin bölge kaynaklarını ve potansiyellerini harekete geçirecek tarzda yeniden düzenlenmesi önerilmiştir. Söz konusu dönem Güneydoğu Anadolu Projesi’nin (GAP) de ilk olarak gündeme geldiği dönemdir. Ayrıca söz konusu dönemde DPT tarafından 1970’li yılların ortasında başlatılan “Türkiye’de Yerleşme Merkezlerinin Kademelenmesi” çalışması 1982 yılında sonuçlandırılmış ve yayımlanmıştır. Söz konusu çalışma ‘Merkezi Yerler Kuramı’ ile bölgesel gelişmede ölçek ekonomilerinden ve dışsal ekonomilerden yararlanılmasını maksimize etmeye yönelik olarak hazırlanmıştır. Çalışmada her mekânın kademeli bir yapı arz ettiği belirtilmiş, 7

adet kademe merkezi belirlenmiş ve Türkiye'de yerleşme merkezleri arasındaki ekonomik ve sosyal ilişkiler niteliksel ve niceliksel olarak kurgulanmıştır.

5. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)

5. Plan'da bölgesel gelişmenin, kalkınma ve planlamadaki önemi tekrar gündeme gelmiş, bölge planlarının yapılmasının gerektiği açıkça belirtilmiştir. Bölgelerde yapılacak envanter çalışmalarına dayanılarak uygun görülen sektörler için "Bölge Gelişme Şemaları" oluşturulması hedeflenmiştir. Gelişmenin hızlandırılması ve kaynakları etkin kullanımı amacıyla gelişmekte olan ve belli sektörler açısından gelişme potansiyeline sahip bölgelerde "bölge planlaması" yapılması öngörülmüştür. Planda, "Türkiye'de Yerleşme Merkezlerinin Kademelenmesi" çalışması temel alınarak, "Fonksiyonel Bölgeler" oluşturulması öngörülmüş ve bu çerçevede 16 adet fonksiyonel bölge tanımlanmış ve planlama çalışmalarında bu bölgelerin temel alınması öngörülmüştür. Büyüme kutupları olarak da değerlendirilebilecek bu bölgeler 3 grupta toplanmış ve bölge merkezleri belirlenmiştir: İstanbul (ulusal merkez), Ankara, İzmir, Adana, Gaziantep (bölgeler üstü merkezler), Bursa, Eskişehir, Konya, Kayseri, Diyarbakır, Samsun, Sivas, Erzurum, Malatya, Elazığ ve Trabzon (bölge merkezleri).

Bölgesel yerleşme kademelenmesinin geliştirilmesi, bölgelerin gelişme potansiyelinin değerlendirmesi ile sağlanacağı belirtilmiş, bu amaçla; az gelişmiş bölgelerde yer alan bölge merkezleri belirli hizmet ve üretken yatırımlarla desteklenerek temel fonksiyonlarına ulaştırılacağı, bu odaklar geliştirilirken bölgede yer alan ikinci derece merkezlerin hizmet ve donatım tesislerindeki eksikliklerin giderileceği, böylece bu merkezlerin potansiyel hizmet odakları olmasının sağlanacağı vurgulanmıştır. Gelişmiş bölgelerde yer alan metropoliten merkezlerindeki fazla yığılmayı önlemek amacı belirlenecek desantralizasyon politikalarına uyumlu olarak hizmet ve donatım fonksiyonlarının geliştirilmesi sağlanmalı ve İstanbul ve İzmir'in merkez olduğu bölgelerde, doğal kaynak ve hizmet fonksiyonlarına dayalı olarak alt bölgeler tanımlanmalıdır.

Plan döneminde gelişmenin orta büyüklükteki şehirlerde olması beklenmektedir. Şehirlerin potansiyelleri dikkate alınarak ve belirli fonksiyonlara ağırlık verilerek aralarında uzmanlaşma sağlanması; istihdam yaratıcı ve nüfusu çekici OSB'lerin bütüncül bir yaklaşımla ele alınması ve bunların sanayi potansiyeli ve ulaşım olanakları bulunan yerleşme merkezlerinde kurulması; ihtisas OSB'lerin ve tamamlayıcı küçük sanayi sitelerinin (KSS) de kurulması planda üzerinde durulan diğer konulardır.

6. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)

Bu planda "bölge planlaması" kavramı yerini "bölgesel gelişme" kavramına bırakmıştır. Önceki planda tanımlanan "16 bölge" yaklaşımı ile ilgili herhangi bir po-

litika üretilmemiş ve söz konusu sistem dikkate alınmamıştır. Bunun yerine bölge ve alt bölge düzeyinde bir planlama yapılması, polarize bölge saptama çalışmalarının sürdürülmesi ve bölgesel gelişme şemaları çerçevesinde kararların yönlendirilebileceği hususları üzerinde durulmuştur. Yerleşim yerlerinin kademelenmesinde bir denge sağlamak, metropoliten alanlara yönelen nüfus ve sanayi yoğunluğunu azaltmak, bölgeler arası ve bölgeler içi göçleri yönlendirerek denetim altına almak üzere yeni bir yerleşme kademelenmesinin yapılması öngörülmüştür. Bu plan döneminin ilkelerinden biri; bölgesel politikalar oluşturulurken Avrupa Birliği bölgesel politikalarının dikkate alınması, diğeri; ekonomik ve fiziksel planlamada çevre boyutuna öncelik verilmesidir.

7. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)

7. Plan'da bölgesel gelişme, fiziki planlama, il gelişme planları ve görece gelişmiş bölgelerin sorunlarına yönelik bir yaklaşımla, metropoller ile ilgili düzenlemelere öncelik verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Planın temel ilkelerinden biri, her yönüyle bir bütün olan 'sürdürülebilir kalkınma'nın, ulusal birliği/bütünlüğü arttırmak amacıyla bölgelerarası gelişmişlik farklarını azaltıcı yönde ele alınması gerekliliği düşüncesidir. Bu amaçla, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri öncelikli olmak üzere, ülkenin görece olarak geri kalmış yöreleri için, kaynakları ve gelişme potansiyelleri göz önünde bulundurularak bölgesel gelişme projelerinin hazırlanması kabullenilmiştir. Bu bağlamda, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde coğrafi bütünlük gösteren iller için, bölge ve alt-bölge bazında "eylem planlaması" tanımlanmıştır.

8. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)

AB uyum çalışmalarının süregeldiği 2001-2005 plan dönemini kapsayan 8. Plan'da, AB bölgesel gelişme politikalarına uyum çalışmalarına hız verileceği belirtilmiş; bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılmasına yönelik bölge planı çalışmalarının gerekliliği, bölge planları ile uyumlu il gelişme plan çalışmalarının başlatılacağı, sektörel uzmanlaşma temeli olan OSB ve KSS politikalarının devam edeceği ifade edilmiştir.

8. Plan Bölgesel Gelişme ÖİK Raporunda büyüme merkezi stratejilerinin yine desteklenerek sürdürülmesi önerilmektedir. Bu amaçla örneğin bölge kurumları kurulmalı, yerel girişimciye danışmanlık hizmetleri verilmeli, iş gücü ve girişimci eğitim programları düzenlenmeli, yerel katılım sağlanmalıdır. Ayrıca özellikle "büyüme merkezi" yaratmanın güç olduğu bölgelerde, "kent ağları"nın sağladığı üstünlüklerden yararlanılmalıdır. ÖİK Raporunda ayrıca KÖY'lerde kendi avantajlarıyla gelişen (doğal olarak merkezleşmiş) yerleşmelere ağırlık verilmesi gerektiği belirtilmiş ve etki alanındaki diğer yerleşmelerin de altyapı eksiklikleri tamamlanarak fonksiyonel merkezlerle bağlantılarının kuvvetlendirilmesi önerisi getirilmiştir.

Bu plan döneminde yatırımların ve istihdamın artışını hızlandırmak ve bölgesel gelişmede özel sektör katkısını artırmak amacıyla yeni teşvik tedbirleri uygulamaya konulmuştur. 2004 yılında yürürlüğe giren 5084 Sayılı Kanun ile ilk aşamada 36 ilde başlatılan teşvik uygulaması, 2005 yılında yapılan değişiklikle 49 ile yaygınlaştırılmıştır. Bu çerçevede, KÖY kapsamındaki iller, 2001 yılı kişi başına milli geliri 1.500 dolardan az olan iller ile 2003 yılı SEGE (Sosyo Ekonomik Gelişmişlik Endeksi) değeri eksi olan illerde yer alan işletmeler için, istihdam artışı şartına bağlı olarak çalışanlar üzerindeki gelir vergisi ve SSK primi ödemelerinde indirim sağlanmış ayrıca, bu işletmeler için enerji ve bedelsiz arazi desteği getirilmiştir.

Bu plan döneminde AB kaynaklarının etkin kullanımını sağlamak hedefiyle kritik bir adım atılarak yerleşim merkezlerinin kademelenmesini, iller arasındaki fonksiyonel ilişkileri, coğrafi koşulları, istatistik toplama ve plan yapma amacına uygunluğu da dikkate alarak, AB istatistiki bölge sınıflandırmasına paralel bir şekilde, üç düzey halinde İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) yapılmıştır.

8. Plan Bölgesel Gelişme ÖİK Raporu'nda ayrıca, dünyadaki gelişmeler ve Türkiye'deki planlama deneyimleri ışığında yeni bir fiziki planlama anlayışı öngörülmektedir. Bu anlayış ile ülke fiziki planı, alt ölçekte bölge planı ve metropol planların elde edilmesi ve yönlendirmeler ile farklı alanların belirlenmesi yoluyla, metropollerde aşırı yığılma ve yayılma sınırlandırılmalıdır. Gelişen bölgelerinin daha da kalabalıklaşmasını önleyici ve dolayısıyla gelişmenin yurt düzeyine yayılmasını sağlayıcı "Bölgesel Kalkınma Plan ve Programları" üretilmeli ve uygulanmalıdır. Kurumsal düzeyde Bölgesel Kalkınma Ajansları kurulması desteklenmelidir. Her bir yerel birimin farklı kaynaklara, potansiyellere ve sorunlara sahip olması, yerel birimler bazında farklılaştırılmış gelişme politikalarını gerekli kılmaktadır. Bu kapsamda her bir yerel birimin kaynak ve potansiyelleri araştırılmalı ve yöre il özelinde gelişme politikaları oluşturulmalıdır. Yeni sanayi odakları oluşturulması desteklenmeli, yeni sanayi odakları oluşumunda etken olan ağ/şebekelerin yapısı üzerine etütler yapılmalıdır.

9. Kalkınma Planı (2007-2013)

9. Kalkınma Planının vizyonu, "istikrar içinde büyüyen, gelirini daha adil paylaşan, küresel ölçekte rekabet gücüne sahip, bilgi toplumuna dönüşen ve AB'ye üyelik için uyum sürecini tamamlamış bir Türkiye" olarak belirlenmiştir. Buna göre AB'nin bölgesel gelişme politikası ve uygulamalarına paralel yeni bir yaklaşımın benimsenmesi gereği vurgulanmaktadır. Bu doğrultuda bölgesel gelişmenin sağlanmasında; bölgesel gelişme politikasının merkezi düzeyde etkinleştirilmesi, yerel dinamiklere ve içsel potansiyele dayalı gelişmenin sağlanması, yerel düzeyde kurumsal kapasitenin artırılması, kırsal kesimde kalkınmanın sağlanması hedefleri konulmuştur.

Plan döneminde, bir taraftan merkezi düzeyde bölgesel gelişme politikasının etkinleştirilmesine çalışılırken diğer taraftan bölgelerin potansiyelinin değerlendirilmesine yönelik strateji ve programlar uygulamaya konulmuş, yerel düzeyde kurumsal kapasitenin geliştirilmesine ve kırsal kalkınmanın hızlandırılmasına ağırlık verilmiştir.

Bölgesel gelişme politikaları, bir taraftan bölgelerin verimliliğini yükseltmek suretiyle ulusal kalkınmaya, rekabet gücüne ve istihdama katkıyı artırırken, diğer taraftan da bölgeler ve kır-kent arası gelişmişlik farklılıklarını azaltma temel amacına hizmet edecektir. Başta az gelişmiş bölgelerde olmak üzere göç eğilimlerini bölge içine yönlendirmede çekim merkezi ve kentsel büyüme kutbu işlevi görecektir ve çevrelerine hizmet verme potansiyeli yüksek 12 cazibe merkezi belirlenmiştir. 2008 yılından itibaren ülkenin orta ve doğusundaki bazı önemli şehirlerin çekim merkezine dönüştürülmesini amaçlayan Cazibe Merkezlerini Destekleme Programı, Diyarbakır, Erzurum, Şanlıurfa ve Van’da uygulanmaya başlanmıştır.

Bütüncül bir gelişme stratejisi çerçevesinde, metropoller küresel rekabette öne çıkaracak iş ve yaşam ortamının sağlanması hedefi bulunmaktadır. Bir başka hedef; sürükleyici sektörler liderliğinde ve güçlendirilmiş sosyal ağ yapısı içinde kümelenmelerin desteklenmesidir. Bu çerçevede; yerel kümelenme alanlarını destekleyici, kümedeki aktörler arasında işbirliğini artırıcı ve kümenin dünya piyasaları ile entegrasyonunu sağlamaya yönelik mekanizmaların oluşumu özendirilecektir. Kırsal kesimde kalkınmanın hızlandırılmasında ilçe merkezleri ve belde belediyeleri ile diğer gelişme ve çevresine hizmet sunma kapasitesi bulunan merkezi yerleşim birimlerine öncelik verilmek suretiyle kaynakların etkin kullanımı sağlanacak ve uygulama ülke geneline yaygınlaştırılacaktır.

Mekansal gelişme konusunda 9. Plan ÖİK Raporlarında AB mekansal yaklaşımları vurgulanmaktadır. 9. Plan Yerleşme-Şehirleşme ÖİK Raporunda kentleşme ve yerleşme vizyonu “Bölgeler, yerleşmeler arası ve içi eşitsizlikleri azaltılmış, doğal ve kültürel mirasın korunup geliştirildiği, yaşam ve mekan kalitesi iyileştirilmiş, riskleri azaltılmış, toplumsal cinsiyet eşitliği sağlanmış, yarışma gücü kazandırılmış, dengeli, tamamlayıcı, çok-merkezli (yığılmayı önleyici) ve sürdürülebilir, bir yerleşme sistemine ulaşma” olarak ifade edilmiştir. Öncelikli temel amaç ve politikalarda da yerleşmelerin kademelenmesi, çok-merkezli ve dengeli gelişimin sağlanması vurgulanmıştır.

10. Kalkınma Planı (2014-2018)

10. Planda bölgesel gelişmede, yerel ekonomilerin ve kırsal kesimin güçlendirilmesi, mekansal gelişme ve şehirleşmenin dengeli oluşmasının sağlanması, her kesim için barınma ihtiyacının yeterli, sağlıklı ve güvenli bir şekilde giderilmesi gibi alanlarda insanı ve yaşam kalitesini daha çok merkeze alan bir yaklaşıma ihtiyaç olduğu vurgulanmaktadır.

Bölgesel gelişme ve bölgesel rekabet edebilirlik açısından ulusal düzeyde öncelik ve hedefleri belirlemek, mekansal gelişme ve sosyo-ekonomik kalkınma politikaları arasındaki uyumu güçlendirmek ve alt ölçekli plan ve stratejilere genel çerçeve oluşturmak üzere, Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisinin (BGUS) yürürlüğe konulması hedeflenmektedir. Bölge düzeyinde katılımcı süreçlerle üretilen bölgesel gelişme planı ve stratejileri, bölgesel programlar ve eylem planları aracılığıyla uygulamaya geçirilecektir.

Başta düşük gelirli bölgelerde olmak üzere sosyo-ekonomik gelişme ve altyapı imkânları bakımından çevrelerine hizmet verme potansiyeli bulunan merkezleri destekleyen programlar güçlendirilerek sürdürülecek, göçün bölgesel büyüme odağı işlevi görecek bu merkezlere yönelmesini kolaylaştıran şartların oluşumu desteklenecektir.

Orta gelirli bölgelerde üretim yapısının dönüşümü, sektörel çeşitliliğin artırılması, girişimcilik ortam ve kültürünün geliştirilmesi ve yeni istihdam alanlarının oluşturulması sağlanacaktır. Şehirlerin alt ve üst yapısının iyileştirilmesiyle bu bölgelerin yaşam ve yatırım koşulları bakımından cazibesi artırılacaktır.

3.2. Bütünleşik Kentsel Gelişme Stratejisi ve Eylem Planı 2010-2023 (KENTGES)

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından hazırlanan KENTGES, kentleşme, yerleşme ve mekansal planlamaya ilişkin değerler sistemini ve ilkelerini benimseyen bir strateji dokümanıdır. KENTGES, yerleşmelerde mekan ve yaşam kalitesinin artırılması amacıyla, sürdürülebilirlik ilkesi çerçevesinde yerleşme, kentleşme ve mekansal planlamaya ilişkin yol haritası oluşturmaktadır. Sürdürülebilir kentleşme ve yerleşmelere ilişkin ilkelerden biri olarak; çok-merkezli, yığılmayı önleyen ve dengeli mekansal gelişmeye odaklı, dinamik, çekici ve yarışmacı yerleşmeler sisteminin oluşturulması belirlenmiştir. 2009 yılında gerçekleştirilen Kentleşme Şurası Bölgesel Eşitsizlik, Yerel Kalkınma ve Rekabet Edebilir Kentler Komisyonu Raporunda; çok-merkezli gelişme üzerinde durulmuştur. Raporda, nüfusun dengeli dağılımı ve sürdürülebilirlik politikaları ile bağlantılı olarak çok-merkezli bir yapı içerisinde farklı kademelerde hizmet verecek merkezlerin geniş bir bölgeye, belirli iş kollarında uzmanlaşarak hizmet vermesi ön plana çıkmaktadır ve çok-merkezlilik hizmetlere sosyal ve mekansal olarak eşit erişimin sağlanmasına, konut işyeri ulaşımını da en aza indirerek sağlıklı yaşam çevrelerinin oluşturulmasına katkıda bulunmaktadır, denilmektedir.

4. SONUÇ

20. yüzyılın kentlerindeki tek merkez odaklı gelişme yapısının 21. yüzyılın gelişme dinamikleri ile çok-merkezli bir yapıya doğru evrilmesi kentlerde işlevlerin desantralizasyonu ile birlikte birden fazla kentsel merkezin oluşumuna neden olmuştur. Oluşan bu çok-merkezli yapının avantaj ve dezavantajlarına ilişkin tartışmalar devam ederken çok-merkezli gelişmenin dengeli, sürdürülebilir bir kalkınmayı destekleyeceği yönünde ortak bir görüş oluşmuştur. Bu kapsamda çok-merkezlilik bölgesel dengesizliklerin giderilmesi, sürdürülebilir gelişme ve yönetim kapasitesinin artırılması konularında kullanılabilir bir araç olarak görülmektedir.

Bölgesel gelişme konularındaki politika ve uygulamaları ile başarı örneklerden biri olan AB politikalarına bakıldığında çok-merkezli mekansal gelişmenin makrodan mikro ölçeğe; bölge, metropoliten alan ve kent kır ilişkileri dikkate alındığında kademeli gelişme açısından dengeli gelişmeyi sağlayıcı bir gelişme stratejisi olarak görüldüğü söylenebilir.

Türkiye’de ise çok-merkezlilik, genel olarak makro düzeyde ele alınmış ve ülke çapında çok-merkezli gelişmeye yönelik politikalar geliştirilmiştir. Çok-merkezlilik kavramı olarak ilk defa 9. Kalkınma Planı’nda kullanılsa da ilk kalkınma planından beri daha çok bölgesel dengesizliklerin giderilmesinde, nüfusun ve işlevlerin dengeli dağılımını gözeten, çok-merkezliliğe referans veren politikalar geliştirilmiştir. Ayrıca, temel politika ve strateji belgelerinde belirlenen amaçlara uygun olarak yeni merkezlerin oluşturulması ve çok-merkezli gelişmenin desteklenmesine yönelik çeşitli uygulamalar da gerçekleştirilmiştir.

Türkiye tarihsel olarak, bölgesel dengesizliklerin giderilmesinde, büyüme kutupları stratejisini ve bu stratejinin uygulama araçlarını benimsemiştir. Bu kapsamda; altyapı yatırımlarının yoğunlaşması, ekonomik çarpan etkisi ile büyük sektörlerin/alt sektörlerin desteklenmesi, yerel kaynakların ve girişimcinin harekete geçirilmesi, vb. uygulamalar kalkınma planlarında yer almıştır. Örneğin, Planlı dönemin ilk yıllarından başlayarak bölgelerarası dengesizlikleri gidermek amacıyla KÖY’lere özel bir önem verilmiş ve KÖY politikası uygulanmıştır. Ancak KÖY’lerin sayısının çok fazla olması nedeniyle yatırım ve teşvikler etkisiz kalmış, KÖY politikası beklenen ölçüde başarılı olamamış ve büyükşehirlerin çevresinde yer alan birkaç yerleşme ve GAP bölgesinde oluşan bazı çekim merkezleri dışında büyüme merkezleri yaratılamamıştır.

Sonuç olarak Türkiye’de politika ve stratejiler doğrultusunda gerçekleştirilen uygulamalar amacına ulaşmamış ve bölgesel gelişmişlik dengesizliklerinin giderilmesi amacıyla yeni merkezlerin desteklenmesi başarılı olamamıştır. Gelişmiş bölgelerdeki merkezlerdeki yoğunlaşma sorunu çözülememiştir. Bu kapsamda İs-

tanbul, Ankara ve İzmir metropollerinin güçlü merkez olma konumları devam etmekte ve özellikle ülkenin doğusunda aynı etkiye sahip olacak yeni merkez gelişimi söz konusu olamamaktadır.

Son dönemde Türkiye'de yaşanmakta olan gelişmeler değerlendirildiğinde; çok-merkezli mekansal gelişme açısından iki önemli konu dikkati çekmektedir. Bunlardan ilki 2012 yılı itibarıyla yeni yasal düzenlemelerle büyükşehir sayısının 30'a ulaşmasıdır. Nüfusun, üretimin ve hizmetlerin yığılma mekanları olan büyükşehirlerin sayısının artması ve ülke içinde daha geniş alana yayılması nüfusun dengeli dağılımına olanak vermesi açısından olumlu görülmektedir. Ancak yasal bir düzenleme ile idari olarak büyükşehir statüsüne sahip olan kentlerde istihdam olanakları ve hizmetlerin yeterli ölçüde gelişmiş olmadığı bilinmektedir. Dolayısıyla yeni büyükşehirlerin ortaya çıkması, Türkiye'de çok-merkezli bir mekansal gelişmenin varlığını desteklememektedir. Son dönemde, imalat sanayiinde Anadolu'daki yeni endüstriyel büyüme odağı şehirlerin payı artmakla birlikte, merkezleşmeyi destekleyen Ar-Ge çalışmaları, yeniliğin üretimi ve ticarileştirilmesi gibi faaliyetler gibi metropoller ile birkaç önemli merkezde yoğunlaşmaktadır.

Türkiye'nin AB'ye uyum sürecinde çok-merkezli mekansal gelişmeyi hem makro (ülke bütünü) hem de mikro ölçekte (metropoliten alan) gerçekleştirmeye yönelik politika ve stratejiler geliştirmeli; bu stratejileri kurumsal yapı ve uygulama araçları ile de desteklemelidir. Ekonomik faaliyetin mekanda daha dengeli ve etkin şekilde dağılımı ve örgütlenmesi için politikaların ve uygulamaların bölge ve yerleşme şartlarına daha duyarlı hale getirilmesine ihtiyaç vardır. Bu kapsamda, metropollerin küresel düzeyde nitelikli ürün ve hizmet sunmaları sağlanırken, Anadolu'daki imalat ve ihracat odaklarının rekabet gücünün artırılması, gelir düzeyi orta ve düşük olan bölgelerin ise ulusal piyasayla güçlü bir biçimde bütünleşmeleri, ekonomik yapılarının güçlendirilmesi ve çeşitlendirilmesi gerekmektedir. Çeşitli politikalar ile belirlenen ve uygulamalar ile desteklenen merkezlerin gelişimini engelleyen en önemli nedenlerden birisi olarak görülen altyapı eksikliğinin, hem üretimin hem de beşeri sermayenin desteklenmesine yönelik olarak geliştirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Aguilera, A. (2005) Growth in Commuting Distances in French Polycentric Metropolitan Areas: Paris, Lyon and Marseille, **Urban Studies**, 42, pp.1537–1548.

Altay, İ. (2005) Avrupa Mekansal Gelişme Perspektifi'nde (ESDP) Kırsal Alan Politikaları, **Planlama Dergisi**, 32, ss.82-89.

Champion, A. G. (2001) A changing demographic regime and evolving polycentric urban regions: consequences for the size, composition and distribution of city populations, **Urban Studies**, 38(4), pp.657–677.

Davoudi, S. (2003) Polycentricity in European Spatial Planning: from an Analytical Tool to a Normative Agenda, **European Planning Studies**, 11(8), pp.979–999.

Dieleman, F.M., Faludi A. (1998) Poly-nucleated Metropolitan Regions in Northwest Europe: Theme of the Special Issue, **European Planning Studies**, 6(4), pp.365–377.

European Commission (1999) **ESDP: European Spatial Development Perspective: Towards Balanced and Sustainable Development of the Territory of the European Union**, Brussels.

European Union (2011) **Territorial Agenda of the European Union 2020: Towards an Inclusive, Smart and Sustainable Europe of Diverse Regions**, (www.eu-territorial-agenda.eu/Reference%20Documents/Final%20TA2020.pdf)

Green, N. (2007) Functional Polycentricity: A Formal Definition in Terms of Social Network Analysis, **Urban Studies**, 44, pp.2077-2103.

Hall, P. (1997) The Future of Metropolis and Its Form, **Regional Studies**, 31, pp.211-220.

Hall, P. (2004) World Cities, Mega-Cities and Global Mega-City-Regions, **GaWC Annual Lecture 2004** (<http://www.lboro.ac.uk/gawc/rb/al6.html>).

Hall, P., Pain K. (2006) **The Polycentric Metropolis: Learning from Mega-city Regions in Europe**, Earthscan, London.

Hohenberg, P., Hollen Lees, L. (1995) *The Making of Urban Europe 1000-1994*. Harvard University Press, Cambridge, MA.

Kirk, K., Hague, C. (2003) Polycentricity Scoping Study, **Research output**, Heriot-Watt University, Edinburgh.

Kloosterman, R.C., Musterd S. (2001) The Polycentric Urban Region: Towards a Research Agenda, **Urban Studies**, 38(4), pp.623-633.

Lambregts, B. (2006) Polycentricism: Boon or barrier to metropolitan competitiveness? The case of the Randstad Holland, **Built Environment**, 32(2), pp.114-123.

Limtanakool, N., Dijst, M., Schwanen, T. (2007) A theoretical framework and methodology for characterizing national urban systems on the basis of flows of people: Empirical evidence for France and Germany, **Urban Studies**, 44(11), pp.2123–2145.

Meijers, E. (2005) Polycentric Urban Regions and the Quest for Synergy: Is a Network of Cities More than the Sum of the Parts?, **Urban Studies**, 42(4), pp.765–781.

Meijers, E. (2007) **Synergy in Polycentric Urban Regions: Complementarity, Organising Capacity and Critical Mass**. Delft University Press, Delft.

Nordregio, Partners (2005) **ESPON 1.1.1: Potentials for Polycentric Development in Europe; Project Report**. Stockholm/Luxembourg: Nordregio/ ESPON Monitoring Committee.

Phelps, N., Ozawa, T. (2003) Contrasts in agglomeration: proto-industrial, industrial and post-industrial forms compared, **Progress in Human Geography**, 27, pp.583–604.

Scott A.J. (2001) **Global City-Regions: Trends, Theory, Policy**, Oxford University Press, Oxford.

Şahin, Ç. (2014) AB Bölgesel Politikası Kapsamında Mekansal Gelişme: Interreg ve Espon, Adnan Menderes Üniversitesi, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 3, ss.35-62.

Tilly, C. (1992) **Coercion, Capital, and European States, AD 990–1992**. Cambridge, MA and Oxford, UK: Blackwell.

VISP (2014) **Polycentricity Scoping Study, Vitalizing City Centres Through Integrated Spatial Planning**, (<http://www.hajduszoboszlo.hu.com/documents/DOK/doc/AAAAKCPD.pdf>) (Erişim tarihi: 31.10.2014)

Vandermotten C., Halbert I., Roelandts M., Cornut, P. (2008) European Planning and The Polycentric Consensus: Wishful Thinking?, **Regional Studies**, 42(8), pp.1205-1217.

Waterhout, B., Zonneveld, W., Meijers E. (2005) Polycentric Development Policies in Europe: Overview and Debate, **Built Environment**, 31, pp.163-173.

Yenigül, S.B. (2006) Bölgesel Farklılıklar Açısından Kırsal Alanlar, **IV. Ulusal Coğrafya Sempozyumu**, Ankara Üniversitesi, Ankara

2B. OTURUM - 7 KASIM 2014

PLANLAMA ve KATILIM -I-

Oturum Başkanı: **Prof. Dr. Gülden ERKUT**

ULUSAL PLANLAMA SÜREÇLERİNDEKİ MEVCUT
KATILIM MEKANİZMALARININ
BÜTÜNSSEL BİR DEĞERLENDİRMESİ
Doç. Dr. Savaş Zafer ŞAHİN

KENTE KATILIM SÜRECİNDE
SANAT PROJELERİNİN ROLÜ
Ezgi AYDOĞAN

BİR VAKA OLARAK MAHALLE(M):
KENT VE KENTLİ İLİŞKİSİNE BİR BAKIŞ
Öğ. Gör. Tuba DOĞU - Nazlı YATAĞAN - Araş. Gör. S. Gizem ÖZMEN

ULUSAL PLANLAMA SÜREÇLERİNDEKİ MEVCUT KATILIM MEKANİZMALARININ BÜTÜNSEL BİR DEĞERLENDİRMESİ

Doç. Dr. Savaş Zafer ŞAHİN

Atılım Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

1.Giriş

Mevcut ulusal mekânsal planlama süreçleri¹ ele alındığında katılım kavramının çok çeşitli biçimlerde planlama sürecine dâhil edildiği görülmektedir. Katılım kimi zaman planlama sürecinde doğrudan ya da dolaylı olarak gerçekleştirilmesi hedeflenen bir ideal, kimi zaman da ilkesel ya da uygulama boyutu da düşünülerek ortaya konmuş bir idari aşama olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak, kuramsal düzlemde, ulusal strateji belgelerinde ve son yıllarda yapılan birçok mevzuat düzenlemesinde katılım kavramına yer verilmesine rağmen, bu kavramın hedefi, planlama sürecine katması beklenenler ve elde edilecek sonuçlar konularının belirsiz olduğu, katılımın planlama süreci içerisinde operasyonelleştirilmesi sorununun yaşandığı görülmektedir. Bu anlamda ulusal planlama mekanizmalarının eleştirel bir gözle irdelenmesi gerekmektedir.

2. Kavramsal Çerçeve

Bu eleştirel değerlendirmenin yapılabilmesi için de temel bir kavramsal çerçevenin ortaya konması gerekmektedir. Bu kavramsal çerçevede “katılımın türü”, “katılımın biçimi” ve “katılımın amacı” kavramları etrafında değerlendirilmedi bulunulacaktır. Bu kavramlar aşağıda açıklanmıştır:

- **Katılımın Türü:** Bu kavram, katılım kavramının karar verme ve idari işlemler içerisinde nasıl bir işlevi olduğuna işaret etmektedir. Kuramsal olarak katı-

1 Bu bildiri kapsamında Türkiye’de Ulusal Planlama Mevzuatında yer alan, pratiği gerçekleşmiş ve belli bir deneyim düzeyine erişilmiş plan türleri ve kademeleri ele alınmıştır. Yakın zamanda mevzuata giren ancak belirli bir deneyim ortaya çıkmamış “mekânsal strateji planı” gibi planlar değerlendirme dışı bırakılmıştır.

lım, bireylerin, örgütlü bireylerin ve çeşitli kurumsal yapıların farklı amaçlarla karar verme süreçlerine katılımı olarak tanımlanabilir. Bu anlamda “katılım türü” kavramı “bireyin katılımı”, “örgütlü bireylerin katılımı”, “kurumsal yapıların katılımı” şeklindeki üç kategoride değerlendirilebilir. Herhangi bir planlama sürecinde mülk sahibi ya da planlama sürecinden etkilenen bireylerin katılımı, belli bir amaç etrafında bir araya gelmiş yurttaş inisiyatiflerinin katılımı ve her tür kurumsal katılım kapsanmış olacaktır.

- **Katılımın Biçimi:** Bu kavram, katılım sürecinin pratikte nasıl gerçekleştirileceğine ilişkin yol ve yöntemleri kapsamaktadır. Temelde kişinin kendisini sözel ya da yazılı olarak ifade etmesi ile başlayan, katılımcı toplantıları, atölye çalışmalarını, konferansları, danışma kurullarını, uzlaşma komisyonlarını, bilişim teknolojisinin yardımıyla oluşturulan sanal katılım kanallarını ve daha birçok yöntemi içeren katılımın biçimi planlama sürecinde kurumsal birikimi ve katılımın gerçekleştirilebilirliğinin sınırlarını göstermesi açısından önemlidir.
- **Katılımın Amacı:** Bu kavram katılım sürecinde katılmanın nihai amacını göstermektedir. Genelde katılımın çok farklı şekillerde amaçlarla ifade edildiği görülmektedir. Bunlar arasında; çıkar kollama, katkıda bulunma, gönüllü katılım, aktif yurttaş katılımı, bürokratik yetki savunumu, eşgüdüm sağlama en genel kategoriler olarak sayılabilir. Planlama sürecinde katılımın bu farklı amaçlarına ilişkin bir duyarlılığın bulunup bulunmadığı, bu duyarlılığın katılım türü ve katılım biçimlerinin belirlenmesinde dikkate alınıp alınmadığı önemli bir değerlendirme ölçütüdür.

3. Katılım ve Planlama Süreçleri

Yukarıda belirtilen türde bir kavramsal çerçevenin üst ölçek planlamada daha farklı, alt ölçeklere inildikçe daha farklı katılım süreçleri tanımlayacağı açıktır. Örneğin, kalkınma planları gibi tüm ülkeyi ilgilendiren planlama süreçlerinde kurumsal katılımın öne çıkması, uygulama imar planlarında ise bireyin katılımının öne çıkması olağandır. Farklı planlama tür ve mekanizmalarının aralarındaki dikey ilişkiler açısından bu tür farklılıklarla birlikte kurgulanması ve belli bir örüntü dâhilinde planlamanın kademeli bütünlüğü içerisinde katılımın da bir süreklilik olarak tanımlanması gerekmektedir. Bu anlamda Türkiye’de öne çıkan planlama süreçlerinin katılım açısından bir değerlendirmesi aşağıda sunulmaktadır.

3.1.Ulusal Kalkınma Planları:

Ulusal kalkınma planlarının hazırlanışında belirgin bir katılım geleneğinin bulunduğu söylenebilir. Örneğin yürürlükteki kalkınma planı olan Dokuzuncu Kalkınma Planı incelendiğinde, Planın hazırlanmasında katılımcılığa özen gösterildiği gö-

rılmektedir. Bu amaçla 5 Temmuz 2005 tarihli Başbakanlık genelgesi kapsamında, çok geniş bir alan yelpazesine sahip 57 adet Özel İhtisas Komisyonu (ÖİK) oluşturulmuş, söz konusu komisyonlara kamu kesimi, özel ve üniversite kesiminden 2252 kişi katılmıştır. Plan stratejisi ve metnin oluşturulmasında kurumsal birikimin yanı sıra ÖİK raporları ile kendi alanlarında yetkin uzman kişiler ve kamunun üst düzey yöneticileri ile yapılan istişare toplantılarının sonuçlarından da yararlanılmıştır.

Planın hazırlanmasında ve özel ihtisas komisyonlarının çalışma biçimlerinin belirlenmesinde daha önceki özel kalkınma planlarının özel ihtisas komisyonlarında izlenen katılımcı yöntemlere ek olarak, moderatörlük işlevi etkin bir şekilde kullanılmıştır. Moderatörlük işlevinin etkin kullanımı özel ihtisas komisyonlarının kendi içlerinde daha etkin ve hedefe odaklı çalışmalarına olanak tanımıştır. Ancak, daha önceki kalkınma planlarında da görüldüğü gibi farklı özel ihtisas komisyonlarının birbirleri arasındaki etkileşim yeterli düzeyde gerçekleşmemiştir.

Bu geleneğin çalışmaları başlamak üzere olan Onuncu Kalkınma Planında da sürdürüleceği intibai edinilmektedir. Yine Onuncu Kalkınma Planı için de belli sayıda ÖİK belirlenmiş ve Resmi Gazetede bu konuya ilişkin bir Genelge Yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Ayrıca süreçte “akil adamlar toplantısı” gibi bazı yeni girişimlerde bulunulduğu da görülmektedir.

Kalkınma planları katılımın türü açısından uzman bireylerin katılımı ve kurumsal katılım ağırlıklı bir süreç olarak öne çıkmaktadır. Ancak, burada uzman bireylerin birer paydaş olarak hangi ölçütlere göre seçildiklerinin belirsiz olduğu görülmektedir. Kimi zaman akademik kariyer bir ölçüt olabilirken, kimi zaman da uygulama birikimi öne çıkabilmektedir. Bu anlamda belirgin bir ölçütler ve akreditasyon silsilesinin geliştirilmesi, süreçte yer alan akademisyenlerin ya da uygulayıcılarının kariyer gelişimlerinde ÖİK türü katılımların anlamlı birer aşama olarak tarif edilmesi katılımın türünü daha anlamlı hale getirebilecektir. Kurumsal katılım açısından da konuyla ilgi bakımından merkezi hükümetin ilgili kurumlarının katılımının sağlandığı görülmektedir. Ancak, kurumsal katılımı ilgili sorunlar bulunmaktadır. Kurumların hangi düzeyde temsil edilecekleri, temsil eden uzmanların kurumlarını ne derece temsil yeteneğine sahip oldukları önemli bir sorun alanıdır. Bir diğer sorun da konuyla ilgili merkezi hükümet dışındaki kurumsal paydaşların seçiminde yaşanmaktadır. Örneğin yerel yönetimlerin, sivil toplum örgütlerinin ve kamu kurumu niteliğindeki meslek odalarının süreçte nerede ve nasıl temsil edileceklerine ilişkin bir ölçüt bulunmamaktadır. Özellikle yerel yönetimlerin birer paydaş olarak seçimi planın mekânsallaştırılmasında önemli katkılar sağlayabilme potansiyeline sahiptir.

Kalkınma planları katılımın biçimi açısından ele alındığında, ÖİK raporlarının ve ÖİK sürecinin en temel katılım araçları oldukları görülmektedir. Dokuzuncu Kal-

ULUSAL PLANLAMA SÜREÇLERİNDEKİ MEVCUT KATILIM MEKANİZMALARININ BÜTÜNSEL BİR DEĞERLENDİRMESİ

kınma Planında ÖİK'lerin moderasyonlu toplantılar ve elektronik iletişimin etkin kullanımıyla daha etkin hale getirilmeye çalışıldığı görülmekle birlikte, ÖİK raporlarının oluşum sürecindeki sorunlar devam etmiştir. Bu sorun komisyonlardaki tartışmaların ve fikir zenginliğinin Komisyon Raporlarına tam olarak ne düzeyde yansıdığı tespit edilememesine ilişkindir. Bu anlamda yaşanan deneyimler, ÖİK raporlarının daha ziyade ilgili Komisyon raporlarıyla Devlet Planlama Teşkilatının ilgili uzmanları arasındaki etkileşim neticesinde oluştuğunu göstermektedir.

Kalkınma Planları katılımının amacı açısından ele alındığında ise, katılımın katkıda bulunma, gönüllü katılım ve bürokratik yetki/pozisyon savunumu şeklinde odaklandığı görülmektedir. Özellikle ÖİK çalışmalarına katılan akademisyen ve uzmanların gönüllü katılımının, kurumların ise bürokratik yetki savunumunun öne çıktığı görülmektedir. Bu ise özellikle ÖİK raporlarının doğasına yansımayan bir çelişkiye işaret etmektedir. ÖİK raporları genellikle akademisyenlerin gönüllü katkıları ile oluşurken, kurumsal katkılar sınırlı kalmaktadır. Bu da ortaya çıkan ÖİK raporlarının ve sonrasında Kalkınma Planının sahiplenilmesi ile ilgili sorunlara sebep olmaktadır.

Ulusal Kalkınma Planlarının hazırlanmasında ve uygulanmasında birer araç olan orta vadeli planlar, yıllık programlar ve yatırım programları ise daha ziyade salt kamu kurumlarının arasındaki bir bürokratik eşgüdüm süreci olarak gerçekleşmekte, farklı katılım tür ve biçimlerinin ortaya çıkmadığı görülmektedir.

Görüldüğü gibi, kalkınma planlarının yapımında katılımın türünü yurttaşların ve örgütlü yurttaşların katılımını kapsayacak, katılımının biçimlerini zenginleştirecek ve farklı amaçlar güden katılımları uzlaştıracak yenilikçi yaklaşımlara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu anlamda son yıllarda özellikle gelişen bilişim teknolojisinin olanaklarını da kullanan yenilikçi katılım süreç ve araçlarının incelenmesi, uygun yeni yöntemlerin geliştirilmesi gerekmektedir.

3.2. Ulusal Strateji Belgeleri:

Dokuzuncu Kalkınma Planında belirlenen çeşitli konularda, ya da ilgili merkezi hükümet kuruluşlarının stratejik planları doğrultusunda son yıllarda birçok konuyla ilgili olarak ulusal strateji belgeleri hazırlanmaktadır. Kentleşmeden sanayiye, yaşlılıktan ulaştırmaya kadar birçok alanı kapsayan ve sayıları onları bulan bu strateji belgeleri, belirledikleri yön ve ulusal stratejiler açısından çok önemli mekânsal izdüşümleri yaratmaktadır. Mekânsal planlamayı doğrudan etkilemeseler de dolaylı etkiler yaratan bu strateji belgelerinin hazırlığında çoğunlukla kurumsal katılımı önceleyen yaklaşımlar izlenmektedir. Ulusal kalkınma planları ile bölge planları arasındaki tematik boşlukları dolduran bu belgelerin katılımçılık açısından değerli katkıları olduğundan genel olarak değerlendirilmeleri önem taşımaktadır.

Katılımın türü açısından değerlendirildiklerinde, ulusal strateji belgelerinin genellikle kurumsal yapıların katılımı ve uzmanların katılımı üzerine inşa edildikleri söylenebilir. Farklı strateji belgelerinde katılımın kapsamı ve hangi kurumsal yapıların katılımının sağlanacağı strateji belgesinin hazırlanma süresi ve kurumsal kapasite ile paralel bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Katılımın biçimi açısından genellikle kalkınma planlarında kullanılan yöntemin ve ÖİK'ların taklit edildiği görülmekle birlikte nadiren de olsa Kentleşme Şurası örneğinde olduğu gibi daha derin ve farklılaşmaya çalışan örnekler de görülmektedir. Ulusal kalkınma planlarından farklı olarak ulusal strateji belgelerinin hazırlanmasında bürokratik yetki savunumunun daha fazla öne çıktığı söylenebilir.

3.3. Bölge Planları:

1960'lardan günümüze kadar, ilk hazırlanan doğu Marmara bölge planından kalkınma ajanslarının yaptığı bölge planlarına kadar katılım süreçlerinin evrim geçirdiği görülmektedir. Planlı dönem öncesinde gerçekleştirilen Köyceğiz-Dalaman planlama çalışması, Marmara Bölge Planlama Çalışması ve Zonguldak Bölge Planlama çalışmasında katılım sürecinin yabancı uzmanların desteğiyle üretilen fiziki plan alternatiflerinin yereldeki ve merkezi hükümetteki kamu kurum ve kuruluşları ile paylaşımı ve tartışılması olarak anlaşıldığı ve gerçekleştiği görülmektedir. 1961-1980 arasındaki planlı dönemde gerçekleştirilen Zonguldak, Antalya ve Çukurova bölge planı çalışmalarında ise bölge planlama çalışmalarının birer kapsamlı planlama çalışması olarak kurumsallaşmaya başladığı, sektörel analizlerin, kalkınma planı ile ilişkilendirme ve fiziksel plan şemasından uzaklaşarak temel sorunları çözümlenme ve analiz etme çabalarının öne çıktığı görülmektedir. Bu anlamda planlı dönem bölge planlama çalışmalarında katılım süreçlerinin "sektörler arası eşgüdüm" sorunsalı üzerine oturduğu görülmektedir. Planlama ekibinin oluşturduğu planlama alternatifleri ve kararlarının geliştirilmesinde ilgili kurumlar arasında eşgüdümün sağlanması dikkate alınan unsurlardandır. Ancak, 1980 öncesi dönemde katılımın "plan yapımına katılım" olmaktan çok, "plan uygulamasına katılım" ya da planın kararlarının çözmesi gereken temel bir sorunsal olarak ele alındığı görülmektedir. Katılım kavramından çok planın yapımında ve uygulanmasında örgütsel ve bürokratik yapı ağırlıklı çözümlerin gündeme geldiği görülmektedir. Bu anlayış belli ölçüde günümüzde de varlığını sürdürmektedir.

1980 sonrasında hazırlanan bölge planlarında ise katılımın niteliğinin değişmeye başladığı görülmüştür. Zonguldak Planı, Çukurova Planı, Doğu Karadeniz ve Doğu Anadolu Planları, Yeşilirmak Havza Gelişme Planı, Bölge ölçeğinde sayılabilecek bazı kırsal kalkınma planları, Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) dâhilinde gerçekleştirilen bazı planlama çalışmaları katılım sözcüğünün artık salt örgütlenme boyutuyla değil, katılımcı yöntemlerle ilgili olarak da kullanılmaya başlandığı ça-

ULUSAL PLANLAMA SÜREÇLERİNDEKİ MEVCUT KATILIM MEKANİZMALARININ BÜTÜNSEL BİR DEĞERLENDİRMESİ

lışmalar olmuştur. Müzakere kavramı yaygın olarak kullanılmaya başlanmış olmakla birlikte, bölge planının yapım süreci ile katılımcı süreçlerin bir arada etkin bir şekilde eş-zamanlanması ve katılımcı yöntemin araçları konusunda sorunlar yaşanmıştır. Bu sorunların büyükçe bir kısmı aynı zamanda bölge planlarının yapımında kapsamlı ve fiziksel-sektörel ağırlıklı bölge planlama kavramından müzakereci ve stratejik bölge planlama kavramına geçişle ilgilidir.

2000’li yıllara gelindiğinde ise bölge planlarının artık kalkınma ajansları ile ilişkilendirilen ve Avrupa Birliği müktesebatıyla uyumlu bir hibe dağıtım mekanizmasına dayalı kalkınma sürecini yönlendiren bir belge olarak tanımlanmaya başladığı görülmektedir. Bu anlamda kalkınma ajanslarının hazırladığı bölge planları hem tarihsel geçmişin deneyiminin mirasını taşıma anlamında, hem 2000’li yıllarda kamu yönetiminde yaygınlaşan mali disipline dayalı stratejik planlama yaklaşımlarının etkisiyle, hem de hibe dağıtım mekanizmalarının temelini oluşturan proje döngüsü yönetimi (Project cycle management) sürecinin doğasından kaynaklanarak katılıma ciddi bir önem atfetmeye başlamıştır. Kalkınma Ajansları tarafından hazırlanan bölge planlarında katılım konusuna paydaş analizi çerçevesinde stratejik planlarda olması gerektiği gibi öncelik ve önem verildiği görülmektedir. Ancak, katılacak kesimlerin belirlenmesi, plan kararlarının katılımcı yöntemlerle oluşturulmasına yönelik katılımcı araçların geliştirilmesi ve planın uygulama ve geri besleme evrelerinde de katılım sürecinin sürdürülmesi önemlidir.

Kalkınma Bakanlığı, son yıllarda yaptığı çalışmalarla Kalkınma Ajansları tarafından yapılan bölge planlarının hazırlık aşamasında katılımcı sürecin daha etkin kullanımı için yönlendirmelerde bulunmaya çalışmaktadır. Bu tür çabaların en önemli örneği “Bölgesel Planlama Kılavuzu”dur. Kılavuz kapsamında bölge planlama çalışmalarında izlenecek katılımcı süreç için bir model öngörüsünde bulunulmuştur. Bu modelin odak noktasını bölge düzeyinde katılımcılığın sağlanmasında en temel rolü üstlenmesi beklenen “Bölge Planı İhtisas Komisyonu” oynamaktadır. İhtisas Komisyonunda, Kalkınma Ajansının Kalkınma Kurulu üyeleri doğal üye olup bölgedeki çeşitli kamu, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları temsilcileri ile üniversite görevlilerinin de yer alması, Kalkınma Kurulu üyeleri haricindeki İhtisas Komisyonu üyelerinin, paydaş analiz ve arama konferansı ile belirlenmesi ve İhtisas Komisyonu üyelerinin, Genel Sekreterliğin teklifi üzerine Kalkınma Kurulunca karara bağlanması öngörülmüştür. Bölge Planı İhtisas Komisyonu, gerekli gördüğü hallerde çalışmalarını alt komisyonlar aracılığıyla da sürdürebilmektedir. Komisyonun ve alt komisyonun başkan ve raportörler eliyle yürütülmesi düşünülmüştür. Bu komisyonların yaptıkları çalışmalar ve ürettikleri raporlar bölge planının hazırlanmasında esas kabul edilmiştir. Ayrıca; komisyon çalışmaları sırasında en az il düzeyinde, sivil toplum örgütleri, meslek kuruluşları, üniversiteler, kamu ve özel sektör temsilcilerinin katılımıyla bilgilendirme toplantıları, çalıştaylar, saha

ve anket çalışmalarının gerçekleştirilmesi, bölgede yer alan idarelerin planlama sürecine katılımı, planlama çalışmasındaki görev, katkı ve sorumlulukları ile ilgili esasların belirlenmesi amacıyla gerektiğinde protokollerin yapılması ve hazırlık çalışmalarında internet imkânlarından azami ölçüde yararlanılması öngörülmüştür.

Kalkınma Ajanslarının hazırladıkları bölge planlarının neredeyse tamamına yakınında bu tür bir yönlendirmenin izlerini görmek mümkündür. Planlama çalışmasının yürütülmesi için bir ihtisas komisyonu ya da benzer bir yapı oluşturulmaktadır. Ancak, bu yapının oluşumu henüz tam olarak kurumsallaşamamıştır. Benzer bir biçimde kalkınma planlarında paydaş analizi de standart bir uygulama halini almıştır. Ancak, birkaç ili kapsayan kalkınma ajanslarının paydaş analizlerinin sorunlu olduğu görülmektedir. Paydaş analizi yapmak, kimi zaman planlama alanındaki kamu, sivil toplum örgütleri ve araştırma kuruluşlarının listelenmesine indirgenebilmektedir. Ayrıca, bazen kısa sürelerde, çoğunlukla hibe dağıtımına esas teşkil edecek temel bir öncelikler listesinin elde edilmesi için hazırlanabilen bölge planlarında katılımcı sürecin kurgulanması, paydaş analizinde temel önceliklerin belirlenmesi, katılım ve planlama için katılım araçlarının belirlenmesi ve geliştirilmesi gerekmektedir. Bunun yanı sıra, arama konferansı gibi araçların kullanımı ve bu araçlar sonucunda elde edilen verilerin katılımcı bir süreçle plan kararlarına yansıtılması yeni araçların tanımlanmasını gerekli kılmaktadır. Örneğin birkaç ili kapsayan bir kalkınma ajansında planlama sürecinde paydaş analizinin il, kent ve belde düzeyini kapsayan bir ölçekler silsilesi içerisinde ve farklı illerin farklılaşan katılım ihtiyaçlarını gözeten bir yaklaşımla gerçekleştirilmesi önemlidir.

Bu değerlendirmeler ışığında kalkınma ajanslarının yaptıkları bölge planları katılımcılık açısından incelendiğinde gelişmiş örneklerin bulunduğu görülmektedir. Ayrıca, proje yönetim sürecinden elde edilen geri beslemelerin de katılımcı planlamayla yatırım programlaması, izleme ve değerlendirme süreci arasındaki ilişki açısından önemli olduğu görülmektedir. Özellikle hibe projelerinin hem planın uygulanması hem de daha geniş kitlelerin katılımcı sürece dâhil olması açısından bir araç olarak yeniden tanımlanması düşünülebilir.

ULUSAL PLANLAMA SÜREÇLERİNDEKİ MEVCUT KATILIM MEKANİZMALARININ BÜTÜNSSEL BİR DEĞERLENDİRMESİ

Katılımcılık açısından Türkiye'nin bölge planlama deneyimi aşağıdaki tabloda özetlenmiştir:

Dönem	Katılım Algısı	Katılımın Araçları
1960 Öncesi	Uzmanların katılımı ve kurumlar arası eşgüdüm	Uzman ve Kurum Temsilcisi Toplantıları
1960-1981	Kurumlar ve sektörler arası eşgüdüm	Uzman, sektör ve Kurum Temsilcisi Toplantıları + Eşgüdüm çabaları
1981-2000 amaçlı	Kurumlar arası Müzakere ve Eşgüdüm	Müzakereci ve eşgüdüm toplantılar alt komisyonlar
2000 Sonrası	Paydaş odaklı katılım	Paydaş analizi, ortak akıl toplantıları, arama konferansları, alt komisyon çalışmaları

Dönem Katılım Algısı Katılımın Araçları 1960 Öncesi Uzmanların katılımı ve kurumlar arası eşgüdüm Uzman ve Kurum Temsilcisi Toplantıları 1960-1981 Kurumlar ve sektörler arası eşgüdüm Uzman, sektör ve Kurum Temsilcisi Toplantıları + Eşgüdüm çabaları 1981-2000 Kurumlar arası Müzakere ve Eşgüdüm Müzakereci ve eşgüdüm amaçlı toplantılar alt komisyonlar 2000 Sonrası Paydaş odaklı katılım Paydaş analizi, ortak akıl toplantıları, arama konferansları, alt komisyon çalışmaları

Gelinen noktada kalkınma ajansları eliyle yürütülmekte olan kalkınma planlarının katılımın türü açısından örgütlü bireylerin ve kurumsal yapıların katılımına açık süreçler tanımlandığı görülmektedir. Bölge kalkınma planlarının yapıldıkları bölgedeki kurumsal yapıların katılımı kadar sivil toplum örgütlerinin ve kalkınma ajanslarının asli unsuru olarak görülen sanayi ve ticaret odalarının katılımı önemsenmektedir. Katılımın biçimi açısından ise moderatörlüğün, ortak akıl çalışmalarının ve arama konferanslarının kullanılmaya başladığı görülmektedir. Özellikle bazı kalkınma ajanslarının rutin planlama süreci dışında da plan izleme ve değerlendirme süreçlerinde il ve ilçe toplantıları yapmaya başlamaları planlama sürecinin salt iktisadi bir öncelik belirleme çalışmasının ötesine geçerek mekânsallaşması açısından önemlidir. Katılımın amacı açısından değerlendirildiğinde ise giderek hibe ve proje yönetim süreçlerinin de devreye girmesiyle birlikte çıkar kollama, aktif yurttaş katılımı, eşgüdüm ve bürokratik yetki savunumunun öne çıktığı söylenebilir.

3.4. Havza Koruma Planları:

Çevre koruma sürecinde, yerel kalkınma boyutuyla yerel toplulukla en fazla iliş-

kilendirilen plan türlerinden birisi havza koruma planlarıdır. Bu anlamda planlama sürecinde katılımın zengin örneklerinin görülmesi beklenmektedir. Ancak, bu planların sayısının azlığı ve deneyim yetersizliği katılım sürecinin yeterince gelişmesinin önüne geçmiştir.

Var olan örnekler incelendiğinde, katılımın türü açısından merkezi hükümet düzeyinde yürütülen bu planlama çalışmasında söylemde bireyin ve örgütlü bireylerin katılımına atıf yapılırsa da kurumsal katılımın öne çıktığı görülmektedir. Çoğunlukla katılımın biçimi yazılı ya da toplantılar aracılığıyla sözlü görüş alma biçiminde gerçekleşmektedir. Katılımın amacı ise ağırlıklı olarak eşgüdüm sağlama ve bürokratik yetki savunumu ile sınırlı kalmaktadır.

3.5. Organize Sanayi Bölgesi Planları:

Organize Sanayi Bölgeleri, özerk yerel birimler olarak Türkiye’de özgün bir planlama sürecinin tanımlanmasına katkıda bulunmaktadırlar. Özellikle yer seçimi ve planlama evrelerinde katılımcı süreçlerin yürütüldüğü görülmektedir. OSB’lere ait yer seçimi Bakanlığın koordinatörlüğünde ilgili kurum ve kuruluşların temsilcilerinin katılımıyla oluşan Yer Seçimi Komisyonunun yerinde yaptığı inceleme sonucunda, varsa 1/25000 ölçekli çevre düzeni planı kararları dikkate alınarak oybirliği ile yapılmaktadır. Yer seçiminden sonra yapılacak planlar Bakanlık tarafından hazırlanmaktadır. Ayrıca, OSB Yönetim Kurulu Üyelerinin ve OSB Genel Kurulu sürecinin de kimi zaman plan yapımında katılımcı süreçler olarak kullanıldığı örneklerle rastlanmaktadır. Özellikle OSB Genel Kurullarında ve kurulan ihtisas komisyonlarında planlama ve uygulama sürecine ilişkin çalışmalar yapılmaktadır.

Katılımın türü açısından bireyin (mülk sahibinin) ve kurumsal katılımın bir arada gerçekleştiği görülmektedir. Katılımın biçimi klasik anlamda görüş isteme ve toplantılarla sınırlı kalmaktadır. Katılımın amacı açısından ise bürokratik yetki savunumu ile örgütlü bireyler olarak sanayicilerin katılımının gerçekleştiği görülmektedir.

3.6. Kültür ve Turizm Koruma Gelişim Planları İl Turizm Master Planları:

Bu planlama süreçlerinde katılımı KTKGB ve TM’lerin ilanını değerlendirerek başlamak uygun olacaktır. Kültür ve Turizm Koruma ve gelişim Bölgeleri ile Turizm Merkezlerinin İlanında Kültür ve Turizm Bakanlığının “(Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü), Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi (KTKGB) ve/veya Turizm Merkezi (TM) ilan edilecek bölgelerin tespitinin yapılması konusunda yetkilidir.

ULUSAL PLANLAMA SÜREÇLERİNDEKİ MEVCUT KATILIM MEKANİZMALARININ BÜTÜNSSEL BİR DEĞERLENDİRMESİ

Bakanlık Makamının onayı ile kesinleşen öneriler, Bakanlıkça Bakanlıklar aras-Komisyona götürülür. Bu Komisyon; Bakanlık Müsteşarının başkanlığında, Genelkurmay Başkanlığı, Maliye Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Ulaştırma Bakanlığı; Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, Çevre ve Su İşleri ile Kalkınma Bakanlığı Müsteşarlığı temsilcilerinden oluşmaktadır. Görüldüğü gibi, süreçte merkezi kamu kurum ve kuruluşları başta olmak üzere, yerel yönetimler ve yatırımcılar yer almaktadır. Ayrıca, söz konusu alanlarda ayrıca sit alanlarının bulunması durumunda, koruma amaçlı imar planlarının yapımı da söz konusu olduğundan, koruma amaçlı imar planlarının yapımı sırasında gerçekleştirilen katılımcı süreçler de bu kapsamda değerlendirilebilir. Yakın zamanda kaldırılmış olsa da koruma amaçlı imar planlarının yapımında gerçekleştirilen en az iki katılımcı toplantı buna örnek gösterilebilir. Planların hazırlanma sürecinde ise başta turizm yatırımcılarıyla olmak üzere çeşitli görüş alma ve kurumsal toplantı süreçleri gerçekleştirilmektedir.

Katılım açısından il turizm master planlarında da biçimsel olarak benzer bir sürecin izlendiği görülmektedir. Yapılandırılmamış bir katılım süreci vardır. Gerektiğinde kamu kuruluşları ve kamuoyu bilgilendirme toplantıları yapılmaktadır. Paydaş seçimi ilgili kamu kuruluşlarınca yapılmaktadır. Çoğunlukla bu planlar salt birer turizm sektörü planı olarak algılanma eğilimindedirler. Bu sebeple de katılım ve paydaş seçiminde baskın unsurlar olan örgütlü turizm sektörü temsilcileri baskın rol oynamaktadırlar. Bazı örneklerde kurumsal temsilcilerin belli toplantılara da görüş isteme yoluyla sürece katılmaya çalışıldıkları görülmektedir. Ancak, bu planlarda birer katılım yöntemi olarak müzakere ve halk katılımı süreçlerinin örgütlenmesi genellikle geri planda kalmaktadır.

Katılımın türü açısından bireyin (yatırımcının), örgütlü bireylerin (turizm örgütleri) ve kurumsal katılımın öne çıktığı görülmektedir. Katılımın biçimi çoğunlukla görüş alma ve toplantılar ile sınırlıdır. Katılımın amacının ise çıkar kollama, kimi zaman aktif yurttaş katılımı, eşgüdüm sağlama ve bürokratik yetki savunumu şeklinde gerçekleştiği görülmektedir.

3.7. Çevre Düzeni Planları:

Çevre Düzenine Planlarına Dair Yönetmeliğin, “Uyulacak Temel Esaslar”, başlığı altında “ilgili kurum ve kuruluşların meslek ve sivil toplum kuruluşlarının görüşlerinin alınarak planlama sürecine katılımının sağlanması” hükmü yer almaktadır. Yine aynı Yönetmeliğin “Planların Hazırlanması ve İncelenmesine İlişkin Usuller” başlığı altında, ‘Çevre Düzeni planlarının hazırlanması sürecine katılımın sağlanmasıyla ilgili yöntemin yetkili idarece belirleneceği’ belirtilmekte, ‘yetkili idarenin planlama aşamasında etkili katılımını sağlamak üzere yazışma, anket uygulaması, toplantı, internet ortamı veya çalıştay yöntemlerini kullanabileceği’

belirtilmektedir. “Koordinasyon” başlığı altında ise, planlama alanı içinde yer alan idarelerin planlama sürecine katılımı, planlama çalışmasındaki görev, katkı ve sorumlulukları ile ilgili esasların gerektiğinde protokol ile belirlenebileceği belirtilmektedir.

Yönetmelikte katılımı özendirici hükümler yer almakta ve katılım yöntemi esas itibarıyla planlamadan sorumlu yetkili idareye bırakılmaktadır. Planlamada katılıma ilişkin yasal düzenlemelerin Çevre Düzeni Planları ile ilgili yönetmelikte yer almış olması önemli bir adımdır. Ancak, katılımın kurumsal bir mekanizma olarak öngörülmeyip, yöntem ve biçimin yetkili idareye bırakılmış olması, katılımın etkinliğini azaltıcı bir unsur olarak değerlendirilmelidir. Bu nedenle uygulamalar ve yaşanan deneyimlerden yola çıkarak çevre düzeni planlarına katılımın düzeyi, biçimi, sıklığı, katılımcıların profili ve planı etkileme düzeyinin araştırılması ve geleceğe yönelik sonuçlar çıkartılması yararlı olacaktır. Ayrıca, çevre düzeni planlarının yapımına ilişkin olarak çizilen çerçevenin ağırlıklı olarak veri toplama ve bu verilerin belli standartta coğrafi bilgi sistemine işlenmesine odaklanması da süreci aşırı teknikleştirerek katılımın pratiğinin oluşmasını zorlaştırmaktadır. Birkaç ili kapsayan ve il ölçeğindeki çevre düzeni planları düşünüldüğünde, çevre düzeni planlarının yapımında farklı katılım mekanizmalarının işlediği görülmektedir. Merkezi hükümet eliyle yaptırılan çevre düzeni planlarında kurumlar arası işbirliği çabaları artarken, il düzeyindeki çevre düzeni planlarında ise farklı paydaş gruplarının planlama sürecine katılması çabaları daha çok öne çıkmaktadır.

Katılımın türü açısından bakıldığında çevre düzeni planlarında bireysel mülk sahiplerinden örgütlü bireylere, aktif yurttaş katılımından kurumsal katılıma kadar zengin bir yelpazenin sürece katıldığı görülmektedir. Ancak, katılımın biçimi açısından bu zengin katılımın müzakere olanaklarını sağlayacak yöntemlerin henüz geliştirilmediği, çoğunlukla davalara konu olan anlaşmazlıkların ortaya çıktığı görülmektedir. Klasik anlamda görüş alma ve toplantılarla sınırlı bir katılım biçimi görülmektedir. Katılımın amaçları açısından da çok geniş bir yelpaze gözlenmektedir.

3.8. Büyükşehir Belediyesi Nazım İmar Planları:

5216 Sayılı Büyükşehir Belediye Kanununda tanımlanan 1/25.000 ölçekli Nazım İmar planlarının yapım ve onay sürecinde yetkili Kurum Büyükşehir Belediyeleridir. Kanunda bu planın yapım sürecinde katılıma ilişkin herhangi bir yaptırım ve yükümlülük belirtilmemiştir. Ancak, bu planların Çevre Düzeni Planlarına Tarım, orman, su kaynakları vb. eşiklere uyma zorunluluğu, önemli altyapı yatırımların planda değerlendirilmesi, planın yerel düzeyde, benimsenmesi, sahiplenilmesine yönelik beklentiler nedeniyle, bilgilenme ve plan kararlarını yönlendirme vb. amaçlarla planlama sürecinde, ilçe belediyeleri, merkezi idarenin taşra teşkilatı, il

özel idaresi, sivil toplum örgütleri, meslek örgütleri, kent konseyleri ve üniversitelerin dâhil olduğu kamu ve kuruluşlarla yazışmalar, toplantılar vb. yollarıyla ilişki kurulmaktadır. Bu planlar İmar Kanununda belirtilen sürede askıya çıkarılmaktadır. Bir aylık askı sürecinde itiraz edilebilmekte ve idari yargı konusu olabilmektedir. Bazı belediyelerin bu planları internet siteleri aracılığıyla kamuoyu ile paylaştıkları görülmektedir.

Uygulamada ise katılım anlamında farklı deneyimlere rastlanabilmektedir. Örneğin Bursa, Antalya, Çanakkale gibi bazı kentlerde büyükşehir nazım imar planının yapımı meselesinin kent konseyinde tartışma konusu yapıldığı görülmektedir. Birçok başka büyükşehirde de planın hazırlık sürecinde bazı tanıtıcı ve bilgilendirici toplantılar yapılmasına rastlanmıştır. Yine de bu planlama sürecinde katılımcı yaklaşımın beklenenin çok gerisinde kaldığı söylenebilir.

Katılımın türü açısından kurumsal katılımın, katılımın biçimi açısından ise bilgilendirici ve görüş toplayıcı araçların kullanıldığı görülmektedir. Katılımın amacı çıkar kollanması ve aktif yurttaş katılımı arasındaki gerilimle tanımlanmaktadır. Birçok kentte büyükşehir nazım planlarının kent yönetimi ile meslek odaları arasında, katılım eksikliği sebebiyle tartışmalara konu edildiği görülmektedir.

3.9. Bütünleşik Kıyı Alanları Yönetim Planları:

Bu planlar Çevre ve Şehircilik Bakanlığının sorumluluğunda müşavir firmalarca belirlenen iş tanımı doğrultusunda yürütülmektedir. Katılım sürecinde bu süreçte belirlenmektedir. Süreçte araştırma ve analiz aşamalarında bilgilendirme ve ilgili paydaşlardan görüş isteme gerçekleştirilmektedir. Yapılan çalışmaların sonuçları katılımcı toplantılarda GZFT türü çalışmalarla ilgili tüm paydaşlarla paylaşılmakta ve olgunlaştırılmaktadır. BKAY projelerinde ayrıca belli bir izleme ve değerlendirme mekanizmasını içeren yönetim modellerinin de önerildiği görülmektedir. BKAY Projelerinin uygulamada belli bir olgunluğa ulaşmış bir katılımcı süreci tanımladığı ve uyguladığı görülmektedir. Ancak, bu katılımcı sürecin diğer planlama süreçleri ve kurumsal mevzuatla ilişkisi zayıf kalmaktadır.

Katılımın türü açısından örgütlü bireylerin ve kurumsal katılımın öne çıktığı, katılımın biçimi açısından ise, bilgilendirme, görüş isteme, katılımcı toplantı gerçekleştirme, GZFT gibi yöntemlerin kullanıldığı görülmektedir. Katılımın amacının aktif yurttaş katılımını hedeflediği, ancak iş tanımı sebebiyle çoğunlukla bürokratik tercihlerin savunusunun gündeme gelebildiği görülmektedir. Kurumlar arası eşgüdümün sağlanması da önemli amaçlar arasındadır.

3.10. Uzun Devreli Gelişme Planları:

Bu planlarda katılım, çoğunlukla kamu kurumlarına ve kamuoyuna bilgi vermek biçiminde sağlanmaktadır. Planlama aşamasında en az iki kez geniş kamuoyunu bir araya getiren toplantılar yapılmaktadır. Katılım süreci baştan tasarlanmış ve yapılandırılmış değildir. Paydaş seçimi danışmanın öneri ve katkıları ile ilgili kamu kuruluşlarınca yapılmaktadır. Çevre korunmasında ve milli park alanlarının yönetiminde araçsal olan bu planların hazırlanması ve uygulanmasında yerel kalkınma, yerel gelişme, yerel gündem 21 gibi kavram ve uygulamalar etkili olduğundan, bu tür uygulamaların katılımcı pratikleri de uzun devre gelişme planlarında içselleştirilmiştir. Özellikle eğitim ve atölye çalışmaları odaklı bir katılım anlayışının yaygın olduğu görülmektedir. Katılımın türü açısından bireylerin, örgütlü bireylerin ve kurumsal katılımın hedeflendiği görülmektedir. Katılımın biçimi açısından birçok yenilikçi toplantı, eğitim ve katılım türlerinin ilk kez bu planlarda denendiği söylenebilir. Katılımın amacı, çoğunlukla aktif yurttaş katılımı, eşgüdüm sağlama ve gönüllü katılım olarak belirlenmiştir.

3.11. Arazi Kullanım Planları:

5403 Sayılı Toprak Koruma Kanununun “Kapsam” başlıklı 2. Maddesinde Kanun kapsamında katılımcı bir sürecin işletileceğine işaret edilmiştir. Arazi kullanım planlama sürecindeki katılım mekanizması Yönetmeliğin 9. Maddesinde açıklanmıştır. Arazi kullanım türleri ve özelliklerinin ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile yerel düzeyde etkileneceklerin katılımı ile belirlenmesi öngörülmüştür. Kanun ve Yönetmelikte getirilen bir diğer katılımcı mekanizma ise belirtilen Toprak Koruma Kurullarıdır. Kanunun 5. Maddesine göre Toprak Koruma Kurullarının “Her ilde, valinin başkanlığında, ildeki tarımdan sorumlu birim amiri tarafından başkan yardımcılığı ve sekreteryaya hizmetleri görevi yürütülmek üzere, ilde plân yapma yetkisine sahip kamu kurum ve kuruluşları ile üniversitelerden, üç birimin ve Maliye Bakanlığının ildeki üst düzey temsilcisi ile plânlama ve/veya toprak koruma konularında ulusal ölçekte faaliyette bulunan kamu kurumu niteliğini haiz meslek kuruluşları ile sivil toplum kuruluşlarının yerel temsilcilerinden üç kişi olmak üzere” oluşturulmaları öngörülmüştür. “Kurulun gündeminde bulunan araziler özel kanunlarla koruma altına alınmış alanlar, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğünün proje alanı veya 22.11.1984 tarihli ve 3083 sayılı Sulama Alanlarında Arazi Düzenlenmesine Dair Tarım Reformu Kanununa göre uygulama alanı ilân edilen yerlerden ise” bu alanlarda uygulama yapan birimin yetkili temsilcisinin de Kurula dâhil edilmesi öngörülmüştür. Arazi kullanım planlarının hazırlanmasında belli ölçüde bir katılım öngörülmüşse de pratikte bu katılımın bir onay ve denetleme mercii oluşturmakla sınırlı kaldığı, müzakere ve halk katılımı süreçlerinin teknik olarak tanımlanmamış olduğu görülmektedir.

ULUSAL PLANLAMA SÜREÇLERİNDEKİ MEVCUT KATILIM MEKANİZMALARININ BÜTÜNSSEL BİR DEĞERLENDİRMESİ

Katılımın türü olarak örgütlü bireylerle kurumsal katılımın önemsendiği, katılımın biçim açısından bilgilendirme, görüş alma ve kurumsal toplantılarla sınırlı olduğu görülmektedir. Katılımın amacı çoğunlukla çıkar kollama ve bürokratik yetki savunumu ile sınırlı kalmaktadır.

3.12. Alt Bölge Gelişme Planları:

Bu planların yapımında belirleyici olan Teknik Şartnamede (İş Tanımında) katılım sürecini nasıl tasarlanacağı konusunda net bir tanımlamanın bulunmadığı görülmektedir. Ancak planlama sürecinde her bir yerleşmede “Odak Grup Toplantıları” adı altında bilgilendirme toplantıları yapılmaktadır. Bu tür planlama çalışmalarında katılım sürecinin anlaşılmasında esas alınan unsur kurumsal eşgüdümün sağlanması ve kurumsal temsiliyetin oluşturulması olmaktadır. Planlama sürecini yürüten yüklenicilerin hassasiyetlerine koşut olarak belirgin bazı katılımcı karar verme mekanizmalarının tanımlanmaya ve uygulanmaya çalışıldığı görülmektedir. Planlamada katılım türü çoğunlukla örgütlü bireyler ve kurumsal katılımı içermektedir. Katılımın biçiminde görüş istemenin yanı sıra odak gurup çalışmaları ve atölyeler gibi çeşitli yöntemler de denenmektedir. Katılımın amacı esas olarak bir eşgüdüm sağlama ve bürokratik yetki savunumu olarak değerlendirilebilir.

4. Genel Değerlendirme

Yukarıda belirlenen kavramsal çerçeve ışığında Türkiye’deki mekânsal planlama pratiklerindeki katılım süreçlerinin genel durumu aşağıdaki tabloda izlenebilir:

	KATILIMIN TÜRÜ	KATILIMIN BİÇİMİ	KATILIMIN AMACI
Ulusal Kalkınma Planlar	Birey (uzman) + kurumsal katılım	ÖİK toplantıları, e-posta, ÖİK raporları	Katkıda bulunma, gönüllü katılım, bürokratik yetki savunumu
Ulusal Strateji Belgeleri	Birey (uzman) + kurumsal katılım	Komisyon toplantıları, şuralar, atölye çalışmaları	Katkıda bulunma, gönüllü katılım, bürokratik yetki savunumu
Bölge Planları	Örgütlü Bireyler + kurumsal katılım	Moderatörlük, arama konferansları, ortak akıl çalışmaları, atölye çalışmaları, bölge planlama ihtisas komisyonu	Çıkar kollama, aktif yurttaş katılımı, bürokratik yetki savunumu, eşgüdüm

	KATILIMIN TÜRÜ	KATILIMIN BİÇİMİ	KATILIMIN AMACI
Havza Koruma Planları	Kurumsal katılım	Görüş isteme, kurumsal toplantı	Bürokratik yetki savunumu, eşgüdüm
OSB Planları	Birey (mülk sahibi) + kurumsal katılım	Görüş isteme, kurumsal toplantı	Çıkar kollama, Bürokratik yetki savunumu
Kültür ve Turizm Koruma Gelişim Planları ve İl Turizm Master Planları	Birey (yatırımcı) + örgütlü bireyler (turizm örgütleri) + kurumsal katılım	Görüş isteme, kurumsal toplantı	Çıkar kollama, aktif yurttaş katılımı, bürokratik yetki savunumu, eşgüdüm
Çevre Düzeni Planları	Birey (mülk sahibi) + örgütlü bireyler + kurumsal katılım	Görüş isteme, kurumsal toplantı	Çıkar kollama, aktif yurttaş katılımı, bürokratik yetki savunumu
Büyükşehir Nazım İmar Planları	Kurumsal katılım	Görüş isteme, kurumsal toplantı, bilgilendirme	Çıkar kollama, aktif yurttaş katılımı, bürokratik yetki savunumu
Bütünleşik Kıyı Alanları Yönetim Planları	Örgütlü bireyler (meslek odaları) + kurumsal katılım	Görüş isteme, katılımcı toplantı, bilgilendirme, GZFT	Çıkar kollama, aktif yurttaş katılımı, bürokratik yetki savunumu, eşgüdüm
Uzun Devreli Gelişme Planları	Birey (sakinler) + örgütlü bireyler + kurumsal katılım	Görüş isteme, katılımcı toplantı, bilgilendirme, yenilikçi katılım ve eğitim yöntemleri	Aktif yurttaş katılımı, gönüllü katılım, eşgüdüm
Alt Bölge Gelişme Planları	Örgütlü bireyler (meslek odaları) + kurumsal katılım	Görüş isteme, katılımcı toplantı, bilgilendirme, odak gurup	Bürokratik yetki savunumu, eşgüdüm
Arazi Kullanım Planları	Örgütlü bireyler (meslek odaları) + kurumsal katılım	Görüş isteme, kurumsal toplantı, bilgilendirme	Çıkar savunumu, bürokratik yetki savunumu

Tablodan görüldüğü gibi, katılımın türü açısından mekânsal planlama pratikleri çoğunlukla kurumsal ve kurumların sürece katılımı olarak algılanmakta ve gerçekleşmektedir. Bunun temel sebeplerinden birisi katılımın biçimi konusunda yenilikçi yaklaşım ve uygulamalara ilişkin deneyim ve kapasite eksiklikleridir. Halk katılımının yaygın biçimde sağlanmasına yönelik, bilişim teknolojileri ile desteklenen yeni yaklaşımlar henüz yaygın uygulama fırsatı bulamamıştır. Bunun doğrudan bir sonucu olarak planlamada katılımcı süreçler kurumsal bürokratik yetki

ULUSAL PLANLAMA SÜREÇLERİNDEKİ MEVCUT KATILIM MEKANİZMALARININ BÜTÜNSSEL BİR DEĞERLENDİRMESİ

savunusu ile bireysel çıkar kollama süreçlerinin arasındaki çatışma ile belirlenmekte, katılımcılık uzlaşmazlık ve taraf olma ile sonuçlanmaktadır.

Bu anlamda diğer bir sorun da katılımcılığın planların kademeli birlikteliği içerisinde değerlendirilmemesi sonucunda tekrarların, kopuklukların ve katılım sağlanmayan planlama aşamalarının ortaya çıkmasıdır. Plan kararlarının sürekliliği mevzuatta yer alsa bile plan kademeleri arasında katılımcı sürecin nasıl sürekli hale getirileceği konusunda herhangi bir yaklaşım geliştirilmemiştir.

Dünyada ve yurt dışında, özellikle Avrupa ve Latin Amerika örneklerinde izlenen iyi uygulama örnekleri bu anlamda üç temel ilkenin yürürlüğe konduğunu göstermektedir. Mekânsal stratejik planlamada bu ilkelerin gözetilmesi gerekmektedir. Bunlar aşağıdaki şekilde tanımlanmaktadır:

- 1- Katılımın aşağıdan yukarıya örgütlenmesini sağlayacak mekanizmaların geliştirilmesi
- 2- Katılım süreçlerinin katkısı ile uzman bilgisinin dengelenmesi
- 3- Katılımda bilişim süreçlerinin, grup dinamiğine ilişkin araştırmaların ve kolektif karar alma yöntemlerindeki yenilikçiliklerin bir ihtisas alanı olarak geliştirilmesi ve planlama süreçlerine eklenmesi

KENTE KATILIM SÜRECİNDE SANAT PROJELERİNİN ROLÜ

Ezgi AYDOĞAN

İstanbul Bilgi Üniversitesi

İçinde yaşadığımız kentler, kentlilerin dahil oldukları canlı birer organizmadır. Bu organizmanın canlılığını devam ettiren ise kentli bireylerdir. Fakat özellikle son 20 yıllık süreçte İstanbul’da da etkilerini açıkça gözlemleyebileceğimiz neoliberal kentsel politikalar kentlilerin kente katılmalarını engellemektedir. Bu noktada sanat projelerinin ve kamusal alan kullanımının kentlilerin kente katılımını sağlayacak önemli potansiyeller barındırdığını düşünmekteyim. Bu kolokyum kapsamında bu potansiyellerin neler olduğunu ve kentlilerin kente katılımını nasıl şekillendirebileceğini tartışmayı hedefliyorum. Özellikle mahalle ölçeğindeki küçük ölçekli girişimlerin ışığında, kentlilerin karşılıklı ilişki biçimleri ortaya çıkardıkları, fiziksel ve kültürel çevreleriyle nasıl daha güçlü bağlar kurarak kendilerini ait hissedecekleri bir ortam oluşturabileceklerine dair örnekleri ele almayı hedefliyorum. Bu örneklerin sonucunda, dönüşen ve gelişen kentlerde merkezî kent planlama ve tasarım süreçlerinin yerine küçük ölçekli girişimlerin kentli üzerindeki etkilerinin getirdiği olumlu sonuçları ortaya çıkarmayı hedefliyorum.

Henri Lefebvre kentsel mekanı şöyle açıklar:

“ Mücadele olmadan, yakınlaşmalar olmadan, yakınlık olmadan, yani ilişkiler olmadan hiçbir şey var olamaz. Şehir bir durum yaratır; farklı şeylerin birbirini var ettiği, farklılıklarını korunduğu, fakat birbirinden ayrı olarak var olmadıkları kent durumudur bu (...) Bu anlamda şehir, toplumsal ilişkilerin özgünlüğünü inşa eder, ortaya çıkarır ve sunar: karşılıklı bir varoluşun ve çelişkilerden gelen yahu çeliklere kadar giden farklılıkların ortaya konulmasıdır bu. Bu rasyonel çoşkunun nedeni ve anlamı, şehir, kent değil midir? “ (Lefebvre, 2011, 113)

KENTE KATILIM SÜRECİNDE SANAT PROJELERİNİN ROLÜ

Kenti zamanla evrilen toplumsal süreçler ve mekansal biçimlerin bir bütünü olarak algılamak gerekir. Bu noktada Mumford'un da dediği gibi; doğal mekanı dönüştürmek ve inşa etmek yaratılmış çevrenin ve sosyal formların katmanlarıdır; bunların tümü kentsel çevreyi oluştururlar. Bu sebeple kent sosyal ve mekansal bir olgudur ve görülebilir zamansal bir boyuta sahiptir, zamanın bir ürünüdür. (Mumford, 1940, s.34) Bu kapsamda değerlendirdiğimizde günümüzde içinde yaşadığımız kentsel mekanları dönüştürmeyi hedefleyen kentsel dönüşüm süreçlerinin sadece fiziksel ve ekonomik değil aynı zamanda sosyal ve toplumsal dönüşümleri de içermesi gerektiğini söyleyebiliriz.

Toplum ve mekansal ilişkinin birbirini nasıl dönüştürdüğü düşünüldüğünde Harvey'in de vurguladığı gibi; kenti anlamak için uygun kavramsal çerçeve hem toplumsal hem de mekansal bilinci kapsayacak şekilde olmalıdır. Toplumsal davranışı kentsel ve mekansal biçimlenme ile ilişkilendirmek gerekmektedir. Bir mekansal biçim yaratıldığında, onun toplumsal süreci geliştireceğini ve belirlemeye eğimli olacağını kabul edilmelidir. Kısacası kentler, toplumsal yapı ile mekansal biçimlenmelerin sürekli bir etkileşim içerisinde olduğu organik bir yapıdır (Erdönmez ve Akı, 2005, s. 56).

Bu çalışma kapsamında yukarıda bahsettiğim kentsel mekan algısını destekleyecek "Kentsel Katılım Süreçlerinden bahsedeceğim. Bu kapsamda katılımcı sanat pratiklerinin kentse katılımı sağlamada bir yöntem olabileceği fikrinden yola çıkarak aşağıda detaylarını bulabileceğiniz bazı sanat projelerini inceleyeceğim. Bu kolokyum kapsamında kentsel katılım ve kamusal mekan kullanımında sanat projelerinin rolünün neler olabileceğini tartışmayı hedefliyorum.

KATILIMCI SANAT PRATİKLERİ

Güncel sanat her zaman sosyal, politik ve ekonomik konular ile iç içe olagelen bir sanat dalı olmuştur. Özellikle 1960'lardan itibaren "gündelik hayat" güncel sanatın tartışma konularından biri olmuştur. Özellikle Dadaizm ve Situasyonist International hareketleri güncel sanatı sadece kurumsallaşmış yapılar içerisinde değil birer özgürleşme hareketi olarak algılamışlardır. Bu noktada benim bu çalışmada değineceğim güncel sanat pratikleri özellikle 1990'lardan sonra, kentsel mekan bağlamında dönüşüm ve tartışma ortamı yaratmayı hedefleyen katılımcı projelerdir. Bu projeler işbirliğini önemseyen, yerel halkla entegre, süreç odaklı (Process-based) bakış açısıyla hareket eden projelerdir. Bu projeler alternatif bir araya gelme biçimleri (Togetherness) ve katılım (participation) yöntemleri geliştirmeye açık olan projelerdir. (Tan, 2010, syf.3)

Bu noktada çeşitli sanat projeleri, kentlilerin yaşadıkları yer ile ilgili düşünmelerini, karşılıklı bir araya gelmelerini sağlayan birer platform olarak işlev kazanabi-

lirler. Özellikle katılımcı sanat pratikleri “yoksun” kesimlerin kendilerini ifade imkanları bulabilmesinde, yaratıcı ve üretken hale gelmesinde etkili olabilir. Burada öncelikle sanat literatüründe katılımcı kamusal sanat pratiklerinin nasıl doğduğuna kısaca değinmek istiyorum. Çok kısaca özetlemek gerekirse modern dönemle birlikte sanat eserlerinin müzelere taşınmasının ardından buna bir tepki olarak başlayan kamusal alanda sanat tartışmaları 1970’lerden itibaren gündemdedir. Ancak benim bu araştırma kapsamında ele alacağım “kamusal mekanda sanat” örnekleri Suzanne Lacy’nin 1995’te New Genre Public Art (Yeni Tip Kamusal Sanat), Mary Jane Jabocs’un Süreç Temelli Sanat (Process- Based Art) ve Michael Brenson’un Komünite Temelli Sanat (Community- Based Art) olarak tanımladıkları özellikle 1990’lardan itibaren günümüze dek örneklerini görebileceğimiz sanat pratikleri.

Irit Rogoff’ a göre katılımcı sanat pratiklerinde sanat yapıtı bir “ anlam olanakları kümesi” olarak tanımlanır, dolayısıyla sadece belli bir kültürel sermayeye sahip olan izleyicinin çıkarabileceği esere içkin bir anlam zaten yoktur. Burada sanat üzerinden bir araya gelen farklı özneler bir ilişkisellik içerisinde çeşitli anlamlar inşa ederler. Dolayısıyla kamusal sanat anları farklı gruplar arasındaki hiyerarşinin geçici olarak kırıldığı ve sarsıldığı, yerleşik özne konumlarının ve performanslarının alt üst edildiği anlar olarak düşünülebilir.

İletişim platformaları ve farklı temsiliyet yolları yaratmak için sanatçının kendini aracı ya da katılım sürecini başlatan kişi olarak konumlandığı sanat projeleri içerisinde, belli dezavantajlı grupları ve diğer toplumsal öğeleri içermek kolektif bir sosyal deneyim ortamı yaratmakta yaygın olarak kullanılır.

Bu noktada bu çalışmanın kapsamını oluşturacak projelerin bu literatür içerisinde nerede yer aldığına değinmek gerekirse; tüm bu kamusal sanat pratiklerinin dünyada da örneğini bulabileceğimiz birçok kentsel dönüşüm projesinde hızlandırıcı (catalyst) rol üstlendiklerini de göz önünde bulundurarak denebilir ki; bu çalışmanın örnekleri büyük ölçekli dönüşüm projelerinin parçası olmak yerine kentleri tehdit eden bu tepeden inme mega projelere karşı mikro ölçekte kentlinin kazanımlarının neler olabileceğini tartışmaya açan projelerdir. Bu mikro ölçekli projeler, kentli bireylerin kent içerisindeki üstlendikleri rolleri araştırarak, farklı algılama biçimleri ve bir araya gelme mekanları dolayısıyla yeni ilişki biçimleri üretmeyi hedeflemektedir.

KAMUSAL MEKAN KULLANIMI

Kent içindeki kamusal mekan deneyimin kentli bireyler üzerindeki etkisine değinecek olursak Bauman’ a göre birbirine giderek yabancılaşan farklı gruplar birbirlerini kamusal alanı beraberce inşa edebilecek ortaklar olarak görmekten çok,

KENTE KATILIM SÜRECİNDE SANAT PROJELERİNİN ROLÜ

sınırlı imkân ve kaynaklar için mücadele eden rakipler olarak görmeye başlamışlardır. Farklı toplumsal gruplar arasındaki mesafeler kültürel ve estetik beğeniler ve tüketim alışkanlıkları yoluyla kurulur ve yeniden üretilirken bu mesafeler sürekli açılmaya devam eder. Bauman, ortak hedefler için müzakere etmek, anlaşmaya varabilmek ve hedefleri gerçekleştirmenin bu ayrışma ve uzaklaşma yüzünden çok da mümkün olmadığını söyler. Bu noktada yukarıda bahsettiğim hiyerarşilerinin geçici olarak kırıldığı ve sarsıldığı deneyimlere olanak sağlaması açısından katılımcı sanat pratikleri, kentli bireylerin kente katılımında bir deneyim süreci olarak ele alınabilir.

Sanatçı Denys Zacharopoulos da kent içindeki kamusal mekanı deneyimini şöyle açıklar:

“ Kamusal alan, bireysel deneyimlerin yüzeye çıkmasını sağlayan bir mekandır. Çok az veya hiç ortak deneyimi olmayan insanlar, ortak deneyimin yokluğu sebebiyle giderek kendi içinde bir soyutlanma mekanına dönüşen kamusal mekanda etkileşime geçerler. Fakat aynı zamanda farklı deneyimlerin nakledilmesiyle beraber, etkileşime, iletişime ve nihayetde kişiler arasında ilişki kurulmasına rehberlik eden benzersiz olmayan bir yapbozu yeniden yapabilmek için insan, tıpkı masalda kahramanın yolunu bulabilmek için geride bıraktığı ekme kırıntıları gibi, izler keşfedebilir. Sanatçılar, deneyimleri çokluklar içinde görmemize yardımcı olurlar. Sanat da bu anlamda, deneyimlerin inşasıdır. Çokkültürlü boyut, dilin kendi içerisinde varolan bir Çokdillilik olarak algılanabilir. “(Asu Aksoy & Eylem Ertürk, 2008, syf: 56)

KATILIM NEDİR?

Bu noktada kente katılımın çerçevesini çizmek gerekirse; kentlilerin yaşadıkları fiziksel çevre ile ilgili sorunların farkına varabilecekleri ortamlar yaratılması, kentlilerin başkalarının neler düşündüğüne dair bir farkındalık edinmesi ve bu sorunlara üretilebilecek çözüm süreçlerine dahil olabileceğine dair bir bilinç edinilmesi olarak özetlenebilir. Toplulukların bir araya gelerek nasıl bir yaşam sürmek istediklerini tartışması ve bu tartışmayı mekana tercüme etmesinin değerlendirilmesi bu çalışmanın kapsamını oluşturmaktadır.

Katılım bir anlamda ortak hedefleri ve niyetleri olan bir grup insanın bir araya gelerek ortaklaşa (müşterek, kolektif) hareket etmesi olarak değerlendirilebilir. Bu noktada katılım süreci olarak ifade edebileceğimiz kavram bizlere “katılım”ın özellikle süregiden / devam eden bir süreç olduğunu hatırlatır. Sanat projeleri perspektifinden bakıldığında sanat işinin ya da projesinin bu katılım sürecinde yaratıldığı ya da oluşturulduğunu söylemek doğru olacaktır.

Bu noktada Pelin Tan, katılımcı ve işbirlikçi sanat pratiklerinin Dada ve Brecht'çi yaklaşımla “müşterek öznel deneyim” (collective subjective experience) fikriyle ilişkili olduğunu söylemektedir. (Tan, 2010, syf.24) Yine Pelin Tan buradan yola çıkarak 1960'lardan itibaren süregelen sosyal ve toplumsal içermeler ve gündelik hayat aktivitelerinin ışığında, sosyal angajeli sanat pratiklerinde yer alan sanatçıların katılım ve işbirliği oluşturmak için bir başlangıç noktasına liderlik ettikleri söyler. (Tan, 2010, syf.24) Bu noktada bu çalışma kapsamında yer alan projelerin 1990'lardan itibaren sıkça tartışılmaya başlayan kamusal alanı paylaşma ve deneyimlemeyi konu aldıklarını söylemek yerinde olacaktır.

Bu çalışma kapsamında ele alınan “katılımcılık” kavramı bir sanatsal ifade yöntemi olarak izleyicileri interaktif bir yöntemle sanat işine davet eden bir yöntem olarak değil daha geniş bir kitleyi, kamuyu ya da mekanı etkilemeyi ve dahil etmeyi hedefleyen bir kavram olarak ele alınmaktadır. Ek olarak katılımcılık kavramının içeriği sanat işlerinin gündeminde olan izleyiciyle kurduğu özne - nesne ilişkisini değerlendirmek değil izleyici rolünü ortadan kaldırıp katılımcı rolüyle bir süreci kapsayan sanat projelerini ele alınmaktadır. Özellikle , 1990'dan sonra yapılan sosyal angaje sanat pratikleri ve projelerinde, “katılımcılık” sanatçı ya da sanatçı grubu tarafından başlatılan ve bireylerin ve toplulukların dahil olmasıyla süreç içinde geliştirilen kolektif bir sosyal deneyim olarak ele alınmaktadır. (Tan, 2010, syf.60)

TÜRKİYE'DEN KATILIMCI SANAT PRATİKLERİ ÖRNEKLERİ

Sanat projelerinin kente katılımı sağlamadaki farklı yaklaşımlarını tartışabilmek amacıyla Burak Delier'in Başka Bir Mimarlık Mümkün mü? adlı projesi, ODA Projesi'nin Gülsuyu- Gülen su projesi ve Serkan Taycan'ın İki Deniz Arasında projeleri ele alınacaktır.

İki Deniz Arasında / Serkan Taycan

Bu bağlamda ele alacağım örneklerden ilki Serkan Taycan'ın 13. İstanbul Bienali kapsamında hazırladığı İki Deniz Arasında (Between Teo Seas) adlı projesi. Serkan Taycan bu projede “Kanal İstanbul” projesinin öngörülen rotasında 69 kilometrelik bir yürüyüş rotası öneriyor. 69 kilometrelik bu rotayı 4 günlük yürüyüşler halinde planlayan sanatçı, yürüyüş kapsamında İstanbul'un en eski yerleşimi Yarım Burgaz Mağarası'nın da içinde yer aldığı eski taşocakları, linyit madenleri, su havzası, kentiçi bostanları gibi kültürel ve tarihi dokuları barındıran bu hattı haritalaştırarak Bienal izleyicisiyle paylaşıyor. Sanatçı, bienal kapsamında yürüyüş rotasına nasıl ulaşılabileceğini dair bilgiler barındıran bir harita ile 4 günlük rotaların her biri için bir fotoğraf hazırlıyor. Bienal sonrasında hazırlanan bu harita Atlas dergisi ile dağıtılmaya devam ediyor.

KENTE KATILIM SÜRECİNDE SANAT PROJELERİNİN ROLÜ

Bu yürüyüşler sadece bienal kapsamında değil sosyal medya üzerinden haberleşilerek belirli günlerde tekrarlanıyor. Ayrıca sanatçı rotanın sadece organize yürüyüşlerle değil haritayı edinen herkesin kendi kişisel deneyimini yaşamak üzere kullanmasını hedefliyor. Bu noktada İki Deniz Arasında projesi sadece bienal için yapılmış bir sanat projesinden çok zamanı olmayan, katılımcıların izleyici rolünü kırıp kendi kişisel deneyimlerini edinebildikleri ve kent mekanını yeni bir bakış açısıyla deneyimleme şansı buldukları bir projedir.

Serkan Taycan “yürümenin en naif protesto olduğunu söylüyor. Aynı zamanda bu yolu yürümek bu sanat eyleminin içerisinde beraber var olmak anlamına da geliyor.” diyor. Yürümenin kentsel mekanı deneyimlemeye aracılık ediyor oluşu, aslında kentli bireylerin günlük yanından geçip gitme ya da izleme alışkanlıklarının aksine başka türlü deneyimleme fırsatları yaratıyor. Mekanı deneyimlemek, oranın içinden geçmek, bedensel olarak orada bulunmak ve tüm bu bedensel deneyimleri zaman-mekan-algı düzleminde yeniden düşünmeyi olanaklı kılıyor.

Bu noktada Guy Debord’un öncülüğünde 1950’lerde ortaya çıkan situasyonist akım ile Serkan Taycan’ın İki Deniz Arasında projesi arasındaki benzerliklere kısaca değinmek istiyorum. Guy Debord’un situasyonist akımı kent mekanını deneyimleme hususunda yeni yöntemler ve algı biçimleri öneren yeni bir kent okuması biçimidir. Situasyonist akımda kent gezgini artık sadece gözlem yapan değil aynı zamanda müdahil olan bir aktör haline gelir. Situasyonistler kenti bir oyun alanı gibi kendilerine mail ederek, onu dönüştürerek ve kentin de kendilerini dönüştürmesine izin vererek yapılan bu yöntem “derive” (sürüklenme) adını verirler.

Dérivelar oyunbaz-yapıcı bir tavır ve psikocoğrafik etkilerin farkındalığını içerir ve dolayısıyla klasik yolculuk ya da gezinti kavramlarından epey farklıdır. Bir derive’da bir veya daha fazla insan belli bir süre boyunca, ilişkilerini, çalışmalarını, boş zaman aktivitelerini, tüm olağan hareket ve eylem güdülerini bırakırlar ve kendilerini bölgenin çekiciliğine ve orada vardıkları karşılaşmalara bırakırlar. Bu etkinlikte şans insanların düşündüğünden daha önemsiz bir unsurdur: bir derive bakış açısından şehirlerin belli bölgelere girişin ya da çıkışın şiddetli bir şekilde önüne geçen sabit akımlara, değişmez noktalara ve vortekslere sahip psikocoğrafik konturları vardır. (Bodson, 2008, 42)

Bu noktada bu projeyi gerek sanatçının tutumu gerek kentsel mekan deneyimimizdeki farklılaştırıcı yönü gerekse de aslında girişte bahsettiğim yerel ve mikro ölçekte olanı hesaba katmadan tepeden inmece bir tavrıla planlanan bu tür mega projelere getirdiği yaklaşım dolayısıyla önemli buluyorum. Öncelikle kentliye dayatılan birçok mega proje gibi Kanal İstanbul da aslında birçoğumuzun nerede olduğunu bile bilmediği bir aksta gerçekleştirilmesi planlanan bir proje iken İki Deniz Arasında projesi ile bu alanı deneyimle şansına sahip oluyoruz. Buna ek olarak sadece Kanal İstanbul bağlamında değil kentin belki de hiç bilmediğimiz bir

bölümünü bedenlen deneyimlemek de mesafe, kent, içerisi, dışarısı gibi bir çok konuda algımızın kırılmasını sağlayarak kente bakış açımızı değiştirmemizi sağlaması bakımında da yenilikçi bir yaklaşım sergiliyor. Bu noktada P. Rodaway'ın duyuların toplumsal olduğu kadar coğrafi olduğunu da söylediğini hatırlamakta fayda var. Rodaway her bir duyu hem bireylerin mekan içindeki yönelimine katkıda bulunur hem de onların mekansal ilişkiler ile ilgili farkındalıklarını arttırarak içinde buldukları çevrelerin muhtelif özelliklerine dikkatlerini çeker. Serkan Taycan ise bu projeye ilgili sanatçı olarak konumunu sadece kenti deneyimleyebilmek için bir imkan yaratıcısı olarak görüyor. Yani bu yürüyüş deneyimi sonucunda katılımcıların politik, ekolojik, kentsel ya da bedensel deneyimlerden hangisini ne kadar alacakları tamamen onlara kalmış durumda.

Bu projenin “yer”le olan ilişkisini değerlendirirken yer yani “site” kavramına kısaca değinmek istiyorum. Hannula ve Vaden yer için şöyle der;

Yer, her zaman fiziksel bir mekanı ifade eder ancak kategorileştirilemez, koşullu bir mevcudiyettir. Yer sürecin devam ettiği bir mekandır: bu süreç kişinin kendini belirli bir hareket, oluş ya da tartışma içinde konumladığı yerdir. (Hannula and aden, 2003: 31)

Hannula ve Vaden'in tanımladığı bu “süreç” sanat projesinin yer aldığı mekandaki insanların katılımı ve işbirliği ile bağlantılıdır. Sanat projesini somutlaştıran oradaki insanların hareket ve davranışlarıdır.

Kendi Sesinden Gülsuyu- Gülen su / ODA PROJESİ

İkinci olarak bahsetmek istediğim projeler ise İstanbul Gülsuyu- Gülen su mahallelerinde Kültürel Aracılar projesi kapsamında ODA Projesi ve sanatçı Burak Deller'in yapmış olduğu projeler. Kültürel Aracılar 2009 yılından itibaren iki yıllık bir proje ile kent merkezindeki kültür kurumlarını kent merkezi dışında taklit ederek bir dizi ufak müdahale, yeni bağlantılar ve karşılıklı ilişki biçimleri ortaya çıkacak, mahalle sakinlerinin fiziksel ve kültürel çevreleriyle daha güçlü bir biçimde özdeşleşmesi ivme kazanacak ve bu da, acilen gerekli olan değişim adına katılımcı bir yapı oluşturmak üzere mahalle sakinlerine ilham kaynağı olabilecek bir dizi proje üretmeyi hedefleyen bir grup olarak Gülsuyu Gülen su mahallesinde çalışmaya başlamışlardır. (Cultural-Agencies Blogspot.com) Proje kapsamında ODA Projesi'nden Güneş Savaş, ODA Projesi'nin bir geleneği olduğunu belirterek projeye öncelikle

Gülsuyu'nda Gülsuyu Gülen su Dükkanı adını verdikleri bir garajı kiralararak başladıklarını söylüyor. Bu kapsamda ODA Projesi'nin mahalledeki asıl projesi arşiv kapsamında yer alan sözlü tarih projesi oluyor. Proje kapsamında mahalleliyle yaptıkları görüşmeler sonucunda mahallenin geçmişten gelen sol ve alevi ağırlıklı kül-

KENTE KATILIM SÜRECİNDE SANAT PROJELERİNİN ROLÜ

türünün gelecek nesillere aktırılmama kaygısını fark ederek bir sözlü tarih projesi yapmaya karar verdiklerini söylüyor. Proje kapsamında uzun süredir mahallede yaşayan 49 kişi ile yapılan görüşmelerde sStambul'a geliş öyküleri, Gülsuyu- Gü-lensu'ya yerleşmeleri ve mahallenin geleceği hakkındaki fikirlerinin sorulduğu video kayıtları daha sonra Kendi Sesinden Gülsuyu- Gü-lensu adlı bir kitap haline getiriliyor.

Proje mahalle belleği, yerel kültürün kaydedilmesi ve aktarımı, mahalle arşivinin oluşması ve kent mücadelesinde önemli bir deneyim ve duruş sergileyen bu iki mahallenin tarihsel mirasını gelecek kuşaklara aktarmak hedefiyle sözlü tarih yönteminin yardımı ile yazılı ve görsel bir mahalle belleği oluşturma potansiyeli do-layısıyla katılımcı yöntemler açısından önemli bir yer oluşturuyor.

Başka Bir Mimarlık Mümkün mü? / Burak Delier

Katılımcı sanat pratiklerini aktarırken yine Gülsuyu- Gü-lensu mahallesinde Kül-türel Aracılar işbirliği ile gerçekleştirilen bir başka proje de sanatçı Burak Delier'in "Başka bir Mimarlık Mümkün mü?" projesi. Burak Delier çıkış noktasının Gül-suyu meydanındaki mobese kameralarını kapatacak metaforik bir şemsiye projesi ile yapıyor ve böyle bir uygulamanın yapılabileceğini mahalle halkıyla konuşmaya başlıyor. Sonrasında çıkış noktasını takiben mahalle halkı ile karşılıklı görüşme-ler yaparak, onlardan mahalleleri için neler yapılabileceğini önermelerini istiyor ve bu istekler bazı eskizler ile kağıda dökülüyor. Projenin sonunda bu eskizler kim-ler tarafından tasarlandıkları da paylaşılarak mahallenin en merkezi mekanlarından biri olan Adil Kebap'ta sergileniyor.

DEĞERLENDİRME

Sonuç olarak bu örneklerin değerlendirmesini yaparken öncelikle birey üzerindeki etkilerine değinmek amacıyla kentli bireylerin sanat pratiklerini kullanarak nasıl kente dahil olabileceklerini tartışmanın önemli olduğunu düşünüyorum. Bu nok-tada katılıma dayalı, alternatif bilgi doğuracak çeşitli sosyal platform ya da ku-rumsal projeleri tartışırken, başarısını ya da başarısızlığını tartışmaktansa, yaşanan deneyimi aktarmanın, soyut olarak kurgulanan ile somut olarak yaşanan arasın-daki farkları ortaya koyarak düşünce süreçlerine dalmanın asıl mesele olduğunu düşünüyorum. Kanımca bu projeler göstermektedir ki; amaç; öğretici-öğrenen ya da araştırmacı- araştırılan pozisyonlarını yıkarak, özne ve nesne, alt ve orta sınıf gibi ayrımların aşıldığı ortak bir alan oluşturmak ve toplumsal olarak belirlenmiş roller arasında karşılaşmalar, kaymalar ve geçişleri sağlayacak bir mekan yaratmak olmalı.

Ek olarak aslında bu projelerin etkilerinin hem sanatsal hem de kentsel disiplin içerisinde ölçülebilir etkiler olmadığını, bu süreçlerin son derece subjektif olduğunu hatırlatmakta fayda var. Katılımcı sanat pratikleri ile kentsel katılım sürecinin ilişkisi belki çok daha uzun vadeli süreçlerin sonucunda somut olarak gözlemlenebilecek etkilere sahip olacaktır. Ancak benzeri sosyal ve sanatsal pratiklerin içerisinde yer alan bireylerin kenti algılam biçimlerindeki değişiklik hatta gelişim bu somut gözlemlerin ilk basamağını oluşturacaktır. Sonuç olarak denebilir ki; bireylerin kente dair edindikleri kişisel deneyimler, katılımcı sanat pratikleri ile farklılaştırılarak kolektif bir üretim oluşturulabilir.

KAYNAKÇA

- Asu Aksoy & Eylem Ertürk, (2008). *Kamusal Alan ve Güncel Sanat*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Bodson, G., Brown, B., Debord G., Knabb, K., Matthews, J.D. (2008), *Situasyonist Enternasyonel*, Altıkırkbeş Yayın, İstanbul.
- Brenson, Michael. *Healing in Time: in Culture In Action*, Seattle: Bay Press,1995.
- Delier, Burak. *Kişisel Görüşme*.
- Delier, Burak. *Aracıların Değişen Konumu ve Hoşnutsuzlukları*
- Erdönmez, E., Akı, A. (2005) *Açık Kamusal Kent Mekanlarının Toplum İlişkilerindeki Etkileri*, YTÜ Mim. Fak. E-dergisi Cilt 1, Sayı 1, İstanbul.
- Gablik, S. *Connective aesthetics: art after individualism*, in: S. Lacy (Ed.) *Mapping the Terrain: New Genre Public Art*. Seattle: Bay Press,1995.
- Harvey, D., *Asi Şehirler*
- Jacob, Mary Jane. "Mary Jane Jacob". never-the-same. 5 Jun 2014.
- Lefebvre, H. (2011). *Kentsel Devrim*. İstanbul: Sel Yayıncılık
- Lacy, Suzanne. *Mapping the Terrain: New Genre Public Art*. Seattle: Bay Press, 1995.
- Landry, C. & Bianchini, F., *The Art of Regeneration*
- Miles, M., *Public Art, Urban Space, Democracy*
- Miles, M., *Cities and Cultures*
- Mumford, L. (1940) *The Culture of Cities*, Secker & Warburg, London.
- n.p. "Cultural Agencies." Cultural-Agencies Blogspot. 5 Jun 2014.

KENTE KATILIM SÜRECİNDE SANAT PROJELERİNİN ROLÜ

P. Rodaway' den aktaran John Urry, *Sociology Beyond Societies: Mobilities for Twenty First Century* (London: Routledge, 2000), 79-80.

Savaş, Güneş. Kişisel Görüşme.

Sharp, J. & Pollock, V., Public Art and Social Inclusion in Urban Regeneration

Sönmez, B. and Öcal, G. Kamusal Alan, Kamusal Sanat, Kentsel Dönüşüm ve Silahtarağa'nın Sosyolojisi. İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyoloji Departmanı

Tan, P., Locality As a Discursive Concept in Recent Socially Engaged Practices, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 2010

Taycan, Serkan. Kişisel Görüşme

Vadén, T. & Hannula, M., 2003. *Rock The Boat – Localized Ethics, the Situated Self, and Particularism in Contemporary Art*, Salon Verlag, Cologne.

Yardımcı, Sibel. Kentsel Değişim ve Festivalizm: Küreselleşen İstanbul'da Bie-nal. İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.

BİR VAKA OLARAK MAHALLE(M): KENT VE KENTLİ İLİŞKİSİNE BİR BAKIŞ

Öğ. Gör. **Tuba DOĞU**

Yaşar Üniversitesi

Nazlı YATAĞAN

Mimar

Araş. Gör. **S. Gizem ÖZMEN**

Yaşar Üniversitesi

Öz

Bu makalede, Mahalle(m)¹ projesinin fiziksel arayüz enstalasyonu üzerinden, kent-kentli ilişkilerinde spontane katılımın dereceleri incelenmiştir. Kamusal alanda iş-birlikçi (collaborative) ve katılımcı tasarımı öne çıkararak katılımı teşvik eden bir deney üzerinden, kentlinin fikir beyan etmedeki aktifliği gözlemlenmiştir. Kentsel mekâna yapılan bu spontane müdahale, katılımcı toplum ve kamusal alan arasında bir aktivatör olarak kurgulanmıştır.

En küçük yaşama ve yönetim birimi olan mahallenin fiziksel araştırma alanı olarak belirlendiği Mahalle(m) projesinin ilk deneyi, görece oturmuş bir mahalle kültürü olmasından dolayı İzmir Güzelyalı Mahallesi'nde gerçekleşmiştir. Fuat Göztepe Parkı²'nda kurulan enstalasyon, kentliyi interaktif kent perdesinin kurulum sürecine dahil ederek, onların bu sürece koydukları katkıyı ölçmek için bir araçtır. İnteraktif kent perdesi üzerinden katılımı ölçümleyen bu deney, bir tam

1 Makalenin içinde detaylı olarak yer verilen Mahalle(m) çalışması, ortak bir projenin ürünüdür. Bu çalışmada UrbanTank ekibinden Deniz Balık (9 Eylül Üniversitesi), Gökhan Balık (Ege Üniversitesi), Melis Varkal Deligöz (StudioWork), Özge Zafer (Yaşar Üniversitesi) ve biz yazarlar yer almaktayız. Proje geçen argümanlar ortak bir çalışmanın ürünü olup, yukarıda adı geçen kişiler olmadan mümkün olmazdı. Konak Belediyesi'ne, teknik desteğinden dolayı Güzelyalı Kültür Merkezi'ne ve proje boyunca yardımlarını esirgemeyen Güzelyalı Güzelleştirme Derneği'nden Sabri Öazar'a teşekkürler etmeyi bir borç biliriz. Güzelyalı Mahalle halkının katılımı için minnettarız. Mahalle(m) enstalasyonun oluşumunda emeği geçen tüm katılımcıların isimleri saklıdır.

2 Fuat Göztepe Parkı, Güzelyalı Parkı olarak da bilinmektedir.

gün boyunca devam etmiş ve tamamlanmış olsa da, sonuç ve süreç üzerine yapılan analizler devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: kamusal alan, katılım, mahalle, İzmir, Güzelyalı, Mahalle(m)

Giriş

Günümüzde, üstten inme planlama ve tasarım pratiklerinin standart kurallar çerçevesinde yürütülmesi, mekân üretiminde katılımcının söz hakkı olmadığı bir ortam üretmesi bakımından eleştirilmektedir. 1997 yılından bu yana ülkemizde, Birleşmiş Milletler Kalkınma programı ile ortaklaşa “Yerel Gündem 21” uygulanmaktadır. “Yerel Gündem 21”, özünde kentlerde yerleşik yerel yönetimlerle sivil toplumu, kent gündemi etrafında birleştirerek, hem katılımcı demokrasiyi hem de çevre ve yaşam kalitesini geliştirme gayesi taşısa da, bu tip çabaların yetersizliği 2013 yılındaki Gezi Parkı olayları ile sancılı bir biçimde gündeme gelmiştir (Arar, 2002). Kamusal alana müdahale üzerine ortaya çıkan ve üstten inme kararlarına tepki olarak başlayan ‘Gezi Parkı’ eylemleri, kentin kamusal mekânının ‘katılımcı toplumun mekânları’na dönüşmesine dair bir tartışmayı yeniden alevlendirmiştir. Avrupa’ya bakıldığında, “katılımcı toplum” anlayışı, Türkiye’ye nazaran eski olup, kent politikaları ve rejenerasyon uygulamalarında 70’lerden bu yana teşvik edilmektedir. Ulusal ve küresel bakıştaki ortak kaygı, sabitleşmiş “**topluluk**” ve “**kamusal alan**” stereotiplerinin yinelenmesidir (Petrescu, 2009).

2013 yılında, bu stereotipleri araştırmayı dert edinen iki mimar tarafından kurulan UrbanTank³, araştırma ekibi ile birlikte, “katılımcı toplum” nosyonunu mekân bilimleri kapsamında ele alır. İştirakçi tasarım araç ve yöntemlerini sorgulamak (research) ve projeler geliştirmek (react) üzere iki temel eksen üzerinden çalışmalarını sürdürmektedir. Makaleye konu olan UrbanTank Mahalle(m) çalışması, katılımcı tasarım üzerine geliştirilen bir proje olsa da, bu makale özelinde bir araç ve yöntem araştırması olarak okunmaktadır. Bu bağlamda, projelendirme ve araştırma çalışmalarının kesişiminde bulunmaktadır.

Bu makale dört bölümden oluşmaktadır: İlk bölümde, kavramsal bir çerçevede kamu, kamusal alan ve katılım kavramlarından bahsedilmektedir. UrbanTank’in bu kavramlara yaklaşımı aktarılmaktadır. İkinci bölümde Mahalle(m) projesinin amaç ve yöntemleri üzerinde durulmakta ve bu etkinliğe dair süreç aktarılmaktadır. Üçüncü bölümde, bu projenin direk ve endirekt bulguları detaylandırılmakta ve değerlendirilmektedir. Sonuç bölümünde ise yapılan çalışmanın genel değerlendirmesi ve gelecek öngörülerine yer verilmiştir.

3 UrbanTank, Tuba Doğu ve Melis Varkal Deligöz’ün 2013 yılında kurdukları bir araştırma birimidir. www.urban-tank.org

Topluluk/ Kamu/ Kamusal Alan/ Katılım Üzerine

Latince kökeni itibariyle “**ortak birlik**” anlamı taşıyan **topluluk (community)**, Till’e göre, açıkça belirtilemeyen, arzulu ve dalgın beklentilerin ayırdığı bölgeleri yeniden birleştiren bir umuttur (2005). Sanatçı, filozof ve politik teoristler, bu umudun ancak **zaman** ve **mekân** üzerinden var olabileceğini, toplumun siyasetinin mekânın siyasetinden ayrı düşmeyeceğini ifade ederler (Petrescu, 2009). Bir çok rejenerasyon programının merkezinde yer alan topluluk kavramının, bu programlardaki kullanımı jenerikleşmiş ve tokenistik olmaları yönünden eleştirilmektedir.

Kamu kavramı da topluluk terimiyle benzer bir kader paylaşır. Anlam itibariyle “ortak olandır”, “herkesindir” ya da “herkese açıktır”. Ribalta, kamunun farklı araç ve sirkülasyon biçimleri üzerinden söylem üretme sürecini açık ve belirsiz biçimlerde yaşadığını vurgular (2004). Dolayısıyla kamu dediğimiz kendiliğinden oluşmaz, yani kültürel metaları pasif bir biçimde beklemez, **sürece** bağlı oluşur ve kalıcı değişkenlik içerisinde **geçici** bir inşadır (Petrescu, 2009). Buradaki kalıcı değişken olarak ifade edilen fiziksel mekânda, insanın görünürlüğü ancak kamuya açık **kamusal alanlar** üzerinden anlam kazanır ve gözlemlenebilir.

Till, günümüzde sahte bir katılım pratiği olarak gördüğü kamusal mekânın, oluşumunda kamunun söz hakkı olmadığı, işleyişinde umudu yıkılmış toplulukların fiziksel alanı olduğunu söyler. Bu ‘**sahte katılım**’ sürecinin mekân üretim çerçevesinde mimar ve kullanıcılara fayda sağlayamaması adına sahte anlayışın nasıl dönüştürülebilir bir katılıma evrilebileceğini günümüz çağdaş mimar ve planlamacılarının sorgulamaları gerektirdiğini savunmaktadır (Till, 2005).

Katılımın farklı ölçeklerdeki mimari ve kent uygulamalarındaki yoksunluğu sonucunda, kamusal mekân üretimi kişiselleştirmemiş, monokültürel ve yersiz kent uzantıları yaratmaktadır. Öte yandan, deneyimlediğimiz sosyal mekân ise subjektiftir; dinamik bir yapı barındırır, ve üretimi devam eden bir süreçtir (Schneider ve Till, 2009).

Günümüzde, kamusal mekân tartışmalarında, tasarım ve sosyal bilimler alanlarında olduğu gibi, iş birlikçi bakış açısına doğru bir eğilim olduğu gözlenmektedir. Dolayısıyla, kullanıcı-odaklı tasarım süreçleri de katılım odaklı deneyimlere doğru evrilmektedir. (Sanders, 2002) Bu tasarım akımı, yeni çalışma, düşünme ve idrak etme biçimlerini gerektirir.

Katılım, sözlük anlamıyla “katılma işi, iştirak, paydaşlık” olarak ifade edilirken, günlük hayattaki kullanımında, kişilerin kendilerini ilgilendiren kararların alınmasında etkin rol oynaması tanımları ile karşılık bulur (TDK, 2005). Sosyal bilimlerin araştırma ve tartışma konusu olan katılım, yöntemleri ve kuramları çeşitli disiplinlere göre farklılaşan bir fenomendir (Hacılibeyoğlu, 2013). Mimarlık dahil tüm mekân bilimlerinde ise, kapsayıcı/kapsamlı tasarım ve topluluk tasarımı gibi

tanım ve yaklaşım çeşitliliklerini kapsayan şemsiye bir terimdir (Sanoff, 2000).

Katılımcı bakış açısı çerçevesinde, mekân uygulayıcısı birçok araçlar arasında yer almakta, ve görevi itibarıyla yapı çevrede dolaylı yoldan kullanıcıları etkileyerek onları aktif araçlar olarak güçlendirmektedir. Giddens'a (1991) göre , eğer mekân bilimlerinde 'alternatif bir biçimde davranma yetisine sahip olmak farz' ise hem sosyal hem de mekânsal araçlar halihazırdaki planlama ve tasarım anlayışların anahtar faktörleri olmaktadır.

Küreselde baktığımızda, birçok planlamacı ve mimarlar, katılımcı ve iş birliği anlayışları tasarım uygulamalarında geliştirmektedirler. İngiltere'de Atelier d'architecture Autogérée, İtalya'da Stalker, ya da Almanya'da Raumlabor gibi oluşumlar, kamusal alanlara özgün yöntem ve projeler geliştirmekte ve karşılaştıkları sorunlar karşısında ani bir karşılık yerine köklü cevaplar aramaktadırlar (Krivý ve Kaminer, 2013).

UrbanTank

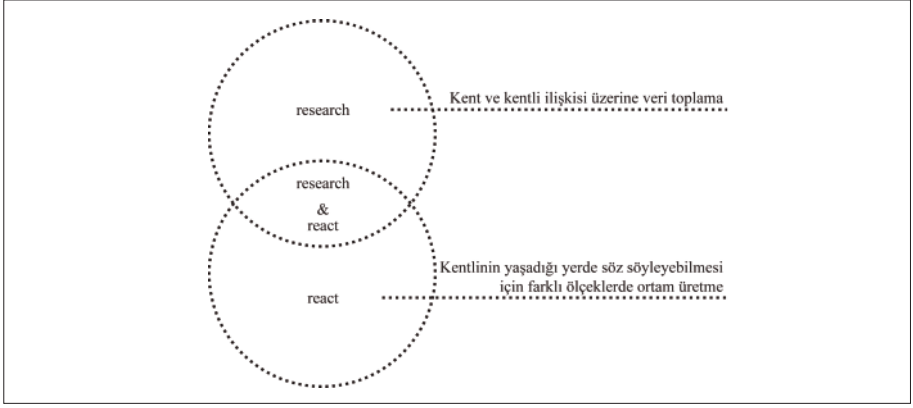
Çağdaş sanat teoristi ve kuratör Stephan Wright, sanat camiasının son yıllardaki **sanat-sonuçlu** (art-specific) ve **sanatla-ilişkili** (art-related) uygulamalarından bahseder. Burada sanat-sonuçlu yaklaşımlar direkt sanatsal çıktılara vurgu yaparken, sanatla-ilişkili olanlar ise sanatın spesifik varlıklarını, araçlarını ve yetkinliğini temsil eder (Wright, 2005). Dolayısıyla sanat denilen 'gizli bir aktivitedir' ve 'kullanım değeri' olan farklı bir işlevi vardır (Petrescu, 2009). Bu 'kullanım değeri', gündelik pratiklerde estetik değeri yerine bilgilendirme değeri olarak ortaya çıkar.

Wright'ın sanata bu yaklaşımını Doina Petrescu mimarlık üzerinden yeniden yorumlar: 'Gizli Mimarlık' olarak adlandırdığı mimarlık anlayışı, inşa etme ve yapılaşma odaklı olan **mimarlık-sonuçlu (architecture-specific)** olmak yerine, mimarlığın **araçlarını, yetkinliğini ve süreçlerini** temsil eden **mimarlık-ilişkili (architecture-related)** bir yaklaşımdır. Petrescu son olarak şunu sorar: Gündelik pratiklerde şekilci yaklaşımlardan arınmış bilgilendirici bir mimarlık anlayışı mümkün müdür? (2009)

UrbanTank, Petrescu'nun değindiği bilgilendirici bir mimarlık anlayışına onunla paralel olarak toplumsal katılım yoluyla yaklaşır. Toplumsal katılım bu bağlamda içeriğe bağlı bir kavramdır. Tür, yoğunluk düzeyi, kapsamı ve sıklığı bu içeriğe bağlı değişkenlik gösterir (Sanoff, 2000). UrbanTank, değişkenlik gösteren katılım deneyimini yalnızca bir metod ya da metodlar serisi olarak değil, bir düşünce ve insanların davranış biçimleri olarak görür. Kentte yaşayan herkesin kente dair önerilerinin araştırma sürecine aktarabileceğine vurgu yapar. Kamusal alanı, kişilerin belirlenen uygun araçlar çerçevesinde kendilerini ifade edebileceği bir ortam ola-

rak ele alır. Bu düşünceden yola çıkan UrbanTank, iş birlikçi olarak yürüttüğü araştırma projelerinin merkezinde katılımı barındırır.

UrbanTank, insan odaklı ve katılımcı kentsel çevreler üzerine araştırmalar yapar⁴. Geliştirdiği projelerde katalizör görevi üstlenerek, katılan-katılımcı ve katılımı bulunulan durum-fikir ilişkilerini analiz eder. Bu bakış açısı, kullanıcı için değil, kullanıcı ile birlikte tasarım deneyimini de beraberinde getirmektedir. Farklı koşul ve içeriklere bağlı değişen proje ölçeklerinde UrbanTank, katılım kavramı üzerinden toplumsal bilincin önemini yeniden kazanmanın yollarını arar (Grafik 1).

Grafik 1

Mahalle(m)...

Yaşadığımız yer hakkında ne kadar söz sahibiyiz? Yaşadığımız yer hakkında söz sahibi olmak bizim için ne kadar önemli? UrbanTank'ın altını çizdiği bu iki sorudan yola çıkarak başlayan Mahalle(m) projesi, yaşam alanlarımızla kurduğumuz ilişkiyi sorgulamayı ve bu sorgulama süresince gelişen düşüncelere ifade ortamı oluşturmayı hedeflemiştir. Bu proje hem araştırma hem de harekete geçirme eylemlerinin kesişiminde durmaktadır (Grafik 1).

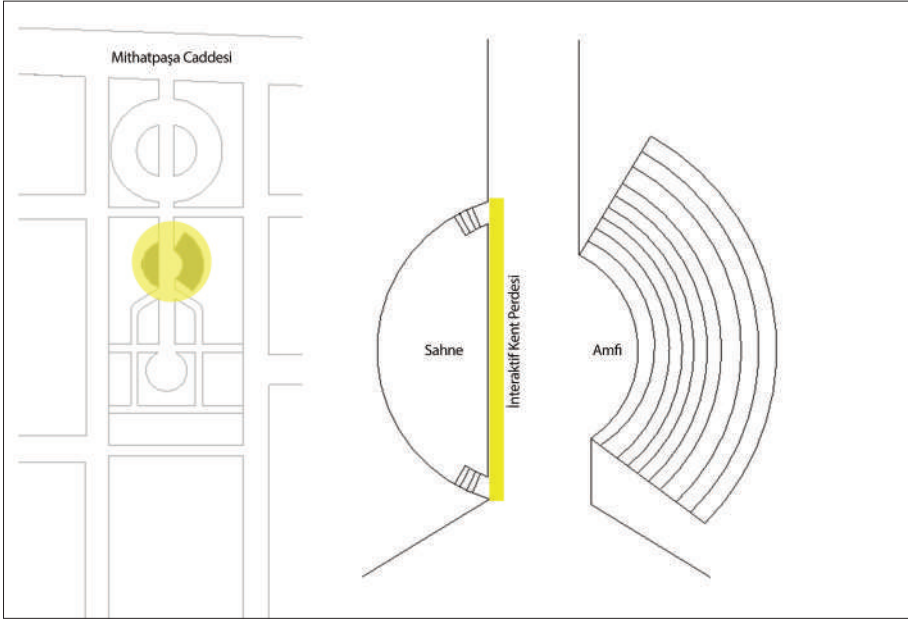
Mahalle(m), Konak Belediyesi nezdinde, Güzelyalı Güzelleştirme Derneği ile birlikte, Güzelyalı Mahallesi sakinleri ile iş birliği içinde yürütülen bir pilot çalışmadır. Mekân üzerine söylem üretme deneyimlerini araştırmak için kentin en küçük yaşama ve yönetim birimi olan mahalleye odaklanır. İzmir'deki diğer yerleşim alanlarına görece daha az göç alan, köklü bir mahalle kültürüne sahip olduğu gözlenen İzmir Güzelyalı Mahallesi, çalışmanın ilk durağıdır. Bu mahallenin seçilmesindeki bir diğer etken ise, böyle bir aktiviteye Güzelyalı sakinlerinin ilgi göstereceğinin öngörülmesidir. UrbanTank ekibi bir gün boyunca⁵, Güzelyalı Ma-

4 www.urban-tank.org

5 Mahalle(m) 10 Mayıs 2014, günü gerçekleştirilmiştir.

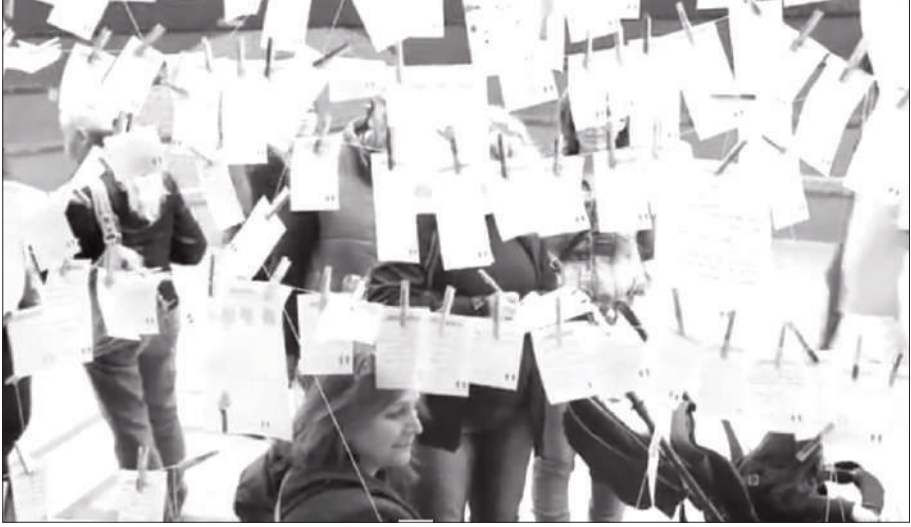
BİR VAKA OLARAK MAHALLE(M): KENT VE KENTLİ İLİŞKİSİNE BİR BAKIŞ

hallesinin öne çıkan kamusal alanı Fuat Göztepe Parkı'nda konumlandırılmıştır. Uzun süreden beri mevcut konumunu koruyan Fuat Göztepe Parkı, hareketli Mithatpaşa Caddesi üzerinde yer alması ve etrafını çevreleyen konut dokusuyla Güzelyalı'daki ender ve aktif kamusal alanlardandır. Parkın ana geçiş aksı üzerinde yer alan sahne ve onu karşılayan amfinin tanımladığı bir alanda, sahne önüne konumlandırılan interaktif bir enstalasyon, araştırmanın temel aracı olarak kurgulanmıştır (Görsel 1). Enstalasyon, katılım yoğunluğuna bağlı şekillenen ve bu yolla görünür kılınan, yayılıp büyüeyebilen **interaktif bir kent perdesidir** (Görsel 2).

Görsel 1 Sürecin Mekanı, Fuat Göztepe Parkı ve Amfi Planı

İnteraktif kent perdesi, sahneye gerilen ipler üzerine kartların asılması ile bir yüzey tanımlar. Çamaşır asma metaforundan yola çıkılarak, üzerinde “Mahalle(m)...” yazan kartlar, sakinlerin mahalleleri ile ilgili ifadelerini yazmaları/çizmeleri için leğenlere bırakılmıştır (Görsel 3). Katılımcının görevi, ekip tarafından sunulan bu kartları doldurarak mandallar aracılığı ile iplere asmaktır. Katılımcı kartlarında herhangi bir soru ya da yazılı ifade bulunmamaktadır. Bunun sebebi katılımcıların fikir ve yorumlarını sınırlandırmamak, onları yönlendirmemektir. Böylelikle yazılanların çeşitliliğindeki zenginlik gözlemlenebilmiştir.

Görsel 2 İnteraktif Kent Perdesi

Enstalasyon çalışması öncesinde çevrimiçi ve çevrimdışı yürütülen anketler ve videokolaj çalışması, enstalasyon ile eş zamanlı yürütülen sözlü tarih çalışması ve anket çalışmasının bir bölümü projeye destek veren diğer yöntemlerdir (Görsel 3). Enstalasyon ile eş zamanlı yürütülen sözlü tarih ve anket çalışması, aynı zamanda katılımcı ilgisini çekici bir rol üstlenir. Bu çalışmalardan her biri yeni analizlerin konusu olmak üzere kayıt altındadır.

Görsel 3 Enstalasyonun Araçları

BİR VAKA OLARAK MAHALLE(M): KENT VE KENTLİ İLİŞKİSİNE BİR BAKIŞ

İnteraktif kent perdesi enstalasyonu üç aşamada öngörülmüştür:

1-Dikkat verme: Amaç sakinlerin dikkatini enstalasyona çekmektir. Sahneye getirilen ipler ve üzerine mandallanan çamaşırlar, ekip üyeleri tarafından yöneltilen sorular, aralıklarla verilen müzik yayını, kalabalık, sakinlerin ilgisini çeken uyarıcılardır. Dikkati toplanan sakinlerin bir kısmı bu evrenin sonunda katılmaya karar vererek bir katılımcı haline geldiler.

2-Yazma: Bu evrede katılımcılar leğenlerden aldıkları kartları yazarak ya da çizerek doldururlar. Bazı katılımcıların birden fazla kart doldurduğu gözlemlenmiştir.

3-Asma: Sürecin son aşaması olarak fikrin görünür kılınması ve paylaşımına açılması üzerine kurgulanmıştır. Bu süreçte, katılımcılar mekânda geçici de olsa fiziksel bir iz bırakırlar. Bu izler onların yokluğunda da takip edilebilmektedir. Kartlarını asan katılımcıların, asılı kartları okumaya başlayarak diğer katılımcılarla konuşmaya/tartışmaya başladığı gözlenmiştir(Görsel 4).

Görsel 4 Enstalasyon Sürecinden Bir Kare

UrbanTank ekibi, bu çalışmada bir araştırma stratejisi olarak subjektif pozisyonunu **'içeride öğrenen'** (inside learner) olarak tanımlamıştır (Blaikie, 2007). Dolayısıyla enstalasyon etkinliği boyunca ekip **kolaylaştırıcı** olarak rol alır. Ekibin kendisi de araştırmanın bir parçasıdır ve katılım deneyimini **'içeriden'** gözlemler.

Bulgular

Katılımcıların doldurduğu kartların analizi enstalasyon deneyinden elde edilen direk bulgulardır. Bu kartların üzerindeki niceliksel bilgilere direkt bulgular kısmında yer verilmişken, kartların üzerindeki yazıların niteliksel analizi bu makalenin içeriğinde bulunmamaktadır (Görsel 5). Bulgularda odak, sonuç çıktıkları olan kartların analizinden alınıp **sürece** kaydırılarak, interaktif kent perdesi enstalasyonuna katılım dereceleri analiz edilmektedir. Bu analizler endirekt bulgular bölümünde detaylandırılmaktadır. Sürece dair okumalarda, Lefebvre'nin ritimanalizi⁶ metodolojisinden ilham alınmaktadır.

Görsel 5 Kent Perdesinin Oluşan Kartlardan Örnekler

6 Ritimanalizi kavramına, endirekt bulgular kısmında yer verilmiştir.

Direk Bulgular

Bu analiz ile interaktif kent perdesinden elde edilen kartlar üzerinden demografik dağılımın ve yazma-asma eyleminin zamana bağlı değişiminin ölçümü amaçlanmaktadır. Deney süresince, cinsiyet, yaş ve katılım zaman aralıklarını infografikler üzerinden ölçen kartlar sunulmuştur (Görsel 6). Katılımcılardan kartları doldururken bu infografikler üzerinden ilgili bilgileri de belirtmeleri beklenmiştir. Günün sonunda bu analize veri oluşturan toplam 455 adet kart doldurulmuştur. Doldurulan bu kartların bir kısmında bu işaretlemeler yapılmamış ve bu kartlar analize dâhil edilememiştir. Bu oran toplam kartların yaklaşık üçte birine tekabül etmektedir. Bu araştırmanın kısıtlaması, sonuçların değerlendirilmesi sadece işaretilenmiş kartlar üzerinden değerlendirmenin yapılabildiği olmasıdır.

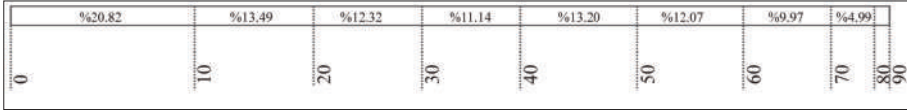
Görsel 6 Katılımcılara Sunulan Kart Örneği

Demografik dağılım yaş ve cinsiyet olarak sınıflandırılmaktadır. Yapılan analizin sonucunda katılımcıların yaklaşık yüzde 71'inin kadın, yüzde 29'unun ise erkek olduğu gözlemlenmiştir (Grafik 2). Yazma-asma eylemini gerçekleştirenlerin yaşlara göre dağılımına bakıldığında ise en geniş aralığının yaklaşık yüzde 21 ile 0-10 yaş grubuna ait olduğu sonucu çıkmıştır. Bu veri, yazma-asma eylemi özelinde en çok çocukların yer aldığını göstermektedir. Alanda bulunan renkli kalemler ile kartlar üzerine resim yapabilmeye olanağı okul öncesi yaş grubunun ilgisini çekerken, onları takip eden ebeveynlerinin de bu eyleme katılmaları, çocukların katılımcı çekmekte etkin bir rol aldıklarını göstermektedir. Diğer yaş gruplarının yazma-asma katılımı ile ilişkileri incelendiğinde ise dağılımın oldukça dengeli olduğu gözlenmektedir. Fakat daha çok üst yaş gruplarının yaşadığı bir mahalle olarak bilinen Güzelyalı'da, 60 yaş üstü katılımda hızlı bir düşüş gözlenmiş olması da elde edilen önemli bir veridir. 11-60 yaş aralığındaki katılımcılar toplam katılımın yakla-

şık yüzde 62'isini oluşturmaktadır. Bu aralığın en büyük payı ise yüzde 13,5 ile 11-20 yaş aralığına aittir (Grafik 3).

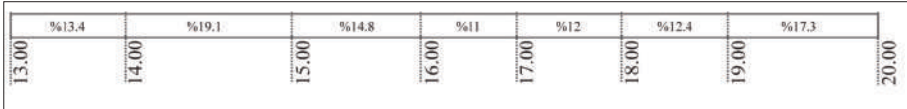

Grafik 2 Kartların Cinsiyete Göre Yüzde Dağılımları

Grafik 3 Kartların Yaşa Göre Yüzde Dağılımları

Analizde katılımın yoğunlaştığı ve düştüğü zamanların belirlenmesi ise saat aralıkları üzerinden ölçülmüştür. Kartlarda infografikler üzerinden saat aralıkları belirlenmiş ve katılımcılardan kartları doldurdukları saati işaretlemeleri beklenmiştir. Bu verilerin analizi sonucunda ise en yoğun yazma-asma katılımının yüzde yaklaşık 19 ile 14.00-15.00 ve yaklaşık yüzde 17 ile 19.00-20.00 arasında olduğu gözlemlenmiştir. Genel dağılıma bakıldığında, saat aralıklarına göre asılan kart sayıları arasında çok büyük farklılıklar görülmemektedir. Fakat katılımcıların, yazma-asma eylemine, düzenekte asılı kartların niceliksel artışı ile daha çok ilgi gösterdikleri gözlemlenmiştir (Grafik 4).

Grafik 4 Kartların Saat Aralıklarına Göre Yüzde Dağılımları

Endirekt bulgular

Yöntem

Lefebvrenin, ritim analizi kavramı bize bir deneyim rotası çizmiş olup, yaratıcı bir potansiyel olarak analizlerimizde kullanılmıştır. Müzik üzerinden aşına olduğumuz ritim kavramını, Lefebvre kent üzerinden yorumlar. Kentler 'sapma ve akışların karşılıklı ilişkileri' sonucu oluşan bağlantılarıyla durmaksızın yeniden kurulurlar. Bu kompleks bağlantıları barındıran kentlerde, kentlilerin tekrar eden aktivitelere düzenli varış ve ayrılışları, sesler ve kokular dahi kentlerde bir hayat belirtisidir ve orada bulunan zaman ve yere dair fikir verir (Amin ve Thrift, 2002).

Bu süreç, tekdüze (uniform) bir akışın temsili değildir. Aksine bu akış, çeşitli **ağlar** sonucu oluşan zamanların farklı yönlerde engebeli bir sosyal alanda uzanması sonucu oluşur (May ve Thrift, 2001). Lefebvre bu sosyal ağlar bütünü **ritimler** olarak tanımlar; bu ritimlerin zaman, mekân ve harcanan enerji arasında etkileşimden doğduğunu ve bu etkileşim paralelinde gerçekleştiğinden bahseder (2004).

Lefebvre, bir analiz ölçütü olan ritmin, **değişen ve tekrar eden, kimlik ve farklılık, kontrast ve devamlılık** gibi durumları ölçümlediğini belirtmiştir. Dolayısıyla ritimanalizi⁷, mekânsal kaliteleri, hisleri ve varlıklar arası alışkanlıkları gözönünde bulundurarak, mekândaki senkronize pratiklerin dolgun ve zengin bir analizle gelişmesine olanak tanır (Edensor, 2010). Zaman ve mekân içerisinde yinelemeyen, dönüşü olmayan, kısacası ölçülemeyen ritimlerin var olamayacağını da açıkça belirtir. Aynı zamanda birebir aynı, mutlak tekrarların olmadığını, her zaman yeni ve umulmadık şeylerin kendilerini bu tekrar durumuna kattıklarını söyler (2004).

Buradan temelle Mahalle(m), düzenli tekrarlarla yeniden kurgulanan gündelik ritimlerin **interaktif kent perdesi** üzerinden kırılmaya uğradığı ve uyarıldığı bir deney olarak analiz edilmiştir. Kent perdesi ile amfi arasında sınırlandırılmış deneyde, mekândaki insan akışı ve hareketleri deşifre edilmiştir.

Lefebvre, bir ipucu olarak ritim analiz sürecinin çeşitli disiplinlere özgü araçlar ile okunması gerektiğini belirtir. Ölçümleme araçları ve grafiklerin bütünlüğü ritimin analizinin, belki bir de özelleştirilmiş kameraların gizlenmiş ritimleri deşifre etme potansiyeli ile okunabileceğinden bahseder. İpuçlarına şöyle devam eder: ‘Belirli araçlar, özellikle özelleştirilmiş kameralar, insanların algı çerçeveleri dışına düşen günlük yaşantının ritmik elemanlarına erişimi sağlar’ (2004). Bahsi geçen özgün araçlardan ilham alınarak etkinlik sürecinde görüntü alan özel kamera⁸ ritim analizinde ana aracımız olmuştur. Ritim okumasında tekrarlar üzerinden katılım eylemine bakılmış buradan da **katılım eylemlerinin dereceleri** yorumlanmıştır.

Kapsam ve Değerlendirme

Altı saat süren etkinlik iki saniye aralıklarla çekim yapan, bahsi geçen özel kamera aracılığı ile kayıt altına alınmıştır. Sahnenin başlangıç-bitiş noktaları arasındaki ortalama yürüme süresi olan yarım dakika ve bir kartın ortalama okuma süresi

7 Lefebvre, bir yöntem olarak sunduğu ritimanalizinde, ritmi ölçümleyen kişiye ritimanalisti adını verir. Modernist bir erkek portresi olarak çizdiği ve kritiğe açık olan bu karakter, Mahalle(m) projesinde yeniden yorumlanmıştır. Lefebvre'nin bu yalnız karakteri Mahalle(m)'de çoğuldur. UrbanTank ekibi ile birlikte sokaktan geçen kişiler de bu çoğunluğun bir parçasıdır.

8 Timelapse kamera, belirlenen zaman aralıkları ile görüntü kaydı alan ve sonunda bu görüntülerden bir video oluşturan özel bir kameradır.

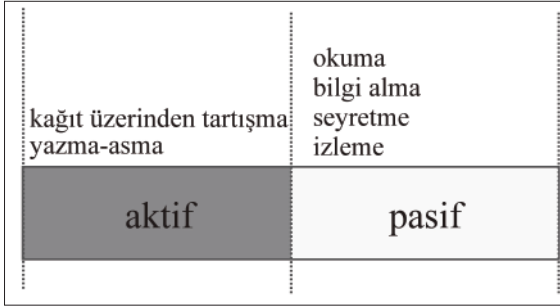
olan bir buçuk dakika toplanarak, mekânda en kısa süreli bulunma olan okuyup-geçme eyleminin minimum iki dakika olduğu varsayılmıştır. Bu varsayımdan yola çıkılarak, maksimum katılımcı sayılabilmesi adına iki dakika aralıklarla dondurulan kamera kaydından toplamda yüz seksen farklı kare elde edilmiştir (Görsel 7). Bu karelerde yer alan, katılım derecelerinin analiz edilmesinde ilişkilendirilebilecek, tekrarlayan ve tekrarlamayan her türlü eylem gözlemlenmiştir. Her karede belirlenen bu eylemlerin kaçar kişi tarafından yapıldığının sayılmıştır. Bu analizde, katılım sürecinin her anının dondurulup incelenememesi araştırmanın bir kısıtıdır. Ayrıca, tek bir perspektiften alınan görüntü kaydı sınırlı bir perspektifte olduğundan mekânının her noktasının incelenmesine olanak vermemiştir.

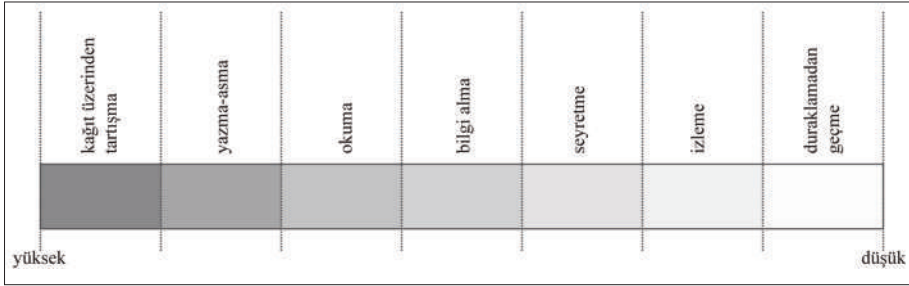
Görsel 7 Elde Edilen Yüz Seksen Kareden Bir Örnek

Süreçte, katılımı ilgili tekrarladığı gözlemlenen eylemler aktif ve pasif olmak üzere iki ana başlık ve yedi farklı alt başlık altında sınıflandırılmıştır (Grafik 5). Aktif ve pasif katılım eylemleri: duraklamadan geçme (1), izleme (2), seyretme (3), bilgi alma (4), okuma (5), yazma-asma (6) ve kâğıt üzerinden tartışmaktır(7). Bu eylemler **kent üzerine söylem üretme potansiyellerine göre** yüksekten düşüğe doğru bir hiyerarşik düzene sokulmuştur. Eylemlerin ürettiği ritimlerin değerlendirilme aşaması bu ilişki üzerine temellenmektedir. Bu hiyerarşide katılım dışı bir eylemi temsil ettiği için yer almayan duraklamadan geçme eylemi ise bütünü analizinde bir eylem olarak sayımlara dâhil edilmiştir (Grafik 6).

BİR VAKA OLARAK MAHALLE(M): KENT VE KENTLİ İLİŞKİSİNE BİR BAKIŞ

Grafik 5 Aktif ve Pasif Katılımın Sınıfları

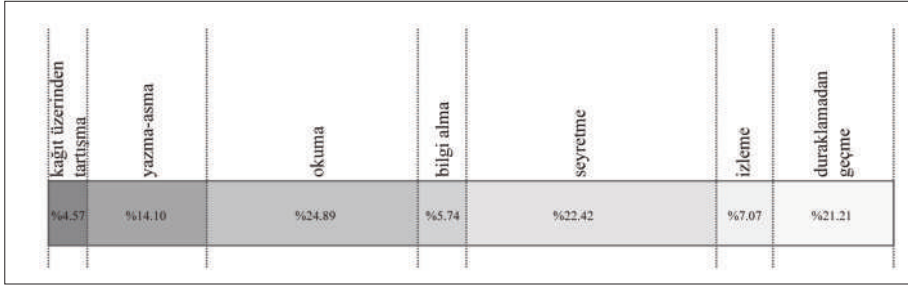

Grafik 6 Katılımın Dereceleri

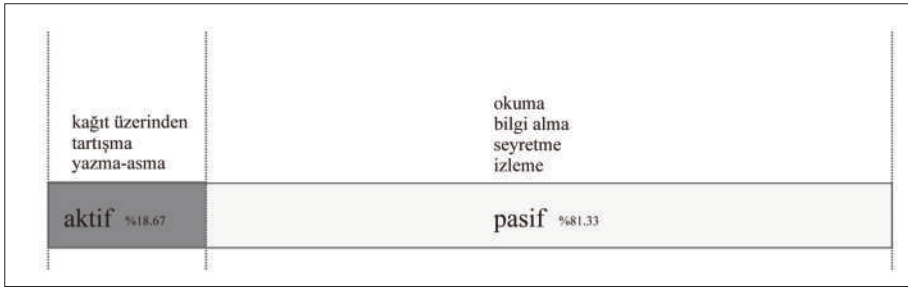
Bu kurguya göre elde edilen bulgular iki farklı şekildedir. Bunlardan ilki, süreç esnasında mekân deneyimleyenlerin katılımı ile ilgili eylemlerini çeşitleyen (yedi eylem) ve tekrarları inceleyen sayısal analizdir. Diğeri ise aktif-pasif katılım başlıkları altında gruplanan, duraklamadan geçme eyleminin dâhil edilmediği, yedi eylemin sayısal analizidir. Bu analiz sonrasında mekân kullanımına da değinilmiştir. Eylemlerin yoğun olarak tekrarlandığı alanlar ayrılmış ve tanımlanmıştır.

Elde edilen karelerde yedi eylemin tekrarlanma sayısı 2475 olarak analiz edilmiştir. Duraklamadan geçme eylemini yaklaşık yüzde 21'lik bir oran göstermektedir. Dolayısıyla, bu alanı deneyimleyenlerin yaklaşık yüzde 89'u aktif veya pasif katılımı ile bu enstalasyonda yer almışlardır. Karelerde en çok tekrar eden eylem yaklaşık yüzde 25 ile okuma eylemi iken en az tekrar eden eylem yaklaşık yüzde 5 ile kâğıt üzerinden tartışma olmuştur. Sırasıyla yaklaşık yüzde 6 ve 7 ile bilgi alma ve izleme eylemleri kâğıtlar üzerinden tartışma eylemini takip etmektedir. Seyretme eylemini tekrarlayanlar toplamın yaklaşık yüzde 22'sini oluştururken, enstalasyonun temellendiği yazma-asma eylemi ise mekânda yer alanların yaklaşık yüzde 14'ü tarafından gerçekleştirilmiştir (Grafik 7).

İkinci tür bulgular ise katılım ile ilişkili eylemlerin kendi içindeki dağılımının analizden oluşmaktadır. Bu değerlendirmeye göre deneydeki katılım eylemlerinin yaklaşık yüzde 81'i pasif, yüzde 19'u ise aktif olarak gerçekleşmiştir (Grafik 8).

Grafik 7 Katılım Eylemlerinin Derecelerine Göre Yüzde Dağılımları

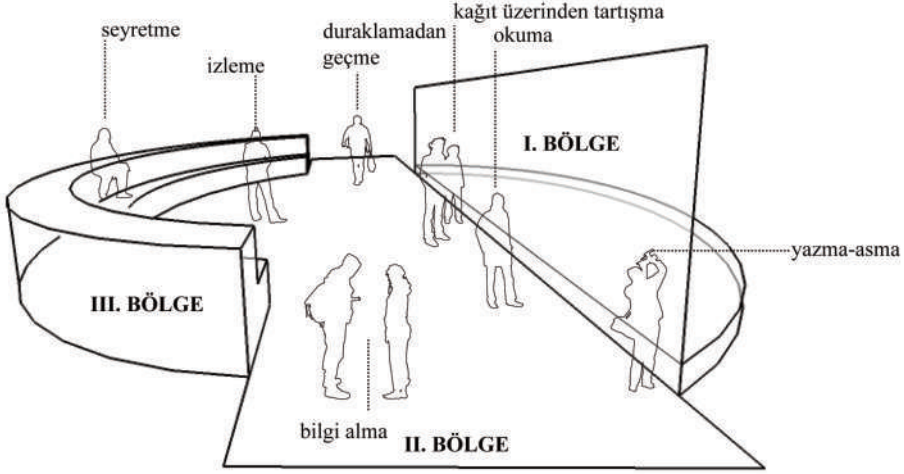
Grafik 8 Aktif/Pasif Katılımın Yüzde Dağılımları

Kamera kaydının durdurulması ile elde edilen kareler eylemlerin niceliksel toplamalarının ve dağılımlarının analiz edilmesinin yanı sıra, sürecin çevresel etmenler, zaman ve mekân gibi değişkenler üzerinden etkilendiğinin incelenbilmesine de olanak sağlamıştır. En çok katılımın 17.30-45 saatleri arasında olmasının sebebi, park yakınındaki Güzelyalı Kültür Merkezi kurslarının dağılma saati olmasından dolayı olduğu düşünülmektedir. Bu veri Güzelyalı Kültür Merkezinin sakinler tarafından aktif kullanıldığı şeklinde yorumlanmıştır. Sürecin son saatleri olan saat 17.25 sonrası zaman diliminde interaktif kent perdesindeki kartların da artmasıyla katılım derecesi yüksek olan eylemlerin, düşük olan eylemlerden daha çok tekrar etmeye başlaması ise enstalasyonun fiziksel değişimi ile oluşan çekimden doğan bir farklılaşmadır.

Mekânla eylemlerin ilişkilendirilmesi üzerine okumalar bölgeye üzerinden kurgulanmıştır. Mekân hiyerarşinin katılımı ilişkisi bu bölgeler üzerinden okunmaktadır. Sahne ve önünü içeren alanı kapsayan I. bölge aktif eylemler olan kâğıt üzerinden tartışma ve yazma-asma eylemlerinin yoğunlukla gerçekleştiği bölgedir. Aktif katılım eylemlerinin yanında okuma eylemi de bu bölgede yer alır. Katılımla ilişkili eylemlerin yaklaşık yüzde 43,5'i bu bölgede gerçekleşmiştir. II. bölge, enstalasyon ve amfi arasında kalan alanı tanımlamaktadır. Bu bölgede gerçekleşen eylemler bilgi alma ve duraklayarak izlemedir. Mekânda bulunanların yaklaşık yüzde 16'sı bu bölgede katılımın bir parçası olmuşlardır. III. bölge ise seyretme ey-

BİR VAKA OLARAK MAHALLE(M): KENT VE KENTLİ İLİŞKİSİNE BİR BAKIŞ

leminin gerçekleştiği amfi alanıdır. Toplamın yaklaşık yüzde 22'si seyretme eylemi üzerinden pasif katkıya katkı sağlamıştır (Görsel 8).

Görsel 8 Katılımın Derecelerine Göre Eylemlerin Mekan ile İlişkisi

Sonuç

Bu makalenin konusu olan Mahalle(m) projesinde, kent-kentli ilişkileri katılımcı tasarım araç ve yöntemleri üzerinden sorgulanmıştır. UrbanTank ekibi, bu projede bir **katalizör** görevi üstlenerek **katılım** çerçevesinde bu ilişkiyi yeniden aktive etmenin yollarını keşfetmeyi amaçlamıştır. Kolektif bir etkileşim olarak, araştırmacılar ve katılımcı deneyimlerinin entegrasyonunu paylaşır. Çıkan sonuç üründe, tüm katılımcılar ortak yazardır (co-author).

Bu projede kamusal mekan, onu kullananların eylemlerini okumakta fiziksel araç olarak kullanmıştır. Kamusal mekanların buluşturucu özelliğinden yola çıkılarak, kentlilerin günlük yaşam ritimlerine yeni bir karşılaşma deneyimi önerisi sunulmuştur. Kamusal alanı kent üzerine tartışmalar yapılan bir alan olarak tekrar okutmayı hedefleyen bu deneyim, tekrarlanan günlük pratiklerin uyarıldığı yeni bir ritim olarak değerlendirilmiştir.

Katılım ile şekillenen interaktif kent perdesi enstalasyonu, fiziksel bir arayüz olarak, sakinlerin yaşam alanları üzerine söylem üretmesi için kullanılmıştır. Günün sonunda bu deneyden iki farklı biçimde bulgu analiz edilmiştir. Bunlardan birincisi direk bulgu olan katılımcı kartlarıdır. Diğeri ise kamera görüntüleri yani en-direkt bulgulardır.

Direk bulgular sayısal olarak analiz edilmiştir. Bu analizde, 455 adet kartın doldurulduğu, katılımcıların çoğunluğunu çocukların oluşturduğu, sonrasında kadınlar ve en az katılımın da erkekler tarafından gerçekleştiği sonucuna varılmıştır. Kartların analizinden, en yüksek katılımın 14-15.00 saatleri arasında, en düşük katılımın da 16-17.00 saatleri arasında gerçekleştiği gözlemlenmiştir. Katılım kartları, kamusal alan üzerine fikirlerin toplandığı özgün bir veri birikimi olarak, gelecekte yapılacak niteliksel analizlerin altlığını oluşturmaktadır.

Endirekt bulgu olan kamera görüntülerinin analizi, Lefebvre'in ritimanalizi kavramından ilham alınarak, tekrar eden eylemlerin sayılması yöntemiyle yapılmıştır.

Çamaşır asma metaforundan çıkan enstalasyonun, dikkat verme, yazma ve asma temel eylemlerini içereceği hipotezi ortaya konmuştur. Bu hipotez deneyin sonunda doğrulanmaktadır. Analizin sonucunda hipotezdeki bu eylemlerin alt eylemleri de ortaya çıkarılmıştır. Durdurulan kareler üzerinden tekrar eden 2475 eylemin sayıldığı analizde, karelerde sayılan kişilerin yüzde 21'inin enstalasyonla ilgilenmeden önünden geçtiği sonucu çıkmıştır. Dolayısıyla orada bulunanların yaklaşık yüzde 80'i katılımcıdır. Katılımın alt eylemleri ise altı kategoriye ayrılmıştır: İzleme (duraksama), seyretme, bilgi alma, okuma, yazma-asma ve kâğıt üzerinden tartışma. Bu eylemlerden aktif katılım eylemleri olarak tanımlananlar, yazma-asma ve kâğıt üzerinden tartışmadır. Pasif katılım eylemleri ise izleme, seyretme, bilgi alma ve okumadır. Bu eylemlerin kendi içindeki oranları ise yaklaşık yüzde 9 izleme, yüzde 28,5, seyretme, yüzde 7 bilgi alma, yüzde 31,5 okuma, yüzde 18 yazma-asma, yüzde 6 tartışmadır.

Kartlar üzerinden tartışma eylemi, en düşük orana sahip olsa da, direk etkileşim üretme zeminine temellenmesi bakımından süreçteki en aktif eylem olarak görülmüştür. Projenin enstelasyon ve ardından doğan ve medyaya da yansıyan tartışmalar ile devam eden sürecinde, kentlilerin yaşadıkları yer hakkında daha fazla söz sahibi olmasını aktive etme amacına ulaşıldığı söylenebilir.

Katılım üzerine kurulan bir enstalasyon sürecinin bileşenlerine, alt eylemlerine açıldığı bu çalışmada **katılım**, kalıplaşmış temsiliyetlerinden ayrıştırılarak yorumlanmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

- Adam, B. (1998), *Timescapes of Modernity*, Routledge, Londra.
- Amin, A. ve Thrift, N. (2002), *Cities: Reimagining the Urban*, Polity Yayınları, Cambridge.
- Arar, A.A., (2002), "Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Yerel Gündem 21", <http://www.mfa.gov.tr/yerel-gundem-21.tr.mfa> (erişim tarihi 21 Eylül 2014).
- Blaikie, N. (2007), *Approaches to Social Enquiry: Advancing Knowledge*, Polity Yayınları, Cambridge.
- Edensor, T. (2010), *Geographies of Rhythm*, Ashgate, Burlington.
- Giddens, A. (1987), *Social Theory and Modern Sociology*, Polity Yayınları, Oxford.
- Giddens, A. (1991), *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*, Polity Yayınları, Oxford.
- Hacılibeyoğlu, F. (2013), Kentsel Mekan Oluşumunda Kullanıcı Katılımı. TMMOB 2. Kent Sempozyumu, İzmir.
- Krivý, M. ve Kaminer, T. (2013), "Introduction: Participatory Turn in Urbanism" *Footprint*, Participatory Turn in Urbanism , 13, Autumn, ss. 1-6.
- Lefebvre, H. (2004), *Rhythmanalysis: Space, Time and Everyday Life*, çeviri S. Elden & G. Moore, Continuum, Londra.
- May, J. ve Thrift, N. (2001), *Timespace: Geographies of Temporality*, Routledge, Londra.
- Petrescu, D. (2009), 'How to make a community as well as the space for it', *The Ruralurban Plot, Galicia: CGAC*, ss.107-112.
- Ribalta, J. (2004), "Mediation and Construction of Publics : The MACBA Experience", http://republicart.net/disc/institution/ribalta01_en.htm (erişim tarihi 18 Eylül 2014).
- Sanders, E.B.N. (2002), "From User Centered Design to Participatory Design Approaches" , Frascara, J. (Ed.), *Design and Social Scienc*, Taylor&Francis, New York ve Londra, . ss.1-8.
- Sanoff, H. (2000), *Community Participation Methods in Design and Planning*, John Wiley and Sons, New York.
- Schneider, T. ve Till, J. (2009), "Beyond Discourse: Notes on Spatial Agency" *Footprint*, Agency in Architecture: Reframing Criticality in Theory and Practice, 4, Spring, ss. 97-111.

Seamon, D. (1980), 'Body-subject, time-space routines, and place-ballets', A. Buttimer ve D. Seamon (Ed.), *The Human Experience of Space and Place*, Croom Helm, Londra, ss. 149-165.

Türk Dil Kurumu (2005), *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Till, J. (2005), "The Negotiation of Hope", P.B Jones, D. Petrescu ve Jeremy Till (Ed.), *Architecture and Participation*, Spon Yayınları, Londra, ss. 19-41.

UrbanTank, <http://urban-tank.org/> (erişim tarihi 2 Ekim 2014).

Wright, S. (2005), "The Future of the Reciprocal Readymade: An Essay on Use-Value and Art- Related Practice", <http://www.turbulence.org/blog/archives/000906.html> (erişim tarihi 18 Eylül 2014).

3A. OTURUM - 7 KASIM 2014
BÜYÜK PROJELER VE KENTLERİN GELECEĞİ

Oturum Başkanı: **Prof. Dr. Zekai GÖRGÜLÜ**

TÜRKİYE'DE BÜYÜK KENTSEL PROJELER VE
ÇED SÜRECİ İLİŞKİSİ:
İSTANBUL 3. HAVALİMANI ÖRNEĞİ
Baran BOZOĞLU

MANİSA'NIN GELECEĞİNİ
BÜYÜK PROJELER ÜZERİNDEN OKUMAK VE
YENİDEN KURGULAMAK
Yrd. Doç. Dr. Neslihan KARATAŞ,
Yrd. Doç. Dr. Ahu DALGAKIRAN ERDOĞAN

ARSA SATIŞI KARŞILIĞI GELİR PAYLAŞIMI MODELİ ÜZERİNE BİR
DEĞERLENDİRME
Adil ÇAMUR

KENTSEL YAYILMANIN ETKİLEYECEĞİ POTANSİYEL ALANLARIN
UZAKTAN ALGILAMA VE CBS İLE BELİRLENMESİ;
DENİZLİ ÖRNEĞİ
Serhat CENGİZ
Yrd. Doç. Dr. Sevgi GÖRMÜŞ
Gizem ÖZDEMİR

TÜRKİYE’DE BÜYÜK KENTSEL PROJELER VE ÇED SÜRECİ İLİŞKİSİ: İSTANBUL 3. HAVALİMANI ÖRNEĞİ

Baran BOZOĞLU

Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Sosyal Çevre Bilimleri Ana Bilim Dalı

ÖZET:

Ülkemizde yaşanan çevre sorunları gittikçe artmakta, kırdan ve kentlerde çevre sorunları ekolojik krize doğru dönüşmektedir. İnsan ihtiyacının temeli olan temiz suya, temiz havaya, yeşil alanlara erişim, gün geçtikçe azalmaktadır. Bu nedenle, yapılacak olan projelerin kamu yararı gözetilen perspektifle hazırlanan planlara uyumlu olması, çevresel etkilerinin değerlendirilmesi (ÇED) ile projenin yapılıp yapılmaması gerektiğine karar verilmesi, halkın projelere demokratik katılımlarının sağlanması ve hiç kuşkusuz hukukun tüm süreçte işletilmesi oldukça önemlidir. Bu bilimsel ve temel değerlerin uygulanmasında ülkemizde sorunlar yaşanmaktadır. Ülkemizin en büyük kenti olan, yoğun bir nüfusa ve etki alanına (ekonomik, sosyal, kültürel) sahip olan İstanbul’da yapılması planlanan 3. Havalimanı, söz konusu değerlerin işletilmediği, birçok hukuksuzluğu barındıran projeler içerisinde önemli bir örnektir.

İhale ve ÇED sürecine dair açılan davalara mahkemelerin bakmaktan imtina etmesi, Trakya’nın, İstanbul’un can damarlarını besleyen derelerin ve 70 sulak alanın yok edilmesi, kuş göç yolları tartışması, halkın katılımından uzak bir sürecin yürütülmesi; adı 3. Havalimanı olan ancak Atatürk Havalimanı’nın kullanım dışı bırakılması ile 2. Havalimanı olacak olan bu projenin derinlemesine irdelenmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

TÜRKİYE'DE BÜYÜK KENTSEL PROJELER VE ÇED SÜRECİ İLİŞKİSİ: İSTANBUL 3. HAVALİMANI ÖRNEĞİ

Bu tebliğ ile 3. Havalimanı Projesi kapsamında yaşanan hukuksuzluklar, projenin çevresel etkileri, ÇED mevzuatındaki sorunlar, kamu yararından uzak planlama anlayışı kronolojik olarak ortaya konularak, projelerde yaşanan planlama ve ÇED sürecine dair sorunlar gün yüzüne çıkartılacaktır. Çalışma içerisinde; hali hazırda Çevre Mühendisleri Odası tarafından 3. Havalimanı Projesine dair açılan 3 davanın içeriği ve davaların seyrindeki çelişkiler somut verilerle ifade edilecek, ilk ÇED süreci ve ardından hazırlanan ikinci ÇED raporundaki sorunlar ve siyasi iradenin kendi onayladığı raporla çelişkili açıklamaları da tebliğ içerisinde yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: 3. Havalimanı, Çevresel Etki Değerlendirme (ÇED), Planlama, Sulak Alan, Hukuk

TÜRKİYE'DE BÜYÜK KENTSEL PROJELER VE ÇED SÜRECİ İLİŞKİSİ: İSTANBUL 3. HAVALİMANI ÖRNEĞİ

Ülkemizde 2002 seçimlerinden sonra iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) ustalık dönemi olarak tanımladığı 3. Dönemine girmeden, 2011'in Haziran ayındaki genel seçimler öncesinde, 27 Nisan 2011 de İstanbul için 3 "çılgın" proje açıkladı. [1]

İstanbul'a 3. Köprü, Kanal İstanbul ve 3. Havalimanı projeleri, çılgın projeler olarak adlandırıldı. Projelerin açıklanması 2011 Genel Seçimleri öncesinde olduğu için birçok kesim tarafından sadece seçim vaadi olarak algılandı. Bu projelerin yapılabilirliği, kentsel ve kırsal alana yansımalarının neler olabileceği, etkilerinin neler olabileceği bilim insanları tarafından, meslek odaları ve kent içerisindeki eleştirel bakan kişiler tarafından hatta ve hatta çevre sorunlarını dert eden örgütler tarafından o dönemde yeterince irdelenmedi belki de "çılgınlığı" nedeniyle ciddiye alınmadı...

Mühendislik ve planlama disiplini açısından bilimsel çalışma yapmadan, İstanbul'a, bölgeye olumlu ve olumsuz etkileri tartışılmadan toplumla paylaşılan, İstanbul'un, Trakya'nın geleceğine dair yapılan yüzlerce toplantıyı, planlama çalışmasını, bilimsel çalışmaları yok sayan bu projelerden 3. Köprü projesi, her türlü hukuksuzluğa rağmen hayata geçirilmiştir. Kanal İstanbul projesi için çalışmaların planlama aşamasında olduğu bilinmektedir. 3. Havalimanı projesinin ise ihalesi tamamlanmış ve proje sahasında bulunan sulak alanların boşaltılması oldukça manidar bir günde, 5 Haziran 2014 Dünya Çevre Günü'nde başlanmıştır. [2]

Hiç kuşkusuz bu bilim dışı projelerin ve ustalık dönemindeki diğer sorunlu projelerin önündeki en önemli engel; planlama ve çevre yönetimidir. Bu nedenle, tüm

hazırlıkları tamamlamak, engelleri kökten aşmak, tüm mevzuatı baştan aşağıya değiştirmek için Çevre ve Orman Bakanlığı kapatılarak yerine Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve Orman ve Su İşleri Bakanlığı kurulmuştur. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (ÇŞB) içerisinde bulunan 9 Genel Müdürlükten sadece 3 Genel Müdürlüğün çevre yönetimine yönelik olması ve yatırım yapan yapılar ile bu yapıları denetlemesi gereken yapıların bir arada aynı Bakan'a bağlı olarak çalışması da niyeti en baştan ortaya koymuştur. Bu önemli değişikliğin TBMM'de tartışılmadan, Kanun Hükmünde Kararname ile hayata geçirilmiş olması ise çılgın projelere dair hukukun nasıl göz ardı edileceğine dair göstergeler arasında yer almaktadır...

Dr. Süheyla Suzan Alica; Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na dair düzenlemeyi şu cümlelerle anlatmaktadır; "... Kentleşme sürecinde, planlamaya, altyapı yatırımlarının yapılmasına, kentsel dönüşüme, imar uygulamalarına, bu konudaki denetim ve yaptırım uygulamasına ilişkin çok önemli yetkiler verilmiştir. Bu düzenlemeler göz önüne alındığında, "doğa koruma" ve "kirlilik önleme" politikalarının, "kentleşme ve rant üretme" politikaların ile uyuşmadığı hatta çatışma içinde bulunduğu görülmektedir. Bunun yanında ÇŞB'ye denetleyen, gözeten ve ilgili kurumlara müdahale edebilen bir "üst bakanlık" rolü verilmiştir." [3]

3 yıl gibi kısa bir sürede, tüm hukuki süreçleri, planlama süreçlerini, mahkeme kararlarını by-pass ederek başlanan bu iki proje "yeni Türkiye"nin müktedirlerinin, yaratıcılarının doğaya, kente bakışını adeta tarihe kazımış durumdadır.

Bu nedenle, bildirinin belirli kısımlarında 3. Köprü Projesine dair de hatırlatmalar yapılacaktır. İlk kısmında 3. Havalimanı projesinin detayları ve olası etkileri irdelenecek, ikinci kısımda ise 3. Havalimanı projesine dair yürütülen hukuki süreç aktarılacaktır.

ÖNEMLİ BİR PLANLAMA ARACI; "ÇEVRESEL ETKİ DEĞERLENDİRMESİ" NEDİR?

03.10.2013 tarihli Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği'nin 4. Maddesi'nin (c) bendinde ÇED;

c) Çevresel etki değerlendirmesi (ÇED): Gerçekleştirilmesi planlanan projelerin çevreye olabilecek olumlu ve olumsuz etkilerinin belirlenmesinde, olumsuz yöndeki etkilerin önlenmesi ya da çevreye zarar vermeyecek ölçüde en aza indirilmesi için alınacak önlemlerin, seçilen yer ile teknoloji alternatiflerinin belirlenerek değerlendirilmesinde ve projelerin uygulanmasının izlenmesi ve kontrolünde sürdürülecek çalışmaları,

olarak tanımlanmaktadır. [4]

Çevresel etki değerlendirmesi kavramı, ülkemizde daha çok protestolarda veya mahkeme kararlarında gündeme gelmektedir. Kısa adı ÇED olan bu kavram, hazırlanan bir raporla somutlaşmaktadır. Ancak ne yazık ki, ÇED sadece bir rapor veya belge olarak algılanmakta ve siyasi irade tarafından da alınması gereken bir izin gibi ifade edilmektedir.

Çevresel etki değerlendirme bir süreçtir, bir planlama sürecidir. Yapılacak olan faaliyetlerin, tesislerin hayata geçirilmeden önce çevresel ve sosyal etkilerinin neler olabileceği, olası etkilerin engellenmesine dair yöntemleri, yer seçimine dair önerileri, alternatifleri, halkın ve ilgili kurumların görüşlerinin alınması gibi birçok süreci içerisinde bulundurmaktadır. Yapılan bilimsel, teknik araştırmalar sonucunda hazırlanan bu rapor üzerinden ilgili kurum projenin uygun olup olmayacağına dair karar vermektedir.

ÇED sürecinin sağlıklı yürütülmesi, faaliyet veya tesislerin çalışmaya başlamaları sonrasında çevre mevzuatına uyumlarını, çevresel kirliliğe karşı etkinliklerini arttırmalarını sağlamaktadır. Yatay mevzuat olarak tanımlanan ÇED yönetmeliği, diğer birçok yönetmeliğe ve kanuna temas edebilmektedir. Öte yandan, çevre denetimleri ve izlenebilirlik için de bilgi, envanter de sağlamaktadır.

Bu süreç içerisinde kamuoyu, kamu kurumları projeye dair detaylı bilgiler edinebilmektedir. Yani aynı zamanda bir şeffaflık aracıdır ÇED süreci. Karar vericilere detaylı bilgi sağlayan bu süreç ilk defa ABD'nin 1969 yılında yayımladığı Ulusal Çevre Politikası Kanunu'nda yer almıştır. Bu kanunda tesislere izin verilmesi sürecinde faaliyetlere dair bilgi sağlanması amacıyla "çevresel etki bildirim" (Environmental Impact Statement) yapılması zorunluluğu getirilmiştir. Bu bildirimde, günümüzün ÇED raporlarının içeriğini oluşturan önemli başlıkların da yer alması zorunluluğu yine kanunda ifade edilmiştir. [5]

Avrupa Birliği'nde ise ÇED kavramının ete kemiğe büründüğü yıl 1985'dir. 85/337/EEC numaralı direktif yayımlanmış ve yürürlüğe girmiştir. Bu düzenleme 3 defa değişikliğe uğramıştır. 2014 yılında da değişiklikler yapılmış ve uyum için 2017 yılına kadar ülkelere süre tanınmıştır. [6]

Yeni düzenlemeler ile birlikte Avrupa Birliği daha da ileri bir adım atarak, planlarda ve programlarında (ulaşım, enerji v.b. politikalarında, yatırım programlarında, ulusal, bölgesel ve yerel olarak) "Stratejik Çevresel Değerlendirmesi" (güncel tabirle Stratejik ÇED) kavramını mevzuat haline getirerek zorunlu kılmıştır. 2001 yılında yayımlanan 2001/42/EC sayılı Stratejik Çevresel Değerlendirmesi Direktifi geniş ölçekli planlarda yapılacak yatırımların genel olarak değerlendirilmesi ön görmektedir. Bu değerlendirmenin uygunluğuna göre planlar ve programlar hazırlanmaktadır. Böylece, bir bölgede yapılan onlarca faaliyet ve yatırımın o bölge için ne kadar doğru olup olmayacağı en başından belirlenebilmektedir. [7]

Ülkemizdeki ilk ÇED düzenlemesi 07.02.1993 tarihinde Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği olarak hayata geçirilmiştir. Yönetmelik, 2014'e kadar yani 20 yılda 6 defa tümden değişmiş ve toplamda 16 defa değişikliğe uğramıştır.

Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği Resmi Gazete Tarihi : 03.10.2013 Sayısı : 23784
Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği Resmi Gazete Tarihi : 07.02.1993 Sayısı : 21489
Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği Resmi Gazete Tarihi : 23.06.1997 Sayısı : 23028
Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılması Hakkında Yönetmelik Resmi Gazete Tarihi : 13.08.1999 Sayısı : 23785
Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliğinin 26. İnci Maddesine Bir Fıkra Eklenmesine Dair Yönetmelik Resmi Gazete Tarihi : 14.04.2000 Sayısı : 24020
Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliğine Geçici Madde Eklenmesine İlişkin Yönetmelik Resmi Gazete Tarihi : 29.09.2000 Sayısı : 24185
Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik Resmi Gazete Tarihi : 26.10.2000 Sayısı : 24212
Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği Resmi Gazete Tarihi : 06.06.2002 Sayısı : 24777
Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliğinin 18. Maddesinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik Resmi Gazete Tarihi : 08.10.2002 Sayısı : 24900
Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği Resmi Gazete Tarihi : 16.12.2003 Sayısı : 25318
Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik Resmi Gazete Tarihi : 16.12.2004 Sayısı : 25672
Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği - By Law On Environmental Impact Assessment (EIA-2008) Resmi Gazete Tarihi : 17.07.2008 Sayısı : 26939
Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik Resmi Gazete Tarihi : 19.12.2009 Sayısı : 27437
Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik Resmi Gazete Tarihi : 14.04.2011 Sayısı : 27905
Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik Resmi Gazete Tarihi : 30.06.2011 Sayısı : 27980
Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik Resmi Gazete Tarihi : 05.04.2013 Sayısı : 28609

03.10.2013 tarihinde yapılan son düzenleme ile ÇED yönetmeliği AB uyum sürecinde uyumlaştırılması gereken AB ÇED direktifinden de oldukça uzaklaşmıştır. 2013 ve 2014 AB İlerleme Raporu'nun 27. Başlığı olan Çevre ve İklim Değişikliği başlığında ÇED yönetmeliğindeki değişiklik ve muafiyetler eleştirilmiş ve endişe verici olarak tanımlanmıştır. [8]

Yapılan değişikliklerin neredeyse tamamında, çevreyi koruyan yaklaşımdan uzaklaşmış ve ÇED muafiyetlerini genişleten, halkın katılım süreçlerini zayıflatan, ÇED sürecini rapora indirgeyen düzenlemeler yapılmıştır. AKP hükümeti bakanları da zaman zaman açıklamalarında ÇED sürecindeki algılarını ortaya koymuşlar, ÇED'i bir engel olarak gördüklerini açıkça beyan etmişlerdir.

Yatırım yapmak için ÇED raporu beklenmeyecek

Hükümet, yatırım ortamını iyileştirmeye yönelik adımları içeren bir torba kanun tasarısı hazırlıyor. Yıl sonuna kadar TBMM'den geçirilmesi planlanan tasarıyla farklı kurumlardan alınan Çevre Etki Değerlendirmesi (ÇED) tek aşamada toplanacak. İşlemlere başlanması için ön yeterlilik yeterli olacak.

SELDONKAPICI KAVGA, ÇIN

Ekonomi Bakanı Zülfi Çaçay, özel sektörün taleplerini karşılama adına Bakanlık koordinasyonunda bir yatırım ortamını mevzuat paketi hazırlanacakları söyledi. Madencilik konusunda mevzuat değişikliği yapılacağını vurgulayan Çaçay, yapılan düzenlemeleri düzenleyen firmaların Çevre Etki Değerlendirmesi (ÇED) raporu beklenmeden faaliyetlere başlamasına izin kanun tasarıyasını ilde etti.

Ekonomi Mübaleleri Deneyiminin (EMD) altındaki sabbet toplantısında gazetecilerle bir araya gelen Bakan Çaçay, gündeme ilişkin değerlendirmelerde bulundu. Çaçay, oturumdaki konuşuründe Ar-Ge'ye maddes bir ekonomisi koordinasyon toplantısı yapıldığını, bu toplantıda TÜBİTAK'ın da bir sunumunun olacağını ilde etti. Verilen teyidleri, belli kural tabanlı sağlanacağı önemli bir düzenleme nin de gerçekleştirileceğini ilde eden Çaçay, "Maliye Bakanlığı, Ekonomi Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, TÜBİTAK, bu konuda sorumlu olan kurumlardan bir." dedi. Deviyolaların bütün OSDF'leri ulaytılması konusunda çalışmalarını okullarına beliren Çaçay, Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı'nın konuyla ilgili master planı hazırlama çabasının yitirli süğünü arladı. Bu konuda, projelerin yerleştik ilde halinde bir çözümünü yapıldığını vurgulayan Çaçay, "Demiryolları Açıkla Sıcak'daki gibi organize ayrıntı ilgilerine önem verdi bir maliye bakanlığı üzerinde düzenleme yapıldık." şeklinde konuştu.

Yatırım ortamını ilde ilgili bir mevzuat paketi hazırlanacağı biliren Çaçay, şu bilgileri verdi: "Bir torba kanun hazırlanıyor buluyoruz. Bu torba kanun da yatırım ortamındaki düzenlemelerin tek tek farklı bakanlıkların hazırlanmasını öngören zaman alacağı gördük. Bu düzenlemelerin ilde bir koordinasyonun çıkarılacak

Ekonomi Bakanı Zülfi Çaçay, yatırım ortamını iyileştirmek için hazırlanan torba kanunla, Demiryolları ve Açıkla Sıcak'taki düzenlemelerin, zaman kaybetmeden gerçekleştirileceğini söyledi. FOTOĞRAF: ÇINAK/WEHİT KARAMALIT

torba kanun ilde Meclis'ten bu yıl sonuna doğru çıkacaktır."

Programda gazetecilerin Koç Grubu'na yönelik Maliye müflet, taleplerini yaptığı soruların sonucunda Zülfi Çaçay, bu konuyla ilgili değerlendirmesini yaptı. Çaçay, "Yatırımların önüne çıkabilecek mevzuat düzenlemelerini önlemek için çalışıyoruz." dedi. Çaçay, "Bu yaptıkları düzenlemeler, mevzuatı aygırdık. Diğer taraftan Savaşma Sorunlu İleri Komitesi'nde komisyon (MİLGEM) görevlendirildi, böyle bir ilde bir rapor sunuldu. Bu ise olayların bilmesi bitir yarılmaya gitti. Türkiye'de nasıl bakılacak. Abnnet, OSTİM'de sanayi Müfletleri denetimlerine, Koç Grubu şirketleri de Savaşma Grubu şirketleri de tüm şirketler de denetim altına." ilde edildi.

Serbest ticaret anlaşmaları haksız rekabete yol açıyor

Ekonomi Bakanı Zülfi Çaçay, Amerikan Sektörleri Deneyimi'nin (AmCham Türkiye/ABT) 9. kurultay toplantısında konuşurken, AB'nin diğer ülkelerle serbest ticaret anlaşmaları müzakereleri yapıldık Türkiye'yi masaya yatırılmaması hakkında rekabete yol açıyor söyledi. Türkiye'nin bugüne kadar 30 ilde serbest ticaret anlaşması yapıldık kaydeden Çaçay, "Ancak AB, Türkiye'yi serbest ticaret anlaşması düzenlemesi yapması okulları ilde ile aynı anda masaya oturmadık için Türkiye bu uygulamalarda haksız rekabete konu karıştı ka-

lıyor. Türkiye'de serbest ticaret, Türkiye'de yatırım yapması okulları da önemli bir avantaj sağlıyor. Bu pazarlara girerken yitirli rekabete ilde karşı karşıya kalıyor." diye konuştu. ABD ile AB arasında müzakerelere başlandı. Türkiye'nin serbest ticaret anlaşmaları konusunda da ilerleyen Çaçay, Türkiye'nin anlaşma denetimde kalmasını tek ilde ile rekabete ilde karşı karşıya kalıyor. Türkiye'nin ABD ile ilde bir anlaşma ve dost okullarını söyledi Çaçay, ilde ilde anlaşma ilde ticaret rakamlarını başka ilde rekabete karşı karşıya kalıyor. **ÖZDEMİR KÖR** (İSTANBUL)

Stratejik ÇED'e dair ise ülkemizde AB projeleri düzenlenmiş ve taslak bir yönetmelik hazırlanmış olmasına rağmen uzun zamandır somut bir adım atılmamıştır.

Ülkemiz çevre mevzuatı ve ÇED açısından Avrupa Birliği'ni oldukça geriden takip ettiği mevzuattan da anlaşılmaktadır.

ÇED MUAFİYETLERİ

ÇED Yönetmeliği'nin Ek-1 listesinde yer alan proje veya faaliyetlerin tamamına ÇED sürecinin işletilmesi zorunludur. Ek-2 listesinde yer alan projelerde ise projeyi anlatmak amacıyla Proje Tanıtım Dosyası hazırlanmakta ve bu dosyanın projenin bulunduğu Çevre Şehircilik İl Müdürlüğüne sunulması gerekmektedir. İl Müdürlüğü incelemeyi yaptıktan sonra ÇED gerekli veya ÇED gerekli değildir kararı vermektedir.

Ancak, ÇED Yönetmeliğinin yayımlandığı tarihten günümüzde kadar bu listelerde yapılan değişikliklerle projeler ÇED süreçlerinden muaf tutulabilmektedirler. Muaf tutma yöntemlerinden bir diğeri ise projelerin kapasitelerin altında gösterilmesidir. Örneğin, Ek-2 listesinin 55. Madencilik Projeleri başlığında b) 10 hektar ve 5.000 m³/yıl ve üzeri kapasiteli blok ve parça mermer, dekoratif amaçlı taşların çıkartılması, işlenmesi ve/veya yıllık 250.000 m² ve üzeri kapasiteli mermer kesme, işleme ve sayalama tesisleri için proje tanıtım dosyası hazırlanması gerekmektedir. Eğer bu projeyi yapacak olan firma tesisini 9 hektar veya 99999 m² olarak gösterirse ÇED sürecinden muaf olabilmektedir. Bu durum tüm kapasite tanımlı faaliyetler için uygulanabilir niteliktedir. Bu konuda Bakanlığın ve taşra teşkilatının yeterli inceleme yapmadığı, beyan üzerinden hareket ettiği bilinmektedir. [4]

ÇED Yönetmeliği ilk yayımlandığında geçici bir madde yönetmeliğe eklenerek, yönetmeliğin yayımlandığı tarihten önce belirlenen projeler ÇED'den muaf tutulmuştur.

“Geçici Madde 1: 07 Şubat 1993 tarihinden önce uygulama projeleri onaylanmış veya Çevre Mevzuatı ve diğer ilgili mevzuat uyarınca yetkili mercilerden izin, ruhsat veya onay ya da kamulaştırma kararı alınmış veya ilgili mevzuat gereğince yer seçimi yapılmış veya yatırım programına alınmış veya mevzi imar planları onaylanmış faaliyetlere bu Yönetmelik hükümleri uygulanmaz” [9]

Geçici 3. madde ile yasa metni haline getirilen ÇED muafiyetine ilişkin altıncı düzenleme, 17/7/2008 tarih ve 26939 sayılı Resmi Gazete'de Geçici 3 üncü madde olarak yayımlanmıştır.

*“Geçici Madde 3 – (1) 7/2/1993 tarihli ve 21489 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliğinden **önce uygulama projeleri onaylanmış veya çevre mevzuatı ve ilgili diğer mevzuat uyarınca yetkili merci-***

lerden izin, ruhsat veya onay ya da kamulaştırma kararı alınmış veya yatırım programına alınmış veya mevzi imar planları onaylanmış projelere veya bu tarihten önce üretim ve/veya işletmeye başladığı belgelenen projelere Çevre Kanunu ve ilgili diğer yönetmeliklerde alınması gereken izinler saklı kalmak kaydıyla bu Yönetmelik hükümleri uygulanmaz.” [10]

Bu düzenlemeye TMMOB Çevre Mühendisleri Odası tarafından dava açılmış ve Danıştay tarafından ilgili düzenleme iptal edilmiştir. İptal kararının ardından, 14.04.2011 tarihinde yayımlanan değişiklikle sanki mahkeme kararı yokmuş gibi muafiyetler daha da genişletilmiştir.

“Geçici Madde 3 - (1) 7/2/1993 tarihli ve 21489 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliğinden önce;

a) Üretime ve/veya işletmeye başladığı belgelenen projelere,

b) Uygulama projeleri onaylanmış veya çevre mevzuatı ve ilgili diğer mevzuat uyarınca yetkili mercilerden izin, ruhsat veya onay ya da kamulaştırma kararı alınmış veya yatırım programına alınmış veya mevzi imar planları onaylanmış projelerden

1) Bu Yönetmeliğin EK-I Listesinde yer alan projeler için 17/7/2015 tarihine,

2) EK-II Listesinde yer alan projeler için 17/7/2013 tarihine kadar yatırımına başlanmış projelere,

Çevre Kanunu ve ilgili diğer yönetmeliklerde alınması gereken izinler saklı kalmak kaydıyla bu Yönetmelik hükümleri uygulanmaz.”

Bu düzenlemeye de TMMOB Çevre Mühendisleri Odası tarafından dava açılmış ve Danıştay 14. Dairesi tarihi bir karar metni yayımlayarak düzenlemeyi iptal etmiştir.

“...Kaldı ki, 2872 Sayılı Kanun yürürlüğe girmesinin üzerinden yaklaşık 30 yıl, ilk yönetmeliğin yürürlük tarihinin üzerinden ise 20 yıl gibi çok uzun bir süre geçmiş ve aradan geçen süre içinde yatırıma başlanmamış projelere yeniden ve tekrar ÇED sürecinden belli süreyle muafiyet sağlayan düzenlemenin çevrenin korunması ilkesi açısından hukuki bir dayanağı bulunamamaktadır...” [11]

Danıştay’ın kararında açıkça muafiyetlerden artık vaz geçilmesi gerektiği yazılmıştır.

Ancak bu kararın mürekkebi kurumadan, tebliğ tarihinden birkaç gün sonra yine ÇED yönetmeliğinde muafiyet maddesi yerini almıştır. [12]

Bu düzenlemeye de Oda tarafından tekrar dava açılmıştır. Bu dava sonucunda da düzenlemenin iptal edileceği kesin olduğundan, 3. Köprü, İlısu Barajı, İzmir- Or-

hangazi - Gebze Otoyolu gibi projelerde ÇED uygulanmaması için AKP hükümeti ÇED muafiyeti düzenlemesini Sosyal Sigortalar ve Genel Genel Sağlık Sigortası Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile Çevre Kanunu'na eklemiştir. 21.05.2014 tarihinde Çevre Kanunu'nda Danıştayın defalarca iptal ettiği ÇED muafiyeti aşağıdaki şekilde yerini almıştır.

“Geçici Madde 3 – (Ek: 21/5/2013 - 6486/12. md.)

23/6/1997 tarihinden önce kamu yatırım programına alınmış olup, bu maddenin yürürlüğe girdiği tarih itibarıyla planlama aşaması geçmiş ve ihale süreci başlamış olan veya üretim veya işletmeye başlamış olan projeler ile bunların gerçekleştirilmesi için zorunlu olan yapı ve tesisler Çevresel Etki Değerlendirmesi kapsamı dışındadır.” (6486 Sayılı Kanun - Sosyal Sigortalar ve Genel Genel Sağlık Sigortası Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun)

Çevre Kanunu'na eklenen ÇED muafiyetinin iptali için TMMOB Çevre Mühendisleri Odası yönetmelikteki iptal davalarına dair çalışmalarını ana muhalefet partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi'ne iletmış ve Anayasa Mahkemesine CHP tarafından dava açılmıştır. Çevre Kanunu'na konulan ÇED muafiyeti de Anayasa Mahkemesi tarafından 3 Temmuz 2014 tarihinde 7. Sırada yer alan kararı ile iptal edilmiştir. [13]

Danıştay'ın verdiği iptal kararını yok sayarak Çevre Kanunu'na ÇED muafiyetlerine dair düzenlemenin konulması, özünde hukukun, mahkeme kararlarının AKP hükümeti tarafından uygulanmadığının en önemli göstergeleri arasındadır. Birçok konuda hukukun yok sayıldığı bilinmektedir. Çevre korumaya yönelik düzenlemelerde de hukukun yok sayılması “ustalık” döneminde daha da belirginleşmiştir.

Anayasa Mahkemesinin verdiği karar ile ÇED muafiyetlerinin olmaması gerektiği bir kez daha ortaya konulmuştur. Bu noktadan sonra hiçbir hukuki metinde muafiyetlerin yer almaması gerekmektedir.

ÇILGIN PROJEDE ÇED MUAFİYETİ

ÇED muafiyetinin uygulandığı en güncel ve etki alanı en geniş çılgın projelerden birisi de 3. Köprü projesidir. İstanbul gibi nüfusu yoğun, ekonomik ve sosyal etki alanı tüm ülkeyi kapsayabilen bir kentte; İstanbul'un kentsel ve sosyal dokusunu altüst edebilecek olan, çevre sorunlarını körükleyebilecek olan bir projenin çevresel ve sosyal etkilerinin çevre mevzuatı kapsamında ele değerlendirilmemesi, ÇED Yönetmeliği ve Çevre Kanunu'nda yapılan ÇED muafiyeti düzenlemeleri ile sağlanmıştır.

3. Köprü'de ÇED raporu hazırlanmaması gerekçesi ÇED Yönetmeliği'nde birçok defa iptal edilen “Geçici 3. Madde”dir. 1993 yılına ait Kalkınma Programı'nın 86.

Sayfasında yer alan “İstanbul Karayolu Geçişi” ifadesi Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından yeterli görülümüştür. Bu ifade de, yalnızca 20 km’lik bir yoldan söz edilmiştir. ÇED Yönetmeliği’nde yapılan değişikliklerle

“...projeler ile bunların gerçekleştirilmesi için zorunlu olan yapı ve tesisler Çevresel Etki Değerlendirmesi kapsamı dışındadır” cümlesinin maddeye eklenmiş olması, 3. Köprü projesi ile somutlaşmıştır. Çünkü kalkınma programında sadece 20km’lik yol ifade edilmekte ve ÇED muafiyeti de önceki düzenlemelerde sadece bu yolu kapsamaktaydı. Geçici 3. Maddenin genişletilmesi ile yüzlerce kilometreyi bulan 3. Köprü ve bağlantı yollarının tamamı ve bu yolların yapımı için oluşturulan tüm tesisler (taş ocakları, asfalt tesisleri v.b.) ÇED’den muaf tutulmuştur. [14]

ÇED muafiyetinin olmaması gerektiği için tartışmalar yapılırken, inşaata başlanmış ve 2013 yaz aylarında 3. Köprü bağlantı yollarında güzergah değişikliği olduğu dönemin Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanı tarafından ifade edilmiştir. Gerekçe olarak yer altı sularının, ormanların korunması ve kuş göç yollarına zarar verilmemesi gösterilmiştir. [15]

21. yüz yılda, İstanbul gibi birçok üniversitenin, bilim insanının olduğu bir kentte yer altı sularının, kuş göç yollarının binlerce ağaç kesildikten, inşaat başladıktan sonra fark edilmesi, plansız proje anlayışının da göstergesi olarak tarihe geçmiştir. Bir diğer örnekte, arkeolojik sit alanlarına dair yaşanmıştır. Projenin, 1. ve 3. Derece arkeolojik sit alanlarının üzerinden gittiği inşaatın başlangıcından 1 yıldan fazla süre geçtikten sonra fark edilmiştir. [16]

Öte yandan, bu önemli “çılıgın” projeye dair detaylı bilgiler kamuoyu ile paylaşılmamış, meslek örgütlerine, bilim insanlarına şeffaf bir biçimde bilgi ulaştırılmamıştır.

ÇED süreci işletilmediği için bu bilgilere erişim de sağlanamamıştır.

Ancak, çevre mevzuatı kapsamında ÇED süreci işletilerek, olası çevresel etkiler, bu etkilere dair inşaat ve işletme aşamasında alınabilecek önlemler, sosyal etkiler, kente olası etkiler bilimsel olarak tartışılmamış ve halk ile paylaşılmamış olmasına rağmen, dönemin başbakanının “faiz lobileri” olarak tanımladığı bankalar ve kredi kuruluşlarından kredi alınabilmesi için hukuki bir karşılığı olmayan İngilizce raporlar hazırlanmıştır. [17]

Yani, bankalar ve kredi kuruluşları, bu büyük projeye dair detayları İstanbullulara, Türkiye halkından çok daha önce öğrenebilmiştir...

ÇED’i bir engel olarak gören siyasi irade, plansız yaklaşımı ile toplumdaki bilgi saklamakla kalmamış aynı zamanda parayla ölçülemeyen, paha biçilemez arkeolojik alanları ve doğal alanları riske atmıştır.

3. HAVALİMANI PROJESİ

Adalet ve Kalkınma Partisi'nin 2011 Genel Seçimlerinden önce dile getirdiği 3 çılın projen bir diğeri de 3. Havalimanı projesidir. İstanbul'un Avrupa yakasında kalan alanında yapılması planlanmaktadır. Havalimanı proje alanı haritada gösterilmektedir.

Projede ÇED süreci işletilmiş ve sonucunda ÇED raporu hazırlanarak, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'ndan ÇED Olumlu kararı alınmıştır. Kamuoyu ile paylaşılan en resmi kayıt olması nedeniyle, raporun içerisindeki bilgiler kamuoyu ile paylaşılmaktadır.

İstanbul Bölgesi 3. Havalimanı projesi kapsamında; 6 adet ana pist, 4 adet apron ve pistlere ait taksiturların yapımı planlanmaktadır. Ayrıca proje kapsamında iç ve dış hatlar terminal binaları ve havalimanı için gerekli diğer tüm tesislerin (giriş kontrol binası, teknik blok-kule, DHMİ hizmet binası, itfaiye binası, iş makineleri ve oto garajı, emniyet binası, regülatör binası, güç merkezi, ısı merkezi, su deposu, gümrük binası, vb.) yapımı gerçekleştirilecektir.

ÇED raporu sayfa 6'daki anlatıma göre proje 4 etapta gerçekleştirilecek olup ilk etapta ana terminal binası 2 pist ve kargo pisti inşa edilecektir. İkinci etapta alanın doğusunda denize dik uzanan 3. pist ve terminal binası, 3. etapta ana pistin batısında kalan denize dik 1 pist ve terminal binası, en son ve 4. etapta ise alanın batısında kalan denize dik 6. pist ve terminal binaları inşa edilecektir. İlk etabın 42

TÜRKİYE'DE BÜYÜK KENTSEL PROJELER VE ÇED SÜRECİ İLİŞKİSİ: İSTANBUL 3. HAVALİMANI ÖRNEĞİ

ayda tamamlanarak işletmeye alınması planlanmakta olup pik yolcu kapasitesine ulaşıldığı zaman sonraki etapların inşasına başlanılacaktır. Projenin tam kapasite ile 2039 yılında tamamlanması planlanmaktadır. [20]

ÇED raporunda; 15.06.2009 tarihinde İstanbul Büyükşehir Belediyesi İmar ve Şehircilik Dairesi Başkanlığı Şehir Planlama Müdürlüğü tarafından onaylanan 1/100.000 Ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı açısından incelendiğinde söz konusu proje alanının büyük bir kısmının Çevre Düzeni Planına göre orman alanında kaldığı, bunun yanında Kırsal Yerleşim Alanı (KY), Kıyı Rehabilitasyon Alanı, Jeolojik Açısından Yerleşime Sakıncalı Alan ve Tarımsal Niteliği Korunacak Alanların proje sahasında bulunduğu ifade edilmekte; proje kapsamında Onaylı Uygulama İmar Planı veya Plan Teklifi bulunmadığı belirtilerek konu ile ilgili ÇED Olumlu belgesi alınması ile birlikte alt ve üst ölçekli plan kararları ve imar planlarına esas jeolojik – jeoteknik etüt raporları dikkate alınarak; üst ölçekli planlar ile, Nazım imar planı ve Uygulama İmar Planı, ilgili kurum tarafından hazırlanacağı ve söz konusu çalışmaların Mekansal Planlama Genel Müdürlüğü tarafından sonuçlandırılacağı belirtilmektedir.

3. havalimanının, 7650 hektarlık (76.500.000 m²) bir alan kurulması planlanmaktadır. Bu alanın 6172 hektarı (61.720.000 m²) ormanlık, 236 hektar mera, 60 hektar kuru tarım (nadassız), 2 hektar fundalık alandır. Proje kapsamında, %80'i orman alanı (2 milyon 513 bin ağaç, ÇED raporu sürecinde belirtilmişti, 7650 Hektarlık alanın 6172 hektarı orman alanı), 70'i aşkın sulak alan, Alibey barajını besleyen 3 dere, yok edilecektir. Yeniköy, Tayakadın, Akpınar bölgelerinde bulunan

madenlerin tamamı kapatılacak ve devletin parası ile kamulaştırılacaktır. Bölgede ayrıca birçok rüzgar enerji santrali için lisansların verildiği bilinmektedir, bu lisanslarda yine devletin bütçesinden karşılanarak iptal edilecektir. Ağaçlı köyü tahliye edilecek, 120 metreye varan beton dolguların (2 milyar 500 milyon metreküp) bu ormanlık ve sulak alana yapılması sağlanacaktır. Proje kapsamında Karadeniz'e ayrıca dolgu yapılacaktır. Projenin alandaki gösterimi aşağıda yer almaktadır.

ÇED raporunda yer alan bazı bilgilerin detayları;

- 2 milyar 500 milyon metreküplük dolgu malzemesinin ise 3. çılgın proje olan Kanal İstanbul projesinden sağlanacağı ÇED raporunda belirtilmektedir. Yani 3. Havalimanı projesi, Kanal İstanbul projesine bağlıdır. ÇED raporu içerisinde henüz planlaması tamamlanmayan, gerçekleştirilip gerçekleştirilmeyeceği belirsiz olan bir projeye atıf yapılması sürecin sağlıklı yürütülmediğinin, somut, bilimsel öngörülere dayanmayan bir planlama yaklaşımının olduğunun göstergeleri arasında yerini almıştır.

Bu dolgu miktarı tek başına İstanbul Boğazını doldurabilecek niceliktedir. Dolgu çılgınlığının daha da iyi anlaşılması için; 2,5 milyar metreküplük dolgunun bir futbol sahasının üzerine doldurulması ile yaklaşık 303 km'lik bir yükseklik elde edilebilmektedir. Bu yükseklik ile atmosferin sınırlarını aşıp uzaya varılabilmektedir. Dünyanın en yüksek noktası 8.8 km yükseklik ile Everest tepesidir... Bu hafriyatın, dolgu malzemelerinin sulak alan, orman alanı, kuş göç yolu gibi önemli ekolojik özellikleri olan ve İstanbul'a su sağlayan bölgeyi kaplayacağı, yaşanacak ekolojik felaketi gözler önüne sermektedir. Kuş göç yolları haritası aşağıda belirtilmektedir.

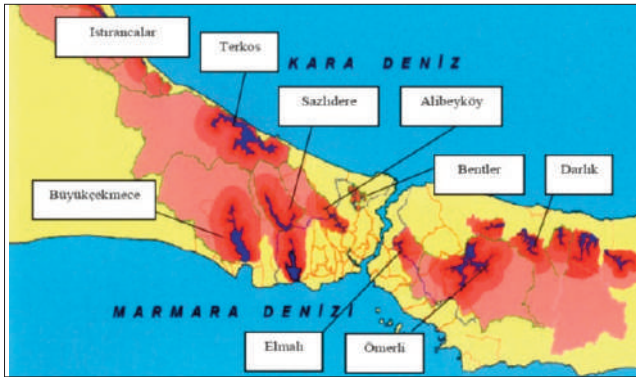
TÜRKİYE'DE BÜYÜK KENTSEL PROJELER VE ÇED SÜRECİ İLİŞKİSİ: İSTANBUL 3. HAVALİMANI ÖRNEĞİ

- Öte yandan, Türk Sivil Havacılık Kanunu ile Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı'nın Hava Alanı Yapım, İşletim ve Sertifikalandırma Yönetmeliği'ne aykırıdır. Havalimanlarının 13 km yakınında çöp alanları bulunamaz. Projenin 3 km yakınında Oda Yeri İBB atık sahası bulunmaktadır.
- İstanbul il sınırları içerisinde içme suyu amaçlı olarak yararlanılan belli başlı yedi adet rezervuar bulunmaktadır. Bunlar, Anadolu Yakası'nda Ömerli, Elmalı ve Darlık baraj gölleri ile Avrupa Yakası'nda Alibeyköy, Terkos, Sazlıdere ve Büyükçekmece baraj gölleridir. Proje alanı sınırının iki buçuk km batısında Terkos Gölü, on iki km güney doğusunda Alibey Barajı ve dokuz km güney doğusunda Pirinççi Barajı bulunmaktadır.

ÇED raporunda; "Terkos gölü havzasını besleyen Çeko deresi ve devamındaki adı Üstülük deresi olan dere ile Yeni köy deresinin bir kısmı ve Alibeyköy havzasını besleyen Çıplak deresi, Malkoç deresi ile Çiftepınar deresi tahrip edilecektir." denilmektedir. [20]

Söz konusu su havzalarıyla ilgili olarak, "...proje alanı kaynaklanacak araç trafiğinin artması ve kentleşmenin bu bölgeye yönelmesinden dolayı alanın mevcut kirlilik yükünün artması, ormanlık alanların tahrip edilmesi ve bölgedeki barajlara su temin eden akarsuların yüzeysel akışlarla barajlara kirlilik yükü taşınması" beklenildiği "3. Havalimanı projesi kapsamında bölgede meydana gelecek nüfus yoğunluğu ve sanayileşmenin yüzeysel su kirliliğine sebep olabileceği" ifade edilmiş, önlem olarak ise projenin etrafında bulunan yüzeysel su kaynaklarına yönelik kirletici etkilerinin izlenebilmesi için komisyon kurulması öngörülmüş, düzenli aralıklarla numune analizleri yapılacağı belirtilmiştir. Analiz sonuçlarının kötü çıkması durumunda ne gibi işlemler yapılacağı dahi belirtilmemiştir.

Su havzalarının yok edileceği ÇED raporunda açıkça yazılmıştır. Korumaya yönelik ise herhangi bir bilimsel öneri getirilmemiştir. İstanbul'un su havzaları aşağıdaki harita belirtilmektedir.

- ÇED sürecinin en önemli ayağı olan, halkın sürece katılımı ve şeffaflık ise projeye dair gizlilik kararı olması nedeniyle sağlanmamıştır. 06.11.2012 tarihinde projeye dair Tayakadın İlköğretim Okulu'nda halkın katılımı toplantısı gerçekleştirilmiş ancak gizlilik kararı nedeniyle halka bilgi verilmemiştir. Ülke-
mizin tamamını ilgilendiren bu önemli projeye dair gizlilik kararı alınması ve sivil toplum kuruluşlarının, meslek örgütlerinin sürece katılımının engellenmesi derdin planlama olmadığını ortaya koyar niteliktedir.
- Proje kuş göç yolunun tam merkezinde, kuşların sığındıkları bölgede planlanmaktadır. Önemli bir habitat alanı olan bu bölgenin tahrip edilmesi aynı zamanda uçuş güvenliğini de riske atmaktadır. ÇED raporunda bu konuya dair ifadeler tüyler ürperticidir;

“Kuş çeken bu unsurların ortadan kaldırılması/giderilmesi için alınabilecek önlemler aşağıdadır.

- Kuşları çeken yiyecek, içecek, vb. kaynaklar ortadan kaldırılmalıdır.
- Kuşların; fare, köstebek, solucan, örümcek ve her çeşit böceklerle beslendiği dikkate alınarak, hava alanı sahalarında otlar mücadeleye titizlikle yürütülmelidir.
- Su havuzları, su birikintileri, bataklık araziler, yok edilmeli, kurutulmalı, pis su akıntılarının üzeri mutlaka kapatılmalıdır.”

ÇED raporunda jeoteknik etüt çalışması yapılmamıştır. Devasa bir projenin, özellikle de maden sahalarının da kapsayan bir alanda yapılırken, zemin etüdünün yapılmamış olmasıdır.

- Havalimanının işletme dönemi için herhangi bir akustik modelleme çalışması, gürültü haritası ve önlem planı raporda yer almamaktadır. Haritalar hazırlanmadığı ve modelleme yapılmadığı için gürültü etkisi irdelenmeden pistlerin bulunacakları yerler projelendirilmiştir.
- Projenin mevcut yüzey suları ve yer altı sularına etkisi, yer altı suyu akımı, akım modeli, yer altı suyu sistemine giriş ve çıkışlar/beslenimi ve yüzey sularının hidrolojik ve ekolojik özelliklerini ortaya koyup projenin bunlara etkilerini ele alan; yani su havzası açısından konuyu irdeleyerek, sonuçları ve önlemleri belirten kapsamlı bir hidrojeolojik etüt yapılmamıştır.
- Meteorolojik değerlendirmeler için Kumköy ve Florya istasyonları kullanılmıştır. Kumköy sahayı en iyi temsil edecek istasyonlardan bir tanesidir. Ancak aynı şeyi Florya için söylenemez. Florya istasyonu Marmara Denizi kenarında, havaalanı ise Karadeniz kıyısındadır.

Kumköy istasyonu verilerine göre yılın 32 günü fırtınalı, 109 günü ise kuvvetli

rüzgarlıdır. Başka bir deyişle yılın yaklaşık % 40'ında dikkate alınması gereken miktarda rüzgarlı bir durum vardır.

Uçuşlar için, özellikle iniş ve kalkışlarda, yan rüzgârlar tehlikelidir. Piste iniş yönü N-S ve S-N kabul edildiğine göre etkili rüzgâr yönü yan rüzgâr olarak gelmektedir. Bu husus bile pist yönlerince ciddi bir hata yapıldığının kanıtıdır.

- Proje alanı içerisinde birçok akar ve kuru dere mevcuttur. Bu akarsu ve dereler, içme suyu amaçlı olarak yararlanılan su toplama havzalarını beslemektedir. Söz konusu dereler arazi düzenleme çalışmaları sırasında tahrip edilecektir ve yaşanacak yoğunluktan dolayı Elmalı içme suyu havzasında olduğu gibi kirlenecektir.

ÇED raporunda, içmesuyu kaynaklarının zarar göreceği ve kirleneceği kabul edilmekte ancak içmesuyu havzalarında oluşacak bu yoğunluğun ne boyutta bir kirlilik yaratacağı ve içme suyu kaynağının kapasitesinde kaç m³/yıl azalma yaratacağı ve su kalitesindeki kirlilik profilinin değişimi konusunda hiçbir veri bulunmamaktadır. Sadece şu anki mevcut kirlilik değerleri verilmekte ve izleneceği belirtilmektedir. Kullanılan ifade; “Proje alanının batı sınırı Terkos Barajı, güney sınırı Alibey Barajı uzun mesafe koruma alanına girmektedir. Konu ile ilgili İSKİ ve DSİ 14. Bölge Müdürlüğü ile ortak çalışmalar yürütülerek gerekli izinler ve tedbirler alınacaktır.”

- ÇED raporu nihai hale gelmeden önce içerisinde 70 adet sulak alan ifadeleri açıkça yer almaktaydı. Nihai hale gelmesi sürecinde ise sulak alan ifadeleri yerini, “su birikintisi”ne bırakmıştır. Proje sahasında Kulakçayırı Gölü de bulunmaktadır. Kulakçayırı gölünü su birikintisi olarak ifade eden raporun içerisinde başka bir paragrafta ise;

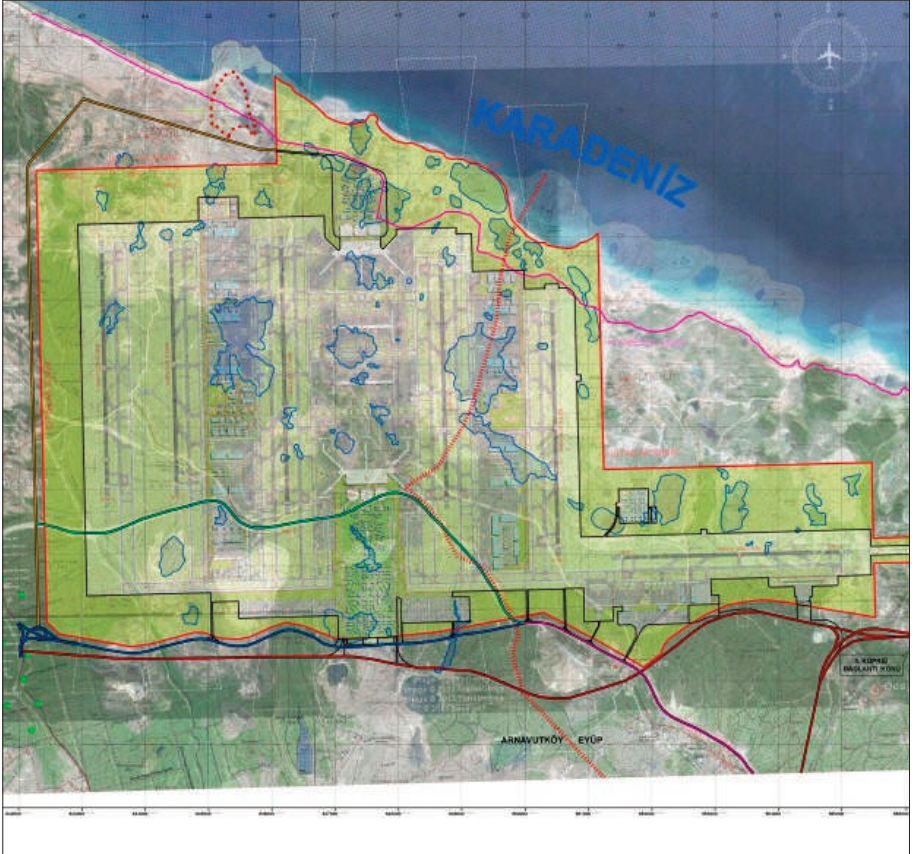
Havalimanı proje alanı içinde kalan Kulakçayırı hem tarihi değeri hem de Ekolojik değeri bakımından bölge için önemli bir konumdur. Kulakçayırı balık çeşitliliği bakımından da oldukça zengindir. Ancak proje inşaat aşamasında bu yapay su birikintilerinin suları, kullanma ve sulama suyu olarak kullanılacaktır. Daha sonra hafriyat ve dolgu malzemesi ile doldurulacaktır. Dolayısıyla sulak alan vasfını yitirecektir. Bu alanlar ve yakınlarındaki sucül yaşam ve canlı yaşam yok olacaktır.”denilmektedir.

Sulak Alanların Korunması Yönetmeliği'nde belirtilen “Sulak Alan: Doğal veya yapay, devamlı veya geçici, suları durgun veya akıntılı, tatlı, acı veya tuzlu, denizlerin gelgit hareketlerinin çekilme devresinde altı metreyi geçmeyen derinlikleri kapsayan, başta su kuşları olmak üzere canlıların yaşama ortamı olarak önem taşıyan bütün sular, bataklık, sazlık ve turbiyeler ile bu alanların kıyı kenar çizgisinden itibaren kara tarafına doğru ekolojik açıdan sulak alan kalan yerleri,” tanımına göre bu alanlar sulak alan olarak nitelendirilmektedirler. [18]

“Sulak Alanların Korunması Yönetmeliği’nin Doldurma ve kurutma başlıklı Başlığıyla birlikte değişik 6. Maddesi (RG-26/8/2010-27684) Sulak alanların doldurulması ve kurutulması yasaktır. Bu yolla arazi kazanılamaz. Bu hükmeye aykırı olarak arazi kazanılması halinde söz konusu alan faaliyet sahibince eski haline getirilir.” Şeklinde dir.

2872 sayılı Çevre Kanunu’nun 9. Maddesi (e) bendinde “Sulak alanların doğal yapılarının ve ekolojik dengelerinin korunması esastır. Sulak alanların doldurulması ve kurutulması yolu ile arazi kazanılamaz. Bu hükmeye aykırı olarak arazi kazanılması halinde söz konusu alan faaliyet sahibince eski haline getirilir.” hükmü yer almaktadır. [19]

70 adet sulak alan hukuksuzca, bilim dışı bir yaklaşımla yok edilecektir. Projenin sulak alanlar üzerindeki gösterimi aşağıda yer almaktadır:

TÜRKİYE'DE BÜYÜK KENTSEL PROJELER VE ÇED SÜRECİ İLİŞKİSİ: İSTANBUL 3. HAVALİMANI ÖRNEĞİ

- Dev projenin yöreye taşıyacağı EMA (elektro manyetik alan) hesaplanmamış ve olası etkileri bildirilmemiştir. EMA ların bilindiği üzere çevre ve halk sağlığı üzerine olumsuz etkileri vardır.
- Proje sahası içerisinde kalan mera arazilerinin büyüklüğü 236 hektar olup, Arnavutköy İlçesi Tayakadın Köyü'nde 1 adet, Yeniköy'de 20 adet, Eyüp İlçesi Akpınar Köyü'nde 1 adet mera vasıflı taşınmaz bulunmaktadır. Bu köylerden Tayakadın Köyü'nün geçim kaynağı sadece hayvansal üretim iken, Yeniköy ve Akpınar Köylerinin geçim kaynağı bitkisel ve hayvansal üretimdir. Dolayısıyla meraların mevcudiyeti bu köyler açısından hayati önem taşımaktadır.

Bilindiği üzere, ÇED olumlu kararı alındıktan sonra, inşaat, işletme ve işletme sonrası aşamalarda Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ÇED raporunda yazan ifadelerin gerçekleştirilip gerçekleştirilmediğini kontrol etmektedir. Yani ÇED raporunda yazılanların uygulanmaması durumunda firmayı cezalandırabilmektedir. ÇED raporunda yazan ifadelerde, doğal alanların, göllerin, derelerin tahrip edileceği, hafriyatla doldurulacağı açıkça yazmaktadır. Çevreyi korumaktan sorumlu olan Bakanlık onayladığı raporla birlikte bu tahribatın gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini kontrol edecektir. Eğer ÇED raporunda doğayı yok eden taahhütler uygulanmazsa cezai işlem uygulanacaktır. Onaylanan ÇED raporunun diğer bir yansıması da bu durumdur. **Çevresel felaketin bekçisi Çevre ve Şehircilik Bakanlığı olacaktır.**

HUKUKİ SÜREÇ

3. Havalimanı projesi çevre sorunları ile birlikte ciddi hukuksuzlukları da barındırmaktadır. Birçok kanun ve yönetmeliğe aykırı şekilde süreç yürütülmüştür. İstanbul Çevre Düzeni Planı'na uyumsuzluktan, ihale sürecindeki usulsüzlüklere, ÇED sürecindeki hatalara kadar hukuken sorunlu birçok alan bulunmaktadır. 3. Havalimanının hukuksuzluğuna karşı açılan 4 ana dava bulunmaktadır.

Aşağıda gerekçeleri detaylı bir şekilde belirtilen hukuksuzluklara karşı açılan davalara ise Ankara ve İstanbul mahkemeleri yetkisizlik kararları vermiş ve 3 dava dosyasında Danıştay tarafından verilen kararlar hangi mahkemelerin bu davalara bakacağına karar verilmiştir. Dava silsilesi de aşağıda ifade edilmektedir.

17 Aralık 2013 tarihinde başlayan birçok yolsuzluk operasyonu ile 3. Havalimanı ihalesini kazanan bazı firmaların sahiplerinin mallarına tedbir kararı konmuş, ardından bu süreçte yer alan hakim, savcı ve polislerin görev yerlerinin değiştirilmesi ile tedbir kararlarının kalktığı basında yayımlanmıştır. Bu olayların ortasında 17.01.2014 tarihinde yani operasyondan tam 1 ay sonra 2014/5768 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile 3. Havalimanı projesi alanında bulunan taşınmazların “acele kamulaştırılması” kararı alınmıştır. Acele kamulaştırma kararları, Millî Müdafaa Mükellefiyetleri Kanunu kapsamında alınabilmektedir. Yani savaş hallerinde...

Acele kamulaştırma ile birlikte, tüm mallara el konulabilmekte, taşınmaz değerlendirme çalışmaları daha sonra yapılabilmektedir. Bu durumda, yurttaşların mülkiyet hakları ellerinden alınmakta ve ülke maddi olarak zarara uğrayabilmektedir. Olağanüstü hallerde olması gereken acele kamulaştırma kavramı da AKP hükümeti tarafından 12 yıldır olağanlaştırılmaya çalışılmıştır.

Meslek odalarının davalarının yanında, bölgedeki madencilik firmalarının ve bölgede yaşayan insanların da kamulaştırma kararlarına ve bedellerine dair mahkeme süreçleri de yürütülmektedir.

- 3. Havalimanı projesinin ÇED raporu 22 Nisan 2013 tarihinde halkın görüşüne açılmış ve ÇED yönetmeliğinin 14. Maddesine göre 10 iş günü boyunca görüşlere açık tutulması gerekirken, 10 iş günü süresi dolmadan askıdan indirilmiştir.

ÇED olumlu kararı Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından 21.05.2013 tarihinde verilmiştir. Projenin ihalesi ise 03.05.2013 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Yani ÇED olumlu kararı olmadan ihale işlemi gerçekleştirilmiştir. Çevre Kanunu 10. Madde ve ÇED Yönetmeliği 6. Maddeye göre ÇED olumlu kararı olmadan ihale işlemi gerçekleştirilemez. Çünkü ÇED bir planlama sürecidir, planlama yapılmadan, projenin etkileri görülmeden ihalenin yapılması bilime aykırıdır, kamu yararından uzaktır.

“Çevre Kanunu; Madde 10:

...Çevresel Etki Değerlendirmesi Olumlu Kararı veya Çevresel Etki Değerlendirmesi Gerekli Değildir Kararı alınmadıkça bu projelerle ilgili onay, izin, teşvik, yapı ve kullanım ruhsatı verilemez; proje için yatırıma başlanamaz ve ihale edilemez...

ÇED Yönetmeliği 6. Madde

[3] Bu Yönetmeliğe tabi projeler için “Çevresel Etki Değerlendirmesi Olumlu” kararı veya “Çevresel Etki Değerlendirmesi Gerekli Değildir” kararı alınmadıkça bu projelere hiç bir teşvik, onay, izin, yapı ve kullanım ruhsat verilemez, proje için yatırıma başlanamaz ve ihale edilemez.

- İstanbul 1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı’nda 3. Havalimanı projesi şu anda belirtilen alanda bulunmamaktadır. 400 bilim insanının 4 yıl çalışarak oluşturduğu İstanbul Çevre Düzeni Planı 2009 yılında Belediye Meclisi tarafından kabul edilmiştir. Bu plana göre 3. bir havalimanı için uygun alanın Sivilri olduğu belirtilmiştir. [22]

ÇED raporunda projenin planda yer almadığı belirtilerek, yer alması için Mekansal Planlama Genel Müdürlüğü’nün çalışma yapacağı belirtilmektedir. Planlara işlenmemiş bir projenin ÇED raporunun hazırlanması da yine planlamanın

değersizleştirildiğini ve kamu kaynaklarının riske atıldığını göstermektedir. **17.06.2014 tarihinde** 1/100000 ölçekli Çevre Düzeni Planı Değişikliği, 1/5000 Ölçekli Nazım İmar Planı ve 1/1000 Ölçekli Uygulama İmar Planı askıya çıkmıştır. **Temel atma töreni ise 10 gün önce 07.06.2014 tarihinde gerçekleştirilmiştir.**

Yapılan değişiklikler hiçbir gerekçe ve rapor bulunmadan gerçekleştirilmiştir. İstanbul 3. Havalimanı'na ilişkin olarak hazırlanan 1/100000 ölçekli Çevre Düzeni Planı Değişikliği, 1/5000 Ölçekli Nazım İmar Planı ve 1/1000 Ölçekli Uygulama İmar Planlarının. öncelikle ve ivedilikle yürütmesinin durdurulması ve iptali istemi ile, 12 Eylül 2014 tarihinde TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi, TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası İstanbul Şubesi tarafından dava açılmıştır. TMMOB Çevre Mühendisleri Odası İstanbul Şubesi de davaya müdahil olmuştur.

DAVALAR VE GELİŞMELER

TMMOB Çevre Mühendisleri Odası tarafından açılan 3 davanın ilerleyiş süreci aşağıda detaylı olarak verilmektedir. 3. Havalimanına dair açılan davalara mahkemelerin temkinli yaklaştığı ve görüşmekten imtina ettikleri açıkça görülmektedir. 1,5 yıl önce açılan davalarda nihai kararları bırakın, ara kararlar dahi verilememiştir.

1. DAVA: Havalimanı 03.05.2013 ihalesi

DAVA KONUSU : “İstanbul Yeni Havalimanı” ihalesinin Yap- işlet- devret modeli kapsamında 03.05.2013 günü saat 9.30’da Kapalı Teklif Alma Usulü ile yaptırılmasına dair karar ile bu karar uyarınca 03.05.2013 tarihinde yapılmasına karar verilen “İstanbul yeni havalimanı” ihalesinin ertelenmeyeceğine dair 26.04.2013 tarihli bakanlık açıklamasına dayanak idari işleminin; **söz konusu projenin çevresel etki değerlendirme olumlu kararı alınmadan (nihai çed raporu mevzuat gereği tüketilmesi gereken süreler tüketilmeden, bir diğer ifade ile bu süreler sonunda onaylanmadan çed olumlu kararı verilemeyeceğinden), ihale edilemeyeceğinden** usul ve hukuka, kamu yararına aykırı olduğu gerekçesi ile iyuk m. 27 uyarınca etkisi 03.05.2013 tarihinde tükenecek karar öncesinde öncelikle davalı idarenin savunması dahi alınmadan yürütmelerinin durdurulması, kararın idareye memur eliyle tebliği, yargılama sonunda dava konusu işlemlerin iptali taleplidir.

Gelişmeler:

30.04.2013 Ankara 11. İdare mahkemesi 2013/721 E. sayılı dosyasında dava açıldı.
02.05.2013 YD isteminin savunmadan sonra değerlendirilmesine karar verildi.

16.05.2013 Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı ilk savunmasını sundu.

24.05.2013 Ankara 11. İdare Mahkemesince İstanbul idare mahkemesinin yetkili olmasından bahisle yetkisizlik kararı verildi. (2013/760 K)

02.07.2013 Ankara 11.İdare Mahkemesi dosyayı İstanbul Nöbetçi İdare Mahkemesine gönderdi.

12.07.2013 İstanbul 7.İdare Mahkemesi 2013/1595 sayılı dosyada dava açıldı.

19.07.2013 Davalı idarenin savunması alındıktan sonra YD kararının değerlendirileceği kararı ile davalı ilk savunması geldi.

23.08.2013 Dava dilekçesinin eklerinin tebliğ edilmediği gerekçesiyle bakanlık ek süre talebinde bulundu.

07.10.2013 davalı idare dava dilekçesine cevaplarını sundu.

15.11.2013 İstanbul 7.İdare mahkemesi yetkisizlik kararı ile yargı yerinin belirlenmesi için dosyayı Danıştay'a gönderme kararı verdi. (2013/1814 K)

13.02.2014 Danıştay 13. Dairesi 2014/190 E., 2014/400 K. sayılı ilamı ile Ankara 11. İdare mahkemesinin yetkili olduğuna karar verdi.

06.08.2014 Davalı Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü'nün (DHMİ) de davada yer alması gerektiği hasım kararı ve YD isteminin ilk savunmadan sonra değerlendirileceği kararı geldi.

10.09.2014 DHMİ savunması Ulusal Yargı Ağı Bilişim Sistemi'nde (UYAP) görünüyor ancak tebliğ gelmedi.

2. DAVA: Havalimanı 03.05.2013 ihalesi sonrası ihalenin konsorsiyuma bırakılması ve idari sözleşmenin iptali davası

DAVA KONUSU : “İstanbul 3. Havalimanı” ihalesinin 03.05.2013 günü saat 9.30'da açık artırma sonucunda en yüksek teklifi veren Limak İnş. San. ve Tic. AŞ/Kolin İnş. Tur. San. ve Tic. AŞ/Cengiz İnş. San. ve Tic. AŞ/Mapa İnş. ve Tic. AŞ/Kalyon İnş. San. ve Tic. AŞ Ortak Girişim Grubu (OGG)'na bırakılmasına dair idari işlem ile bu ihale nedeniyle Devlet Hava Meydanları İşletmesi (DHMİ) ile OGG'ü adına hareket eden Cengiz İnşaat Sanayi ve Ticaret AŞ arasında imzalanan idari sözleşmenin usul ve hukuka aykırı olması nedeni ile ayrı ayrı yürütmelerinin durdurulması, yargılama sonunda dava konusu işlemlerin İPTALİ taleplidir.

Gelişmeler

02.07.2013 Tarihinde Ankara 6.İdare Mahkemesi'nde dava açıldı.

11.07.2013 Tarihinde YD isteminin davalı idarenin savunması alındıktan sonra değerlendirilmesi kararı verildi.

02.08.2013 DHMİ süre uzatım talebinde bulundu.

13.08.2013 DHMİ ilk savunmasını sundu.

14.08.2013 Ulaştırma Bakanlığı ilk savunmasını sundu.

21.08.2013 DHMİ'nin süre uzatım talebi reddedildi.

18.09.2013 Ankara 6.İdare Mahkemesi İstanbul'un yetkili olduğundan bahisle yetki red kararı verildi. (2013/1352 K)

04.12.2013 Ankara İdare Mahkemesi dosyayı nöbetçi İstanbul nöbetçi idare mahkemesine gönderdi.

18.12.2013 İstanbul 7.idare Mahkemesi 2013/2530 E. sayılı dosyada dava açıldı.

27.12.2013 İstanbul 7.idare Mahkemesi yetkisizlik kararı verdi ve yetkili yargı yeri belirlemesi için Danıştay'a gönderdi. (2013/2169 K)

25.01.2014 Dosya yetkili mahkemenin belirlenmesi için Danıştay'a gönderildi.

10.02.2014 Danıştay 13. Dairesi 2014/225 E., 2014/358 K. sayılı ilamı ile Ankara 6. İdare mahkemesinin yetkili olduğuna karar verdi.

05.05.2014 Dosya Ankara 6.idare mahkemesi 2014/838 e. açıldı.

Bu davada, 6. İdare Mahkemesi 02.10.2014 tarihinde zihinleri, vicdanları zorlayan bir karar verdi. Kararda “Yürütmenin durdurulması istemine ilişkin incelemenin, 2872 sayılı Yasa'nın Geçici 3. Maddesi hakkında Anayasa Mahkemesince verilen iptal kararının gerekçesinin yayınlanmasına kadar bekletilmesine” denilmektedir. Söz konusu kanundaki geçici 3. Madde ÇED muafiyetleri ile ilgili bir düzenlemedir ve Anayasa Mahkemesi tarafından 03.07.2014 tarihinde alınan karar ile iptal edilmiştir. Ancak davanın ÇED muafiyetleri ile uzaktan yakından ilgisi yoktur, dava metninde ve davalı tarafında verdiği savunmada bu konuya dair de herhangi bir ifade bulunmamaktadır. Kaldı ki, 3. Havalimanının da zaten ÇED raporu hazırlanmıştır... [24]

Mahkemenin verdiği bu trajikomik karar en net biçimde bu tarihi davaların sü-rünceme de bırakılmaya çalışıldığının göstergesidir.

3. DAVA: Havalimanı ÇED davası

DAVA KONUSU : İstanbul İli, Eyüp ve Arnavutköy İlçeleri sınırları içerisinde Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı Altyapı Yatırımları Genel Müdürlüğü tarafından yapılması planlanan “İstanbul Bölgesi 3. Havalimanı Projesi”ne ilişkin olarak hazırlanan ve 09.04.2013 tarihinde gerçekleştirilen İnceleme Değerlendirme Komisyonu 1. Toplantısında nihai hale getirilen ÇED Raporunun, da-

valı idare tarafından 21.05.2013 tarihinde değerlendirilmesi sonucunda proje ile ilgili olarak verilen aynı tarihli “Çevresel Etki Değerlendirme (ÇED) olumlu” kararının öncelikle yürütmesinin durdurulmasına, ardından iptaline, yargılamanın duruşmalı yapılmasına karar verilmesi talebidir.

ÇED olumlu kararı iptal davası TMMOB’ye bağlı olan, Çevre Mühendisleri Odası, Mimarlar Odası, Ziraat Mühendisleri Odası, Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası, Orman Mühendisleri Odası ve Jeoloji Mühendisleri Odası tarafından açılmıştır. Hazırlanan dava dilekçesi İstanbul’daki avukatlar tarafından da değerlendirilerek yurttaş davası açılmıştır. Odalar tarafından açılan dava İstanbul 7. İdare Mahkemesine iletilmiş ve bu mahkeme tarafından kendisinin yetkisiz olduğu kararı verilerek Ankara’ya iletilmiş ancak aynı dilekçe ile yurttaşlar tarafından açılan dava İstanbul 4. İdare Mahkemesi tarafından görüşülmüş ve ÇED Olumlu Kararı’nın yürütmesinin durdurulması kararı verilmiştir.

Yürütme durdurma kararının hemen ardından, DHMİ tarafından ÇED 2009/7 Genelgesine¹ dayanılarak dava gerekçeleri üzerinden ÇED raporunda düzenleme yapılmış ve bakanlığın onayına sunulmuştur. Böylece YD kararı by-pass edilmeye çalışılmıştır. Ancak bu karara gerek kalmadan İstanbul Bölge İdare Mahkemesi yürütme durdurma kararını kaldırmıştır. Şuanda hali hazırda ikinci bir ÇED süreci Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’nda (ÇŞB) devam etmektedir. ÇED iptal veya yürütme durdurma kararı verilmesi durumunda ikinci raporun devreye sokulması planlanmaktadır. Hukukun arkasından dolanma yöntemleri, çevre mevzuatında da içselleştirilmekte ve ÇŞB tarafından da teşvik edilmektedir. [21]

Gelişmeler:

12.09.2013 ÇED olumlu kararının iptali davası İstanbul 7. İdare Mah. 2013/1969 E.de açıldı.

24.10.2013 Çevre ve Şehircilik Bakanlığı cevap süresinin uzatılması dilekçesi verdi.

15.11.2013 İstanbul’un yetkisiz olmasından bahisle yetki red kararı verildi. (2013/1813 K)

21.11.2013 Davalı ilk savunmasını sundu.

1 Bu genelgeye göre ÇED Olumlu kararının ardından, mahkemeler iptal veya yürütme durdurma kararı verirse ve ÇED raporunda bu karara neden olan kısımlar ÇED raporunda düzeltilirse baştan ÇED raporu hazırlamaya gerek kalmadan direk Bakanlığın kararına sunulabilmektedir. Yani yeniden halkın katılımı, bilgilendirme gibi süreçlere ihtiyaç duyulmamaktadır. Yama ÇED olarak ifade edilebilecek bu düzenleme ile yeni bir ÇED raporu oluşturulmakta, yeni bir karar numarası verilmekte, böylece mevzuattaki ÇED davası hükümsüz kalmaktadır.

23.01.2013 İstanbul 7. İdare Mahkemesi kendisinin yetkisiz olduğunu belirterek, dosyayı Ankara nöbetçi idare mahkemesine gönderdi.

27.07.2014 Dosya Ankara 16 idare Mahkemesinde 2014/156 e. olarak açıldı.

03.02.2014 Ankara 16 idare Mahkemesi yetkisizlik kararı verdi ve yetkili yargı yeri belirlemesi için Danıştay'a gönderdi. (2014/92 K)

07.05.2014 Danıştay 14. Dairesi 2014/3669 E., 2014/5292 K. sayılı ilamı ile İstanbul 7. İdare mahkemesinin yetkili olduğuna karar verdi.

10.07.2014 Dosya, İstanbul 7 idare Mahkemesinde 2014/1359 esasını aldı.

07.08.2014 Tarihinde dosya yurttaşların açtığı İstanbul 4. İdare Mahkemesindeki 2013/1985 sayılı dosya ile arasında bağlantı bulunması nedeniyle bunu saptanması için dosya İstanbul bölge idare Mahkemesine gönderilmesi kararı alındı.

01.09.2014 dosya bölge idareye gönderildi. Henüz bir karar verilmedi.

Dava süreçlerinde açıkça görüleceği üzere, mahkemeler topu birbirine atmış ve davaların açılması üzerinden 1,5 yıl geçmesine hangi mahkemelerin davalara bakacağına dair karar yeni verilebilmiştir. Tarihler incelendiğinde, dava sürecinin uzatılmaya çalışıldığı kanaati güçlenmektedir.

SONUÇ

Dünyada uygulamaları gittikçe gelişen, çevre koruma yönünde önemli bir planlama aşaması olarak mevzuatlara aktarılan ve uygulanan ÇED süreci, ülkemizde aynı seyri takip etmemektedir. ÇED yönetmeliğinde yapılan değişiklikler, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın kuruluş süreci, mahkeme kararlarının uygulanmaması, uygulamalardaki çelişkiler, uzun süren ÇED davaları Türkiye'de sağlıklı bir ÇED sürecinin olmadığı somut göstergeleri arasında.

Küresel iklim değişikliği ile birlikte, çevre sorunlarının daha da geniş alanları, daha yoğun ve sık etkileyeceği bilinmektedir. Yağış rejimindeki değişiklikler kuraklık riskini de beraberinde getirmektedir. Bu sorunlar da, yatırımlarda çevresel anlamdaki planlamanın önemini daha da arttırmaktadır. ÇED bir rapor veya bir belge değildir. ÇED bir planlama sürecidir.

Resmi kayıtlara göre 14 milyon 160 bin kişinin yaşadığı İstanbul'un kentsel alt yapı ihtiyaçları her geçen gün artmaktadır. [23] Ülkemizin sosyal, kültürel ve ekonomik etki alanı en geniş kenti olan İstanbul'da yapılması planlanan projelerde oldukça hassas, bilimsel ve kamu yararı odaklı hareket edilmesi gerekmektedir.

2011 Haziran ayında yapılan Genel Seçimler öncesinde bu kente yapılması planlanan 3 çılgın projeden, 3. Köprü de ÇED süreci işletilmemiş ancak kredi kuru-

luşları ve bankalar için çevre mevzuatı kapsamında olmayan yani hukuki bir geçerliliği olmayan İngilizce çevresel ve sosyal etki değerlendirme raporları hazırlanmıştır. AKP hükümeti 3. Köprü için ÇED süreci yürütülmemesi amacıyla birçok hukuksuz yönetmelik değişikliği yapmıştır. Bu olumsuz yaklaşım Avrupa Birliği 2013 ve 2014 Türkiye İlerleme Raporlarında sert bir şekilde de eleştirilmiştir.

Diğer çılgın proje olan 3. Havalimanında ise ÇED süreci sağlıklı yürütülmüş, ihaleler usulsüzce gerçekleştirilmiştir. ÇED raporu içerisinde birçok eksiklik bulunan projeye dair açılan davaların üzerinden 1,5 yıl geçmesine rağmen somut bir değerlendirme süreci mahkemeler tarafından gerçekleştirilmemiştir. Aksine, mahkemeler davalara bakmamak için tabiri caizse top çevirmişlerdir.

ÇED sürecinin sağlıklı işletilmesi, projelerin çevreye ve topluma yapacağı etkileri bilimsel verilerle görmemizi sağlayacak ve projelerin yapılıp yapılmaması konusunda fikir sahibi olmamızı sağlayacaktır. Özellikle çevre sorunlarının kronikleşmeye başladığı bir dönemde, yatay mevzuat olan ve birçok yönetmeliği kapsayan bir konuda çok daha hassas davranılması gerekmektedir.

Birçok madencilik, termik santral gibi faaliyetler için alınan “acele kamulaştırma” kararlarından vaz geçilmelidir. Savaş halleri için kullanılan bu kavram, yatırımlar için kullanılmamalıdır. Aksi halde büyük mağduriyetler yaratabilmekte ülke kaynakları zarara uğratılabilmektedir. Bunun yanında projeye göre plan değiştirme yaklaşımı acilen terk edilmeli, plana göre projeler yapılmalıdır.

Ülkemizde sağlıklı bir planlama ve çevre politikası için, tek başına denetleyici gücü, teknik birikimi fazla olan bir Çevre Bakanlığı kurulmalı, ÇED muafiyetleri koşulsuz olarak kaldırılmalıdır. Halkın yaşam alanlarına dair bilgi sahibi olmasının önündeki tüm engeller kaldırılmalı, planlama süreçlerine halkın katılımı sağlanmalıdır. Kredi kuruluşları, bankalar için hazırlanan yabancı dillerde yazılan çevresel etki değerlendirme raporlarına dair gösterilen hassasiyetin çok daha fazlası kamu yararı perspektifi ile hukuki karşılığı olan kendi mevzuatımıza uygun ÇED süreçleri için gösterilmelidir.

KAYNAKÇA

- 1- İşte Erdoğan'ın Çılgın Projesi, Milliyet Gazetesi, Erişim tarihi: 27.04.2011 <http://www.milliyet.com.tr/iste-erdogan-in-cilgin-projesi/siyaset/sondakika/27.04.2011/1382967/default.htm>
- 2- Havalimanı için Göller Boşaltılıyor, Hürriyet Gazetesi, Erişim Tarihi: 04.06.2014, <http://fotoanaliz.hurriyet.com.tr/galeridetay/83533/4369/1/yeni-havalimani-icin-goller-bosaltiliyor>

TÜRKİYE'DE BÜYÜK KENTSEL PROJELER VE ÇED SÜRECİ İLİŞKİSİ: İSTANBUL 3. HAVALİMANI ÖRNEĞİ

- 3- Alica, S.S. (2013), Türkiye'de Çevre Yönetiminin Genel Yapısı, 10. Ulusal Çevre Mühendisliği Kongresi
- 4- Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği, 03.10.2013
- 5- Amerika Birleşik Devletleri Ulusal Çevre Politikası Kanunu, 1969. (National Environmental Policy Act, 1969) <http://www.epw.senate.gov/nepa69.pdf>
- 6- Avrupa Birliği Çevre Etki Değerlendirme Direktifi <http://ec.europa.eu/environment/eia/eia-legalcontext.htm>
- 7- Avrupa Birliği Stratejik Çevresel Değerlendirme Direktifi, <http://ec.europa.eu/environment/eia/sea-legalcontext.htm>
- 8- Avrupa Birliği Türkiye İlerleme Raporları <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=46224&l=1>
- 9- Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği, 07.02.1993
- 10- Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği, 17.07.2008
- 11- Danıştay 14. Dairesi'nin Geçici 3. Madde İptal Davası Kararı, 2013
- 12- TMMOB Çevre Mühendisleri Odası Basın Açıklaması 2013, http://www.cmo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=87652&tipi=68&sube=0#.VDfyfl_sYk
- 13- Anayasa Mahkemesi 2013/89 sayılı Kararı, 03.07.2014
- 14- 1993 Tarihli Kalkınma Programı, 1993
- 15- 3. Köprüye Dair Haber, Vatan Gazetesi, Erişim Tarihi:12.07.2013 <http://www.gazetevatan.com/3—kopru-de-vahim-iddia-553585-gundem/>
- 16- 3. Köprü Güzergahı Değişebilir, Cumhuriyet Gazetesi, Erişim Tarihi: 30.05.2014 http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/77219/Ucuncu_koprunun_guzergahi_degisebilir.html
- 17- 3. Köprüde, Kredi Kuruluşları için hazırlanan Sosyal Çevresel Etki Değerlendirme Dokümanları, Erişim Tarihi: 18.08.2014 <http://www.3kopru.com/csed/cseddokumanlar>
- 18- Sulak Alanların Korunması Yönetmeliği, 2014
- 19- 2872 Sayılı Çevre Kanunu
- 20- 3. Havalimanı ÇED Raporu, Onay tarihi: 21.05.2014
- 21- Çevre Orman Bakanlığı'nın 2009/7 Sayılı Genelgesi, 13.02.2009
- 22- Orhon, D. (2014) İstanbul'da Sonun Başlangıcı: Çevrenin Çöküşü, İTÜ Vakfı Dergisi Sayı 65.
- 23- Türkiye İstatistik Kurumu, Nüfus Verileri, 2013
- 24- Ankara 6. İdare Mahkemesi'nin 02.10.2014 tarihli ara kararı

MANİSA'NIN GELECEĞİNİ BÜYÜK PROJELER ÜZERİNDEN OKUMAK VE YENİDEN KURGULAMAK

Yrd. Doç. Dr. **Neslihan KARATAŞ**,
Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi,
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Yrd. Doç. Dr. **Ahu DALGAKIRAN ERDOĞAN**
Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Özet

Ülkemizin önemli sanayi kentlerinden biri olan Manisa'da son yıllarda önemli ölçüde kamu, özel, kamu ve özel ortaklı büyük ölçekli yatırımların gerçekleştiği veya proje aşamasında olduğu görülmektedir. Kamu yatırımları özel yatırımı teşvik edecek biçimde enerji, ulaştırma-haberleşme, eğitim, sağlık ve diğer kamu hizmetlerinde yoğunlaşırken, özel sektör yatırımlarını kolaylaştırmak üzere verilen yatırım teşvik belgelerinin önemli bir bölümünün imalat ve hizmetler sektörüne yönelik olduğu görülmektedir. Manisa günümüzde güçlü bir sanayi kenti konumundadır ancak kentin başta tarım ve turizm olmak üzere geliştirilmesi gereken diğer sektörlerinin göz ardı edilmesi, kentin tek sektörlü gelişimine neden olmuş ve kentin mekânsal gelişimi asıl olarak sanayi tarafından yönlendirilmiştir. Mevcut sanayi alanının ve kentin verimli tarım toprakları üzerinde gelişmesi, yerleşmenin yaşanabilirlik ve sürdürülebilirlik anlamındaki geleceği açısından da tehdit oluşturmaktadır.

Bu çalışma temelde, 2014 yerel seçimlerinde büyükşehir statüsüne kavuşan Manisa ilini konu alan kamu, özel ve her ikisinin ortaklığındaki yatırımları sektörel açıdan incelemeyi, yatırımların kentin mekânsal ve toplumsal açılardan geleceğine olan etkilerini değerlendirmeyi ve sanayi sektörü dışındaki üretken sektörlerle yönelik alternatif yatırımlar önererek geleceğin Manisa'sını sürdürülebilirlik ilkeleri çerçevesinde yeniden kurgulamayı amaçlamaktadır. Bu çalışmada kentte organize sanayi bölgesinin gelişiminin bölge ve ülke ekonomisi açısından oldukça

önemli olduğu gerçeği yadsınmamakta, daha ziyade süreç içinde ortaya çıkan ve gelecekte çıkması olası tehditlere dikkat çekilmesi ve üretken sektörler olan tarım, madencilik ve turizm sektörleri açısından önemli potansiyeller sunan kent için alternatif sektörlerin sürdürülebilir biçimde değerlendirildiği yeni bir gelecek tarif edilmesi amaçlanmaktadır.

Giriş

24 Ocak 1980 kararları ile ülkemizde uygulamaya konan neo-liberal politikalar ve buna bağlı olarak gelişen serbest piyasa ekonomisi günümüze dek çeşitli gelişim evrelerinden geçmiş, 1990'lar sermaye hareketlerinin tam olarak serbestleştiği yıllar olurken, 2000'ler kapitalizmin geliştiği ve özellikle de kentleşme pratiklerine yerleştiği yıllar olmuştur. Günümüzde geline nokta neo-liberal politikaların bir parçası olarak kent mekanı metalaşmış ve küresel ölçekte keskinleşen rekabetin önemli bir bileşeni haline gelmiştir. Bu durum kentlerimiz açısından önemli dönüşüm süreçlerini beraberinde getirmiş, kentlerimiz çoğu yabancı sermayeli veya ortaklı alışveriş merkezleri, kapalı konut siteleri, turizm tesisleri, ulaşım ve benzeri alanlarda sonu gelmeyen büyük yatırımlar yoluyla adeta yeniden inşa edilmiştir. Kent mekanı ise rantın oluşturulduğu ve yeniden paylaştırıldığı bir işlev üstlenmiştir.

Sözü edilen sürece merkezi yönetim gümrük vergisi muafiyeti, vergi indirimi ve benzeri teşvik araçlarını içeren yatırım teşvik programları ve yasal düzenlemeler ile destek verirken, yerel yönetimler yer seçim aşamasındaki yatırımların hayata geçmesini kolaylaştıracak ve hızlandıracak arsa tahsisi, plan değişiklikleri ve benzeri düzenlemeleri yaparak katkı koymuşlardır. Bugün geline noktada kentlerimizin çoğu her bir aksında inşaatların sürdüğü bir şantiye alanı haline gelirken, ekonomide ise tarım, sanayi, madencilik gibi üretken sektörlerin yerini son yıllarda üretken olmayan inşaat sektörü almıştır. Oysa kentler için üretken sektörlere yönlendirilmiş ve kendine özgü potansiyellerini sürdürülebilir bir çerçevede değerlendiren yatırımlarla bir gelişim trendi yakalamak büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle kentlerin potansiyelleri iyi tespit edilmeli, ekonomik yapıda sektörel çeşitlilik teşvik edilmeli ve yatırımlar bu doğrultuda yönlendirilmelidir. Aksi halde birbiri ardına hizmete giren rant temelli yatırımlar, kentlerin tek tipleşmesi ve üretimin mekânından tüketimin mekânına dönüşmesi sürecini hızlandıracaktır.

Bu bağlamda ülkemizin önemli sanayi kentlerinden biri olan Manisa'da son yıllarda önemli ölçüde kamu, özel, kamu ve özel ortaklı makro ölçekli yatırımların gerçekleştiği veya proje aşamasında olduğu görülmektedir. Kamu yatırımları özel yatırımı teşvik edecek biçimde enerji, ulaştırma-haberleşme, eğitim, sağlık ve diğer kamu hizmetlerinde yoğunlaşırken, özel sektör yatırımlarını kolaylaştırmak üzere

verilen yatırım teşvik belgelerinin önemli bir bölümünün de imalat ve hizmetler sektörüne yönelik olduğu görülmektedir. Ancak kentin önemli bir potansiyeli olan ve bir ekonominin kendi kendine yeterliliğinin temel belirleyicisi konumunda bulunan tarım sektörünün göz ardı edildiği dikkati çekmektedir. Oysa TR33 Bölgesindeki toplam tarım alanlarının %32'sine sahip olan kent, ürün bazında uzmanlaşmıştır ve ihracata yönelik meyvecilikte lider konumundadır. Ülkenin kuru üzüm üretiminin yarısından fazlası Manisa ilinde gerçekleşmektedir. Beyaz et ve yumurta üretiminin yanı sıra organik tarım ve iyi tarım uygulamaları açısından da kent önemli bir potansiyele sahiptir (Url-1).

Öte yandan kentte gerçekleşen yatırımların mekansal dağılım açısından büyük çoğunluğunun kentin batısında konumlanan ve kurulduğu yıldan itibaren başarılı bir büyüme grafiği yakalayarak gelişen Manisa Organize Sanayi Bölgesini (MOSB) desteklemek üzere gerçekleştirildiği gözlenmektedir. Manisa günümüzde güçlü bir sanayi kenti konumundadır ancak kentin başta tarım ve turizm olmak üzere geliştirilmesi gereken diğer sektörlerinin göz ardı edilmesi, kentin tek sektörlü gelişimine neden olmuş ve sanayi sektörü kentin mekansal gelişimini de başlı başına yönlendiren bir unsur haline gelmiştir. Mevcut sanayi alanının ve zaman içinde kentin verimli tarım toprakları üzerine yayılarak gelişmesi, yerleşmenin yaşanabilirlik ve sürdürülebilirlik anlamındaki geleceği açısından da tehdit oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra 18 Mart 2014'te yürürlüğe giren Milli Parklar Yönetmeliği ile Manisa Spil Milli Parkı gibi doğal nitelikli alanların da kentsel sermayenin gelişmesine ve büyümesine aracılık edecek biçimde kullanılma riskini arttırdığı görülmektedir.

Bu çalışma temelinde, 6360 sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun doğrultusunda 2014 yerel seçimlerinde büyükşehir statüsüne kavuşan Manisa ilini konu alan kamu, özel, kamu ve özel ortaklı yatırımları sektörel açıdan ele alıp incelemeyi, yatırımların kentin mekânsal ve toplumsal açılardan geleceğine olan etkilerini değerlendirmeyi ve sanayi sektörü dışındaki üretken sektörlerle yönelik alternatif yatırımlar önererek geleceğin Manisa'sını sürdürülebilirlik ilkeleri çerçevesinde yeniden kurgulamayı amaçlamaktadır.

Çalışmanın gerçekleştirilmesinde izlenen yöntem kapsamında; ilgili kurumlardan alınan mevcut ve proje aşamasında olan yatırımlar sektörler itibarıyla sınıflanmış, kentin bu yatırımlarla beslenerek giderek tek sektör üzerinde geliştiği (sanayi sektörü), özellikle kentte önemli bir potansiyel olan tarım alanlarının giderek bu bağlamda yok edildiği, bununla birlikte Spil Milli Parkı gibi doğal alanların da yeni yasa ve kentleşme sonucu tahribata uğrama riski taşıdığı verilerle ortaya konacaktır. Kentin batısında konumlanan sanayinin yıllar içinde etaplar halinde büyümeyi sürdürdüğü ve dolayısıyla da kentin gelişim yönünü batısında yer alan

İzmir'e doğru çektiği ve önemli yatırımların yer seçim kararlarını da bu temelde şekillendirdiği vurgulanmıştır. Çalışmada kapsamlı bir literatür araştırması ve kurumsal verilerin yanı sıra, Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü 2013-2014 eğitim yılında hazırlanan ve Manisa ilini konu alan, bitirme projeleri ve alan araştırmaları verilerinden yararlanılmıştır.

Çalışmanın beklenen en temel sonucu; Manisa ilini konu alan mevcut ve öneri yatırım kararlarının büyük çoğunluğunun aslında kentte temel sektör konumunda olan sanayiye geliştirmek üzerine kurgulandığı, bu durumun kentin sahip olduğu diğer potansiyellerin ülke ve kent ekonomisine katkı sağlayacak biçimde değerlendirilmeyerek atıl durumda kalmasına, hatta kimi durumlarda sanayi gelişimi uğruna feda edilmesine neden olduğu ve ulaşım, üniversite, büyük ölçekli alışveriş mekanları gibi kentsel rant değerlerini belirleyen önemli arazi kullanım kararlarının ve dolayısıyla kentsel mekanın gelişim yönünün salt sanayi sektörüne bağlı olarak şekillendiği gerçeğini somut verilerle ortaya koymaktır. Bu çalışmayla üretken sektörler olan tarım, madencilik ve turizm açısından önemli potansiyeller sunan kent için alternatif sektörleri sürdürülebilir biçimde değerlendiren yeni bir gelecek tarif edilmesi amaçlanmaktadır.

2. Neoliberal Politikalar Ekseninde Kentlerin Dönüşümü ve Yasal Düzenlemelerin Etkileri

Dünya genelinde hakimiyet kazanan kapitalist üretim biçimi, varlığını devam ettirebilmesinde önemli rolü olan toplumsal ilişkilerin sürekliliğini de yeniden üretebilmek için mekânı etkin bir şekilde kullanmış ve süreç içerisinde mekânın kendisi kaçınılmaz olarak meta haline dönüşmüştür. Lefebvre, kapitalist sistem için mekânın vazgeçilmez bir meta olduğunu ve içine girdiği dönemsel krizlerden kurtulma başarısının mekânı keşfetmesinden kaynaklandığını öne sürmüştür (Kentli, 2012). Kapitalizmin bugün ulaştığı aşamada sermaye, kent mekânını üretim, dolaşım ve tüketim ilişkilerinin örgütlediği bir yer olmaktan ziyade meta haline gelerek sermaye birikim süreçleri açısından yaşamsal önem kazanan bir varlık olarak görmektedir. Bunun nedeni neoliberalizmin, her şeyi bir meta olarak değerlendirmesi ve piyasa ortamını en etkin kararların verildiği mekân olarak tanımlamasıdır.

1970'li yıllardan sonra uygulamaya konan neoliberal politikalar, kapitalist sistemin dönemsel olarak içine girdiği krizlerden kurtulmak ve sermayenin kendisini kentsel mekânda yeniden üretmesini sağlamak amacıyla ortaya çıkmıştır. Sermaye birikim süreçleri ve teknolojiye ortaya çıkan gelişmelere paralel olarak, önceleri kendisini ulusal ve hatta yerel ölçekte tanımlayan sermayenin giderek ulusal sınırlamaları aşma kaygısı ön plana çıkmıştır. Bu noktada kentsel mekan neo-libe-

ral politikalar açısından özel önem kazanmıştır. Sermayeyi çekmek üzere rekabetçi bir süreç içine giren kentler, yarışmacı özelliklerini ortaya çıkaracak biçimde neo-liberal politikalar ekseninde yeniden düzenlemiştir. Sözü edilen rekabet ortamı kentler için farklı sonuçlar ortaya koymuş, sermaye yatırımları tarafından tercih edilen kentler küresel kademelenmede öne çıkarken, sermaye açısından elverişli koşulları sunamayan ve yatırım çekmede başarısız olan kentler ekonomilerindeki gerilemelere bağlı olarak olumsuz etkilenmiştir. Mekân, kapitalist sistem için yatırım ve onun üzerinden bir değer elde etme aracına dönüşerek sermayenin gücünün pekişmesini sağlamaktadır (Kentli, 2012). Birikim süreci sonrası elde edilen yeni sermaye birikimlerinin yeni yatırımlara dönüştürülememesi ve rakip konumundaki sermaye sahiplerinin kâr oranlarının düşmesi krize neden olmaktadır. Bu durumda sermaye artı değer kazanacağı yeni alanlara kaymakta ve birincil döngüden ikincil döngüye yani yapıyı çevreye yatırılarak krizden çıkış yolu aranmaktadır. Bu rekabet ortamı içinde kentlerin, yerel potansiyellerini ve özelliklerini ortaya çıkaracak yatırımları yönlendirme becerileri önem kazanmaktadır.

Kapitalist ülkeler bu ekonomik başarıyı yakalamak, sermayeyi çekmek, uluslararası bir sanayi, turizm ve finans merkezi olabilmek için gerekli ortamı oluşturmak adına birçok büyük kentsel proje geliştirmiştir. Planlama sistemi de süreci kolaylaştırmak üzere esnekleştirilerek projelerin hazırlanma sürecini kolaylaştırmış, uygulamalarda özel sektöre ağırlık veren kamu-özel ortaklıkları oluşturulmuştur. Sonuç olarak kentler kapitalist toplumda pazarlanan, reklamı yapılan ve yeniden üretilen bir meta haline gelmiştir.

1980 sonrasında dışı açılımcı politikaları ile Türkiye de, dünya ekonomisi ile bütünleşerek hızlı bir değişime uğramıştır. Neoliberal politikalar, tarıma verilen devlet desteklerinin azalmasına sebep olurken, sanayileşmedeki artış kır-kent dengesini değiştirerek iç göçü hızlandırmıştır. Özellikle imar düzenlemeleri yoluyla büyük kent parçaları üstünde olağanüstü rantlar yaratılarak büyük sermayenin yararlanması için gerekli koşullar hazırlanmış, kamuya ait değerli kent arsaları ve gayrimenkulleri birbiri ardına özelleştirilmiştir. Neoliberal ekonomi politikaları kapsamında kent, finans, ithalat ve ihracat ile birlikte en önemli rant alan olarak ortaya çıkmıştır. 1980 sonrasında büyük sermaye 1960 ve 1970'lerin karlı yatırım alanlarını terk ederek arsa spekülasyonuna yönelmiştir (Öktem, 2011).

Bu bağlamda ortaya çıkarılan yeni yasa ve yönetmelikler kentsel rantın büyük sermaye tarafından bölüşümünde kolaylaştırıcı etkisi olmuş, kamu yararı kavramı ile birçok doğal alan bölüşümün parçası haline gelmiştir. Ülkenin küresel ekonomiye eklenmesinde kilit nokta olarak görülen kentte bu bağlamda bir dizi yeni mekânsal düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Desantralize olan sanayinin terk ettiği alanların iş merkezleri, oteller, lüks konut alanları, finans merkezleri, alışveriş merkezlerine dönüşmesi, tarihi ve doğal koruma alanlarının turizme açılması, gece-

kondu alanlarının af kapsamında ıslah imar planları yoluyla çok katlı yapılaşmaya açılması ve süreç içerisinde bir kısmının lüks yaşam alanlarına dönüşmesi temel uygulamalar olmuştur. Çeperler ise büyük ölçekli tüketim mekanları ve lüks konutları içeren kapalı konut siteleri için yeni dönüşüm alanları haline gelmiştir. Birçok kentsel projeyi geliştirebilmek üzere projede kültürel aktivitelere yer verilmiş ve bu tür alanlar kentsel dönüşüm adı altında uluslararası etkinlik ya da organizasyonlar için yeniden yapılanmıştır. Özetle tüm projelerde kentsel rant ön plana çıkarılmıştır. Çıkarılan yeni düzenlemelerle kamu özel ortaklıkları yoluyla kurulan şirketlerle olan ilişkilerin yasal bir zemine oturtulması da sağlanmıştır. Bu yolla özel sermaye ve yerel yönetim arasındaki ilişki sağlamlaştırılırken, ulaşım, sağlık, kültür vb. birçok belediye hizmeti şirketler yoluyla sağlanır hale getirilmiştir. Bu bağlamda kentlere yapılan yatırımlar özellikle yüksek ve hızlı getirisi olan, rant odaklı sektörlerle kaymış, kentlerin sahip olduğu diğer potansiyeller göz ardı edilmiştir. Bu durum uzun vadede kentleri küresel rekabet ortamında geri plana iterken, sömürülen kentler çöküntü alanı haline gelmekte ve kapitalist sermaye rant beklentilerini karşılayacak yeni yerlerin arayışına girmektedir.

Bu bağlamda Manisa ili de büyük sermaye grupları açısından önemli bir yatırım alanı potansiyeli taşıyan, kentsel rantın yüksek olduğu illerden biridir. Tarım, madencilik, turizm alanında sahip olduğu güçlü potansiyellerle sektörel bir zenginliğe sahip Manisa ilinde, sadece sanayi sektörünün ön plana çıkması, sermayenin hızlı ve yüksek getirisi olan yatırımları tercih etmesinin bir göstergesidir. Kente yapılan ulaştırma, enerji ve eğitim gibi kamu yatırımlarının da aslında sanayi sektörünü teşvik etmek üzere gerçekleştirilmekte, bu durum kentin sahip olduğu diğer potansiyellerin yeterince değerlendirilemeyerek atıl hale gelmesine neden olmaktadır. Önemli bir kültürel mirasa ve doğal güzelliklere sahip kentte turizm sektörünü geliştirmek üzere 2000-2014 yılları arasında yapılan kamu yatırımının sadece 1 001 000 TL olması bu görüşü destekler niteliktedir (Tablo 1). Benzer biçimde kömür ve linyit özelinde önemli endüstriyel hammadde kaynaklarına sahip kentin bu potansiyeli de ulusal ve uluslararası piyasalarda yeterince değerlendirilememektedir. Özel sektör yatırımlarının tarıma dayalı olmayan sanayi alanına yönelmiş olması, ürün çeşitliliği bakımından önemli tarım potansiyeline sahip kentte tarım sektörünün geri planda kalmasına neden olmaktadır.

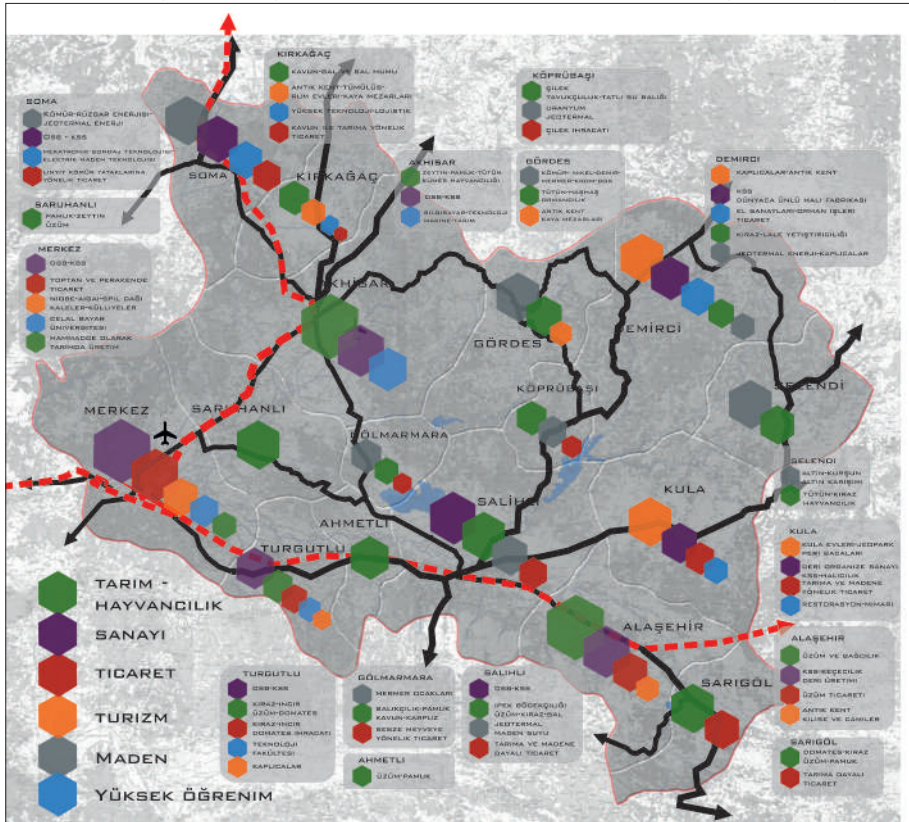
Bu noktada, kentin sahip olduğu diğer potansiyellerin de devreye sokulduğu, kentin çok sektörlü gelişimine olanak veren bir yatırım stratejisinin geliştirilmesi gerekmektedir. Farklı sektörlerle yapılacak kamu ve özel yatırımların süreç içerisinde birbirini besleyecek biçimde kurgulanması ile kent, sektörel zenginliğini iç ve dış piyasalarda ortaya koyabilen, dayanıklı ve gelişmiş bir ekonomik yapıya sahip olacaktır. Kentin mekansal anlamda da daha cazip bir yapıya kavuşmasıyla, kendi sermayesini ve artı değerini yine kendi içinde kullanması ve arttırması mümkün olacaktır. Burada vurgulanması gereken en önemli konu, doğal alanlar, tarım alan-

ları, milli park alanları vb. özelindeki kentin yeraltı ve yerüstü zenginliklerinin kouruma kullanma dengesi gözetilerek kentsel ekonomiye eklenmesidir.

3. Manisa İlinin Özellikleri ve Gelişim Potansiyelleri

Manisa, Ege Bölgesinin en önemli iki havzası olan Gediz Havzası ve Bakırçay Havzası'nda konumlanmıştır ve bu nedenle bölgenin en verimli tarım topraklarına sahip il konumundadır. İzmir metropolünün etki alanında olması, İzmir ile sıkı gündelik ilişkiler içinde bulunması ve kentsel işlevler açısından önemli ölçüde süreklilik ve yakınlık arz etmesi, İzmir metropolünün karar alma süreçlerinden de önemli ölçüde etkilenmesine neden olmaktadır. Bu nedenle Manisa bir metropol alt merkezi konumundadır.

2012 tarihli Adrese Dayılı Nüfus Kayıt Sistemine göre 1.346.162 nüfusu ile Manisa, Türkiye'de 14.sırada yer almaktadır. Ülke nüfus artış hızına oranla il nüfusunda 1965 yılından günümüze kadar sürekli bir azalma gözlenmiş hatta

Harita 1. Manisa İli Gelişim Potansiyelleri

2010-2011 yılları arasında nüfus kaybına uğradığı belirlenmiştir. Bunda en önemli etken ekonomik koşulların nüfus için yeterli olmaması ve dolayısıyla da kent dışına önemli bir göç vermesidir. 2012 yılı verileri incelendiğinde TR 33 Bölgesi içerisinde net göç hızı %0-1,37 negatif olan (verdiği göç aldığı göçten daha fazla olan) tek ilin Manisa olduğu görülmektedir. Özellikle 15-29 yaş grubu arasında verilen göç diğer gruplara oranla daha yüksektir (DEÜ, 2014).

Manisa güçlü sanayi yapısıyla Financial Times tarafından Avrupa'nın yatırıma en elverişli bölgesi olarak seçilmiştir. İl sektörel bazda ele alındığında, tarım, turizm ve yer altı kaynakları özelinde de oldukça önemli potansiyellere sahiptir ancak bu potansiyellerini etkin bir biçimde kullanamamaktadır.

1. Tarım: Verimli topraklara sahip olan Gediz Havzası içerisinde yer alan Manisa'nın, toplam tarım alanı 519757 ha.'dır. Toplam tarımsal arazilerin yaklaşık %40'ı sulanabilir durumdadır (Manisa Gıda, Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü-2012, 2013). 2012 yılı verilerine göre 73 823 hektarlık bağcılık alanı ile Türkiye'nin en fazla bağ alanına sahip, 89 544 hektarlık zeytin ağacı alanı ile en büyük zeytin ağacı alanına sahip 4. il konumundadır. 2012 yılında toplam işlenen tarım alanı ve uzun ömürlü bitkiler alanı 489 915 ha'dır (TÜİK, 2012a). Özellikle tütün ve kuru üzüm üreticiliğinde ülkede ilk sırada yer almaktadır. Manisa tarımında, bitkisel üretim ağırlıklı yer tutarken, tarımsal faaliyetler, pazar ekonomisine geçiş ile geleneksel hububat üretiminden sanayi bitkileri üretimine yönelmiş ve pamuk, tütün, zeytin gibi sanayi bitkilerinin üretimi yaygınlaşmıştır. Bölge illeri arasında tarımsal ürünlerde en çok ihracat yapan il olan Manisa'nın üzüm ihracatı toplam tarımsal ihracatının %44'ünü oluşturmaktadır ve ülkenin kuru üzüm üretiminin yarısından fazlası Manisa'da yapılmaktadır. İhracata yönelik meyvecilikte Manisa, Türkiye ortalamasının üzerinde ve lider konumundadır. Sofralık ve yağlık zeytin ile tütün ilin diğer en yüksek getiri sağlayan ürünleridir. Bunların yanı sıra ilde zengin jeotermal enerji kaynakları potansiyelinin var olması seracılık açısından avantaj sağlarken, örtü altı tarımı TR33 bölgesi illeri arasında ilk sırada yer almaktadır. Organik tarım ve iyi tarım uygulamalarında da çalışmalar yoğunlaşmıştır. Manisa beyaz et üretiminde iller bazında 3. sırada, bölgesinde ise beyaz et üretiminin tamamına yakınına karşılık olarak ilk sırada bulunmaktadır (Zafer Kalkınma Ajansı, 2013). İlde tarımsal üretim değeri artarak 2010 yılında 5 milyar TL'ye yaklaşmış, daha sonra düşüş göstererek 2012 yılında 4,3 milyar TL olmuştur (TÜİK, 2012b). 1990-2014 yılları arasında kentleşme sürecine bağlı olarak meydana gelen değişimler ve özellikle sanayileşme ile birlikte çevreye doğru yayılan kent önemli tarım alanların yok olarak kentsel alanlara dönüşmesine neden olmuştur. 1990-2014 yılları arasında özellikle merkez ilçede yapay alanların 3685 ha artmasıyla, tarım alanlarında 2690 ha azalma söz konusu olmuş ve bu alanlarda kentleşme sürecine bağlı olarak yapay alanlara dönüşmüştür. Yine aynı şekilde orman alanlarında 263 ha alanın azaldığı gözlenmiştir (Çavdar, 2014).

2. Sanayi: Manisa, İstanbul, Ankara ve İzmir ile birlikte yüksek teknoloji imalat sanayinin hem yoğunlaştığı hem de yığıldığı iller arasındadır (BGUS, 2013). 2009 yılı itibariyle bölgesinin toplam sanayi ihracatının %92'sini tek başına gerçekleştiren kent, Ege bölgesinin İzmir'den sonra ikinci sanayi ve ticaret merkezidir. Yüksek katma değerli elektronik sektörü ve bu sektörlerin yan sanayi kolları ilde oldukça gelişmiş durumdadır. Beyaz eşya sektörü ve otomotiv yan sanayisi de ön plana çıkan sanayi kolları arasındadır (Zafer Kalkınma Ajansı, 2013). 2012 Yılında Manisa'dan yapılan ithalatın ekonomik faaliyetlere göre dağılımında en büyük pay %95 ile imalat sektörüne aittir. Aynı yıl ihracatın ekonomik faaliyetlere göre dağılımına bakıldığında ise en büyük payın %97 ile yine imalat sektörüne ait olduğu görülmektedir (TÜİK, 2012b). Manisa'da sanayi, Cumhuriyetin ilk yıllarında gıda, dokuma ve deri gibi sanayi dallarında yoğunlaşırken, 1970'li yıllarda tarımsal ağırlıklı sanayi yapısı değişmeye başlamış ve 1980'li yıllardan sonra üretim çeşitliliği çoğalmıştır. 2000'li yıllara gelindiğinde uluslararası piyasalara hitap eden tarıma dayalı sanayi ürünleri yanında özellikle elektronik sanayi gibi yüksek katma değerli diğer sanayi ürünlerinin de üretimi ilde önemli büyüklüğe ulaşmıştır. 1957 yılında işletmeye açılan Soma Termik Santrali ve 1960 yılında hizmete giren Demirköprü Hidroelektrik Santrali imalat sanayindeki gelişmeleri hızlandırırken, 1970 yılında MOSB'nin hizmete girmesi sanayi gelişimini ulusal ve uluslararası piyasada önemli bir noktaya taşımıştır. MOSB içinde yer alan firmalar çeşitlilik ve sektörel zenginliği de beraberinde getirmiştir.

3. Ticaret: Ticaret sektörü Manisa il ekonomisi içinde %15,2'lik oranla üçüncü sektör konumundadır (T.C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2012). 2012 Yılı TÜİK ihracat verilerine göre İzmir %51, Manisa %25 ve Denizli %15'lik paylara sahiptir. İlin ihracatı 2004-2012 yılları arasında %85,5 oranında artış göstermiştir. Türkiye İhracatçıları Meclisi verilerine göre 2012 yılı itibari ile Manisa %87'lik payla TR33 bölgesinin ülke ihracat değeri içerisinde ilk sırayı almaktadır. TR33 Bölge Planı raporuna göre bölgede en fazla dış ticaret fazlası veren (580.505.320 \$) il olan Manisa'nın 2002-2012 yılları arasındaki ithalat değeri de %6 oranında artmıştır. TÜİK 2012 verilerine göre 2010 yılı Türkiye toplam dış ticaret performansı 300 milyar dolar iken Manisa ili toplam dış ticaret değeri 64 milyon dolar ve Türkiye toplam dış ticaret performansının %1'lik diliminde yer almaktadır (DEU, 2014). Manisa'nın ihracatı yüksek (%43) ve orta-yüksek teknoloji (%32,7) sektörlerde ve %68,3 oranla tüketim mallarının ihracatında yoğunlaşmaktadır. Kent yüksek teknoloji ürün ihracatıyla Türkiye ortalamasının oldukça üzerindedir ve %9,9 ile yüksek teknoloji sektörlerdeki istihdam payı Türkiye'de en yüksek olan ildir. Kente 2012 yılı itibarı ile 11 adet teşvik belgeli yabancı yatırım gelmiş ve 306 milyon TL'lik yatırım yapılmıştır (Zafer Kalkınma Ajansı, 2013). Ticaret potansiyeli en yüksek olan merkez ilçede, ticaret alanları; geleneksel kent merkezi, önemli ulaşım aksları boyunca lineer olarak yer seçmiş konut altı ticaret ve de-

santralize olmuş büyük ölçekli tüketim mekanları özelinde bir gelişim göstermektedir. Her ne kadar kentte yeni açılan büyük ölçekli alışveriş merkezleri, tüketim alışkanlıklarını etkilediyse de, geleneksel merkez, süregelen zanaat işleri, tarihi ve mimari dokusu, ulaşılabilirliği ve çeşitliliği açısından önemli bir potansiyeli günümüzde de barındırmaktadır.

4. Turizm: İldeki turizm tesisleri, genel olarak jeotermal kaynakların bulunduğu bölgelerde, kaplıca niteliğinde ve düşük niteliklidir. Bunun sebebi ülkemizde turizmin ağırlıklı olarak kıyı turizminde yoğunlaşmasıdır. Kalkınma Bakanlığı'nın taslak bölgesel gelişim raporuna göre Manisa, sağlık ve termal turizm açısından gelişim gösterecek iller arasında yer almaktadır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde şehzadelerinin saltanat tecrübesi edindikleri önemli siyasi merkezlerden biri niteliğinde olması kentin “Şehzadeler Kenti” olarak anılmasını sağlamıştır. Bu bağlamda Manisa'nın hem antik dönemden günümüze kadar gelen antik yerleşmeleri içinde barındırması, hem de Osmanlı döneminin önemli bir merkezi olması önemli bir kültür turizmi merkezi olmasını sağlamaktadır. Yine aynı şekilde ekolojik çeşitlilik ve turizm açısından önemli bir potansiyele sahip olan ve milli park statüsünde bulunan Spil Dağı ve diğer doğal güzellikler, Manisa'yı doğa ve spor turizmi açısından da önemli kılmaktadır. Manisa lalesi, mesir macunu gibi ürünleri günümüzde uluslararası alanda da marka haline gelmiştir. 2011 yılında TR33 Bölgesine gelen yabancıların %43,4'ü Manisa'yı tercih etmiş (Zafer Kalkınma Ajansı, 2013), Manisa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2013 verilerine göre de Manisa iline gelen turist sayısında 2012 yılında %10.98'lik bir artış olmuştur. Bu oranlar ilin turizm açısından potansiyel taşıdığını göstermektedir.

5. Madencilik: Jeolojik açıdan karmaşık bir yapıya sahip olan Manisa madencilik sektöründe kömür ve linyitte yoğunlaşmaktadır. Feldspat, alçıtaşı, bor minerali, çimento hammaddeleri, kireçtaşı, kaolen, toprak sanayide kullanılan kil ve alüminyum oksitler endüstriyel hammaddeler olarak çıkarılırken, altın, gümüş, kurşun, bakır, çinko, demir ve antimon da metalik madenler olarak çıkarılmaktadır. Diğer önemli maden oluşumları; titan, kömür, jeotermal, zeolit, disten, uranyum, mermer, civa, mangan, dolomit, zımpara, linyit, perlit, antimon, asbest, fosfat, kükürt, marn, nikel vb.dir. Mermer açısından önemli bir potansiyele sahip olan ilde özellikle Demirci ilçesinde sarı-açık yeşil, yer yer koyu kahve renkli ve tamamen aragonit kristallerinden oluşmuş Demirci Oniks mermeri, Akhisar'da da Ege Kahve olarak tanımlanan koyu kahve-kırmızı renkli mermer oluşumları mevcuttur. Ayrıca il titanyum potansiyeli açısından da Türkiye'nin en önemli bölgesidir. Manisa-Gördes-Kuyumazdere'de, Benlieli Ovası'nda, Demirci Çayı'nda, Gördes Çayı'nda ve Salihli ile Turgutlu ovalarında önemli titanyum zenginleşmeleri bulunmaktadır. Kaliteli linyit yataklarına sahip olan ilde linyit sahaları ağırlıklı olarak Soma ilçesinde yer almaktadır. Bununla birlikte kömür ve linyite olduğu kadar diğer madenlere ağırlık verilmemesi uluslararası arenada önemli paya sahip

olabilecek değerli maden kaynakları potansiyelini etkisiz kılmaktadır. Yer altı zenginliği açısından sadece Soma ön plana çıkmıştır. Öte yandan kent yenilenebilir enerji kaynakları açısından hidrolik, jeotermal ve rüzgâr potansiyeline de sahiptir. TR33 Bölgesi'ndeki 3 adet hidroelektrik santralden en büyüğü olan 69 MW kurulu güce sahip Demirköprü Hidroelektrik Santrali Manisa ilinde yer almaktadır (Zafer Kalkınma Ajansı, 2013).

Manisa için bir diğer önemli husus ise, 6360 sayılı Kanunla büyükşehir haline gelmesidir. Kanunun il genelinde bütüncül planlama yaklaşımlarına olanak sağlanması ve hizmetlerin etkin ve bütüncül şekilde yürütülmesi, kaynakların daha etkili ve dengeli bir şekilde dağılımının ve kullanımının sağlanması, genel bütçe vergi gelirlerinden normal il belediyelerine göre daha fazla pay almaları gibi avantajlı yanlarının yanı sıra bazı dezavantajları da bulunmaktadır. Özellikle İl Özel İdarelerinin kaldırılması ile birlikte belediyeler il geneline hizmet etme görev ve yetkisini almış ancak; coğrafi koşulların zorluğu ve hizmet alanının büyümesi gibi sebeplerden dolayı bu sorumluluğu kaliteli bir şekilde yerine getirmesi zorlaşmıştır. Özellikle Manisa gibi kent merkezinin ilin geometrik merkezi yerine batısında yer alması bu sorunu daha da arttırmaktadır. Bu durum il merkezine yakın olan ilçeler için avantaj sağlarken, çeperde yer alan ve merkez ilçeye uzaklığı 150km.'den fazla olan iller için hizmet götürme açısından sorun oluşturmaktadır. Manisa il merkezinin İzmir'e çok yakın konumlanmış olması nedeni ile İzmir ile günlük seyahatlerin en çok yaşandığı yerleşme olma özelliğini sağlamaktadır. Özellikle MOSB içindeki firmalarda çalışanların ve Celal Bayar Üniversitesi'nde okuyanların önemli bir bölümü İzmir'den günlük olarak Manisa'ya gidip dönerken, İzmir'e çalışmaya ve okumaya gidip gelen ve Manisa'da yaşayan nüfus ise oldukça düşüktür. Dolayısıyla kentin İzmir-Ankara karayolu ulaşım aksında yer alan başta Turgutlu olmak üzere, Ahmetli ve Salihli ilçelerinin ve İzmir-İstanbul bağlantısı üzerinde konumlanmış olan Saruhanlı ve Akhisar ilçelerinin gelişmesinde etkili olmuştur. İl merkezine uzak olan ve önemli ulaşım bağlantıları üzerinde bulunmayan diğer ilçeler ise gelişmişlik açısından geri kalmıştır. Büyükşehir olması ile birlikte il merkezinin hizmet götürme ve ilçelerinin eşit oranda hizmetten faydalanması yeterince zorlayıcı bir etken olurken, İzmir'e olan yakınlık aslında Manisa'yı ana metropole bağımlı bir alt merkez haline getirmiştir. Bu da ilin özellikle ana metropole yakın veya buraya ulaşım imkânı kolay olan ilçelerinin ve il merkezinin daha da gelişmesini sağlarken ilde elde edilen artı değer ilin dışına da kaymasına neden olmaktadır. Yatırım İzleme Koordinasyon Merkezleri ile merkezi idarenin yerel yönetime müdahale edebilir duruma gelmesi yerel yönetimin katılımcı yapısını ortadan kaldırırken, özellikle yerel bağlamda bilinen sorunlar ve potansiyellerin kentin gelişimi yönünde kullanılmasını zorlaştırmıştır. Manisa il genelinde köy sayısının fazla olması ve ulaşım açısından buralara yeterli hizmet götürülebilmesi diğer bir sorundur. Dolayısıyla merkez ve çevresi yeni kanunla

daha iyi hizmet alan ve yatırımları kendine çeken bir alan olarak büyürken, çeperde kalan ve yeterince hizmet götürülemeyen alanlar il genelinde daha geri planda kalacaktır. Bu durum il genelinde oluşturulacak alt bölge koordinasyon ekiplerince ilçelerin potansiyelleri doğrultusunda yeni yatırım ve teşvik önerileri ile yeni stratejik kararların üretilmesini gerektirmektedir. Dolayısıyla ilin alt kademe bölgelere ayrılarak yatırım ve teşviklerin öncelikli olarak geliştirilmesi gereken bölgelere yönlendirilmesi, ilde yaşanabilecek bu dezavantajı minimuma indirebilecektir.

Üst Ölçekli Planlarda Manisa

23.06.2014 tarihinde onaylanan 1/100000 ölçekli İzmir Manisa Çevre Düzeni Planında, ilin gelişim yönünün batı olarak öngörüldüğü ve özellikle sanayi yatırımının ön plana çıktığı, ana ulaşım bağlantıları üzerinde yer alan ilçelerin gelişimi desteklenirken tarımsal gelişimin kısıtlı kaldığı tespit edilmiştir. Plan kapsamında; dağınık halde bulunan sanayi alanlarının OSB'lere dönüştürülmesi ve belirli alt bölgelerde geliştirilmesi, termal kaynaklı turizm gelişim alanlarının oluşturulması ve kentin ticaret ve hizmetler sektörünün sadece ana kent merkezi ile ana ulaşım ağı üzerinde yer alan ilçelerde gelişim göstermesi öngörülmüştür. Maden ve yer altı kaynaklarını geliştirici önemli bir yatırım kararının planlarda olmadığı, maden çıkarım alanlarının sadece Soma ve çevresi ile sınırlı kaldığı görülmektedir.

Plana göre 2025 yılı Manisa ili toplam nüfusu 1.456.500 kişi, merkez ilçe nüfusu ise 400.000 kişi olarak belirlenmiştir. İlçe bazında irdelendiğinde; sanayi açısından Akhisar, Alaşehir, Salihli, Soma, Turgutlu ilçelerinde, turizm açısından ise Ahmetli, Akhisar, Salihli ilçelerinde plan kararları görülmektedir. Maden sektörüne yönelik plan kararları sadece Soma ilçesi için üretilmiştir. Tarıma yönelik kararların üretildiği ilçeler ise Ahmetli, Alaşehir, Kırkağaç, Salihli, Selendi ve Turgutlu'dur.

Plan kararları, Manisa ilinin sanayi sektörü ağırlıklı olarak gelişimini öngörmektedir. Merkez ilçede sanayi özellikle batı aksında gelişim gösterirken kuzeyde verimli tarım alanları üzerinde konut gelişim bölgeleri ayrıldığı görülmektedir. Kent, üniversite ve sanayi kenti olarak gelişirken turizm ve tarım sektörleri bu gelişimden yeteri pay alamamakta, yatırımlar özellikle sanayi ve ticaret sektörlerinin gelişimini destekleyecek şekilde alanda yer seçmektedir. Ticaret gelişimi de geleneksel ticaret merkezini dışlarken, yine ana aks üzerinde ve batıya doğru büyük alışveriş merkezleri şeklinde bir dönüşüme girmiştir. Bu bağlamda kentin önemli el zanaatları süreç içerisinde yok olurken sanayiden beslenecek olan tarım sektörü de sanayinin elektrik elektronik ağırlıklı bir yapıya dönüşümüyle önemli bir gelişim imkanını kaybetmiştir. Aynı şekilde kentin bir marka kent olarak gelişmesinde katkı sağlayacak önemli tarihi özelliklere sahip olması ve 'Şehzadeler Kenti' ola-

rak anılmasını sağlayacak derecede önemli bir turistik potansiyele de sahip olmasına rağmen kentte bu özelliğini ortaya çıkarabilecek herhangi bir planlı çalışma veya yatırım görülmemiştir. Yine aynı şekilde ülke içinde önemli milli park alanlarından birine sahip olan ve oldukça çeşitli ve özellikli flora ve faunaya sahip olan Spil Dağı da bu gelişim ve yatırım kararlarından koruma kullanma dengesini sağlayabilecek oranda faydalanamamıştır. 2014 yılında yürürlüğe giren Milli Parklar Yönetmeliği ile Manisa Spil Milli Parkı gibi doğal nitelikli alanların da kentsel sermayenin gelişmesine ve büyümesine aracılık edecek biçimde kullanılma riskini arttırdığı ve alanda turistik tesislere yönelik yapılaşmaların başladığı gözlenmektedir.

Yapılan 1/100000 çevre düzeni planı ile de sanayi özelinde getirilen öneriler var olan endüstriyel gelişmelerin tekil yapılaşmasının engellenmesi ve organize nitelikte olmayan sanayi alanlarının organize duruma getirilmesi şeklindedir. Çevre Düzeni Planı ile Manisa il sınırları içinde düzenlenmiş olan organize sanayi bölgelerinin toplam büyüklüğü 2772 hektara ulaşmıştır. Bu alanların yaklaşık 409 hektarlık bölümü tümüyle yapılaşmış, 549 hektarlık bölümü kısmen yapılaşmış, 1814 hektarlık bölümü ise tümüyle boş durumdadır (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2014).

Rekabetçilik endeksi çalışmalarına göre birçok açıdan değerlendirilen kentin, Uluslararası Rekabetçilik Araştırmaları Kurumu'nun 2009-2010 araştırma raporunda genel rekabet endeksindeki yeri 22. Sırada, Ekonomi ve Dış Politika Araştırma Merkezi'nin hazırladığı raporda 26.sırada ve Kalkınma Bakanlığınca hazırlanan araştırmada 23. sırada yer aldığı görülmektedir. Bu araştırmalara göre ilin öne çıkan özellikleri markalaşma becerisi ve yenilikçilik, ekonomik etkinlik ve canlılık, kişi başına düşen ihracat tutarı ve yüz bin kişiye düşen patent sayısıdır (Dursun, 2013).

4. Manisa'da Sektörel Bazda Büyük Ölçekli Kamu ve Özel Sektör Yatırımları

Yatırım kavramı, yatırım eylemini gerçekleştiren bireyler, işletmeler ve merkezi yönetim açısından farklı anlam ve öncelikleri içermekte, bu durum kavrama ilişkin genel bir tanım yapılmasını güçleştirmektedir. Bireyler açısından yatırım; gelir getirmeyen bir varlığın ya da birikimin gelir getirir hale getirilmesine yönelik girişimleri kapsarken, işletmeler açısından sermayenin mal ve hizmet üretilebilmesi için gereken yeni veya ek tesislerin kurulmasına yönlendirilmesi anlamına gelmektedir (Url-2). Bu açıdan bakıldığında her iki kesim tarafından yapılan yatırımların özel yatırımlar niteliğinde ve finansal kazanım amaçlı olduğu görülmektedir. Merkezi yönetim açısından ise yatırım kamusal bir anlam yüklenmekte, kamu yatırım politikaları doğrultusunda kamu harcamalarını yönlendir-

mekle yükümlü olan devlet, yatırım kavramını bölgelerarası gelişmişlik farklarını azaltacak, istihdam yaratacak ve ülke refahını arttıracak bir araç olarak ele almaktadır. Yatırımlar, gerçekleştirildiği sektör temelinde kamu, özel ve her ikisinin işbirliğinde gerçekleştirilen yatırımlar olarak üç farklı biçimde gelişebilmektedir.

Özel sektör yatırımları, özellikle de fizibilitesi yapılarak gerçekleştirilen üretken yatırımlar, istihdam yaratması ve uzun dönemli ekonomik büyümeye katkı sağlaması bakımından özel öneme sahiptir ve bu nedenle ulusal ekonomi ve teşvik politikaları yoluyla desteklenmektedir. Kamu yatırımları ise ülkemizde dönem dönem farklılıklar gösteren ulusal ekonomi politikaları ekseninde değişimler göstermiştir. Nitekim ithal ikameci sanayileşme stratejisinin benimsendiği 1980 öncesi dönemde ağırlıklı olarak özel kesimin gerçekleştiremediği, büyük sermaye gerektiren imalat sanayi yatırımlarına ağırlık veren kamu harcamaları, ekonominin dışa açıldığı ve serbest piyasa ekonomisinin işlerlik kazanmaya başladığı 1980 sonrası dönemde devletin imalat sanayi yatırımlarını azaltmasına bağlı olarak ekonomik ve sosyal altyapı yatırımlarına yönelmiştir (Url-3). Kalkınma Bakanlığı tarafından hazırlanan ve kamu yatırımlarının önceliklerini ortaya koyan 2014-2016 Dönemi Yatırım Programı Hazırlama Rehberinde, kamu yatırımlarının, özel sektör yatırımlarını destekleyecek biçimde, özel sektör yatırımları için gerekli olan ekonomik ve sosyal altyapı alanlarında yoğunlaşmayı tercih edeceği belirtilmiştir. Böylelikle özel kesim üretim maliyetlerinin azaltılarak yeni üretim kapasitelerinin oluşmasını sağlanması hedeflenmiştir. Ayrıca altyapı yatırımlarının gerçekleştirilmesinde etkinliği ve verimliliği artıracak kamu-özel işbirliği uygulamalarına ağırlık verileceği belirtilmiştir (Url-4). Manisa ilinde gerçekleşen ve gerçekleşmesi planlanan kamu, özel ve kamu-özel yatırım kararlarının sektörel dağılımları inceleneceği bu çalışma kapsamında öncelikle Kalkınma Bakanlığı ve Ekonomi Bakanlığı tarafından yayınlanan yatırım ve teşvik verilerinde 2000 yılı sonrası dönemde Manisa ilinin durumu incelenmiştir. Daha sonra sektörler itibarıyla yapılan yatırımlara odaklanılmıştır.

2000-2014 arası Manisa ilindeki kamu yatırımlarının sektörel dağılımına ilişkin veriler incelendiğinde,

- Kamu yatırımlarının artan oranda enerji, ulaştırma-haberleşme, eğitim, sağlık ve diğer kamu hizmetleri sektörlerinde yoğunlaştığı,
- 2014 yılında madencilik ve turizm sektörlerine kamu yatırımı bulunmadığı,
- 2000-2014 yılları arasında kamu yatırımlarının en az turizm ve konut sektörlerinde olduğu, 2006, 2012 ve 2013 yıllarında turizm sektörüne yapılan kamu yatırımların eski eserlerin onarımı niteliğinde olduğu, konut sektörüne yapılan en temel yatırımın afet konutlarının inşası ve lojman etüt proje ve onarım niteliğinde olduğu görülmektedir (Tablo 1).

Tablo 1. Manisa İlinde Kamu Yatırımlarının Yıllar İtibariyle Sektörel Dağılımı-

TARİH	MAADENÇİLİK	İNHALAT	ENERJİ	ULASTIRMA- HADELEŞME	TEBİZAM	KONUT	BİTİM	SAĞLIK	DIĞER KAMU HİZMETLERİ	TOPLAMI (TL)	
2000	152 000	700 000	1 950 000	1 490 000	401 003	0	0	3 382 000	2 658 500	965 000	11 678 509
2001	152 000	1 020 000	4 050 000	2 602 000	400 000	0	0	6 487 000	2 656 000	1 995 000	19 302 000
2002	300 000	2 404 000	1 001 000	8 010 000	500 000	0	0	10 353 000	4 902 000	2 999 000	30 469 000
2003	1 000	1 145 000	337 000	1 021 000	250 000	0	0	11 432 000	9 847 000	4 212 000	28 245 000
2004	1 000	2 075 000	385 000	3 301 000	4 650 000	0	0	10 951 000	7 660 000	16 701 000	45 724 000
2005	1 000 000	10 739 000	0	7 001 000	3 000 000	0	0	17 275 000	14 967 000	31 637 000	85 619 000
2006	1 840 000	10 544 000	0	41 901 000	7 995 000	150 000	0	10 985 000	10 572 000	20 635 000	104 622 000
2007	3 626 000	10 439 000	0	32 101 000	7 380 000	0	0	12 737 000	13 350 000	10 930 000	90 583 000
2008	2 545 000	11 910 000	0	23 171 000	8 950 000	0	0	14 643 000	24 925 000	23 900 000	107 084 000
2009	2 413 000	16 007 000	0	32 591 000	6 178 000	0	250 000	18 765 000	19 187 000	19 344 000	114 643 000
2010	21 878 000	11 728 000	0	36 002 000	8 637 000	0	4 400 000	32 105 000	28 210 000	13 879 000	158 839 000
2011	31 578 000	24 983 000	95 000	103 097 000	9 213 000	0	0	35 994 000	47 500 000	24 032 000	278 494 000
2012	43 260 000	22 098 000	0	66 619 000	8 128 000	541 000	0	40 985 000	39 705 000	38 698 000	280 034 000
2013	62 073 000	2 631 000	1 600 000	23 892 000	18 366 000	310 000	130 000	65 320 000	26 600 000	46 207 000	346 529 000
2014	52 047 000	0	500 000	68 015 000	91 659 000	0	335 000	80 393 000	38 377 000	68 757 000	400 083 000

Kaynak: Url-5

Kamu, özel ya da her ikisinin ortaklığında gerçekleştirilen üretken yatırımlar, çeşitli dönemlerde ülkemizde uygulamaya konan teşvik politikaları ile de desteklenmektedir. Ülkesel ölçekte geliştirilen ekonomik teşvik politikaları sürdürülebilir ulusal, bölgesel ve yerel kalkınma açısından önemli bir araç niteliğindedir. Özellikle yatırımları olumlu yönde etkilemesi, ekonomiyi büyütmesi ve istihdamı artırması bakımından küresel ve ulusal ölçekli kriz dönemlerinde, krizin olası etkilerini azaltan önemli bir role sahiptir (Karabıçak, 2013). Ülkemizde mevcut teşvik sistemini yeni baştan düzenlemek üzere 19 Haziran 2012 tarih, 28328 sayılı Resmî Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren, Bakanlar Kurulunun 2012/3305 sayılı “Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar” ile “*kalkınma planları ve yıllık programlarda öngörülen hedefler doğrultusunda*

- *tasarrufların katma değeri yüksek yatırımlara yönlendirilmesine,*
- *üretim ve istihdamın artırılmasına,*
- *uluslararası rekabet gücünü artıracak ve araştırma- geliştirme içeriği yüksek bölgesel ve büyük ölçekli yatırımlar ile stratejik yatırımların özendirilmesine,*
- *uluslararası doğrudan yatırımların artırılmasına,*
- *bölgesel gelişmişlik farklılıklarının azaltılmasına,*
- *kümelene ve çevre korumaya yönelik yatırımlar ile araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin desteklenmesine ilişkin usul ve esasların belirlenmesi”*

MANİSA'NIN GELECEĞİNİ BÜYÜK PROJELER ÜZERİNDEN OKUMAK VE YENİDEN KURGULAMAK

amaçlanmıştır. Ayrıca kararda teşvik sisteminin genel, bölgesel, büyük ölçekli ve stratejik yatırımların teşviki uygulamalarından oluştuğu belirtilmiştir. Karar kapsamında yer alan desteklerin uygulanması açısından iller, sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyeleri dikkate alınarak altı bölgeye ayrılmıştır. Sözü edilen bölgelemeye göre Manisa ili, 11 il ile birlikte (Balıkesir, Bilecik, Burdur, Gaziantep, Karabük, Karaman, Mersin, Samsun, Trabzon, Uşak, Zonguldak) 3. Bölge içerisinde sınıflandırılmıştır.

T.C. Ekonomi Bakanlığı tarafından yayınlanan ve 01.01.2001 - 31.07.2014 tarihleri arasında kapsayan Yatırım Teşvik verisi incelendiğinde; ülke genelinde yerli ve yabancı sermaye yatırımları için düzenlenen toplam belge adedinin %2.3'ünün, öngörülen sabit yatırım tutarının %2.4'ünün, öngörülen toplam istihdamın ise %2.7'sinin Manisa ili için verilen yatırım teşvikleri tarafından oluşturulduğu görülmüştür (Tablo 2).

Tablo 2. Ocak 2001-Temmuz 2014 tarihleri arasında ülke genelinde ve Manisa'da düzenlenen yatırım teşvik belgelerinin genel karakteristikleri

	Sermaye Türü	Belge Adedi	Öngörülen Sabit Yatırım (milyon TL)	Öngörülen İstihdam (Kişi)
Manisa	Yabancı Sermaye	125	2081	7020
	Yerli Sermaye	941	9045	41230
	Toplam	1066	11126	48250
Türkiye	Yabancı Sermaye	2632	80593	255407
	Yerli Sermaye	43084	378316	1565318
	Toplam	45716	458908	1820725

Kaynak: T.C. Ekonomi Bakanlığı, Yatırım Teşvik İstatistiklerinden derlenmiştir. Url-6

Manisa ili için düzenlenen yatırım teşvikleri incelendiğinde;

- toplam 1066 adet teşvik belgesinin %88,3'ünün (941) yerli sermaye yatırımı olduğu,
- öngörülen toplam 11126 milyon TL'lik sabit yatırım tutarının %81,3'ünün (9045 milyon TL) yerli sermaye tarafından yaratıldığı ve
- öngörülen toplam 48250 kişilik istihdamın %85,5'inin (41230 kişi) yerli sermaye yatırımları tarafından karşılandığı görülmektedir (Tablo 3).

Tablo 3. Manisa’da Ocak 2001-Temmuz 2014 tarihleri arasında düzenlenen yatırım teşvik belgelerinin genel karakteristikleri

Yıllar	Belge Adedi			Öngörülen Sabit Yatırım Tutarı (milyon TL)			Öngörülen İstihdam (kişi)		
	Yabancı Sermaye	Yerli Sermaye	Toplam	Yabancı Sermaye	Yerli Sermaye	Toplam	Yabancı Sermaye	Yerli Sermaye	Toplam
2001	5	32	37	39	97	136	82	1492	1574
2002	14	44	58	107	134	241	318	2964	3282
2003	7	50	57	138	181	319	869	1731	2600
2004	9	65	74	117	425	543	750	4893	5643
2005	12	67	79	178	198	376	892	2252	3144
2006	8	57	65	118	150	268	702	2839	3541
2007	9	55	64	37	114	151	166	3529	3695
2008	7	59	66	58	527	585	559	2284	2843
2009	4	54	58	158	630	788	360	2051	2411
2010	9	114	123	157	1388	1544	593	4516	5109
2011	10	89	99	446	361	807	458	2583	3041
2012	11	90	101	306	1166	1472	557	2380	2937
2013	9	109	118	88	903	991	405	4995	5400
2014	11	56	67	134	2771	2905	309	2721	3030

Kaynak: T.C. Ekonomi Bakanlığı, Yatırım Teşvik İstatistiklerinden derlenmiştir. Url-6

Aynı tarihler arasını kapsayan yatırım teşvik belgelerinin sektörel dağılımı incelendiğinde;

- düzenlenen toplam teşvik belgesinin %71’inin imalat sektörü, %18.3’ünün hizmetler sektörü, %10.7’sinin ise enerji, madencilik ve tarım sektörlerinde olduğu,
- öngörülen toplam sabit yatırım tutarının %46.4’ünün imalat sektörü, %37’sinin enerji sektörü, geriye kalan %16.6’sının ise enerji, madencilik ve tarım sektörleri tarafından yaratıldığı,
- öngörülen toplam istihdamın %70.1’inin imalat sektörü, %12.9’unun madencilik, %10.7’sinin hizmetler sektörü, geri kalan %6.3’ünün ise enerji ve tarım sektörleri tarafından yaratıldığını ortaya koymaktadır (Tablo 4).

Tablo 4. Manisa’da Ocak 2001-Temmuz 2014 tarihleri arasında düzenlenen yatırım teşvik belgelerinin sektörel dağılımı

Yıllar	SEKTÖRLER														
	Enerji			Hizmetler			İmalat			Madencilik			Tarım		
	Belge Adedi	Sabit Yatırım	İstihdam	Belge Adedi	Sabit Yatırım	İstihdam	Belge Adedi	Sabit Yatırım	İstihdam	Belge Adedi	Sabit Yatırım	İstihdam	Belge Adedi	Sabit Yatırım	İstihdam
2001	0	0	0	7	13	148	30	122	1426	0	0	0	0	0	0
2002	0	0	0	8	8	285	48	229	1772	2	4	1225	0	0	0
2003	1	39	20	8	24	196	43	247	2119	2	2	175	3	8	90
2004	2	44	60	10	6	47	54	454	4649	6	19	521	2	20	366
2005	2	98	10	18	16	157	55	251	2832	4	11	145	0	0	0
2006	3	48	86	19	11	181	39	196	3148	3	8	86	1	6	40
2007	0	0	0	5	3	122	55	115	3012	0	0	0	4	32	561
2008	2	406	80	10	46	828	52	127	1910	0	0	0	2	5	25
2009	3	301	53	12	56	632	40	410	1623	0	0	0	3	22	103
2010	3	140	36	21	64	426	83	750	4084	2	514	180	14	77	383
2011	0	0	0	24	60	401	68	708	2476	1	2	20	6	37	144
2012	10	685	173	15	136	453	67	538	1535	3	83	666	6	30	110
2013	7	199	58	24	126	607	79	510	1979	5	139	2691	3	16	65
2014	4	2159	543	14	111	699	43	505	1260	5	120	498	1	10	30
Toplam	37	4119	1119	195	680	5182	756	5162	33825	33	902	6207	45	263	1917

Kaynak: T.C. Ekonomi Bakanlığı, Yatırım Teşvik İstatistiklerinden derlenmiştir. Url-6

Tarım Sektörü Yatırımları

Ülkemizde tarımsal üretkenliği etkileyen en temel sorun miras yoluyla bölünen tarım arazilerinin işletmeye elverişli olmayan küçük parçalar haline gelmesidir. İşletmelerin ölçeğinin de küçük olması, tarımsal sermayenin etkin biçimde kullanılmasının önünde engel teşkil etmektedir. Manisa’yı da kapsayan TR33 bölgesindeki tarım arazilerine ilişkin benzer bir durum söz konusudur (Zafer Kalkınma Ajansı, 2010). Bu nedenle ilde tarıma ilişkin büyük ölçekli özel yatırım bulunmamasında, ancak Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü tarafından sulama, depolama biçimindeki kamu yatırımları özellikle 2010 yılından itibaren artarak devam etmektedir (Url-5).

Madencilik ve Enerji Sektörü Yatırımları

Manisa’da yıllık yaklaşık 10.586 GW elektrik üretimi yapan, kurulu gücü 1.795 MW olan ve önemli bir bölümü özel sektör yatırımı olan toplam 15 adet elektrik santrali bulunmaktadır. 2 santral ise yapım aşamasındadır (Tablo 5) (Url-7). Ken-

tin enerji sektörüne yapılan kamu yatırımlarında da 2006 yılından itibaren belirgin bir artış gerçekleşmiştir. Elektrik Üretim A.Ş. Genel Müdürlüğü tarafından Soma ilçesinde elektrofiltre iyileştirme, taşkın önleme şeklinde Türkiye Elektrik İletim A.Ş bünyesinde Manisa’da iletim tesisleri kapsamında yatırımlar yapılmıştır. Benzer biçimde 2005-2012 yılları arasında Türkiye Kömür İşletmeleri Genel Müdürlüğü tarafından Soma’da madencilik sektörü özelinde önemli kamu yatırımları yapılmıştır (Url-5).

Tablo 5. Manisa’da mevcut ve yapım aşamasında olan santraller

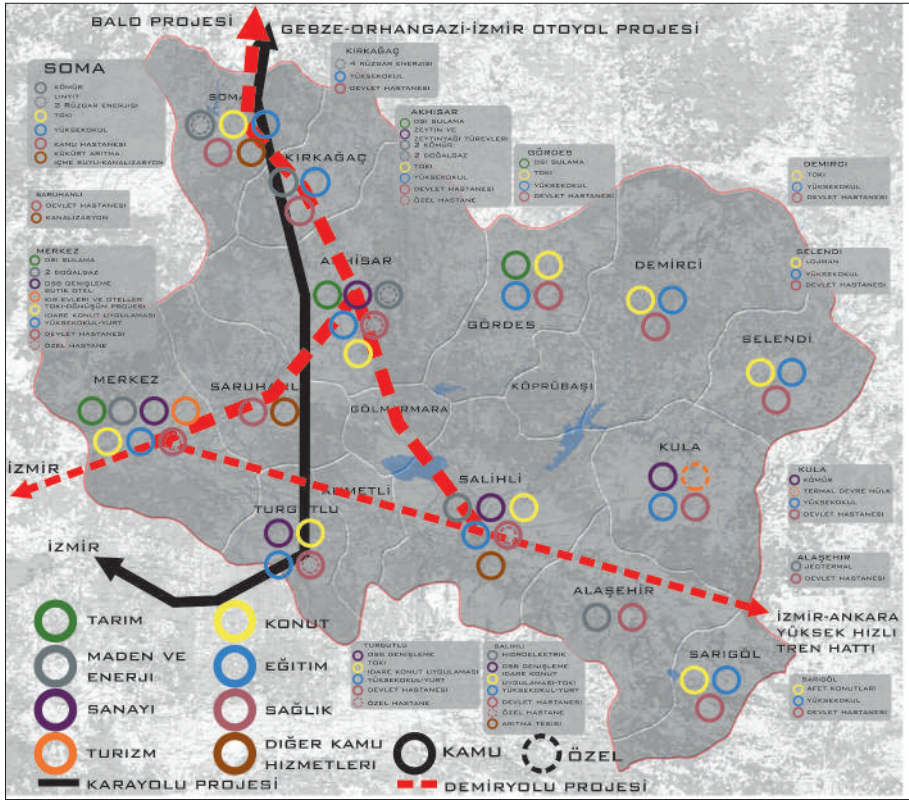
Santral Adı	Tesis Türü	Kurulu Güç	Yeri
Mevcut Santraller			
Soma Termik Santrali	Kömür	1034 MW	Soma
Manisa OSB Kojenerasyon Santrali	Doğalgaz	140 MW	Merkez
Soma Rüzgar Enerji Santrali	Rüzgar	140 MW	Soma
Aksa Enerji Manisa Doğalgazlı Elektrik Santrali	Doğalgaz	115 MW	Merkez
Soma (Bilgin) Rüzgar Enerji Santrali	Rüzgar	90 MW	Soma-Kırkağaç
Demirköprü Barajı ve HES	Hidroelektrik	69 MW	Salihli
Sayalar Rüzgar Santrali	Rüzgar	54 MW	Kırkağaç
Akhisar Rüzgar Enerji Santrali	Rüzgar	44 MW	Akhisar
Gökres II RES	Rüzgar	35 MW	Akhisar
Geres Rüzgar Enerji Santrali	Rüzgar	28 MW	Kırkağaç
Kuyucak Rüzgar Enerji Santrali	Rüzgar	26 MW	Kırkağaç
Karakurt Rüzgar Enerji Santrali	Rüzgar	11 MW	Kırkağaç
Keskinoğlu Tavukçuluk Kojenerasyon Santrali	Doğalgaz	6.00 MW	Akhisar
Keskinoğlu Tavukçuluk Doğalgaz Santrali	Doğalgaz	3.50 MW	Akhisar
Attalos Güneş Enerji Santrali	Güneş	0.26 MW	Salihli
Yapım Aşamasındaki Santraller			
Soma Kolin Termik Santrali	Linyit	510 MW	Soma
Alaşehir Jeotermal Enerji Santrali	Jeotermal	45 MW	Alaşehir

Kaynak: Url-7

Ayrıca;

- bölge genelinde enerji arzı sürekliliğini sağlamak ve Manisa’daki sanayi amaçlı enerji altyapısını geliştirmek üzere 36,5 milyon TL’lik (154 kV’luk) ve 22,5 milyon TL’lik (380 kV’luk) İletim Tesisleri Projeleri yatırımları ve
- verimli enerji üretimi sağlamak üzere Soma Termik Santrali 1. ve 2. Ünite Kazan Rehabilitasyonu ve Yanma Optimizasyonu ile 1-6. Üniteler Otomasyon, Regülasyon ve EHS Sistemlerinin Yenilenmesi Rehabilitasyon Projesi kapsamında 210 milyon TL değerinde yenileme yatırımı yapılacaktır (Zafer Kalkınma Ajansı, 2013).

MANİSA'NIN GELECEĞİNİ BÜYÜK PROJELER ÜZERİNDEN OKUMAK VE YENİDEN KURGULAMAK

Harita 2. Manisa İline Yapılan Yatırımların Sektörel Dağılımı

Sanayi Sektörü Yatırımları

Manisa ilinde bölgenin en büyük OSB'si olan Manisa OSB ile Akhisar, Salihli ve Turgutlu ilçelerinde 3 adet olmak üzere toplam 4 adet faal durumda OSB bulunmaktadır. Bunlardan Manisa OSB, Akhisar OSB ve Turgutlu OSB için genişleme yatırım çalışmaları mevcuttur. Bunun yanı sıra Kula Deri İhtisas Organize Sanayi için de plan çalışmaları tamamlanmış fakat yatırım henüz gerçekleşmemiştir. Sanayi yatırımları sadece OSB alanı genişleme çalışması olarak yapılmıştır. Buna en büyük etken sanayi odaklı büyüyen Manisa için özel firmalardan gelen talep ve OSB alanı içinde yer almanın getirdiği avantajlardır. Bunun dışında sadece yapılan yatırım ilgili OSB alanlarına altyapı hizmeti götürmek şeklinde olmuştur. Bunun yanı sıra ilde gerçekleştirilecek olan teknoloji geliştirme bölgesi sanayi gelişimi için önemli bir yatırım kararı olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca il genelinde faal 15 adet Küçük Sanayi Sitesi (KSS) yer almaktadır.

Ulaştırma ve Haberleşme Sektörü Yatırımları

Karayolu ve demiryolu alanında yapımı devam eden üst ölçekli kamu yatırımları bulunmaktadır. Ankara-İzmir Yüksek Hızlı Demiryolu Projesi, Gebze-Orhangazi-İzmir Otoyolu (433km) ve Sabuncubeli Köprüsü Projesi (7km) bu projelerin başlıcalarıdır. Projelerin ortak özelliği Manisa'yı büyük metropollere ve çevre yerleşmelere bağlayan karayolu ve demiryolu güzergahlarında standartları yükseltmeleri ve seyahat süresini kısaltmalarıdır. TCDD ve TCK'nın ilde yol yenileme ve iyileştirme, köprü-menfez inşaatı ve yol etüt proje biçiminde yatırımları bulunmaktadır. Ayrıca Anadolu'daki sanayici ve ihracatçıya ait yüklerin, yerel yük toplama merkezlerinde birleştirilmesini ve Bandırma'dan, Tekirdağ'a Marmara Denizini geçerek, Avrupa'nın iç kesimlerine demiryolu ile ulaştırılmasını hedefleyen BALO Büyük Anadolu Lojistik Organizasyonları Projesi bulunmaktadır. Ülkemiz ihracatına Avrupa pazarında rekabet avantajı sağlanmasını hedefleyen proje ile zamandan ve taşıma ücretlerinden tasarruf edilmesi hedeflenmektedir. TOBB Türkiye Odalar ve Borsalar Birliğinin öncülüğü ve katılımında, Türkiye'nin birçok yöresinden, oda, borsa ve organize sanayi bölgelerinin iştiraki ile 94 ortakla kurulan projeye Akhisar, Alaşehir, Salihli ve Soma ilçeleri dahil edilmiştir (Url-8).

Turizm Sektörü Yatırımları

Manisa ili turizm sektörüne yapılan kamu yatırımları yok denecek kadar azdır. 2006, 2012 ve 2013 yıllarında sınırlı biçimde yapılan kamu yatırımları ise eski eserlerin onarımı şeklindedir. Bilindiği üzere T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından tarihi ve kültürel değerlerin yoğun olarak yer aldığı ve/veya turizm potansiyelinin yüksek olduğu yöreleri korumak, kullanmak, sektörel kalkınmayı ve plânlı gelişimi sağlamak amacıyla **Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgeleri** ve turizm faaliyetleri açısından önem taşıyan yerlerin öncelikle geliştirilmesi için Turizm Merkezleri (TM) ilan edilmektedir. Buna göre İzmir Bergama-Allanoi-Manisa Soma Menteşe termal nitelikli KTKGB, Manisa Kula-Emir, Manisa Salihli Kurşunlu, Manisa Turgutlu Urganlı ve Manisa-Demirci-Hisar termal nitelikli turizm merkezleri olarak planlanmıştır (Url-9). Ayrıca ilde Spil Milli Park Projesi, Kırsal Turizm Projesi, Kula Turizm Projesi ve Kula Termal Devremülk projeleri bulunmaktadır.

Konut Sektörü Yatırımları

Manisa'da son dönemde konut sektörüne yapılan yatırımları; T.C.Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı'nca gerçekleştirilen toplu konut uygulamaları, özel sektör yatırımlarıyla gerçekleştirilen kapalı konut siteleri ve kentteki gecekondu yapılarının dönüşümü için geliştirilen kentsel dönüşüm projeleri kapsamında ele

MANİSA'NIN GELECEĞİNİ BÜYÜK PROJELER ÜZERİNDEN OKUMAK VE YENİDEN KURGULAMAK

almak mümkündür. Manisa Merkez ve ilçelerde konut+sosyal donatı, idare konut uygulaması ve afet konutu biçiminde, çoğu inşaat aşamasında bulunan, toplam 4064 konutluk TOKİ yatırımı bulunmaktadır. Kapalı konut siteleri ağırlıklı olarak Manisa Merkezde, MOSB’de çalışan üst gelir grubunun lüks konut gereksinimini karşılamak üzere geliştirilmiştir.

Tablo 6. Manisa ili toplu konut uygulamaları

Proje Tipi	Yeri	Konut Sayısı	Proje Durumu
Konut+Sosyal Donatı	Merkez 2.Etap	544	Tamamlandı
	Merkez 3.Etap	724	İnşaat Aşamasında
	Merkez Selimşahlar	144	İnşaat Aşamasında
	Akhisar	436	Tamamlandı
	Demirci	255	İnşaat Aşamasında
	Gördes	168	İnşaat Aşamasında
	Salihli	141	İnşaat Aşamasında
	Soma	102	İnşaat Aşamasında
İdare Konut Uygulaması	Turgutlu	384	Tamamlandı
	Merkez	416	Tamamlandı
	Merkez Köprübaşı	48	İnşaat Aşamasında
	Kula	208	İnşaat Aşamasında
	Salihli	132	İnşaat Aşamasında
Afet Konutu	Turgutlu	282	İnşaat Aşamasında
	Sarıgöl	80	İnşaat Aşamasında

Kaynak: Url-10

Eğitim Sektörü Yatırımları

Manisa’da eğitim sektörüne yapılan en temel kamu yatırımı 1992’de kurulan Celal Bayar Üniversitesi’dir. Üniversite, üç yerleşkesi ve yedi meslek yüksekokuluyla kent merkezinde ve ilçelerinde farklı noktalarda yer seçmiştir. Manisa merkezde Merkez Yerleşkesi, Uncubozköy Yerleşkesi, Muradiye Yerleşkesi, merkez dışında ise Demirci Yerleşkesinden oluşmaktadır. Ahmetli, Demirci, Gördes, Gölarmara, Kırkağaç, Saruhanlı ve Soma’da da meslek yüksekokulları bulunmaktadır. Özellikle üniversitenin kentte yer seçmesine bağlı olarak artan yurt ihtiyacını karşılamaya yönelik olarak kente 2010 yılından itibaren artan bir kamu yatırımı söz konusudur.

Sağlık Sektörü Yatırımları

Manisa’da 9’u merkezde, 23’ü ilçelerde olmak üzere toplam 32 sağlık kuruluşu bulunmaktadır. Özel hastane niteliğindeki 8 sağlık kuruluşunun 2’si merkezde diğerlerinin ise görece gelişmiş ilçeler olan Akhisar, Salihli ve Turgutlu’da yer seçtiği

görülmektedir. Ayrıca Sağlık Bakanlığı resmi internet sitesinden inşaat ve proje aşamasında olan kamuya ait proje ve inşaat aşamasında olan sağlık yatırımlarının verisine ulaşılmıştır. Buna göre merkezde ruh sağlığı hastanesi ve adli psikoloji hastanesi, Demirci’de sağlık evi, Gördes’te toplum sağlığı merkezi ve Kula’da 50 yataklı devlet hastanesi proje aşamasındadır. Soma, Demirci ve Selendi’deki devlet hastaneleri, Kula ve Salihli’deki aile sağlığı merkezi, Salihli’deki toplum sağlığı merkezi ve Akhisar’daki ağız ve diş sağlığı merkezi ise inşaat aşamasındadır (Url-11).

Diğer Kamu Hizmetleri Sektörü Yatırımları

Bu kapsamda Soma Termik Santralinde, ilçedeki çevre koşullarının iyileştirilmesi ve yaşam standartlarının geliştirilmesini hedefleyen toplamda 826 milyon 369 bin TL’lik iki proje, yine Soma’da 19 milyon 658 bin TL’lik içme suyu ve kanalizasyon projesi, Salihli’de 7 milyon 320 bin TL’lik OSB arıtma tesisi ve Saruhanlı’da 13 milyon 412 bin TL’lik kanalizasyon projesi bulunmaktadır (Zafer Kalkınma Ajansı, 2013).

5. Manisa’nın Geleceğine Dair Yatırım Temelli Stratejiler

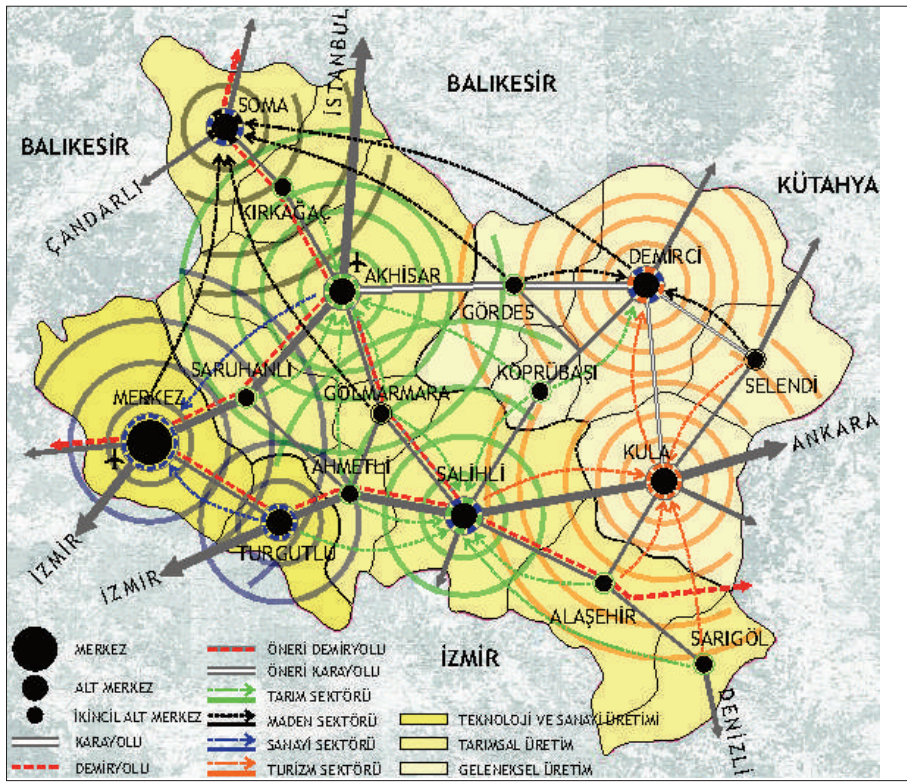
Günümüzde Manisa ili, tarım, turizm, madencilik ve enerji özelinde önemli bir potansiyele sahip olmasına karşılık, merkez ilçede bulunan OSB’nin varlığına bağlı olarak sanayi kenti kimliği ile ön plana çıkmaktadır. İlk kurulduğu dönemde tarım destekli bir sanayi profiline sahip MOSB, bugün sektörde lider işletmelerin bölgede yer seçmesine bağlı olarak elektrik elektronik, beyaz eşya ve otomotiv yan sektörlerinde ihtisaslaşma yolunda ilerlemektedir. Kentin doğal potansiyellerinden bağımsız gelişen sanayi sektörü, sektörel çeşitliliğe temellenen güçlü bir ekonomik yapı geliştirmesi önünde engel oluşturmaktadır. Zira merkez kentin güçlü sanayi profili, ildeki diğer ilçeler açısından artı değer sağlamamaktadır. Bu nedenle merkez ilçe ve alt merkezler şeklinde örgütlenecek diğer ilçelerin yatırımlar özelinde birbirini beslediği ve birlikte güçlendiği yeni ve bütünlükçü bir yatırım stratejisine gereksinim vardır. Kent ekonomisi için;

- tarıma yönelik özel sektör yatırımlarının eksikliği ve tarım potansiyelinden yeterince yararlanılamaması,
- ilçeleri merkeze bağlayan ulaşım bağlantılarındaki yetersizlikler,
- teknik altyapı eksiklikleri,
- kentte üniversitenin varlığının ekonomik bir potansiyele dönüştürülemediği,

MANİSA'NIN GELECEĞİNİ BÜYÜK PROJELER ÜZERİNDEN OKUMAK VE YENİDEN KURGULAMAK

- sanayinin büyük oranda kent dışından gelen işgücü ile beslenmesi,
- önemli yer altı kaynaklarına sahip olmasına rağmen bunların çıkarımına, işlenmesine ve ihracatına yönelik politikaların üretilmemesi ve mekâna yansıtılmaması,
- dağınık biçimde yer seçen ticaret alanlarının yeterli işlerliğe sahip olması

dezavantaj oluşturmaktadır. Kent ve kırsal birlikte kalkındığı güçlü bir ekonomik yapı için mevcut potansiyellerin sürdürülebilirlik çerçevesinde yatırıma katılması gerekmektedir.

Harita 3. Manisa İline Dair Yatırım Temelli Stratejiler

Bu bağlamda ileri teknoloji üreten, önemli oranlarda ihracat yapan, yerli ve yabancı sermaye yatırımlarının bulunduğu sanayi sektörü, yüksek istihdam oranı ve sanayi-üniversite işbirliğinin varlığı nedeniyle Manisa Merkez ilçe **ekonomik ana merkez**, sanayi de **ana sektör** niteliğindedir. Ekonomik açıdan ana merkezi des-

tekeleyecek sanayi alt merkezlerine gereksinim vardır. Salihli ve Akhisar ilçeleri, tarımsal üretimde gelişmiş organize sanayi bölgeleri ve genişleme projeleri, Kula ve Turgutlu ise deri ve işçiliği konusunda ihtisaslaşmış organize sanayi bölgeleri, Soma ilçesi ise enerji ve madencilik alanındaki yatırımlara bağlı olarak **sanayi alt merkezleri** olarak öne çıkmaktadır. Ana merkezi destekleyen alt merkezlerin farklı sanayi kollarında gelişim göstermesi, kentin dinamikliği ve dayanıklılığı açısından önem taşımaktadır.

Sanayi sektörü, sahip oldukları dinamikler ekseninde Merkez ilçe, Salihli, Turgutlu ve Soma ilçelerinde geliştirilecektir. Salihli ve Soma ilçelerinin özellikle maden işletimi ve çıkarımı konularında işbirliği içerisinde olması ve Gördes ilçesi tarafından da desteklenmesi gerekmektedir. Yine bu çerçevede ticaret sektörünün ve ulaşım altyapısının geliştirilmesine yönelik yatırımlar önem kazanmaktadır.

Sanayi Dinamikleri	Salihli	Turgutlu	Soma
Ana ulaşım güzergahı üzerinde konumlanması	-	-	-
Tarıma dayalı sanayinin varlığı	-	-	-
Organize sanayi bölgesinin veya projesinin varlığı	-	-	-
Tuğla-kiremit üretiminin yapılması	-	-	-
Tarımsal ürün ve kiraz ihracatının yapılması	-	-	-
Jeotermal enerji kaynaklarına sahip olması	-	-	-
Maden yatırımının yerleşmede yapılacak olması	-	-	-
Linyit ve kömür yataklarına sahip olması	-	-	-
Termik ve rüzgar enerji santrallerinin bulunması	-	-	-

Ürün çeşitliliğinin ve tarımsal ihracatın en yoğun olduğu Akhisar, Alaşehir ve Köprübaşı ilçeleri ise **tarım alt merkezleri** olarak öne çıkmaktadır. Bu ilçeler, tarımın yanı sıra sanayi ve turizm sektörleriyle de desteklenmelidir. Akhisar alt ana merkez olarak geliştirilirken, Köprübaşı, Saruhanlı, Kırkağaç, Gördes, Sarıgöl ve Alaşehir tarımsal açıdan Akhisar ana alt merkezi destekleyen ilçeler olacaktır. Özellikle Akhisar'da tarıma yönelik sulama kanalları yatırımlarının yanı sıra rüzgar ve doğalgaz enerjisi üretimine yönelik yeni yatırımların yapıldığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda Akhisar tarım, sanayi ve enerji yatırımları ile en fazla destek alan ilçe olmuştur.

Tarım Dinamikleri	Akhisar	Alaşehir	Köprübaşı
Organize sanayi bölgesinin varlığı	-	-	-
Tarıma dayalı sanayinin varlığı	-	-	-
Verimli tarım topraklarının varlığı	-	-	-
Tarımsal ürün çeşitliliği ve ihracatının yapılması	* *	* *	* **

*Zeytin, pamuk, tütün, üzüm yetiştiriciliği ve ihracatı

**Çilek yetiştiriciliği ve ihracatı

Doğal ve tarihi önemli unsurları barındıran kentin diğer motor sektörü turizm olmakta, bu doğrultuda turizm potansiyeli yüksek olan Kula ve Demirci ilçeleri **tu-**

MANİSA'NIN GELECEĞİNİ BÜYÜK PROJELER ÜZERİNDEN OKUMAK VE YENİDEN KURGULAMAK

rizm alt merkezleri olarak öne çıkmaktadır. Nitekim Kula'daki inanç, doğa, kültür, kent ve sağlık turizmine ilişkin potansiyellerin birlikteliği yerel yönetim tarafından "Beşibiryerde Turizm" olarak lanse edilmektedir. Özel bir firma tarafından 65.000 m² alan üzerinde geliştirilen turizm merkezi yatırımı, ilçedeki en önemli turizm yatırımıdır. Kula Deri İhtisas OSB yatırımı da ilçeyi turistik açıdan destekleyecektir. Zira burada üretilen ürünler, turizm sektöründe satışa sunulmasıyla, sanayi ve turizmin birlikte gelişimi sağlanacaktır. Demirci de tarihi ve doğal özelliklerin yanı sıra kaplıca turizmi, üniversite alanı, maden alanları ve halıcılık konusunda önemli bir ihracat değerine sahip olmasıyla turizm alt merkezi olarak öne çıkmaktadır. Ancak ilçenin en büyük dezavantajı il merkezine uzak olması ve ulaşım açısından oldukça yetersiz kalmasıdır. Gerekli bağlantıların kurulamamış olması ilçenin geri kalmasına yol açan en önemli etkidir. İlçe günümüzde sadece mevcut meslek yüksekokulu ile canlılığını korumaya çalışmaktadır.

Turizm Dinamikleri	Kula	Demirci
İnanç turizmi potansiyeli	-	
Doğa turizmi potansiyeli	-	-
Kültür turizmi potansiyeli	-	-
Kent turizmi potansiyeli	■	
Sağlık turizmi potansiyeli	■	■
Maden yataklarına sahip olması		■
Üniversite alanına sahip olması		■
Halıcılık ve ihracatının yapılması		■

Tablo 7. İlçeler ve sektörler bazında yatırım önerileri

Kademe	İlçe	Ana Sektör	Yatırım Önerisi
Merkez	Yunus Emre	Sanayi	OSB, KSS, üniversite, AR&GE merkezi, lojistik merkez, fuar alanı, biyoteknoloji laboratuvarı, teknopark, lojistik merkez
	Şehzadeler		
Alt Merkez	Salihli	Sanayi+Tarım	OSB, KSS, jeotermal enerji santrali, organize seracılık ve hayvancılık alanı, deri ve tarımcılık üzerine meslek yüksekokulu, biyoteknoloji laboratuvarı, termal turizm alanı, maden çıkarımı ve işleme, lojistik alt merkez
	Turgutlu	Sanayi	OSB, KSS, jeotermal enerji santrali, AR&GE merkezi, biyoteknoloji laboratuvarı, var olan ileri teknoloji meslek yüksekokulunun geliştirilmesi, maden çıkarımı
	Soma	Maden+Sanayi	OSB, KSS, RES, AR&GE laboratuvarı, var olan meslek yüksekokulunun geliştirilmesi, teknolojik sera alanı, lojistik alt merkez
	Akhisar	Tarım	OSB, RES, AR&GE merkezi, mevcut yüksekokulun branşlarının tarımcılığa yönelik geliştirilmesi, tarımsal teknopark, tarımsal depolama, lojistik alt merkez
	Kula	Turizm	OSB, turizm meslek yüksekokulu, turizm geliştirme alanı, alternatif turizm alanı, seracılık alanları, jeotermal enerji santrali
	Demirci	Turizm+Sanayi	İhtisas sanayi, turizm ve otelcilik vb. üzerine meslek yüksekokulu, ağaç ürünleri sanayi, ulaşımın güçlendirilmesi, organize hayvancılık bölgesi, kaplıca ve jeotermal kaynaklı sera alanı

İkincil Alt Merkez	Ahmetli	Tarım	KSS, küçük depolama ve aktarma merkezi
	Gölmarmara	Maden	KSS, maden çıkarımına yönelik ihtisas sanayi ve depolama, balıkçılık, turizm alanı, depolama, hayvancılık, tekstil atölyeleri
	Gördes	Maden	KSS, maden çıkarımına yönelik ihtisas sanayi, organize hayvancılık bölgesi, tarımsal üretim ve depolama, sanayi-maden depolama ,
	Kırkağaç	Tarım	KSS, RES, organize tarım ve hayvancılık
	Sarıgöl	Tarım	KSS, tarımsal üretim
	Saruhanlı	Tarım	KSS, organik tarım, iyi tarım uygulaması,
	Selendi	Maden	Maden çıkarımına yönelik ihtisas sanayi, tütüncülüğe yönelik işletmeler, organize hayvancılık alanı
	Alaçehir	Tarım	KSS, jeotermal enerji santrali, turizm alanı, tarımsal depolama
	Köprübaşı	Tarım	KSS, HES, ormancılık, hayvancılık

Merkez ilçe ve alt merkezlerin potansiyelleri dikkate alındığında Manisa ilinde;

- **Sanayi** alanında; kurulduğu yörenin tarım ve maden potansiyelini hammadde olarak işleyen ve pazarlayan ihtisaslaşmış OSB'lerin kurulması (Akhisar'da zeytin, üzüm, Turgutlu'da tuğla, kiremit, Kula'da deri, halıcılık alanında ihtisaslaşmış vb.), firmaların ihracat bağlantılarının güçlendirilmesi, hammadde ve pazara güçlü ulaşım bağlantılarının kurulması ve işlenen mamullerin diğer sektörlerde de girdi olarak kullanılması,
- **Turizm** alanında; inanç, doğa, kültür, kent ve sağlık turizmi potansiyellerinin ekolojik dengeyi gözetken bir bakış açısıyla değerlendirilerek alternatif turizm çeşitliliğinin artırılması, bulunduğu çevrenin kentsel/kırsal dokusuyla uyumlu, yöre insanı tarafından işletilen, küçük ölçekli konaklama birimleri şeklindeki turizm tesislerinin kurulması, konaklama türlerinde belirli yörelerde çeşitliliğin artırılması, ilin marka değerlerinin turizm endüstrisine eklemlenecek biçimde kullanılması, belirlenen turizm alt merkezlerine veya diğer turizm potansiyeli olan alanlara onu besleyen bölgelerden var olan tarım, sanayi ve maden ürünlerinin turizmde kullanılacak şekilde de üretiminin yapılması, çevresinde yer alan ve önemli turizm potansiyeli olan İzmir gibi illere gelen turistleri çekecek turistik organizasyonların yapılması ve turizm destinasyon alanlarının belirlenip alternatif turizm türlerine yönelik tur güzergahlarının oluşturulması,
- **Tarım** alanında; verimliliği arttırmak üzere mekanizasyona ağırlık verildiği iyi tarım, organik tarım uygulamalarının il genelinde yaygınlık kazandırılması, var olan jeotermal kaynakların seracılığın gelişiminde kullanılması, verimli ve önemli ürün üretiminde kullanılan tarımsal arazilerin özellikle de sulu tarım alanlarının kentleşmeye açılmaması, havza alanı içinde kalan tarımsal alanların değerlendirilmesi, il genelinde organize tarımcılık ve hayvancılık alanları-

nın geliştirilmesi, bunun yanı sıra ilde balıkçılık açısından önemi olan Marmara gölünün sadece turistik açıdan değil balıkçılık açısından da değerlendirilmesi, geniş orman alanlarının yer aldığı ilde ormancılık ürünlerinin de ekonomik potansiyel olarak kullanılması, üretilen ürünlerin ihracatı için tanıtım pazarlama ve ulaşım sistemlerinin geliştirilmesi, üretilen ürünün sanayi firmalarında işlenerek marka ürün haline getirilip yerel ve küresel pazara sunulmasında ihtisaslaşmış sanayi alanları ile işbirliği içinde çalışılması, tarımsal üretimi teşvik eden yasal yönetsel koşulların geliştirilmesi,

- **Madencilik** alanında; var olan potansiyelin aktif olarak kullanılabilir hale getirilmesi, madencilik faaliyetlerinin sadece tek bir ilçe ile sınırlı kalmayacak şekilde mevcut maden potansiyellerinin de çıkarılıp işlenmesi, çıkarılan madenin sadece hammadde olarak değil aynı zamanda sanayi ile işbirliği içinde işlenerek ve markalaşarak pazara sunulması, sektörde üretilecek olan mamulün il içinde de turizm ve sanayi gibi sektörlerde kullanılması,
- **Eğitim** alanında; merkez ilçede kamu üniversitelerinin yanı sıra vakıf üniversitelerinin de kurulması, ilçelerde yer alan meslek yüksek okulu, yüksekokul vb. eğitim birimlerinin, ilçelerin ana sektörlerine uygun alanlarda eğitim veren fakülte ve/veya meslek yüksekokullarına dönüştürülmesi, sanayi, üniversite ve devlet işbirliğini artırıcı ortaklaşa projelerin üretilmesi, kalifiye eleman yetiştirecek kursların il genelinde ilçe sektörlerine göre yaygınlaştırılması ve devlet eliyle desteklenmesi, özel kamu ortaklığı içerisinde eğitim ve seminerlerin verilmesi, sanayi üniversite işbirliği içinde mezun olan öğrencilere iş imkanı oluşturacak işbirlikçi çalışmaların yapılması,
- **Sağlık** alanında; çevresel kirliliğe yol açan etmenleri ortadan kaldıracak arıtma tesislerinin oluşturulması ve bu oluşumu engelleyen önlemlerin alınması, enerji üretimi için oluşturulacak tesislerin insan sağlığını ve doğal ekolojik dengeyi tehlikeye sokacak bir durum teşkil etmeyecek şekilde ihtiyaç doğrultusunda belirli merkezlerde oluşturulması, sağlık kurumlarında çeşitliliğin artırılması ve bölgesel ihtisas hastanelerinin oluşturulması,
- **Konut** alanında; yatırımların alternatif konut sunum biçimlerine yönlendirilmesi, yatırımların bulunduğu bölge ve yöre karakteristiklerine uygun oluşturulması,
- **Ulaşım** alanında; mevcut ulaşım projelerinin (BALO, demiryolu, hızlı tren vs.) en kısa sürede il genelinde aktif hale getirilmesi, özellikle kent merkezinden uzakta bulunan ilçelere ulaşımı kolaylaştıran ve arttıran çalışmaların yapılması, il genelinde ulaşım çeşitliliğinin artırılması gerekmektedir.

Sonuç

Manisa ilinde ekonomik açıdan sanayi, tarım ve turizm sektörleri öne çıkmaktadır. Kentin geleceğine yönelik üretilecek kararlar özellikle bu üç sektörü ve bu sektörleri besleyen alt sektörleri temel almalıdır. Ancak günümüze yatırımların ve yatırım kararlarının Manisa'nın *sektörel çeşitliliğini destekler nitelikte olmadığı*, kamu yatırımlarının ağırlıklı olarak ulaşım ve haberleşme ile eğitim ve sağlık gibi alanlara yönelirken, turizm ve tarım sektörüne hemen hemen hiç yatırım yapılmadığı gözlenmiştir. Bu süreç içerisinde merkez ilçe ve alt merkezler olarak belirlenen ilçelerin etkileşimini güçlendirecek ilişki ağlarını geliştiren ekonomik ve ulaşım bağlantılarının oluşturulması ve bunlar dışında kalan ilçelerin ve yerleşimlerin bu ilçeleri takviye edecek ikincil alt merkezler olarak etkili olmasını sağlayacak kentsel koridorların oluşumu önem kazanmaktadır. Böylece Manisa, katma değer üreten, rekabetçi, dinamik ve dayanıklı bir kent olarak yeniden yapılanacaktır. Kamu yatırımlarının üretken alanlardan çekilmesi, özel yatırımları da teşvik edecek mekanizmaları yeterince oluşturamaması sadece Manisa için değil tüm kentler özelinde büyük bir risk teşkil etmektedir. Yerel özelliklerini yitiren bir kentin küresel rekabet ortamında varlığını sürdürebilmesi imkansız hale gelmektedir. Dolayısıyla çalışma kapsamında potansiyelleri doğrultusunda ilçeler bazında belirlenen yatırım kararlarının da bu sektörleri destekleyecek şekilde bu alanlara yönlendirilmesi gerekmektedir. Ancak bu şekilde Manisa yatırımcı inisiyatifiyle şekillenen salt bir sanayi kenti olmaktan çıkıp, ekonomik girdiyi sağlayacak temel sektörleri koruma kullanma dengesi gözetilen ve yeni teknolojilerle yatırımlara yönlendirebilen güçlü bir kent haline gelecektir.

Teşekkür

Bu makalede yer alan niceliksel verilerin bir bölümünde DEÜ Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümünde, 2013/2014 Eğitim Yılında Yrd.Doç.Dr. M.Yıldırım Oral, Yrd.Doç.Dr. Ahu Dalgakıran Erdoğan, Yrd.Doç.Dr. Neslihan Karataş, Yrd.Doç.Dr. Eylem Bal, Ar.Gör. Senem Tezcan ve Ar.Gör. Ceren Ağin yürütücülüğünde verilen PLN 4111 Şehir Planlama Stüdyosu V dersi kapsamında hazırlanan araştırma raporundan ve PLN 4112 Şehir Planlama Stüdyosu VI dersi kapsamında hazırlanan bitirme projelerinden yararlanılmıştır. Raporun hazırlanmasında emeği geçen dersin yürütücülerine, özverili çalışmaları nedeniyle dersi alan öğrencilerimize, ayrıca makale içinde yer alan haritaların hazırlanması sürecinde bize destek olan Melis Yaylalı ve Serkan Örnek'e en içten teşekkürlerimizi sunarız.

KAYNAKÇA

- BGUS, (2013). Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi 2014-2023 Taslak Raporu. T.C. Kalkınma Bakanlığı, Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Ağustos 2013.
- Çavdar, A. (2014). Kentsel Tarım Alanlarının Kentleşme Süreci Manisa Merkez Örneği. D.E.Ü. Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, yayınlanmamış lisans bitirme raporu, İzmir.
- DEÜ, (2014). Mekansal Stratejik Planlama Çalışması Araştırma Raporu – Manisa. D.E.Ü. Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, PLN4111 Şehir ve Bölge Planlama Projesi V Dersi kapsamında hazırlanan yayınlanmamış araştırma raporu, İzmir.
- Dursun, T.İ., (2013). Manisa'nın Rekabetçilik Düzeyi Üzerine Bir Değerlendirme. Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:113, ss:518-530. www.ceeol.com. Erişim tarihi Ekim, 2014.
- Karabıçak, M. (2013). Türkiye'de Uygulanan Ekonomik Teşvik Politikalarının Boyutu, Ulusal, Bölgesel ve Yerel Kalkınma Üzerine Olası Etkileri. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Y.2013, C.18, S.3, ss.263-280.
- Kentli, Ö. (2012). Kapitalist Kentleşme Dinamikleri Üzerine Bir Değerlendirme. <http://www.ozgurlukdunyasi.org/arsiv/21-sayi-195/428-kentin-degisimi>, Erişim tarihi Eylül, 2014.
- Manisa Gıda, Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü, 2012. Kurum verisi, Erişim tarihi Eylül, 2013.
- Öktem, B. (2011). İstanbul'da Neoliberal Kentleşme Modelinin Sosyo-Mekansal İzdüşümleri. İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi No:44. (Mart 2011). ss.23-40.
- T.C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Sanayi Genel Müdürlüğü (2012) "81 İl Durum Raporu. <http://www.sanayi.gov.tr/Files/Documents/81-il-durum-raporu-2012-11052012113452.pdf>. Erişim tarihi Ekim, 2014.
- T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, (2014). İzmir Manisa Planlama Bölgesi 1/100000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı Açıklama Raporu. <http://www.csb.gov.tr/gm/mpgm/index.php?Sayfa=sayfaicerik&IcId=937>, Erişim tarihi Ekim, 2014.
- TÜİK, (2012a). Türkiye İstatistik Kurumu. Temel İstatistiki Veriler-Tarım. <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>, Erişim tarihi Ekim, 2014.
- TÜİK, (2012b). Seçilmiş Göstergelerle Manisa. <http://www.tuik.gov.tr/ilGostergerleri/iller/MANISA.pdf> Erişim tarihi Eylül, 2014.
- Url-1 Zafer Kalkınma Ajansı. <http://www.zafer.org.tr/bolgemiz/tr33-bolgesi/manisa/182-manisa-ili-tarim.html>. Erişim tarihi Ekim, 2014.
- Url-2 Ekodialog Özgün Ekonomi ve Makale Arşivi. Yatırım ve Yatırım Türleri. http://www.ekodialog.com/Konular/yatirim_tur.html, Erişim tarihi Eylül, 2014.

Url-3 T.C. Kalkınma Bakanlığı, “Planların Niteliği ve Kalkınma Bakanlığının İşlevleri”, <http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/PlanlariNiteligiveDPTnisislevleri.aspx>, Erişim tarihi Eylül, 2014.

Url-4 T.C. Kalkınma Bakanlığı. 2014-2016 Dönemi Yatırım Programı Hazırlama Rehberi. <http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/content.aspx?List=1538e8c8%2D09f6%2D4ea0%2D97b7%2Dfab068896724&ID=33&Source>, Erişim tarihi Eylül, 2014.

Url-5 T.C. Kalkınma Bakanlığı. İl Bazında Kamu Yatırımları (1999-2014). http://www2.kalkinma.gov.tr/kamuyat/il.html?2000_45, Erişim tarihi Eylül, 2014.

Url-6 T.C. Ekonomi Bakanlığı. Yatırım Teşvik İstatistikleri. <http://www.ekonomi.gov.tr/index.cfm?sayfa=EE7EE7B1-D8D3-8566-45201CE77E5F0FDD>, Erişim tarihi Eylül, 2014.

Url-7 Enerji Atlası. Manisa Elektrik Santralleri. <http://www.enerjiatlası.com/sehir-manisa/>, Erişim tarihi Ekim, 2014.

Url-8 BALO Büyük Anadolu Lojistik Organizasyonlar, 2014. “BALO Hakkında”, <http://www.balo.tc/hakkimizda>, Erişim tarihi Ekim, 2014.

Url-9 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, KTKGB ve Turizm Merkezleri. <http://www.ktbyatirim-isletmeler.gov.tr/TR,9669/ktkgb-ve-turizm-merkezleri.html>, Erişim tarihi Ekim, 2014.

Url-10 T.C. Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı. Manisa İli Toplu Konut Uygulamaları. https://www.toki.gov.tr/programlar/ihale/c_illist.asp?x_ilkodu=45, Erişim tarihi Ekim, 2014.

Url-11 T.C. Sağlık Bakanlığı, Sağlık Yatırımları Genel Müdürlüğü. <http://www.saglikyatirimlari.gov.tr/Default.aspx?tabid=89>, Erişim tarihi Ekim, 2014.

Zafer Kalkınma Ajansı, (2010). TR33 Bölgesi Bölge Planı 2010-2013. http://www.zafer.org.tr/jdownloads/Planlar/Blge%20PlanlarAe/zeka_tr33_bolge_plani_2010_2013.pdf. Erişim tarihi Ekim, 2014.

Zafer Kalkınma Ajansı, (2013). TR33 Bölgesi (Afyon, Kütahya, Manisa, Uşak) 2014-2023 Taslak Bölge Planı. Cilt 1: Ana Plan, T.C. Kalkınma Bakanlığı http://www.zafer.org.tr/jdownloads/Planlar/Blge%20PlanlarAe/zeka_tr33_taslak_bolge_plani_2014_2023.pdf, Erişim tarihi Ekim, 2014.

ARSA SATIŞI KARŞILIĞI GELİR PAYLAŞIMI MODELİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME¹

Adil ÇAMUR

Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Kamu Yönetimi Bölümü

GİRİŞ

Toplu konut fonlarının idaresi amacıyla kurulan Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, toplu konut kanunlarıyla ortaya konan hedeflerin uygulanmasının kurumsal yapılanması olarak tasarlanmıştır. Bu doğrultuda toplu konut ve sosyal konut üretimini krediler yolu ile destekleme görevine yoğunlaşan TOKİ 2000'ler öncesinde kurumsal olarak konut üretiminde yer almamıştır.

Yurttaşların konut üretimini nasıl gerçekleştirildiğine bakıldığında karşımıza geçekundu, yapsatçı, kooperatif ve toplu konut şirketleri üretimleri çıkmaktadır. Zaman zaman birinin veya birkaçının yaygınlık kazanması ile birlikte Türkiye konut tarihi açısından yapacağımız en önemli değerlendirme devletin 2000'lere değin üretici olarak konut alanında yer almadığıdır. Sosyal devlet dönemi olarak tanımlanan 1960'larda eğitim, sağlık gibi alanlarda güçlü şekilde yer alan devlet, konut alanında düzenleyici olmuştur ve krediler yoluyla dolaylı destekler sağlamıştır. Kredi destekleri ile inşa edilen kooperatifler daha fazla orta ve üst gelir grubunun konut sahibi olmasını sağlamış düşük ve alt gelir gruplarının ihtiyaçları karşılanamamıştır.

Devletin kurumsal olarak konut alanına girişi 1980 sonrasında gerçekleşmiştir. Toplu Konut kanunları, Kamu Konut ve Toplu Konut fonları ile konut üretiminin desteklenmesi hedeflenmiştir. Kredilere dayanan destek sistemi konut ihtiyacının karşılanmasından ziyade inşaat sanayinin desteklenmesine hizmet etmiştir. Toplu konut ile yetkili kurum konut üretimi yerine üreticileri desteklemiştir.

1 “Kamu Özel Sektör Ortaklığı ve Toplu Konut İdaresi Başkanlığı: Arsa Satışı Karşılığı Gelir Paylaşımı” isimli tezden üretilmiştir.

2002 sonrasında genişleyen faaliyet alanı, TOKİ'yi konut hedeflerinden uzaklaştırarak inşaat piyasasının tümüne egemen olan bir aygıtı dönüştürmüştür. Konut meselesini de aşarak kentleşme alanında tüm yetkileri elinde toplayan bir mekanizmaya dönüşen idarenin etki alanları artmıştır.

Kat karşılığı ya da arsa karşılığı inşaat sözleşmeleri yolu ile konut üretimi sıkça kullanılan bir konut üretim yöntemidir. Bireyler sahip oldukları arazileri, kendi inşaat güçleri olmaması sebebiyle kat da ya bağımsız bölümlerin satışından elde edilecek gelir karşılığında yüklenicilere konut inşaatı için vermektedirler. Devlet kurumları da benzer anlayışla hazine arazilerinden maksimum geliri elde edebilmek için bu tip sözleşmeleri kullanmaya başlamıştır. Arsa Satışı Karşılığı Gelir Paylaşımı (ASKGP) olarak isimlendirilen TOKİ uygulaması bu türün en çok kullanılan örneğidir. İstanbul başta olmak üzere şehirlerdeki değerli araziler kaynak geliştirme amacıyla kullanılmaktadır.

Çalışmanın konusu olan ASKGP uygulaması idarenin finansman kaynaklarında meydana gelen değişimin ürünüdür. Toplu konut kanunları ile öngörülen finansman anlayışı zaman içerisinde farklılaşmıştır. İdarenin kaynakları bütçe içerisinde bütçe dışına alınmıştır. Fonların kaldırılması ile birlikte idare kendi kaynağını kendi yaratır duruma getirilmiştir. Kamu özel sektör ortaklığı örneği olan ASKGP uygulamasının finansman ihtiyacının karşılanması için geliştirildiği belirtilmektedir.

Konut ihtiyacının karşılanması için gerekli kurumsal altyapının karşılanması için kurulmuş olan TOKİ'nin uyguladığı bu model, kurumun konut ihtiyacının karşılanması hedefi ile çelişkiler taşımaktadır. TOKİ bir yandan konut politikası çerçevesinde konut ihtiyacının karşılanması için projeler geliştirirken diğer yandan kaynak sağlamak için arazilerini yüksek gelir gruplarının kullanımı için kullanmaktadır. Kurum sahip olduğu araziler üzerindeki kullanım kararlarını bu iki farklı kullanım amacını değerlendirerek vermektedir. Sonuç olarak arazinin özel sektör tarafından yüksek gelir grupları için konut, alışveriş merkezi vb. için kullanımı ile sosyal konut için kullanımı kamu yararı açısından karşıtlık içermektedir. Bu noktada çalışma, kurumun mevzuatından hareketle ASKGP uygulamalarının kurumun asli işlevinin yerine getirilmesine etkisini değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

ARSA SATIŞI KARŞILIĞI GELİR PAYLAŞIMI

I. TOKİ'nin Yeniden Yapılanması ve ASKGP'nin Ortaya Çıkışı

Türkiye konut politikası, konut meselesindeki kurumsal ve yasal işleyiş Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı ile birlikte yeni bir döneme girmiştir. Parti programı ve

acil eylem planı konutla ilgili hedefler ve politikalar içermektedir. TOKİ hükümetin konut ile ilgili programının tek ve güçlü aktörü olarak görülmüştür ve bu görevi yerine getirecek şekilde yeniden yapılandırılmıştır. Adalet ve Kalkınma Partisi bu bağlamda 500.000 konut hedefi ortaya koymuş ve TOKİ'yi yetkilendirmiştir. Acil eylem planında açıklanan 500.000 hedefi 2011 seçimlerinde 1.000.000'a ulaşmıştır.

TOKİ'ye 500.000 konut üretimi dışında hedef ve görevler de biçilmiştir. Bu kapsamda üniversite binaları, hastaneler, köprüler ve sosyal donatı alanlarından yurt dışında inşaat faaliyetlerine kadar geniş bir yelpazede yetkilendirilen kurum konut ve inşaat alanlarında devlet olanaklarını da elinde bulunduran merkezi yapı olarak kurgulanmıştır. Kurum iktidarın güçlü düzenleme ve uygulama araçlarından birisi haline gelmiştir. ASKGP modelinin oluşumuna dair yasal düzenlemeler ve yetki aktarımları bu dönemde gerçekleştirilmiştir.

Projelerin gerçekleştirilmesine imkân sağlayan arazi stokunun kuruma kazandırılmasında başlıca kaynaklardan birisi Emlak Bankası'dır. Bu doğrultuda 2001/2202 sayılı bakanlar kurulunda tasfiye edilmesi kararlaştırılan Türkiye Emlak Bankası A.Ş. ye ait araziler 2003 yılı 4864 sayılı kanun ile TOKİ'ye devredilmiştir.

ASKGP modelinin yasal dayanağı 31.07.2003 tarihli 4966 sayılı yasadır. Hazine arazilerinin idareye isteği halinde bedelsiz devredilmesi, kuruma şirket kurma ve şirketlere ortak olma hakkı verilmesi ve kaynak sağlamak için kâr amaçlı uygulamalar yapmasını olanaklı hale getiren düzenleme ASKGP modelinin altyapısını hazırlarken kurumu “özel şirket” haline getirmiştir.

4966 sayılı Bazı Kanunlarda ve Bayındırlık ve İskân Bakanlığının Teşkilât ve görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, madde 4:

k) İdareye kaynak sağlanmasını teminen kâr amaçlı projelerle uygulamalar yapmak veya yaptırmak,

4966 sayılı yasa ile kurumun görevleri arasına giren kaynak temini için kâr amaçlı projeler yapmakla ilgili usul ve esasların düzenlenmesi için 08.07.2004 tarihinde Toplu Konut İdaresi Başkanlığı Satış ve Gelir Paylaşımı İhale Yönetmeliği çıkarılmıştır. İdarenin gelir paylaşımı, kiraya verme, trampa ve mülkiyetin gayri ayni hak tesisi işlerinin görülmesine ilişkin usul ve esasların yer aldığı yönetmelikte ihale yöntemleri, yeterlilik şartları, bedel tespitleri gibi konular düzenlenmiştir. Gelir paylaşımı modeli ilk kez tanımlanmıştır.

Toplu Konut İdaresi Başkanlığı Satış ve Gelir Paylaşımı İhale Yönetmeliği, madde 3:

“Gelir Paylaşma: Gelirin, şartnamede tanımlanması kaydıyla, İdarenin maliki bulunduğu arazi ve/veya arsada, İdarenin uygun göreceği proje uyarınca, müteahhidin proje maliyetinin tamamını karşılayacağı inşaat veya inşaatların bölümlerinin satışından sağlanacak gelirin, sözleşmede belirlenen esaslara göre İdare ve müteahhit arasında paylaşılmasını,”

Toplu Konut İdaresi Başkanlığı Satış ve Gelir Paylaşımı İhale Yönetmeliği 03.05.2006 tarihinde yürürlükten kaldırılmış yerine Toplu Konut İdaresi Başkanlığı Satış, Devir, İntikal, Kiraya Verme, Trampa, Sınırlı Aynı Hak Tesisi ve Arsa Satış Karşılığı Gelir Paylaşımı İhale Yönetmeliği çıkarılmıştır.

TOKİ'nin görev ve yetkilerinde meydana gelen değişikliklerle birlikte yerine getirdiği işler çeşitlenirken mevzuatın da yeniden düzenlenmesi ihtiyacı doğmuştur. Yönetmeliğin adına önceki yönetmelikte adları geçmesine rağmen yönetmelik adında yer almayan kiraya verme, trampa ve mülkiyetin gayri aynı hak tesisi işleri eklenmiştir. Gelir paylaşma yerine arsa satışı gelir paylaşımı ismi kullanılmıştır.

Arsa karşılığı gelir ortaklığı projelerine imkân sağlayan arazi ve kurumsal yapılanmayı etkileyen düzenlemelerden birisi de 5273 sayılı kanundur. Arazi üretimiyle görevlendirilerek kurulan Arsa Ofisi zaman içerisinde işlevsiz hale gelmiştir. Değişiklikle Arsa Ofisi kapatılmış, Vakıf Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı (GYO) Anonim Şirketi TOKİ'nin iştiraki haline getirilmiştir. Arsa Ofisi'nin arazi ve yetkilerinin TOKİ'ye devri ile birlikte kurumun arazi stoku ve görev alanları büyümüştür.

Kurumun yetki alanını genişleten ve ASKGP uygulamalarını yaygınlaştırması için gerekli arazi stokunu çoğaltan diğer bir düzenleme de gecekondur kanunda yapılan değişikliklerle olmuştur. Gecekondur alanlarının dönüşümü ile ilgili tüm yetkiler İmar ve İskân Bakanlığı'ndan TOKİ'ye aktarılmıştır. Şehir merkezlerinde değerli araziler olan gecekondur bölgeleri üzerinde düzenleme yapma yetkileri TOKİ'de toplanmıştır. 5609 sayılı yasa ile gecekondur dönüşüm projeleri için hazine arazileri ve Bayındırlık ve İskân Bakanlığı'na ait arazilerin TOKİ'ye bedelsiz devri mümkün hale gelmiştir. Tablo 1 mevzuattaki ilgili değişiklikleri takip ederek yukarıda özetlediğimiz dönüşümü özetlemektedir.

Tablo:1 Arsa Satış Karşılığı Gelir Paylaşımı Modelinin Kaynakları

Kaynak: Mevzuattan derlenmiştir

ARSA SATIŞI KARŞILIĞI GELİR PAYLAŞIMI MODELİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Yeniden yapılanma olarak adlandırılan dönemde, konut ve kentleşme alanlarında görevli olan kurumlara ait araziler TOKİ'ye devredilmiştir. Devirler dışında TOKİ'ye hazine arazilerinin kullanımında öncelikler verilmiştir. İdare sahip olduğu ve başka kurumlardan devraldığı araziler dışında kamu mülkiyetindeki arsa ve arazilere ve özel mülkiyetteki arsa ve arazilere de satın alma, kamulaştırma ve bedelsiz devir yöntemleriyle sahip olabilmektedir. Tablo 2'de kurumun arazi ve arsa kaynakları edinim yolları ile birlikte verilmektedir.

Tablo:2 TOKİ Arazi ve Arsa Kaynakları

<u>Kurumlardan Aktarılanlar</u>	<u>Aktarım Şekli</u>	
Arsa Ofisi Arsa ve Arazileri	5273 Sayılı Yasa İle	
Eski Türkiye Emlak Bankası Arsa ve Arazileri	2001/2202 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı İle	
<u>Kamu Mülkiyetindeki Arsa ve Araziler</u>		
Devletin Hüküm Ve Tasarrufu Altındaki Yerler	Bedelsiz Devir	Toplu Konut İdaresi Arsa ve Arazi Stoğu
Tahsisli Maliye Hazinesi Arazileri	Satın Alma	
Tahsisli Maliye Hazinesi Arazileri (Devletin Özel Mülkleri)	Bedelsiz Devir Satın Alma	
Vakıf Arazileri	Satın Alma	
Belediye Arazileri	Satın Alma	
<u>Özel Mülkiyetteki Arsa ve Araziler</u>	Kamulaştırma Satın Alma	

Kaynak: Altınok, 2012: 46

Arsa Satışı Karşılığı Gelir Paylaşımı projeleri kurumun konut uygulamaları arasında yer almaktadır. Konut uygulamalarını sosyal konut ve kaynak geliştirme olarak sınıflandıran TOKİ kaynak geliştirme projelerini de kendi gerçekleştirdiği ve iştirakleri aracılığıyla gerçekleştirilenler olarak iki gruba ayırmıştır. Kurumun faaliyet alanlarına dair raporları yukarıda üzerinde durduğumuz faaliyet alanı genişlemesini göstermektedir. Konut uygulamaları kurumun faaliyet alanlarından yalnızca birisi haline gelmiştir.

Tablo 3: TOKİ Konut Üretim Raporuna Göre Kurumun Faaliyet Alanları

Konut Uygulamaları	Sosyal Konut	Dar ve Orta Gelir Grubu
		Alt-Yoksul Gelir Grubu
		Gecekondu Dönüşüm
		Afet Konutu Uygulaması
		Tarım Köy Uygulaması
	Kaynak Geliştirme	Kaynak Geliştirme (TOKİ'nin kendi gerçekleştirdiği)
		Kay. Gel. İştirakler aracılığı ile yapılan (E.G.Y.O+EPPY uygulamaları)
Sosyal Donatı Uygulamaları	Okul, üniversite, yurt ve Pansiyonlar, Spor Salonları, Sevgi Evleri, Engelsiz Yaşam Merkezleri, Huzur Evleri, Askeri Tesis ve Karakollar, Diğer Kamu Kurumlarıyla Yapılan Ortak Projeleri	
Kaynak: www.toki.gov.tr, (10.07.2014).		

II. Arsa Satışı Karşılığı Gelir Paylaşımı Modeli

Kentleşme ve konut alanında devletin düzenleme ve uygulama aracı haline gelen Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, başta konut üretimi olmak üzere yaptığı tüm işlerde özel sektörden hizmet almaktadır. Ayrıca piyasa ile ilişkisi hizmet alımı ile sınırlı kalmayarak idareye kaynak yaratmak amacıyla kamu özel sektör ortaklığı modelini kullanmaktadır. Bu bölümde model tanımlanacak ve değerlendirilecektir.

a) Gelir Paylaşımına Dayalı İnşaat Sözleşmesi

Kat karşılığı ya da bölümlerin satışından pay alınmasına dayalı olarak gerçekleştirilen inşaat sözleşmeleri konut üretiminde sıkça kullanılmaktadır. Yükleniciler ile arsa sahipleri arasında kurulan sözleşme “kat karşılığı” ya da “gelir paylaşımı” şeklinde tanımlanmaktadır.

Gelir paylaşımına dayalı inşaat sözleşmesi; yüklenicinin, proje sözleşmesinde tarafların üzerinde anlaştığı yapıyı inşa etme ve bağımsız bölümlerin satışına aracılık etme borçlarını yüklediği, buna karşılık arsa sahibinin, arsası üzerinde inşa edilecek bağımsız bölümleri üçüncü kişilere devretmeyi vaat ettiği ve inşa edilen bağımsız bölümlerin satılmasıyla elde edilecek gelirin yükleniciyle paylaşmayı borçlandığı sözleşmedir (Yeniocak, 2013: 25).

Yüklenici tarafın bağımsız bölümler inşa etme ve bunların satışını sağlama borcuna karşılık, arsa sahibinin bu bağımsız bölümlerin satımına ilişkin yükleniciye temsil yetkisi verme ve bu satıştan elde edilecek geliri yükleniciyle paylaşma borcu altına girdiği sözleşme (İnal’dan aktaran Yeniocak, 2013: 25) türü son zamanlarda kamunun hazine arazilerini değerlendirmesi için yeni bir modele kaynaklık etmektedir.

Kamu kurum ve kuruluşlarına ait bir taşınmazın üzerine, büyük kapsamlı projelerle; konut, ticaret merkezi, sosyal donatı veya konut yahut hizmet binalarının daha modern bir şekilde, özel hukuk gerçek veya tüzel kişileri aracılığıyla yaptırılması ve bunların satışı suretiyle elde edilen hâsılatın, işi yapan ile taşınmazın maliki arasında sözleşme ile belirlenen oranlarda paylaşılması hedeflenmektedir (Arıkan, 2007: 3). Arsa Satışı Karşılığı Gelir Paylaşımı sözleşmeleri ile kamu adına yetkili idareler ve yükleniciler; inşaatın projelendirilmesi, gerçekleştirilmesi, pazarlanması, satışı ve gelirin paylaşımı üzerine karşılıklı borçlar yüklenerek ortaklık kurmaktadır.

Gelir paylaşımına dayalı inşaat sözleşmesinde, sözleşmenin her iki tarafı da karşılıklı olarak birbirlerine karşı borç altına girerler. Asa sahibi, inşa edilen bağımsız bölümlerin mülkiyetini üçüncü kişilere devretme ve gelir paylaşımı borcunu üstlenirken, yüklenici ise nitelik ve nicelik olarak sözleşmede belirlenmiş yapıyı inşa etme ve bağımsız bölümlerin pazarlanması borçları altına girmektedir (Yeniocak, 2013: 30).

Borçlar kanunu ve diğer kanunlarda düzenlenmediğinden atipik olarak sınıflandırılan Arsa Satışı Karşılığı Gelir Paylaşımı sözleşmesinde arsa sahibi inşa edilecek yapıdan bir kısım bağımsız bölümleri almak yerine projenin sonunda elde edilecek kardan pay almayı amaçlamaktadır. Böylece arsanın daha iyi koşullarda pazarlanacağı, daha fazla getiri elde edileceği düşünülmektedir. Anılan sözleşme ile tarafların kurduğu ortaklık Türk Ticaret Yasası’na tabi ticari değil, Borçlar Kanunu

hükümlerine tabi adi ortaklık niteliğindedir. Sözleşmesi bir şekilde tabi olmayan ortaklığın sermayesi, arsa sahibi tarafından sağlanan arsa ve yüklenici tarafından bu arsa üzerine yapılan binadan oluşmaktadır (Cura ve Sütçü, 2013: 2).

Bir kamu ve özel sektör ortaklığı olarak tanımlanabilecek Arsa Satışı Karşılığ Gelir Paylaşımı şeklinde yapılan inşaat sözleşmelerindeki amaç, kamu özel sektör ortaklıkları ile özel sektörün sahip olduğu birikim ve teknoloji den yararlanılarak projelerde hedeflenen verimliliği maksimize etmektir. Bu tür ortaklıklarda, tarafların hak ve yükümlülüklerinin tanımlanmasında kamu kesimi belirleyici rol oynamaktadır (Güven, 2007: 46). Gelir paylaşımına dayalı inşaat sözleşmesinin karakteristik özelliklerinden biri tarafların en yüksek getiri elde etme amacına yönelik bir menfaat birliği içinde olmalarıdır (Yeniocak, 2013: 19)

b) Arsa Satışı Karşılığ Gelir Paylaşımı Sözleşmesi

Toplu Konut İdaresi Başkanlığı'nın temel mevzuatı olan 2985 Sayılı Toplu Konut Kanunu'nun ek madde 1(k) bendinde belirtildiği üzere idareye kaynak sağlama amaçlı uygulamaları gerçekleştirmeye maddenin kanuna eklendiği 2003 yılından itibaren başlayan idare anılan projeleri Toplu Konut İdaresi Başkanlığı Satış, Devir, İntikal, Kiraya Verme, Trampa, Sınırlı Ayni Hak Tesisi ve Arsa Satışı Karşılığ Gelir Paylaşımı İhale Yönetmeliği çerçevesinde gerçekleştirmektedir.

Önceki bölümde değinilen düzenlemelerle çeşitli kurumlardan araziler edinen idare bu arazilerin şehir merkezlerinde yer alanlarını arsa karşılığ geliri ortaklığı modeli ile ihale etmektedir. Kaynak geliştirme projeleri olarak tanımlanan uygulamalar iki yolla gerçekleştirilmektedir: idarenin doğrudan kendi yaptığı ASKGP uygulamaları ve iştirakleri aracılığı (Emlak Gayrimenkul A.Ş. başta olmak üzere) ile gerçekleşen projeler.

İdarenin sözleşme tarafı olarak kendi gerçekleştirdiği projelerde ihale sonucu en fazla idare payını teklif eden yüklenici ile ortaklık ilişkisi kurulmaktadır. Yüklenici taraf üzerinde anlaşılacak projenin tasarımından finansmanına, inşaatından pazarlanmasına ve satışına değin tüm aşamalarını üstlenmektedir. Üçüncü kişilere yapılan satışlardan elde edilen gelir idare adına bankada açılan hesapta toplanmakta ve sözleşmede anlaşılacak takvime uygun olarak taraflara aktarılmaktadır.

Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, sahip olduğu arazilerden en fazla getiriyi sağlamaya yönelik olarak kurguladığı arsa satışı karşılığ geliri paylaşımı modelini Toplu Konut İdaresi Başkanlığı Satış, Devir, İntikal, Kiraya Verme, Trampa, Sınırlı Ayni Hak Tesisi ve Arsa Satışı Karşılığ Gelir Paylaşımı İhale Yönetmeliği'nin 4. Maddesinin c bendinde tanımlamaktadır.

“Gelirin, şartnamede tanımlanması kaydıyla, İdarenin maliki bulunduğu arazi ve/veya arsada, İdarenin uygun göreceği proje uyarınca, müteahhidin proje maliyetinin tamamını karşılayacağı inşaat veya inşaatların bölümlerinin satışından sağlanacak gelirin, sözleşmede belirlenen esaslara göre İdare ve müteahhit arasında paylaşılması.”

İdare ile yüklenici arasında yapılan sözleşmenin 2. Maddesi sözleşmenin konusuna ilişkindir. Sözleşmenin konusu: özel teknik şartnamede belirtilen ada/parsellerdeki arsa üzerinde, idarece uygun görülecek projeler uyarınca, tüm giderleri yüklenici tarafından karşılanmak üzere belirtilen konut ve sosyal donatı alanlarının yapılması için gerekli plan ve projelerinin hazırlanması, ilgili belediye ve idarelerden onaylarının ve her türlü ruhsatlarının alınması ile onaylı projelerine, mahal listesine göre; ada içi ve dışı her türlü teknik alt yapısı, çevre tanzimi ve peyzajı ile birlikte, sözleşme ve eki şartnameler doğrultusunda tamamlanarak cins tashihlerinin yapılması; iskân ruhsatlarının ve kat mülkiyeti tapularının alınması, pazarlanması, satışı, alıcılarına teslimi ve Arsa Satışı Karşılığı Gelir Paylaşımı esasına göre idare payı toplam gelirin ödenmesidir.

Gelir paylaşımı yöntemi, özellikle internet ve telekomünikasyon sektörü başta olmak üzere, birçok sektörde, tüm dünyada kullanımı gittikçe yaygınlaşan bir finansman modelidir. Ancak, bu modelin inşaat sözleşmelerinde kullanımının, dünyada yaygın bir uygulama olmadığını söyleyebiliriz. Türkiye’de son yıllarda hız kazanan toplu konut inşaatları, büyük bir finans kaynağı ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. İnşaat sözleşmelerinde gelir paylaşımı yöntemi, bu finans ihtiyacını karşılama çabası içinde formüle edilmiş bir finansman modeli olarak ortaya çıkmıştır (Yeniocak, 2013: 21). TOKİ bu finansman modelini fonlar vasıtasıyla edindiği bütçe kaynaklarının yarattığı finansman açığını karşılamak amacıyla geliştirerek arsa satışı karşılığı gelir paylaşımı uygulamasını oluşturmuştur.

Arsa satışı karşılığı gelir paylaşımı modeli idarenin internet sitesinde aşağıdaki şekilde tanıtılmaktadır (www.toki.gov.tr, 12.07.2014).

“Arsa karşılığı yapılan Gelir Paylaşımı Projeleri, TOKİ’nin sosyal nitelikli konut projelerinin finansmanı açısından çok büyük bir önem taşımaktadır. Türkiye’deki konut sorununu aşmak üzere faaliyetlerine olağanüstü bir hızla devam eden TOKİ, bu modelini kısa vadeli sermaye giderleri ile uzun vadeli alacakları arasındaki boşluğu kapatmak üzere geliştirmiştir.

Kendi portföyünden arsa kullanan TOKİ, özel sektörle işbirliği yaparak projenin gelirinden proje yüklenicisi firmaya belli bir oran dahilinde aktarım yapmaktadır. Bu projelerde kullanılan arsaların TOKİ portföyünde bulunması, dolayısıyla TOKİ mülkiyetinde olması, projenin mülkiyet edinim sürecinden kaynaklanabilecek süre kayıpları olmaksızın, hızlı bir biçimde inşa edilebil-

mesine olanak tanımaktadır. Bu modelde TOKİ, arsanın geliştirilmesi sürecini yükleniciye bırakmaktadır. Yatırımın tüm finansmanını karşılamak da yükleniciye düştüğünden, TOKİ proje için finansman arayışlarının dışında kalmış olmaktadır. Sorumlu taraf olarak, arsanın inşaatla hazır hale getirilmesi ile ilgili tüm fiziksel ve yasal işlemleri tamamlamak ve en kısa sürede inşaatla başlayıp bitirmek yüklenici firma için de önemlidir.”

c) TOKİ'nin Kendi Gerçekleştirdiği Arsa Satışı Karşılığı Gelir Paylaşımı Uygulamaları

Başta İstanbul olmak üzere büyük kentlerdeki değerli arazilerin kullanılması ile geliştirilen ASKGP projeleri 2003 yılından başlayarak kullanılmaktadır. TOKİ ile ihalede en yüksek getiriye öneren yüklenici arasında yapılan sözleşme ile kurulan ortaklık ilişkisi uygulamanın sonunda elde edilecek getirinin paylaşılmasına dayanmaktadır. Sözleşme taraflar arasındaki sorumluluk ve borç ilişkilerini düzenlemektedir.

Aşağıda TOKİ'nin kendi gerçekleştirdiği ASKGP uygulamalarına dair veriler yer almaktadır. Projenin yapıldığı yer, yüklenici firma, idare payları ve üretilen konut sayılarını içeren tablo kurumun internet sitesinde yayımladığı bilgilerden, Sayıştay raporlarından ve kurumdan elde edilen verilerden derlenerek hazırlanmıştır.

Tablo 4'te yer alan 40 projeden 6'sı konut yapımı olarak planlanmış fakat sonrasında arazi satışına çevrilmiş olsa da kurumun kaynaklarında ASKGP olarak yer almaktadır. Ortalama idare payı %36 olurken konutların %93'ü işyerlerinin %70'i satılmıştır.

Tablo 4: ASKGP Projeleri

Sıra No	Proje Adı / Yüklenici Firma	Sözleşme Tarihi	İdare Payı (%)	Bağımsız Bölüm Sayısı
1	İstanbul Halkalı / Soyak I	31.10.2003	28,01	1.364 Konut 6 İşyeri
2	Ataköy Konakları / Delta Proje	18.12.2003	34,10	950 Konut 111 İşyeri
3	İstanbul Halkalı II / Albayrak	28.04.2004	28,59	576 Konut
4	Ankara – Eryaman 8-9/ K & C Grup	05.08.2004	28,00	1.154 Konut 128 İşyeri
5	İstanbul Halkalı / Soyak II	26.08.2004	30,50	2.228 Konut
6	İstanbul Halkalı III / Özyazıcı & Hazinedaroğlu	26.08.2004	24,26	264 Konut 1 Ticaret Merkezi
7	İstanbul Halkalı IV / Özsaya & Güner	01.09.2004	32,00	1.368 Konut
8	İzmir-Mavişehir Ticaret Merkezi / Cengiz İnşaat	02.09.2004	25,46	Arsa Satışı Yapıldı

ARSA SATIŞI KARŞILIĞI GELİR PAYLAŞIMI MODELİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

9	İstanbul – Kozyatağı / Baytur	15.09.2004	43,00	800 Konut 1 Ticaret Merkezi
10	İstanbul – Ümraniye I. Bölge / Mehmet Çelik & Tokal & Hal	08.10.2004	25,40	354 Konut
11	Ankara – Eryaman 10 / K & C Grup	10.11.2004	33,00	534 Konut 62 İşyeri
12	Bahçeşehir 1. Bölge / İhlas Holding	27.4.2005	30,00	720 Konut 3 İşyeri
13	Bahçeşehir 243/1 Parsel / Bemay İnş.	27.04.2005	32,00	30 Konut
14	Bahçeşehir T1 Ticaret Bölgesi / K & C Grup	29.04.2005	60,00	219 Konut 176 İşyeri
15	Bahçeşehir 5. Bölge / Varyap & Teknik Yapı	23.09.2005	53,10	682 Konut
16	Bahçeşehir 4. Bölge / İntes & Fiba	27.09.2005	52,70	381 Konut 27 İşyeri
17	İstanbul Halkalı 451 - 10 / Özyazıcı	18.10.2005	32,00	96 Konut
18	Eskişehir Tepebaşı / Al – Reş Ltd.	07.11.2005	31,30	448 Konut
19	İstanbul Halkalı 447 / 1 – 17 / Albayrak	10.11.2005	31,29	292 Konut
20	İstanbul, Beşiktaş, Ortaköy / Aşçıoğlu & Yımtaş	17.11.2005	55,70	72 Konut
21	İstanbul Bahçeşehir 6. Bölge / Kuzu Toplu Konut	16.01.2006	41,50	321 Konut
22	Ankara Keçiören / Kuzu Holding	24.03.2006	32,50	428 Konut 46 İşyeri
23	Bahçeşehir 10. Bölge / Kuzu Toplu Konut	03.04.2006	38,25	413 Konut
24	Bahçeşehir 9. Bölge / Kuzu Toplu Konut	01.05.2006	38,50	179 konut
25	Bahçeşehir 11. Bölge / Gül-Keleşoğluİnşaat&Arke&Gül&2m	15.12.2006	33,00	Arsa Satışı Yapıldı
26	Çankaya Dikmen 16743/1 / Mesa Mesken & Aktürk & EPPY	22.12.2006	47,73	1832 Konut
27	İstanbul Halkalı 822/1 / Kuzu Toplu Konut	11.01.2008	27,50	743 Konut 26 İşyeri
28	İstanbul Halkalı 837/1 (625-626-627/1) / Artaş İnşaat	12.09.2008	31,00	1108 Konut 1 Tic. Merk.
29	Ankara Karakusunlar Mah. / Pasifik Gayrimenkul	01.03.2010	30,00	314 İşyeri 1 Spor Merkezi
30	İstanbul Şenlik Mah. 1227/1 / Aydınli & Metal Yapı Konut & Arke & Vizyonlife.	28.06.2010	30,00	298 Konut 1 Ticaret Merkezi
31	İstanbul Şenlik Mahallesi 275/24-29 Parsel / Erfa İn. & Erk Paz & Emiroğlu İnş.	01.07.2010	29,73	230 Konut 78 İşyeri

26	Çankaya Dikmen 16743/1 / Mesa Mesken & Aktürk & EPPY	22.12.2006	47,73	1832 Konut
27	İstanbul Halkalı 822/1 / Kuzu Toplu Konut	11.01.2008	27,50	743 Konut 26 İşyeri
28	İstanbul Halkalı 837/1 (625-626-627/1) / Arttaş İnşaat	12.09.2008	31,00	1108 Konut 1 Tic. Merk.
29	Ankara Karakusunlar Mah. / Pasifik Gayrimenkul	01.03.2010	30,00	314 İşyeri 1 Spor Merkezi
30	İstanbul Şenlik Mah. 1227/1 / Aydınlı & Metal Yapı Konut & Arke & Vizyonlife.	28.06.2010	30,00	298 Konut 1 Ticaret Merkezi
31	İstanbul Şenlik Mahallesi 275/24-29 Parsel / Erfa İn. & Erk Paz & Emiroğlu İnş.	01.07.2010	29,73	230 Konut 78 İşyeri
32	İstanbul Şişli Ali Sami Yen / Aşçıoğlu & Torunlar GYO. & Kapıcıoğlu İnş.	06.08.2010	46,32	Arsa Satışı Yapıldı
33	İstanbul Zeytinlik Mah. 564/161-162 Parsel / Özyazıcı İnş. & Karadeniz Örne	31.08.2010	35,74	512 Konut 71 İşyeri
34	İstanbul Bahçeşehir 601/5 / Soyak	26.11.2010	26,00	Arsa Satışı Yapıldı
35	İstanbul Doğa Eğlence Parkı / Mesa & Kantur & Aktaş & Öztaş	24.01.2011	43,00	Arsa Satışı Yapıldı
36	Yıldız Üniversitesi / Nurol GYO.	10.03.2011	43,00	Arsa Satışı Yapıldı
37	Çanakkale Kepez 6502 Parsel / Makro İnş. & Torkam İnş	11.04.2011	25,00	237 Konut 8 İşyeri
38	Ankara Çankaya Lodumlu Eskişehir Yolu Üzeri 27030/20 Parsel / Türkerler İnş	21.20.2011	39,80	441 Konut 268 İşyeri 1 Otel
39	Ankara Çukurambar 29101 Ada 18 Parsel – 29103 Ada 5 Parsel / Türkerler & Renkyol	16.11.2012	33,00	Başlamadı
40	Ankara Atakent Devlet Mah. 16551 Ada / Kuzu Toplu Konut	08.04.2013	35,00	Başlamadı
Satış Yüzdeleri: Konut: %93,06 İşyeri: %70,47 Tic. Merk.: %80,00 Toplam: %91,61		Ortalama İdare Payı %36		Toplam Bağımsız Bölüm Sayısı 19.279 Konut 5 Ticaret Merkezi 1 Spor Merkezi 1.324 İşyeri 1 Otel
Sayıştay Başkanlığı, 2013:128-129; TOKİ, 2014.				

III. ASKGP Modeli Üzerine Değerlendirmeler

Yeniden yapılanma olarak anılan dönemde TOKİ'nin inşaat sanayini düzenleyen merkezi bir yapıya dönüştüğü görülmektedir. Konut ve kentleşme alanında geniş yetkiler edinen kurumun uygulamaları inşaat sanayi, genel ekonomi ve kentleşme açısından sonuçlar üretmektedir. Bu doğrultuda değerlendirmeler iki eksende sıralanacaktır. İlk olarak sosyal konut üretimi, kayıt dışı istihdam ve iş kazaları gibi ASKGP modeliyle doğrudan ilişkili olmayan fakat çalışmanın işaret ettiği görev alanı genişlemesi ile ilgili olan tespitlere yer verilecektir. Ardından ASKGP modelinin uygulama sonuçlarına ilişkin tespitler paylaşılacaktır.

Sosyal Konut Üretimi Artıyor

Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, 2002 öncesinde konut sahibi olmak isteyenlere kredi hizmeti sunumuna ağırlık vermiştir. Adalet ve Kalkınma Partisi hükümetleri ile birlikte ise idare konut üretimine yönelmiştir. Böylece önce 500.000 ardından 1.000.000 konut hedefine ulaşmak için “konut seferberliği”nin planlayıcı ve yürütücüsü haline gelmiştir. Sosyal konut üretimindeki artış, konutların kalitesi, konutlara sahip olanların gelir durumu ve kullanım amaçları gibi önemli eleştiri noktalarından bağımsız olarak olumlu bir gelişmedir. Tablo 5'te 2003-2013 yıllarında TOKİ'nin uygulamalarının gruplara göre dağılımı yer almaktadır.

Tablo 5: Yıllara Göre Konut Üretimi

	Dar-Orta Gelir Grubuna	Alt Gelir ve Yoksul Grubuna	Gecekondu Dönüşüm	Afet Konutları	Kaynak Geliştirme	Tanımköy Uygulamaları	Roman Konutları
2003	4.117			3.027	2.494		
2004	29.866	1.248	3.777	129	17.154	502	
2005	36.209	17.276	8.984	909	5.132	323	
2006	28.695	14.642	3.682	2.532	9.593	263	
2007	31.741	16.318	10.438	963	5.917	901	
2008	21.608	12.888	8.334	999	4.596	1.146	
2009	23.627	30.346	10.832	1.454	5.200	255	
2010	8.699	21.519	4.374	3.293	29.893	529	1.256
2011	18.048	7.782	9.890	9.308	1.703	334	2.980
2012	18.046	576	8.869	14.806	2.976	1.331	681
2013	19.663	1.303	15.261	268	2.700		216
oplam	240.319	123.898	84.441	37.688	87.358	5.584	5.133

Kaynak: TOKİ, 2014.

Kaynak geliştirme projeleri ile toplam 91.313 konut üretilmiştir. Kaynak geliştirme projeleri, idarenin kendi gerçekleştirdiği ASKGP projeleri ile iştiraklerine sattığı arazilerde, iştiraklerin gerçekleştirdiği ASKGP projelerini kapsamaktadır.

İdarenin kendi gerçekleştirdiği ASKGP uygulamalarından üretilen konut sayısı 19.279'tur. İdarenin konut üretimine dair verileri değerlendirildiğinde ASKGP modeli ile gerçekleştirilen konut sayısı, üretilen toplam konutların % 14,62 sine karşılık gelmektedir. Karşımıza çıkan tabloda idarenin konut üretim ağırlığını sosyal konuta yönelttiği görülmektedir. Tablo 6'da TOKİ'nin uygulamalarına ilişkin son 11.04.2014 itibarıyla son veriler yer almaktadır.

Tablo: 6 TOKİ Konut Uygulamaları Dağılımı (Temmuz 2014)

KONUT TÜRÜ	KONUT SAYISI	YÜZDESİ
Dar ve Orta Gelir Grubu	254.247	%40,68
Alt-Yoksul Gelir Grubu	144.564	%23,13
Gecekondu Dönüşüm	91.421	%14,62
Afet Konutu Uygulaması	37.842	%6,05
Tarım Köy Uygulaması	5.658	%0,90
TOP. SOSYAL KONUT	533.732	%85,38
Kaynak Geliştirme(TOKİ)	19.279	%3,08
Kaynak Geliştirme (Emlak Konut Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı A.Ş. + Emlak Planlama, İnşaat, Proje Yönetimi ve Tic. A.Ş.)	72.034	%11,54
TOPLAM KAYNAK GELİŞTİRME	91.313	%14,62
TOPLAM	625.045	
Kaynak: TOKİ İnternet Sitesi, TOKİ Konut Üretim Raporu. 11.07.2014.		

Güvencesiz İstihdam ve İş Kazaları Artıyor

Yukarıda paylaşılan rakamlar ele alındığında inşaat sanayindeki tüm gelişmelerin büyük istihdam alanı yarattığı ortadadır. Fakat bu istihdam taşeronu dayalı ve güvencesizdir. Denetimden uzaktır ve iş güvenliği sağlanmamaktadır. İnşaat sanayi tarımdan sonra kayıt dışı istihdamın en yüksek olduğu iş koludur. Yeni kamu işletmeciliğinin gereklerine uygun olarak KÖSO'nun yaygınlaşması dayandığı esneklik paradigması gereği güvencesizliği beraberinde getirmektedir. Özel sektörün hâkimiyetinin artması ile birlikte iş güvenliği ve kayıt dışı açısından iyileşme görülmemektedir (Candan, 2007: 60).

Sosyal Güvenlik Kurumu'nun verilerine göre 2012 yılında en çok iş kazasının inşaat sektöründe meydana geldiği belirtilmektedir. 2012 yılında meydana gelen iş kazalarından 9.209'u (%12,3) inşaat sektöründe meydana gelirken, 8.828'i

(%11.79) kömür madenciliğinde meydana geldi. 7.045'i metal ürünleri imalatında meydana geldi. En çok ölümlü iş kazasının inşaat sektöründe meydana gelmesi geleneği 2012 yılında da sürdü, İş kazaları sonucu hayatını kaybeden 744 kişiden 256'sı inşaat sektöründe çalışıyordu. Yani 2012 yılında da iş kazası sonucu meydana gelen her 3 ölümden birisi inşaat sektöründe meydana geldi (Tekin, 2013: 1).

ASKGP Kentleri Dönüştürüyor

TOKİ yukarıda sayılan yasal düzenlemelerle geniş arazi stokuna sahip olmuştur. Edindiği arazilere dair kullanım kararlarını verirken idarenin karşısında iki farklı gereklilik çıkmaktadır. Bu gereklilikler, sosyal konut, sosyal donatı alanı üretimi ve kaynak geliştirme ihtiyacı şeklinde özetlenebilir. Sosyal konut veya sosyal donatı alanı yapmak ile araziye kâr getirici bir proje için kullanma kararı ile karşıya kalan idarenin vereceği karar aynı zamanda kentlerin geleceğini de etkileyecektir.

Alınan kararlar sonucu sosyal donatı alanları eksik, düşük gelir gruplarının kentlerin dışında yerleştiği, kent merkezlerinin yüksek gelir gruplarının konut alanları ve alışveriş-ticaret alanı olduğu kentler meydana gelebilir.

Bütçe Dışı Finansman İhtiyacı Kurumu “Girişimci”leştiriyor

Konut ihtiyacının karşılanmasında uygun koşullarda konut üretimi amacıyla kurulmuş olan TOKİ, yeni kamu işletmeciliği anlayışının gereklerine uygun olarak girişimcileştirilmiştir. Konut hizmetinin sunulmasının yanında onlarca yeni görev edinen kurum kendi kaynağını kendi yaratması gerektiğinden arazilerle ilgili kullanım kararlarını kamu yararına olmayacak şekilde verebilmektedir.

Devletin üretici olarak konut hizmetini sağlama iddiası desteklenmelidir. Fakat hizmet alanları arasında sayılan konut üretimine kamu kaynaklarından pay ayrılmaması, finansmanı kurumun olanaklarına bırakması kamu hizmeti anlayışıyla çalışmaktadır. Toplu konut fonuna bütçe desteğinin kesilmesi ardından da fonun tamamen kaldırılması kurumu piyasa aktörlerine benzetmiştir. Kurum bunun gereği olarak çalışmanın konusu olan ASKGP ve arazi satışı gibi yöntemlerle gelir elde etme yoluna gitmiştir.

İdarenin sahip olduğu arazilerden en çok faydayı elde etme amacıyla uyguladığı ASKGP projelerinden elde ettiği gelirler yıllara göre benzerlik göstermektedir. 2013 yılındaki artışın sebebi İstanbul'da gerçekleştirilen Ali Sami Yen ve Doğa Eğlence Merkezi projelerinin gelir paylarının yüklenici tarafından peşin olarak ödenmesidir. 2008 yılında yalnızca 2 proje gerçekleştirildiğinden gelir düşmüştür.

Tablo 7: TOKİ'nin Toplam Geliri ASKGP Geliri

YILLAR	TOPLAM GELİR	ASKGP GELİRİ
2006	2.684.084.671,05	327.322.712,41
2007	3.919.755.162,50	454.423.295,90
2008	5.458.820.075,14	226.087.508,67
2009	4.738.458.246,24	456.518.681,90
2010	7.133.153.802,83	447.794.575,51
2011	6.180.223.494,60	497.573.274,99
2012	7.076.174.172,59	205.671.071,06
2013	9.018.584.730,05	1.083.817.124,51

Kaynak: TOKİ, 2014.

TOKİ Denetimden Uzaklaştırılıyor

2003 yılında yürürlüğe giren 4964 sayılı kanun ile kamu ihaleleri için geçerli olan şartlarda değişiklik yapılmıştır. Böylece idare ASKGP uygulamaları kamu harcaması gerektirmediğinden Kamu İhale Kanunu (KİK) hükümleri dışında kabul edilmiştir. İhaleler kurumun çıkardığı yönetmeliklere dayanarak gerçekleştirilmektedir. 4734 sayılı Kanun hükümlerine açıklama getirmek amacıyla KİK tarafından çıkarılan 2004 Yılı Kamu İhale Genel Tebliğinde; “Kamuya ait taşınmaz malların kamu harcaması yapılmasını gerektirmeyen ve bütçeden ödenek kullanımı söz konusu olmayan kat ve/veya arsa karşılığı inşaat yapım işleri 4734 sayılı Kanun kapsamında yer almamaktadır” hükmü konularak AKGO modeli ihale mevzuatı dışına çıkarılmıştır.

ASKGP ihalelerinin KİK dışı tutulması ve kurumun yönetmeliğine bağlı olarak gerçekleştirilmesi şeffaflığa ve rekabet ilkelerine aykırıdır. Arsa karşılığı inşaat yapım işlerinin, kamu harcaması yapılmasını gerektirmeyen işlemler olarak kabul edilmesi yanlıştır. Çünkü TOKİ uygulamalarında yapılan inşaatlar için aynı bir bedel (arsa bedeli) ödenmekte olup bu faaliyetler dolayısıyla kamu harcaması yapılmaktadır. Bu aynı harcama karşılığında da kamu yapım işleri satın alınmaktadır. Bu durumda TOKİ'nin ASKGP modeli çerçevesinde gerçekleştirdiği faaliyetlerinin 4734 sayılı Kanun kapsamında olması gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Sayıştay raporlarında özellikle idarenin iştirakleri vasıtasıyla gerçekleşen ASKGP uygulamalarına dair eleştiriler yer almaktadır. 2011 ve 2012 yılları Sayıştay denetimlerinde ASKGP projelerinin üzerinde durulmaktadır. Bazı projelerde meydana gelen hatalardan kaynaklı idarenin zarara uğratıldığı belirtilmektedir. Yönetmeliğin rekabet, saydamlık ve eşit muamele ilkesi bakımından revizyonu önerilmektedir.

ASKGP ile Özel Sektöre Alan Açılıyor

KÖSO'nun özel sektöre alan açma hedefi ekonomi ve kent ölçeğinde bu uygulama ile gerçekleşmektedir. Özel sektör normal şartlarda elde edemeyeceği arazilere sahip olmakta, bu arazilerde yapılan projelerden yüksek kâr elde etmektedir. Şirketler TOKİ ile işbirliğinden kaynaklı bürokratik süreçlerde kolaylıklar sağlamaktadır.

İnşaat sektöründe büyük gayrimenkul şirketlerinin ağırlığı son yıllarda artmıştır. TOKİ ve iştiraklerinin gerçekleştirdikleri ASKGP uygulamaları GYO şirketleri için büyüme imkânı sağlamıştır. TOKİ'nin gerçekleştirdiği ASKGP uygulamalarında 52 yüklenici olmuştur. Kuzu Toplu Konut A.Ş. 6 uygulama ile en çok ihale alan şirket olmuştur

SONUÇ

Arsa Satışı Karşılığı Gelir Paylaşımı, kat karşılığı inşaat sözleşmesine benzer şekilde TOKİ'nin sahip olduğu arazilerden en fazla getiriye elde etmeye yönelik uyguladığı modeldir. Kurum kendi çıkardığı yönetmelik uyarınca gerçekleştirdiği ihalelerde en fazla idare gelir payını teklif eden yüklenici ile sözleşme yapmaktadır. Sözleşme ile yüklenici firma bağımsız bölümleri inşa etme, satış sözleşmesinin kurulmasına aracılık etme, asgari gelir taahhüdü borçlarını edinirken; idare, arsayı yükleniciye teslim etme, bağımsız bölümlerin mülkiyetini üçüncü kişilere devir etme ve gelir paylaşımı borçlarını edinmiştir.

TOKİ başta İstanbul olmak üzere büyük şehirlerde toplam 40 ASKGP uygulaması gerçekleştirmiştir. Çalışmada paylaşılan projelerin bir kısmı ASKGP olarak kurulanmış fakat sonrasında arsa satışına dönüştürülmüştür. Dolayısıyla söz konusu projelerde konut üretimi gerçekleşmemiştir. İhaleleri tek başlarına ya da ortaklıklar kurarak toplam 52 firma almıştır. Kuzu Toplu Konut A.Ş. 6 farklı proje ile en çok ihale alan firma olmuştur.

İdarenin kendi gerçekleştirdiği ASKGP uygulamalarından üretilen konut sayısı 19.279'tur. İdarenin konut üretimine dair verileri değerlendirildiğinde ASKGP modeli ile gerçekleştirilen konut sayısı, üretilen toplam konutların % 14,62'sine karşılık gelmektedir.

Çalışma kapsamında ASKGP uygulamalarına ve TOKİ'ye ilişkin değerlendirmeler altı başlık altında sunulmuştur.

İlk olarak, toplam sosyal konut üretimi artmaktadır. Konutların yer seçimleri, kaliteleri, kullanıcılarının gelir düzeyleri ve kullanım amaçları açısından eleştiriler olmakla birlikte devletin sosyal konut üretiminde yer alması olumlu bir gelişmedir.

İkinci tespit istihdam ve iş güvenliğine ilişkindir. ASKGP projeleri ile birlikte ele alındığında son yıllarda inşaat sektöründe gelişme görülmektedir. Ancak bu gelişme güvenceli istihdama ve iş güvenliğine yansımamaktadır. Tüm sektörler içerisinde tarımdan sonra kayıt dışının en yüksek olduğu sektör inşaatıdır. Aynı zamanda iş kazalarının gerçekleşme oranı da inşaat sektöründe en yüksektir.

Üçüncü tespit kentleşme açısından değerlendirmeler içermektedir. Kurumun sahip olduğu arazilere ilişkin vereceği kullanım kararları kentleşme açısından sonuçlar doğurmaktadır. Finansman ihtiyacı temelinde özel şirketlere arazilerin açılması, sosyal konutların şehir dışına itilip kent merkezlerinin yüksek gelir gruplarına ve alışveriş merkezlerine bırakılması sonucunu doğurabilir.

Dördüncü olarak, kurumun kendi kaynağını yaratma ihtiyacının kamu yararı ile karşıtlık göstermesidir. Girişimcileşen kurum karar alma süreçlerinde kamusal ihtiyaçlar ile finansmanın karşılanma gerekleri arasında bir seçimle karşı karşıya kalmaktadır.

Beşinci değerlendirme tespit hukuki denetim üzerinedir. Kurumun ASKGP'yi Kamu İhale Kanunu kapsamında değil de kendi çıkardığı yönetmeliğe göre gerçekleştirmesi eleştirilmektedir. Bu kapsamda Sayıştay raporlarında kurumun zarar ettirildiği belirtilmektedir.

Altıncı ve son olarak ASKGP uygulamaları ile özel sektöre alan açıldığı belirtilmektedir. Özel sektör normal şartlarda sahip olamayacağı araziler edinmekte ve bu projelerden yüksek karlar elde etmektedir.

Sonuç olarak, çalışmanın son kısmında ifade edilen tespitler de dikkate alındığında ASKGP uygulamaları kurumun asli görevi olan sosyal konut üretimi ile doğrudan ilişkili değildir. Yeni kamu işletmeciliği anlayışının getirdiği hizmet alanlarının piyasaya açılması eğilimi ve kurumların girişimcileştirilmesi gereklerine uygun olarak TOKİ bu modelle kamu kaynağı olan arazileri özel sektöre sermaye aktarımı aracı olarak kullanmaktadır.

KAYNAKÇA

Altınok, E. (2012). *Kentsel Mekânın Yeniden Organizasyonunun Ekonomi Politikası ve Mülkiyete Müdahale 2000 Sonrası Dönemde İstanbul TOKİ Örneği*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü..

Altaban, Ö. (1982). Toplu Konut Kanunu Uygulamaya Aktarılırken Bazı Görüşler. *Mimarlık Dergisi*. (176): 7-9.

Arıkan, G. (2007). *Hasılat Paylaşımı Yöntemiyle Taşınmazların Değerlendirilmesi ve Hazine Taşınmazları Üzerinde Uygulanabilirliği*. (Milli Emlak Uzmanlığı Tezi).

Candan, M. (2007). *Kayıt Dışı İstihdam, Yabancı Kaçak İşçi İstihdamı ve Toplumumuz Üzerindeki Sosyo Ekonomik Etkileri*. (Uzmanlık Tezi). Ankara: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı.

Cura, A., Sütçü, N. (2012). *Arsa Satışı Karşılığı Gelir Paylaşımı Sözleşmesinde Şekil*. http://www.turkhukuksitei.com/makale_1409.htm, (13.07.2014).

Güven, Ö. (2007). *Büyük Konut Projeleri İçin Arazi ve Arsa Edinim Metotları: İstanbul Örneği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Sayıştay Başkanlığı. (2012). Toplu Konut İdaresi Başkanlığı 2011 Yılı Raporu. <http://www.sayistay.gov.tr/rapor/kit/2012/47toki.pdf>, (15.07.2014).

Sayıştay Başkanlığı. (2013). *Toplu Konut İdaresi Başkanlığı 2012 Yılı Raporu*. <http://www.sayistay.gov.tr/rapor/kit/2012/47toki.pdf>, (15.07.2014).

Tekin, B. (2013). *SGK 2012 Yılı İstatistiklerini Açıkladı*. http://www.pozitifisguvenligi.com/images/stories/haberler/sgk_2012.pdf, (15.07.2014).

TOKİ. (2014). Kurumdan elde edilen veriler.

Yeniocak, U. (2013). *Gelir Paylaşımına Dayalı İnşaat Sözleşmesi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

KENTSEL YAYILMANIN ETKİLEYECEĞİ POTANSİYEL ALANLARIN UZAKTAN ALGILAMA VE CBS İLE BELİRLENMESİ; DENİZLİ ÖRNEĞİ

Serhat CENGİZ

Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü,
Peyzaj Mimarlığı Bölümü Doktora Öğrencisi

Yrd. Doç. Dr. Sevgi GÖRMÜŞ

Bartın Üniversitesi, Orman Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü

Gizem ÖZDEMİR

Bartın Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Bölümü

ÖZET

Kent, endüstriyel devrimle birlikte gelişen üretim ve pazar biçimindeki marjinal değişikliklerin bir sonucu olarak dünya nüfusunun yarısından fazlasına ev sahipliği yapan, tarihsel ve toplumsal niteliğinin yanı sıra bizatihi biyolojik evrimin yapısına nüfuz eden ekolojik bir olgudur. Bu olgu günümüzde, içinde barındırdığı nüfusun hızla artması ve yığılması sonucunda merkezden çepere doğru yayılarak, kentsel yayılım fenomenini oluşturmuştur. Kentsel yayılma, yalnızca coğrafi bir genişleme olmayıp, aynı zamanda kent yaşamının sosyal niteliğinin değişmesi, tarımsal peyzajların doğal hallerinden uzaklaşması, arkeolojik peyzajların kentsel alanlar tarafından baskılanması ve doğal peyzajların kültürel peyzajlara dönüşmesi gibi bir takım çevresel ve toplumsal sorunlara neden olmaktadır. Avrupa Çevre Ajansı (AÇA) verilerine göre, yakın gelecekte Avrupa nüfusunun %80'inin kentlerde yaşayacağı düşünüldüğü zaman yukarıda belirtilen çevresel ve toplumsal sorunlar daha da artacaktır.

Bu çalışma Türkiye'de son yıllarda hızlı gelişim gösteren kentlerden biri olan Denizli Kenti'nde kentsel yayılma trendi sorgulanmaktadır. Üç zamana ait verilerin analizi ile elde edilen arazi örtüsü ve arazi kullanımı aynı zamanlara ait demografik veriler ile karşılaştırıldığında kentsel yayılmanın kentsel nüfustan önemli oranda etkilendiği belirlenmiştir. Kentsel yayılma çayır ve mera alanları üzerinde

gelişmiştir. Denizli kentinin nüfus projeksiyonu dikkate alındığında ihtiyaç duyulacak kentsel alanların tarımsal peyzaj ve arkeolojik peyzajları etkileme riski yüksektir.

Anahtar Kelimeler: Kentsel yayılma, Arazi dönüşümü, Tarımsal peyzajlar, Arkeolojik peyzajlar, Uzaktan Algılama, Coğrafi Bilgi Sistemleri.

I. GİRİŞ

Kentsel yayılma, düşük yoğunluklu, autobağımlı, dağınık ve çevresel-sosyal karakteristikleri ile kentsel gelişmenin bir biçimi olarak tanımlanmaktadır (Hasse ve Lathrop 2003, Lv vd. 2012). Kentsel yayılma 1980 yılında ciddi bir problem olarak görüldüğü için Brundtland Raporu'nda şu şekilde yer almıştır (World Commission on Environment and Development 1987); "Kentlerin kontrol edilemeyen fiziksel genişlemesi...Kentsel çevre ve ekonomi üzerinde ciddi sorunlar yaratmıştır. Kontrol edilemeyen gelişmeler konut edinmeyi, yol, su kaynakları, katı atıklar gibi kamu hizmetlerine ulaşmayı pahalı hale getirir. Kentler daha üretici olan tarımsal alanlar üzerine geliştirilir ve bu rehbersiz gelişmeler gereksiz alan kayıpları ile sonuçlanır." Bu rapordan üç yıl sonra 1991 yılında Avrupa Komisyonu Kentsel Çevre Yeşil Bildirisi (Green Paper on the Urban Environment) yayınlamıştır. Bu bildiri de katı bölgeleme politikaları ile alan kullanımları ayrıştırılmaktaydı. Sonraki yıllarda Birleşmiş Milletler tarafından Gündem 21 ve 1999 yılında Avrupa Mekânsal Gelişme Perspektifi yayımlandı. Avrupa Mekânsal Gelişme Perspektifi'nde (European Commission 1999) kontrol edilemeyen yayılmanın sonucunda özel ulaşımın arttığını, alt yapı ve hizmetlerin daha pahalı hale geldiğini ve kentsel alan çevresindeki kırsal alanların kalitesinin düştüğünü açıkça ifade edilmiştir.

Avrupa Çevre Ajansı (European Environment Agency) ve Avrupa Komisyonu (European Commission) 2006 yılında yayınladıkları ortak bildirimlerinde Avrupa kentleri ve bölgelerinin mekansal gelişimi için yeni vizyonlar gerektiğini ve bu vizyonların politikaların güçlendirilmesi ile mümkün olduğuna dikkat çekilmiştir.

Kentler insan baskın ekosistemlerdir (Vitousek vd. 1997) ve kentleşme baskın demografik bir trenddir ve global arazi dönüşümünün önemli bir bileşenidir (Pickett vd. 2001). Günümüzde kentleşme dünyada önemli oranda arazi dönüşümlerine neden olduğu için global bir sorun olarak algılanırken kentleşme peyzaj üzerinde oluşturduğu etkiler nedeniyle aynı zamanda bölgesel bir sorundur. Çünkü gelişen ya da gelişmekte olan ülkelerde kentlerin fiziksel genişlemesi kontrol edilmediği ya da bilinçli bir tercih ile tarım alanları, orman alanları, su kıyıları hızlı bir biçimde kentsel alana dönüşmüştür. Kentler artık kompakt yapıda değildir aksine kentler fraktal ya da örümcek ağı yapısıyla yayılmaktadır (Makse vd. 1995). Nüfus artışı

ve yayılma strüktürü sonucunda kentler yaban yaşamına bitişik duruma gelir ve yaban yaşamı ile birleşirler (Pickett vd. 2001).

Negatif çevresel ve sosyo-ekonomik etkilere neden olan kentsel yayılmayı yönetmek kentsel planlamanın önemli bir sorun alanıdır. Kentsel planlamada kentsel yayılma negatif, kentsel gelişme ise pozitif bir algıya sahiptir (Tannier vd. 2012). Çünkü kentsel gelişim artan nüfusun konut ihtiyacını karşılamak için gereklidir. Nüfusun artması yeni yerleşimleri, yerleşimler ise yeni yolları gerektirmektedir. Kentsel gelişme kentsel yayılmanın etkilerini minimumda tutarak sağlanması için kentsel yayılma trendinin belirlenmesi gerekmektedir.

Denizli kenti, Türkiye’de son 30 yılda ekonomi ve nüfus bakımından en çok büyüyen dokuz kentten biridir. Kentin gelişen ekonomik yapısı ve konumu nüfus artışını beslemektedir. Bu çalışmada, nüfus artışı ile birlikte gereksinim duyulan yeni kentsel alanların, Denizli ve Türkiye için önemli olan tarımsal peyzaj, arkeolojik peyzaj ve doğal peyzajların üzerinde geliştiğini/gelişeceğini öngörülmektedir. Bu doğrultuda, kentsel yayılımın zamansal değişiminin belirlenmesi için 1987, 2001 ve 2013 yıllarına ait LANDSAT 5-TM/7 –ETM/8-

OLI TIRS uydu görüntüleri arazi örtüsü ve arazi kullanımlarına göre sınıflandırılmıştır. Elde edilen mekânsal değişim nüfus, altyapı ve kısıtlamalar (kentsel yayılım olamayacağı alanlar; ırmak, göl, sit alanları vb.) ile ilişkilendirilerek kentsel yayılım trendi üzerine değerlendirme yapılmıştır. Kentsel yayılım trendindeki nüfus değişkeni Denizli kenti için öngörülen nüfus projeksiyonu temel alınarak tekrar kurgulandığında ve daha önce belirlenen ortalama eğim, arazi kullanımı ve alt yapı tesislerinden etkilenme durumu ile ilişkilendirilerek kentin yayılma trendinin gelecekte tarımsal peyzaj ve arkeolojik peyzaj alanlara doğru olduğu öngörülmüştür. Gelecekte, kentsel yayılım alanı içerisinde kalacak ve nitelikleri değişecek olan bu alanlar için koruma stratejilerinin geliştirilmesi gerekmektedir.

2. MATERYAL ve YÖNTEM

2.1 MATERYAL

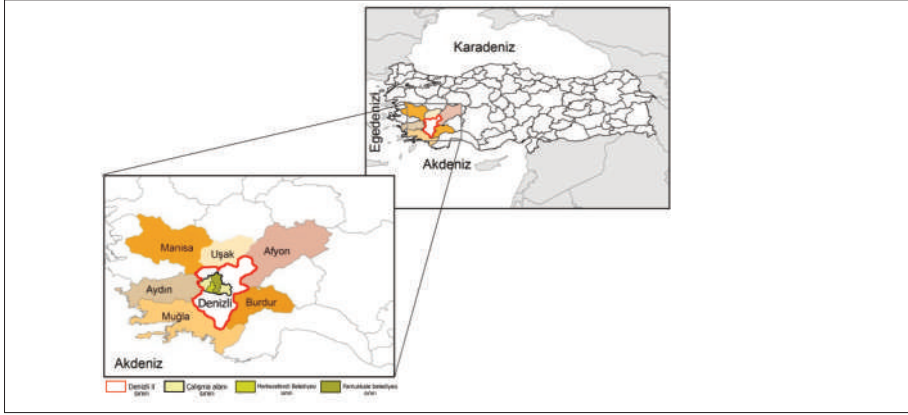
Yüzölçümü 11.868 km² olan Denizli, Türkiye’nin yaklaşık %1,5’ini ve Ege Bölgesinin %18,5’ini oluşturmaktadır. Denizli Pamukkale ve Merkezefendi merkez ilçeleri olmakla beraber 19 ilçeden oluşmaktadır (Şekil 1). Çalışma alanı, Merkezefendi ve Pamukkale (yeni Büyükşehir belediyesi sınırları) ilçelerini kapsayan 1135 km² bir alanıdır. Bu alan içerisinde Pamukkale travertenleri, Hierapolis ve Laodikya antik kenti, gibi önemli arkeolojik peyzajlar, doğal peyzajlar ve tarımsal peyzajlar bulunmaktadır (Şekil 2).

Çalışma alanını kapsayan, 1987-2001-2013 yıllarına ait LANDSAT 5-TM/7 –

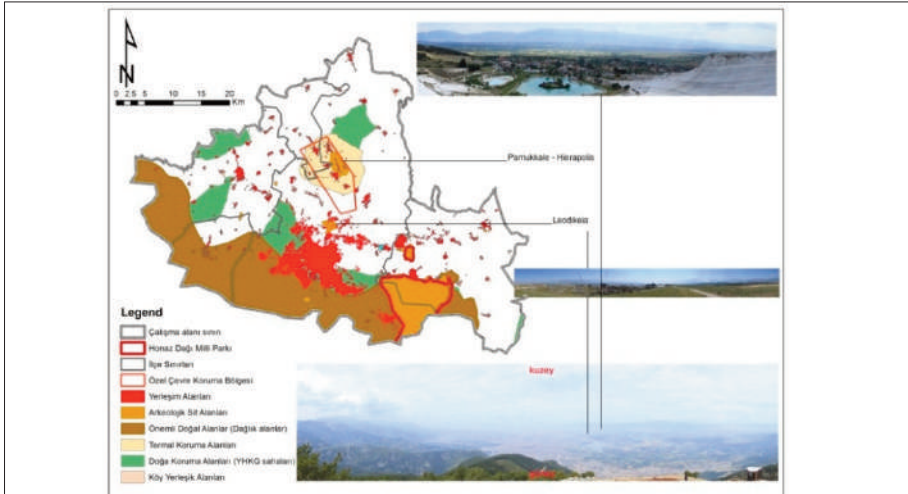
KENTSEL YAYILMANIN ETKİLEYECEĞİ POTANSİYEL ALANLARIN UZAKTAN ALGILAMA VE CBS İLE BELİRLENMESİ; DENİZLİ ÖRNEĞİ

ETM/8-OLI TIRS uydu görüntüleri (30 x30 m), arazi kullanımı/ arazi örtüsü haritalarının elde edilmesinde kullanılmıştır. 1/25.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı (ÇDP), alana ilişkin yollar, ırmak vb. katmanları çıkarılmasında; Yükseklik Modeli (SYM) alana ilişkin yükseklik ve eğim haritalarının yapılmasında kullanılmıştır. Alana ilişkin demografik verileri TÜİK'den elde edilmiştir.

Çalışma kapsamında, uydu görüntüleri ön işlemleri ve uydu görüntülerinin sınıflandırılması işlemlerinde sırasıyla ENVI 5.1 ve eCognition 8.6 yazılımları kullanılmıştır. Verilerin analizi ve yoğunluk haritalarının oluşturulması, işlemleri Arc-MAP 10.2.2 CBS yazılımı ile gerçekleştirilmiştir.

Şekil 1 Denizli'nin konumu

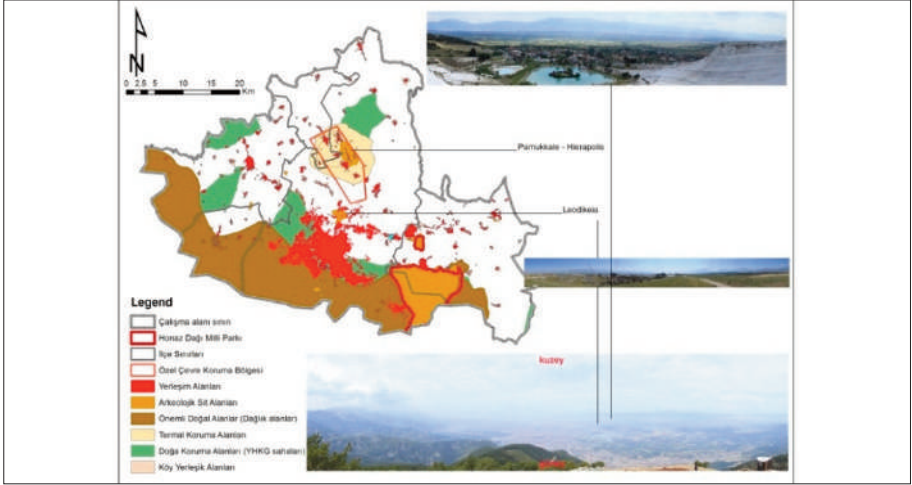

Şekil 2 Çalışma alanı

2.2 YÖNTEM

Çalışma üç ana aşamadan oluşmaktadır (Şekil 3).

Uydu Görüntüsü Ön İşlemleri: Analizlerde WGS 84 (35 N) projeksiyonuna göre coğrafi olarak referanslandırılmış, LANDSAT 5 (1987), LANDSAT 7 (2001), LANDSAT 8 (2013), görüntüleri kullanılmıştır. Kullanılan görüntülerin elde edilmesi sırasında görüntünün geometrisinde ve piksel parlaklık değerlerinde bazı sistematik karakterli geometrik ve radyometrik hatalar oluşabilir. Bu nedenle sınıflandırma işlemi öncesinde, görüntülere ait bilgilerin tam ve doğru olarak ortaya çıkarılması için görüntüler üzerinde ENVI 5.1 yazılımı aracılığı ile radyometrik ve geometrik düzeltme işlemleri yapılmıştır.

Şekil 3 Yöntem akış şeması

Uydu Görüntülerinin Obje Tabanlı Sınıflandırılması: Uzaktan algılamada sınıflandırma işlemi, görüntü üzerindeki anlamlı örüntü gruplarının belirlenmesi işlemi olarak adlandırılabilir. Bir başka deyişle uydu görüntüsünde bulunan her pikseli spektral özelliklerine göre farklı gruplara ayırarak ve pikseli yansıtma değerlerine göre yeryüzünde karşılık geldiği kümeye atama işlemi sınıflandırma olarak adlandırılır (Oruç vd. 2007).

Sınıflandırmada kullanılacak arazi kullanımı ve arazi örtüsü sınıfları, arazi çalışmasında yapılan gözlemler, uydu görüntülerinin mekânsal çözünürlüğü ve sınıflandırma işlemi sonrasında yapılacak analizler dikkate alınarak belirlenmiştir.

Sınıflandırmada kullanılacak arazi kullanımı ve arazi örtüsü sınıfları belirlendikten sonra nesne tabanlı sınıflandırma yöntemi ile sınıflandırma işlemi yapılmıştır.

KENTSEL YAYILMANIN ETKİLEYECEĞİ POTANSİYEL ALANLARIN UZAKTAN ALGILAMA VE CBS İLE BELİRLENMESİ; DENİZLİ ÖRNEĞİ

- **Segmentasyon işlemi;** Segmentasyon görüntünün birbirinden farklı alt bölümlere ayrılmasıdır. Başka bir deyişle segmentasyon, homojen bölgelerin belirlenmesi ve sınıflandırılması olarak tanımlanabilir. Çalışma da kullanılan segmentasyon parametreleri verilmiştir (Şekil 4).
- **Sınıflandırma işlemi;** Çalışmanın bu aşamasında LANDSAT verileri için belirlenen düzey ve sınıf sayılarına göre kural yazılarak sınıflandırma işlemi gerçekleştirilmiştir.

CORINE Düzeyleri		Segmentasyon Parametreleri					
		Scale Parameter			Shape	Compactness	Sınıf sayısı
LANDSAT <u>5/7/8</u>	Düzye 1	10	35	25	0.8	0.2	4
	Düzye 2	2	10	10	0.8	0.2	11
	Düzye 3	LANDSAT görüntüler için bu düzeyde çalışılmamıştır.					

Şekil 4 Çalışmada kullanılan segmentasyon parametreleri

Sınıflandırma Sonucunda Elde Edilen AK/AÖ Haritalarının CBS Ortamına Aktarılması ve Alan Analizleri: Bu aşamada yıllara ait sınıflandırılmış görüntüler ArcMAP 10.2 yazılımı kullanılarak alansal analizler yapılmış ve tematik haritalar oluşturulmuştur.

Alansal Değişim: Yıllara ait kentsel alanlar ArcMAP 10.2 yazılımındaki, Analysis Tool yardımı ile birbirleriyle ilişkilendirilerek ardışık zaman periyodları için kazanılan, kaybedilen ve daimi kentsel alanlar belirlenmiştir.

Kernel Yoğunluk Analizi: Yoğunluk haritalarının oluşturulmasında kullanılan formül (Şekil 5).

CORINE Düzeyleri		Segmentasyon Parametreleri					
		Scale Parameter			Shape	Compactness	Sınıf sayısı
LANDSAT <u>5/7/8</u>	Düzye 1	10	35	25	0.8	0.2	4
	Düzye 2	2	10	10	0.8	0.2	11
	Düzye 3	LANDSAT görüntüler için bu düzeyde çalışılmamıştır.					

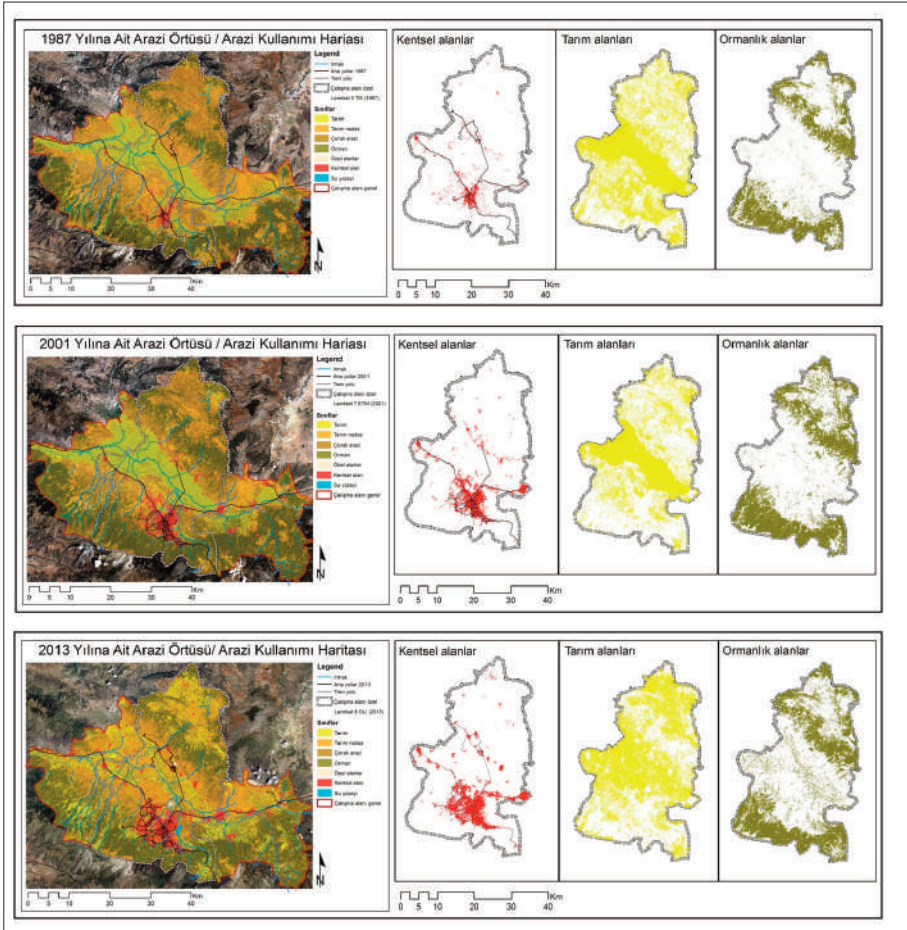
Şekil 5 Yoğunluk haritalarının oluşturulmasında kullanılan formül

Formülde elde edilen değer negatif (-) bir değer ise arazi kullanımı alansal olarak artmakta, pozitif (+) bir değer ise arazi kullanımı alansal olarak azalmaktadır. Bu çalışmada kentsel alanlar için 1987 ve 2013 yılları arasında elde edilen eşik değer -2.58'dir.

Yıllar arasında oluşturulan kazanılan, kaybedilen ve daimi alanlar içinde aynı formül kullanılarak k değeri elde edilmiştir. Elde edilen k değerleri ve k eşik değeri kullanılarak polinomal bir yüzey oluşturulmuştur. Oluşan yüzeydeki tepe sayıları polinom derecesi olarak atanarak yıllara göre kentsel alanlar için yoğunluk haritaları üretilmiştir.

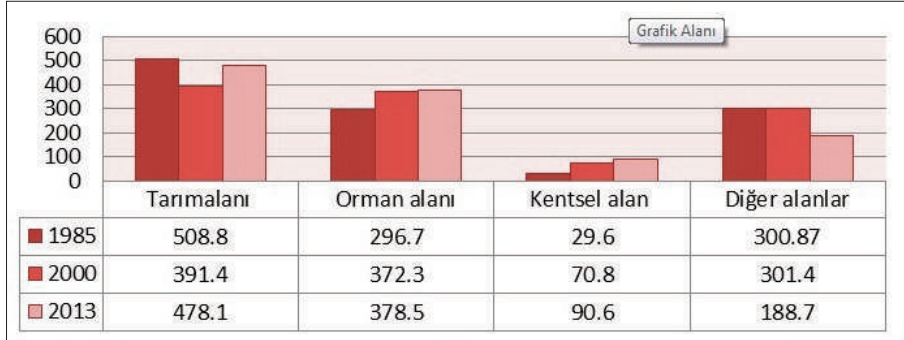
3. BULGULAR

Arazi Kullanımı ve Nüfus Değişimi: Denizli’de 1987, 2001 ve 2013 yılı alan kullanımlarında tarım alanlarının azalıp tekrar artışa geçtiğini, orman alanlarının ve kentsel alanların arttığını, çayır, mera ve çorak (Diğer alanlar) alanlarının azaldığı görülmektedir. 1987-2001 yılları arasında kentsel yayılma rolünün belirlendiği bu yönerin 2001-2013 yılları arasında yoğun kentsel alanlara dönüştüğü ve yeni merkezler oluştuğu saptanmıştır. 1987 yılında kompakt bir leke özelliğinde olan tarım alanlarının bu özelliğini 2001 yılında koruduğu, 2013 yılında kompakt özelliğinin kaybolduğu ve dağınık bir yapıya ulaştığı görülmektedir. Ormanlık (ağaçlık alanların) alanların 2013 yılında tarım alanları üzerinde dağınık lekeler olarak geliştiği görülmektedir (Şekil 6,7).

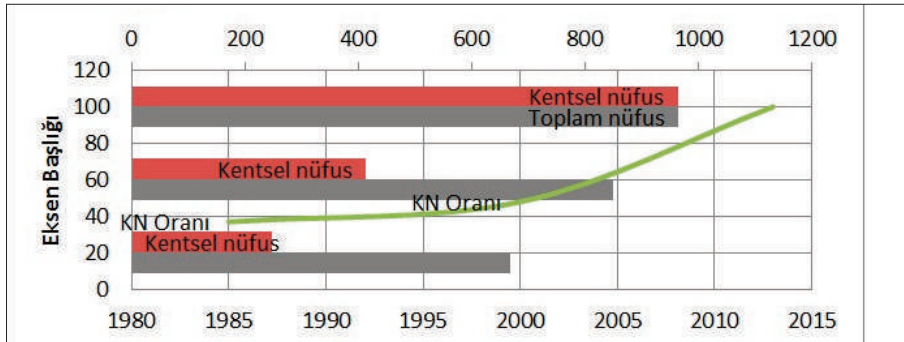
Şekil 6 Denizli arazi örtüsü /arazi kullanımının yıllara göre değişimi

KENTSEL YAYILMANIN ETKİLEYECEĞİ POTANSİYEL ALANLARIN UZAKTAN ALGILAMA VE CBS İLE BELİRLENMESİ; DENİZLİ ÖRNEĞİ

Şekil 7 1987-2001-2013 yılları alan kullanım değişikliği (Km²)

Türkiye'nin kent nüfusu kır nüfusunu 1980-1990 yılları arasında geçerken, Denizli'de bu durum 2000'lerde gerçekleşmektedir. 2013 yılında yürürlüğe giren 'Bütünşehir Yasası' ile Bütünşehir olan illerde köyler mahalle statüsüne girerek kent-kır ayrımı ortadan kaybolmuştur. Bu sebeple Bütünşehir olan Denizli'de 2013 yılında kır nüfusu ortadan kalkmıştır (Şekil 8).

Şekil 8 Denizli nüfus değişimi

Türkiye İstatistik Kurumunun (TÜİK) Denizli için oluşturduğu nüfus projeksiyonunda kentin 2013 yılında 956.575 olan nüfusunun, 2023 yılında 1.001.981 olacağını öngörmektedir. Bu projeksiyona göre kent nüfusunun yıllık ortalama artış hızı 4,8 olarak belirlenmiştir (Şekil 9).

1987-2001-2013 yıllarına ait arazi kullanım haritalarındaki kentsel alanlar ve yine bu yıllara ait kentsel nüfus artışları ilişkilendirilerek bir kişilik nüfus artışının neden olduğu kentsel alan artışı belirlenmiştir. 1987-2001 yılları arasında kentsel nüfus 155.738 kişi artarken, kişi başına düşen kentsel alan artışı 264,5 m², 2001-2013 yılları arasında nüfus 167.165 kişi artarken kişi başına düşen kentsel alan artışı 118,4 m² ve 1987-2013 arasındaki ortalama kentsel alan artışı 188,9 m² olarak belirlenmiştir (Şekil 10).

Yıllar	Merkez+Akköy	Kentsel Alan %	Kentsel Alan (Km ²)	Tarım Alanı (Km ²)	Tarım Alanı %	Orman Alanı (Km ²)	Orman Alanı %
1987	251.418	2.6	29.6	508.8	44.7	296.7	26.1
2001	407.156	6.2	70.8	391.4	34.4	372.3	32.7
2013	574.321	7.9	90.6	478.1	42.0	378.5	33.3

Şekil 9 Yıllara göre arazi kullanımı ve nüfus değişimi

Yıllar	Nüfus Değişimi	Kentsel Alan Değişimi (Km ²)	Tarım Alanı Değişimi (Km ²)	Orman Alanı Değişimi (Km ²)	Kişi Başı Kentsel Alan Artışı (m ²)
1987-2001	+155.738	+41.2	-117.4	+75.6	264.5 m ²
2001-2013	+167.165	+19.8	+86.7	+6.2	118.4 m ²
1987-2013					188,9 m ²

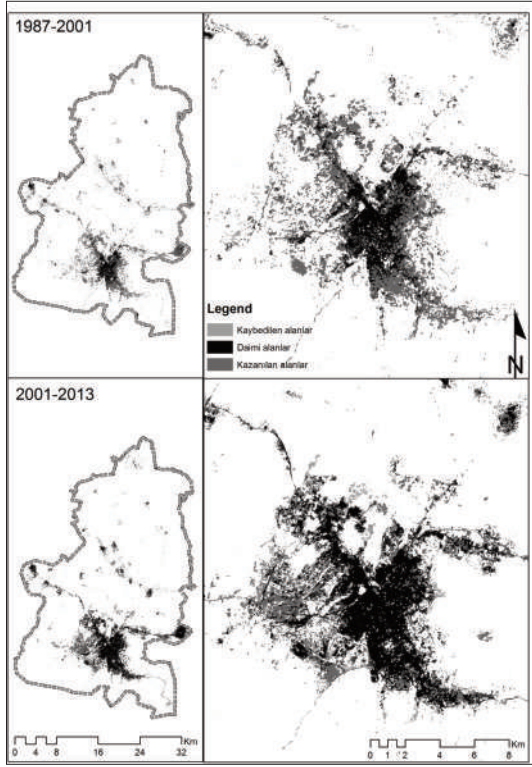
Şekil 10 Ardışık zaman periyodlarına göre kişi başı kentsel alan artışı

Alansal değişim: Kent alan kullanımlarının alansal değişimlerini bulmak için ardışık zaman periyodlarında (1987-2001 ve 2001-2013) alan değişimleri kaybedilen (losses), daimi (persistence) ve kazanılan (gains) alanlar temelinde değerlendirilmiştir. 1987- 2001 zaman aralığında, kentsel alanlar için kaybolan alanlar 10,3 Km², daimi alanlar 19,2 Km² ve kazanılan alanlar 51,6 Km², 2001-2013 zaman aralığında, kentsel alanlar için kaybolan alanlar 21,3 Km², daimi alanlar 49,5 Km² ve kazanılan alanlar 41,1 Km² olarak belirlenmiştir (Şekil 11).

Kaybedilen, daimi ve kazanılan alanların alansal dağılımına göre incelendiğinde, kentsel yayılmanın kent çekirdeğinden (daimi kentsel alanlardan) tüm yönlere doğru olduğu görülmektedir. Yayılmanın yol güzergâhları boyunca geliştiği ve yayılmanın 2001-2013 yılları arasında doğu ve batı ve güneybatı yönünde arttığı görülmektedir (Şekil 11).

Ardışık zaman periyotlarında, kazanılan kentsel alanlar için (ki bu alanlar yayılma alanlarıdır) eğim sınıfları ile ilişki kurularak, kentin yayıldığı eğim sınıfı tespit edilmiştir. Buna göre her iki zaman periyodunda kentin yoğunluklu olarak %0-10 arasında hafif eğimli alanlarda geliştiği belirlenmiştir (Şekil 12).

KENTSEL YAYILMANIN ETKİLEYECEĞİ POTANSİYEL ALANLARIN UZAKTAN ALGILAMA VE CBS İLE BELİRLENMESİ; DENİZLİ ÖRNEĞİ

Şekil 11 Ardışık zaman periyodlarına göre kazanılan, daimi ve kaybedilen kentsel alanlar

Şekil 12 Ardışık zaman periyodlarına göre kentsel yayılmanın gerçekleştiği eğim sınıfları

SONUÇLAR

Kentler insan tarafından baskılanmış karmaşık ekolojik sistemlerdir. İnsanın etkisi ile kentler doğal sistemlerden farklılaşarak yayılmaktadırlar. Ekolojik bir perspektiften bakıldığında, kentsel ekosistemler iklim, toprak, hidroloji, tür kompozisyonu, nüfus dinamikleri ve enerji ile madde akışı açısından doğal sistemlerden farklıdırlar (Pickett vd. 2001). İnsanlar ilk mekanları olan doğayı farklılaştırarak farklı ekolojik desenler, süreçler, olaylar ve etkiler yaratmışlardır. Plancuların insanların yarattığı bu etkileri ve bu etkilerin doğal ekosistemde yaratacağı etkileri, planlamada dikkate almaları gerekmektedir. Bu iki sistemi yönetmek için insan ve ekolojik sürecin bağlantısını kuran, dinamiklerini ve evrimini kontrol eden bir mekanizma gerekmektedir. Çünkü değişim ekosistemde her zaman vardır ve bu değişimler uzun vadede sürdürülebilir kent planlaması yapmak için önemli bir etkidir (Alberti 2008).

Denizli kentinde, kentsel yayılım trendi dağınık ve yayılmacı bir yaklaşımla gelişmektedir. 1987 yılında yol aksını izleyen kentsel yerleşme alanları 2001 yılında bu akslardan yanlara doğru büyüyerek yeni merkezler oluşturmuş ve 2013 yılında bu merkezler arasındaki açık alanlar kentleşmiştir (Şekil 13). Günümüze kadar kentsel yayılmanın, üzerinde geliştiği arazi örtüsünün büyük çoğunluğunu çayır, mera ve çorak araziler oluşturmaktadır. Ancak topografik sınırlamalar ve kentin geçmişten-günümüze hafif eğimli alanlarda yayılma trendi göz önüne alındığında, gelecekte kentsel yayılmanın, bölgesel bir öneme sahip tarımsal peyzajlar üzerinde gelişeceği görülmektedir (Şekil 13). Bu durum gelecekte sadece tarımsal peyzajların yok olması veyahut parçalanması gibi ekolojik sonuçlar doğurmasının yanı sıra, kent ekonomisinin %16.7'sini (TÜİK 2013) oluşturan tarım sektörünün daha da azalarak, orta uzun gelecekte sosyal sorunlar doğurmasına da neden olacaktır.

Arkeolojik alanlar ve doğal sitlerin çevresinde 1987 yılında gelişen merkezler, bu alanlara koruma statüsünün geç verilmesi ile 1987'den 2001'e kadar gelişmeyi sürdürmüştür. 2013 yılına gelindiğinde bu alanlara yakın bölgelerde yeni merkezler oluşmuştur. Denizli kent merkezi ve Pamukkale arasındaki tarım alanları günümüze kadar kentsel yayılmayı kontrol eden bir kuşak görevi üstlenmiştir. Ancak Leodikya ile Denizli kent merkezi arasında tarımsal kuşağın zayıf olması ve çevre yolu aksı nedeniyle Leodikya'nın kentsel yayılmadan yakın süreçte etkileneceği öngörülmektedir (Şekil 13).

Kentsel yayılmanın gelecekte yaratacağı ekolojik ve sosyal çatışmanın tüm yönleri ile ortaya konması ve kentsel yayılmanın kontrol edilmesi için Denizli Büyükşehir Belediyesi Büyükşehir Belediyeleri Kanunu'nda belirtilen yeşil kuşak çalışmasını yaparak kent için önemli olan tarımsal peyzaj, arkeolojik peyzaj, termal alanlar ve doğal sit alanlarının koruması önemlidir.

Kentsel büyüme gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde çok karmaşık bir işlemdir. Bu nedenle kırsal ve kentsel alanlar arasındaki ilişki dikkatle izlenmeli ve kent yakın bölgelerindeki kent çeperlerindeki (peri urban regions) istenmeyen çatışmaları önleyecek yönde değerlendirilmelidir. Anlamlı bir yönetime ulaşabilmek, kırsal ve kentsel bölgelerde yeterli karar üretimini sağlamak için metodolojiler, modeller ve araçların uygulanması önemli bir gerekliliktir. Aynı zamanda bu metodolojiler modeller ve araçlar değişen ihtiyaçlar ve farklı koşullar, alan yönetiminin gelişiminde ve uygulanmasında etkili olan bölgesel, ulusal ve uluslararası kanunlar ışığında düzenli olarak gözden geçirilmelidir (Deakin vd. 2004).

TEŞEKKÜR

Bu çalışma, “Kentsel-Kırsal Kuşaklarda Peyzaj Deseni Ekolojik Süreç Etkileşimi: Denizli Örneği” (1130543-TOVAG-TUBİTAK) projesi kapsamında gerçekleştirilmiştir. Desteği için TÜBİTAK’a teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA

Alberti, M. 2008. Advances in urban ecology, integrating humans and ecological processes in urban ecosystems. Springer science+business media, llc.

Deakin, Mark., Dixon-Gough, Robert and Mansberger., Reinfried, eds. 2004. Methodologies, Models and Instruments for Rural and Urban Land Management, Ashgate, Aldershot, Hampshire

European Comission. 1999. ESDP European Spatial Development Perspective Towards Balanced and Sustainable Development of the Territory of the European Union http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/reports/pdf/sum_en.pdf

Hasse, J. and Lathrop, R. 2003. Land resource impact indicators of urban sprawl. Applied Geography, 23(2-3), 159-175

Lu, ZQ., Dai, FQ., Sun, C. 2012. Evaluation of urban sprawl and urban landscape pattern in a rapidly developing region. Environ Monit Assess, 184

Makse, HA., Havlin, S., Stanley, HE. 1995. Modelling urban growth patterns. Nature 377: 608-12

Oruç, M., Marangoz, M., Karakış, S., Pan-Sharp Landsat 7 ETM+ Görüntüsü Kullanılarak Piksel-Tabanlı ve Nesne-Tabanlı Sınıflandırma Yaklaşımlarının Karşılaştırılması, TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası 11. Türkiye Harita Bilimsel ve Teknik Kurultayı Nisan 2007, Ankara

KENTSEL YAYILMANIN ETKİLEYECEĞİ POTANSİYEL ALANLARIN UZAKTAN ALGILAMA VE CBS İLE BELİRLENMESİ; DENİZLİ ÖRNEĞİ

Pickett, STA., Cadenasso, ML., Grove, JM., Nilon, CH., Pouyat, RV., Zipperer, WC., Costanza. 2001. Urban ecological systems: Linking terrestrial ecological, physical, and socioeconomic components of metropolitan areas. *Annual Review of Ecology and Systematics* 32, 127-157

Tannier C., Foltête, J.C., Girardet X. Assessing the capacity of different urban forms to preserve the connectivity of ecological habitats. (2012). *Landscape and Urban Planning* 105, 128– 139

Türkiye İstatistik Kurumu. 2014 <http://www.tuik.gov.tr>

World Comission on Environment and Development. 1987. Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future. <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf>

Vitousek, PM., Mooney, HA., Lubchenco, J., Melillo, J., 1997. Human domination of Earth's ecosystem. *Science* 277,494-499

3B. OTURUM - 7 KASIM 2014

PLANLAMA ve KATILIM -II-

Oturum Başkanı: **Prof. Dr. İclal DİNÇER**

TOPLUM TEMELLİ KENTSEL DÖNÜŞÜMDE SİVİL TOPLUM
KURULUŞLARININ ROLÜ:
“MAHALLE DERNEKLERİ” İSTANBUL ÖRNEĞİ

Araş. Gör. Fatma Tuğba CANAN

Doç. Dr. Ş. Şence TÜRK

Doç. Dr. Engin E. EYÜBOĞLU

KÜLTÜREL MİRASIN KORUNMASI ve SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK
ARASINDAKİ PARADOKS

Yrd. Doç. Dr. İ. Bâkır KANLI

DEPREM SONRASI YEREL YÖNETİMLERDE KENTSEL
POLİTİKALAR: KATILIMCI DEMOKRATİK POLİTİKALAR İLE
PLANLAMAYA EKOLOJİK BİR BAKIŞ AÇISI, VAN ÖRNEĞİ

Mahmut GEYİK

KAYBEDENE FARKLI BAKIŞ*

Doç. Dr. Nilgün Çolpan ERKAN,

Doç. Dr. Hülya BERKMEN YAKAR

* Kolokyuma katılmadıkları için yayınlanmamıştır.

TOPLUM TEMELLİ KENTSEL DÖNÜŞÜMDE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ ROLÜ: “MAHALLE DERNEKLERİ” İSTANBUL ÖRNEĞİ

Araş. Gör. **Fatma Tuğba CANAN**

İYTE Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Doç. Dr. **Ş. Şence TÜRK**

İTÜ Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlaması Bölümü

Doç. Dr. **Engin E. EYÜBOĞLU**

İTÜ Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlaması Bölümü

1. GİRİŞ

Kentsel alanlarda değişkenlik gösteren her tür fiziksel ve sosyo – ekonomik etki ya da etkiler altında, kentin belirli kısımlarının “yıpranma” göstererek işlevlerini yerine getirememeleri doğal bir süreçtir.

İşlevlerini yerine getiremeyen bu bölgelerin, kullanıcıların ve mevcut arazi kullanımının gerektirdiği ihtiyaçlara cevap verebilir niteliğe tekrar kavuşturulması ise yerel ve merkezi yönetim birimlerinin kamu yararı adına yapması en temel yükümlülüklerindedir.

1980’lere kadar kentsel dönüşümde doğrudan devletin etkinliği olmuştur. Bunun nedeni, devletin üstlenmiş olduğu “sağlayıcı” rolüdür. Bununla birlikte devletin sağlayıcı rolü, 1980’lerden sonra değişim göstermiştir. Devletler, artık sağlayıcı rol yerine “düzenleyici, yapılabılır kılan” rol üstlenmişlerdir (Stoker,1991, Mayer, 1992, Stoker, 1998). Bu değişim, kentsel dönüşüme ilişkin yaklaşımlarda da önemli bir farklılığa yol açmış, bu değişimle birlikte, farklı aktörler kentsel dönüşüm süreçlerine dahil olmuşlardır. Bahsedilen aktörler; merkezi ve yerel yönetim birim temsilcileri, özel sektör kuruluşları, arazi ve proje geliştiricileri, arazi ve mülk sahipleri, kullanıcılar ve kiracılar, üniversiteler, sendikalar, politik gruplar, farklı diğer organizasyonlar ve sivil toplum kuruluşlarıdır. Gündeme gelen kent-

TOPLUM TEMELLİ KENTSEL DÖNÜŞÜMDE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ ROLÜ: “MAHALLE DERNEKLERİ” İSTANBUL ÖRNEĞİ

sel dönüşüm yaklaşımları dünyada, tüm bu aktörleri sürece dahil eden bir yapıya dönüşmüş, bütün paydaşların etkin olduğu, aktif katılıma dayanan bu süreç de toplum temelli kentsel dönüşüm süreci olarak ifade edilir olmuştur.

Bu aşamada toplum temelli kentsel dönüşüm uygulamalarında hayati önem taşıyan katılım mekanizmasının önemli unsurlarından biri, sivil birliklikleri temsil eden sivil toplum kuruluşlarıdır ki sivil toplum kuruluşlarına, deneyimlenen kentsel dönüşüm sürecinin katkılarının topluma yayılması; kamu yararının gerçekleştirilmesi ve paydaşların haklarının korunması ve savunulması aşamasında önemli görevler düşmektedir. Bu bakımdan farklı kademelerdeki sivil toplum kuruluşlarının bilgi, algı düzeylerinin sorgusu ve kamuya olan etkilerinin bilinmesi elzem nitelik taşımaktadır.

Diğer taraftan ülkemizde merkezi / yerel yönetim birimlerince alınan, bir diğer deyişle “tepeden” gelen kararların mekânsallaştırılması aşamasında, kullanıcıların yani “tabandaki” lerin, “donanımlı” bir biçimde sürece katılımında bulunup bulunmadıkları sorusunu önemli hale getirmektedir. Bu bildiri; yasal kaynaklar ile tek bir karar alıcı mekanizma tarafından yürütülen kentsel dönüşüm uygulamaları karşısında, eleştirel yaklaşım sergileyen ve gözlemci rol üstlenen sivil toplum kuruluşlarının mahalle dernekleri özelinde incelenmesi, ayrıca mahalle derneklerinin hem kendi içlerindeki ve diğer aktör grupları ile aralarındaki ilişki irdelenerek ülkemizdeki kentsel dönüşüm faaliyetlerinin toplum temelli niteliğini sivil toplum bakışı ile sorgulanmasını amaçlanmaktadır.

Bu noktada çalışmayı yönlendiren bazı önemli alt sorular aşağıda yer almaktadır:

- Günümüzde yaşanan “toplum temelli” olma iddiasındaki kentsel dönüşüm faaliyetlerinde ilgili aktör grupları kimlerdir?; Hangi amaç, hangi faktörler etkisinde ortaya çıkmışlardır?;
- Kentsel dönüşümde yer alan mahalle derneklerin kuruluş amaçları nelerdir? “Kurumsal” olarak nitelenen iç işleyişleri nasıldır?
- Mahalle derneklerinin kentsel dönüşüm faaliyetleriyle ilgili bilgi, algı ve duruşları ile diğer sivil inisiyatifler ile iletişimleri ve buna bağlı ‘örgütlü olabilme’ düzeyleri nasıl şekillenmektedir?

2. KENTSEL DÖNÜŞÜM İLKE ve ESASLARI

Firidin’ in (2004, s.44) “Kentlerin devlet eliyle kamu adına planlanması, yerleşmelerin ‘sorun’ haline gelmesi ile ortaya çıkmış bir pratiktir” savı, karar vericilerin mekana dair aldıkları kararlar ile dolaylı yoldan, mekan kullanıcıları hakkında da karar alıcı konumda buldukları yaklaşımı ile paralellik göstermektedir.

Kentsel dönüşüm; başarılı uygulamaları ile kentsel yenileme, daha genel tanımlı amacı ile kentsel yeniden üretim ve aksiyon önerisi sunarken, tanımlı net bir yaklaşıma sahip olmaması nedeni ile başarısız sayılan, kentsel rehabilitasyon yaklaşımlarının ötesinde bir uygulamadır. Ayrıca dönüşüm, ilçeler ve kentlerde karşılaşılan problemlerin, uzun vadeli, daha stratejik ve akılcı hedefler ile çözümlenmesine işaret eden yaklaşımları içermektedir (Roberts, 2000, s.18).

Bu noktada kentsel dönüşümü şekillendiren ve toplum temelli nitelik kazandıran bazı temel ilkeler bulunmaktadır. Bu ilkeler şunlardır:

- Kentsel alanın mevcut durumunu ortaya koyan detaylı analizler,
- Kentsel alanların eş zamanlı ve bütünlük içerisinde, fiziksel çevre, sosyal yapı, ekonomik esas ve çevresel koşullara adaptasyonu,
- Eş zamanlı olarak gelecek ve uygulama arasında ortaya çıkan problemlerin çözümünü, dengeli, sıralı ve pozitif bir tutumla geniş kapsamlı ve bütüncül stratejiler ile ele alan,
- Uygulama programlarının sürdürülebilir gelişme ile uyumlu olarak geliştiren bir strateji
- Mümkün olabildiği her yerde nitelikli, açık uygulamaya yönelik hedefler koyan,
- Doğal, ekonomik, insana dair ve diğer tüm kaynakların (toprak ve yapılı çevrenin mevcut durumunu da içeren) mümkün olabilecek en iyi biçimde kullanıldığı,
- Dönüşüm alanlarındaki ortak kararlarda buluşulmasını hedefleyen, yasal hak sahipleri ve aktör grupları ile katılımcı uygulamaları içeren,
- Belirlenen hedeflerin gerçekleştirilmesinde ve değişen kentsel çevre koşulları; iç ve dış etkilerin gücünün bilincinde olan,
- Benzer uygulama programlarında meydana gelen değişimleri dikkate alarak tekrar gözden geçirilmesi gerekliliğini kabul eden,
- Bir stratejinin farklı bileşenlerini ve bu bileşenlerin süreci farklı seviyelerde etki düzeylerini, yeni bir yöntem ya da yeni bileşenlerin sürece dahil edilmesinin, süreci hedefe ulaştıracak önemli rol oynayabileceği bilincinde olma niteliklerini taşımaktadır (Roberts, 2000, s.18,19).

Kentsel dönüşüm, farklı aktör grupları ve bu grupların çıkarlarını içeren, çok çeşitli, karmaşık ve çoğunlukla düzensiz biçimde tanımlanan bir takım eylemler dizisidir. Bu eylemleri tanımlanan bir yolu, eylemin önemli ayırt edici özelliklerini belirlenmesidir. Eylem mekânın doğasını değiştirmeyi ve yerleşik halk ile bu me-

TOPLUM TEMELLİ KENTSEL DÖNÜŞÜMDE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ ROLÜ: "MAHALLE DERNEKLERİ" İSTANBUL ÖRNEĞİ

kânın geleceği hakkında söz sahibi olan diğer ilgi gruplarını sürece dahil etmeyi amaçlamaktadır. Mekanın sahip olduğu kimliksel potansiyeller ve sorunlara paralel olarak, devletin temel işlevsel yükümlülükleri, farklı hedefler ve faaliyetleri içermektedir ve paydaşların ortaklıkları (kamu, özel sektör) değişiklik gösterse de, temelde ortaklık modelini içermektedir (Turok, 2004). Dönüşüm uygulamalarına genel olarak bakıldığında üç farklı yaklaşımdan söz edilebilmektedir. Bu yaklaşımlar, farklı politika ve araçları ile bağdaştırılmakta, tarihsel süreçte farklı biçimlerde ortaya çıkmaktadır. Çizelge 1.1.'de, bahsedilen yaklaşımlar yer almaktadır.

Çizelge 1.1 : Kentsel dönüşüm - uygulamada kullanılan farklı yaklaşımlar¹

	Sosyal Açıdan Bütünleşme	Kentsel Rönesans	Ekonomik Büyüme
Gündemi	Gelir düzeyi düşük topluluklardaki sosyal koşullar, psikolojik ihtiyaçlar ve kişiler arası ilişkiler.	Kent merkezlerinin fiziksel ve çevresel koşulları. Kentsel yayılmanın engellenmesi.	Üretimi, üretkenliği ve inovatif yöntemleri artırmak ve kentlerin ekonomi ve istihdama ilişkin koşullarını iyileştirme.
Amacı	Katılımı artırma. Güven ve işbirliğini sağlama. Sosyal, kültürel, etnik bütünleşmeye yardımcı olma.	Daha kaliteli kentsel tasarım. Mahallelerde nüfus yoğunluğunu artırma. Daha düzgün fiziksel çevre nitelikleri.	Etkin toprak arzı. Uygun işyeri tesisleri. Gelişmiş ulaşım bağlantıları. Uluslar arası fiziksel altyapı.
Odağı	Geçmiş 1960'ların sonlarına kadar dayanan uzun bir sosyal program tarihi.	Meskun alanlar, sanayi ve ticari emlak ile terk edilmiş ve niteliğini kaybetmiş alanlar.	

Kentsel dönüşüm, bütün yenileme kavramlarını eş zamanlı olarak kapsayan sürekliliği yanında, her aşamada tüm ilgi gruplarını içermesi gerekli olan, çok katman ve boyutlu bir süreçtir. Uluslararası uygulamalar incelendiğinde, yaşanan

1 Turok (2004), *Kentsel Dönüşümde Yeni Eğilimler ve Yönetişim* başlıklı bildirisin "Uygulamada kullanılan farklı yaklaşımlar nelerdir?" başlıklı bölümünden faydalanarak tablolastırılmıştır. Uluslararası Kentsel Dönüşüm Uygulamaları Sempozyumu: Küçükçekmece Belediyesi Atölye Çalışması, İstanbul.

kentsel dönüşüm süreçlerinin uzun yıllara yayılmış, devlet destekli, bütüncül politikalar ile gerçekleştirildiği görülmektedir. En üst ölçekten başlatılarak, mahalle ölçeğine kadar indirgenmiş, eylem planları ile yönlendirilen ve disiplinler arası ortak çalışmaların yapıldığı projelerde, sürdürülebilirlik ve toplum tabanlı sosyal tavır önemli niteliğe sahiptir. Tüm bu tavır ve nitelikler de, stratejik yaklaşımlar ve yönetim kavramları ile öne çıkmaktadır (Şahingür ve Müderrisoğlu, 2003).

3. FARKLI PLANLAMA YAKLAŞIMLARINDA KATILIM OLGUSUNUN ELE ALINIŞI

Demokrasi kavramı, tüm bireylerin söz söylenen ortak paydada, eşit hakka sahip olması gerekliliğidir. Kullanıcıların parçası oldukları mekâna dair karar verici olabilme yetkisinin değişimi, aslında tam olarak toplumların ‘demokrasi’yi farklı şekillerde deneyimliyor olduklarının ifadesidir.

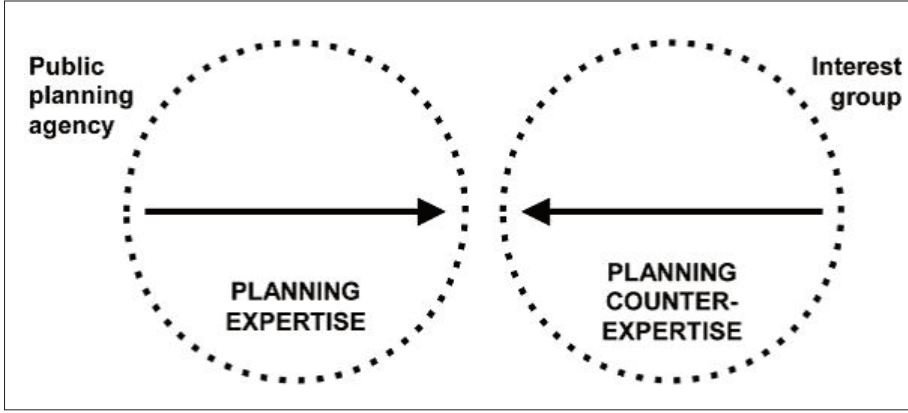
Karar alıcıların toplumları ilgilendiren ulusal ve ulus üstü yaklaşımları; uygulanan politikalar, dünyadaki siyasal konjonktür, sosyo – ekonomik ve kültürel, benimsenen yaklaşımların, tarihsel süreçte gösterdiği değişimlere paralel, Mäntysalo’nun (2005) kentsel planlama kuramlarında katılım yaklaşımları incelemesi aşağıda verilmiştir.

a. Kapsamlı Akılcı Planlama Yaklaşımı:

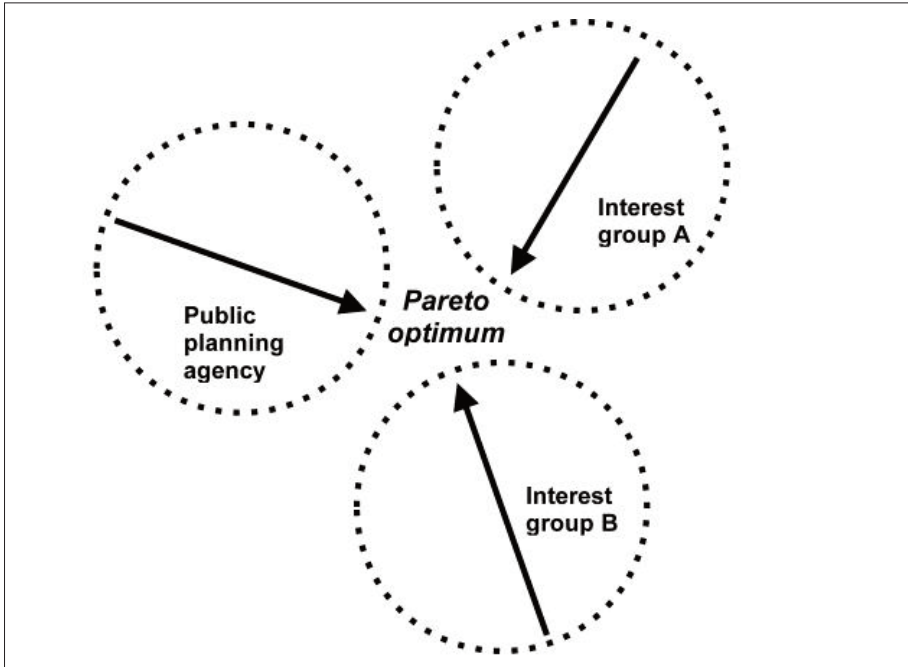
Kapsamlı – akılcı planlama yaklaşımında, planlamanın hedefi olarak kamu yararı, planlama disiplini bağlamında tanımlanmaktadır. Katılım ile ilgili her hangi bir girişim yoktur. Aksine, planlama analizlerinin çarpıtıldığı, bunun sonucu olarak kamu yararının gerçekleştirilmesinin sübjektif girişimler ile tehlikeye atıldığı gözlemlenmektedir.

b. Savunucu Planlama Yaklaşımı:

Planlama disiplini ve karşı-disiplin bağlamları arasında "zıt" bir ilişki olarak savunucu planlama, kamu planlama teşkilatı ve ikinci ilgi gruplarını temsil etmektedir.

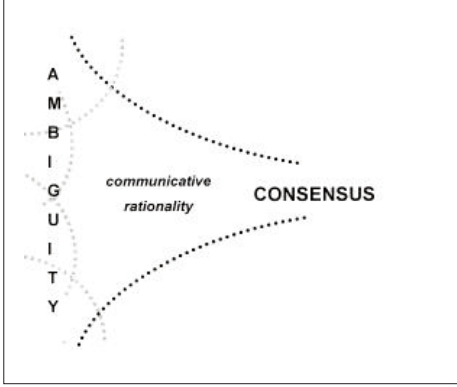
c. Adım Adım /Aşamalı Planlama Yaklaşımı:

Yaklaşım (incrementalist planning) tanımını itibari ile korumacı, ihtiyatlı (conservative) niteliklidir. Var olan politikalara, küçük/kısmi dokunuş, eklemeler yaparak, çeperde küçük değişikliklerin yapılmasına dayanmaktadır. Bireylerin kendi yararlarını gözetirken, diğer bireylerin yararının da farkına varmaları anlayışına dayanmaktadır.

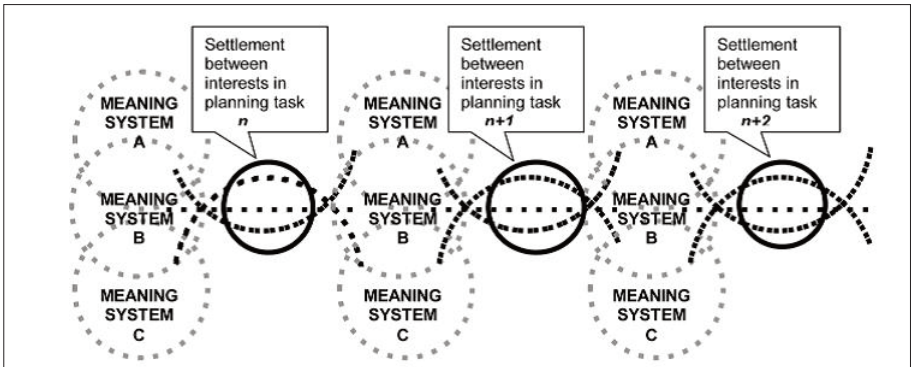
d. İletişimsel Planlama Yaklaşımı:

- Uzlaşma arayışı olarak planlama

Uzlaşma arayışı olarak iletişimsel planlama yaklaşımı, farklı ilgi grupları arasında iletişimsel rasyonel muhakemedir. Farklı ilgi gruplarının iddiaları arasındaki bağlamsal ilişkiler başlangıçta muğlaktır.

- Çatışmaların yönetimi olarak planlama

Planlama, bir görevden diğerine aşamalı olarak gelişme gösterir. Bu süreçlerde, farklı amaçlar birbirlerine yaklaşmazlar. Ne var ki, amaçların açık faydaları arasındaki çatışmaların, hukuksal / meşru olarak çözülebilmesi mümkündür.

4. TÜRKİYE’ DE KENTSEL DÖNÜŞÜMDE SİVİL TOPLUM HAREKETİ

Keane tarafından (1988, s.35) sivil toplumun işlevi, modern devletin ortaya çıkışı ile birlikte “toplumsal sözleşme” tartışmaları içinde “yatayda” ve “düşeyde” olmak üzere tanımlıdır. Düşeyde sivil toplum; egemenler ve egemenlerin yönettikleri arasında meydana gelebilecek anlaşmazlıkların ara bulucusu, keskin çizgilerin “yumuşatıcısı”, yatayda ise toplum içerisinde ortak yaşam alanlarının geliştirilme ve genişletilmesi aşamasında toplumların yol göstericisidir. Bu bakımdan politik düzeyde sivil toplum kavramı; “devlet ve toplum” ile “devlet ve yurttaş” farklılıklarının ve ortaklıklarının meydana geldiği alanı temsil etmektedir (TÜSEV, 2011’de atıfta bulunulduğu gibi).

Montesqueu ve Machiavelli gibi düşünürlerce, sivil toplum kuruluşları “ara yapılar, ara tabaka yâda kuruluşlar” ifadesi ile tanımlanmaktadır (Oktay ve Pekkuçüksen, 2009 Yıldız 1996’ dan alıntılanma). TÜSEV tarafından hazırlanan Türkiye’de Sivil Toplum: Bir Dönüm Noktası *Uluslararası Sivil Toplum Endeksi Projesi Türkiye Ülke Raporu II*’de (2011) ifade edildiği üzere, sivil toplumun içerdiği bir takım özellikler aşağıda sıralanmıştır:

- (a) Sivil toplum bireylerin (yurttaşların), ortak çıkarlarını ortaya koymak, savunmak ve geliştirmek için bir araya gelip örgütlenmeleridir.
- (b) Bu örgütlenmeler farklı aktör ve süreçlerin bulunduğu geniş bir toplumsal alanı oluşturur.
- (c) Bu alanla ortak sınırları olan, devlet, piyasa ve aile olmak üzere üç temel toplumsal alan vardır.
- (d) Bu diğer üç alan ile sivil toplum alanı arasındaki sınırlar belirginlikler içerde, yer yer iç içe geçen ortak alanların varlığı da açıktır.
- (e) Bu kapsamda sivil toplum alanı sivil olmayan unsurları da içine alabilir.
- (f) Dolayısıyla, sivil toplum tanımı bakış açısına göre değişiklik gösteren bir, çok boyutluluğu içerir.

Yalçınan ve Çavuşoğlu (2009), ‘kentsel muhalefet yapıları ve odakları’ olarak adlandırdıkları sivil girişimlere; meslek odaları, sendikalar, sivil toplum kuruluşları, politik örgütlü gruplar, sivil inisiyatifler, mahalle örgütlenmeleri, şemsiye organizasyonlar, üniversiteler, medya ve küresel sivil oluşumları dâhil etmektedir.

Canan (2014)² tarafından yapılan çalışmada sivil toplum kuruluşları; ‘meslek odaları’, ‘mahalle dernekleri’ ve ‘diğer sivil oluşumlar’³ şeklinde sınıflandırılmış ve

2 Canan, F., T., 2014, “Toplum Temelli Kentsel Dönüşümde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü: İstanbul Örneği”, yüksek lisans tezi, FBE, İTÜ.

3 Diğer sivil oluşumlar başlığı altında gruplanan oluşumlar; ‘hareket’, ‘forum’, ‘dayanışma’, ‘savunma’, ‘platform’, ‘sekretarya’, ‘meclis’, ‘direniş’, vb. isimlerini taşıyan bazı sivil inisiyatiflerdir.

her bir oluşum detaylı olarak incelenmiştir. Ancak bu bildiriye, toplum kuruluşlarından sadece ‘mahalle dernekleri’ ne odaklanılmıştır. İstanbul’da bulunan 33 adet mahalle derneklerinden seçim yapılarak, ‘buldukları bölgede kentsel dönüşüm uygulaması yapılmış’ ya da ‘yapılması gündemde olan mahalle dernekleri’(10 adet) üzerinden bir değerlendirmeye gidilmiştir. Bildiriye yapılan anket çalışması ile derneklerin kuruluş amaçları, “Kurumsal” olarak nitelenen iç işleyişleri, kentsel dönüşüm faaliyetleriyle ilgili bilgi, algı ve duruşları ile diğer sivil inisiyatifler ile iletişimleri ve buna bağlı ‘örgütlü olabilme’ lerinin değerlendirilmesi hedeflenmiştir.

5. İSTANBUL’DA KENTSEL DÖNÜŞÜM ÇALIŞMALARI VE SİVİL TOPLUM HAREKETİ: MAHALLE DERNEKLERİ SAHA ÇALIŞMASI

Dünyada savunulan “komşuluk birimi” odaklı kentsel uygulamalarda, kullanıcıların talep ve görüşleri en yalın biçimde ifadelendirilenlerdir. Bu talep ve görüşlerin işlem görmemiş nitelikleri ile esasen sahip oldukları en ‘zengin’ halleri, mahallelilerden, dolayısıyla mahalle sakinlerini temsil eden; mahalle derneklerinden çıkacaktır.

6306 sayılı “Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun” için ‘Ortak Deklarasyon’⁴ imzacı listesinde yer alan mahalle derneklerine öncelik verilerek ilerlenen saha çalışmasında, derneklere iki aşamalı soru setleri yöneltilmiştir. İlk aşama soru seti derneğin oluşumuna ait olup, teşkilat yapılanması ve bu yapılanmanın nasıl ve hangi bileşenler etkisinde tanımlandığı, iç işleyişinin ne şekilde yürütüldüğü, mali kaynakların ne şekilde sağlandığını araştırmaktadır.

İkinci aşama soru seti derneğe kentsel dönüşüm olgusu ve onun bileşenlerine dair yargıları içermekte; derneğin ülkemizdeki uygulamalara dair yaklaşımı ele alınmaktadır. Yine bu aşamada; derneklerin diğer sivil oluşumlar, meslek odaları ve diğer mahalle dernekleri ile iletişim ve bağlantılarına dair bilgi edinilmesi de hedeflenmiştir.

Anket bulgularına geçilmeden önce son olarak belirtilmesi gereken husus; anket uygulamasında yöneltilen soru setinin tamamının bu çalışmada incelenmeyerek, tekrar bir daraltılmaya gidildiği ve set içinden çekilen bazı soruların sonuçları üzerinden bir değerlendirmeye gidildiğidir.

4 18.05.2012 tarihinde, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı İstanbul İl Müdürlüğü önünde basın açıklaması ile okunan deklarasyondur. Deklarasyona ait imzacı listesinde meslek odalarından, Türkiye genelinden platformlara ve mahalle derneklerine, pek çok sivil birliktelik yer almaktadır.

**TOPLUM TEMELLİ KENTSEL DÖNÜŞÜMDE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ ROLÜ:
"MAHALLE DERNEKLERİ" İSTANBUL ÖRNEĞİ**

Çizelge 1.2 : Anket bulguları değerlendirilen mahalle dernekleri.

	Dernek Adı	Mahalle	İlçe	Görüşülen Kişi
1	Ataşehir Yenişehir Mahallesi Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği	Yenişehir Mah.	Ataşehir	Dernek Başkanı
2	Emekçiler Kültür ve Dayanışma Derneği	Mevlana	Ataşehir	Y.K. Üyesi
3	Kartal Hürriyet Mahallesi Geliştirme Güzelleştirme ve Koruma Derneği	Hürriyet Mah.	Kartal	Dernek Başkanı
4	Site ve Esenevler Mahalleleri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği	Site ve Esenevler	Ümraniye	Y.K. Üyesi
5	Ayaspaşa Çevre ve Güzelleştirme Derneği	Gümüşsuyu Mah.	Beyoğlu	Dernek Başkanı
6	Tarlabası Mülk Sahipleri ve Kiracıları Kalkındırma ve Sosyal Yardımlaşma Derneği	Aksaray	Fatih	Dernek Başkanı
7	Fener Balat Avvansaray Mülk Sahiplerinin ve Kiracılarının Haklarını Koruma ve Sosyal Yardımlaşma Derneği / Febayder	Balat	Fatih	Dernek Başkanı
8	Pınar Mahallesi Koruma Yaşatma ve Sosyal Yardımlaşma Derneği	Pınar Mah.	Sarıyer	Dernek Başkanı
9	Resitpaşa Mahallesi Koruma ve Dayanışma Derneği	Resitpaşa	Sarıyer	Dernek Başkanı
10	Çamlıtepe Mahallesi Güzelleştirme Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği	Derbent Mah.	Sarıyer	Dernek Başkanı

5.1 SAHA ÇALIŞMASI BULGULARI

A. Dernek ile İlgili Soru Seti

1. Yaş – cinsiyet:

	Yaş			Cinsiyet	
	35-44	45-54	55-64	Kadın	Erkek
Sıklık	1	3	6	1	9
Yüzde %	10	30	60	10	90

2. Eğitim:

	Eğitim		
	İlkokul	Ortaöğretim / Lise	Yükseköğretim
Sıklık	3	2	5
Yüzde %	30	20	50

Görüşme yapılan 10 mahalle derneği içerisinde, dernek başkanı veya dernek yönetim kurulu üyesi olan %90' ı erkek bireyler, ağırlıklı olarak (%60) 55-64 yaş aralığındadır. Görüşülen dernek üyeleri, yarı yarıya üniversite mezunu iken, ilkökul mezunu dernek başkanlarının payı 10 görüşülen içinde 3' tür.

3. İstanbul içerisindeki konumu:

	Konum / İlçe					
	Ataşehir	Kartal	Ümraniye	Beyoğlu	Fatih	Sarıyer
Sıklık	2	1	1	1	2	3
Yüzde %	20	10	10	10	20	30

Görüşme yapılan mahalle dernekleri Avrupa ve Anadolu yakalarında 3'er farklı ilçeyi kapsamaktadır. Dağılım olarak incelendiğinde, Anadolu yakasında Ataşehir ilçesi, Avrupa yakasında ilçe yüz ölçümü etkisinde Sarıyer ilçesi en fazla sayıda anket gerçekleştirilen ilçelerdir.

4. Derneğin faaliyete başlama tarihi:

	Faaliyete Başlama Tarihi		
	1993 ve öncesi	2005-2010	2011 ve sonrası
Sıklık	1	6	3
Yüzde %	10	60	30

5. Derneğin etkinlik alanı (çoklu cevap içerir):

	Etkinlik Alanı			
	Yerel (Mahalle, Komşuluk)	Bölgesel	Ulusal	Uluslararası
Sıklık	8	5	4	2
Yüzde %	42	26	21	11

Faaliyete başlama tarihleri 2005 - 2010 yılları arasında yoğunlaşan derneklerin, yarısına yakını etkinliklerini yerel; mahalle, komşuluk birimi düzeyinde tanımlamaktadır. Öte yandan etkinliklerini ulusal düzeye tanımlayan derneklerin sayısı, etkinliklerini yerel düzeyde tanımlayan derneklerin sayısının yarısını kapsamaktadır.

6. Derneğin ortaya çıkış sebebi (çoklu cevap içerir):

Katılımcıların bilinç düzeyinin artırılması.	3	9
Katılımcıların haklarının belirlenmesi ve savunulması.	6	17
Kamusal bir hizmeti sağlama (Okul, Park, Hastane vb.).	4	12
Bir bölge yada mahalleye yönelik güzelleştirme, iyileştirme amacı.	5	14
Hemşerilik ilişkilerini artırma ve geliştirmeye yönelik.	1	3
Merkezi & Yerel İdare Birimlerinin yaptığı / yapmakta olduğu, kentsel dönüşüm faaliyetlerine hazırlıklı olmak ve gerektiğinde karşı çıkmak amacı.	16	45

Birden fazla cevap seçeneği ile yöneltilen derneklerin kuruluş amaçları incelendiğinde, en fazla oranı “kentsel dönüşüm faaliyetlerine hazırlıklı olmak, gerektiğinde karşı çıkmak”, amacı alırken, bu amacı “katılımcıların haklarının belirlenmesi ve savunulması” gayesi takip etmektedir.

**TOPLUM TEMELLİ KENTSEL DÖNÜŞÜMDE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ ROLÜ:
"MAHALLE DERNEKLERİ" İSTANBUL ÖRNEĞİ**

7. Dernek üye sayısı:

	Dernek Üye Sayısı		
	50-200	201-350	651-800
Sıklık	2	3	2
Yüzde %	29	42	29

8. Derneğin kullanılabilir gelir kaynakları (çoklu cevap içerir):

	Gelir Kaynakları	
	Aidat	Yardım, Bağış
Sıklık	9	6
Yüzde %	60	40

Dernek üye sayıları minimum 100, maximum 695 civarında olduğu belirtilen derneklerin kullanılabilir gelir kaynakları arasında aidatların yanı sıra, alınan yardım, bağışlar yaklaşık aidatlar kadar bir paya sahiptir. Ancak derinlemesine görüşmelerde edinilen bilgi, derneklerin aidat gelirlerinin düzenli olmadığı ve finansal kaynak yetersizliği yaşadıkları yönündedir.

9. Derneğin toplantılarının sıklığı:

	Toplanma Sıklığı			
	Haftada 1 kez	Haftada 1 den fazla	İki haftada 1 kez	Ayda 1 kez
Sıklık	3	2	1	3
Yüzde %	33	22	12	33

10. Derneğin faaliyetlerinin türü (çoklu cevap içerir):

	Faaliyet Türleri						
	Gazete, broşür	Dergi	Web sayfası	Sosyal medya	Konferans, panel	Tanıtım, reklam afişleri	Halk günleri
Sıklık	3	1	6	4	1	2	2
Yüzde %	15	5	30	20	5	10	10

Dernek faaliyetleri arasında en yüksek oranla web sayfası ve sosyal medya kanalı ile faaliyet gösteren derneklerin, toplanma sıklıkları değişiklik göstermektedir. Örneğin verilen yanıtlardan haftada 1 kez seçeneği ile ayda 1 kez seçeneğinin tekrarlanma sıklıkları eşittir. Bunun yanında haftada 1'den fazla toplantı gerçekleştiren derneklerin sayısı 2'dir.

B. Kentsel Dönüşüm ile İlgili Soru Seti

1. Kentsel dönüşüm faaliyetleri ile ilgili bilgiye nereden ulaşıyorsunuz (çoklu cevap içerir)?

	Sıklık	Yüzde %
Doğrudan medyadan; gazete, dergi, televizyon.	8	19
Web, sosyal medya araçlarından.	9	20.6
Diğer sivil toplum örgütlerinden; Meslek Odaları, Diğer Mahalle Dernekleri vb.	9	20.6
Yerel yönetim birimleri ile yapılan yazışma ya da görüşme ile edindiğimiz bilgilerden.	9	20.6
Merkezi yönetim birimleri ile yapılan yazışma ya da görüşme ile edindiğimiz bilgilerden.	8	19

Görüşme yapılan dernekler kentsel dönüşüm ile ilgili bilgiye, yaklaşık eşit oranlarda internet, diğer sivil inisiyatiflerin vasıtasıyla ve merkezi, yerel yönetim birimleri ile olan iletişimleri kanalı ile eriştiklerini belirtmişlerdir.

2. Kentsel dönüşüm;

- *Kamu yararını gözetmesi gereken bir kavramdır.*

	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum	Katılmıyorum
Sıklık	7	1	1	1
Yüzde %	70	10	10	10

- *Toplumsal fayda sağlama öncelikli bir kavramdır.*

	Kesinlikle Katılıyorum	Katılmıyorum
Sıklık	8	2
Yüzde %	80	20

Görüşme yapılan derneklere göre kentsel dönüşüm, ‘kamu yararı’ nı içermelidir. Yapılan çapraz sorgulama ile *toplumsal fayda sağlama öncelikli bir kavramdır* ibaresi ile *kamu yararını gözetmesi gereken bir kavramdır* ibaresine verilen yanıtların tekrarlanma sıklıklarının birbirine neredeyse eşdeğer olması “kamu yararı” kavramının anlamının dernekler tarafından bilindiğini göstermektedir.

- *Fiziksel çevre niteliklerini iyileştirmelidir.*

	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum / Orta
Sıklık	7	2	1
Yüzde %	70	20	10

TOPLUM TEMELLİ KENTSEL DÖNÜŞÜMDE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ ROLÜ:
"MAHALLE DERNEKLERİ" İSTANBUL ÖRNEĞİ

- *İstihdam sağlamalıdır.*

	Kesinlikle Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum / Orta	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum
Sıklık	5	2	1	2
Yüzde %	50	20	10	20

Dernekler tarafından çoğunluk verilen kentsel dönüşümün fiziksel çevre niteliklerini iyileştirmesi gerektiği yanıtına katılmayan veya çekimser düşünen dernekler de mevcuttur. Bunun yanında çizelgesi bu çalışmaya eklenmeyen *kentsel dönüşümde sosyal ve kültürel yapı dikkate alınmalıdır* ibaresine neredeyse tüm dernekler kesinlikle katılıyorum yanıtını vermişlerdir.

- *Kentsel dönüşüm uygulamaları sonrası, alandan ayrılan uzun süreli kiracıların alana geri dönmeleri sağlanmalıdır.*

	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum /Orta	Kesinlikle Katılmıyorum
Sıklık	5	2	2	1
Yüzde %	50	20	20	10

- *Kentsel dönüşüm uygulamaları sonrası, alandan ayrılan kısa süreli kiracıların alana geri dönmeleri sağlanmalıdır.*

	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum /Orta	Katılmıyorum
Sıklık	2	3	4	1
Yüzde %	20	30	40	10

Derneklerin neredeyse tamamına yakını kentsel dönüşüm uygulamalarında sosyo-kültürel yapının dikkate alınması gerektiğini belirtmiş olsalar da, kentsel dönüşüm uygulamaları sonrasında alandan ayrılan *uzun süreli kiracıların alana geri dönmeleri* gerektiği savına yarı yarıya kesinlikle katıldıkları, *kısa süreli kiracıların alana geri dönmeleri* gerektiği savına ise çekimser kaldıkları gözlemlenmiştir.

- *Kentsel dönüşüm uygulamaları sonrası, alandan ayrılan tapu tahsis belge sahiplerinin alana geri dönmeleri sağlanmalıdır.*

	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum /Orta
Sıklık	7	2	1
Yüzde %	20	30	40

Kentsel dönüşüm projelerinde alandaki tapu tahsis belge sahibi bulunmayan kullanıcıların alana geri dönmeleri sağlanmalıdır.

	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum /Orta	Kesinlikle Katılmıyorum
Sıklık	6	1	1	2
Yüzde %	60	10	10	20

Yine kentsel dönüşümün sosyo – kültürel yapısının vurgusunun araştırıldığı; derneklerin tapu tahsis belge sahibi ve belge sahibi olmayan kullanıcılarına yaklaşımlarını anlamayı hedefleyen *kentsel dönüşüm uygulamaları sonrası, alandan ayrılan tapu tahsis belge sahiplerinin, tapu tahsis belge sahibi bulunmayan kullanıcıların alana geri dönmeleri sağlanmalıdır* ibarelerine verilen yanıtlar yaklaşık olarak birbirine eşdeğer olmakla birlikte, belge sahibi ya da olmayan kullanıcıların, çıkartıldıkları alanlara geri dönebilme olasılıklarına kesinlikle karşı çıkan dernek görüşlerine de rastlanmıştır.

3. Kentsel dönüşüm projelerinde aktif katılımın sağlanmasında;

- Kiracılar yer almalıdırlar.

	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum /Orta
Sıklık	6	3	1
Yüzde %	60	30	10

- Tapu tahsis belge sahipleri yer almalıdırlar.

	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum
Sıklık	8	1	1
Yüzde %	80	10	10

- Tapu tahsis belge sahibi olmayan malikler yer almalıdırlar.

	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum /Orta	Kesinlikle Katılmıyorum
Sıklık	4	1	4	1
Yüzde %	80	10	10	10

- Özel sermaye yatırımcıları yer almalıdırlar.

	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum /Orta	Kesinlikle Katılmıyorum
Sıklık	4	1	4	1
Yüzde %	40	10	40	10

TOPLUM TEMELLİ KENTSEL DÖNÜŞÜMDE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ ROLÜ: "MAHALLE DERNEKLERİ" İSTANBUL ÖRNEĞİ

"Aktif katılım" sorgusunun yapıldığı *kentsel dönüşüm uygulamalarında aktif katılımın sağlanmasında hangi aktör gruplarının yer alması gerektiği* ibaresine çelişkili olarak fazla sıklıkta sırasıyla tapu tahsis belge sahiplerinin, kiracıların, belge sahibi olmayan maliklerin ve özel sermaye yatırımcılarının katılması gerektiği yanıtları verilmiştir. Özel sermaye yatırımcılarının sürece dahil edilmemeleri ile ilgili kesinlikle karışık görüş bildiren derneklerin varlığının, mevcut projeler etkisinde oluşan ön yargının da ifadesi olduğu gözlemlenmiştir. Öte yandan, diğer seçeneklerde yer alan, bazı diğer sivil inisiyatiflerin (meslek odaları, platformlar vb., üniversiteler..) sürece müdahil olmaları gerektiği ibarelerine derneklerin tamamına yakını kesinlikle katılıyorum yanıtını vermişlerdir.

4. Halihazırda derneğiniz;

- *Türkiye genelinde gerçekleştirilen kentsel dönüşüm proje ve uygulamalarından haberdardır.*

	Evet	Hayır
Sıklık	9	1
Yüzde %	90	10

- *İstanbul genelinde gerçekleştirilen kentsel dönüşüm proje ve uygulamalarından haberdardır.*

	Evet	Kısmen
Sıklık	9	1
Yüzde %	90	10

- *İlçeniz özelinde gerçekleştirilen kentsel dönüşüm proje ve uygulamalarından haberdardır.*

	Evet	Hayır
Sıklık	9	1
Yüzde %	90	10

5. Derneğiniz merkezi ve yerel idarelerce yürütülen kentsel dönüşüm uygulamalarının hangi aşamasında faal katılım göstermektedir?

	Sıklık	Yüzde %
Kentsel dönüşüm kararı alınması öncesinde.	6	43
Kentsel dönüşüm uygulama hazırlık sürecinde.	4	28
Kentsel dönüşüm uygulamaları başladıktan sonra (arazinin edinimi, binaların yıkımı aşaması).	3	22
Cevap yok.	1	7

6. Diğer mahalle dernekleri ile iletişim sorunları yaşayıp yaşamadıkları;

	Evet	Hayır	Kısmen
Sıklık	3	5	2
Yüzde %	30	50	20

Derneklerin kendi yaşam alanları dışında gerçekleştirilen, gerçekleştirilmesi gündemde olan diğer kentsel dönüşüm faaliyetlerinin varlığından haberdar olunup olunmadığı sorgusu ile, derneklerin gündem, örgütlülük, diğer sivil inisiyatifler ile iletişim durumları vb. hususların sorgusu yapılmaya çalışılmıştır. Derneklerin tamamına yakını verdikleri yanıtlar ile Türkiye, İstanbul ve kendi ilçeleri özelindeki kentsel dönüşüm uygulama ve projelerinden haberdar olduklarını belirtmişlerdir.

Bunun yanında derneklere yöneltilen *derneğin merkezi ve yerel idarelerce yürütülen kentsel dönüşüm uygulamalarının hangi aşamasında faal katılımında bulunuyor oldukları* sorgusuna farklı ancak birbirine yakın sıklıkta verilen yanıtlar, esasen görüşülen derneklerin yarısına yakınının en azından ilçelerindeki kentsel dönüşüm projelerinden zamanında haberdar olamadıklarını göstermektedir.

Yine bir başka yöneltilen ibare *diğer mahalle dernekleri ile iletişim sorunları yaşayıp yaşamadıklarına* verilen yarı yarıya ve ek çekimser yanıtlar, yorumu yapılan *kentsel dönüşüm projelerinden zamanında haberdar olamadıkları* savını güçlendirmektedir.

7. Kentsel dönüşüm uygulamalarından etkilenen paydaşların, mahalle derneklerine karşı her hangi bir önyargı taşıyıp taşımadıkları;

	Evet	Hayır	Kısmen
Sıklık	4	5	1
Yüzde %	40	50	10

8. 2005 - 2013 yılları arasında kentsel dönüşüm uygulamaları ile alakalı derneğinizin taraf olduğu dava / davalar var mıdır?

	Evet	Hayır
Sıklık	9	1
Yüzde %	90	10

Kentsel dönüşüm uygulamalarından etkilenen paydaşların, mahalle derneklerine karşı her hangi bir önyargı taşıyıp taşımadıkları sorgusu ile derneklerin, mahalle

TOPLUM TEMELLİ KENTSEL DÖNÜŞÜMDE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ ROLÜ: “MAHALLE DERNEKLERİ” İSTANBUL ÖRNEĞİ

sakinleri ile iletişimleri hususunda bilgi edinilmesi amaçlanmıştır. Verilen yanıtların yarısına yakını, derneklere karşı kentsel dönüşüm uygulamalarından etkilenen paydaşların önyargı taşıdığı konusunda fikir belirtmiş olup bu durum derneklerin paydaşlar ile iletişimde bulunmaları konusunda fazladan bir emek ve özveri sarf etmeleri gerekliliğini gündeme getirmektedir. Diğer taraftan paydaşların mahalle derneklerine olan önyargıları, özel sermaye yatırımcılarının aktif katılım süreçlerine müdahil edilmemeleri gerektiği düşüncesi ile benzer olarak, gerçekleştirilen projeler karşısında, kamuya azalan güven ve inancsızlık nedeni ile de ilişkili olabileceği savını düşündürmektedir.

Yöneltilen *2005- 2013 yılları arasında kentsel dönüşüm uygulamaları ile alakalı derneğinizin taraf olduğu dava / davalar var mıdır?* sorusu esasen, bu çalışmada belirtilmeyen ancak derneklerin tamamının meslek odaları ile iletişimde bulunuyor oldukları verisinin çapraz sorgulamasının yapılması, hem de verilen tarih başlangıcı; 2005 yılında çıkartılan yasalar (Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun) ile hız kazanan kentsel yenileme uygulamalarının, hangi aşamalardan gelinerek başlatıldığının bilgileri dahilinde olup olmadığının tespitine ulaşılması hedeflenmiştir. Mahalle derneklerinin neredeyse tamamının belirtilen yıllar arasında taraf olunan davalarının bulunması, derneklerin bir biçimde ilgili meslek odaları ile iletişimde bulduklarını göstermektedir.

6. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Dünya’ da artan kontrolsüz nüfus ve bunun sonucu; kent merkezlerine olan nüfus hareketliliğine kıyasla, artan kentsel hizmetler arzının aynı düzeyde iyileştirilememesinden ötürü, kentlerin sahip oldukları her türdeki işlevlerin yetersiz kalması, takibinde kentlerin veya kent parçalarının fiziksel ve sosyo – ekonomik bir çöküntü sürecine girmeleri gerçekleşmektedir.

Bu noktada kullanıcıların kentsel yaşam kalitesini karşılayamayan kent veya kent parçalarının iyileştirilmesine yönelik kentsel dönüşüm faaliyetlerini de kapsayan bir dizi kentsel uygulama gündeme gelmektedir.

1980’ler sonrası devletin değişen, “sağlayıcı” rolü etkisinde, kentsel dönüşüme ilişkin yaklaşımlar da değişiklik göstermiştir. Bu değişimle birlikte, özellikle ‘küreselleşme’ etkisinde kentsel dönüşüm faaliyetlerinin günümüzde en etkili ne şekilde hayata geçirilebileceği problematiğine yapılan vurgu artmıştır. Bu noktada vurgusu yapılan en önemli bileşen; kentsel dönüşümün ‘katılım’ boyutudur. Katılım mekanizmalarının işlerliği ise merkezi ve yerel idare birimleri, özel sektör girişimleri, sivil toplum kuruluşları ve ilgili kamu kesimini kapsayan aktör gruplarının kentsel dönüşüm süreçlerine dahil edilmesi ile mümkün olmakta, or-

taya koyulan kentsel dönüşüm yaklaşımlarında paydaşların etkin olabildikleri müddetçe “toplum temelli” nitelikten bahsedilebilmektedir.

Bu aşamada dünyadaki değişime paralel, ülkemizdeki kentsel dönüşüm uygulamalarında gerçekleşmekte olan sürecin niteliğini anlayabilmek adına, süreçte söz sahibi yerel aktörlerin üstlendikleri rollerin ortaya konması oldukça önemlidir.

Katılım mekanizmasının önemli unsurlarından, sivil birliktelikleri temsil eden sivil toplum kuruluşlarının, kentsel dönüşüm dahil toplumu ilgilendiren tüm uygulamalarda, kamu yararının gerçekleştirilmesi ve ilgi gruplarının haklarının savunulması gibi hayati işlevleri bulunmaktadır. Sivil toplum kuruluşları, toplumu ya da tekil olarak bireyleri ilgilendiren hususlarda, bireylerin öneri, problem veya itirazlarının bir üst mekanizmalara iletilmesi görevini üstlenmektedirler.

Açıktır ki ülkemizde yaşanan kentsel dönüşüm süreci, kamunun tek taraflı ve yaptırım gücüne sahip olarak mevcut yasal düzenlemeler ile işlerlik göstermektedir. Uygulanmakta olan kentsel dönüşüm faaliyetlerine karşıt duruş sergileyen her tür ölçekteki sivil oluşumuna verilen ilk reaksiyon ise, sivil oluşumların ötelenmesi, devre dışı bırakılmasıdır. Kamunun sahip olduğu tek taraflı yaptırım gücü, sivil birlikteliklerin katılım süreçlerine dahil olmaları aleyhine önemli bir engel teşkil etmesi yanında, deneyimlenen olumsuzlukların da şüphesiz tek nedeni değildir.

Yaşanan bu süreçlere dair bireylere, bireylerin haklarının savunulması noktasında da sivil birlikteliklerin payına, önemli görev ve sorumluluklar düşmektedir. Bu bildiri, kentsel dönüşüm faaliyetlerinin cereyan eden çok aktörlü ve karmaşık sürecinin, toplumdaki bireyler tarafından anlaşılabilirliğinin sağlanması aşamasında mahalle derneklerinin iletişim, örgütlülük, algı ve bilgi düzeyleri hakkında bilgi edinilmesi ile toplum temelli niteliğe ilişkin bir saptamanın yapılması amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Mahalle dernekleri, mahalleleri mahalle yapan bireylerin sosyo – kültürel kimlik özelliklerini yansıtır nitelikleri ile birlikte, katılım mekanizmalarında görece minimal çıkarlar besleyen kıymetli oluşumlardır.

Mahalle derneklerine uygulanan anket çalışması ve yapılan kayıt dışı görüşmeler sonucunda ulaşılan bulgular sıralanacak olunursa:

- Her bir mahalle derneği oluşumu, başlı başına bir toplumsal güç ve birlikteliğe işaret ediyor olsa da, kentsel dönüşüm, aktif katılım süreçleri, aktör grupları, kamu yararı, komşuluk ilişkileri, hak sahipliği, örgütlülük, toplumsal fayda gibi kavramların yapılan tanımlamaları ile bu tanımlamaların gerçek hayatta deneyimlenmesi arasında zıt bir tavır sergilendiği gözlemlenmiştir.
- Mahalleden mahalleye değişiklik gösteren fiziksel, sosyo – ekonomik, kültürel ve hukuksal yapıya (mülkiyet dokusu vb.) uygunluk göstermeyerek, her

TOPLUM TEMELLİ KENTSEL DÖNÜŞÜMDE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ ROLÜ: “MAHALLE DERNEKLERİ” İSTANBUL ÖRNEĞİ

mahalle için öngörülen tek bir kentsel dönüşüm modeli; yıkım ve sürgün edilme yönünde politikanın, bir taraftan mahalle sakinleri diğer taraftan farklı mahalle dernekleri arasında bir takım keskin ayrışmalara sebep olduğu ve bu yönde bir tavır alındığına dair söylemlere rastlanmıştır. Bunun yanında derneklerin yaklaşımları analiz edildiğinde, mahalleleri ‘sürükleyen’ bir takım etkilerin bireysel nitelikli olduğu gibi, mahallenin sahip olduğu tarihsel ya da mevcut siyasi konjonktürel yapının, etnik ve kültürel kimlik özelliklerinin de örgütlü düzeye ulaşılmasına katkı sağladığı örnekler gözlemlenmiştir.

Özetle, İstanbul’daki kentsel dönüşüm uygulamaları kimi bölgelerde toplum tarafından sosyal olarak soyutlanmış alt gelir gruplarının yaşadığı, kimi bölgelerde mülkiyet yapısı problemlili, ancak değişmez olarak rantı yüksek kent parçacıklarında devam etmektedir. Bu bölgelerdeki birliktelik ve örgütlülükler, yaşam alanlarının iyileştirileceği umudu ile güncel afet söylemlerini koşulsuz kabul etme eğiliminde kullanıcıları barındırmaktadır. Diğer taraftan, çoğunluk “*mega kent İstanbul’da varlığını devam ettirebilme savaşı*” yönünde dönüşüm uygulamalarından maksimum düzeyde fayda sağlamayı hesap ederek, bireysel fayda ve çıkarlarını toplumsal fayda ve kamu yararı kavramlarının önüne koyan yaklaşımları barındırmaktadır. Bu noktada, mahalle derneklerince dikkate alınması gereken ince ayırım ise, derneklerin kendi mahallelerinde başarılı bir örgütlülüğün sağlandığı durumlarda, farklı bölgelerde aynı süreçleri deneyimlemekte olan mahalle dernekleri ve dışsal etkileyen diğer bazı sivil oluşumlar ile koordinasyonlu ve bütüncül bir yaklaşım içerisinde hareket etmeleri gerekliliği ve bu gerekliliğin ilgi ve algısına sahip olmalarıdır. Bu nedenlerle, gerçekte mahalle derneklerinin örgütlülüğü ve gücü, mahalle derneklerini yönlendiren ve bir üst bilgi ve bilinç düzeyine sahip sivil oluşumlarının mahalle dernekleri üzerindeki etkileri ile yakından ilişkilidir.

Kırılgan ve oldukça hassas dengelere dayalı kentsel dönüşüm sürecinde; bireyler arası görüş ayrılıklarına, yine bireylerin siyasal düşünce ve duruşlarının da eklenmesi yaşanan süreçleri daha karmaşık ve çözümsüz bir hale getirebilmektedir. Kamu yararını gerçekleştirebilmek amacıyla sosyal sorumluluk bilinci ile ortaya çıkan bu oluşumlar, sonuçta birbirlerinden ayrışarak “aynı tarafta” ancak “farklı yöntem ve söylemler” ardında yer almaya başlamaktadırlar ki, örgütlü olmayan bu tavır, parçacıl ve sonucu itibari ile uygulamalara etki edemeyen bir seviyede kalmaktadır.

Çavdar ve Tan (2013), kentleri; devlet ile vatandaşlar arasındaki kurumsal ilişkilerin en görünür olduğu mekanlar olarak tanımlamakta, kentlere yapılan her bir dokunuşun, esasen devlet ile vatandaş arasındaki ilişkilerin de değişmekte olduğuna işaret ettiğinden bahsetmektedir. İstanbul özelindeki kentsel dönüşüm uygulamalarında “görünür olmayan tek şey: İstanbul’da yaşayanlar”dır. İstanbullular,

birbirleri ile konuşmadıkları, kendilerine “neyi istiyoruz?” diye sormadıkları sürece, bu “çılgın” ve “yok edici” sürecin ortağı haline gelmektedirler.

“Çünkü bir şehre müdahale ettiğinizde, o şehre hayatiyet ve özgünlük kazandıran tüm ilişkileri yeniden düzenlemeniz gerekir. Mahallede bir ev yıkıldığında o evde yaşayanlarla aranızdaki hukuk da yıkılmış olur. Şehirde bir mahalle yıkıldığında, o mahallenin şehrin diğer mahalleleri ile arasındaki hukuk da ortadan kalkar. Devlet sivil hayat içerisinde şekillenen bu hukuku, kendi yaptığı yasalarla yıkmaya her yeltendiğinde aslında vatandaşlar arasındaki ilişkilere de müdahale etmiş olur. Yani bina ya da mahalle yıkmak aslında o şehrin üzerine kurulu olduğu sivil dili yıkmaktır. ...İşte bu kentsel dönüşüm hamlesinin yaratmak istediği toplumsal terkinin temelinde de bu vardır. ...” (Çavdar ve Tan 2013).

KAYNAKÇA

Firidin, E. (2004). Değişen Paradigmalar Ekseninde Kent Planlamaya Yeni Yaklaşımlar. *Planlama Dergisi*, 2004/2, 44-50.

Mäntysalo, R. (2005). *Approaches to Participation in Urban Planning Theories*. Paper presented at the Rehabilitation of Suburban Areas - Brozzi and Le Piagge Neighbourhoods, Department of Technology of Architecture and Design “P.L. Spadolini”, University of Florence.

Mayer, M. (1992). The shifting local political system in European cities. In M. Dunford & G. Kafkalas, *Cities and regions in the new Europe: The global-local interplay and spatial development strategies*. 255-274, Belhaven, London.

Oktay, E., & Pekküçükşen, Ş. (2009). Yerel Yönetimlerin Demokratiklesmesinin Bir Aracı Olarak Sivil Toplum Kuruluşları - Türkiye için Kısa Bir Değerlendirme-. *KMU İİBF Dergisi*, 11(16), 172-186.

Roberts, P. W. (2000). The Evolution, Definition and Purpose of Urban Regeneration. In P. W. Roberts & H. Sykes (Eds.), *Urban Regeneration: A Handbook* (pp. 9-36). London SAGE

Stoker, G. (1991). Trends in Western European local government. In R. Batley & G. Stoker (Eds) *Local Government in Europe*, 1-20, London: Macmillan.

Stoker, G. (1998). Governance as theory: five propositions. *International Social Science Journal*, 50, 17-28.

Şahingür, A., & Müderrisoğlu, B. (2003). *AB'nin Toplum Tabanlı Kentsel Dönüşüme Yaklaşımı ve Türkiye'deki Kentsel Dönüşüm Uygulamalarının Etkinliği: İstanbul Özeinde Türkiye, TMMOB Şehir Plancıları Odası Kentsel Dönüşüm Sempozyumu Yıldız Teknik Üniversitesi*

**TOPLUM TEMELLİ KENTSEL DÖNÜŞÜMDE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ ROLÜ:
"MAHALLE DERNEKLERİ" İSTANBUL ÖRNEĞİ**

Tan, P., & Çavdar, A. (2013). İstanbul: Müstesna Şehrin İstisna Hali. In P. T. Ayşe Çavdar (Ed.), *İstanbul: Müstesna Şehrin İstisna Hali*. İstanbul Sel Yayıncılık

Turok, I. (2004). *Kentsel Dönüşümde Yeni Eğilimler ve Yönetişim* Paper presented at the Uluslararası Kentsel Dönüşüm Uygulamaları Sempozyumu: Küçükçekmece Belediyesi Atölye Çalışması İstanbul

TÜSEV. (2011). Türkiye’de Sivil Toplum: Bir Dönüm Noktası CIVICUS Uluslararası Sivil Toplum Endeksi Projesi (STEP) Türkiye Ülke Raporu II. In A. İçduygu, Z. Meydanoglu & D. Ş. Sert (Eds.). İstanbul

Yalçın, M., C., & Çavuşoğlu, E. (2009). Kentsel Dönüşümü ve Kentsel Muhalefeti Kent Hakkı Üzerinden Düşünmek. *Mimarist*, 9(33).

KÜLTÜREL MİRASIN KORUNMASI ve SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ARASINDAKİ PARADOKS

Yrd. Doç. Dr. **İ. Bâkır KANLI**

İstanbul Gelişim Üniversitesi

1. GİRİŞ

Bilimsel ve teknolojik gelişme ile sürdürülebilirlik kavramı arasındaki çetin paradoksal ilişki günümüz dünyasının kaçınılmaz gündem konularından biridir. Sürdürülebilir gelişme; planlama, konut ve kentsel gelişme politikalarını doğrudan etkileyebilen ve dünya ölçeğinde oldukça yaygın kullanılan bir kavramdır. Kentsel planlama sürdürülebilir gelişmeyi kontrol etmede son derece etkili ve gerekli bir araç olmasına rağmen tek başına sürdürülebilirliği sağlamada da yetersizdir.

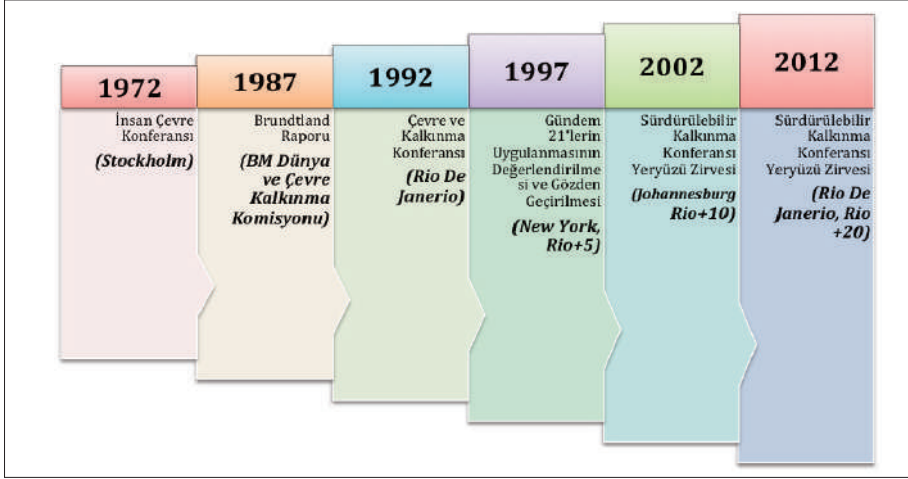
İlhan Tekeli, her ne kadar, “Sürdürülebilirlik” kavramının ilk kez 1977 yılında Dennis Pirages’in “Sürdürülebilir Toplum” adlı kitabında gündeme geldiğini söylese de (Taşcı, 2013), 1713 yılında ilk kez ormancılık alanı için kullanılan kavramının (Germain, 2010) içeriği geçen yıllar boyunca değişime uğramış, son yüzyıl içinde önceleri çevresel parametrelerle ilişkilendirilip açıklanırken bugün artık sosyal, ekonomik, kültürel ve yönetim gibi parametrelerin de göz önüne alındığı son derece karmaşık bir kavram haline gelmiştir. Kavram, gerek içeriği ve gerekse tarihsel gelişimi açısından yoğun olarak tartışılmaktadır.

Sürdürülebilirlik kavramı Dünya ve birey arasında farklı derecelerde konumlandırılabilen oldukça geniş bir yapı sergilemekle beraber bu yapının en önemli ölçeğini kuşkusuz şehirler oluşturmaktadır.

Şehirler, yapısı ve karmaşık iç işleyişiyle son derece önemli tüketim organizasyonlarıdır ve bu anlamda da yenilenebilir ve yenilemez kaynakların da en fazla tüketildiği mekanlardır. Kaynakların sonsuz olmayışı etkin ve verimli bir şekilde

KÜLTÜREL MİRASIN KORUNMASI ve SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ARASINDAKİ PARADOKS

kullanılmasını zorunlu kıldığından şehirlerin yaşayabilmesi için gerekli olan çabalar sürdürülebilirlik kavramını sadece akademik alanda değil küresel ölçekteki organizasyonların da gündemlerinde daha bir ön plana çıkarmıştır. Birleşmiş Milletler Yeryüzü Zirvesi: Rio, Rio+5, Rio+10, Rio+20 bu gündemin tartışıldığı önemli organizasyonlar olmuşlardır (Şekil 1). Gelişme ve kaynak kullanımı arasındaki kırılma ilişkisi ve bunun şehirlerin yaşanabilirliği üzerindeki sonuçları bu konunun daha uzun yıllar gündemdeki yerini koruyacağını göstermektedir.

Şekil 1: Sürdürülebilirlik kapsamında gerçekleştirilen önemli toplantılar.

Şehirler birer organizma gibidirler. Hücre, doku, organ, sistem ve vücut arasındaki organik ilişki ve hiyerarşisine benzer bir ilişkiyi insan yerleşmeleri için de söylemek mümkündür. Şehirler organ ise, mahalle bu hiyerarşide yönetim fonksiyonuna sahip en küçük yerleşim birimi olarak hücreyi temsil eder (Şekil 2). Sağlıklı bir vücut için sağlıklı hücre ne demekse, yaşanabilir, sürdürülebilir bir mahalle de yaşanabilir bir şehir demektir. Tek bir kanser hücresi nasıl ki önce doku sonrasında organları ve nihayetinde vücudu etkileyebiliyorsa, sürdürülebilir olmayan bir mahalle süreç sonunda sürdürülebilir olmayan bir şehri ve nihayetinde de ülkeyi doğurmaktadır.

Şekil 2: Organizma ve yerleşmeler arasındaki benzeşim.

Bu yüzden şehirlerin sürdürülebilirliği kendisini oluşturan parçaların sürdürülebilir olup olmamasıyla yakından ilgilidir. Başka bir deyişle, bir şehrin alt sistemleri sürdürülebilir değilse o zaman şehir de sürdürülebilirliğini sağlayamamaktadır (Chougill, 2008). Şehirlerin sürdürülebilir kılınması mahalle ölçeği gibi yerel düzeyde çaba gösterilmesini gerekli kılar. Bu bakımdan mahalle yönetimleri sürdürülebilir gelişme programlarının uygulanması açısından hayati öneme haiz önemli mekanizmalar olup, mahalleler de sürdürülebilir gelişme sürecinin odağı ve bir bakıma da koordinatörüdürler. Bu yüzden de şehirlerin olmazsa olmaz sosyolojik organizmaları olan “Mahalle”ler, ülke idari yönetim sisteminin en küçük alt sistemi olarak, “sürdürülebilirlik mücadelesinde” ön safta yer alıp savaştan “savaşçılar” gibidirler.

Bu savaş şehirlerin tarihi geleneksel dokusunu barındıran mahallelerinde ise çok daha çetin yaşanmaktadır. Ülkemizin tarihi ve kültürel miras açısından önemli mahallelerinin bir kısmı bırakınız mimari ve şehircilik açısından yaşadığı doku kaybını, bugün, bir bütün olarak kimliklerini ve sürdürülebilirliklerini kaybetme tehlikesi ile karşı karşıyadırlar. Ülkenin ekonomik büyümesine koşturarak, insanların çok daha fazla kazanma hırsları ve şehircilik rantının adil olmayan bir şekilde kamu yararı gözetilmeksizin ya da en az gözetilerek dağıtılmasının bu mahallelerde oluşturduğu olumsuz baskısının bundaki katkısı şüphesiz önemlidir. Bu bağlamda yok oluş riskiyle karşı karşıya kalan kültürel mirasın korunması ve sürdürülebilirlik ilişkileri de bilim insanlarının gündeminin çok yaygın konuları arasında yer almaktadır.

Mahalle kavramına sürdürülebilirlik penceresinden bakan, şehirlerin en küçük yapı taşı olan bu ünitelerin son derece önemli bir idari ölçek ve uygulama düzeyi olduğunu vurgulayan ve konuyu sistemci bir bakış açısıyla ele alan bu makalede; Gaziantep’in merkezinde yer alan ve geleneksel şehir dokusunu oluşturan Bey Mahallesi özelinde yürütülen bir araştırmanın sonuçları analiz edilmekte ve değerlendirilmeler yapılmaktadır.

Bu bağlamda, mevcut yerel yönetimlerin mahalle odaklı sürdürülebilirliğin önemli bileşenlerinden biri olan katılım-yöneti(şi)m olgusuna yeterince önem vermeden gerçekleştirdiği proje ve doğurduğu sonuçlar kritik edilmekte, tarihi mekanda yürütülen ve sadece fiziki yapının korunmasını hedefleyen sokak yenileme çalışmalarının tek başına mahallenin sürdürülebilirliğini sağlamaya yetip yetmeyeceği, ve mahallede yaşanan sosyo-kültürel ve ekonomik dönüşümlerin olumlu ve olumsuzlukları üzerinde örneklerle durulmakta ve cevap aranmaktadır.

2. SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK, MAHALLE, TARİHİ MİRAS KORUMA

Bozdoğan (2002) makalesinde sürdürülebilirlik konusunda oldukça geniş bir kav-

KÜLTÜREL MİRASIN KORUNMASI ve SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ARASINDAKİ PARADOKS

ramasal teorik arka plan verirken, birçok bilim insanının sürdürülebilirlik konusunda; ekonomik, sosyolojik, ekolojik ve yönetim gibi çalıştıkları disiplin alanlarına koşut olarak baktıkları pencerelere göre farklı farklı tanımlamalara gittiğini; ancak kavramın en sade tanımıyla Meadowcroft (1997) tarafından anlamlandırılarak; “..bir şeyin kendi varlığını devam ettirebilmesi” olarak tanımlandığını söyler.

Keleş (1998) ise; “Çevre değerlerinin ve doğal kaynakların savurganlığa yol açmayacak biçimde akılcı yöntemlerle, bugünkü ve gelecek kuşakların hak ve yararları da göz önünde bulundurularak kullanılması ilkesinden özveride bulunmaksızın, ekonomik gelişmenin sağlanmasını amaçlayan çevreci dünya görüşü” olarak tanımlamaktadır.

Brudlant raporu olarak ünlenen ve belki de sürdürülebilirlik konusunda mihenk taşı olarak kabul edilen belgede kavram;

“..the needs of present without compromising the ability of future generations to meet their own needs” (The United Nations Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Nature, 1987 section 1, title 3, clause 27,)

Bugünün gereksinimlerini, gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılama yeteneğinden ödün vermeksizin karşılamak olarak tanımlanmaktadır.

Şurası bir gerçek ki her ne kadar farklı tanımlar yapılmış olsa da kavram, tüm bakış açılarının ana temalarını bünyesinde barındırmakta ve bir sistem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kavramsal sistemin alt sistemleri (Şekil 3) ise; ekonomik yapı, sosyal yapı, yöneti(şi)m yapısı, ekolojik yapı ve yönetim yapısıdır. Bu yüzden sürdürülebilirlik kavramını insan yerleşmeleri için kullandığımızda, insan yerleşmelerinin çok boyutlu yapısı gereği

Şekil 3: Sürdürülebilirlik kavramının alt bileşenleri

kavram çok daha karmaşık, disiplinler arası bir bakış ve yorumlanmayı zorunlu kılar. Böyle bir tanımda salt ekolojik bakış açısıyla yapılan tanım doğru ancak eksik olacaktır. Benzer şekilde sadece ekonomi veya sosyolojik açıdan kavramın içeriğinin doldurulması da yeterli değildir. Daha sistemci bir bakış açısıyla kavrama yaklaşılmalı ve yukarıda bahsettiğimiz alt sistem unsurları bir bütün oluşturacak şekilde ele alınmalıdır.

Başka bir ifade ile şehirlerin sürdürülebilirliğinden bahsedildiğinde bunu salt ekonomik yada ekolojik anlayarak bu konuda gelişme politika ve stratejileri geliştirmek çok doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Yukarıda bahsedilen alt sistemlerin beraberce bir bütün oluşturacak şekilde ele alınması ve buna göre gelişme eğilimlerinin belirlenmesi gerekir. Aksi halde alt sistemlerdeki bir tıkanıklık diğer alt sistemleri de engelleyerek sistemin dengesini bozacaktır. Buradan bakıldığında sürdürülebilirlik; merkezinde insanın olduğu katılımcı ve yenilikçi bir süreçtir ve temel öğelerini Bozdoğan (2002) makalesinde şu başlıklarla ele almaktadır:

- Eşitlik ve Adalet,
- Uzlaşma,
- Yardımlaşma ve Dayanışma,
- Hizmette Yerellik (Subsidiarite),
- Kapasite Oluşturma,
- Yapabilir Kılma,
- Demokratikleşme ve Çok Ortaklı Yönetim (Yönetişim),
- Çevre Koruma ve Geliştirme,
- Yeni Gelişme Düşüncesi ve Kurumsal Yeniden Yapılanma

Sürdürülebilirlik kavramının şehirlerde vücut bulabileceği, uygulama başarısının en uygun olduğu idari ölçek mahalledir. Her ne kadar mahalle kavramına batı ve doğu felsefesi terminolojisinde farklı anlamlar yüklense de (Kanlı ve Alpdoğan, 2012), mahalleler genel ortak bir görüş olarak coğrafi, idari ve sosyolojik bir sistem (ünite) olarak görülmektedir (Kanlı ve Alpdoğan 2012; Stanley, 2012; Rapoport, 1997). Bu yüzden şehirlerin sürdürülebilir olmasının merkezinde ve koordinatörlüğünde (Symes & Pauwels, 1999) tıpkı bir orkestra şefi gibi mahalleler yer alır.

Son derece karmaşık ve yoğun süreçlerden oluşan sürdürülebilir mahalle kavramı (Symes & Pauwels, 1999; Bijoux et al., 2008)'nın başarısında hiç şüphesiz yerel katılım (Momeni et al., 2011, Rasoolimanesh et al., 2011) ve bağlılık son derece önemli bir parametredir ve ancak bu parametreyle bütünleşik olarak çalışması halinde anlamını bulacak olan ve sürdürülebilirliğin gerçekleşmesi için gerekli tüm prosedürlerin ve politikaların belirlendiği, kontrol edildiği yönetim fonksiyonu ol-

mazsa olmaz bir faktördür. Bu bağlamda sürdürülebilirliğin merkezinde uygulamanın ana bileşeni olan yönetim (*governance*) kavramının öneminin daha bir ön plana çıktığını görürüz. Bu yüzden sürdürülebilirliğin temel hedeflerinden biri de; yerleşme ölçeğine uygun olarak “katılımcı yönetim modelleri” üzerinden yönetimde sorumluluğu paylaşmak, uygulamaların sahiplenilmesini artırarak yönetim meşruiyetini güçlendirmektir (Bozlağan, 2002).

Dünya üzerinde yaşanan hızlı nüfus artışı ve onun şehirler ve özelde de şehir merkezleri ve tarihi bölgeler üzerinde yaptığı baskı hemen hemen tüm kent bilimciler tarafından kabul edilen bir gerçektir. Bu baskının sonuçları özellikle şehirlerin merkezinde yer alan tarihi dokularında son derece trajik sonuçlar doğurabilmektedir. Bugün kültürel miras değerleri üzerinde aşırı kentleşme baskısı bulunan ülkeler; sadece sosyo-kültürel kimlik unsurlarının yok olması ile karşı karşıya kalmayıp mimari ve şehircilik anlamında da telafisi mümkün olmayabilecek bir kimlik kaybıyla karşı karşıyadırlar. Bu yüzden de özellikle son yirmi yılda Dünya’da tarihi mirasın korunması çalışmalarına olan ilgi ve önem daha bir artmıştır (Pendlebury, 1999; Delafons, 1997).

Kültürel mirasın sürdürülebilir yaklaşımlarla korunması belki de sürdürülebilirlik kavramının en zorlandığı alanlardan birisidir. Kavram, genel bir yaklaşımla; tarihi ve kültürel miras özelliklerine sahip unsurların, sürdürülebilirliğin ana temalarını dikkate alarak, iç ve dış risklerden yenileme ve güçlendirme yoluyla korunması olarak tanımlanabilmektedir (Ng et al., 2001, Chohan and Ki, 2005).

Türkiye’de bu çalışmaların yoğunlaşmaya başladığı 1960’lı yıllar, bütüncül bir yaklaşımdan ziyade tekil koruma çalışmalarının daha bir ön plana çıktığı yıllar olmuştur. Tarihi mirasın korunmasına yönelik birçok yasal düzenleme olmasına rağmen gerek uygulamalarda yaşanan problemlerden, gerek şehirlerin kontrol dışı büyüyüp yayılmasından ve gerekse de afet faktöründen dolayı Türkiye, Batı ülkelerinin elde ettiği başarıları yakalayamamıştır (Şey, 2003, Karaman ve İslam, 2012).

3. GAZİANTEP, BEY MAHALLESİ

Gaziantep İli, Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde, 36° 28’ ve 38° 01’ doğu boylamları ile 36° 38’ ve 37° 32’ kuzey enlemleri arasında Akdeniz Bölgesinin geçiş alanında yer alan, güneyinde Kilis ve Suriye, doğusunda Şanlıurfa ve Fırat Nehri, kuzeyinde Kahramanmaraş ve kuzeydoğusunda Adıyaman, batısında Osmaniye ve Hatay ile çevrilidir (Şekil 4). Deprem kuşağında yer alan Gaziantep, Hatay-Kahramanmaraş fay hattı üzerindedir ve deniz seviyesinden yüksekliği ise yaklaşık 518 metredir.

Şekil 4: Gaziantep İli'nin konumu

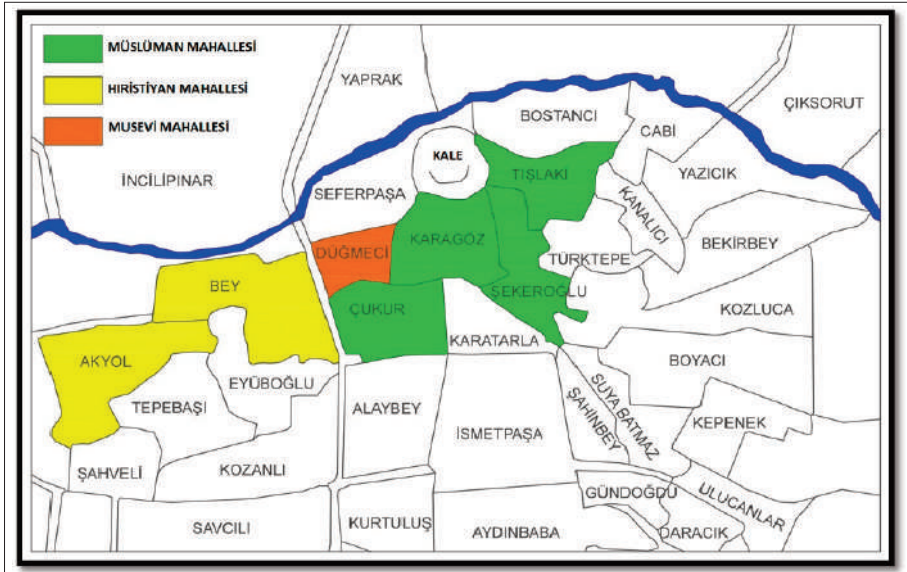
Gaziantep ve çevresi, yapılan araştırmalara göre ilk uygarlıkların doğup geliştiği, Anadolu'nun ilk yerleşim alanlarından biridir. Tarihi İpek Yolu üzerinde olması şehre çok daha ayrı bir önem vermiş ve canlı kalmasına neden olmuştur. Gaziantep'te Taş, Kalkolitik, Bakır, Hitit, Mitani, Asur, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine ait kalıntılara, yapılara rastlanmaktadır. M.Ö. 1700 yıllarında Hititlerin hâkimiyetine giren Gaziantep'in 10 km kuzeyinde bulunan antik Dülük (Doliche) Şehri, Hitit Devletinin önemli bir dinsel merkezidir (Dik, 2006). Gaziantep'te ilk yerleşmeler bugünkü kale ve civarında gelişmiş sonrasında süreç içinde yayılarak bugünkü halini almıştır.

Makalenin çalışma konusu oluşturan, daha önceleri Kayacık olarak bilinen Bey Mahallesi de şehrin merkezindeki tarihi doku içinde yer alan ve konut yerleşiminin ağırlıkta olduğu ve önceleri azınlıkların çoğunlukla yaşadığı bir yerleşim yeridir (Şekil 5, Şekil 6). Mahallede yer alan St. Mary, Anglikan ve Kendirli kiliseleri ise yine o yıllarda yaşanan Hristiyan topluluklarının bu mahallede yaşadıklarının da bir göstergesidir (Gül, 2005). Mahalle tarihi kalenin batısında yer almakta olup 11. ve 14.yy' da şehrin dışından getirilen göçmenler tarafından geliştirilmiştir. Bugünkü adını ise o yıllarda gelen Türkmenlerden aldığı söylenir (Ünal, 1997). Mahalle Osmanlı döneminde çok kültürlü harmonik bir yapı içinde azınlıkların çoğunlukmuşçasına hayatını sürdürdüğü bir mekân olmuştur (Gaziantep Analitik Araştırma Raporu, 2009).

16. yy Osmanlı İmparatorluğu kaynaklarına göre 1536 yılında Gaziantep'in nüfusu 9288 iken Bey "Kayacık" Mahallesi 48 hane halkından ve yaklaşık 240 nüfustan oluşmaktadır (Gül, 2005). Bugün ise Gaziantep 1,844,438 kişi (TUİK, 2013) iken Bey Mahallesi 15,05 Ha'lık (Gaziantep Araştırma Raporu, 2009) alanda 1,342 kişiden oluşmaktadır (TUİK, 2012).

Şekil 5: Bey Mahallesi

Şekil 6: Osmanlı döneminde kale etrafında yer alan azınlık mahalleri. Gaziantep Analitik Araştırma Raporu (2009)' dan uyarlanmıştır.

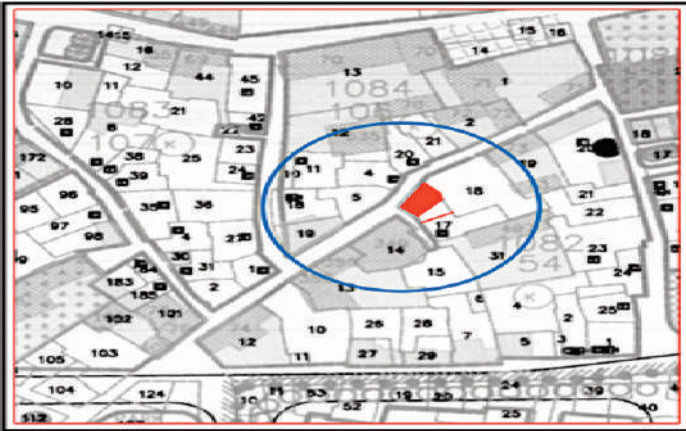
Tablo 1: Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemine (ADNK) göre Gaziantep İli yıllık nüfus gelişimi (TUIK, 2013)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
GAZİANTEP	1 560 023	1 612 223	1 653 670	1 700 763	1 753 596	1 799 558	1 844 438

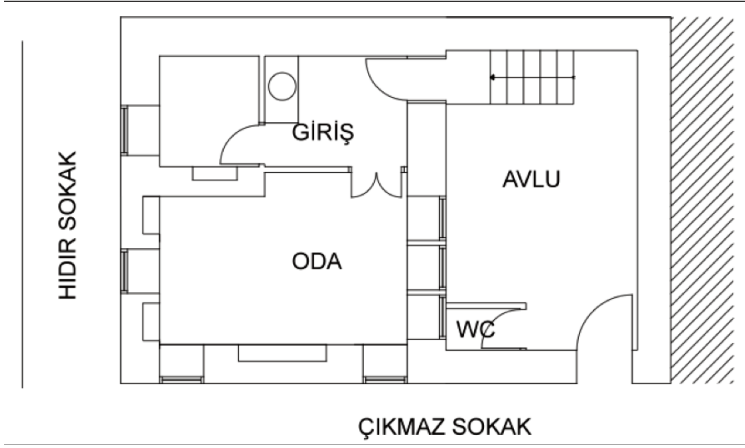
Bey Mahallesi, yakın geçmişte, her ne kadar hızlı kentleşme sürecinin mekânsal sorunlarını çetin bir şekilde yaşamış olsa da bugün korunmaya çalışılmış-çalışılan, bina ve sokaklarıyla Gaziantep'in en önemli tarihi mekânlarından biridir. Mahalle 5'i çıkmaz olmak üzere toplam 18 sokaktan oluşmakta olup sokaklar formu itibarıyla organik bir yapı sergilemektedir (Şekil 7). Konutlar ise genellikle yüksek duvarların çevrelediği avlu sisteme göre yapılmışlardır (Şekil 8 ve Şekil 9).

Şekil 7: Bey mahallesi sokak ve yerleşim dokusu

*Şekil 8:
Geleneksel doku
örneği (Vaziyet
Planı)*

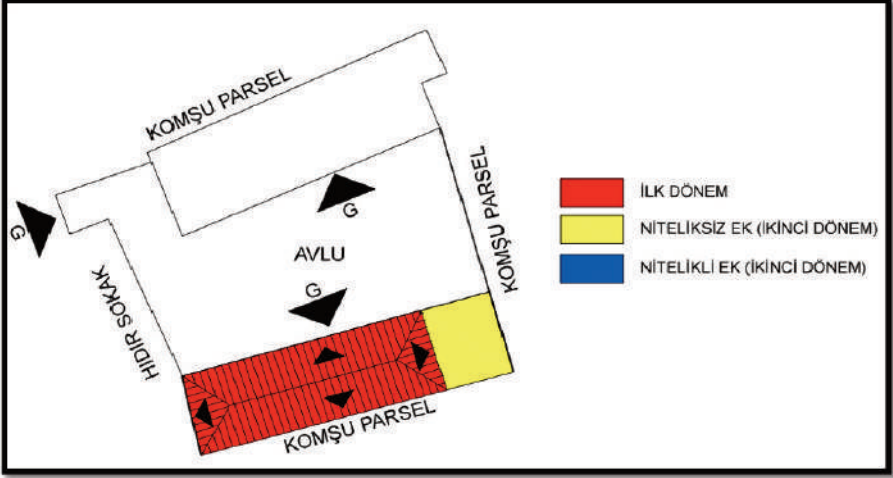
Şekil 9: Geleneksel doku örneği (Mimari Plan)

Gaziantep geçmişte olduğu gibi bugün de, barındırdığı sanayi ve ticari işletmelerinin çokluğu ile cazibe merkezi olmaya devam etmektedir. Gaziantep’te kurulu büyük sanayi işyerlerinin sayısı Türkiye genelinin yüzde 4’ünü, küçük sanayi işyerleri sayısı ise, yüzde 6’sını oluşturmaktadır. Gaziantep’te Türkiye’nin en büyük sanayi sitesi bulunur. Ayrıca ilki 1969 yılında kurulan toplamda beş adet organize sanayi bölgesini bünyesinde barındıran il, toplamda 4,300 Ha’lık alanda 800 firma ve yaklaşık 120,000 çalışanla (GAOSBM, 2014) şehrin iktisadi lokomotifi olmaya devam etmektedir. Bu yapıyla da küçük ve orta ölçekli başta olmak üzere sanayi sektörü, geniş istihdam olanakları sunmaktadır. Gaziantep, öyle ki, Güneydoğu Anadolu Bölgesinin sanayi başkenti olarak adlandırılmaktadır.

İstihdam olanaklarının böylesine cazip olduğu bir kentin yaşadığı ve yaşayacağı kentleşme baskısının da çetin olacağını söylemek mümkündür. Bu baskının sonuçlarının özellikle şehrin merkezinde ve dolayısıyla da şehrin merkezinde yer alan tarihi dokuda oluşturacağı tahribat kaçınılmaz olmuştur. Tahribat salt fiziki mekânla da sınırlı kalmamış aynı zamanda sosyal ve ekonomik yapıda da farklılaşmalara sebep olmuştur. Konut fonksiyonu turizm ve ticaret fonksiyonu ile yer değiştirirken kullanıcı profilinde de değişimler yaşanmıştır.

Tarihi dokuda yaşanan sosyal içerikli değişimin en önemlisi 1960’lı yılların başında yaşanan ailelerin ayrılmasına dayalı olarak başlamıştır. Avlulu evlerde geniş aile olarak yaşanan hayat, süreç içinde aileden evlenen çocukların başka yerde oturmak istemeleri tercihine göre sosyal yapıda değişimler başlamıştır (Şekil 10, Şekil 11). Boşalan evlere dışardan gelen gelir seviyesi düşük işçi sınıfı aileler ilk zamanlarda tercih etmiş ve yerleşmiştir. Ev sahipleri ise gelir seviyesinin duruma göre şehirde yeni kurulan sosyal ve teknik altyapısı daha iyi bölgelere ta-

şınmışlardır. Böylece, süreç içinde mahalle, düşük gelir seviyesine sahip kişilerin oturduğu bir mekân haline dönüşmüştür.

Şekil 10: Avlulu evlerin süreç içinde geçirdiği gelişim.

Şekil 11: Süreç içinde yapılan ilave yapılar.

1995 – 2002 yılları arasında Bey Mahallesi en büyük kaybını yaşamıştır. 1990 yılında gerçekleştirilen sokak genişletme çalışmaları ile tarihi doku büyük bir yara almıştır (Uğur, 2004).

2008 yılında Büyükşehir Belediyesi, barış ve mutluluğu sağlamak, yaşanabilir bir fiziki çevre oluşturmak ve toplumsal bilinci tesis etmek amacıyla Bey Mahalle-

KÜLTÜREL MİRASIN KORUNMASI ve SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ARASINDAKİ PARADOKS

si'nin belirli sokaklarında (Hanifoğlu, Tepe, Noter, Eski Sinema ve Kayacık) uygulanmak üzere bir sokak sağlıklaştırma projesi geliştirmiş ve Kültür Bakanlığı'nca da uygulaması yapılarak hayata geçirilmiştir (Şekil 12, Şekil 13, Şekil 14). Proje öncesi mahallede konut binaları hariç 4-5 kafe ve 1 müze varken, proje sonrasında; 9 kafe, 3 butik otel, 3 sanat galerisi, 4 müze ve 1 kamu binası yer almıştır. Bu yapıların cephe ve çatıları yenilenmiş ve güçlendirilmiştir (Koruma Uygulama ve Denetim Bürosu, 2012).

Şekil 12: Sokak sağlıklaştırma projesi yapılan sokaklar

Şekil 13: Sokak sağlıklaştırma projesi uygulamaları

Şekil 14: Sokak sağlıklılaştırma projesi uygulamaları

4. DEĞERLENDİRME

Şehirleşme baskısına plansız-hazırlıksız yakalanan ve bunun sonucunda da ağır bedeller ödemek zorunda kalan diğer şehirler gibi Gaziantep ve özelde Bey Mahallesi de bu baskı altında kalmış, özellikle II. Dünya savaşı ve sonrasında başlayan bu baskı 1990'lı yıllarda doruk noktaya çıkmıştır. Bu baskıda şehrin sanayileşme potansiyelinin de çok önemli katkısı olmuştur. Yine bu yıllarda, ülkenin güneydoğusunda yaşanan şiddet ve terör olaylarının da yaşanan göç olgusundaki yeri küçümsenemez. Kontrol edilemeyen bu şehirleşme baskısının şehir merkezindeki özellikle de Bey Mahallesi'nin fiziki, sosyal ve ekonomik yapısındaki etkileri de oldukça trajik olmuştur.

Fiziki mekanda yaşanan en büyük değişimlerden birisi parsel ölçeğinde olmuş, avlu sistemle geleneksel yapılardan oluşmuş olan mekanlarda, nüfus yoğunluğunun artması ve kullanıcı profilindeki değişime koşut olarak, yapım kalitesi ve malzemesi kalitesiz ilave yapılar yapılarak kiraya verilmiştir. Ev sahiplerinden kiracılara geçen bu yapılar geleneksel dokunun korunması bilinci açısından olumsuz olmuş, kiracılar bu yapılardaki tahribatı daha bir artırmıştır. Dokuda yaşanan diğer bir yıkıcı etki ise; mekanın geleneksel özelliklerini taşıyan binaların bir kısmı gerek bakımsızlıktan gerekse yangınlarla tahrip olarak veya yıkılarak kaybedilmiş ve yerine betonarme binalar yapılmıştır. Geleneksel dokuya yapılan diğer bir olum-

suz eylem ise özellikle 1980'ler ile 2000'li yılları arasında yerel yönetimlerce gerçekleştirilen ve koruma anlayışına başlı başına ters olan sokak genişletme çalışmaları olmuştur.

Sosyo-ekonomik yapıda yaşanan değişimler de fiziki yapıda gerçekleşen değişimlere paralel olarak gerçekleşmiştir. Kullanıcı profilinde yaşanan değişim bunun önemli göstergelerinden birisidir. Önceleri konut sahiplerinin ve aile bireylerinin beraberce yaşadıkları, kimliklerini yansıtan, bugüne göre çok daha bakımlı olan bu mekanlar, süreç içinde değişikliğe uğrayarak düşük gelirli işçi aileleri ile yine düşük gelir seviyesine sahip kendi işini yapanların yaşadıkları mekanlar haline “dönüşmüş”tür.

Ev sahiplerinin gelir seviyelerine koşut olarak evlerini satarak yada kiraya vererek mahalleden ayrılmalarındaki en önemli nedenlerden biri bu mekanların bugünkü sosyal, kültürel ve fiziki beklentileri karşılayamamasıdır. Düşük gelir grubunun bu mahalleyi seçme nedenlerinden belki de en önemlisi sokak yenileme çalışmalarının yapılmadığı alanlarda kiraların ucuz olmasıdır. Bir diğeri mahallenin hem işyerlerine yakın olması hem de şehir merkezine olan yakınlığıdır. Mahallenin yaşanabilirliğine olumsuz etki eden faktörlerden birisi de geleneksel dokunun araç trafiğine elveren bölgelerinin araç ulaşımına açılmasıdır. Gerek araçlardan oluşan hava kirliliği gerekse otopark sorunları mahallenin yaşanabilirliğini olumsuz etkilemiştir.

Ekonomik yapıda yaşanan gelişmeleri sokak sağlıklılaştırma projesi öncesi ve sonrası olmak üzere iki ana dönem olarak ele almak gerekir. Proje öncesi kayda değer bir ticari aktivitenin olmadığı bir mekan iken, proje sonrası büyük bir fonksiyonel değişiklikle karşı karşıya kalmış, konut fonksiyonu turizm ve ticaret fonksiyonuna doğru dönüşmeye ve konutlar da artan değerlerinden dolayı el değiştirmeye başlamıştır. Bu sadece mekan üzerindeki rant baskısını artırmamış aynı zamanda sosyo-ekonomik yapının değişiminin lokomotifini, kullanıcı profilinin değişiminde belki de en önemli aktörlerden birisi olmuştur. Ancak yüksek avlu duvarların ticari aktiviteler üzerinde bıraktığı olumsuz etki ticari sistemin gelişmesinde ki belki de en olumsuz tarafı olmuştur.

Turizm fonksiyonunun yüklenmeye çalışıldığı mahalle, turistlerin sadece restore edilen binaları görüp herhangi bir harcama yapmadan, yapmadan gittikleri bir mekân olmuştur. Bu sadece yerel yönetiminin yüklemek istediği yeni fonksiyonu başarısız kılmayıp aynı zamanda yerel ekonominin gelişmesini de engellemekte ve mahallenin sürdürülebilir yaşantısına olumsuz etki yapmaktadır. Bunun yanında kontrolsüzce gelişen bazı kafe ve restoranların gece müzik yayınları da mahalle sakinleri üzerinde olumsuz etki yapmaktadır. Bütün bunlarında üzerinde konutun yerini alan düşük profile sahip ticari faaliyetler ile yerel kullanıcı profilinde yaşanan değişime koşut olarak gelişen ve yaşanan belki de en önemli problemlerden bi-

risi ise güvenlik ve emniyet sorunudur. Mahallenin uyuşturucu kullanan bir kesiminde aynı zamanda kullanım alanı olması ve fuhuş olaylarının artması yerel halk üzerinde olumsuz etki yapmaktadır. Mahalle muhtarına göre; özellikle sokak sağ-
lıklaştırma projeleri sonrasında açılan kafeterya, restoran ve butik otellerin olumsuz sonuçlarından dolayı mahalleden gerçekleşen taşınma sayılarında artış gerçekleşmiş, buna rağmen polisiye tedbirler yetersiz kalmıştır.

Güvenlik ve emniyet sürdürülebilir bir toplum için olmazsa olmaz unsurdur. Bu unsurun olmadığı yerde yaşanabilir bir mekândan söz etmek mümkün olmayacağı gibi mekânın sürdürülebilirliğinden de bahsetmek mümkün değildir. Bey mahallesi muhtarına göre geçmiş yıllarda 4000-5000 arasında olan mahalle nüfusu bugün 1500 civarındadır ve fonksiyonel dönüşümün konut rantını tetiklemeyle konutların el değiştirme hızı da artmıştır.

Mahallenin sürdürülebilirliği bağlamında değerlendirilmesi gereken konulardan bir diğeri ise iyi yönetim kavramıdır. Mahalle sakinlerinin kendi gelecekleri ve yaşayacakları mekân hakkında verilecek kararlarda söz sahibi olabilmesi, o mekânın yaşanabilirliği ile doğrudan ilişkilidir. Bu bağlamda sürdürülebilirliğin bir bakıma yapı harcıdır yönetim.

Bu kapsamda konu ele alındığında gerek Bey mahallesi muhtarı ile yerel halk arasında gerekse belediye yönetimi ile muhtarlık arasında iletişim kanallarının tıkalı olduğu ve sağlıklı çalışmadığını görmekteyiz. Benzer şekilde belediye ile yerel halk arasında da güçlü bir iletişim bağı kurulamadığından iletişim problemleri yaşanmaktadır. Bey mahallesi yönetimi mahalleleri için yapılan projelerden kendilerinin haberdar olmadığı söylerken, belediye yönetimi ise tam tersini söyleyerek, sokak sağlıklaştırma projesini Bey mahallesini hem fiziki hem de sosyo-ekonomik yönden köhnemekten kurtarmak için yaptıklarını, burayı yaşanabilir bir mekân olarak görmek istediklerini belirtmektedirler. Belediye ile mahalle yönetimi arasında böyle bir kutuplaşma yaşanırken halkın olan bitenden haberdar olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir. Böylesine önemli bir konuda eksik iletişim ve yönetimin aldığı kararlarda halkın katkısının sağlanamayışı önemli bir darboğaz olmakla birlikte, projenin yerel aktörler tarafından sahiplenilerek başarıya ulaşmasının önündeki handikaplardan belki de en önemlisidir.

5. SONUÇ

Tarihi ve kültürel miras alanlarının korunması, korunurken yaşatılması ve sürdürülebilir kılınması şehircilik biliminin karşılaştığı önemli problemlerden birisidir. Sürdürülebilirlik çok kapsamlı ve çok boyutlu bir kavram olup, çok kapsamlı yaklaşımları içerir. Şehircilik çalışmalarının etkin ve verimli bir şekilde uygulanabileceği en uygun ölçek, yönetim birimi olarak mahalleler, sürdürülebilir şehirlerin

oluşturulmasında anahtar role sahiptirler. Sosyal yapı, ekonomik yapı, ekolojik yapı ve iyi yönetim sürdürülebilirliğin olmazsa olmaz yapı taşlarıdır ve sistemci bir yaklaşımla alt sistemlerden herhangi birinin dengesini kaybetmesi durumunda sistemin diğer bileşenleri de dengesini yitireceğinden sürdürülebilir kılma olgusu özünü yitirmiş olacaktır.

Bey mahallesi Gaziantep şehrinin merkezinde ve merkezinde tarihi dokusu içinde yer alan bir yerleşme olarak bir dönüşüm süreci yaşamaktadır. Belediyenin mahallenin köhnemeye başlayan fiziki ve sosyal dokusunun önüne geçmek üzere son dönemde uyguladığı proje iyi niyetli olmakla beraber kapsamlı bir süreç planlamasına tabi tutulmadığından beklenen sonuçlarda kısmi sapmalar yaşanmış ve bunu izale edecek kontrol mekanizmaları oluşturulamamıştır. Böylesine bir proje de bütüncül yaklaşımların, sistem planlamasının ön plana çıkartılması gerekirken parçacıl çözümlerle sürdürülebilirliğe ulaşmak mümkün görülmemektedir. Bu kapsamda; planlama, programlama, tasarım, uygulama ve geri besleme evreleri iyi yönetim harcı ile yapılandırılmadıkça etkin ve verimli sonuçlar almak, yaşanabilir mekânlar kurmak oldukça güç olacaktır. Bunun bir örneği mahalle de gerçekleştirilen sokak sağlıklılaştırma projesidir. İyi niyetli olarak ve fakat palyatif bir çözüm olarak mekana yansıtılmıştır. İşin özüne girmeksizin sathi olarak kalmış, sadece cephe ve sokak çözümlenmeleri ile sınırlandırılmıştır.

Koruma ve kullanma anlayışına son derece ters olan ve mahallenin 90'lı yıllar boyunca dönem dönem yaşadığı sokak genişletme çalışmaları ve bunun bir sonucu olarak gelişen araç trafiği, sadece tarihi dokuyu bozmakla kalmamış aynı zamanda otopark, çevre ve gürültü kirliliği gibi sorunları da beraberinde getirmiştir.

Mahallenin kullanıcı profilinde yaşanan değişim, sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyi bir önceki kullanıcılara göre daha düşük gruptan oluşan yerel halkta koruma bilinci noktasında da zafiyetler oluşturmuş geleneksel dokunun korunması bilinci yerleşmemiştir. Bu bilincin olmayışı yönetim kanallarına sorunların aktarılmasını da olumsuz yönde etkilemiştir.

İyi yönetim sistemin belki de en önemli yapı harçlarından birisidir. Ancak bölgede gerek hiyerarşik yönetim kademeleri arasında gerekse bu yönetim kademeleri ile yerel halk arasında güçlü ve sistematik bir şekilde işleyen bir iletişim organizasyonu bulunmamaktadır. Belediyenin tek yönlü çalışan iletişimi sağlamaya yönelik çabaları ise “iyi niyetinin ötesinde”, istenen seviyede değildir.

Unutulmamalıdır ki sürdürülebilirlik bir sistemdir ve onu dengede tutabilmenin yegâne yolu bütüncül yaklaşımlardan geçmektedir.

KAYNAKÇA

- Bijoux, D. Saville-Smith, K and Lietz, K. (2008) "The importance of urban neighbourhoods: Measuring neighbourhood sustainability in New Zealand"
NH102/12 paper to the Ecocity World Summit, Vancouver.
- Choguill, C. L. (2008). Developing sustainable neighbourhoods. *Habitat International*, Vol. 32, No. 1, pp. 41-48.
- Meadowcroft, J. (1997). "Planning, Democracy and the Challenge of Sustainable Development", *International Political Science Review*, Vol. 18, No. 2, pp. 168-169.
- Bozlağan, R. (2002). Çağdaş Yerel Yönetimler, C. 2, S. 1, sy. 56-72.
- Birleşmiş Milletler (1987). Çevre ve Gelişme Dünya Komisyonu Raporu: Ortak Geceğimiz, http://conspect.nl/pdf/Our_Common_Future-Brundtland_Report_1987.pdf
- Chohan, A.Y. & Ki, P.W. (2005) "Heritage conservation a tool for sustainable urban regeneration" 41st ISoCaRP Congress, 17-20 October, Bilbao.
- Delafons, J. (1997). *Politics and Preservation: A policy history of the built heritage 1882-1996*, E & FN Spon, First Edition, London.
- Dik, G. (2006). Kültür varlığı sivil mimarlık ürünlerinde işlev değişimi 'kl'kleri' sonucu ortaya çıkan sorunlar: Gaziantep merkezi öneği, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Adana.
- Gaziantep Analitik Araştırma Raporu. (2009). Egeplan planlama Ltd. Şti.
- GOSBM, (2014). Gaziantep Organize Sanayi Bölge Müdürlüğü. <http://www.gaosb.org/kurumsal.php?id=5>
- Germain, A. (2010). The social sustainability of multicultural cities: a neighbourhood affair? *Belgian Journal of Geography*, 4 (2002): 377-386.
- Gül, G. (2005). Gaziantep ili Bey (Kayacık) mahallesi geleneksel doku koruma ve geliştirme önerisi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi* Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kanlı, I. B. and Alpdoğan, M. F. (2012). A look at the neighbourhood concept in the context of urbanisation in the Ottoman Empire. *World Journal of Islamic History and Civilization*, 2(3): 166-174.
- Karaman, O., and İslam, T. (2012). On the dual nature of intra-urban borders: The case of a Romani neighbourhood in Istanbul. *Cities*, 29(4): 242.
- Keleş, R. (1998). *Kentbilim Terimleri Sözlüğü*, Gözden geçirilmiş 2. baskı, Imge Kitabevi, sy. 112.
- Koruma Uygulama ve Denetim Bürosu. (2012). Sözlü mülakat.

Momeni, M., Azizi, H. and Taghinia, M. (2011). Urban Management based on citizen participation to enhance quality of life in Tehran. In M. Schrenk, V.V. Popovich and P. Zeile (Eds.), *Change for stability: Lifecycles of cities and regions*. Real Corp 2011 – 16th International Conference on Urban Planning Regional Development and Information Society, 18-20 May 2011 Essen, Proceedings, ISBN: 978-3-9503110-1-3, In 1079-1085.

Ng, M. K., Cook, A. and Chui, E. W. T. (2001). The road not travelled: A sustainable urban regeneration strategy for Hong Kong, *Planning Practice & Research*, 16(2): 171-183.

Pendlebury, J. (1999). The conservation of historic areas in the UK: A case study of “Grainger Town”, Newcastle upon Tyne, *Cities*, 16(6): 423-433.

Rapoport, A. (1997). The nature and role of neighborhoods. *Urban Design Studies*, 3: 93-118.

Rasoolimanesh, S. M., Badarulzaman, N. and Jaafar, M. (2011). Achievement to sustainable urban development using city strategies: A comparison between cities alliance and the World Bank definitions. *Journal of Sustainable Development*, 4(5): 151.

Stanley, B. W. (2012). An historical perspective on the viability of urban diversity: lessons from socio-spatial identity construction in nineteenth-century Algiers and Cape Town, *Journal of Urbanism: International Research on Placemaking and Urban Sustainability*, 5(1): 67-86.

Symes, M. and Pauwels, S. (1999). The diffusion of innovations in urban design: The case of sustainability in the Hulme development guide, *Journal of Urban Design*, 4(1): 97-117.

Şey, Y. (2003). *Sürdürülebilir kalkınma: Tarihi kültürel mirasın korunması, Vizyon 2023, Çevre ve sürdürülebilir kalkınma tematik paneli vizyon ve öngörü raporu*, TÜBİTAK, Ankara.

Taşçı, H. (2013). Toplumsal sürdürülebilirlik bağlamında kentsel ayrışma, kapalı konut siteleri veya sivil lojmanlar sorunu. F. Yıldız ve Ü. Güneş (Ed.), *1. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi bildiriler kitabı içinde* (ss. 7-22). Konya, 2012.

TUİK (2012). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi, Gaziantep İli yıllık nüfus gelişimi.

TUİK (2013). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi, Bey mahallesi nüfusu.

Uğur, H. (2004). Geleneksel şehirselleşme mekânlar değerlendirme ve korumaları bağlamında sistematik yaklaşım: Gaziantep örneği, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Ünal, Z. G. (1997). Bilgisayar destekli tarihi çevre koruma bilgi sistemi oluşturulması ve Gaziantep kentsel sit alanında örneklenmesi, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

DEPREM SONRASI YEREL YÖNETİMLERDE KENTSEL POLİTİKALAR: KATILIMCI DEMOKRATİK POLİTİKALAR İLE PLANLAMAYA EKOLOJİK BİR BAKIŞ AÇISI, VAN ÖRNEĞİ

Mahmut GEYİK

Van Büyükşehir Belediyesi

ÖZET

Bu bildiri 2011 Van-Erciş ve Van-Edremit merkezli depremlerde, depremin Van kenti üzerindeki sonuçları değerlendirilip ve buna bağlı olarak deprem sonrası süreçte yerel yönetimlerin ıslah çalışmaları veya var olan politikaların kent üstündeki olumsuz sonuçlar doğurması sebebiyle, planlamaya ve kentin geleceğini tayin etmek amaçlı yeni bakış açıları getirilerek, kent özelindeki sorunlara çözüm sağlamak amaçlı politikaları incelenecektir. Araştırma dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, öncelikle artan yapı stoku ve yapı kalitesinin kötü nitelikli olması, kentsel kırılmanın oluşma süreci anlatılacaktır. Kentsel kırılmanın anlamak için, planlama tarihine bağlı kalınarak Van'ın 2011 Depremine kadar planlama geçmişi, plansız yerleşmeleri artan nüfus yoğunluğu ve kaçak ve ruhsatsız yapılaşmaları incelenecektir. Bu bölümde amaçlanan, kentin deprem öncesi nasıl bir kent dokusu sergilediği, kentsel çöküntü alanlarının yerel yönetimlerce herhangi bir çözüm amaçlı politika uygulanmayışı ve nelerin kentin afet risklerini artırdığını ortaya koymaktır. İkinci bölümde, afetin yol açtığı çok yönlü etkiler çalışmanın sorunsal açısından değerlendirilecektir. Burada, kent ekonomisinin ve yapıları çevrenin afetten nasıl etkilendiği fiziksel, çevresel ve toplumsal yönleriyle aktarılacaktır. Kentte hasar gören konut ve işyeri sayısı göstergeleri ile yapıları çevre üzerindeki afetin doğrudan etkileri tanımlanacaktır. Üçüncü bölümde ise, afetin etkilerine yanıt vermek amacıyla geliştirilen katılımcı demokratik politikalar ile yerel yönetimlerin halkı yeni planlama sürecine katılımı, kentsel çevreye nasıl etki ettiği araştırılacaktır. Dördüncü ve son bölümde ise yerel yönetimlerin kentin deprem sonrası

yapılan imar planlarına uygulama noktasında ekolojik bir planlama yaklaşımıyla kente yönelik hangi politikalar ürettiği araştırılacak ve örnek verilecektir. Araştırmanın temel sorusu olan, afet sonrası iyileşme sürecinde izlenen politikaların nasıl bir kentsel çevreye yol açtığı sorusu yanıtlanacaktır. Sonuç olarak, izlenen politikaların afet yönetimi açısından değerlendirmesi yapılacak uygulanan katılımcılık politikaları kentin planlarıyla yerel yönetimler tarafından nasıl uygulanabilirlik kazanıp kazanmayacağı sorusuna cevap verilecektir.

GİRİŞ

Türkiye, Dünyanın üç büyük deprem kuşağından biri olan Alp-Himalaya Deprem Kuşağı'nda yer almaktadır. Depremler Türkiye'de; Avrasya, Afrika ve Arap kıtaları arasındaki tektonik süreçlere bağlı olarak meydana gelen diri faylar boyunca oluşurlar. Yüzölçümünün %92'si (%45'i 1.derece, %26'sı 2.derece), nüfusunun %95'i ve sanayisinin %98'i deprem bölgesinde olan Türkiye'de son yüzyılda büyüklüğü 5.0'dan büyük olan toplam 135 deprem olmuştur. Ortalama her 1.1 yılda yıkıcı bir depremin yaşandığı Türkiye, en sık yıkıcı deprem periyoduna sahip bir ülkedir.

AFAD'ın Eylül 2005'te hazırladığı Türkiye Ulusal Deprem Araştırmaları Programı raporuna göre; Ülkemiz topraklarının 2/3'si hasar yapıcı şiddette deprem tehdidi altındadır. Yapılan istatistiksel analizler her 8 ayda bir ülkemizde hasar yapıcı deprem meydana geldiğini göstermektedir. Türkiye'de son yüz yılda meydana gelmiş 193 adet yıkıcı depremde yaklaşık 100.000 kişi hayatını kaybetmiş, 495.000 bina yıkılmıştır. Sadece 1999 Kocaeli ve Düzce depremlerinde yaklaşık 20.000 insanımız hayatını kaybetmiş, 124.000 yıkık - ağır hasarlı konut, 110.000 orta hasarlı konut ve 100.000 az hasarlı konut olmak üzere toplam 334.000 konutta hasar saptanmış, bu depremlerin ülkemize verdiği ekonomik zararlar 20 milyar TL'ye ulaşmıştır.

Türkiye coğrafyası içerisinde Van İli depremsellik açısından konumu itibarıyla Kuzey Anadolu Fay Hattı ve Doğu Anadolu Fay Hattının etkisi altındadır. Buna ek olarak bölgenin coğrafi ve jeolojik özellikleri bölgenin bir zamanlar volkanik olarak da oldukça aktif olduğunu, tarih boyunca da tektonik anlamda ciddi hareketlenmeler yaşadığını göstermektedir. Bölge tektonik olarak incelendiğinde Van Gölü ve İran sınırı arasındaki sahanın oldukça karmaşık olduğu görülmektedir (ODTÜ Van Depremi Raporu, 2011). Bu bölgede en geniş yeri Kretase flişleri ve Nümmülitli kalkerler işgal etmektedir (Van Valiliği, www.van.gov.tr). Orta Doğu Teknik Üniversitesinin (ODTÜ) 2011 yılında yaşanan Van Depremlerini değerlendirdiği "Van Deprem Raporu"nda, bu tabakaların şiddetli kıvrımlı ve faylı olduğu belirtilerek, ikinci ve üçüncü zaman kıvrımları yapısında oldukları ve ge-

nellikle güneybatı-kuzeydoğu yönünde ilerledikleri belirtilmiştir. Raporda bahsi geçen ikinci ve üçüncü zaman kıvrımlarının doğuda kavisler yaparak İran topraklarına geçtiği ve ikinci zamandan daha eski tabakaların nispeten daha az bir alanı kapsadığı ifade edilmiştir.

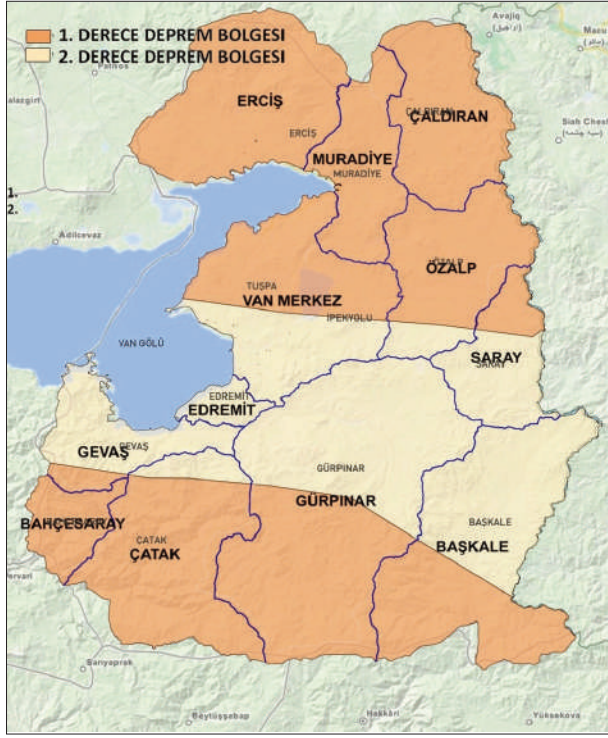
Van İlinde 2011 yılında Edremit merkez ilçeye bağlı **Tabanlı Köyünde** yaşanan deprem, Bitlis-**Zagros Kenet Kuşağı** adı verilen bindirme karakterli fayda meydana gelmiştir. Bu bölge iki önemli tektonik levha olan **Arap ve Avrasya Plakalarının** etki alanında bulunmaktadır. Van bölgesinde yaşanan depremlerin çoğu Arap ve Avrasya levhalarının Bitlis-Zagros Kenet Kuşağı boyunca yakınsamasından kaynaklanmaktadır (SDÜ,2012). Tarihte yaşanan diğer önemli depremler de bu bölgenin her zaman büyük depremler üretme potansiyeli olduğunu göstermektedir (ODTÜ Van Depremleri Raporu, 2011). Van, Bitlis, Muş 1/100000 Çevre Düzeni Planı GIS verisinden elde edilen bilgiye göre Van İlinin yüzey toplamının yaklaşık %66'sı birinci derece; yüzde 34'ü ise ikinci derece deprem bölgesinde yer almaktadır.

Tablo 1: Van İli 1. ve 2. Dereceden Deprem Bölgelerinin İlçelerdeki Alansal Büyüklükleri

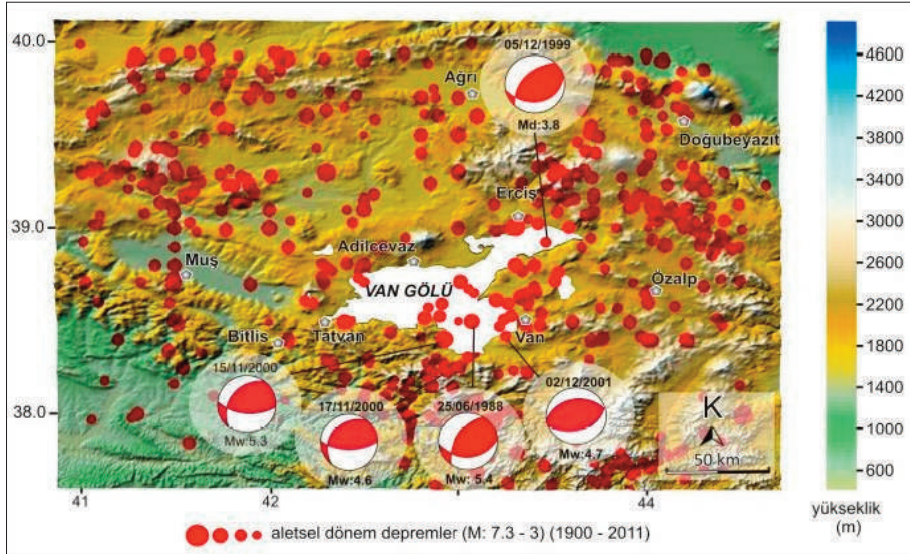
	İLÇE	1. DERECE			2. DERECE			TOPLAM
		HEKTAR	%d	%y	HEKTAR	%d	%y	
DEPREM RİSKLİ ALANLAR	BAHÇESARAY	49.664,3	4,0	100,0		0,0	0,0	49.664,3
	BASKALE	116.511,0	9,3	44,4	146.055,4	20,9	55,6	262.566,3
	ÇALDIRAN	134.649,1	10,8	100,0	0,0	0,0	0,0	134.649,1
	ÇATAK	181.018,3	14,5	90,0	20.183,1	2,9	10,0	201.201,4
	EDREMIT	0,0	0,0	0,0	22.441,1	3,2	100,0	22.441,1
	ERCİŞ	197.388,4	15,8	100,0	0,0	0,0	0,0	197.388,4
	GEVAŞ	11.697,6	0,9	13,0	78.163,2	11,2	87,0	89.860,8
	GÜRPINAR	187.521,2	15,0	47,3	209.037,7	29,9	52,7	396.558,8
	MURADIYE	102.120,1	8,2	100,0	0,0	0,0	0,0	102.120,1
	ÖZALP	120.257,7	9,6	85,5	20.474,3	2,9	14,5	140.732,0
	SARAY	22.843,2	1,8	25,8	65.563,4	9,4	74,2	88.406,5
	VAN MERKEZ	124.533,1	10,0	58,6	87.879,3	12,6	41,4	212.412,4
	TOPLAM	1.248.203,9	100,0	65,8	649.797,4	92,9	34,2	1.898.001,3

Yukarıdaki tablo incelendiğinde; Bahçesaray, Çaldıran, Erciş ve Muradiye İlçelerinin bütünüyle birinci derece; Edremit ilçesinin bütünüyle ikinci derece; geri kalan ilçelerin ise birinci ve ikinci derece deprem bölgesi üzerinde yer aldığı görülmektedir. Buna göre Van İli ve İlçeleri arasında birinci veya ikinci derece deprem bölgesi üzerinde yer almayan ilçe bulunmamaktadır.

DEPREM SONRASI YEREL YÖNETİMLERDE KENTSEL POLİTİKALAR:
KATILIMCI DEMOKRATİK POLİTİKALAR İLE PLANLAMAYA EKOLOJİK BİR BAKIŞ AÇISI, VAN ÖRNEĞİ

Harita 1: Van İli Deprem Kuşakları

Harita 2: Van İli ve Çevresi Aletsel Dönemde Gerçekleşen Tarihsel Depremler (M: 3 ve üzeri)

Van’da gerçekleşen aletsel döneme ait depremlerden İlin etkilendiği en büyük deprem 24 Kasım 1976 tarihinde gerçekleşen 7.2 büyüklüğündeki Çaldıran depremidir. Depremin en şiddetli hissedildiği Çaldıran, Muradiye ve Erciş ilçelerinde toplam 3600 kişi hayatını kaybetmiş ve 7395 bina ağır hasar görmüştür (ODTÜ, 2011).

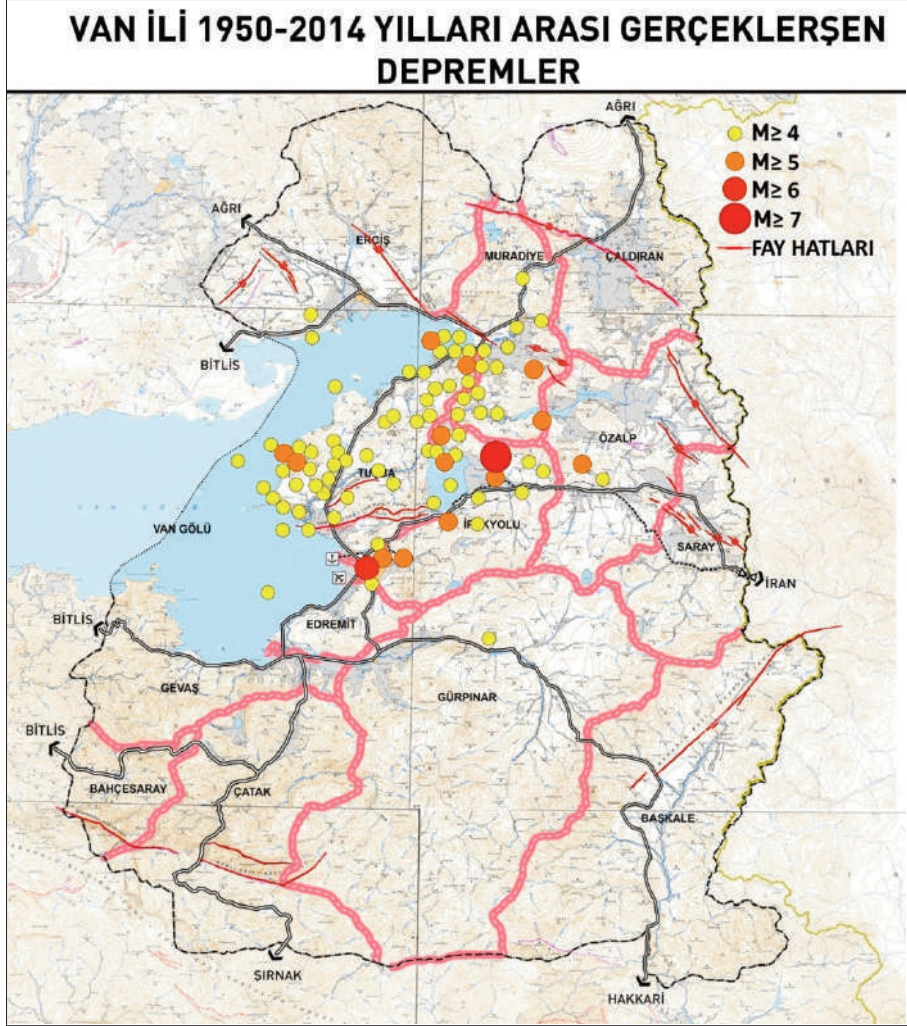
Aletsel dönemde en çok hasar yaratan depremler ve yarattıkları hasarlar aşağıdaki tabloda gösterilmektedir (ÇDR, 2011) .

Tablo 2: Aletsel Dönemde En Çok Hasar Yaratan Depremler ve Yarattıkları Hasarlar (1941-2011)

TARİH	KAYNAKLANDIĞI FAY	MAGNİTÜD	YERLEŞİM BİRİMİ	HASAR
10.09.1941	Erciş Fayı	6	Erciş İlçe Merkezi ve Köyleri, Ağrı-Tatne, Dedeli	36 köy ağır hasar görmüş, 193 kişi yaşamını yitirmiş, 190 kişi yaralanmıştır
28.06.1945	Beyüzümü Fayı	5	Van İl Merkezi ve Bakırçık, Kurubaş, Keşiş, Kavurma, Elmalık, Kevenli, Karpuzalanı, Elmalık, Doğanlar Köyleri	Köylerde küçük boyutlu hasarlar olmuştur
20.11.1945		4-4,5	Van İl Merkezi ve Köyleri	2 kişi yaşamını yitirmiştir
Aralık 1945		5	Van İl Merkezi ve Kurubaş, Keşiş, Bakırçık, Doğanlar Köyleri	Van kent merkezi ve köylerinde ağır hasarlı evler yıkılmıştır
16.07.1972	Edremit Fayı	4,9	Edremit İlçe Merkezi ve Elmalık, Ayazpınar, Dönemeç, Köprülü, Gökkaşı, Çayırbaşı, Bakımlı Köyleri	Yaklaşık 130 ev yıkılmış, 410 ev ağır hasarlı, 15 kişi hafif yaralı
24.11.1976	Çaldıran Fayı	7,3	Çaldıran, Muradiye, Erciş, Özalp ilçeleri ve Köyleri ile Ağrı İline bağlı Diyadin, Taşlıcağ ilçeleri ve Köyleri	3840 kişi ölmüş, 497 kişi yaralanmış, 9232 konutta ağır hasar oluşmuştur
26.05.1977		4,9	Türk – İran sınırına yakın yerleşimlerde, Muradiye, Özalp, Saray ve Dorutay’da hissedilmiştir	
29.05.1982	Çaldıran Fayı	4,8	Çaldıran, Muradiye, Özalp, Erciş ve çevresinde hissedilmiştir	
20.04.1988	Çaldıran Fayı	5,1	Çaldıran, Muradiye, Doğubeyazıt ve İran’ın Maku bölgesinde hissedilmiştir	
25.06.1988		5	Van İl Merkezi, İlçeleri ve Köyleri ile Bitlis İlçeleri ve köylerinde hissedilmiştir	
15.11.2000	Muş Bindirmesi	5,7	Gevaş ve çevresi	
10.02.2001	Erciş Fayı	4,2	Erciş	
23.10.2011	Van Fayı	7,2	Van İl Merkezi, Erciş ve çevresinde hissedilmiştir	604 kişi hayatını kaybetmiş, 222 kişi enkazdan sağ kurtarılmıştır
09.11.2011	Edremit Tabanlı Fayı	5,6	Van İl Merkezi, Erciş ve çevresinde hissedilmiştir	40 kişi hayatını kaybetmiştir. 30 kişi enkazdan sağ kurtarılmıştır

**DEPREM SONRASI YEREL YÖNETİMLERDE KENTSEL POLİTİKALAR:
KATILIMCI DEMOKRATİK POLİTİKALAR İLE PLANLAMAYA EKOLOJİK BİR BAKIŞ AÇISI, VAN ÖRNEĞİ**

Kandilli Rasathanesi veri tabanı üzerinden elde edilen bilgiye göre 2011'den günümüze kadar bölgede gerçekleşen depremler aşağıdaki haritada gösterilmektedir.

Harita 3: 2011-2014 Yılları Arasında Van İli Sınırları İçerisinde Gerçekleşmiş Depremler

Van İli ve çevresinde gerçekleşmiş depremlere baktığımızda bölgenin depremsel etkinliğinde bir artış olduğu gözlemlenmektedir. Özellikle 1976 yılında yaşanan Çaldıran depremi (M:7.3) bölgenin aletsel dönemde yaşadığı en hasar verici depremdir. Yakın tarihte (23 Ekim-9 Kasım 2011) yaşanan Tabanlı ve Edremit merkezli depremler ise İlin ve bölgenin hâlâ aktif bir tektonik yapıya sahip olduğunu göstermektedir.

1. KENTSEL KIRILGANLIĞIN OLUŞMA SÜRECİ

Kentsel kırılma anlamak için, planlama tarihine bağlı kalınarak Van'ın 2011 Depremine kadar planlama geçmişi, plansız yerleşmeleri artan nüfus yoğunluğu ve kaçak ve ruhsatsız yapılaşmaları incelenecektir. Bu bölümde amaçlanan, kentin deprem öncesi nasıl bir kent dokusu sergilediği, kentsel çöküntü alanlarının yerel yönetimlerce herhangi bir çözüm amaçlı politika uygulanmayışı ve nelerin kentin afet risklerini arttırdığını ortaya koymaktır.

Van İli'nin imar planlarıyla tanışması ilk olarak 1976 yılında gerçekleşen Van'ın Çaldıran İlçesi merkezli 7.2 şiddetindeki depremden sonra olmuştur. Yapılan imar planı yürürlükteki yerini 1996 yılında yapılan imar planına bırakmıştır. Bu planda ilk defa afetle ilgili bir tanımlama kullanılmış ve sınırları DSİ tarafından belirtilen Van Gölü çevresindeki 1655.00 kotu altında kalan alanlar için, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı 31/5/1995 tarihli ve 5302 sayılı yazısı ve 7269 sayılı Kanununun değişik 2nci maddesine göre, Bakanlar Kurulu'nun 08/06/1995 tarihli kararına dayalı olarak "Afete Maruz Bölge" olarak ilan etmiştir. 1995 yılında Van gölünün yükselmesinden sonra DSİ Bölge Müdürlüğü'nün bilgileri doğrultusunda Bakanlar Kurulu kararıyla alınmış bir karar olmasına rağmen aradan geçen 18 yıl boyunca söz konusu alanda yer alan yapıların tasfiyesine yönelik hiçbir faaliyette bulunulmamıştır.

Hem 1996 yılında yapılan imar planının kentin makro formuna çözüm üretebilecek düzeyde olmaması hem de planının hemen her noktasına müdahale edilmiş olmasından kaynaklı sebeplerle, 23 Ekim ve 9 Kasım 2011 tarihlerinde yaşanan depremler sonrasında yerel yönetimlerin yeni bir imar planı ile tehditlerin fırsatlara dönüştürebilme algısı Van'ı yeni bir planın yapımına doğru sürüklemiştir. Böylelikle Bakanlık tarafından 2013 yılında yerel yönetimin başvurusuyla yeni bir imar planı yapılmıştır.

Ancak yapılan imar planında 1996 yılından gelen sorunlar tespit edilmesine rağmen çözüm amaçlı kararlar alındığı söylenilemez. Örneğin; 1996 yılından gelen ve Bakanlar Kurulu kararıyla belirlenen 1655 Afet Kotu altındaki kaçak ve ruhsatsız yapılara yönelik herhangi bir çalışma yapılmamıştır. İmar planında alanın park ve rekreasyon kullanımına açılması önerisi yerinde bir öneriymiş gibi gözükse de, hem Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın alanda yapılacak uygulamanın ne olacağı hem de Van Büyükşehir Belediyesi'nin bu konuda bir çalışma yapmaması vatandaşları mağdur etmektedir. Söz konusu plana yapılan itiraz dilekçeleri de hesaba katıldığında alanda mülk sahibi olan vatandaşların da uygulamaya yön verebilecek bir çözüm önerisi beledikleri görülmektedir. Bu nedenle Afete Maruz Bölge olarak tanımlanan bölgede yer alan yapı stoku ile bir bölümü tarımsal amaçla kullanılan bir bölümü ise yapı parsel veya boş parsel olarak gözüken ve mülkiyeti özel şahıslara ait olan alanların hangi yöntemle kamu eline geçirileceğinin tanımlı hale

DEPREM SONRASI YEREL YÖNETİMLERDE KENTSEL POLİTİKALAR: KATILIMCI DEMOKRATİK POLİTİKALAR İLE PLANLAMAYA EKOLOJİK BİR BAKIŞ AÇISI, VAN ÖRNEĞİ

getirilmesi önem kazanmaktadır. Eğer burada yer alan yapı stokunun kentsel dönüşüm rezerv alanlarına taşınması üzerinden geliştirilmiş bir senaryo söz konusu ise;

- Bu hangi rezerv alanlarının hangi bölgeden alıcı olacakları,
- Hak sahipliği kriterlerinin nasıl tespit edileceği,
- Alanda mülk sahibi, ruhsatsız ve/veya kiracı olarak yer alan nüfusun projede hak sahibi olup olamayacağı,
- Projenin uygulama süreçlerinin ne zaman ve hangi koşullarda başlayacağı,
- Yerel yönetimlerin bu alanda yürütülecek projelerin paydaşı olup olmadığı,
- Zeminde yer alan özel mülkiyetin nasıl kamu eline geçirileceği,

gibi konulara açıklık getiren bir çözüm stratejisinin ayrıntıları ile gerekmektedir. Tablo 3'te alanda yer alan yapı stokunun toplam sayısı görülebilmektedir. Belediyemiz İmar ve Şehircilik Müdürlüğüne yapılan analiz çalışmalarında alanda toplam 1361 adet konut yapısının, 119 adette halen inşa halinde olan yapının bulunduğu söz konusu yapılara ait toplam 2261 adet müstemilatında alanda yer aldığı görülmektedir. Söz konusu yapılan büyük çoğunluğunun 2 katlı yapılardan oluştuğu göz önüne alındığında yaklaşık 3000 bağımsız birim konutun alanda yer aldığı ve yaklaşık 20000 kişilik bir nüfusunda bu durumdan etkileneceği görülmektedir.

TÜİK 2012 yılında yayımladığı verilere göre, Van İli kentsel nüfusu 526.725, kır nüfusu 495.807 olup, toplam nüfusu 1.022.532'dir. Kent makro formu yaklaşık 13,780 hektar olup, belediye sınırlarının çevrelediği alan 10,500 hektardır. Bu alanda yaklaşık 64,800 bina, 72,000 konut vardır. Van yapılan incelemeler sonucunda ruhsatlı yapı sayısı tüm yapıların sadece %15'ni kapsamakta olup geriye kalan yapılar ise kaçak yapılaşmış olduğu tespit edilmiştir. Van ve Erciş merkezlerindeki yapılar genellikle, ülkemizde yaygın olan 4 – 8 katlı betonarme türü yapılardan oluşmaktadır. Yapıların büyük bir çoğunluğunda asfalten döşeme kullanılmış, özellikle yıkılan binaların giriş katlarında yükseklikleri normal kat yüksekliğinin iki katına kadar olan yükseklikte dükkânların olduğu fark edilmiştir. Köylerde, mevcut yapı stokunun büyük bir çoğunluğu kerpiç, taş ve briket kullanılarak yapılmış, servis ömrünün doldurmuş yığma yapılardan oluşmaktadır. Bu yapılar, hiçbir yönetmelik, standart ve tasarım kuralları dikkate alınmadan, sadece düşey yükler düşünülerek, bir veya iki katlı olarak inşa edilmiştir. Hemen hemen bütün yapılarda harç malzemesi olarak kedi kumu denilen toprak (ince taneli) malzeme kullanılmıştır. Yığma yapılarda, gelen yükleri güvenli bir şekilde dağıtan ve destek elemanları olarak kullanılan yatay ve düşey hatlar bu bölgede genellikle ahşaptan olup, sayılarının yetersiz ve düzensiz olarak yerleştirdikleri gözlem-

lenmiştir. Ayrıca, bu elemanların taşıyıcı duvarlara kenetlenme boylarının çık kısa ve zayıf bir şekilde yerleştirildikleri tespit edilmiştir. Mevsim şartlarına bağlı olarak yağma yapıların bazılarının toprak damlı olarak inşa edildiği gözlemlenmiştir(Türkiye’de Deprem Gerçeği ve TMMOB Makina Mühendisleri Odası’nın Önerileri, Nisan 2012). Deprem bölgesindeki betonarme yapılarda kullanılan betonun imalatında kullanılan kum ve çakılın tane boyutları nitelikli beton yapım koşullarına uygun değildir.

2. DEPREMİN YOL AÇTIĞI ÇOK YÖNLÜ ETKİLER

Bu bölümde, depremin yol açtığı çok yönlü etkiler çalışmanın sorunsalı açısından değerlendirilecektir. Burada, kent ekonomisinin ve yapı çevrenin depremden nasıl etkilendiği fiziksel, çevresel ve toplumsal yönleriyle aktarılacaktır. Kentte hasar gören konut ve işyeri sayısı göstergeleri ile yapı çevre üzerindeki afetin doğrudan etkileri tanımlanacaktır. Türkiye’nin en büyük depremlerinden biri olan Van – Erciş merkezli gerçekleşen 7.2 büyüklüğündeki deprem, Van İl genelini ve çevre illeri büyük ölçüde etkilemiştir. Bu yıkıcı depremin ardından Van – Edremit merkezli 5.6 büyüklüğünde ikinci bir deprem meydana gelmiştir. Aynı bölgede ardına yaşanan depremlerde, 644 vatandaş hayatını kaybetmiş, 1966 vatandaş yaralanmış ve 252 vatandaş da enkazdan sağ olarak kurtarılmıştır. (AFAD)

Tablo 4: Ekim/Kasım 2011 Van Depremleri Hayatını Kaybeden ve Enkazdan Kurtarılan Kişi Sayıları

23 Ekim 2011 Depreminde Hayatını Kaybeden Kişi Sayısı	604
9 Kasım 2011 Depreminde Hayatını Kaybeden Kişi Sayısı	40
23 Ekim 2011 Depreminde Enkazdan Sağ Kurtarılan Kişi Sayısı	222
9 Kasım 2011 Depreminde Enkazdan Sağ Kurtarılan Kişi Sayısı	30
TOPLAM Can Kaybı	644

Tablo 4: 23 Ekim 2011 Tarihinde Gerçekleşen Deprem Hasar Tablosu

Yer	Can Kaybı	Yaralı	Çöken Bina
Merkez	100	350	10
Erciş	354	750	100
Diğer	150	201	2197
Toplam	604	1301	2037

23 Ekim 2011 Van depreminin kaynağı olarak keşfedilen yeni bir zon gösterilmiş ve bu zon **Van Fayı** olarak adlandırılmıştır. MTA Genel Müdürlüğü’nün güncellenmiş jeoloji haritalarında gösterilen Van fayı Van Gölü ile Erçek Gölü arasında Batı-Doğu doğrultusunda yer almaktadır. İki göl arasında uzanan fayın bazı kısımları göllerin altında yer almakta olup karadaki uzunluğu 27 km’dir. Fay 12

DEPREM SONRASI YEREL YÖNETİMLERDE KENTSEL POLİTİKALAR: KATILIMCI DEMOKRATİK POLİTİKALAR İLE PLANLAMAYA EKOLOJİK BİR BAKIŞ AÇISI, VAN ÖRNEĞİ

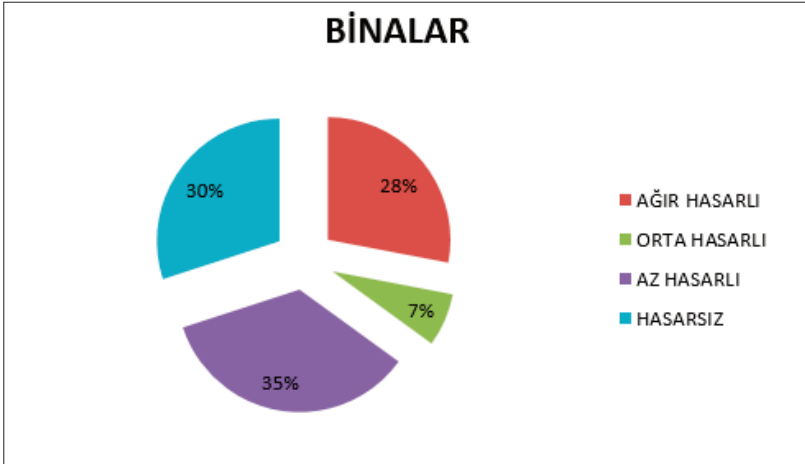
km'lik Batı ucunda tek parça; 17 km'lik doğu ucunda ise 2 km genişliğinde birbirine paralel uzanan iki parça olarak devam etmektedir(ÇDR, 2011).

Harita 4: 23 Ekim 2011 Van Depreminin Kaynaklandığı Fay Hattı

AKOM'dan edinilen (resmî olmayan) bilgiye göre; Van İli Merkezinde, 29 Merkez Mahalle, Organize Sanayi Bölgesi, 5 Bostaniçi Beldesi Mahallesi, 2 Erçek Beldesi Mahallesi olmak üzere toplam 37 mahallenin kesin hasar tespiti odaklı arazi ve icmal çalışmaları yapılmış,

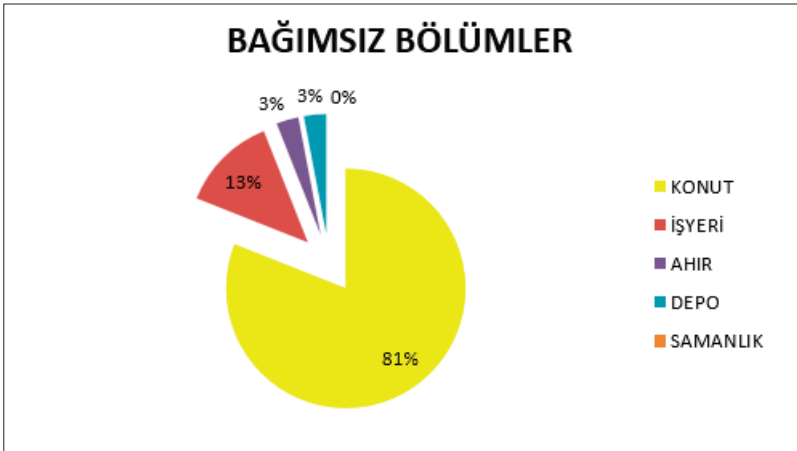
Van Merkezinde incelenen toplam bina sayısı 44.267, konut sayısı 67.738, işyeri sayısı 11.378, ahır sayısı 2.270, depo sayısı 2.363, samanlık sayısı 20; değerlendirme dışı tutulan inşaat halinde ve girilemeyen bina sayısı 10.019, metruk bina sayısı ise 524 olarak tespit edilmiştir. Yapılan çalışmalar sonucunda, binaların 12.236 tanesi ağır hasarlı (% 27,64), 3.244 tanesi orta hasarlı (% 7,33), 15.510 tanesi az hasarlı (% 35,04) ve 13.277 tanesi hasarsız (% 29,99) olarak tespit edilmiştir.

Grafik 1: Van Merkez, İncelenen Tüm Binalar

Konutların 13.520 tanesinin ağır hasarlı (% 19,96), 9.308 tanesinin orta hasarlı (% 13,74), 25.920 tanesinin az hasarlı (% 38,27), 18.890 tanesinin hasarsız (% 28,03);

- İşyerlerinin 1.256 tanesinin ağır hasarlı (% 11,04), 2.287 tanesinin orta hasarlı (% 20,10), 4.993 tanesinin az hasarlı (% 43,88), 2.842 tanesinin hasarsız (%24,98);
- Ahırların 1.282 tanesinin ağır hasarlı (% 56,48), 102 tanesinin orta hasarlı (% 4,49), 594 tanesinin az hasarlı (% 26,17), 292 tanesinin hasarsız (% 12,86);

olarak tespit edildiği bilgisi alınmıştır.

Grafik 2: Van Merkez, İncelenen Tüm Bağımsız Bölümler

DEPREM SONRASI YEREL YÖNETİMLERDE KENTSEL POLİTİKALAR: KATILIMCI DEMOKRATİK POLİTİKALAR İLE PLANLAMAYA EKOLOJİK BİR BAKIŞ AÇISI, VAN ÖRNEĞİ

Mimarlar Odası tarafından yapılan araştırmada depremden etkilenen bölgedeki ahır ve işyerlerinin hasar durumları da tespit edilmiştir. Buna göre, Toplam 10.355 konutun % 19,50'si (2.019) ağır hasarlı, % 18,11'i (1.875) orta hasarlı, % 38,91'i (4.029) az hasarlı, % 23,49'u (2.432) hasarsız olarak tespit edilmiştir. toplam 338 ahırın % 23,67'si (80 adet) ağır hasarlı, % 4,73'ü (16 adet) orta hasarlı, % 34,62'si (117 adet) az hasarlı, % 36,98'i (125 adet) hasarsız olarak tespit edilmiştir. Toplam 2 bin 217 işyerinin ise % 15,83'ü (351 adet) ağır hasarlı, %20,57'si (456 adet) orta hasarlı, % 39,56'sı (877 adet) az hasarlı, % 24,04'ü (533 adet) hasarsız olarak tespit edilmiştir.

Van halkının ve dolaylı olarak Türkiye halklarının karşı karşıya kaldığı bu afetin yıkıcı etkilerini, başta merkezi ve yerel yönetimler olmak üzere halkın da elbirliği ile sağladığı yardım ve desteklerle giderilmeye çalışılmıştır. Bu süreçte afetin ortaya çıkardığı fiziksel ve sosyo – ekonomik boyutlarda alt – üst oluşlara yol açmıştır. Belli araklıklarla karşılaştığımız ve toplumsal olarak maddî ve manevî büyük tahribata yol açan depremin farklı biçimlerde araştırılması gerekmektedir. Bu çalışmalarda o afetle birlikte benzeri felaketleri de sistematik bir bütünlük içinde ele alma ihtiyacı duyulması söz konusudur (bir örnek olarak Bkz. Depremin Sosyolojik Araştırması, Aytül Kasapoğlu– Mehmet Ecevit, Ankara, 2001). Yürütülen çalışmalar genellikle deprem üzerinde olmasına rağmen bazı farklı alanların da bu çerçevede ele alındığından söz etmek mümkündür. (Zühal Yonca Odabaş, Sürdürülebilir Afet Yönetimi ve Kadın, Ankara 2010) Bu çalışmaların konu ile ilgili söylemleri ve kavramlaştırmayı gerçekleştirilmesi önemli kazançlar sağlamış bulunmaktadır.

Bununla birlikte bu tür afetlerin ve etkilerinin çok geniş bir alana yayıldığı gerçeğinden hareketle meseleye yaklaşacak olursak; afetlerin ve yol açtığı felaketlerin sosyal hayatımızda ortaya çıkardığı büyük sarsıntı ve alt-üst oluşun bir nedeni de şehirlerle olan bağlantısında aranmalıdır. Şehirlerin toplumsal ilişkilerin biriktiği, kesiştiği ve büyük oranda örgütlendiği mekânlar olması nedeniyle önemli bir nüfus yoğunluğuna sahip olmaları, afetlerin getirdiği yıkımların da büyük ve etkili olmasına, bir manada felakete dönüşmesine yol açmaktadır.

Afetler ve felaketler konusunda uluslar arası çalışmaları tanımamızı sağlayacak çok zengin bir kaynakça bulunmaktadır. Meselenin çok farklı boyutları ve ondan daha da çok ele alış biçimlerini ortaya koyan bu kaynakça bizde de gerçekleştirilecek çalışmalara önemli ölçüde ışık tutacaktır.

Toplum yaşantısının sosyal, ekonomik ve psikolojik yapısının ve bunu meydana getiren etmenlerin devre dışı kalması sonucu karşılaşılan durumun, yapılacak çalışmalara ve oluşturulacak açıklama ve çözüm modellerinin nicel verilere dayandırılıp, afet sonrası halkın daha da mağdur olmasını engellemek için alınacak olan kararlarda halkın talepleri doğrultusunda politikalar üretmek gerçekleştirmek son derece hayatiyet taşımaktadır.

3. DEPREM SONRASI UYGULANAN KENTSEL POLİTİKALAR

Deprem sonrası uygulanan kentsel politikalar ve bakış açıları genellikle deprem öncesi halihazırda bulunan duruma dönme çabası amaçlı olunmuştur. Bu çaba toplumun belleğinde yer edinmiş daha önceki mekan algısı ve mekana kazandırdığı aidiyet duygusu, deprem veya herhangi bir afet sonrası sosyolojik olarak toplumda kapanılması zor yaralar açmaktadır. İnsanların yaşamlarını değişime uğramakta ve sosyal düzenin bozulmasıyla toplumda yeni bir yapılanma süreci oluşmaktadır. Bu süreçlerde toplumun fiziksel çevresi iyileştirilse bile insan-mekan olgusu ve mekan üzerinden oluşan ilişkilerinin gerçekliği ortada olup deprem öncesi duruma dönme çabaları sakıncalıdır. Buradan hareketle, kent toplumbilimcisi Robert Park; “İnsanın içinde yaşadığı dünyayı daha çok gönlüne göre yeniden yapmada en başarılı girişimidir. Ama eğer kent insanın yarattığı dünyaysa bundan böyle orada yaşamaya mahkûm olduğu dünyadır da. Böylece dolaylı yoldan ve görevinin doğasına dair hiçbir açık algısı olmadan kenti yaparak insan kendini yeniden yapmıştır.” demektedir.

Özellikle afetler sonrasındaki alınacak tedbirler ve yaşamsal karar süreçlerinde, başta merkezî ve yerel yönetimler, üniversiteler ve meslek odaları olmak üzere tüm toplumsal ve siyasal kesimlerin iş ve güç birliğine, dayanışmasına ve karar süreçlerini toplumla birlikte üretmesine gereksinim vardır. Bu nedenle, Türkiye’de afetlerin önlenmesi ve risklerinin azaltılabilmesi için ülke genelinde araştırma, planlama, yönlendirme, faaliyetleri destekleme ve denetleme yapabilen bir koordinasyon kurumuna ihtiyaç olduğu yıllardır gündeme getirilmektedir. Bu ihtiyacı sağlamak adına da 29.5.2009 tarihinde 5902 sayılı “Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun” yürürlüğe girmiştir. Bu kanuna göre de, Başbakanlık Türkiye Acil Durum Yönetimi Genel Müdürlüğü, İçişleri Bakanlığı Sivil Savunma Genel Müdürlüğü, Bayındırlık ve İskân Bakanlığı Afet İşleri Genel Müdürlükleri kapatılmış, il ve ilçe örgütlenmeleri lağvedilmiş, yerlerine Başbakanlığa bağlı “Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı” (AFAD) adı ile yeni bir kurum kurulmuştur. Ancak getirilen bu yeni düzenlemenin de ülkenin gereksinimini karşılayamadığı yaşanan son afetler ve afet sonrasında yaşanan koordinasyon sorunları nedeniyle açıkça ortaya çıkmıştır. Bu nedenle acil olarak, afet yönetimi ile ilgili bütün kurum ve kuruluşlarla işbirliği yapma ve koordinasyon sağlama ilkesini esas alan, merkezî, bölgesel ve yerel düzeylerde görev, yetki ve sorumlulukların açıklıkla belirlendiği, bilgi ve teknolojiye ulaşma ve etkin kullanma kapasitesine sahip bilgili, eğitilmiş ve deneyimli personellerden oluşan “özerk ve etkin” yeni bir kurumsal yapılanma gerekmektedir.

3.1 Halkın Planlama Sürecine Katılımı

Türkiye’nin de kabul ettiği Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartının önsözünde;

DEPREM SONRASI YEREL YÖNETİMLERDE KENTSEL POLİTİKALAR: KATILIMCI DEMOKRATİK POLİTİKALAR İLE PLANLAMAYA EKOLOJİK BİR BAKIŞ AÇISI, VAN ÖRNEĞİ

vatandaşların kamu işlerinin sevk ve idaresine katılma hakkının Avrupa Konseyine üye devletlerin paylaştığı demokratik bir ilke olduğu ve bu hakların en doğrudan kullanım alanının yerel düzeyde olduğu belirtilmiştir. Yine aynı Şart, vatandaşlardan oluşan meclislere, referandumlara veya vatandaşların doğrudan katılımına olanak veren öteki yöntemlere başvurulabilmesi hakkında da atıfta bulunmaktadır.

Avrupa Kentsel Şartının 3.3. maddesinde, yerel demokrasi; kentsel gelişmenin temeli, özerk ve mali bağımsızlığı olan yerel yönetimlerde halkın doğrudan katılımının sağlanması şeklinde tanımlanmıştır.

8. Beş yıllık Kalkınma Planı Yerel Yönetimler Özel İhtisas Komisyonu Raporunda (OİK, 554: 15), etkin bir yerel yönetimin sahip olması beklenen özelliklerin arasında; halkın bilinçli ve sorumluluğunun farkında olması ile karar verme süreçlerine halkın her düzeyde katılımı ve ortak çalışma gibi değerlerin yerel yönetim ortamında anlamlı uygulama olanakları bulabilmesine de yer verilmiştir.

Aynı raporda yerel katılım ilkelerinin saydamlık ve demokratiklik olduğu belirtilmiştir (OİK, 554: 115, 116). Saydamlığın, yerel yönetim faaliyetlerinin bilgilerine erişme hakkı tanınması, çalışmalarda şeffaflık- açıklık sağlanmasıyla yerel yönetimlerin çalışmaları hakkında bilgi sahibi olunmasının temel yurttaşlık hakkı olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca yönetilenlerin resmi belge ve bilgilere ulaşabilme hakkı ve halkın kamu politikalarının oluşumu sürecine dinleyici yada karar alıcı olarak katılmasının açıklığının en önemli iki yönü olduğu belirtilmiştir. Demokratikliğin, toplumdaki tüm kesimlerin yönetimde temsili ve yönetime katılım olduğu belirtildikten sonra yerel yönetimlerdeki mevcut yapının temsil ve katılımı tam sağlamadığı vurgulanmıştır. Bunun için kamu görevlilerine görevleri devam ederken seçilme hakkının tanınması, belediye ve il genel meclislerine seçilebilmek için koyulan barajların kaldırılarak tam nispi seçim sisteminin uygulanması, kadınlar, engelliler ve gençler için yerel yönetim organlarında temsiliyi sağlamak için olumlu kotanın uygulanması gerekliliğine değinilmiştir.

Vatandaşların Yönetime katılmasının çok çeşitli yolları vardır. Geniş bir tanım içinde politik olarak katılım; vatandaşların hareketleridir. Vatandaşlar bu yolla politika sürecinin sonuçlarını direkt yada dolaylı olarak etkilemeyi amaçlar. Bu konudaki ana nokta, katılmanın temel formu olan seçimlerde oy kullanmaktır. Bununla beraber son yıllarda genişletilmiş katılım biçimlerine daha fazla önem verilmesiyle vatandaşların daha fazla karar verici ve uygulayıcı olmaları sağlanmıştır (Worldbank.org, 2003) . Halk katılımının biçimlerini (OİK, 554: 116-120);

- Halk oylaması (doğrudan demokrasi),
- Halk toplantıları,
- Meclis toplantılarına katılım,

- Danışma kurulları,
- Kent konseyleri,
- Yerel gündem 21,
- Planlama çemberleri/forumları,
- Yurttaş kurulları,
- Gelecek atölyeleri,
- Yuvarlak masa toplantıları,
- Kamuoyu yoklamaları,
- İletişim demokrasisi (İnternet).

Şeklinde sıralamak mümkündür.

Katılım, yönetim ve karar alma sürecine katılımı sınırlı kalmamalıdır. Halkın bir denetleme işlevinin olması ve yerel yöneticilerin hesap vermesini sağlayacak mekanizmaların yaratılması gereklidir. Bunun için katılımın yaşama geçirilebilmesi için (OİK, 554: 121):

- Danışma ve karar alma süreçlerinde halk katılımının yasal çerçevesinin oluşturulması,
- Yerel yönetimlerde halkı bilgilendirme süreçlerinin ve ortamının geliştirilmesi, kamu belge ve bilgilerine özgürce erişilebilirliğin sağlanması,
- Danışma süreçlerinde tarafsızlığın sağlanması,
- Yerel projelerin halka tanıtılıp, görüş/görüşlerin oluşmasının sağlanması,
- Toplumun tüm kesimlerinin kentsel yerel yaşama katılımının sağlanması

önemlidir.

Açık bir yönetim gerçekleşebilmesi her düzeyde etkin bir katılım ile sağlanabilir. Bunun içinde yönetime katılım yollarının açık olması, yönetimin yönetilenleri karar alma süreçlerine katılma konusunda özendirilmesi, yönetilenlerinde katılım konusunda bilinçli ve istekli olmaları gerekmektedir (Saybaşı, 1985:17). Yerel yönetimlere halkın katılımını sağlayabilmek için öncelikle, yerel halkın o coğrafyadaki oluşumlarla ilgilenmesi sağlanmalıdır. Bununla birlikte yerel ihtiyaçları önemsemeleri ve çözüm üretilmesi için katkı koyabilecek bilgi seviyesine ulaşmaları için ortam hazırlanmalıdır. Bilgisi olan yerel halkın duyarlılığı günden güne artacak ve yönetimin aktivitelerine eylemsel olarak katılabileceklerdir (ÜSTE: 54) Etkin bir kent yönetimi, kentlilerin yönetime katılması ölçüsünde başarılacaktır. Bu katılım, yerel yönetimlerin yöreye özgü sorunlar için doğru çözümler üretmesine olanak verir; bu çözümlerin benimsenmesini, toplumsal destek bulmasını sağlar (Ökten, Şengezer, Hökelek).

Bu bağlamda deprem görmüş bir kentin imar planlarının yapım süreci ve halkın bu sürece katılımı incelendiğinde aslında, yukarıda katılımı ilgili sıraladığımız kriterlerin hemen hemen hiçbirine halkın dahil edilmediği; Bakanlık Makamının 23.10.2013 ve 20.11.2013 tarih ve 16332 sayılı Olur'u ile 3194 sayılı İmar Kanunu'nun 9. Maddesi, 7269 sayılı Umumi Hayata Müessir Afetler Dolayısıyla Alınacak Tedbirlerle Yapılacak Yardımlara Dair Kanununun 15. Maddesi ile 644 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname hükümleri uyarınca onadığı Van Merkez ve Çevresi (Merkezi İş Alanı ve Çevresi Etabı, Kuzey Etabı ve Güney Etabı) 1/5000 Ölçekli ve 1/1000 Ölçekli İlave + Revizyon İmar Planı'na vatandaşlar tarafından yapılan yaklaşık 20.000'e yakın itiraz dilekçesinden anlaşılmaktadır.

4. KENTSEL YÖNETİM VE POLİTİKALAR ÖLÇEĞİNDE EKOLOJİK YAKLAŞIMLAR

Değişen ve gelişen günümüz koşullarında afet sonrası uygulanacak politikalarda ekolojik odaklı planlamanın mevcut kentsel alanlarda; Sürdürülebilirlik (Sustainability) ve Ekoloji (Ecology) yaklaşımının kentin tüm bileşenlerine entegre edilebilmesi için, bu olguların bütüncül bağlamda kentsel yönetimi ve politikalarında, kentin planlama ve tasarımında, kurumsal/toplumsal ve bireysel ölçekte yapılacak sorumluluk ve çözümlerle gerçekleştirilmesi gereklidir (Blowers & Pain, 1999; Polese & Stren, 2000). Bu bağlamda, kentlinin sosyal ve kültürel gereksinimlerini karşılamayı, sağlıklı ve güvenli bir çevre oluşturmayı, yaşam kalitesini artırmayı hedeflemek ve bu amaçla başta doğal, ekonomik, demografik, toplumsal, kültürel, tarihsel, fiziksel vb. özellikleri dikkate alarak kentsel alanların sektörel bazda kullanımı, koruma, kısıtlama kararlarını, örgütlenme, tasarım, planlama, uygulama ve yönetim ilkelerini ortaya koymaktır.” Kentleşme süreci ile birlikte ön plana çıkan toplumsal ve ekonomik yaşama ilişkin kaynak kullanımı ve büyüme sorunlarının mekansal boyutu günümüzde merkezi ve yerel yönetimlerin siyasi istismara dayalı uygulamaları, tarım, orman ve yeşil alanların imara açılımı, kamusal alanların özelleştirilmesi, neo-liberasyon politikası, rant ekonomisi gibi ‘Yeni Dünya Düzeni’ olarak özetlenebilecek politikalar belirleyici olup, gerçek anlamda ekolojik planlama reddedilmektedir. Ancak, geleceğe yönelik ekolojik kentler oluşturulması gerekiyorsa ve isteniyorsa kentsel alandaki yöneticiden kentli insana kadar herkesçe öncelikle ekonomik çıkarlar ve kaygılar yerine kapitalist ve bireysel ilişkilerin reddedildiği, hayatın merkezine insanı ve çevre sağlığını koyan bir kentsel yaşam ortamı yani ‘Bütüncül Ekolojik Yaklaşım’ hedeflenmelidir.

Bu amaçla öncelikle kenti yöneten ve karar verici konumunda olan kişi ve kurumların ekoloji ve sürdürülebilirlik kavramları ve genel çerçevesi konusunda doğru ve tam bilgilendirme, anlama ve algılama kapsamında çalışmaların yapılması öngörülmelidir. Çünkü karar verici konumundaki yöneticilerin bilgisi olma-

dığı ve benimsemediği bir konunun uygulama şansı kesinlikle bulunmamaktadır. Bilgilenme ve bilinçlendirme süreci en üst yönetim kademesinden en alt kademeye kadar iki yönde gerçekleştirilmelidir. Bunun yanısıra etik ve seçimler de oldukça önemlidir. Kentlerin yaşadıkları sorunları tanımlama, bu sorunları kavrama, sorunların çözüm yollarının bilincine varma ve çözümü için uğraş verme sürecinin başarılı olabilmesi kent insanının karar verme sürecine aktif olarak katılımı ile mümkündür. Bu bağlamda kent yöneticileri kent insanın talep ve eğilimlerini dikkate almalı ve aktif katılımı için istek ve eğilimde olmalıdır. Kentin yönetimi ve karar mekanizmaları, kişilerin ya da küçük grupların çıkarlarına göre değil geniş halk kitlelerinin beklentileri ve kararları doğrultusunda ve katılımcı bir biçimde şekillenmelidir. Bu amaçla örneğin çevre ve ekoloji konusunda sivil toplum örgütlerinin oluşturulması ve yaygınlaştırılması desteklenmelidir. Yerel yönetimlerini izleme ve denetleme işlemlerini kent insanlarının yapacağı bir formata kavuşturulmalıdır.

Bu bağlamda, afet sonrası süreçte kentin ve kentlinin geleceğini etkileyecek kararlar almadan önce, halkın işleyişe katılımını sağlayarak nasıl bir yerde yaşamak istediği doğru analiz edilmeli, merkezi ve yerel yönetimler tarafından insan odaklı, afet sakinimi gözeten ve sürdürülebilir politikalarla güvenli yaşam alanları yaratılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

AFAD, *Haritalar*, <https://www.afad.gov.tr/TR/Dokumanlar.aspx?ID=14>

AFAD, *Haritalar*, <https://www.afad.gov.tr/TR/Dokumanlar.aspx?ID=14>

AFAD. *İllerin Afetselliği*.

<https://www.afad.gov.tr/EN/HbIcerikDetay.aspx?ID=23&IcerikID=720>.

AFAD. *İllerin Afetselliği*.

<https://www.afad.gov.tr/EN/HbIcerikDetay.aspx?ID=23&IcerikID=720>.

AFAD. *Van Depremi Afet Raporu*.

<https://www.afad.gov.tr/TR/HbIcerikDetay.aspx?ID=107&IcerikID=570>.

AFAD. *Van Depremi Afet Raporu*.

<https://www.afad.gov.tr/TR/HbIcerikDetay.aspx?ID=107&IcerikID=570>.

Blowers & Pain, 1999; Polese & Stren, 2000

ÇDR. (2011). *Van İli Çevre Durum Raporu*. Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü.

JMO, (2012). *Van (Tabanlı-Edremit) Depremleri Raporu*.

http://www.jmo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=5425&tipi=5&sube=0.

**DEPREM SONRASI YEREL YÖNETİMLERDE KENTSEL POLİTİKALAR:
KATILIMCI DEMOKRATİK POLİTİKALAR İLE PLANLAMAYA EKOLOJİK BİR BAKIŞ AÇISI, VAN ÖRNEĞİ**

JMO, (2012). *Van (Tabanlı-Edremit) Depremleri Raporu*. http://www.jmo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=5425&tipi=5&sube=0.

Mimarlar Odası, (2012). *Van Depremi Hasar Tespit Raporu*

ODTÜ, A. Y. *Türkiye’de Afetler*. <http://www.dmc.metu.edu.tr/tr/node/7>.

ODTÜ. (2011). *Tabanlı-Van ve Edremit-Van Depremleri Raporu*.

ÖKTEN, Ayşenur. ŞENGEZER, Betül. HÖKELEK, Senay Muhtarlık ve Mahalle: İstanbul’da Mahalleye Bir Katılım Birimi Olarak, <http://old.mo.org.tr/mimarlikdergisi/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=6&RecID=83>

SAYBAŞILI, Kemali. 1985. *Siyaset Biliminde Temel Yaklaşımlar*. Birey ve Toplum Yayınları, Ankara.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Yerel Yönetimler Özel İhtisas Komisyonu Raporu, <http://ekutup.dpt.gov.tr/yerelyon/oik554.pdf>

Süleyman Demirel Üniversitesi (2012). *23 Ekim 2011 ve 9 Kasım 2011 Tarihlerinde Meydana Gelen Van Depremleri’nin Jeolojik Değerlendirilmesi*.

Türkiye’de Deprem Gerçeği ve TMMOB Makina Mühendisleri Odası’nın Önerileri, Nisan 2012

Van Büyükşehir Belediyesi Planlama Bölgesi Stratejik Mekansal Planı, (2014). Van Rapor IV

Yıldız Teknik Üniversitesi (2011). *23 Ekim 2011 Van Depremi Teknik İnceleme Raporu*.

Zühal Yonca Odabaş, *Sürdürülebilir Afet Yönetimi ve Kadın*, Ankara 2010

Worldbank.org, 2003. akt. ÖNER Şerif, YILDIRIM, Uğur, 2001Mahalli İdareler Tasarısı ve 2003Taslağında Belediye Yönetimleri: Katılımcı Demokrasi ve Açıklık Açısından İncelenmesi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt 6, Sayı:1 2004 s. 234 (230-252)

4A. OTURUM - 7 KASIM 2014

PLANLAMADA ULAŞIM POLİTİKALARI

Oturum Başkanı: **Doç. Dr. Ela BABALIK SUTCLIFFE**

TÜRK KENTLERİNDE ULAŞIM PLANLAMASININ
SORUNLARI VE GELECEĞİ
Erhan ÖNCÜ

KENTSEL ULAŞIMIN KENTLERİMİZ İÇİN YENİ BİR BİLEŞENİ:
PARK ET-DEVAM ET SİSTEMİNİN
SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK YÖNÜNDEN İRDELENMESİ
Prof. Dr. Hülagü KAPLAN
Araş. Gör. H. Gül ÖNDER

KENT MERKEZİNDE ARAÇ ERİŞİM KONTROL POLİTİKALARININ
DEĞERLENDİRİLMESİ VE SİMÜLASYONU:
ANKARA'DA TUNALI HİLMİ CADDESİ ÖRNEĞİ
Murat DOĞAN

MEKANSAL AĞ ANALİZİ ARAÇLARI KENTLERİN
PROBLEMLERİNE BİR ÇÖZÜM ÜRETEBİLİR Mİ?
ANKARA'NIN YOL AĞINDAN BULGULAR*
Burcu H. ÖZÜDURU
Eda YÜCESOY

* Yazar bildirisini göndermeği için yayınlanamamıştır.

TÜRK KENTLERİNDE ULAŞIM PLANLAMASININ SORUNLARI VE GELECEĞİ

Erhan ÖNCÜ

Ulaşım Plancısı, Ulaşım-Art Ltd., Ankara

Ülkemizde ulaşım planlaması da kent planlaması ve kentsel gelişme konularında olduğu gibi son yıllarda “karanlık çağlarını” yaşamaktadır. Mekânsal planların ve plan tadilatlarının asıl işlevinin kentlerde rant yaratma ve rantı paylaşma olduğu bu günlerde kentiçi ulaşım planlama, projelendirme, yatırımları ve işletmeciliğinin de aynı amaçlarla kullanılması kaçınılmazdır. Bildiride önce kentlerimizdeki ulaşım planlamasının son yıllardaki sorunları, darboğazları ve yanlışlıkları özetle sıralanmaktadır. Ardından dünya kentlerinde ulaşım planlama süreçleri ve uygulamalarındaki yenilikler uygulamadaki başarı eğilimleri ve etkileri değerlendirilmektedir. Kentlerimizde ciddi aksaklıklar yaşanırken sorunlarını belirli ölçülerde çözebilmiş ülkelerde ortaya çıkan güncel eğilimler, teknolojik gelişmeler ve değişen öncelikler özetlenmekte ve bu eğilimler referans alınarak kentlerimizin sorunlarının ortadan kaldırılması için bir yol haritasının ana başlıkları oluşturulmaktadır.

1.0 Mevcut Sorunlar ve Darboğazlar

Ulaşım planlaması, ülkemizde bir türlü düzenlenemeyen konulardan biri olarak bugüne kadar gelmiş sonunda içinde bulunduğumuz dönemde durum “vahim” denilebilecek bir noktaya ulaşmıştır. Planlama ve uygulama aşamalarına ilişkin bu sorunlar ana hatlarıyla aşağıda özetlenmektedir.

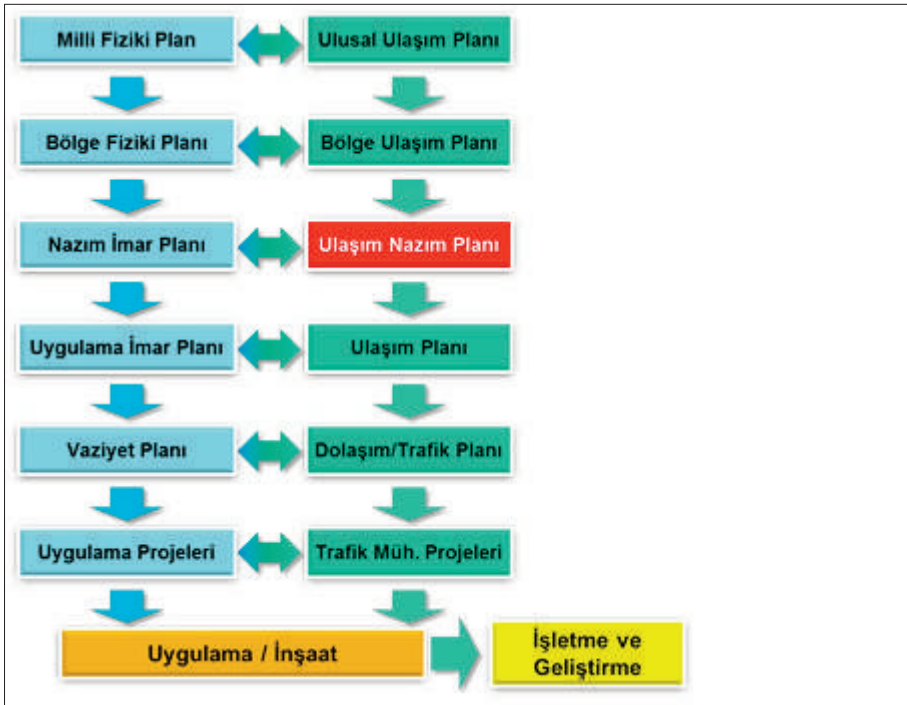
1.1 Ulaşım Planlama Sorunları

Yasal Çerçeve Yetersizlikleri:

Mekânsal planlama konusunda son dönemde artan yasal çelişkilere ve tutarsızlık-

TÜRK KENTLERİNDE ULAŞIM PLANLAMASININ SORUNLARI VE GELECEĞİ

lara karşılık ulaşım planlama alanında yasal çerçeve büyük ölçüde yetersizdir, hatta yoktur. Ulaşım planlamasının ne olduğu, hangi ölçeklerde, hangi kapsamda, nasıl ve hangi süreçlerde yapılacağı, kimlerin yapabileceği, kimin onaylayacağı, mekânsal planlama ile ilişkisinin nasıl kurulacağı, hangi koşullarda güncelleştirileceği bilinmemektedir (**Şekil-1**) . Ulaşım planının yetkisi ve gücünün ne olduğu, planın kim tarafından uygulanacağı, uygulamayı kimin denetleyeceği, uygulanmazsa yaptırımların ne olacağı gibi konular hiç bir yasa ya da yönetmelikle belirlenmemiştir. Tüm bu konular her örnekte, o uygulamanın özgün koşullarına, yapan ve yaptırana göre değişmekte, sınırlı sayıdaki belgeler farklı şekillerde yorumlanmaktadır.

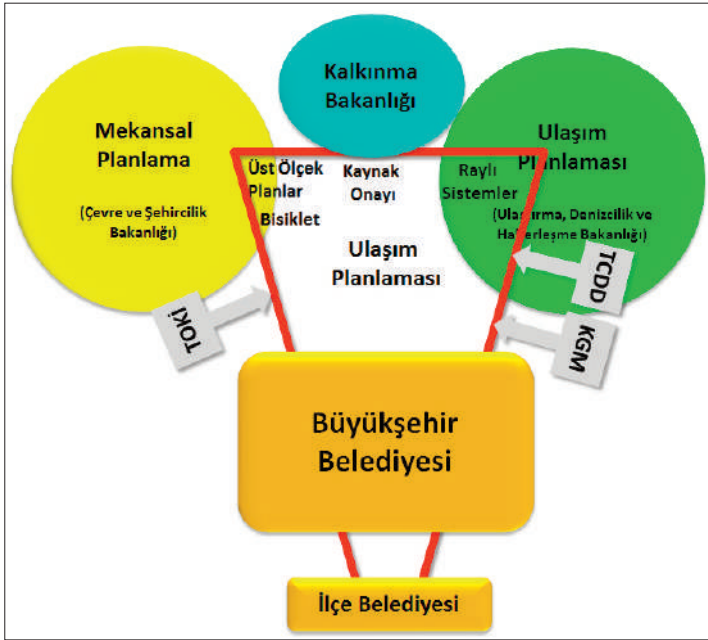
Şekil-1 Mekânsal ve Ulaşım Planlama Düzeyleri ve Uyumlanması

Ulaşım planlaması konusundaki tüm yasal çerçeve aşağıdakilerle sınırlı kalmaktadır;

- 3030 sayılı Büyükşehir Belediye Yasası ile getirilen ulaşım ana planı yapma yükümlülüğü daha sonra 5216 sayılı yasada “yapma ve yaptırma” şeklinde değiştirilmiş ancak yaklaşık otuz yıldır başka hiç bir açıklama ve ayrıntı ortaya konmamıştır.

- 09.06.2008 tarih ve 26901 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan “*Ulaşımında Enerji Verimliliğinin Artırılmasına İlişkin Usul Ve Esaslar Hakkında Yönetmelik*” ile ulaşım ana planları hazırlanması için bazı yükümlülükler getirilmeye çalışılmış ancak tanımlar ve süreçler konusunda çelişki ve sorunlar daha da arttırılmıştır. Şartname ile plan yapma yükümlülükleri getirilmiş ancak denetim birimleri, süreçleri ve yaptırımları belirlenmediği için gerçekçi olmayan ve birbirleri ile tutarlılığı bulunmayan öneri ve kararlar uygulanmamıştır.
- 14.06.2014 tarihli 29030 sayılı resmi gazetede yayınlanan “*Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği*”nde ulaşım ana planı konusunda çok genel bir tanım yapılmaya çalışılmış ancak tanımlar, içerik, süreç ve diğer konularda yukarıda sıralanan sorulara herhangi bir açıklık getirilmeden genel sözlerle konu geçirilmiştir.

Bu boşluk ve belirsizliklerin temel sebebi kentiçi ulaşım planlaması ve yatırımlarının merkezi yönetim düzeyinde eşgüdümünden sorumlu bir birimin tanımlanmamış olmasıdır. Ulaşım ve kentsel planlamanın asıl sahibi belediyeler olarak tanımlanırken “kentiçi ulaşım planlaması”, “ulaşım”dan sorumlu bakanlık ile “mekânsal planlama”dan sorumlu bakanlık arasında boşlukta kalmış bir konumdadır. Diğer bir deyişle “kentiçi ulaşım planlaması”, planlamasından çok işletme aşamasındaki rantların dağıtılması ve raylı sistem yapımına odaklanan belediyelerin dışında ne mekânsal planlamanın eşgüdümünden sorumlu bakanlık (Çevre ve Şe-

Şekil-2 Ulaşım Planlaması Yetkilileri

TÜRK KENTLERİNDE ULAŞIM PLANLAMASININ SORUNLARI VE GELECEĞİ

hircilik Bakanlığı) ne de ulaşım yatırımlarının eşgüdümünden sorumlu bakanlık (Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı) “kentiçi ulaşım” konusunun planlama, yatırım ve işletmeciliğinin eşgüdümünü üstlenmeye yanaşmamaktadırlar (Şekil-2). Kalkınma Bakanlığı (eski DPT) ise özellikle kentiçi raylı sistem projeleri gibi büyük projelerin yatırım bütçesine girip girmemesi konusundaki karar verici olarak ulaşım planlama çalışmalarının son aşamasında devreye girmektedir.

Ulaşım Planlamasının Amacı

Kuruluş yasası ile tüm raylı sistem projelerinin eşgüdüm ve onayı ile görevlendirilmiş bulunan Ulaştırma Bakanlığı seksenli yılların sonlarında irili ufaklı birçok kentten gelen raylı sistem hattı yapım isteklerini değerlendirebilmek amacıyla bu başvuruların bir raylı sistem ulaşım etüdüne ya da ulaşım ana planına dayandırılmasını ön şart olarak koymuş, bu etüdün kapsam ve sürecini bir tip şartname ile belirlemiştir. Ulaştırma Bakanlığının yapılmasını istediği bu çalışma, dar kapsamlı bir koridor etüdü değil, tüm kenti ve tüm ulaşım türlerini kapsayan, ulaşım ana planı hazırlanmasına benzer bir süreç ve içeriğe sahip bir etüt niteliğindedir. Ulaşım planlamasının kapsam ve içeriği konusunda yaklaşık otuz yıldır başka bir gelişme olmayınca raylı sistem yapımına odaklanan bu etüt tanımı ulaşım ana planı hazırlanması amacıyla kullanılmaktadır. Sonuç olarak, kentlerimizde belediyeler tarafından yaptırılmakta olan ulaşım ana planları, ulaşım planlama konusundaki belirsizlikler sebebiyle, bir raylı sistem etüdü şartnamesine göre yapılmaktadır. Hazırlanan ulaşım ana planları da kentin geleceğindeki ulaşım sistemine belirlemekten çok, yerel yönetimlerin zaten belirledikleri ve yapımına karar verdikleri raylı sistem koridorunun gerekçelerini oluşturmak ve fizibilite için sayısal verileri ortaya koymak amacıyla yapılmaktadır.

Nüfus tahminleriyle başlayan “iyimser” yaklaşımlar, ulaşım planlaması model çalışmalarında da sürdürülmekte ve işverenin beklentileri dikkate alınarak ulaşım ana planları, bir ulaşım ana planından çok şartnamede tanımlanan bir raylı sistem etüdü olarak sonuçlanmaktadır.

Yöntemdeki Yetersizlikler

Mekânsal planlama ile ulaşım planlaması süreçlerini bir bütün olarak elan alan “ulaşım planı hazırlama yöntem ve süreçleri” belirlenmediği için raylı sistem önerileri için ön koşul olarak ortaya konulan bir ulaşım etüdü şartnamesi kullanılarak kentlerimizde ulaşım ana planları yapılmaktadır. Bu etütlerde kentin güncel bir nazım imar planı olduğu var sayılarak, bu plandaki arazi kullanım kararlarının ürettiği ve çektiği yolculuk talepleri tahmin edilerek bunların karşılanması için gerekli kapasiteyi yaratacak altyapı yatırımları tanımlanmaktadır.

Güncel bir ulaşım ana planı olamaması ya da ulaşım ana planında yapılmış tadilatlarla plan bütünlüğünün bozulmuş olması durumlarında nasıl bir yol izleneceği bilinmemekte, nazım imar planı hazırlanması sürecinde olan kentlerde ulaşım ana planı çalışmalarının nasıl bütünleştirilmesi gerektiği, arazi kullanım kararlarının alınmasında ulaşım modellerinin nasıl kullanılabileceği belirsizdir. Diğer bir deyişle mekânsal planlama ve ulaşım planlamasının birbirlerini etkileyen süreçler olduğu dikkate alınmadan tek yönlü bir etkilemeye göre plan kararlarının ulaşım ihtiyaçlarını çok ayrıntılı talep tahmin benzetim modelleri ile ölçülmeye çalışılırken, ulaşım sisteminin arazi kullanım kararları üzerindeki etkileri göz ardı edilmektedir.

Kent nazım imar planlarındaki ileriye yönelik nüfus tahminleri, arazi kullanım lekelere alabileceği en çok nüfusla yüklenen ve “çevredeki tarlaları arsa yapmaya yönelik” dinamiklere dayanmaktadır. Bu tahminlerin üzerine kurulan ulaşım taleplerine de gerçek yaşamda bir türlü ulaşılamamakta, büyük kentlerimizdeki raylı sistemlerdeki yolcu sayıları tahminlerin ve kapasitelerinin beşte birine bile erişmemektedir.

Genel İlkeler ve Standartlar

Kentsel ulaşım planlamasının kademeleri, tanımları, içerikleri ve süreçleri belirlenmemiştir. Kentiçi ulaşım planlamasının ulusal düzeyde sahipsiz bulunması ulusal düzeyde belirlenmesi gereken planlama, projelendirme ve uygulama konusundaki standartların ve kılavuzların da hazırlanmaması ile sonuçlanmıştır. Seksenli yıllardan bu yana kullanılan raylı sistem etüdü yönetmeliği çerçevesinde ulaşım ana planları yapılmaya çalışılmakta, ulaşım planlamasının hangi standartlara ve ulusal ilke ve hedeflere göre yapılacağı bilinmemektedir.

Ulusal düzeyde sahipsiz olan ulaşım planlama konusunun finansman kaynakları da belirsizdir. Planlama, projelendirme ve uygulama süreçlerinde gerekli parasal kaynakların nereden, nasıl ve hangi standart ölçütlerle dağıtılacağı, planların hangi standart ölçütlere göre inceleneceği, onaylanacağı ve finansman sağlanacağı bilinmemektedir.

1.2 Ulaşım Planlamasında Uygulama Sorunları

Ulaşım planlaması ürünleri ve ürünleri oluşturan kararlar çoğu kez bilinçli bir şekilde amacı dışında kullanılmakta ve amacı ile ters düşen sonuçlara yol açabilmektedir.

A. Sisteminin Özellikleri ve Yanlılıklarından Ortaya Çıkan Uygulamaları

Rant Kararlarına Destek Olarak Ulaşım Planlaması: Ulaşım planlaması, kentsel

alandaki ortaya çıkan ve çıkacak yolculukların kentsel işlevleri ve kentin yaşamını olumsuz etkilemeden azaltılması, daha etkin, verimli ve sürdürülebilir bir kent ve ulaşım sistemi oluşturulmasını hedeflemektedir. Oysaki benzer amaçlara odaklanması gereken mekânsal planlamanın giderek rant odaklı bir dinamik kazanması ile ulaşım planlaması da bu ranta odaklanmış kararların desteği olarak kullanılmaktadır. Mekânsal planlarda yapılan değişikliklerle, bu planların özüne aykırı yerleşim ve yoğunluk kararları ile ortaya çıkan ulaşım sisteminin verimli ve etkin bir şekilde gelişmesi mümkün olmamakta, ortaya çıkan yolculuk talep artışlarına cevap verilememektedir.

Kentlerimizde ulaşım planı olmaksızın ortaya çıkan yerleşim kararları ve bunlara dayalı kentsel bozulmanın arkasında TOKİ ve özelleştirme kurumları gibi kamu kesimi ile onlarla işbirliği içinde bulunan bireysel girişimcilerin olduğu görülmektedir. Özellikle toplu konut ya da kentsel dönüşüm projeleri çerçevesinde ortaya çıkan yer seçimleri, proje büyüklükleri, yoğunluklar ve ulaşım altyapı kararları herhangi bir ulaşım planlama çalışması olmadan alınmaktadır. Bu tür büyük ölçekli ve çok ciddi olumsuz etkileri olan kentsel operasyonlar ulaşım sisteminin ileride bile çözülmesi olasılığını ortadan kaldıran etkiler oluşturmaktadır. Plansız kentsel gelişme karşısında bu gelişmeye ayak uydurabilecek ulaşım çözümlerinin geliştirilmesi mümkün olmamakta büyük kentlerimizden başlayarak dünya kentleri trafik sıkışıklığı listesinde ön sıralarda yer almaktadır.

Ulaşım konusundaki olumsuz etkileri değerlendirilmeden alınan ranta yönelik mekânsal planlama kararlarının yaşama geçirilmesinde ulaşım projeleri destek olarak kullanılmakta ve kamu kaynakları verimsiz otomobil ağırlıklı projelere yönlendirilerek rantın toplumsal dengesizliklerin daha da büyütülmesinde kullanılmaktadır.

Ulaşım sisteminin bir rant ortamı olarak kullanımı: Kentsel rant projelerinin ana destekçilerinden biri olarak kullanılan ulaşım kararları ve altyapısı işletme aşamasına geldiğinde yerel politikalarla ile bütünleşen bir çıkar alanı olarak kullanılmaktadır. “Bireysel sahip-işletmeci” girişimciliğine dayanan dolmuşçu ve otobüsçü motifi temel alınarak düzenlenen toplu ulaşım düzeni, doğal olarak kentin ya da sistemin verimliliğine, kullanıcı yararlarına değil, bireysel işleticilerin yararlarını artırmaya yönelik olarak geliştirilmektedir. Ulaşım ana planlarında dolmuş ve minibüs gibi ara-toplulaşım sistemlerinin kurumsallaştırılarak gerçek toplulaşım işletmeciliğine geçilmesi konusundaki önerilerin bir türlü hayata geçirilmemesinin ardında ulaşım sisteminin kar amaçlı kullanımı yatmaktadır.

Yanlış projelerin aklanması amacıyla kullanımı: Kent yöneticileri ulaşım planı öncesinde ya da ulaşım planı kararlarına aykırı olarak uyguladıkları yanlış proje kararlarına dayanak olacak ve kendilerini temize çıkaracak bir çerçeve oluşturmak amacıyla de ulaşım planlarını kullanmaktadırlar. Örneğin İstanbul Çevre Düzeni Planında ve Ulaşım Ana Planında öngörülmemiş 3. Köprü, karayolu tüneli gibi

yanlış projeler yeni bir ulaşım ana planı hazırlanarak “yasal” hale getirilebilmektedir.

Politik ve ekonomik tercihlerin desteği olarak kullanılması: Sürdürülebilir ulaşım ilkelerine aykırı olmakla birlikte, bazı yerel yöneticiler kendi dünya görüşlerine uygun olduğu için ya da kendilerine yakın gördükleri girişimcilerin ekonomik isteklerine cevap vermek üzere katlı kavşak ve yeni karayolu gibi altyapı yatırımlarına dayanak olmak üzere ulaşım ana planını kullanabilmektedir. Bu amaçla ulaşım ana planı yapılması hizmet alımı ihale şartnamelerinde yükleniciden ulaşım ana planının yanı sıra belirli sayıda katlı kavşak projesinin hazırlanması da istenmekte ve ulaşım ana planı kararları daha ihale aşamasında yanlış yönlendirilmektedir.

Ulaşım planlarının denetleme süreçlerinin olmaması: Nasıl yapılacağı belirtilmeden ulaşım planlarının hazırlanması yükümlüğü yerel yönetimlere verilirken bu planların onaylanması, uygulanmasının denetimi ve plana uyulmaması durumunda gündeme gelecek yaptırımlar konularında hiçbir tanımlama olmadığı için planların uygulanması sahipsizdir, denetlenmemektedir. Bu durum ulaşım planlarının uygulanmasının giderek yozlaşmasına ve plan uygulamalarının özüne aykırı bir şekilde dönüşebilmesine sebep olabilmektedir.

Ulaşım planlarının parasal kaynaklarının belirsiz olması: Ulaşım planlarının hazırlanması ve plan kararlarının uygulanması için gerekli finansman kaynaklarının nasıl, nereden ve hangi ölçütlere göre sağlanacağı belirsizdir. Ulaşım planlama, altyapı ve işletmeciliği için özellikle merkezi yönetim kaynaklarının yönlendirilmesi konusundaki süreçler, ölçütler ve miktarlardaki belirsizlikler politik amaçlarla kullanılabilir ve hakkaniyet ilkelerine aykırı uygulamalar sık görülmektedir.

Ulaşım plan ve projelerinde ortak ulusal amaç, ilke, yöntem ve standartların olmaması: Ulaşım planlarının hazırlanmasında yerel yönetimlere ve planları hazırlayanlara yol gösterecek ulusal sürdürülebilirlik, enerji, kirlenme, finansman gibi konularda uygulanması gereken, gelişmelere ve koşullara göre ulusal düzeyde belirlenen genel ilkeler ve amaçlar belirlenmediği için çelişkili uygulamalar gündeme gelebilmektedir.

Ulaşım planlama çalışmalarında sonucun önceden belirlenmesi: Ulaşım planlama çalışmalarında sürecin sonunda ortaya çıkması beklenen raylı sistem hatları, yeni yollar ve katlı kavşaklar bir ön koşul haline getirilmektedir. Genellikle ulaşım ana planlarının hazırlanmasının ardında bir raylı sistem hattının belirlenmesi amaçlandığı için, ulaşım planının hazırlanması işi bu hattın fizibilite etüdü ve avan projesinin hazırlanması ile tek bir paket olarak, hizmet alımı ihalesi yoluyla yaptırılmaktadır. Raylı sistem proje paketi ulaşım ana planının ayrılmaz bir parçası

olarak tanımlanmakta, örneğin ulaşım ana planı ihale şartnamesinde sonuçta ne uzunlukta bir raylı sistem hattının, kaç kilometre karayolunun yolun, kaç adet hemzemin ya da katlı kavşağın projelendirileceği iş tanımı içinde verilmektedir. Dolayısıyla ulaşım planlamasının raylı sistem ya da katlı kavşak önermeme şansı bulunmamaktadır.

Bu şartname çerçevesinde yapılan ulaşım planlama çalışmalarının talep tahmin modelleme çalışmalarında oluşturulan alternatif ulaşım sistemlerinde raylı sistem olmayan alternatifleri değerlendirmeye alınmamakta, mevcut altyapı ve kaynakları daha verimli kullanmayı amaçlayan çözümler ihmal edilmekte, toplu ulaşım hatları modelde birleştirilerek talebin raylı sistem eşiğini aşmasına çalışılmakta ve şartnamede istenen raylı sistem önerileri ortaya konmaktadır.

B. Ulaşım Planı Uygulama Sürecinde Yaşanan Sorunlar ve Yanlış Uygulamalar

Hazırlanmış bir ulaşım planının uygulanmasına ilişkin sık görülen eksik ve yanlış uygulama biçimleri aşağıdakilerden oluşmaktadır.

Plan önerilerinin uygulanmaması: Bu yaklaşım biçimi genellikle bir önceki dönemde hazırlanmış bulunan ulaşım ana planının yeni seçilen belediye başkanı tarafından uygulanmaması ve rafa kaldırılması durumudur. Özellikle ulaşım konusuna yaklaşım farkları bulunan yönetimlerin sık sık uyguladığı bu yaklaşımla önceki başkan döneminde hazırlanan örneğin toplu ulaşım ve yaya ağırlıklı bir ulaşım ana planının yerel yönetim değiştiğinde otomobil ağırlıklı bakış açısı ile yeni yollar açılması, katlı kavşaklar yapılması ve hatta Kalkınma Planı kararlarına aykırı olarak yeterli talep oluşmamasına rağmen raylı sistem yapılabilmesi için ulaşım ana planını görmezden gelmeleridir. Örneğin Antalya’da seçimden sonra gelen yeni yerel yönetim 2013 ortasında Belediye Meclisinde onaylanmış 2030 hedefli Ulaşım Ana Planı’nı yok saymakta ve henüz bir yıl geçmeden onaylı planda olmayan 10 adet katlı kavşak projesi ile birlikte yeni ulaşım ana planı ihalesine hazırlanmaktadır.

Plan önerilerini geciktirilmesi: Bazı yerel yönetimler, sürdürülebilirlik, çok-türlü toplu ulaşımın dengeli gelişimi, yaya ve bisiklet öncelikli olarak hazırlanmış ve onayladıkları bir ulaşım ana planının ilkelerinden bir süre sonra vazgeçmekte ve eski yaklaşımlara dönmektedirler. Ulaşım ve trafik sorunlarının karayolu yatırımları ile çözülebileceğine inanan toplum kesimleri, yükleniciler ve özellikle ara-toplulaşım işleticilerinin yönlendirme ve baskıları ile planda önerilen değişim ve kararlar geciktirilmekte, “zamana bırakılarak” unutulmaları hedeflenmektedir.

Plan önerilerinin önceliklerini değiştirme: Yerel yönetimler ulaşım ana planının

bir bütün olduğunu, proje uygulama planının kentin gelişen nüfus ve nüfusun mekânda dağılımına göre hazırlandığını dikkate alarak hazırlanan etaplamaya uymayan, ya da bazen ulaşım ana planının eşzamanlı geliştirilecek farklı katmanlarındaki projelerinin zamanlamasını değiştirerek uygulamaktadırlar. Örneğini Konya 2002 Ulaşım Ana Planı ile önerilen karayolu ve katlı kavşak yatırımları dört yılda tamamlanmış ve hatta planda önerilmeyen kavşaklar bile inşa edilmiştir. Ancak diğer konulardaki öneriler dikkate alınmamıştır.

Plan önerilerini kısmen uygulama: Bazı belediye yönetimleri hazırlattıkları ve onayladıkları bir ulaşım planının farklı katmanları arasında uyumlu olmayan tercihler yapmakta, önerilerin bir kısmını uygulayıp diğerlerini uygulamamaktadır. Örneğin Konya Ulaşım Ana Planı ile önerilen karayolu yatırımları önerilen yıllardan önce tamamlanırken planın otobüs ve minibüs düzenlemeleri, raylı sistemler, taksiler ve servis araçları ile ilgili önerileri uygulanmamış, bisiklet yolları ve şeritleri ise sadece yol genişletmesi ve katlı kavşak yapıldığında hatırlanmıştır.

Plan önerilerini usulsüz değiştirme: Bir ulaşım ana planını süreçlerine uygun olarak yaptırıp belediye meclisinden ve hatta bakanlıktan onaylattırdıktan sonra bazı yöneticiler plan kararlarını hiç bir teknik çalışma yapmaksızın değiştirerek uygulamakta, uygulamaların plana uygunluğu denetlenmemektedir. Örneğin, Gaziantep Ulaşım Ana Planı ile önerilen raylı sistem projesinin hem güzergâhı ve hem de talep tahminleri uyarınca 15 bin yolcu/saat/yön olan önerilen kapasitesi yerine 2400'e düşürülerek uygulanmıştır.

Plan dışı kararları plan kararıymış gibi uygulama: Bir ulaşım ana planının hazırlanıp onaylanmasının ardından yerel yönetimler ulaşım ana planında olmasa ve hatta plan ilkelerine aykırı olsa bile birçok projeyi "ulaşım ana planı ile önerildiği" söylemi ile gündeme getirebilmekte ve uygulayabilmektedir. Bu durum özellikle kentlerde yapılan katlı kavşaklarda uygulanan bir yaklaşım olarak görülmekte olup, olası muhalefet söylemlerini azaltmak için kullanılmaktadır.

Plana aykırı projelerin uygulanması: Mekânsal planlama kararları ile uyum içinde hazırlanan ulaşım planları mekânsal plan yaklaşımlarına aykırı tadilatlarla kısa sürede bozulmakta ardından ulaşım planı ilkelerine aykırı ulaşım projeleri gündeme gelmektedir. Plana uygun olmayan mekânsal kararlar için plan tadilatları yapılarak yeni durum yasallaştırılmakta, bu kararların getirdiği ulaşım projeleri için ulaşım planınsa tadilat yapılması gereği düşünülmeden plana aykırı ulaşım projeleri gündeme konmaktadır. İstanbul'daki 3. köprü, karayolu tüneli gibi projeler bu tür bir yaklaşımın sonucu olmaktadır.

2.0 Geleceğe Yönelik Uygulamalar ve Yenilikler

2.1 Temel İlkeler ve Öncelikler

Kentlerimizin gelişmesi ranta ve karar verici aktörlerin çıkarlarının optimizasyonuna dayalı olarak gelişirken, ulaşım planlaması da bu rant girişimlerini destekleyecek şekilde, karayolu ve bireysel ulaşım öncelikli olarak, ulaşımı verimli bir pazar ortamı olarak değerlendiren bireysel özel sahip-işleticilerin pozisyonlarını korumaları ve geliştirmeleri üzerine bina edilmektedir.

- Oysaki dünya kentlerinde ulaşım planlamasında temel belirleyici olan;
- taşıt değil, insan odaklı,
- sürdürülebilir ve çevre dostu,
- erişilebilir ve hakkaniyetli,
- verimli ve etkin toplu taşıma ağırlıklı

olma özellikleri sadece ulaşım etütlerinin ilk sayfalarında kalmakta, bu ilkelere dayalı somut öneriler bulunsa bile eksiksiz olarak uygulanmamaktadır.

Ulaşım planları ve raporları bir bütün olarak hayata geçirilememekte, kentlerdeki arsa ve yapı pazarının aktörleri ile ulaşım pazarı aktörleri plan kararlarını kendi çıkarlarını azaltmayacak şekilde uygulanmasını, ya da hiç uygulanmamasını sağlamaktadırlar.

2.2 Beklenen Yararları Sağlayamayan Yaklaşım ve Uygulamalar

Dünya kentlerinde yetmişli yıllardaki petrol krizlerinden bu yana uygulanmaya çalışılan yaklaşımların bir kısmı beklenen yararları sağlamamış, bazıları yeni sorunlar ortaya çıkarmış ve geleceğe yönelik yaklaşımlar listesinden düşmüştür. Gelecekteki ulaşım sistemlerinde artık yıldızı eskisi kadar parlamayan uygulamalar arasında park et-bin (park-and-ride) uygulamaları ile yeşil enerji olarak büyük ümitler bağlanan bio-yakıt uygulamaları öne çıkmaktadır.

Toplu ulaşım durakları çevresinde büyük alanları tüketerek yüksek yoğunluklu toplu ulaşım odaklı gelişmeyi (*TOD: transit oriented development*) engelleyen, yeşil alanları otoparka ve asfalta dönüştüren, ikinci dalga kentsel yayılma ve banliyöleşmeye sebep olan park et-bin uygulamalarından vazgeçilerek bu uygulamalar değiştirilmiştir. Bir çok kentte park et-bin alanları toplu ulaşım odaklı gelişme projelerine, parklara ve çocuk oyun alanlarına, sosyal ve ticari alt merkezlere dönüştürülmekte ya da otopark yeri gerektirmediği için daha az yer kaplayan otobüs aktarma (*ride-and-ride*), bisiklet bırakma (*bike and-ride*) ve yolcu alma-bırakma noktalarına (*kiss-and-ride*) dönüştürülmektedir. Park et-bin uygulamalarının merkeze yönelen otomobil trafiğini azaltmadığı, azalan araçların yerine yeni araçların

geldiği fark edilmiş, özellikle kentin yoğun bölgelerinde yapılan park et-bin alanlarının ise merkeze yönelen koridorlardaki yoğunluğu artırdığı pek çok örnekte saptanmıştır.

Yeşil yakıt olması için geliştirilen mısır ve kanola gibi bitkilerden elde edilen yakıtların bu amaçla kullanımının ekonomik ve çevreci olmadığı, insanlara gıda üretimi için ayrılması gereken çok büyük tarım alanlarının otomobillerin beslenmesine ayrıldığı, otomobilleri doyurma çabaları sonucunda toprağın tarımsal değerinin azalması gibi sonuçlar dikkate alınarak bu konudaki uygulamalar azalmıştır.

2.3 Beklenen Yararları Sağlayan Yaklaşım ve Uygulamalar

Yetmişli yılların sonlarından itibaren gündeme gelen talep yönetimi ve yolculuk azaltıcı uygulamaların bir bölümü yaygın olarak benimsenmiş, bazıları ise daha yavaş gelişme şansı bularak hala uygulanabilecek stratejiler arasında yerlerini korumaktadır.

Evden ya da mahalle ve semtlerdeki alt merkezlerden internet bağlantısı üzerinden ofis işlerini yapmaya dayanan evden çalışma (*tele-commuting*) uygulaması da henüz beklenen yaygınlığa ulaşamamış olmakla birlikte hala gündemde olan bir ulaşım talebini azaltıcı uygulama olarak güncelliğini korumaktadır.

Son kırk yıldır tartışılan ve uygulanan ulaşım düzenlemelerinden bir kısmı beklendiği kadar olmasa da kabul görerek uygulamada yer bulmuş, bazı uygulamalar ise gündeme geç gelmesine karşılık hızla yaygınlaşarak benimsenmiştir. Genel olarak son dönemlerde dünya kentlerinde “paylaşım” ilkesi öne çıkarak bisiklet, otomobil ve yolculuk paylaşımları uygulamada yaygınlaşmıştır. Ulaşım aracı paylaşımları kent bisikletleri ya da kiralık bisikletler (*bikes share*), otomobil ve kamyonet paylaşım kulüpleri (*car share*, *zipcar* gibi) ya da bisiklet paylaşımının benzer otomobil paylaşımları (*Paris*, *Autolib*), otomobil yolculuklarının paylaşımı (*ride share*) uygulamaları kentlerde yeni bir vizyon oluşturmaya başlamıştır.

Altyapı paylaşımları ise özellikle toplu ulaşım türlerinde yeni bir bakış açısı yaratarak altyapının daha etkin kullanımını sağlamıştır. Anahat demiryolu ve banliyö hatlarında giden tramvay ve hafif raylı sistemler, tramvay hatlarını ortaklaşa kullanan otobüsler, karayolu üzerinde giden lastik tekerlekli tramvaylar ve metro-büsler artık ulaşım türleri arasındaki farklılıkları azaltmakta ulaşım planlama ve işletmeciliğine esneklik getirmektedir.

Ulaşım planlamasında giderek daha çok önem kazanan bir konu olan kentlilerin ve kullanıcıların “kararlara katılımı” yaygın olarak benimsenmiş ve artık yasal proje hazırlama süreçlerine girmişken son dönemde beklenmedik eleştiriler ortaya çıkmaya başlamıştır. Planlama uzmanlarından gelen bu eleştirilerde, benimsenen ka-

tılım süreçlerinde teknik uzman görüşlerinin, ayrıntılı ve uzun bilimsel çalışma sonuçlarının kararlar üzerindeki etkisinin ortadan kalktığı, konu üzerinde bilgisi olmayan ve sadece kendisini düşünen sıradan vatandaşın kararlarda belirleyici konumuna geldiğinden şikayet edilmektedirler. Kentlerimizdeki planlama ve uygulamada karar süreçlerinde ise politikacı ve işletici/yüklenici gruplarının belirleyici olduğu dikkate alınarak katılım süreçlerinin yeni bir yaklaşımla tanımlanması gerekmektedir.

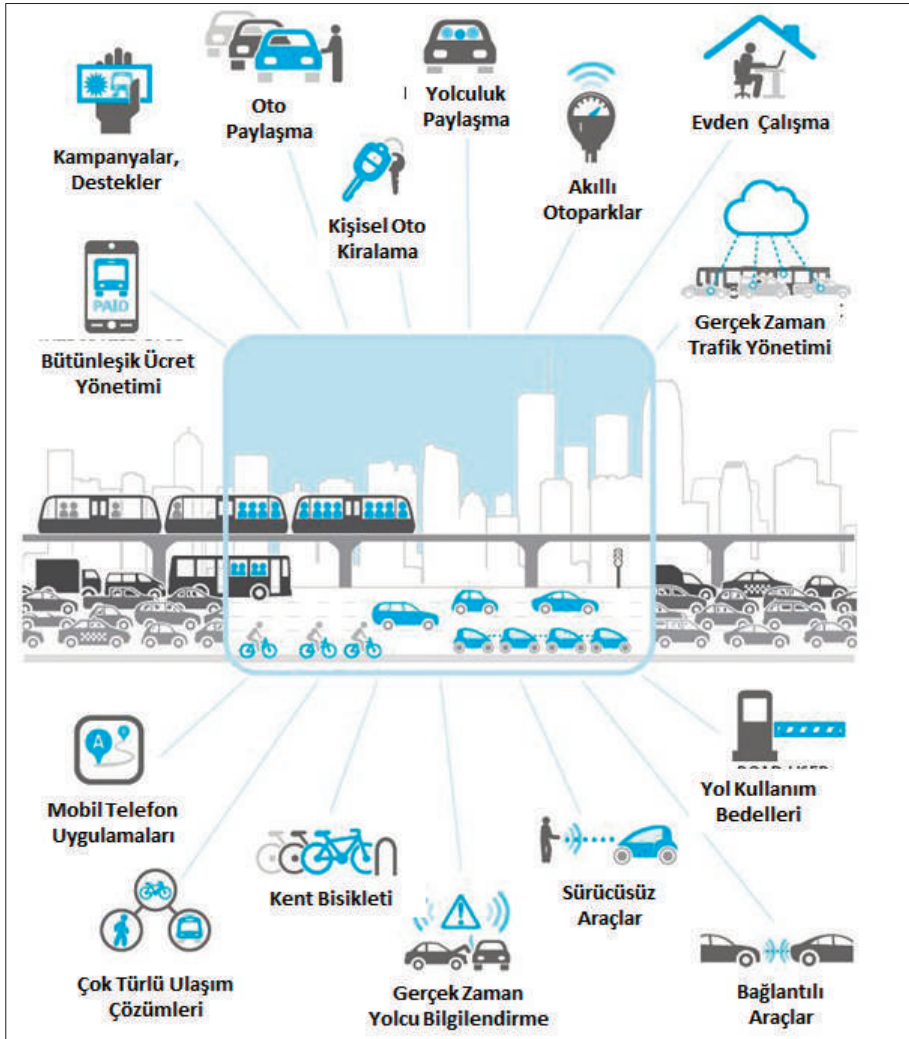
Kentlerde giderek artan ulaşım sorunları ve trafik sıkışıklığı, mekânsal planlama yaklaşımlarında ulaşım unsurunun giderek daha fazla öne çıkarılmasına yol açmakta, bir anlamda “ulaşıma göre mekânsal planlama” tartışmaları yaratmaktadır. Bu tür bir bakış açısı ve yaklaşım sonunda toplu ulaşım odaklı gelişme (*TOD*), toplu ulaşım kentleri (*transit cities*), otomobilsiz kentler (*car free cities*), otomobilleri azaltılmış kentler (*car light cities*), bisiklet kentleri (*bike cities*), yaya kentleri (*pedestrian cities*) gibi kavramlar, sloganlar, yaklaşımlar ve uygulamalar gündeme gelmektedir.

Ulaşım yatırımlarının mevcut yolculuk taleplerindeki artışını hızlandıran etkileri olarak tanımlanabilecek “kışkırtılmış talep” (*induced demand*) bir çok ülkede uzun bir süredir ulaşım planlama çalışmalarında dikkate alınması zorunlu bir unsur olarak yasal çerçevede ve süreçlerde yerini almıştır. Ülkemizde ise henüz hiçbir ulaşım planlama çalışmalarında dikkate alınmayan kışkırtılmış talep konusu dış finansman kaynakları ile uygulanacak projelerin şartnameleri yoluyla uygulamalara girmeye başlamıştır.

Raylı sistem etüt şartnamelerinde kullanılması öngörülen talep tahmin benzetim modelleri otomobil ve toplu ulaşım yolculuklarını modelleyip tahmin ederek gelecekteki karayolu ve toplu ulaşım yatırımlarının kapasitelerinin belirlenmesinde kullanılmaktadır. Ancak ulaşım planlama çalışmalarının “tahmin et ve karşıla” (*forecast and provide*) amacının ötesine geçmiştir. Benzetim modelleri artık bütünsel çok-türlü işletme optimizasyonlarına ve talep yönetim işlevlerine yönelik kullanılmaya başlandığı için modellerin otomobil ve toplu ulaşım taleplerinin yanı sıra yaya ve bisikletli taleplerini tahmin etmesi, tanımlanan alanlarda ve kent bütününde iklim değişikliği etkilerinin azaltılması, düşük emisyon bölgeleri yaratılması, güvenli trafik bölgeleri oluşturulması, karbon azaltma hedeflerinin sağlanması, kent/bölge/koridor düzeyinde yakıt, yolculuk süresi, hız, aktarma sayısı gibi konulardaki hedeflere ulaşılması gibi amaçlara yönelik kullanılmaktadır. Kentlerimizde yapılan ulaşım planlama çalışmalarındaki modeller henüz otomobil ve toplu ulaşım taleplerinin belirlenmesi dışındaki amaçlarla kullanılmamaktadır.

2.4 Yeni Eğilimler ve Beklentiler

Kısa bir süre içinde ortaya çıkan bazı teknolojik gelişmeler kentiçi ulaşımda çok hızlı ve çok temelden değişiklikleri gündeme getirmiştir. Küresel konum belirleme, mobil telefonlar, araç algılayıcılar ve diğer dijital veri toplama ve iletişim teknolojileri kentiçi ulaşımda boyutları ve kapsamı hızla genişleyen bir devrimi başlatmıştır. Her ulaşım aracı, her yolcu ve sürücü, her yolculuk bedeli toplama aracı bir dijital veri denizine kesintisiz bilgi göndermektedir (Şekil-3). Artık temel

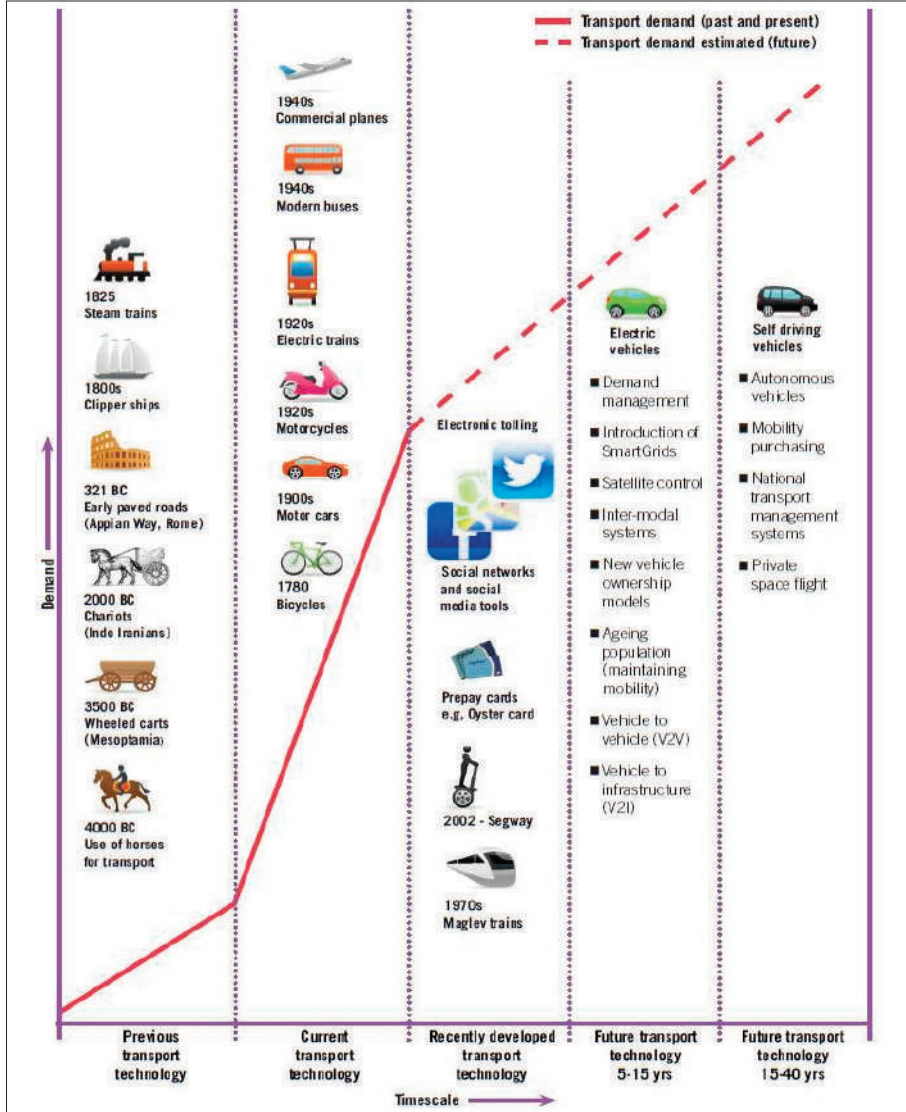

Şekil-3 Bilgi Paylaşımı ve İletişime Dayalı Ulaşım Sistemi Unsurları

Kaynak: Fishman, 2012

TÜRK KENTLERİNDE ULAŞIM PLANLAMASININ SORUNLARI VE GELECEĞİ

eksiklik bu bilginin organizasyonu, işlenmesi ve kullanılması konusunda ortaya çıkmakta ve bu başarılı olduğunda kentiçi ulaşım planlamasının tüm veri sorunları çözülebilecek kent ulaşımının geçek zaman bilgilerine dayalı bir ulaşım modeli ile geleceği planlanabilecek, daha da önemlisi işlemekte olan mevcut sistemin optimizasyonu kolayca sağlanabilecektir.

Şekil-4 Ulaşım Teknolojilerinin Gelişimi

Kaynak: IETS-ITS/UK, 2014

Kentlilerin ve kentteki ulaşım araçlarının büyük bölümünün gerçek zamanda izlenmesi ile oluşan veri tabanının bulutta toplanması, bu verilerin kitle kaynak (*crowd sourcing*) yaklaşımıyla herkese açık bir şekilde kullanılması radikal bir yaklaşım olarak bugünden bazı kentlerde yaşama geçirilmeye başlanmıştır. Artık bu şehirlerde isteyenler bu bilgilere ulaşabilmekte ve sistemin iyileştirilmesi ve ulaşım sisteminin daha kolay ve etkin kullanımını için mobil telefonlar, tabletler ve kişisel bilgisayarlar kullanılmak üzere uygulamalar geliştirmektedir.

Bireysel ve toplu ulaşım türlerinin kullanıcıları, altyapıları, araçları, işleticileri, bilet ve iletişim sistemleri toplanan bu veriler kullanılarak bütünleşik, bağlantılı, güvenli ve akıllı bir “sistemler sistemi” olarak tasarlanabilecek (**Şekil-4**), kendini yönetip, planlayarak geliştirilebilecektir. Birbirleri ile her an iletişimde olan araçlar, sistemler şu anda deneme aşamasında olan sürücüsüz araçlarla birlikte kendini planlayan ve geliştiren bir yapıya dönüşebilecektir.

3.0 Gelişmeleri Yakalamanın Adımları

Kentsel ulaşımın planlaması, uygulaması ve işletmesinde dünyada bir gelişme spiriline girildiği bu dönemde kentlerimizdeki girdap ise ters yönde, kontrolsüz ve olumsuz gelişmeler olarak yaşanmaktadır. Kentlerimizde yaşanmakta olan olumsuzlukların bitirilmesi ve ulaşımındaki gerilemenin gelişime dönüştürülmesi amacıyla atılması gereken adımlar özetle aşağıda sıralanmaktadır.

Mekânsal Planlamanın Yeniden Yapılandırılması

Günümüzde kentlerimizde ranta dayalı mekânsal planlama ve kentsel “gelişme” uygulamaları devam ettiği sürece kentsel gelişmenin yarattığı ulaşım sorunlarının çözümünde ulaşım planlamasının hiçbir katkısı beklenmemelidir. Bilimsel yöntemlere uygun olarak nazım imar planı gereksinmelerine cevap verecek şekilde hazırlanmış bir ulaşım ana planının geçerliliği ilk nazım imar planı tadilatı onaylanana kadar olabilir. İlk plan tadilatından itibaren ulaşım planının geçerliliğinin sorgulanması gerekecek, plan değişiklikleri ile gelen ek yoğunluklar ve değişikliklerin miktarı ulaşım planının amacından sapma ve uygulanabilme şansını yitirme düzeyini de belirleyecektir. Diğer bir deyişle kentlerimizdeki mevcut mekânsal planlama pratikleri devam ettiği sürece yapılacak ulaşım planlaması çalışmalarından herhangi bir yarar beklenmemelidir

Ulaşım Planlaması Yasal ve Kurumsal Yapısının Düzenlenmesi

Ülkemizde ulaşım planlaması, projelendirmesi ve uygulaması konusunda yasal çerçeve eksik ve belirsizdir. En kısa sürede bu eksikliklerin giderilmesi, yetki, görev, sorumluluk ve süreçlerin açıklıkla belirlenmesi gerekmektedir. Bu çerçeve belirlenirken ulaşım planlama ve uygulanması konusundaki kaynak akımları ve

süreçleri de netleştirilmelidir. Mekânsal planlarla ulaşım planlarının uyumlandırılması, uygulama ve denetim sorunları, planlama ve işletme ilişkilerindeki sorunlar ve belirsizlikler bu çerçevede çözülmelidir.

Ulusal Ulaşım Planlama Önceliklerinin Belirlenmesi

Ulaşım planlaması kararlarında uyulması gereken genel ilkeler, amaçlar, öncelikler ve hedefler ulusal düzeyde belirli aralıklarla belirlenmeli ve bunlar planlama, uygulama ve finansman kararlarındaki öncelikleri de oluşturmalıdır. Ulusal düzeyde belirlenecek bu ilkeler ve standartlar, çağdaş gereksinmelerin, uluslararası anlaşmalarla gelen yükümlülüklerin ve teknik gerekçelerin yerel uygulamalara yansımalarını sağlamalıdır.

KAYNAKÇA

Fishman, Tiffany Dovey, 2012. *Digital-Age Transportation: The Future of Urban Mobility*, Deloitte University Press, Deloitte Development LLC. <http://dupress.com/articles/digital-age-transportation/>

Litman, Todd, 2014. *The Future Isn't What It Used To Be: Changing Trends And Their Implications For Transport Planning*, Victoria Transport Policy Institute. <http://www.vtpi.org/future.pdf>

IETS-ITS/UK, 2014. *Local Authority Guide to Emerging Transport Technology*, The Institution of Engineering and Technology, 2014, <http://www.theiet.org/factfiles/transport/emerging-trans-page.cfm?type=pdf>

Öncü, Erhan. 2011. *Ulaşım Ana Planı Nedir? Nasıl Kullanılır?*, Mimarın İlkbahar Sayısı Haziran 2011 Konya Mimarlar Odası, http://www.konyamimod.org.tr/078/index2.php?option=com_flippingbook&Itemid=78&book_id=8

Tsay, S. & Herrmann, V., *Rethinking Urban Mobility: Sustainable Policies for the Century of the City*, 2013, Carnegie Endowment for International Peace, http://carnegieendowment.org/files/urban_mobility.pdf

KENTSEL ULAŞIMIN KENTLERİMİZ İÇİN YENİ BİR BİLEŞENİ: PARK ET-DEVAM ET SİSTEMİNİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK YÖNÜNDEN İRDELENMESİ

Prof. Dr. Hülagü KAPLAN

Gazi Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Araş. Gör. H. Gül ÖNDER

Gazi Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

ÖZET

Geleceğin kentlerini yeryüzü değerleri ile barışık ve yaşanabilir kılmak için, kentlerin geleceğinin sürdürülebilirlik ilkeleri ile planlanması bir gereklilik olarak bilinmelidir. Bu anlamda, sürdürülebilir kentsel gelişmenin gerçekleştirilmesindeki en önemli etkenlerden birisi kentsel ulaşımında sürdürülebilirliğin sağlanmasıdır. Genişleyen sınırlarla büyükşehirlerin ve şehirlerin birbirlerine eklemesiyle aglomerasyonların oluşmaya başladığı bu evrede gelecekteki ulaşım yapısının farklılaşması, günlük yolculuklarda birbirine eklemiş çoklu yolculuk taleplerinin ortaya çıkması olasıdır. Bu “günlük” yolculuklarda kentli halkın binek otosu (özel otomobil ve kurumsal binek taşıtı) kullanımını özendirilmeyen, toplu taşıma kullanımını destekleyen, farklı türden yolculukları bütünleştiren ulaşım sistemlerinin tercih edilmesi ulaşımına bağlı sorunların üstesinden gelmede çağdaş çözümler sunacaktır.

Yayılarak büyüyen kentler, özellikle üçüncü boyutta değişen makroform ve çoklu yolculuk taleplerinin ortaya çıkması sonucunda kentsel ulaşım alt yapısının, özellikle ulaşım sistemleri ve ulaşımın mekânsal yapılanması bileşenlerinde, yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Temel müdahaleler ülke ve bölge planlaması kapsamında planlama kararları ve bu kararların uygulanması olarak yapılmadığı sürece, kentlerimizin aldığı göç, kent içi mekânların kütle ve gabari gibi mekâna egemen hacim değişikliklerinin dönüşüm adı altında yaşandığı günümüzdeki hızlı değişim

KENTSEL ULAŞIMIN KENTLERİMİZ İÇİN YENİ BİR BİLEŞENİ: PARK ET-DEVAM ET SİSTEMİNİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK YÖNÜNDEN İRDELENMESİ

sürecinde kentlerimizde ulaşımda yaşanan trafik kilitlenmesini, mekânsal kilitlenmeyi ve çevre kalitesinin daha da bozulmasını önleyebilmek için sürdürülebilir ulaşım önlemlerine başvurulması kaçınılmaz olacaktır.

Özellikle kentlerimiz ulaşımında çevre duyarlı, eşitlikçi, sürdürülebilir ve bütünlüklü ulaşım sistemlerinin gelecekte tercih edilmesi bir zorunluluk olarak görülmelidir. Bu nedenle, ulaşım talep yönetimi araçlarının zaman ve mekânsal kalite gözetilerek, senkronize edilmesi ulaşımın planlanmasında önem kazanmaktadır. Bu araçlardan birisi *Park & Ride (Park Et-Devam Et)* dir.

Bu bildiriye ülkemiz ulaşım literatüründe henüz yer almaya başlayan ve kentlerin geleceğine olumlu katkılar sağlayabilecek bir ulaşım bileşeni olan *Park et-Devam et (P+D)* sistemlerinin kentsel ulaşımın sürdürülebilirliğine katkısına değinilmektedir.

Anahtar kelimeler: Park & Ride: Park et-Devam et, Sürdürülebilir Kentsel Geleşme, Sürdürülebilir Ulaşım Planlaması, Ulaşım Talep Yönetimi.

GİRİŞ

Sürdürülebilirlik

Sürdürülebilirlik, çok farklı anlamlarda ve alanlarda kullanılacak, farklı boyutlarıyla ele alınabilecek bir kavramdır. Bu açıdan doğal çevreye ilişkin birçok varlığın devamlılığı ve tekrardan kullanılabilirliği için korunarak sürekliliğinin sağlanması olarak genelleylebiliriz.

Sürdürülebilirlik artık yalnız Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği gibi kuruluşların başvurduğu bir kavram değil; Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu gibi finansal küresel yapılanmanın da kelime dağarcığında yer alan bir kavramdır. Kavramın kullanılmasını yaygınlaştıran en önemli bir etken, ilkelere yaşamın her sahasını kapsayacak biçimde belirlenmiş olması ve bu ilkelere göre her alan ve sektördeki uygulamaların uluslararası kararlar demeti ve belli kararlar için de, yaptırımlara bağlanmış olmasıdır.

Karbon salınımı başta olmak üzere küresel kirleticilerin ve yerel kirleticilerin önemli bir kaynağı olan ulaşımda süreç ve önceliklerin belirlenmesi ve yeryüzü ile barışık kararlar alınması ulaşım ekolojik yaklaşımı gerektirmektedir. Ulaşımında sürdürülebilirlik bu amaca yönelik ilkelerin ve hedeflerin belirlenmesini kapsayan bir dinamik durumdur ve dolayısı ile bir süreç ve prosedür bütünüdür.

Tanım olarak sürdürülebilirlik, en genel anlamda, günümüzde var olan kaynakların dikkatli kullanılarak gelecek kuşakların da ihtiyacını karşılayabilecek şekildeki bir yaşam biçimini özetlemektedir (Kellog ve Pettigrew, 2013). Sürdürülebilirlik

bu yaşam biçimi içerisinde bireyin hayat döngüsünde sahip olduklarını gelecek kuşakların da elde edebileceği şekilde dikkatli kullanması ve koruması anlamına gelmektedir.

1987 yılında yayınlanan Brundtland Raporunda ise “bugünün ihtiyaçlarını gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme olanaklarından ödün vermeden karşılamak” olarak tanımlanmaktadır (Anonim, 1987). Burada esas amaç hem bugünün gereksinimlerini karşılamak hem de gelecekte çevresel değerlerin tükenme olasılığı göz önünde bulundurularak şimdiden dikkatli bir şekilde kullanımını özendirme. Dolayısıyla gelecekte yaşayacak kişiler ve yaşanacak zamanlardan ödünç alınan bir değer olarak da bakılabilir.

Sürdürülebilir Ulaşım Planlaması

Ulaşım günümüzde artık sadece bir yerden bir yere yapılan kişi, mal, eşya veya hizmet akımı olarak kavranmamalıdır. Ulaşım bugün, özellikle erişebilirlik ve hareketlilik bağlamı ulaştırma ve dolaşım işlevlerini içeren, alt yapısı ve üst yapısı ile bir bütün olarak; aynı zamanda çevresel ve doğal kaynakların korunarak bu durumu sürdürülmesinde de rol ve sorumluluğu ile kavranmalıdır.

OECD tarafından yapılan tanıma göre sürdürülebilir ulaşım “yenilenebilir kaynakların kendilerini yenileme kapasitesini aşmadan ve yenilenemeyen kaynakları alternatif olan yenilenebilir kaynaklarla ikame ederek kullanıp, kentli sağlığını ve çevreyi tehdit etmeyerek bireysel ulaşımı ve erişimi sağlamak” olarak tanımlanmaktadır (OECD, 1996)

Sürdürülebilir ulaşım planlaması ise, kentsel ulaşımında öncelikle çevre duyarlı, erişilebilirlik temellidir. Yapılı çevrede çevre kalitesini, doğal ve kültürel varlıkları ve dokuyu koruyan, insan odaklı, yayaları ve bunların içinde hareket kısıtlılığı bulunanları gözetip; binek otosu kullanımını özendirmeyen, toplu ulaşım sistemleri ile, yayalık dâhil motorsuz ulaşım öncelik veren ve bunların birbirleri ile uyumlu ilişkilendirilmesini destekleyen bütüncül bir yaklaşımı benimseyen, bir planlamadır.

Geleneksel ulaşım planlama yöntemlerinden farklı olarak bu yöntemlerin sürdürülebilir olamamasının nedenlerini ortaya çıkarıp gerçek anlamda sürdürülebilir seçenekler üretilen planlardır. Sürdürülebilir ulaşım planlaması yapılırken verilecek kararlar ve oluşturulacak ilkeler sürdürülebilirlik ön şartına bağlanarak değerlendirilmeli ve ulaşım planları hem üst ölçekte hem de ayrıntılı alt ölçek planlarda (tasarım ve uygulama) bu durum göz önünde bulundurularak gerçekleştirilmelidir.

1. ULAŞIMIN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİNE İLİŞKİN ULUSLARARASI DENEYİMLER

Çağdaş Ulaşım Sorunları

Dünya ülkelerinde 80’li yıllarda ortaya çıkan kentsel çevrenin sürdürülebilirliği ve yaşam kalitesinin yükseltilmesi yaklaşımının benimsenmesiyle birlikte, çoğu geleneksel ulaşım sistemi yerini yeni sistem ve türlere bırakmıştır. Fosil yakıt kullanımının egemen olduğu yıllardan günümüze geldikçe gelişen teknolojiyle birlikte hem taşıt türleri değişmiş hem de taşıtlarda kullanılan yakıt türleri değişkenlik göstermiştir. Bu bağlamda ulaşım sorunları teknolojik gelişmelerle doğru orantılı bir şekilde çağına ayak uydurmaya başlamıştır.

Sürdürülebilir olarak planlanmayan “yayılan kent” formunun ulaşım talebinin karayolu ve otopark arzının artırılması ile karşılanması bireysel motorlu taşıt sahipliğini artırmış, bu yönde binek taşıtı odaklı konvansiyonel çözüm önerileri üretilmesi ile bu ulaşım sistemlerinin çevresel ve insani değerlere verdiği zararlar üstesinden gelinemez hal almıştır. Bu durum beraberinde motorizasyonun artışı, trafik sıkışıklığı, zamanı verimli kullanamama, insan sağlığının bozulması, doğal çevrenin giderek bozulması, sera gazı salınımı ile küresel iklim değişikliği gibi katlanarak artan problemlere neden olmuştur. Kentsel ulaşımında yaşanan bu darboğazlar insani ve çevresel değerlerin sürdürülebilirliği konusunda çağdaş çözüm önerilerinin geliştirilmesini zorunlu kılmıştır.

Sürdürülebilir Ulaşım Planlanmasında Uluslararası Deneyimler

Dünya kentlerinde doğal ve yapılı çevrenin devamlılığını sağlayabilmek amacıyla küresel ölçekli toplantı ve konferanslar düzenlenmiştir. Böylece kaybolan kentsel ve çevresel miras yeniden kazanılması için çaba sarf edilmiştir. Sürdürülebilir gelişme kavramı uluslararası ölçekte ilk defa 1972 yılında Stockholm’de düzenlenen *Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı*’nda “*insan çevresinin korunup geliştirilmesi, doğal sistemlerin korunması*” olarak tanımlanmıştır. Sürdürülebilirlik ise “*bugünün ve gelecek nesillerin ihtiyaçlarına göre hava, su, toprak, bitki ve hayvan yaşama ortamları da dâhil, dünyanın doğal kaynaklarının nitelikli bir şekilde planlanarak doğal ekosistemlerin korunmasını*” esas almıştır (Jackson, 2007).

Stockholm’de gerçekleştirilen *İnsan Çevresi Konferansı*’nın ürünü olarak ortaya çıkan *Habitat I İnsan Yerleşmeleri Programı*’nda sürdürülebilirlik, yaşam kalitesi ve eşitlik konularına odaklanılması ile kentsel çevrenin sürdürülebilirliğini en fazla etkileyen unsurun ulaşım olduğu gündemde ele alınmıştır. Habitat I’de yer alan C-13 ve C-14 maddelerinde ulaşımında sürdürülebilirlik ve bütünlüklüğe gönderme yapan konulara değinmiştir. Programın B-12 maddesinde yaşam kalitesini artır-

mak için kolay erişilebilir kentsel hizmet alanlarıyla tesislerin daha iyi entegrasyonunu sağlamak, C-13 maddesinde canlıların kaliteli havayı solumaları için salınımı kısıtlayıp taşıt kaynaklı kirlilikleri önlemek, C-14 maddesinde çocuklar, yaşlılar ve özürülülerin ihtiyaçlarına uyan yenilikçi ulaşım türlerini üretmek, ulaşımda güvenlik için yaya-taşıt ayrımını sağlamak, kısa vadeli ulaşım gelişmeleri için daha verimli kullanımı sağlamış olmak, motorlu bireysel taşıt kullanımını sınırlandırmak için toplu taşımaya teşvik konularında değerlendirmeler yapılmıştır (www.habitat.igc.org, 1976).

1988 yılında, Avrupa Parlamentosu tüm yayaların, sağlıklı bir çevrede yaşama, kamu mekânlarını rahat bir biçimde kullanma haklarını bildiren, çocuk, yaşlı ve engellileri gözeterek “*Avrupa Yaya Hakları Kartası*’m” kabul etmiştir (Kaplan, 2009a). Bu düzenlemeyle kent içi ulaşımlarına yaya olarak başlayan ve yaya olarak sonlandıran bireylerin kentte ayrıcalıklı olması gerektiğine değinilmiştir.

1992 yılında düzenlenen “*Çevre ve Kalkınma Konferansı*’nda” ulaşım, sürdürülebilirlik, enerji tüketimi, ozon tabakasının incelenmesi ve aşırı hava kirliliği arasındaki bağlantılar incelenmiştir (Jackson, 2007).1996 yılında Vancouver’da düzenlenen “*OECD Uluslararası Konferansı*”nda ilk defa *Sürdürülebilir Ulaşım İlkeleri* belirlenmiş, taşıtların hareketliliğinden ziyade kişilerin erişiminin esas alınması (insan odaklı yaklaşım), ulaşım sistemlerinin tür-zaman-mekan-bilet entegrasyonunun sağlanması ve ulaşım kaynaklı kirliliğin önlenmesi konusundaki ilkelerin önemine değinilmiştir (OECD International Conference, 1996)

2003 yılında Avrupa Şehircilik Konseyi “*Bruges Deklarasyonu*” ile Avrupa’da şehirciliğin başa çıkması gereken sorunlar arasında, kentsel mekânlarda kalite kaybının yaşanması, kentsel ulaşımda binek taşıtı egemenliğinin olumsuz sonuçlar doğurması gösterilmiştir. Avrupa Şehircilik Konseyi’nin 2004’te yayınladığı *Stockholm Kartası*’nda ise ulaşımın eşgüdümlü, bütünleşik olması; bölgesel ulaşımdan yaya hareketine kadar bütünleşmesinin gerçekleştirilmesi; kent merkezlerinin yürünebilir, toplu taşıma ile desteklenen, binek taşıtı gerektirmeyen merkezler olması öngörülmektedir (Kaplan, 2009a).

2011 yılında Birleşmiş Milletler tarafından yayımlanan “*Yeşil Ekonomi Raporu*”nda on temel sektörde gelişme hedeflenmiştir. Ulaşım ve enerji sektörleri de bu hedefler içerisinde ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir. 2050’ye kadar enerjiye olan küresel talebin % 40 daha düşük olacağı daha yeşil ekonomiler üzerinde durulacağı ve CO₂ salınımının üçte bir oranında daha da azaldığı daha yeşil düzenlemeler planlanacağına değinilmiştir (Jackson, 2007).

Ülkemiz geliştirmekte olan geçiş ülkesi sayılarak ve 2013’e kadar karbon salımı azaltımına gitmemek şartıyla 2009 yılında küresel düzeyde bir anlaşma olan *Kyoto Protokolü*’nü imzalamıştır (BM Kyoto Protokolü, 2005). Üzerinden bir yıl geçmesine rağmen halen ülkemizde bu yönde köklü değişiklikler gerçekleştirileme-

KENTSEL ULAŞIMIN KENTLERİMİZ İÇİN YENİ BİR BİLEŞENİ: PARK ET-DEVAM ET SİSTEMİNİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK YÖNÜNDEN İRDELENMESİ

miştir. Artık bu durumda ülkemizin de sera gazı azaltımına yönelik politika ve stratejiler geliştirmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Dünya kentlerinde gerçekleştirilen toplantılar ve alınan kararlar ışığında sürdürülebilirlik çerçevesi içerisinde ulaşım alanında üzerinde hassasiyetle durulması gereken konular ön plana çıkmıştır. Bu bağlamda geçmişten günümüze bu düzenlemelerden hareketle ülkemiz kentlerinin ortak geleceği için Şekil 2.1'deki eksenlerde insan ve çevre odaklı çözümler üretilebilir.

Şekil 1.1. Sürdürülebilirliğin gelişim eksenleri

Bu bağlamda yaşam kalitesi yüksek bir kentsel çevrede yaşamak için sürdürülebilir kentsel gelişim ilkeleri belirlenmelidir. Bu ilkeler içerisinde ilk sırayı kentleri en fazla tüketen ulaşım konusuna vererek sürdürülebilir ulaşım politikalarının üretilmesi gerekmektedir. Ulaşımında sürdürülebilirliği sağlamak için de farklı ulaşım türlerini birbirine entegre edip aynı zamanda binek taşıtı kullanımını caydırıcı politikalarla da desteklenen çevre dostu toplu taşımanın kullanımına teşviki sağlayan sürdürülebilir bütünlük ulaşım sistemlerinin kentlerde tecih edilebilirliğini artırmak gerekmektedir.

2. ÜLKEMİZDE SÜRDÜRÜLEBİLİR ULAŞIMA İLİŞKİN YASAL KAPSAM

Kent içi ulaşım ve ulaşım planlamasının özgün bir yasal çerçevesi bulunmamaktadır. Çok sayıda yasa ve yönetmelikten oluşan kentsel ulaşım ile ilgili mevcut yasal kapsam önemli çelişkiler ve boşluklar barındıran parçacı bir yapıya sahiptir. Kentsel ulaşımında sorunların azaltılması, sürdürülebilir ve verimli ulaşım alt yapısı ve üst yapısı için yasal ve yönetsel düzenlemelere gereksinim duyulmaktadır.

Ulaşımında Enerji Verimliliğinin Artırılmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik(2007) 8.maddesi ile kent merkezlerinde taşıt kullanımını azaltıcı uygulamalar istenmektedir. Aynı madde, motorlu taşıtların şehir girişinde park edebilmesi için otopark kurulması ve sürücülerin şehir merkezine gidiş ve dönüş güzergâhlarında toplu taşıma taşıtlarının yer alması gerekliliğini getirmektedir. Yönetmeliğin 10. maddesi kentlerde trafiği rahatlatmak ve yollardaki sıkışıklığı önlemek için otoparkların kurulmasını önermektedir. Toplu taşıma özellikle nüfusu 250.000'in üzerindeki belediyelerin kent içi toplu taşımaya yönelik yükümlülükleri konusundaki 16. Madde ile de, dolaylı yoldan da olsa ilk sürdürülebilir ulaşım için otopark alanlarının kentler için öneminden söz edilmiş, toplu taşıma

teşvik ve kent çeperinde otopark alanlarının oluşturulmasına yönelik öneriler yapılmıştır.

Yönetmelik yukarıda tanımlanarak, çeşitli belge dayanakları ile açıklanan sürdürülebilir ulaşım çerçevesine uygun hükümler içermekte ve yükümlülükler getirmektedir. Ancak, iki konuda zayıftır. Bunlardan birincisi, genel doğrultusundan ciddi sapmaların, dolayısı ile potansiyel uyumsuzluk konularının da aynı yönetmelikte yer almış olmasıdır. Diğer zayıf tarafı ise, hüküm ve yükümlülüklerin tamamının süreye bağlanmamış olmasıdır (Kaplan, 2009).

2012 yılının Aralık ayında yayınlanan On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Yasa *Yeni Büyükşehir Yasasıyla* birlikte birçok kentimiz büyükşehir statüsüne getirilmiş, bu kentlerin yönetim sınırları genişlemiş, kentsel ulaşımına bağlı sorunlar kent sınırına kadar dayanmıştır. Ulaşılabilirliğin başlı başına sorun olduğu kentlerde yeni düzenle birlikte erişilebilirliğe ilişkin sorunlar da katmerlenmiştir. Bu durum kentli halkın yaşam kalitesinin azalacağı ihtimalini ortaya çıkarmış, böylece binek otosu (özel otomobil vb.) kullanımına bağlı problemlerin önüne geçebilmenin öncelikle binek otosu kullanımını azaltıp toplu taşıma kullanımını artıracak çözüm önerilerinin üretilmesinden geçeceği gerçeğini gözler önüne sermiştir.

Dünyada sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir ulaşım konusunda yukarıda bahsedilen gelişmeler yaşanırken ülkemizde de çeşitli kurumlar tarafından ulaşımında sürdürülebilirliğe yönelik çalışmalar yapılmaktadır. 2013 yılında düzenlenen 11. Ulaştırma Şurasında kentsel ulaşım sektörlerinden ve üniversitelerden uzmanların ve toplum kuruluşları (STK) temsilcileri ile meslek odaları temsilcilerinin katılımı ile kurulmuş olan Kent İçi Ulaşım Komisyonunca hazırlanan Rapor kent içi ulaşımı 7 ana eksenle değerlendirmiştir. Bu eksenlerde önceliği sürdürülebilirlik ve erişebilirlik almış ve üçüncü olarak da ulaşımında güvenlik üzerinde durulmuştur. Ulaşım vizyonunun ana teması “insan odaklı” ve “herkes için” çözüm üretmesi gerekliliğinden hareketle “Herkes İçin Ulaşım ve Hızlı Erişim” olarak belirlenmiştir.

11. Ulaştırma Şurası Sonuç Bildirgesinde (2013) yer alan, kent içi ulaşım sektöründe hedefler şöyledir:

- Kent içi ulaşım planlarının, imar planları ile entegrasyonunun sağlanması,
- Toplu taşıma hizmeti geliştirilerek raylı sistemlerin yaygınlaştırılması ve yeterlilik payının artırılması,
- Kentlerde Akıllı Ulaşım Sistemlerinin yaygınlaştırılması ve Ulusal Akıllı Ulaşım Sistemiyle entegrasyonunun sağlanması,

KENTSEL ULAŞIMIN KENTLERİMİZ İÇİN YENİ BİR BİLEŞENİ: PARK ET-DEVAM ET SİSTEMİNİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK YÖNÜNDEN İRDELENMESİ

- Yayalaştırılmış bölgelerin ve bisiklet ulaşımının yaygınlaştırılması,
- Ulaşım türlerinin erişilebilirlik standartlarının iyileştirilmesi,
- Şehir içinde farklı ulaşım türleri arasında güzergâh, altyapı, ücret ödeme sistemleri ve zaman çizelgesi açısından entegrasyonun sağlanması ve otopark yönetim sisteminin kurulması,
- Tüm kentlerimizde; ulaşım türlerinin entegre edilmesi için demiryolu, havalimanı, limanlar ve otobüs terminallerinin etkin bir biçimde planlanması ve kent içi lojistik konusunun ulaşım planlarının bir parçası olması,
- Akıllı ulaşım sistemleri uygulamalarının yaygınlaştırılarak trafik güvenliği ve seyahat konforunun iyileştirilmesi.

Bu Bildirge ile, kentsel ulaşımında yayalıktan- raylı sistemlere, ulaşım türlerinin bütünleşmiş ve dengeli bir şekilde işletiminin sağlanması, verimli ve etkili bir ulaşım altyapısı oluşturması ve ulaşım türlerinde güvenlik ve sürdürülebilirlik kavramlarını da göz önünde bulundurarak, insan faktörünü öne çıkaran, çevreye duyarlı önlemlerin uygulanmasının esas olması benimsenmektedir. Tabii, tüm bunların planlarda ve uygulamada yer alabilmesinin, bunların gerçekleştirilmesini sağlayacak yönetim gücü ve yaptırım gücüne bağlı olduğunu da burada belirtmek gerekir.

Sürdürülebilir ulaşımaya yönelik diğer bir çalışma olan, 2003 yılında TÜBİTAK'ın önderliğinde belirlenen 2023 Ulaşım Vizyonunda, “*Kişi hak ve gönencinden ödün verilmeyen, can güvenliğinin yüzde yüz sağlandığı, çağdaş teknolojiye ve uluslararası hukuk ve kurallara uyumlu, çevrenin en üst düzeyde korunduğu bir ortamda, kentler arası ulaşımın en çok 1,5 saat, kent içi ulaşımın ise en çok 30 dakikada sağlanabilmesi*” olarak belirlenmiştir (TÜBİTAK Vizyon 2023, 2003). Böylece ulaşımında zaman kaybının en asgariye indirilmesinin yanı sıra çevre değerlerinin de korunduğu sürdürülebilir bir ulaşım yapısının gerekliliğinden bahsedilmektedir.

“Bütünleşik Kentsel Gelişme Stratejisi ve Eylem Planı” adını taşıyan KENTGES; kentleşme, yerleşme ve mekânsal planlamaya ilişkin değerler sistemini ve ilkelere benimsen bir anlayıştan hareketle, ulusal düzeyde referans çerçeve belgesi niteliği taşıyan bir strateji dokümanı olarak ele alınmaktadır. Aşırı yayılmış kent formlarının kentsel gelişme ve ulaşım açısından sürdürülemez olduğu, buna karşın yayılmayan ve çok-merkezli kent formlarının daha sürdürülebilir olduğu kabul görmektedir. Bu kapsamda ulaşımında enerji verimliliği konularındaki uygulamaların kentsel alanlarda daha geniş ele alınmasının zorunlu olduğuna değinmiştir. Enerji ve ulaşım altyapısının geliştirilmesi konusu KENTGES eksenlerinden biri olan “*Yerleşmelerin Yaşam ve Mekân Kalitesinin Artırılması*” konusu ile doğru-

dan ilişkili politika önceliği ve tedbir önerisi olarak değerlendirilmiştir (KENTGES, 2010).

KENTGES 2010 yılında Sürdürülebilir Kentleşme ve Yerleşmelere İlişkin Stratejiler geliştirmiştir. Böylece;

- Mekânsal planlama çalışmalarında yerleşme büyüklüklerine göre uygulanabilecek kapsamlı ulaşım sistemlerine ilişkin politika, program ve planların geliştirilmesi sağlanacaktır.
- Kent içi ulaşımında, yaya ulaşımı ve bisiklet kullanımının kabul edilmiş tasarım ilkeleri doğrultusunda geliştirilmesi sağlanacaktır.
- Kentsel ulaşım planlarında, ulaşılabilirlik, güvenlik, konfor, güvenilirlik, süreklilik, maliyet ve etkinlik ilkeleri gözetilecektir.
- Kentsel ulaşım sisteminde hareket kısıtlılığı olanların ihtiyaçlarını da dikkate alan yaya ve taşıt ulaşım bütünlüğüne yönelik standart ve tasarım projelerinin hazırlanması ve uygulanması sağlanacaktır.

Burada ayrıntılı olarak yer verilmese dahi ülkemizde kentsel ulaşım ile ilgili Tablo 3.1’de belirtilen çerçevede Kanun, Kanun Hükmünde Kararname ve Yönetmelikler de hazırlanmıştır.

Ayrıca Haziran 2014’te yürürlüğe giren Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği ile her ne kadar bazı yönleri ile eleştirilere açık olsa da, planlarda kent merkezlerin yayalaştırılması, yaya bölgelerinin oluşturulması, otoparkların buna göre düzenlenmesi yönündeki hükümlerin yanı sıra, İmar planlarında motorlu taşıt trafiğinin azaltılması; toplu taşıma ve yaya öncelikli sistem kurgulanması, Park et-Devam et (P+D) sisteminin yaygınlaştırılması ve aktarma alanları ile istasyonların etrafında otopark alanı ayrılması öngörmesi ile kentsel ulaşımın planlanması ve düzenlenmesine yönelik olumlu hükümler getirmektedir. Aynı yönetmelikte bisiklet düzenlemeleri de ele alınmakta, bisiklet yolları ve park yerlerinin uygulama imar planları konusu olması gerektiği belirtilmektedir. P+D sistemi de, hem yaya sistemi, hem de bisikletli ulaşım sistemi ile bütünleştirilebilmektedir.

Ülkemizde uygulanan ulaşım ve ulaştırma politikalarına bakıldığında, bu kanun veya yönetmeliklere tam olarak uyulmadığı aşikârdır. Ancak bu maddelere teşviklerin sağlanması, caydırıcı ek önlem ve tedbirler, cezai müeyyidelerin işleme koyulması, zorunlu bir politika paketiyle ve farkındalığın sağlanmasıyla uygulanabilirliği mümkün olabilecektir.

KENTSEL ULAŞIMIN KENTLERİMİZ İÇİN YENİ BİR BİLEŞENİ: PARK ET-DEVAM ET SİSTEMİNİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK YÖNÜNDEN İRDELENMESİ

KENTSEL ULAŞIMLA İLGİLİ MEVCUT YASAL KAPSAM
<ul style="list-style-type: none">•237 Sayılı Taşıt Kanunu•5378 Sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun•2918 Sayılı Karayolları Trafik Kanunu•3194 Sayılı İmar Kanunu•4059 Sayılı Hazine Müsteşarlığı ile Dış Ticaret Müsteşarlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun•4749 Sayılı Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında Kanun•4925 Sayılı Karayolu Taşıma Kanunu•5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu•5216 Sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu•5362 sayılı Esnaf ve Sanatkarlar Meslek Kuruluşları Kanunu•5393 Sayılı Belediye Kanunu•540 Sayılı Devlet Planlama Teşkilatı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname•572 Sayılı Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun Hükmünde Kararname•655 Sayılı Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname•2.11.1985 Tarihli 18916 Sayılı Resmi Gazetede Yayımlanan "Planlı Alanlar Tıp İmar Yönetmeliği"•09.06.2008 Tarihli 26901 Sayılı Resmi Gazetede Yayımlanan Ulaşımında Enerji Verimliliğinin Artırılmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik

Tablo 2.1. Kentsel ulaşım ile ilgili mevcut yasal kapsam

3. P+D SİSTEMİNİN SÜRDÜRÜLEBİLİR ULAŞIM İÇİN KENTLERİMİZDE UYGULANMA POTANSİYELİ

Gelecekte sürdürülebilir bir ulaşım sisteminin oluşturulması için binek otosu kullanımının azaltılması tek başına yeterli olmayacak, toplu taşıma kullanımını teşvik edecek önlem ve kararların alınması gerekecektir. Kent merkezine özel otomobili ile yolculuk yapacak bireylerin kent çeperinde belirli noktalarda oluşturulan otoparklara park edip, yolculuklarını toplu taşıma ile devam ettirmelerini gerektiren aktarma sistemlerine ihtiyaç duyulacaktır. Park Et-Devam Et Tesisi (P+D) olarak adlandırılan bu sistemler iki temel amaca hizmet eder. Bunlardan birincisi, özellikle kullanım oranı çok düşük olan toplu taşıma sistemlerinin kullanılabilirliğini artırmak ve binek otosuyla yolculuğa başlayan bireylerin, özellikle kent merkezi ve alt merkez varış noktalı yolculuklar yapanlarının toplu taşıma türleri ile yolculuklarını devam ettirmesini sağlamaktır (Cairns, 1997). İkinci amaç ise, sabah ve akşam doruk saatlerindeki trafik sıkışıklıklarının önüne geçebilmektir (Borhan vd, 2011:304).

P+D ülkemizde henüz kentsel ulaşımın planlanmasında ve uygulanmasında yaygın bir şekilde kullanılmamaktadır. Ancak İstanbul bu konuda ilk adımı atmış ve farklı ulaşım türlerini aktarma istasyonları ile bütünleştiren bir ulaşım sistemi oluşturmaya başlamıştır. İstanbul uygulaması ile P+D sistemi, kuramsal çerçevesinde farklı ulaşım türlerini hızlı, konforlu, güvenli ve düşük maliyetli olması özellikle-

riyle de destekleyerek kentsel ulaşım ağını bütünleştirmeye yardımcı politika izlemektedir. Ancak, başarılı bir uygulama için, bir ulaşım talep yönetimi aracı olan sistemin dikkatle planlaması yapılmalı, imar planlaması ile getirilen arazi kullanım kararları, konuyu temel olarak içermeli; ulaşım plan kararları buna göre belirlenmeli; uygulama için stratejiler üretilmelidir.

Uygulanma potansiyeli konusunda AB'den örnek olarak Büyük Britanya'da Aberdeenshire Kent Konseyi tarafından yapılan çalışma (2006:iii) örneklenabilir. Bu çalışmaya göre P+D sistemleri;

- Toplu taşım türler arası bütünleştirmenin bir çeşididir
- Metropoliten alanların alt bölgelerinde, kent merkezinin çeperinde konumlandırılabilir
- Küçük ve orta ölçekli kentlerde 150.000-200.000 kişilik bölgelere, metropoliten alanlarda ise alt bölgelere hizmet edebilmektedir
- 250 taşıt-5000 taşıt arası kapasiteli otoparkları içerebilir
- Kullanım ücretlendirmesi otoparklarda ya da bütünleştirilen toplu taşımlarında (otobüs ya da raylı sistem vb.) gerçekleştirilebilir.
- Kent merkezi saçağı ve alt bölgelerden kent merkezine 10-15 dakika kalkış sıklığı olan besleme otobüs sistemleri bulunmaktadır
- Mevcut toplu taşıma duraklarını kullanabilir.

Yukarıda, bu bildiriye 3. Kısımda anılan Ulaşım Enerji Verimliliğinin Artırılmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğin 8.; 10.; 16. maddeleri birlikte okunduğunda adı verilmese de, P+D sisteminin dolaylı olarak da olsa bu Yönetmelik hükümlerinin aradığı sistem olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısı ile yukarıda anılan stratejiler P+D sistemi planlamasında emisyon azaltımı, kentsel ulaşım ekolojik ayak izinin küçültülmesi, çevresel maliyetlerin ve sosyal maliyetlerin düşürülmesi, dolayısı ile çevresel zararların ve toplumsal yaşam üzerindeki olumsuz etkilerin en aza indirgenmesi hedefleri bağlamında belirlenmelidir.

P+D filosu taşıtlarının ihalesi ve işletimi de, bunu içeren bir strateji kapsamında, ekolojik tabanlı bir enerji ve malzeme girdi grubuna dayandırılmalıdır.

P+D Sistemlerinin Temel Hedefleri

Raylı sistem ve otobüs özellikle hızlı otobüslü toplu taşıma (HOT: metrobüs*) hat ve güzergahlarına bir şekilde bu sistemleri besleyen P+D sistemlerinin toplu taşıma

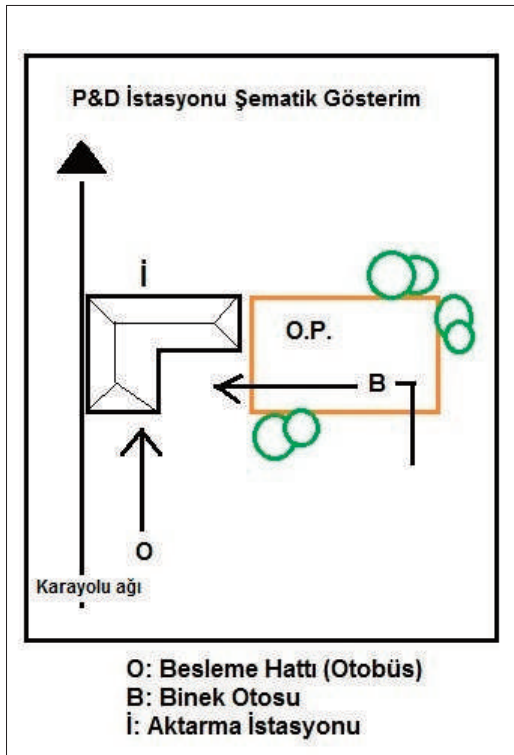
* HOT (metrobüs)İngilizce bus rapid transport (BRT).

KENTSEL ULAŞIMIN KENTLERİMİZ İÇİN YENİ BİR BİLEŞENİ: PARK ET-DEVAM ET SİSTEMİNİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK YÖNÜNDEN İRDELENMESİ

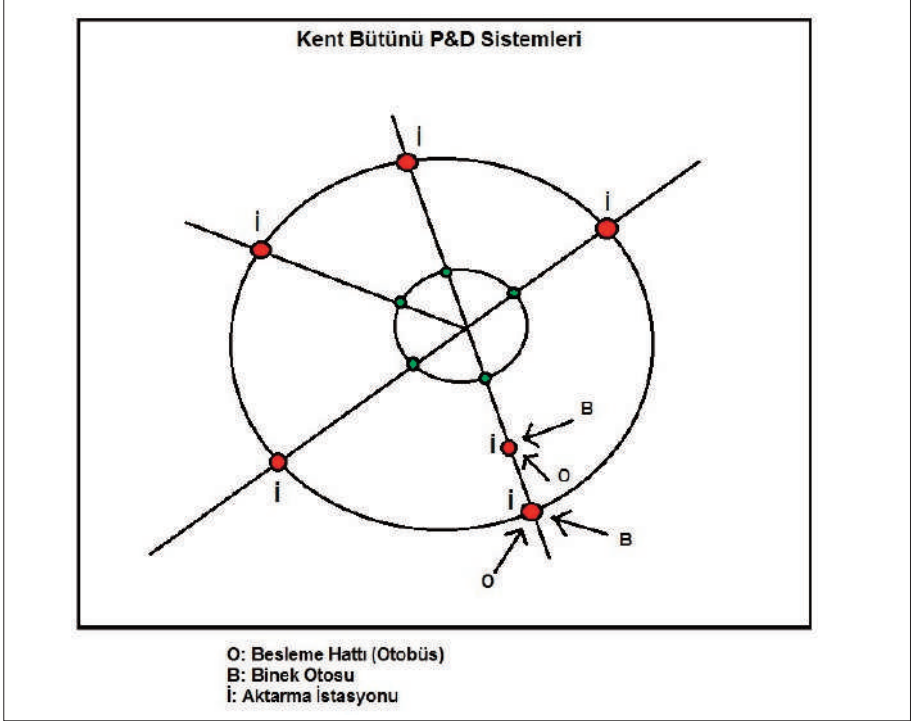
kullanımını teşvik ederek, binek otosu (özel otomobil) kullanımını azaltmaya, kent çeperlerinde otoparkların yapım ve kullanımını sağlayarak, merkezde otopark kullanımından caydırmaya ve böylece kent merkezindeki taşıt yoğunluklarını azaltmaya yönelik temel hedefleri bulunmaktadır.

Ayrıca taşıt emisyonlarını azaltıp çevrenin korunmasına yardımcı olmak, çok türlü (modlu) taşımacılıkta (otobüs-minibüs-raylı sistem vb. türler arasında gerçekleştirilen aktarmalı yolculuklarda) aktarma ve türler arası geçişin özendirilmesini teşvik etmek, yolculuk maliyetlerini ve sıkışıklığı azaltmak, ulaşımda geçen zamanı kısaltmak ve doruk sürelerdeki trafik kaynaklı psiko-sosyal sıkıntıların azaltılmasını sağlamak gibi alt hedeflere de hizmet vermektedir.

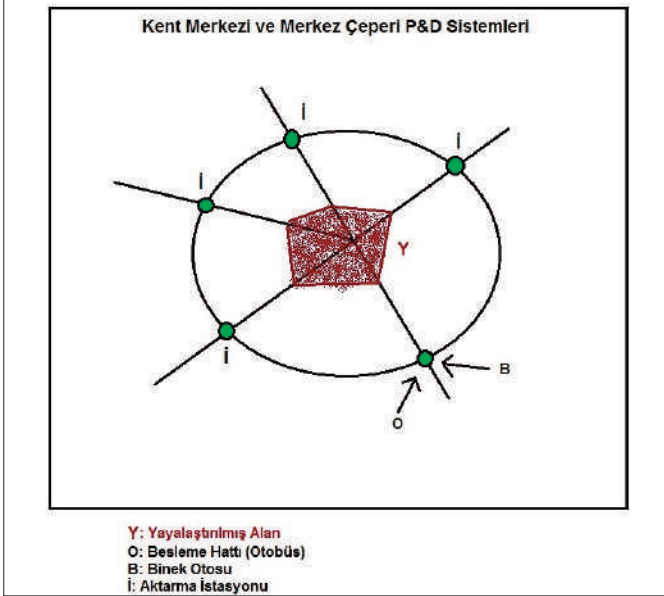
P+D sistemleri kent merkezine farklı uzaklıktaki alanlarda, kentin alt bölgelerinde ve kent çeperinde farklı kapasitelerle konumlandırılabilirler. Her bir P+D istasyonu sadece binek otosu için otopark imkânı sağlamamakta aynı zamanda çevre dostu ve motorsuz bir ulaşım taşıtı olan bisikletlere yönelik de park alanları ihtiva etmektedir. Böylece ulaşımın sürdürülebilirliğine taşıt türlerinin entegrasyonu açısından katkı sağlamış olur. Şekil 3.1, Şekil 3.2 ve Şekil 3.3’de buna yönelik şematik çizimler yer almaktadır.

Şekil 3.1. P+D Donatısı şematik gösterim

Şekil 3.2. Kent Çeperi ve kentsel ulaşım koridoru P+D sistemi şematik gösterim

Şekil 3.3. Kent Merkezinde yayalaştırılmış alan ve Merkez Çeperi P+D Donatısı ilişkisi

P+D Sistemlerinin Sürdürülebilirliğe Katkıları

P+D sistemi sürdürülebilir ulaşım planlaması bileşeni olarak sağladığı katkı konusunda bu konudaki uygulamaları içeren üç kaynak incelenmiştir. Bu kaynaklar Borhan ve diğ., 2011:304; Jacksonville Transport Authority, 2009:16; EPA, 2013'tür. Bu inceleme sonucunda P+D sistemlerinin özellikle kentsel alanlarda ulaşım konusunda sürdürülebilirliğe yönelik şu alanlarda katkı sağlayabildiği görülmektedir.

- Trafik sıkışıklığını ve ulaşım yoğunluğunu azaltır
- Sabah ve akşam doruğunda kısa zamanda erişim için kullanılacak en uygun sistemlerdir
- Topoğrafik açıdan uygun kentlerde bisiklet imkânlarının da bu sisteme bütünleştirilmesi ile sürdürülebilir ulaşımın önemli bir ögesini içermiş olur
- Peyzaj ve çevre düzenlemesiyle ulaşım kaynaklı salınımların azaltılmasına ve havanın temizlenmesine katkıda bulunur
- Pahalı kent merkezi otoparklarına alternatiftir ve kent merkezini binek taşıtının olumsuz etkilerinden korur
- Toplumsal açıdan daha iyi ilişkilerin kurulmasını sağlayarak sosyal yapıyı güçlendirir
- Kent merkezine taşıt girişini azaltarak bu alandaki yaya hareketliliğini destekler
- Yolculuk süresini kısaltır
- Otobüs-binek otosu; toplu taşıma-bisiklet; raylı sistem-binek otosu bütünleşmesini sağlayarak yolculuk yapanlara zamandan ve mali açıdan kazanç sağlar
- Toplu taşımanın kullanımını artırır
- Taşıtta geçen zamanı azaltarak trafiğe bağlı depresyonu önler.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Gün geçtikçe artan, doğal çevre için neden olduğu sorunların yanında, yer aldığı yapısal çevrede de sorun üreten kentsel nüfusun, ulaşım gereksinimlerinin de diğer kentsel gereksinimlerde olduğu gibi, sürdürülebilir bir şekilde karşılanması, neden olduğu sorunların azaltılması ve çözüme kavuşturulması için gerekmektedir.

Özellikle kentsel ulaşımın sürdürülebilir olarak planlanmasına önem verilen Avrupa ve ABD kentlerinde uygulamada olan P+D, kentin ulaşım sorunlarına, sosyal ve çevresel etki kapsamında olumlu çözüm üretmekte planlamanın başvurduğu bir araçtır.

Bu sistemlerin temel amacı, düşük kapasiteli ve düşük doluluk oranlı motorlu taşıtlardan toplu taşıma özellikle yüksek kapasiteli toplu taşımaya aktarmayı sağlayarak, kent içi yolculuklarda toplu taşımayı etkin kılarak, kentsel trafiğin sıkışmamasını sağlamak, bu şekilde merkezi alanların da motorlu taşıt trafiğinden arındırılmasına doğrudan, emisyon ve gürültü gibi etkilerin azaltılmasına da dolaylı hizmet etmektedir.

Dolayısı ile, P+D bir sistem olarak, kentsel ulaşımın sürdürülebilir planlanmasında kent merkezlerimizin yayalaştırılmasında önemli bir destek toplu taşıma olarak yer almalıdır. Ayrıca, trafik durultma tasarımı(TDT) ile düzenlenmesi öngörülecek yaya öncelikli alanların yayalaştırılmış alana destek olarak belirlenmesinde önemli bir kentsel ulaşım payı üstlenebilir. TDTnin henüz ülkemizde semt bazında tamamlanmış örneği bulunmamasına rağmen, kentlerimizin ulaşım planlamasının sürdürülebilirlik ilke ve ölçütlerine göre gerçekleştirilmesinde önemli bir yeri olacağı düşünülmektedir.

P+D sisteminin çağdaş planlama anlayışımızda yerini alması ile motorlu taşıt trafiğinin kent merkezine girişinin kısıtlanması, kent çekirdeğindeki trafik sıkışıklığının azaltılması, çevresel ve maddi değer kayıplarının azaltılması mümkün olabilecektir. Ulaşım çıkışlı gürültü ve trafik stresinin azaltılması ile kent merkezindeki sosyal bütünleşmenin var olmasını engelleyen yaya-taşıt çatışmasının ötesindeki sorunların üstesinden gelinmesi de bu sistemin uygulanmasının yan çıktıları olarak gerçekleşebilir.

KAYNAKÇA

Aberdeenshire Council and University of Aberdeenshire, 2006, Review of Park and Ride in Aberdeenshire, United Kingdom.

Anonim, 1987, Our Common Future: The Brundtland Report, World Commission on Environment and Development, Oxford University Press, Oxford.

Birleşmiş Milletler Habitat I İnsan Yerleşmeleri Konferansı, 1976, www.habitat.igc.org, [Ziyaret Tarihi 15 Kasım 2011]

Birleşmiş Milletler Kyoto Protokolü, (United Nations Kyoto Protocol) 2005, www.un.org, [Erişim Tarihi 15 Kasım 2011].

BORHAN, M. N., İSMAİL, A., RAHMAT, R. A., AMRAK, K., 2011, Effect of Transport Policies to Shifting Private Car Users to Park and Ride in Putrajaya, Malaysia. Australian Journal of Basic and Applied Science, 5 (3); 303-308.

CAIRNS, M., R., The Development of Park and Ride in Scotland, 1997, Journal of Transport Geography Volume 6 No:4 pp: 295-307.

**KENTSEL ULAŞIMIN KENTLERİMİZ İÇİN YENİ BİR BİLEŞENİ:
PARK ET-DEVAM ET SİSTEMİNİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK YÖNÜNDEN İRDELENMESİ**

EPA, USA Environment Protecting Agency, Park and Ride/ Fringe Parking,

JACKSON, P., 2007, "From Stockholm to Kyoto: A Brief History of Climate Change", <https://un.org/wcm/content/site/chronicle/home/archive/issues2007/greenourworld/pid/21620>, [Ziyaret Tarihi 30 Mart 2010].

Jacksonville Transport Authority, 2009, Park & Ride Study Final Draft, Regional Transportation Solutions, Reynolds, Smith and Hill Inc.

KAPLAN H., 2009, Yerel Yönetim Ulaşım Karar ve Uygulamalarında Çevre Duyarlı Ulaşım Tür ve Düzenlemelerinin Yeri-1, Yapı Dünyası, ss.19-25.

KAPLAN H., ULUKAVAK H.G., 2013, Kentlerimizde Sürdürülebilir ve Bütünleşik Ulaşım Doğru: Sorun ve Olanakların İrdelenmesi, TRANSİST 2013 Sempozyumu, İstanbul.

KELLOG S., PETTİGREW S., 2013, Şehirdekiler İçin Sürdürülebilir Yaşam Rehberi, Sineksekiz Yayınevi, İstanbul.

KENTGES,2010, Bütünleşik Kentsel Gelişme Stratejisi ve Eylem Planı 2010-2023, Ankara.

Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği, Haziran 2014, 29030 Sayılı Resmi Gazete.

OECD International Conference, 1996, Vancouver-Canada.

Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu'nun (TÜBİTAK) Vizyon 2023 Teknoloji Öngörüsü Projesi Ulaştırma 2023 Vizyonu Ulaştırma Ve Turizm Paneli, 2003, Ankara.

Ulaştırma Bakanlığı, 2013, 11. Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Şurası Sonuç Bildirgesi, İstanbul.

26901 Sayılı Ulaşımında Enerji Verimliliğinin Artırılmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, 2007.

6360 Sayılı On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Yasa, Aralık 2012, Resmi Gazete.

KENT MERKEZİNDE ARAÇ ERİŞİM KONTROL POLİTİKALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ VE SİMÜLASYONU: ANKARA'DA TUNALI HİLMİ CADDESİ ÖRNEĞİ

Murat DOĞAN

Çankaya Belediyesi

GİRİŞ

Erişilebilirliğin günlük hayatımızı ne kadar etkilediği düşünüldüğünde, ulaşım planlamasının neden geçmişte ve günümüzde bu kadar ön planda olduğu ve gelecekte de planlıların en çok karşılaşacağı konu olacağı aşikârdır. Gün geçtikçe insanların erişilebilirlik ihtiyacı artmakta, mesafeler uzamakta, ulaşım türleri çeşitlenmekte ve dolayısıyla ulaşım planlaması gittikçe önem kazanan ve zorlaşan bir meslek halini almaktadır.

Ulaşım planlamasının bir diğer önemi ise doğaya, ekonomiye ve sosyal yaşama etkileridir. Sürdürülebilir bir ulaşım planlaması sadece gündelik hayata faydalı değil, bunun yanında doğa, ülke ekonomisi ve sosyal yaşam için de kaçınılmazdır. Uluslararası Ulaşım Forumunun (2005) yaptığı araştırmaya göre Avrupa Birliği ve OECD ülkelerinde ulaşımın, CO₂ emilimindeki payı %30 gibi yüksek bir oran olarak ölçülmüş; enerji üretimi, sanayi ve diğer sektörlerin payı düşerken ulaşımın payının hızla arttığı saptanmıştır. Bunun yanında ulaşım türlerinin büyük bir kısmının dünyanın sınırlı enerji kaynaklarını kullandığı, ulaşım yatırımının dünya ölçeğinde ne kadar büyük bir bütçeye sahip olduğu ve yaşanan kazalar düşünüldüğünde ekonomik açıdan da ulaşım planlamasının önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Sürdürülebilir ulaşım planlaması sosyal yönden incelediğimizde ise; Harris ve Goodwin'in de (2001) belirttiği gibi; her ne kadar ekonomik ve doğal sürdürülebilirlik ulaşım planlamasının önemli unsurları olsa da; hiçbir plan bütün sosyoekonomik gruplara eşit imkân sağlamadıkça sürdürülebilir sayılamaz.

Bu bildiriye; yukarıda bahsedilen sürdürülebilir ulaşım planlaması ışığında, geçmişteki ulaşım planlaması yaklaşımlarından, günümüzde uygulanan yöntemlerden, bu yöntemlerin geleceğe yansımalarından ve son olarak çağdaş ulaşım planlama tekniklerinin uygulanabilirliğinin ölçümü açısından bir örnek çalışma olan Tunalı Hilmi Caddesi'nin özel araç trafiğine kapatılmasının etkilerinden bahsedilecektir.

GEÇMİŞTE ULAŞIM PLANLAMASI

Toplu Taşıma türlerinin yoğun bir şekilde kullanılmasından dolayı, İkinci Dünya Savaşı'na kadar ulaşım temelli sorunlar hissedilmezken, 1950'lerden sonra hem dünyada refahın artması hem de özel araçların seri üretime geçmesi ile kent merkezlerinde ulaşım temelli sorunlar yaşanmaya başlamıştır. Bu dönemde ulaşım tabanlı sorunların çözümü için izlenen planlama yöntemi "tahmin et ve sağla" (predict and provide) metodu idi. Bu metot ulaşım talebi hesaplayıp, bu talebi karşılayacak; yolların genişletilmesi, katlı kavşakların artırılması vs. gibi arz temelli yöntemler geliştirmekteydi. Ancak ulaşım talebin artış hızı, sağlanabilecek arzdan çok daha hızlı olmasından kaynaklı 1970'lerden sonra kent merkezlerinde ciddi trafik sorunları yaşanmaya başlandı. Banister (2001) de; birçok kent merkezinde 20 yıl içerisinde trafik seviyesinin 2 katına çıktığından ancak yol ağının sadece %10-15 seviyesinde artırılabilirdiğinden bahsetmiştir.

"Tahmin et ve sağla" yönteminin başarısızlığı ve kent merkezlerinde yaşanan trafik problemleri, yeni bir yaklaşımın doğmasına neden olmuştur. Çünkü trafik sıkışıklığı yaşanan kent merkezlerinde yol kapasitesinin artırılması, daha fazla trafik yükü getirmesi demektir (Cervero 2003; Goodwin 1996). Bu yeni yaklaşım "tahmin et ve önle" (predict and prevent), öncekinin aksine ulaşım talebi karşılama odaklı değil bu talebi yönetmek ve azaltmak odaklı bir planlama yaklaşımı idi.

ÇAĞDAŞ ULAŞIM PLANLAMASI YAKLAŞIMLARI

Ulaşım planlama yaklaşımının talebi karşılamak yerine yönetmek üzerine değişmesiyle birlikte "yolculuk talep yönetimi" (travel demand management) ve "trafik yönetimi" (traffic management) adıyla 2 temel yöntem ortaya çıkmıştır. Trafik yönetimi daha çok trafik ağı üzerinde yöntemler geliştirirken, yolculuk talep yönetimi ulaşım talebi üzerine yoğunlaşmıştır.

Trafik yönetimi: Bu yöntem; mevcut talebin mevcut kapasitede maksimum verim ile karşılanmasını sağlamanın yanında, trafik sıkışıklığını, CO₂ emisyonunu ve kazaları da önlemeyi amaçlamaktadır.

Bazı trafik yönetimi tedbirleri şöyledir:

- Hız limitleri, sola dönüş yasağı, tek yönlü yollar vs.
- Yaya ve bisiklet önceliği
- Yolcu bilgi sistemleri (sinyalizasyon, navigasyon vs.)

Yolculuk talep yönetimi: Temel olarak özel araç kullanımını azaltıp; toplu taşıma ve bisiklet kullanımı ve yaya ulaşımını artırmaya amaçlayan bu ulaşım planlama yönetimi; günümüzde dünyanın birçok önemli kent merkezinde ulaşım temelli sorunları en aza indirirken, geleceğin ulaşım planlaması düşüncelerine de ışık tutmaktadır.

Bazı yolculuk talep yönetimi metotları şöyledir:

- Ücret politikaları: araç vergileri, yakıt, otopark ve toplu taşıma ücretleri vs.
- Fiziksel düzenlemeler: yayalaştırma, özel araç erişimi kontrollü yollar, otopark alanlarının azaltılması vs.
- Toplu taşıma: yeni rotalar, servis kalitesinin artması, bütünleşmiş sistemler, “park et devam et” sistemleri vs.
- Bisiklet ve yaya ulaşım: yaya ve bisiklet yollarının artırılması, akan trafikte öncelik tanınması vs.
- İmar planlar: karma kullanımlar, kentsel saçaklanmanın önlenmesi vs.
- Bilgi ve iletişim teknolojileri: e-alışveriş, uzaktan eğitim vs.

TUNALI HİLMİ CADDESİ ÖRNEĞİ

Tunalı Hilmi Caddesi, Ankara Kent Merkezi olan Kızılay’ın güney doğrudusunda saçaklanması ile oluşmuş ve merkez faaliyetlerinin çok yoğun görüldüğü, bunun yanında kentin güney ve güneydoğu kısmının kent merkezine erişimini sağlayan bir ana arterdir. Bu bağlamda Tunalı Hilmi Caddesi yıllardır tartışmaların odak noktası olmuştur. Bir kısım, ticari kullanımların, ofislerin ve eğlence mekânlarının yoğun olarak kullanıldığı ve dolayısıyla yaya yoğunluğunun bu kadar fazla olduğu bu bölgenin yayalaştırılması görüşünde iken, diğer kısım Tunalı Hilmi Caddesi’nin kent merkezine güneyden ulaşımı sağlayan tek alternatif olmasından dolayı araç trafiğine açık olması gerektiğini düşünmektedirler.

1990’ların sonunda Tunalı Hilmi Caddesi’nde sadece hafta sonları öğleden sonra uygulanan bir yayalaştırma projesi denenmiş, ancak bu uygulama çok uzun sürmemiştir.

Çalışma Alanı: Tunalı Hilmi Caddesi’ni içine alan çalışma alanı; kuzeyde Akay

KENT MERKEZİNDE ARAÇ ERİŞİM KONTROL POLİTİKALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ VE SİMÜLASYONU: ANKARA'DA TUNALI HİLMİ CADDESİ ÖRNEĞİ

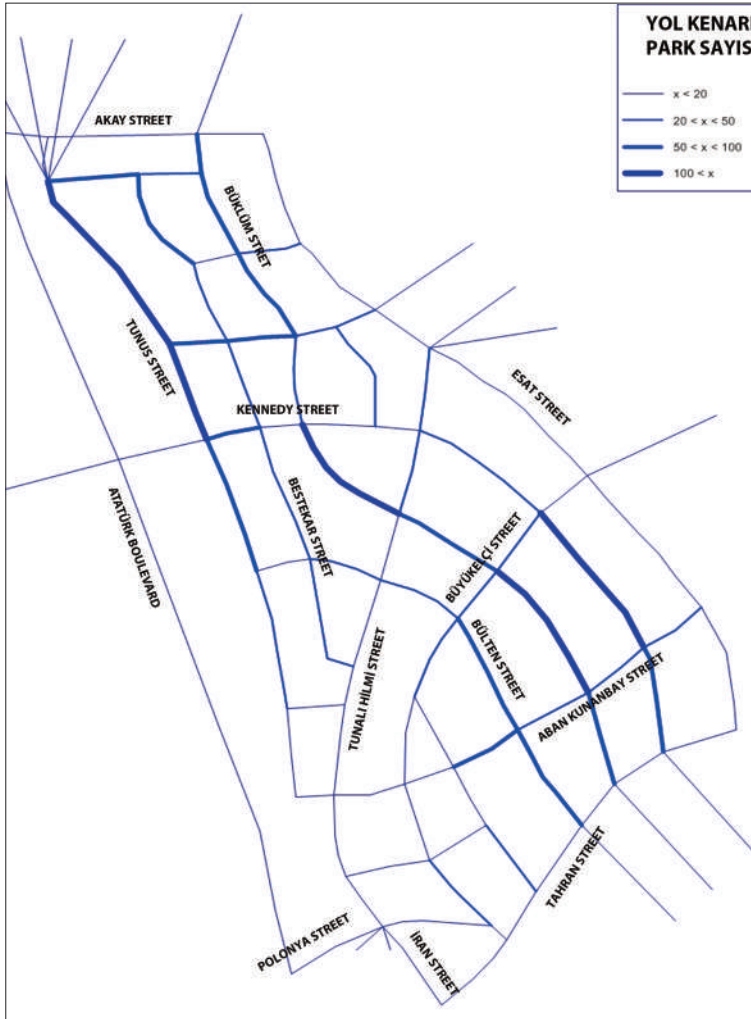
Caddesi, batıda Atatürk Bulvarı, güneyde Tahran Caddesi ve doğuda Esat Caddesi'ni kapsamaktadır.

Figür1 Çalışma alanı ve sayım noktalar

Çalışma Metodu: Toplam 14 adet giriş ve çıkışın olduğu çalışma alanında; 16 farklı noktada, hem sabah hem akşam trafiğinin doruk saatlerinde birer saat araç plaka kayıt yöntemi ile sayımlar yapılmıştır. Bölgeye giren ve çıkan tüm araçların plakaları kayıt altına alınmıştır. Bunun yanında hem sayım noktalarına giderken hem de gelirken bölgede mevcut toplam 65 yol kesiti üzerinde park halinde bulunan araçların da plakaları kayıt altına alınmıştır. Böylece; şu bilgiler elde edilmiştir.

- Çalışma alanına giren her bir aracın nereden alana girdiği, alanda çıktı ise nereden çıktığı,
- Çalışma alanına giren her bir aracın alan içinde park etti ise hangi yol kesiti üzerinde park ettiği,
- Sayımdan önce park halinde olan bir aracın alandan çıktı ise nereden çıktığı,
- Sayımdan önce park halinde olan bir araç sayımdan sonra da alan içinde ise hangi yol kesiti üzerinde bulunduğu,
- Tüm yol kesitlerinde mevcutta ne kadar yol kenarı parkı bulunduğu,
- Bölge içerisinde trafik akış şeması (arzu hatları).

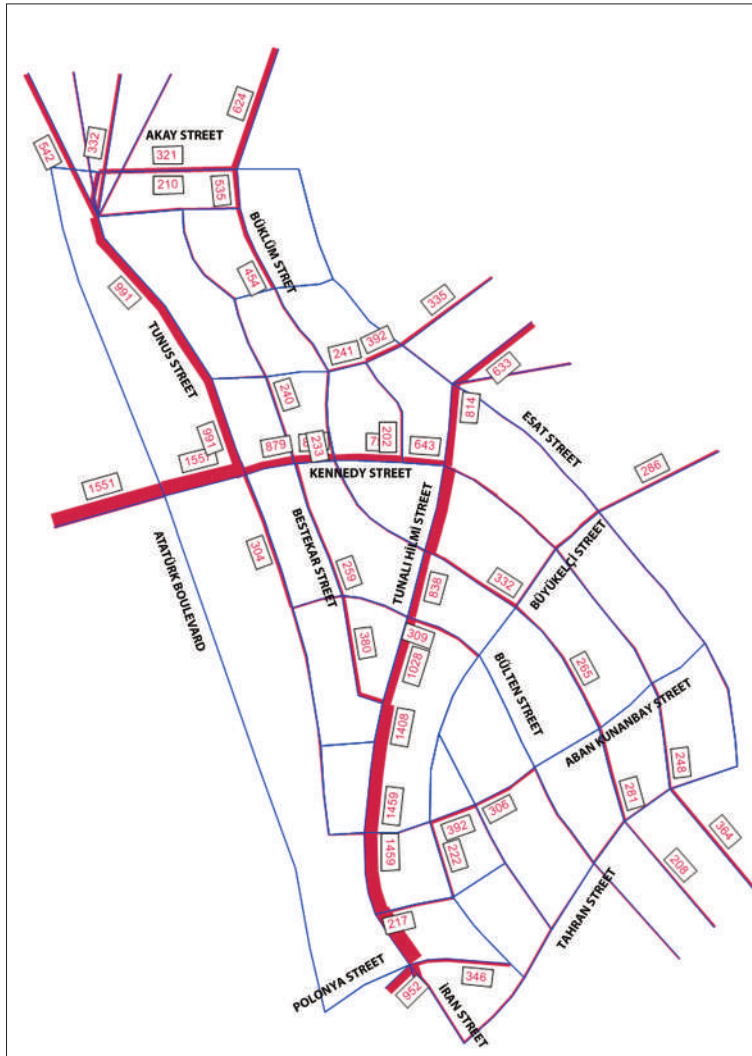

Figür 2
yol kenarı
parklanma

KENT MERKEZİNDE ARAÇ ERİŞİM KONTROL POLİTİKALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ VE SİMÜLASYONU: ANKARA'DA TUNALI HİLMİ CADDESİ ÖRNEĞİ

Çalışma alanı içerisi 7, dışarı da 15 olmak üzere toplamda 22 bölgeye ayrılmıştır. Araç Plaka Kaydı ile bulunan “arzu hatları” ile bölgenin “O-D Matriks” i elde edilmiştir.

Toplam 7318 aracın kaydedildiği sabah sayımında, elde edilen verilerin simülasyon programına girişinin ardından, kalibrasyonlar yapılmış, mevcut durum “equilibrium” metodu ile simülasyon programında çalıştırılmış, %10’un altında bir hata payı ile oluşan trafik akış şeması elde edilmiştir.

Figür 3
trafik akış
şeması

Araç Erişim Kontrol Politikalarının Uygulanması: Mevcut durumun analizi yapıldıktan sonra, Tunalı Hilmi Caddesi'ne araç erişim kontrol politikalarının (özel araç erişiminin belli saatler dışında engellenmesi) uygulanması ile oluşacak sonuçlar irdelenmiştir.

Bölgenin bütününde sıkça uygulanan tek yön uygulamalarından dolayı, Tunalı Hilmi Caddesi'nin özel araç trafiğine kapatılması durumunda, bölgenin trafik akışının mevcut hali ile devam etmesi mümkün olmamaktadır. Bundan dolayı bazı yolların trafik akış yönleri değiştirilmiş, trafik akışına direk etkisi bulunmayan ya da çok az bulunan yollar (Bestekar Sokak) yayalaştırılmıştır.

Kullanılan Varsayımlar: Mevcut durumun analizinden sonra, Tunalı Hilmi Caddesi özel araç trafiğine kapatılarak ve trafik akış yönleri de yeni sisteme göre düzenlenerek dört farklı varsayım denenmiştir.

- 1- Araç erişim kontrol politikaları uygulandıktan sonra, mevcut durumda elde edilen bütün talep simülasyon programına yüklenmiştir.
- 2- Araç erişim kontrol politikaları uygulandıktan sonra, Tunalı Hilmi Caddesini direkt geçen araçların (Kuğulu Kavşağı'ndan girip, Esat Dörtüol'dan çıkan araçlar) mevcut talepten çıkarılmasıyla elde edilen yeni talep simülasyon programına yüklenmiştir.
- 3- Araç erişim kontrol politikaları uygulandıktan sonra, bir önceki varsayımda kabul edilen duruma ek olarak araç erişim kontrol politikalarının uygulanmasından kaynaklı, özel araç kullanımının %20 azalacağı varsayılmış ve bir önceki varsayımda elde edilen talep %20 azaltılmış ve simülasyon programına yüklenmiştir.
- 4- Araç erişim kontrol politikaları uygulandıktan sonra, bir önceki varsayıma ek olarak yol kenarı parklarının tamamen kaldırıldığı ve mevcut cadde ve sokakların tam kapasite çalıştığı varsayılarak bir önceki varsayımda elde edilen talep simülasyon programına yüklenmiştir.

SONUÇ

Çalışmanın sonucunda ilk iki varsayımda sadece bir caddede ciddi bir trafik sıkışıklığı görülürken diğer cadde ve sokaklarda trafik yoğunluğunun kabul edilebilir düzeyde olduğu gözlemlenmiştir (hacim-kapasite oranı 0.75'in altında çıkmıştır). Son iki varsayımda ise hiçbir trafik sıkışıklığı gözlenmemiştir (tüm cadde ve sokaklarda hacim-kapasite oranı 0.50'nin altında çıkmıştır).

KENT MERKEZİNDE ARAÇ ERİŞİM KONTROL POLİTİKALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ VE SİMÜLASYONU: ANKARA'DA TUNALI HİLMİ CADDESİ ÖRNEĞİ

Sisteme giren tüm araçların sistemde toplam kaldıkları sürenin hesaplandığı; “sistem seyahat süreleri” karşılaştırıldığında ise aşağıda grafikte görünen sonuçlar ortaya çıkmıştır.

	Mevcut durum	Varsayım 1	Varsayım 2	Varsayım 3	Varsayım 4
Sistem seyahat süresi (s)	536	344	295	160	140
Her araç için (d)	6.34	4.07	3.50	1.90	1.65

Bu sonuçlar göz önüne alındığında, ulaşım ağında bir yol kesitinin kapatılması durumunda sistemin çalışmasının daha zor olacağı beklenirken, bu çalışmada bir paradoks gözlenmiş ve araçların sistemde toplam bulunma süreleri azalmıştır.

Sonuç olarak dünyanın bütün gelişmiş kentlerinin otuz yıl önce farkına vardığı ve talebi karşılayarak değil, talebi yöneterek çözdüğü trafik sorunu; ülkemizin bütün kentlerinde yanlış çözüm önerileri ile gün ve gün büyüyen bir problem paketi olarak önümüzde durmaktadır. Yolculuk Talep Yönetimi ve Trafik Yönetimi politikaları ülkemizde soyut yaklaşımlar olarak görülmekte ve bu politikaların uygulanmasından kaçınılmaktadır. Halbuki kontrol edilmez bir hızla artan özel araç kullanımı düşünüldüğünde gelecekte ulaşım probleminin çözümü konusunda talebi azaltmaktan başka bir alternatifin olmadığı da aşıkardır. Bu çalışmada yaya yolu olması konusunda ülkemizin en çok tartışılan caddelerinden birisi olan Tunalı Hilmi Caddesi'nin, araç erişim kontrol politikaları uygulandığında, eskisinden daha başarılı bir şekilde çalıştığı analiz edilmiştir.

KAYNAKÇA

Banister, D. (2001). Transport planning. In Kenneth John Button and David A. Hensher (Ed), *Handbook of Transport systems and Traffic Control*, (pp. 9-19). Pergamon.

Cervero, R. (2003). Road expansion, urban growth and induced travel: A path analysis. *APA Journal*, 69 (2).

Goodwin, P. (1996). Empirical evidence on induced traffic: a review and synthesis. *Transportation*, 23, 34-54.

Harris, J. and Goodwin, N. (2001). Introduction. In Harris, J., Wise, T., & Gallagher, K., *A survey of sustainable development: Social and economic decisions*. Island Press: Washington D.C.

International Transport Forum (ITF) (2005). Transport CO₂ Emissions. Retrieved from <http://www.internationaltransportforum.org>

4B. OTURUM - 7 KASIM 2014

KIR - KENT ETKİLEŞİMİ

Oturum Başkanı: **Doç. Dr. Kübra CİHANGİR ÇAMUR**

ÇAĞDAŞ ŞEHİRCİLİK PARADİGMASINDA
KENT VE KIR: YENİ BİR MEKANSAL
TEMSİL BİÇİMİNE DOĞRU
Araş. Gör. Duygu CİHANGER

GÖÇER(LER)İN SERENCAMI:
KIRSAL ALANLARDA YOK EDİLEN BİR YAŞAM ŞEKLİNİN
TOPLUMSAL, POLİTİK VE MEKÂNSAL HİKÂYESİ
Doç. Dr. Kamuran SAMİ

İSTANBUL METROPOLİTEN ALANI'NIN KENTSEL TARIM
POTANSİYELİNİN SÜRDÜRÜLEBİLİR KENTSEL GELİŞME
KAPSAMINDA BELİRLENMESİ*
Behice Bilgi SOLDUK, Prof. Dr. Azime TEZER

KÜLTÜREL ÇEVRE / YAPILI ÇEVRE / DOĞAL ÇEVRE*
Doç. Dr. Hülya BERKMEN YAKAR,
Prof. Dr. Zekiye YENEN

* *Kolokyuma katılmadıkları için yayınlanmamıştır.*

ÇAĞDAŞ ŞEHİRCİLİK PARADİGMASINDA KENT VE KIR: YENİ BİR MEKANSAL TEMSİL BİÇİMİNE DOĞRU

Araş. Gör. **Duygu CİHANGER**

Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi,
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Özet

Şehir planlamanın kuram ve uygulamasının temel kabullerinden olan kırı sınıra, kenti ise bire eşitleyen kesinlik çerçevesi günümüzde ne kadar geçerlidir? Diğer bir deyişle kentin sınırlarını çizerek, bitimini tanımlayıp kırın başladığı yeri gösteren mekânsal ve sözel temsil yöntemleri bugün şehirlere dair yapılan tartışmalarda yer bulabilmekte midir ve gelecekte nasıl ele alınacaktır?

Bu çalışma, kırın kentten soyutlandığı kentleşen dünya (*world urbanization, global cities, urban age, meta-city vb.*) karşısında geliştirilen, kırın kentten ayrılama-yacağı gezegensel kentleşme (*planetary urbanization*) kavramından yola çıkarak, özellikle şehircilik alanında bu durumun ne anlam ifade ettiğini anlamaya çalışacaktır. Şehircilik çalışmaları, kır ve kent kavramlarının birbirinin içerisinde çö-zündüğü bir dünyada, sınırını çizemediği tanımlı bir mekândan (şehirden) yoksun kalırsa sözel ve görsel temsil araçları nasıl tanımlanabilir?

Dün - Kır ve Kent Ayrımı

1940'lı yıllarda yapılan çalışmalarda “Kır neresidir? Kent nerede bitmektedir? İkisi arasında bir sınır çizilebilir mi? Kentleşmenin sonu var mıdır?” sorularına cevap bulabilmek adına öncelikle şehri tanımlayabilmek, ardından da kentsel çalışmala-

rın öneminin altını çizmek adına kent, kırdan ayrılan yer olarak tanımlanmıştır (Brenner et al 2014,732) . Kır dışı (outside), kent ise içindedir (inside). Buna göre kentleşen bir dünyada gün geçtikçe kırdan kentin içinde eriyerek tamamen yok olacağı öngörülürü yapılmıştır. Bugün görüldüğü üzere, iç içe geçen kır-kent ilişkisi bir şehir sınırı çizilmesini engellemekte, sadece geleneksel tarım faaliyetlerinin yürütüldüğü kentten bağımsız bir kırsal alan tarifini imkânsız kılmaktadır (LeFebvre 1970, 3).

Kır ve kenti birbirinden ayıran ve şehri (city) sınırlarıyla merkezi belirli alan olarak kabul ederek araştırma birimi olarak alan yöntemler şehirleri analitik olarak öncelikli hale getirmiş ve şehir olmayanın (non-city) da önemli olabileceği kentleşme süreçlerini göz ardı etmiştir (Brenner et al., 2014, 15). Bu çalışma ise kentlere ve kentleşmeye yönelik temsil modellerinin yeniden yorumlanması gerektiğini savunur. İdari sınırların çizildiği, noktasal ya da alansal haritalandırma yoluyla şehirlerin görsel olarak temsil edildiği yöntemlerin geçerliliği ve gerçekliği sorgulanmalıdır.

Bugün - Kır ve Kentin İç içeliği

Bugün dünya çapında kırsal ve kentsel ayrımının yapılamadığı, ilk olarak LeFebvre (1970, *The Urban Revolution*) tarafından öngörülen gezegensel kentleşme (planetary urbanization) kavramının gerçekleştiği ve tüm toplumun kentleştiği kabulü ve ilgili çalışmalar yaygınlaşmaktadır. Bu durum kent ve kentselin gelinen sosyomekânsal ve ekonomik koşullara cevaben yeniden yorumlanması ihtiyacını ortaya konmuştur (Merrifield, 2012; LeFebvre,1970, Brenner, 2014).

Bu noktada karşımıza çıkan problem ise düşünce sisteminin kırdan ayrılan bir kent kavramı üzerine kuran ve kentin ötesini, sınırını veya çeperini dahi bilinmez olarak tanımlayarak ele almaktan çekinen bir disiplin olan şehir planlama meslek alanının bu yeni beliren durum karşısında ne gibi cevaplar verebileceği sorunsalıdır. Nitekim kırdan artık kentin karşıtı olmadığı, dünya çapında bir kentleşme (urbanization) süreci tarifi yapılmıştır. Yani, yönetsel olarak analiz birimi kabul edilen şehir, bu bakış açısıyla sadece “kentleşmenin bir formu” dur (Brenner 2014, 19).

Yarın – Gezgensel Kentleşme

Bir analiz birimi olarak şehrin anlamını yitirdiği, birbirinden kavramsal ve görsel olarak ayıramayan kır ve kent kabulünde gelecekte kullanabileceğimiz temsil modelleri araştırılmalıdır. Bunun için ilk olarak kentleşme adına yeni bir söz dağarcığı arayışı ve ardından mevcut haritalandırma yöntemleri, kır-kent kesitleri yorumlanarak bu yeni mekanın görsel temsil açısından alternatif öneriler tartışılacaktır.

Sonuç olarak, yakın zamanda ortaya atılan bir kavram olup, kent formunu belirleyen ögenin artık yapılı alan ya da mimari değil peyzaj/açık alan olduğunu savunan “peyzaj şehirciliği (*landscape urbanism*)” yaklaşımı çalışmanın problem tanımına yönelik cevap arayışı olacaktır:

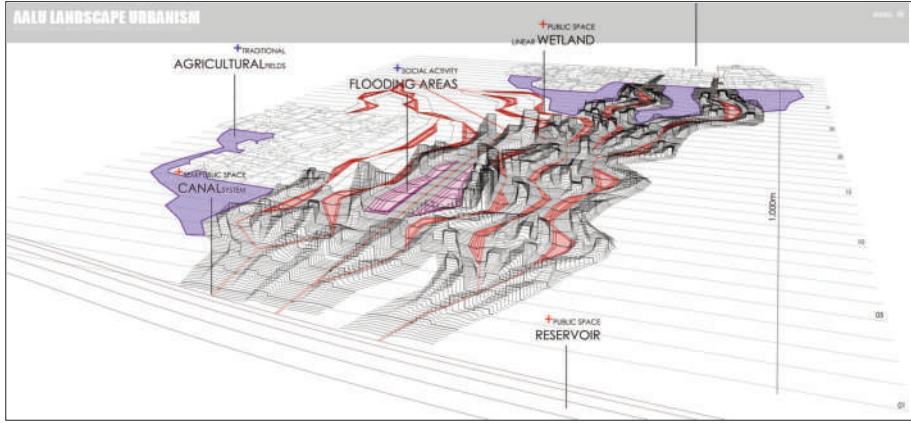

Foto 1 Peyzaj Şehirciliği

Kaynak: <http://landscapeurbanism.aaschool.ac.uk/#>, 2014

1.KIR VE KENT İLİŞKİSİNE TARİHSEL BİR BAKIŞ

Kır ve kent kavramlarını, birbirleriyle ilişkilerini ve gelecekte bu ilişkinin ne yönde olacağını tartışmadan önce, tarımın tarihteki ilk şehirlerin doğuşunda bir etken olduğu hatırlanmalıdır. Neolitik Devrimle çeşitli bitki ve hayvan türlerini evcilleştiren topluluklar, üretimin ihtiyacı aşmasıyla birlikte yüksek nüfusları destekleyebilir hale gelmiş ve şehirler ortaya çıkmıştır. Bu durum, yakın geçmişten günümüze artarak devam eden kır-kent ilişkisi/ikiliği veya ayrımı gelgitlerine bir önsöz niteliğindedir. Tarih içerisinde üretim biçimlerinin değişmesi ve bunun sosyo-mekânsal ilişkilere yansması temelinde ele alındığında kır-kent ilişkisi ilk yerleşimlerden bugüne çeşitli aşamalardan geçmiştir. Geleneksel kentin içine kapalı fiziki formunda, kentsel olan şehir merkezi çevresindeki aktif tarım yapılan çeper alan kırsal olarak kentten mekânsal olarak ve de üretim - yaşam biçimleriyle ayrılır. LeFebvre bu dönemi “*The Rural (Peasant)*” olarak adlandırır (1970,28).

Zaman içerisinde ekonomik faaliyetlerin pazar alanı olan kentler üretim ve tüketicinin odakları olmuştur. 2. Dünya Savaşı sonrası artan kırdan kente göç ile paralel giden hızlı kentleşme ise kentlerin yayılmasına ve kısa süre içerisinde de sıçrama alanlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu noktada kıyı ilgilendiren üç önemli değişkenden bahsedilebilir: mekânsal, sosyal ve ekonomik. Köylü kıyı

ÇAĞDAŞ ŞEHİRCİLİK PARADİGMASINDA KENT VE KIR: YENİ BİR MEKANSAL TEMSİL BİÇİMİNE DOĞRU

terk ederken aynı zamanda hayat tarzını, toplumsal ilişkilerini arkada bırakmış kentte yeni bir ekonomik üretim döngüsüne girmiştir. Bu durumun mekânsal etkisi ise, geleneksel kentin sanayi kentine geçişinde kıra doğru yayılan bir form alması olarak özetlenebilir. Kır artık alt kent veya Türkiye örneğinde olduğu gibi yasal olmayan konut yerleşimleriyle ya da yeni sanayi birimleriyle donatılmakta, tarımsal mekân nitelikleri başkalaşım sürecine girmektedir. Lefebvre'nin tabiriyle bu süreç, kentleşme tarihinde "The Industrial" katmanını oluşturmaktadır.

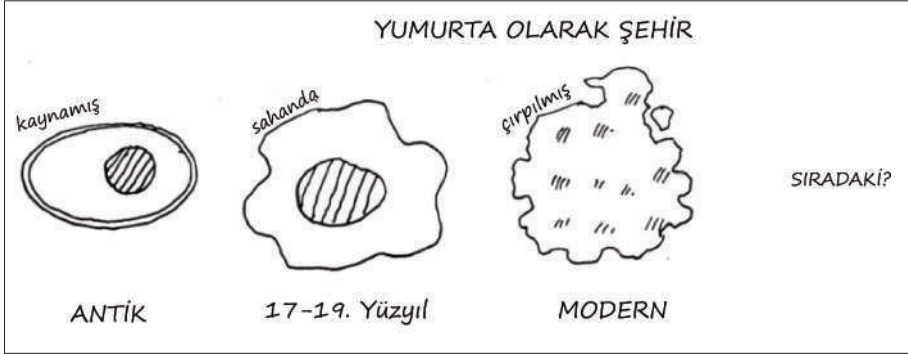

Foto 2 Tarih İçinde Kent Modelleri
Kaynak: Cedric Price (1934-2003)

Bugün ise gelişen iletişim-ulaşım ağları ve teknolojiye ilerlemelerle kent ve kırsal ilişkisi yeni bir boyut kazanmıştır. En temelde, birbirine bağlı/bağımlı olarak açıklanan iki kavram kentlerin yayılması, büyümesi, üretim tiplerinin ve sosyal ilişkilerin hem kırsal hem de kentsel alanda değişmesiyle, kırsal kentleşmesi, kentsel alanlara kırsal sızması, saçaklanma ve çeper tartışmalarıyla farklı bir zemine oturmuştur. Dünya kentleşmesi (*world urbanization*) kırsal kentin içinde kaybolduğu bir gelecek öngörürken, kapitalizmin sanayi odaklı üretim mekânları beraberinde toplumsal ve mekânsal dönüşümleri de getirmiştir. Kır artık kentin ekonomik sistemini takip ederek kırsal niteliklerinden birinden biraz daha yoksun kalmaktadır. Diğer bir deyişle, günümüzde kırsal alanda kentsel üretim ve tüketim biçimlerine bağlı olarak şekillenmektedir. Yeni ürün ve servislerin yaratıldığı kentler, kırsaldaki üretim ve sosyal hayat biçiminin kentleşmesine yol açmıştır. LeFebvre (2003) bu süreci "The Urban" katmanıyla özetler ve toplum tamamıyla kentleştiğini savunur. Ona göre kentleşme sürecinde kritik noktaya gelir ve kentsel alan kırsal olana yayılarak onu yutar.

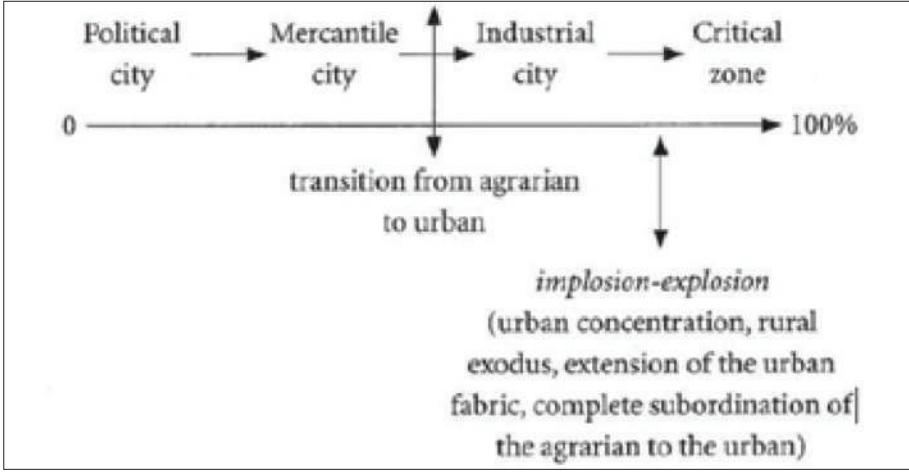

Foto Kent Toplumu

Kaynak: LeFebvre 1970, 15

2.KENTSEL ÇAĞ'IN ELEŞTİRİSİ

1940'lı yıllarda yapılan çalışmalarda “Kır neresidir? Kent nerede bitmektedir? İkisi arasında bir sınır çizilebilir mi? Kentleşmenin sonu var mıdır?” sorularına cevap bulabilmek adına öncelikle şehri tanımlayabilmek, ardından da kentsel çalışmaların önemini altını çizmek adına kent, kırdan ayrılan yer olarak tanımlanmıştır (Brenner et al 2014,732) . Kır dışı (outside), kent ise içisidir (inside). Buna göre kentleşen bir dünyada gün geçtikçe kırdan kentin içinde eriyerek tamamen yok olacağı öngörülmesi yapılmıştır. Bugün görüldüğü üzere, iç içe geçen kır-kent ilişkisi bir şehir sınırı çizilmesini engellemekte, sadece geleneksel tarım faaliyetlerinin yürütüldüğü kentten bağımsız bir kırsal alan tarifini imkânsız kılmaktadır (LeFebvre 1970, 3)

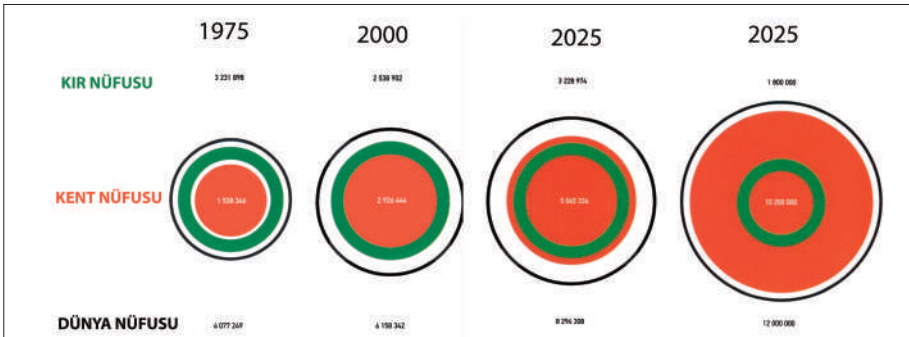

Foto 4 Kır ve Kentte Nüfus Artışı

Kaynak: MRDV, Metacity:Datatown, 1999

Kentleri barındırdıkları nüfusa göre tanımlayan “kentsel çağ (*urban age*)” senaryosunda kır kent karşıtlığı tüm yerleşimler, sosyal oluşumlar ve zaman dilimlerinde sabit alınarak genel geçer kılınmıştır. Bu tür yaklaşımlar kent çalışmalarının önemini altını çizmek ve meşruiyetini arttırmak adına gelecekte dünya çapında kentleşmeyi öngörmüş ve bu doğrultuda kırsal alanların kentin içerisinde kaybolacağı ve zamanla yok olacağını öne sürmüştür. Bu durumu kanıtlamak adına demografik ölçütler ve idari sınırlamalarla kentsel alan tanımlanmıştır. Louis Wirth, 1938 yılında kaleme aldığı *Urbanism as a Way of Life* yazısında bu konuyla ilgili şöyle der:

‘Günümüz dünyasının ne derece kentleştiğini anlatmak için şehirlerde yaşayan toplam nüfusa bakmak yeterli değildir. Şehirlerin sosyal hayata olan etkileri, nüfus oranlarından daha fazlasını anlatır. Çünkü şehirler sadece yüksek oranlarda konut alanı ya da modern insanın işyeri demek değildir. Şehirler, dünyanın en uzak noktasındakileri dahi ekonomik politik, sosyal ve kültürel hayat olanaklarıyla kendi yöresine çeken ve farklı alan, insan ve aktiviteleri tek bir düzende birleştiren merkezlerdir.’ (Wirth, 1938, 2)

Ancak, karmaşık yapıları, sürekli bir değişim ve gelişim içerisindeki sosyo-mekânsal yapıları göz önünde alındığında kentleri tanımlayan özelliklerin nüfus büyüklük ve yoğunluklarına, sundukları sosyal hayat olanaklarına ya da yönetsel sınırlarına indirgenmemesi gereğinin altını çizer. *Urban Age* araştırması dahil bu alanda yapılan çalışmalar kır kent arasındaki sınır çizilemez ilişkiyi ve de dünya çapında kentleşmenin bir bileşeni haline gelen kent çeperleri ve kırsal çeperler durumunu göz ardı etmektedir. Brenner’a göre ise 21. yüzyıl koşullarında bu ilişki gezegensel kentleşme (*planetary urbanization*) kavramı altında aşağıdaki prensiplerle ele alınmalıdır (Brenner et al. 2014, 749-752):

- Kent ve kentleşme kavramsal kategorilerdir.
- Kent evrensel bir biçim değil tarihi bir süreçtir.
- Kentleşmenin sosyo-mekânsal boyutları çok formlu, çeşitli ve dinamiklidir.
- Kentleşme hem yoğunlaşmayı hem de yayılmayı içerir.
- Kentleşme artık gezegensel bir olgudur ve kır kent karşıtlığı kalkmıştır
- Kentleşme sürekli olarak yeni farklılıklar üretmektedir.
- Kentleşme için yeni bir söz dağarcığına ihtiyaç vardır.

Bu kavram bizlere kentleşmenin bir süreç olduğunu ve bu sürecin de kendi kent toplumunu yarattığını söylemektedir. Bu anlamda, şehrin tanımlı sınırları, merkezi ve biçimi yerini kentselin biçimsiz, sınırsız ve neresinin dışı neresinin içeri olduğunu ayırmanın neredeyse mümkün olmadığı yeni zıtlıklara bırakmıştır (Mer-

rifield 2012, 910). Güncel koşullar altında bugün kentsel olan artık herhangi bir yerleşim mekânı tipine (kent-bölge, kıyı-kent, megapolis vb.) referansla anlaşılmaktadır. Gezegensel kentleşme, yeni ölçeklerin yaratılması, kentsel alanların sınırlarının belirsizleşmesi ve sürekli olarak eklenmelere açık olması, kentlerin etki alanlarının dağılması gibi dünya genelini etkileyen sosyo-mekânsal sonuçların tümüdür. Bu kavram gelecek kentleri için geleneksel şehir sınırlarının ve alt kent çeperlerinin ötesine yayılarak tüm dünyayı kapsayan bir kentleşme senaryosudur (Brenner et al. 2011, 11-13).

3. GEZEGENSEL KENTLEŞMENİN KABULÜ VE TEMSİL SORUNU

Kentsel Çağ (*Urban Age*) tartışmasının kenti kırdan keskin bir biçimde ayıran ve kıra “kent-olmayan” gözüyle bakan hatalı temsil modelinin karşısında bugün dünya çapında kır ve kentin birbiri içerisinde çözündüğü gezegensel kentleşme kuramı konumlanmıştır. Bu kuram kent ve kentselin bugün gelinen sosyo-mekânsal ve ekonomik koşullara cevaben yeniden yorumlanması ihtiyacından doğmuştur. Bu noktada karşımıza çıkan problem ise düşünce sisteminin kırdan ayrılan bir kent kavramı üzerine kuran ve kentin ötesini, sınırını veya çeperini dahi bilinmez olarak tanımlayarak ele almaktan çekinen bir disiplin olan şehir planlama meslek alanının bu yeni beliren durum karşısındaki konumudur. Nitekim kırın artık kentin karşıtı olmadığı, dünya çapında bir kentleşme (*urbanization*) süreci tarifi yapılmıştır. Yani, yönetsel olarak analiz birimi kabul edilen şehir, bu bakış açısıyla artık sadece “kentleşmenin bir formu” dur (Brenner 2014, 19).

Bu değişim kabul edildiğinde planlama meslek alanını ve plancıları bekleyen temel problemler mesleğin tanımı, plancının rolü/yetki alanı ve de kentleşmenin temsili olarak üç başlıkta tartışılabilir. İlk konuyu Türkiye’de 30 Mart 2014 tarihinde uygulanan bütünşehir yasası örneğiyle tartışılabilir. Sonuçta ortaya çıkan kır-kent ilişkisi, kuramsal tartışmalardan bağımsız dahi olsa, idari sınıra dayandırılarak toplam 30 ilin oldukça geniş coğrafyalardaki tüm yetkilerini tek bir merkezi belediyede toplayan bu yasa sonrasında şehir planlama meslek alanı, yetkisi dâhilinde planlanması gereken kırsal alanlarla karşılaşmaktadır. Bu noktada, özellikle geçtiğimiz on yılda artan kent çeperi tanımlama problemi, kent sınırında ne olacağı soruları ya da kentin bittiği geçiş alanını tanımlama adına üretil(emey)en tasarım yaklaşımları da göze çarpmaktadır. Bir kent nasıl biter? Nasıl bir kentsel/kırsal/geçiş dokusu bu tür alanları tanımlar? Peki kentleşmenin bitmediği gezegensel bir anlayışta bu durumun önemi kalmış mıdır?

Şehrin varlığı ve özellikle de kırın tasvirindeki bu tür güncellemeler şehir planlama alanında ciddi temsil sorunlarını da beraberinde getirmektedir. Hâlihazırda mekânsal temsil konusunda sabit bir zemin bulamayan meslek alanı, ontolojik kabullerinin neredeyse en temeli olan şehir kavramının tanım ve öneminin güncel-

lenmesi, dil ve kavram başkalaşımına tanık olması gibi sebeplerle bu yeni koşulla daha da belirsiz bir duruma sürüklenmektedir. Örneğin, şehirler noktasal olarak temsil edilemeyecek, kır ve kentin ilişkilerinin karmaşık, iç içe geçen ve dinamik olduğu durumda ağ (*network*) modeli yetersiz kalacaktır. Ya da bütünşehir yasasıyla merkezi şehrin etkisi altına giren köy ve beldeler mahalle olarak anılacaktır. Kentleşmenin temsili hem kavramsal (dil kullanımı) hem de görsel (kartografik, grafik gösterim) modelleri aracılığıyla yeniden yorumlanmalıdır. Peki alansal temsil modeliyle sosyo-mekânsal farklılıkları sunamayan, noktasal temsilde ise kır kent arasındaki ilişkiyi açıklayamayan veya ağsal temsilde de bu ilişkilerin derecesini iletemeyen neo-pozitivist mekân temsil modellerinin ötesinde ne önerilebilir?

4. GELECEĞİN KENTİNDE YENİ TEMSİL BİÇİMLERİNİ ARAMAK

Bu çalışmada altı çizilen, şehir planlama alanı özelinde araştırmaların analiz birimi olarak kabul gören şehrin yerini bugün kentselin aldığı ve bu kentselin de tamamen yeni bir mekânsal düzen(sizlik)i çağrıştırdığı günümüzde ve gelecekte karşımıza çıkabilecek iki temsil sorununun varlığıdır. Bu doğrultuda, hem kuramsal hem de uygulama düzleminde sözel ve görsel temsil alanlarında duyacağımız, belki de bugünden duymaya başladığımız yabancılaşma dair çözüm önerileri önem taşımaktadır. Merrifield'in (2012), aynı sorunsal karşısında kentsel politikanın nasıl bir biçim alacağını sorgularken sorduğu "*Eğer politika alanının elle tutulur bir formu kalırsa (şehir kaybolduysa) bu politikanın yeni biçimi ne olacaktır?*" sorusu belki de şehirciliğin mekânsal temsil araçlarında "*Şehir kavramının kaybolduğu "kentleşme" nasıl temsil edilir?*" olarak sorulmalıdır.

Yukarıda bahsi geçen "*Urban Age in Question*" makalesinde sunulan "*Kentleşme için yeni bir söz dağarcığına ihtiyaç vardır*" ilkesini doğrultusunda öncelikle sözel temsil modeli ele alınarak, yeni bir dağarcık geliştirebilmek adına çözüm önerileri tartışılacak, ardından "kentsel olanın hakimiyeti", "kır ve kent karşıtlığının kayboluşu" ayrıca "gezegensel kentleşme" tezlerine yönelik olarak görsel temsil modelleri sunulacaktır.

4.1 Sözel Temsil: Kentsel Arayüz(ler)

"*Yeni bir kuram üretemiyorsak, ve kabul ediyorum ki bu hiç de kolay değil, en azından yeni sözcükler bulabiliriz...Yeni sözcükler buluyorsak, bir anlayış çerçevesi üretebilmek için umutlanabiliriz. Çerçevesiz, araçsallığın her hangi bir yönü nafi değildir.*"(Koolhaas, R. , *The Endless City*,2007)

Kenti algılamak ve kenti kavramsallaştırırken bu kavramın değişen tüm niteliklerine ayak uydurabilmek adına özellikle geçtiğimiz yüzyılda oldukça geniş bir söz

dağarcığı üretilmiştir. Bu dağarcık geçmiş, günümüz ve gelecek kentini tanımlamak ve anlamlandırabilmek adına farklı süreçlerden geçmiştir. Kimi zaman metaforlar, yakıştırmalar kimi zaman da matematik terimleriyle zenginleştirilen bu kavramlar aslında üretildikleri bağlama ve temsil etmeyi hedefledikleri olguya dair önemli bir karar verici niteliğindedir. Bu yeni söz dağarcığını içerisinde artık sınırları keskin hatlarla çizilemeyen kent ve kır olgusunu anlatmak ve bu birimlerin sunduğu yaşam tarzını anlayabilmek için üretilen kavramlardan bazıları aşağıda listelenmiştir:

Tussenland	In-Between City – Arada Şehir	City-Region / Kentsel Bölge
Zwischenstadt	Fringe – Saçak	Bütünşehir / Büyükşehir
Periphery – Çeper	Rural - Kırsal	Metropolis
Kıyı – Edge	Urban - Kentsel	Ekümenopolis
Naturbanization	Rurban - Kırkent	Edgeless City
Sınır- Limit	Non-Urban / Kent-Olmayan	Urban Age – Kentsel Çağ
Territory – Alan	Kentli- Köylü	World Urbanization – Dünya Şehirciliği
Region - Bölge	Dağınık Kent- Dispersed City	Planetary Urbanization – Gezegenel Kentleşme

Kent ve kırın birbirinin içerisinde çözüldüğü ve kırın kentleştiği çağdaş kent formunda şüphesiz ki bu tür sözel temsil arayışlarından yukarıda listelenenlerden oldukça fazla örnek bulunmaktadır. Dilin etki alanı bu kavramların sadece bir tanımlama ya da isim olmalarında ötesinde, ideolojik ya da mekâna özgün anlamlar taşımaya yol açar. Örneğin Hollanda’da ”*tussenland*” olarak adlandırılan bölgeler, idari kent sınırlarının arasında kalan bölgeleri ifade etmektedir. Benzer bir şekilde ”*zwischenstadt*” da Almanca ‘da kent arasında anlamı taşımakta ve geleneksel kent formunun bozulmasıyla ortaya çıkan yeni kentin temsili çabası taşımaktadır (Cortes, 2009). Gezegenel kentleşme sürecinde ise birbirinden farklılaşan bu tür tanımlar yerine kırdan kente, bir kentsel kullanımdan diğerine, doğal olandan yapıyı çevreye gibi olan alanlar birer arayüz olarak tanımlanabilir. Arayüz, iki birim ya da madde arasındaki sınırı değil bir etkileşimi, iletişimi ve ortaklığı anlatmaktadır. Kentsel arayüz -*urban interface(s)* kavramı özellikle gelecek kentinde sınırları çizilebilen şehirlere, biten veya başlayan kırsal alana değil standart şehir kavramı sermayeden, insana, üründen bilgiye, aktiviteden çatışmaya her şeyi bir araya getiren ve dönüştüren kentseli anlatmaya yardımcı olabilir.

4.2 Görsel Temsil

4.2.1. Yeni Kentsel Formu Haritalandırmak

Çağdaş kentin yeni biçimleniş mantığı kuşkusuz yeni bir mekânsal temsil biçimini gerekli kılmaktadır. Bu yeni temsil biçimi neo-pozitivist coğrafi/mekânsal temsil kodları olan alansal, noktasal ve ağsal gösterim biçimlerinin bir tür dinamik sentezi olmalıdır. Peki bu çoklu mekânsal temsil biçimine sahip günümüz kentinde temel sorumuz olan yeni kır-kent ilişkisini anlamamızı sağlayacak haritalama (mapping) tekniği ne olmalıdır? Bu soruya verilebilecek bir cevap haritanın durağan dünyasından sıyrılmayı gerektirir. Yeni kentselin formu haritalandırırken, harita artık bitmiş bir nesne değil, devingen bir proje, metin ve süreç olarak kavramsallaştırılmalıdır (Cortes, 2009).

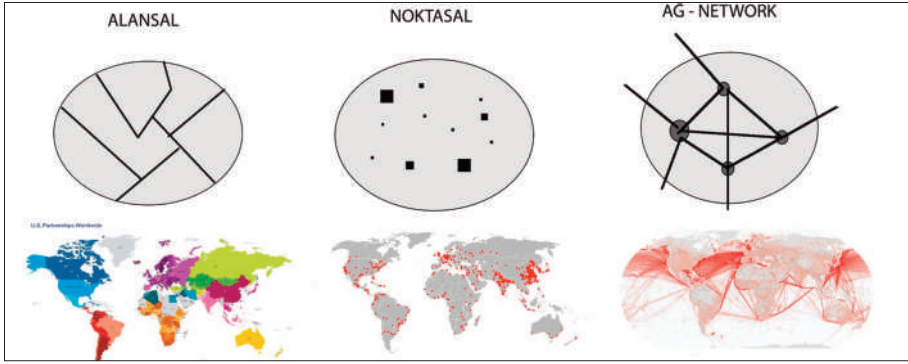

Foto 5 Neo-Pozitivist Mekân Temsilleri

Sürekli gelişim ve dönüşüme konu olan kentsel-kırsal alan etkileşiminin gerçek bağlamı günümüzde orta ölçekli kentlerin ve metropollerin genişlediği ve kırsal ara bölgelerde çeşitli kentsel (rekreatif, sosyo-kültürel, üretim vb.) firmalardır. Bu bölgelerin en geniş bağlamda ortaya çıkarttığı mekânsal örüntü, gezegensel sistemi tanımlamaktadır. Günümüz kentleşme ekonomisinin sahip olduğu üretim hacmi, bizleri kent-kır ayrımını anlamaya yönelik olarak genişletilmiş haritalama çerçevelerini kullanmaya yöneltmektedir. Bu anlamda metropoliten ölçeğin ötesinde bölge ölçeği, kentsel ve kırsal alanların günümüzdeki karşılıklı dönüşümünü doğru mekânsal kodlarla temsil etmemize olanak sağlayacaktır. Bu geniş çerçevede mekânsal ve morfolojik gösterimin çözünürlüğü karmaşık yapının doğru anlaşılmasında kritik öneme sahiptir. Buna göre, klasik ölçek skalası temelli yerleşik mekânsal soyutlama biçimleri geçerliliğini yitirmektedir.

Foto 6 Alternatif Haritalandırma Süreci

Kaynak: Cortes, (2009)

Bölgesel ölçekte yapılacak haritalama, kent alt-parçalarını içine alan ara ölçeklerin morfolojik elemanlarını (sokak dokusu, yeşil alan sistemi, yapılaşmış alan oturumunu (footprint) vb.) gösterime katarak karmaşık yapıyı oluşturan dokuyu görsel temsil elemanları olarak kullanmak durumundadır. Bu sayede, kentsel ve kırsal alan kullanımlarının karşılıklı fiziksel etkileşimleri anlaşılacaktır; açığa çıkartılabilecektir. Geniş alanları yüksek çözünürlüklü temsil etmeye dayalı haritalama yöntemleri, bu anlamda kuskusuz gelişen Coğrafi Bilgi Sistemleri (GIS) ile olanaksız değildir. Yöntemsel açıdan kritik olan nokta, yüklü veriye dayalı bu haritalama çalışmasına girdi olarak katılacak morfolojik elemanların anlamlı secimi ve işlevsel soyutlamalardır. Ayrıca kentseli kentsel yapanın insan faktörü olduğu kabülünde sosyo-mekânsalın kartografik temsili hala bir soru işaretidir.

4.2.2 Kır-Kent Kesitinin Yeniden Yorumlanması

Şehirciliğin müdahale alanı olan kentselin değişen tanımı ile birlikte gerek bölgeleme (*zoning*) gerekse kesit (*transect*) yaklaşımları geçersiz kalmaktadır. Bölgelemenin, birbirine ters düşen arazi kullanımlarını yan yana tutan ara bölgeleri ve de getirdiği yoğun/hızlı ulaşım ağlarına tepki olarak geliştirilen kır-kent kesit yöntemi de yoğun kent dokusundan (merkez) başlayarak kırsala ve doğal alana geçiş tanımlamaktadır. Ancak çağdaş kent formunda bu tür keskin çizgilerin geçirilemeyeceğini ve çeşitli kentsel altyapı birimlerinin kır ve hatta doğal alanı kimi zaman fiziksel kimi zaman da kentsel hayat tarzıyla tanımladığı görülmektedir.

Yeni şehircilik (*new urbanism*) anlayışının ürettiği ve kenti ideal formuna döndürmeyi amaçlayan kentsel kesit (bkz: Foto 7) günümüzün çok merkezli, dağılmış, karmaşık ilişkilere sahip ve gezegensel olarak kentleştiği savunulan dünyasında şehrin geleneksel formuna takılı kalmış görülmektedir. Peki, gelecek kenti, kır-kentin ya da kentselin kesiti bu gerçeklikle nasıl temsil edilecektir? Bu çalışmada,

ÇAĞDAŞ ŞEHİRCİLİK PARADİGMASINDA KENT VE KIR: YENİ BİR MEKANSAL TEMSİL BİÇİMİNE DOĞRU

benzer sorulara verilebilecek yanıtlar en-kesitin (*transect*) ve kesit (*cross section*) yöntemlerinin yeniden yorumları olacaktır.

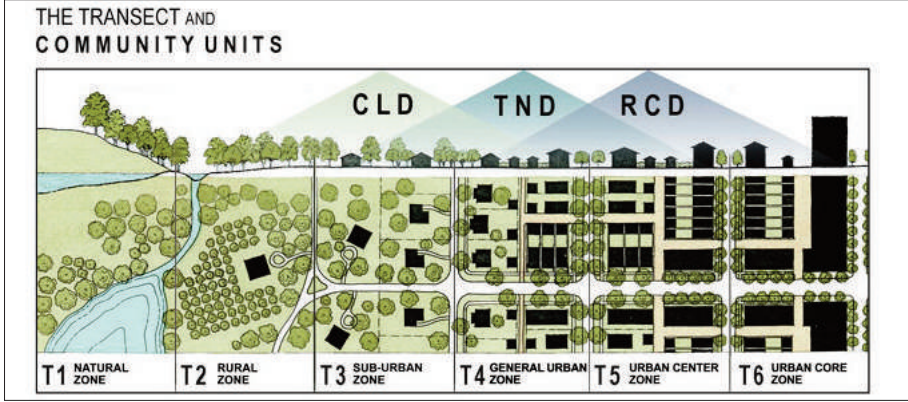

Foto 7 Yeni Şehircilik Anlayışında Kentsel En-Kesit

Kaynak: <http://transect.org/transect.html>

Cortes (2009) Kolombiya'nın Bogota, ve Hollanda'nın Randstadt kent-bölgele-ri kapsayan karşılaştırmalı morfolojik çözümleme çalışmasında kesit temelli haritalama tekniği uygulamış (bkz: Foto 8), kentleşen bölge peyzajının bütününi karakterize edecek nitelikte tüm öbek alanları ve ara (in-between) bölgeleri içine alan bir doğrusal çerçeveye dayanmaktadır. Bu doğrusal çerçeve, bir anlamda Duany Plater ve Zyberk'in (2008) önerdiği 'kentsel-kırsal kesiti' (urban-rural transect) tekniğinin bölge ölçeğine taşınmış sürümüdür. Ancak burada kesit, Plater ve Zyberk'de (2008) olduğu gibi kentin çekirdek alanından çeperine idealize edilmiş nitelikte kentselden kırsala denetimli dönüşümü değil, kentsel-bölge peyzajında bu ilişkinin melez (*hybrid*), çok katmanlı (*multi-layered*), geçici ve dinamik doğasını yansıtmakta temsil etmekte kullanılmaktadır.

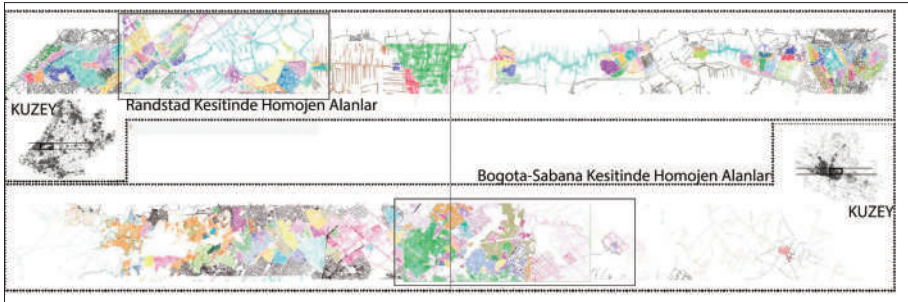

Foto 8 Kentsel Alan Kesitlerinin_Haritalandırılması

Kaynak: Cortes (2009), Sayfa:134-135

Berger (2007) ise, yatay kentleşmenin kesitini yayılma grafiği adını verdiği temsil yöntemi ile yeniden ele almıştır (bkz: Foto 9). Bu grafikte, Atlanta kent merkezinden 112 kilometre boyunca dört ışımsal çizgide ve nüfus yoğunluğunu gösteren kesitler temel olarak göstermiştir ki, kent merkezinden çepere doğru gidildikçe tutarlı bir nüfus düşüşü gözlemlenmemektedir. Ancak bu yöntem, Amerika'nın en fazla kentsel sıçramaya sahip şehirlerinden biri veya bir kaçını özelinde yapılmış olduğundan her hangi bir genellemede bulunabilmek adına dar bir çerçeveye sunmaktadır.

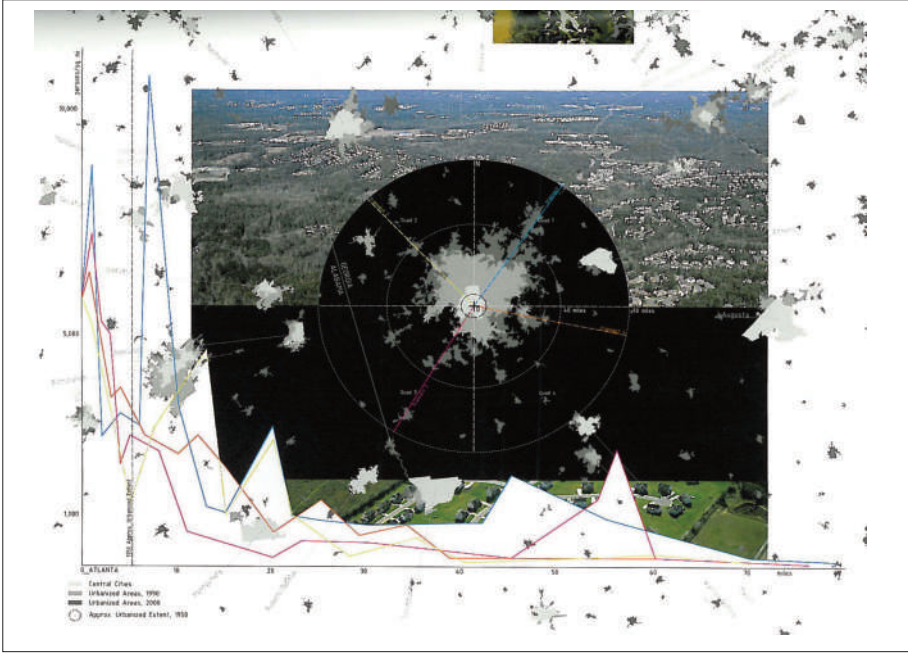

Foto 9 Yatay Kentleşme ve Yayılmanın Grafiği

Kaynak: Berger, A. (Drosspace, 2007)

4.2.3 Peyzaj (Alan) Şehirciliği'ne Doğru

Peyzaj Şehirciliği (*Landscape Urbanism*), yeni şehirciliğin ve modern mimarlığın başarısızlıklarına karşı postmodernist veya post-postmodernist yaklaşımın 2000'li yılların başında ortaya attığı bir kavramdır. Bu yaklaşıma göre, kent formunu belirleyen öge artık yapılı alan ya da mimari değil peyzaj/açık alandır. Türkçe yazında henüz karşılığı bulunmayan ancak, bire-bir çevirisinin ötesinde belki de *alan şehirciliği* olarak adlandırılması gereken yaklaşım kentsel alana müdahale yetkisi olan tüm meslek alanlarının dikkatlerini küçük ölçekli alan tasarımının ötesine taşıyarak bu tür bölgesel tanımlamaları nasıl ele alacaklarının düşünmelilerdir. *Pey-*

ÇAĞDAŞ ŞEHİRCİLİK PARADİGMASINDA KENT VE KIR: YENİ BİR MEKANSAL TEMSİL BİÇİMİNE DOĞRU

zaj Şehirciliği yapıyı kuran elemanın günümüz kentlerinde açık alanlar olduğunu savunmaktadır. Gezegensel kentleşmede öngörüldüğü üzere çağdaş kent formu parçalanmalar ve yapının yokluğuyla tanımlanmaktadır. Alan şehirciliği, planlama yaklaşımının bu türdeki yayılmış, formsuz yapılara müdahalede kullanılabilme olasılığı tartışılmalıdır.

Wandl'a göre (2012, 32) *peyzaj (alan) şehirciliği* kentleşen dünyanın büyük bir kısmını oluşturan orta peyzaj alanları (*middle landscapes*), melez coğrafyalar (*hybrid geographies*) gibi alanlardan oluşan ve de kırın dahi kentleştiği bir dünyada bu tür geçiş alanlarında planlamaya yön verebilir. Bilinmeyen olarak ötelenen bu tür geçiş alanlarında geleneksel yöntemlerin işlememesine karşın peyzaj şehirciliğinin yeni bakış açısında kent odağı ve saçak yerine ara-yüzeylerin planlamasını savunmaktadır. Bu yaklaşıma getirilen en önemli eleştirilerden biri doğayı estetize eden ve yüksek maliyetli planlar üretmesidir.

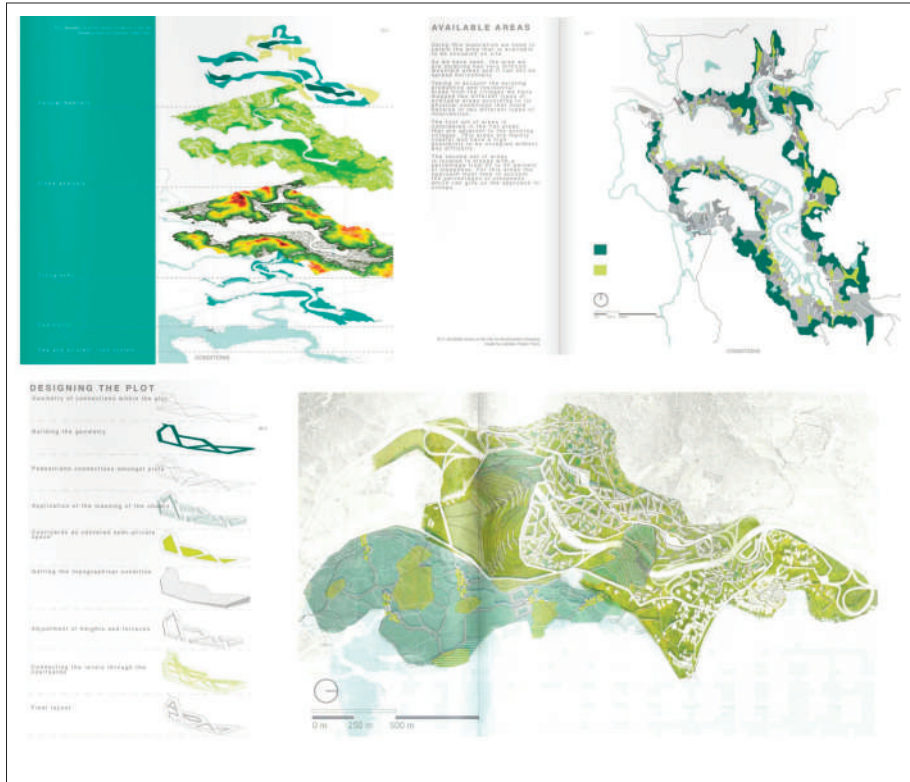

Foto 10 Peyzaj Şehirciliği Stüdyosunda *Turist Kentsel Peyzajı* Projesi
Kaynak: <http://landscapeurbanism.aaschool.ac.uk/research/tourist-urban-scape/>

Her ne kadar yeni gelişen veya eleştiriye açık bir şehircilik yaklaşımı olsa da *peyzaj (alan) şehirciliğinin* dünyada uygulanan örneklerine bakıldığında bölgesel ölçekte açık alan niteliklerinin analiz ve sentezini kentsel tasarım ölçeğine kadar indirebildiği görülmektedir (bkz: Foto 10). Bugün şehrin idari sınırlarının, nüfus yoğunluğu ya da merkezin yoğunluğu, çeper seyrekliği ile anılan kentleri terk etmemiz gerekliliğine odaklanan ve yakın gelecekte gezegensel kentleşmeyi kabul eden bir şehircilik bakış açısıyla planlamanın yöntemini sorgulayabilmek ve alıştığımız mekân örgütlülüğüne, onun temsiline ya da planlamasına yeni bir gözle bakabilme açısından ufuk açıdır.

5.SONUÇ YERİNE

Kuramsal tartışmaların hakimiyetinde ele alınan kır-kent dikotomisinin yok olması ve dolayısıyla da zıttı olmayan şehrin de kaybolacağı ya da kaybolduğu yargısı bu çalışmanın yukarıda sorduğu ve cevaplamaya çalıştığı soruların doğmasına sebep olmuştur. Yola çıkılan temel sorunsal şehir planlamanın temel kabulü ve çalışma birimi olan şehir (city) artık yapay bir kavram olarak anılması ve hatta şehir kavramının artık öldüğü inancıdır. İlk olarak LeFebvre'nin 1970 yılında kaleme aldığı *Kentsel Devrim* kitabında bir öngörü olarak dile getirdiği tezlerin bugün gerçekleşmiş olduğu savunulmaktadır. Bu tezlerden önde gelen *gezegensel kentleşme* kavramı, yukarıda bir örneği kır-kent zıtlığı olarak anılan benzer zıtlıkların kaybolduğu bir kentsel dünya anlatısıdır. Merrifield (2012, 911) elle tutulan bir öznenin (şehrin) kaybı karşısında kaygan, soyut ve yer çekimi kanununun eski kanunlarına cevap vermeyerek uçuşan günümüzde dahi şehir kavramının terk edilemeyeşinin altını çizer. Lefebvre ise (1970) bu tür bir durumun alışık olduğumuz mekânın ötesini göremeyişimize bağlar. Ona göre şehir artık tarihsel bir varlıktır ve her hangi bir sosyal gerçekliğe karşılık vermemektedir. Bu sebeple kullandığımız terminolojinin değişmesi gerektiğini savunur. Şehirler yerine kent toplumundan bahseden LeFebvre, kentsel dokunun tüm gezegeni kapladığını söylerken şehrin kırsalı yuttuğu değil kırsala ait üretim biçimlerinin artık hüküm sürmediği kapitalist bir dünyayı tarifler. Bu dünya şehirlerin ve karşıtı kırsalın yerine tekilleşen ve basitleşen bir hareketi tanımlayan `kentsel` i ön plana çıkarır (Merrifield 2012, 913).

Bu tartışmaları çağdaş şehircilik paradigmasında ele alan bir çok yazar ilgili kuramsal çerçeveyi netleştirmeye ve zenginleştirmeye çalışmaktadır. Ancak, elinden temel çalışma birimi alınan şehircilik alanı bu yeni mekânı nasıl anlatmalı ve görselleştirmelidir? Bugün mevcut yazında, bu soruya cevap arayışları oldukça eksik ve parçalı durumdadır. Neo-pozitivist mekan temsilleri olarak adlandırılan ve bugün en yaygın kullanılan noktasal, alansal ve ağsal haritalar bu gezegensel kentleşmeyi anlatmada yeterli değildir. Ayrıca, yeni şehirciliğin kent merkezinden çeperine çıkıldıkça yoğunluğun düştüğünü temsil eden kent kesitleri günümüz

kentlerinde kolaylıkla yanlışlanır. Kentsel arayüz(ler) kavramı, dinamik haritalandırma teknikleri, kent kesitine getirilen yeni yorumlar yanında oldukça güncel bir şehircilik anlayışı olan *peyzaj (alan) şehirciliği* öncelikle içinde bulunduğumuz ve yakın gelecekte daha da içine çekileceğimiz sözel ve görsel temsil sorununa cevap arayışları olarak sunulmuştur.

KAYNAKÇA

Berger, A.,2007, *Drosspace: Wasting Land in Urban America*, Princeton Architectural Press

Brenner N., Schmid, C., 2014, *The Urban Age in Question*, International Journal of Urban and Regional Research, Vol:38-3

Brenner N., Implosions/Explosions: Towards a Study of Planetary Urbanization,

Burdett R., Sudjic J., 2007, *The Endless City*, Phaidon Press

Cortes, C.P. , 2009, *Mapping Urban Form: Morphology Studies in the Contemporary Urban Landscape*, TU Delft, Delft, Hollanda, Basılmamış Doktora Tezi

LeFebvre, H., 1970, *The Urban Revolution*, The University of Minnesota Press (2003)

Merrifield, A., 2012, *The Urban Question under Planetary Urbanization*, International Journal of Urban and Regional Research Volume 37, Issue 3, sayfa:909-922

Palter, D., 2008, *Rural-Urban Transect*, http://www.transect.org/rural_img.html, (Erişim Tarihi:Haziran 2014)

Wandl, A. , 2012, *Can Landscape Urbanism Help to Plan in Territories in Between*, Atlantis Magazine, Şubat 2012: Urban Landscape

<http://landscapeurbanism.aaschool.ac.uk/>

<http://freeassociationdesign.wordpress.com/2009/12/14/urban-transects-revisited/>

GÖÇER(LER)İN SERENCAMI: KIRSAL ALANLARDA YOK EDİLEN BİR YAŞAM ŞEKLİNİN TOPLUMSAL, POLİTİK VE MEKÂNSAL HİKÂYESİ

Doç. Dr. Kamuran SAMİ

Dicle Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü

“Vahşi siyah adamlar sizin kanunlarınızı anlamıyor! Ülkede yaşayan her hayvan ve toprakta yetişen her işe yarayan kök, kamu malıdır. Bir siyah adamın malı, ancak üzerindeki örtü, silahları ve adıdır. Bu adam, hayvanların ve bitkilerin, bir adama daha çok, diğerine daha az ait olmasını anlayamaz.”

Yagan (Aborjin Nungar Kabilesi Şefi, 1840)¹

...Utandırım./ Utandırım fukaralıktan./ Ele, güne karşı çıplak.../Üşür fidelerim./ Harmanım kesat./ Kardeşliğin, çalışmanın./ Beraberliğin./ Atom güllerinin katmer açtığı./ Şairlerin, bilginlerin dünyalarında./ Kalmışım bir başıma./ Bir başıma ve uzak./ Biliyor musun? ...

Ahmet Arif: *Anadolu* adlı şiirinden

1. GİRİŞ: GÖÇERLER(KOÇERLER²)

ARSIZ ZAMAN(LAR)IN UNUTTURDUKLARI

Osmanlı devletinin çöküşü ve yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra

1 **Coşkun, E.**, İnsanın Yaşayan Geçmiş: Avustralya Yerlileri, Dharma Yayınları, 2003, İstanbul, s. 28.

2 **Koçer**; bir yerde yerleşmiş olmayı mevsimlere ya da başka koşullara bağlı olarak yurt değiştiren kimseye veya topluluğa yerel dilde (Kürtçe) verilen bir isimdir. Her yıl bahar mevsiminde havaların ısınmasıyla, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden yüzlerce aile binlerce koyunla birlikte Doğu Anadolu Bölgesi'nin değişik yerlerinde yaylalara çıkarlar. Yüzyıllardır hareketli bir hayatı benimsemiş olan “**Göçerler**”in bir ay süren yolculukları çoğunlukla Erzurum, Bingöl, Muş, Van, Elazığ ve Tunceli (Dersim) vb. illerin yüksek rakımlı yaylalarında son bulmaktadır (Sami, 2011, s. 66).

GÖÇER(LER)İN SERENCAMI:

KIRSAL ALANLARDA YOK EDİLEN BİR YAŞAM ŞEKLİNİN TOPLUMSAL, POLİTİK VE MEKÂNSAL HİKÂYESİ

“Doğu ve Güneydoğu Bölgeleri”nde belirgin bir şekilde ortaya çıkan siyasal, kültürel, ekonomik ve yerleşimlere dayalı sorunlar; tarihsel olarak bölgenin toplumsal katmanları ayrıtında farklı bir desen gösteren “**göçerler**”in yaşamlarını, bugünün görünümünde bitirme noktasına getirmiştir. 20. yüzyılda keskin bir şekilde belirginleşen kapitalizm sarmalı yayılmaya başladıktan sonra göçebe aşiretler yerleşik yapının bir parçası olmaya zorlanarak ve bu gizil gücün güdümünde tezahür eden değişimler, göçerlerin kendilerine özgü sosyo-kültürel yaşamlarını örselemeye başlamıştır.

Temel geçim kaynakları hayvancılık üzerine kurulu göçer aşiretler; içe kapanık bir ekonomik yapı ve doğayla özdeşleşen geleneksel yaşam tarzlarıyla, sürekli bir yere bağlı olmadan, doğal bir ortam üzerinde geçici barınmayı benimseyen toplumsal bir karakter göstermektedir (Özer, 1998, s. 120). Göçerler, toplumsal olarak yerleşik bir düzen içinde yer almayan ve mülkiyetlerinde de hiç arazileri olmayan aşiret örgüsünü temsil etmektedirler. Bu yaşam düzenini benimseyen göçer aşiretler, kışın sıcak bölgeler olan Diyarbakır ve Urfa yörelerinde çadır hayatında, yazları ise sürülerine otlak ve mera bulmak için de Nemrut, Süphan, Bingöl, Erzurum ve Şerafettin yaylalarına sürüleriyle birlikte çıkarlar. Yaşam döngüleri bu şekilde süren göçer aşiretler, yaz mevsimi boyunca dağların koyaklarında kara kıl çadırlarıyla ayrıksı bir yaşamı benimseyerek, toplumsal düzenlerini sürdürmeyi tercih ederler (Bkz. Resim 1-2). Süregelen bu yaşam şekline karşı; göçer aşiretler, günümüzün toplumsal yapı düzeni içinde bir yok olma süreciyle yüzleşmenin eşğine getirilmişlerdir.

Resim 1-2. Süt kaynatan göçer kadın ve koyun sağımı yapan Berivanlar (H. Bahçe; Gola Xerzo Yaylası, Erzurum, 2003).

Doğu ve Güneydoğu Bölgeleri’nde, yerleşik hayatın dışında farklı bir yaşam şeklini benimseyen Beritan, Alikan ve Şavaklar; ayrıksı ve yerleşik hayatın dışında toplumsal bir desenin öznesi olarak bilinmektedirler. Bu göçer aşiretler, yaz boyu gittikleri bölgelerde kiraladıkları mera ve otlaklarda; kış mevsimlerinde ise barınma koşullarından dolayı sıcak iklimsel özellikleri olan yerlere dönerek, göçebe hayatlarına devam ederler. Bu yaşamsal döngü, doğa ve idari koşulların elverdiği

oranda hep süregitmıştır (Taşdelen, 1997, s. 29). Konar-Göçerlik kapsamı içine giren toplulukların ülkemizdeki sayıları ve toplam nüfusları hakkında yeterli bilgilere veya kaynaklara dayalı verilere sahip değiliz. Günümüzdeki varlıkları sürekli azalan, toprağa ve sabit bir yerleşik alana bağlı olmadan, sürekli çadır hayatı yaşayan ve tek geçim kaynağı hayvancılık olan göçebeler; bugün sahip oldukları folklorik özgünlüklerini ve toplumsal kültürel renklerini yitirmeyle karşı karşıyalar (Kutlu, 1992, s. 59).

Osmanlı'dan bu yana idari bir yapı dizgesi içinde süregelen, yeni Cumhuriyet'in kurulmasıyla toplumsal ve idari düzenin belli kurallar etrafında yeniden şekillenmesiyle, tarımsal üretimin arttırılmasına yönelik göçer aşiret ve toplulukların yerleşik hayata geçmesi için yoğunlaşan baskılar, bir tevatür olmaktan öte; yeni bir anlam kazanmıştır. Bu yeniden yapılanma süreçleri bağlamında göçerler ile merkezi idareler arasında yıllarca sürececek olan sorunların ortaya çıkmasını da beraberinde getirmiştir. Göçer toplulukların yerleşik hayata geçmeleri konusunda var olmuş (geçici) devlet politikalarına karşın, farklı uygulamaları benimsemek; ülkemizin hukuksal erkinde normal karşılanılan bir durum olmuştur.

Hukuki ve idari sistem, göçerlere karşı erkini yukarıda ifade edildiği gibi ortaya koyarken; göçebe aşiret düzeni Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun toplumsal yapı dizgesinin temel özelliklerinden birisi olarak dünyevi gerçeğini hala korumaya devam etmektedir. Toplumsal yapı çerçevesi içerisinde ifadesini bulan göçerlik hayatı ekonomik, kültürel ve töresel kabullerin odağında şekillenen izler varlığını az da olsa sürdürmeye devam etmektedir. Toplumsal bir örgüde şekillenen göçer grupların, antropolojik ve etnografik yapı örüntüleri yaşama dair kabulleri amansız zamanın aralığında tutarlı bir dizge içinde kimliğini bulmaktadır (Beşikçi, 1992, s.33). Doğu ve Güneydoğu Bölgeleri'nde göçer aşiretlerle ilgili yazılı kaynak ve tarihsel süreç içerisinde de gelişme gösteren toplumsal, kültürel ve idari dönüşümleri belirten yeterli düzeyde belgelere ulaşmak oldukça zor gözükmektedir. Göçer aşiretler arasında yer alan ve ülke gündeminde de öncelikli olarak bilinen Beritanlılarla ilgili kaynaklar ise çok sınırlı bir düzeydedir.

Bu nedenle göçer aşiretlerin kökenleri hakkında ortaya atılan savlar, kendi içinde büyük çelişkiler yumağını barındırmaktadır. Yeterli bir düzeyde olmayan yazılı kaynak ve belgelere karşın; 20. yüzyılın başlarından bu yana Beritan ve diğer önemli aşiretlerin, Doğu ve Güneydoğu Bölgesi'nin coğrafik sınırları içerisinde yaşadıkları ve göçer hayatlarını mevsimsel döngülere göre, bu bölgelerde sürdürdükleri çok iyi bilinmektedir (Taşdelen, 1997, s.26). Bu bölgelerde göçer aşiretleri, bölgenin step ve yaylalarında yaşayıp Kürtçe konuşmalarına karşılık; göçer Türkmen ve Yörük aşiretleri ise Güney ve Güneydoğu Toroslar (Türkmen), Batı Anadolu, Marmara ve Trakya'da yaşayıp (Yörük) Türkçe konuştukları bilinmektedir (Beşikçi, 1992, s.36-37).

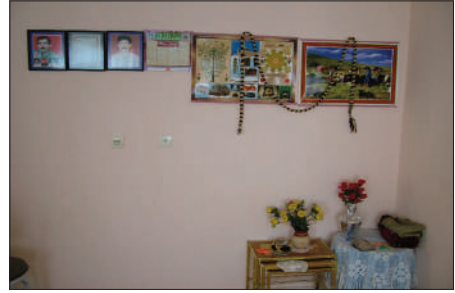
Kendi kültürel temayülleri bağlamında, göçer-konar yaşam şeklini benimsemiş olan ve de yerleşik bir toplumsal düzenin dışında kalan göçer aşiretler; doğal alanlar üzerinde fiziki bir mekân sınırlaması olmadan; hareketli toplulukların, sürdürülebilir bir hayatın döngüsel hikâyesini ifade etmektedir. Göçer aşiretlerin çok geniş araziler üzerinde mevsimlere göre fiziki yer değiştirme hareketleriyle oluşturdukları paylaşılan ortak yaşam; mekânsal bir döngünün ötesinde, azami ölçüde aşiret ve soy birlikteliğini ortaya çıkarmıştır. Toplumsal yapı örgüsünde kolektifliğin ön planda olduğu bu göçer topluluklar; mevsimsel döngülere bağlı olarak, sürekli hareket halinde olan karakteristik bir özelliğin manzumesini kendi içinde barındırmaktadır. Türkiye’de 1950’lerden sonra yaşanan politik dönüşümler ve kentleşme hareketleriyle birlikte; bir yandan göçebe aşiretlerin temel üretim faaliyetleri olan “göçebe koyunculuk” zorlaştırılmış ve diğer bir yandan da göçer aşiret yapısının yerleşik düzen kıskacında çözülmeye elveren sosyal tabakalaşmanın önu açılmıştır. Bu süreç sarmalında Doğu ve Güneydoğu’daki **göçer** aşiretler (*Beritan, Alikan ve Şavaklar vb.*); geçmişten süregelen “hareketli kırsal yaşam alışkanlıklarından” ve de konar-göçer yerleşim alanlarından kopartılmaya maruz kalarak, yerleşik hayatın **ayrık** bir figürü olmaya zorlanmışlardır.

Günümüzdeki, idari sistemden kaynaklı, mülkiyet üzerinde sorunlar yumağına dönüşen bölgelerde yaşam mücadelesi veren göçerler, yönetsel ve sosyal çelişkilerle dolu erke karşı, var olma/yok olma çıkmazı içindeler. Bu nedenle göçerler eskisi gibi çok rahat bir şekilde yayla-kışlak yerleri bulmada ya da kiralamada büyük engellerle yüz yüze kalmaktadırlar. Özellikle Cumhuriyet sonrası kademeli olarak göç sınır yolları bir takım politik ve başka nedenlerden dolayı kapatılmıştır. En büyük sorunların başında ise, aşiretlerin geleneksel yaylalarının en yakın köyün malı haline gelmesine yol açan kanun ve idari uygulamaların devreye sokulmuş olmasıdır. Hızla artan nüfus potansiyeli, böylece göçerlerin yaşam alanlarının daraltılmasını beraberinde getirmiştir (Beşikçi, 1992, s.127-128).

1984’lerde başlayan ve 1992’den itibaren de yoğunlaşan terör, şiddet ve toplumsal içerikli olayların yoğun bir şekilde artması; Doğu ve Güneydoğu’da bölge içi ve bölge dışı göçte önemli bir boyutta yerinden edilme ve başka illere yönelen göç sarmalıyla sonu belli olmayan yeni mağduriyetlerin önünü açmıştır. Özellikle kırsal bölgelerde yaşayan toplulukların zorla yerlerini terk etmelerinin istenmesi; bilinen göç olgusunun dışında yeni bir tür göçe yol açarken (Kirişçi; Winrow, 2000, s.138); bu sorunların yarattığı göç sarmalı, beraberinde başka bir toplumsal felaketin önünü açmıştır. Göçerlerin vuku bulan bu sorunlarının çok boyutlu dışavurumunda, yıllardan beri sahip oldukları yaşamlarına ket vurulmuş, dağların koyaklarına ve serin yaylara gitmelerinin önu tümenden kapatılmıştır.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu’nun önemli göçer aşiretlerinden birisi olan Beritanlılar’ın göçerlik tarihçelerini, az sayıdaki kaynak, çok eskilere dayandığını ifade

etmektedir. Ancak günümüzde göçer olma durumları, yerlerinden ve yurtlarından koparılmaları gerçeği; yeni cumhuriyetin yakın tarihsel dönüşümlerine denk gelmektedir. Beritan aşiret mensupları olarak tanımlanan toplumsal grup; Urfa-Ceylanpınar Ovasının sınırları içinde yer alan köylerde yerleşik bir düzende yaşamaktaydılar. 1944 yılında Ceylanpınar'da Devlet Üretme Çiftliği kurulmasıyla birlikte yöredeki yüzlerce köyde yaşamını idame eden halk göçer olmak zorunda bırakılmıştır. Tüm verimli arazilerini kaybeden *Beritanlılar*, hiç bir arazileri olmadan yıllarca (40 yılı aşkın süre) oradan oraya savrularak, göçer bir hayatı sürdürmek zorunda bırakılmışlardır.

Resim 3-4. Beritanlılar için yeniden inşa edilen evler ve o evlerin bir odasında doğaya duyulan özlem fotoğrafları ile odanın köşesinde yer alan plastik çiçekler (K. Sami; Diyarbakır-Bismil, Alibey Köyü, 2007).

Yıllarca, göçebe hayatın kısır döngüsü içinde hayatlarını idame etmeye çalışan 53 bin ailenin göçerlik yaşamları 1983 yılında Elazığ'da şehirsiz iskâna tabi tutulmalarıyla, 109 Beritanlı aile ile kısmen kesintiye uğramıştır. Bu süreci 1985 yılında 208 ailenin Diyarbakır'daki kırsal iskânı izlemiştir. İskân edilen ailelerin hayvancılık yapma potansiyelleri ve ekonomik üretim becerileri göz önünde tutulmadığından, eski yaşamlarında çok daha çetrefilli sorunlarla yüzleşmek zorunda kalmışlardır (Resim 3-4). Bu topluluk için inşa edilen konutların mekânsal yetersizlikleri, geometrik boyutlandırmadaki bilgisizlik ve konutların bitişik nizamda kurgulanılması; göçerliğe özgü özgürlüğü ve mekânsal mahremiyeti yok ettiği gibi, iskâna tabi tutulan birçok aileyi tekrar göçer durumuna sokmuştur (Özer, 1998, s. 185-186).

Doğu-Güneydoğu Bölgeleri'nde ayrıksı bir yaşamın temsiliyetini ifade eden göçerler ile Güneydeki göçer toplulukların (Yörük Türkmenleri vb.) farklı iklim ve coğrafyalarda sahip oldukları toplumsal ve kültürel alışkanlıklarını yüzyıllara varan bir zaman dilimi içerisinde idame ettikleri bilinmektedir. Bu göçer toplulukların mekânsal ve sosyal ilişkiler düzenini belirleyen, sözlü ortak kabuller ve de folklorik yaşamlarının dışavurumlarında şekillenen toplumsal örgüleri, bir pota içerisinde örtüşebilmektedir. Gerek kültürel bütünlük, gerekse de kültürün

sürekliliğinde hareketli bir yerleşimin (mobil) gücünü kanıtlayan geleneksel hayvancılık uygulamaları, bu toplulukları tanımlamada önemli veriler oluşturmaktadır.

Göçer yaşamının yarattığı çeşitlilik, sınırları aşma, başkalaşma eylemlerinin itici gücü olarak buldukları coğrafi alanlar üzerinde yerleşik devletin toplumsal yapısının dışına taşan bir iradeyle kurulu gücün mekânsal düzenlemeye dayattığı tüm kontrol aygıtlarına tezat bir yaşam şeklini hep benimsemişlerdir (Kavas, 2013, s. 232). Yaşar Kemal; Türkmen göçerlerin hayatlarını, doğayla olan yaşam mücadelelerini ve mistik dünyalarını romanlaştırdığı “*Binboğalar Efsanesi*” adlı eserinde hayat bulan roman kahramanı; Demirci Haydar Usta’nın Cumhuriyet sonrası Çukurova yaylaklarında daralan yaşam alanlarını ve yerleşik idari düzen tarafından, doğadan koparılıklarına duyduğu isyanı ve Tanrı’ya yönelen yakarışlarını şöyle dile getirmektedir:

“... Ben seni bilmez miyim, sen bizi bıraktın. Sen gökleri, yıldızları, ormanları suları bıraktın, sen camilerden çıkmaz oldun. Sen kendine ışıklı, büyük kentler kurdun. Sen kendine gökte uçan demir kuşlar yaptın. Sen kendine toprağı yiyen, yerken uluyan canavarlar yaptın. Sen, üst üste evler, yedi denizler yaptın. Bize çukurda bir kışlak, Aladağ’da bir yaylak ver desem, vermezsin ki... Ben de bu gece sana kışlak için yalvarmam. Bu oba da sürürsün senin sayende. Varsın ölsünler, kırım kırım kırılsınlar. Senin yüzünden” (Kemal, 2007, s. 10-11).

Göçerlerin ağıtlarla bezeli meşakkatli yaşamları ve kadim dünyalarını sarmalayan döngülerle birlikte ortaya çıkan çelişkiler ve acı hatıralarını tasvir eden sözlü tarihlerinin önemli bir kesitinde; göç ve yerleşim sorunlarıyla ilgili söylenen ağıt ve türküler yaşamlarında önemli bir yer tutmaktadır (Şahin, 2006, s. 20). Doğal yerleşim alanları bağlamında, yaşamlarını idame eden göçer toplulukların toplumsal yaşam üzerinde kurguladıkları kültürel temayüller ve bir arada olma çabalarının yarattığı etkiler, sözlü tarih içinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu gerçek bilinmesine karşın; tarih yazım süreçlerinin yerleşik kültürler tarafından belirlendiği için, göçer toplumsal yaşam süreçleri ve tarihsel önemleri yeterince ilgi çekememiştir (Braudel, 2002, s. 161-162; Aktaran: Kavas, 2013, s. 232). Göçebelerin toplumsal düzenleri, kültürel yapıları ve etnografyaları hakkında bilgi veren yazılı kaynakların yetersizliğinin yanında, bizzat kendileri tarafından yazılmış (sözlü tarih hariç) bir tarihleri yok gibidir. Bunun en önemli nedenlerinden birisi de yaşadıkları hayat şekline ileri geldiği düşüncesi ağır basmaktadır. Yaşamlarındaki tüm bu olumsuzluklara karşın; göçebelerin nesilden nesile ve ağızdan ağıza aktarılan canlı sözlü tarihlerinin olduğu gerçeği, biz insanların hafızasında yer edinen kültürel çoğulculuğu benimseyen mistik dünyaları hep var olacaktır (Şahin, 2006, s. 16).

Göçer aşiretler de diğer topluluklar gibi ortak yaşam kabulleri içinde, toplumsal olarak birbirlerine yakın gruplar halinde örgütlenmeyi tercih ederler. Göçerler, yerleşim alanlarının temsiliyetini sağlayan coğrafik koşullara karşı sürekli bir mücadele vererek; tutarlı, dengeli ve bütünlük arz eden ortak değerleri (zanaat, beceri ve alışkanlıklar) çeşitli yollarla nesilden nesile aktarabilmiş ve kendilerine özgü bir toplumsal yaşam şeklinin ifadesini yaratmışlardır. Göçerler, kondukları veya mevsimlere bağlı ikamet ettikleri alanlarda (dağların koyakları) uzun süreli kalmamaları ve de değişik bölgelerde yaşamlarını kısa zaman aralıklarında sürdürmelerinden dolayı; onların mekânsal temsiliyetlerini sağlayan çadırlarını (hareketli konut) hep yanlarında taşımak zorunda kalmışlardır. Mevsimsel olarak doğal ortamlarda yaşamlarını idame eden göçerlerin kullandıkları “kara çadır”; aşiret düzeninde ailenin aidiyetini ve toplumsal statüsünü belirleyen hareketli bir mekânın simgesi olmuştur.

Göçebe (göçer) aşiret ve toplulukları genel bir toplumsal düzen örgüsü içerisinde değerlendirdiğimizde; sabit bir konuta ve toprağa bağlı olmadan, tarımsal ve ekonomik faaliyetlerini sürdürebilme kabiliyetine sahiptirler. Göçerler, sadece küçükbaş hayvancılığı uğraşı gören ve hayvanlarına daha iyi otlak alanları bulmak için de mevsimsel döngüleri göre belirlenen bir hayatı hep tercih etmişlerdir. Bu döngüsel yaşam serüveni yaylalardan steplere, oradan da yaylalara hareket eden, daima çadır hayatı yaşayan, kan akrabalığı ve birlik duygusu gibi bağlarla birbirine kenetlenen, daima bir lidere bağlanmayı tercih eden, okuması-yazması az olan geleneksel bir toplumsal grupla tariflenmektedir (Beşikçi, 1992, s. 45-46). Göçebeliliğin kışlak(lar) ve yaylak(lar) (koyak) arasında yerleşik olmayan mekânsal bir düzen oluşturması; hayvancılığa dayalı sosyo-ekonomik bir yapıyı belirlemiştir. Bu bağlamdaki göçebelilik; toplumsal gelişimin ilk aşamalarında görülen, ekonomik, politik ve kendine özgü bir yaşam düzeninin tezahürü olmuştur. Göçebe toplulukların mekân ve kültürel ritüellerini belirleyen süreçte, mevsimden mevsime hayvanlarla (sürülerle) birlikte yapılan göç döngüsü; sürdürülebilir hareketli bir yaşamın naif suretini yansıtmaktadır. Göçer çadırı (hareketli konut) faydacı bir nesne olmanın ötesinde, aşiret reisinin önderliğinde, kültürel, toplumsal ve ekonomik bağlamda göçer aile yapısını ve bekasını belirleyen bir olgu olarak kabul görmektedir. Dağların çeperlerinde, koyaklarda ve ovalar üzerinde hayat süren göçerler, yerleşim alanları bulduklarında ve bu alanlar üzerinde yerleşim dokusunun oluşmasıyla birlikte çevrenin uçsuz bucaksız fiziksel sınırlarıyla mekânsallaşmaya evrilmiş ve onların yaşamlarına uygun bir boyut kazanmıştır.

Çetin doğa koşullarının yarattığı zorluklarla hemhal olan göçerlerin ev (kara kıl çadır) olarak kullandıkları çadır; bu mekânın koşullarını belirleyen coğrafi şartlar bağlamında ortaya çıkan, göçebe hayatının dokusuna en iyi şekilde uyan ve hareketli bir yaşamın ihtiyaçlarına cevap veren mobil bir mekânsal çözümdür. Bu toplumsal yapının antropolojisini, etnografik birikimini ve kültürel dışavurumunu

belirleyen süreçler mülkiyet (yurtsuzluk) üzerinde kendi kimliğini bulmaktadır. Göçerler toprağa bağlı olmadıklarından, göçtükleri yaylalara ve kışlaklara mobil konutlarını (kara çadırlarını) götürmek zorundalar. Bu toplumsal aşiret yaşamında, çadırın mekânsal bir birim olarak yaratan etmenlerin başında, onu maksimum düzeyde kullanma özelliğinin var olmasından kaynaklanmaktadır. Çadırın büyüyüp küçülme özelliğine sahip olması önemli bir esneklik sağlamaktadır. Kıl çadır, ailenin büyüklüğüne ve ailenin sahip olduğu statüye bağlı olarak, kendi içinde fiziksel bölünmelere fırsat verebilmektedir. Misafirlerin, gıda maddelerinin, ürünlerin, kadınların, erkeklerin yerleri belirgin olarak belirlenmiştir.

Bu geleneksel yaşam kültüründe vücut bulan ve baba otoritesine dayanan otoriter bir kültürel yapı düzeninde disiplinin sağlanarak, olası karışıklıkların önüne geçilmesi hep olagelmıştır. Çadırın fiziki düzeninde lider ve ocak yeri arasında olması gereken fiziki yakınlık; aşiret düzeninde bir statü gereği olarak hep ön planda olmuştur (Beşikçi, 1992, s. 107-110).

Doğu bölgelerinde, göçer hayatın spontane akışında, yarını kestiremeyen zorlu süreçler sarmalı içinde sıkışan göçer kürt aşiretler; bedenlerini ve ruhlarını bir arada tutabilmek adına naif bir yaşamın ötesinde, çok fazla şey beklememeyi bir erdem olarak görmeyi tercih ederler (Millingen, 1998, s. 147). Çöl, ova, tepe, kara çadır, at, sürü ve basit etnografik aletlerle geçen meşakkatli bir hayatın içinde cereyan eden tuzaklar ve acılarla beslenen göçebe yaşantının heyecanı; Doğu Bölgeleri'ndeki göçerlerin sert karakterlerinin (özellikle Kürt göçerler) şekillenmesini ortaya çıkarmıştır. Zamanın arsızlığında örselenen naif bir yaşam gerçeğine karşın; paylaşılan ortak bir akılla örgülenişen birliktelik değerleri göçerlerin dünyasında çadırını konuyla paylaşırken, birçok şekilde oluşabilecek olasılıkları hiçbir zaman göz ardı etmemeyi yeğlemek durumunda bırakılmışlardır (Millingen, 1998, s. 141).

2. GÖÇER YERLEŞİM ALANINDA MEKÂNSAL DOKU ÖRÜNTÜLERİ

Göçer aşiretler; diğer topluluklar gibi kendi yaşam dizgeleri bütününde yarattıkları birlikte olma ruhu üzerinde, kendi yaşamsal örüntülerini bir şecerede toplayarak, gruplar halinde örgütlenmeyi tercih ederler. Yerleşim alanlarının fiziksel, kültürel temsiliyetini sağlayan ve coğrafi koşullara karşı sürekli bir mücadele içinde olan bu topluluklar; tutarlı, dengeli ve bütünlük arz eden ortak değerler bağlamında zanaat, beceri ve alışkanlıklarını çeşitli yollarla birbirlerine aktarmayı tercih ederler. Göçerler kendi toplumsal düzlemlerinde içe kapanan, bu ayrık özellikleriyle farklı olan kültürel suretlerinin bir yönünü dile getirmiş oluyoruz. Geleneksel göçer yaşamın uzamında şekillenen toplumsal ilişkiler ve mekânsal yer seçimleri; yazılı olmayan kabuller ya da geleneksel ortak değerler ve töreler dizgesi etrafında kurgusal düzenini ortaya çıkarmıştır. Kendi toplumsal düzenleri

içinde örgütlü olan “göçerler”, sosyal statü ve töresel saygı kurallarına, davranışlarına; zanaat ve üretim şekillerine de biçim veren dinsel ve etik/ahlaki değerlere uymaya büyük bir önem atfederler (Resim 5-6).

Günümüz dünyasında yerel, ayrıksı ve geleneksel kültürel değerlere sahip topluluklar; kendi aidiyetlerini, toplumsal birlikteliklerini korumada yetersiz kaldıkları gibi, küreselleşme olgusunun yarattığı tek değer olma gücünden dolayı yok olma süreçleriyle karşı karşıyalar. 20. yüzyıldan bu yana kapitalist bir örgü sistemi içinde süregelen toplumsal dönüşümler ölçeğinde “kentlileşme”, “aydınlanma”, “endüstrileşme” gibi metamorfozlar (başkalaşım); yenedünya düzeni içinde farklı bir boyut kazanan kapitalist erk; bireyi ve bireyciliği farklı normlarla sıfatlandırarak, kültürleri ve özgün yaşam biçimlerini değiştirmeye zorlamıştır. Toplumsal bir içerikle biraya gelen topluluklar; kendileriyle diğerleri arasında düzgün olmayan sınırlarla birlikte zihinlerinde belirledikleri ve kendileriyle birlikte bir anlam kazanan mekânsal bir aidiyete ihtiyaç duyarlar. Mekânın özellikleri ve yaratılan zonların boyutları; sosyal antropoloji ve geleneksel değerler içinde anlam kazanan davranış biçimleri, ölçüsü, sınırları ve mekânsal örgütlenmenin tasavvuru beraberinde belli açıklamaların yeniden değerlendirilmesinin önünü açmaktadır. Göçer yerleşimlerde mekânsal dokuyu tanımlayan “çadır”da kişisel mekânı tanımlayabilecek bölümler yok denilecek kadar azdır. Ancak, göçer yaşamında ihtiyaçların gündelik hayat içinde değişkenlik göstererek yeni anlamlara bürünmesi, kolektif mekânı kullanma arzusu hep ön planda tutulmuştur. Göçer çadırı kendi başına tekli bir mekânı tanımlayarak ve bu çadır mekânı, ailenin ihtiyaçlarıyla orantılı olarak bölünebilmektedir. Bu nedenle çadırdaki ebeveynlerin yatak bölümü belirgin bir şekilde ayrıma tabi tutulmuştur.

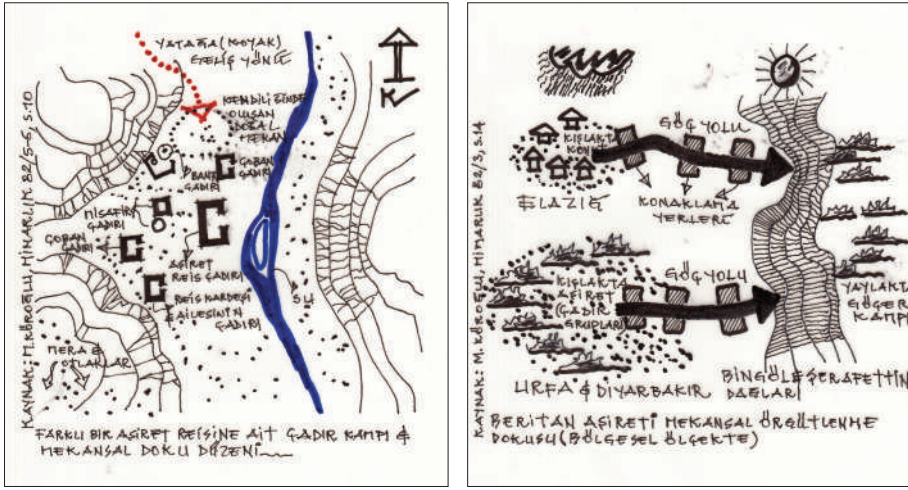
Resim 5-6. Töresel kurallar içinde misafirlere çay ikramı yapan göçer kadın ve Fethi Ağa'ya (aşiret reisi) bir seremoni edasıyla yüzünü yıkamaya yardım eden eşi (H. Bahçe; Gola Xerzo Yaylası, Erzurum, 2003).

Göçer yerleşim alanlarının fiziki düzenlerini oluşturan ve çadırların bir araya gelmesini belirleyen mekânsal doku bütününde, her zaman geometrik bir düzen anlayışını görmek mümkün olmayabilir. Geleneksel bir anlayış örgüsünde ortaya çıkması muhtemel bu kabullere karşın; çadırların yerleşim yerindeki düzenleme

GÖÇER(LER)İN SERENCAMI:

KIRSAL ALANLARDA YOK EDİLEN BİR YAŞAM ŞEKLİNİN TOPLUMSAL, POLİTİK VE MEKÂNSAL HİKÂYESİ

konumları hem doğal ve hem de toplumsal kabulde yeri olan aşiret gelenek dizgesi etrafında belirlenilmektedir (Şekil 1-2). Göçer çadırı (hareketli konut) faydacı bir nesne olmanın ötesinde, aşiret reisinin önderliğinde kültürel, toplumsal ve ekonomik bağlamda göçer aile birlikteliğini ve bekasını belirleyen hareketli bir mekânsal birimi temsil etmektedir. Göçer aşiret topluluklarında bir çadırın faydasal değeri; doğal ortamda onu kullanan bireylere sağlamış olduğu barınma ve sınırlı bir zaman aralığında işlevselliğe getirmiş olduğu esnekliktir. Zamanın dönüşüm aralığında örgeleşen kavramlar, kişi ve nesnelere verilmiş olan değerler ve/ya ortak kabuller; bir nesneye (kıl çadır-kızılay çadırı) veya düşünceye duygusal bir değer katarak, “anlam” boyutunda kolektif bir düşünceyi ortaya çıkarır.

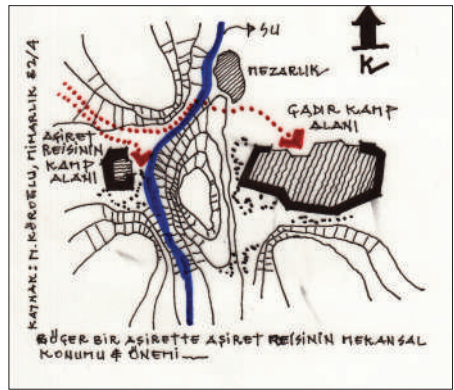
Şekil 1-2. Göçer kamp alanında belirginleşen aşiret reisinin çadır yeri ve Beritanlıların kışlak ile yaylaklarında mekânsal örgütlenme dokusu.

Bir göçer yerleşim alanının mekânsal dokusu, belli sayıda bir araya getirilen çadırdan oluşmakta ve bu çadır sayısı aşiretin büyüklüğüne göre de değişebilmektedir. Çadır gruplarının önünde doğal olarak ortaya çıkan günlük kullanım alanları ve küçük otlak öbekleri önemli doğal mekânlar arasında yer alır. Her bir göçer ailesinin günlük yaşam etkinliğinin büyük bir oranda çadırdan ya da çadır(lar)ın önündeki alanlarda geçer. Kadınlar için, dolayısıyla çadır bir yandan “üretim” ve “tüketim” birimi iken, bir yandan da “toplumsallık” birimine dönüşebilme özelliğini göstermektedir (Resim 7-8). Göçer yerleşim düzeninde çadırların bir araya gelişlerinde ne bir avlu fikri ortaya çıkmakta, ne de aşiret mensuplarının bir araya toplandığı kapalı bir alan düşüncesi ortaya çıkmaktadır. Töresel bir kabul örgüsü etrafında şekillenen temayüller bağlamında koyaklarda ve ovalarda, ailelilerin bir araya geldiği mekânlara hep doğal bir karakter atfedilmiştir.

Bir yaylakta (yaz mevsimi) yerleşim alan dokusunun temsiliyetini belirleyen çadırlar, “güneş” koşullarından dolayı “kuzey” yönüne yönlendirilir. Bu yerleşim düzeninde çadırın girişi ve dış mekânla bütünleştiği yön kuzeydedir. Bir göçer yerleşim alanında çadırlar yan yana ya da arka arkaya dizilebilirler. Bu da aşiret yapısında her ailenin toplumsal olarak ayrı ve eşit önemini yansıtan bir düzenlemeye vurgu yapmaktadır (Şekil 3-4). Bazen çadırlar sayısal olarak az olduğundan, fiziki olarak çadırlar arasındaki mesafeler artabilmektedir. Bu düzenlemelerle birlikte insan ve çevre arasındaki ayrım ilişkisinde temel rol oynayan “mahremiyet” kavramı; göçerlerin dünyasında modern bir yaşamın belirlediği ilişkiler açısından daha esnek olabilmektedir. Ancak, cinsiyet bağlamında belirgin olarak yabancılara karşı kadınlar daha çok çekingen davranabilmektedir. Tüm bunlara karşın, feodal bir toplumsal dizgede şekillenen göçer yaşam kültürü yaşla birlikte kadının sahip olduğu yeni statü, cinsler arasında mahremiyeti alt düzeylere indirgeyebilmektedir. İnsan ve insan topluluklarının mahremiyet gereksinmesi; diğerlerinden yalıtılma veya diğerleriyle yoğun etkileşime girme uçları arasında değişen birçok seçenek ve bunlara bağlı çeşitli davranışsal ve fiziksel normları beraberinde getirebilmektedir.

Resim 7-8. Peynir üretimi için hazırlık yapan göçer kadın ve mevsim sezonunun bitim sonrasında değerlendirme yapan göçer erkekler (H. Bahçe; Gola Xerzo Yaylası, Erzurum, 2003).

Şekil 3-4. Göçer kamp alanında aşiret reisinin öndeliğinde toplumsal eşitliği önemseyen çadırların mekânsal düzeni ve bir yaylakta yönün (kuzey) önemini vurgulayan mekânsal doku.

Göçer yerleşim alanları içinde veya yakınında su kaynağının olması, onlar için hayati bir önem taşımaktadır. Su kaynağının olduğu yerde; kadınların günlük temizliklerini yaptığı, çamaşırlarını yıkadığı, içme suyunun temin ettiği ve de çocukların kendi aralarında oyunlar oynadığı bir doğal mekân hüviyetini taşımaktadır. Çadır alanlarının önünde bazen küçük bir yer kaplayan sebze bahçesi ve bu alanların yakınında tepeler, geniş otlak alanları ve koyun sağım yerleri yer almaktadır.

3. GÖÇERLERDE YAŞAM KÜLTÜRÜ VE KIRSAL MEKÂNIN YİTİMİ

Dünyanın gelenekselleşmiş döngüsünü tersyüz eden küreselleşme olgusu; bugün özgün kültürleri hızla yozlaştırarak birbirlerine yaklaştırmakta, kültürlerarası farklılıkları eritmekte ve de ortak bir hafızada toplanan, somut olmayan, değerler üzerinde yeni çelişkiler yaratarak, var olmuş çoğulculukları tanımsız bir hale getirmektedir. Geleneksel kültürleri zamanla değişmeye zorlayan etmenler bağlamında; din, siyaset ve yaşamın tüm alanlarındaki özgürleşme tartışmaları ile sanayileşme, kentleşme ve bunlara bağlı olarak da toplumların düşünsel yapılarında meydana gelen farklılıklar önemli bir yer tutmaktadır. Göçer yaşam kültürü, zamanın uzamı içinde geçmişten beslenerek kendine özgü gelenekleri, görenekleri ve sahip oldukları yaşam kültürüyle toplumsal düzen içinde hep farklı bir yere sahip olagelmışlerdir. Göçerlerin yazılı olmayan destansı ve lirik yaşam kültürlerinde doğaya atfedilen kutsallık, doğal hekimlik, büyü, kehanet, mistik kabuller, yaşamışlıklar, insan bilincinin imgeleşmiş abartıları ve yerleşik hayatın geleneksel insan modelinden ayrıksı yanlar bulduğumuz bu yaşam tarzında; kendine özgü farklılığın, doğayla barışık bir yüzünü görmekteyiz.

Toplumsal bir yaşam şeklinde hayat bulan hatıralar, paylaşılan mutluluk ve ağtılar; bunların hepsi mekânsallaşmış bir alana göndermeler yapar. Aile için ev, kırsal kesimde yaşayanlar için vadiler/ovalar, koyaklar ve bir coğrafyada yaşayanlar için de o coğrafi bölgenin temsil ettiği aidiyet, mekânsal hatırlamanın çerçevesini temsil eder (Assmann, 2001, s. 42). Doğanın sınırsız uzamında, yaşamlarını idame eden göçerlere karşı doğayı çekilmez bir hale getiren “ölümlüler”, acaba ölümlü olduklarının farkındalar mı? Eğer farkında olsaydılar, bu fani dünyada yaşamaya çalışan ve doğanın bir parçasını kendilerine mekânsallaştıran veya ev olarak gören göçerlere, bu dünyayı dar etmenin gerekçesini ölümlüler nasıl izah edebilecekler. Bu fani dünyada, acaba her şeye bir yer var mı? Sürüp giden bu sorular yumağında doğa üzerinde tanımlanan fiziksel mekân; her şeye sahip olabileceği bir yer olmayı sağlıyor mu?

Yaşar Kemal; destansı bir kurguyla farklı iki coğrafi bölgenin “insan-mekân-zaman ve kültür” dörtlüsü üzerine inşa ettiği iki romanında (*Binboğalar Efsanesi* ve *Ağrı Dağı Efsanesi*) farklı iki dili konuşan; ama aynı kaderi paylaşan göçerle-

rin yaşamlarını tasvir eder. Farklı zamanlara gönderme yapan bu iki romanda; Türkmen ve Kürt göçerlerin yaşayış serüvenlerini, davranış kalıplarını, yetilerini, meraklarını, alışkanlıklarını ve toplumsal rollerini olağanüstü bir atmosferde ve büyümlü bir gerçeklik çerçevesi içinde, destansı bir üslupla, masal motifleriyle bezeyerek, yenileyerek; bu göçerlerin nasıl yok edildiğinin hikâyesini anlatır.

Doğru ve Güneydoğru Bölgeleri'nde yaşayan göçerlerin yaşamlarını, merkezi idareler tarafından doğrudan koparışlarını ve sahip oldukları kültürün nasıl yok edildiğinin hikâyesini anlatan, birkaç sinema filmi de var. Bu filmler arasında uluslararası boyutta ses getiren “*Sürü*”; çağın gerisine düşmüş bir göçer aşiretinde yaşayan “*baba ile oğul*” arasında zedelene ilişki ve aynı zamanda da gelenekten kopuşun ve bu kopmanın başka bir kültüre katılmaya asla yetemeyişinin öyküsünü anlatır. Yılmaz Güney; göçerlerin doğrudan ve yaşadıkları mekânlardan koparışlarının serencamının anlatıldığı “*Sürü*” filmiyle ilgili şöyle bir not düşer: “*Sürü, köy filmi değil, tarihi anlamda çözümlen, çöken bir tabakanın çözümlüşünün, eriyişinin filmidir*” der (Güney, 2005, s. 27). “Kazananlar vardır”, dedi hapisteki hahama hapisteki aziz. “Kibirleriyle ve hitabet güçleriyle kazananlar. Bir de kaybedenler vardır, sözleri ve işaretleri olmayan” (Jabés, 1976, s. 50) özlü diyalogda, farklı coğrafyalarda hükümlere maruz kalan insan manzaralarına göndermeler yapılırken; bu diyalogda geçen tasviri/hükümü günümüzdeki göçerlerin durumuna uyarlamak yanlış olmasa gerek.

Bellek ve hatırlamanın dışavurumunda öznesi, tek tek bireyler olduğu gibi toplumsal kümeleri de içine dâhil edebilmekte ve onlar, anılarını, geçmişlerini, yaşamışlıklarını delillendiren “çevre” üzerinde var olduklarını ortaya koyarlar. Bir insan-ve bir toplum-geçmişin izdüşümlerini sadece bağlantı kurduğu ilişkiler bağlamında yeniden kurabiliyorsa, bu ilişki çemberinin dışında kalan her şeyi unutacaktır (Assmann, 2001, s. 40). Göçerlerin yaşamlarını, doğaya tutunma süreçlerini, kültürlerini ve hayata bakış açılarını tasavvur edecek resmi bir bellek bakışımız olmadığı gibi, kolektif belleğimizin kurgusal çerçevesi içinde onlara yer vermediğimiz için de unutmaya temayülleri kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Toplumsal bir mevcudiyetin canlı olabilmesi, onunla kurulan iletişim süreçleriyle orantılıdır. Bu nedenle bellek canlıdır ve sürekli iletişim içinde varlığını sürdürmek zorundadır. Bu insani ilişki ağları, duraksar veya zayıflama belirtileri içine girerse, gerçekliğin çerçevesi şekil değiştirmeye maruz kalır.

Ülkemizin ekonomik, politik, yerleşme ve kültürel döngüler sarmalında göçer Türkmenleri hiçbir zaman anlamadığımız gibi (Bkz. Yaşar Kemal; Binboğalar Efsanesi); Kürt göçerlerini de hiç anlama gereğini hissetmedik. Bu ayrıksı toplumsal toplulukların başlangıç noktaları için bir çaba sarf etmediğimiz gibi, yarınlarına dair bir fikrimizin olması elbetteki beklenemez. Yerleşik ve göçer Kürtlerin etnografik tarihleri bizim için hiçbir zaman olmayan bir değer olarak kabul edildiği

için olsa gerek; Viyana “Völkerkunde Müzesi” çoğunluğu Türkiye’deki Kürtlere ait, 100 tane nadide etnografik örneği kendi koleksiyonunda tutmaktadır. Bu koleksiyonun büyük bir bölümü, yakın dönem günlük yaşantıya ait halı, kostüm, tarım aletleri, tabaka ve gümüş mücevherler gibi nesnelere oluşmaktadır. Bu etnografik nesnelere toplamak için 25 yılını Doğu ve Güneydoğu Bölgeleri’nde geçiren Avusturyalı koleksiyoncu Werner Finke tarafından bir araya getirilmiştir. Bu koleksiyonun özgünlüğünden olsa gerek, teklikle ifade edilen birçok nadide eser bulunmaktadır. Bunlardan biri keçi kılından yapılmış pantolon ve ceket, kırmızıya çalan botlar, altın kaplama üzengiler vb. bu eserler diğer nesnelere birlikte Avusturya’da 1992 yılında kapsamlı bir sergiyi olanaklı kılmıştır. Bu serginin adı “Kurdan-Azadi: Dağlarda Özgürlük” olarak belirlenmiştir (Kreyenbroek; Allison, 2003, s. 238). Bugünün dünyasında Kürt kültürünü tek bir olgu olarak tanımlamanın olanacağı yok gibidir. Bölgeler arasındaki toplumsal ve kültürel değişimler, fiziksel çevre ve yerel ekonomiyle beraber birçok farklılıklar ortaya çıkarmaktadır. Çünkü yerleşik bir hayat içinde yaşamlarını idame eden Kürtler olduğu gibi, göçebe ve yarı göçebe olanların da sayısı azımsanmayacak bir düzeydedir. Bu nedenle, göçebe olarak yaşayan aşiret ve kabilelerin sosyal yapıları, doğal olarak, yerleşik bir hayat içinde olanlardan çok farklı bir desen ortaya çıkarmaktadır. Günümüzde, bu yaşam şeklinin gitgide yok olmaya yüz tutmasının temelinde süregelen asimilasyon politikalarının önemli bir etkisi vardır (Kreyenbroek; Allison, 2003, s. 238-239).

Çevre-davranış ilişkileri üzerine yapılan çalışmalar; kültür, toplum, insan ve mekân bağlantılarını sosyo-antropolojik bir pencerede irdeleyerek, sınırlar çizilmeden ortaya çıkan mekânsal yerleşimlere farklı bakış açıları getirmiştir. İnsan ve çevre arasındaki etkileşimlerde ortaya çıkan değerler bütününe kültürel normlarla anlam kazandığı bir gerçektir. Ancak modernleşmenin sınır tanımaz gücüne ve devlet politikasının kendi bekasını belirleyen erke bağlı olarak, göçerler kendilerine özgün kırsal mekânsal yaşam alanlarını yitirmek zorunda kalmışlardır.

Coğrafi bir yaklaşımın özel koşulları içinde sınırlanmış veya öngörölmüş belirli bir alanla, özel toplumsal ilişkiler birlikteliği üreten ortak akıl; toplumsal ve mekânsal süreçler (Urry, 1999, s. 94) bağlamında ise, göçerlerin yaşam kültürünün ayrıksı bir yönünü görmekteyiz. Zamanın dayanılmaz arsızlığında, toplumsal erke elinde tutan idari sistem; doğal alanlar üzerinde yaşanagelen göçer yaşam hareketliliğini yok etmede bir beis görmemektedir. Göçebeliliğin kültürel yaşam mirasında; çabuk hareketlilik, serbestlik ve sosyal yapılanmanın bireyler arasında sağladığı esneklik ile her bir toplumsal grup içinde antropolojik değerlerin ne kadar önemli bir temsiliyet sağladığının ifadesi vurgulanmaktadır (Matsubara, 2012, s. 292; Resim 9-10).

Resim 9-10. Yaşla birlikte statüsü önemsenen göçer kadının misafirlerle sohbet ederken ve günlük göçer yaşamı hengameni içerisinde erkeklere yardım eden göçer kadın (H. Bahçe; Gola Xerzo Yaylası, Erzurum, 2003).

İnsan ve çevre arasındaki ayırım ilişkisinde temel rol oynayan mahremiyet kavramı; göçerlerin dünyasında modern bir yaşamın belirlediği ölçütlerden daha esnek olabilmektedir. Topluluklar; kendi toplumsal düzenleriyle birlikte yarattıkları mahremiyet gereksinmesi; diğerlerinden yalıtılma veya diğerleriyle yoğun etkileşime girme uçları arasında değişen bir dizi seçenek ve buna bağlı olarak da çeşitli davranışsal ve fiziksel normlar benimseyebilmektedir. Birey ve toplumsal gruplar, kendileriyle diğerleri arasında düzgün olmayan sınırları zihinlerinde belirledikleri ve böylece kendileriyle birlikte hareket eden bir mekânsal bir alan oluştururlar. Bu bağlamda kişisel mekân özellikleri ve zonların boyutları; arkeolojik ve geleneksel bulgular üzerinden ortaya çıkan davranış biçimi, ölçüsü, sınırların incelenmesi ve mekânsal örgütlenme için de belli açıklamaları kendi bünyesinde barındırmaktadır.

Bu makalede tartışılacağı, toplumsal bir grubun yaşam serüveninin ötesinde; dünyada yerel kökler, tarihler ve geleneklerin artık dağıtıldığı ve yıkıldığı bir zaman boyutunda “otantiklik” bulmak için başka yerlere gitmek, o çocukça güdünün ayna evresini uzatmaktan başka bir şey değildir. Bugün, bizler başlangıçlara geri dönmeye çalışıyoruz; ancak bu sefer kendi başlangıcımıza değil, “öteki”nin başlangıcına ya da arzularımızı temsil etme yükünü sırtlamasını istenilen “öteki”nin başlangıcına yöneliyoruz.

Batılıların, otantik, yerli bir kültürün saflığında bozulmamış değerlere duyduğu arzu; emperyal davranışı bu defa görünüşte karşıt bir kipte yaşatılmaktadır. Batı bir yandan eleştirel söylemin kalkış ve varış noktasını sunmayı sürdürürken; öte yandan da bu farklılıkları, öteki kültürleri dünyamıza sokarak, onları aynı anda hem biçimlendiren hem de dağıtan süreç ve araçları bizlere dayatmaktadır (Chambers, 2005, s. 94-95).

4. SONUÇ

Kapitalizm kendi bekası için yarattığı aygıtlar, ülkemizde de etki alanlarını genişleterek, idari düzene hüküm vermekte ve aynı süreç bağlamında da göçebe aşiretleri yerleşik bir düzenin parçası olmaya zorlamaktadır. Bu olguların güdümünde göçerlerin yaşamları, doğaya bağlanma şekilleri değişmeye ve özgün kültürel örüntüleri yaratılan sarmalın içinde örülenmeye başlamıştır. Türkiye’de 1950’ler sonrası yaşanan toplumsal dönüşüm, kentleşme hareketleri ve bunu takip eden süreçler sarmalında ise 1980’ler sonrası ortaya çıkan bölgesel zoraki iç göç, terör ve toplumsal içerikli olaylar; göçerlerin yaşam alanlarını insansızlaştırarak, yasaklı bölgelerin meşruiyetini sağlamıştır. Göçebe aşiretlerin temel üretim faaliyetleri içinde yer alan göçebe koyun karlılığını yitirmiş, diğer yandan da aşiret yapısı yerleşik düzen kapsamında çözülmeye ve de yok olmaya evrilen sosyal bir tabakalaşmanın yolunu açmıştır.

Türkiye’nin hızlı bir şekilde değişen toplumsal döngüsü içerisinde, göçerlerin birlikteliklerini sağlayan sosyal ilişki ağları çözülerek, aşiretlerin yeni bir yapılandırılmaya kanalize edilmesi; kendine özgü toplumsal düzenleri olan göçerleri yavaş yavaş toprağa bağımlı bir hale getirilmesine yol açmaktadır. Bu ise siyasal iktidarların, güdülen siyasetin formüle edilmesi sırasında tercih edeceği sosyal politika hedefleri ile doğrudan ilişkilidir. Siyasal iktidarların yönetsel tercihleri ve sosyal politika hedefleri hangi düzeylerde olursa olsun, göçerler hakkında alınacak önlemlerin kapsamında, onların fiziki ve toplumsal ekolojisi, nüfus yapısı, ekonomik kabiliyeti, kültürel kabul değerleri ve karakteristik davranışları gibi insani özelliklerinin öngörülen politikalar içinde yer alması önemlidir.

Dağların koyaklarında doğal bir ortamı çevre tasarımı olarak öngören “göçer” topluluklar; insanlar arasında çevresel ilişkileri tutarlı bir şekilde yorumlamayı sağlayan bir çevre duyarlılığına sahiptirler. Göçer kültür fitratından kaynaklı olarak doğaya birçok kutsallık sıfatları atfedildiği gibi, zaman içinde doğayla bağlarını koparan göç olgusu; başka şekillerde nitelemeye sahip olabilecek yeni kutsal kavramlar üretmeyi de beraberinde getirmiştir. Tarih boyunca merkezi idareler, göçerleri yerleşik bir hayatın parçası olmaya zorladıkları gibi, Cumhuriyet sonrası uygulamalar ve 1980 sonrası toplumsal olaylar; göçerler için yaşamı çekilmez bir hale getirmiştir. Süregelen bu siyasi baskılar, ekonomik etkenler ile birlikte bu özgün kültürü, bir yok olma süreci içine sokmuştur. Artık son örnekleri olarak görülen bu kültürün belgelenmesi; çevre ve doğayla olan ilişkileri, gelecek için büyük bir değer taşımaktadır.

Göçerler, mevsimsel döngülere bağlı olan yaşamları, üretim ve tüketim biçimleri, sözlü tarihleri, kültürel mirasları ve mekânsal yerleşimlerinin temsiliyetini sağlayan **çadurları**; pastoral bir kültürün ortak değerler üzerinde kodlanmış bilgilerini içermektedir. Doğal çevrede yerleşik sınırlar çizmeden, *ortak bellek/paylaşılan de-*

neyimde yaşamayı benimseyen ve dağlara atfettikleri kutsallığı **Tanrı**'ya duyulan sevgiyle eşdeğer gören göçerler; bugün yaşadıkları bölgelerde yurtsuz olmakla yüz yüze kalmışlardır. Bu insanlar, dağlar arasındaki koyakları; kardeş, barınak, ev, geçim yeri, arkadaş, yanında taşıdığı *silahı* da en iyi dost olarak gören geleneksel bir aidiyeti temsil etmektedir.

KAYNAKÇA

Beşikçi, İ. Doğu'da Değişim ve Yapısal Sorunlar-Göçebe Alikan Aşireti; Yurt Kitap-Yayın: 68, Ağustos 1992, Ankara.

Braudael, F. The Mediterraeen in the Ancient World, Penguin Books, 2002, Wiltshire.

Chambers, I. Göç, Kültür, Kimlik; Çev. İsmail Türkmen; Mehmet Beşikçi, Ayrıntı Yayınları, 2005, İstanbul.

Erhan, S. Identity Formation and Political Organization Among Anatolian Nomads: The Beritanlı Case, Doctorate Thesis, The University of Texas at Austin, 1992, s.119-120.

Güney, Y. Sürü; Güney Yayınları (Senaryo Dizisi-14), 2005 (6. Baskı), İstanbul.

Jabés, E. The Book of Questions, Wesleyan University Press, 1976, Middletown.

Kavas, K. R. "Mimariyi "Dokumak": Anadolu-Batı Toros Göçerlerinde Çevre-Kültür İlişkisi", Bilig (Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi), Kış 2013, Sayı 64, s.231-128.

Kemal, Y. Binboğalar Efsanesi (Roman-10. Baskı), Yapı Kredi Yayınları (YKY), 2007, İstanbul.

Kirişçi, K.; Winrow, G. M. Kürt Sorunu-Kökene ve Gelişimi, Çev. Ahmet Fethi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları 47, 2000, İstanbul.

Kreyenbroek, P. G.; Allison, C. Kürt Kimliği ve Kültürü, Çev. Ümit Aydoğmuş, Avesta Yayınları, 2003, İstanbul.

Kutlu, M. M. "Yaşayan Bir Alt-Kültür Geleneği: Anadolu Göçer Kültürü; IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri, Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları: 164, 1. Cilt, Feryal Matbaası, 1992, Ankara.

Matsubara, M. Göçebeliğin Dünyası-Türk Göçebelerinden Çoşlu Yörüklerinin Et-nografyası, Çev. Kiyotaka Sugihara, Atatürk Kültür Merkezi Yayını: 424, 2012, Ankara.

Millingen, M. F. Kürtler Arasında Doğal Yaşam; Çev. Nuray Mestci, Doz Yayınları, 1998, İstanbul.

GÖÇER(LER)İN SERENCAMI:

KIRSAL ALANLARDA YOK EDİLEN BİR YAŞAM ŞEKLİNİN TOPLUMSAL, POLİTİK VE MEKÂNSAL HİKÂYESİ

Sami, K. “Koçerler/Göçerler: Lâmekân ve Bir Yaşam Şekline Karşı Zamanın Dayanılmaz Arsızlığı”, Mimarlık, Sayı: 362, Kasım-Aralık 2011, s. 66-71.

Şahin, İ. Osmanlı Döneminde Konar-Göçerler (Nomads in the Ottoman Empire); Eren Yayıncılık, 2006, İstanbul.

Özer, A. Modernleşme ve Güneydoğu, İmge Kitabevi Yayınları, 1998, Ankara.

Taşdelen, M. Göçerlerin Şehirleşmesi-Beritan Aşiret Örneği, Turan Yayıncılık, 1997, İstanbul.

Urry, J. Mekânları Tüketmek, Çev. Rahmi G. Ögdül, Ayrıntı Yayınları, 1999, İstanbul.

ÖĞRENCİ PANELİ 7 KASIM 2014
ÜTOPYA'DAN DİSTOPYA'YA: İSTANBUL*

Moderatör: **Tayfun KAHRAMAN**

Ezgi Dilara Önal, Büşra Şenocak, Rabia Köstek, Naime Özcan, Aslıhan Ayça Açıkgöz, Özge Yazıcı, Merve Öztürk, Ece Muratoğlu, İpek Moroğlu, Selman Paça, Boran Ovayolu, Barış Gözen, Begüm Eser, Özge Tekçe, Şule Tekkol, Emre Seymenoğlu, İsmail Er, Esra Gökdemir, Özgü Yüksek, Dilay Parlakay, Aybüke Gümüş, Ayşenur Baş, Bilge Marta, Çağla Kuşçu, Delfin Günay, Emine Atalay, Eray Morgül, Erkan Çimen, Ezgi Akdoğan, Gamze Yaşar, Irmak Çatalcı, Kübra Görgülü, Merve Işık, Nuri Can Ceylan, Tuğba Oğuz, Demet Koray, Dilan İlhan, Elif Sinan İnan

* *Metinler 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 38. Kolokyumu kapsamında 7 Kasım 2014 günü yapılan Öğrenci Paneli'ndeki bant kayıtlarından üretilmiştir.*

TAYFUN KAHRAMAN- Merhabalar. Arkadaşlar, başlıyoruz. Kusura bakmayın, teknik bir aksaklık nedeniyle oturumumuz 15 dakika geç başladı, lakin bundan sonra bir etkinlik olmadığından süremiz var. Özgürce dilediğinizce kürsü hakkını kullanabilirsiniz. Bunu bir engel olarak görmeyin.

Şöyle başlayalım: Öğrenci arkadaşlarımızın, hepimizin bildiği gibi üç gündür pazartesi gününden çarşamba gününe kadar bir Çalıştay düzenlediler ve bu Çalıştayın ilk olarak sonuçlarını aktaracaklar bize, onların o kalıplara sığmadan, kalıplar içerisinde olmadan yaptıkları çalışmalarını hep beraber dinleyeceğiz. Bugün farklı bir sunum tarzı deneyecekler, bildiğim kadarıyla Pecha Kucha yöntemiyle anlatacaklar. Yani 20 fotoğrafı 20'şer saniye süreyle anlatacaklar. 4 grubumuz var: Elia, Baobopya, Babiltopya ve Avespolis. 4 grubumuza 15'er dakika süre vereceğiz, yaklaşık 7'şer dakika sunumları sürecek. Kalan sürelerinde de sizlerin soru-cevabı ya da tartışmayı zenginleştirmek istediğiniz noktaları alacağız ve devam edeceğiz, ama sizlerden de isteğimiz arkadaşlarımız gibi kısa ve öz aktarımlar ve sorular sormanızı diyorum. Önce Oktay Kargül size kısa bir sunumla bu üç gün boyunca neler olduğunu ve bugün neler yapacağımızı anlatacak.

OKTAY KARGÜL- Teşekkürler Tayfun Bey. Tekrardan hoş geldiniz arkadaşlar, İstanbul Şube Yönetim Kurulu üyesiyim. 38. Kolokyum konusu olarak “*Kentlerin Geleceğinde Öğrenci Çalıştayı*”nı “*Ütopik Şehirler*” başlığı altında çalışmalarına başladık ve üç günlük bir çalışma olarak ayarladık. Bu üç günlük çalışma tüm üniversitelerden temsilcilik şeklinde organize edildi. Diğer üniversitelerden de gelen arkadaşlarla birlikte İstanbul Teknik Üniversitesi'nde iki günlük bir atölye çalışması oldu. İlk gün, bir gezi ayarlandı kuzey ormanlarına, ikinci ve üçüncü gün atölye çalışmalarına başlandı. İlk gün yaptığımız çalışmada toplum tartışmasına girdik ve ciddi tartışmalar sonucunda yeni bir ütopya kurgusu oluşturulmaya karar verdik. İki ayrı grup oluşturuldu, bu ayrı gruplar Tayfun'un bahsettiği birinci grup Elia ve Baobopya diye iki grup, Çalıştayın birinci günü bu gruplar kendi aralarında tartışmalarını politika, ekoloji, kamusal alan, kimlik dönüşüm başlıklarını da dikkate alarak bazı kriterleri göz önünde bulundurarak başladı. İkinci gün çalışmaya İstanbul Teknik Üniversitesi Şehir Planlama Bölümü öğrencilerinden 1. sınıf öğrencileri de kendi aralarında iki grup şeklinde oluşturularak katıldı ve toplamda dört ayrı ütopya oluştu. Bugün burada arkadaşlar size sırayla bahsedecek. Teşekkürler.

TAYFUN KAHRAMAN- Önce Elia'dan Emre Seymenoğlu ve Begüm Eser'i dinliyoruz.

EMRE SEYMENOĞLU- Merhaba arkadaşlar, ben Yıldız Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü son sınıf öğrencisiyim. Ütopyamızdan bahsedeyim: Elia aslında Yunancada zeytin demek, zeytinin barış timsali olduğunu bilirsiniz. Hatta zeytinle ilgili şöyle bir anekdotla başlayayım: Bir yerde zeytin ağacı

varsa, zeytin çünkü 10 yıldan önce meyve vermez, burada 10 yıldır en az sulh vardır, barış vardır, hiçbir ağaç kesilmemiş, insanlar birlikte yaşıyor anlamına gelir. Biz de “*Ütopyadan Distopyaya İstanbul*” konusunda bunları ele aldık ve ütopyamıza kısa bir hikayeye başlamak istiyorum.

İnsanoğlu sık sık dünyaya fırlatıldığını hisseder. Kendini leyleklerin getirdiği hikayesine inanma isteği de bundandır. Öyle yabancılaşır ki kendine, çevresine, dünyaya, bir kendine bakar, içine, aklına, vicdanına, bir de topluma bakar, politikalara, hırslara, coğrafyaya ve sonra sorar insan: Nasıl olur da kendi varlığını temelden baltalar insanoğlu, yaşadığı doğayı, aldığı nefesi, içtiği suyu öldürür? Anlamaz mı her gün, her geçen gün ölmekte? İşte böyle bir toplumda dünyaya doğan insanlarız hepimiz. Bir dünya düşünün ki insanları daha fazla para kazanmak için ormanları betonlaştırmakta, suları, canlıları HES'lerle öldürmekte, daha fazla maden için dağları dinamitle, daha fazla kömür için yüzlerce insanları öldürmekte. İşte bu distopya yazma fikrine bizleri vazgeçiren de bu, çünkü yaşadığımız dünya, haberler, gazeteler her gün bir distopya. Bu kamu, rant, mülkiyet, devlet, para kavramlarını biz biraz daha farklı ele almak istedik. Evrensellik, paylaştiran, aidiyet, düzenleyici ve övülen davranış şeklinde değiştirdik. Çünkü kamu dediğimizde sırf kurumlar, mülkiyet dediğimizde sadece birini mahrum etme anlaşılıyor. Bizim ütopyamız da bunlar değil, bu bize verilen veriler. Çünkü bizde mülkiyet, din, eğitim, nüfus, bunlar vardı. Diğer ütopyada bunun tam tersini göreceğiz.

İnceleme yaparken de ekoloji, idari yapı, kimlik, kültür ve sanat şeklinde, rant şeklinde inceledik. Ekolojide, adamızdaki ekoloji nasıl olacak? Doğal olarak, yani günümüzdeki distopyayı biz bir şeyler katmamız için sürdürülebilir enerjilerle, belli tarım arazilerinde katlamayla, sanayiye ekolojik duvarlarla örecek bunun yapılabilirliğini çok sorgulamayın, çünkü ütopyamız bizim, yapılabileceği üzerinden ve olması gerekenler üzerinden düşünüyoruz. Bu yüzden idari yapımızda konut üretimi en çok ranta kurban giden şeylerden, daha çok kontrol altında, aile kavramı yok dedik, bu yüzden miras yer almayacak. Güvenlik sorununu eğitimle çözüyoruz, aile yok, bireyler küçüklükten eğitilecek. Daha sonra temel ihtiyaçlara devlet yardımcı olacak. Kimlik, kültür kavramında da aile yok, bireyler var dedik. Anne-baba kavramı yok, ama gönüllü birliktelikler ve konut yapıları buna göre düzenlenecek. Daha sonra arkadaşım açacağı için hızlı geçiyorum.

Kadınlar yönetici, toplumumuz da anaerkil bir toplum, daha sonra insani değerleri öne çıkarmaya çalıştık ve biz paranın, rantın biçtiği değerdense övülen davranışları eğitim sistemimizde bireylerin kendi otokontrolüne yerleştirmeye çalışıyoruz. Bizim ütopyamızda ağacı öne aldık ve ağaç kutsal değerimiz, yani bir din yok dedik, ama insanların kutsal saydığı bir şey olacaksa bu da bizim için ağaç olacak. İbadet için insanları bireysel bırakmayı tercih ettik.

Rant için şimdi konu başlıkları altında azlık, ihtiyaç, azlığın arzın sınırlılığı şek-

linde tanımlayabiliriz. Çünkü her zaman rant olacağını düşünüyoruz biz, hiçbir zaman bir şeyin eşit olması değil, bir şey bir şeye üstün olacak, ama bunu nasıl dönüştüreceğiz? Rant paraya dönüşüyorsa, para üzerinden yardım ve bunun üzerinden onurlu davranışların desteklendiği bir sistem üzerinden sürekli ilerleyeceğiz. Bu düşünce içerisinde çizdiğimiz eskizler nasıl bir coğrafya aktarıldığından arkadaşım devam ediyor.

BEGÜM ESER- Bu Çalıştay içerisinde adayla ilgili çeşitli eskizler ürettik. Genellikle yeşil alanlar ve ulaşım bisikletle sağlanacak. Aynı zamanda konut tiplerimiz farklı olacak ve renkli olacak. Bu da adayla ilgili en başta bölgelemeli yaptık. En başta bir plancı kafasıyla bölgeleme yaptık, sonradan bu fikirden vazgeçtik. Bunun da eskizleri burada, mesela üsttekiindeki ortadaki kırmızı alan kamu alanıydı. En sonda da aslında infografik çalışması yaptık. Bu infografik çalışmasında ekolojik, sosyal, ekonomik ve yönetim ana başlıklarını kısaca özetledik piktogramlar yoluyla, infografiği açıklayayım kısaca: Bir bilginin görsel niteliklerle grafik tabanlı sunulmasıdır. Yani bilgi panosudur. Gördüğümüz gibi ortada kadın var ve kadınlar yönetici, ama çok kendi içimizde tartışma yaşadık. Kadınlar yönetici, ama erkeklerle kadınlar eşit aslında, biz dikkat çekmek için kadınları yönetici yaptık. Ekolojik evlerimiz var ve kadının yanında yuvarlak bir şeklimiz var. O da aile kavramını anlatıyor. Ailemiz yok, çocuklar olduğunda yetiştirilme yurduna veriliyor ve böylece özgür bireyler yetiştiriliyor. Evsel atıkların geri dönüşümü bireylerin kendi evinde yapılıyor. Sürdürülebilir enerji etkin biçimde kullanılıyor ve bu güneş enerjisiyle yapılıyor. Her çocuk için doğduğunda fidan dikiliyor ve hapis cezası yok. Bunun yerine kamu cezası var ve en son olarak da flora ve faunayla iç içe bir hayatımız var. Teşekkürler.

TAYFUN KAHRAMAN- 16 slayta torpil yaptık biraz, Elia'ya, arkadaşların sunumuna aile kavramını kaldıran, rant yerine onuru koyan arkadaşlarımıza sorularınız ya da katkılarınız?

SALONDAN- Tamam, aile olmasın, ama biz bir anne olarak en azından çünkü bunlar içgüdüler, bu annelik içgüdüsünü doğrusu ortadan kaldırıp onları gönderdiğinizde, isteyen göndersin de, istediğimiz anda gidebilsinler, ama çocukların hepsini oraya göndermeyin.

BEGÜM ESER- Şimdi cevap vereyim mi, bekleyeyim mi?

TAYFUN KAHRAMAN- İsterseniz topluca alalım arkadaşlar, sonra.

SALONDAN- Çocukların yetiştirme yurduna gönderilmesi sanıyorum Ursula'nın "*Mülksüzler*" romanına bir atıf gibi geldi. Orada da böyle bir şey var, yani toplumda aile yok, çocuklar topluma mal olarak bir yerde yetişiyor ve ebeveynleri istedikleri zaman çocuklarıyla birlikte olurlar. O öyle bir şey değil, o ütopyadan gelen bir şey gibi, gönderme gibi geldi.

SALONDAN- Kadınların yönetici olduğu bir toplum neden ütopya olsun diye sormak istiyorum ben de.

TAYFUN KAHRAMAN- Değil mi, neden iktidarı tamamen ortadan kaldırmıyoruz?

EMRE SEYMENOĞLU- Şimdi dediğim gibi şuradaki baştaki tabloda burada bize verilenler üzerinden biz ütopya oluşturduk. Yani bunu biz seçmedik, bize verilen sistem buydu ve bunun üzerinden biz ne oluru tartıştık. O yüzden aile yok, ailenin yerine ne konulabilir? Tabii ki ilk akla gelen buydu. Çeşitli şeyler şekillenebilir, burada bizim en çok sorguladığımız da şuydu: Bu şefkat ne olacak, içgüdü olmayacak mı? Daha sonra işte çeşitli sorular, bunları da sorduk, ama dediğimiz gibi insanları topluma yararlı bireyler, aslında toplum dediğimiz de sadece belli bir grup değil, tamamen dünyaya yararlı gibi diyeyim. Çünkü kamu kavramının içine biz hayvanlar, ağaçlar, hepsini dahil ettiğimizi düşündük. Diğer soruda da işte zaten bunun başlangıçtaki sebebi şuydu: Şu an ataerkil bir düzen içerisindeyiz, anaerkil olsa ne değişir? Burada bizim vardığımız sonuç şu oldu: Durum anaerkillikle, ataerkillikle alakalı değil, insan olmakla ilgili, insani değerlerde zaten ortada buluşuyoruz.

BEGÜM ESER- Ben de küçük bir ek yapmak istiyorum. Aslında dediğiniz romana atıf değildi, daha çok ben Fourier'e atıf diye kendi açımdan düşündüm. Emre'nin dediği gibi aslında bize verilen bir tabloydu, ama kendimiz bunun üzerine çokça tartıştık. Biz annelik içgüdüsüne reddettik, bunu toplumsal cinsiyete bağladığımız için çocuklar bizde aileleriyle görüşmeyecek. Çünkü çocuklar ailelerini tanımayacaklar, kadınlar da öyle bir şeyin eksikliğini duymayacak, çünkü bunun toplumsal cinsiyetten geldiğini düşünüyoruz. Bizim toplumumuzda öyle bir şey yok. Teşekkürler.

TAYFUN KAHRAMAN- Başka soru yoksa teşekkür ederiz, sağ olun. Şimdi sıra adı zor olan grubumuzda, Baobopya'dan Boran Ovaoglu, Ezgi Dila Önen ve Şule Tekkol bize sunumlarını iletcekler.

BORAN OVAOĞLU- Merhaba, Mersin Üniversitesi 3. sınıf öğrencisiyim. İlk önce tasarladığımız ütopyalar nasıl olmalı, ne olmalı, ne olmamalı gibi sorulara cevap aradık. Bunlardan adamızda neler olup olmayacağını bir çerçeveye sığdırmaya çalıştık. İlk önce adamızda para, mülkiyet, eğitim, yönetim ve aile yapısı yok iki grupta da olduğu gibi, neler var? Cinsiyet, kültürel çeşitlilik, iklim ve afet koşulları var bu adada.

Peki, adamızın ismini nereden bulduk? Adamızda yoğun bir ağaç dokusu olduğundan ve yaşam yerlerinin, yani uyku birimleri olarak nitelendirdiğimiz yerlerin yerden belli bir seviyede yüksekte bulunduğu için Baobop ağacından esinlenip, Baobopya ismini verdik. Baobop ağacının bir resmini arkadaşlarımız yaptı. Bao-

bopya'nın üç boyutlu küçük bir maketini tasarladık. Adanın üstündeki renkli yerler "baobed" adını verdiğimiz yaşam birimleri, yani uyku birimleri ve içerisinde diğer birimlerin olduğu bir maket tasarladık, daha sonra da adada diğer bir önemli unsur da doğaüstü güçlerin olması bu adada. Peki, doğaüstü güçlerde neler oluyor? Adadaki doğan çocuklar direkt 6 yaşına doğaüstü güçle geçiyorlar ve 6 yaşından sonra da, öldükten sonra da kitaba dönüşüyorlar ve bu kitapta ölen insanın hayat tecrübeleri, bilgileri yazıyor. Eğitim sisteminin olmadığı bu adada eğitim açığını böyle kapatıyoruz. Yani eğitimi bu şekilde sağlıyorlar. Yaşadıkları yere geldiğimizde baobed denilen uyku birimlerinde kalacak bu insanlar, adanın etrafını saran bir biçimde konumlandırdık ve bu baobedler sürekli adanın üstünde dönecek şekilde tasarlandı. Bu birimleri ayrı ayrı birbirinden bağımsız şekilde düşündük.

EZGİ DİLARA ÖNEN- Bu adada insanlarımız nasıl yemek yer diye düşündük ve suyun altında ve adanın üzerinde olmak üzere altı tane yemek yeme birimi ayarladık. İki tanesi su altında, dört tanesi adanın üzerinde yer alıyor. Su altında olan yemek yerlerimizin tasarımı genel olarak bu şekilde ve insanlar burada hem toplu, hem de bireysel olarak yemeklerini tüketebiliyorlar. Bu seçimi onlara bıraktık. Bizim bu adayı kurarken en büyük sorunumuz suç kavramını nasıl çözebiliriz oldu. Çünkü doğaüstü güçleri olan bir adada olduğunuz zaman bunu çözmek çok kolay olmadı. Biz vicdan birimleri kurduk. Bu vicdan birimlerinde insanlar bu adada doğduklarında kollarında bir bataryayla doğuyorlar ve bu yüzde 100 şekilde oluyor ilk başta. Diyelim ki bir suç işledi bu insan, bu bataryadan belirlediğimiz oranda yüzdelik düşüyor. Atıyorum, bir insan bana tokat attı, yüzde 90'a düşüyor, ama seçim bende, ben de eğer tokat atarsam ben de yüzde 90'a düşeceğim ya da yüzde 100'de kalmaya devam edeceğim. Bu seçim bana ait, eğer ki adadaki bütün insanlar suç işler ve bu suç bataryaları iyice düşme eğilimi gösterirse vicdan birimine gidiyorsunuz ve pişman olduğunuzu söylüyorsunuz. Eğer vicdan birimini inandırabilirseniz bu yüzdelik dilim dolmaya başlıyor. Ayrıca işinizi bir yerde kolaylaştırmak için suç durumu çok arttığında adadaki zaman kavramı değişiyor. Zaman çok daha yavaş işliyor ve insanların pişman olmalarını bekliyoruz burada, bu arada o yüzdelik, belirlediğiniz yüzdeliklerin grafik dağılımı bu, cinsel saldırı için yüzde 90'a düşürüyoruz direkt, adam öldürme yüzde 90, kitaplara zarar yüzde 70, çünkü insanlar kitap oluyor biliyorsunuz adamızda, metafiziği kötüye kullanmak yüzde 60, görevini yerine getirememe yüzde 60, kürelere zarar verme yüzde 40, özel hayat gizlilik ihlali yüzde 20, doğaya zarar verme yüzde 15, hakaret yüzde 10, iftira yüzde 30, adam yaralama yüzde 30 ve hırsızlık yüzde 50 diye belirlendi.

SULE TEKKOL- Oluşturduğumuz birimleri adamızın üzerine bu şekilde yerleştirdik. En sol altta gördüğünüz kum saatiyle belirtilen küçük alan ve adanın en kullanılmayacak yeri üretim alanı, insanlar sadece günde iki saat çalışma zorunluluğuna sahip bu adada, geri kalan diğer 22 saatlik vakti nasıl geçirmek isterlerse o şekilde geçiriyorlar ve burada kurgulamak istediğimiz tema aslında iki

saat üretim yapıp, geri kalan saati insanlar kendi yeteneklerini ayırıyorlar. Bunları da tepelerden birini kütüphaneye yerleştirdik. İnsanlar yeteneklerini bu kitapları okuyarak keşfediyorlar ve geliştirdikleri alansa adanın en ortasında bulunan sembollerle gösterdiğimiz yeteneklerini geliştirme alanı. İnsanlar saatlerce uğraşıyorlar kendileriyle, çünkü bir ressam olmak sadece günde iki saat çalışarak olmaz, burada sadece üretim iki saat, geri kalan yerler yeteneklere ayrılmış. Çünkü şu anki sistemde sadece günde 10 saat çalışıp, eğer yapmak istediğimiz bir resim kursuna gidiyorsak haftada sadece bir gün gidiyoruz ve belki onu iki saatle biz bir şeyleri öğrenmeye, kendimizi geliştirmeye çalışıyoruz. Buradaysa tam tersi ve bunları sergiledikleri küçük gülen yüzle gösterdiğimiz yerlerse, bu yetenek dallarına ayrılıyor. Örneğin, bu adada yürürken sarıyla gördüğünüz gülen yüzde tiyatro yapanları görüyorsunuz, biraz daha ilerlediğinizde opera söyleyenler kırmızıyla gösterilenler, biraz daha ilerlediğinizde dans eden insanlar ve bu adanın her tarafına eşit şekilde dağılmış bu belirli yerlerde yeteneklerimizi sergiliyoruz, öğrendiklerimizi, kendimizi geliştirdiğimiz yetenekleri ve sahil kenarında hareket eden insanları koyduk. Buradaysa bütün alanlar toplu şekilde kendi yeteneklerini sergileyebiliyorlar. Örneğin, bir müzikal yapacaklar. Burada müzisyen de yer alır. Ressam da, tiyatrocü de ve dansçı da burada bu şekilde oluşturuldu ve yemek yeme alanları dört tane gördüğümüz gibi o simgeyle gösterdik. Beyaz ve kırmızı olan melek ve şeytansa vicdan birimimiz, adanın diğer en üst tepesinde ve referandum alanımızda soru işaretli gösterilen yerler ve adanın genelde tamamı baobopya ağaçlarıyla çevrili. Ulaşım sistemi de baobopların altından indiğimiz kürelerle sağlanıyor. Ana aks adayı çevreleyen bu kürelerde belirli duraklar var. O mavi kareler belirli duraklar, insanlar uyuma birimlerinden bu duraklarla kürelere binip, adayı nereye gitmek istiyorlarsa gidebiliyorlar. Ana birimlerin etrafında düz bir hat halinde çevrilmiş ulaşım aksı da tekrardan kürelerle sağlanıyor ve yeşil yetenek birimlerini sergilediği alanlardaysa patikalarda yürüeyebiliyorlar.

Herhangi bir doğal afet olduğunda ada bir küreyle kaplanıyor. Bu insanların doğüstü güçleriyle yaptığı bir şey ve bütün doğal afetlerden, kötülüklerden bu şekilde korunabiliyorlar. Koruyucu kapsül dedik biz buna ve bu adada sıradan bir gün nasıl geçirilir? Örneğin, bir yaz ayı ve ben uyanıyorum. Kahvaltımı yapıyorum, saat 08.00 oluyor. Yaz ayında çok sıcak olmadan çalışmak istiyoruz tabii ki, saat 10.00-12.00'yi seçtik, 12.00'den sonra serbestiz. İki saat çalıştık, işimiz neyse onu yaptık. Daha sonra tabii ki birazcık dinlenmemiz lazım ve biraz karnımızı doyurmamız, yemek yememiz lazım. Örneğin, ben atıyorum, hani dansçıyım ve bu günde bir saat çalışarak değil, buna zaman harcayarak kendimi geliştirebilirim, ruhuma hitap edebilirim ve bunları diğer insanlara da gösterebilirim, onları da besleyebilirim. O yüzden kendi aktivitemi yapıyorum ve daha sonra arkadaşlarımla yemek yiyorum. Örneğin, bugün biraz yorulduğum, gideyim bir resim sergisi izleyeyim dedim ve arkadaşlarımla sergiye gittim. Daha sonra da uyku birimine gidip

uyudum. Tabii ki bunların hepsi bizim hayalimiz ve hayal olarak da kalmaya devam edecek diye sonlandırıyorum.

TAYFUN KAHRAMAN- Tabii Pecha Kucha'nın kurallarını biraz ihlal ettik, değil mi? Süreler beğenilmedi. Arkadaşlarımıza soru, katkı?

SALONDAN- Merhabalar. Öncelikle ilkelerinizden bir tanesi yönetimin olmamasıydı. Yönetimin olmadığı bir yerde suç, suçun tespiti, cezayı kim takip edebilecek, onların değerlendirmesini kim yapacak? Barınma, gıda ihtiyaçlarının giderilmesinden bahsediyorsunuz, bunları kim organize edecek? Bu bir yönetim işidir. Referandum ve sonuçlarını kim takip edecek, sonuçlandıracak? Tüm yapı ve mekanları kim yapacak? Bunların hepsi organizasyon gerektirmez mi, yönetim gerektirmez mi?

EZGİ DİLARA ÖNEN- Ben cevaplayayım, biz adamızda hep birim üzerinden gitmeye çalıştık. Eğer suç konusunda sorunuzu cevaplayacaksam vicdan birimi bunun için biçilmiş kaftan olacak bizim için, buna sığındık aslında. Ayrıca tarım birimimiz, zanaat birimimiz, sanat birimimiz, her biri birimler halinde oluşturuldu ve bu birimler sürekli değişiyorlar. Diyelim ki yemeğimizi yapan birim bir ay sonra başka bir işimizi yapmaya başlıyor, dönüşümlü olarak gerçekleşen bir yönetimi var aslında, onun için bir de zaten eğer işlerini yapmazlarsa da bataryalar azaldığı için işlerini yapmak zorunda kalıyorlar. Onun için devamlılık sağlanıyor bir şekilde.

TAYFUN KAHRAMAN- Arkada bir soru vardı.

SALONDAN- Tebrikler. Bir şey merak ettim sadece, mülkiyetin olmadığı bir yerde hırsızlık nasıl yapılabilir?

ŞULE TEKKOL- Dediğimiz gibi burada ana konu sanat, insanlar atıyorum bir ressam bir tablo yaptı ve sanatçılarda birazcık kıskançlık olur bildiğiniz gibi. Örneğin, tablosuna zarar verdi, onu çaldı, kıskandı, hazmedemedi, bu şekilde hırsızlık olacak diye biz tasarladık. Çünkü biraz tepki koymak adına üretimi kısıtlayıp, kişisel gelişime yöneldik. Yani ruhu besledik. Bu yüzden hırsızlıklar bu şekilde olabilir.

TAYFUN KAHRAMAN- Arkadan iki soru daha geldi.

SALONDAN- Merhaba. Ben şeyi merak ediyorum, günde iki saat çalışıp, bütün bu organizasyon nasıl ilerliyor? Atıyorum, tarım işleri, sağlık işleri, yani gerekli şeyler var.

EZGİ DİLARA ÖNEN- Şimdi iki saat çalışmadaki sebep insanların en büyük özellikleri doğüstü güçlerine sahip olmaları, tabii ki bütün gücü onlara vermiyoruz. Bunu birazcık kısıtladık ve bunu aslında üretime yönelttik. Yani insanlar iki saat çalışarak her şeyi halledebiliyorlar. Çünkü işlerini hızlandırabilme güçleri var, buna sahipler. Bu şekilde ilerliyor bütün birimler, mesela bir yemek yapıyor, o

yemek bütün bir gün yetiyor ve mesela hani kahvaltı bitti diye kimse düşünmüyor. Çünkü zaten yapacaklarından fazlasını üretebiliyorlar iki saatlik dilim içerisinde, bu da kendi güçlerine bağlı kalarak yaptıkları bir şey.

SALONDAN- Benim iki sorum var. Birincisi, neden doğüstü güçlere ihtiyaç duyduunuz? İnsanın kendi içindeki güce ihtiyaç, yani inanmıyor musunuz aslında? Bir de şunu soracağım: Çok sanat odaklı olmuş sizin şeyiniz, ben bu adada yaşasam ben resim yapamam, müzik yapamam, yemek çok iyi yapamam, hani hiçbir şeye yeteneğim yoksa, bunu yapmak istemiyorsam ne oluyor? Ben toplumdan dışlanıyor muyum? Böyle bir aykırılığım nasıl giderilecek, topluma nasıl entegre edeceksiniz? Onu sormak istiyorum, teşekkürler.

BORAN OVAOĞLU- Bazı konularda hani teknolojinin olmaması en büyük etken bunun, teknoloji olmadığından dolayı hani insanlar bazı aktivitelerini, bazı üretim ihtiyaçlarını doğüstü güçlerle yapmak zorunda bıraktık, yani öyle bir düşünce-miz vardı. Bu tür aktiviteleri yapamıyoruz, hani sadece sanatsal faaliyetler olan bir yer değil burası, sorsal faaliyetler de yapılabilir, spor da yapabilir. Yetenek de olabilir.

EZGİ DİLARA ÖNEN- Şöyle atıyorum, hiçbir şeye yeteneğiniz yok. Onu şu şekilde hayal ettik: Tamam, çalışmak zorundasınız iki saat, ne iş yapabilirseniz ona göre seçiyorsunuz, ama herhangi bir yeteneğiniz yoksa bu demek oluyor ki bir şey öğrenemiyorsunuz ve gelecek nesillere bir şey aktaramıyorsunuz. Hani öldükten sonra kitaba dönüşüyordunuz ve burada bütün bilginiz, bütün birikiminiz yazı-yordu ve bunu aktarabiliyordunuz gelecek nesillere, sizin kitabınız boş kalıyor böylelikle.

SALONDAN- Merhaba. Şey soracağım ben de, hani ada sınırlarının veya üretimin sınırlandırılması adına siz üremeyi nasıl kontrol altına almayı düşünüyorsunuz? Sonuçta durmadan bir sirkülasyon var, bu üretim nasıl buna yetecek?

EZGİ DİLARA ÖNEN- Üreme doğal şekilde devam ediyor. Yani bunun bir sınırlaması yok, ucu bucağı açık arkadaşlar. Yani ölen var, doğan var, o şekilde oluyor burada nasıl ilerliyorsa.

SALONDAN- Vicdan birimi kimlerden oluşuyor? Bir de hani gidip de özür dilemek olayı biraz böyle hani şey olmuyor mu, bir inanış olayı, işte gidip tövbe etmek gibi, hani nasıl bunu değerlendiriyorsunuz?

EZGİ DİLARA ÖNEN- Vicdan birimi dediğimiz gibi bataryalar var. Yüzde 100 dolu şekilde doğuyor insanlar, bataryası azalmamış insanlar, yani yüzde 100 olan insanlar sürekli dönüşümlü olarak bu birimlerde duruyorlar. Aslında onların da işleri bu açıkçası, hani üretim biriminde çalışanlar var ve vicdan biriminde de çalışanlar var ve bu şekilde ilerliyor. Hiç doğaya zarar vermemiş olan, adam

öldürmemiş olan, gerçekten iyi bir şekilde yaşamını sürdüren insanlar burayı temsilen duruyorlar orada, yani çalışıyorlar daha doğrusu.

TAYFUN KAHRAMAN- Şurada bir el görüyorum.

SALONDAN- Merhaba. Öncelikle kitaplar çok önemlidir ve bir akımı, bir hareketi fitilleyebilirler. Benim öncelikle fikriniz çok hoşuma gitti, onu belirtmek isterim, ama hayatını kötülüğe ve kötü şeyler yapmaya adanmış bir insan da öldükten sonra kitaba dönüşmeyi hak ediyor mu?

ŞULE TEKKOL- Hak ediyor, kitabı açılmıyor onun da, açamıyorsunuz.

SALONDAN- Güzelmiş, teşekkür ederim.

SALONDAN- Benim genel fikrim toplamı için söyleyeceğim bir şey yok, ama sadece bir konuda itirazım var. Aslında ütopya dediğimiz önemli bir konu, biz genel olarak ütopyalarımızı kaybetmişiz. Ne toplumla ilgili bir tasarlamamız var, aslında ütopya yeni bir toplum ideali, yeni bir çevre, bununla ilgili bir şey. O yüzden ütopyalarla fantastik olan öğeleri birbirinden ayıran bir araç var. Şimdi ütopya olabilmesi için, bu toplumun ütopyası olabilmesi için buradaki var olan realiteyi esas alması lazım. Mesela, insanların doğaüstü güçleri yok, bunu dediğimiz noktada bu eğer bizim topluluğumuza ait bir ütopya tasarısıysa bu fantastik bir alana gidiyor. Bir ütopya olmaktan çıkıyor. O yüzden ütopyanın diğer kısımları, yani fantastik olan, çünkü o zaman bütün sorunları, toplumla ilgili bütün tasarımı ya da tasarlanan kurgudaki eksiklikleri olmayan bir şeye atfediyorsunuz. Bu da tabii işi kolaylaştırıyor. Bunun o kısmını fantastik buluyorum, ütopyaya ait değil. Onun dışındaki kısımlar evet, doğru olabilir, ama ütopyanın parçası değil diye düşünüyorum. Teşekkür ederim.

EZGİ DİLARA ÖNEN- Ben şöyle söylemek istiyorum: Biz bu Çalışmaya başlar-ken dikkat edersiniz ki iki ütopya da birbiriyle zıt temalarda oturdu. Onun için arkadaşların doğaüstü güçleri yokken bizim vardı. Biz de bunu kullanalım diye aslında böyle bir şeye geçildi. Metafizik olarak aslında bize tanımlanan ütopya isteminde metafizik güçleri olan bir ütopya istendi. Biz bunu doğaüstü güçle, metafizikle birleştirerek, böyle bir ütopya çıkardık.

SALONDAN- Merhaba. Benim de sorum şu olacak: Suç oranlarının o bataryalardaki düşüşlerini neye göre belirlediniz aslında? Çünkü bana çok anlamsız geldi. Atıyorum, cinsel tacizde yüzde 100'den yüzde 90'a iniyor, ama başka bir şeyde 15'e iniyor gibi mi, yoksa?

EZGİ DİLARA ÖNEN- Hayır, yüzde 90 düşüyor, yüzde 10 kalıyor. Onlar düşme dereceliydi, ona göre düşüyordu.

SALONDAN- Merhaba. Ben soru sormayacağım, sadece bence çok efsane olmuş, tebrik ederim. Sorulara da çok iyi cevap verdiniz, elinize sağlık, sağ olun.

TAYFUN KAHRAMAN- Evet, Baobopya için süremizi aştık, diğer arkadaşlarımıza da eşit süre kullandırmak maksadıyla teşekkür ederek arkadaşlarımızı yerlerine alıyoruz. Şimdi Babiltopya ekibi var. Üçüncü grubumuz Babiltopya'nın temsilcileri de sunumu gerçekleştirecek arkadaşlarımız Büşra Aksoy, İnci Çetintaş.

BÜŞRA AKSOY- Merhaba, biz İTÜ Şehir Bölge Planlama 1. sınıf öğrencilerinden ben Büşra, arkadaşım İnci. Bu bizim ilk Şehircilik Günümüz, o yüzden bir yanlımız olursa heyecanımıza verin. Biz başlayalım.

İlk senemizde birazcık zoru görelim, hani bakalım imkânsız diye bir şey var mıymış, anlayalım dedik. Biz o yüzden kendi toplumumuza tamamen zıt yapıla bir toplum seçtik. Nasıl zıt? Şöyle, mesela aile kavramı yok, özel mülkiyet yok, din kavramı yok, hatta öyle bir ortamdaydı ki herkesin elinde telefon olan bir sınıfta telefonsuz, hatta teknolojisiz bir ortam yaratmaya karar verdik. Bu durumda böyle olunca da ilkelik kendini gösterdi. Ondan sonra bu durum bize çok zıt olduğu için acaba olmadı mı diye düşündük ve hani ne yaparsak daha iyi hale gelir dedik. Sonra fark ettik ki aslında burayı biz yaratıyoruz ve yaratıcı güç biziz, o yüzden ne yaparsak, biz ne dersek o olacaktı. O yüzden şöyle bir şey yapmaya karar verdik: Yine iki el, iki ayak, iki göz koyalım, ama bu sefer mesela ağızları olmasın dedik, yani konuşmasınlar. Sadece doğanın sesi olsun dedik, kuşların cıvıltıları olsun dedik, ama en güzel kısmında dedik ki araba bile olmasın, yani teknolojiden mahrum yaşasınlar. Metafizikle kendi işlerini halletsinler dedik. Tabii İstanbul'da yaşayan bir grup insandan da bu beklenirdi zaten, trafikte bir yerden bir yere gitmenin bir ömür sürdüğü bir yerde biz onlara ufak balonlar verdik ve dedik ki bunlarla ulaşımı sağlasınlar. Böylece hem temiz bir çevrede, hem de güzel bir ortamda yaşasınlar. Böyle olunca durum biraz içimize sinmeye başladı aslında, bu ütopyamızın adı da buradan geliyor aslında, babiltopya dememizin sebebi de bu. Babiltopyada bir şeyler bir tasarım ilkesi olan dönüşüme dayanıyor aslında, şöyle ki, hani felsefede de bir görüş vardır: Eğer bir tez varsa o tezin mutlaka bir anti-tezi vardır. Biz nasıl dünyamızda çalışırken yoruluyorsak ve uyuduğumuzda dinleniyorsak bizim toplumumuzda da tam tersi söz konusu. Ne zamanki kendi işlerini yapıyorlar, o zaman dinleniyorlar, ne zamanki sosyalleşiyorlar, o zaman yorulmaya başlıyorlar ve kendilerine bir enerji ihtiyacı hissediyorlar.

Dedik ki, hani bizim için bir hayaldi, ama bu gerçek oldu. Günümüzde kaybettiğimizi düşündüğümüz bazı kavramları dile getirmek istedik. En önemlisi bizim için doğaya saygıydı. Doğa etken bir toplum yarattık ve bu yüzden doğaya saygının önemli olduğu bir ütopyaya yürüdük. İlk önce bizim için hayal olan bir şeyi biz orada bir gün için bile olsa yaşamak çok hoşumuza gitti. Şimdi bazı eskizlerle İnci sizle devam edecek, çok teşekkür ederim.

İNCİ ÇETİNTAŞ- Ben arkadaşlarımdan eskizlerinden yola çıkarak, kafalarımızda

ütopyayla ilgili, ütopyamızla ilgili somut bir şeyler bırakmak istiyorum. Burada görmüş olduğunuz gibi biz ütopyamızı bu şekilde birimlere ayırdık ve orman ve tarım alanı arasında kalan kısmı sosyal alan ilan ettik. Burada yemekhanemiz de var, burada biz Büşra arkadaşımın da bahsettiği gibi enerjimizi harcıyoruz. Sosyal aktivitelere veriyoruz kendimizi çalışma hayatımız haricinde, burada balonlarımızdan bahsetmiştik, ulaşım amacıyla kullandığımız balonlarımızdan, burada da görmüş olduğunuz gibi balonun bir temsili fotoğrafı var. Balonlarımız da tamamen doğal, ağaçlar tarafından üretiliyor ve gördüğünüz gibi kullanışlı ve esnek. Bizim çocuklarımızı ağaçlarımız yetiştiriyor, anneden alıp ağaca veriyoruz ki annelik içgüdüsel olmasın diye. Burada görmüş olduğunuz renkler ve ipler ya da kablolar, telefon kabloları çocuğa ağacın aktarımında bulunduğunu sembolize etmiş durumda, yine balonlarımızın doğaya doğal olarak salınımı gerçekleştirdiğini de bu fotoğrafta görebiliyoruz. Balonlarımız ağaçlar tarafından tamamen doğal şekilde üretiliyor, küçük iplikçiklerden bir araya geliyorlar ve doğaya bırakılıyorlar. Her insanın kullanımına uygun bir balonu var ulaşım amaçlı en büyük etken. Çocuklarımıza ağaçlarımızı duygu ve yetenekler kazandırıyor dedik. Çocuklar belli bir yaşa geldiklerinde içgüdüleri ve mükemmel zekalarıyla kendilerine birer meslek ediniyorlar. Gördüğünüz gibi hayvancılık ve tarımla uğraşan bireylerimiz var. Arılarda da balonları vardı, burada da balıkçılıkla uğraşan bireyleri görüyoruz. Bizim ütopyamızda konuşma yok dedik, dil yok dedik, o zaman nasıl anlaşıyorlar? Telepatik organlar. Görmüş olduğunuz gibi her bireyin alnında bir telepatik organı var ve birbirleriyle anlaşma konusunda onlara yardımcı oluyorlar.

Arınma günü, bizim insanlarımız her dolunayda bütün duygu ve yeteneklerini siyah olarak sembolize edilmiş aslında, ama tabii her şey içinde onun, siyahla sembolize edilse de bir kötü durum yok orada, burada anlaşıldığı gibi arınma gününde herkes duygu ve yeteneklerinden arınıyor ve yeni bir kişiliğe bürünüyor. Mesela, tarımla uğraşıyorsa insan bir sonraki dolunayda arındığında ben artık hayvancılıkla uğraşmalıyım diyor kendine, yani uzmanlaşma olmuyor bizim ütopyamızda bu sayede ve son olarak hayat döngüsü özetlediğim birçok durum burada var, ama şu son kısma dikkat ederseniz ağacın dibinde insan var. Gömülmüş o insan oraya, bizi yetiştiren ağaca teşekkür amaçlı ölü vücudumuzu dibine gömüyoruz. Kendimizi gübre olarak ona hediye etmiş oluyoruz. Ütopyamız bu kadar.

TAYFUN KAHRAMAN- Teşekkürler. Biz de hemen salona dönüyoruz, bakalım onlar ne diyecek?

SALONDAN- Şimdi ağızımız yok dedik ütopyamızda, ama eskizlerde vardı. Hani o çalışma belki unutulmuştur da, konuşma hadi bir şeyler bulmuşsunuz çok güzel, çok yaratıcı olmuş, ama yeme-içmeyi nasıl yapacağız acaba?

BÜŞRA AKSOY- Buna bir cevabımız yok, bu sistemimizin açığı olarak şu an yüzümüze vuruldu.

SALONDAN- Ütopyanız o kadar ufuk açıcı ki bence çok fazla soru sorulacak bir ütopya değil. Fakat belki arkadaşına bir öneride bulunabilirim. Zaten ağaçtan yetiştiriyorlar, belli kablolarla kendilerini eğitiyorlar. Orada ömürleri boyunca yeterli besini ve içeceği almış da olabilirler.

SALONDAN- Açıkçası en son ağacın dibine gömülme konusuna çok takıldım, çok hoşuma gitti. Ağaç kökünden tekrar ağaca dahil olma, tekrar ağaçtan yeni nesillere dönme, öyle bir ağaç üzerinden döngü, yaşam döngüsü kurgulanmış olmasından çok etkilendim. Teşekkürler.

TAYFUN KAHRAMAN- Var mı başka bir söz?

SALONDAN- İlkelliğin olduğu bir ortamda ne tarz sosyal aktiviteler var? Ben bunu merak ettim.

BÜŞRA AKSOY- Yani ilkelik derken şöyle ilkelik, hani bizim yaşadığımız topluma göre ilkel demek istedik, biz onu söyledik. Teknolojinin olmadığı bir ortam bizim için ilkeldir, ama aslında hani ilkçağlarda da teknoloji yoktu, ama sanat filan vardı. Hiyeroglifle bile olsa duvarlara resimler çiziliyordu. Yine aynı şekilde böyle bir sanattan, böyle bir sosyallikten bahsedebiliriz.

SALONDAN- İnsanlarla telepati kurabilen ağaçlar var. Ya ağaçlar birbiriyle savaşmaya başlarsa insanlar ne yapacak bu durumda, böyle bir şey düşünülebilir mi?

İNCİ ÇETİNTAŞ- Yani şöyle, biz tamamen ağacı kutsal da kabul ettiğimiz için öyle bir şey yapmayacaklarını umarak bir şey tasarladık.

SALONDAN- Merhaba. Ütopyalarınız çok hoş, ama ütopyalarla ilgili öyle kontra sorular geldi ve o soruları o kadar güzel kıvrak yanıtlar verdiniz ki ütopyalarınız gerçekleşir mi bilmiyorum, ama sizden iyi birer şehir plancısı olacağınızdan eminim. Çünkü özellikle Türkiye’de plancılık yapacaksanız önünüze o kadar çok böyle aklınıza gelmedik sorun ve soru çıkacak ki, problem çıkacak ki onları çözebilmeniz için şu andakinden çok daha fazla kıvrak olmanız gerekecek. Başarılar diliyorum, kolaylıklar diliyorum.

TAYFUN KAHRAMAN- Sanırım başka katkı göremiyorum. Sizden var, son olarak sizden de alalım, sonra Babiltopya’ya da teşekkür ederiz. Yordunuz arkadaşları.

SALONDAN- Merhabalar tekrar. Doğaya saygı kararı almışsınız. Bunun altındaki temel neden nedir? Zaten ağaç sizi yetiştiriyor. Bireyleri ağaçlar yetiştiriyor. Bunu nasıl bir döngü içerisinde karara bağladınız?

İNCİ ÇETİNTAŞ- Şöyle oldu aslında, bize verilen bir veri vardı. Dediler ki hani doğanın etken olduğu bir toplumda çalışın. Biz de o zaman dedik ki zaten günümüzde de çok olmayan şeyleri de dile getirmek istedik. Doğaya saygıyı her geçen

gün kaybettiğimiz için buna dikkat çekmek için sadece o slaytı da oraya koymak istedim açıkçası, yoksa zaten ağaç tarafından yetiştirilen bir toplumda tabii ki anne sevgisi nasıl varsa ağaç sevgisi de öyle vardır, ama sadece o saygıyı tekrar göstermek, vurgulamak için onu oraya koyduk.

SALONDAN- Her şeyi de doğaya bıraktınız. Bunun temel nedeni nedir? Bir yenilgi midir, bir şey mi olmuş, bulunduğunuz toplumda bir şey mi oluştu, onun sonucunda mı öyle bir karar aldınız?

İNCİ ÇETİNTAŞ- Bunu yenilgi olarak görmemek, biz öyle görmedik açıkçası, biz özlediğimiz şeyleri burada tekrar ortaya çıkarmak istedik. Ağaç görmek de bunlardan bir tanesiydi, o yüzden.

BÜŞRA AKSOY- Ya da şöyle de bir şey söyleyebiliriz: Şimdi bize doğanın verdiklerinin pek farkında değiliz. Özellikle de bugünlerde bunu biraz fazla yaşıyoruz. Hani direkt çocuklarınızı oraya emanet edip, bunu daha da somutlaştırmak istedik. Doğa o yüzden bizim için daha ön planda olsun istedik. Bilmiyorum cevap oldu mu?

TAYFUN KAHRAMAN- Evet, oldu. Gayet de güzel oldu ve en başta nasıl yapacağız, altından kalkar mıyız dedik, ama gerçekten de çok başarılısınız arkadaşlar, bu özgüveni de taşıyın. İnanılmaz bir sunum, o zaman Hocam, son sende, arkadaşları yormayalım daha fazla.

SALONDAN- İçinde bulunduğumuz ortamın, güncel gerçekliğin, yaşam koşullarının yarattığı güdülemeden, baskılamadan biz çok kolay sıyrılamıyoruz. Şu sorulardan o ortaya çıkıyor. Öğrencilerimizin üretmiş olduğu ürünlerdeyse, onların bu güncel gerçekliklerden ve baskılardan çok rahatlıkla sıyrılabildiklerini görüyoruz. O açıdan çok etkilendim, tekrar teşekkür ediyorum. Doğaya dönüş çok zor bir şey olmasa gerek tasavvur edilmesi, günümüzün teknolojisi, birikimler zaten bu ütopya, distopya arayışının kaynağı da zaten günümüz gerçekliğinin bizim üzerimizde yarattığı kayıtlar, sıkıntılar, sorunlar. Görüyorum ki çok kıvrak bir şekilde onları bir kenara koyup, çok daha öze dönüşe dair arayışlara gençlerimiz erişebiliyor sağ olsunlar.

TAYFUN KAHRAMAN- Evet, Babilütopya'ya, Büşra ve İnci'ye çok teşekkür ediyoruz, çok sağ olun.

Şimdi dördüncü grubumuz var. Giderek daha da heyecanlanıyor sunumlar. Avespolis, Dilan Ulaş ve Berivan Çetin Avespolis'in sunumunu gerçekleştirecekler.

BERİVAN ÇETİN- Merhaba öncelikle, hepiniz hoş geldiniz. Ayrıca diğer üniversitelerden bu kolokyum için gelen bütün arkadaşlarımıza ve misafirlerimize okulumuz adına hoş geldiniz diyorum.

Biz İstanbul Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlaması 1. sınıf öğrencileri-

yiz. Benim adım Berivan Çetin, arkadaşım Dilan Pınar Ulaş, biz de size kendi grubumuzla hazırladığımız ütopyaı sunacağız. Öncelikle bu ütopyaı oluşturmamız kısa bir süre aldığı için hatalarımız için şimdiden af diliyoruz biz de, biraz önceki şey gözümüzü korkuttu.

Bizim ütopyamızın adı Avespolis, adının nereden geldiğini herkes söyledi, biz de söyleyelim. Aves uçan canlılara verilen Latince isim, polis de şehrin, kentin eski isimlerinden biri, Yunanca kökenli sanırım. Biz de uçan canlıların kenti gibi düşünün siz onu, Avespolis adamızın nasıl oluştuğundan bahsedeyim o zaman ben size, adamız bir göktaşının düşmesi sonucu oluşuyor. Bu göktaşı adamızın şu anki şeklini veriyor. O şekli de birazdan göreceksiniz. Bizim yöntemimizde doğa hâkim, bu yüzden doğa hâkim olduğu için doğa bir dahaki herhangi bir tehlikeye karşı adayı korumak için bir fanus yapıyor ve fanusla doğayı herhangi bir göktaşından koruyor.

Bizim adamızda neler var? Adamızda para yok, sınıf ayrımı yok, hiyerarşi yok, aile kavramı yok, kültürel çeşitlilik de yok, cinsiyet yok, inanę yok, ayrıca mülkiyet kavramı da yok. Ne var? Sabit nüfus var, yönetim var, eğitim var, bir de uzmanlaşmamız var bizim, ayrıca yaşayan en küçük birimimiz aves, aves geliyor. Bunlar temsili resimler.

Ben o zaman yaşam döngüsünden bahsedeyim. Bizim canlarımız fidan olarak başlıyorlar döngüye, biz de ağaçtan gelip ağaca gidiyoruz. Günümüzde bu çok eksik olan bir görüş çünkü, ağaçlara pek sayđı duymuyoruz. Bu yüzden ağaçtan geliyoruz, fidan olarak başlıyoruz hayatımıza, daha sonra fidan döngüsü bittikten sonra aves oluyor. Aves de insanla kuş arası bir form, böyle değişik bir şey. Sonrası da zaten ağaç olarak hayatına devam ediyor ve ağaç olarak belli bir süre daha bu formda yaşıyor ve daha sonra doğaya karşıyor. Ben adanın yapısından başlayacağım anlatmaya, katman katman oluşturduk adamızı, en üst katman tamamen fidanlardan oluşan bir katman, fidanları insanların bebek evresi gibi düşünebiliriz. Avesler de ilk formlar olan fidanlarda adayı üstten gözlemleyerek avese dönüştüklerinde oluşacakları, yapacakları meslek alanını belirliyorlar bu süreçte, katılacakları etkinlik alanları da dahil, sonra bir uyku dönemi oluyor. Bu uyku döneminde fidandan aves olan varlığımıza evriliyor. Uyku dönemi şu ikinci katman olan uyku katmanında geręekleřiyor, fidan katmanından sonra geliyor bu da, sadece dönüşüm için değil, diğer aveslerin dinlenmek için kullandıkları bir alan oluyor, hep beraber orada uyuyorlar. Zaten mülkiyetleri yok, dinlenmek için kullandıkları alan burası.

Aveslerin biraz fiziksel özelliklerini anlatacağım size, başı 360 derece dönebilen tek gözlü tamamen tüylerle kaplı kanatları olan yaratıklar yarattık. Kanatlar çok uçmalarını sağlıyor gibi düşünmeyelim, zıplayarak ilerliyorlar, bu katmanlar arasında zıplamalarına yardımcı oluyor. İlk avese dönüştüklerinde tüylerin aldığı bir

renk var. Bu mesleğe göre değişiyor bu renkler, örneğin sağlık alanında uzmanlaşan mavi oluyor, başka alanda uzmanlaşan sarı oluyor gibi. İlk averse dönüştüklerinde açık renkte olan ayesler yaşlandıkça renkleri koyulaşılıyor. Bu renklerin getirdiği bir de ışık var, ışığa sahipler. Acil ihtiyaçları olduğunda bu ışığı saçarak konumlarını belli ediyorlar, diğer ayeslerin yardımına gelmeleri rahat oluyor bu şekilde, çünkü birimlerimiz yok, yaralanma durumunda sağlık uzmanının yanına gelebilmesi için ışıkla konumlarını belirtiyorlar. Ayeslerin temel ihtiyaçlarından biri beslenme, fidan ve uyku katmanından sonra beslenme katmanımız geliyor. Besinleri burada alıyorlar, yönetimde doğa var bizim yarattığımız ütopyada, besin paylaşımını da doğa yapıyor. Gerektiği kadar veriyor, daha fazlasını değil.

DİLAN PINAR ULAŞ- Daha sonraki katman da işbölümlerinin başladığı katmanlardan biri, ayeslerin uzmanlık alanlarına göre dağılıyor demiştik zaten. Bu katmanlardan biri tarım katmanı, tarımsal üretimin olduğu katman, tarım alanında uzmanlaşmış ayesler bu katmanda besin üretiminde görev alıyorlar. Ayrıca toplayıcılık da yapıyorlar. Toplayıcılık derken besin toplayıcılığı, daha sonra bunları ilgili katmana gönderiyorlar. İlgili katman da hemen onun bir altında yer alan besin işlenmesi katmanı, besinler burada işleniyor, yiyeceğe dönüştürülüyor. Mesela, domatesten salça, buğdaydan ekmek, üzümden şarap falan, onlar da bu katmanda gerçekleşiyor, toprağa bırakılıyor. Toprak daha sonra onu besin katmanında sunuyor. Onun bir alt katmanında da, en alt katman altıncı, yani en dipte olan katmanımız yer alıyor. Bu katmanda işte birimler var ve birimlerin renklerini gösterdik burada sizlere: Sağlık mavi, hani kitap kırmızı, enstrüman kahverengi, böyle temsili birkaç tane söyleyeyim.

Burada çadır şeklinde olan birimler var. Bu birimlerde mesela, enstrüman üretimi bir birimde oluyor, sağlıkla ilgili bitkisel ilaç üretimi ya da sağlık hizmetinin verildiği birim başka bir birim, diğer birimde kitap yazımı, kitap üretimi oluyor ve diğer birimde de gerekli araç gereçler, hani tarım için de kullanılacak araç gereçlerin üretimi oluyor. Bunların orta tarafında küçük bir sahne, gösteri merkezi gibi böyle bir yer var. Orada da ayesler işte kendi ilgi alanlarına göre gruplanıyorlar. İşte müzikle ilgilenen, dansla, tiyatroyla ilgilenen ayesler gösteriler hazırlıyorlar ve bunları doğaya, averse, fidanlara sunuyorlar. Berivan'ın da dediği gibi gösterimler sadece ayeslere değil, doğaya da sunuluyor. Zaten doğayla ayesler arasında bir iletişim kurduk, biz bu iletişimi de dans, müzik, tiyatro ve spor aracılığıyla sağladık. Doğanın yönetim ve paylaşımı karşısında tek beklentisi saygı ve bu iletişimle birbirine geçirilen duygu.

Adanın yapısının bir genel olarak baştan anlatmak istiyorum. Katman katman oluşturduk demiştik, taraçalar şeklinde düşünebiliriz. En yüksek katmanda fidanlar var bütün adayı gözetleyecek şekilde, en alt katmanda sahnemizle bitiriyoruz. Doğanın dış etmenlerden korunmak ve iklimi kendi dengesine göre oluşturmak için

adayı kapladığı bir fanus var. Rengimiz koyulaşüyor demiştik aves olarak, yaşlandıkça koyulaşıyoruz ve bir noktada, en koyu olduğumuz noktada artık ağaca dönüşüyoruz. Ağaca dönüşeceğini hisseden avesler ormana geliyorlar ve burada ağaca dönüşüyorlar. Aslında bizim yarattığımız yaratıkta avesin ölümü yok, ağaç olarak yaşamaya devam etme var, ama ağaçlar bir süre yaşadktan sonra artık bir kısmı doğaya karışıyor, bir kısmı da daha demin bahsettiğimiz üretim birimlerinde enstrüman üretiminde, araç gereç üretiminde, kitap üretiminde hammadde olarak kullanılıyor ve bu şekilde döngü sağlanıyor. Bizi dinlediğiniz için teşekkür ederiz. Adamızı kısa bir özetle anlatmaya çalıştık, ama sorulara geçmeden önce bir şey söylemek istiyorum. Bize bir soru geldi ütopyaı ilk yarattığımızda “*siz yarattığınız bu ütopyada yaşamak ister misiniz*” diye, grubumuzun çoğunluğu hayır dedi. Galiba ister istemez şu anki dünyamızda olan sınırları biz ütopyamıza da taşımış olduk. Hani burada uyuyacaksın, burada besleneceksin gibi. Şimdi sorulara geçebiliriz, teşekkür ederiz. Ayrıca grup arkadaşlarımıza da teşekkür ederiz, çünkü bu sunumu sadece ikimiz yapmadık, koca bir grup var arkamızda, onlara da teşekkürler.

TAYFUN KAHRAMAN- Teşekkürler arkadaşlar. Var mı katkı, soru?

SALONDAN- Teşekkür ediyorum, gerçekten keyifli senaryolar geliştirmişsiniz. Ben yalnız kültürel çeşitlilik yok diye bir şey söylediniz, değil mi? Ben kültürel çeşitliliğin olmadığı bir yaşam istemiyorum, lütfen olsun.

BERİVAN ÇETİN- Biz de istemedik galiba sonunda, ortak karar öyle olunca böyle oldu, biz de istemedik.

SALONDAN- Merhaba. Bu aveslerde içgüdü mü var, yoksa düşünme gücü mü var?

BERİVAN ÇETİN- Konuşabiliyorlar o içgüdü, düşünme derken, doğayla iletişim daha sonra müzik yoluyla sağlanıyor. Kendi aralarında konuşuyorlar.

SALONDAN- Hayvanların çünkü içgüdüğü var, insanların düşünme gücü.

DİLAN PINAR ULAŞ- Hayvanla insanı birleştirmedik de, başka bir varlık yarattık gibi düşünelim, öyle bir birleştirme olmadı.

SALONDAN- Merhaba. Ben öncelikle şeyi merak ettim. Şimdi avesler belli bir yaşa geldikten sonra ölüyorlar, bir ağaca dönüşüyorlar. Şimdi bir süre geçtikten sonra artık bir nüfusunuz var mı, tamamen bu ada mesela artık tamamen ağaçlarla dolacak diye? Çünkü yer kalmayacak ada tamamen ağaç olduktan sonra.

BERİVAN ÇETİN- Aslında konuşmalarımız slaytların geçişleriyle sınırlı olduğu için ben oraya sıkıştıramadım. Sorunun geldiği iyi oldu. Bizde aves ağaca dönüştüğünde bir fidan avese dönüşüyor, bir ağaç toprağa karıştığında ya da enstrüman ya da başka bir şey için kullanıldığında, hammadde olarak kullanıldığında toprak

yeni bir fidan veriyor. Doğa böyle denge halinde, herkese bir yer var. Nüfus sabit oluyor.

SALONDAN- Merhaba. Ben genel olarak bu sunuma yönelik bir soru değil, sadece az önceki eleştirilere bir cevap vermek istiyorum ve genel bütün yapmış olduğunuz sunumlar için hepimize teşekkür ederiz buradaki izleyiciler olarak. Kültürel çeşitliliğin olduğu bir toplum istiyoruz dediniz az önce, bence buradaki bütün sunumlarda metaforik öğelerle şu an içinde bulunduğumuz mutlak düzene yönelik bir eleştiri vardı. Mesela, genel olarak bütün ütopyalarda doğa ögesi ve hani çevreye olan saygı ön plana çıkarılmıştı. Bunun nedenini biraz düşündüğümüzde direkt anlayabiliriz, ama ben üzuldüm şahsen, bütün gelen yorumlarda, eleştirilerde içinde bulunduğumuz mutlak düzenin bizde oluşturduğu algıdan kaynaklanan sorular vardı. Hani ütopyanın tanımı olmayan yer ve olmayacak şekilde oluşturulmuş yaşam formları anlattı arkadaşlarımız bize, belki de buradaki amaç bize neden olmasın, yani bir ütopya bizim metafizik güçlerimiz ya da özel yeteneklerimiz yok, ama elimizdekilerle neden olmasın sorusunu kendimize yönelterek daha iyi bir düzen kurabiliriz. İçinde bulunduğumuz bir şeylerin üstünden ekleyerek değil de, bir değişim ya da farklılaşmaya da gidebiliriz. Kültürel çeşitlilikle ilgili söyleyeceğim şey de şuydu: Bence orada arkadaşlarım nasıl düşündüler bilmiyorum, ama şu an kültürel çeşitlilikler ya da etnik farklılıklar toplumsal düzende hani ayrışmalara ya da politik nedenle sınıfsal ayrımlara yol açıyor ve bilmiyorum bu bence toplumun içindeki barışı bozuyor. O yüzden bir gönderme olarak algılamıştım ve benim hoşuma gitmişti kültürel çeşitliliğin olmaması.

DİLAN PINAR ULAŞ- Aslında bizim de ilk çıkış amacımız cinsiyeti koymamamız, dini, ırkı, kültürel çeşitliliği koymamamız hiçbir şekilde ayırımı olmasını istemememizden kaynaklanıyordu. Aile kavramı da yoktu bizim ütopyamızda, tek bir aileydi bütün ada, bir fidan averse dönüştüğünde hep beraber yetiştiriyorlardı ayesi, hiçbir şekilde ayırım koymadık, sebep oydu.

BERİVAN ÇETİN- Ben de bir şey eklemek istiyorum. Ayrıca kültürel çeşitlilik istiyorum dediniz, biz de istiyoruz. Çünkü ben farklı bir kültürden geliyorum. Hani benim gibi farklı kültürlerden gelen arkadaşlarım var. Ben Kürt'üm ve burada bir sürü Türk arkadaşlarımla beraber yaşıyorum. Bu da kültürel bir çeşitliliktir ve kesinlikle benim istediğimi de gösteriyordur, ama arkadaşımın dediği gibi bu şu anki düzeni biraz daha tersine bir yorum getirmektir. Çünkü biz şu an içinde bulunduğumuz dünyada çoğu zaman mutsuz oluyoruz. Acaba bunların tam tersi olması ya da farklı bir pencereden bakarsak mutlu olabilir miyiz diye bir hayal kuralım dedik. Galiba bizimki de hayal kalacak. Teşekkürler.

TAYFUN KAHRAMAN- Senden alalım son.

GÜRBÜZ FEHİM- Benim önce söylemek istediğim şu: Bütün arkadaşlarımızın

aklına, emeğine, eline sağlık. Dikkat çekecek tek bir nokta var bu çalışmada: Duyarlılık. Bir plancının en çok ihtiyacı olan şey aslında bu, şimdi arkadaşlarımızın duyarlılığı doğaya ve kamusal alana. Mademki ütopyadan indik aşağıya, buradayız, bunu konuşuyoruz, kamusal alana, yani ortak yaşama karşı bir yaklaşım var. Hep sorgulamalar burada, teşekkür ediyorum, çok teşekkür ediyorum.

TAYFUN KAHRAMAN- Tüm arkadaşlarımıza teşekkür ediyoruz, Avespolis'e de teşekkür ediyoruz ve onları da yerlerine alıyoruz. Gerçekten de enteresan oldu. En başında söylemiştim, bizler kalıpları kıramadan burada etkinliği gerçekleştirirken arkadaşlarımız bizden önce gelip, bu salonlarda kalıpları kırarak bir şeyler yaptılar ve sonuçları görmek hepimiz için çok enteresan oldu. Ütopyanın ne olduğunu belki de bir kez daha bize hatırlattılar ve bizim özellikle umudumuzun hâlâ daha devamını sağlayan o günü, o güzel günleri görmemizi sağlayan, doğaya döneceğimiz günü görmemizi sağlayan, hâlâ da umutları olduğunu gösteren enteresan sunumlar izledik. Ben kendi adıma hepsine çok teşekkür ediyorum. Gerçekten de çok inanılmaz duygusal bir şey geçirdik burada hepimiz, bir sunum izledik. Tabii bunun arkasında sadece buradaki arkadaşlarımız değil, bunun arkasında görülmeyen dev bir kadro var. Şimdi onların hepsini kürsüye davet ediyoruz ve onlara teşekkür belgelerini iletmek üzere de Oktay Kargül'ü tekrar kürsüye davet ediyorum.

OKTAY KARGÜL- Arkadaşlar, hızlıca ben çağıracağım sizleri, hepinize çok çok teşekkür ediyorum. Çok ciddi emek koydunuz ve çok güzel ürünler çıkarttınız. Anlatırken sizden daha çok heyecanlandım. Büşra heyecanlandım diyordu, ama benim heyecanım çok daha fazlaydı ve verdikleri cevaplar olsun, sunumlar olsun hepsi birbirinden harikaydı. Öncelikli arkadaşlar, buradan teşekkür belgelerini verdikten sonra öğrenci paneli devam edecek "*Ütoplardan Distopyaya*" başlığında ve bazı öğrenci komisyonunun söylemek istedikleri olacak. O yüzden devam edeceğini belirtmek istiyorum. Ayrıca sürece katkısı olan hocalarımız Çare Olgun Çalışkan, Ceyda Sungur, Gökhan Karabulut, Kerem Ekinci Hocalarımıza da buradan öncelikle çok teşekkür ediyorum, onların da emeği çok fazla.

Arkadaşları hızlıca ben çağırıyorum. Ezgi Dilara Önal, Büşra Şenocak, Rabia Köstek, Naime Özcan, Aslıhan Ayça Açıkgöz, Özge Yazıcı, Merve Öztürk, Ece Muratoğlu, İpek Moroğlu, Selman Paça, Boran Ovayolu, Barış Gözen, Begüm Eser, Özge Tekçe, Şule Tekkol, Emre Seymenoğlu, İsmail Er, Esra Gökdemir, Özgü Yüksek, Dilay Parlakay, Aybüke Gümüş, Ayşenur Baş, Bilge Marta, Çağla Kuşçu, Delfin Günay, Emine Atalay, Eray Morgül, Erkan Çimen, Ezgi Akdoğan, Gamze Yaşar, İrmak Çatalcı, Kübra Görgülü, Merve Işık, Nuri Can Ceylan, Tuğba Oğuz, Demet Koray, Dilan İlhan, Elif Sinan İnan.

Sayı çok fazla, gördüğünüz gibi katkı çok fazlaydı, tekrar hepsine çok teşekkür ediyorum. Ayrıca kolokyum sürecinde öğrenci arkadaşlarımız organizasyonda çok

ciddi emek harcadılar görevli öğrenci arkadaşlarımız, burada onlara da teşekkür belgelerini vermek istiyorum. Delfin Günay, Delfin'i ikinci kez söylüyorum, iki belgesi olacak, Özgü Büyük, Gül Hayat Dal, Begüm Eser, Nazlı Eylül Bozok, Meltem Çulha, İdil Gümüş, Ayşe Seyma Çelebi, Merve Münevver İslam, Büşra Baran, Sena Sözbilen, Gülberk Bölükbaşı, Esin Yılmaz, İnci Çetintaş, Tauna Yılmaz, Aslı Nur Göçer, Öykü Tosman, Sinem Yaka, Ceren Kurtuluş, Mine Taşoğlu, Deniz Yalçın, Dilara Saban, Burcu Kılıç, Mehmet Kerem Görkem, Orkun Ege Köse, Elif Büşra Aksoy, Hazal Başarır. Organizasyonda bize katkılarından dolayı hepsine çok teşekkür ediyoruz.

TAYFUN KAHRAMAN- Arkadaşlar, hepinize çok teşekkürler. Şimdi oturum devam ediyor, ben de sizlerin aranızda geliyorum ve forumla birlikte, öğrenci forumuyla birlikte devam ediyoruz, “*ütopyadan distopyaya*”yı tartışacağız hep beraber.

FORUM

TAYFUN KAHRAMAN- Hepiniz hoş geldiniz arkadaşlar, verdiğimiz ara biraz zamansız oldu, çoğu insan etkinliğin bittiğini sandı. O sıkıntıdan kaynaklı sayımız biraz düştü, biz de sunumumuzu az önce kendi aramızda konuştuk. Daha yüzeysel anlatıp, mikrofonu salona vereceğiz, beraber tartışabileceğimiz bir sunuma çevireceğiz. Daha öncesinde biraz oda-öğrenci örgütlülüğünden bahsetmek istiyoruz. Üç senedir devam eden bir oda-öğrenci örgütlülüğü var. Aktif şekilde çalışan, sürekli üreten bir İstanbul Öğrenci Komisyonu var. Bu komisyon artık sadece İstanbul’da değil, Türkiye’nin her yerinde kurulmaya başlandı. Bu salona gelen, bu oturuma değil de, kolokyuma diğer illerden gelen arkadaşları gördüğümüzde hiçbir kolokyuma son yıllarda bu kadar öğrenci katılımı olmamıştı. Bu kolokyum zaten bunun göstergesi, ben sözü arkadaşlara bırakayım.

DİLAN PINAR ULAŞ- Merhaba arkadaşlar, ben Mimar Sinan Üniversitesi’nden Dilan, son sınıf öğrencisiyim. Ben de ilk MŞG döneminde tanıştım, Mühendislik Şehircilik Günleri, biz komisyon olarak bunu kısaltıyoruz hep MŞG diye, bütün üniversitede okuyan planlama öğrencilerinin bir araya geldiği ve workshop çalışması yaptığı bir çalışmaya dahil oldum. Çalışmada çok güzel şeyler çıkardık ve şunun farkına vardım odayla tanıştıktan sonra; okuldaki ders projeleri haricinde alternatif şeyler yaptığımız, üretimler yaptığımız tek alanın İstanbul’da Şehir Planacıları Odası Öğrenci Komisyonu çalışmaları olduğunu gördüm. Odayla iletişime devamlılık katmayı düşündüm. Daha sonra kamp dönemi oldu, işte kampa başvurduğum, seçildim, kampa gittim. Kampta çok güzel etkinlikler oldu, paneller oldu. Hem mesleki alanda, hem meslek dışında etkinliklerin olduğu bir kamp yaptık. Çok eğlendik, yeni döneme, yeni proje dönemine deşarj olduk. Daha sonra bütün üniversiteden, bütün illerden arkadaşlar geldi, herkesle tanıştık. Bütün üniversitelerin eğitimleriyle ilgili bilgiler edindik, fikirler edindik. Kim nerede ne yapıyor, nasıl bir planlama anlayışı var okulların, bölümlerin, bunları öğrendik. Çok güzel bir dönem geçirdik, 10 günlük bir süreç, daha sonra öğrenci komisyonuna dahil oldum ve aktif çalışmalarda bulundum. En son Dünya Şehircilik Günü kapsamında bir Çalıştay yaptık. Biraz önce sunulan çalışma, çok güzel bir workshop dönemi geçirdik. Çok alternatif şeyler ürettik proje dışında yine, ben şu an son sınıf öğrencisiyim. 3. sınıfta tanıştım odayla, keşke daha önce tanışsam daha çok şey ürettirdik belki diye düşünüyorum. Daha çok alternatif ürettirdik. Komisyon olarak her geçen gün biraz daha büyüyoruz, çünkü bizi tanıyan herkes güzel şeyler ürettiğimizi görüyor ve bizimle olmaya devam ediyor. Bizimle iletişimi koparmıyor.

Şimdi bir sunum hazırladık “*Ütopyadan Distopyaya: İstanbul*” diye, sermayenin ve iktidarın kafasındaki İstanbul ve bizde yarattığı etkilerden biraz bahsedeceğiz. Öyle başlayalım isterseniz.

SALONDAN- Merhaba arkadaşlar, şöyle başlayalım: “*Ütopyadan Distopyaya İstanbul*” derken aslında şunu kastediyoruz biraz: Ütopya aslında Dilan’ın da bahsettiği gibi şu an içinde bulunduğumuz iktisadi kurgunun kentlere yönelik yarattığı mekansal ifadeden, işte özellikle son dönemlerde biraz cazibe merkezleri de haline gelen site tipi yerleşmelerden biraz bahsetmek isterim. Bununla ilgili spesifik bir örnek olarak Kemer Country’yi belirledik, ama şimdi burada detaylandırıp fazla zaman almak istemiyorum. Sadece genel bir şekilde site tipi yerleşmelerin Türkiye’deki serüvenini anlatmak gerekirse 50’li yıllarla birlikte yoğunlaşan sanayi faaliyetlerinden dolayı kentlere yönelen bir yığınsal göçlerle karşı karşıya kaldık. Bu kentlere yönelen yığınsal göçlerle kentsel altyapının zayıflığı birleşince başta İstanbul olmak üzere büyük şehirlerde zayıf, çarpık, sağlıksız bir kentleşme meydana geldi. 90’lı yıllara gelindiğinde bu hepimizin de bildiği üzere sık sık karşılaştığımız bir kavram vardı, varoş kavramı, kentlerin çeperlerinde meydana gelen devasa gecekondu mahalleleri varoş etiketi adı altında aslında kötülüğün mekansal ifadesi olarak toplumsal hayatımıza girdi. Daha sonrasında inşaat tekellerinin yarattığı iktisadi zeminde hızla artan imar faaliyetleriyle birlikte bir site tipi yerleşim modeli Türkiye’deki kentlerde meydana gelmeye başladı. Bu site tipi yerleşme modeli işte bu varoşlardan kaçışın güvenli, ayrıcalıklı yaşamın mekansal ifadesi olarak üst gelir gruplarındaki insanlara sunulmaya başlandı. Kentin gürültüsünden uzak, doğayla iç içe yüksek güvenlik önlemlerinin alındığı bu yeni yapay yaşam modeli aynı zamanda devletin ulaşım altyapısı desteğiyle birlikte günümüzde artık cazibe merkezleri haline geldi. Ütopya derken biraz da aslında bundan bahsetmek istedik, ütopya kısmını biraz Kemer Country örneğinde de bunu yaratmaya çalıştık, ama bu aynı zamanda genel anlamıyla kent toplumunun distopyası haline dönmeye başladı. Distopyada hepimizin aşına olacağı üzere olumsuz bir gelecek kurgusu içeriyor. Site tipi kapalı yerleşim modelleri kategorik bir mekansal kurgu ön plana sürdüğü için toplumsal temas burada sıfırlanıyor, toplumsal ayrışmalar meydana geliyor. Kent kültürü veya kent dayanışması dediğimiz şeyler buralarda yok edilmeye başlanıyor. Aynı zamanda Kemer Country’dir veya İstanbul’un kuzeyindeki yeni yapılaşma modelleriyle birlikte kentin dışındaki yeşil alanlar ve su havzaları da bu imar faaliyetleriyle birlikte olabildiğince yok edilmeye çalışılıyor deyip, ben burada girişi bitireyim, arkadaşlara bırakayım.

SALONDAN- Maket kent Göktürk, neden maket dedik? Çünkü yapaylığın bu kadar çok olduğu bir kent yok galiba neredeyse, hepimiz diğer illerden arkadaşlar da burada, hepimiz projeler için ya da şehirci adayları olduğumuz için, planlama adayları olduğumuz için bulunduğumuz kentlerde birçok alana gider birçok semt görürüz, birçok yer görürüz. Ben de İstanbul’da birçok semt gördüm burada okuduğum için, çok yer dolaştım projeler için ve Göktürk’ü görene kadar gerçekten böyle bir kent yok dedim. Yani bir yapı olur, zamanla etrafına diğer yapılar gelir, ama bu bir süreçtir ve eski ve yeni yapıların karması oluşmaya başlar. Göktürk’ü

görünce bu kadar çok yeni yapının bir arada olduğu başka bir yer hiç görmemiş-tim gerçekten, yani büyük inşaat firmalarının o muhteşem maketlerini alıp, sanki bir arsaya oturtmuşlar gibiydi. Her şey çok yapaydı, bu iktidarın ütopyası diye düşünüyorum ben, onu özetliyor biraz. İktidar kafasındaki ütopyayı sanki Göktürk'e kurmuş gibiydi, onlar böyle bir şey düşünüyor galiba.

Bu da kapalı site yerleşiminin ve mega projelerin İstanbul'daki dağılımı, bu gördüğümüz kırmızı nokta benekler kapalı site alanları arkadaşlar ve etki alanları, yukarısında yeni İstanbul muhtemelen Göktürk gibi maket bir şehir olacak, yapay bir kent olacak. Havaalanı, üçüncü köprü, devam edelim, 2017 Avrupa yeşil başkent adayı İstanbul Zaytung gibi gerçek herhalde, yani Zaytung gibi haber, ama gerçek, yeşil başkent adayı, ama yeşil yok, göremiyorum. Bunda mutlu kent, bir de ondan aldık araştırma yaparken Google Earth tanıklığıyla 10 yıl önce ve 10 yıl sonra İstanbul diye, iktidarın kafasındaki İstanbul'u görüyoruz. Yeşilden yoksun, ama yeşil başkent adayı, her yer betonlaşıyor, grileşiyor. 10 yıl önce yeşil alan, yani ağacı geçtik, ota bile tahammülleri yok herhalde iktidarın artık.

Tuzla Marina projesi çok büyük bir alanda yapılıyor. Yine sahil dolduruluyor. Yenikapı dolgu alanları, 518.000 m² dolduruldu 1.000.000 kişi kapasiteli, arkeolojik kazıların önüne geçiyor, doğaya ve ekolojiye zarar veriyor, tarihi yarımada'yı yayaaların yürümesine elverişle bir hal alması gerekirken daha fazla araç çekecek deniz nasıl olsa bedava mantığıyla, yani Yenikapı dolgu alanı bir mimarlık ve şehircilik projesi olmaktan çok bir toplumsal proje gibi geliyor bana, çünkü burada iktidarın bir hedefi var. Emekçi kesimi kent meydanlarından, kent merkezlerinden izole etmek ve muhalefeti bastırmak, çünkü bu alanları bize miting ve eylem alanları için alternatif gösteriyor ve bu alanlarda eylem yapmamızı öneriyor, ama biz de biliyoruz ki kent muhalefeti kent meydanlarında olur. Birçok muhalefet kent meydanlarından çıkmıştır. Bu alanlarda muhalefetin olmayacağını biliyor ve zaten amacı da buradaki muhalefeti sönmölemek olsa gerek ve sermayeye, burjuvaziye kent merkezlerini olabildiğince açmak, yani sermaye her alanda olduğu gibi kent merkezlerine de saldırıyor.

Bu da Maltepe dolgu alanı, 1.200.000 m² alan rekreasyon amacıyla 201.781.000 bütçe, sanki kent merkezlerinde çok iyi projeler yürütmüşler gibi bir de denize saldırıyorlar bu sefer. Rekreasyon alanlarını denizde niye oluşturuyoruz, deniz sınırsız mı? Bu dolgu alanlarını ne yapacağız, adalarla mı birleşeceğiz? Yani anlamsız gibi geliyor, kenti her alanda yakıp yıkıp talan etmeye devam ediyorlar.

SALONDAN- Gördüğünüz harita İstanbul mega projeler haritası, mega projeler internet sitesinden yayınlanan bir harita, haritada İstanbul'un değişimini gösteriyor. İstanbul'da yapılan projelerden bahsediyor. Eğer bakacak olursak kuzeye doğru bir çıkış var, özellikle Avrupa yakasında kuzeyin imara açıldığını, ormanların imara açıldığını görüyoruz. Onun haricinde İstanbul'un tarihi yarımada'nın et-

rafında bir dönüşümden bahsedebiliriz, Anadolu yakasında da birçok yerde, İstanbul'un birçok yerinde bir dönüşümden bahsediyoruz. Yerleşim alanlarının neredeyse tamamı dönüşümün içinde mekanın yeniden üretildiği bir döneme giriyoruz. Baktığımızda aslında üzerinde en çok durmamız gereken konu kuzey ormanları konusu, üçüncü havaalanı, üçüncü köprü ve kanal İstanbul'un birbiriyle bağlantılı olduğu İstanbul'da yeni yaşam alanlarının üretildiği bir alan 2009 çevre düzeni planına göre korunması gereken alan olan kuzey ormanları bugün sermayenin lehine talan ediliyor. İstanbul'un su havzası kaynağı olan, İstanbul'un oksijen kaynağı olan yeşil alanın neredeyse bittiği bir kentte en son İstanbul'un ormanları da dar bir grubun ihtiyaçları için, dar bir grubun daha lüks yaşama isteği için imara açılıyor. Üçüncü havaalanına baktığımızda verileri görüyorsunuz: 1625 hektar 995.000.000 yolcu kapasiteli, Atatürk Hava Limanı 44.000.000 yolcu kapasiteli, Sabiha Gökçen 18.000.000 yolcu kapasiteli, aslında baktığımızda üçüncü hava limanı İstanbul'a yıllık gelen yolcudan çok daha büyük bir kapasiteyle yapılıyor. Sadece hava limanı üzerinden baktığımızda bu bize bir soru işareti yaratıyor, ama kanal İstanbul, mega projeler, üçüncü köprüye baktığımızda bölgenin tamamının yerleşime açılacağını ve bu yerleşimin sadece Türkiye değil, uluslararası bir yerleşime açılacağını görüyoruz.

Üçüncü köprü bağlantı yolları, kanal İstanbul bağlantı yolları çıkacak 5.000.000.000 m³ hafriyatla denizin doldurulması, üçüncü havalimanı için denizin doldurulmasında kullanılacak. Buraya yapılacak konutlar slaytta gördüğümüz gibi lüks konutlar, rezidanslar, finans merkezleri, villalar, yeni eğitim alanları, küresel şirketlerin ofisleri, turizm, ticaret merkezleri, fuar, kongre alanları, yat limanı, özel üniversiteler. Şimdi tabloya baktığımızda bu tablo kime hitap ediyor sorusunu zaten ilk başta görebiliyoruz. Bu tablo bu ülkede çok dar bir gruba hitap ediyor, bu tablo dışarıdan buraya yerleşecek. Sadece İstanbul değil, uluslararası buraya yerleşecek, bu alanı kullanacak bir gruba hitap ediyor. Bu tablo İstanbul'un geneline hitap etmiyor, ama girdiği alan kuzey ormanları İstanbul'un tamamının sahip olduğu bir alan İstanbul'da dar bir grubun eline geçiyor.

Gördüğümüz fotoğrafta ormanlar sahihsiz değildir, halkındır. Yine kuzey ormanlarının gittiği bir zaman çektik. Baktığımızda dönüşüm sadece kuzey ormanlarından ibaret değil, Taksim meydan projesi, tarihi yarımada'nın dönüştürülmesi, Galataport projesi, Beşiktaş iskele, Haliç Tersane, Tarlabası kentsel dönüşüm, Sulukule kentsel dönüşüm, Fener, Balat, Ayvansaray dönüşüm projesi, bir de Okmeydanı kentsel dönüşüm projesi. Şimdi Okmeydanı kentsel dönüşüm projesine gelmeden önce yukarıdaki maddelerin hepsi birbirine çok yakın bir coğrafyayı kapsıyor. Özellikle Galataport projesi sahilin özel mülkiyete geçeceği Anayasaya bile aykırı olan bir proje, sürekli değiştirdikleri Anayasaya bile aykırı davranabiliyorlar yeri geldiğinde. Tarihi yarımada, Tarlabası, Beşiktaş meydan, Haliç tersane dediğimiz alan soylulaştırılmaya çalışılıyor. Burada bir dönüşüm yapıyor ve bu dönüşümden

sonra acaba burada kim oturacak? Yapılan konutlardan sonra, yapılan ofislerden sonra burada kim oturacak sorusu bizim aklımızda bir soru işareti oluşturuyor ve burada yaşayan insanlar nereye sürgün edilecek? Daha önce kentsel dönüşüm projelerinin en somut örneğini biz Ayazma'da gördük. Ayazma'daki insanlar TOKİ'nin Arnavutköy ilçesinde yaptığı ulaşımın bile olmadığı nokta bloklara yerleştirildiler ve bu insanlar birkaç sene sonra bu yapıları terk edip, yeniden kentin yaşam kalitesi düşük olan yerlerine geri dönmek zorunda kaldılar. Ayazma kentsel dönüşüm mağdurları her yerde gördüğümüz kentsel dönüşüm reklamları aslında çok da iyi bir şey değilmiş. Doğurduğu sonuçları Ayazma'dan görebiliyoruz. Okmeydanı kentsel dönüşüm projesi de biraz politik olmasının yanında, biraz bu alana yakın olması konumu itibarıyla değerli bir rant alanı, Okmeydanı kentsel dönüşüm projesi de böyle bir proje.

Mevcut iktidar İstanbul'u dönüştürürken bu dönüşümü sadece sermayenin lehine yapmıyor, İstanbul'da siyasal bir baskı oluşturuyor, kendi ideolojik rengini de İstanbul'a vermekten geri kalmıyor. Tüketim kültürünü yaygınlaştırdığı bir kent haline getiriyor, sürekli AVM'leri açıyor. Özellikle 3. madde bu çalışmayı yaparken benim öğrendiğim bir madde oldu. Dünyada artık konut fuarları yapılmaya başlanmış. 19-21 Kasım'da Fransa'da bir konut fuarı var, Türkiye'den birçok işadama bu konut fuarına gideceğini söylüyor. Konut aslında bize burada bu salondaki birçok insan için, hatta bu toplumdaki birçok insan için barınma ihtiyacını karşılayabileceği bir alandır. Baktığımızda ama konut artık bu durumdan çıkıp, lüks tüketim haline geliyor. Kıyafet alır gibi insanların fuarlara gidip konut aldığını görüyoruz ve insanların bu lüks ihtiyacı için doğanın katledildiği, kentsel dönüşümün yapıldığı bir döneme giriyoruz. İstanbul geri dönüşü olmayan bir yola doğru sürükleniyor.

SALONDAN- Bu da Türkiye genelinde yapılan inşaat projeleri, HES projeleri, madenler son dönemde sosyal medyada çok yaygın bir karikatür zaten, birçoğunuz görmüşsünüzdür. Yani bence de bu karikatür çok fazla şeyi özetliyor. Gerçekten mevcut iktidar bütün Türkiye'de bütün alanlarda müthiş bir saldırı halinde, müthiş bir inşaat patlaması yarattı ve bütün ekonomisini neredeyse inşaat sektörüne dayadı. Kafalarında bir şey var, bir ütopya var, bir şey yaratmaya çalışıyorlar. Bunu biliyoruz, ama o ütopya bizim distopyamız, çünkü hitap ettiği kesim sermaye sınıfı, üst sınıflar. Yapılan bütün projeler yoksul halkı düşünmeden yapılan talan, rant ve çöküş projeleri diye düşünüyorum. İzlediğiniz için sağ olun, şimdi soru-cevap kısmına geçeceğiz. Demek istediklerinizi, eklemek istediklerinizi, sormak istediklerinizi hep beraber forum halinde devam edelim diyoruz.

TAYFUN KAHRAMAN- Galiba salondan soru yok.

SALONDAN- Aslında bizim asıl üzerinde durmak istediğimiz konu şu konuydu. Özellikle bu projelerin nasıl bir reklamla nasıl güzel gösterildiğini de, yalnız hani

hem öğrenci komisyonunun kendi iç sorunları, hem de salonun az olması sebebiyle biz yüzeysel olarak geçmek istedik. Zaten saat de geç oldu, çok kimseyi bekletmek istemedik. Hazırladığımız sunumun içeriği aslında tam da bu noktaydı.

SALONDAN- Bitirmeden ben bir şey ekleyeyim, hani az önce de konuşuldu, özellikle mutsuzluğumuza umut oldunuz, vesaire gibi şeyler söylendi. Biraz belki umutsuz bir tablo çizdik biz burada, ama mesela bugün Validebağ'da, ben biraz Validebağ'dan kısaca bahsetmek isterim. Bugün Validebağ'da az önce bahsettiğimiz o inşaat tarikatının kente saldırısına karşı bir direniş de var aynı zamanda, bir karşı hegemonya orada kurulmaya çalışılıyor ufaktan da olsa. Dün geceki polis saldırısından sonra bu akşam 08.00'e bir çağrı yapıldı orada, ben hem plancılar olarak kente yönelik görevlerimizden biri olarak orada bulunmamız gerektiğini düşünüyorum ve herkesi de saat 08.00'de Validebağ'a çağrı yapayım dedim. Teşekkürler.

5A. OTURUM - 8 KASIM 2014

KENTSEL POLİTİKA TARTIŞMALARI

Oturum Başkanı: **Prof. Dr. Melih ERSOY**

SOSYALİST KENTİ YENİDEN DÜŞLEMEK:
1917-1932 SOVYET KENTLEŞMESİNDE
MILIUTIN'IN LİNEER KENT ÖRNEĞİ
Emre SEVİM

KENTLEŞME VE YEREL SİYASET BAĞLAMINDA
DİYARBAKIR ÖRNEĞİ
Suna YILMAZ

“MARKA KENT” OLMAK ÜZERİNE DÜŞÜNCELER:
GAZİANTEP ÖRNEĞİ*
Doç. Dr. Sırma TURGUT,
Doç. Dr. Hülya BERKMEN YAKAR

* Yazarlar bildirilerini göndermeği için yayınlanamamıştır.

SOSYALİST KENTİ YENİDEN DÜŞLEMELİK: 1917-1932 SOVYET KENTLEŞMESİNDE MILIUTIN'IN LİNEER KENT ÖRNEĞİ

Emre SEVİM

TMMOB Şehir Plancıları Odası Ankara Şubesi

GİRİŞ

Günümüz kentleri ve mesleğimiz büyük bir çıkmaz içerisinde, kentlerimiz kapitalizmin mutlak(!) zaferi ve geliştirdiği neo-liberal politikalar sonucunda her alanda çelişkilerin derinleştiği mekânlar haline geliyor. Neo-liberalleşme sürecinde kapitalizm, modernizm ve ulus devlet gibi sacayaklarından vazgeçerek post-modernizm ve küreselleşme politikalarını uygulamaya başladı. Bu durum planlama anlayışını da kökten değiştirdi. Kapsamlı, devletin süreçlere müdahil olduğu planlama anlayışı, parçacı, projeci ve piyasa mekanizmasının daha ön plana çıktığı bir hal aldı. Bu süreçle kapitalist kent mekânı kuruluşundan beri gelen sınıfların çatışmasına sahne olmasının yanı sıra toplumsal katmanlar arasındaki çatışmalara da sahne oluyor ve olmaya devam edecek. Kapitalist kent kendisini kapitalist sistemin asıl dayanağı olan kıtlıklar üzerine kurgulamaktadır çelişkili bir durum olarak, bunun tam zıttında ise nereye kadar büyüyeceği sorusuna bile yanıt veremeyerek kaotik bir mekâna ve toplumsal bir kaosa sürüklenmektedir. (Harvey, 2008, 2009; Castells, 1997; Şengül, 2009; Gangneux, 1975)

Peki bu durumda biz kentlerimizi ve mesleğimizi korumak için nasıl bir yöntem geliştireceğiz? Maalesef ki sorun tespitinde başarılı olduğumuz kadar -"80 sonrası neo-liberal politikalar" kalıbıyla başlayan tespitleri çokça duymuş/okumuşuzdur.- sorun çözümünde aynı başarıyı sergileyemediğimiz ve oyunu kapitalizmin çizdiği çerçevede içerisinde sürdürmeye mahkum kaldığımız aşikar. Harvey çözüm

olarak “hem ... hem ...” formülünü öneriyor. Yani hem ulus devleti, modernizmi savunmalı hem de onun da ilerisine giderek şimdiki ve geçmiş zamana yönelik kapitalizmin eleştirisini yapmalıyız. Biz burada aslında tarihte deneyimlediğimiz ve kapitalist kentin tam karşısında duran bir modeli tekrar tartışarak “hem ... hem ...” formülünün ikinci adımını atmayı hedefliyoruz. (Harvey, 2009)

Tarihte, özellikle kriz anlarında veya yeni bir arayışın olduğu anlarda, geçmişten feyizlerle ileri atılımlar gerçekleştirilmiştir, -Rönesans'ın Antik Yunan fikirlerinden yol alması böyle bir şeydir, sanayi devrimi sonrası çıkmaza giren kentlere yönelik ‘doğaya dönüş’ü alternatif alan ütopyacı yaklaşımlar böyle bir şeydir- bunu bir uzun atlayıcının daha uzun atlaması için gerilmesi olarak düşünebiliriz. Biz de aynı yöntemle Ekim Devrimi'nden Doğu Bloku'nun çöküşüne kadar deneyimlenmiş olan sosyalist kenti inceleyerek kapitalist kentin karşısında bir alternatifin tartışılmasını sağlamak istiyoruz -”alternatif sunmak” şu aşamada epey iddialı bir tutum olduğundan bunun tartışılması durumu bile değerlidir-.

SOSYALİST KENT DİYE BİR ŞEY VAR OLMUŞ MUDUR?

Marksistlerin kent sorunsalını -Engels'in “Konut Sorunu” ve “İngiltere’de Emekçi Sınıfların Durumu” yapıtları dışında- 1960'lara kadar (Lefebvre, Harvey, Castells, O'Connar ve diğer Marksist akademisyenlerin çalışmaları.) derin olarak incelemedikleri eleştirisi sıkça dillendiriliyor. (Şengül, 2001)

İnsanoğlunun kurtuluşunun kendisinden geçtiğini söyleyen bir ideolojinin insanoğlunun yarattığı en kompleks yapı -ki Guntov ve diğerleri kenti maddi ve manevi kültürün en yüksek başarısı olarak tanımlar- olan kenti bir sorunsal olarak ele almadıklarını söylemek biraz acımasız bir eleştiri olarak görünebilir. Kent sorunsalı Marks ve Engels'ten beri Marksizmin ilgi alanı içinde olmuştur, Komünist Manifesto'nun proleterler ve komünistlere hitap eden ikinci bölümündeki “On Ana İlke”si bile kent mekânında yapılması gerekenlere yönelik ipuçları içermektedir.

“1. Toprak mülkiyetinin kaldırılması ve bütün toprak rantlarının kamu yararına kullanılması.

(...)

3. Bütün miras haklarının kaldırılması.

(...)

6. Haberleşme ve ulaşım araçlarının devlet elinde merkezleştirilmesi.

7. Devlet tarafından sahip olunan fabrikaların ve üretim araçlarının artırılması; boş toprakların ekime açılması ve genel olarak toprağın, ortak bir plan uyarınca iyileştirilmesi.

8. Herkes için eşit çalışma yükümlülüğü. Sanayi orduları kurulması, özellikle tarım için.
9. Tarımın imalât sanayileri ile birleştirilmesi; kent ile kırsal arasındaki ayrımın, nüfusun ülke yüzeyine daha eşit bir biçimde dağılmasıyla yavaş yavaş kaldırılması.
10. Bütün çocuklar için devlet okullarında parasız eğitim. Bugünkü biçimi içerisinde çocukların fabrikalarda çalıştırılmalarına son verilmesi. Eğitimin sınırlı üretimle birleştirilmesi vb., vb.” (Marks ve Engels , 2011)

Ekim Devrimi sonrası sosyalist kentin nasıl olması gerektiği konusu Sovyet teorisyenler arasında çokça tartışılmış ve bu süreçte inanılmaz bir kuramsal altyapı ortaya konulmuştur. Le Corbusier bu dönemin Moskova’sını mimarlık ve planlama alanında bir fikir fabrikası olarak sıfatlandırıyor. (French, 1995) Özellikle 1917-1932 yılları arası kent sorunlarına dair yapılan çalışmalar ön plana çıksa da Sovyetlerde kent, daha sonraki dönemlerde de daima tartışılmış bir kavramdır.

Peki, sosyalist ülkeler farklı bir kent deneyimi ortaya koyabilmişler midir? En yedi, sosyalist kenti modernist kentin bir örneği olarak görmektedir diğer taraftan Blumenfeld sosyalist kentin ulaşmak istediği amaçların (toplumsal etkileşimi artırmak, kent büyümesini sınırlandırmak) gelişmiş kapitalist kentin amaçlarından pek farklı olmadığını vurgulamaktadır -refah devletinin yıkılmasıyla bu amaçlardan doğrudan vazgeçildiğini ve Blumenfeld’in haksızlığını tarih bize göstermiştir. (Şengül, 2009)- (French, 1995; Blumenfeld, 1978)

Sosyalist kent elbette ki insanlığın tarih içerisinde yarattığı kent anlayışından ve kültüründen faydalanmıştır -modernist kentle ciddi anlamda tipolojik benzerlikler içermektedir.- fakat bu mirastan faydalanma durumunu kesinlikle “Sosyalist kentle kapitalist kent aynı şeydir.” şeklinde yorumlamamalıyız. Zaten sosyalizm aynı zamanda bir modernleşme projesidir, sosyalizmin ortaya çıktığı Çarlık Rusyası, Çin gibi ülkeler tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş yapamamış ülkelerde sosyalizmin modernleşme amacını gütmüş olması kapitalist modernizmle bir tutulamaz.(Ginzburg, 1982; Kopp, 1970; Miliutin, 1974)

Sosyalist kent maalesef ki teorik üretimdeki başarısını pratiğe yansıtamamıştır. (French, 1995) Fakat bütün eksikliklerine rağmen sosyalist kent farklı bir pratik ortaya koyabilmiştir. Özellikle ilk döneminde Marks, Engels ve Lenin’in ortaya koyduğu kuramları mekânsallaştırma yolunda ciddi atılımlar gerçekleştirmiştir. Mekânsal eşitlik, üretim odaklı kentsel gelişme, kadının üretime ve kent hayatına katılımı, toplumsal bütünleşmeyi sağlamak için yeni kentsel kullanımlar, yeni aile yaşamına yönelik konut anlayışı, üretim sağlanırken doğaya karşı duyarlı yaklaşım sosyalist kent deneyimlerinin Marksist tartışmalardan süzülen teorilerin mekânsallaşmasıdır. (Posokhin, 1974; Susman, 1987)

Tabi ki sosyalist kentin karşısında çok ciddi engeller vardır. O güne kadar gelen kent deneyimleri; derebeyliklerin kentleri olsun, imparatorlukların, krallıkların kentleri olsun, burjuvazinin, kapitalizmin kentleri olsun hep ezenin ve ezilenin var olduğu kentlerdir ve kentler bu duruma göre mekânsallaşmıştır. Sosyalist ideoloji ise kendisini eşitlik temeline oturtmaktadır ve sosyalist kent de yaradılışından eşitsiz olan bir yeri (coğrafi farklılıklar) eşit hale getirmeyi kendisine hedef olarak koymuştur. Her ne kadar Ekim Devrimi'ne kadar Çarlık Rusya'sı düşük bir kentleşme oranı (%18) göstermişse de Sovyetlere de diğer sosyalist ülkelere kendilerinden önceki ezen ve ezilenlerin bulunduğu dünyadan kentler miras kalmıştır. Bu noktada sosyalist kentin iki ana amacı vardır:

1- Kapitalist dünyadan kendisine miras kalan sosyal, ekonomik, mekânsal hastalıklardan kurtulmak. -French ve Hamilton bu kentlere sosyalistleştirilen kentler diyor. (French ve Hamilton, 1979)-

2-Yeni sosyalist düzen için sınıfsız, sömürsüz bir kent yaratmak. (Fisher, 1962)

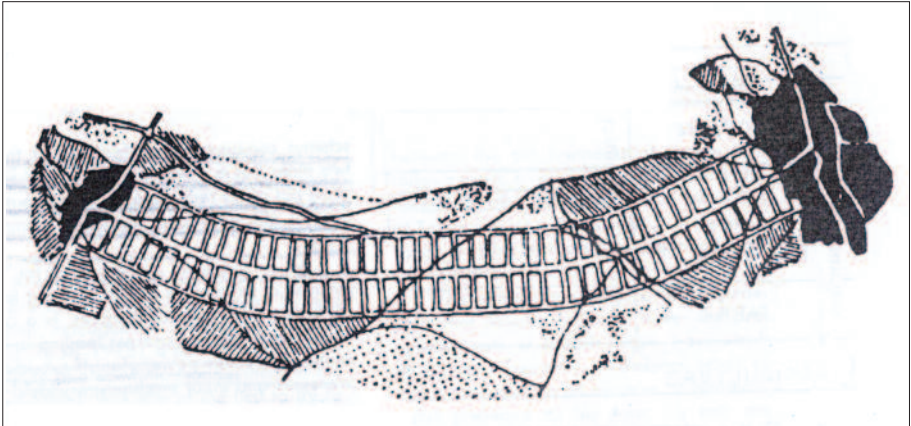
Bu dezavantajların yanında sosyalist kentin avantajları da vardır. Öncelikle sosyalist kentte mülkiyet ilişkileri olmadığından toprak rantı yoktur ve bu kapitalist dünyada akılcı kentleşmenin önündeki en büyük engel olan ekonomik ilişkilerin (burada sermayedarların daha fazla kar hırsıyla kurguladıkları ekonomik ilişkilerden bahsediyoruz) sosyalist kentlerin mekânsallaşmasında söz sahibi olmadığı anlamına gelmektedir. Sosyalist kent, üretimi odağa alır, kapitalist dünyanın yaptığı gibi tüketim kültürüyle toplumun yabancılaştığı mekânlar sorununu yaşamaz. Kapitalist sistem kentleri büyütür, yeni alanlar açarak, mekânsal kısıtlılar yaratarak kent mekânını tekrar tekrar satarak kendisine kaynak yaratır. Sosyalist kent ise kenti bir ekonomik (rant yaratıcı) kaynak olarak görmez. (Miliutin, 1974; Scott,2009) Sosyalist kent bütüncül olarak planlanır ve mekânsal planlama ekonomik ve sosyal planlamayla paralel yürütülür bu hususta yetkili merci devlettir, sovyetler ve halk meclisleri aracılığıyla halk sürece müdahil olur bu şekilde gerçek bir planlama deneyiminden söz edebiliriz, buna aktif planlama denir (Fisher, 1962). Sosyalist kentte planıcı ve mimar özgürdür, teknik bilgilerinin gerektirdiği şekilde hareket ederler piyasa mekanizması içinde hareket etme kaygıları yoktur, Gutnov ve diğerleri bir mimarın ancak sosyalist dünyada mimar olabileceğini söylerler. (Gutnov ve diğerleri, 1968)

İşte bütün bu avantajları kullanmak ve dezavantajları tartışarak aşmak için sosyalist kenti tekrardan tartışmamız gereklidir. Bu çerçevede sosyalist kent kuramlarından birisi olan ve Magnitogorsk ve Stalingrad'ta (Volvograd) kendisine uygulama alanı bulan Miliutin'in "lineer kenti"ni inceleyeceğiz. Bu kent kuramı, Miliutin tarafından ortaya atılmışsa da uygulama aşamasında Ernst May başta olmak üzere birçok uzman tarafından eleştirilmiş ve daha değerli bir hal almıştır. Lineer kenti örnek olarak ele almamızdaki bir diğer sebep de Sovyetler Birliği

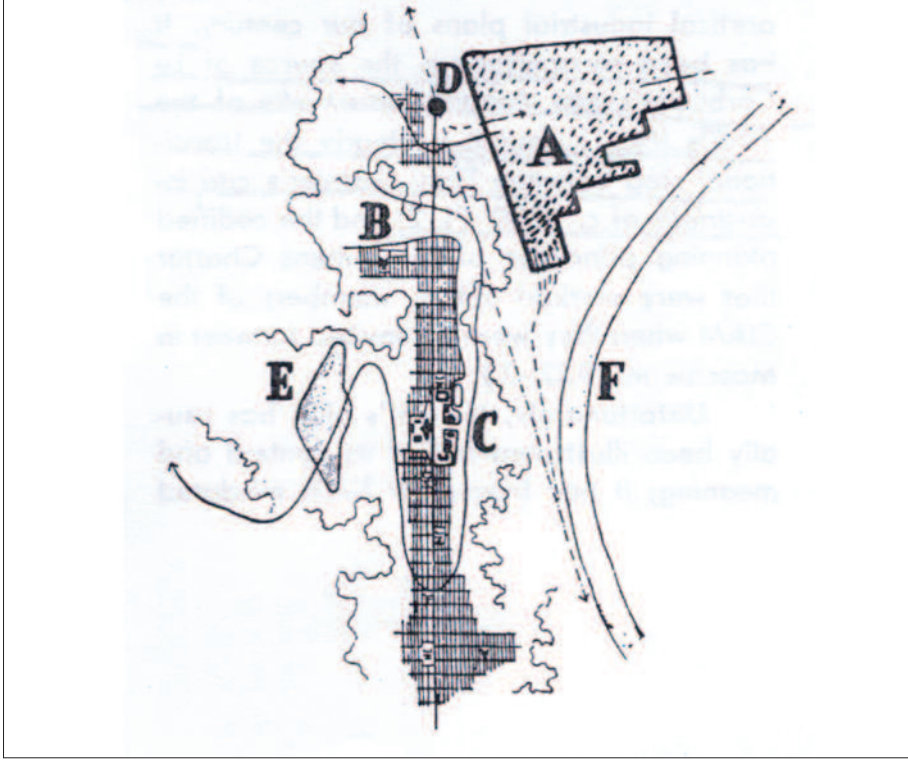
kentleşmesinin ilk dönemi olan 1917-1932 arasında ortaya atılmış bir kuram olmasıdır. Sonraki dönemlerde İkinci Dünya Savaşı, Soğuk Savaş gibi nedenlerle kentleşme yaklaşımları saf sosyalist kentleşmeyi yansıtamamış farklı kaygılara da içerisinde yer verme mecburiyetinde kalmıştır. (French, 1995) Ayrıca lineer kent bu dönemin “urbanist-disurbanist” tartışması içerisinde her iki tarafın savunucuları tarafından da kabul gören bir kent modeli olmuştur.

MILIUTIN’İN LİNEER KENTİ

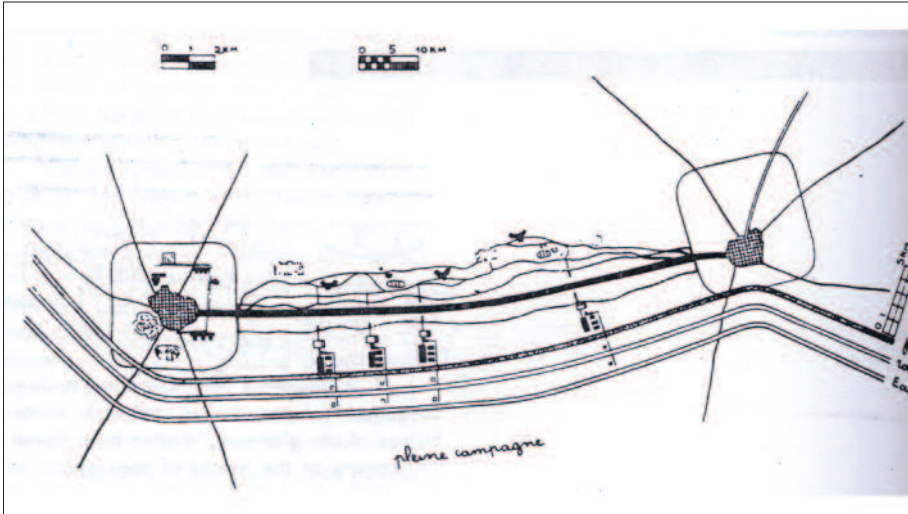
Miliutin’in lineer kenti şüphesiz ki Sovyet kentleşmesinin ilk dönemindeki diğer kent modelleri gibi 1800’lerin ikinci yarısıyla birlikte ortaya çıkan ütopyacı kentlerden referanslar taşımaktadır. Zaten çoğu kez Sovyet kentleşmesinin bu döneminde ortaya atılan modeller ‘sosyalist ütopyacı kentler’ olarak anılmaktadır. Her ne kadar Leninist bir yaklaşımla gerçek yaşama etki etmeyi hedefleseler de bu modellerin yeni bir kentleşme pratiği -ve o güne kadar yaşanmış pratiklerden çok uzak bir pratik- yaratma hedeflerinin olduğu düşünülürse bu modellerin ütopyacı olarak sıfatlandırılması bir hata olarak görülmemelidir. Miliutin’in lineer kentinin -şüphesiz isim benzerliğinin bunda etkisi vardır.- kendisini Soria Y. Mata’nın lineer kentini referans alarak kurguladığı söylenmektedir. (Frampton, 1968) Fakat Miliutin’in “Sotsgorod: the problem of building socialist cities” kitabının İngilizce çevirisine giriş yazıları ile katkı sunan Collins ve Alex bu kentini Tony Garnier’in sanayi kentini (1900) kendisine referans aldığını belirtmekte ve Le Corbusier’in lineer sanayi kentini (1940) bu ikisi üzerinde kurgulandığını belirtmektedirler. Miliutin’in lineer kentinde üretimin ve sanayinin odakta olması hatta kent formunu üretim bandına benzetmesi ikinci yaklaşımı daha doğrular niteliktedir (Miliutin, 1974).

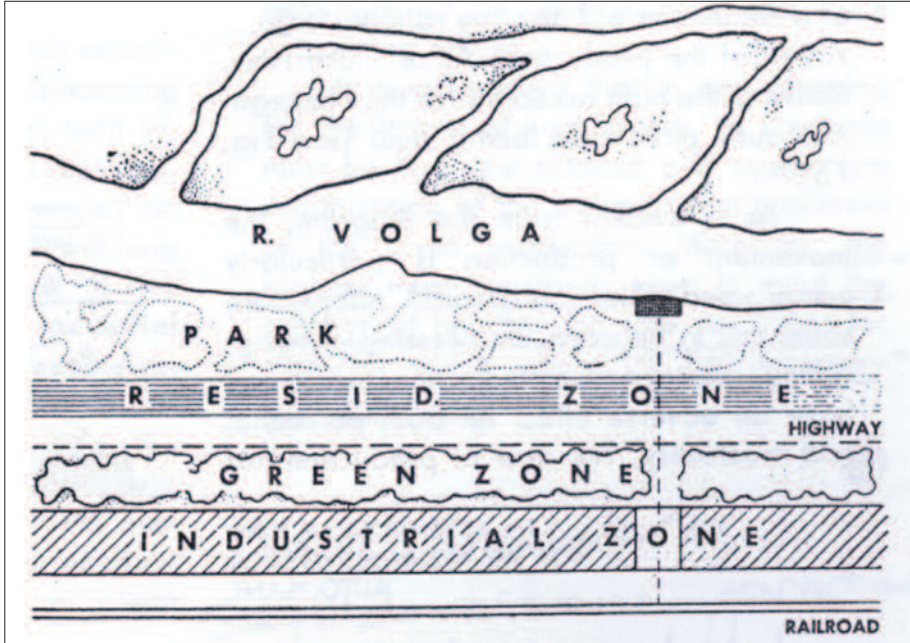
Görsel 1 Y. Mata’nın lineer kenti

Görsel 2 Tony Garnier'in sanayi kenti

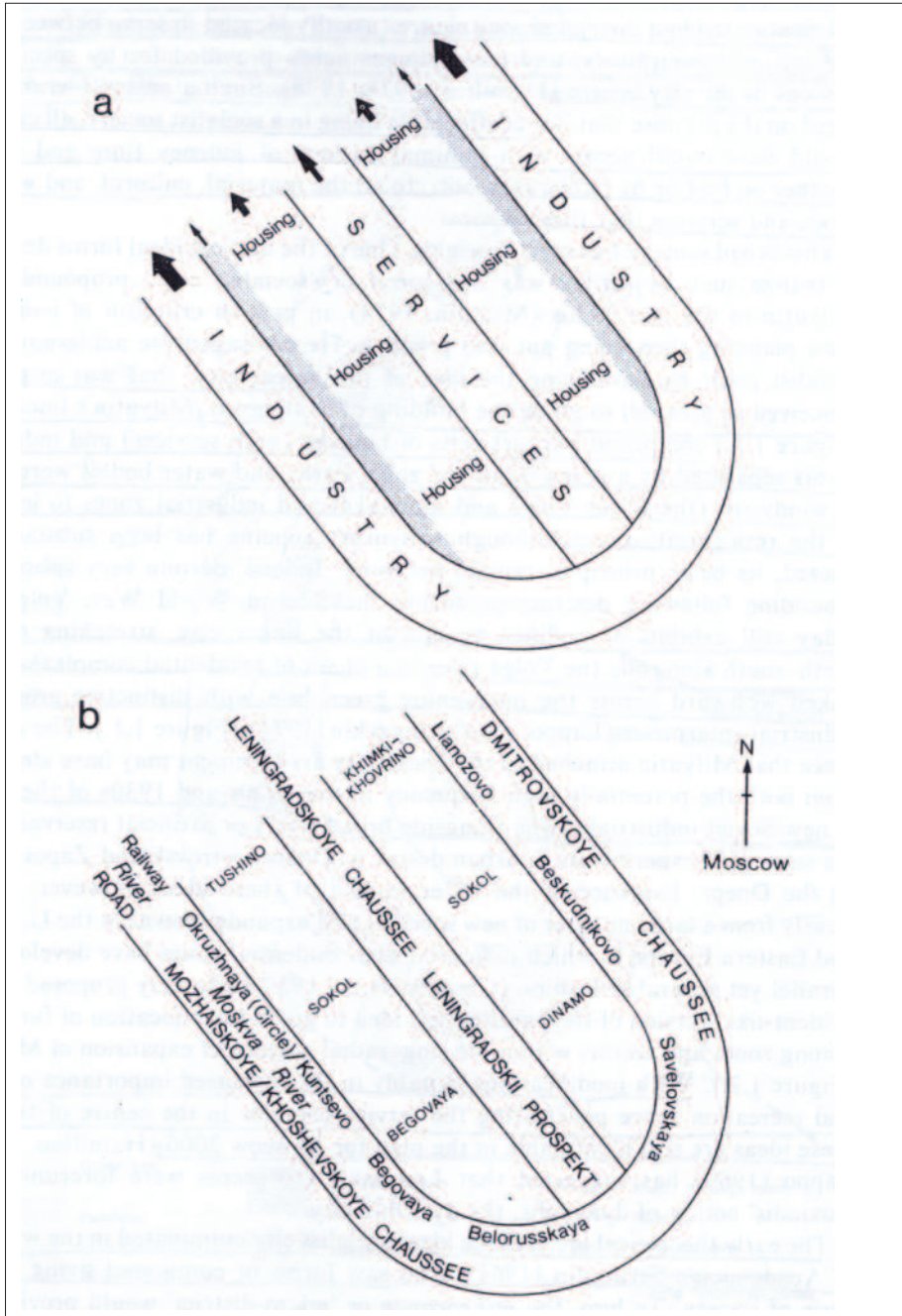

Görsel 3 Le Corbusier'in lineer sanayi kenti

Görsel 4 Miliutin'in lineer sanayi kenti

Sosyalist kent şüphesiz ki kapitalist kentin ve kapitalist sistemin kendisini var etmek için yarattığı ve kullandığı çelişkileri reddetmelidir. (Fisher, 1962) “kır & kent” ve “büyük kent & küçük kent” çelişkileri sosyalist kentin aşmaya çalıştığı problemlerin başında gelmektedir. Sosyalist kent, kırsal olanaksızlıklar ve kır insanın sömürülmesine karşı kır kentleşme (Burada bahsedilen kentleşme kapitalist kentleşme olarak düşünülmemelidir, kırsal kooperatifler, üretim odaklarıyla birlikte gelişen yerleşimlerdir.) ve büyük kentlerde yaşanan yığılmaya -ki kapitalizm bu yığılma sayesinde kendisine çok ciddi kaynaklar yaratabilmektedir.- karşı küçük kentleri kalkındırma ve üretim odaklarıyla yeni kentler kurma gibi çözüm yollarını izler. Miliutin'in lineer kenti de bu çözüme hizmet etmektedir. Zaten pratiğe geçmiş lineer kent örnekleri ya küçük kentleri geliştirmiş ya da yeni bir yerleşim yeri olarak ortaya çıkmıştır (Lineer kentten feyizle büyük kentlerde doğrusal gelişmeler uygulanmışsa da bunlar Miliutin'in lineer kentinin bütüncül yapısından uzak kalmış çalışmalardır) ve bu süreçte daima üretimi odağa almıştır; Magnitogorsk Demir Çelik Fabrikası, Stalingrad Traktör Fabrikası. Belirttiğimiz gibi Miliutin, üretimin odağa alınması gerekliliğini vurgulamaktadır fakat yeni kent tarımında, eğitimde, sağlıkta, bilimde, sosyal hayatta tam bir kent olmalıdır. (Frampton, 1968; French ve Hamilton, 1979, Miliutin, 1974).

Görsel 5 Lodovskiy sanayi kenti

Miliutin kenti bir üretim hattına benzetmektedir -hem formel hem işlevsel olarak, nasıl ki üretim bandındaki kusur sonuç üründe hatalara yol açıyorsa kent parçasındaki kusur da toplumsal yaşamda kendisini gösterecektir. Miliutin bu üretim bandının doğru çalışabilmesi için on temel hedef ortaya koymuştur:

- 1- Üretim birimleri (kırsal, sanayi, ar-ge vs.) birbirleriyle ana ulaşım akslarıyla bağlanmalı ve bir bütün oluşturmalıdır.
- 2- Konut alanları üretim alanlarına paralel olarak yerleştirilmeli ve iki alan arasında 500 metre genişliğinde bir yeşil tampon alan bulunmalıdır.

Burada amaç coğrafi eşitsizliği aşmaktır, kentlerimizde günlük hayatta yaşadığımız en belirgin eşitsizlik sebeplerinden birisi ev-iş ulaşımında yaşanmaktadır. Varsıl tabaka iş alanına yakın konut seçebilirken ya da iş alanına uzak olsa bile özel aracıyla ev-iş arasındaki mesafeyi kısaltabilirken yoksul tabaka günün önemli bir kısmını iş alanına ulaşmaya harcamaktadır. Miliutin'in kentinde herkesin evi ve işi birbirlerine paralel olarak kurgulanmıştır ve hiç bir birey işine ulaşmak için 10-20 dakikadan fazla zaman harcamamalıdır. İş alanı dışında lineer kentte yaşayanlar güneşe, ormana, sosyal alanlara, su ögesine eşit ulaşabilme imkanlarına sahiptirler.

- 3- Demiryolu ve karayolu hem üretim alanlarının hem de konut alanlarının erişimine uygun olarak kurgulanmalıdır.
- 4- Tarım alanları yine konut alanlarına paralel olarak kurgulanmalıdır.

Bu sayede yine tarımda çalışan iş gücünün işe ulaşımı kolaylaşmaktadır. Ayrıca tarım kentli için bir sosyal aktivite olarak kurgulanmaktadır. En önemli nokta ise kentin hem sanayide çalışan işçilere hem de tarımda çalışan çiftçilere eşit şartlarda sunulması ve gerçek bir proleter birliğin sağlanmaya çalışılmasıdır.

- 5- Üretim süreçlerine katkı sunan yapılar ve üretime hizmet eden özel eğitim tesisleri ilişkili oldukları üretim alanı içerisinde yer almalıdır.
- 6- Tıbbi kurumlar iki grupta ele alınmalı dispanserler konut alanları içinde yer alırken hastaneler konut alanları dışında ve eğitimin, tedavinin, ar-ge'nin bir arada olduğu kompleksler olarak kurgulanmalıdır.
- 7- İlkokul binaları (sonraki aşamayı özel eğitim tesisleri olarak belirttik) çocuk yurtlarıyla bağlantılı olmalı ve sosyal aktivite mekânlarına ile ilişki kurabilmeli.

Sosyalist kentte çocuk, kolektif olarak büyütülmektedir. Buradaki amaç çocuğun küçük yaşlarda ailesinin bireyci ortamından etkilenmesinin önüne geçmek ve bireyi kolektif yaşama adapte etmektir. Bunun yanı sıra çocuğun aile ile ilişkisi garanti edilmeli çocuk ailesinden koparılmalıdır.

- 8- Servis alanları kolektif çözüme hizmet edecek şekilde kurgulanmalı ve alan seçimleri ihtiyaçlar referansı ile yapılmalıdır.

Sosyalist ideoloji, ülkesel ölçekten mahalle ölçeğine kadar kolektif bir temel çizmeyi amaçlamaktadır. Örneğin; komşuluk birimlerinin kolektif yemekhaneleri vardır bu şekilde her aile yemek hazırlama zamanına harcayacağı zamandan tasarruf eder ve kendisini sosyal olarak geliştirmeye yönelik çalışmalara katılır. Çocukların kolektif büyütülmesi ve servislerin kolektif sağlanmasındaki en büyük avantaj kadının aile içindeki teslimiyetini aşmaktır, bu şekilde kadın özgürleşir ve ekonomik ve sosyal yaşama katılır sosyalist kentin sunduğu bu olanak ile kadın üretime katılması ve aile gelirinin artırılması hedeflenmektedir. Öte yandan bütün sosyalist kent modellerinde kamusal alan güçlendirilirken özel alan güçsüz bırakılmaktadır bu şekilde mekân kurgusu kent sakinlerini kolektif yaşama teşvik etmektedir. Miliutin kolektif yaşamın avantajlarını şöyle sıralamaktadır:

- a) Kadının evcil kölelikten kurtulması
- b) Mekânsal ve iş gücü kullanımında azalma
- c) Yeni konut talebinde düşüş (kolektif yaşam ile birlikte konuttan beklenti standartlaşmaktadır.)
- d) İş gücünde artış
- e) Emekçi sınıfların yaşam standardında yükselme
- f) Sosyo-kültürel gelişim

- 9- Depo alanları üretim alanlarının içinde yer almalı ve ulaşım araçlarıyla ilişkili olmalıdır.

- 10- Kent üzerinde yapılacak hamleler bu kurguyu bozmamalıdır. (Miliutin, 1974; Frampton, 1968)

Bu hedefler çerçevesinde Miliutin'in lineer kenti ortaya çıkmıştır. Bu kent birbirine paralel altı temel alandan oluşmaktadır:

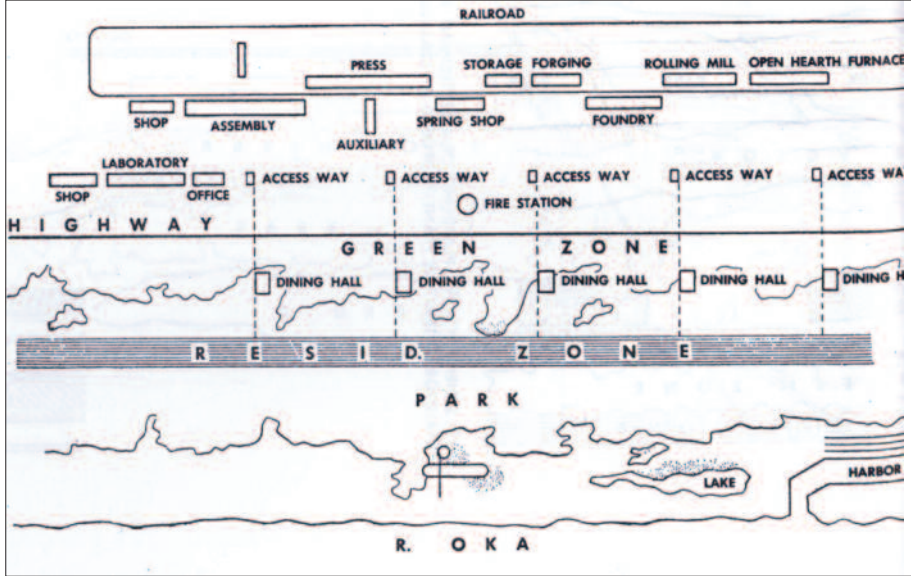
- 1- Ulaşım hattı
- 2- Üretim alanları, depo alanları, üretimle ilişkili ar-ge ve eğitim alanları
- 3- Yeşil tampon hat
- 4- Konut alanları
 - a) Kolektif ve sosyal yapılar bandı (Yemekhane, işçi evi, sovyet toplantı salonu vb.)
 - b) Konut bandı
 - c) Çocuk bandı (Kreşler, okullar, yurtlar)

5- Park alanları (Spor sahaları)

6- Bahçe alanları (Çiftlikler, tarım alanları)

Bu lineer alanların doğrultusu konusunda su ögesi ve rüzgar yönü dikkate alınmalıdır. (Miliutin, 1974)

Yukarıda bahsettiğimiz özellikler Miliutin'in lineer kentinin temel özellikleridir. Sovyet kentleşmesinin ilk döneminde (1917-1932) bir çok mimar ve plancı Miliutin gibi "sosyalist kenti yaratma problemi"ni ele almışlardır. Farklı yaklaşımlarla farklı sorunlara çözümler aramışlardır. Frampton bu dönemin sona erişini kahramanlık/cesaret döneminin bitişi olarak nitelendirmektedir ki bu dönem örneklerinde eski kentin ve gerçek hayatın kaygılarının minimumda tutularak devrim heyecanı ile yeni kent arayışı tartışmalarının cesaretle yürütüldüğünü söylemek yanlış bir önerme olmayacaktır. (Frampton, 1968).

Görsel 6 Miliutin'in şeması

SONUÇ YERİNE

Bu çalışmamızla bir çıkmaz içinde bulunduğunun tespitini defalarca yaptığımız kapitalist kentin alternatifini ararken daha önceden deneyimlediğimiz sosyalist kenti hatırlatma ve bu konsepti tekrardan tartıştırma amacı taşıdık. Peki, bu tartışma kapitalizmle girişilen mücadelede bize ne gibi avantajlar sağlayabilir? Blu-

mer sosyal hareketlerin iki ana temelini olduğunu belirtir; 1) mevcut durumun eleştirisi; 2) gelecekteki durumun güzellemesi. Biz mevcut cehennemi defalarca tartıştık, şimdi ise gelecek cenneti tartışmanın vakti. Elbette ki burada mekânı fetişleştirerek alarak Howard'ın yaptığı hataya düşmemek gerekir. Fakat diğer taraftan mekânın önemli bir cephe olduğunu da unutmamak gerekir. Geçmişte sosyalist kent, sosyalist ülkelerde ideolojinin toplumda kemikleşmesi, kapitalist dünyadaki emekçi sınıfların kente dair taleplerinin meşrulaşması noktasında önemli işler başarmıştır.

Günümüz kapitalist kentinin yıkıcılığına karşı bir alternatif arıyorsak geçmişe dönüp sosyalist kentten kendimize referanslar çıkarabiliriz. Fakat gelecekte sosyalist bir kent özlemi kuruyorsak işimiz geçmişe bakmaktan çok daha zor olacaktır. Çünkü bugün kapitalizm toplumsal, kültürel, ekonomik, bütün kollarıyla çok daha ileri bir noktada. Örneğin bundan elli yıl önce doğaya karşı hassasiyet bu noktada değildi çünkü dünyamız henüz tükenme aşamasında görülüyordu gelecekteki sosyalist kentin bu doğa sömürüsü sorununa da bir çözüm oluşturması gerekir.

Özetle, “Sosyalist kent nasıl olmalı?” sorusuna yanıt aramak için geçmiş sosyalist deneyimleri ve mevcut kapitalist kenti irdelemeli ve düşlerimizi birincisinin ışığında ikincisinin karşısında kurmalıyız. İşte bu sebepten çalışmamızın başlığı “Sosyalist Kenti Yeniden Düşünmek” değil “Sosyalist Kenti Yeniden Düşlemek”tir.

KAYNAKÇA

- Miliutin, N. A. (1974) Sotsgorod: The Problem of Building Socialist Cities, the MIT Press, Massachusetts
- French, A. (1995) Plans, Pragmatism & People: The Legacy of Soviet Planning for Today's Cities, University of Pittsburgh Press: Pittsburgh
- Gutnov, A. ve diğerleri (1968) The Ideal Communist City, George Braziller: New York
- Blumenfeld, H. (1978) Sovyetler Birliği'nde ve Çin'de Kent Planlaması; Mimarlık Dergisi: Ankara
- Kopp, A. (1970) Town and Revolution, George Braziller: New York
- Posokhin, M. V. (1974) Cities to Live in, NPA: Moscow
- Frampton, K. (1968) Notes on Soviet Urbanism, 1917-32; Urban Structure, John Wiley & Sons, inc: New York
- French, A. and Hamilton I. (1979) The Socialist City; John Wiley & Sons: New York

Susman, P. (1987) Spatial Equality in Cuba; International Journal of Urban and Regional Research

Fisher, J. (1962) Planning the City of Socialist Man; Journal of the American Institute of Planning, v.28

Marx, K. ve Engels, F. (2011) Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri; Sol Yayınları: Ankara

Harvey, D. (2008) Umut Mekanları, Metis: İstanbul

Harvey, D. (2009) Sosyal Adalet ve Şehir, Metis: İstanbul

Castells, M. (1997) Kent, Sınıf, İktidar, Bilim ve Sanat: Ankara

Şengül, T. (2009) Kentsel Çelişki ve Siyaset, İmge: Ankara

Şengül, T. (2001) Sınıf Mücadelesi ve Kent Mekanı, Praxis Dergisi

KENTLEŞME VE YEREL SİYASET BAĞLAMINDA DİYARBAKIR ÖRNEĞİ

Suna YILMAZ

İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Bölümü,
Doktora Öğrencisi

ÖZET

Bu çalışma, kapitalist sisteme karşı alternatif olma iddiası taşıyan bir toplumsal hareketin, Diyarbakır'daki yerel siyaset deneyimine odaklanmayı amaçlamakla birlikte Diyarbakır kentleşme sürecini özellikle 90'lı yıllardan bu yana inceleme iddiası taşımaktadır. Bölgenin kentleşme süreci kapitalist modern kentleşme modelleri açısından farklı bir deneyime sahip olmakla birlikte, Diyarbakır'ın kentleşme süreci 90'lı yılların zorunlu göç dalgası ile kırılma yaşamıştır. Kentleşme seyri zorunlu göçün ihtiyaçlarına her açıdan cevap verme refleksiyle şekillenmiştir. Bu nedenle Diyarbakır'da modern kapitalist bir kent planlamasından söz edemeyiz. Ayrıca bölgede özellikle Diyarbakır'da düşük yoğunluklu bir savaşın sürdürülmesi farklı bir kentsel deneyimin şekillenmesine sebep olmuştur. Bu çalışmada Diyarbakır'ın kentleşme deneyiminden hareketle kent/kentleşme literatürü sorunsallaştıracağı gibi yerel siyaset dinamiklerinin bu süreçteki konumları ve pratikleri de paralel bir şekilde incelenecektir. Yöntemsel açıdan niteliksel bir çalışma süreci planlanmakla birlikte gözlem, derinlemesine mülakat verileri çalışmayı şekillendirecektir. Elde edilen veriler ışığında alternatif olma iddiası taşıyan toplumsal hareketin nasıl dönüştüğü ve ne tür ilişkiler barındırdığı çalışmanın diğer vurgulamak istediği alandır.

Anahtar Kelimeler: Diyarbakır, kent, yerel siyaset, toplumsal hareket, kentleşme...

ABSTRACT

This study attempts to analyze the experience of local politics, aiming to be against of the capitalist system, in Diyarbakır and the urbanisation process since 1990's. This process seems to be different when it is compared with capitalist-modern urbanisation models. This unique experience in Diyarbakır was substantially formed by the response to the needs of Kurdish people coming with forced migration. That is the exact reason why we could not address the capitalist-modern urban planning when it comes to Diyarbakır. In this study, literature about urbanisation would be problematized with reference to Diyarbakır local politics. Qualitative methods as in-depth interview and observation would be used. By the help of these findings, derived from these methodological tools, it would be focused on how an alternative social movement transforms in time and whether has dilemmas or not.

Keywords: Diyarbakır, Local Politics, Social Movement, Urbanisation...

1. GİRİŞ

Sosyal bilim literatüründe kent, kentleşme ve bu kavramlara göbekten bağlı olan yerel siyaseti içeren dev tartışma alanları bulunmaktadır. Kentleşme ve yerel siyaset konularına dair tartışmamızı yürütmeden önce kent kavramına dair sorular sormanın yararlı olduğunu düşünüyorum. Çünkü kent nedir sorusu aynı zamanda bu kavramların nasıl bir hat üzerinde ilerlediğini ve kurulduğunu da bize gösterecektir. Kent nasıl tanımlanmıştır sorusu ideolojik konumlanışlar ile birebir ilişkili olduğu gibi dünyayı anlama ve değiştirme iddiamızın da yapı taşlarından birini oluşturmaktadır. Neden “kent”e böyle bir misyon yüklenmiştir? Çünkü bugün kent olgusunun dışında bir dünya tahayyülü kurmak neredeyse imkansızdır. Ayrıca Türkiye özelinde yaşadığımızda %76 oranında bir kentleşme söz konusu iken kent’i dışarıda tutan bir bakış açısı gerçeklikten uzaktır. Hal böyle iken kent nedir gibi bizi neredeyse binlerce yıl ötesine götüren bir soru neden önemlidir? Çünkü bu aynı zamanda hangi kentlerden bahsediyoruz sorusunu da yanı başımıza çağırır. Bugün kent, kentleşme, yerel siyaset ve bunların oluşturduğu hattan uygarlık, demokrasi gibi kavramlara bakmaya çalışırken aklımıza sadece Antik Yunan kentleri geliyor ve daha önceki mirası yok sayıyorsak önemli bir nokta gözden kaçırılıyor demektir. bu büyük iddianın gerekçesi bir anlamda bu çalışmanın yapılma sebebi ile de büyük ölçüde örtüşüyor. Antik yunan kentlerini varoluş koşullarını ve zemini analiz etmeden ve tek kentsel model olarak kabul etmek o kentlerin öncesini yok saydığı gibi neleri miras aldığımızı da da analizin dışında bırakır. Dolayısıyla monist ve ilerlemeci bir tarih anlayışı yerine avrupa merkezilikten uzak, yerkürenin her noktasındaki deneyime açık, tarihsel birikimi analize dahil eden bir tarih anlayışıyla hareket etmek ve kent nedir sorusunu araştırırken daha ötelere göz atmak gerekiyor.

Bu yaklaşımın da kendi içinde kimi zorlukları bulunmaktadır. Bugünün sosyal bilimi ayrıışmış disiplinler yaklaşımlarla kenti ele almaktadır. Bu ayrıışmış disiplinler kente dair 'toplumsal ve coğrafi muhayyileyi' (Harvey, 2009) kapsayacak olanak sunmuyorken kent tanımlamaları 'ortaklıklar' (Uğurlu, 2010) üzerinden şekillenecek 'farklılıkları' dışlayan bir bakışı geçerli sosyal bilimsel bakış açısı olarak dayatmaktadır. Antik kentler üzerine yapılan çalışmaların sınırlılıkları bir yana Avrupa merkezli bir sosyal bilimsel anlayışın kabulü yerkürenin diğer topraklarındaki kente dair tarihsel birikimi yok saymamıza neden olmaktadır. Yunan ve Roma kentlerine odaklanan kent bilimcileri ortaklıklar üzerinden 'kent' nedir sorusuna yönelirken uygarlık, demokrasi ve yerel siyasete dair bütün alanı bu tarihsel sürece hapsedmektedir. Bir anlamda bu alanın dışında kalan deneyimler tarih dışılıkla atfedilmektedir. Hatta bir agora'nın veya bir forum'un, düzenli kamu yapılarının, hiyerarşik düzende bir yol şebekesinin karakterize ettiği klasik dönem sitelerinin yanında, eski Doğu kentlerinin karmaşık yapısının bu bakış açısı ile *azmanlaşmış köyleri* andırdığı bile dile getirilmiştir (Hout, 2000). Dolayısıyla bu tür bir bakış açısı 'hegemonik kent' kavramını dayatmaktadır.

Bu kavram aynı zamanda batının 'şimdi'sinin izini Antik Yunan'da aramayı dayattığı gibi demokrasi, yerel siyaset gibi kavramların çıkış noktasını buraya sabitler. Düz çizgisel bir tarih anlayışı ile kriterler üzerinden yapılan tanımlamalar aynı zamanda Antik Yunan'ın hangi deneyimleri miras aldığı sorusunu tartışma alanının dışına sürükler. Dışarıya sürüklediği aslında kendisine benzemez olandır ve tüm fikri zeminini karşıtlıklar üzerine kurmasının da nedenidir. Kentin karşısına kırın, modernin karşısına geleneksel olanın konulması kent üzerine düşünürken karşılaşacağımız noktalar değildir, bütün bir düşünme biçiminin çıkış noktasıdır. Bu parçalanmış disiplinler bakış açısı bizi Descartes'in Kartezyen düşüncesine, aydınlanmış akıl olarak rasyonalizme götürür. Matematiğin içinde olmadığı hiçbir şeyi kabul etmeyen (Descartes, 2010) ama bu keşfi batıya işaretleyen bir bakış açısı kendini ötekisi üzerinden tanımlamaktadır. Fen bilimleri kadar sosyal bilimler de bu düşünce yapısından nasibini almıştır. Kent nedir sorusu bütün bu düşünme biçimini sorunsallaştırabileceğimiz bir düşünme ve analiz zeminini mümkün kıldığı gibi ezberlerimizi bozmaya yönelik bir uyarıcı görevini de üstlenecektir. Bununla birlikte kent üzerine düşünürken ayrıışmış disiplinleri kısmen de olsa yan yana getirecektir.

Yanyana gelme çabasına ilk el uzatan bilimsel uğraş arkeoloji olmuştur. Arkeoloji disiplini içinde çok tartışmalı alanları barındırmakla birlikte sorunsallaştırmaya çalıştığım alana dair muazzam olanaklar sunmaktadır. Arkeoloji disiplini içerisinden kent nedir, nasıl oluşmuştur, hangi yerleşim alanlarını kent olarak tanımlamalıyız gibi sorulara verilecek yanıtlar bugün koca bir kent literatürünün yapı taşlarını oluşturduğu gibi toplumsal hareketin politik çıkış noktasını besleyen önemli kaynaklardan birisidir. Ayrıca bu alandaki tartışmalar uzun yıllar geçmesine rağmen

hala güncelliğini korumakta ve dünyanın değişim/dönüşüm seyriyle birlikte birikimsel olarak daha da derinleşmektedir.

Kentlerin ortaya çıkışını ve gelişmesini kesin bir biçimde ortaya koymanın zorluklarından bahseden arkeologlar ilk olarak antik kentler üzerine elde edilen bulguların çoğunun arkeolojik olduğunu ve bunların büyük bir bölümünün de eksik olduğunu ileri sürerek bu bulguların eksik olmasının sebebini de bütün ülkelerdeki antik kentlerin eşit bir biçimde incelenmemesine bağlarlar (Hatt ve Reiss, 2002:28). Bir diğer zorluk ise eski çağlara ait kent öncesi ve kentsel döneme ilişkin yazılı belgenin bulunmaması ve bu dönemlerin kentsel yaşamına ilişkin bilgilerin büyük bölümünün zorunlu olarak çıkarsama yoluyla ortaya konulmasıdır. Bu ise antik kentlerin daha sonraki dönemlerin kentleriyle karşılaştırılmasına ve gerçekte olanın yalnızca kaba bir biçimde yansıtılmasına ve betimlenmesine neden olmaktadır.

Böyle bir tartışma zemini üzerinden kent nedir sorusuna farklı perspektiflerden katkı sunan araştırmacılar söz konusudur. Arkeoloji alanında başucu kitapları listesinin başında yer alan Avustralyalı Marksist arkeolog Gordon Childe'in eserleri, eleştirdiğimiz bakış açılarını yansıtmakla birlikte bu alandaki ilk çalışma olmasıyla incelenmeye değerdir. Kırdan kente doğru bir yol çizerek ilk kentlerin kurulduğunu ve yayılcı (kültürel-ekonomik) saiklerle bu kentlerin kendinden sonraki kentleri kurduğunu anlatır (Childe, 2010:128). Childe, kırın mevcut ihtiyaçlara cevap vermediğini ve teknolojik icatların gerçekleşmesine olanak tanıyacak potansiyeli barındırması nedeniyle 'kentsel devrimin' gerçekleştiğini söyler. Bu hattan kentsel devrim için gerekli olan kriterleri belirler ve antik kentleri bu kriterler üzerinden sınıflandırır. Bu kriterler özetle, artık değerini ortaya çıkması, farklılaşmış sınıfsal ve toplumsal katmanların oluşması ve teknolojik yeniliklerdir. Dolayısı ile antik kentler bu süzgeçte teker teker elenir ve M.Ö. 3. binyılda Güney (Aşağı) Mezopotamya'da yer alan bir dizi kent ilk kentler olarak kabul edilir (aktaran Çevik, 2005:4).

Childe bize akılda tutulması gereken önemli bir noktayı daha hatırlatır, Mısır, Mezopotamya ve Hindistan'da kentsel devrim olarak adlandırdığı süreçte birbirine benzer etkinlikler gerçekleşse de bir eşzamanlılıktan bahsedemeyiz ve kullanılan malzemeler açısından da bir standart yakalayamayız. Bu nedenle devrimi somut biçimde *genelleştirerek* anlatmamız doğru olmadığı gibi her coğrafya için izlenen kentsel devrim yönü tek tek ele alınmalıdır(s.105). Hatta bu ilk kentsel yerleşmeler olan Mezopotamya, Mısır, İndus ve Maya'nın sonraki kentlere ilham kaynağı olduğunu dile getiren Childe bu kentlerin de kimi zaman toplumsal etkileşim ile oluştuğuna dikkat çekerek bunların da ayrı ayrı ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır (s.7).

Childe sonrası tartışmalar hem Childe'in kuramını eleştirmeye yöneliktir hem de

kent nedir sorusuna farklı perspektiflerden cevap arama çabasından oluşmaktadır. Jane Jacobs, James Mellaart gibi...

Bu tartışmalar sonucunda birçok kent tanımı ortaya çıkmaktadır. Hout'un kent tanımını tartışmaların özeti şeklinde olup oldukça sade oluşu sebebiyle birçok disiplinin ortaklaşacağı bir tanımdır.

“Karmaşık bir toplum yapısının varlığı bireysel düzeyde çözülemeyecek sorunların kolektif çözümü noktasında adres olduğu, sosyal ve ekonomik faaliyetler açısından çeşitliliğin gözlemlendiği, içindeki insanlara yeni bir ilişki biçimi sunduğu, örgütlü hiyerarşik siyasal ve sosyal yapının baskın olduğu bir yerleşim yeri kentin varlığına ışık tutmaktadır”(Hout, s.33-34).

Arkeoloji bize kent nedir sorusuna dair çok önemli perspektifler sunmakla birlikte, tek nedenli bir sorgulama süreci yerine, çoklu perspektiflerin birbirini tamamladığı alanları olanaklı kılmaktadır. Konumuz açısından kent nedir sorusuna dair buradan bir çıkış yakaladığımızda yerel siyaset, demokrasi deneyimi, uygarlık meselesi gibi kavramlar çok farklı deneyimleri bir araya getirdiği gibi düşünsel uğraşlarımızı da zenginleştirecektir. Buradan hareketle yerleşimin farklı noktalarındaki deneyimleri gelişmiş/gelişmemiş gibi karşıtlıklar üzerinden değil, farklı deneyimlerin birikimi olarak düşünmek yaşadığımız coğrafyadaki deneyime odaklanırken daha özgür bir dil oluşturmamızı mümkün kılacaktır.

Arkeolojinin araladığı kapıdan sosyolojinin bu alana sunduğu katkılar düşünüldüğünde ise Fransız Devrimi'nin yarattığı değişimlerin doğurduğu sıkıntılara çözüm bulma ve Endüstri devriminin ihtiyaç duyduğu toplumsal yapının nasıl inşa edileceğine dair kafa karışıklığını ortadan kaldırma çabasının itici güç olduğu görülmektedir. (Durakbaşı, 2003:15-16). Disiplinin Toplumsal mühendislik iddiası tam da buradan kaynaklanmaktadır. Dolayısı ile kent toplumsal dönüşümün vuku bulduğu zemini oluşturmaktadır. Kentleşme ise siyasal sistemin çıkarları ile toplumsal hareketin mücadele pratikleri arasındaki çatışma ile gerçekleşmektedir. Bunun en bilinen örneğini 1830,1848'deki devrimler sürecinde Fransa'da görebiliriz. Siyasal iktidar kentin dar sokaklarında devrimcilere karşı savaşamazken devrim sonrası Haussman planı ile kent iktidarın ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde yeniden kurulmuştur. Bu örnek aslında siyasal iktidarın ihtiyacına yönelik değişim planı ile toplumsal hareketin taleplerinin nasıl bir zeminde çarpıştığını göstermektedir. Bir yanda kapitalizme uygun toplumsal, ekonomik ve kültürel koşullar kent mekanı üzerinden hazırlanırken bir yandan da toplumsal hareketin talepleri yine kent mekanı üzerinde kendini şekillendirmektedir. Sosyal bilimlerin bu süreçte nasıl bir tavır takındığı ise tam da ideoloji-bilim ilişkisini açığa çıkarmaktadır.

Sosyoloji bu ilişkide masum olmadığı gibi iktidarın yanında saf alarak yeni dünya düzeninde ortaya çıkabilecek toplumsal kırılmaların önünü kesme aracı olarak işlev kazanmıştır. Dolayısı ile sosyoloji kendini bilim olarak kabul ettirebilmek ve

işlevselliğini ortaya koymak için pozitivismeye kucak açmıştır. Karşıtlıklar üzerinden bilgisini üretmekte ve hesaplanabilir bir sosyal bilim öngörmektedir. Auguste Comte, Saint Simon, Emile Durkheim olmak üzere sosyoloji alanında fikir üretkenler sosyolojinin sistem için işlevsel olmasına ve bilimsel olarak kabul edilebilirliğine emek vermişlerdir. Sosyoloji disiplininin bu yaklaşımına eleştirel bakan akımlar da ortaya çıkmıştır, Karl Marks'ın çalışmaları buna örnektir.

Sosyoloji disiplinindeki bu çalkantılı tartışma kent konusunda nasıl şekillendiği düşünüldüğünde; 19 yüzyılın ürünü olan sosyolojinin , kente bakışını da kapitalizm ve modernleşme üzerinden kurduğu açıkça görülmektedir. . Kent kapitalizmin temel koşullarından biri olarak düşünülmesine rağmen bir analiz nesnesi olarak görülmemiştir. Kapitalizmin zaten kentler içinde kökleşeceği önkabulü sebebiyle kent daha çok kapitalist üretimin, tüketimin, ilişkilerin geçtiği bir mekân olarak tahayyül edilmiştir. . Kent mekânından çokça söz edilmesine rağmen kent başlı başına çalışılmamıştır. Örneğin Marks, Engels ve Weber kent'i araştırma nesnesi olarak değil kapitalizmin işlediği ve toplumsal dönüşümün yaşandığı yer olarak kurgulamışlardır. Marks ve Engels'in yapıtlarında kapitalizmin yarattığı özel mülkiyet meselesi ve bunların yarattığı sorunlar kentte yaşanan sorunların temel kaynağı olarak görülmüştür. Tarihsel materyalist bir bakış açısı ile kapitalizme ileri bir anlam yüklense de kapitalizmin içsel sorunları kentte yaşanan sorunların kaynağı olarak görülmüştür (Pınarcıoğlu vd., 2010: 73-75). Durkheim, toplumsal iş bölümünün modern anlamda ortaya çıktığı mekân olarak kenti işaret etse de kent başlı başına araştırma nesnesi olmamıştır (s.74).

Bu kuramcılar içerisinde en fazla kente değinen Engels olmuştur. Engels, direkt olmasa bile kenti tasvir ederek sistemin bir mekân üzerinden nasıl işlevsel kılındığını ve yaşanan sorunların kent mekanında nasıl deneyimlendiğini analiz etmiştir.. Özellikle *“İngiltere’de Emekçi Sınıfın Durumu”*(1845/1997) eserinde İngiltere’de kentsel gündelik hayatın nasıl deneyimlendiğini açıklıkla gözler önüne sermektedir. Engels (1872/1974) *“Konut Sorunu”* kitabında ise konut sorununu “hak” meselesi üzerinden tartışmıştır. Konut sorununa burjuvazinin yaklaşımı, devletin bu soruna karşı nasıl pozisyon aldığı, barınma kavramının kentsel yaşamda nasıl bir sorun yarattığı ve çözümü noktasında özellikle emekçi sınıfın nasıl bir rol üstlendiği gibi temel noktalar üzerinden tartışmıştır. Engels'in özellikle bu iki eseri sosyolojinin kente bakışını kısaca özetlemektedir. Kent kapitalizme içkin bir durum olarak kabul edilmekte ve sistemsel sorunların baş gösterdiği alan olarak kabul edilmektedir. kent kapitalizme karşı örgütlenen toplumsal hareketlerin odak noktası olmamıştır. Daha üst bir anlatının içkin mekanı olmuştur.

Kent çalışmaları da bu minvalde şekillenmiştir. 1900’lerin başından itibaren çalışmalar hız kazanmıştır ve 1920-40 arası ilk örneklerini Şikago Okulu’nda vermiştir. Şikago Okulu, “sanayi kapitalizminin mekândaki düzenlenişinden çok, bu

süreçte ortaya çıkan sınıfsal, ekonomik, politik ve kültürel meselelere/sorunlara odaklanmıştır”(Kurtuluş, 2010:182).

1960'lara gelindiğinde ise yavaş yavaş paradigmanın değiştiği görülmektedir.. Kentin bir üretim aracı olması, kendisinin üretildiği ve ona dair söylenecek sözlerin katılımcı bir perspektiften kurgulanması yeni paradigmayı oluşturan temel unsurlardır. Kent tam da Marks'ın kapitalizm için söylediği sözlerden yola çıkarak üretilen bir mekân haline gelmiştir:

“Sermaye, bir yandan değişimi hızlandırmak için önündeki bütün mekansal engelleri yerle bir etmek ve bütün dünyayı kendine pazar haline getirmek için, diğer yandan da mekânı zamanla aşmak için mücadele eder. (Aktaran Hatice Kurtuluş, s.177).”

Henri Lefebvre, kenti başlı başına bir araştırma nesnesi olarak ele almış ve 1968'de yazdığı *Writing On The City*” eseri ile kenti yeniden tartışılır hale getirmiştir. Kapitalizmin kendi krizlerini çözmek için kent mekânını bir üretim mekanı olarak gördüğünü ve kente yatırım yaparak krizlerini aşmaya çalıştığını ifade eder. David Harvey, Lefebvre'ün kent tartışmalarının ufuk açıcı olduğunu dile getirir fakat, onu kente fazla odaklanarak kapitalizmden uzaklaştığı noktasında eleştirir. “Kıyası, kent yalnızca yapılabildiği çevreden oluşmayıp, gerçekte kapitalist gelişmenin öznesidir de (aktaran Mark Gottdiener, 200:254)”. Harvey'in kent tartışmalarına diğer bir katkısı 'sosyal adalet' kavramını kentsel artığın nasıl paylaşılacağı noktasında tartışmasıdır.”Kent hakkı” kavramını buradan şekillendirir. Kent hakkı kısaca kentli bir vatandaşın kente dair oluşturulacak her politikada söz hakkının olacağı ve kentsel artığın paylaşımı noktasında paydaşlardan biri olacağı esasına dayanmaktadır.

Tüm bu tartışmalar batı merkezli olmakla birlikte bu ideal kent ve kentleşme kuramlarına yönelik eleştiriler de geliştirilmiştir. Sömürge ülkelerdeki kuramcılar ideal kent ve kentleşme kuramına karşı sömürge savaş dönemlerinde ve sonrasında nasıl bir kentleşmenin gerçekleştiğini eleştirel bir perspektifle gözler önüne sermiştir. Özellikle Afrika ve Latin Amerika yazınları oldukça verimli kaynaklar sunmaktadır. Bağımlılık Okulu kentleşme kuramını daha çok A. G. Frank izinden geliştirmiştir. Kentleşme sömürü zincirinin bir halkası olarak düşünülmüştür (Ersoy ve Şengül, 1997:72). Afrika çalışmalarında ise kentleşmenin sömürgecilik döneminde farklı bir seyir izlediği, kentleşme olgusunun Avrupa merkezli olmadığı kentlerin ortaya çıkışının bu kıtada daha eski tarihlere dayandığı ve kentleşmenin daha geniş bir perspektifle ele alınması gerektiği yönünde eleştiriler oldukça yaygındır (Özden ve Enwere, 2012). Özellikle Afrika çalışmaları ufuk açıcudur. Çünkü çalışmanın giriş kısmında üzerinde durduğumuz kent nedir sorusu ve kentleşmenin buradan yola çıkarak ele alınması gerektiği vurgusu Afrika çalışmalarında geniş ölçüde örneklendirilmiştir.

2.TÜRKİYE'DE KENTLEŞME VE KENT ÇALIŞMALARI

Türkiye’de kent çalışmaları başlangıç noktası olarak batı merkezli kent paradigmasını esas alsa da deneyimler bu paradigmanın değişmesini zorunlu kılmıştır. Kapitalist modernleşme açısından Türkiye’de ulus devletin kuruluşu ve kentlerin bu bakış açısı ile yeniden şekillenmesi farklı bir tablo oluşturmaktadır.

Türkiye’deki kentleşme süreçlerini ele alan farklı yaklaşımlar olmakla birlikte bu çalışmada çoğu araştırmacının az çok üzerinde uzlaşa sağladığı bir dönemleştirmeyi referans noktası kabul edeceğiz.

I. Dönem	(ulus) devletin kentleşmesi	1923-1950
II. Dönem	Emek gücünün kentleşmesi	1950-1980
III. Dönem	Sermayenin kentleşmesi	1980 sonrası (Şengül, 2001:64)

İlk dönem, genel olarak kentler üzerinden ulus devletlerin “yeni” zihniyet yapısını ispatlamaya çalıştığı dönemdir. Bir anlamda siyasal bir nitelik ve toplumsal bir bilinç düzeyini oluşturmak için mekânsal düzenlemeye gidilmektedir. (Kurtuluş, s.199). Diğer bir anlatımla Osmanlı’dan kopuşu başarıyla gerçekleştirmek ana amaçtır. Osmanlı’da kent yapısını H. Tarık Şengül, kısaca şöyle özetlemektedir: Osmanlı’da kentlerin özerk bir yapılanması söz konusu değildir. Merkez-çevre kuramına uygun olarak kentlerin gelişimi öngörülmüştür ve siyasal sistem içindeki yerine göre kentler konumlanmıştır. Toprakların büyüklüğü ve kent yöneticilerinin yerel güçler olması merkez-çevre otorite kayışını zorlamaktadır. Bu nedenle yarı-özerk bir kent yapısı söz konusudur. Yerel güçler kentlerde güçlü iken devlet örgütlenmesi içinde güçlü olamamışlardır. Buna rağmen İstanbul kentinin baskın karakteri öne çıkmaktadır (Şengül, s.67) Buna rağmen yeni ulus devlette tam da Osmanlı’da gerçekleşemeyen merkezi otoritenin sağlanması öngörülmüş ve kentlerin de bu perspektifle kurulması düşünülmüştür. Bu, Türkiye’ye has bir durum değildir. Genel anlamda ulus devletleşme sürecinde yönetimde, eğitim sisteminde, orduda merkezleşme hedeflenmektedir.

Bu dönemin ayrıt edici diğer bir özelliği modernleşme hamlesi olarak eskiden kopuşların simgesel göstergelerinin öne çıkmasıdır. Başkent olarak bir Anadolu kenti Ankara’nın seçilmesi, İstanbul yerine Anadolu kentlerine yatırımların planlanması bunun en iyi iki örneğidir. Anadolu kentleri için ilk kent planlarının yapılması ve bu kentlerin de tipik modern kentlerdeki gibi anıtlı meydanlardan oluşması da önemlidir(Kurtuluş, s.199). Bu dönemde genel olarak modern dünyanın kurallarına uygun bir şekilde ulusal ekonomi oluşturulmaya çalışılmıştır. Sanayinin Anadolu kentlerine öncelik verilerek dağıtımı öngörülmüş, yeni ulaşım ağları ve yeni ula-

şım sistemi ile merkezin otoritesinin sağlanması düşünülmüştür(Eraydın, 2006:29). Nüfus mübadeleleri sonucunda bazı yörelerin yetişmiş insan gücü kaynağını kaybetmesi sonucunda, özellikle tarıma yatırımların sanayi ile birlikte gerçekleştiğini görmekteyiz. Aşarın kaldırılması ve vergi sistemindeki değişiklik bunu mümkün kılmıştır (Eraydın, 1988:137). Bu dönemin toprak konusunda diğer bir atılımı olan miri topraklarının millileştirilmesi bir sonraki dönemde ortaya çıkacak gecekondulaşma sürecine zemin hazırlamıştır. Bu topraklar ulus devlet kuruluşunda millileştirilmiş olmasına rağmen adil bir şekilde paylaştırılmamış, o dönemin siyasi otoritelerince özel mülkiyet şeklinde dağıtılmıştır (Kurtuluş, s.201).

Kentlerin nasıl planlanacağına dair yabancı ülke literatüründen şehircilik bilgileri tercüme edilmiş, bu bilgiler doğrultusunda altyapı ve sanayinin kentlerin daha çok çeper bölgelerinde oluşması öngörülmüştür(Eraydın, 2006:29). Kentlerin sadece fiziki gelişimi öngörülmemiştir, aynı zamanda kentler toplumsal olarak bir ulusun nasıl inşa edildiğinin de mekansal ölçekte göstergesi olmuştur. Yerel yönetimler açısından en önemli olay 1930 sayılı belediye yasasının kabul edilmesidir. Bu yasa ile nüfusu 2000'in üzerindeki yerleşimlerde imar planını hazırlama ve uygulama zorunluluğu belediyelere verilmiştir(Şengül, s.73). Bu karar bir anlamda denetimin sağlanmasına yönelik bir adımdır. Fakat bu tam anlamı ile gerçekleşmemiştir. Devlet destekli yatırımların daha çok sanayiye kayması ve kısmi olarak kent planlamasının sanayi teşviklerine göre ikincil plana düşmesi ve buna ek olarak kaynaklardaki sıkıntı kente dair projelerin uygulanmasını sorunlu hale getirmiştir. Ayrıca bu süreçte rant kavgası kentleşmeyi sekteye uğratacak diğer bir unsur olmuştur. Sorunlar baş göstermeye başlayınca yasada değişikliğe gidilmiş ve 20000 üstü yerleşmelere imar planı hazırlanması ve uygulanması zorunluluğu getirilmiştir. Bu karara rağmen yine de başarılı olunamamıştır. 1950'lerin sonunda bile %58.5 imar planları hazırlanabilmiştir(Şengül, s.74). Kentsel mülkiyet rejiminin çok parçalı olması ve kentte çok sayıda aktörün yer alması kente dair planların uygulanmasını zorlaştıran diğer unsurlardandır. Ayrıca sorunların çözümü noktasında devlet hâkimiyetinin belirleyici olmadığı zamanlarda kentsel aktörlerin kararları ve projeleri daha baskın olmuştur.

Bu dönemdeki kent çalışmaları daha çok kentlerin “yeni” ulus devletin bir göstereci olarak nasıl planlanacağı yönünde şekillenmiştir. Nazi Almanyası'ndan kaçan akademisyenler geçerli olan bu bakış açısına yeni bir soluk kazandırsa da baskın olmamıştır (Kurtuluş, s.204-205).

İkinci dönem ise 1929 dünya ekonomik krizinin ve II. Dünya Savaşı'nın etkilerinin yavaş yavaş azalmaya başladığı dönemdir. Ayda Eraydın (1988), bu dönemi iki aşamada ele alarak daha çok “planlı dönem” olarak adlandırmaktadır. Öncelikle, Marshall yardımlarının yarattığı toplumsal dönüşüm önemli olmakla birlikte tüm bu süreci Marshall yardımlarına bağlayarak açıklama eğilimi hatalı olacaktır.

. Çünkü Türkiye’de tarım alanlarının traktöre uygunluğu düşünüldüğünde örneğin Karadeniz Bölgesi’nden kentlere göçü açıklamak olanaksız görünmektedir. Dolayısı ile başka etkenlere bakmak gerekmektedir. Bu dönemin motor gücü diyebileceğimiz göç olgusu hem yeni kentsel sorunların oluşmasına hem de kent çalışmalarında paradigma değişimine neden olmuştur.

H. Tarık Şengül, kentsel sorunların en yakıcısı olan konut sorununu şöyle açıklar: “Cumhuriyetin ilk dönemlerinde devlet ve orta sınıf destekli kent projeleri 1950’ler itibarıyla daha yerel-küçük ölçekli hale dönüşmüştür. Devlet ya da kentin ilk sahipleri gelen göçü *ıçerecek* projeler üretmedikleri için gelenler barınma ihtiyacını gecekondulaşma ile iş ihtiyacını enformel sektörle çözmeye çalışmıştır (s.77).” Gecekondu kente dair paradigmanın değişmesine neden olduğu gibi bu dönemdeki kent çalışmaları gecekonduları “çarpık kentleşme” olarak tanımlamışlardır (Kurtuluş, s.205). Dolayısı ile gecekondu kente dair modernleşme projesinin sektöre uğraması olarak düşünülmüştür.

Göçle birlikte plansız ve öngörülemez hızlı kentleşme, yatırımların sanayiden öte kentlere yönelmesi, kentsel arazilerin ve kentleri çevreleyen arazilerin enformel yollarla el değiştirmesi ve böylece kentsel rantın biçiminin değişmesi kent çalışmalarındaki paradigma kırılmasının nedenlerindedir (s. 206-207). Devletin ya da yerel otoritenin bu alanlardaki hızlı kentleşme pratiklerini ve gecekondulaşmayı “görmezden gelmesinin” nedeni gecekondulaşmanın başı başına bir tampon mekanizma işlevi görmesidir. Çünkü öncelikle sosyal bir hak olan barınma hakkı devlet tarafından karşılanmamaktadır. Gecekondu bölgelerine göçle gelenlerin konutlarını yapmaları için öncelikle “mafya”ya para ödemesi gerekmektedir. Daha sonra mafyadan fahiş fiyatlarla alınan tapusuz arsa üzerinde kazançları oranında sağlıksız ve güvenliksiz bina inşa etmek zorunda kalmaktadırlar. Alt yapı sorunları ise bu sürecin bir diğer olumsuz sonucu olmaktadır. Kısmen sınıf maliyetli bir sürecin kazananı devlet olmakta, devlet gecekondu alanlarına hiçbir kaynak sunmadan kentleşmeyi devam ettirebilme şansı bulmaktadır.

Devletin ve sermayedarların diğer bir kazancı ise göçle gelenlerin ucuz işgücü olarak sanayi ya da enformel sektörde istihdam edilmesidir. Bir taşla iki kuş deyimini en güzel bu dönem örneklendirmektedir. Diğer yandan kentin eski sahipleri kentsel sorunlardan kaçışın yolunu gecekonduculardan uzakta yeni mekânların yaratılmasında bulmuşlardır. Ayrıca bu dönemin diğer tipik özelliği apartmanlaşmadır (s.208).

Kent arazisine dair sorunlarının emilimi, devletin bir anlamda sanayiye yatırımını daha da olanaklı kılmıştır. İmar hareketlerinin ve kamu altyapı yatırımlarının yanında sanayiye dış yatırımların gerçekleşmesi bu alandaki hareketliliğin artmasına neden olmuştur (Eraydın, 1988, s.144). Bu dönemde yasal anlamdaki dönüşümler ise şunlardır: İller Bankası, İmar ve İskan Bakanlığı kurulmuş, Belediyeler Gelir

Yasası, TMMOB ve İmar Yasası çıkarılmıştır. Sanayinin kent mekânında yarattığı dönüşümler ise şunlardır: Organize Sanayi Bölgeleri oluşturulmuş, Küçük Sanayi Siteleri kurulmuş ve Nazım Plan Büroları açılmıştır. DPT ve İBB'ler bölge planı hazırlaması hızlandırılmıştır (Eraydın, 2006:31-34).

Kent çalışmalarının seyrine baktığımızda ise gecekondular “gelişme teorisi” etkisiyle “sorun” olarak tanımlanmıştır (Kurtuluş, s.209). Bu tarz araştırmalarda ise “entegrasyon” kavramı üzerinden gecekondu sakinlerinin kentleşme süreçleri incelenmiştir. Fakat 1960'lara gelindiğinde kent çalışmalarında kısmen bir paradigma değişimi gerçekleşmiştir. Eleştirel teorisinin etkisini gördüğümüz bu çalışmalarda daha çok yukarıda bahsettiğimiz emeğin ucuzlaşması, “emeğin kentleşmesi”, gecekonduların daha çok devletin asli görevi olan barınma sorununu çözmediği için sorun haline geldiğine yönelik yaklaşımlar açığa çıkmıştır (Kurtuluş, s. 211).

Kentsel hareketlerin talepleri ise daha çok sol ideolojinin hakimiyetinde şekillenmiştir. Bu dönemde sol ideolojik perspektifle uygulamaya konulan yerel yönetim politikaları kabul görmekte, sol partiler yerel siyasete dair önemli deneyimler biriktirmektedir. Yerel yönetimler genel olarak sol ideolojinin izlerini taşıyan politikaları uygulamaya koysalar bile bu örgütlenmeyi genel bir kentsel harekete ya da ideolojik bir yapılanmaya dönüştürememişlerdir (Şengül, s.84). Diğer bir deyişle kenti nasıl dönüştürürüz ya da kenti nasıl yönetiriz fikri yerine sistemin devrim ile yıkılacağı ve yeni kurulacak olan sistemde kent örgütlenmesinin de bu perspektifle şekillendirileceği önkabulü bulunmaktadır. Kentsel hareketler açısından ise sorun sistemin devrimle değişeceğinin öngörülememesidir. Birinci kuşak gecekondular daha çok kentsel yaşama dair talepleri dillendirirken ikinci kuşak daha sola yakın ve rejime yönelik talepleri dillendiriyordu. 1970'ler sonu siyasi istikrarsızlık, ithal ikameci ekonominin krize girişi dönem itibarıyla büyük bir krizin habercisiydi. 1980 başı ekonomik kriz IMF yardımları ile aşılmaya çalışılırken siyasi kriz darbe ile çözülmeye çalışılmıştır.

Üçüncü dönem de ise Lefebvre'nin ve Harvey'in kente bakışının izlerini taşımaktadır. Diğer bir deyişle neo-liberal kentsel yeniden yapılanma sürecidir (Kurtuluş, s. 214). Bu süreçte göç edenler daha yoksul ve daha dar bir mekânsal alanda yaşam alanı kurmak zorunda kalmışlardır. Bu dönemin en tipik özelliği “kentsel dönüşüm” projelerine yönelik mekânların yeniden tasarlanmasıdır. Kent içinde bu nedenle mekânsal ayrışmanın en uç noktaya vardığını görmekteyiz. Gecekondular alanları “varoşlaştıkça” kentsel mekânsal ayrışma da keskinleşmiştir. Önceden göç edenler sınıfsal anlamda yeni göç edenlere göre daha iyi konumda olduğu için yeni göç dalgası ile gelenler daha fazla dışlanmaya maruz kalmışlardır. Kısacası “gecekondu bölgeleri kentsel gelişme sektörünün sermaye birikim alanına girerek dönüşme baskısı altına girerken, bazı gecekondu alanları da yeni göçlerle

giderek değeri düşen emeğin yer seçtiği yoksulluk ve çöküntü alanlarına dönüşmektedir (s. 215).”

Kent mekânında ayrışma yine sınıflar arası mesafenin artmasına neden olmuştur. Lüks/kapalı konutlar ya da adalar bu noktada öne çıkmaktadır. Merkezden uzaklaşan üst sınıfı merkeze çekmenin bir yolu olarak merkezdeki yapıları kentsel dönüşüm projeleri ile “soylulaştırmak” orada yaşayanları yerinden etmiştir. Merkezden fırlatılan yoksullar yine kentin çeperlerine yerleşmek zorunda kalarak, yoksulluklarını nöbetleşe yaşamışlardır. Zorunlu göçle gelenler ve yabancı göçmenlerin varlığı aynı zamanda işsizlik sorununu çözümü noktasında sermayedarlara fırsat yaratmıştır(s.217). Kente oluşan gerilimin yumuşatılması noktasında ise neoliberal “yönetişim”, “katılımcı yerel yönetim” politikaları uygulamaya konulmuştur. Bu bir anlamda mekansal-toplumsal ayrışmanın doğurduğu toplumsal hareketin sindirilmesine yönelik politikadır.

Kent mekanı üzerindeki bu gerilim hattı kendini kent hakkı kavramı üzerinden örgütlemese bile (bugün bu kavram daha çok söylenmekte fakat 1980 sonrası süreci bütünüyle düşünmek gerekiyor) yaşam, barınma, daha sağlıklı bir çevre, güvenceli istihdam gibi talepler bir anlamda kent yaşamı üzerinden şekillenmiştir. Bu dönemde kent çalışmaları ise kentleşme-göç, kentsel kalite, ulaşım sorunları, dönüşen sosyal yapılar, gecekondu alanlarının dönüşümü, kente uyum, konut sorunu üzerine yoğunlaşmıştır (Türkün ve Kurtuluş, 2005:10). Ayrıca neo-liberal dönüşümün kentlerde nasıl bir dönüşüme neden olduğu da araştırma konularının arasında yer almıştır(s.10).

3. DİYARBAKIR'IN 1990 SONRASI KENTLEŞME DENEYİMİ

1990 sonrası Diyarbakır'ın kentleşme deneyimi Kürdistan coğrafyasının tarihi ile göbekten bağlıdır. Dolayısıyla 90'lı yıllara dair tartışmamızı sürdürmeden önce kısa bir tarihsel yolculuk yapmamız gerekmektedir. Kürdistan coğrafyası çalışmamızın başında dile getirdiğimiz kent nedir sorusu ve bu soru etrafında sürdürülen tartışmalar için muazzam veriler sunmaktadır. İlk kentlerin oluştuğu Mezopotamya toprakları tarihsel açıdan uygarlık, demokrasi gibi toplumsal formasyonların da beşiğidir. Verimli topraklar üzerinde yüzyıllardır savaşlar sürmekte fakat buna karşın dinsel, mezhepsel, etnik kimliklerin çeşitliği göze çarpmaktadır. Kürtler kendi tarihlerini Mezopotamya coğrafyasında araştırırken Med'leri ataları olarak kabul etmekte ve etnik kimliklerini buradan şekillendirmektedirler (Lazarev ve Mihoyan, 200; Burkay, 1992).

Tarihsel açıdan ve konumuz itibarıyla daha fazla üzerinde durmamızı gerektiren nokta Birinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan hem coğrafi hem de toplumsal kırılmadır. Birinci Dünya Savaşı sonlarına doğru emperyalist devletlerin dünyayı ye-

niden paylaşma hevesleri Kürdistan topraklarının parçalanmasına neden olduğu gibi kağıt üzerinde sınırlar yeniden çizilmiştir(Beşikçi, 1990; 2013). Özellikle Skyes-Picaude Anlaşması olarak tarihe geçen işbirliği stratejik açıdan Kürdistan'ın parçalanmasını ve parçalarının kontrolünün de Fransa, İngiliz gibi güçlerin eline geçmesini öngörmüştür (Lazarev ve Mihoyan, s.191-192). Bu anlaşma ile Kürdistan coğrafyası parçalanmış, bu parçalı yapı üzerinde emperyalist devletlerin kontrolü planlanmış ve stratejik açıdan Ortadoğu'ya hakimiyetin can damarı olan Kürdistan toprakları ve toplumu egemenlik altına alınmaya çalışılmıştır(s. 19; Burkay, 1992).

Birinci Dünya Savaşı sonrası homojen, tekçi bir zihniyetle ulus devlet inşasını öngören Türkiye Cumhuriyeti devleti Kürtler gibi içinde tüm farklılıkları yok etme üzerine politikalar geliştirmiştir. Osmanlı ve Türkiye tarihi sayısız katliam olayları ile şekillenirken aynı zamanda sayısız kürt isyanlarına da tanıklık etmiştir (Bruinessen, 1995; Burkay, 1992). Yirmidokuz isyanın çıktığı ve yirmisekizinin katliamlarla bastırıldığı coğrafyamızda son isyan yaklaşık otuz yıldır çeşitli paradigma değişimleri olmakla birlikte halen varlığını sürdürmektedir(Kahraman, 2003).

Kısaca özetlemeye çalıştığımız bu tarihsel süreçte 90'lar Türkiye'deki savaşın en ağır şekilde yaşandığı dönemdir. Olağanüstü Hal Yasası ile savaş açık bir şekilde yok etmek üzerine kurgulanmıştır. Binlerce faili meçhul cinayet, köy yakmaları, köy boşaltmaları, zorunlu göçü ve daha nice insan hakları ihlali yaşanmıştır. 1999 yerel seçimleri hukukun askıya alındığı ve egemenin hesap vermeksizin yok ettiği bir süreçte farklı bir anlam taşımaktadır.

Genel seçimlerde 34 milletvekili çıkaran HADEP (Halkın Demokrasi Partisi) seçim barajına takılarak Meclis'e girememiştir. Yerel seçimlerde ise bir büyükşehir (Diyarbakır), 6 il belediyesi (Ağrı, Batman, Bingöl, Hakkari, Siirt, Van) olmak üzere toplam 37 belediye kazanmıştır (bianet, 09.10.2014). Yerel seçimlerin Kürdistan coğrafyasında ne anlamada geldiğini detaylı bir şekilde analiz eden Cuma Çiçek'e göre yerel seçimler genel seçimlerin yereldeki izdüşümüdür (Çiçek, 09.10.2014). Yerel seçim dönemleri yönetim politikaların tartışılmasından öte Kürt hareketinin politikalarının bir yansıması olarak pratik kazanmıştır. Tez çalışması kapsamında yaptığım görüşmelerde bu bilgiyi destekleyen anlatılar ortaya çıkmıştır. Devletin özel bir savaş politikası güttüğünü, mali yatırımın bu politikalar gereği yapılmadığını ve özellikle yoksullaştırma politikaların buradan şekillendiğini ifade etmişlerdir. Böyle bir tabloda yerel seçimler "nasıl olsa devlet yatırım yapmıyor, yoksullaştırıyor bu illeri, bizler de kendimizden olana oy verelim" mantığı üzerinden şekillenmiştir. 1999 yerel seçimlerde büyük şehir seçimlerinde %60'ı, il genel meclisinde ise %40'ı aşan bir oy oranı ile HADEP Diyarbakır'da kazanmıştır. Araştırma kapsamında basılı kaynak açısından Feridun Çelik dönemine ait

Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi arşivinde belge bulunmamaktadır. O döneme dair daha çok anılar üzerinden bir tarih oluşturulmaktadır. Feridun Çelik, Al Jazeera’ya verdiği röportajda 3 trilyon bütçesi olmayan bir belediyeyi 20 trilyon borçla aldıklarını ifade etmiştir. Şeyhmus Diken, Bianet’teki yazısında üç dönem Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi’nde çalıştığı dönemde Feridun Çelik’in başkan olduğu dönemin belirleyici olduğunu söylüyor. Devletin er ya da geç baskılara dayanamayıp pes edeceğini düşündüğü Feridun Çelik ve Kürt hareketinin kent yönetimi deneyimi olmasa bile nasıl direndiğini anlatıyor. Kentsel hizmetler konusunda hem deneyimi olmayan hem de yetersiz bir bütçe ile karşı karşıya kalan belediye, 90’lı yılların ağır OHAL baskısının sonucu olarak ortaya çıkan zorunlu göçün Diyarbakır kentinde nelere mal olduğunu Feridun Çelik kısaca şöyle özetlemektedir: “kentin, kontrolsüz ve plansız bir şekilde büyümesine, daha önce yapılan kentsel planlamanın yetersiz kalmasına, tarihi ve kültürel değerlerin tahrip olmasına, yoksullaşmasına, yoksul ve yaralı bir kent haline gelmesine yol açmıştır.”(imo, 09.10.2014) Ayrıca kitlesel bir göç söz konusu olduğu için kentsel altyapı sorununun en önemli sorun olduğunu dile getirmektedir.

Dönemin öne çıkan sorunlarından birisi de büyük bütçeli yatırımlar olan alt yapı, yol, yeni yerleşim alanlarının konut projeleri gibi yatırımların özellikle merkezi yönetimin engellemeleri ve kaynak sunmaması sonucu gerçekleşmemesidir. Kent bir anlamda kendi kaderiyle yalnız bırakılmıştır. Buna rağmen ideolojik açıdan kapitalizme alternatif bir bakış açısı ile yerel yönetimlerin işleyişi sürdürülmeye çalışılmakta toplumsal hareketin deneyimi buraya taşınmaktadır. Kentsel sorunların tespiti, öncelik sıralaması, hizmetlerin içeriği gibi birçok konu mahalle meclislerinde yapılan toplantılar sonucu belirlenmektedir. Örneğin o dönemde kent sokaklarının temizliği ve çöplerin toplanması Diyarbakır halkının geniş katılımı ile çözümlenmiştir. İnsanlar kapılarının önünü süpürmüş, el arabaları ile çöpler belli yerlerde toplanmış ve belediye araçları bunları toplamıştır.

Şeyhmus Diken’in yazısında Çelik dönemini özetleyecek olaylardan kısaca bahseder. 2000 yılında gazeteciler bir yıllık belediyeçilik deneyimi olan Diyarbakır belediyesini ziyaret etmiş ve Fiskaya bölgesinde kronikleşen yol sorununun nasıl çözülmeye çalışıldığını yerinde görmek için bölgeye gitmişlerdir. Büyük zorluklara rağmen yol açılmış fakat asfalt dökülememiştir. Gazetecilerden biri vatandaşa “*Nasıl, belediyeden memnun musunuz?*” sorusunu sormuş ve şöyle bir yanıt almıştır: “*Bak gazeteci abi, sen şimdi düşünüyorsun ki, biz bu belediyeden sırf yolumuzu yaptı diye memnun olduğumuzu söyleyeceğiz. Öyle değil. Yolumuzu yapmasalar da, hizmet getirmeseler de! Onlar bizim çocuklardır ya! Orada otursunlar ve orası bizim belediyemizdir diyelim yeter.*”(bianet, 2009).

DEHAP, SHP, ÖDP, EMEP, SDP ve Özgür Parti “Demokratik Güç Birliği” adı altında 28 Mart 2004 yerel seçimlerine girmiş ve 5 il, 33 ilçe, 31 belde belediye baş-

kanlığı kazanmışlardır (bianet, 2009). %58 oy alarak Osman Baydemir Diyarbakır Büyükşehir Belediye Başkanı seçilmiş, 2009 seçimlerinde ise %64 oy alarak görevine devam etmiştir.

Yerel yönetimler alanında hızla belediye sayısını artıran Kürt hareketi, genel anlamda toplumsal hareket alanındaki paradigma değişimini yerel yönetim politikalarına yansıtmıştır. Ayrılıkçı bir politika yerine ülke sınırları içinde özerk bir yapılanmayı öngören paradigma değişimi, kendi içinde farklı hedefleri de barındırmaktadır. Toplumsal cinsiyet odaklı, ekolojik duyarlılığı olan, katılımı esas alan bir yerel siyaset perspektifi temel alınmakla fakat pratik anlamda bu hedeflerin işlerlik kazanması tam anlamı ile gerçekleşmemektedir.

Belediyecilik Kürt hareketinin yerel siyaset açısından en fazla görünür olduğu kurumdur. Dolayısı ile kentsel siyasetinin temel göstergelerinden birisidir. Özellikle Osman Baydemir'in iki dönemlik başkanlık yaptığı dönemi incelediğimizde kapitalizme alternatif bir belediyecilik anlayışından öte kapitalist modern bir belediyecilik anlayışının Avrupa temelli sürdürülmesinin hedeflendiğini görmekteyiz. Örneğin 2004-2008 yılları arasındaki çalışma raporlarını incelediğimizde kentsel politikalar açısından modern hizmetlerin sunulması temel hedeftir (DBB Basın Bürosu, ty). Planlı kentsel gelişme, sosyal kültürel gelişim, ekonomik kalkınma, şeffaf ve katılımcı yönetim anlayışı Feridun Çelik dönemi öncesindeki ayrımcı, kendinden olana hizmet götürme anlayışını eleştiren bir bakış açısı ile geliştirilmiş ve herkesi içine alan bir belediyecilik anlayışı oluşturulmaya çalışılmıştır.

Kentsel politikalar açısından modern hizmetlerin uygulanmasına yönelik çabalar bölgenin savaş koşulları nedeniyle sürekli kesintiye uğramıştır. Zorunlu göçün doğurduğu barınma sorunun çözümü için sosyal konut projeleri geliştirilememiş kaçak katların çıkılmasına kısmen göz yumulmuştur. Bu acil çözüm refleksi bugün sınıfsal ve sosyal ayrışmanın keskin bir şekilde yaşanmasına sebep olan kentsel dönüşümün nasıl gerçekleşeceği sorununu doğurmuştur. Kentsel dönüşüm TOKİ ile protokoller imzalanarak çözülmeye çalışılmış ve bu Kürt hareketi içinde büyük tartışmalara neden olmuştur. Çünkü kapitalist sistem içindeki mülkiyet kavramı üzerinden çözülmeye çalışılan barınma sorunu "hak" temelli sosyal konut projelerinin gerçekleşmesinin önüne geçmiştir. Genel olarak atık su, kanalizasyon, temiz su gibi alt yapı sorunları iki dönemlik belediyecilik deneyiminde büyük oranda çözülmüştür. Ulaşım sistemi yaygınlaştırılmış ve yolların yapımı, asfaltlanması gibi sorunlar büyük ölçüde çözülmüştür. Katılım kavramı daha çok stratejik planların hazırlanması sürecinde kentte bulunan tüm sivil toplum kuruluşlarının görüşlerini dikkate alan ve mahalle toplantılarını öngören bir bakış açısı ile ele alınmıştır. Bu genel olarak Türkiye'deki belediyelerin yaygın olarak kullandığı yöntemdir. Örneğin Tuzla Belediyesi haftalık mahalle toplantıları yapmakta ve bizzat başkan bu toplantılara katılmaktadır.

Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi'nin faaliyet raporları ve stratejik planları incelendiğinde en fazla vurgu modern ve Avrupa standartlarını yakalayan kenttir. Özel savaş ve yoksullaştırma (eğitim, sağlık, istihdam vb.) politikalarının özenle yürütülmeye çalışıldığı bir bölgede, modern bir kent inşa etmeye çalışmak, belediyeçilik açısından önemli adımların kat edildiğini göstermektedir. Fakat bugün neo-liberal kapitalizmin örgütlenmesine alternatif olma noktasında henüz başarının sağlanmadığını görüyoruz. Kürt hareketinin yerel siyaset açısından belediyeçilik deneyimi dışında kooperatifçilik, mahalle meclisleri gibi birçok deneyimi olmasına rağmen bölgedeki toplumsal hareket daha çok kimlik politikaları üzerinden mücadelesini sürdürmekte ve devletin yoğun baskısı nedeni ile yerel siyaset daha küçük birimler üzerinden şekillenememektedir.

2014 yılının Eylül ayında Diyarbakır'da gerçekleşen Demokratik Ekonomi Konferansı Hazırlık Çalıştayı önemli tartışmaların yürütüldüğü bir deneyimdi. Çalıştayda yoksulluk, sınıf, ekoloji, kurumların denetimi ve hesap verilebilirliği gibi konular tartışılırken Kürt hareketinin bu alandaki başarıları dile getirildiği gibi mahalle meclislerinin, kooperatiflerinin başarısızlıkları da dile getirilmiştir. Ayrıca tartışmalarda özellikle kurulacak komünlerin anti-kapitalist olması, yerel siyaset ve yeni kentleşme politikaların buradan örülmesi gerektiği vurgusu hareket içinde farklı düşünsel yapıların çatışmasını gün yüzüne çıkardığı gibi bu tartışma önümüzdeki yeni dönemin nasıl gelişeceğine dair de ipuçları vermektedir.

4.SONUÇ

Kentleşme çalışmaları daha çok batı merkezli kent tanımları üzerinden şekillenmiştir. Kendine benzemeyeni modern kent/kentleşme tanımı dışına attığı gibi kendi gelişim sürecini izlemeyeni gelişmemiş olarak kodlamaktadır. Kent literatürünü buradan sorunsallaştırmaya başladığımızda kent nedir sorusu için arkeolojiden sosyolojiye kadar birçok disiplin yan yana gelmektedir. Kentlerin izini Mezopotamya topraklarında sürmek bugün Diyarbakır üzerine söyleyeceğimiz tüm sözleri beslemektedir. Ayrıca tarihsel açıdan parçalanmış topraklar üzerinden Diyarbakır tarihine bakmak bugün kentleşme ve yerel siyaset deneyiminin nasıl oluştuğunu görmemizi sağlamaktadır. Özel savaş ve yoksullaştırma politikaları ile modern anlamda hiçbir hizmet verilmeyen kentler, kendi siyasi hareketinin belediyeçilik döneminde modern hizmetlere kavuşmuştur. Fakat, bu başarı kapitalizme alternatif bir kentleşme ve yerel siyaset deneyimi oluşturma konusunda sağlanamamıştır. Bu hem Kürt hareketinin kimlik politikalarını öne çıkarmasından ve daha genel bir siyaset izlemesinden hem de yoğun devlet baskısından kaynaklanmaktadır. Bugün Kürt hareketi içinde sürdürülen tartışmalar ise bu alanlarda farklı arayışların izini taşımaktadır.

KENTLEŞME VE YEREL SİYASET BAĞLAMINDA DİYARBAKIR ÖRNEĞİ

Bu çalışma genel olarak 1999 sonrası Diyarbakır'da kentleşme ve yerel siyaset deneyimine odaklanmakta ve çalışmanın sınırlılıkları nedeniyle birçok alanı dışarıda bırakmaktadır. Büyük Şehir Belediyesi sınırları içinde olan dört ilçe çalışma kapsamında incelenmeye çalışılmıştır. Diğer ilçeler yeni çalışmalar için muazzam deneyimler sunmaktadır. Çünkü farklı siyasi partilerin yönetiminde olan ilçelerin belediyecilik ve yerel siyaset deneyimlerini karşılaştırmak birçok konuyu tartışmaya açacaktır. Bu çalışmada öne sürdüğümüz savaş koşullarının, özel yoksullaştırma politikalarının farklı ilçelerdeki deneyimine bakmak merkez-yerel sürekliliği ya da karşıtlığının nasıl bir deneyim oluşturduğunu görmek açısından çok değerlidir.

KAYNAKÇA

Beşikçi, İsmail (1990), **Devletlerarası Sömürge Kürdistan**, Alan Yayıncılık, İstanbul.

Bruinessen, Martin Van (1995), **Kürdistan Üzerine Notlar**, İletişim Yayınları, İstanbul.

Burkay, Kemal (1992), **İstanbul, Geçmişten Bugüne Kürtler Ve Kürdistan-Coğrafya, Tarih, Edebiyat**, Deng Yayınları, Diyarbakır.

Childe, Gordon (2010), **Kendini Yaratan İnsan: İnsanın Çağlar Boyu Gelişimi**, Çev. Filiz Ofluoğlu, Varlık Yayınları, İstanbul.

Çevik, Özlem (2005), **Arkeolojik Kalıntılar Işığında Tarihte İlk Kentler ve Kentleşme Süreci: Kuramsal Bir Değerlendirme**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Descartes, Rene (2010), **Metot Üzerine Konuşma**, Çev. Atakan Altınörs, İstanbul, Paradigma Yayınları.

Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi 2004-2008 Çalışmaları, Hazırlayan: Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Basın Bürosu, Gün Matbaacılık, İstanbul.

Durakbaşı, Ayşe (2003), “Sosyolojide Temel Kuramlar”, **Sosyolojiye Giriş**, (Ed.) İhsan Sezal, Martı Yayınevi, Ankara.

Engels, Friedrich (1974), **Konut Sorunu**, Çev: Mehmet Şimşek, Odak Yayınevi, Ankara.

Engels, Friedrich (2010), **İngiltere’de Emekçi Sınıfın Durumu**, Çev. Yurdakul Fincancı, Sol Yayınları, Ankara.

Eraydın, Ayda (1988), “Sermaye Birikim Sürecinde Kentler”, **Defter Dergisi**, Sayı: 5, s. 133-153.

Eraydın, Ayda (2006), **Değişen Mekân, Mekansal Süreçlere İlişkin Tartışma ve Araştırmalara Toplu Bakış**, Dost Kitapevi, Ankara.

Ersoy, Melih ve Tarık Şengül (1997), “Kalkınma Kuramlarında Kentler”, **İktisat Dergisi**, Sayı: 366-367, sf. 70-78.

Gottdiener, Mark (2001), “Mekân Kuramı Üzerine Tartışma Kentsel Praksise Doğru”, **Praksis Dergisi**, Sayı: 2, s. 248-269.

Harvey, David (2009), **Sosyal Adalet ve Şehir**, Çev: Mehmet Moralı, Metis Yayınları, İstanbul.

Hatt, Paul K ve ALbert J. Reiss (2002): “Kentsel Yerleşimlerin Tarihi”, **20. Yüzyıl Kenti**, (Der. ve Çev.) Bülent Duru, Ayten Alkan, İmge Kitabevi, Ankara.

Hout, Jean-Louis (2000), “Dünyanın İlk Kentleri Kasabacıklardan Megapollere”, **Kentlerin Doğuşu**, Jean-Louis Hout, Jean-Paul Thalman, Dominique Valbella, Çev. Ali Bektaş Girgin, İmge Yayınevi, Ankara.

Kahraman, Ahmet (2003), **Kürt İsyanları Tedip Ve Tenkil**, Everest Yayınları, İstanbul.

Kurtuluş, Hatice (2010), “Kent Sosyolojisinde Değişen Kavrayışlar ve Türkiye’nin Kentleşme Deneyimi”, **Türkiye Perspektifinden Kent Sosyolojisi Çalışmaları**, Örgün Yayınevi, İstanbul.

Lazarev, M.S. ve Ş.X. Mihoyan (2001), **Kürdistan Tarihi**, Çev. İbrahim Kale. Avesta Yayınları, İstanbul.

Özden, Kemal- Enwere, Chigozie (2012): “Urbanization and its Political Challenges in Developing Countries”, **Eurasian Journal of Business and Economics**, 5 (10), p.99-120. <http://www.ejbe.org/EJBE2012Vol05No10p99OZDEN-ENWERE.pdf>. 09.10.2014.

Pınarcıçolu, Nihal Şirin vd. (2010), “Kent Kuramları”, **Türkiye Perspektifinden Kent Sosyolojisi Çalışmaları**, Örgün Yayınevi, İstanbul.

Şengül, H. Tarık (2001), **Kentsel Çelişki Ve Siyaset-Kapitalist Kentleşme Üzerine Yazılar**, WALD yayınları, İstanbul.

Türkün-Kurtuluş, Asuman-Hatice (2005), **İstanbul’da Kentsel Ayrışma**, (Yay. Haz. Hatice Kurtuluş), Bağlam Yayınları, İstanbul.

Uğurlu, Özgen (2010), “Kentlerin Tarihsel Gelişimi”, **Türkiye Perspektifinden Kent Sosyolojisi Çalışmaları**, Der. Özgen Uğurlu v.d. (Ed.), Örgün Yayınevi, İstanbul.

1990’dan Bugüne, HEP’ten DTP’ye Kürtlerin Zorlu Siyaset Mücadelesi, 12 aralık 2009, <http://www.bianet.org/bianet/siyaset/117387-1990-dan-bugune-hep-ten-dtp-ye-kurtlerin-zorlu-siyaset-mucadelesi>,

Çiçek, Cuma, **1991-2014: Kürt Hegemonyasının Yükselişi yazı dizisi**, <http://www.kurdistan24.org/2014/04/1991-2014-kurt-hegemonyasinin-yukselisi-2/#.VC5ox1fgX6N>, 09.10.2014.

‘Yediğim dayağı gizledim’,

<http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/yedigim-dayagi-gizledim>. 09.10.2014.

Şeyhmus Diken, Giderayak! <http://www.bianet.org/biamag/diger/150826-giderayak>. 09.10.2014.

Diyarbakır’dan merhaba, İnşaat Mühendisleri Odası, http://www.imo.org.tr/resimler/dosya_ekler/32fa5961fad492f_ek.pdf?dergi=181. 09.10.2014.

8 KASIM DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ
38. KOLOKYUMU

“KENTLERİN GELECEĞİ”

Cilt II

6-7-8- Kasım 2014

İstanbul

TMMOB Şehir Plancıları Odası

8 KASIM DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ
38. KOLOKYUMU
“KENTLERİN GELECEĞİ”
Bildiriler Kitabı, Cilt II

İletişim:
TMMOB Şehir Plancıları Odası Genel Merkezi
Atatürk Bulvarı No: 219 K: 2 D: 7
Kavaklıdere - Ankara
Tel: 0312 417 87 70
Faks: 0312 417 90 55
e-posta: spo@spo.org.tr
www.spo.org.tr

Yayına Hazırlık
Murat ÖLMEZ - Tuğba OĞUZ

Grafik ve Baskıya Hazırlık
Leda Ajans
M. Gürbüz FEHİM

Baskı
Aydan Yayıncılık Sanayi ve Ticaret A.Ş.
Alınteri Bulvarı 3364. Sk. No: 4
Ostim - Ankara - 312 354 46 27

ISBN: 978-605-01-0761-6

Ankara, Ekim 2015

İÇİNDEKİLER

5A. OTURUM - 8 KASIM 2014

Kentsel Politika Tartışmaları

Oturum Başkanı: **Prof. Dr. Melih ERSOY**

Sosyalist Kenti Yeniden Düşlemek: 1917-1932 Sovyet Kentleşmesinde Miliutin'in Lineer Kent Örneği <i>Emre SEVİM</i>	503
Kentleşme ve Yerel Siyaset Bağlamında Diyarbakır Örneği <i>Suna YILMAZ</i>	516

5B. OTURUM - 8 KASIM 2014

Geleceğin Kentlerinde Yaşam Kalitesi

Oturum Başkanı: **Dr. Ümit ÖZCAN**

Kentsel Alanlarda Sosyal Çevrenin Kalite Algısının Farklılaşması ve Belirleyicileri <i>Yrd. Doç. Dr. Elif KUTAY KARAÇOR - Yrd. Doç. Dr. Pınar KÖYLÜ</i>	537
Kentsel Mekânda Çocuklar İçin Engelsiz Açık Kamusal Mekânların Kullanımına Yönelik Bir İnceleme <i>Gülzade ŞENTÜRK</i>	549
Aile Dostu Kent (aidkent) ve Performans Yönetim Sistemi Projesi <i>Leyla DOĞAN</i>	562
Boş Zaman Aktivitelerindeki Değişimin Kentsel Yaşam Kalitesi Açısından Değerlendirilmesi <i>Araş. Gör. Tayfun SALİHOĞLU - Prof. Dr. Handan TÜRKÖĞLU</i>	580

6A. OTURUM - 8 KASIM 2014

Mekânsal Dönüşüm ve Yenileme

Oturum Başkanı: **Prof. Dr. Nuran Zeren GÜLERSOY**

- Parsel Düzeyinde Yenileme Uygulamaları: Bakırköy Örneği
Y. Doç. Dr. Elif KISAR KORAMAZ - Doç. Dr. Turgay Kerem KORAMAZ
Y. Doç. Dr. Özlem ÖZER607
- 6306 Sayılı Kanunla Yeniden Ortaya Çıkan Bina Ölçeğinde Kentsel Yenileme
Pratiği: Bağcılar İlçesi Örneği
Öğr. Gör. Sezen GÜR
Doç. Dr. Şevkiye Şence TÜRK623
- Dönüşümün ‘İki Yüzü’: Tarlabası Kentsel Yenileme ve
Fikirtepe Kentsel Dönüşümü Projeleri
Seda HAYAL - Muhsin Doğu YÜCEİL651

6B. OTURUM - 8 KASIM 2014

Mekânsal Değişimin Kent Kimliğine Yansımaları

Oturum Başkanı: **Prof. Dr. Ş. Gülşen ÖZAYDIN**

- TOKİ Projelerinin İzmir Kent Kimliğine Etkisi
Araş. Gör. Eda PAYKOÇ - Araş. Gör. Yarkın ÜSTÜNES669
- Yangın Çıkışı : 2000 Sonrası İstanbul’da
Kaybedilen Tarihi Yapılara Dair Tarihsel Bir Okuma
Öğ. Gör. Gizem ERDOĞAN683
- Distopik Filmlerin Mekan ve Toplumsal Yapı Bağlamında İncelenmesi
Araş. Gör. İrem ERİN - Araş. Gör. Senem TEZCAN705

7A. OTURUM - 8 KASIM 2014

Kent Hakkı ve Kentsel Muhalefet

Oturum Başkanı: **Necati UYAR**

- Bir Kentli Hakkı Olarak Sağlık:
Çocuklarda Fiziksel Aktiviteyi Teşvik Eden Mekansal Özellikler
Araş. Gör. Gözde EKŞİOĞLU ÇETİNTAHTA
Prof. Dr. Ebru ÇUBUKÇU727
- Kenti Savunmak: Taksim Dayanışması
Doç. Dr. Yeşeren ELİÇİN742

Mahalleden Meydana, Meydandan Mahalleye <i>Fuat ERASLAN</i>	764
--	-----

Çöpten Çıkan Muhalefet: Napoli Çöp Krizinde Kentsel Muhalefet Örgütlerinin Oluşumu, Rolü ve Geleceği Üzerine Bir İnceleme <i>Zeynep Bâlâ TUNÇER - Dilan SARAY</i>	768
--	-----

7B. OTURUM - 8 KASIM 2014

Kamusal Alanların Dönüşümü

Oturum Başkanı: **Yard. Doç. Dr. Tolga ÇİLİNGİR**

Hizmet Dışı Kalmış Bir Ulaştırma Yapısının Çağdaş Kentsel Arayışlar İçerisinde Yaratıcı Şekilde Dönüşümü ve Kazanılması: “ The High Line Project - Manhattan, New York City” <i>Yrd. Doç. Dr. N. Özgür BEZGİN</i>	797
--	-----

Kamusal Alanların Dönüşümünün Kent Kimliğine Etkisi - İzmir Örneği <i>Araş. Gör. Çağla ERCANLI</i>	809
---	-----

Özel Alan Odaklı Kentleşme Biçimi İçinde Kamusal Mekanların Kullanımı: İstanbul – Kadıköy ve Ataşehir Örnekleri <i>Doç. Dr. Ebru FIRİDİN ÖZGÜR</i> <i>Yrd. Doç. Dr. Tolga SAYIN</i> <i>Araş. Gör. Sinem SEÇER</i> <i>Araş. Gör. Y. Barış GÖĞÜŞ</i>	827
---	-----

KAPANIŞ OTURUMU - 8 KASIM 2014

PANEL - FORUM

Kentlerin Geleceği

Oturum Başkanı: **Orhan SARIALTUN**

<i>Yrd. Doç. Dr. Erbatur ÇAVUŞOĞLU</i>	854
<i>Ayşe GÖKKAN</i>	860
<i>Ahmet Eşref FAKIBABA</i>	862
<i>Halil ERGÜN</i>	867

5B. OTURUM - 8 KASIM 2014
GELECEĞİN KENTLERİNDE YAŞAM KALİTESİ

Oturum Başkanı: **Dr. Ümit ÖZCAN**

KENTSEL ALANLARDA SOSYAL ÇEVRENİN KALİTE ALGISININ
FARKLILAŞMASI VE BELİRLEYİCİLERİ

Yrd. Doç. Dr. Elif KUTAY KARAÇOR

Yrd. Doç. Dr. Pınar KÖYLÜ

KENTSEL MEKÂNDA ÇOCUKLAR İÇİN ENGELSİZ AÇIK KAMUSAL
MEKÂNLARIN KULLANIMINA YÖNELİK BİR İNCELEME

Gülzade ŞENTÜRK

AİLE DOSTU KENT (AİDKENT) ve
PERFORMANSI YÖNETİM SİSTEMİ PROJESİ

Leyla DOĞAN

BOŞ ZAMAN AKTİVİTELERİNDEKİ DEĞİŞİMİN KENTSEL YAŞAM
KALİTESİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Araş. Gör. Tayfun SALİHOĞLU

Prof. Dr. Handan TÜRKOĞLU

KENTSEL ALANLARDA SOSYAL ÇEVRENİN KALİTE ALGISININ FARKLILAŞMASI VE BELİRLEYİCİLERİ

Yrd. Doç. Dr. **Elif KUTAY KARAÇOR**

Düzce Üniversitesi Orman Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü

Yrd. Doç. Dr. **Pınar KÖYLÜ**

Düzce Üniversitesi Orman Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü

ÖZET

Günümüz kentlerinde nüfus artışı ve buna bağlı olarak ortaya çıkan konut ihtiyacına cevaben kentlerin çeperlerinde yeni imar alanları açılmakta ve konut alanları inşa edilmektedir. Her ne kadar oluşturulan yeni yerleşim alanları insanların barınma ihtiyacını karşılamaya yönelik olsa da, çoğu kez bu alanların sosyal ilişkilerin kurulabileceği ve toplumsal birlikteliğin sağlanabileceği mekanlara dönüşemedikleri görülmektedir. Bu nedenle, yeni yerleşim alanlarının, kentsel mekanda idealize edilen sosyal sürdürülebilirliğin sağlanması konusunda yetersiz kalabileceğine yönelik endişeler ortaya çıkmaktadır. Dempsey ve ark. (2009), son 30 yıldır kentsel politikaların gerçekleştirilmesinde kentsel planlama ve tasarım literatüründe oldukça tartışılan sosyal sürdürülebilirlik kavramının yaşam kalitesinin artırılmasına katkı sağlayacağını öne sürmüşlerdir. Avrupa Birliği tarafından 'sürdürülebilir toplumlar' ve 'sosyal bütünleşme' kavramları ile ifade edilen sosyal sürdürülebilirliğin sağlanması için, yerlerin güvenli ve planlı olması, ayrıca fırsat eşitliği sunup hizmetlerinin herkes tarafından ulaşılabilir olması gerekmektedir (ODPM, 2006). Ayrıca, sosyal sürdürülebilirlik kapsamında ele alınan ait olma duygusu ve toplumsal birlik gibi konular, yaşam alanlarında geçirilen zaman, kamusal yaşamın canlılığı ve çeşitliliği gibi olgularla oldukça ilişkili olup, farklı tarihsel geçmişe ve sosyal dokuya sahip mekanlar arasında, sosyal çevrenin kali-

tesinin algılanması arasındaki farklılıkların sorgulanmasını da gündeme getirmektedir. Bu çalışmanın amacı, 1999 yılında yaşanan Düzce depremi sonrasında kurulan yeni yerleşim alanları ile kentin eski mahalleleri arasında sosyal çevre kalitesinin algılanmasının farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemektir.

Çalışmada yöntem olarak gözlem, sözlü görüşme ve içerik incelemeden faydalanılmıştır. Sözlü görüşme yapılan bireyler, kent merkezi sınırları içerisinde yer alan 48 mahalleden seçilen 15 yaş üstü kişilerden oluşmaktadır. Sözlü görüşme yapılacak bireylerin seçilmesinde tabakalı örnekleme yöntemine başvurulmuş, tüm mahallelerin kendi nüfus büyüklüklerine oranla temsiliyetlerinin sağlanması hedeflenmiş ve toplamda 471 kişi ile görüşme sağlanmıştır. Sözlü görüşme için kullanılan Sosyal Çevre Kalitesi (SÇK) ölçeği toplam 27 adet maddeden oluşturulmuştur. Her bir mahalle için SÇK algısının aritmetik ortalama değeri alınmış, en düşük ve en yüksek ortalama değere sahip olan mahalleler arasında kalan tüm mahalleler 5 grupta sınıflandırılarak haritalama yapılmıştır.

Elde edilen analizler neticesinde, 1999 Düzce depremi sonrasında ortaya çıkan konut açığını gidermek için toplu konut projelerinin hayata geçirildiği mahallelerde, 1999 yılı öncesinde var olan eski mahallelere göre sosyal çevre kalitesi algısının daha düşük olduğu tespit edilmiştir.

Sonuç olarak, mahalleler arasındaki sosyal çevre kalitesi algısının farklılıklarının sosyal iletişim, sağlık, suç, kamusal katılım, eğitim, kültür ve rekreasyon gibi etmenlere bağlı olarak ortaya çıktığı belirlenmiş ve kentlilerin sosyal çevrenin kalitesini daha iyi algılamalarını sağlayacak öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal çevre kalitesi, sosyal sürdürülebilirlik, Düzce

GİRİŞ

Günümüz kentlerinde nüfus artışı ve buna bağlı olarak ortaya çıkan konut ihtiyacına cevaben kentlerin çeperlerinde yeni imar alanları açılmakta ve konut alanları inşa edilmektedir. Her ne kadar oluşturulan yeni yerleşim alanları insanların barınma ihtiyacını karşılamaya yönelik olsa da, çoğu kez bu alanların sosyal ilişkilerin kurulabileceği ve toplumsal birlikteliğin sağlanabileceği mekanlara dönüşemedikleri görülmektedir. Bu nedenle, yeni yerleşim alanlarının, kentsel mekanda idealize edilen sosyal sürdürülebilirliğin sağlanması konusunda yetersiz kalabileceğine yönelik endişeler ortaya çıkmaktadır. Dempsey ve ark. (2009), son 30 yıldır kentsel politikaların gerçekleştirilmesinde kentsel planlama ve tasarım literatüründe oldukça tartışılan sosyal sürdürülebilirlik kavramının yaşam kalitesinin artırılmasına katkı sağlayacağını öne sürmüşlerdir. Avrupa Birliği tarafından 'sürdürülebilir toplumlar' ve 'sosyal bütünleşme' kavramları ile ifade edilen sosyal sürdürülebilirliğin sağlanması için, yerlerin güvenli ve planlı olması, ayrıca

fırsat eşitliği sunup hizmetlerinin herkes tarafından ulaşılabilir olması gerekmektedir (ODPM, 2006). Sürdürülebilir gelişmenin tanımlandığı Brundtland Raporu'nda yaşam kalitesi konusuna ilgi çekilmiş (Moser, 2009) ve çeşitli bilimsel çalışmalarda sürdürülebilirlik ile yaşam kalitesi arasındaki ilişki ortaya konulmuştur (Shafer ve ark., 2000; Kamp ve ark., 2003).

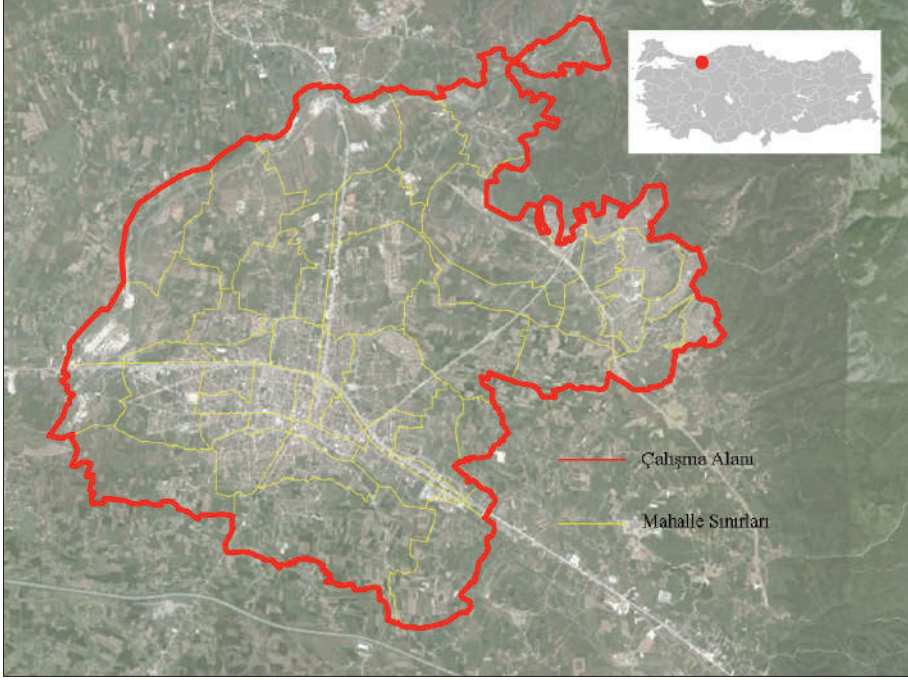
Yaşam kalitesinin ekonomik, sosyal ve çevresel olmak üzere üç temel göstergesi bulunmaktadır. Toplam yaşam kalitesi ele alınmak istendiğinde, bu üç temel göstergeden ve bunların alt göstergelerinden elde edilen veriler bir araya getirilerek değerlendirme yapılmaktadır. Ekonomik göstergeler, iş ve işsizlik oranları, iş gücü ve verimliliği gibi konularla; sosyal göstergeler, eğitim, sağlık, kamusal düzen, güvenlik, fiziksel çevre ve sosyal refah gibi konularla; çevresel göstergeler ise su, toprak ve hava kalitesi, iklimsel değişim, biyolojik çeşitlilik gibi konularla ilgilenmektedir (Flynn ve ark., 2002). Kentsel planlama ve tasarım literatüründe de yaşam kalitesi konusu bu doğrultuda ele alınmıştır. Bu çalışmada da, Emür ve Onsekiz (2007) ile Ulengin ve ark., (2001) tarafından kentsel yaşam kalitesinin bir bileşeni olarak tanımlanan Sosyal Çevre Kalitesi (SÇK), subjektif göstergelere dayanılarak ölçülmüştür.

Özellikle ülkemizde kentlerin fiziksel yapısının geçirmiş olduğu değişim süreçleri sosyal çevrenin kalite algısı üzerinde de etkili olmakta ve sosyal sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi hususunda endişeleri ortaya çıkarmaktadır. Bu çalışmanın amacı, 1999 yılında yaşanan Düzce depremi sonrasında kurulan yeni yerleşim alanları ile kentin eski mahalleleri arasında sosyal çevre kalitesinin algılanmasının farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemektir. Böylece, kentin fiziksel ve sosyal yapısı arasındaki etkileşim, süreçsel olarak ortaya konulacaktır.

MATERYAL VE YÖNTEM

Materyal

Bu araştırmada, çalışma alanı olarak Düzce İli'nin merkez ilçesine bağlı 48 adet mahalle seçilmiştir (Şekil 1). Düzce İli'nin kentsel dokusunu oluşturan bu alan, İstanbul ve Ankara gibi iki büyükşehir arasında yer alması nedeni ile hem kamu ve hem de özel sektörden birçok yatırımı kendisine çekmektedir. Buna bağlı olarak, halihazırda etnik bir zenginliğe sahip olan çok kültürlü yapısı, çevre illerden alınan göç ile gittikçe değişim göstermektedir. Bu durum, kent içerisinde farklı özelliklerdeki kültürel grupların var olmasına ve çeşitliliğin artmasına neden olmuştur. 1999 yılında yaşanan depremler sonrasında kentsel yapı ciddi bir dönüşüm geçirmiş ve alınan planlama kararları ile mevcut kentin kuzeyinde yeni yerleşim alanları belirlenmiştir. Bu alanda inşa edilen afet konutları ile yeni mahalleler ortaya çıkmış ve kentin fiziksel, sosyal ve ekonomik yapısı değişim göstermiştir.

Şekil 1. Düzce Merkez İlçesi Mahalle Sınırları (Çalışma Alanı).

Yöntem

Bu çalışma kapsamında içerik analizi, gözlem ve görüşme yöntemlerinin bir arada kullanıldığı çoklu yöntem metodu ile bulgulara ulaşılması hedeflenmiştir. İçerik inceleme yöntemlerinden ikincil veri analizine de başvurulmuş ve çalışma alanı hakkında genel verileri elde etmek için ikincil veri kaynakları olarak kabul edilen çeşitli, bilimsel makale, tez ve araştırma raporlarına, kurum ve kuruluşların raporlarına, harita, fotoğraf ve internet ağı sitelerine başvurulmuştur. Sosyal bilimlerde önemli bir yöntem olarak kabul edilen gözlem yöntemi ile çalışma alanının yıllar içerisindeki değişim ve kullanımlarının gözlemlenmesi, araştırma sorularının belirlenerek, karşılaştırmaların yapılmasında yol gösterici olmuştur. Görüşme yöntemi ile kent planlamanın paydaşları içerisinde yer alan kent yöneticileri, uzmanlar ve halkın görüş ve düşünceleri değerlendirilmiştir. Sözlü görüşme yapılacak gruplar, Düzce merkez ilçe sınırları içerisinde yer alan 48 mahalleden tabakalı örneklem yöntemi ile seçilerek, 15 yaş ve üzeri bireylerden oluşturulmuştur. Örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde, Krejcie ve Morgan (1970) tarafından geliştirilen ve örneklem büyüklüğünün evren büyüklüğüne bağlı olduğu görüşüne dayanan bir formül kullanılmıştır.

$$n = \frac{N t^2 p q}{d^2 (N - 1) + t^2 p q}$$

N= Evrendeki birey sayısı

n= Örnekleme alınacak birey sayısı

p= İncelenecek olayın görülüş sıklığı (olasılığı)

q= İncelenecek olayın görülmeyiş sıklığı (1-p)

t= Belirli serbestlik derecesinde ve saptanan yanılma düzeyinde t tablosunda bulunan teorik değer

d= Olayın görülüş sıklığına göre yapılmak istenen + sapma

Düzce Üniversitesi öğrencilerinden oluşan 100 kişi ile ön görüşme yapılarak, SPSS 17 yazılımı ile analiz edilmiş ve geliştirilen SÇK ölçeğine ait bazı maddeler yeniden düzenlenmiştir. Sonrasında kent yöneticileri, uzmanlar ve halk ile sözlü görüşme yapılmış, uzman ve halk görüşü için yeterli örneklem büyüklüğü sağlanmış, ancak kent yöneticilerinden yeterli düzeyde cevap alınamamıştır (Çizelge 1).

Çizelge 1. Çalışma Kapsamında Belirlenen Evren ve Örneklem Büyüklükleri.

	Evren Büyüklüğü	Örneklem Büyüklüğü
Kent Yöneticileri Görüşü	104	83
Üniversiteden Uzman Görüşü	37	34
Halk Görüşü	96456	383
Toplam Kent Nüfusu	96573	

Sözlü görüşmede yer alan SÇK ölçeği maddeleri (Çizelge 2), beşli likert ölçeği şeklinde “1- Kesinlikle kabul etmiyorum 2- Kabul etmiyorum 3- Kararsızım 4- Kabul ediyorum 5- Kesinlikle kabul ediyorum” hazırlanmıştır. Ölçek maddeleri olumlu ve olumsuz anlamlı olarak oluşturulmuş, böylece dikkat dağınıklığının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Bu maddelerin oluşturulmasında Cronbach alpha değeri 0.58-0.90 aralığında olan Bonaiuto ve ark. (1999) ile 0.78-0.92 aralığında olan Bonaiuto ve ark. (2003)’nin çalışmalarından ve Avrupa Birliğinin daha önce yapmış olduğu (Anonim 2000) çalışmalardan yararlanılmıştır.

Çizelge 2. Sosyal Çevre Kalitesi Ölçeği Maddeleri.

- a. Düzce'de Düzceli olmayan insanların da yaşaması güzel
- b. Düzce'ye dışarıdan gelenler kent ile uyum sağlamaktalar
- c. İnsanlar içten ve samimi
- d. İnsanlar birbirlerine saygılılar
- e. İnsanlar yalnız olmaya eğilimliler*
- f. Düzce'de insanları tanımak kolay
- g. Aile hekimliği hizmetleri yetersiz*
- h. Yaşlılar için bakım hizmetleri yetersiz*
- i. Kent içindeki çoğu insan güvenilir
- j. Kentte kendimi güvende hissediyorum
- k. Gece dışarı çıkmak tehlikeli
- l. Yeşil alanlar çoğu zaman kötü insanlar tarafından kullanılmakta
- m. Halk, kent yönetimi ile irtibata geçtiğinde yeterli derecede ilgi görüyor
- n. Kentle ilgili kararlarda halkın görüşü alınıyor
- o. Kentle ilgili sosyal faaliyetlere halk gönüllü olarak katılıyor
- p. Okulların sunduğu eğitim ve öğretim kalitesi yeterlidir
- q. Okullara yürüyerek kolayca ulaşıyor
- r. Okul binaları dayanıklı ve donanımlı değil*
- s. Düzce'de üniversite sınavlarında öğrencilerin başarısı iyi
- t. Ekipman ve altyapı açısından spor sahaları yetersiz*
- u. Konser salonları, tiyatro, müze ve kütüphaneler yeterli
- v. Kültürel faaliyetler çok sık yapılmakta
- w. Bu kent ulusal/uluslararası kültürel faaliyetler için donanımlı değil*
- x. Kentliler için eğlendirici aktiviteler yetersiz*
- y. Gençlerin boş zamanlarını geçirebileceği mekanlar var
- z. Bu kentte sinema salonları iyidir
- aa. Kütüphaneler kentlilerin ihtiyaçları için yeterli

* Ters kodlanmıştır.

BULGULAR

Mahallelere göre Düzce kentinin algılanmasındaki farklılıkları belirlemek için Kuzey Carolina'da bulunan Charlotte kenti için 2002 yılında yapılan bir çalışmanın yönteminden yararlanılmıştır (Anonim 2011). Buna göre Düzce kent merkezi için sosyal çevre kalitesi göstergelerinin kent merkezinde bulunan 48 mahalle için aritmetik ortalama değerleri bulunmuş (Çizelge 3), bu mahallerden en düşük ve en yüksek değere sahip olan mahalleler arasında kalan tüm mahalleler 5 grupta sınıflandırılarak haritalanmıştır. Haritanın oluşturulmasında kent yöneticilerinin ve uzmanlarının görüşü analiz dışında bırakılmıştır. Bunun nedeni, uzman ve yöneticilerin bir bölümünün Düzce kent sınırları dışında ikamet ediyor olmasıdır.

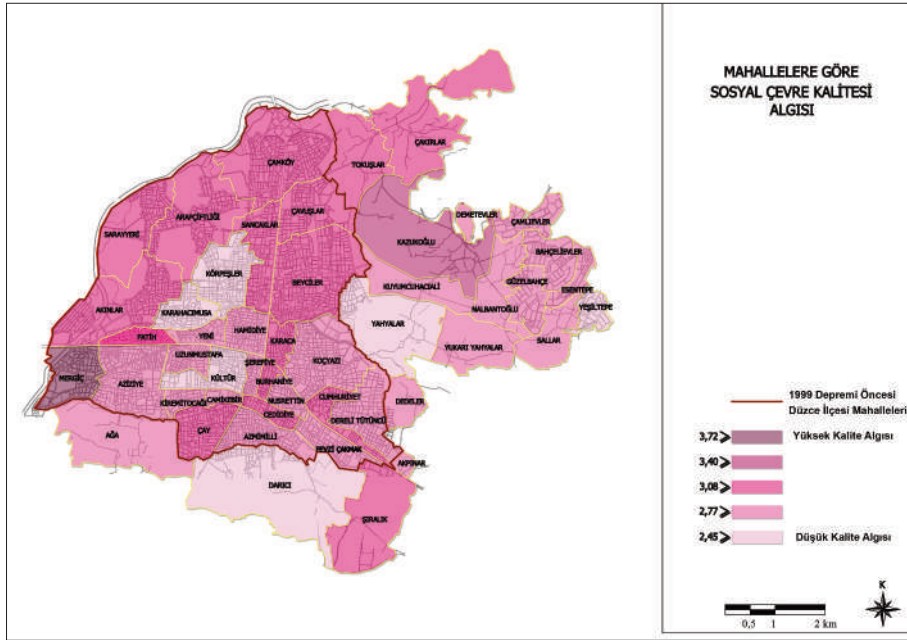
Çizelge 3. Mahallelere Göre Düzce Kentinin Algılanmasındaki Farklılıklar.

Mahalle Adı	Sosyal Çevre Kalitesi A.O.	Mahalle Adı	Sosyal Çevre Kalitesi A.O.
Aga	2,47	Guzelbahce	2,67
Akinlar	2,81	Hamidiye	2,78
Akpınar	2,61	Karahacimusa	2,15
Arapciftligi	2,81	Karaca	2,91
Aziziye	2,51	Kazukoglu	3,14
Azmimilli	2,72	Kiremitocagi	2,75
Bahcelievler	2,62	Kocyazi	2,58
Beyciler	3,00	Korpesler	2,45
Burhaniye	2,84	Kuyumcuhaliali	2,48
Camikebir	2,67	Kultur	2,42
Cedidiye	2,78	Mergic	3,72
Cumhuriyet	2,81	Nalbantoglu	2,53
Cakirlar	2,65	Nusrettin	2,57
Camkoy	2,93	Sallar	2,50
Camlievler	2,75	Sancaklar	2,94
Cavuslar	2,87	Sarayyeri	2,90
Cay	2,97	Serefiye	2,66
Darici	2,41	Siralik	3,07
Dedeler	2,48	Tokuslar	2,89
Demetevler	2,52	Uzunmustafa	2,52
Derelitutuncu	2,73	Yahyalar	2,33
Esentepe	2,73	Yeni	2,75
Fatih	2,86	Yesiltepe	2,35
Fevzicakmak	2,60	Yukariyahyalar	2,66
Toplam A.O.	2,70		

* A.O. (Aritmetik Ortalama)

Sosyal çevre kalite algısı haritasına göre, 1999 depremi öncesi Düzce merkez ilçesi sınırları içinde kalan mahallelerde kalite algısının, deprem sonrasında merkez ilçeye dahil olan ve deprem sonrası toplu konutları ile gelişen mahallelerden büyük ölçüde daha yüksektir (Şekil 2).

KENTSEL ALANLARDA SOSYAL ÇEVRENİN KALİTE ALGISININ FARKLILAŞMASI VE BELİRLEYİCİLERİ

Şekil 2. Mahallelere Göre Sosyal Çevre Kalitesi Algısı.

Kentin eski ve yeni mahalleleri arasındaki kalite algısını ortaya koyan bu harita, “Sosyal çevre kalite algısının hangi açıdan farklılaştığı?” şeklinde yeni bir araştırma sorusunun ortaya çıkmasına neden olmuş ve bunun neticesinde SÇK maddelerine açımlayıcı faktör analizi uygulanmıştır.

Faktör analizlerinde, Keiser-Meyer-Olkin değerinin 0,50’den düşük olması halinde analize devam edilememektedir. Tabachnick ve Fidell’e göre, faktör analizlerinde her bir değişkenin faktör yük değerinin 0,32 ve üzerinde olması gerekmektedir (Çokluk ve ark. 2010). Bu nedenle faktör yük değerini karşılamayan ve birden fazla faktör grubunda yer alan değişkenler (binişiklik değeri <0,10 ise) faktör grupları içerisine alınmamıştır.

Scherer, Wiebe, Luther ve Adams’a göre, sosyal bilimlerde açıklanan toplam varyansın %40 ile %60 arasında olması yeterli kabul edilmektedir. Tek faktörlü desenlerde ise %30 ve üzerinde olması yeterli kabul edilmektedir (Çokluk ve ark. 2010). Bu çalışma kapsamında yapılan faktör analizi, literatürde beklenen koşulları sağlamaktadır. Sosyal çevre kalitesine (SÇK) ilişkin maddeler 8 adet faktör grubu altında toplanmıştır.

Çizelge 4. Sosyal Çevre Kalitesi Faktör Analizleri.

Sosyal Çevre Kalitesi	Sosyal Çevre Kalitesi A.O.	SÇK FI	SÇK FII	SÇK FIII	SÇK FIV	SÇK FV	SÇK FVI	SÇK FVII	SÇK FVIII
Si	2,82	0,78							
Sj	3,12	0,67							
Sd	2,93	0,66							
Se	3,17	0,65							
Sf	3,29	0,60							
Sz	1,97		0,72						
Saa	2,38		0,71						
Sv	2,23		0,67						
Sv	2,21		0,66						
Su	2,09		0,64						
Sn	2,41			0,78					
Sm	2,78			0,78					
So	2,85			0,74					
Sw	2,30				0,73				
St	2,44				0,71				
Sx	2,37				0,66				
Sr	2,81				0,53				
Sa	3,60					0,75			
Sb	3,22					0,73			
Sk	2,62						0,74		
Sl	2,38						0,71		
Se	2,96						0,52		
Sh	2,94							0,82	
Sg	3,24							0,80	
Sp	2,42								0,75
Sq	2,60								0,63
Ss	2,41								0,60
Genel A.O.		3,06	2,17	2,68	2,48	3,41	2,66	3,09	2,48
Alfa		0,78	0,74	0,74	0,63	0,67	0,52	0,65	0,51
Ölçek Alfa		0,80							
Varyans (%)		17,75	9,47	8,20	5,47	5,24	4,65	4,15	4,03
Açıklanan Toplam Varyans (%)		58,99							
Keiser-Meyer-Olkin		0,78							

SÇK FI: Sosyal uyum **SÇK FII:** Boş zaman olanakları **SÇK FIII:** Kamusal katılım **SÇK FIV:** Sosyo-kültürel altyapı **SÇK FV:** Düzce'li olmayanların varlığı **SÇK FVI:** Güvenlik **SÇK FVII:** Sağlık **SÇK FVIII:** Eğitim

Açımlayıcı faktör analizi ile 8 faktör grubu altında sınıflanan ve isimlendirilen SÇK maddelerinin kentin deprem öncesi eski mahallelerinde yaşayan ve deprem sonrasında oluşturulan yeni mahallelerinde yaşayan sakinleri arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek için bağımsız örneklem için t testi uygulanmış ve elde edilen sonuçlar Çizelge 5'te belirtilmiştir. T testi analizlerine göre, sosyal uyum, boş zaman olanakları, kamusal katılım ve sosyo-kültürel altyapı faktörleri eski kent merkezinde yer alan mahallelerde, sonradan yerleşime açılan ve kente dahil edilen mahallelere göre daha yüksek kalitede algılanmaktadır.

Çizelge 5. T testi analizleri.

		A.O.	(S.S.)	T değeri
SÇK FI	Eski mahallelerde oturanlar	3,1204	,88349	1,985*
	Yeni mahallelerde oturanlar	2,9552	,80453	
SÇK FII	Eski mahallelerde oturanlar	2,2376	,79458	2,002*
	Yeni mahallelerde oturanlar	2,0802	,83390	
SÇK FIII	Eski mahallelerde oturanlar	2,7380	,95801	2,067*
	Yeni mahallelerde oturanlar	2,5527	,85262	
SÇK FIV	Eski mahallelerde oturanlar	2,5438	,85694	2,000*
	Yeni mahallelerde oturanlar	2,3818	,78881	
SÇK FV	Eski mahallelerde oturanlar	3,3627	1,04311	1,522
	Yeni mahallelerde oturanlar	3,5136	,97790	
SÇK FVI	Eski mahallelerde oturanlar	2,6807	,87389	1,265
	Yeni mahallelerde oturanlar	2,5756	,81880	
SÇK FVII	Eski mahallelerde oturanlar	3,1012	1,11491	,250
	Yeni mahallelerde oturanlar	3,0740	1,12717	
SÇK FVIII	Eski mahallelerde oturanlar	2,4780	,84631	,236
	Yeni mahallelerde oturanlar	2,4974	,84521	

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$

TARTIŞMA VE SONUÇ

Daha önceki çeşitli araştırmalarda, özellikle konut alanlarında ve kent çevresinde doğru olarak yapılan fiziksel düzenleme ve müdahalelerle insanlar arasındaki etkileşimin artacağı ve buna bağlı olarak, daha güvenli yerlerin oluşmasının sağlanabileceği öne sürülmüştür (Jacobs, 1961; Brown ve ark., 2004; Foster ve Giles-Corti, 2008). Ancak, bu çalışmada görüldüğü gibi, fiziksel müdahalelerin daha az görüldüğü ve kentin daha eski yerleşim yerleri olarak kabul edilen mahallelerinde, kentin eski sakinleri arasında gelişen komşuluk ilişkileri ile buralarda yaşayanların sokak, mahalle ve kentlerine duyduğu yüksek orandaki bağlılık ve aşinalık gibi unsurlar sosyal çevreye ilişkin kalite algısının daha yüksek olarak belirlenmesine neden olabilir. Ayrıca, 1999 yılında geçirilen deprem sonrasında il statüsüne kavuşarak teşvikler alan ve üniversitenin de kurulması ile dışarıdan gelen öğrenci, memur ve diğer göç gruplarında ciddi bir artışın görüldüğü Düzce’de, kente sonradan gelen bu gruplar, genellikle sonradan kurulan yeni mahallelerde ve bu alanlardaki konutlarda ikamet etmektedirler. Ancak, birçok resmi kurum, banka şubesi ve alışveriş yerlerinin yeni yerleşim alanlarında kısıtlı olarak bu-

lunması veya hiç bulunmaması, insanlar arasındaki etkileşimi zorlaştırmakta ve kentin bu kısımlarının sosyal olarak gelişmesini de zayıflatmaktadır. Kente sonradan göç eden ve genellikle işçi/memur ile öğrenci statüsünde bulunan grupların sonradan kurulan yeni yerleşim alanlarında yaşıyor olmasının ve kentin yerli halkı ve kentle yeterince bütünleşmemesinin de, bu grupların sosyal çevreye ilişkin kalite algılarının düşük çıkmasında etkili olduğu düşünülmektedir. Bu durumda, toplu konut projeleri ile kentin bir parçası haline dönüştürülmeye çalışılan mahallelerde, sosyal yaşantıyı ve kolektif bir düzeni geliştirmeye yardımcı olacak sosyal ve ekonomik canlılığın da geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Sonuç olarak, sadece konut alanları ile yapısal yoğunluklar oluşturmanın sosyolojik anlamda kentleşmeyi sağlayamayacağı göz önünde bulundurulmalı ve fiziksel müdahalelerin kentlerin sosyal sürdürülebilirliğini sağlayacak şekilde yapılması gerektiği unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

Anonim, The urban audit. Towards the benchmarking of quality of life in 58 european cities. *Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities*. ISBN 92-828-9243-3, (2000).

Anonim, Charlotte neighborhood quality of life study 2002. <http://charmec.org/city/charlotte/nbs/communitycommerce/QOL/Pages/Default.aspx>, (Erişim Tarihi: 20 Şubat 2011).

Bonaiuto M., Aiello A., Perugini M., Bonnes M., Ercolani A.P., Multidimensional perception of residential environment quality and neighbourhood attachment in the urban environment. *Journal of Environmental Psychology*, 19 (1999) 331-352.

Bonaiuto M., Fornara F., Bonnes M., Indexes of perceived residential environment quality and neighbourhood attachment in urban environments: a confirmation study on the city of Rome. *Landscape and Urban Planning*, 65(1-2) (2003) 41-52.

Brown B.B., Perkins D.D., Brown G., Crime, new housing, and housing incivilities in a first-ring suburb: multilevel relationships across time. *Housing Policy Debate*, 15 (2004) 301-345.

Çokluk Ö., Şekercioğlu G., Büyüköztürk Ş., *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik – SPSS ve LISREL Uygulamaları*. Pegem Akademi Yayınları. 1. Baskı. Ankara, (2010).

Dempsey, N., Bramley, G., Power, S., Brown, C. 2009. The social dimension of sustainable development: defining urban social sustainability. *Sustainable Development*, 19(289-300).

Emür S.H., Onsekiz D., Kentsel yaşam kalitesi bileşenleri arasında açık ve yeşil alanların önemi – Kayseri/Kocasinan ilçesi park alanları analizi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22 (1) (2007) 367-396.

Flynn P., Berry D., Heintz T., Sustainability & quality of life indicators: toward the integration of economic, social and environmental measures indicators. *Journal of Social Health*, 1(4) (2002).

Foster S., Giles-Corti B., The built environment, neighborhood crime and constrained physical activity: An exploration of inconsistent findings. *Preventive Medicine*, 47 (3) (2008) 241-251.

Jacobs J., *The death and life of great American cities*. New York:Vintage Books, (1961).

Krejcie R.V., Morgan D.W., Determining sample size for research activities. *Educational And Psychological Measurement*, 30 (1970) 607-610.

Kamp I., Leidelmeijer K., Marsman G., Hollander A., Urban environmental quality and human well-being towards a conceptual framework and demarcation of concepts; a literature study, *Landscape and Urban Planning*, 65, (2003), 5-18.

Moser G., Quality of life and sustainability: towards person-environment congruity. *Journal of Environmental Psychology*, (2009).

Office of the Deputy Prime Minister (ODPM). 2006. *UK Presidency: EU Ministerial Informal on Sustainable Communities Policy Papers*. London.

Shafer S., Leea B.K., Turner S., A tale of three greenway trails: user perceptions related to quality of life. *Landscape and Urban Planning*, 49, (2000), 163-178.

Ulengin B., Ulengin F., Güvenç Ü., A multidimensional approach to urban quality of life: the case of Istanbul. *European Journal of Operational Research*, 130 (2001) 361-374.

KENTSEL MEKÂNDA ÇOCUKLAR İÇİN ENGELSİZ AÇIK KAMUSAL MEKÂNLARIN KULLANIMINA YÖNELİK BİR İNCELEME

Gülzade ŞENTÜRK

ÖZET

Engelli olsun ya da olmasın her çocuğun oyun hakkı bulunmaktadır. Fakat toplumda bir temsili bulunmayan çocuğun mekânsal alanda da temsili yapılmamakta; bu da çocuğun oyun hakkı başta olmak üzere birçok hakkını kullanamamasına neden olmaktadır.

Çocuğun mekânsal anlamda temsilinin yapılmadığının en önemli göstergesi açık kamusal mekânlardır. Açık kamusal mekânlardaki çocuğa yönelik yetersizlikler engelli çocuğun kullanımını da kısıtlamakta, mekândan soyutlanmasına ve toplumdan ayrışmasına, başka bir deyişle ‘öteki’leştirilmesine neden olmaktadır. Bu ötekileştirme de mekânsal alanda çocuğun temsil sorunsalını getirmektedir.

Çocuklar için “kapsayıcı” bir anlayışın benimsenmesi, onların hem toplumla bütünleşmesine hem de mekânla kaynaşmasına olanak verecektir. Ancak çocuğa olan bakış açısı değiştiğinde onun ‘öteki’ kavramından kurtulması sağlanacaktır.

Bu nedenle açık kamusal mekânlar, başta engelli çocuklar olmak üzere tüm çocukları içine alan, kapsayıcı bir şekilde tasarlanmalıdır.

Açık kamusal mekânların engelli çocukları da kapsayarak tüm çocuklar için engelsiz ve kapsayıcı olarak tasarımı bu çalışmanın temel konusudur. Bu çalışmada, özellikle farklı yeteneklere sahip çocuklara açık kamusal mekânlarda oyun imkanı veren tasarım kriterleri araştırılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çocuğun Temsili, Engelli Çocuk, Kapsayıcı, Engelsiz Açık Kamusal Mekân.

1. GİRİŞ

Kentsel mekânlarda büyümek birçok zorluğu da beraberinde getirmektedir. Hızlı kentleşme ve hızlı kentleşmenin getirdiği sonuçlar kentsel mekâna olumsuz olarak yansımaktadır. Olumsuz kentsel mekânlar ise çocukların davranışlarını, tutumlarını ve reaksiyonlarını kötü yönde etkilemektedir.

Yapılan birçok çalışma sonucunda çocuğun davranışlarının, kişilik, zekâ gibi özelliklerinden çok, çocuğun içinde bulunduğu mekânlar tarafından belirlendiği kanıtlanmıştır (Aktaran Tandoğan; Barker, 1968). Bu nedenle çocuğun toplumun bir bireyi olmasında, sosyalleşmesinde ve gelişmesinde çocuğun etkileşim içinde olduğu konut yakın çevresi, okul bahçeleri ve çocuk oyun alanları, parklar gibi kentsel açık alanlar büyük öneme sahiptir.

Çocuklar kentte alınacak kararlarda ihmal edilmemesi gereken bir kitle olmuşlardır. Fakat bir yerleşim bölgesinde kentsel düzenleme ve mekânın organizasyonu planlanırken genel olarak göz ardı edilen ve ruhsal ve bedensel gelişimlerine yeterli alanlar oluşturulmamaktadır. Konuya gereken önem verilmemesinin nedeni yetişkin bireylerin geçiş aşaması olarak yaş gurubuna yönelik beklentilerinin olmaması ve çocukların kendi yaşam alanlarını oluşturacak bir topluluk olamayışı, ailelerinden gelen bilinçsizlik ve giderek artan tüketim toplumu ilişkisi altında normal birey olan çocukları adeta dezavantajlı gruplar ve üzerine çalışılması gereken ayrıcalıklı bireyler haline getirmiştir (Çukur, 2003). Çocukların dezavantajlı gruplar haline gelmesi, toplumsal temsil sorunuyla birlikte, açık kamusal mekânlarda da bir temsil sorununu beraberinde getirmektedir. Mekânsal temsili etkileyen en temel kriter ise kentleşme ve kentleşmenin getirdiği sonuçlardır.

Kentleşmenin getirdiği en belirgin sorunlardan biri yoğun yapılaşmadır. Yoğun yapılaşma nedeni ile açık alanların azalması, otomobil sahipliğinin artmasına bağlı olarak trafik yükünün artması gibi nedenlerle açık mekânlar çocuklar için daha tehlikeli mekânlar haline gelmekte; bu olumsuzluklar engelli çocuğu daha çok etkilemekte; mekândan soyutlanmasına neden olarak bir temsil sorunsalı oluşturmaktadır.

Kentler engelli çocuğun gereksinimlerine, beklenti ve isteklerine cevap veremekte, engelli çocuğa güvenli ortamlar sunamamakta, dolayısıyla engelli çocuklar için yaşanılır bir kent olmaktan uzak kalmaktadırlar. Bunun sonucu olarak engelli çocuklar konut yakın çevresi olarak adlandırılan alanların, özellikle sokakların kendisine tanıdığı olanaklardan mahrum kalmakta, sosyal, kültürel, zihinsel, bedensel gelişimleri olumsuz yönde etkilenmekte ve giderek toplumdan ayrılmaktadır.

Kentsel mekânlarda yetişkinler tarafından belirlenen bir takım kriterler doğrultusunda tasarlanan çocuk oyun alanları ve okul bahçeleri de, başta engelli çocuk

olmak üzere, çocuğun ihtiyaçlarına, beklenti ve isteklerine cevap verememekte; engelli çocukları da dahil edici -kapsayıcı- bir yaklaşımla, çocuklar için yeni tasarımlar gerektiğini ortaya koymaktadır.

Açık kamusal mekânların engelli çocukları da kapsayarak tüm çocuklar için engelsiz ve kapsayıcı olarak tasarımı bu çalışmanın temel konusudur. Bu çalışmada, özellikle farklı yeteneklere sahip çocuklara açık kamusal mekânlarda oyun imkanı veren tasarım kriterleri ve örnekleri ele alınacaktır.

2. AÇIK KAMUSAL MEKÂNLARDA ENGELLİ ÇOCUĞUN TEMSİL SORUNSALI

Öteki kavramı, toplumdaki baskın grubun varlığını sürdürmek amacıyla farklılıklara izin verilmemesini ve bu doğrultuda her alanda baskın grubun temsil edilmesini temel alan bir anlam içermektedir. Egemen olan ise kendini hep öteki üzerinden tanımlamaktadır. Kavram, politika ve ekonomi ile bağlantılı olarak modernizm ile oluşmuş bir kavramdır. Modernite temelli olan bu kavram, modernitenin sürekliliği için, asimilasyon, tek tipleştirme, dışlama gibi özelliklerden dolayı ortaya çıkmıştır.

Adı geçen öteki kavramından, gücü elinde bulundurmayan, toplumsal yapının biçimlenmesinde söz sahibi olmayan, ihtiyaç ve talepleri göz ardı edilen, dışlanan özneler anlaşılmalıdır. Bu bağlamda gücü elinde bulunduranlar, üretim ilişkilerinde aktif olarak çalışanlar, zengin, sağlıklı (genellikle) erkekler olmaktadır. Bu grup dışında kalan çocuklar, yaşlılar, kadınlar, engelliler, yoksullar, göçmenler öteki olarak tanımlanan grubun içine girmektedir.

Temsil kavramı ise, sözlükte “hak ve görev yönünden bir veya birçok kimse adına davranma”, “belirgin özellikleriyle yansıtma, simgesi olma, simgeleme”, “misal getirme, örnek olarak gösterme” (URL-1, 2014) anlamlarındadır.

Bu tanımlarla bağlantılı olarak araştırma kapsamında ele alınan temsil kavramında da bir toplumsal kategori (özne grubu) olan ‘çocuk’ adına davranma, çocuğun özelliklerini- gereksinimlerini temel alarak yansıtma kastedilmektedir.

Çocuğun temsil durumunun irdelenmesinde ise bazı istatistiki bilgilere, fotoğraflara, belli bir zamanda o alanda yapılan çalışmaların yazılı metnine, yine o zamanda geçerli olan yasal mevzuata, vb. araçlara ihtiyaç duyulmaktadır.

Engelli Çocuğa İlişkin Sayısal Verilerde Temsil

Türkiye, Dünyada engelli insan sayısının bilinmediği birkaç ülkeden biridir. T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdür-

lüğü tarafından 2002 yılında yapılan Türkiye Engelliler Araştırması'na göre Türkiye nüfusunun %12.28'i engellidir.

Çocuklar, engelli nüfus içinde önemli bir orana sahiptir. TÜRKSTAT araştırmasına göre 2002 yılı itibariyle 0-9 yaş grubundaki çocukların %1,54'ü ve 10-19 yaş grubundakilerin %1,96'sı bir şekilde engellidir.

Engellilere ve çocuklara ilişkin veri tabanlarından bir tanesi nüfus sayımlarıdır denilebilmektedir. Ülkemizde 1985 ve 2000 yıllarında yapılan genel nüfus sayımlarında engellilerin ve çocukların -ki doğrudan özge grubu 'çocuk' olarak ulaşılan veriler değil, yaş grubu sınıflandırmalarından elde edilen dolaylı verilerdir- sayısal büyüklüklerine ilişkin bilgiler yer almaktadır. Ancak bu bilgilerin yeterli olmadığı görülmektedir. Bu nedenle, bu verilerin yeterliliği bile tartışılırken, 'engelli çocuk'a dair kesin bir sayısal veri bulunamamakta, sunulan değerler tahminden öteye gidememektedir. Güvenilirliğinden kuşku duyulacak değişkenlikteki verilerden ve tutarlılığı tartışmalı yöntemlerden hareketle yapılan tahminler olduğundan, bu tür tahminler tam olarak gerçeği yansıtmamaktadır. Sayısal verilerde engelli çocuğa yer verilmeyişi ve günümüzde hala engelli çocuğa dair bir kayıt sisteminin oluşturulmuş olmaması, engelli çocuk için de temsil sorunsalının varlığının en önemli göstergesi olmaktadır.

Engelli Çocuğun Yasa, Yönetmelik ve İlgili Mevzuatlarda Temsili

Engelli çocuğun temsil sorunsalını ortaya koyacak birçok göstergeden bahsedilebilmektedir; fakat bu gelişmelerin en önemlileri ele alınacak olursa; bunlar; BM Engelli Hakları Sözleşmesi (1975), BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (1989), Habitat II Konferansı (1996), Çocuk Dostu Şehirler Girişimi (2000) ve imarla ilgili yasal düzenlemelerde 'engelli' sözcüğünün ilk kez kullanımı (2004) olarak sıralanabilmektedir.

1975 yılında kabul edilen Engelli Hakları Sözleşmesi engelli çocuklar dâhil tüm engellileri kapsayan bir sözleşme niteliği taşımaktadır. Kişinin doğuştan gelen onuru, kendi seçimlerini yapma özgürlüğü dahil olmak üzere bireysel özerkliği ve kişilerin bağımsızlığına saygı gösterilmesi; ayrımcılık yapılmaması; topluma tam ve etkin bir biçimde katılım ve dahil olma; insani çeşitlilik ve insanlık çerçevesinde engelli kişilerin farklılığına saygı gösterilmesi ve kabul edilmeleri; fırsat eşitliği; erişilebilirlik; erkek ve kadınlar arasında eşitlik; engelli çocukların gelişme kapasitesine saygı gösterilmesi ve engelli çocukların kimliklerini koruma hakkına saygı gösterilmesi sözleşmenin ilkelerini oluşturmaktadır.

1989 yılı BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme uluslararası hukukta çocuk haklarının tanınması, korunması ve dolayısıyla temsiline ilişkin en kapsamlı düzenlemeyi içeren metindir. Sözleşmeye göre, "kendilerini ilgilendiren bütün

etkinliklerde çocuğun yüksek yararı temel alınmalıdır”. Bu nedenle etkinliklerini yerine getiren tüm sivil, resmi, yerel, akademik birimler faaliyetlerini çocuğun yüksek yararını gözeterek yerine getirmelidir (TBMM, 1994). Aynı zamanda sözleşmenin 23. maddesinde engelli çocukların haklarına da yer verilmiştir. Sözleşme belirli ilkeler kapsamında sınıflandırılmıştır ve bu ilkelerden Katılım İlkesi ve Ayrımcılık Gözetmeme İlkesi, kentsel mekânda çocuklar hakkında alınan kararlarda bir savunma biçimi olarak oldukça önemlidir. Çocuklar katılım süreçlerinde karar alma, toplumsal duyarlılık geliştirme ve beraber iş yapabilme yeteneklerini geliştirmekte ve kendilerine güven kazanarak, neler yapabileceklerinin farkına varmaktadır. Bu nedenler ile Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’de katılım hakkına yeni bir olgu olarak değinilmiştir. Ayrımcılık Gözetmeme İlkesi ise çocuk haklarının istisnasız her çocuk için geçerli olduğunu güvence altına almaktadır. Bu nedenle, bu ilke, engelli çocuklar için de toplumda onları destekleyici nitelikte olduğundan önem taşımaktadır. Ülkemiz ise bu sözleşmeyi 1990 yılında imzalamış ve sözleşme 1995 yılında yürürlüğe girmiştir. Günümüzde hala geçerliliğini korumaktadır, bundan sonra atılan adımlar bu sözleşmenin devamı niteliğinde olmuştur.

1996 yılında hızlı kentleşme ve buna bağlı olarak kentlerde meydana gelen olumsuz yaşam koşullarına dikkat çekmek adına BM İnsan Yerleşimleri Konferansı Habitat II düzenlenmiştir. Konferansta genel olarak herkesin hakkı olan evrensel kavramlara değinilmiş; ayrıca “sağlıklı, demokratik bir toplumun ve iyi yönetişimin öncelikli göstergesi çocukların refahıdır, çocuk dostu kentler, herkese dostur” söylemi ile ilk kez çocuk dostu kent kavramının gündeme gelmesini sağlamıştır. Ancak çocuk kavramı, sürdürülebilir gelişme ve kalkınma adına yapılan uygulamalarda öncelikle ele alınacak bir yapı olarak incelenmiş ve ülkemizden büyük ilgi görmüşse de, Habitat II’ den günümüze hiç bir değişiklik olmamıştır.

Çocuklar Dostu Şehirler kavramı her ne kadar uluslararası alanda hayata geçirilen bir sözleşme niteliği taşımasa da, 2000’li yıllarda Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’nin kentlerde uygulanmasındaki en etkili girişim olarak değerlendirilmektedir. kentlerde yaşayan çocukların sorunlarını en aza indirmek gayesi ile çalışmalarına başlamış, çocukların kentlilik bilinçlerini geliştirmeyi ve aktif birer yurttaş olmalarını, diğer bir ifade ile katılım haklarını gerçekleştirmeyi amaçlamıştır (URL-2, 2014). Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’nin kararlarını uygulamaya geçirmek adına yapılmış çalışmalardan biridir. “Çocuk dostu şehirler, herkese dostur” anlayışını benimsemiş olsa da, istenilen verim elde edilememiştir.

2004 yılında ise 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu’nda Büyükşehir Belediyelerine, ilçe ve ilk kademe belediyelerine verilen görev, yetki ve sorumluluklar arasında engellilerle ilgili hususlar yer almaktadır. “Engelliler” sözcüğünün imarla

ilgili yasal düzenlemelerde artık yer almış olduğu görülmektedir (Eyüboğlu, 2008).

Görüldüğü gibi uluslararasıdaki yasa, yönetmelik ve ilgili mevzuatlarda engelli çocuğa dair temsilin yapıldığını söylemek mümkündür. Zaman içerisinde ‘engelli’ kavramı ve ‘çocuk’ kavramı ile başlayan düzenlemeler yerini ‘engelli çocuk’ kavramına dair düzenlemelere, daha sonra da daha kapsayıcı bir deneyimle, tüm çocukları kapsayıcı düzenlemelerle karşımıza çıkmaya başlamıştır. Fakat Türkiye’de çocuğa dair gelişmeler daha çok uluslararası gelişmeleri kabullenmekle olmuş ve çocuğa sadece ulusal hukukta yer verilmiştir, uygulamaya geçilememiştir.

Yasaların ve ilgili mevzuatların çocuk haklarını koruyan tavrının ise anılan süreçte korunmuyor olması konunun önemini artırmaktadır. Tüm bunlar, toplumda çocuğa karşı oluşturulan yapının özelliklerini ortaya koyarak, çocuğun toplumda öteki olarak nitelendirilmesine ve bir temsil sorunsalının varlığına işaret etmektedir.

Kapsayıcılık ve Engelli Çocuğun Kapsanması

Toplumun küçük bir bölümünün engelli olduğunu kabul etmek yerine büyük bir bölümünün geçici engelli olduğunu kabullenmek daha doğru bir düşünce olacaktır. Ergenoğlu (2013)’nun da belirttiği gibi, “tam fiziksel yeterliliğin geçici bir durum olduğu, buna karşılık herkesin yaşamlarının bir bölümünü çeşitli engellilik halleriyle geçirdikleri bilinen bir gerçektir”. İnsanlar, yük taşıırken, çocuk-yaşlı iken, hamilelikte, kol-bacak gibi bir kemikleri kırıldığında ya da yüksek topuklu ayakkabılarla yürürken, çevreye uyumda zaman zaman zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Dolayısıyla dış mekân tasarımı, insanın fiziksel gücünü bütünüyle kullanabildiği durumlar yerine engellilik durumları da göz önüne alınarak planlanmalıdır. Engelliliği bu kapsamda ele almak kapsayıcılığın tanımlanmasında temel oluşturmaktadır.

“Temellerini tüm çocukların haklarına, özlemlerine ve potansiyeline saygıda bulan bir yaklaşımın benimsenmesi, engelli çocukların maruz kaldıkları ayrımcılığı, dışlanmayı ve istismarı azaltabilir “ (UNICEF, 2013, s.11). Bu yaklaşım kapsamanın temellerini oluşturmaktadır. Sözü edilen sözleşmelerde de (ÇHS, EHS) her çocuğun ailesinin, topluluğunun ve toplumun tam bir üyesi olarak görülmesini talep etmektedir. Bunların yanı sıra, çocukların gündelik yaşamlarını etkileyen kararların alınmasına çocukların kendilerinin aktif biçimde katılmaları da yer almaktadır.

Açık Kamusal Mekânda Engelli Çocuğun Temsili

Engelli çocukların sosyal çevre ile uyumlarını sağlamada, başka insanlarla bir arada yaşamalarını sağlamak önemlidir. Engelli çocuklar, sokakta ya da oyun alan-

larında engelsiz çocuklarla beraber oynamak, oyun elemanlarından yararlanmak isterler. Bu şekilde sosyal çevre ile bağ kurarak insanlarla iletişim sağlayabilmektedirler

Çocuklar iç ya da dış mekân ayırt etmeksizin her an her yerde oyun oynayabilmekte, yaratıcılıklarını kullanarak her yeri oyun alanına dönüştürebilmektedirler. Engelli çocuklar ise, açık kamusal mekanlarda ancak onlara sunulan imkanlar doğrultusunda oyun oynayabilmektedir.

Çocukların oyun oynadıkları yerler pek çok faktöre göre değişiklik göstermektedir. Örneğin çocukların yaşları, ilgi alanları, deneyimleri, ailelerinin izin vermesi ya da vermemesi, yaşadıkları yer ve yakın çevrelerinin özellikleri, açık kamusal mekânlara ulaşılabilirlik, potansiyel oyun alanlarındaki çekicilik ve çeşitlilik gibi faktörler çocukların oyun için yaptıkları yer seçimini etkilemektedir. Birçok çocuk dış mekânda oyun oynamak için öncelikle güvenli ve konforlu buldukları sokakları ve evlerine yakın olan diğer açık mekânları tercih etmekteyken; özellikle engelli çocuklar açık kamusal mekânlarda karşılaştıkları sorunlar nedeniyle evlerinden dışarı bile çıkamamaktadırlar.

Çok sayıda çocuğun dışarıda oyun oynamaktan keyif almasına rağmen, onların dışarıda oyun oynamasını kısıtlayan bazı durumlar bulunmaktadır. Bu durumlar; trafik sorunu, ailelerinin baskı yapmasına neden olan güvenlik sorunu, yaya akslarının yetersizliği, yolların ve mekânların erişilebilir olmayışı gibi engelli fiziksel çevrelerdir. Günümüzde, ülkemizde, özellikle büyük kentlerde artan rant, konut ihtiyacı, yoğun yapılaşma alanları ve yoğun trafik aksları engelli çocuklar başta olmak üzere, tüm çocukların kent içinde özgürce oynayacakları açık kamusal mekânlar yaratılmasını güçleştirmektedir.

Bu bağlamda, çocuğun gelişmesinde oyunun bütün etkileri, çocuk oyun mekânlarını da tasarımcılar için önemli ve doğru değerlendirilmesi, ciddiyetle yaklaşılması gereken bir konu haline getirmektedir. Sosyal toplumun gereği olan ve tüm çocukların özgürce yararlanması ve içerisinde yaşayan birer birey haline gelmeleri beklenen kent içi açık kamusal mekânların ulaşımından, içerisindeki her bir detayın ayrı ayrı, özenle düşünülmesi gerekmektedir. Bu nedenle çocuğun fiziksel çevresinin ilk basamağı olan konut yakın çevresi; bir sonraki oyun ağı olan sokaklar; günlerinin çoğunu geçirdikleri okul bahçeleri ve onlara mekânda ait olma hissini en çok yansıtan çocuk oyun alanları oldukça önemlidir.

3. ENGELSİZ AÇIK KAMUSAL MEKÂNLAR İÇİN STANDARTLAR

Açık kamusal mekânlarda engelsizleştirilmesi kapsayıcı bir tasarım için oldukça önemlidir. Çocuk oyun alanları, meydanlar, okul bahçeleri gibi açık kamusal mekânlara erişim sokaklar, yaya yolları ve kaldırımları gibi ara bağlantılarla -geçiş

alanlarıyla- olmakta; bu nedenle bu mekânlarla birlikte bu ara bağlantıların da erişilebilirliği önem arz etmektedir.

Konuyla ilgili TSE kapsamında ve yurtdışı standartlarında birçok örnek mevcuttur. Bu standartlarda hedef alınan insan ölçeğinin yanı sıra, koltuk değneği, baston kullanım alanı, tekerlekli sandalye boyutları ve kullanım alanı gibi ölçeklerdir. Açık kamusal mekândaki düzenlemeler yapılırken bu ölçütler dikkate alınmalıdır.

TSE kapsamında geliştirilen standartlar açık kamusal mekânlar için yetersiz kalmaktadır. TSE kapsamındaki standartlar daha çok açık kamusal mekânlardaki geçiş alanlarına yoğunlaşmış; çocuk oyun alanları, okul bahçeleri gibi çocuk odaklı mekânlar için yetersiz kalmıştır. Bu alanlarla ilgili çalışmalar yurtdışında ağırlık göstermektedir.

TSE kapsamındaki standartlar Türkiye için birçok yaptırım getirmiş gibi gözükse de, bu standartların uygulanması otoparktaki düzenlemeler, kaldırımlardaki bordür taşı kabartmaları gibi düzenlemelerden öteye gidememiş; ülkemiz çocuk oyun alanları standartlarını geliştirme önemini gösterememiştir.

4. KENTSEL MEKÂNDA ÇOCUKLAR İÇİN ENGELSİZ AÇIK KAMUSAL MEKÂNLARIN DAHA YAŞANABİLİR KILINMASI ADINA YAPILAN ÇALIŞMA VE UYGULAMALAR

Herhangi bir oyun alanı, park ya da kentsel mekânının çocuğun fiziksel ve zihinsel farklılıklarına ve farklı duyma, görme, hareket ve algılama özelliklerine uygun, bireyin bağımsızlığını destekleyen işlevleri ve elemanlarını barındıran tasarıma “engelli çocuklara dost tasarım” anlayışı olarak tanımlamak mümkündür (Uslu & Shakırcı, 2012). Toplumsal yaşamdan soyutlanmadan, diğer çocuklar ile birlikte eğitici, eğlendirici zaman geçirdiği, oyun oynayabildiği oyun ekipmanları, bitkisel ve yapısal tasarım elemanları ile zenginleştirilmiş oyun alanları engelli çocuklara dost tasarım anlayışı ile tasarlanmış demektir. Bu kapsamda uygulama örnekleri incelendiğinde;

Yurtdışında konut yakın çevresinde, sokaklarda, okul bahçelerinde ve çocuk oyun alanlarında mekânların çocuklar için engelsizleştirilmesi ve kapsayıcılığı adına oldukça önemli uygulamalar sergilenmiştir. Ülkemizde ise bu farkındalık yeni yeni gündeme gelmektedir.

Ülkemizde engelli çocuklara dair çocuk oyun alanları üzerine yapılan ilk çalışmalar engelli parkları adı altında projelendirilmiş ve uygulanmıştır. Engelli parklar, sadece engelliler için düzenlenmiş, engelli çocukların daha çok ötekileştirilmesine, ayrıştırılmasına ve mekândan daha çok soyutlanmasına neden olmuştur.

Zamanla önceden bir sağlık sorunu olarak ele alınan ‘engelli’liğin, ‘birey’ olarak değer verilmesi gerektiği anlaşılmaya başlanınca, kullanılan kavramlarda ve uygulanan çalışmalarda değişiklikler sağlamaya başlamıştır. Engelli bireyleri toplumdan daha çok soyutlayan engelli parklar yerini zamanla engelsiz parklara bırakmıştır. Engelsiz parklar ise mekânların engelsizleşmeye başlaması adına ülkemiz ölçeğinde olumlu bir girişim olmuştur. Fakat bu parklarda engelli-engelsiz gruplaşmasının olması, yine engelli çocuğu ayırtmış, bu nedenle yine onu mekândan soyutlamıştır. Aynı zamanda bu parklar standart ekipmanlar kullanılarak tasarlanmış, yani geleneksel çocuk oyun alanına ek olarak sadece engelsizliği sağlamaya çalışmış, bu nedenle çocukların ilgisini de çekememiştir.

Engelli bireylere olan önemin artmasıyla çalışmalar hız kazanmış, bu durumda ‘kapsayıcılık’ kavramı ortaya çıkmıştır. Bu anlamda toplumun küçük bir bölümünün engelli olduğunu kabul etmek yerine büyük bir bölümünün geçici engelli olduğunu kabullenmenin daha doğru bir düşünce olacağını belirtmiştik. Dolayısıyla dış mekan tasarımı, insanın fiziksel gücünü bütünüyle kullanabildiği durumlar yerine engellilik durumları da göz önüne alınarak planlanmalıdır.

Kapsayıcılık kavramı ile birlikte oyun kavramı da yeniden ele alınmaya başlanmış ve oyuna yeni bir bakış açısı olarak ‘kapsayıcı oyun’ kavramı getirilmiştir.

Kapsayıcı oyun tüm çocuklar ve gençler için oyuna, gelişime ve eğlence imkânlarına eşit erişimi öncelikli kılmaktadır. Kapsayıcı oyun engelli çocukları da oyuna dâhil ederek; etnik köken, yaş vb. ayırt etmeksizin tüm yetenekler için geçerlidir. Çocuklara hitap eden bir oyun, bu çocukları ve gençleri kapsayacak şekilde olmalıdır (CPIS, 2006). Çünkü her çocuk dinlenme ve oyun oynama, kültürel ve sanatsal faaliyetler dâhil olmak üzere, geniş bir faaliyet yelpazesine katılma hakkına sahiptir (Çocuk Haklarına Dair BM Sözleşmesi Madde 31).

Kapsayıcı oyun bağlamında oluşturulan oyun alanları da kapsayıcı oyun alanları olarak ele alınmakta, oyunun herkes için olduğu ve tüm yetenekleri kapsadığı ön planda tutularak bir takım kriterler doğrultusunda tasarlanmaktadır.

Yurtdışında kapsayıcı bir yaklaşıma örnek olan oyun alanlarından bazılarını sıralamak gerekirse, bunlar: Ambulans Oyun Alanı (Malavi), Brooklyn Oyun Alanı (Pocatello), Eltham Park (Avustralya), Elektronik Park (Danimarka), Riksby Oyun Alanı (Stockholm), Kurrawa Tüm Yetenekler Oyun Alanı (Avustralya), Livvi'nin Yeri Oyun Alanı (Sydney) gibi birçok oyun alanı sıralanabilmektedir. Bu oyun alanları aralarında farklılıklar gösterse de ortak olan noktaları kapsayıcı olmalarıdır. Bu oyun alanlarında oyun ekipmanlarına erişimi kolaylaştırıcı rampalar, destekler; beş duyu organına hitap ederek yönlendirmeyi sağlayan duyuusal bahçeler; brail alfabeti ile yazılmış yönlendirici levhalar, oyun alanı haritası; tekerlekli sandalyeli çocukların da kullanımına imkan veren kum ve bitki havuzları; kapsayıcı oyun ekipmanları; zamanı bildirir çan sesleri gibi kapsayıcılığa hitap eden bir çok kriter bulunmaktadır.

Ülkemizde oluşturulan oyun alanlarında ise TSE'nin standartlarına bağlı kalarak oluşturulmuş, herhangi bir tasarım kaygısında bulunulmamıştır. Tasarım kaygısının olmayışı çocuklar için alanın cezbediciliğini etkilemiş, farklı kullanımlara olanak vermeyen oyun alanları çocuklar için kullanışlı olmamıştır. Aynı zamanda zaten engellilik psikolojisi içinde bulunan, bir de üzerine engelli çocuk parkı diye vurgu yapılan engellilik hali nedeniyle çocuklar bu oyun alanlarına gelmek istememişlerdir.

Zamanla bu oyun alanlarında kullanılmama sebeplerinden dolayı oyun ekipman-

larında değişikliklere gidilmiş, engelsiz tasarlanan ekipmanlar, tekrardan eski geleneksel, engellilik halini gözönünde bulundurmeyen ekipmanlara dönüştürülmüşlerdir. Bu anlamda bu girişimler de sürdürülebilirliğini sağlayamamışlardır.

Günümüz anlayışını değiştirmeye başlayan örnekler de mevcuttur. Bunlar; Sazova Bilim Sanat ve Kültür Parkı (Eskişehir); içerisinde erişilebilir oyun ekipmanlarını, duyumsallığı, yönlendirici levhalar gibi kriterleri barındıran Göztepe Parkı (İstanbul); çocuklar için “katılım” ve “kapsayıcılık”ı vurgulayarak, bunu uygulamaya geçiren Oyun Engel Tanıma Projesi (Bursa) örnekleridir.

Bunların dışında Türkiye’de çocuk oyun alanlarına bakış yavaş yavaş değişim göstermeye başlamaktadır. Bu anlamda, basmakalıp olan oyun alanları yerini çocukların daha çok ilgisini çeken çağdaş oyun alanlarına bırakmaya başlamış; yukarıda yurtdışı örnekleri için belirtilen ölçütler bu oyun alanlarında dikkate alınmaya başlanmıştır.

5. SONUÇ

Engelliliğe olan duyarlılığın artmasıyla birlikte kapsayıcılık anlamındaki çalışmalar ve uygulamalar artmaya başlamıştır. Ancak açık kamusal mekânlar konusunda bazı düzenlemeler yapılmıyorsa da genelde engelli çocuğa uygun tasarım ve kullanımlar görülmemektedir. Engelli çocuklar için -özellikle ortopedik engelliler için- ayrı alanlar tasarlanması toplumsal ayrılmaya ve ayrımcılığa yol açan yanlış bir uygulama olmakta ve bu alanlara çocukların erişilebilirlikleri sağlanmadığı anda engelli çocuğun mekânda temsili daha çok sınırlandırılmaktadır.

Çocukların açık kamusal mekânlarda temsilinin yapılabilmesi için, açık kamusal mekânların çocuklar için düzenlenmiş olması gerekmektedir. Bu mekânlar yaş, cinsiyet, engel ayrımı yapmadan tüm yeteneklere hitap eden -tüm çocukları- içerisinde alan “kapsayıcı” bir anlayış çerçevesinde planlanması ve tasarlanması gerekmektedir. Ancak böyle bir kapsayıcı anlayışla engelli çocukların toplumdan ayrışması engellenmiş olabilir.

Bu kapsamda oluşturulacak yeni alanlarda ve düzenlenecek açık kamusal mekânlarda bazı tasarım kriterlerine dikkat edilmesi ve engelli çocuklara yönelik tasarımlara da özen gösterilmesi gerekmektedir. Engelli çocukları da kapsayıcı, tüm çocuklar için tasarlanacak açık kamusal mekânların aşağıdaki ölçütler ele alınarak planlanması gerekmektedir:

Yerleşim; Güvenlik; İşlev; Boyutlandırma; Mekânsal donatıların durumu; Malzemenin renk, doku, koku ve ses özelliği; Biçim; Işık; Mekânsal donatıların yoğunluğu; Yönler-yönlenme; İklima uygunluk; Mimari çevreye uyum; Doğal çevreye uyum ve Katılım olarak sıralanmaktadır.

Görüldüğü gibi oyun mekânının tasarımı, alanın büyüklüğüne, bulunduğu bölgenin iklim koşullarına, engel grubuna, malzeme seçimine vb. göre sonsuz sayıda değişkenlik gösterir. Ancak değişmeyen koşul, bu alanlarda engelli çocukları da kapsayıcı, engelsiz çocuklar ile eşit koşullarda ve birlikte oyun oynayabileceği güvenli, yaratıcı, eğlenceli ve doğal elemanları içeren bir mekân tasarımı olması gerektiğidir. Bu nedenle, belirli eğim, yol genişlikleri, bank boyutları gibi standart ölçülerin dışında tek tip bir oyun mekânı tasarımından söz etmek imkânsızdır.

Oyun, çocuklar için önemli bir uğraş, eğlenceli bir etkinlik aynı zamanda da önemli bir iletişim aracıdır. Kentsel alanlarda, salt engelli çocuklara yönelik olarak engelsiz çocuklardan izole edilmiş oyun alanı uygulamalarından kaçınmak gerekir. Engelli çocuk ile engelsiz bir çocuk birlikte aynı oyun alanında oyun oynayarak, birbirlerinden çeşitliliğin anlamını, paylaşmayı, empati ve iletişim kurmayı da öğreneceklerdir. Bu nedenle özellikle açık kamusal mekânlarda (kent parkları, çocuk oyun alanlarında) tüm farklı yetilere ve fiziksel özelliklere sahip çocukların aynı alanda oyun oynamalarına olanak verecek uygulamalara yer verilmesi, toplumsal kaynaşma açısından da önemli bir sosyal sorumluluğu üstlenmektedir.

Bu ölçütler dikkate alınarak planlanan ve tasarlanan açık kamusal mekânlar, engelli çocuk başta olmak üzere çocukları kapsayan biçimde hizmet etmeye başlayacak, çocukların temsilinin yapılmasında kolaylıklar sağlayacak, onların ihtiyaçları ve gereksinimleri doğrultusunda olanaklar sunacak, mekânı sahiplenerek mekânda ait olma hissini doğuracak ve zamanla çocukların bir 'öteki' olarak değerlendirilmesinin önüne geçecek bir adım olacaktır.

KAYNAKÇA

CPIS (Children's Play Information Service), *No.8 Inclusive Play*, Factsheet, England, 2006.

ÇOCUK VAKFI, *Türkiye'nin Çocuk Karnesi Raporu*, İstanbul, 2006

ÇUKUR, D., *Türkiye'de Bir Öteki Olarak Çocuk ve Kent Planlamada Temsil Sorunsalı*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, İzmir, 2003

DEV- Dünya Engelliler Vakfı, *BM Engelli Hakları Sözleşmesi*, İstanbul

ERGENOĞLU SUNGUR, A., *Mimarlıkta Kapsayıcılık: 'Herkes İçin Tasarım'*, Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, İstanbul, 2013

EYÜBOĞLU, Z., *Kentsel Mekanların Bedensel Engelliler Tarafından Kullanılması*, *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul, 2008

TANDOĞAN, O., *İstanbul'da Çocuk Dostu Kent İçin Açık Alanların Planlama, Tasarım ve Yönetim İlkelerinin Oluşturulması*, *Doktora Tezi*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, İstanbul, 2011.

TBMM, “Çocuk Haklarına Dair Sözleşme”, *TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Raporu*, s.137-160, Ankara, 1994.

T.C. AİLE VE SOSYAL POLİTİKALAR BAKANLIĞI, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, *Engelli Bireylere İlişkin İstatistik Bilgiler*, Ankara, 2013

TÜİK ve ÖZİ, *Türkiye Özürlüler Araştırması 2002*, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı ve T.C. Başbakanlık İdaresi Başkanlığı, Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 2004

UNICEF, *Dünya Çocuklarının Durumu, Engelli Çocuklar*, Ankara, 2013

USLU, A.; SHAKOURI, N., “Engelli Çocuklara Dost Oyun Alanı ve Dış Mekan Tasarımı”, *Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 28(5), s.367-374, Ankara, 2012

İnternet Kaynakları

(URL-1, 2014) http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.532c6660a112c5.40430425, Mart, 2014

(URL-2, 2014) <http://childfriendlycities.org/tr/arastirma/arastirma-belgeleri/>, Nisan, 2014

(URL-3, 2014) http://karsiyaka.bel.tr/dosyalar/images/tamamlanan_projeler/enngelli_oyun_parki/enngelli_oyun_parki1.jpg, Mayıs, 2014.

(URL-4, 2014) <http://www.medyakecioren.com/bu-parkla-keciorende-engeller-kaldirildi.html>, Mayıs, 2014.

(URL-5, 2014) <http://soyouknowbetter.com/2013/02/21/next-life-ambulance-car-into-playground/>, Mart, 2014.

(URL-6, 2014) <http://brooklynsplayground.org/see-other-playgrounds>, Mart, 2014.

(URL-7, 2014) <http://www.playgroundfinder.com/playground.php?playgroundid=1790>, Mart, 2014.

(URL-8, 2014) <http://5-6yas2012-2013istekbarisanaokulu.blogspot.com.tr/2013/05/goztepe-parki-gezimiz.html>, Mayıs, 2014.

AİLE DOSTU KENT (AİDKENT) ve PERFORMANS YÖNETİM SİSTEMİ PROJESİ

Leyla DOĞAN

Bursa Büyükşehir Belediyesi

Öz: Batı dünyası, sosyo- demografik ve ekonomik yapıda hızlı bir değişim içindedir. Değişimle ortaya çıkan problemlere üretilen çözüm önerileri arasında; hedef gruba yönelik mekânsal politika ve stratejilerin geliştirilmesini içeren model önerileri yer almaktadır. Türkiye’de de 2000 yıllardan sonra Batı dünyasında yaşanan değişim yönünde sosyo demografik ve ekonomik yapıda bir dönüşüm yaşanmaktadır. Bunun yanında, iç ve dış göç oranlarındaki artış, kentlerin geldiği çok aktörlü ve karmaşık yapı, artan mekânsal gelişim baskısı yanında yasal düzenlemelerle Büyükşehir Belediyelerinin yetki alanının genişlemesi gibi nedenlerle de karar alma ve kararlara katılım süreçlerini yönetmek, kaynaklar ve kurumlar arasında bütünlüklüğü sağlamak güçleşmiştir. Konunun bilimsel ve uygulamaya yönelik çok boyutlu sorunları farklı taraflarla çözüm üzerinde çalışmasını gerektirmektedir. Bu nedenle Bursa Büyükşehir Belediyesi öncülüğünde üniversiteler, kamu kurumları, sivil toplum örgütleri ve diğer kent kullanıcılarının bir araya gelerek yaşanan değişimin doğru analiz edilerek, kentsel hizmetler ve donatı alanlarının adilce dağıtıldığı, yaşam kalitesi yüksek, erişilebilir bir Bursa’ya ulaşmak için gerçekleştirilecek planlama ve kentin mevcut tecrübelerinden de hareketle yönetimde kent paydaşlarının katılımının sağlandığı bir yapı konusunda çalışmalar başlatılmıştır. Çalışmalar sonucunda “Aile Dostu Kent Planlama” tematik alan olarak belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilirlik 1, sosyo- demografik dönüşüm 2, aile dostu tasarım 3, karar destek sistemleri 4, katılım 5, yönetim 6.

Abstract: Western world’s social, demographic and economic structure is in a rapid change. Among solutions to the problems that arise with those changes, models, including the improvement of spatial policies and strategies for the target groups are taken part in suggestions. In Turkey, after the 2000’s demographic and socio-economic structure transformation towards changes in the Western world is

experiencing .Besides high internal/external migration causing a variety of actors and a social and economic complex structure, increasing urban development pressures at one hand and on the other hand larger responsibility area of Bursa Metropolitan Municipality with the latest legal regulations made it very difficult administration to work in harmony. Academic and practical multi-dimensional problems of the subject require working on solutions by different sides In order to strengthen the economy, protect the environment, quality of life through equally distributed urban services and community facilities, a new approach is needed in which citizens will be able to take part in the decision making process of the city.As a result of the works “Family Friendly Urban Planning” has been defined as the thematic field.

Keywords: .Sustainability 1, social, demographic transformation 2, family friendly design 3, decision support systems 4, participation 5, governance .

GİRİŞ

Son yıllarda özellikle ABD başta olmak üzere ve genel olarak Avrupa’da nüfus yapısı kritik bir dönüşüme doğru gitmekte, nüfus yaşlanmaktadır. Nüfus eğiliminin bu şekilde devam etmesi durumunda 65 yaş ve üstü grubun 2040’lı yıllarda genel nüfusa oranının yüzde 20’leri geçmesi beklenmektedir (WHO, 20007). “Y” kuşak olarak da tanımlanan nüfusun artışının getireceği birçok problem göz önüne alınarak konunun bir takım farklı çözüm önerileri üzerinde artan sayıda çalışma yapılmaktadır. (Hodgson, 2011)

Diğer yandan, kent merkezlerinin mevcut fiziksel yapısı; bedensel aktiviteyi kısıtlayan, doğaya erişimi engelleyen, izolasyona yol açan ve stresi arttırıcı olumsuz şartları obezite ve diğer kronik sağlık problemlerini de tetikleyici rol oynamakta, yönetimlere her geçen gün daha da artan sağlık gideri olarak geri dönmektedir (Li, 2013). Aynı şekilde, çocuklu aileler içinde merkezdeki donatı eksiklikleri, erişim ve çevre problemleri aileleri kent çeperlerinde yer seçmeye yönlendirmiştir. Bu da daha uzun mesafelerle yol, daha fazla yakıt ve zaman harcanması gibi etkilerin yanında, çocuk sahipliği oranında düşüş ve kent merkezinde yalnızlığı ile baş başa kalan yaşlı bireylere yol açmaktadır. Nüfusun bu hızlı değişimi, sosyal boyutlarının yanında ekonomik boyutu ile de yerel ve merkezi idareleri, ailenin koruma ve bakım işlevlerini bürokratik mekanizmalara terk etmesi ile yalnız kalan yaşlı bireyler için sağlık, bakım, erişilebilirlik ve benzeri birçok konularda eskiye göre daha fazla kaynak ayırmak zorunda bırakmaktadır (Warner, 2008 ve 2012). Konun diğer bir ekonomik yönü ise harcamaları ile ekonomiye dinamizm getiren çocuklu ailelerde sahip olunan çocuk sayısının azalması hatta bazı bölgelerde nüfus artış hızının durması ya da kent merkezlerinde yaşayanların yaş ortalamasının artması,

“Sürdürülebilir Kentler” tartışmasını “Toplumsal Sürdürülebilirlik” zemininde ele almaya yönlendirmiştir. Özellikle çocuklu ailelerin varlığı kentlerin canlı organizmalar olarak yaşaması için büyük bir gereklilik olduğu düşüncesi ile çocuklu ailelerin önündeki mekânsal engellerin kaldırılması politikalar geliştirilmesi yönünde çalışmalar başlatılmıştır.(Altunbas, 2004)

Demografik ve sosyal yapıdaki bu değişimlerin ekonomik ve mekânsal problemlerinin çözümü amacı ile konunun etkileşim içinde diğer boyutları ile ele alındığı artan sayıda çalışma yapılmaktadır; çocuk dostu, kadın dostu, yaşlı dostu ve bunların başında daha kapsamlı bir çalışma olarak “Aile Dostu Kent” ve sonrasında “çok nesilli planlama” (multigenerational) çalışmaları gelmektedir. Bu temalar altında sadece hedef kitle değil, yaşlanan nüfusun tüm kuşaklar ile bağlantısının kurulması ve genel olarak ailelerin kentsel mekândaki sorunları üzerinde odaklanılarak çözüm önerileri sunulmaktadır. Aile temalı çalışmalarda ailenin kaybolmaya başlayan bakım, koruma, sosyalleşme imkanı sağlama, üreme, eğitim, boş zamanları değerlendirme gibi işlevlerinin tekrar canlandırılması ve ekonominin itici gücünün kaybedilmemesi amacı ile kentteki yaşam kalitelerinin artırılması yanında geri dönüşüm, kentsel tarım ve enerji verimliliği gibi mekânsal sürdürülebilirlik hedeflerinin sağlanmasını ve toplumsal sürdürülebilirliği destekleyici mekânsal çözümlenmeleri içermektedir.

Ülkemizde ise Batı dünyasında yaşanan toplumsal ve ekonomik değişimlere paralel değişimler yaşansa da aile işlevlerini henüz Batıdaki kadar kaybetmemiştir. Ancak, aileler tarafından yerine getirilemeyen işlevleri yerine getirme görevi bulunan bürokratik mekanizmalar ise henüz yeterince kurumsallaşmadığından bireyler batıya göre daha fazla mağdur olmakta ve kent planlama alanında ise sosyal ve ekonomik boyutlar değerlendirilmemekte, demokratik katılımcı süreçler tam anlamı ile uygulamaya konulamamaktadır. Bu nedenle batıda yürütülen aile dostu kent planlama çalışmalarının ülkemizde daha kapsamlı hazırlanmasına ihtiyaç vardır.

AİLE DOSTU KENT UYGULAMALARI

ABD de “Aile” konseptinin kent planlama ile birlikte ele alındığı en geniş kapsamlı çalışmalardan birisi; 2008 yılı Amerikan Planlama Birliği APA’ nın (American Planning Association) “Aile Dostu Yerleşimler Tasarlamak” başlıklı ulusal kongresidir. Kongre öncesinde ABD nin çeşitli bölgelerinden 1000 kadar planıcı ile Aile dostu yerleşimlerin oluşturulması konusunda engeller, fırsatları tespit etmeye çalışan farkındalık anketi yapılarak,sonuçları kongrede paylaşılmıştır

Kongrede konunun mekânsal, sosyal ve ekonomik boyutları ile ele alınmasından sonra, birçok çalışmalar yapılmış ve yapılmakta olup, konu üzerindeki tartışmalar

halen güncelliğini korumaktadır.(Calvert, 2014 ve DePillis 2014) Kongrede kent- sel mekanın mevcut şartları, kent merkezlerinin yetersiz hizmet sunumları dolayısı ile çocuklu ailelerin merkez dışında yer seçmesi ve merkezde yaşayan nüfusun or- talama yaşının yükselmesi şeklinde kendini göstermekte olduğu, kent çeperlerine yayılma ve banliyöleşmenin çocuklu ailelerin ihtiyaçlarını öncelemediği, toplu taşıma imkanlarının kısıtlılığı yanında aynı zorlukların yaşlı bireyler içinde geçer- liliğinin altı çizilmiştir. Kent merkezlerinde yürünebilirlik, toplu taşıma, uygun fiyatlı konut, donatı alanları, parklar ve sivil katılım için fırsatların yetersizliği üzerinde durularak aile dostu yerleşimlerin oluşturulmasına önem verilmesi ge- rektiği vurgulanmıştır (Israel ve Warner, 2008; Warner 2013).

Daha sonra APA ve Cornel Üniversitesinin birlikte gerçekleştirdiği konu hakkın- daki çalışmalarda çocuklu ailelerin, harcamaları ile yerel ekonomi üzerindeki kat- kıları, geleceğin insan sermayesi ve işgücü olarak da yerinin önemi vurgulanmaktadır. Bu konuda mekânsal ve dolaylı olarak sosyal politikaların des- teklenmesinde plancılara görevler düştüğü; plancıların uzun dönemli ekonomik istikrar için kentsel mekandaki aile dostu fiziki tasarımları teşvik etmesi, hizmet- lerin bütünleştirilmesi, halkın katılımının genişletilmesinin sağlanması gerektiği belirtilmiştir (Warner, 2012, Warner, vd., 2013).

Kentsel mekânda aile dostu tasarımların önemini vurgulamak ve kentte yaşayan her yaş grubu için kentlerin planlanması ve tasarımların düzenlenmesi teşvik etmek amacı ile yapılan diğer bir çalışmada; “Human Life Projesi”dir. Proje, aile dostu temasında belirlenen çok sayıda kritere göre yerleşimlerin sıralamaya tabi tutul- duğu bir karne uygulamasıdır. Kentlerin mevcut durumuna dikkat çekmek ve ai- lelerin ihtiyaçlarına yönelik planlama ve tasarım ihtiyacını ortaya koymak amacı ile yapılan proje kapsamında çevresel, finansal ve toplumsal sürdürülebilirlik temeline dayanan 36 ana kategoride çalışma yapılmıştır. Puanlamada yaş dengesi ve aileyi destekleyici sistemlere ağırlıklı değer verilmiş, ödenebilirlik, işsizlik oranı, aile konutlar, düşük suç oranı, hava ve su kalitesi gibi çevresel faktörler ile müze, alış verişi ve rekreasyon alanlarına erişim de dikkate alınmıştır. Kent yöne- timlerinin talebi ile 50 kadar ABD kenti sıralamaya tabi tutulmuş ancak yaşayanla- rın beklentileri, kent algıları değerlendirilmemiştir. Çalışma sonuçlarına göre; ailelerin ihtiyaçlarına yönelik kentsel bir çevre, erişilebilirlik, aile yapısına uygun konut modelleri, düşük yaşam maliyeti, çocuk ve yaşlı bakım imkânları aileleri kentte tutan en önemli olanaklar olarak belirlenmiştir (Ranville, 2012; 2013a ve 2013b)

Aile dostu kentler oluşturulması konusunda benzer çalışmalar Toronto’da da, To- ronto City Hall tarafından organize edilen arama toplantıları, farkındalık çalışma- ları şeklinde yapılmaktadır (Chief Planners , 2014).

TÜRKİYE VE BURSA ÖRNEĞİ

Ülkemizde ise aile yapısı, hane halkı büyüklüğü, doğum oranları gibi demografik değişimlerin sosyo-ekonomik yapıdaki farklılıkların kentsel mekâna yansıyan tercihlerinde de Batı'daki benzer eğilimleri göstermeye başladığını gözlemlemekteyiz. Ancak, ailenin zayıflayan işlevlerini destekleyici kurumsal kapasite yeterli düzeyde değildir. (Keskin, 2014;Güder, 2014).

Diğer yandan, Türkiye'deki hızlı kentleşmenin yol açtığı problemlerin çözümü, sadece aileyi destekleyici yada tek tek her yaş ve cinsiyetteki bireyleri dikkate alan mekânsal politikaların geliştirilmesi yanında bir dizi yenilikle beraber ele alınması durumunda kapsamlı bir çözüme ulaşılabacaktır. Bu çözümlerin başında katılımcı kent planlama anlayışı gelmektedir. Etkin ve yerinde kararların alınması için planlama süreçlerinin her aşamasının katılımcılıkla yürütülmesi büyük önem taşımaktadır. Yaşanan sorunların çok boyutlu olarak ele alınarak, çözüm üretilmesi için disiplinler arası bir yaklaşım izlenmelidir. Bu amaçla proje ekibi farklı disiplinlerden ve kurumlardan akademisyen ve uygulamacılardan oluşmuştur. Teknolojinin süreçlere entegrasyonu, sosyal medyanın kullanımı amaç ve hedeflere ulaşılmasını kolaylaştıracaktır.

Bursa örneğinde; nüfus değişimleri incelendiğinde, 1990'dan 2000 yılına kadar kırsal (B.Orhan, Keles, Harmancık) hariç, merkez bölgesi hızlı olmak üzere nüfus artışı görülme olup yerini, 2000 sonrasında, Dağ bölgesinde yer alan Büyükorhan, Orhaneli, Harmancık, Keles ilçelerinin nüfusunda görülen hızlı azalma ve merkez ilçelerinde yüksek artışa bırakmıştır.

2000 sonrası için bölgelerin nüfus payları incelendiğinde merkez ilçelerin paylarında "azalarak artış", diğer çevre bölgelerin paylarında ise "azalarak düşüş" görülmektedir. Büyükorhan, Orhaneli, Harmancık, Keles Planlama Bölgesinde azalış oranı da artış halindedir, diğer bir deyişle bu bölgede "yükselen bir ivme" ile nüfus azalışı görülmektedir. (Güvenç,2013)

Bursa Bölgelere Göre Nüfus Dağılımı

	1990	2000	2010	2020	2025	2030
Karacabey-MKP	173.308	178.418	180.641	180.238	183.142	195.377
İnegöl-Yenişehir	178.931	241.393	272.630	258.302	245.665	259.975
Gemlik	78.193	88.472	100.927	116.323	127.828	136.537
Orhangazi-İznik	98.368	113.672	119.542	114.644	112.013	119.034
Merkez	990.907	1,427,439	1,872,947	2,243,012	2,449,528	2,603,171
B.Or-Orh-Har-Kel	83.430	75.746	58.808	39.124	31.347	33.209
Toplam	1,603,137	2,125,140	2,605,495	2,960,558	3,161,359	3,362,220

Bölgelerinin İl Nüfusuna Göre Payları

	1990	2000	2010	2020	2025	2030
Karacabey-MKP	10.81%	8.40%	6.93%	6.09%	5.79%	5.81%
İnegöl-Yenişehir	11.16%	11.36%	10.46%	8.72%	7.77%	7.73%
Gemlik	4.88%	4.16%	3.87%	3.93%	4.04%	4.06%
Orhangazi-İznik	6.14%	5.35%	4.59%	3.87%	3.54%	3.54%
Merkez	61.81%	67.17%	71.88%	75.76%	77.48%	77.42%
B.Or-Orh-Har-Kel	5.20%	3.56%	2.26%	1.32%	0.99%	0.99%

Bölgelerin Nüfus Paylarında Değişim Oranları

	1990-2000	2000-2010	2010-2020	2020-2025	2025-2030
Karacabey-MKP	-2.50%	-1.90%	-1.29%	-0.99%	-0.68%
İnegöl-Yenişehir	-0.18%	-0.82%	-1.80%	-2.29%	-2.77%
Gemlik	-1.57%	-0.72%	0.14%	0.58%	1.01%
Orhangazi-İznik	-1.36%	-1.52%	-1.68%	-1.76%	-1.84%
Merkez	0.83%	0.68%	0.53%	0.45%	0.37%
B.Or-Orh-Har-Kel	-3.71%	-4.47%	-5.21%	-5.58%	-5.95%

Bursa İl genelinde en son yapılan saha araştırma sonuçlarında ise;

- “...anne, baba ve evlenmemiş çocuklardan oluşan çekirdek aile; kırsalda %44,4, kentsel alanda ise %66,5 ile en fazla görülen aile türüdür. Yine çekirdek ailenin bir türü olarak tanımlanan “iki kişilik çekirdek aile”, kırsalda %40,2, kentte ise %18 ile ikinci en fazla görülen aile tipidir. Bu iki aile türünü bir arada düşündüğümüzde hem kırsal alanda hem de kentsel alanda ailelerin %84,5’i çekirdek ailedir. Tek kişilik hane” ise, köylerde %10,3 kentsel alanda %8,2 oranında görülmektedir. Çekirdek aileye büyükanne ve büyükbabanın da eklenmesiyle oluşan, kırsal veya geleneksel geniş aile olarak tanımlanan aile türü hem kırsalda hem de kentte %4,1’li oran ile temsil edilmektedir. Bu aileye evlenmemiş kardeşlerin de eklenmesiyle oluşan aile türüne ise, kırsalda hiç rastlanmazken, kentsel alanda %1’lik bir oranda rastlanmaktadır” (Keskin, 2014)
- Merkez bölgesi ile kırsalın yaşlanmakta olduğu, aile büyüklüğü oranının beklenilenin aksine genel olarak, - kırsal alanda daha fazla olmak üzere – göçle oluşan mahallelerde dahi düşmekte olduğu görülmektedir. (Keskin, 2014). Gelir durumu yükseldikçe, çocuklu ailelerin merkezden, kent çeperlerine doğru yer seçtiği, üniversite çevresindeki yerleşimlerin, gençlerin ve 1-2 kişilik hane halkları tarafından tercih edildiği gözlemlenmektedir. (ÇDP Raporu,2013)¹

¹ Yazının amacı; Bursa İlinde meydana gelen nüfus, sosyal yapı ve diğer boyutların mekanla ilişkilerini ortaya koymak olmayıp, etkin ve yerinde mekânsal politikaların geliştirilebilmesi için çözüm önerileri üzerinde çalışılması olduğundan mevcut durumun analizine detaylı olarak yer verilmemektedir.

Kentteki sosyal ve demografik yapıdaki bu değişimlerin yanında, Mart 2014 yerel seçimlerinden itibaren yasa ve yönetmeliklerde yapılan değişikliklerle kent yönetiminde; katılımcılık, yeni teknolojilerin planlama sistemine entegrasyonu ve benzeri bir dizi konularda yenilikler getirilmiş, “Sürdürülebilir Kalkınma”, “Koruma Kullanma Dengeleri” gibi genel amaçlar belirlenmiştir. Ancak, uygulamaya yönelik açıklamalara yer verilmemiştir.(Resmi Gazete, sayı:29030)

Bursa Büyükşehir Belediyesi olarak 2014 yılı yerel seçimleri ile birlikte Bursa Büyükşehir Belediyesine bağlı belediye sayısı 7 den 17’ e yükselmiş, yetki alanı ise 5 kat artmıştır. Geline nokta gerçekleşen değişimlerin doğru okunması, etkin ve yerinde bir yönetimin gerçekleşebilmesi için konunun bilimsel ve uygulamaya yönelik çok boyutlu sorunları farklı taraflarla çözüm üzerinde çalışılmasını gerektirmektedir. Bu nedenle, Belediye öncülüğünde üniversiteler, kamu kurumları, sivil toplum örgütleri ve diğer kent kullanıcılarının bir araya gelerek yaşanan değişimin doğru analiz edilmesi, kentsel hizmetler ve donatı alanlarının adilce dağıtıldığı, yaşam kalitesi yüksek, erişilebilir bir Bursa’ya ulaşmak için gerçekleştirilecek planlama ve 2011-2012 yıllarında katılımlı süreçle hazırlanan 2030 yılı Bursa 1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı tecrübelerinden de hareketle yönetimde kent paydaşlarının katılımının sağlandığı bir yapı/araç konusunda çalışmalar başlatılmıştır.

2030 yılı Bursa 1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı; ilçe belediye başkanları ve il müdürleri, çalışma grup temsilcileri ve şehir plancıları, sivil toplum kuruluşları, meslek odaları, basın, kent konseyi, ticaret sanayi odalarının katılımı ve 5 üniversite işbirliği ile, araştırmalar, analitik etüd raporları, sektörel mülakatlar, paydaşlarla yapılan görüşmeler, katılımlı toplantı süreçleri ile vizyon; “Doğal ve kültürel zenginliğini koruyan ve yaşatan, sektörel çeşitliliğini insan, çevre ve bilgi odaklı geliştiren ve yöneten, rekabet gücüne sahip, yenilikçi, yaşam kalitesi yüksek, güvenli ve bölgesinde öncü BURSA” olarak belirlenmiş, vizyon doğrultusunda dokuz (9) stratejik eksen, otuz beş (35) hedef, yüz dört (104) stratejinin altında iki yüz kırk beş (245) proje (eylem planı) belirlenmiştir.

Stratejik Eksenler

SE1. Ekosistem Dengesini Koruyarak, Doğal Kaynakların Sürdürülebilir Kullanımının Sağlanması

SE2. Kültür Varlıklarının Bütünlük ve Etkin Korunması ve Koruma-Kullanma Dengesinin Sağlanması

SE3. İl Bütününde Merkezlerarası Dengeli Gelişimin Sağlanması

SE4. Sektörel Çeşitliliğin Geliştirilmesi, Bölgesel Rekabet Gücü Yüksek ve Tüm Sektörlerde Yenilikçi Teknolojiler Kullanan, Bilgi Odaklı, Çevre Dostu, Sürdürülebilir Üretimin Desteklenmesi

SE5. Herkes için Kaliteli Erişilebilirliğin Sağlanması

SE6. Yaşam ve Mekan Kalitesinin Yükseltilmesi ve Sosyal Bütünleşmenin Sağlanması

SE7. Doğal ve Teknolojik Tehlikelere Karşı Risklerin Azaltılması ve Çevre Kirliliğinin Önlenmesi

SE8. Plan Uygulama-İzleme-Denetleme Mekanizmasının Katılımcı ve Demokratik Bir Yönetişim Anlayışıyla Etkinleştirilmesi ve Geliştirilmesi

SE9. Toplumsal/ Kurumsal Kapasitenin ve Sahiplenmenin Arttırılması

Belirlenen stratejik eksen, hedef ve stratejiler doğrultusunda çalıştaylar, halk ve paydaşlarla ön görüşlere devam edilerek bir çok projenin birlikte yürütülmesi yerine her yaş, cinsiyet ve sosyo-kültürel yapıdaki bireyleri dolayısı ile herkesi içeren bir yaklaşım geliştirilmesi amacı ile “Aile Dostu Kent” tematik planlama alanı olarak belirlenmiştir. Aile de yer alan her yaş, cinsiyet, sosyo-ekonomik yapıdaki bireylerin (kadın, erkek, yaşlı, çocuk, engelli vs.) ve ailelerin talep ve ihtiyaçları doğrultusunda kentsel hizmet sunumlarının gerçekleştirilmesi, çeşitlendirilmesi ile kentin sosyal ve fiziki yapısına özgü planlar gerçekleştirilerek, “Herkesin Bursası”na erişilmesi hedeflenmektedir. Aile teması belirli bir aile tanımını kapsamakta olmayıp, yerindeliği, etkileşimi ve çeşitliliği vurgulamak amacı aynı zamanda sosyal entegrasyonun ve toplumsal birlikteliğin en küçük nüvesi ailenin korunması ve desteklenmesi konusunda mekânsal politikaların geliştirilebilmesi nedeni ile tercih edilmiştir. Bu amaçla konu hakkında teknik inceleme ve araştırmalar teşvik edilmiş, kent kullanıcıları ile birebir ve online görüşmeler, anketler, çalıştaylar yapılmış ve yapılmaya devam etmektedir. Proje ekibi, zaman zaman bir araya gelerek yada birebir görüşmelerle ve düzenli olarak haftalık video konferansları ile projenin koordinasyonu sağlamıştır. Böylelikle projeye başlandığı takdirde yapılacak faaliyetlerin ve iletişim araçlarının da küçük çaplı provaları gerçekleştirilmiştir.

- Süreçte uluslararası bir dizi kurum ve kuruluşla birlikte araştırma ve uygulama birimleri ile de görüşmeler yapılmış, Avrupa Birliği JPI programı kapsamında 2. Urban Call çağrısında “Aile Dostu Kent” temasında ortaklık gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda Avrupa’da; Feltre, Faenza, Oslo, Leichesten, Salzburg, Antwerp gibi kentlerdeki uygulamalar incelenmiştir. Daha sonra Büyükşehir Belediyesi adına ABD’de Aile Dostu Kent çalışmaları kapsamında yürütülen “Human Life Proje” koordinatörü Scott Ranville ve Jeniffer Ranville ile; görüşmeler yapılarak, çalıştıkları Aile Dostu Kent İndeksleri (karnesi) hakkında detaylı bilgi ve görüşleri alınmıştır. Çalışmalar, Amerika ve Avrupa ölçeğinde bilgi ve tecrübe paylaşımı yürütülmüş ve yürütülmeye de devam edilmektedir.

KATILIMCI PROJE YÖNETİMİ VE “PYS” TASARIMI

Çalışmanın getirdiği en büyük yenilik ve özgünlük ise demografik, sosyal, ekonomik ve benzeri veriler ile kent kullanıcılarının beklenti ve taleplerinin çok kriterli karar verme yönetimi kullanılarak ortaya koyacak mekânsal performans değerlendirmesi yapacak bir aracın geliştirilmesidir. (Karaca, Camcı ,vd 2013) Geliştirilen analiz aracı, kısaca, Aïdkent Performans Yönetim Sistemi olarak adlandırılmıştır. Çalışmada tüm süreçler paydaşların aktif katkıları ile yürütülecektir.

Kent içinde yer alan farklı sosyal ve ekonomik yapıların -Bursa'daki çeşitlilik diğer kentlere göre daha yüksek oranda gözükmektedir (BBB, 2006)- konut ve yaşam tercihleri farklılaşmakta; kişi başına konut alanı büyüklüğü, ticaret alanı, eğitim alanı, rekreasyon alanı büyüklükleri değişmektedir (Zorlu,2013). Bu nedenle, paydaşların ihtiyaç ve beklentilerinin tespit edilmesi özgün kent planlarının gerçekleştirilmesi için büyük önem taşımaktadır. .

Geliştirilecek araçta kullanılacak performans karnesi metodu, birden fazla performans bileşenin ölçülmesi ve her bir performans ölçüm sonucuna belirli bir ağırlık verilerek özet bir şekilde raporlanmasına dayanmaktadır (Coşkun, 2006;2007) Yerel yönetimlerin performans karnesi stratejik amaçlarına uygun olarak finansal sürdürülebilirlik boyutu, paydaş memnuniyeti boyutu, süreçler boyutu, altyapı ve gelişme boyutu, kamu yararı boyutu veya sosyal fayda boyutu gibi farklı boyutlardan oluşabilir. Yerel yönetimlerin performans yönetim modelinin kurum misyonuna bağlanması gerekir (Kaplan ve Norton, 2004). Performans karnesi finansal ve finansal olmayan ölçütleri tek bir rapor içerisinde dengeli bir şekilde içermektedir. Bu nedenle, kurum performansı ölçülürken performans karnesinin bütün boyutlarındaki performans ölçütlerine dengeli bir ağırlık verilmektedir

Söz konusu, araç sayesinde şimdiye kadar genel amaç olarak kalan; sürdürülebilirlik, yaşam kalitesi, yürünebilirlik, satın alınabilirlik, oyun oynanabilirlik gibi kavramlar oluşturulacak algoritma çerçevesinde “Aile Dostu Tasarımlar” üst başlığı altında formüle edilecek, veriler etkileşim içinde ele alınacaktır. Türkiye günümüzde, tek tek ele alınan ve henüz uygulama alanı bulmamış birçok skorlamanın birlikte, holistik bir yaklaşımla değerlendirilmesi hedeflenmektedir (Calvert, 2014; Özbakır 2011, Çubukçu 2013; Türkoğlu; Şenlier 2013; Kundak, 2013 vd...) Böylece, mevcut durumun hem kent kullanıcıları, hem de karar vericiler için daha görünür ve anlaşılır olması sağlanacaktır. Karar vericiler için farklı düzeylerdeki bilgiye erişim ve bilgi akışının entegrasyonu kolaylaşacaktır. Çalışmanın sürdürülebilirliği açısından araç, kentin diğer uygulamalarında da karar destek aracı olarak kullanılabilir. Böylece, elde edilen veriler doğrultusunda mevcut durumun herkes tarafından okunup, değerlendirilebilmesi ve Bursa'ya özgü kent planlamasının gerçekleştirilebilmesi hedeflenmektedir. Verilecek planlama kararlarının doğru ve yerinde olması ile ortaya çıkacak planların uygulanabilirliği arttırılmış,

aynı zamanda kent kullanıcılarının da yaşadıkları mekana duyarlılıklarını ve kentsel bilinçleri yükselmiş olacaktır.

Bursa Büyükşehir Belediyesi yetki sınırları içerisinde inisiyatif kullanabilecek diğer paydaşlarında geliştirilecek olan AidKent_PYS'nin tasarlanması aşaması başta olmak üzere, mümkün olan tüm AidKent süreçlerine aktif katılım sağlanmalarını amaçlamaktadır. Bu çerçevede ilgili kurum ve STKlar ile görüşmeler yapılarak, kendilerinin de projeye katılma niyetlerini belirten ve projeye gösterdikleri ilgi ve önemi de ifade eden destek mektupları alınmıştır.

AidKent projesine aktif katılım sağlayacak olan STKlar

Sıra	Kurum Adı	İrtibat	Kuruluş Amacı
1	Türkiye Belediyeler Birliği	Gülferm KELEŞ	Türkiye'deki tüm belediyeleri Birlik çatısı altında toplamak. Belediyelerin menfaatlerini korumak ve gelişmelerine yardımcı olmak. Belediyelerin seçilmiş ve atanmış personel ve görevlilerini eğitmek. Belediyelere rehberlik etmek ve belediyeler arasında yardımlaşma ve işbirliğini desteklemek.
2	Marmara Belediyeler Birliği	Ahmet Cihat KAHRAMAN	Yerel yönetimler ve belediyeler arasında işbirliği ve dayanışmayı geliştirerek, yerel yönetimlerin ve demokrasinin güçlenmesi için çalışmak; ülkemizde ve Birliğin üyesi olan belediyelerde, demokratik, katılımcı, saydam, hesap veren, insan hak ve özgürlüklerini esas alan bir yerel yönetim anlayışının yerleşmesi ve yaygınlaşması için çaba göstermektir.
3	Türkiye Aile Platformu	Firdevs TAVUKÇU	Aile konusunda proje ve politikaların oluşturulma sürecinde aktif rol üstlenerek küresel düşünüp, yerel ve özgün çözümler üretmek; başarılı çalışmalarımızı uluslararası düzeye taşıyarak güçlü, sağlıklı aileler ve nesillerin yaşadığı bir dünyaya ulaşmaktır.
4	Türkiye Sağlıklı Kentler Birliği	Murat AR	Yaşanabilir ve sağlıklı şehirler için tüm kentsel ve çevresel konularda eşitsizlikleri azaltmak ve yoksulluk ile mücadele etmek amacıyla üye kentler arasında işbirliğini sağlamak, deneyimlerini paylaşmak ve güç birliği oluşturmak.
5	Bursa Barosu	Eralp ATABEK	19.03.1969 tarih ve 1136 sayılı Avukatlık Kanunu
6	TMMOB Şehir Plancıları Odası Bursa Şubesi	Hakan KARADEMİR	27 Ocak 1954 tarih ve 6235 sayılı Türk Mühendis Ve Mimar Odaları Birliği Kanunu
7	TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası Bursa Şubesi	Kubilay ÖKSÜZ	27 Ocak 1954 tarih ve 6235 sayılı Türk Mühendis Ve Mimar Odaları Birliği Kanunu
8	TMMOB Peyzaj Mimarları Odası Bursa İl Temsilciliği	Necla YÖRÜKLÜ	27 Ocak 1954 tarih ve 6235 sayılı Türk Mühendis Ve Mimar Odaları Birliği Kanunu

ÅİLE DOSTU KENT (AİDKENT) ve PERFORMANS YÖNETİM SİSTEMİ PROJESİ

9	Büyükşehir Belediyesi Kent Konseyi	Enes Battal KESKİN	Kent yaşamında, kent vizyonunun ve hemşerilik bilincinin geliştirilmesi, kentın hak ve hukukunun korunması, sürdürülebilir kalkınma, çevreye duyarlılık, sosyal yardımlaşma ve dayanışma, saydamlık, hesap sorma ve hesap verme, katılım, yönetim ve yerinden yönetim ilkelerini hayata geçirmeye çalışmak.
10	Uluslararası Kadın ve Aile Derneği	Fatma Genç Günay	Kadın ve aile üyelerini ekonomik, sosyal, kültürel ve hukuki statüsünü yükseltmek uluslararası iletişim ağı kurmak
11	Hanımlar Kültür ve Dayanışma Derneği	Hayrünisa KÖKBIYIK	Milli kültür ve geleneklerimize uygun gelişmelerine ve aralarında maddi ve manevi dayanışmayı temin etmek. Uluslararası ortak çalışmalar yapmak
12	Enerji Verimliliği Derneği	Canpolat ÇAKAL	Enerjinin etkin ve verimli kullanılabilmesi için farkındalık oluşturmak, ayrıca bilimsel ve teknik araştırmalar yaptırmak ve sonuçlarını kamu kuruluşları ve vatandaşlar ile paylaşarak verimliliği arttırmaktır.
13	Bursa Bisiklet ve doğayı Sevenler Derneği	Ertan AYÇETİN	Sportif faaliyetlerde bulunmak, spor yapmalarını teşvik ederek çocukların ve gençlerin kötü alışkanlıklar edinmelerini önlemek bu konuda çalışma yapan kişi ve kuruluşlara destek vermek
14	Mor Salkım Kadın Dayanışma Derneği	Dilek ÜZÜMCÜLER	Kadını cinsiyetinden dolayı ezilmişliği mahkum eden ekonomik ve toplumsal engellerin, geleneklerin değer yargılarının dönüştürülmesi için mücadele etmek, kadın erkek eşitliğinin sağlanması konusunda çalışmalar yapmak
15	Sosyal Politikalar Merkezi Derneği	Neslişah Erbey KUŞKU	Sosyal Politikalar üreten ve sosyal politikaların muhatabı olan tüm kamu kurum ve kuruluşlarının, yerel yönetimlerin, ilgili STKların idari ve hukuki problemlerine çözüm üretmek, eğitim hizmeti sunmak, yeni projeler üretmek
16	Aile Akademisi Derneği	Yasin Kuruçay	Ailenin yaşadığı sorunları ve bu sorunların kaynaklarını doğru bir şekilde tespit etmek, destek projeleri ve uygulamalı eğitimlere rehberlik edecektir.
17	Nilüfer Hatun Aile Kültür Sanat Eğitim Derneği	Hacer SAYTÜRK	Aile konusunda proje ve politikaların oluşturulma sürecinde aktif rol üstlenerek küresel düşünüp, yerel ve özgün çözümler üretmek; başarılı çalışmalarımızı uluslararası düzeye taşımak
18	Hidayet Eğitim Sağlık Kardeşlik Vakfı	Semiha YILMAZ	Eğitim öğretim faaliyetleri yürütmek, fakir ve ihtiyaç sahibi ailelere maddi ve manevi destek, toplumsal barış ve huzur ve kardeşlik ortamının sağlanmasına destek vermek
19	Sosyal Yasama Ve Eğitime Katkı Derneği	Zülfikar AKAR	Uluslararası alandan (enerji Verimliliği vs konularında) eğitim çalışmalarını yürütmek
20	Birlik Vakfı Bursa Şubesi	Hatice KILIÇ	İnsanımızın vatansever, kültürlü, ilmi seviyesi yüksek, çağdaş bilim ve teknolojik bilgilere sahip birer şahsiyet olmalarını sağlamak
21	HuDer Hukuki Araştırmalar Derneği	Zekeriya BİRKAN	Hukuki Araştırmalar yapmak
22	Femin & Art Uluslararası Kadın Sanatçılar Der. Bursa Şub.	Mükerrerem TURHAN	Sanatı halk içinde yaygın hale getirmek, sevdirmek, sanat eserleri üretmeleri için ortam hazırlamak, yol göstermek, eğitim hizmetleri vermek, katılımcıların bu alanlarda etkin bir biçimde yer alabilmeleri için çalışmak

Projeye Aktif Katılım Sağlayacak Olan Kurumlar

Sıra	Kurum Adı	İrtibat	Kuruluş Amacı
1	Bursa İl Çevre ve Şehircilik Müdürlüğü	Suad Çiğdem SOLAY	17.08.20011 tarih ve 644 sayılı Kanun Hükmünde Kararname
2	Bursa İl Aile ve Sosyal Politikalar Müdürlüğü	Muzaffer TAŞDEMİR	3.6.2011 tarih ve 633 sayılı Kararname
3	Bursa Eskişehir Bilecik Kalkınma Ajansı	Feyza YAPAR	25.01.2006 tarih ve 5449 sayılı Kanun
4	Osmangazi Belediyesi	Mürvet YAMAN /Esin KARAHAN	3.7.2005 tarih ve 5393 Sayılı Belediye Kanunu
5	Yıldırım Belediyesi	Dilek KAYA	3.7.2005 tarih ve 5393 Sayılı Belediye Kanunu
6	Nilüfer Belediyesi	Selman TUZCU	3.7.2005 tarih ve 5393 Sayılı Belediye Kanunu
7	Bursa İl Milli Eğitim Müdürlüğü	Ensar MANAV Md.V.	30.04.1992 tarih ve 3797 sayılı Kanun
8	Türkiye İstatistik Kurumu Bursa Bölge Müdürlüğü	Emre CİHAN	10.11.2005 tarih ve 5429 sayılı Kanun
9	Bursa Altyapı ve Kentsel Dönüşüm Müdürlüğü	Bayram OKUMUŞ	06/05/2012 tarih ve 6306 sayılı Kanun
10	Bursa Gençlik Hizmetleri ve Spor İl Müdürlüğü	Mesut DURAN	21.05.1986 tarih ve 3289 sayılı Kanun
11	Bursa İl Emniyet Müdürlüğü	Yaşar KAPLAN	04.06.1937 tarih ve 3201 sayılı Kanun

Mevcut durumun doğru tespit edilmesi amacı ile yasa ve yönetmeliklerde yer alan değerlendirme kriterlerinin dışında yeni kriterlerin (mesela aile büyüklüğü, çocuk sayısı, evlilik oranı, ortalama yaş, günlük rutin kullanılan donatı alanlarına erişilebilirlik, işsizlik oranı, suç oranı, yaşam maliyeti, konutların satın alma birliği, gibi), sosyal boyutların ve çevresel faktörlerin (mesela hava kirliliği, gürültü seviyesi, vs gibi) birbiri ile etkileşim içinde kentin sosyo-ekonomik, çevresel ve mekânsal analizlerinde kullanılacaktır.

Önerilen Bursa Aile Dostu Kent Performans Yönetim Sisteminde; farklı veri kaynaklarından elde edilen dinamik ve statik bilginin entegrasyonu, birbiri ile ilişkilendirilmesi ve bütüncül faydayı hedef alan çözüm araştırması yapılacaktır (Kaya ve Aral, 2000; Toksöz, 2008; Kubalı, 1998). Burada amaç, sadece bir tematik faydaya odaklı olarak maksimum verimi elde etmek değil, diğer kentsel unsurlarında faydasını maksimize etmektir. Bu tür bütüncül bir kent yönetim aracının gerçek yö-

netim sistemine entegre edilmesi sadece ülkemiz için değil dünya çapında özgün olarak kabul görebilecek bir uygulama yöntemidir.

AidKent periyodik olarak güncellenebilecek bir dinamik yapıda bir ara yüze sahip bir veri işleme sistemi şeklinde de düşünülebilir. Bu sistem ile araştırılan kent yapısının (burada mahalleler hedef grubumuz olacaktır) zayıf ve güçlü yanlarının bütüncül bir yaklaşımla ölçülebilmesine imkan sağlanacaktır. Karnenin temel özelliği belediyenin hizmet sunumları ile mevcut durumun performans değerleri arasında bağlantıyı ön plana çıkarabilecek kabiliyette olmasıdır. Tespit edilen mevcut durum performansına göre kurumun kısa dönemli kararları ile uzun dönemli kararları arasında bir denge unsuru olması ve köprü oluşturması hedeflenmektedir. Diğer yandan, mahallelerdeki karne değerlerinin kentte yaşayanlarla paylaşarak yaşadıkları mekana bütüncül bir perspektiften bakmaları ile yaşadıkları yere farkındalıklarının gelişmesi katılımcı bir yaklaşımla sağlanacaktır. AidKent_PYS ile kentin imkanları, kentlilerin ihtiyaçları, belediyenin kaynakları, kurum içi karar alma ve uygulama süreçleri ile diğer kentsel mekan kullanıcıları arasındaki bağ ortaya konmaya çalışılacaktır. Mevcut durum ve sunulması düşünülen hizmetlerin karşılaştırılarak kararların etkinliği ve verimliliğinin tespit edilmesi, ihtiyaçlara yönelik, bütüncül bir anlayışı içeren yaklaşımın uygulanması sağlanacaktır.

Araştırma Metodolojisi: Projenin yürütülmesi sürecinde klasik veri madenciliği yöntemlerinin yanı sıra bire bir hikayeler ve deneyimleri örnekleme, anket yoluyla veri toplama, yenilikçi bilgi toplama (mesela crowdsourcing yöntemi) gibi özgün yöntemler de kullanılacaktır. AidKent_PYS statik bir hesap prensibi ile değil, dinamik, gelişebilen, adapte olabilen ve ayarlanabilen bir model yardımıyla oluşturulacaktır. Sonrasında halkın ve ilgili tüm kişilerin rahatça bilgiye ulaşabilmeleri için açık ve dijital bir ortamdan yayımlanacaktır.

Çalışmada; öncelikle mahalle ölçeğinde, kenttin mevcut durumunun tespiti, kent kullanıcılarının beklentileri, ihtiyaç analizleri yönünde çalışmalar yapılacaktır. Analiz çalışmalarında daha önce dikkate alınmayan mahalle ölçeğinde yaş grupları, aile büyüklüğü, sosyo-ekonomik yapı, yaşam kalitesi, satın alabilme, şiddet gibi kriterler değerlendirmeye alınacaktır. Kriterlerin tespiti ve verilerin toplanması, planlama ve tasarım aşamalarında katılımcı süreçler işletilecek olup, bilgi iletişim teknolojilerinden yararlanılacak, yeni veri kaynakları (sosyal ağlar, crowdsourcing; kalabalık veri madenciliği gibi teknikler) kullanılacaktır. Böylece katılımcılığın genişletilmesi daha geniş bir tabana yayılması ile örgütlü olmayan yapıların ve diğer kent kullanıcılarının (kente yeni gelenler, çocuklar, turistler, tüccarlar vs.) karar süreçlerine katılımı, hem de karar vericilere de daha geniş bir alandan verilerin gitmesi bilgi işlem teknolojileri desteği ile daha kolay gerçekleştirilecektir.

Pilot alanda uygulanacak Aile Dostu Kent Planlama çalışması; farklı yaş, cinsiyet, sosyo-ekonomik yapılarda yer alan kent kullanıcıları ile yeni katılımcı modeller işletilerek adil ve demokratik kent yönetiminin ve planlamanın gerçekleştirilmesi, ayrıca, diğer yerel yönetimlere öncü olunması beklenmektedir.

Sunulan tematik kent planlama çalışması ve içeriğinde yer alan çok kriterli karar destek aracı henüz uygulama aşamasına geçilmemiştir. Çalışmanın, sonuçları elde edilmeden kamuoyuyla çalışmanın paylaşılmasının nedeni; ulusal düzeydeki uzman katılımcıların yer aldığı bir platformda konunun paylaşılması ve tartışılmasının çalışmaya katkı sağlayacağı ve yerel yönetim öncülüğünde gerçekleştirilecek olan bu çalışmanın sonrasında da izleme ve değerlendirilmesini kolaylaştıracağı düşüncesidir. Kentler hepimizindir.

SONUÇ

Sonuç olarak dünyada ve ülkemizde yaşanan demografik, sosyal, kültürel ve teknolojik gelişmeler toplumsal yapı üzerinde olduğu kadar kentsel mekan üzerinde de yeni politikaların geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Ülkemizde 80'li yıllar sonrasında yaşanan hızlı değişim özelde aile fertlerinin, genelde ise kent kullanıcılarının mutluluk ve yaşam kalitesini düşürmüştür. Yenilenen ve hızla büyüyen kentlerimiz için yeni aile dostu yaşam modellerine ve iyi kent uygulamalarına ihtiyaç vardır. Bu ve benzeri yaklaşım ve uygulama odakları ile gelecek nesiller için daha ideal ve yaşanabilir yaşam alanları oluşturulabilecektir. Yerel yönetim olarak başlatılan "Aile Dostu Kent Planlama" çalışması, bu konudaki boşlukları doldurmaya aday bir çalışmadır. Toplumda yer alan her yaş, cinsiyet, sosyal ve etnik yapıdaki bireylerin ve ailelerin beklenti ve ihtiyaçları doğrultusunda, aynı zamanda sosyal ve mekânsal entegrasyonu teşvik eden şehir planlamanın gerçekleşmesi hedeflenmektedir. Diğer yandan, çalışma kapsamında; karar üretme süreçlerinde yeni nesil karar araçlarının kullanılması, planlamanın her aşamasında kent kullanıcılarının katılımı ve kararların birlikte üretilmesi etkin ve yerinde kentsel hizmet sunumlarının yanında, toplumsal ve mekânsal düzeyde istenmeyen çözümlerin de önüne geçebilecektir. Ayrıca, proje kapsamında merkezi hükümet tarafından getirilen yenilikler ve hukuksal düzenlemelere yerinde çözümler üretme çabası, disiplinler ve kurumlar arası çözüm üretme girişimi ile Bursa Büyükşehir Belediyesi örnek bir çalışma sergilemiştir.

TEŞEKKÜR

Bu çalışma disiplinler arası çalışmanın, akademisyen ve uygulamacıların işbirliğinin en güzel örneğini vermiştir. Bu nedenle çalışmada büyük katkısı olan Doç. Dr. Ferhat Karaca²'ya, Doç. Dr. Fatih Camcı³'ya, Doç. Dr. Derya Altunbaş⁴'a ve Doç. Dr. Ali Coşkun⁵'a teşekkürlerimi borç bilirim.

Yerel bir yönetim olarak çalışmanın gerçekleştirilmesinde emek ve desteklerini esirgemeyen en başta Büyükşehir Belediye Başkanı Sayın Recep Altepe'ye, Genel Sekreter Yardımcımız Bayram Vardar'a, İmar ve Şehircilik Daire Başkanı Murat Uşun'a, Şehir Planlama Şube Müdürü Ayşe Işık'a teşekkürlerimi sunarım.

KAYNAKÇA

Altunbaş,D. Uluslar arası Sürdürülebilir Kalkınma Ekseninde Türkiye'deki Kurumsal Değişimlere Bir Bakış, YBD 2004, s. 103.

Bursa Büyükşehir Belediyesi, (2006), "Bursa'da Kent kültürü ve Kentlilik Bilinç Araştırması",Bursa

Bursa Büyükşehir Belediyesi, (2011) "2030 Yılı 1/100.000 ölçekli Stratejik Plan Raporu"İmar ve Şehircilik Dairesi Başkanlığı, Bursa

Calvert, B. (2014), *How Families Can Benefit the Planning and Design of Cities, Planetizen,ABD* (<http://www.planetizen.com/node/71047,11.09.2014>)

Coşkun, A. 2006. "STK'ların stratejik performans yönetiminde yeni bir yaklaşım: Performans karnesi". *Sivil Toplum*, 4 (15), 103-117

Coşkun, A. 2007. "Stratejik Performans Yönetimi ve Performans Karnesi", *Literatür Yayıncılık*, İstanbul.

Cundy, A.B., Bardos, R.P., Church, A., vd., 2013. "Developing principles of sustainability and stakeholder engagement for "gentle" remediation approaches: The European context", *Journal of Environmental Management*, 129, 283-291.

Çubuçu, E., 2013. "Sürdürülebilir Ulaşımın Teşvikinde Kentsel Tasarım Uygulamalarının Rolü", *TMMOB 2. İzmir Kent Sempozyumu*, İzmir

2 Fatih Üniversitesi,Mühendislik Fak. , Çevre Müh. Bölümü

3 Uluslararası Antalya Üniversitesi Mühendislik Fak. ,Endüstri Müh. Bölümü

4 Ardahan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fak.

5 Fatih Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fak., İşletme Bölümü

DePillis, L.(2014), “*It’s Hard To Build Cities For Kids. But Do They Really Need Them?*” The Washington Post, ABD

(<http://www.washingtonpost.com/news/storyline/wp/2014/08/19/its-hard-to-build-cities-for-kids-but-do-they-really-need-them/>,11.09.2014)

Güder,G., 2014. “*Demografik Dönüşüm Aile ve Kalkınma*”, Kalkınma Bakanlığı İstihdam ve Çalışma Hayatı Daire Başkanlığı) http://www3.kalkinma.gov.tr/DocObjects/view/14756/Demografik_D%C3%B6n%C3%BC%C5%9F%C3%BCm,_Aile_ve_Kalk%C4%B1nma.pdf,11.09.2014)

Hammond, D., (2014), “*Playful City USA Leaders Summit*” Chicago, (http://summit.playfulcityusa.com/live?utm_content=buffer47876&utm_medium=social&utm_source=twitter.com&utm_campaign=buffer)

Israel E., Warner M., (2008) “*Planning Family Friendly Communities Survey Results*”, APA 2008 National Planning Conference Presentation, Las Vegas,(<https://www.planning.org/pas/memo/open/nov2008/>, 22.08.2014)

Israel E., Warner M., (2008) “*Planning For Family Friendly Communities*”, APA,ABD.

(<https://www.planning.org/pas/memo/open/nov2008/>), 22.08.2014)

Hudson,K., (2011) “*Multigenerational Planning*”, American Planning Association (APA), ABD,

<http://www.aarp.org/content/dam/aarp/livable-communities/learn/planning/Multigenerational-Planning-2011-AARP.pdf,05.09.2014>)

Karaca, F., Camci, F., Raven, P.G., 2013. “City blood: A visionary infrastructure solution for household energy provision through water distribution networks”, Energy, 61, 98-107.

Karaca, F., Camci, F., Raven, P.G., 2013. “City blood: A visionary infrastructure solution for household energy provision through water distribution networks”, Energy, 61, 98-107.

Kaya, S., Aral, C.S., 2000. “Performans bilgisine yönelik iyi uygulama prensipleri” Sayıştay Araştırma İnceleme Çeviri Dizisi, 1-69.

Keskin,B.E. (2014) “*Kentleşme Sürecinde Ailenin Değişimi: Bursa’da Bir Alan Araştırması*”, Basılmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniv. Sos. Bil. Enst., Bursa

Kubalı, D., 1998. “Performans Denetimi Kavram İlkeler, Metodoloji ve Uygulamalar”, Sayıştay Cumhuriyetin 75. Yıldönümü Dizisi, Ankara.

Kundak, S., 2013 “Kentsel Güvenlik Ve Emniyet”, 25. Uluslararası Yapı Yaşam Fuar ve Kongresi , TMMOB Bursa Mimarlar Odası Yayınları,b331 – 336, Bursa

Li, X., (2013). “*Reconnecting Planning to Health: The Multigenerational Approach.*” Issue Brief. Ithaca, NY: Department of City and Regional Planning, Cornell University, (<http://cms.mildredwarner.org/p/173>, 08.08.2014)

Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği, (2014), “*Resmi Gazete*”,29030, 14.06.2014

Özbakır, A., Hamamcıoğlu,C, (2011). “*Metropolitan Alanda Düşük Karbon Sahlımlı Kırsal Yerleşmeler İçin Yeşil Yerleşim Değerlendirme Parametrelerine Dayalı Ulaşım Analizi: Beykoz - Akbaba Köyü*”, Herkes İçin Kent Herkes İçin Planlama, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayınları.

Ranville S.,Ranville J., 2012, “*Scorecard Input to Comprehensive Plan Update in Littleton*”, Humanlife Project, (http://www.humanlifeproject.com/Toolkit/ScorecardToCompPlan_Littleton.pdf, 05.02.2014)

Ranville, J. 2013, “*Reshaping Cities 2+* ”, *Importance of families being in the city with an introduction to family friendly city scorecards*”,Ecocity, ABD. (<http://www.ecocitybuilders.org/wp-content/uploads/2013/09/Ranville-including.pdf>, 12.012.2013)

Ranville, S., Ranville, J., 2013. “*Go Big: Family Friendly Cities: Scorecard Ranking for Top 50 Largest U.S. Cities*” - Overview of the family-friendly City Scorecard and results for 50 U.S. cities Urban Planning and Economic Development Magazine,Issue 6, 41-44, (<http://www.journalofcitydevelopment.com/#!family-friendly-score-card/c1tza>, 11.09.2014)

Şenlier, N, Yıldız R.,Salihoğlu, T., 2013. “Farklı Konut Yerleşim Dokularında Yaşanabilirlik” ,25. Uluslararası Yapı Yaşam Fuar ve Kongresi , TMMOB Bursa Mimarlar Odası Yayınları, Bursa.

Toksöz, F. ,2008. “İyi Yönetişim El Kitabı”, TESEV yayınları, İstanbul.

Toronto City Hall Round Table Meeting, (2014)
(<http://www1.toronto.ca/City%20Of%20Toronto/City%20Planning/Home/Files/pdf/A/Agenda%20-%20april%202014.pdf> , 05.05.2014)

Türkoğlu, H, Bölen, F.,2012, “1/100000 Ölçekli Bursa İl Çevre Düzeni Planı Konut Ve Sosyal Donatılar Sektörü Yaşam Kalitesi Anketi Değerlendirme Raporu” sf:271

Türkoğlu, H, Bölen, F.,2013, “Bursa’da Kentsel Yaşam Kalitesinin Ölçülmesi”, 25. Uluslararası Yapı Yaşam Fuar ve Kongresi , TMMOB Bursa Mimarlar Odası Yayınları, Bursa.

Warner E., (2013), *Planning for Family Friendly Communities: Motivators, Barriers and Benefits*, Cornell University, and Joseph Rukus, University of Florida, ABD. (<http://s3.amazonaws.com/mildredwarner.org/attachments/000/000/313/original/b483a0b756ec23695c5cd66f77f411c3>, 07.08.2014)

Warner, M.E., Dunn, D., Li, X., Madfis, H., 2013. “*Planning for Multigenerational Communities*” Department of City and Regional Planning Cornell University press. 1-5.

World Health Organization (WHO), (2007). “*Global Age-friendly Cities: A Guide*” ([www.who.int/aging/publications/Global age friendly cities Guide English.pdf](http://www.who.int/aging/publications/Global_age_friendly_cities_Guide_English.pdf), 08.08.2014)

Zorlu, F. (2013) “Türkiye’de 2000 Yılı Sonrası Makro-Demografik ve Sosyal Değişimi Okumak”, KBAM. Sempozyum Kitabı, Mersin .

BOŞ ZAMAN AKTİVİTELERİNDEKİ DEĞİŞİMİN KENTSEL YAŞAM KALİTESİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Araş. Gör. **Tayfun SALİHOĞLU**
GYTE, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Prof. Dr. **Handan TÜRKÖĞLU**
İTÜ, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

ÖZET

Kentsel ve sosyal sorunları çözmeye yönelik olarak 20. yüzyılın başlarında güzel şehir ve rekreasyon hareketleri gibi çözümler üretilse de, ekonomik büyümenin bu sorunların kendiliğinden çözülmesini sağlayacağına olan inanç 1960'lı yıllardaki sosyal göstergeler hareketine kadar devam etmiştir. Çok çeşitli boyutlara sahip kent yaşantısının yalnızca ekonomik büyüme ile iyi edilemeyeceğinin anlaşılması ile yaşam kalitesi kavramı gelişmiştir. Kentin; konut, çalışma alanları, ulaşım - erişilebilirlik, sosyal donatılar, kamu hizmetleri, ekonomi gibi çeşitli bileşenlerindeki kaliteler bütünü olarak somutlaşan kentsel yaşam kalitesi içinde, boş zaman, önemli bir yer tutmaktadır.

Endüstri Devrimi yıllarında ortaya çıkan işçi hareketleri ve sendikalaşma süreçleri sonrasında ücretli izin hakkı elde edilmiş, gündelik yaşantıyı “üç sekiz” kuralına göre kullanmayı düzenleyen zaman kullanım modeli benimsenmiş ve çalışma yaşamı ile boş vakit ayırımı ortaya çıkmıştır. Bu ayırımın ortaya çıkışından günümüze değin; teknolojik gelişmeler, emek - sermaye mücadeleleri, ekonomik krizler, küreselleşme gibi bir yığın faktörün etkisiyle çalışma saatlerinde azalma, kişi başına gelirden ve boş zaman miktarında kayda değer bir artış yaşanmış / yaşanmaya devam etmektedir. Kentlinin çalışma, uyuma ve zorunlu faaliyetleri için harcadığı zamanlar dışında kalan vaktinin giderek artıyor olması, bu zaman dilimini ve bu zaman diliminde yapılması muhtemel aktivitelere verilen önemi arttırmıştır. Boş zamanlar ve bu zamanların değerlendirildiği kentsel mekanlar ile ilgili “tüketim

toplumu” perspektifinden haklı eleştiriler bulunsa da; -tarihin farklı evrelerinde içerik ve anlamı farklılaşmakla birlikte- boş vakitlerin kentli yaşamının kalitesine önemli oranda katkı sağladığı bilinmektedir. İnsanın; deneyim, tanınma, kimlik sahibi olma, rahatlama, stresten uzaklaşma, başkaları ve çevre üzerinde kontrol sahibi olma, güvenlik, sosyal etkileşim, zihinsel aktivite, yaratıcılık, paylaşım ve fiziksel aktivite gibi çok çeşitli ihtiyaçları, boş vakitlerin yaşam kalitesine katkısında belirleyici unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Bu ihtiyaçlarını karşılamak için boş zamanlarını çeşitli faaliyetler ile değerlendirmeye karar veren birey; kişisel gelişim ve kendini gerçekleştirme, aile bütünlüğünün korunması, kültürel farkındalığın gelişmesi, yeni sosyal deneyimler ve bütünleşme, stresten ve hastalıklardan uzak sağlıklı bir yaşam, doğa ve çevre hakkında bilgi sahibi olma, estetik, yaratıcılık ve özgürlük hissini gelişmesi ve kişisel tatmin gibi birçok fayda elde etmektedir.

Birey ve topluma çok çeşitli faydaları bulunması nedeniyle uzun yıllar sosyal politikanın önemli bir aracı olan, kentlerin arazi kullanımında sosyal donatı alanları olarak yer bulan boş zaman değerlendirme mekanları, yaşamakta olan post-endüstriyel dönüşüm süreci ile birlikte neoliberal kentteki potansiyel tüketim mekanları olarak görülüp ekonomik politikaların aparatlarına dönüşmeye başlamışlardır. Üretimin metropollerden çıkması ile birlikte, özellikle kent merkezinde yer alan eğlence ve boş zaman değerlendirme mekanları, kentlinin kullanımına sunulan donatılar olmaktan çıkmış, turistleri ve yaratıcı beyinleri çekmek için kullanılan kent ekonomisinin ticarileşmiş varlıkları haline gelmişlerdir. Boş zaman değerlendirme mekanlarına politik açıdan bakışta yaşanan bu değişim, çok çeşitli işlevleri içeren bu mekanların sunumuyla ilgili yerel yönetimlerin tercihlerinde de kendini göstermektedir. Kamusal bir park yerine bir alışveriş merkezinin kentliye boş zaman değerlendirme mekanı olarak sunulmasının nedeni de bu olsa gerek.

Özellikle ülkemiz pratiğinde, yaşam kalitesi konusunun neoliberal politikaların yükselişi ile eş zamanlı biçimde önem kazanması, kavram açısından büyük bir şanssızlıktır. Ruhunda tüm kentliler için, sosyal ve mekansal adalet, fiziksel ve sosyal erişilebilirlik, yerelin özelliklerini yansıtmaya, katılım, ihtiyaçlara cevap verebilme gibi özellikler taşıyan bu kavramın, gittikçe kamusalıktan uzaklaşan yeni kentsel politikaların ve mekan sunumlarının reklam ve pazarlama aracı olarak kullanıldığı problemli bir dönem yaşanmaktadır. Uzun yıllardır çok çeşitli göstergeler üretilerek somutlaştırılabilmesi için harcanan çabalara karşın birçok kentsel politika belgesinde ve özel sektörün yatırım lansmanlarında kavramın içinin boşaltılarak kullanılıyor olması, bu konuda daha fazla çalışmaya ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir.

2010 Avrupa Kültür Başkenti, 2012 Avrupa Spor Başkenti, 2020 Olimpiyat Oyunları Adaylığı Hazırlıkları gibi son yıllarda gerçekleştirilen çok sayıda büyük ölçekli faaliyete karşın, 2013 yılı Dünya Kültür Raporu'nda 21 dünya metropolü ile karşılaştırmalı biçimde sunulan veriler göstermektedir ki İstanbul'daki kültür mirası kategorisi dışındaki boş zaman değerlendirme mekanları (kültür, sanat ve yeşil alanlar) nicelik ve kullanım açısından diğer kentlerin gerisindedir. Aynı zamanda, bu raporda yer alan boş zaman mekanlarına ait veriler, ülkemiz kentleri için belirlenmiş planlama norm ve standartları açısından İstanbul'daki yetersizlikleri de ortaya koymaktadır. Boş zaman mekanlarının arazi kullanımındaki payı, dağılımı, erişilebilirliği ve kalitesi konusundaki bu yetersizlikler, finans ve hizmetlerde atılımlar yaparak bir "dünya kenti" olma vizyonuna sahip İstanbul için çözülmesi gereken önemli bir sorunun varlığını işaret etmektedir.

Yapılan her yatırımın kentsel yaşam kalitesini yükseltme amacını reklamlarına taşıdığı İstanbul kentinde, boş zaman değerlendirme mekanları kentteki yaşam kalitesinin yükseltilmesinde gerçekte nasıl ve ne ölçüde rol oynamaktadır? Bu bildiride bu soruyu derinlemesine araştırmak için İstanbul için geliştirilmiş bir araştırma yöntemi önerisi sunulmuştur.

Kurgulanan çalışma, spor, yeşil alan, kültür, sanat, alışveriş ve yeme içme mekanları olarak kategorize edilen İstanbul'daki boş zaman değerlendirme mekanlarıyla ilgili nicel değerlerin metropol içerisinde nasıl bir yapı sergiledikleriyle ilgili analizlerin yanında, boş zaman değerlendirme mekanlarının mevcut durumunun kentteki yaşam kalitesini hangi düzeyde ve nasıl etkilediği, boş zaman değerlendirme mekanları ile kentsel yaşam kalitesi ilişkisinin İstanbul'un çeşitli noktalarında nasıl farklılaştığı, hangi boş vakit değerlendirme mekanlarının toplumun hangi kesimlerince ne düzeyde kullanıldığı ve algılandığı gibi konularda İstanbul özelinde eksik olan niteliksel değerlendirmeleri de içermektedir.

Çalışmada, İstanbul'daki boş zaman ile kentsel yaşam kalitesi arasındaki ilişkiyi somutlaştırmak için değişkenler tanımlanmıştır. Araştırılan ilişkide bağımlı değişken, kentsel yaşam kalitesinden memnuniyettir. Bağımsız değişkenler; ise boş zaman göstergeleri, kentsel kalite göstergeleri, yaşamın diğer boyutlarından memnuniyet ve bireysel / hane halkına özgü özelliklerdir. Çalışmadaki her bir bağımsız değişken, konuyla ilgili literatürlerde üzerinde durulan çok sayıda faktör ile temsil edilmektedir. Değişkenlerin birbirleriyle ilişkileri belirlenmiş, bu değişkenleri oluşturan olası faktörlerin hangi tür (nesnel-özel) ve mekansal ölçekteki veri ile ölçülecekleri ve kullanılacak ölçme araçlarından örnekler tanımlanmıştır. Teorik arka plana referansla sunulan araştırma modelinin, ilerleyen dönemde saha araştırmaları yapılacak ve sonuçlar aktarılacaktır.

1. BOŞ ZAMAN KAVRAMI VE TARİHSEL GELİŞİMİ

En genel tanımıyla; çalışma saatleri dışında geçirilen vakitler, boş zaman (leisure); bu zaman dilimlerinde gerçekleştirilen aktiviteler ise boş zaman aktiviteleri olarak adlandırılmaktadır. Oxford İngilizce Sözlüğü'nde kavram için; “zamanın keyifli aktiviteler için kullanımı” şeklinde bir tanım bulunmaktadır (<http://oxforddictionaries.com>).

Boş zaman (leisure) sözcüğü, zihinde çok çeşitli düşünce, simge ve kavramlar uyandırmaktadır. Zaman, aktivite ya da insan zihninin anlık durumu (a state of mind) olarak değerlendirilerek farklı alanlarda çalışılmaktadır (Parr ve Lashua, 2004). Martin ve Mason (2003); ücretli bir iş ve zorunlu aktiviteler (uyumak, yemek yemek, kişisel bakımı ailevi sorumluluklar vb.) ile geçirilen zaman dışındaki zamanlara vurgu yapmakta ve haftalık ve yıllık tatiller ile emeklilik dönemini boş zamana örnek olarak vermektedir.

Boş zamanın bir aktivite ile değerlendirilmesi, başka bir deyişle mekansal boyutu, rekreasyon kavramını gündeme getirmektedir. Her ne kadar planlama disiplininde “rekreasyon” denildiğinde genellikle yeşil alanlar, parklar vb. açık kamusal mekanlar akla gelse de, kelime anlamı boş vakitlerin çeşitli aktiviteler ile değerlendirilmesidir (Karaküçük ve Gürbüz, 2007). Yani; tiyatro , sinema, spor müsabakası seyretmek, dışarıda yeme - içme, alışveriş merkezlerinde vakit geçirme, spor ve piknik yapmak gibi aktivitelerin bütünü rekreasyon aktivitesidir. Kent planlamada, bu aktivitelerin her biri için ayrı birer tanım / gösterim bulunduğundan, kavram karışıklığından kaçınmak için bildiride rekreasyon yerine “boş zaman değerlendirme” kullanılmıştır.

Ragheb ve Tate (1993)'ye göre boş zaman değerlendirme; bireylerin özgür iradeleriyle seçtikleri ve belirli kurallara bağlı olmadan katıldıkları etkinlikler ya da bireylerin veya grupların serbest zamanlarında gönüllü olarak katıldıkları, keyif almak ya da bazı fiziki ve toplumsal davranışları kazanmak için yaptıkları dinlendirici ve eğlendirici aktiviteler olarak tanımlamıştır (Lapa, 2012'den). Neumeyer ve Neumeyer (1958) rekreasyonu; boş vakitlerde, bireysel ve grup halinde, kişinin ilgi alanlarıyla ilgili olarak, hiç bir zorlama ve gereklilik hissi içerisinde olmadan özgürce ve keyif alarak yapılan aktiviteler olarak tanımlamaktadır. (Torkildsen, 2005'den).

Karaküçük ve Gürbüz (2007), tanımlardan yola çıkarak boş zaman değerlendirme aktiviteleri için çeşitli ortak özellikler tanımlamışlardır. Bunlar; gönüllülük ilkesine dayanması, kişiye özgürlük hissi vermesi, kontrolün bireyde olması, kendine ait boş bir zaman diliminde yapılması, bir faaliyet ile ilişkili olması, tembelliği barındırmaması, zevk ve neşe vermesi, yaşamın monotonluğu ve rutininden kurtarılması, anlık tatmin duygusu yaratması, öznel olup her birey için anlamı, içeriği ve

tercihinin farklı olması, genellikle bireysel ve toplumsal faydalar barındırması, toplumsal olarak takdir görmeyen aktiviteleri içermemesidir.

Antik çağdan günümüze gelinceye kadar, insanların boş zamana yükledikleri anlam, içerik ve boş vakitlerini değerlendirme biçimleri; dini öğretiler, kültürel özellikler ve çalışma yaşamındaki değişimler ile eş anlı olarak değişmiştir. Bugün dönüp geçmişe baktığımızda anlam olarak bir birinden çok farklı şeyler çağrıştıran aktiviteler ile dolu bir boş vakitler tarihi ile karşı karşıya olduğumuz görülmektedir.

1.1. ENDÜSTRİ KENTİ ÖNCESİNDE BOŞ VAKİTLER

Uzmanlaşmanın bulunmadığı, göçebe bir yaşantının hakim olduğu avcı - toplayıcı ilk çağ toplumlarında çalışma ve boş zaman ayırımı yapmak oldukça güçtür (Mclean ve Hurd, 2011). Hayatta kalmak için yapılan zorunlu faaliyetler dışında çalışma olarak nitelendirilecek bir aktivite bulunmaz. İlkel toplumlarda iyi bir av ya da yumuşak geçen bir kış mevsiminden sonra tanrılara duyulan minnetin bir ifadesi olarak yapılan kutlamaların, boş vakit aktivitelerinin ilk örnekleri olabileceği söylenmektedir (Torkildsen, 2005). Tarımın gelişmesi, artı ürün elde edilmesi ve yerleşik hayata geçiş ile birlikte sınıfsal bir yapının ilk örnekleri ve sınıflara ait zaman değerlendirme biçimleri gelişmeye başlamıştır (Mclean ve Hurd, 2011). Asur ve Babil kentlerindeki geometrik tasarımlı parklar, botanik parkları, asma bahçeleri ve hayvanat bahçelerinin ilk örnekleri insanların boş vakitlerini değerlendirdikleri mekanlardır. Bu dönem öne çıkan boş vakit değerlendirme faaliyetleri bir takım ihtiyaçlara bağlı olarak gelişmiştir. Dini ritüellerde motivasyonu arttırmak için müzik ve melodik sesler, savaş hazırlığı olarak at yarışı, boks, güreş, jimnastik, gülle atma, okçuluk gibi sportif aktiviteler, statü göstergesi olarak takı ve süsleme sanatları, parklarda av partileri, bitki labirentlerinde yürüyüşler ile satranç ve dama benzeri oyunların ilk örnekleri bu döneme ait boş vakit değerlendirme faaliyetleridir (Mclean ve Hurd, 2011; Torkildsen, 2005).

Sanat, mimarlık, felsefe ve bilimde oldukça yüksek bir toplum olan Antik Yunan'da "dengeli insan" (asker, atlet, sanatçı, bilim adamı ve devlet adamı) idealini gerçekleştirmek seçkinlere çeşitli imtiyazlar tanıyan bir sınıf sistemi hakimdir (Mclean ve Hurd, 2011). Çalışma ile ilişkili işler, köleler ve alt sınıfa mensuplarca gerçekleştirilirken, boş vakit seçkin sınıfın bir ayrıcalığıdır. Çalışma, alt sınıf tarafından yapıldığı için, soylular için boş vakitleri günümüzdeki anlamıyla (iş dışında kalan zaman) tanımlamak mümkün olmamakla birlikte, bu iki kavram ilk kez bu dönem bir birinden ayrılmaya başlamıştır. Boş zaman, çalışmanın zıttı olarak ilk kez bu dönem tanımlanmıştır. Felsefenin gündelik yaşamda önemli bir yer tuttuğu Yunan şehir devletlerinde, insanın sahip olduğu yetenekleri arttırması, ruh-

sal, estetik ve entelektüel bir aydınlanma yaşayabilmesi için vaktinin tamamını bu aktiviteler ile geçirmesi gerektiğine ve kas gücüne dayalı bir çalışmanın bu amacı baltaladığına inanılmaktaydı (Torkildsen, 2005). Antik Yunan'ın ilk döneminde kentliye tanınan olimpiyatlarda yarışma gibi ayrıcalıklar, ilerleyen yıllarda ticarileşme, uzmanlaşma ve zenginleşmeye paralel bir kültürel yozlaşmanın etkisiyle seçkinlerin izleyici oldukları, kölelerin yarıştırdıkları aktivitelere dönüşmüştür (Mclean ve Hurd, 2011). Bugün boş vakit değerlendirme olarak nitelendirilen; güreş, boks, disk atma, cirit atma, uzun atlama, maraton vb. atletizm müsabakaları, müzik, şiir ve tiyatro gibi sanat faaliyetleri ile son dönemde olimpiyatlar oyunları gibi gösterilere izleyici olarak katılmak, soyluların günlük uğraşlarıdır (Juniu, 2010). Yunan kentlerinde; açık hava tiyatroları, parklar, kütüphaneler, spor salonları, antrenman sahaları ve stadyumlar gibi boş vakit değerlendirme işlevleri önemli yer tutmuştur (Mclean ve Hurd, 2011).

Eski Roma dönemi, bireysel keyif ve özgürlüklerin ön planda olduğu bir dönemdir. Yunan kentlerinde olduğu gibi boş vakitlere büyük önem verilmiştir. Bu dönemde boş vakitler Yunan'dan farklı olarak, toplumsal ilerlemenin bir aracı değil, pragmatist devlet yönetiminin önemli bir unsuru halini almıştır (Torkildsen, 2005; Hunnicutt, 2011). Savaş ve fetihler ile geniş alanlara yayılmış büyük bir imparatorluk olan Roma'da, boş vakitler, çalışanlar ve yöneticiler tarafından genellikle dinlenme ve savaşa hazırlanma amaçlı bir zaman dilimi olarak görülmüştür. Diğer yandan yılda yaklaşık 200 gün boş vakti bulunan "kentli" sınıfın "memnun edilmesi" ise yöneticiler için stratejik bir önem taşımaktaydı. Kentli "plebs"lerin isyan ve ayaklanma çıkarmamaları için, yiyecek ve eğlence ücretsiz olarak sunulmuştur (Torkildsen, 2005). Roma kentlerinde yılın yaklaşık 175 günü çeşitli oyun ve müsabakalar düzenlenmiştir (Mclean ve Hurd, 2011). Eski Roma'da askeri gücünü korumak amacıyla koşu, atıcılık, zıplama, boks ve güreş gibi sporlara önem verilmiştir. İlk zamanlar, sayıları halk ve yöneticilerden oluşan sayıları 350.000 izleyiciyi bulan, en ünlüleri İtalya - Roma'daki "Kolezyum" olan arenalarda, bu sporların ve çeşitli zaferlerin temsili gösterileri düzenlenmiştir. Bu arenalar kentlerdeki kitlesel boş zaman (mass leisure) mekanlarının ilk örnekleridir. İlerleyen yıllarda ise sıkılmak için çokça boş vakti bulunan halka, arenalarda yapılan temsili gösteriler yetersiz gelmiş, isyana varan protestolarda artışlar yaşanmıştır. Böylelikle bu mekanlar, bugün çokça bilinen kanlı gladyatör dövüşlerinin mekanlarına dönüşmüştür (Mclean ve Hurd, 2011).

Hıristiyanlığın ortaya çıkışı sonrasında, kilise ve manastırlar yönetiminde söz sahibi olmuşlardır. İnsan hak ve özgürlüklerinin kilise tarafından tayin edildiği bir dönemdir. Oldukça katı bir sınıf yapısı bu dönemde de hakimdir. Dünyevi yaşantıdan uzaklaşmış, çalışma ve ibadet etmeyi zorunlu kılan katı kurallar koyulmuştur (Mclean ve Hurd, 2011). Kilise, çalışma ve işin kutsanmasına yönelik vaazlar ve bildirimlerde bulunmuştur. (Hunnicutt, 2011). Kilise tarafından izin verilen boş

vakit değerlendirme faaliyetleri: hayır işleri, gönüllü kamusal hizmetler, derin düşünme, dua etme ve dini kutlamalardır. Birçok boş zaman aktivitesi yasaklanmış olsa da katı sınıf yapısı içerisinde elitlerin kendi malikaneleri içerisinde avcılık, at binme, satranç, dama, kumar, müzik, dans, dövüş müsabakaları, tiyatro oyunları ve doğa yürüyüşleri gibi aktiviteleri “gizlice” gerçekleştirdikleri bilinmektedir. Bu aktiviteleri gerçekleştirebilmek önemli bir statü göstergesi olarak kabul edilmiştir (Juniu, 2010; Kocaekşi, 2012).

Rönesans ile birlikte, özgür düşünce ve hümanizm yükselişe geçmiş, bilime, sanata ve mimarlığa verilen önem artmıştır. Kilisenin etkisinin zayıflaması ile birlikte boş zaman değerlendirme yeniden önem kazanmaya başlamıştır. Asiller ve tüccarların finansörlüğünde sanatın her dalında gelişim yaşanmıştır (Torkildsen, 2005). Bu dönem düşünürlerinden Rabelais, Locke ve Rousseau, oyun ve rekreasyonu birbirlerinden ayırmıştır. Çocuk oyunlarının öğrenmenin en önemli aracı olduğu ve bireyin karakter gelişiminde kritik rol oynadığını belirtmişlerdir. Rekreasyonun ise tembellik ve aylıklık değil gün boyu çalışan insan bedeninin yorgunluğunu gidermek için bir ihtiyaç olduğu kabul görmeye başlamıştır. Yeni yerleşme alanlarına genişleyen Rönesans kentinin güzelleştirilmesi için planlama ve mimarlığa önem verilmiştir. Geniş bulvarlar, estetik bina cepheleri, heykeller, anıtsal öğeler, meydanlar, yürüyüş yolları, dini sohbet yapıları ve ok meydanları ile müzik, dans ve tiyatro gösterileri sahnelenen tiyatrolar inşa edilmiştir (Mclean ve Hurd, 2011). Başlarda zenginlerin kullanımında olan Hyde Park, St. James’s Park, Versailles, Tuiller, Tiergarten gibi ünlü park ve bahçeler halkın kullanımına açılmış ve kentsel arazi kullanımların önemli bir parçası haline gelmişlerdir (Mclean ve Hurd, 2011; Torkildsen, 2005). Bu parkların içerisinde; yürüyüş yolları, ışık oyunları, su değirmenleri, havai fişek gösterileri, yapay mağaralar, yeme-içme mekanları ve çay bahçeleri gibi peyzaj öğeleri kullanılarak bu alanların kamusal yaşamın merkezi haline gelmeleri sağlanmıştır. İngiltere’de zenginler boş vakitlerini; büyük park ve bahçelerde balık ve kara avcılığı, güreş müsabakaları, at yarışları, askeri gösteriler ve hava fişek gösterilerini izlemek, piyango çekilişlerine katılmak ve kumar oynama ile değerlendirirken, halk arasında eğlenmek için futbol ve kriket oynanmakta, dans edilmekte ve şarkı söylenmekte idi. Fransa’da boş vakitleri değerlendirmek için kafeler açılmıştır. Bu kafelerde; sohbet ve gazete okuma etkinlikleri dışında domino, satranç, dama ve bilardo gibi oyunlar ücret karşılığında oynatılması, boş zamanın ticarileşmesinin ilk örnekleridir (Mclean ve Hurd, 2011; Kocaekşi, 2012).

Ortaçağ Avrupa’sında yüzyıllar boyunca biriken sorunların önemli sonuçlarından biri de dini alanda gerçekleşen Reform Hareketidir. Bunun sonucunda Hıristiyanlığın 3 önemi mezhebinden Protestan mezhebinin de içinde bulunduğu birçok mezhep ve bağımsız kiliseler ortaya çıkmıştır. Dini alanı derinden etkileyen bu gelişmeler boş zaman üzerinde orta çağdakinden çok daha olumsuz etkiler yarat-

mıştır. Bu dönem, Katolik kilisesi kurallarıyla yüzyıllardır yaşamış insanoğlunun işlediği günahlardan, ancak çok daha fazla çalışarak kurtulabileceğini empoze eden bir söylem belirlenmiştir. “Çalışmak, yalnızca daha çok çalışmak içindir, sonunda bir ödül yoktur.” “İnsanlar yaşamak için çalışmaz, çalışmak için yaşar.” gibi sözler, bu dönemdeki düşünce biçimini özetlemektedir (Hunnicut, 2011). “Protestan İş Ahlakı” olarak tanımlanan, çalışmayı özendirici öğretilerin etkisiyle çocuk oyunları da dahil olmak üzere geçmiş dönemlerde boş zaman değerlendirme olarak görülen aktivitelerin birçoğu kiliseler tarafından aylıklık, değersiz ve boşa geçen zaman olarak büyük bir günah olarak görülmüş ve yasaklanmıştır. Toplumsal ve kentsel yaşantının iş ve çalışma üzerinden tariflenmesi bu dönemden günümüze kadar uzanan köklü bir etkidir. Bu bakış açısı günümüz toplumlarının bazı kesimlerinde halen geçerliliğini korumaktadır (Juniu, 2010).

1.2. ENDÜSTRİ KENTİNDE BOŞ ZAMANIN GELİŞİMİ

Rönesans ile başlayan yaratıcılıktaki artış ve bilimsel alanda kaydedilen ilerleme, hızlı bir teknolojik gelişme sürecini başlatmıştır. Bu gelişmelerin bir ürünü olarak endüstri devrimi ortaya çıkmış, Avrupa’da kentlere doğru kitlesel göç hareketleri yaşanmıştır. Kentsel nüfusun hızla artması ve sanayinin ilk yıllarındaki kötü çalışma koşulları kentlerde büyük sosyal problemlere ve sağlık sorunlarına yol açmıştır. Çalışma saatlerinin aşırılığı, çocuk işçilerin sanayide çalıştırılması, yoğun konut alanları, sağlıksız konutlar, yoksulluk ve suç gibi problemler ilk zamanlarda boş zaman ve bu zaman dilimlerinin çeşitli aktiviteler ile değerlendirilmesini imkansız kılmıştır (Juniu, 2010). Endüstri kentinde, çocuklar da dahil olmak üzere yaşayanların büyük bir kısmının boş vakitleri yoktur. Bu zaman sahip olabilecek kadar şanslı olanlar için ise kentlerde bu amaçla ayrılmış mekanlar bulunmuyordu. 1800’lerin ortasından 1900’lerin başına kadar geçen sürede, kentsel sosyal problemleri aşabilmek için rekreasyon aktivitelerinden faydalanılmıştır. İşçilerin bir sonraki günkü çalışma vakitleri için enerji depolayabilmeleri, stres ve mental yorgunluklarını atabilmeleri amacıyla kentlerde rekreasyon ve boş zamanın önemini vurgulayan reformist hareketler başlamıştır (Torkildsen, 2005).

İşgücünün, çalışma saatlerinin azaltılmasına yönelik sendikal çalışmalar sonucu, boş vakit miktarlarında günümüze kadar devam eden kademeli bir artış sürecine girilmiştir. Büyük buhran yıllarında (1930’lar) işsizlikteki artış, çalışma saatlerinin kısılması ve sürekli iş durdurular ile birlikte iş dışındaki vakitlerin kalite ve kontrolü konuları gündeme gelmiştir. Bu vakitlerin “faydalı” ve “uygun” aktiviteler ile nasıl değerlendirilebileceği tartışılmaya ve bu konuda bir akademik yazın oluşmaya başlamıştır (Hunnicut, 2011; Torkildsen, 2005; Kosar, 2002). Boş vakit talebindeki artış, bu zaman dilimlerinin iş yaşamına “zararlı” aktiviteler ile değerlendirilmemesi ve endüstri kentinin olumsuzluklarından uzaklaşma ve kaçış is-

teği birleşince, kentlerde ve çeperlerde kamusal, gönüllü ve endüstriyel rekreasyon mekanları ortaya çıkmaya başlamıştır (Juniu, 2010; Torkildsen, 2005).

20. y.y. ile birlikte; rekreasyon alan ve aktivite çeşitlerinde artış, çocuk oyunlarının öğrenme ve kişisel gelişim sürecine entegre edilmesi, temel ihtiyaçların ötesinde keyif almak amacıyla yapılan boş vakit aktivitelerinin çeşitlenmesi, rekreasyon aktivitelerinde kitleselleşme, norm ve standartların belirlenmesi gibi gelişmeler ortaya çıkmıştır (Kocaekşi, 2012; Torkildsen, 2005). 1. Dünya Savaşı'na kadar olan sürede kentlerde yeni parklar, barlar (pub) ve müzikholler (music hall), savaş sonrasında ise sinema ve izleyici sporlarına olan talep artmıştır.

2. Dünya Savaşı sonrasında televizyonun icadı ile boş zaman anlam ve içerik olarak günümüzde de devam eden bir değişim sürecine girmiştir. Popüler kültürün yaygınlaşmasında önemli payı bulunan televizyon ve sonrasında gelişen diğer medya ortamları, boş vakitlerin büyük bir kısmının konut mekanında değerlendirilmesini sağlamıştır. Devam eden teknolojik ilerlemeler çalışma yaşamını kolaylaştırmış ve gelir düzeylerinde görece bir artış yaşanmıştır. Bu gelişmeler daha çok boş vakit ve bu vakitleri değerlendirmek için daha fazla para ayırmaya imkan sağlarken, ticari rekreasyona olan talep ise giderek artmıştır (Torkildsen, 2005).

1950'li yıllara gelindiğinde, boş zaman değerlendirme bir statü göstergesi olacak biçimde yaygınlaşmıştır. Çoğu zaman boş zaman aktiviteleri bağlamından koparılmış ve gösteriş amacıyla yapılmıştır. Thorsten Veblen'in 1899'da "gösterişçi tüketim" olarak tanımladığı bu durum sonraki yıllarca çokça tartışılmıştır. Veblen; kapitalizm, kentleşme ve sanayileşmeye paralel bir biçimde sosyal sınıf sistemi içerisinde bir aylak sınıfın (leisure class) yeniden doğduğunu söylemiştir (Torkildsen, 2005). Günümüzdeki tüketim kültürünün yerleşmesinde bu sınıfın giderek büyüyen bir etkisi olmuştur.

1960'lı yıllar ile birlikte boş zaman ve rekreasyon yönetimine artan bir ilgi oluşmuştur. İngiltere'de Crystal Palace, National Sports Center gibi ulusal rekreasyon merkezlerinin yanında komşuluk birimi ölçeğinde boş zaman değerlendirme mekanları ortaya çıkmıştır. Bu mekanların etkisiyle, yaratıcı sanatlar, müzik, moda, festival ve sergiler gibi boş zaman değerlendirme aktivitelerine olan ilgi büyüyecek artmıştır.

Endüstri devrimi sonrasında boş zaman ve rekreasyonun toplumsal sorunları aşmada önemli bir rolü bulunduğu anlaşılınca; boş zamanın çalışma üzerinden anlam yüklenen bir zaman olmaktan kurtulup, Antik Yunan'daki gibi kişisel ve toplumsal gelişim için faydalı aktiviteler için ayrılan bir zaman dilimine yeniden dönüşeceği düşünülmüşse de, insanların giderek artan bir hızla haz ve eğlenceyi tetikleyen ticari tüketim aktivitelerine yönelmeyi tercih ettikleri görülmüştür (Hunnicut, 2011; Koshar, 2002).

1.3. ENDÜSTRİ SONRASI KENTTE BOŞ ZAMAN

İnsan yaşamının; çalışma yaşamı ve iş ilişkileri üzerinden kurgulandığı günümüzde, iş ve boş zamanın arasındaki ilişki de değişmiştir. Bu değişimin başlangıcında Protestan çalışma ahlakı gibi dini dayatmaların payı büyük olsa da, günümüzde gelinen noktada çalışmanın kutsanmasının temel nedeni karın maksimizasyonudur (Karakurt, 2011). Çalışma ve üretme eylemlerinin sonsuz kar elde etmek gibi bir amaçla yapılıyor olması, boş zaman mekanlarını da birincil aktivitenin tüketim olduğu pazar alanları durumuna getirmiştir (Hunnicut, 2011; Juniu, 2005). Juniu (2005)'e göre modernite sonrasında boş zaman, yeni bir kültürün üretim alanı olması gerekirken, mevcut kültürün tüketim alanına dönüşmüştür. Bu zamanlara yüklenen sosyalleşme, yaratıcılık ve özgürlük gibi anlamlar kaybolmaya başlarken, keyifli vakit geçirebilmek için restoran, spor salonu ve tatiller satın alınmaya başlanmıştır. Boş zamanın, olumlu etkileri kısa süren aktiviteler ile değerlendirilmesi, bu aktiviteler sonucu kazanılan faydaya (ödüle) olan ihtiyacın kısa sürede yeniden oluşmasına sebep olmaktadır. Bu ihtiyaç giderek bir bağımlılığa ve sürekli tüketme isteğine dönüşmektedir. Devamlı yeni boş zaman değerlendirme deneyimlerinin ortaya çıkması bireyler üzerinde kendini güncelleme, yeni haz ve heyecanlar arama ihtiyacı oluşturmaktadır. Bunun sonucunda, boş zamanların belirli bir aktivite ile değerlendirilmesinde ana neden, o aktiviteyi yapıyor olmanın verdiği tatmin ve mutluluktan ziyade, aktivitenin tüketilme / deneyimlenme isteği haline gelmektedir (Karakurt, 2011).

Boş vakitlerin pazarlanabilir bir metaya dönüşmesi, kamusal erişilebilirlik açısından sorunları da beraberinde getirmiştir. Hiç kuşkusuz boş zaman konusunda diğer mal ve hizmetler için söz konusu olduğundan daha fazla fırsat eşitliği, daha fazla demokrasi söz konusu değildir (Baudrillard, 2012). Ticari rekreasyon faaliyetlerinin toplumun her kesiminin karşılayamayacağı maliyetler sunması, boş zaman değerlendirme biçimleri, deneyimin kalitesi ve memnuniyeti konularında bireyler ve sınıflar arasında uçurumlar oluşmasına sebep olmuştur (Juniu, 2010).

Endüstri kentindeki sermaye birikim süreçlerinin içine düştüğü dar boğaz, imalat sanayinin ucuz bölgelere desantralizasyonu ve küreselleşme gibi bir dizi faktörün etkilerinin kentler üzerinde yoğun bir şekilde hissedildiği son 30 yılda, endüstri kentinin; kamusalıcı, kolektif, üretim ve çalışmayı kutsayan kent ve toplum yapısından, bireyci, hedonist ve tüketimi özendirilen endüstri sonrası kentine doğru bir evrim yaşanmıştır (Karakurt, 2011).

Endüstri sonrası kentin çekirdeğinde, sermaye birikimine uygun koşullar sağlayan girişimci bir “duruş” bulunmaktadır. Sanayinin kentten çıkışı ile birlikte işgücünün istihdamı için yeni sektörler yönelmiş, bilgi ve teknoloji yoğun sektörlerin (telekomünikasyon, hizmetler, medya, biyoteknolojiler) kentlerde yer seçmesi için kentler birbirleri ile yarışa tutuşmuşlardır. İmalat sanayinin klasik yer seçim sü-

reçlerinden farklı olarak, bilgi yoğun sektörlerin bir kentte yer seçiminde, maliyet tek başına bir yer seçim faktörü değildir. Çalışanların sosyo-mekansal ihtiyaçlarını karşılayacak çekici ve cazip kentsel mekanları bulunan, yüksek bir yaşam kalitesi deneyimi sunan kentler, firmaların yer seçiminde giderek önem kazanmıştır. Bu nedenle küresel yatırımları çekme hedefiyle yarışa tutuşan kentlerde hızla “çekici” yatırımlar, “büyük ölçekli projeler” yükselmeye başlamıştır (Penbecioğlu, 2011). Kentler adeta, yatırım kültürünün faydalarını maksimize etmeye çalışan birer iş yerine dönüşmüştür (Miles, 2010). Ürünü kentsel mekan parçaları olan bu iş yeri için, bu mekanların tüketilmesi ekonomik olarak hayatta kalabilmenin anahtarıdır. Tüketen kent (consuming city) olarak da anılan 21. y.y. kentinde kentsel yaşam deneyimi, çoğunluğu boş zaman değerlendirme amacıyla somutlaşmış tüketim mekanlarında yaşanmaktadır. Hall (1997)’nin “kentsel mekanın üretilen ve tüketilen bir metaya dönüşmesi” olarak özetlediği durum, boş zaman değerlendirme mekanlarının olağan durumuna dönüşmüştür adeta. Bu mekanlar; kimlikleri ve içerikleri detaylı bir tasarım ve pazarlama sürecine sahip birer üründürler. Temel amaç; kentsel mekanları, yaşamak, ziyaret etmek ve tüketmek için ilginç mekanlar haline getirmektir. Bu nedenle post endüstriyel kentte, boş zamanların özgünlüğü, çeşitliliği ve kalitesine özel önem verilmektedir. Kültürel sermaye olarak anılan; müzeler, sanat galerileri, tarihi yapıların restorasyonu, iyi tasarlanmış yaya caddeleri, restoranlar, gece kulüpleri ve alışveriş mekanları, endüstri sonrası kentin arazi kullanımlarında rekabetçi unsurlar olarak payları hızla artan işlevlerdir.

Günümüz kentlerinin büyük bir kısmı benzer rekabetçi yatırım süreçlerini geçirdiği için, rekabette öne çıkıp, turist ve yatırım çekebilmek için başarılı pazarlama (marketing) stratejilerine ihtiyaç duymaktadırlar (Clark; 2011, Karakurt, 2011). Kentsel ölçekteki pazarlama stratejilerinin başarısı ise, olumlu yönlerini parlatması, olumsuz konuları ise göz ardı etmesi, saklaması ile doğru orantılıdır (Miles, 2010).

Endüstri sonrası kentindeki çeşitli mekanların sunduğu farklı deneyimlerin, özgürlük hissinin, farklılık ve çeşitliliği kucaklayan, yaratıcı kimlikleri destekleyen yapısının, yaratıcı beyinlerin konut yeri seçimlerinde bu kentleri tercih etmesine neden olduğunu ortaya atan Florida (2002), yaratıcı insan sermayesinin günümüzde bölgesel ekonomik büyümenin anahtarı olduğunu belirtmektedir. Yaratıcı kentte (creative city), yaratıcı sektörlerde uzmanlaşmış bireylerin kültürel ve mekan odaklı taleplerine cevap verebilecek kaliteli kentsel mekanların bulunması gerekliliğine vurgu yapmaktadır (Clark, 2011). Bu kent modeli kentsel yaşam kalitesine vurgu yapmakla birlikte, kentsel ekonomik büyümenin “dümeninde” görüldüğü belirli bir grup kentlinin faydasını maksimize edecek biçimde “fiziksel kaliteyi arttırma” olarak ele almaktadır. Bir ekonomik büyüme yaklaşımı olmasının da etkisiyle, kentte yaşayan diğer gruplar ve mekan parçaları için bir kalite öngörüsü bulunmamaktadır. Yaşam kalitesini belirli bir zümre üzerinden ve tek bir

boyutu ile modellemek, kentlilerin büyük bir kısmının hakları, değerleri, beklentileri, ihtiyaçları ve sorunlarını göz ardı eden, kaybedeni çok bir denklem oluşturmaktadır (Miles, 2010).

Yaşam kalitesi konusunun neoliberal, endüstri sonrası kentsel politikalarının yükselişi ile eş zamanlı biçimde önem kazanması, kavram açısından büyük bir şanssızlıktır. Ruhunda tüm kentliler için, sosyal ve mekansal adalet, fiziksel ve sosyal erişilebilirlik, yerelin özelliklerini yansıtmaya, katılım, ihtiyaçlara cevap verebilme gibi özellikler taşıyan bu kavramın, gittikçe kamusalıktan uzaklaşan yeni kentsel politikaların ve mekan sunumlarının reklam ve pazarlama aracı olarak kullanıldığı problemli bir dönem yaşanmaktadır. Uzun yıllardır çok çeşitli göstergeler üretilerek somutlaştırılabilmesi için harcanan çabalara karşın birçok kentsel politika belgesinde ve özel sektörün yatırım lansmanlarında kavramın içinin boşaltılarak kullanılıyor olması, boş vakitlerin kentsel yaşantıdaki artan önemine hakkını teslim edecek biçimde yeniden bir ele alışı gerekli kılmaktadır.

2. KENTSEL YAŞAM KALİTESİ

Ekonomik büyüme sağlandığı takdirde, kentsel ve sosyal sorunların kendiliğinden çözüleceğini düşünen bakış açısının 60'lı yıllarda terk edilmeye başlaması ile sosyal göstergeler hareketi ortaya çıkmış ve yaşam kalitesinin yükseltilmesine yönelik akademik ve politik bir ilgi oluşmuştur.

Geniş kapsamlı ve çok boyutlu bir kavram olan yaşam kalitesi, tam da bu nedenle farklı disiplinlerce farklı biçimlerde tanımlanmakta, üzerinde uzlaşılmış bir tanımı bulunmamaktadır. Shookner (1997), yaşam kalitesi tanımını; “bireyin ve toplumun gelişimini etkileyen, sosyal, sağlık, ekonomik ve çevre koşullarının etkileşimi” olarak belirtmiştir. (Türksever, 2001'den). Liu ve ark.(1986) yaşam kalitesini; aynı doğal ve yapılaşmış çevrede yaşayan insanların, fiziksel ve psikolojik refahının algılanan durum ifadesi olarak tanımlamaktadır (Çolakoğlu, 2005'den). Elin ve ark. (1974), Dalkey ve Rourke (1972) ve Campell (1981) yaşam kalitesinin kişinin refah duygusu yaşamdan hoşnutluğu ya da mutsuzluğu olduğunu savunarak öznel algıların yaşam kalitesi kavramı üzerindeki belirleyiciliğinden bahsetmişlerdir (Türksever, 2001'den). Rapley (2003) mekansal boyuta da değinerek yaşam kalitesinin, coğrafi bir mekanın özellikleri ve koşulları ile o mekandaki bireylerin söz konusu unsurları deneyimlemesi ve değerlendirmesi olarak tanımlamıştır. Pacione (2003), yaşam kalitesinin bireysel ve çevresel özelliklerin etkileşimini içeren bir süreç olduğunu belirtmektedir. Massam (2002)'a göre ise yaşam kalitesi, bir mekanın, sahip olduğu özelliklerinin bir sonucu olarak, bu özelliklerin yaşayanlar ve kullanıcılar tarafından algılanma biçimi ve ihtiyaçlarının karşılanma düzeyidir.Özetle yaşam kalitesi, insan yaşamının çeşitli boyutlarının

BOŞ ZAMAN AKTİVİTELERİNDEKİ DEĞİŞİMİN KENTSEL YAŞAM KALİTESİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

iyilik ve yeterlilik düzeylerinin toplamını ifade eden bir şemsiye terimdir (Veenhoven, 2006).

Yaşamın çeşitli boyutları, gösterge sistemleri ile somutlaştırılan iki tür yaklaşım ile ölçülmektedir. Objektif göstergeler ile ölçülen *nesnel yaklaşım*, kişisel değerlendirmelerden bağımsız, sosyal, ekonomik ve mekansal gerçekleri temsil eden ve farklı coğrafi ölçeklerde çeşitli kurum ve kuruluşların sayım ve istatistiklerinden elde edilen verilerden oluşurken, *öznel yaklaşım* ise, birey ve hane halkları düzeyinde, yaşamla ilgili konular ve sosyal koşullar ile ilgili bireylerin algı, davranış ve memnuniyetlerinden meydana gelen, anketler vb. sosyal araştırma yöntemleri ile elde edilen veriler üzerinden değerlendirmelerde bulunmaktadır (Shyy ve ark. 2007; Marans ve Stimson 2011).

Marans ve Stimson (2011) bir yerleşmedeki yaşam kalitesini yansıtan göstergeleri aşağıdaki tablodaki gibi gruplamıştır (Tablo 1.). Görüldüğü gibi öznel ve nesnel araştırma yaklaşımlarından farklı olarak, hane halklarının çeşitli kentsel aktiviteleri kullanımlarını davranışsal göstergeler olarak ifade etmiş ve diğer göstergelerden ayırmışlardır. Bu yönüyle davranışsal göstergeler hem öznel hem de nesnel yaklaşıma sahip çalışmalara girdi oluşturabilmektedir. Aynı çalışmada, yaşam kalitesi araştırmalarının hem nesnel hem de öznel bir arada kullanarak yüksek seviyede bir açıklayıcılık kazanabileceklerine vurgu yapılmaktadır.

Tablo 1. Yaşam Kalitesi Gösterge Türleri

Nesnel Göstergeler	Öznel Göstergeler	Davranışsal Göstergeler
İstihdam Oranları	Konut Ve Komşuluktan Memnuniyet	Transit Toplu Taşıma
Eğitime Erişimi	Taşınma İsteği	Sporif Aktivitelere Katılım
Kişi Başına Gelir	Suç Algısı	Yürüme Ve Bisiklet Süme Miktarları
Yerel Şiddet	Okul Kalite Algısı	Kültürel Aktivitelere Katılım
Ölüm Oranları	Sağlık Tesisleri Algısı	Park Alanlarını Ziyaret
Kronik Hastalık Miktarları	Konşular Hakkındaki Fikirler	Doktorları, Sağlık Tesislerini Ziyaret
Hava Kalitesi	Çöp Toplama Hizmetlerinden Memn.	Gönüllü Organizasyonlara Katılım
Konut Yoğunluğu	Kalabalık Ve Trafik Sıklığı Hissi	Yerel Karar Alma Süreçlerine Katılım
Boş Konut Oranları	Hükümet Hakkındaki Fikirler	Konut Değiştirme, Hareketlilik
Park Alanı Miktarları	Kişi Sağlığından Memnuniyet,	
Transit Taşımanın Yolcu Sayıları	Aile Arkadaşlar Ve İşten Memn.	
Toplu Taşıma Duraklarına Mesafe	Yaşamdan Memnuniyet, Murluluk	
Yeme-İçme Mekanlarının Varlığı		
Araçla Yapılan Yolculuk Mesafeleri		

Dünya nüfusunun önemli bir kısmının kentlerde yaşadığı günümüzde, kentsel alanlardaki sorunların insanların yaşam kalitesi üzerinde önemli etkisi bulunmaktadır. Kentsel mekan ve çevre, bir çok yaşam kalitesi çalışmasında önemle üzerinde durulan yaşam kalitesi bileşenleridir. Özellikle şehircilik alanından üretilen, doğal ve yapısal çevre bileşenlerini öne çıkaran çalışmalar sayesinde kentsel yaşam kalitesi

tesisi ve kentsel yaşanabilirlik kavramları ortaya çıkmıştır. Kaal (2011) yaşanılır kentsel mekanları güvenli ve emniyetli, yeterli teknik alt yapıya sahip, çok sayıda ve çeşitlilikte donatı imkanı sunan, ekonomik olarak canlı ve çevre dostu olarak tanımlamaktadır. Fabish (2010), yaşanılabilirliği, ulaşım, konutlar, iş yerleri, rekreasyon aktiviteleri, diğer donatılar ve hatta havanın kalitesini de içerecek biçimde “komşuluk alanının bir resmi” olarak değerlendirmiştir. Oktay (2007)’e göre yaşanılabilirlik, sağlık, iş olanakları, gelir durumu, iyi konut alanları, okullar, alışveriş ve eğlence etkinlikleri, erişilebilirlik, kamusal mekanlar ve topluluk kavramları ile eşleştirilmektedir. Mazumdar (2007) ise ihmal edilen ancak yaşam kalitesi ile sıkı ilişkisi bulunan sosyal ve yerel konulara vurgu yapmıştır. Bunlar; yerel halkın kültürü, topluluk duygusu, mekanın kendine özgülüğü, mekana bağlılık, insan mekan etkileşimi ile ilgilidir. Marans ve Stimson (2011) ise; içeriği yerel özelliklere göre farklılaşan kentsel yaşam kalitesini, bireylerin kendilerini ve ekonomik birimleri etkileyen çevresel koşullar karşısındaki memnuniyeti olarak tanımlamıştır.

2.1. BOŞ ZAMAN - KENTEL YAŞAM KALİTESİ İLİŞKİSİ

Kentsel mekanlardaki boş vakit değerlendirme faaliyetlerinin yeterli, çeşitli, kaliteli, adil ve erişilebilir bir biçimde sunulması kent bilimin temel hedeflerinden biridir (Karaküçük ve Gürbüz, 2007). 1992 yılında kabul edilen Avrupa Kentsel Şartı’nın 7. maddesinde yer alan Spor ve Dinlenme başlığında “yaş, yetenek ve gelir durumu ne olursa olsun her birey için spor ve boş vakitlerini değerlendirebileceği olanakların sağlanması” temel hak olarak kentlilere tanınmıştır.

Çeşitli ölçek, içerik, zaman dilimi ve coğrafyalarda yapılmış kentsel yaşam kalitesi çalışmalarında boş zamanın kentsel yaşam kalitesi üzerinde önemli bir etkisi gözlenmiştir. Boş vakitlerdeki artış, kentlinin çalışma biçimlerindeki değişimler, günlük yaşantının yarattığı stres ve sağlık sorunları ile tüketimi özendiren kentsel ekonomik büyüme politikaları gibi faktörlerin etkisiyle boş zamanların çeşitli aktiviteler ile değerlendirilmesine olan ihtiyaç her geçen gün artmaktadır. Rekreasyon ihtiyacı olarak da anılan bu ihtiyaç, bireyin rekreasyonun yokluğunda eksilen psikolojik ve fiziksel tatmininin bir ifadesidir. Bireyleri herhangi bir boş zaman etkinliğine yönlendiren gereksinimler çeşitli yazarlar tarafından ele alınmıştır. Kılbaş (2004); iletişim, bütünleşme gruplaşma, ödünlenme, eğitim, gözlem ve kültürel etkileşimi rekreasyon ihtiyaçları olarak tanımlarken, Torkildsen (2005) ise; yeni deneyimler, farkındalık ve kimlik geliştirme, sorumluluk ve sosyal etkileşim, zihinsel aktivite, yaratıcılık, gönüllü hizmet ve fiziksel aktivite ihtiyaçları üzerinde durmuştur.

İhtiyaçlarına bağlı olarak belirli bir boş zaman aktivitesi için motive olan birey, aktivite sonrasında elde ettiği “faydalar (ödülleri)” sayesinde yaşam kalitesinin yük-

seldiğini hissetmektedir. Bu faydalar en genel biçimiyle fiziksel, sosyal, psikolojik, kişilik geliştirici, duygusal ve toplumsal faydalar biçiminde gruplanabilir (Karaküçük ve Gürbüz, 2007). Nadirova (2000) bu faydaları; rahatlama, iş ve aile hayatını sevme ve doğayı sevme gibi kısa süreli faydalar ile yaşam kalitesini ve yaşam doyumunu artırma gibi uzun süreli faydalar biçiminde bir ayırım ile ele almıştır. California State Parks (2005); rekreasyonun faydalarını, sağlık üzerindeki faydalar ve sosyal faydalar olarak iki gruba ayırmıştır. Sağlık üzerindeki faydalar; obezite, diyabet, kalp krizi, kanser ve kemik erimesi risklerini azaltması, beklenen yaşam ömrünü uzatması, kas ve iskelet sistemini geliştirmesi gibi fiziksel faydalar ile depresyon ve stresi azaltması, yaşamdan memnuniyeti artırması, kişisel ve ruhsal gelişime olumlu katkı sağlaması gibi ruhsal faydaları içermektedir. Sosyal faydalar ise; suç oranlarını azaltması, aile bağlarını kuvvetlendirmesi, kültürel ve sosyal uyumu arttırması, engelli ve yaşlıların kente entegrasyonunu sağlaması, gençlerin gelişimi ve iyi alışkanlıklar edinmesini sağlaması gibi konular ile ilişkili olarak ele alınmıştır. Akgül (2011); Bommel ve Bommel (1996)'dan aktarımında boş zaman değerlendirmenin işlevsel açıdan 6 önemli faydasından bahseder; fiziksel açıdan; sağlıklı bir yaşlılık, yaşamdan zevk alma, iş yaşamında verimlilik, sosyal açıdan; yeni arkadaşlıklar edinme, aile bağlarının gelişimi; rahatlama açısından; stresi azaltma, günlük yaşantıdan uzaklaşma, eğitici olarak; ilgi alanları hakkında bilgi edinme, öğrenme hazzı, psikolojik açıdan; başarıma hissini tatmini, duygusal dengenin sağlanması ve estetik bakımdan ise yapılı ve doğal çevredeki güzelliklerin gözlenmesi, beğeni düzeyinin gelişimi olarak açıklamıştır. Chan ve ark. (2012) boş vakitleri değerlendirmenin yaşam kalitesi üzerinde; sağlık, sosyalleşme, kişisel gelişim, kimlik, özgürlük, arkadaşlık ilişkileri geliştirme, kişisel yeteneklerin gelişimi ve sosyo-kültürel bilgi birikimi gibi olumlu etkileri bulunduğunu belirtmiştir.

Kentte yaşayanların boş vakit deneyimleriyle ilgili fikirleri, çeşitli faktörlerden ötürü birbirlerinden farklılaşmaktadır. Bu nedenle boş zaman aktiviteleri ile kentsel yaşam kalitesi arasındaki ilişki de birey düzeyinde farklılıklar göstermektedir. Bu ilişkide, kişinin ve ailesinin *demografik özellikleri*, *bireysel motivasyonları* ve *sınırlayıcıları*, boş zamanlarını değerlendirdikleri *mekanların çeşitli özellikleriyle ilgili algıları*, tercih ettikleri *aktivite çeşitleri* ve *aktivitelere katılım sıklıkları*, *aktivitelerden memnuniyet düzeyleri*, yaşadıkları *kentsel mekanın çeşitli özelliklerini* nasıl algıladıkları ve yaşamın *boş zaman dışındaki boyutları ile ilgili memnuniyetleri* belirleyici rol oynamaktadır.

Algıya yönelik birçok sosyal bilim araştırmasında olduğu gibi boş zaman - yaşam kalitesi ilişkisini araştıran çalışmalarda da hane halklarının demografik yapı özelliklerine göre sonuçlar farklılaşabilmektedir. Torkildsen (2005), Jenkins ve Young (2008) ve Hribrenik ve Mussap (2010)'ın çalışmalarında; yaş, yaşam döngüsü, gelir, sosyal statü, iş durumu, cinsiyet, medeni durum gibi demografik yapı özel-

liklerinin grupları arasında boş zaman ve yaşam kalitesinden memnuniyet açısından farklılıklar bulunmuştur.

“Bireysel boş zaman özellikleri” (Lloyd ve Auld, 2002) olarak tanımlanan boş zaman motivasyonu ve sınırlayıcılarının boş zaman memnuniyeti ile ilişkisi, psikoloji ve sosyoloji literatürlerinde sıkça araştırılan bir konudur. Bu çalışmalar, bireylerin boş zaman değerlendirme faaliyetlerinden memnuniyetlerinde, faaliyetin ve gerçekleştirildiği mekanın ve çevresel koşulların yanında, faaliyeti gerçekleştiren kişiye özgü içsel koşulların da etkin olduğuna vurgu yapmaktadır. Boş zaman motivasyonu, ilk olarak Beard ve Ragheb (1983) tarafından geliştirilen boş zaman motivasyonu ölçeği ile ölçülmüştür. Bu ölçek, bireyin rekreatif faaliyetleri kullanımına etki eden faktörleri belirlemeye yöneliktir. Bu faktörler entelektüel, sosyal, yeterlilik/uzmanlık ve uyarıcı-kaçınma faktörleridir. Bireyin ilgi alanlarıyla ilgili bilgi seviyesini artırma, sosyalleşme, yetenek gerektiren alanlarda (çeşitli sporlar, sanat vb.) pratik yapma ve gündelik hayatın stresinden uzaklaşma gibi motivasyonları, bu faktörlere örnek olarak verilebilir. Boş zaman kısıtlayıcıları ise, bireyin rekreatif faaliyetlere katılamamasına neden olan faktörleri içermektedir. Bu faktörler; yapısal, kültürel, bireysel ve bireyler arası faktörler gibi isimler ile farklı çalışmalarda incelenmiştir. Bu faktörlere örnek olarak; zamansızlık, maddi durumun el vermemesi, ailevi sorumluluklar ve ilişkiler, kentteki boş zaman değerlendirme tesislerinin yetersizliği ya da uzak olması verilebilir.

Boş zaman aktivitelerine ilişkin mekansal özelliklerin bireylerce nasıl yorumlandığı, kişilerin aktivitelere katılımını ve aktivitelerden memnuniyetleri yoluyla yaşam kalitelerini etkilemektedir. Her bir aktivitenin kendine özgü özellikleri bulunduğu gibi, temizlik, bakımlılık, güvenlik, gürültü, erişilebilirlik, otopark imkanı, hizmet kalitesi, büyüklük, yeterlilik, çeşitlilik, konfor, estetik ve tasarım ile diğer mekanlar ile entegrasyon gibi çeşitli boş zaman değerlendirme mekanları için geçerli ortak özellikler de belirlenebilmektedir (Kısar Koramaz, 2010; Marans ve Mohai, 1991).

Rekreatif faaliyetlere katılım ile yaşam kalitesi arasında çeşitli çalışmalarda yönü (pozitif - negatif) farklı olmakla birlikte bir ilişki bulunmuştur. Baker ve Palmer (2006) katılımın yaşam kalitesi üzerinde olumlu bir etkisine Güneybatı Amerika örneğinde rastlamazken, Huang ve Charleton (2003)'nın Tayvan'lı kolej öğrencileri üzerindeki çalışmalarında, rekreatif aktivitelere katılım arttıkça yaşamdan memnuniyetin arttığı belirlenmiştir. Iwasaki (2007) ise, hane halklarının boş zaman değerlendirme tercihlerinde kültürlerinden gelen özellikler ve değer yargılarının önemini farklı kültürler ve toplumlardan örnekler ile açıklamıştır. Aktivite çeşitlerinin yaşam kalitesi ile ilişkisi, çeşitli araştırmalarda farklı biçimlerde kurgulanmıştır. Aktivitelerin her birini tanımlayan çalışmalar (Chapin,1971; Jenkins ve Young, 2008) bulunduğu gibi birbirilerine benzer özellik gösteren aktivitelerden

oluşturulan aktivite grupları (örn. spor, kültür-sanat vb.) tanımlayan çalışmalar da bulunmaktadır (Lloyd ve Auld, 2002; Scott ve Willitz, 1998 ve Zganec ve ark., 2011). Johnson ve Glover (2013) ise, boş zaman değerlendirme mekanlarını, kamusal ve erişilebilirliklerine göre 4 grupta ele almıştır. Bunlar; özel kamusal mekanlar (kafeler, barlar vb.), kulüp mekanları (kamuya ait tenis kortları, buz pisti, spor salonu vb.), ortak mekanlar (özel mülkiyete olmasına karşın halk tarafından kullanılabilen piknik alanı, mesire yeri vb.) ve belirgin kamusal mekanlardır (park, meydan, basketbol sahaları vb.).

Bireylerin katıldıkları boş zaman deneyiminden elde ettikleri memnuniyetin düzeyi, yaşam kaliteleriyle ilgili değerlendirmelerinde etkin rol oynamaktadır. Aktivitenin türü değişse de bireyler bir aktiviteye katıldıklarında, bir tatmin / tatminsizlik duygusu yaşamaktadırlar. Kültürel aktivitelerde, çeşitli konularda bilgi düzeyini geliştirme, heyecan, zihnin dinlendirilmesi; spor ve fiziksel aktivitede sağlıklı ve mutlu hissetme; açık yeşil alanlarda stresten uzaklaşma, aile bağlarını güçlendirme; alış veriş ve dışarıda yeme içme etkinliğinde ise kendini ödüllendirme gibi farklı tatminler yaşanabilmektedir. Beard ve Ragheb (1980) tarafından geliştirilen Boş Zaman Memnuniyeti Ölçeği'ne (Lesire Satisfaction Scale) göre çok sayıda memnuniyet değişkeni altı faktöre indirgenmiştir. Bunlar; psikolojik, eğitici, sosyal, rahatlatıcı, fiziksel ve estetik faktörlerdir.

Boş zaman değerlendirme mekanları, boşlukta, çevresinden izole birer ada değildir. Kentsel mekan içerisinde yer alan konut alanları, ulaşım bağlantıları, çalışma mekanları ve diğer boş zaman değerlendirme mekanları ile sıkı ilişkiler içerisindedir. Benzer şekilde kentte yaşayanlar da, kentte farklı işlevlere sahip bir çok mekan, belirli zaman dilimlerinde deneyimlemiş ve zihninde bu mekanlar ile ilgili bir senteze ulaşmıştır. Rekreasyon mekanlarını kullanan bireyin, bu mekanlar ile ilgili fikirleri, diğer kentsel mekanlar (konutun yakın çevresi, mahalle ya da kent bütünü gibi) hakkındaki algılarından etkilenmektedir. Diğer bir deyişle birey yaşadığı kentte kendini güvende hissetmiyorsa, bu güvensizlik boş zaman aktiviteleri ile ilgili yargılarına da yansiyabilmektedir. Çeşitli çalışmalarda (Lansing ve Marans, 1969; Marans, 2003, Kısar Koramaz, 2010), farklı mekansal ölçeklerde, kentsel mekanın çeşitli özellikleri (temiz hava ve su, iklimsel koşulları, trafik, çöplerin toplanması, otopark imkanları, yaşam maliyetleri, erişilebilirlik) hakkındaki kullanıcı algılarının da modellere dahil edildiği görülmektedir.

3. İSTANBUL VE BOŞ ZAMAN DEĞERLENDİRME MEKANLARI

2010 Avrupa Kültür Başkenti, 2012 Avrupa Spor Başkenti, 2020 Olimpiyat Oyunları Adaylığı Hazırlıkları gibi son yıllarda gerçekleştirilen büyük ölçekli faaliyetlere karşın İstanbul'un, boş zaman değerlendirme imkanları açısından yetersiz, adaletsiz, erişilebilirliği açısından sorunlu, gittikçe özelleşen ve ticarileşen, belirli

aktiviteler ve mekanlar çevresinde kutuplaşmış bir şehir olduğu söylenebilir. Diğer yandan, tarihin her döneminde önemli bir merkez olan ve meskun bir yapı sergileyen İstanbul'dan, günümüz planlama pratiğinde hakim olan donatı alanı standartlarına bakarak bir yeterlilik beklemek de doğru olmayacaktır. Bu nedenle yukarıda belirtilen konularda İstanbul'un sorunları bulunduğunu söyleyebilmek için, bir takım karşılaştırma standartlarına ihtiyaç bulunmaktadır.

İlk olarak 2012 yılında Londra Belediyesi tarafından dünyadaki 8 büyük metropole ait (London, New York, Shanghai, Paris, Tokyo, Sydney, Johannesburg ve İstanbul) kültürel verilerin derlenmesi ile oluşturulan Dünya Kentleri Kültür Raporu (World Cities Culture Report), 2013 yılında 22 dünya kentini kapsayacak biçimde genişletilerek, kentlerde boş zaman aktivitelerinin önemli bir kısmını oluşturan kültürel aktiviteler bakımından küresel bir değerlendirme olanağı sağlamıştır.

Bu raporda, UNESCO'nun 2009 yılında yayınladığı "Framework for Cultural Statistics" raporunda belirlediği boyutlar ve göstergelere paralel biçimde seçilen 70 adet gösterge yer almaktadır. Rapor incelendiğinde, birçoğu ülkelerin istatistik enstitülerinden elde edilen bu göstergelerin 22 kentin tamamı için elde edilemediği görülmektedir. Bazı veriler ise sarı sayfalardan ve internet sitelerinden elde edilmiştir. Diğer yandan 70 gösterge içerisinde aynı değişkeni farklı ölçeklerde (Kişi başına, yüzbin kişi başına, metrekareye düşen, kilometrekareye düşen kişi sayısı vb.) ölçen göstergeler de yer almaktadır.

Raporda yer alan veriler kullanılarak, 70 gösterge arasından, içerisinde İstanbul'a ait verilerin bulunduğu 18 adet gösterge seçilmiş ve 21 kentin sunduğu boş zaman imkanlarını karşılaştıran bir analiz yapılmıştır (kentler ve göstergeler için bkz. Tablo 2.). Bu göstergelerde yer alan, farklı ölçeklerde ölçülmüş birçok veri "1 milyon kişi başına" ve "kilometre kareye düşen kişi sayısı" cinsinden yeniden hesaplanarak karşılaştırılabilir ve indekslenebilir hale getirilmiştir.

Tablo 2. Boş Zaman Aktivitelerine göre Kentlerin Konumları

Kente	KÜLTÜR-SANAT										REKREASYON			YEME-İÇME			
	Milyon Bazında Performans	Milyon Bazında Festivaller ve Kültür	Milyon Bazında Festivaller Aksiyon	Milyon Bazında Kültür/Okuma Sayısı	Milyon Bazında Okuma Sayısı	Milyon Bazında Okuma Festivaller Sayısı	Milyon Bazında Okuma Sayısı	Milyon Bazında Okuma Festivaller	Milyon Bazında Okuma Sayısı	Milyon Bazında Okuma Sayısı	Milyon Bazında Okuma Sayısı	Yeni Akademi Okulların Sayısı	Kişi Başına Yeni Akademi	Kişi Başına Okulların Sayısı	Milyon Bazında Okuma Sayısı	Milyon Bazında Okuma Sayısı	Milyon Bazında Okuma Sayısı
Amerikan	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Berlin	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Bogota	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Buenos Aires	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Hong Kong	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
İstanbul	10.10	10.17	10.17	20.21	20.20	11.10	12.21	14.21	17.21	14.21	13.10	16.21	20.20	17.21	1.21	10.21	10.21
Johannesburg	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
London	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Los Angeles	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Manama	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Moskova	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
New York	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Paris	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Rio de Janeiro	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Sao Paulo	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

21 kente ait kültürel altyapıları oluşturan her bir göstergeye göre kentlerin “medyan” çevresinde nasıl konumlandığını belirlemek için “simgeli çizelge (coded table)” hazırlanmıştır. Bu çizelgeden de görülebileceği gibi İstanbul 18 göstergenin 9’unda en kötü durumdaki %25’lik kentler grubunda (son 5 kent) , 8’inde ise orta seviyedeki kentler grubunda yer almıştır. Koruma ile ilgili birçok sorununa karşın, zengin ve uzun bir geçmişe sahip olmasının etkisiyle, yalnızca kültürel miras göstergesinde en iyi durumdaki %25’lik kent grubunda yer almıştır. Göstergeler detaylı biçimde incelendiğinde *dans performansları, festival ve kutlama, kütüphane ve kitapçı sayısı, yeşil alanın arazi kullanımındaki payı, kişi başına yeşil alan miktarı, bar, restoran ve gece kulübü sayıları* açısından İstanbul, en kötü durumdaki bir kaç kent arasındadır.

Bu analiz göstermiştir ki; niceliksel bakımdan, birçok boş zaman aktivitesinin sunumunda İstanbul diğer kentlere kıyasla yetersizdir. Genellikle donatı alanı standartlarını yakalayabilmiş kentlerle ilgili olmakla birlikte, yaşam kalitesi ve boş zaman yazınlarında, kentsel arazi kullanımların bir takım norm ve standartları sağlıyor olmasının, kentin yaşam kalitesinin yükseltilmesinde tek başına yeterli olmadığı belirtilmektedir (Fabish, 2010; Marans ve Stimson, 2011; Lloyd ve Auld, 2003). Kişi başına düşen boş zaman aktivitesi, arazi kullanımda kapladıkları alan gibi nicel veriler, politika üreticilere sorunları göstermek için iyi birer özet gösterge olabilir. Ancak; bu mekanların güvenliği, erişilebilirliği, temizlik ve bakımlılığı, hizmet kalitesi, hangi kesimler tarafından sıklıkla kullanıldığı ya da kimleri dışladığı gibi niteliksel özelliklerin ortaya çıkarılması, kentlinin yaşamdan memnuniyetini yükseltmeye yönelik politikalara yol gösterici birer girdi oluşturabilir.

4. İSTANBUL İÇİN BOŞ ZAMAN - KENTSEL YAŞAM KALİTESİ ARAŞTIRMA MODELİ ÖNERİSİ

“İstanbul’da hane halklarının yaşam kalitelerinin yükseltilmesinde, boş zaman aktivitelerinin payı nedir?” sorusuna bugünkü veriler ve çalışmalar ışığında bir yanıt verilememektedir. Diğer yandan, planlama ve rekreasyon yazınları incelendiğinde, Marans ve Mohai (1991)’in “Rekreasyon - Yaşam Kalitesi Modeli” ile Lloyd ve Auld (2002)’nin “Boş Zaman - Yaşam Kalitesi İlişkisi”nin ölçümüne odaklandıkları çalışmaları dışında, bu ilişkiyi geniş kapsamlı ve detaylı bir biçimde araştıran çalışmaya rastlanmamıştır.

Bu nedenlerle; kentlerin arazi kullanımlarındaki payları her geçen gün artan boş zaman değerlendirme mekanlarının, bugünün kentsel yaşam deneyimine olan katkısını ortaya koymak için İstanbul kenti için Boş Zaman - Kentsel Yaşam Kalitesi Araştırma Modeli geliştirilmiştir (Bkz. Şekil 1).

göstergelerinin “diğer göstergeler ile birlikte değerlendirildiğinde” kentsel yaşam kalitesini hangi düzeyde açıkladığı ortaya koyulabilir.

Modelde yer alan öznel veriye dayalı göstergeleri elde etmek için hane halkı anket uygulaması yapılacaktır. Araştırmada yer verilen nesnel göstergeler ise, ilgili kurumlardan mahalle ve ilçe ölçeklerinde istenecektir. Türkiye’de bu ölçekte veri bulmanın zorluğu ortadadır. Bu nedenle; modele nesnel veri olarak girdi sağlaması düşünülen göstergeler; elde edilebilirlikleri ölçüsünde modele dahil edilecektir.

5. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Endüstri sonrası kentinin hızla artan örneklerini sunan İstanbul’da, boş zaman değerlendirme mekanlarına, ekonomik getiriler ve turist çekme kapasiteleri üzerinden tüketimi özendiren bir yaklaşımın benimsendiğini son yıllardaki gelişmeler (Gezi Parkı, Tarlabası Dönüşümü, Beşiktaş Tütün Deposu, Formula 1 Pisti, Zincirlikuyu Karayolları Arazisi, Ali Sami Yen Stadı, Haydarpaşa Garı, kıyılarda planlanan marina alanları vb.) açıkça göstermektedir.

2013 yılı verilerine göre İstanbul’a bir yılda ortalama 10.5 milyon turist gelmiş ve ortalama 2.5-3 gün kalmışlardır. Diğer yandan, yılın büyük bir kısmını bu kente yaşayarak geçiren ADNKS (2013) verilerine göre 14.1 milyon kentli bulunmaktadır. Mevcut ve yeni yatırımlar ile her geçen gün artmakta olan boş zaman değerlendirme mekanları, dünya örnekleriyle benzerlikler gösteren bir biçimde hedef kitlesini turistler olarak belirlemiş mekanlardır. Çoğunluğu merkezlerde yer seçmiş bu mekanlar, sosyal ve mekansal erişilebilirlik, adalet, ödenebilirlik, eşitlik gibi sorunlarıyla, orta - alt gelir grupları, yaşlılar, engelliler, eğitim durumu düşük olanlar vb. toplumsal grupları adeta dışarıda bırakmaktadır. Kentteki bir çok boş zaman mekanı, tüketim odaklı deneyimler sunmakta, psikolojik, sosyal ve fiziksel faydaları kısa süreli ve geçici olmaktadır. Bireylerin kendilerini çeşitli açılardan geliştirmelerine imkan sağlayarak daha uzun süreli ve kalıcı faydalar sağlayabilecek niteliğe sahip, parklar, spor alanları ve kültürel tesisler gibi kullanımlar ise niceliksel olarak yetersiz ve dengeli bir dağılım göstermemektedir.

Kentin, tarihi - turistik mekanlarına yönelik yüksek yaşam deneyimi vadeden ekonomik büyüme odaklı pazarlama ve imaj oluşturma stratejileri ile kentte yaşayanların tamamını kapsayıcı, yaşam kalitesini yükseltmeye yönelik politikaları arasındaki dengenin kurulması gerekmektedir. Böyle bir kentsel politikayı oluşturabilmek için, nicel değerlerin ötesine geçip, kentlinin boş zaman değerlendirme ihtiyaçlarının detaylı ve kapsamlı bir biçimde araştırılması gerekmektedir.

Bu bildirin son bölümünde, böyle bir araştırmaya altlık sağlayabilecek bir model önerisi sunulmuştur. Model; boş zaman ve kentsel yaşam kalitesi literatürlerinde

öne çıkan tartışmaları içeren bir kapsayıcılık ve detayda tasarlanmıştır. Çeşitli araştırmalarda biri ya da bir kaçına odaklanılmış olan *farklı mekansal ölçekler (kent ve mahalle), farklı boş zaman aktivite çeşitleri (spor, yeşil alan, kültür-sanat, rekreatif alışverişler ve yeme- içme), farklı gösterge türleri (öznel ve nesnel), hane halklarının çeşitli özellikleri ile mekansal ve mekansal olmayan boş zaman özellikleri* konuları, modelde bütüncül bir biçimde ele alınmıştır. Geliştirilen araştırma modelinin ilerleyen dönemde saha araştırmasıyla test edilmesi hedeflenmektedir.

KAYNAKÇA

Akgül, B.M. (2011). “Farklı Kültürlerdeki Bireylerin Boş Zaman Aktivitelerine Yönelik Tutumlarının Değerlendirilmesi, Ankara-Londra Örneği”, Ankara: Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi.

Baudrillard, J. (2002). Tüketim Toplumu. İstanbul: Ayrıntı.

Baker, D.A.ve Palmer, R.J.(2006). ”Examining the Effects of Perceptions of Community and Recreation Participation on Quality of Life”, *Social Indicators Research*, No. 75(3): 395-418.

Beard J.G. ve Ragheb M. G (1980). “Measuring leisure satisfaction”, *Journal of Leisure Research*, No. 1: 20–33.

Beard, J. G. ve Ragheb, M. G. (1983). “Measuring leisure motivation”. *Journal of Leisure Research*, No. 15(3): 219 – 228.

California State Parks Planning Division. (2005). The Health and Social Benefits of Recreation. Sacramento: California State Parks.

Chan, N., Xiao, H., Chau, C.Y. ve Ma, H.T. (2012). “The Meaning of Leisure for Residents in Hong Kong”, *Journal of Hospitality Marketing & Management*, No. 21(3): 311-329.

Chapin, F.S. (1971). “Free Time Activities and Quality of Urban Life”, *Journal of the American Institute of Planners*, No. 37(6): 411-417.

Clark, T.N. (2011). The City as an Entertainment Machine. Lexington Books.

Çolakoğlu, Y. (2005). “Kentleşme Sürecinde Kentsel Yaşamda Kalite: Antalya: Yeşilbahçe Mahallesi Örneği”, Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

Fabish, L. (2010). “Measuring the Performance of Livability Programs”. Mineta Transportation Institute Yüksek Lisans Tezi.

Hall, T. and Hubbard, P. (1998). The Entrepreneurial City: Geographies of Politics Regime and Representation. Chichester: John Wiley.

Hribrenik, J. ve Mussap, A. (2010). "Research note: Leisure satisfaction and subjective wellbeing", *Annals of Leisure Research*, No. 13(4): 701-708.

Huang, C.Y. ve Carleton, B. (2003). "The relationships among leisure participation, leisure satisfaction, and life satisfaction of college students in Taiwan", *Journal of Exercise Science and Fitness*, No. 1(2): 129-132.

Hunnicut B. K. (2011). "The History of Western Leisure". İçinde: A Handbook of Leisure Studies. Editörler: Rojek C.; Shaw S.M.; Veal A. J. New York: Palgrave McMillan.

Iwasaki, Y. (2007). "Leisure and quality of life in an international and multicultural context: what are major pathways linking leisure to quality of life?", *Social Indicators Research*, No. 82 (2): 233-264.

Jenkins, J.M. ve Young, T. (2008). "Urban Development and the Leisure Dilemma: A case study of leisure and recreation in urban residential estates in the Lower Hunter, New South Wales", *Annals of Leisure Research*, No. 11(1-2): 77-100.

Johnson, A. ve Glover, T.D. (2013). "Understanding Urban Public Space in a Leisure Context". *Leisure Sciences: An Interdisciplinary Journal*. 35 (2): 190-197.

Juniu, S. 2010. "The transformation of leisure." *Leisure/Loisir*. No. 33 (2):463-478.

Kaal, H., (2011). "A Conceptual history of Livability" *City*. No: 15 (5): 532-547.

Karaküçük, S. ve Gürbüz, B. 2007. *Rekreasyon ve Kent(İ)leşme*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Karakurt, E. (2011). "Working Life in Post-Industrial Transformation Process and Its Reflections on Urban Space". *İş, Güç. Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*. No: 13 (2): 23-40.

Kılbaş Köktaş, Ş. (2004). "Rekreasyon ve Boş Zamanları Değerlendirme". Ankara: Nobel.

Kıyar Koramaz, E. (2010). "Yaşam Kalitesinin Ölçülmesinde Yeşil Alanların Etkinliğinin Ölçülmesi ve Geliştirilmesine Yönelik Model Önerisi", İstanbul: İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi.

Kocaekşi, S. (2012). *Boş Zaman ve Rekreasyon Yönetimi*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Kosher, R. (2002). *Histories of Leisure*. New York: Blomsbury Academic.

Lansing, J.B. ve Marans, R.W. (1969). "Evaluation of Neighborhood Quality", *Journal of the American Institute of Planners*, No. 35(3): 195-199.

Lloyd, K. M., ve Auld, C. J. (2002). "The role of leisure in determining quality of life: Issues of content and measurement", *Social Indicators Research*, No. 57(1): 43-71.

- Lloyd, K. Ve Auld, C. (2003). "Leisure, Public Space and Quality of Life in the Urban Environment" *Urban Policy and Research*, No. 21 (4): 339-356.
- Marans, R. W. (2003). "Understanding environmental quality through quality of life studies: the 2001 DAS and its use of subjective and objective indicators", *Landscape and Urban Planning*, No. 65: 73-83.
- Marans, R.W. ve Mohai, P. (1991). "Leisure resources, recreation activity, and the quality of life". Editörler: Driver, B.L., Brown, P., Peterson, G.L. *Benefits of Leisure*. State College, PA: Venture Publishing.
- Marans, R.W., ve R.J. Stimson. (2011). *Investigating quality of urban life: Theory, methods, and empirical research*. New York: Springer.
- Martin, W. H. ve Mason, S. (2003). "Leisure in three Middle Eastern countries." *World Leisure Journal*. No. 45 (1):35-44.
- Massam, B. H. (2002). "Quality of Life: Public Planning and Private Living", *Progress in Planning*. No. 58(3) 141-227.
- Mazumdar, S. (2007). "Kentsel Yaşam Kalitesi ve Yer Duygusu". *Mimarlık*. No. 335: 41-46.
- McLean, D.M. ve Hurd, A.R. (2011). *Kraus's Recreation and Leisure in Modern Society*. Burlington: Jones & Bartlett Learning.
- Miles, S. (2010). *Spaces for Consumption*. Kaliforniya: SAGE.
- Nadırova A.A. (2000). "Understanding Leisure Decision Making: An Integrated Analysis Of Recreation Participation, Anticipated Leisure Benefits, Environmental Attitudes, Leisure Constraints, and Constraints Negotiation". Alberta: University of Alberta Department of Earth and Atmosphenc Sciences Doktora Tezi.
- Oktay, D. (2007). "Sürdürülebilirlik, Yaşanılabilirlik ve Kentsel Yaşam Kalitesi: Kavramdan Uygulamaya". *Mimarlık*, No. 335: 37-40.
- Parr, M. G, ve Lashua, B. D. (2004). "What is leisure? The perceptions of recreation practitioners and others." *Leisure Sciences* No. 26 (1):1-17.
- Pacione, M. (2003). "Urban environmental quality and human wellbeing - a social geographical perspective", *Landscape and Urban Planning*, No. 65(1), 19-30.
- Penbecioğlu, M. (2011). Kapitalist Kentleşme Dinamiklerinin Türkiye'deki Son 10 Yılı: Yapılı Çevre Üretimi, Devlet ve Büyük Ölçekli Kentsel Projeler" *Birikim*, No. 270.
- Rapley, M. (2003). *Quality of Life Research: A Critical Introduction*. Londra: SAGE Publications.
- Scott, D. ve Willits, F.K. (1998). "Adolescent and adult leisure patterns: A reassessment". *Journal of Leisure Research*. No. 30: 319-330.

BOŞ ZAMAN AKTİVİTELERİNDEKİ DEĞİŞİMİN KENTSEL YAŞAM KALİTESİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Shyy, T.K., R. Stimson, P. Chhetri, ve J. Western. (2007). "Mapping quality of life in the South East Queensland Region with a webbased application", *Journal of Spatial Science*. No. 52 (2): 13-22.

Torkildsen, G. (2005). *Leisure and Recreation Management*. Londra: Routledge.

Türksever, N.E. (2001). "Türkiye’de büyük şehir alanlarında yaşam kalitesinin değerlendirilmesine yönelik bir yöntem denemesi", İstanbul: İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi.

Veblen, T. (1953) [1899]. *The Theory of the Leisure Class: An Economic Study of Institutions, the Mentor Edition*. Introduction by C. Wright Mills. New York: The Macmillan Company.

Veenhoven, R. (2006). "The Four Qualities Of Life. Ordering Concepts And Measures Of The Good Life" İçinde: *Understanding Human Well-being*. Editörler: McGillivray, M. ve Clark, M. Tokyo-New York, Paris: United Nations University Press.

Zganec, A.B., Merkas, M. ve Sverko, I. (2011). "Quality of Life and Leisure Activities: How Do Leisure Contribute to Subjective Wellbeing?" *Social Indicators Research*. No. 102: 81-91.

<http://oxforddictionaries.com>

http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1059

<http://www.worldcitiescultureforum.com>

6A. OTURUM - 8 KASIM 2014

MEKÂNSAL DÖNÜŞÜM ve YENİLEME

Oturum Başkanı: **Prof. Dr. Nuran Zeren GÜLERSOY**

PARSEL DÜZEYİNDE YENİLEME UYGULAMALARI:

BAKIRKÖY ÖRNEĞİ

Y. Doç. Dr. Elif KISAR KORAMAZ

Doç. Dr. Turgay Kerem KORAMAZ

Y. Doç. Dr. Özlem ÖZER

6306 SAYILI KANUNLA YENİDEN ORTAYA ÇIKAN

BİNA ÖLÇEĞİNDE KENTSEL YENİLEME PRATIĞI:

BAĞCILAR İLÇESİ ÖRNEĞİ

Öğr. Gör. Sezen GÜR

Doç. Dr. Şevkiye Şence TÜRK

DÖNÜŞÜMÜN ‘İKİ YÜZÜ’:

TARLABAŞI KENTSEL YENİLEME VE

FİKİRTEPE KENTSEL DÖNÜŞÜMÜ PROJELERİ

Seda HAYAL

Muhsin Doğu YÜCEİL

PARSEL DÜZEYİNDE YENİLEME UYGULAMALARI: BAKIRKÖY ÖRNEĞİ

Y. Doç. Dr. **Elif KISAR KORAMAZ**

İstanbul Ticaret Üniversitesi, Mühendislik ve Tasarım Fakültesi,
Mimarlık Bölümü

Doç. Dr. **Turgay Kerem KORAMAZ**

İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi,
Şehir ve Bölge Planlaması Bölümü

Y. Doç. Dr. **Özlem ÖZER**

Okan Üniversitesi, Mühendislik - Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü

ÖZET

2012’de yürürlüğe giren 6306 sayılı “Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun” ile ülke genelinde özellikle deprem riskinden hareketle mevcut yapı stokunun yenilenmesine yönelik uygulamalar büyük bir hız kazanmıştır. Kamuoyunda genellikle “kentsel dönüşüm” olarak anılan bu hızlı yenilenme sürecinin yasal çerçevesi 6306 sayılı Kanun’la çizilmekte ve bu kapsamda “alan düzeyinde” ve “parsel düzeyinde” olmak üzere iki farklı düzeyde uygulamalar gerçekleştirilmektedir.

Deprem riski başta olmak üzere çeşitli kriterlerle tanımlanan sınırlar içerisinde ve alan düzeyinde gerçekleştirilen uygulamalar, yaygın etkileri sebebiyle sosyal, kültürel ve ekonomik yönleriyle incelenmekte, gerek akademik ortamda gerekse de kamuoyunca tartışılmaktadır. Bununla birlikte bilindiği üzere 6306 sayılı Kanun deprem riski taşıyan binalar için parsel düzeyinde de yenileme uygulamalarına kolaylık tanımakta ve teşvik etmektedir. Parsel düzeyinde ve mülk sahiplerinin bireysel girişimleri doğrultusunda “yıkıp yeniden yapma” şeklinde gerçekleşen yenileme uygulamalarının İstanbul’un özellikle planlı gelişmiş konut alanlarında

hız kazandığı gözlenmektedir. Parsel düzeyinde yenileme uygulamalarıyla bir yandan mevcut yapı stoku yenilenirken diğer yandan hem konut alanlarının fiziksel çevre özelliklerinde hem de sosyal ve ekonomik özelliklerinde bir değişim ve dönüşüm gerçekleşmektedir.

Bu bildiriye, parsel düzeyindeki bina yenileme faaliyetlerine odaklanılmakta, bu uygulamaların bulunduğu konut alanlarının mekânsal özellikleri incelenmektedir. Bildirinin amacı, parsel ölçeğindeki yenileme faaliyetlerinin mekansal olarak incelenmesi, diğer yandan bu uygulamaların yapı stokunun yenilenmesini sağlarken fiziksel çevrede nasıl bir dönüşüme sebep olduğunun tartışmaya açılmasıdır. İstanbul'un planlı gelişmiş konut alanlarından biri olması ve yenileme faaliyetlerinin son dönemde hız kazanmış olması sebebiyle Bakırköy İlçesi çalışma alanı olarak seçilmiştir. Bildiri sonuçları, çalışma alanı olarak seçilen Bakırköy'de parsel düzeyindeki yenileme uygulamalarının ilgili 6306 sayılı Kanun'un yürürlüğe girdiği 2012 yılından günümüze büyük bir arttığını göstermiştir.

Bu bildirinin parsel düzeyindeki yenileme uygulamalarının fiziksel çevre kalitesi ve ekolojik özellikler başta olmak üzere ekonomik ve sosyal boyutlardaki etkilerini tartışmaya yönelik daha kapsamlı çalışmalara analitik bir zemin hazırlayacağı, sorunların çözümüne yönelik katkı koyacak diğer çalışmalar için bir rehber oluşturacağı düşünülmektedir.

GİRİŞ

Konut konusu, konutun ekonomik değer üretme özelliğine odaklanan yaklaşımdan barınma ve sağlıklı yaşama hakkıyla örtüşen bir sosyal problem olarak değerlendirildiği yaklaşımlara uzanan iki temel kutup arasında tartışılmalıdır. Konut üretimi ve yenilenmesine yönelik yaklaşımlar, yöntem ve uygulamalar da bu tartışma ekseninde çeşitlilik göstermektedir. Mevcut konut stokunun yenilenmesi konusu ise farklı coğrafyalarda değişen dinamikler doğrultusunda ortaya çıkan bir problem olmakta, bu problem yenileme sürecinin toplumsal, ekonomik ve yapısal çevre boyutları, hangi aktörlerce gerçekleştirileceği gibi konulara ilişkin tartışmalar çerçevesinde ele alınarak çözüm önerileri geliştirilmekte, uygulamalar gerçekleştirilmektedir.

Uluslararası literatürde, konut yenilemesini konu alan uygulama süreçlerinden hareketle, "parsel düzeyinde" ve "alan düzeyinde" olmak üzere iki temel uygulama modeli tanımlanmıştır. Özellikle kent merkezinde kullanım dışı kalan, fiziksel çöküntü alanlarına dönüşen ve yapısal güçlendirmeye ihtiyaç duyan alanlarda, ekonomik yatırım beklentilerini de destekleyen ve her bir gayrimenkulün kendi arazisi üzerinde özel sektör eliyle yenilenmesini amaçlayan kentsel politikalar, yasal araçlar ve programlar için parsel düzeyinde yenileme tanımı geliştirilmiştir. İngilizce

deyimiyle “property-led regeneration” olarak tanımlanan bu kavram özellikle Amerika Birleşik Devletleri’nde 1950’lerin ardından yaşanan kentleşme süreçlerinin izinde planlama gündemine taşınmıştır (Wolf-Powers, 2005). İlk dönemlerde, parsel düzeyinde yenileme uygulamalarının başlıca uygulama araçları, arazi kullanım düzenlemeleri ve düşük faizli inşaat kredi destekleriyle ilişkilendirilen kentsel ekonomik geliştirme araçları olmuştur (Healey, 1990 ve Weber, 2002).

Özel sektörün önderliğinde yürütülen parsel düzeyindeki yenileme uygulamalarında, kamunun temel görevi, altyapının ve alanın sağlanması ile sermaye birikimi ve yatırımlarında koordinasyon ile etkin yerel kurumsal düzenlemelerin yapılması olarak tanımlanmıştır (Carley, 1991; Mackintosh, 1992). Kamuya yüklenen koordinasyon görevinde, sadece merkezi yönetimin değil, geniş kapsamıyla kamuya ait ilgili kurumların, yerel yönetimin ve diğer kuruluşların da bütüncül olarak dikkate alınması önerilmektedir (Imrie ve Thomas, 1993). Parsel düzeyindeki yenileme uygulamalarının ekonomik değer artışı açısından olumlu yönleri kabul görse de yoksunluk bölgelerinde yaşayan insanların yerel ekonomideki rollerinin de geliştirilmesi gereği savunulmuştur. Bunun yanı sıra, ekonomik temelli gelişme yaklaşımı olarak değerlendirilen bu uygulamalar, sektörün kontrolsüz gelişimine neden olmakla eleştirilmiştir (Turok, 1992).

1980’lerde sosyal kalkınma önceliklerinin önem kazanmasıyla Avrupa’da benzer eleştirilere yanıt vermek üzere mahalle (İngilizce deyiimiyle “neighbourhood”) odaklı yenileme süreçleri geliştirilmiştir (Jacquier, 2005). Kendi içinde bütünlük taşıyan bir konut alanına odaklanan ve “alan düzeyinde yenileme” (area-based renewal) olarak adlandırılan bu yaklaşımın temel özelliği, fiziksel yıpranma düzeyi yüksek olan ve ekonomik geliştirme olanakları yönünden dezavantajlı hale gelmiş çöküntü alanlarında, fiziksel, ekonomik ve sosyal yönleriyle bütünlük bir program geliştirmektir. Parsel düzeyinde yenileme uygulamalarının sadece ekonomik temelli bir yaklaşım olduğunu ve en etkin çözümün bütünlük bir yaklaşımla geliştirilebileceğini savunan alan düzeyinde yenileme kavramı, başta Fransa, Hollanda ve İngiltere olmak üzere birçok Avrupa ülkesinde 2000’li yıllara kadar birçok program ve politikanın geliştirilmesine neden olmuştur. Ancak günümüzde alan düzeyindeki yenileme programları da sosyal ve ekonomik kalkınma hedefleriyle ilişkilendirilmiş olmalarına rağmen, fiziki çevreye ve ekonomik değer yaratılmasına ilişkin hedeflerin yanında sosyal kalkınmaya ilişkin hedeflerin yeterince hayata geçirilmediği yönündeki tespitlerle eleştirilmektedir (Aalbers ve van Beckhoven, 2010).

Neo-liberal süreçlerin yönlendirdiği son yıllarda, inşaat sektörü ve beraberinde yenileme uygulamaları ile diğer gayrimenkul yatırımları kentlerin rekabet gücünün geliştirilmesinde en önemli bileşen olarak yorumlanmaya başlanmıştır (Haran ve diğ., 2011). Dünya’daki bu gelişime paralel olarak Türkiye’de de kentler ve met-

ropoliten alanlardaki yeni gayrimenkul projeleri, alan ve parsel düzeyindeki yenileme uygulamalarının bütünü ne yazık ki ekonomik gelişmenin koşulu olarak görülmektedir (Güzey, 2009). Günümüzde Türkiye’de yaşanan kontrolsüz yapılaşma ve dönüşüm süreçlerindeki hız ve artış temel planlama ilkeleri konusunda tartışmalı uygulamaları işaret etmektedir (Görgülü, 2005). Neo-liberal ve küresel süreçlerin baskın nitelik gösterdiği İstanbul gibi büyük nüfuslu metropoliten kentlerin dışında ülkemizdeki diğer yerleşimlerde de bütüncül bir yenileme programı olmadan ekonomik kazanca dayalı parsel ölçeğinde yenileme uygulamaları ile yaygın ve yoğun bir kentleşme deneyiminin yaşandığı bilinmektedir (Ünlü, 2009).

Türkiye’de güncel planlama tartışmalarından en önemlilerinden biri olan, kentsel dönüşüm konusunda alan ve parsel düzeyindeki uygulamaları düzenleyen yasal kaynak, 16.05.2012 tarih ve 6306 sayılı “Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun” başlıklı kanundur. Öncelikli olarak deprem riskiyle de ilişkilendirilerek mevcut sağlıksız yapı stokunun yenilenmesi gerekliliğinden hareketle düzenlendiği belirtilen bu Kanun’un amacı; *afet riski altındaki alanlar ile bu alanlar dışındaki riskli yapıların bulunduğu arsa ve arazilerde, fen ve sanat norm ve standartlarına uygun, sağlıklı ve güvenli yaşama çevrelerini teşkil etmeye üzere iyileştirme, tasfiye ve yenilemelere dair usul ve esasları belirlemek*” olarak tanımlanmıştır (Madde 1). Bu bildirin konu edindiği parsel düzeyindeki uygulamalara karşılık olarak 6306 sayılı Kanun’da riskli yapı tanımı ortaya konmuştur. Kanun’da, riskli yapı, *riskli alan içinde veya dışında olup ekonomik ömrünü tamamlamış olan ya da yıkılma veya ağır hasar görme riski taşıdığı ilmi ve teknik verilere dayanılarak tespit edilen yapı* olarak tanımlanmaktadır (Madde 2). Diğer yandan bu Kanun riskli alan olarak tanımladığı alanlar üzerinde de “alan düzeyinde yenileme” uygulamalarına da olanak tanımaktadır. Böylelikle 6306 sayılı Kanun’un yürürlüğe girmesiyle ülkemizde parsel düzeyinde ve alan düzeyinde olmak üzere her iki farklı modelde de yenileme uygulamalarının gerçekleştirilebilmesine yönelik araçlar ve süreçler tanımlanmış, Kanun’un yürürlüğe girdiği dönemden itibaren her iki modelde de yenileme uygulamaları büyük bir hız kazanmıştır.

Kentlerin toplumsal, ekonomik, ekolojik ve yapısal çevre yönünden büyük bir dönüşüm geçirmekte olduğu ve “kentsel dönüşüm süreci” olarak adlandırılan bu dönemde gerçekleştirilen pek çok alan ölçeğinde yenileme uygulaması tartışma konusu olmaktadır.

6306 sayılı Kanun’un yürürlüğe girmesinden hemen önce, sit alanlarına yenileme uygulamalarını geçerli kılan, 16.06.2005 tarihli ve 5366 sayılı “Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun” kentsel koruma süreçlerini ve ilkelerini tahrip eden uygulamalar nedeniyle pek çok yönüyle eleştirilmiştir. Bu Kanun, tarihi kentsel alanlarda alan ölçeğinde yenileme uygulaması olarak tanımlanan ve yapısal güç-

lendirmeyi konu edinen ancak sosyal ve ekonomik yönden dezavantajlı (Kısar Koramaz, 2012) ve mülkiyet güvencesi olmayan (Kurtuluş, 2006) nüfusun yaşadığı konut alanlarını hedef alması sebebiyle ve gerçekleştirilen uygulamalarla konut alanlarının fiziki çevre özelliklerinin ve, sosyo-ekonomik yapısının tamamıyla değiştirildiği, ekonomik-sosyal yönlerden sürdürülemez yeni çevreler oluşturulduğu gibi gerekçelerle kamuoyunun gündeminde çokça yer almıştır.

5366 sayılı Kanun'a benzer biçimde 6306 sayılı Kanun kapsamında deprem riski başta olmak üzere çeşitli kriterlerle tanımlanan sınırlar içerisinde ve alan düzeyinde gerçekleştirilen uygulamalar, yaygın etkileri sebebiyle sosyal, kültürel ve ekonomik yönleriyle incelenmekte, gerek akademik ortamda gerekse de kamuoyunca tartışılmaktadır. Akademik ve mesleki yazında yaygınca eleştirilen ve tartışılan bu çalışmalara rağmen, parsel düzeyindeki yenileme uygulamalarını konu alan araştırmalar gerçekleştirilmesi ve buna bağlı olarak tartışmalar gerçekleştirilmesi görece yenidir. Parsel düzeyinde ve mülk sahiplerinin bireysel girişimleri doğrultusunda "yıkıp yeniden yapma" şeklinde gerçekleşen bu yenileme uygulamalarının İstanbul'un özellikle planlı gelişmiş konut alanlarında hız kazandığı gözlenmektedir. Parsel düzeyinde yenileme uygulamalarıyla bir yandan mevcut yapı stoku yenilenirken diğer yandan hem konut alanlarının fiziksel çevre özelliklerinde hem de sosyal ve ekonomik özelliklerinde bir değişim ve dönüşüm gerçekleşmektedir.

Bu bildiriye, parsel düzeyindeki bina yenileme faaliyetlerine odaklanılmakta, Bakırköy örneği özelinde, parsel düzeyindeki yenileme uygulamalarının bulunduğu konut alanlarının özellikleri irdelenmektedir. Bildirinin amacı, parsel ölçeğindeki yenileme faaliyetlerinin mekansal olarak incelenmesi, diğer yandan bu uygulamaların yapı stokunun yenilenmesini sağlarken fiziksel çevrede nasıl bir dönüşüme sebep olduğunun tartışmaya açılmasıdır.

YÖNTEM

Parsel düzeyinde yenileme uygulamalarının incelendiği bu bildiriye Bakırköy İlçesi çalışma alanı olarak seçilmiştir. Çalışmanın Bakırköy İlçesi'nde gerçekleştirilmesinde yerleşimin İstanbul'un planlı gelişmiş konut alanlarından biri olması etkili olmuştur.

İstanbul'un en eski semtlerinden biri olan Bakırköy'ün kentsel yapı içindeki önemi tarihin farklı dönemlerinde farklılık göstermektedir. Bazı kaynaklar, Bakırköy'ün adının "Makri Köy (Uzak Köy)" adından geldiğini ifade etmektedir. Bu isimden de anlaşılacağı gibi, Bakırköy'ün şehir merkezine uzak konumu, bu değişen önemin en belirgin sebebidir. 1871'de inşa edilen ve İstanbul'un Avrupa bağlantısını sağlayan demiryolunun Bakırköy'den geçmesi, semtin şehir merkezinden erişile-

bilirliğini artırmıştır. İlçe, 1950'lerden itibaren hız kazanan büyük nüfus hareketlerinden etkilenmiştir ve o zamanlar Bakırköy İlçesi içinde yer alan birçok semtte plansız yerleşmeler ortaya çıkmıştır. Diğer yandan, mevcut ve düşük yoğunluklu konut stokunun parsel düzeyinde gerçekleştirilen uygulamalarla apartmanlara dönüştüğü ve böylelikle yapı ve nüfus yoğunluğunun arttığı bir dönüşüm süreci eş zamanlı olarak yaşanmıştır. 1980'lerde Emlak Bank tarafından başlatılan toplu konut uygulamaları ise, Bakırköy'ün diğer kesimlerinin planlı olarak gelişmesine ön ayak olmuştur. Bu dönemde uygulanan gelişme politikaları sayesinde, özellikle merkezdeki yapılaşma baskısı azaltılmış, yoğunluklar kademeli bir şekilde dağıtılmıştır. Bakırköy'ün tamamen kentleşmiş bir yapıya dönüşmesi 1990'lı yıllarda gerçekleşmiştir. Semtin fonksiyonel dönüşümünde ticaret ve hizmetin baskın olarak ortaya çıktığı akslar doğu-batı doğrultusunda uzanan İstanbul Caddesi, ve kuzey-güney doğrultusunda devam eden Ebuziya Caddesi ve devamında İncirli Caddesi olmuştur. Sonuç olarak, tarihsel gelişimi ve yapısal özellikleri dikkate alındığında Bakırköy'ün idari sınırları içerisinde birden fazla karakterde yerleşimi içerdiği görülmektedir. Bakırköy'ün ana ulaşım akslarıyla ve demiryoluyla tanımlanabilecek nitelikteki merkezindeki gelişim ve dönüşüm sürecinin ise mevcut 1-2 katlı müstakil yapıların 4-5 katlı apartmanlara dönüşmesi ve boş alanlardaki yeni yapılaşmanın da aynı düzende oluşması şeklinde gerçekleştiği söylenebilir (Bakırköy İlçesi Analitik Etüd Raporu, 2002).

İlçe genelindeki yenileme uygulamalarının belirlenebilmesi amacıyla 2014 Temmuz ayında Bakırköy Belediyesi'yle görüşme yapılarak 2012 yılından itibaren Belediye'ce verilen ruhsatlara ilişkin genel bilgiler elde edilmiştir. İlk olarak bu bilgiler sayısallaştırılmış ve mekansal veri ile ilişkilendirilmiş, böylelikle İlçe genelindeki yenileme uygulamalarına ilişkin veriler oluşturulmuştur. Çalışma alanı, aynı dönemlerde, benzer dinamikler doğrultusunda gelişerek benzer özellikleri taşımaları ve coğrafi olarak da bir bütün oluşturmaları sebebiyle Bakırköy'ün merkez mahalleleri ile sınırlı tutulmuştur. Bu yaklaşım doğrultusunda ilçe merkezinde yer alan Zeytinlik, Cevizlik, Sakızağacı, Yenimahalle, Osmaniye, Zuhuratbaba ve Kartaltepe mahallelerindeki yenileme uygulamaları incelenmiş ve Ataköy, Yeşilköy, Yeşilyurt ve Şenlikköy'deki uygulamalar çalışmaya dahil edilmemiştir.

Yedi mahalleden oluşan ve bu bildiriye Bakırköy merkez mahalleleri olarak tarif edilen alan yaklaşık 323 ha'dan oluşmaktadır. 2013 Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre bu alanda 111,117 kişi yaşamaktadır. Mahallelerin brüt yoğunlukları incelendiğinde, en yüksek değerini bitişik yapı düzenine sahip olan ve sahil kesiminde yer alan Sakızağacı Mahallesi gözlemlendiği görülmektedir (539 kişi/ha). Çalışma alanının ortalama brüt yoğunluğunun üzerinde değerlerin gözlemlendiği mahalleler ise 384 kişi/ha yoğunluğa sahip Osmaniye ve Yenimahalle mahalleleridir (Tablo 1).

Tablo 1. Çalışma alanı: Bakırköy İlçesi, merkez mahalleleri

MAHALLELER	Alan (ha)	Nüfus(2013)	Brüt yoğunluk (kişi/ha)
CEVİZLİK	18.36	5,365	292
KARTALTEPE	116.76	38,683	331
OSMANİYE	61.44	23,615	384
SAKIZAĞACI	15.68	8,448	539
YENİMAHALLE	18.47	7,097	384
ZEYTİNLİK	20.73	5,576	269
ZUHURATBABA	71.61	22,333	312
TOPLAM	323.05	111,117	344

BAKIRKÖY MERKEZ MAHALLELERİNDE PARSEL DÜZEYİNDE YENİLEME UYGULAMALARI

Bakırköy Belediyesi'nden 2014 yılı Temmuz ayı içerisinde elde edilen, 2012 yılından itibaren 2014 haziran ayına kadar, Belediye tarafından verilmiş olan bina ruhsatlarını kapsayan verilere göre, ilçe merkezinde yer alan mahallelerde toplam 106 adet parsel için ruhsat işlemi gerçekleştirilmiştir (Tablo 2 ve Şekil 1). Bunlar içerisinde 62 tanesi yeni yapı ruhsatı, 34 tanesi ise proje tadilat ruhsatı olarak belirtilmiştir. Yeni yapı ruhsatları, yeniden yapım uygulamaları kadar boş parseller üzerinde ilk uygulanan yapı projelerini de içermektedir. Alanı 5000 m²'den daha az olan dokuz parselin yeni yapı uygulama ruhsatlarına sahip olduğu, kalan 88 parselde ise yenileme (78), güçlendirme ve restorasyon (10) uygulamaları önerildiği tespit edilmiştir. Özellikle Osmaniye ve Zuhuratbaba mahallelerinde yer alan büyük yüzölçümlü parsellerde ise kullanım değişikliği ve arazi düzenlemesi ile yenileme yapılmıştır.

Ruhsatların mahallelere göre dağılımı incelendiğinde en fazla ruhsat işleminin Kartaltepe Mahallesi sınırlarında gerçekleştiği, bu mahalle için verilen 41 adet ruhsatın 25'ini yeni yapı uygulamalarının oluşturduğu görülmektedir. Çalışma alanında yer alan mahalleler içerisinde Osmaniye Mahallesi'nin 14 adet, Zuhuratbaba Mahallesi'nin ise 11 adet yeni yapı ruhsatıyla yenileme uygulamalarının yoğunlaştığı mahalleler olarak ön plana çıktığı görülmektedir.

Çalışma alanı genelindeki tadilat ruhsatlarının özellikle Kartaltepe Mahallesi'nin merkezi kesimlerinde ve Zuhuratbaba Mahallesi'nde yoğunlaştığı görülmektedir. Kartaltepe'de 13 adet, Zuhuratbaba Mahallesi'nde ise 10 adet tadilat işlemi gerçekleştirilmiştir. Bu bulgu, bu bölgeler içerisinde daha önceki dönemlerde alınan proje ruhsatları üzerinde tadilat işlemleri gerçekleştirildiğini göstermektedir.

PARSEL DÜZEYİNDE YENİLEME UYGULAMALARI: BAKIRKÖY ÖRNEĞİ

Ruhsat işlemlerinin tarihleri incelendiğinde çalışma alanı içerisinde 2012 yılından günümüze verilen ruhsat sayısının giderek arttığı görülmektedir. 2012 yılında 24 adet ruhsat işlemi gerçekleştirilmiştir. 2013 yılı boyunca gerçekleştirilen işlem sayısı 37'ye yükselirken, aylara göre dağılım dikkate alındığında işlemlerin özellikle yılın ikinci yarısında gerçekleştirildiği görülmüştür. 2014 yılına ait veriler ise bu yıl içerisindeki işlem sayısının büyük oranla arttığını göstermektedir. 2014 yılının ilk 6 ayı içerisinde çalışma alanı genelinde toplam 45 adet ruhsat işlemi gerçekleştirilmiş olması dikkat çekicidir.

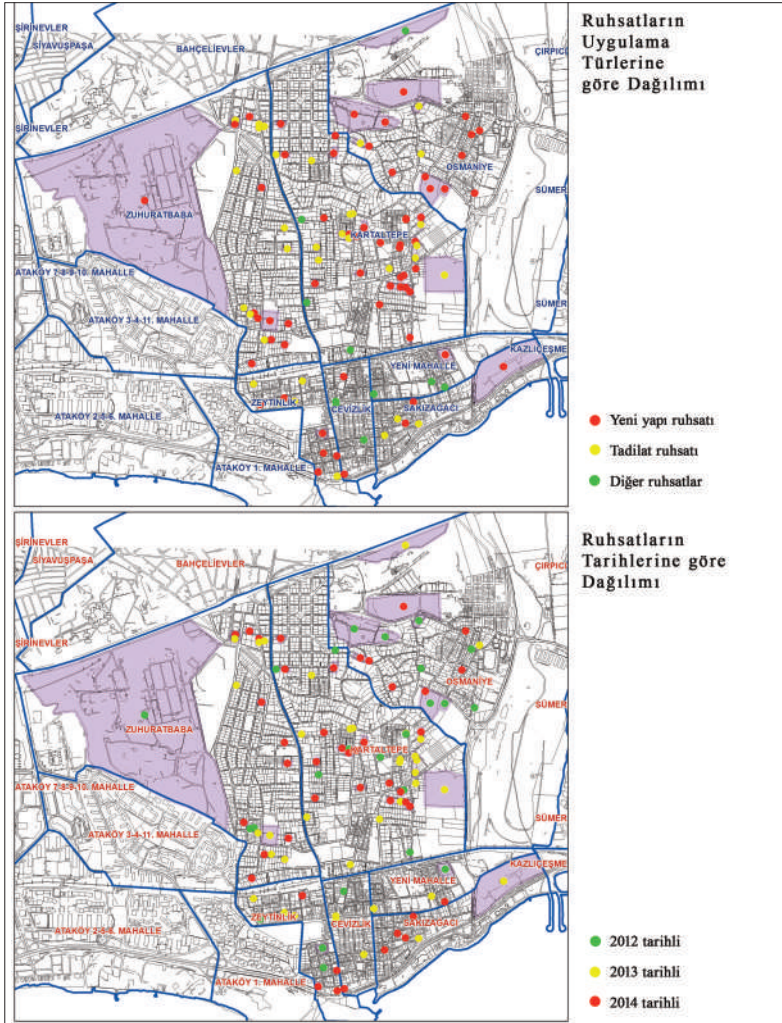
Tablo 2. Bakırköy Merkez Mahallelerinde Ruhsat İşlemleri – Ruhsat Türü, Tarihi

MAHALLE	TOPLAM	RUHSAT TÜRÜ			RUHSATIN VERİLDİĞİ TARİH		
		Yeni Yapı	Tadilat	Diğer	2012	2013	2014
CEVİZLİK	5	2	0	3	1	3	1
KARTALTEPE	41	25	13	3	7	17	17
OSMANİYE	18	14	3	1	9	2	7
SAKIZAĞACI	6	3	3	0	0	2	4
YENİMAHALLE	4	1	0	3	1	2	1
ZEYTİNLİK	11	6	5	0	3	3	5
ZUHURATBABA	21	11	10	0	3	8	10
TOPLAM	106	62	34	10	24	37	45

Çalışma alanı genelindeki her bir ruhsatta yer alan inşaat alanı bilgilerinden yola çıkılarak, mahallelere göre ve tüm çalışma alanı için ruhsatlarla tanımlanan yapılaşma miktarına ilişkin veriler hesaplanmıştır. Buna göre çalışma alanı genelinde verilen ruhsatlarla toplam 270.084 m² parsel alanı üzerinde toplam 891.948 m² inşaat alanı için uygulama izni verilmiştir. Bu değerlerden yola çıkarak genel emsal değeri 3,17 olarak hesaplanmıştır (brüt emsal=3,17). Daha önce de belirtildiği gibi bu işlemler parsel düzeyinde yenileme uygulamaları olarak adlandırdığımız yeniden yapım işlemlerini ve yer yer henüz yapılaşma olmamış parseller üzerindeki inşaat izinlerini de kapsamaktadır. Ruhsat işlemi gören 5000 m²'nin üzerindeki parseller hesaplama dışı bırakılarak hesaplanan emsal değerlerine ilişkin incelemede ise çalışma alanı geneli için ortanca emsal değeri 3,05 olarak hesaplanmıştır. İstatistiki olarak değerlendirildiğinde, ortanca ve ortalama değerleri arasındaki fark ve standart sapma, çalışma alanı genelinde genel eğilimin yüksek emsal değerleriyle yaygınlık kazandığına işaret etmektedir (Tablo 3).

Mahalleler arasında yapılan karşılaştırmada, ruhsatlarla izin verilen en fazla inşaat alanının 313.054 m² ile Kartaltepe Mahallesi'nde gerçekleştiği görülmektedir. Kartaltepe için brüt emsal değeri ise 4,13 olarak hesaplanmıştır. Bu değerlerin yüksek olmasında yaklaşık 49.000 m² büyüklüğündeki parselde ait tadilat ruhsatıyla ta-

nımlanmış olan yaklaşık 230.000 m² büyüklüğündeki inşaat alanı etkili olmuştur. Özel bir toplu konut projesi şeklinde uygulamanın devam ettiği bu parsel, toplam 1240 adet konut biriminin gerçekleştirilmesini öngörmektedir. Bu parseldeki uygulama, Bakırköy'deki 2012 yılından beri hız kazanan inşaat faaliyetleri arasındaki büyük ölçekli inşaat uygulamalarına bir örnek teşkil etmektedir. 5000 m²'nin üzerindeki parseller hesaplama dışı tutulduğunda Kartaltepe'de ruhsat işlemi gerçekleştirilen parsel büyüklükleri için ortanca değeri 634 m², inşaat alanları içinse 1803 m² olurken emsal değerinin 2,78 olduğu görülmektedir.

Şekil 1. Bakırköy Merkez Mahallelerinde Ruhsat İşlemleri – Ruhsat Türleri ve Tarihleri

Tablo 3. Bakırköy Merkez Mahallelerinde Ruhsat İşlemleri – Toplam Parsel Alanı, İnşaat Alanı, Emsal Değerleri

TOPLAM İNŞAAT ALANI (n=97*)			TOPLAM PARSEL ALANI (m ²) (n=106)	TOPLAM PARSEL ALANI (n=97*)			BRÜT EMSAL** (n=106)	EMSAL DEĞERİ (n=97*)		
Ortanca	Ortalama	Stn. Sapma		Ortanca	Ortalama	Stn. Sapma		Ortanca	Ortalama	Stn. Sapma
274,00	682,80	812,51	983	144,00	196,60	204,53	3,47	2,43	2,62	1,35
1803,50	2006,65	1424,06	75.731	634,50	670,48	398,55	4,13	2,78	2,75	,65
1624,00	2770,00	3406,42	159.934	476,00	856,08	888,18	0,98	2,76	3,12	,85
1199,00	1445,80	1240,50	72.038	236,00	298,20	176,45	4,22	4,01	4,33	1,32
337,50	3942,00	7321,83	5.062	127,50	1265,50	2291,75	3,11	2,71	2,54	,69
2255,00	2381,27	1612,83	5.588	471,00	508,00	472,01	4,69	4,87	5,12	1,21
1854,00	2065,84	1026,52	21.997	579,00	653,58	305,19	3,89	3,22	3,10	,45
1675,00	2145,69	2202,19	270.084	500,00	654,54	641,98	3,17	3,05	3,20	1,11

* Ortanca ve ortalama değerleri hesaplanırken 5000 m²'nin üzerindeki parseller hesaplama dışı tutulmuştur.

** Brüt Emsal Değeri: Toplam İnşaat Alanı / Toplam Parsel Alanı

Sakızağacı Mahallesi'nde de benzer şekilde 2013 yılında yeni yapı ruhsatı alan yaklaşık 70.000 m² büyüklüğündeki parsel için düzenlenmiş olan yaklaşık 300.000 m² büyüklüğündeki inşaat izni, bu mahalledeki genel eğilimden ayrılan büyük ölçekli bir diğer yapılaşma projesidir. Bu projeye 289 konut biriminin yanı sıra 156 adet apart ruhsatıyla tarif edilen konaklama biriminin oluşturulması beklenmektedir. Bu projeye ait ruhsat bilgileri ayrı tutulduğunda Sakızağacı Mahallesi için ortanca parsel değeri 236 m², inşaat alanı değeri ise 1199 m² olmaktadır. Emsal değeri içinse ortanca değer 4.01'dir. Sakızağacı Mahallesi'nde ruhsat işlemi görmüş parseller az olmakla birlikte (6 adet) bitişik nizam yapılaşma düzenine sahip bu mahallede parsel büyüklüklerinin görece düşük, emsal değerlerinin ise görece yüksek olduğu görülmektedir.

Bakırköy'ün sahil kesiminde yer alan, genellikle bitişik nizam yapı düzeninde ve yoğun olarak gelişmiş mahallesi Cevizlik'te ruhsat işlemine konu olmuş parsel sayısı oldukça azdır (5 adet). Ticaret ve konut kullanımının iç içe olduğu bu alanda ruhsat işlemine konu olan parsellerde bağımsız dükkan birimlerinin ve otelin gerçekleştirilmesi söz konusuysen, yalnızca tek bir binada 8 adet konut birimi için yeni yapı ruhsatı alınmıştır. Bir adet ruhsat ise restorasyon maksatlı olarak düzenlenmiştir. Genel olarak bu mahallede parsel büyüklüklerinin ve inşaat alanı miktarının düşük olduğu, emsal değeri için ortanca değerinin ise 2,43 olduğu görülmektedir.

Genellikle bitişik nizam yapılaşma düzeninde yapılaşmış olan Zeytinlik Mahallesi'nde ruhsat işlemi görmüş parseller için ortanca büyüklük 471 m² iken toplam inşaat alanı için ortanca büyüklük 2255 m²'dir. Düşük parsel büyüklüklerinin etkisiyle bu mahalle genelinde emsal değerleri de yüksek olmaktadır. Mahallenin

özellikle sahil kesimine yakın ve konut dışı kullanımların yoğun olduğu kesiminde ise otel kullanımları için düzenlenmiş ruhsatların olduğu ve bu parseller için öngörülen emsal değerlerinin daha da yüksek olduğu görülmektedir.

Yenimahalle'deki değerler incelendiğinde ruhsat işlemi görmüş parseller için parsel büyüklüğü ortanca değerinin 127 m² iken ortalama değerinin 1265 m² olduğu, benzer bir farkın inşaat alanı değeri için de görüldüğü ve standart sapma değerlerinin de yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum, 5000 m²'nin altında olmakla birlikte parsel büyüklüğü genel dağılımın üzerinde olan ve 72 adet konut için düzenlenmiş projeden kaynaklanmaktadır.

Osmaniye Mahallesi'nde ruhsat işlemi görmüş toplam parsel alanı 159.934 m², toplam inşaat alanı ise 156.400 m²'dir. Özellikle mahallenin kuzey kesiminde 5000 m²'den büyük parsellerde de uygulamalar olduğu görülmektedir. Bunların bir kısmı konut ve ticaret harici kullanımlar içinken, iki adet parselde 256 konut ve 70 işyerinin gerçekleştirilmesi beklenen projeler söz konusudur. 5000 m²'nin üzerindeki parseller dışarıda tutulduğunda Osmaniye'de ruhsat işlemi gerçekleştirilmiş parsel büyüklükleri için ortanca değeri 476 m², inşaat alanı için ortanca değeri ise 1624 m² iken emsal için ortanca değerinin 2,76 olduğu görülmektedir.

Ayrık nizam ağırlıklı yapılaşma düzeninin ağırlıkta olduğu Zuhuratbaba Mahallesi'nde de ruhsat gören parsel büyüklükleri için ortanca değeri 579 m², inşaat alanı için ortanca değeri 1854 m² ve emsal için ortanca değeri 3,22'dir. Zuhuratbaba Mahallesi'nde de ortalamanın üzerinde parsel ve inşaat büyüklüğü olan ruhsat işlemleri gerçekleştirilmiş olmakla birlikte bu uygulamaların alana genel olarak dağıldığı görülmektedir. Zuhuratbaba'da 5000 m²'nin üzerinde olduğu için ortanca değer hesaplamalarına katılmamış olmakla birlikte yaklaşık 10.000 m² parsel üzerinde 214 bağımsız konut birimi içerecek şekilde gerçekleştirilmesi öngörülen proje de Bakırköy merkez geneline dağılmış olan bir başka büyük ölçekli proje olmaktadır.

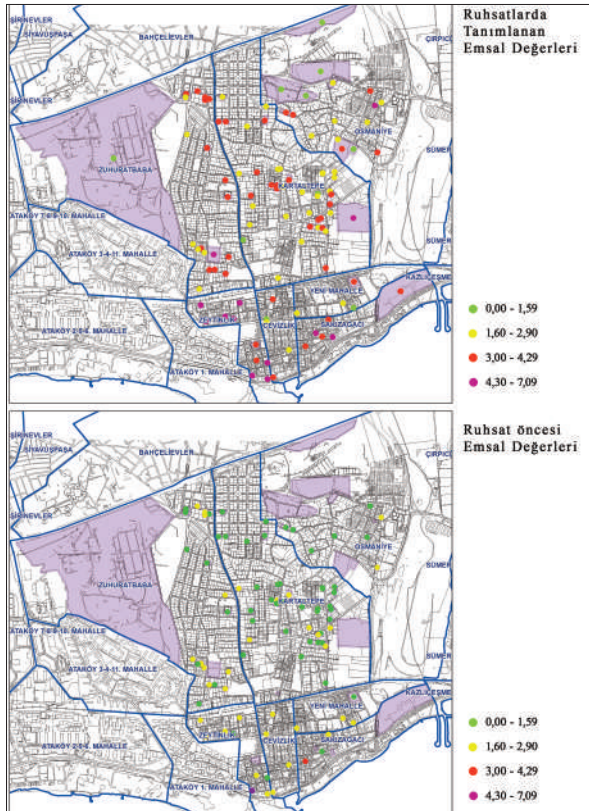
Çalışma alanı geneli için ruhsatlarla tanımlanmış olan emsal değerleri için ortanca değerleri 3,05 iken ruhsat işlemlerinden önceki emsal değerlerinin ortanca değerinin 1,29 olduğu görülmektedir. Önceki emsal değerlerine ilişkin standart sapma ve ortalama değerleri, genel eğilimin üzerinde değerlerin de olduğuna işaret etmekle birlikte, genel olarak değerlendirildiğinde, önceki emsal değerlerinin ruhsatlarla tanımlanan değerlerden oldukça düşük olduğu açıkça görülmektedir. Sakızağacı ve Zeytinlik mahallelerindeki emsal değişimi diğer mahallelere kıyasla görece daha yüksektir. Tablo 4 ve Şekil 2'de yer alan görsellerden çalışma alanı genelindeki ruhsatlarla tanımlanmış ve önceki emsal değerleri arasındaki değişim görülebilmektedir.

PARSEL DÜZEYİNDE YENİLEME UYGULAMALARI: BAKIRKÖY ÖRNEĞİ

Tablo 4. Bakırköy Merkez Mahallelerinde Ruhsatlarda Tanımlanan ve Ruhsat Öncesi Emsal Değerleri

MAHALLE	RUHSATLARDA TANIMLANAN EMSAL DEĞERİ (n=97*)			RUHSAT ÖNCESİ EMSAL DEĞERİ (n=97*)		
	Ortanca	Ortalama	Stn. Sapma	Ortanca	Ortalama	Stn. Sapma
CEVİZLİK	2,43	2,62	1,35	2,16	1,74	1,05
KARTALTEPE	2,78	2,75	,65	1,16	1,22	0,60
OSMANİYE	2,76	3,12	,85	0,44	0,61	0,82
SAKIZAĞACI	4,01	4,33	1,32	0,99	1,24	1,49
YENİMAHALLE	2,71	2,54	,69	1,80	1,64	0,91
ZEYTİNLİK	4,87	5,12	1,21	2,21	2,11	1,16
ZUHURATBABA	3,22	3,10	,45	1,60	1,56	0,54
TOPLAM	3,05	3,20	1,11	1,29	1,35	0,87

* Ortanca ve ortalama değerleri hesaplanırken 5000 m²'nin üzerindeki parseller hesaplama dışı tutulmuştur.

Şekil 2. Bakırköy Merkez Mahallelerinde Ruhsat Öncesi ve Sonrası Emsal Değerleri

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu bildiriyle, çalışma alanı olarak seçilen Bakırköy’de, İstanbul’un diğer ilçelerinde de gözlemlenebilecek şekilde parsel düzeyindeki yenileme uygulamaları sayısının 6306 sayılı ilgili kanunun yürürlüğe girdiği 2012 yılından günümüze değin büyük bir hızla artış gösterdiği ortaya koyulmuştur.

Bakırköy İlçesi’nde yapılan bu incelemelerin ışığında ruhsat öncesi kullanım dışı kalan sanayi alanı olan büyük parsellerde marka konut ve gayrimenkul projeleriyle yüksek yoğunluklu dönüşümün gerçekleştiği görülmektedir. Bu alanlarda planlama süreçleri ve araçları kullanılmadan gerçekleştirilen parsel düzeyindeki uygulamaların gelecekte Bakırköy için kentsel altyapı ve ulaşım başta olmak üzere önemli sorunlar doğurması kaçınılmazdır.

Bakırköy’de parsel düzeyindeki yaygın uygulamalar değerlendirildiğinde ayrıntılı nizam düzeninde yapılaşmış, konut kullanımlı, görece daha düşük yoğunluklu ve az katlı yapılara sahip parsellerin yenileme kapsamına alındığı görülmektedir. Banliyö tren hattının ayırdığı çalışma alanının kuzeyinde yer alan bu nitelikteki konut alanlarının daha fazla uygulamaya sahip olduğu görülmektedir (Kartaltepe, Osmaniye ve Zuhuratbaba mahalleleri). Banliyö tren hattının güney kısmında yer alan diğer merkez mahallelerinde ise (Cevizlik, Sakızağacı, Yenimahalle ve Zeytinlik mahalleleri) bitişik nizam yapılaşma düzeninde, yüksek yoğunluklu karma kullanımlı alanlarda daha az sayıda parsel düzeyinde konut yenileme uygulaması tespit edilmiştir. Buna karşılık yeni alınan otel ruhsatları da bu alanda bulunmaktadır.

Bakırköy’deki parsel düzeyindeki yenileme uygulamalarıyla sağlanan emsal ve bağımsız bölüm sayısındaki artışın, mevcut açık alanların yetersiz kalması, zaman içerisinde ise donatıların yetersizliği, kentsel hizmet altyapısının ve ulaşım altyapısının yetersiz kalması gibi sonuçlar doğurması kaçınılmazdır. Diğer yandan parsel alanının bütününe oturan yer altı otoparkı gibi düzenlemelerin toprak ve hava kirliliği ve su döngüsünün kırılması gibi ekolojik sorunlar da uzun ve orta vadede yüz yüze kalınacak sorunlar arasında yer almaktadır. Parsel düzeyinde yenileme uygulamalarının diğer orta ve uzun vadeli sonuçlarının ise ekonomik boyutta ve sosyal çevre boyutunda gerçekleşmesi beklenebilir. Bu kapsamda yaşanan çevresel, yapısal ve ekonomik dönüşümün sosyal çevre özelliklerini, kullanıcılar arasındaki sosyal ağları ne yönde etkileyeceği konusu olası araştırma konularından biri olarak önem taşımaktadır. Son olarak, parsel düzeyindeki yenileme uygulamalarının ekonomik boyutta sağladığı değer artışının uzun vadede sürdürülebilir olup olmadığı, konunun ekonomik boyutta ele alınması gereken başka bir yönünü ortaya koymaktadır. Bu bildirinin parsel düzeyindeki yenileme uygulamalarının fiziksel çevre kalitesi ve ekolojik özellikler başta olmak üzere ekonomik ve sosyal boyutlardaki etkilerini tartışmaya yönelik daha kapsamlı çalışmalara analitik

bir zemin hazırlayacağı, sorunların çözümüne yönelik katkı koyacak diğer çalışmalar için bir rehber oluşturacağı düşünülmektedir.

Deprem açısından güvenli konut altyapısının oluşturulması hedefinden hareketle yaşanmakta olan bu hızlı dönüşüm sürecinin temel tetikleyicisinin mevcut gayrimenkulden maksimum ekonomik değer üretilebilmesi kaygısı olduğu söylenebilir. Kullanıcılar ve uygulayıcılar kadar yerel yönetimler ve merkezi yönetim politikalarının da odağında çoğunlukla ekonomik değer yaratılması, arzu edilen ve uygun yeniden yapım maliyetlerinin ve konut büyüklüklerinin sağlanması gibi beklentilerin yer aldığı görülmektedir. Hızlı ve kontrolsüz bir şekilde yaşanan bu dönüşüm sürecinin, kentsel çevre ve peyzaj niteliklerindeki değişim, bütüncül olarak giderilemeyen otopark sorunları ve ekolojik etkiler gibi konulara da odaklanılarak ele alınması, tüm boyutlarıyla sürdürülebilir ve sağlıklı konut çevreleri yaratılması açısından önem taşımaktadır.

2014 Temmuz ayında Bakırköy Belediyesi, İmar ve Şehircilik Müdürlüğü yetkilileri ile yapılan görüşmeler sırasında, belediyenin gündeminde yukarıda ifade edilen sorunların giderilmesi için çözümün bu uygulamaların parsel ölçeğinden ada ölçeğine taşınmasıyla aşılabileceği ifade edilmiştir. Özellikle Bakırköy İlçesi'nin yüksek yoğunluklu bölgelerindeki açık alan yetersizliği ve otopark yetersizliklerinin bu yöntemle çözülebileceği düşünülmektedir. Aynı zamanda yenileme programlarında Belediye'nin düzenleyici bir takım kararlar alması gerektiği dile getirilmiştir. Temmuz 2014'te Bakırköy Belediyesi bünyesinde Kentsel Tasarım ve Gelişim Merkezi adı altında konuyla ilgili bir birim oluşturulmuş olması, yerel yönetimlerin de yenileme süreci etkili olmak konusundaki gayretinin bir örneği olarak değerlendirilebilir.

Bu bildirin sonuçları, planlı gelişmiş konut alanlarında dönüşüm sürecinin bireysel girişimlerle, kentsel mekana ilişkin herhangi bir kaygı taşımadan, kendiliğinden ve büyük bir hızla gerçekleştirildiğini göstermiştir. Bu özellikleriyle, yaşanmakta olan süreç, kontrol edilebilir ve düzenlenebilir değildir ve fiziksel çevre, ekoloji, sosyal ve ekonomik boyutlardaki sonuçlar kestirilebilir değildir. Hızlı dönüşüm sürecinde yenileme uygulamalarının bütüncül bakış açısıyla yönlendirilmesi ve düzenleyici bir takım politikaların, ilkelerin, uygulama esaslarının belirlenmesi gerektiği açıktır. Ancak bu gerekliliğin sağlanması durumunda, yaşanmakta olan dönüşüm süreci, sağlıklı ve sürdürülebilir konut çevrelerinin oluşturulabilmesi için bir fırsat olarak tanımlanabilir. Sonuç olarak, kentsel dönüşüm sürecinde gerçekleştirilen yenileme uygulamaları, sürecin dinamiklerine ilişkin araştırmalardan gelecek bilginin yönlendiriciliğinde ve karar vericiler, uygulayıcılar, kullanıcılarla yapılacak işbirliğiyle ele alınmalı ve bu yöndeki adımlar vakit kaybetmeden, hızla atılmalıdır.

TEŞEKKÜR NOTU: Yazarlar, bu bildirinin hazırlanmasında kullanılan verilerin sayısal ortamda düzenlenmesi konusunda verdikleri destekten ötürü İstanbul Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü öğrencileri sevgili Özge Bodur ve Burak Belli'ye, verilerin sağlanması konusunda ise Bakırköy Belediyesi'ne teşekkür ederler.

KAYNAKÇA

Aalbers, M. B., & Van Beckhoven, E. (2010). The integrated approach in neighbourhood renewal: More than just a philosophy?. *Tijdschrift voor economische en sociale geografie*, 101(4), 449-461.

Bakırköy İlçesi Analitik Etüd Raporu, (2002). TC. Bakırköy Belediyesi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Döner Sermaye İşletmeleri Müdürlüğü, İstanbul.

Carley, M. (1991). Business in urban regeneration partnerships: a case study in Birmingham. *Local Economy*, 6(2), 100-115.

Görgülü, Z. (2005). Planlamada Bir Araç: Kentsel Dönüşüm. *Mimarlık Dergisi*, 322.

Güzey, Ö. (2009). Urban regeneration and increased competitive power: Ankara in an era of globalization. *Cities*, 26(1), 27-37.

Haran, M., Newell, G., Adair, A., McGreal, S., & Berry, J. (2011). The performance of UK regeneration property within a mixed asset portfolio. *Journal of Property Research*, 28(1), 75-95.

Healey, P. (1990). Understanding land and property development processes: Some key issues. In Healey, P. & Nabarro R. eds. *Land and Property Development in a Changing Context*. Aldershot, Hants, UK: Gower. 3-14.

Imrie, R., & Thomas, H. (1993). The limits of property-led regeneration. *Environment and Planning C*, 11, 87-87.

Jacquier, C. (2005). On relationships between integrated policies for sustainable urban development and urban governance. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 96(4), 363-376.

Koramaz, T.K. (2012). Spatial, social and economic features of housing renewal sites in Istanbul, *ENHR (European Network for Housing Research) Konferansı 2012*, Lillehammer, Norveç.

Kurtuluş, H. (2006). Kentsel Dönüşüme Modern Kent Mitinin Çöküşü Çerçevesinden Bakmak. *Planlama Dergisi*, 2006(2), s. 7-11.

Mackintosh, M. (1992). Partnership: issues of policy and negotiation. *Local economy*, 7(3), 210-224.

PARSEL DÜZEYİNDE YENİLEME UYGULAMALARI: BAKIRKÖY ÖRNEĞİ

Turok, I. (1992). Property-led urban regeneration: panacea or placebo?. *Environment and Planning A*, 24(3), 361-379.

Ünlü, T. (2009). Kentsel Dönüşüm Sürecinin Tasarlanması: Tarsus Tarihi Ticaret Merkezi, *Planlama Dergisi*, 2009(3-4), s. 145-157.

Url-1. (25 Temmuz 2014) “Bakırköy Belediyesi Kentsel Tasarım ve Gelişim Merkezi Açıldı!” Bakırköy Belediyesi Resmi İnternet Sitesi, <http://www.bakirkoy.bel.tr/haber.aspx?HaberID=457&FotografID=10000108> <12 Ekim 2014 tarihinde erişilmiştir>

Weber, R. (2002). Extracting Value from the City: Neoliberalism and Urban Redevelopment. In Brenner, N. & Theodore, N. eds., *Spaces of Neoliberalism: Urban Restructuring in North America and Western Europe*. Malden, MA: Blackwell Publishing. 172-193.

Wolf-Powers, L. (2005). Up-Zoning New York City’s Mixed-Use Neighborhoods Property-Led Economic Development and the Anatomy of a Planning Dilemma. *Journal of Planning Education and Research*, 24(4), 379-393.

6306 SAYILI KANUNLA YENİDEN ORTAYA ÇIKAN BİNA ÖLÇEĞİNDE KENTSEL YENİLEME PRATIĞI: BAĞCILAR İLÇESİ ÖRNEĞİ

Öğr. Gör. **Sezen GÜR**
İstanbul Arel Üniversitesi

Doç. Dr. **Şevkiye Şence TÜRK**
İstanbul Teknik Üniversitesi

1. GİRİŞ

Türkiye’de 1950’lerden 2000’li yıllara kadar kentlerde hızlı bir dönüşüm süreci yaşanmış olup, söz konusu süreçte yeni merkezler ortaya çıkmış, merkezi iş alanları yıkılıp yapılarak yenilenmiş, kentlerin gelişme yönleri değişmiş, uydu kentlerle, eğitim kampüsleriyle kent çevresindeki yeşil alanlar ve tarım toprakları konut alanına dönüşmüştür. (Genç, 2014:16). 2000’li yıllardan itibaren, bu dinamiklerle birlikte, ‘konut odaklı inşaat’ olarak izlenen politika ile (Balaban, 2012), bu kez kentler üzerinde giderek artan yatırım baskısı altında inşaat patlaması ortaya çıkmıştır. Böylelikle, artık yatırımcılar için kentsel alanların yapılaşmış kısımları da, kentin gelişme alanları kadar ilgi görmeye başlamıştır (Turk and Korthals Altes, 2010; Unsal ve Turk, 2014).

Genel bir çerçeve içinde, kentsel yenileme, farklı nedenlerden ötürü zaman süreci içinde eskimiş, köhnemiş, yıpranmış ya da kimi durumlarda terkedilmiş, vazgeçilmiş kentsel dokunun, günün sosyo-ekonomik ve fiziksel koşulları göz önünde tutularak değiştirilmesi, dönüştürülmesi, ıslah edilmesi ve yeniden canlandırılarak kente kazandırılması olarak ifade edilebilir (Özden, 2001:257). Türkiye’de kentleşme ve planlama pratiğine kentsel yenileme kavramının girişi 1970’li yıllara, planlamada bir uygulama aracı olarak kullanılmaya başlanması ise 1980’lere, yasal mevzuatının oluşması 2000’lere denk düşmektedir. Kentsel yenileme ile ilgili olarak son yasal araç 2012 yılında yürürlüğe giren ‘6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun’ olmuştur. 6306 sayılı kanunun en temel özelliklerinde biri, hem tek bina ölçeğinde hem de alansal ölçekte yenilemeyi içermesidir. 6306 sayılı kanunla, bir taraftan kanunda yer alan ‘riskli yapı’ kavramı ile kentsel yenileme uygulamalarında bina ölçeğinde yenileme teşvik edilir-

ken, diğer taraftan da ‘riskli alan’ kavramı ile de alansal ölçekte yenileme teşvik edilmektedir. Kentsel yenileme ile ilgili literatürde daha çok alan ölçeğinde yenileme ve sonuçlarına odaklanılmıştır (Kuyucu ve Ünsal, 2010; Lovering and Türkmen, 2011; Karaman, 2013). Oysaki, kanunun yürürlüğe girmesinden itibaren tek bina ölçeğinde yenileme de önemli bir ivme kazanmış ve kentsel gelişmeye, planlamaya, konut piyasasına etkileri önemli hale gelmeye başlamıştır.

Bina ölçeğinde yenilemenin yoğun olarak yaşandığı yer İstanbul olmuştur. İstanbul genelinde riskli yapıların tespitinde en dinamik ilçelerden birisi de Bağcılar ilçesi olmuştur. İlçede, 2013 yılından itibaren kanun kapsamında, hem alan ölçeğinde yenileme alanları belirlenirken, aynı zamanda da toplam 1049 yapı riskli ilan edilerek, bina ölçeğinde yenileme yaşanmaktadır.

Bu bildirinin amacı, alan ölçeğindeki yenileme dışında, 6306 sayılı kanundaki “riskli yapı” kavramı ile yeniden mevzuata giren bina ölçeğinde kentsel yenilemenin sürücü dinamiklerini incelemek ve bu tür yenilemenin kentsel gelişmeye, planlamaya ve kent mekanına etkilerini Bağcılar İlçesi özelinde incelemektir. Bu amaç doğrultusunda, çalışma kapsamında ikinci bölümde Türkiye’de kentsel yenileme dinamiklerinin teorik altyapısı, kentsel yenilemenin pratiği ve teorisi açısından değerlendirilmektedir. Ardından üçüncü bölümde 6306 sayılı kanunun kentsel yenilemeye yaklaşımları öncelikle tek bina ve alan ölçeğinde ortaya konularak, kanunun tek bina yaklaşımları ile alansal ölçekteki yaklaşımları karşılaştırılmaktadır. Dördüncü bölümde ise örnek alan olan Bağcılar ilçesinde ilan edilen riskli yapıların ilçe bütününde dağılımı incelenerek, tek bina ölçeğindeki yenilemeye ilişkin olarak analizler değerlendirilmektedir. Son bölümde ise Bağcılar ilçesinden yola çıkarak İstanbul genelinde tek bina ölçeğindeki kentsel yenilemenin durumu ve kentsel planlamaya etkileri ortaya konulmaktadır.

2. TEORİK ALTYAPI: TÜRKİYE’DE KENTSEL YENİLEME DİNAMİKLERİ

2.1. Kentsel Yenileme Politika Geçmişi

Gelişmiş ülkelerdeki deneyimlerin aksine, ülkemizde geçmişten itibaren sistematik bir kentsel yenileme politikası uygulanmamıştır. Bu nedenle, kentsel yenileme politikasının, konut ve gecekondü politikasına bağlı olarak incelenmesi anlamlıdır.

Ülkemizde yasal yapının şekillendiği 2000’li yıllara kadar kent içi alanların yenilenmesinde farklı yaklaşımlar izlenmiştir. Bunlardan ilki, tek bina ölçeğindeki yenileme yaklaşımıdır. Bu yaklaşım doğrudan arazi sahipleri ya da müteahhitler tarafından (*yap-satçı*) gerçekleştirilmektedir. Tek bina ölçeğindeki yenileme çoğunlukla imar planları ile verilen imar hakkına bağlı olarak varolan binanın yıkım

ve yeni inşaat maliyetinin karşılanması durumunda gerçekleşmektedir (Baharoglu, 1996). Kent içi alanların yenilenmesinde ikinci yaklaşım ise, çeşitli zaman aralıklarında merkezi yönetim ya da yerel yönetim birimleri tarafından kent dokusuna yönelik müdahalelerdir. Bu müdahaleler çoğunlukla kent içi alanlarında yeni bulvarlar, meydanlar, yollar açılmasını içermektedir. Bu müdahalelerdeki temel çıkış noktası “kentnin güzelleştirilmesi”dir. 1950’li yıllarda İstanbul’da açılan bulvarlar yada açık alanların oluşturulması, 1990’lı yılların başında Tarlabası Bulvarının açılması yada 2000’li yıllarda Kuzey Ankara girişinin düzenlenmesine ilişkin düzenleme yapılması bu müdahalelere örnek verilebilir. Kent içi alanların yenilenmesinde üçüncü yaklaşım ise, 1980’li yılların sonlarında Af yasaları sonucunda ortaya çıkan ıslah imar planı sonuçları çerçevesindeki yenileme sürecidir (Turk ve Korthals Altes, 2011:10). Gecekondu, 1940’lı yıllardan beri ülkemizde önemli bir problem alanıdır. Cumhuriyet döneminde başlayan kentleşme hareketlerinin, yoğun göçlerle birlikte hızlanması ve kentsel alanların bu hızı yakalamada geri kalması, ülkemizin kentleşme sorunlarının temelini oluşturmaktadır. Gecekondu alanları Türkiye’de kentsel yenileme gereksinmesinin ilk ortaya çıktığı alanlar arasında tanımlanmaktadır (Kütük İnce, 2006:49). Bu probleme ilişkin çözüm önerileri zaman içerisinde farklılaşmıştır. 1960’lı yıllara kadar, gecekondu alanlarına yönelik ana yaklaşım gecekonduların yıkımı ve yenisini yaptırmamak; yoksul ve dar gelirlerin arsa üretimine olanak sağlamak ve gecekonduların yasallaşmasını sağlamak oluşmuştur. 1960’lardan itibaren planlı dönemde ise, özellikle 775 sayılı Gecekondu Kanunu çerçevesinde iyileştirme, tasfiye (ortadan kaldırma) ve önleme şeklindeki yaklaşım esas alınmıştır (Keleş, 2006). 1980’lerden itibaren hükümetin uyguladığı, esnek döviz kuru, ihracata dayalı büyüme stratejisi, kamu teşebbüslerinde reform ve özelleştirme, ithalatın serbestleşmesi ve doğrudan yabancı sermayenin teşviki gibi ekonomik reformlar altında gecekondu sorunu liberal bir anlayış çerçevesinde ele alınmıştır (Unsal ve Turk, 2013).

Bu dönem içerisinde, gecekondu alanlarına yönelik temel yaklaşım iyileştirme programları, diğer bir deyişle af yasaları ile yasal hale dönüştürme olmuştur. Kuşkusuz olarak en önemli yasallaştırma aracı, 1983 yılında yürürlüğe giren 2805 sayılı kanun ve sonrasında 1984 yılında yürürlüğe giren 2981 ve bu kanunda yine zaman içerisinde yapılan düzenlemelerdir. Kanun çerçevesinde düzensiz ve sağlıklı bir biçimde oluşmuş yapı topluluklarının veya yerleşme alanlarının düzenli ve sağlıklı bir hale getirilmesi için en önemli araç olarak “ıslah imar planları” olarak belirlenmiştir. Bu kanun çerçevesinde ıslah imar planları ile maksimum 400 m2 parsel büyüklüğü olan parseller üretilmiş ve 4 katlı yapılaşma hakkı verilmiştir (Dündar, 2001). Bu şekilde imar hakkı ile gecekondu apartmana olan dönüşümü ortaya çıkarmış ve bu dönüşüm tek bina ölçeğinde arazi sahipleri (tapu tahsis belgesi olanlar) yada müteahhitler tarafından (*yap-satçı*) gerçekleştirilmiştir (Turk ve Korthals Altes, 2011:10).

1990'lı yılların başında ise, diğer kentsel yenileme yaklaşımlarından farklı olarak tek yapı ölçeği yerine yapı adası yada alansal ölçekte kentsel yenileme yaklaşımı ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşıma en temel örnek olarak Ankara'daki Portakal Çiçeği Vadisi Kentsel Projesi ve Dikmen Vadisi Kentsel Yenileme Projesi örnekleri verilebilir. Bu uygulamalar, İmar Kanununda doğrudan bir yasal düzenleme olmadan farklı formüllerle gerçekleştirilmiştir. Belediyenin işletme kuruluşu olan Metropol İmar A.Ş. Dikmen Vadisi projesini üstlenmiştir. Portakal Çiçeği Vadisi Dönüşüm Projesinde ise, belediyenin %49, inşaat firmalarının %30 ve mülk sahiplerinin %21 payla hissedar oldukları Portakal A.Ş. kurulmuştur (Turan 2007). Bu iki uygulamada kullanılan kamu-özel sektör ortaklığı anlayışı önemli bir değişim ortaya çıkarmıştır. Bu iki örnek, Türkiye'deki belediyeler için kentsel yenileme uygulamalarına önemli bir model oluşturmuştur (Turk ve Korthals Altes, 2011:10; Unsal ve Turk, 2013).

1999 depremi sonrasında mevcut konut stokunun durumu, eskiyen kent dokuları, yüksek deprem riskli alanlar kentsel yenilemenin tartışılmasında önemli bir gerekçe oluşturmuştur. Diğer önemli gerekçe de kentlerin merkez alanlarının ve yakın çevrelerinde arazi fiyatlarının artışı ve özellikle kentsel rantın bu alanlarda artması olmuştur. Hükümetin izlemiş olduğu 'konut odaklı inşaat' politikası ile (Balaban, 2012), bu kez kentler üzerinde giderek artan yatırım baskısı altında inşaat patlaması ortaya çıkmıştır. Kentler, gayrimenkul sektörü için önemli yatırım alanlarına dönüşmüştür (Karaman, 2013). Bu durum hem varolan kent içerisindeki köhnemiş kentsel dokunun hem de gecekondu alanlarındaki nüfusun ekonomik ve sosyal problemlerini çözümlenmek için yeni bir fırsat ortaya çıkarmıştır (Güzey, 2009). Merkezi ve yerel yönetim birimleri, kent içi alanlardaki yatırımları kolaylaştırma yönünde önemli roller üstlenmiştir. Bu roller, 2000'li yılların başından günümüze kadar yürürlüğe giren yasal kaynaklarla şekillenmiştir.

2.2. Yasal Yapının Şekillenmesi

Ülkemizde kentsel yenilemenin yasal düzenlemelerde yer alması 2004 yılında yürürlüğe giren Ankara'daki yenileme çalışmaları için çıkartılan *5104 sayılı Kuzey Ankara Girişi Kentsel Dönüşüm Projesi Kanunu* ile başlamaktadır. Bu kanun, Kuzey Ankara Girişi Kentsel Dönüşüm Projesi uygulama alanlarının fiziksel yapısının iyileştirilmesi, çevre görüntüsünün geliştirilmesi, güzelleştirilmesi ve daha sağlıklı bir yerleşim düzeninin sağlanması ile kentsel yaşam düzeyinin yükseltilmesi amaçlamaktadır. Kanuna göre; her türlü eski imar hakları geçerliliğini yitirecek olup yeni imar hakları, hazırlanacak olan İmar Planına göre yeniden belirlenecektir. Bu kanuna göre yapılan proje, malikler ve hak sahipleri ile yapılan anlaşmalar çerçevesinde uygulanmaktadır. Anlaşma sağlanamayan hallerde ise, gerçek kişilerin ve özel hukuk tüzel kişilerinin mülkiyetinde bulunan gayri-

menkuller belediye tarafından kamulaştırılabilmektedir. Proje sonunda yapılmakta olan dağıtımlarda, belediye meclisi yetkilidir ve anlaşma esaslı olduğu için dağıtımlarda nesnel bir ölçüt bulunmamaktadır.

Ardından, 2005 yılında sit alanı olarak ilan edilen bölgeler ile bu bölgelere ait koruma alanlarında yapılacak yenilemelere ilişkin olarak, *5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun* kentsel yenileme uygulamalarını yürütmede önemli bir yasal araç olarak yürürlüğe girmiştir. Bu kanunda planlama vurgusu yerine daha çok proje vurgusunu kullanılmaktadır. Kanun ile belediyelere; yenileme proje alanlarının belirlenmesinde, projenin hazırlanmasında ve projenin uygulanmasında çok geniş yetkiler tanınmaktadır.

Bu kanun kapsamındaki; projelerin uygulama sürecinde, yenileme alanlarındaki yapıların boşaltılmasında ve yıkılmasında öncelikle anlaşma yolu esas alınmaktadır. Anlaşma sağlanamadığı takdirde, gerçek ve özel hukuk tüzel kişilerinin mülkiyetinde bulunan taşınmazlar için kamulaştırma yöntemi kullanılmaktadır. Ancak, kamulaştırma yapabilmek için kamu yararı kararı gereklidir, bu nedenle Bakanlar Kurulunun kamu yararı kararı almasına istinaden kamulaştırma yapılabilmektedir. 5366 sayılı kanunla, yenileme projelerinin uygulama sürecinde, ilçe belediye meclisinin, Büyükşehir belediye meclisinin, Bakanlar Kurulunun ve Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulunun yetkili olması kargaşaya neden olmaktadır. Ayrıca söz konusu kanunda yenileme proje uygulamalarının, belediyeler ve kamu veya özel kuruluşlara yaptırılacağı gibi TOKİ ortaklığı ile de yapılabileceği belirtilmektedir. Ancak uygulama sırasında tüm kontrollerin ve denetimlerin belediye tarafından yapılacağı belirtilmektedir.

Sürecin devamında yine 2005 yılında belediyenin görev, yetki ve sorumlulukları ile çalışma usûl ve esaslarını düzenleyen Belediye Kanununun değiştirilmesi ile çıkarılan *5393 sayılı Belediye Kanununun* 69. ve 73. maddeleri kentsel yenileme için önem taşımaktadır. 69. madde arsa ve konut üretimi konusunda belediyelere yetki vermektedir. Diğer bir deyişle, belediyeler düzenli kentleşmeyi sağlamak, beldenin konut, sanayi, ticaret alanı ihtiyacını karşılamak amacı ile imarlı ve altyapılı arsalar üretmek ve konut, toplu konut yapmak, satmak, kiralamak ve bu amaçla arazi kamulaştırmak, bu arsaları trampa etmek, diğer kamu kuruluşları ile iş birliği yapmak ve gerektiğinde onlarla ortak projeler üretmek yetkisine sahiptir. 73. Madde ile belediyelere yenileme proje alanlarının belirlenmesi ve uygulanmasında yetki verilmesi amaçlanmaktadır. 5393 Sayılı Belediye Kanunu öncesinde yürürlükte bulunan 1580 sayılı Belediye Kanunu ne de 3194 sayılı İmar Kanunu belediyelere arsa ve konut üretimi ve kentsel yenileme konusunda doğrudan yetki vermemiştir. Ayrıca 5393 sayılı Belediye Kanununun öncesinde, belediyelerin deprem riskli alanlarda yapılara müdahale etmesinde de önemli kısıtlayıcılar bulunduğu bilinmektedir.

6306 SAYILI KANUNLA YENİDEN ORTAYA ÇIKAN BİNA ÖLÇEĞİNDE KENTSEL YENİLEME PRATİĞİ: BAĞCILAR İLÇESİ ÖRNEĞİ

Bu maddeye göre, belediye tarafından bir alanın kentsel yenileme alanı olarak ilan edilebilmesi için proje alanının belirlenmesinde meclis kararının ve meclis üye tam sayısının salt çoğunluğu ve yenileme alanının en az 5 hektarlık bir alan olması olarak iki temel özelliği sağlaması gerektiği belirtilmektedir. Kentsel dönüşüm ve gelişim proje alanlarında bulunan yapıların boşaltılması, yıkımı ve kamulaştırılmasında anlaşma yolu esastır. Bu alanlarda anlaşma sağlanamadığı durumlarda kamulaştırma kullanılabilir.

2010 yılında isı söz konusu kanunun 73. Maddesinde yapılan değişiklikler için *5998 sayılı Belediye Kanununda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun* yürürlüğe girmiştir. Söz konusu kanunda, kentsel dönüşüm ve gelişim proje alanı olarak ilan edilecek alanın büyüklüğünün en az 5 en çok 500 hektar arasında olması, toplamı 5 hektardan az olmamak kaydı ile proje alanı ile ilişkili birden fazla yerin tek bir dönüşüm alanı olarak belirlenebileceği hükmü getirilmiştir. Böylelikle, daha önce aranan alanın en az 5 ha olması şartı ortadan kaldırılmıştır. Diğer yandan alan büyüklüğünün tespitine ilişkin bir parametre bulunmamaktadır.

Ayrıca kanun ile büyükşehir belediye ve mücavir alan sınırları içinde kentsel dönüşüm ve gelişim projesi alanı ilan etmeye ve ilan edilen alandaki her ölçekteki imar planları yapmaya büyükşehir belediyeleri yetkilendirilerek daha önce belediyelere verilen yetkiyi, büyükşehir belediyelerine devredilmektedir. Diğer bir değişiklik ise kentsel dönüşüm ve gelişim alanları içinde yer alan önceden bedelsiz devredilen kamuya ait gayrimenkullerin eğitim ve sağlık alanları hariç harca esas değer üzerinden belediyelere devredilmesidir. Ayrıca gayrimenkul sahipleri ve 2981 sayılı Kanun kapsamında hak sahibi olmuş kimselerle anlaşmaları halinde haklarının verilmesi ile birlikte, 2981 sayılı Kanun kapsamına girmeyen gecekonduların sahiplerine de enkaz ve ağaç bedelleri verilebileceği veya belediye imkanları ölçüsünde alan dışında arsa veya konut satışı yapılabileceği belirtilmektedir.

Son olarak ise 2012 yılında *6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun* kentsel yenileme adına önemli ve tartışmalı bir yasal araç olarak yürürlüğe girmiştir. Kanunun amacı; afet riski altındaki alanlar ile bu alanlar dışındaki riskli yapıların bulunduğu arsa ve arazilerde iyileştirme, tasfiye ve yenilemelere dair usul ve esasları belirlemek olup, bir sonraki bölümde detaylı olarak irdelenmektedir.

Sonuç olarak, kentsel yenilemeyi düzenleyen yasal araçları incelendiğinde; çöküntü alanlarında yaşanan kentsel problemlerin kapsamlı bir şekilde ele alınmadığı, alanın uzun vadeli ekonomik, sosyal ve fiziksel olarak iyileştirilmesini hedef eden kentsel yenileme projelerinin oluşturulmasında yetersiz kalındığı görülmektedir.

2.3. 6306 Sayılı Kanun Öncesinde Yasal Yapı İle Ortaya Çıkan Pratik

Ülkemizde, 2004 yılından itibaren yürürlüğe giren yasal kaynaklar ile, 6306 sayılı kanunun yürürlüğe girdiği 2012 yılına kadar bir kentsel yenileme pratiği de oluşmuştur. Bu pratik 6303 sayılı kanunda daha kurumsal hale dönüşmüştür. Bu pratiğe ilişkin özellikler belirli başlıklar altında sınıflandırılabilir:

Birincisi, kamunun kentsel yenilemede üstlendiği kolaylaştırıcı role ilişkindir. Kamunun kentsel yenilemedeki en temel kolaylaştırıcı rolü kentsel yenileme projelerinde arazi birleşimi aşamasında olmuştur (Turk and Korthals Altes, 2010a). Türkiye’de kentsel alanlarda arazi birleşimi önemli bir sorun alanıdır. Çünkü parsel büyüklükleri çok parçalı bir yapıya sahiptir. Aynı zamanda mülkiyet sahipliği de oldukça karmaşıktır. Bu problemler, özel sektör ya da kamu sektörünün satın alma yolu ile arazi temini zorlaştırmaktadır (Turk and Korthals Altes, 2010a, 2011). Kamulaştırmanın kullanımı bir çözüm olarak düşünülebilir ancak sosyal direnç, artan maliyetler, neo liberal yaklaşımlar, kamunun doğrudan kamulaştırmayı kullanmasını engellemektedir (Shoup, 2009; Azuela and Herrera, 2007; Adams et al., 2001). Bunun için arazi sahipleri ile anlaşma daha çok ön plana çıkmıştır. Kamu girişimli kentsel yenileme projelerinde de ara kesit bir çözüm olarak ‘*önce anlaşma, anlaşma olmazsa kamulaştırma*’ yoluna gidilmiştir. Hem 5393 sayılı Belediye yasasının 73. maddesi hem de 5366 sayılı kanuna göre uygulamalarda bu yaklaşım hakimdir. Böyle bir yaklaşımda kamulaştırma, daha çok mülkiyet sahiplerini ikna edilmesinde kullanılmaktadır. Kentsel yenileme alanlarında kamulaştırmanın bu şekilde kullanımı bazı problemler ortaya çıkarmaktadır. Bunlardan ilki, hem anlaşma hem de kamulaştırma sürecindeki değer belirlenmesine yöneliktir. Değer belirlenmesinde gelecekteki kullanım değeri düşünülmemekte ve mevcut kullanım değeri üzerinden kamulaştırma yoluna gidilmektedir. Bu durum arazi sahipleri açısından önemli bir adaletsizlik ortaya çıkarmaktadır. İkincisi, taşınma ve yeniden yerleşme maliyetlerinin, kamulaştırma karşılığında verilen değere dahil edilmemesidir. Ayrıca, kiracıların yer değiştirme düşünülmemesidir. Üçüncüsü ise, kentsel yenileme alanlarında sosyal konut üretimi için değil, sadece özel sektörün piyasa konutu üretimi için kamulaştırmanın kullanılmasının, kamu yararı kavramını tartışmalı hale getirmesidir (Turk and Korthals Altes, 2013).

İkinci pratik, kamu girişimli kentsel yenileme projelerinde soylulaştırmanın ortaya çıkmasıdır. Bu projelerde, çoğunlukla arazi sahipleri, proje sonrasında alanda kalabilmelerine rağmen, proje sonrasında alanda artan maliyetler ve arazi değerleri nedeniyle yaşamlarını sürdüremeyebilmektedir. Kentsel yenileme projeleri, mevcut kullanıcıların yaşam koşullarını geliştirmekten daha çok bu alanlardaki fiziksel ve demografik özelliklerin geliştirilmesine yöneliktir. Dahası, süreç emlak transferi ve yerinden edilmeye biçimine dönüşmüştür. (Kuyucu and Unsal, 2010; Turk and Korthals Altes, 2010a; Dinçer, 2011; Lovering and Turkmen, 2011).

Üçüncüsü, kentsel yenileme projelerinin çoğu, ticari amaç için yüksek gelir gruplarına yönelik satın almaya odaklı gelir getirici lüks konutların oluşturulmasını amaçlamaktadır. Bu durumda, arazi sahiplerinin alanda kalması, sosyal kapitalin korunması yada farklı sosyal grupların bir arada olmasını sağlamaktan daha çok kentsel yenileme alanlarda arazi birleşimini kolaylaştırmaya yöneliktir (Turk ve Korthals Altes, 2010, 2013).

Dördüncüsü ise, kentsel yenileme projelerinin toplumun belirli bir kesimine hizmet verecek kentsel mekânların geliştirilmesine yönelik ulusal ve uluslararası sermayenin baskısı altında olmasıdır. Bu baskı altında yapılan yenileme projeleri, kentlerin gereksiz yayılmasına, kültürel, tarihi ve doğal zenginliklerinin tahribine, ekonomik, toplumsal ve çevresel sürdürülebilirlik ilkesine karşı, kamu kaynaklarının verimsiz kullanımı ve israfına, yerele özgü olmayan, toplumsal eşitsizliği, dışlamayı ve kutuplaşmayı artıran kentsel mekânların yaratılmasına yol açmıştır (Akar, 2006: 37).

3. 6306 SAYILI KANUNUN KENTSEL YENİLEME YAKLAŞIMLARI

6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanunun amacı; afet riski altındaki alanlar ile bu alanlar dışındaki riskli yapıların bulunduğu arsa ve arazilerde iyileştirme, tasfiye ve yenilemelere dair usul ve esasları belirlemektir. Kanunun çıkış temelini oluşturan riskli alan, riskli yapı ve rezerv alan 2. Maddede tanımlanmıştır. 6306 sayılı kanunun en temel özelliklerinde biri, hem tek bina ölçeğinde hem de alansal ölçekte yenilemeyi içermesidir. Kanunla, bir taraftan kanunda yer alan ‘riskli yapı’ kavramı ile kentsel yenileme uygulamalarında bina ölçeğinde yenileme teşvik edilirken, diğer taraftan da ‘riskli alan’ kavramı ile de alansal ölçekte yenileme teşvik edilmektedir. Kentsel yenileme ile ilgili literatürde daha çok alan ölçeğinde yenileme ve sonuçlarına odaklanılmıştır (Kuyucu ve Ünsal, 2010; Lovering and Türkmen, 2011; Karaman, 2013). Oysa ki, kanunun yürürlüğe girmesinden itibaren tek bina ölçeğinde yenileme de önemli bir ivme kazanmış ve kentsel gelişmeye, planlamaya, konut piyasasına etkileri önemli hale gelmeye başlamıştır.

3.1. Tek Bina Ölçeğinde Yaklaşımlar

6306 sayılı kanuna göre riskli yapı, riskli alan içinde veya dışında olup ekonomik ömrünü tamamlamış olan ya da yıkılma veya ağır hasar görme riski taşıdığı ilmi ve teknik verilere dayanılarak tespit edilen yapı demektir. Riskli yapıların tespiti, 6.3.2007 tarihli ve 26454 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Deprem Bölgelerinde Yapılacak Binalar Hakkında Yönetmelik hükümlerine göre yapılmakta olup, masrafları kendilerine ait olmak üzere, öncelikle yapı malikleri veya kanuni temsilci-

leri tarafından, Bakanlıkça lisanslandırılan kurum ve kuruluşlara yaptırılır ve sonuç Bakanlığa veya İdareye bildirilmektedir. (*Riskli yapıların tespitinden yıktırılmasına kadar ki süreçte Kanun kapsamındaki işlemlerin aynı idarece yürütülmesi amacıyla 8 Mart 2014 tarihli ve 1658 sayılı Bakan Olur'u ile riskli yapı tespit raporlarını inceleme yetkisi İstanbul İlinde bulunan belediyelere devredilmiştir.*) Bu aşamada herhangi bir çoğunluk aranmamakta olup, maliklerden birinin veya kanuni temsilcisinin müracaatı ile bu tespit yapılabilir.

Yapılan tespitler neticesinde Riskli olduğu tespit edilen yapılar, tespiti yapanlar tarafından ilgili tapu müdürlüğüne bildirilir. Riskli yapı tespitine karşı malikler veya kanunî temsilcilerince on beş gün içinde itiraz edilebilir. İtirazları inceleyecek olan teknik heyet, üniversitelerden bildirilen dört üye ile en az ikisi inşaat mühendisi olmak üzere, Bakanlık teşkilatında görev yapan üç üyenin katılımı ile teşkil edilir. Riskli yapı tespitinin, itiraz üzerine değişmesi halinde, durum aynı şekilde ilgili tapu müdürlüğüne bildirilir. Riskli yapı olarak tapu kütüğüne kaydedilen taşınmazların maliklerine, altmış günden az olmamak üzere süre verilerek riskli yapıların yıktırılması istenilir. Maliklere verilen süreler içinde, riskli yapıların maliklerince yıktırılmaması halinde, riskli yapılara elektrik, su ve doğal gaz verilmemesi ve verilen hizmetlerin durdurulması ilgili kurum ve kuruluşlardan istenilir ve yine de maliklere verilen süreler sonunda riskli yapıların maliklerince yıktırılmaması halinde, mahallî idarelerin de iştiraki ile mülki amirler tarafından yapılır veya yaptırılır.

Riskli yapı süreci aşağıdaki tabloda özetlenmektedir.

6306 sayılı Kanun'un amacı; muhtemel bir afet anında yıkılma ve ağır hasar görme ihtimali bulunan ve bu nedenle içinde yaşayanların can güvenliği bakımından riskli olan binaların tespitinin yapılarak, bu binalardan insanların tahliyesini sağlamak ve bu binaların yerine güvenli yapıların yapılmasını sağlamaktır. Bu amaç çerçeve-

sinde yapı bütünlüğü olmayan, büyük bir bölümü yıkılmış olan ve bu sebeple zaten terk edilmiş olan harabe halindeki metruk yapılar ile henüz tamamlanmamış olan inşaat halindeki natamam binaların 6306 sayılı Kanun kapsamında değerlendirilmesi söz konusu değildir. 6306 sayılı Kanun’da güçlendirilebileceği teknik olarak tespit edilen yapıların güçlendirilebileceğinden bahsedilmesine rağmen, güçlendirme süreci hakkında herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. Bu yüzden, 634 sayılı Kat Mülkiyeti Kanunu’na tabi olan bir binada güçlendirme konusunda bu Kanun’a göre hareket edilmesi gerekmektedir.

3.2. Alansal Ölçekte Yaklaşımlar

6306 sayılı kanuna göre alansal ölçekte kentsel yenileme yaklaşımı “riskli alan” ve “rezerv yapı alanı” olmak üzere iki farklı alan tanımlanmaktadır.

Riskli alan ise zemin yapısı veya üzerindeki yapılaşma sebebiyle can ve mal kaybına yol açma riski taşıyan, ilgili yönetmelikte belirtilen teknik bilgi ve belgeleri ihtiva edecek şekilde hazırlanmış olan dosyaya istinaden Bakanlık veya İdare tarafından Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığının görüşü de alınarak belirlenen ve Bakanlığın teklifi üzerine Bakanlar Kurulunca kararlaştırılan alandır. Ayrıca TOKİ veya İdare veya ilgili alanda taşınmaz maliki olan gerçek veya özel hukuk tüzel kişileri de Bakanlıktan riskli alan tespit talebinde bulunabilir. Bakanlıkça yapılacak inceleme neticesinde, uygun görülen talepler, Bakanlar Kuruluna sunulur. Bir alanın riskli alan olarak tespit edilebilmesi için alanın büyüklüğünün en az 15.000 m² olması gerekir. Ancak, Bakanlıkça uygulama bütünlüğü bakımından gerekli görülmesi halinde, 15.000 m² şartı aranmaksızın riskli alan tespiti yapılabilir. Kanunun ilgili yönetmeliğinde getirilen bu alan sınırı, gerekli görülmesi halinde aranmayacak olması, alan sınırının aslında olmadığı anlamını taşımaktadır.

Rezerv yapı alanı ise, bu Kanun uyarınca gerçekleştirilecek uygulamalarda yeni yerleşim alanı olarak kullanılmak üzere, TOKİ’nin veya İdarenin talebine bağlı olarak veya resen, Maliye Bakanlığının uygun görüşü alınarak Bakanlıkça belirlenen alandır. Gerçek veya özel hukuk tüzel kişilerin, birinci fıkrada belirtilen bilgi ve belgeleri ihtiva eden dosyaya istinaden Bakanlıktan rezerv yapı alanı belirlenmesi talebinde bulunabilir. Gerçek veya özel hukuk tüzel kişileri Bakanlıktan rezerv yapı alanı belirlenmesi talebinde bulunabilir ancak bu talebin, talebe konu taşınmazların maliklerinin tamamının muvafakati ile yapılması ve bu taşınmazların yüzölçümlerinin yüzde yirmibeşinin mülkiyetinin, geliri dönüşüm projeleri özel hesabına gelir olarak kaydedilmek üzere, Bakanlığın uygun gördüğü, bağlı veya ilgili kuruluşuna veyahutta İdareye veya TOKİ’ye devrine muvafakat edilmesi gerekir. Kanunda rezerv alanın belirlenmesindeki yetkililer tanımlanmakla birlikte rezerv yapı alanının belirlenmesi için gerekli kriterler, örneğin rezerv alanın afet riski taşımadığına dair yerbilimsel etüd raporu gibi,

tanımlanmamaktadır. Rezerv yapı alanı ile riskli alanın belirlenmesindeki yetkili kurumlar ve kriterler farklı olmakla birlikte uygulamaya ilişkin plan, proje yapımı gibi konulara ilişkin süreç her iki alan için de Kanunda aynı tanımlanmaktadır.

	REZERV ALAN	RİSKLİ ALAN
Amaç	Kanun uyarınca gerçekleştirilecek uygulamalarda yeni yerleşim alanı olarak kullanılmaktadır	Can ve mal kaybı yaşanması riski taşıyan alanlarda, bu riski azaltmaktır
Yetkili	TOKİ'nin veya İdarenin talebine bağlı olarak veya resen, Bakanlıkça belirlenen alandır.	Bakanlığın teklifi üzerine Bakanlar Kurulunca kararlaştırılan alandır.
Gerçek Ve Tüzel Kişilerin Durumu	Alan belirlenmesi için talepte bulunabilirler ancak maliklerinin tamamının muvafakati gerekir	Alan belirlenmesi için talepte bulunabilirler (malik oranı belirsiz)
Alanın Belirlenmesi İçin Teknik Rapor	Yok	Zemin yapısı veya üzerindeki yapılaşma sebebiyle can ve mal kaybına yol açma riski taşıdığına dair teknik rapor, Daha önceden meydana gelmiş afetler varsa, bunlara dair bilgiler, Yerbilimsel etüd raporu
Alan Sınırlaması	Yok	Alanın büyüklüğünün asgari 15.000 m2 olması gerekir. Ancak, Bakanlıkça gerekli görülmesi halinde, 15.000 m2 şartı aranmaksızın riskli alan tespiti yapılabilir.
Planlama	Bakanlık, her tür ve ölçekteki planlama işlemlerine esas teşkil edecek standartları belirlemeye, planlar yapmaya, onaylamaya ve kent tasarımları hazırlamaya yetkilidir.	

Kanunda, Askeri Yasak Bölgeler ve Güvenlik Bölgeleri de dâhil olmak üzere, riskli alanlarda ve rezerv yapı alanlarında olup Hazinenin özel mülkiyetinde bulunan taşınmazların Bakanlığa tahsis edilmesi veya Bakanlığın talebi üzerine TOKİ'ye ve İdareye bedelsiz olarak devredilebilmesi düzenlenmiştir. Bu düzenleme ile riskli ve rezerv alanlarda Hazine özel mülkiyetinde bulunan taşınmazların mülkiyetinin nasıl olacağına dair bilgi verilmekle birlikte fonksiyonunun ne olacağına dair bir açıklama yapılmamakta, ilgili taşınmazların fonksiyon kararı Bakanlığın tasarrufuna bırakılmaktadır.

Ayrıca Kanunla birlikte riskli alanlardaki ve rezerv yapı alanlarındaki uygulamalarda faydalanılmak üzere Bakanlığa her tür ve ölçekteki planlama işlemlerine esas teşkil edecek standartları belirlemeye ve bu özel standartları içeren planlar yapma ve onaylama yetkisi verilmektedir. Bu durum, riskli ve rezerv alanlarda, özel kanunlar da dahil olmak üzere başta 3194 sayılı İmar Kanun ve yönetmeliklerle belirlenen uyulması zorunlu teknik ve sosyal altyapı standartlarına uyulmayabileceği anlamına gelmektedir.

3.3. Tek Bina Ölçeğinde ve Alansal Ölçekte Yenilemenin Karşılaştırılması

Kanunla birlikte, “riskli alanların”, “rezerv yapı alanlarının” ve “riskli yapıların” belirlenmesi ile ülkenin tüm afet riskli alanlarında var olan yapıların “iyileştirilmesi”, “tasfiyesi” ve “yenilenmesi” konularında yetki genel olarak Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’na verilmekte olup, ancak Bakanlık tarafından görevlendirilmeleri halinde yerel yönetimlerce (belediyeler ve il özel idareleri) ya da TOKİ tarafından kullanılabileceği düzenlenmiştir.

Kanunda, bu Kanunun uygulanması için belirlenen alanların sınırları içinde olup riskli yapılar dışında kalan diğer yapılardan uygulama bütünlüğü bakımından Bakanlıkça gerekli görülenler de bu Kanun hükümlerine tabi olacağı hükmü getirilmiştir. Ancak söz konusu hükümde uygulama bütünlüğü açısından kamu yararı olmakla birlikte, riskli olmayan yapılara yapılacak uygulamalara ilişkin özel bir hüküm getirmeyerek, riskli yapılara ilişkin kurallara atıfta yapılması, kamu yararı ile riskli olmayan yapı sahipleri hakları arasında kurulması gereken dengeyi bozduğu gerekçesi ile Anayasa’ya aykırılık oluşturduğu gerekçesi ile Anayasa Mahkemesi’nin 27/2/2014 tarihli ve E.: 2012/87, K.: 2014/41 sayılı Kararı ile iptal edilmiştir.

Ayrıca Kanunda, Bakanlık veya uygulamayı yürütmesi hâlinde TOKİ veya İdare, riskli alanlarda, riskli yapıların bulunduğu taşınmazlarda ve rezerv yapı alanlarında bu Kanun kapsamındaki proje ve uygulamalar süresince her türlü imar ve yapılaşma işlemlerini geçici olarak durdurabileceği düzenlenmiştir. Ancak uygulanacak imar yasağının süresinin öngörülebilir azami üst sınırına ilişkin Kanunda bir düzenlemenin bulunmaması nedeniyle, bireyin üzerine aşırı yük yüklenmesine neden olabilecek bu durum Anayasa’nın 13. Maddesine aykırılık oluşturduğu gerekçesi ile Anayasa Mahkemesi’nin 27/2/2014 tarihli ve E.: 2012/87, K.: 2014/41 sayılı Kararı ile iptal edilmiştir.

Bununla birlikte, Kanunda uygulama sırasında Bakanlık, TOKİ veya İdare tarafından talep edilmesi hâlinde riskli alanlardaki yapılar ile riskli yapılara elektrik, su ve doğalgaz hizmetlerinin verilmeyeceği, verilen hizmetlerin durdurulacağı düzenlenmiştir. Ancak, yapıların kısa süre içinde terk edilmesini ve bölgenin zorunlu tasfiyesini sağlamayı amaçlayan düzenleme sosyal devlet anlayışı ile uyum sağlamaktadır.

Kanuna göre riskli yapıların yıkılmasında öncelikle malikler ile anlaşma yoluna gidilmesi esastır. Anlaşma yoluyla tahliye edilen maliklere veya malik olmasa dahi kiracı sıfatıyla binada oturanlara geçici konut tahsisi yapılabilir. Bu düzenlemede bulunan “yapılabilir” ifadesi ile idareye takdir yetkisi tanınmaktadır. Bununla birlikte düzenleme ile “anlaşma yoluyla tahliye edilen” malikler tanımlanırken “anlaşmayan” malikler belirsiz bir şekilde bırakılmaktadır. Bununla birlikte, kanuna

göre; uygulama işlemlerinde sahip oldukları hisseleri oranında paydaşların en az üçte iki çoğunluğu ile karar verilmektedir. Öte yandan kanun, üçte iki çoğunluk sağlanamaması durumunda acele kamulaştırma yoluna başvurulabileceğini veya rayiç bedelleri ödenmek suretiyle ilgili payın idarece satın alınabileceğini de düzenlemektedir. Sürecin daha hızlı işlemesi amaçlanarak getirilmiş olan bu düzenleme, idareye kişilerin mülkiyet hakkına müdahale yetkisi vermektedir.

Ayrıca Kanunda yapılan düzenlemelere göre Bakanlık, riskli yapılara, rezerv yapı alanlarına ve riskli yapıların bulunduğu taşınmazlara ilişkin her türlü plan ve projeyi hem hazırlamaya, hem onaylamaya hem de denetçisi olmaya yetkilidir.

Kanunun 9.maddesinde, hali hazırda yürürlükte olan 3194 sayılı İmar Kanunu, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 2960 sayılı Boğaziçi Kanunu gibi on iki farklı kanununda yer alan hükümlerin, 6306 sayılı kanunun uygulanmasını engelleyici nitelikte olmaları halinde uygulanmayacağı ifade edilmiştir. Ancak söz konusu madde sınırları kanunla çizilmeyen belirsiz bir alanda yürütme organına uygulama yetkisinin verilmesinin, hukuk devletinin bir gereği olan “belirlilik” ilkesiyle bağdaşmadığı gerekçesi ile Anayasa Mahkemesi’nin 27/2/2014 tarihli E.: 2012/87 ve K.:2014/41 sayılı Kararı ile iptal edilmiştir.

Tek bina ölçeğinde ve alansal ölçekte yaklaşımlar aşağıdaki tabloda karşılaştırılmaktadır.

	TEK BİNA ÖLÇEĞİNDE	ALANSAL ÖLÇEKTE	
	Riskli yapı	Riskli Alan	Rezerv Yapı Alanı
Talep	Taşınmaz malikleri (maliklerden biri yeterli) Bakanlık İdare	Bakanlık TOKİ İdare Taşınmaz malikleri (oranı belirsiz)	Bakanlık TOKİ İdare Taşınmaz malikleri (maliklerin tamamı ile)
Yetki	Bakanlıkça lisanslandırılan kurum ve kuruluşlar yapar, Bakanlık onaylar	Bakanlar Kurulu	Bakanlık
Kriter	Deprem Bölgelerinde Yapılacak Binalar Hakkında Yönetmelik hükümleri	Zemin yapısı veya üzerindeki yapılaşma sebebiyle risk taşıdığına dair teknik rapor	-
İtiraz	Maliklerce on beş gün içinde itiraz edilebilir, itirazlar teknik bir heyet tarafından incelenir. Tebliğ tarihinden itibaren otuz gün içinde dava açılabilir.	Tebliğ tarihinden itibaren otuz gün içinde dava açılabilir.	Tebliğ tarihinden itibaren otuz gün içinde dava açılabilir.
Tasarrufların Kısıtlanması	Bakanlık, TOKİ veya İdare tarafından talep edilmesi hâlinde elektrik, su ve doğalgaz hizmetleri verilmeyecektir.		-
Yıkım	Öncelikli olarak malikler ile anlaşma yoluna gidilmesi esastır. Anlaşma ile tahliye edilen yapıların maliklerine veya malik olmasalar bile kiracı veya sınırlı hak sahibi olarak bu yapılarda ikamet edenlere kira yardımı yapılabilir.		
	Maliklere, altmış günden az olmamak üzere süre verilerek riskli yapıların yıkılmasını istenilir.	-	-

**6306 SAYILI KANUNLA YENİDEN ORTAYA ÇIKAN BİNA ÖLÇEĞİNDE KENTSEL YENİLEME PRATİĞİ:
BAĞCILAR İLÇESİ ÖRNEĞİ**

Uygulama	Uygulama işlemlerinde sahip oldukları hisseleri oranında paydaşların en az üçte iki çoğunluğu ile karar verilmektedir.	-
	Her türlü plan ve projeyi hazırlamaya, onaylamaya denetçisi olmaya yetkilidir.	
	-	Bakanlık her tür ve ölçekteki planlama işlemlerine esas teşkil edecek standartları belirlemeye ve bu özel standartları içeren planlar yapma ve onaylama yetkisine sahiptir.
Teşvik/Muafiyet	Bu Kanun uyarınca yapılacak olan uygulamalar, noter harcı, tapu harcı, belediyelerce alınan harçlar, ve diğer ücretlerden müstesnadır. Büyükşehirlerde net alanı 150 m ² 'ye kadar olan konut teslimlerinde KDV oranı %1 olarak uygulanacaktır. (2012/4116 sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesi).	

Kanun aynı anda riskli yapı kavramı ile tek bina ölçeğinde yenilemeyi teşvik ederken, diğer taraftan riskli alan kavramı ile alansal ölçekte yenilemeyi teşvik etmektedir. Kanunda tek bina ve alansal ölçekte kentsel yenilemenin en temel farklılaşması kentsel yenilemeye karar verici aktörlerde oluşmaktadır. Şöyle ki riskli yapıda süreç öncelikle malikin başvurusu ile başlamakta, ama riskli alanda süreç Bakanlığın resen belirlemesi ile başlanmaktadır. Bu farklılaşma süreci hız açısından etkilemektedir. Diğer tarafta malikler kendi rızası ile sürece dahil olurken, alansal ölçekte kentsel yenilemede kamu otoritesi gücünü kullanarak önce süreci başlatmakta sonrasında maliklerin rızasını almaktadır.

Diğer önemli farklılaşma noktası ise riske ilişkin olarak itiraz sürecidir, riskli yapıda itiraz sonucunda yapıdaki risk tekrar incelenirken, riskli alan ve rezerv alana ilişkin herhangi bir itiraz süreci tanımlanmamakta, direkt olarak idare mahkeme yolu gösterilmektedir.

Kanunda riskli yapı, riskli alan ve rezerv alanın belirlenme kriterleri ve belirlemedeki yetkililer farklılaşmakta olup, yıkım ve sonrasında uygulama işlemleri riskli yapı, riskli alan ve rezerv alan için de aynı şekilde düzenlenmiştir.

Kentsel planlama açısından ise; riskli yapılara, rezerv yapı alanlarına ve riskli yapıların bulunduğu taşınmazlara ilişkin her türlü plan ve projeyi hem hazırlamaya, hem onaylamaya hem de denetçisi olmaya Bakanlık yetkilidir. Bununla birlikte riskli yapılar, 3194 sayılı İmar kanuna ve ilgili yönetmeliklerine göre yapılaşabilirken, riskli alanlarda ve rezerv yapı alanlarında Bakanlık her tür ve ölçekteki planlama işlemlerine esas teşkil edecek standartları belirlemeye yetkili olduğundan kendi belirlediği standartlara göre yapılaşma olacaktır.

Bununla birlikte kanunun, riskli ve rezerv alanlarda riskli yapıların yıkılmasına odaklı olduğu, yıkım sonrası yapı konularının belirsizlik içerdiği açıkça görülmektedir. Özellikle yıkılan riskli yapıların yerine yapılacak yapıların özelliklerine, planlama kararlarına, yapılaşmış, tarihi ve doğal çevre ile uyumuna ilişkin kanunda herhangi bir açıklama bulunmamaktadır. 6306 sayılı kanuna istinaden yapılan uygulamalarda riskli yapıların bulunduğu bölgenin meri imar planına göre yapılaşacağı, ancak riskli alan ve rezerv alanlara ilişkin Bakanlık tarafından onaylanan yeni imar planlarına göre yapılaşma yapıldığı görülmektedir.

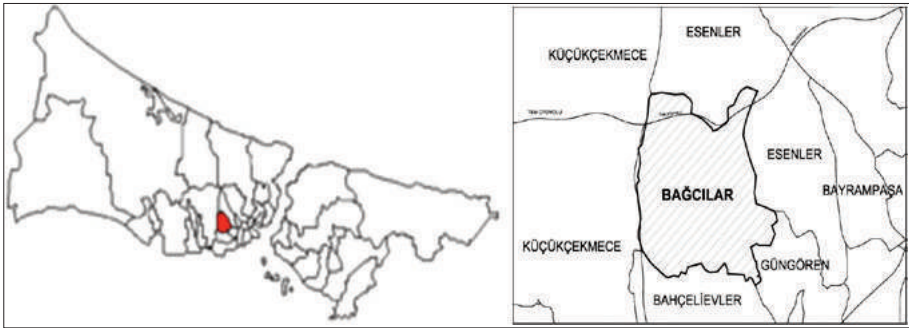
Tek bina ölçeğinde yenilemede riskli yapılar yıkılıp yerine statik olarak daha dayanıklı yapılar yapılmaktadır, ancak çevresine ilişkin, kentsel planlamaya ilişkin her hangi bir düzenleme yapılmamaktadır. Örneğin riskli yapının olduğu bölgede yeşil alan, otopark yetersizliği sorunu var ise tek bina ölçeğinde yenileme yaklaşımı bu sorunlara herhangi bir çözüm üretmemekte, kentsel planlamaya her hangi bir katkı sağlamamaktadır. Diğer taraftan alansal ölçekte kentsel yenilemede ise yaklaşım olarak yeni bir plan yapma durumu ile kentsel planlamaya katkısı olmaktadır. Ancak buradaki temel sorun ise kanunun plana yön verecek olan standartların belirlenmesini Bakanlığa vermesi, standartları tanımlamamasıdır. Kanunun amacına istinaden alana ilişkin yapılan planların kentsel planlamaya ilişkin sorunları çözebileceği beklenebilmekle birlikte, bu durum Bakanlığın inisiyatifine bırakılmaktadır. Riskli alanlarda var olan kentsel sorunların, örneğin yoğunluk gibi, yenileme sonrası artması ihtimaller dahilinde bulunmaktadır.

Son olarak kanun genel anlamıyla değerlendirildiğinde, afet riski odağında yapılacak kentsel dönüşümlerin riski nasıl azaltacağına dair açıklamalara değinilmemekle birlikte kentsel alanın uzun vadeli ekonomik, sosyal ve fiziksel olarak iyileştirilmesini hedef edinen kentsel dönüşüm projelerinin oluşturulmasında yetersiz kaldığı görülmektedir.

4. ANALİZ: BAĞCILAR İLÇESİ

4.1. Bağcılar İlçesinin Genel Özellikleri

İstanbul ilinin Avrupa yakasında, Büyükşehir Belediyesi sınırları içerisinde yer alan Bağcılar, Avrupa-Asya yakası üzerindedir. Edirne-Ankara arasında yapılmış, Türkiye'nin en önemli Otopanı olan E-80 (TEM) otoyolunun 0-2 güzergahı ile bu güzergahın D-100 (eski E-5) Otoyolunun, güneybatı ve kuzey-doğu ekspres bağlantıları arasındaki Bağcılar ilçesi bir geçit özelliği taşımaktadır. Şekil 5.1'de gösterildiği gibi batıda Küçükçekmece, kuzeyde askeri arazi ve Esenler, doğuda Güngören, güneyde ise Bahçelievler ilçeleri ile çevrili Bağcılar İlçesi 22 km² alana kuruludur (Bağcılar nazım imar plan raporu 2009:7).

Fiziksel durumu

Bağcılar ilçesinde 2006 yılında yapılan Hane Halkı Araştırmasına göre ilçedeki bağımsız birimlerin %88'i konut, %1'i işyeri ve %11'i boş ya da inşaat halindedir. Bağcılar'daki binaların ortalama kat sayısı 4,06'dır. Bağcılarda ortalama kat sayısının 4 kat olmasının nedeni, bu alanın çoğunlukla islah imar planları ile gelişmiş olmasıdır. Bağcılar'daki ortalama konut büyüklüğü ise 94 metrekaredir (Bağcılar Hane Halkı Araştırması, 2006: 54).

Bağcılar Hane Halkı Araştırması'na (2006) göre hanelerin % 93,4'ü oturduğu binanın depreme karşı dayanıklı olmadığını düşünmektedir. Bununla birlikte, ilçedeki binaların % 63'ünde bu tarihe kadar depreme karşı herhangi bir önlem alınmamıştır.

15.09.2008 onanlı Bağcılar Uygulama İmar planı analiz sonuçlarına göre; toplam planlama alanı 2.046 ha dır. Plan kapsamında brüt konut alanı 797 ha olup, planlama alanı içerisindeki oranı %39'dur. Konut alanlarında brüt yoğunluk 650 ki/ha olup, bu yoğunluk oranı neticesindeki plan nüfusu 518.050 kişidir.

Bağcılar ilçesindeki ticaret alanları prestij hizmet alanları, merkezi iş alanları, tali iş merkezlerinden oluşmaktadır. Toplam ticaret alanı 585,17 ha olup; bu alanların planlama alanı içindeki oranı %29'dur. Prestij hizmet alanları ve merkezi iş alanları Mahmutbey Merkez, Evren ve Bağlar mahallelerinde yoğunlaşırken, tali iş merkezleri ise kent içi ana ulaşım aksları üzerinde konumlanmıştır.

Bağcılar ilçesinde planlama alanının yaklaşık %18 ini kaplayan kentsel donatı alanları; eğitim tesisleri, yeşil alanlar, sağlık tesisi alanları, sosyal ve kültürel tesis alanları, dini tesis alanları, idari tesis alanları ve teknik altyapı alanlarından oluşmaktadır. Yeşil alanlar; park ve dinlenme alanları, çocuk oyun alanı, çocuk bahçelerinden oluşmaktadır. Toplam yeşil alan 223,72 ha olup; bu alanların, planlama alanı içindeki oranı % 11'dir. Eğitim tesis alanlarının toplamı 71,89 ha olup, mevzuatta belirlenen standartlara göre toplam gerekli eğitim tesis alanı ise 442 hektardır. Sağlık tesis alanlarının toplamı 17,46 ha olup; mevzuatta belirlenen standartlara göre toplam gerekli sağlık tesis alanı ise 208 hektardır. Sosyal ve kültürel tesis alanlarının toplamı 14,24 ha olup; mevzuatta belirlenen standartlara göre toplam gerekli sosyal ve kültürel tesis alanı ise 130 hektardır. Dini tesis alanlarının toplamı 14,25 ha, idari tesis alanlarının toplamı 12,10 ha, teknik altyapı alanlarının toplamı 29,47 hektardır.

Bağcılar nüfus projeksiyonuna göre mevzuatta belirlenen standartlar doğrultusunda ilçede 1794 ha kentsel donatı alanı planlamak gerekmektedir. Buna göre olması gereken donatı alanı hemen hemen planlama alanının tamamına denk gelmektedir. İlçede mevzuata göre olması gereken eğitim tesisi alanının %16'sı, sağlık tesis alanının %8'i, sosyal ve kültürel tesis alanlarının %11'i planlanabilmiştir. Ayrıca yapılaşmış alanda mevcut kentsel donatılar son derece yetersizdir.

Sosyo-ekonomik durumu

Bağcılar ilçesi 1950’li yıllara kadar başlık bahçelik seyrek yerleşimli bir köy görünümünde bir yerleşimdir. 1960’lı yıllardan sonra yoğun göç nedeniyle bölgede başlayan gecekondulaşmayla birlikte kentin bir parçası haline gelmiştir. Özellikle 1970-2000 yılları arasında ilçenin nüfusunda yaklaşık % 5500’e varan olağanüstü artış yaşanmıştır. 1970 yılında Bağcılar nüfusu 9.688 iken 2000 yılında 556.519 kişi olmuştur. Son yapılan nüfus sayımına göre ise Bağcılar’ın nüfusu 2000 yılından itibaren % 35’lik bir artış göstererek 749.024 kişi olmuştur. Bağcılar, nüfus olarak İstanbul’un en büyük ilçesi durumundadır (Gür, 2007: 105).

Bağcılar Hane Halkı Araştırması’na (2006) göre Bağcılar’da ortalama hane nüfusu 4,2 kişi olup, İstanbul genelinde Sultanbeyli’nin (5,1 kişi) ardından ikinci en yüksek değere sahip ilçedir. Ailelerin %55’i iş yerleri Bağcılar’da olduğu için burada oturmayı tercih etmektedir. İlçede çok sayıda atölye ve fabrikalar bulunmaktadır.

Bağcılar’da yaşayanların büyük çoğunluğu alt gelir grubunda yer almakta olup, Türkiye ortalama hane geliri 1.214 TL iken Bağcılar’da ortalama hane geliri aylık 914 TL’dir. Hanelerin %47’si oturdukları konutun sahibidir. Kiracıların oranı %39’dur. Bağcılar’daki ev sahipliği oranı Türkiye ve İstanbul sayılarından düşüktür. (Türkiye genelinde oturan konutun mülkiyeti: % 68,3, İstanbul’da oturan konutun mülkiyeti: % 57,9)

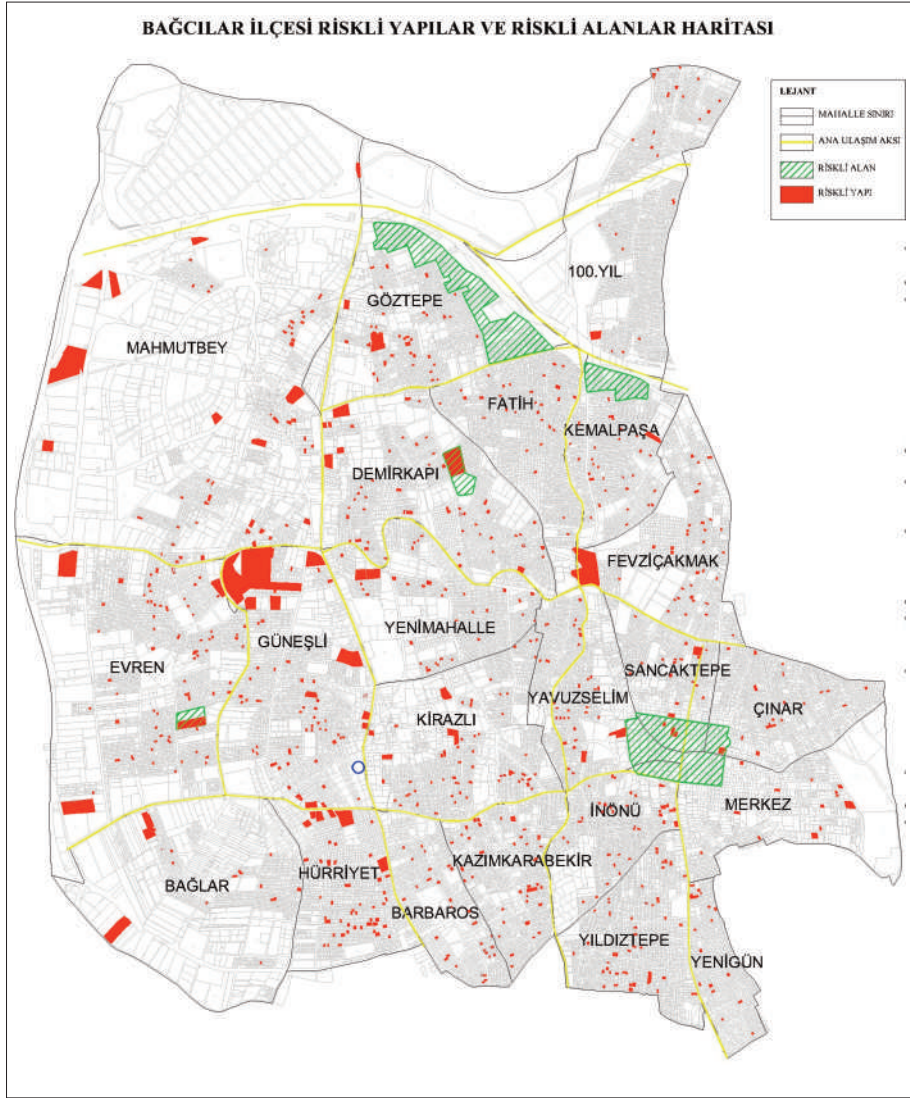
İlçede yaşayanların kentsel dönüşüm projesine katılım eğilimleri ölçüldüğünde, mülk sahiplerinin % 61’inin buldukları binadan taşınma düşüncesinde olmadığı görülmektedir. Binanın dayanıklılığına güvenme oranı % 6,6 olduğu halde, insanların buldukları konutu terk etme eğiliminde olmadığı tespit edilmiştir (Bağcılar Hane Halkı Araştırması, 2006: 54).

4.2. Bağcılar İlçesindeki Riskli Yapılar ve Özellikleri

Bağcılar ilçesinde kentsel yenileme çalışmaları ilk olarak 5393 sayılı Belediye Kanununun 73. Maddesine göre ilçede Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projesi Alanlarının belirlenmesi ile başlamıştır. Kentsel yenileme ile ilgili yasal araçların yetersiz kalması nedeniyle birçok kentsel yenileme projesinde olduğu gibi ilçede de kentsel yenileme uygulamalarına ilişkin duraklama süreci yaşanmış, yeni bir yasal aracı bekleme sürecine geçilmiştir. 2012 yılında 6306 sayılı kanunun çıkmasıyla birlikte süreç ilk aşamaya geri dönmüş yeniden alan sınırlarının onaylanması süreci yaşanmıştır. Bu doğrultuda, Bakanlar Kurulu’nun 16.04.2013 tarihli kararı ile 4 adet, 01.08.2013 tarihli kararı ile 1 adet olmak üzere toplam 53,4 ha alan riskli alan olarak belirlenmiştir.

6306 SAYILI KANUNLA YENİDEN ORTAYA ÇIKAN BİNA ÖLÇEĞİNDE KENTSEL YENİLEME PRATİĞİ: BAĞCILAR İLÇESİ ÖRNEĞİ

Bununla birlikte, yine 6306 sayılı kanuna istinaden maliklerin başvuruları üzerine ilçede 1049 adet riskli yapı belirlenmiştir. Diğer bir deyişle, Bağcılar ilçesinde bulunan toplam binaların %2,5'i riskli yapı olarak belirlenmiştir. Riskli yapıların tespitinden yıktırılmasına kadar ki süreçte Kanun kapsamındaki işlemlerin aynı idarece yürütülmesi amacıyla 8 Mart 2014 tarihli ve 1658 sayılı Bakan Olur'u ile riskli yapı tespit raporlarını inceleme yetkisi İstanbul İlinde bulunan belediyelere devredilmesi ile birlikte riskli yapı tespit süreci hızla artmaya başlamıştır.

İlçede toplam 22 mahalle bulunmaktadır. Riskli yapıların mahallelere dağılımı incelendiğinde, ilçedeki toplam riskli yapıların %31'i Mahmutbey, Güneşli, Evren ve Hürriyet mahallelerinde olduğu görülmektedir. Riskli yapıların mahallelere dağılımında Mahmutbey, Güneşli, Evren ve Hürriyet mahalleleri ön plana çıkmaktadır. İlçede riskli yapıların toplam binalara oranı %2,5 olmakla birlikte, Mahmutbey, Güneşli, Evren ve Hürriyet mahallelerinde ise bu oran %4'e çıkmaktadır.

İlçe genelinde parsellerin %51'i 150 m²'nin altında olup, sadece %5'i 1000 m² üzerinde büyüklüğe sahiptir. İlçe genelinde 1000 m² üzerinde parsellerin büyük çoğunluğu Mahmutbey mahallesinde bulunmaktadır. Özellikle Mahmutbey ve Güneşli mahalleleri riskli yapı ilan edilen parsel büyüklüklerinin 1000 m² üstü olanların çok sayıda olması ile dikkat çekmektedir. İlçe genelinde 1000 m² üstü parselde bulunan riskli yapıların %42'si Mahmutbey ve Güneşli mahallelerinde bulunmaktadır. Burada özellikle Mahmutbey mahallesindeki parsel yapısının ilçe genelindeki küçük imar parsellerine göre büyük imar parsellerinden oluşması da önemli bir etken olmaktadır. Güneşli mahallesindeki 1000 m² üzerindeki riskli yapı parsellerin sayısının fazla olmasının nedeni ise demir çelik fabrikasına ait parsellerdir. 2008 yılından itibaren üretimin durdurulması nedeniyle kullanılmayan fabrika toplam 112.000 m² arsaya sahip olup, söz konusu fabrika riskli yapı olarak belirlenmiştir.

Riskli yapı ilan edilen yapılar, yıkılıp yeniden yapılırken 15.09.2008 onanlı Bağcılar Uygulama İmar planında ki yapılaşma koşullarına göre yapılaşmaktadır. Söz konusu imar planında getirilen plan notu çerçevesinde 1000 m² üzeri parseller emsal değerine göre yapılaşmaktadır. Diğer bir deyişle, bu alanlarda projeler avan projeler şeklinde uygulanmaktadır. 1000 m² altındaki parseller ise imar planında verilen (ayrık, ikiz, bitişik) göre yapılaşmakta olup, ilçe genelinde çoğunlukla yapılaşma bitişik nizam ve dört katlı olarak planlanmıştır. İmar planına göre riskli yapı ilan edilen yapılara her hangi bir imar artışı veya avantajı verilmemektedir. Örneğin; riskli olarak belirlenen dört katlı bir yapı, söz konusu imar planında Bitişik nizam dört kat olarak belirlenmiş ise yıkılıp yapıldığında yine dört kat olarak yapılmaktadır. Bu nedenle ilçede çoğunlukla riskli yapı ilan edilen yapılara bakıldığında iki ve üç katlı yapıların çoğunlukta olduğu görülmektedir.

İlçe bütününde riskli yapıların daha çok sokak aralarında rastgele bir dağılım gösterdiği görülmektedir. İlçede riskli yapıların yoğunlaştığı bir bölge bulunmamaktadır. İlçe ulaşımında ana aksları oluşturan Mahmutbey Caddesi, Halkalı Caddesi, İnönü Caddesi, Maslak Caddesi, Mehmet Akif bulvarı gibi caddeler üzerindeki riskli yapıların sayısı çok düşüktür. Çünkü ilçe genelinde bu caddeler üzerinde özellikle 1990'lara kadar yapılaşmış mevcut yapılaşmada ruhsatsız yapılar çoğunlukta. Söz konusu caddelerde altı-yedi katlı kaçak yapılaşmalar çoğunluk-

tadır. Bununla birlikte, mevcut 15.09.2008 onanlı Bağcılar Uygulama İmar Planında bu alanlar çoğunlukla dört katlı olarak planlanmıştır. Diğer bir deyişle, fiili durumları dikkate alınarak imar hakları artırılmamıştır. Riskli yapı tespitinde de önceliğin maliklerin talebi olduğu düşünüldüğünde, cadde üzerinde ilan edilen riskli yapıların sayısının azlığı, kat sayısının azalacak olması ile ilişkilendirilebilmektedir. Diğer dikkat çekici nokta ise, riskli alan ilan edilmiş alanların çevresinde riskli yapıların bulunmamasıdır. Bunun nedeni, arazi sahiplerinin riskli alan sınırlarının yakın gelecekte büyütülebileceğine ilişkin beklentileridir.

4.3. Bağcılar İlçesinde Tek Bina Ölçeğinde Yenilemenin Değerlendirilmesi

Bağcılar ilçesinde tek bina ölçeğinde kentsel yenileme uygulamalarına baktığımızda mülkiyet sahibi, belediye ve müteahhitlerden oluşan üç önemli aktörün bulunduğu görülmektedir.

Mülkiyet sahipleri açısından değerlendirme

6306 sayılı kanuna göre riskli yapı tespiti öncelikle maliklerin talebi ile olmakta olup, gerekli hallerde Bakanlığın veya idarenin talebi ile de riskli yapı tespiti yapılabilmektedir. Bağcılar ilçesinde belirlenen riskli yapılar maliklerin talebi doğrultusunda belirlenmiştir. Süreç maliklerin rızası ile kamu gücü olmadan başlatıldığı için tek bina ölçeğinde kentsel yenileme, alansal ölçeğe göre daha hızlı olmaktadır.

Öncelikle riskli olarak belirlenen yapının yıkılıp yeniden yapılması ile statik açılarından binanın yenilenmesi ile birlikte depreme daha dayanıklı bir yapılaşma olmaktadır. Özellikle 30 yıl ve üzeri binaların yenilenmesi ile malikler daha enerji etkin, daha sağlıklı, daha modern yapılara sahip olmaktadır. Riskli olan yapının yenilenmesi ile birlikte değerinin artması yine malikler açısından olumlu bir etken olmaktadır. Söz konusu yapıların yenilenmesi ile birlikte değeri artarken diğer taraftan da bir yapının maliyetinin %10-15'ini oluşturan belediye tarafından alınan harçlardan muaf tutulmaları ile birlikte yapının maliyetinin düşürülmesi hem mülkiyet sahipleri hem de müteahhitler açısından kanunun riskli yapıların yenilenmesi hususundaki en önemli teşvik edici özelliğidir.

Bağcılar Belediyesi ile yapılan görüşmeler sonucunda ilçe genelinde müteahhitlerin, mülkiyet sahipleri ile %50 oranla kat karşılığı şeklinde anlaşarak yapı yaptığını, ancak riskli olan yapıların yenilenmesinde bu orana ek olarak belediye harçlarından gelen muafiyetinin mülkiyet sahipleri ile müteahhitler arasında paylaşıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, 6306 sayılı kanunla gelen mülkiyet sahiplerine kira yardımı, yine kanunun mülkiyet sahiplerini teşvik edici özelliklerinden biridir. Ancak

bunlarla birlikte, yıkılıp yeniden yapıldığında inşaat alanı hakkı açısından artış olmayacak olan riskli yapılardaki bağımsız birimlerin alan olarak küçülme olasılığı bulunmaktadır. Bu nedenle, ilçede dört katlı riskli yapıların yenilenmesinde maliklerin kendi yapılarını kendilerinin yenilediği, kat karşılığı anlaşma ile müteahhitlere yaptırmadığı gözlenmektedir. Bununla birlikte, özellikle bitişik nizam gibi yapılaşmanın olduğu bölgelerde, sadece yapıların yıkılıp yenilenmesi ile kentsel sorunlara bir çözüm üretilmemekte, bölgeye dair sosyal ve teknik altyapı sorunları aynı şekilde devam etmektedir. Tek yapı ölçeğinde kentsel yenilemede mülkiyet sahipleri, müteahhitlerle anlaşma yaptıktan sonra kira yardımı alabilmektedir. Ancak, çok fazla yapının riskli yapı belirlenmesi nedeniyle, Bağcılar'da kiralık evlerin bulunmasında önemli bir sıkıntı ortaya çıkmıştır. Çünkü, arazi sahipleri yada kiracılar geçici olarak kiralık evleri yine Bağcılar ilçesinden talep etmektedir. Ancak mevcut konutlar bu talebe karşılık verememektedir.

Müteahhitler açısından değerlendirme

Kentsel yenilemenin diğer bir önemli aktörü olan müteahhitler açısından ise riskli yapıyı yıkıp yeniden yapı yapma konusunda en teşvik edici durum, belediyeye verilen harçlardan muaf olması ile konut alanı 150 m² altındaki inşaatlarda KDV'nin %1 olmasıdır.

Bununla birlikte Bağcılar'ın mevcut yapılaşma yoğunluğu ve parsellerin doluluğu düşünüldüğünde, riskli yapıların yenilenmesi süreci ile ilçede önemli bir parsel arzı artmıştır. Şöyle ki, ilçede yapılan görüşmeler neticesinde üzerinde riskli ilan edilme ihtimali olan üç katlı yapı bulunan parselin değeri, boş bir parsel göre ortalama %20 daha değerli olabilmektedir.

1000 m²'den büyük parsellerde yapılan projeler daha çok kapalı konut sitesi şeklinde olup, içerisinde çocuk oyun alanları, spor alanları, otopark gibi sosyal donatı alanlarını da kapsamaktadır. Bu alanlarda projenin maliyetinin artması ile kat karşılığı yapım anlaşmalarında müteahhittin oranı %55'e çıkmakta olduğu görülmektedir. Bu alanlarda yapılan projelerde konutların değeri, tek bina ölçeğinde yapılan konutlardan daha fazladır. Bu koşullarda yapılan projeler arazi değerinin artması açısından tetikleyici unsur görevi görmektedir. 1000 m²'den büyük parsellerde, tüm İstanbul'a hitap eden projeler yapılmaktadır. Dolayısıyla kullanıcılar sadece Bağcılar ilçesinden değildir. Bu konut projelerinde konut fiyatları, tek parsel ölçeğinde gerçekleştirilen projelere göre daha yüksektir. Bu nedenle 1000 m²'den büyük parsellerde yapılan projeler, artan konut fiyatları ile soylulaştırma süreci ortaya çıkarmaktadır. Diğer taraftan da, tek yapı ölçeğinde yenilemede yapı, ya mülkiyet sahipleri tarafından ya da mülkiyet sahiplerinin anlaştığı müteahhitler tarafından yapıldığı için, mülkiyet sahipleri çoğunlukla proje sonrasında bi-

nada oturmaktadır. İmar haklarına göre fazla kat hakkı olan yapılarda, yeni daireler satışa sunulmaktadır. Bununla birlikte, tek bina ölçeğinde yenileme sonrasındaki üretilen konut fiyatları, 1000 m²'den büyük parsellerdeki projelerde yada alansal ölçekteki kentsel yenileme projelerinde üretilen konut fiyatlarından daha düşüktür. Diğer bir deyişle, tek yapı ölçeğinde üretilen konut projeleri daha çok alt piyasa koşullarına hizmet etmektedir. Dolayısıyla, tek yapı ölçeğinde yenileme sonrasında aynı gelir grubunun yenileme sonrasında yaşadığı, bu anlamda soylulaşma olmayacaktır.

Belediye açısından değerlendirme

Tek bina ölçeğindeki yenilemede diğer bir aktör belediyedir. Ancak, belediyenin tek parsel ölçeğindeki yenilemelerde doğrudan aktif bir görevi bulunmamaktadır. Şöyle ki, belediye riskli alanlarda olduğu gibi riskli yapıların yenilenmesinde müdahil olmamakta, süreç mülkiyet sahipleri ile müteahhitler arasında geçen anlaşmalar üzerine kurulmaktadır. Böylelikle riskli yapıların yıkılıp yeniden yapılması ile birlikte belediyenin müdahil olması gerekmeden kentin yenilenmesi sağlanmaktadır. Yeni yapıların sel, yangın gibi doğal afetlerde daha dayanıklı olacağı düşünüldüğünde, müdahale ve yardım gereken noktalar azalacağından belediye hizmetleri kolaylaşmaktadır. Bununla birlikte özellikle 1000 m² üzeri parsellerde büyük ölçekli projeler yapılmakta olup, kentsel arazi değeri artmaktadır. Ancak yapılan tek bina ölçeğinde kentsel yenileme ile kentin yoğunluğu azaltılamamakta, kentin sosyal ve teknik altyapı sorunları devam etmektedir. Ayrıca riskli yapıların yerine yapılan yapıların belediyeye verilen harçlardan muaf olmasından dolayı belediyenin gelirlerinin azalması, belediyeyi olumsuz yönde etkilemektedir.

Tek bina ölçeğinde yer alan aktörlerin kanun kapsamında yapılan uygulamalardan edindiği yarar ve zararlar aşağıdaki tabloda özetlenmektedir.

	Yararlar	Zararlar
Hak Sahipleri	Yapının yenilenmesi Yapının değerinin artması Muafiyetlerden yararlanarak yapı maliyetinin düşürülmesi Kira Yardımı	Daha küçük bir konuta geçme olasılığı Sosyal ve teknik altyapı sorunlarının devam etmesi İlave ödeme olması halinde, ödeme güçlüğü
Kamu (Belediye)	Belediyenin müdahil olması gerekmeden bina ölçeğinde yenilenme Büyük ölçekli projeler ile kentsel arazi değerlerinin artması Hizmetlerin kolaylaşması	Harçlardan muafiyet nedeniyle gelirlerin azalması Sosyal ve teknik altyapı sorunlarının devam etmesi Yoğunluğun azalmaması
Özel Sektör (Müteahhitler)	Harçlardan muafiyet nedeniyle yapı maliyetinin düşürülmesi KDV oranının %1 olması Parsel arzunun artması 1000 m ² üzeri parsellere verilen imar artışı Büyük değer artışı Kent merkezine kıyasla daha düşük maliyetli arazi Satışların Bağcılar piyasasına göre değil, İstanbul piyasasına göre yapılması Proje çevresinde arazi değerlerin artması	İmar artışının / avantajının olmaması Proje çevresinde arazi değerlerin artması

Bağcılar ilçesinde gerçekleşen kentsel planlama genel olarak değerlendirildiğinde, bir taraftan uygulama imar planı notları ile parsellerin birleşime gitmesi (tevhid edilmesi) teşvik edilirken diğer taraftan 6306 sayılı kanuna göre parsel ölçeğinde yeniden yapılaşması gerçekleşmektedir. Bağcılar ilçesi uygulama imar planı notlarında yapılaşma hükümlerinin 10. Maddesinde “*En az 2 parselin tevhid edilmesi kaydıyla 500 m²’den büyük parsel oluşturulması durumunda yeni oluşacak parselin inşaat alanı tevhid edilen parsellerin simge halindeki inşaat alanları toplamının %10 arttırılması ile, veya en az 6 parselin tevhid edilerek 1000 m²’den büyük parsel oluşturulması durumunda %30 arttırılması ile bulunur. Planda emsal değeri verilen kooperatif, site, toplu konut vb şekilde yapılaşmış parsellerde mevcut binaların tamamının veya bir kısmının yıkılarak yeniden yapılacak olması halinde, planda verilen emsal değeri %30 arttırılarak uygulama yapılır.*” denilmektedir. Buradan da açıkça görülmektedir ki parsellerin birleşimi (tevhid edilmesi) teşvik edilmektedir. Aynı durum riskli yapılar için de geçerlidir, riskli yapıların bulunduğu parseller de tevhid edilerek söz konusu inşaat alanı artırımlarından yararlanabilmektedir. Ancak yapılan analizler sonucu bu yöntemin riskli yapılarda çok tercih edilmediği görülmektedir. Riskli yapılarda tevhid işlemi yapılarak toplu yapılaşmaya gidilmek yerine tek bina ölçeğinde yenileme yapıldığı görülmektedir. Bunun temel nedeni tevhid işlemlerinde malikler arasında anlaşma sağlanmasının güç olması, yıkılıp yeniden yapılma aşamasında malik sayısının artması ile anlaşmanın zorlaşması gibi nedenler olmaktadır. Bu durum ilçede bir

yandan büyük parsellerde avan projeye göre kapalı konut yapılaşma bir yandan da tek bina ölçeğinde mahalle dokusunda yapılaşma şeklinde ikili bir yapılaşmanın olmasına neden olmaktadır.

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Türkiye’de kentleşme ve planlama pratiğine kentsel yenileme kavramının girişi 1970’li yıllara, planlamada bir uygulama aracı olarak kullanılmaya başlanması ise 1980’lere, yasal mevzuatının oluşması 2000’lere denk düşmektedir. Kentsel yenilemeye ilişkin son yasal düzenleme 2012 yılında kentsel yenileme adına ülkemizdeki afet riski altında bulunan tüm yerlerde uygulanacak ‘6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun’ kanundur. 6306 sayılı kanunun en temel özelliklerinde biri, hem tek bina ölçeğinde hem de alansal ölçekte yenilemeyi içermesidir. Kanun aynı anda riskli yapı kavramı ile tek bina ölçeğinde yenilemeyi teşvik ederken, diğer taraftan riskli alan kavramı ile alansal ölçekte yenilemeyi teşvik etmektedir. Bu bildirin amacı, alan ölçeğindeki yenileme dışında, 6306 sayılı kanundaki “riskli yapı” kavramı ile yeniden mevzuata giren bina ölçeğinde kentsel yenilemenin sürücü dinamiklerini incelemek ve bu tür yenilemenin kentsel gelişmeye, planlamaya ve kent mekanına etkilerini Bağcılar İlçesi özelinde incelemektir.

Kanunda tek bina ve alansal ölçekte kentsel yenilemenin en temel farkı kentsel yenilemede karar verici aktörlerde oluşmaktadır. Şöyle ki riskli yapıda süreç, öncelikle malikin başvurusu ile başlamakta, ama riskli alanda süreç Bakanlığın resen belirlemesi ile başlamaktadır. Bu farklılaşma süreci hız açısından etkilemektedir. Diğer taraftan da malikler kendi rızası ile sürece dahil olurken, alansal ölçekte kentsel yenilemede kamu otoritesi gücünü kullanarak önce süreci başlatmakta sonrasında maliklerin rızasını almaktadır. Bununla birlikte, riskli yapı, riskli alan ve rezerv alanın belirlenme kriterleri ve belirlemedeki yetkililer farklılaşsa da, yıkım ve sonrasında uygulama işlemleri riskli yapı, riskli alan ve rezerv alan için de aynı şekilde düzenlenmiştir. Bu nedenle kanunun, riskli ve rezerv alanlarda riskli yapıların yıkılmasına odaklı olduğu, yıkım sonrası yapı konularının belirsizlik içerdiği açıkça görülmektedir. Özellikle yıkılan riskli yapıların yerine yapılacak yapıların özelliklerine, planlama kararlarına, yapılaşmış, tarihi ve doğal çevre ile uyumuna ilişkin kanunda herhangi bir açıklama bulunmamaktadır. Bu doğrultuda, kanun ile birlikte afet riski odağında yapılacak kentsel yenilemelerin kentin uzun vadeli ekonomik, sosyal ve fiziksel olarak iyileştirilmesini hedef edinmediği açıkça görülmektedir.

Kanunun yürürlüğe girmesinden itibaren tek bina ölçeğinde yenileme önemli bir ivme kazanmış ve kentsel gelişmeye, planlamaya, konut piyasasına etkileri artmıştır. Tek bina ölçeğinde yenilemenin yoğun olarak yaşandığı yer İstanbul ol-

muştur. Bağcılar ilçesi ise İstanbul'un en yoğun ilçesidir. 6306 sayılı kanunun kapsamında ilçede aynı anda hem alansal ölçekte hem de tek bina ölçeğinde kentsel yenileme çalışmaları yapılmaktadır. İlçede toplam 53.4 ha beş adet farklı alan riskli alan, 1049 adet ise riskli yapı belirlenmiştir.

2004 ve 2012 arasındaki kentsel yenileme pratiklerinde; arazi birleşimi, soylulaştırma, lüks konut üretimi, sosyal konut üretilmemesi, büyük sermaye baskısı gibi özellikler ortaya çıkmıştır. Kentsel yenileme pratiğinde, arazi birleşiminden kaynaklı sorunlar önemlidir. Ancak, tek bina ölçeğindeki yenilemede böyle bir sorun bulunmamaktadır. Çünkü, riskli yapılar maliklerin talebi ile belirlenmektedir. Dolayısıyla arazi birleşimi ile ilgili bir sorun bulunmamaktadır. Tek bina ölçeğinde yenileme ile ilgili bugüne kadar dava açılmaması da bunu desteklemektedir. Bu nedenle, riskli yapılar çok hızlı bir süreçte yıkılıp yeniden yapılırken, riskli alanlar gerek maliklerin çokluğu gerek alanların büyüklüğü sebebi ile daha yavaş ilerlemektedir. Yine, özellikle İstanbul'da yapılan kentsel yenileme pratiklerinde en çok tartışılan konu olan soylulaştırma olmuştur. Örneğin, Tarla başı, Sulukule, Ayazma gibi kentsel yenileme alanlarının en temel sorun, alanda yaşanan soylulaştırmadır. Bağcılar ilçesinde alansal ölçekte yapılan uygulamalarda yapılan sosyal ve teknik altyapılar ile konut birim fiyatları artmakta, alanda öncelikli olarak malikler yaşayamamakta, projeler sadece Bağcılar ilçesine değil tüm İstanbul'a yönelik olarak yapılmaktadır, bunun sonucunda da alanda soylulaştırma olmaktadır. Ancak, tek bina ölçeğinde yıkılıp yeniden yapılan kentsel yenileme pratiklerinde ise alanda öncelikle maliklerin yaşadığı, yine benzer gelir grubunda bulunan kişilerin bu yapıları tercih ettiği, bu anlamda soylulaştırmanın yaşanmadığı görülmektedir. Üretilen konutlar açısından da alansal ölçekteki yenileme ile bina ölçeğindeki yenileme farklılık göstermektedir. Alansal ölçekte kentsel yenileme projelerinde üretilen konutlar yüksek gelir gruplarına yönelik, piyasa konutlarıdır. Tek bina ölçeğindeki yenilemede ise, üretilen konutlar yine piyasa konutlarıdır. Ancak, alt piyasa koşullarına hizmet etmektedir. Bu nedenle, burada üretilen konutların fiyatları, alansal ölçekte üretilen konut fiyatlarına göre daha düşüktür. Diğer önemli bir farklılaşma da, sermaye baskısına yöneliktir. Büyük ölçekli sermaye, büyük parselleri tercih etmekte ve İstanbul ölçeğine göre projeler geliştirmektedir. Dolayısıyla, Bağcılar özelinde büyük sermayenin büyük parseller üzerinde baskısı görülmektedir. Tek bina ölçeğindeki yenilemelerde ise, büyük sermaye baskısı bulunmamaktadır.

Alansal ölçekte yenileme dinamikleri ile tek parsel ölçeğinde yenileme dinamikleri arasında hem aktörler açısından hem sonuçlar açısından önemli farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıklar, doğrudan mekanın şekillenmesini etkilemektedir. Ancak her iki yaklaşımdaki kentsel yenileme, kentsel sorunlara bir çözüm üretmemekte, Bağcılar'ın sosyal ve teknik altyapı sorunları aynı şekilde devam etmektedir.

Teşekkür

Bildiriye katkılarından dolayı, Bağcılar Belediyesi Plan ve Proje Müdürü Ali İmran Yılmaz'a teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA

Adams, D., Disberry, A., Hutchison, N., and Munjoma, T. (2001) Ownership constraints to brownfield redevelopment, *Environment and Planning A*, 33, pp.453-477.

Ataöv, A., Osmay, S. (2007) “Türkiye’de Kentsel Dönüşüme Yöntemsel Bir Yaklaşım”, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi, 24:2, 57-82.

Aydınlı, H.İ., Turan, H. (2012) “Kuramsal ve Yasal Çerçeve de Türkiye’de Kentsel Dönüşüm”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 28, 61-70.

Aygün, M. (2004) “Kentsel Dönüşüm Kanun Tasarısı Taslağı”, Bülten, 20, TMMOB Mimarlar Odası Yayını.

Azuela, A., Herrera, C. (2007). Taking land around the world: International trends in the expropriation for urban and infrastructure projects. *Urban Research Symposium* Washington.

Bağcılar Belediyesi, (2006), Bağcılar Hane Halkı Araştırması Raporu, İstanbul.

Bağcılar Belediyesi, (2007), Bağcılar Nazım İmar Plan Raporu, İstanbul.

Baharoglu, D., (1996) Housing supply under different economic development strategies and the form of state intervention. *Habitat International* 20 (1996), 43–60.

Balaban, O. (2012) The Negative Effects of Construction Boom on Urban Planning and Environment in Turkey: Unraveling the Role of the Public Sector. *Habitat International*, 36(1) ss. 26-35.

Dinçer, İ. (2011) “The Impact of Neoliberal Policies on Historic Urban Space: Areas of Urban Renewal in Istanbul”, *International Planning Studies*, 16:1, 43-60.

Genç, F.N. (2014) “Gecekonduyla Mücadeleden Kentsel Dönüşüme Türkiye’de Kentleşme Politikaları” Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 1, s. 15-30.

Göksu, A.F. (2006) “Kentsel Dönüşüm Süreci ve Proje Ortaklıkları”, Dosya 01, Bülten, 40, TMMOB Mimarlar Odası Yayını, s. 40-44.

Gümüşbağ, B. (2009) Katılım Ekseninde Kentsel Dönüşüm: Altındağ Aktaş Mahallesi Örneği, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniv. Sosyal Bil. Enst., Ankara.

Gür, S. (2007) Kamu Yararı Kapsamında Kamusal Alan Olarak Transfer Merkezlerinin İncelenmesi – Bağcılar Meydanı Transfer Merkezi Örneği, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniv. Fen Bil. Enst., İstanbul.

Güzey, Ö. (2009). Urban Regeneration and Increased Competitive Power: Ankara In An Era Of Globalization. *Cities* 26, 27-37.

Karaman, O. (2013) Urban Renewal in Istanbul: Reconfigured Spaces, Robotic Lives, *International Journal of Urban and Regional Research*, Vol.37.2,s. 715–33

Keles, R. (2006) *Kentleşme Politikası* (Urban policy), İmge Yayınevi, Ankara.

Köktürk, E., Köktürk, E. (2007) “Türkiye’de Kentsel Dönüşüm ve Almanya Dene-yimi”, 11. Türkiye Harita Bilimsel ve Teknik Kurultayı, TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası, Ankara, 2-6 Nisan 2007.

Kuyucu, T. and Ünsal, Ö. (2010). Urban transformation as state-led property transfer: An analysis of two cases of urban renewal in Istanbul. *Urban Studies* 47(7), 1479-1499.

Kütük İnce, E. (2006) Kentsel Dönüşümde Yeni Politika, Yasa Ve Eğilimlerin Değerlendirilmesi “Kuzey Ankara Girişi (Protokol Yolu) Kentsel Dönüşüm Projesi”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniv. Fen Bil. Enst., Ankara.

Lovering, J. and Türkmen, H. (2011). Bulldozer neo-liberalism in Istanbul: The state-led construction of property markets, and the displacement of the urban poor. *International Planning Studies* 16(1), 73-96.

Özden, P. (2001) “Kentsel Yenileme Uygulamalarında Yerel Yönetimlerin Rolü Üzerine Düşünceler Ve İstanbul Örneği” I.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi No: 23-24 (Ekim 2000-Mart 2001), s.255-270.

Özden, P. (2002) Yasal Ve Yönetimsel Çerçevesiyle Şehir Yenileme Planlaması ve Uygulaması: Türkiye Örneği, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniv. Fen Bil. Enst., İstanbul.

Öztaş, N. (2005) Türkiye’de Kentsel Dönüşüm ve Haliç Örnekleme, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniv. Fen Bil. Enst., İstanbul.

Resmi Gazete: 17.05.2013, Sayı: 28650, İstanbul İli, Bağcılar İlçesi, Göztepe, Kemalpaşa, Demirkapı ve Evren Mahalleleri Sınırları İçerisinde Bulunan Bazı Alanların Riskli Alan Olarak Belirlenmesi Hakkında Karar

Resmi Gazete: 26.07.2014, Sayı: 29072, Anayasa Mahkemesinin 27/2/2014 Tarihli ve E: 2012/87, K: 2014/41 Sayılı Kararı

Shoup, D. (2009). Graduated Density Zoning. *Journal of Planning Education and Research*, 28, 161-179.

**6306 SAYILI KANUNLA YENİDEN ORTAYA ÇIKAN BİNA ÖLÇEĞİNDE KENTSEL YENİLEME PRATİĞİ:
BAĞCILAR İLÇESİ ÖRNEĞİ**

Turan, M. (2007). Başkent'in Gecekonduları: Kentsel Dönüşüm Projelerinin Arka Bahçeleri (In: A. Mengi Ed., *Kent ve Planlama*, Ankara: Imge Kitabevi).

Turk, S.S., Korthals Altes, W.K. (2010). How Suitable is LR For Renewal Of Inner City Areas? An Analysis For Turkey, *Cities*, 27(5), 226-336.

Turk, S. S., and Korthals Altes, W.K. (2011). Potential Application Of Land Readjustment Method (LR) In Urban Renewal: An Analysis For Turkey *ASCE (Journal of Urban Planning and Development)* 137 (1), 7-19.

Turk, S.S., Korthals Altes, W.K. (2013) Recovery Of Social Housing And Infrastructure Costs In Urban Renewal: Some Lessons From Turkey, In: M.E. Leary and J. Mc Carty Eds., *The Routledge Companion to Urban Regeneration*, London: Routledge (ISBN: 9780415539043)

Unsal, F., Turk, S.S. (2014) Legal and institutional context of urban planning and urban renewal in Turkey: Thinking on Istanbul. Eds. G.Erkut ve M.R. Shrazi, *The Case of Be-yoğlu, Istanbul Dimensions of Urban Re-development*, p.15-30.

Yaman, M. (2010) "Türkiye'deki Uygulamalar Bağlamında Kentsel Dönüşümün Yeniden Kavramsallaştırılması," *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 4 (8-9-10), Ocak-Aralık, s. 119-128.

DÖNÜŞÜMÜN ‘İKİ YÜZÜ’: TARLABAŞI KENTSEL YENİLEME VE FİKİRTEPE KENTSEL DÖNÜŞÜMÜ PROJELERİ

Seda HAYAL

Y. Şehir Plancısı

Muhsin Doğu YÜCEİL

Şehir Plancısı

GİRİŞ: TEMİZLENEN GELECEK

‘Kentlerin geleceği’ üst başlığından yola çıkıldığında, ele alınan her bir alt başlık ve dosya isminin kendine münhasır gerekçeleri olacaktır. Bu çalışmada geleceği tartışılan kent İstanbul’dur. Günümüz Türkiye’sinin günümüz İstanbul’unda ise ‘dönüşüm’ sadece bir kelime olarak değil; bir gelecek inşası olarak vücut bulduğundan ve özellikle deprem bahane edilerek başka amaçları yerine getirmeye dayandığından tartışmaya açılması gerekli görülmüştür. İki yüzü olarak da tarih ve mahalle kavramlarına takılan peçenin ardında yapılan ‘temizlik’; iki farklı kent değer katmanı üzerinden aktarılacaktır. İki yüz, deprem-rant, tarih-mahalle, icraat-gerekçe gibi ikilemelerle verilebilecektir. İkiyüzlü dönüşüm pratiği, Tarlabası ve Fikirtepe için irdelenecektir: Tarih ve mahalle temizleme.

Adeta bir planlama laboratuvarı gibi karşımıza çıkan İstanbul’un, deneyselliğe bu denli açık oluşu, çok seri bir dönüşüm sürecinden geçiyor olması; üst ölçekli ya da alt ölçekli fark etmez, ciddi kararlarla yukardan aşağıya ‘planlamama’ya lakin icraata maruz kalıyor olması düşündürücüdür. Geleceğinden bahsettiğimiz bu kentteki planlama pratiklerinin teorisiyle nasıl bulunduğu da önemli bir soru(n)dur. Mevcut durumda teorinin çok mühim durmamasının asıl sebebi, uygulamanın hızı ve yıkıcılığının caydırıcılığı olabilir; ve yüklenen manaları ile kelimelerin, farklı koldara yönelip yönelmemesi tali ve beyhude bir uğraş olarak gözükebilecektir.

Dayanaksız, bilimsiz, gereklilik'siz ve ihtiyaçla ilişkisiz gibi tasvir edilebilecek kararlar ve uygulamalar, her gün bu kentin geleceğine giden yolda bir aşama daha katetmektedir. Gelecekte işin başa düşme ihtimaline karşı bu tarz çalışmalara yelken açmak bir refleks haline gelmiştir. Diğer türlü, içinde bulunulan olumsuz tabloda tartışmaya açılan pek çok konu tali kalacaktır. Öte yandan, kavramlar o kadar içleri boşaltılarak kullanılmaktadır ki; bu kayıp günümüz kentlerine değer kaybı olarak da yansımaktadır. İşte bu elimizden kayıp giden kentlerin geleceğine bakınca, kavram kargaşasının sadece fizik değil, sosyal ve kültürel mekanı da yıkmaya başlaması, bu konunun üzerine düşünülmesinin ve dikkat edilmesinin gerekliliğini ortaya koymaktadır.

İstanbul kentinin geleceği bağlamına dönülür ise, çalışma kapsamında, en tüketilen terimlerden birinin irdelenmesi amaçlanmaktadır: Dönüşüm. Kavramın tarihi alanlarda ve merkez gecekondularında yapılan projelerle ne şekilde evrildiğini ortaya koyabilmek hedeflenmektedir. İstanbul üzerinde uygulanan parçacıl plan ve projeler, Türkiye'deki dönüşüm yaklaşımının ortaya konması açısından oldukça malzemelidir. Bu bağlamda genel olarak İstanbul üzerinden açıklamalar yapılacakken; tarihi alan yaklaşımına dair Tarlabası, merkez gecekondular alanı seçimine dair de Fikirtepe çalışma alanları olarak seçilmiştir. Her iki alanın da kendi kulvarında biricikliği göz önünde bulundurulmuştur.

Dönüşüm kavramı; uygulandığı alanın konumu ve doğal, sosyal, tarihi bağlamıyla ele alındığında alt başlıklara ayrılmaktadır. Türkiye'de genellikle tüm bu alt bileşenlere de 'dönüşüm' denmektedir; lakin kavramların tanımları, yapısı gereği nasıl yapıldığı, yapılması gerektiği ve farklılıklarına dair temel yaklaşım ve uygulamalar mevcuttur. Öte yandan bir dönüşüm projesine pek çok alt başlık uygun düşmektedir, bu durum da esasında çelişkilerin doğma ihtimalinin yüksek olduğuna işaret etmektedir. Projelere verilen isimler, uygulanabilirlik ve değerlendirme, kentlerin geleceği açısından önemli ipuçları vermektedir.

Çalışma kapsamında, öncelikle dönüşümün alt bileşenleri ve açılımlarına değinilecektir. Sonrasında, dönüşüm perspektifinin İstanbul ve özellikle de Tarlabası ve Fikirtepe alanları üzerinden değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

KENTSEL DÖNÜŞÜM KAVRAM VE KARGAŞALARI

Bu başlık altında, genel olarak birbirleri yerine kullanılan kavramlara kısaca değinilecektir. Öncelikle, koruma kavramına yer verilecek ve koruma alanlarında yapılan dönüşüm projeleri için altlık hazırlanacaktır. Kentsel koruma kavramının bu başlık altında geçmesi abesle iştigal gibi görünse de, 2005 yılından itibaren kentsel 'yenileme' projelerinin tarihi alanlarda uygulanıyor olması bu bağlantıya sebep olmaktadır. Dolayısıyla tarihi alanlardaki dönüşüm ve proje uygulama biçimi, koruma kavramının da dönüşümle anılması anlamına gelmektedir.

Koruma kavramından sonra, yenileme ve transformasyon kavramlarına değinilecektir. Terminolojik olarak bu kavramların ne ifade ettiği, her üçü için de ‘dönüşüm’ kelimesi telaffuz edildiğinden önemlidir.

Çalışma alanları açısından özellikle altı çizilecek olan kavramlar; koruma, ‘yenileme’ türlerinden ‘yeniden geliştirme’ ve ‘mutenalaşma/mutenalaştırma’ ve de tam çevirisi dönüşüm olduğundan ‘transformasyon’ kavramlarıdır.

Genel hatlarıyla İstanbul’daki dönüşüm projelerinin hangi terminolojiye karşılık geldiği verilmeye çalışılacak ve bu başlık tamamlanacaktır.

Kentsel Koruma (Urban conservation)

Kentsel koruma modern miras politikalarının en önemli parçalarındandır ve günümüzde gelinen noktada kültürlerin devamlılığı ve ülkelerin kimlikleri açısından oldukça önemlidir [1].

Mirasın korunması, sosyal yaşam ve kültürün benimsenmesi ve kimliğe sahip olunması demektir. Kültürel miras üç gruba ayrılabilir [2]: ‘Somut Olan Kültürel Miras’, ‘Somut Olmayan Kültürel Miras’ ve ‘Doğal Kültürel Miras’. İstanbul açısından kültürel miras zenginliği olarak her üçünden de bahsedilebilir. Kentsel tarihi dokusu ve yapılarıyla, somut mirası açısından çok zengin olan İstanbul’da; zaman içerisinde geçirdiği tüm değışimlere rağmen, mahalle kültürü gibi değerler de somut olmayan miras olarak adlandırılabilir. Doğal kültürel miras olarak da aslında böylesi bir metropolde çok zor bulunabilecek kuzey ormanlarından bahsetmek mümkündür. İstanbul açısından tescil edilmiş ya da edilmiş tüm bu değerler, kent yaşamında korunması gereken; geçmişin izlerini taşıyan ve gelecek nesillere aktarılması gereken miraslardır.

Koruma kavramı açısından; 1900’lü yılların başından beri dünyada yapılan çeşitli toplantılar, kongreler, sözleşmeler vb. ile kavramlar ve koruma yaklaşımlarına dair çok yol katedilmiştir. Kentsel koruma terminolojisine katkıda bulunan bu değerlendirmelere yer verilmesi, çalışma içeriği bakımından yararlı olacaktır. Maksat, sadece anlaşmalar ve global ölçekli tanımlamalara dayanarak değerleri addetmek değil; izi sürülen kavram çerçevesinin pek çok ülke konsensüsü bakımından hangi noktaya geldiğini ortaya koyma çabasıdır. Bu bağlamda, korumaya yönelik kurum ve kuruluşların da girişimleriyle, çeşitli tüzük ve sözleşmelerde koruma anlayışı şunları tartışmaktadır¹:

1 Burada özetlenen bu kavram ve tartışmalar, UNESCO, ICOMOS ve Avrupa Konseyi resmi web sitelerinde yapılan önemli toplantıların notları, tüzükler ve anlaşmalar gibi belgelenmiş dokümanlardan özetlenmiştir [3], [4], [5].

Somut olan/somut olamayan miras, mekanın ruhu, gelişme yönlendiricisi olarak miras, kültür mekanları, kolektif bellek, insanların algıladığı kentsel peyzaj, koruma yaklaşımları, bütünleşik koruma planları, yerel değerlerin küreselleşme tehdidi altında olduğu, korumanın kullanıcıların katılımı ve dolayısıyla sahiplenmeleri bakımından ne kadar önemli olduğu ve hatta arkeolojik mirasın planlama prensipleriyle ele alınması gerekliliği.

Tüm bu sayılan kavram ve konular, çalışma konusu bağlamında koruma anlayışının sınırlarının hangi yönlerde genişlediğini ortaya koyması açısından cımbızlanmışlardır. Yukarıda bahsi geçen konu başlıklarıyla anlatılmak istenen özetle; neyi, neden, nasıl korumalıyız ve 'kültürel olarak bizlere ne ifade ediyorlar'ı göstermektir. Elbette bu konu çok daha detaylı ve çeşitli ele alınabilecektir fakat konu bağlamında bu fikirleri özetlemek gerekirse; kentsel koruma ne yoktan var etmek ne de vardan yok etmek anlamına gelemez. Değerlerimizi mumyalayarak yeni yaşam dinamiklerine uyumsuz bırakmak değil, entegre ederek sürdürmektir mühim olan.

Kentsel Yenileme (Urban renewal)

Yenileme kavramı, etimolojik olarak da anlaşılabilirliği üzere, eskiyen dokuyu yenilemek amacıyla kullanılan bir araçtır.

Kentsel yenileme kavramlarını aşağıdaki gibi sıralayabiliriz [5]:

1. Yeniden geliştirme (urban redevelopment)
 - Alan temizleme (land clearance)
 - Sosyal temizleme (slum clearance)
2. Mutenalaşma/ devlet eliyle mutenalaştırma²
3. Yeniden canlandırma (regeneration)
4. Yeniden canlandırma (revitalization)
5. Rehabilitasyon (rehabilitation)

Kentsel Yeniden Geliştirme (Urban redevelopment)

Kentsel yeniden geliştirme kavramını tanımlayabilmek için, 'alan temizleme' ve 'sosyal temizleme' kavramlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Proje geliştirmeye olanak sağlaması açısından, fiziksel olarak alanın temizlenmesi ve alanda yaşayan sosyal tabakanın alandan tahliye edilmesi sonucunda, kentin geri dönülemez seviyede kötü duruma gelmiş parçasının yenilenmesi işlemidir.

2 Günümüz koşulları gereği, sınıflandırmanın içerisine 'devlet eliyle mutenalaştırma' eklenmesi gerekli görülmüştür.

Kentsel yeniden geliştirme yapılabilmesi için alanda korunmaya değer hiçbir özelliğin bulunmaması gerekmektedir [5].

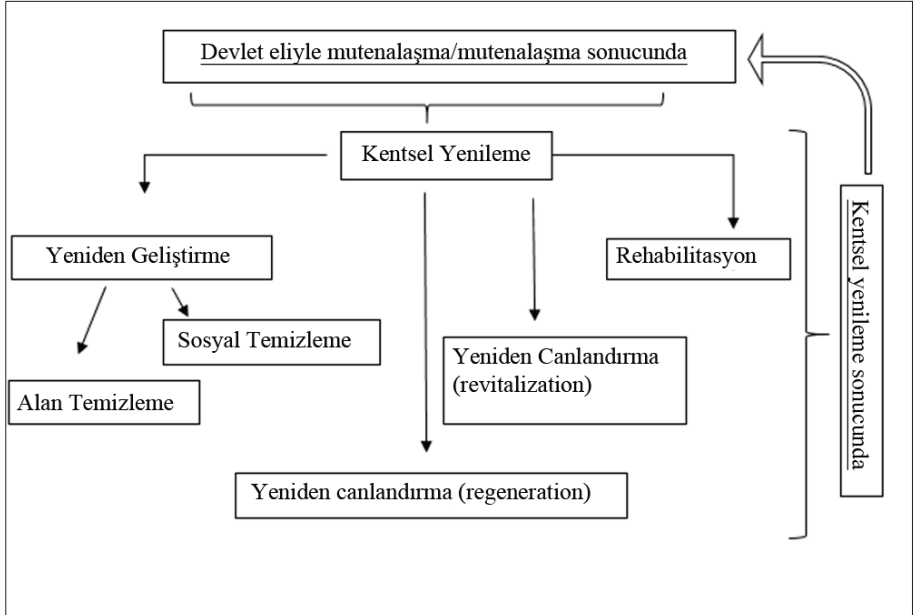
Mutenalaşma ve Devlet Eliyle Mutenalaştırma (Gentrification/State-led gentrification)

Mutenalaşma; yüksek gelir grubunun, düşük gelirli mahallelere gelmeye başlaması ile alanda meydana gelen sosyal, kültürel ve ekonomik değişimlere verilen addır.

Devlet eliyle mutenalaşma ise, çeşitli plan ve projelerle alanda yaratılan etki sonucu, alanın kendiliğinden değil; yönlendirme ile mutenalaşmasıdır.

Mutenalaşma ve mutenalaştırma kelimelerini etken ve edilgen kelime yapılarından da anlaşılabilceği gibi günümüzde birbirlerinden ayrılmaları gerekli görülmüş iki kavramdır. Mutenalaşma, bireysel girişimler ya da özel firmaların eylemleri sonucu görülürken; devlet eliyle mutenalaştırma, özel sektörle işbirliği yaparak alandaki değişimi planlaması durumudur [6].

Mutenalaşmanın kentsel yenileme ile olan ilişkisi karşılıklıdır. Mutenalaşma yenilemeyi; yenileme mutenalaşmayı çağırır.

Şekil 1 : Kentsel Yenileme kategorileri ve mutenalaşma/mutenalaştırma ile ilişkisi

Kentsel Dönüşüm/Transformasyon (Urban transformation)

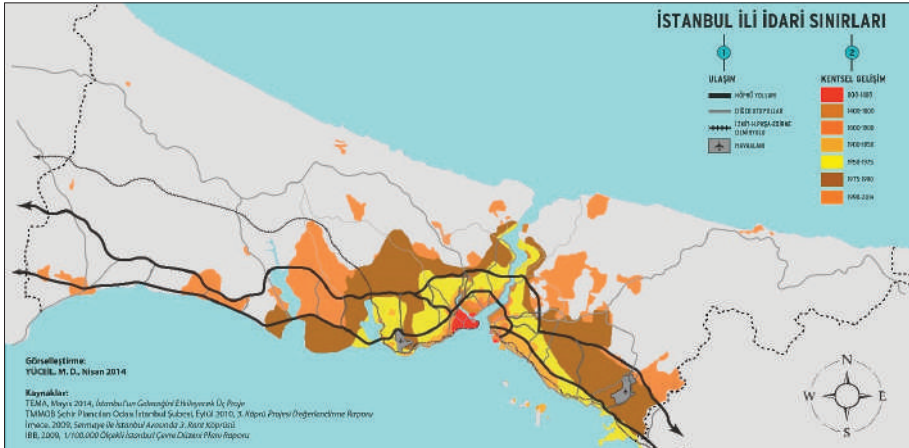
Kentlerin transformasyonu³, genellikle dünya çapında etkisi görülen olayların sonucunda olmaktadır. Siyaset, ekonomi, kültür, ulaşım ve iletişim transformasyonun başlıca tetikleyicileridir.

Günümüzde kentlerde görülen transformasyonlar modern şehirlerden postmodern şehirlere geçişi sırasında kentlerde meydana gelen değişimler olarak tarif edilebilecektir:

- Endüstriyel Üretim-> Bilgi Üretimi
- Sanayi -> Hizmetler
- Fabrikalar-> Ofisler, Ticaret ve Eğlence Alanları
- Tarihi limanlar-> Kültür, Ticaret alanları, oteller, müzeler vb.
- Merkezi-> Çok merkezli
- Bölgesel-> Ulusal/Küresel

Sanayi tesisleri özellikle İstanbul merkezde kullanımlarını; müze, okul vs. kullanımlarına bırakmıştır. Fabrikaların yerine; ofis, rezidans, alışveriş merkezi gibi fonksiyonların yer aldığı gökdelenler ve yapılar inşa edilmiştir. Çeşitli ulaşım projeleri bir alanın kullanımının ya da niteliğinin tamamen değişmesine yol açmıştır. Tüm bu değişimler kentteki çağ ile birlikte gelen ve doğrudan kullanım değişikliğini de içinde barındıran transformasyonlar olarak görülebilecektir.

İstanbul'daki transformasyona ilişkin, köprü ve kentsel gelişimin ilişkisi ve sonuçları aşağıdaki gibi görselleştirilebilecektir:

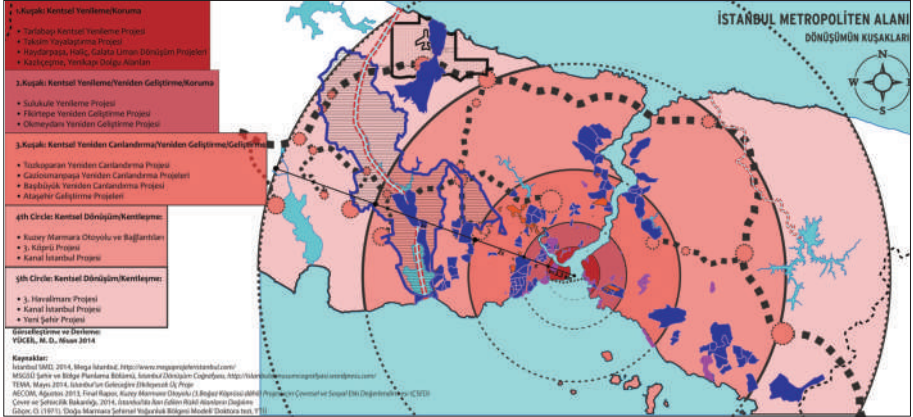

Şekil 2 : İstanbul'da transformasyon: Köprü ve kentsel gelişim (1)

3 Açıklamalar Vedia Dökmeçi'nin İTÜ, lisans dersi Kentlerin yeniden yapılanması ders notlarından yorumlanarak aktarılmıştır [4].

Kavramların İstanbul Üzerinden Değerlendirilmesi

İstanbul’da günümüzde çok sayıda, farklı kapsam ve boyutlarda kentsel dönüşüm projeleri uygulanmaktadır. Göçer’in [9], ‘Doğu Marmara Şehirselleme Yoğunluk Bölgesi Modeli’ tezinde ortaya koyduğu, 10 km yarıçaplık merkezi daire bölgelemesi, günümüz İstanbul dönüşüm kademelenmesine uyarlandığında, dönüşüm kavramlarının yerleri tespit edilebilmiştir. Buna göre, ilk kuşakta tarihi çekirdek; kentsel yenileme projeleri yapılmaktadır. İkinci kuşak merkez gecekondü dönüşüm projeleri; yeniden yapılandırma projeleri şeklinde uygulanmaktadır. Üçüncü kuşak, merkez devamı gecekondü dönüşümü projeleri; kentsel yeniden canlandırma olarak adlandırılabilir. Dördüncü kuşak, ikinci nesil gecekondü alanları ve sanayi yoğunluklu alanların dönüşümü; kentsel transformasyon olarak dönüşmektedir. Beşinci kuşak ise, ‘mega projeler’ kapsamında, doğal alanların tahribi ve kentleştilmesi olarak değerlendirebileceğimiz kentsel transformasyon projeleridir.

Şekil 3: Kavramların İstanbul üzerinden değerlendirilmesi (2)

KENTSEL 'YENİLEME' PROJESİ ÖRNEĞİ: TARLABAŞI

Tarlabası, İstanbul'un en merkezi yerlerinden biri olan Taksim'de yer almaktadır ve altı ya da dokuz ve kültürel özelliklerine göre sekiz mahalleden oluştuğu belirtilebilecektir.

Siti alanı sınırlarında kalmasına rağmen, 2005 yılında çıkartılan 5366 sayılı yasanın hareketle yenileme alanı olarak ilan edilmiştir. Yasanın adı dahi, çalışma kapsamında kritiktir ve resmi olmayan adı Tarlabası yasası olarak anılmaktadır:

“Yıpranan tarihi ve kültürel taşınmaz varlıkların yenilenerek korunması ve yaşatılarak kullanılması”. (Yenilenerek korunması ne anlama gelmektedir?)

DÖNÜŞÜMÜN 'İKİ YÜZÜ': TARLABAŞI KENTSEL YENİLEME VE FIKİRTEPE KENTSEL DÖNÜŞÜM PROJELERİ

Şekil 4: Tarlabası'nın konumu (3)

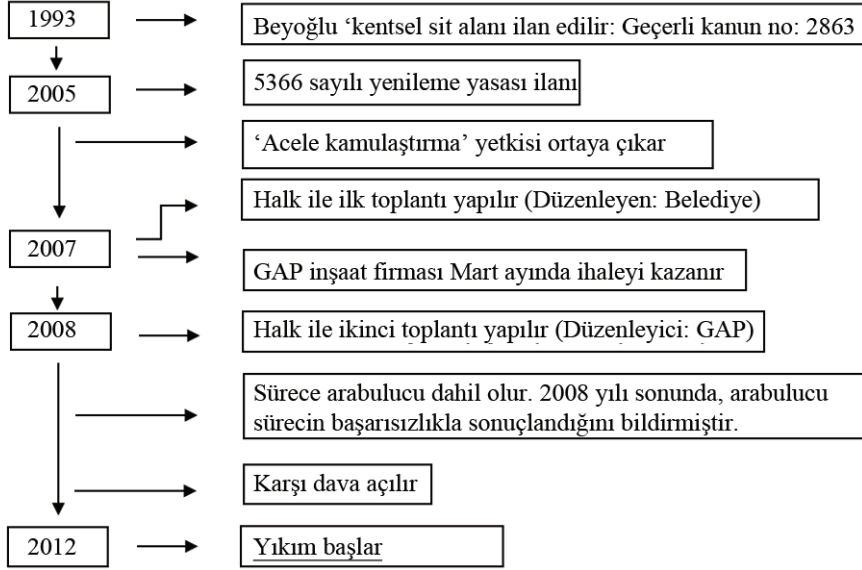
Yasanın temel olarak, tarihi alanlarda proje üretme ve tescilli yapılara müdahale kısıtlamasını ortadan kaldırmak niyetiyle ortaya çıktığı söylenebilir. Yenileme ile kastın, yıkıp doku olarak bir imitasyonu ile ortaya çıkması planlanan Tarlabası projesi ile örneklenebilir (bkz. Şekil 5).

Şekil 5: Tarlabası bulvarının eski görünümü ve kötü bir imitasyonu olan proje görünümü (4)

Yenileme Projesi Süreci ve Proje

Süreç şu şekilde özetlenebilecektir:

Şekil 6: Tarlabası Kentsel Yenileme Süreci

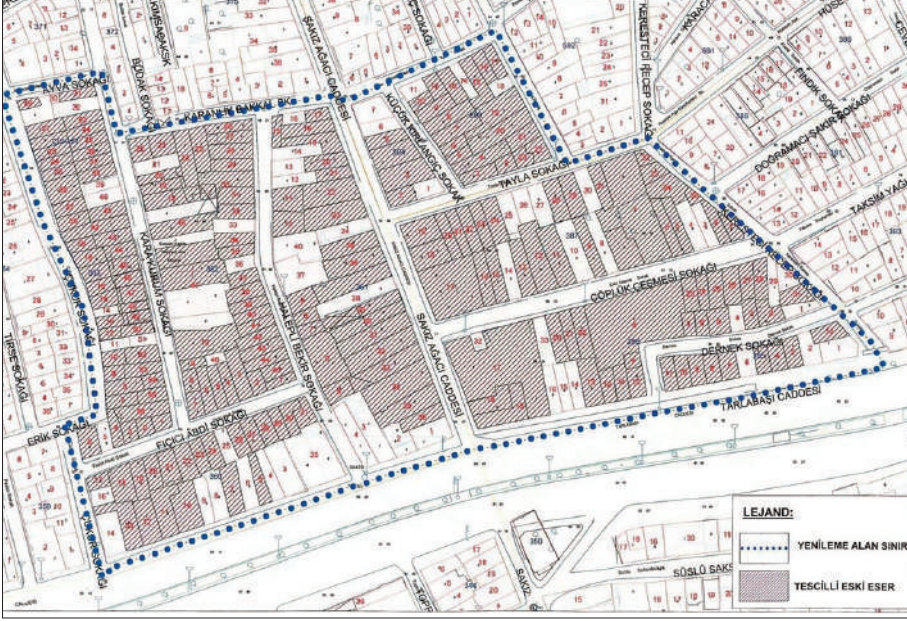
Yasanın getirdiği kısıtlamalar doğrultusunda halk katılımından değil; mülklerinin pazarlık konusu olması durumundan bahsedilebilecektir çünkü yasaya göre:

- Mülklerini satmak durumundadırlar
- Takas yapmalılar ve bu takas inşaat firmasının belirlediği fiyat tarifesi üzerinden olacaktır
- Anlaşmaya varılamazsa, kamulaştırma yapılacaktır.

Proje, 9 yapı adası ve 278 binayı kapsamaktadır. 20.000 m²'lik proje alanındaki yapılardan 260'ı tescillidir.

Proje, GAP İnşaat tarafından çizilmiştir. Temelde, dar parselleri birleştirme, avlular yaratma, yer altı otoparkları yapma gibi alanın fiziksel karakterinden tamamen kopan; konut alanı fonksiyonunun butik oteller, alışveriş merkezleri, ofisler ve rezidanslara dönüştüğü bir projedir. Bu durum da, tarihi yapıların komple yıkılması anlamına gelmektedir. Kimi tarihi yapıların cephelerinin korunacağı belirtilmiştir.

DÖNÜŞÜMÜN 'İKİ YÜZÜ': TARLABAŞI KENTSEL YENİLEME VE FIKİRTEPE KENTSEL DÖNÜŞÜMÜ PROJELERİ

Şekil 7 : Tarlabası yenileme alanı sınırları ve yapıların tescil durumu (5)

Alanda, 'yeniden yapılandırma' projesi uygulandığı söylenebilecektir. Tarlabası dönüşümü ile ilgili en kritik nokta budur. Alan temizleme ve sosyal temizleme tarihi alanda uygulanmaktadır. Daha önce de değinildiği üzere, tarihi bir alanda yeniden geliştirme uygulanması tartışmalıdır.

Şekil 8 : Tarihi alanda 'alan temizleme' (?) (6)

KENTSEL DÖNÜŞÜM PROJESİ ÖRNEĞİ: FIKIRTEPE

Fikirtepe, Kadıköy merkeze yürüme mesafesinde yer alan, oldukça kuvvetli ulaşım akslarının kesişiminde konumlanan ve dört mahalleden oluşan bir semttir. Metro, Metrobüs, Marmaray ve hatta deniz ulaşımı erişiminde olması Fikirtepe’yi Anadolu yakasının en önemli merkezlerinden biri kılmıştır.

Şekil 9 : Fikirtepe'nin konumu (7)

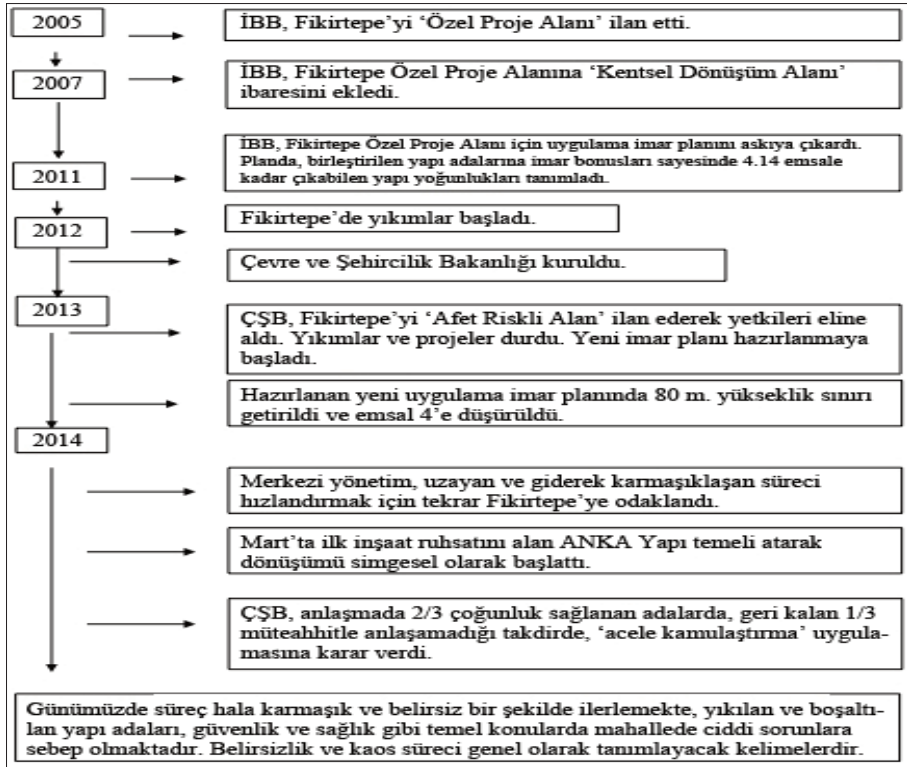
Dönüşüm Projesi ve Proje Süreci

Fikirtepe’de uygulanan proje Türkiye’de emsali olmayan bir projedir. Kentsel yeniden yapılandırma projesinin tüm uygulama koşullarını sağlamaktadır. Alanda yaşayanların, proje bittiğinde alanda kalmaları, sosyal ve ekonomik olarak mümkün olmadığından ‘sosyal temizleme’ ve alanda komple yıkım ve inşaat yapılacağından ‘alan temizleme’ yapıldığından bahsedilebilecektir.

Şekil 10 : Fikirtepe'de 'alan temizleme' (7)

Proje süreci şu şekilde özetlenebilir:

Şekil 11: Fikirtepe Kentsel Dönüşüm Süreci

Proje kapsamında, adaların komple yıkılıp yerine alanda yaşayan halkla anlaşmaya varan müteahhit firmaların kendi projelerini inşa etmesi söz konusudur. Tartışmalı olan kısım, alanda yapılaşmanın önünü açacak olan emsal değerinin daha önce hiç verilmeyen bir değerde olmasıdır.

Fikirtepe dönüşüm projesi ile ilgili bir diğer önemli konu, sürecin yürütülmesi noktasında çıkan problem ve aksaklıklar dolayısıyla alanda yaşayanların mağdur olmasıdır.

Mahalle kültürünün yok olması, alandaki belirsizliklerin senelerdir çözilemiyor olması, proje yürütücülerin yetki kargaşası gibi durumlar 2005 yılından beri Fikirtepe dönüşümünün gündemde kalmasına sebep olmaktadır.

Fikirtepe mahallesi için irdelenmesi ve düşünülmesi gereken en önemli kavram mahalle ve mahallelilikle ilgili olabilecektir. Genellikle müteahhitlerle (yapılabilirse) yapılan anlaşmalardan maddi anlamda kazançlı çıkan mahalleli, 50-60 senedir kurdukları mahalle yaşamı ve Fikirtepe’liği terk etmektedir.

SONUÇ YERİNE: KENTSEL METAMORFOZ(?)

İstanbul’da yerleşim alan ve bölgeleri, kültürel geçmişleri sebebiyle farklı isimlerle anılabilmektedir. Yönetimsel sınırların ötesinde, Tarlabaşı ve Fikirtepe denilen alanları aslında semt olarak değerlendirebiliriz; lakin yerel ağızda ‘mahalle’ diye anıldıklarını da söylemek gerekmektedir. Bu şekilde anılır ve yaşayanları tarafından sahiplenilirler. İdari sınırlarına bakıldığında, Tarlabaşı’nda altı-sekiz mahalle, Fikirtepe’de dört mahalle yer almaktadır.

Bu iki ‘dönüşüm’ örneğinde görülen en önemli ortak nokta, projeleri meşrulaştırabilmek ve/veya uygulamasını kolaylaştırabilmek için yasal araç üretmeye başvurulması olarak görülebilir.

Tarlabaşı ve Fikirtepe semtlerinin her ikisi için de, ‘devlet eliyle mutenalaştırma’dan bahsedilebilir. Merkezde kalan alanları rant amacıyla sosyal ve fiziksel olarak yıkıp yerine tamamen farklı bir sosyal kesim için farklı bir alan inşa edilmesi söz konusudur. Alanları, manevi bağlarından koparıp ele almak kabul edilemez bir yaklaşımdır. Üstelik her iki alanda da ‘yeniden geliştirme’ projeleri uygulandığından söz edilebilir; kaldı ki özellikle de Tarlabaşı’nda, bu tarz bir projenin yapılmasının büyük bir yanlış olduğu ve İstanbul’un tarihi kimliği açısından tehdit unsuru olduğundan bahsedilebilir.

Tarlabaşı ile ilgili olarak yapılabilecek en temel yorum; miras temizlemeye dairdir. Alan temizleme ve sosyal temizleme sonucu olarak ‘miras temizleme’ ortaya çıkmaktadır. Fikirtepe’ye dair yapılabilecek en temel yorum ise, ‘mahalle temizlemesi’ne dairdir.

DÖNÜŞÜMÜN 'İKİ YÜZÜ': TARLABAŞI KENTSEL YENİLEME VE FIKİRTEPE KENTSEL DÖNÜŞÜMÜ PROJELERİ

Dönüşümün bu iki yüzü, dönüşümün iki yüzlü yapıldığını ortaya koymaktadır. Temel niyet ve yaklaşım, isimlerle sınıanamayacaktır.

Koruma kavramının aktarıldığı başlıkta da vurgulandığı üzere, soyut ya da somut fark etmez; kentte, kente ve kentliye dair bir kimliği olan yapı ya da yaşayış biçimlerinin korunması gerekmektedir.

Sonuç olarak;

- Her iki alanda da aslında kelime anlamıyla 'transformasyon/dönüşüm' yapılmaktadır.
- Tarlabası, 'yenileme projesi'; Fikirtepe, 'dönüşüm projesi' olarak adlandırılmaktadır.
- Projelerin terminolojik karşılığı, 'yeniden geliştirme'dir.
- Her iki proje de 'devlet eliyle mutenalaştırma' örneğidir.

Eğer bir proje için, bu kadar kavram kullanılabilir ve farklı kişi ve gruplar için farklı anlamlar ifade edecek ise; tüm bu projelere 'kentsel metamorfoz' da denilebilir. Kelime anlamına göre bakıldığında, altı bu kadar boşaltılan kavram ve icraatlara böylesi bir gönderme yapmak yerinde olacaktır. Doğa ve tasarım ile ilişkisine dair bir alıntıya göre metamorfozun şu tanımını bahsedilen bağlamda uygun görülmüştür:

En büyük yaratıcı olan doğanın, gelişim yasalarının tasarıma aktarılması düşüncesi, bu yasaların ayrı ayrı incelenmesini ve yorumlanmasını zorunlu kılmıştır. Böyle bir yol izlemek gelişimini, dönüşüm (metamorfoz) içinde tamamlayan bazı canlıların yaşamlarını örnek almayı gerektirmiştir. Metamorfozu örnek alma girişimleri "Evrin Kuramına" dayanır. Günümüze gelene kadar bu konuda birçok örnek vardır. Hepsi de "metamorfoz" olayını bir durumdan karşıt bir duruma adım adım giden bir süreç olarak değerlendirmişlerdir. Metamorfoz bir değişim ve dönüşüm sürecidir; eğer karşıt noktası belirlenmemiş ise nereye gideceği belli olmayan bir süreçtir. Canlıların son dönüşüm aşamasını genleri belirlemektedir. Nesnelerin belirleyici özelliklerini ise tasarımcı kararlaştıracaktır. [10]

İstanbul'da kentsel dönüşüm, siyaset ve aracı olmaktan kurtulup; doğal alanların geri kazanımı ve insanların yaşam koşullarının iyileştirilmesi biçiminde yeniden kurgulanmalıdır. Bu gereklilik metamorfozun bir yüzü kabul edilirse; karşıt yüzü ise, rant aracıyla/amacıyla, insani, doğal ve kültürel değerlerden uzak olan mekanik bir distopya olarak görülebilecektir.

KAYNAKÇA

- [1] Unesco (2011). A new international instrument: The proposed Unesco recommendation on the historic urban landscape (HUL). URL-1 <whc.unesco.org/uploads/activities/documents/activity-638-53.pdf> Erişim: 26.03.2014
- [2] Unesco (b.t.). URL-5 <http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/illicit-traffic-killing-of-cultural-property/unesco-database-of-national-cultural-heritage-laws/frequently-asked-questions/definition-of-the-cultural-heritage/>, Erişim:20.04.2014
- [3] UNESCO Resmi web sitesi, URL-2 <<http://en.unesco.org/>>, Erişim: Mart-Nisan-Mayıs,2014
- [4] ICOMOS Resmi web sitesi, URL-3 <<http://www.icomos.org/en/>>, Erişim: Mart-Nisan-Mayıs,2014
- [5] Avrupa Konseyi Resmi web sitesi, URL-4 <<http://hub.coe.int/>>, Erişim: Mart-Nisan-Mayıs,2014
- [6] Ergun, N. (2007). ‘Şehir Yenileme’ dersi yayınlanmamış ders notları, 2007-2008 Bahar yarıyılı, İstanbul Teknik Üniversitesi.
- [7] Can, A. (2013). Neo –Liberal urban Politics in the Historical Environment of Istanbul – The Issue of Gentrification, Neoliberal Urbanization: Intersections, Articulations and Compositions. Editörler: Oğuz, M. ve Tok, E. (URL-5<<http://iippe.org/wp-content/uploads/2013/06/Can-Aysegul-Neo-Liberal-urban-Politics-in-the-Historical-Environment-of-Istanbul-The-Issue-of-Gentrification-iippe.pdf>>, Erişim:20.03.2014)
- [8] Dökmeci, V. (2008). ‘Transformation of Urban Systems’ dersi yayınlanmamış sunum notları, 2009-2010 Bahar yarıyılı, İstanbul Teknik Üniversitesi.
- [9] Göçer, O. (1971). ‘Doğu Marmara Şehirsel Yoğunluk Bölgesi Modeli’ Doktora tezi, YTÜ
- [10] ŞATIR,S. (1998), “Endüstri Tasarımı Eğitiminde Yaratıcılık”, I.T.Ü. 225. Yıl Etkinlikleri Kapsamında Türkiye’de Endüstri Ürünleri Tasarım Eğitimi; Sorunlar ve Öneriler, [basılmamış bildiri- internette yayımlandı]

Görsel Kaynakça

- (1) Görselleştirme: Yüceil, M.D. (2014)
- (2) Görselleştirme, derleme ve yorumlama: Yüceil, M. D. ve Hayal, S. (2014)
- (3) Google earth (2013), Görselleştirme: Hayal, S., Erişim tarihi: 18.03.2013
- (4) Prof. Dr. Zeynep Enlil’in Nisan 2013’te yaptığı sunumundan alınmıştır.
- (5) <http://www.beyoglubuyukdonusum.com/>
- (6) Fotoğraf: Natalia Garzon, Nisan 2013
- (7) Google earth (2014), Görselleştirme: Yüceil, M. D. Erişim tarihi: 18.05.2014

6B. OTURUM - 8 KASIM 2014
MEKÂNSAL DEĞİŞİMİN KENT KİMLİĞİNE YANSIMALARI

Oturum Başkanı: **Prof. Dr. Gülşen ÖZAYDIN**

TOKİ PROJELERİNİN
İZMİR KENT KİMLİĞİNE ETKİSİ
Araş. Gör. Eda PAYKOÇ
Araş. Gör. Yarkın ÜSTÜNES

YANGIN ÇIKIŞI : 2000 SONRASI İSTANBUL'DA
KAYBEDİLEN TARİHİ YAPILARA DAİR TARİHSEL BİR OKUMA
Öğ. Gör. Gizem ERDOĞAN

DİSTOPIK FİMLERİN
MEKAN VE TOPLUMSAL YAPI BAĞLAMINDA İNCELENMESİ
Araş. Gör. İrem ERİN
Araş. Gör. Senem TEZCAN

ATATÜRK BULVARI VE ÇEVRESİNİN ANKARA KENT
KİMLİĞİ AÇISINDAN ÖNEMİ VE TARİHSEL SÜRECİ
*Duygu DOĞAN, İdil KANTER, Şükran ŞAHİN**

* *Kolokyuma katılmadıkları için yayınlanmamıştır.*

TOKİ PROJELERİNİN İZMİR KENT KİMLİĞİNE ETKİSİ

Araş. Gör. **Eda PAYKOÇ**

Yaşar Üniversitesi Mimarlık Fakültesi İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü

Araş. Gör. **Yarkın ÜSTÜNES**

Yaşar Üniversitesi Mimarlık Fakültesi İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü

ÖZET

Özellikle 19. yüzyıldan itibaren küreselleşen dünya kavramında coğrafyalar eskisi kadar birbirinden kopuk ve bağımsız kalmamaya başlamışlardır. Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeleri “etkisi altına alan” küreselleşme olgusu, halkların bazı dinamiklerini etkileyerek toplumları biçimlendirmeye çalışmaktadır. Küreselleşmenin etkileri ile coğrafi sınırlar ve zaman-mekân ilişkisi en aza indirgenmiş, farklı mekânlar arasındaki zaman farkı yok edilmiştir. Toplumların gelişmesi teknolojinin hayatımıza dâhil oluşu ile hız kazanmış, bilgiye eşit erişim imkânı sunulmuştur. Bu politikanın ortaya çıkardığı sonuçların büyük bir kısmı toplumların yaşadığı mekânları ve mimari anlayışı dolayısıyla da kentlerin kimliklerini tamıyla değiştirmektedir.

Kentlerin oluşumunu etkileyen en önemli süreçlerden biri halkların ortaya koyduğu tarihsel birikimdir. Bu birikim içinde yer alan politik ve ekonomik etmenlerin yanında, süregelen sosyal oluşumlar da kent kimliğinin oluşmasında önemli rol oynamaktadır. Bu sosyal oluşum başlığının çok büyük kısmını, toplumları bir arada tutan ve birleştirici en büyük unsur olan “kültür” kavramı oluşturur. Kent yaşamının en büyük biçimlendirici ögesi olan kültür, kuşaktan kuşağa aktararak şehirlerin kimliğinin ve mimari anlayışının oluşmasına olanak sağlamaktadır.

Toplumların yaşam biçimlerini tasarlayan kültür kavramı, halkların birer çerçevesidir. Bu çerçeve zamanla oluşturduğu kültür kavramı ile aynı zamanda kent yaşamını da biçimlendirmekte ve değiştirmektedir. Gerek gündelik hayatta, gerekse fiziksel veya sosyal çevrede etkileri görülen değişimler ile “kimlik” kavramı da yeniden sorgulanmaya başlamıştır. Küreselleşmenin olumsuz bir etkisi olarak ele

alınabilecek olan “tek tipleşme” ile canlılar veya nesnelere için ayırt edici özellik olan farklılık yaratan “kimlik” kavramı yok olmaya başlamıştır. Kent kimliği açısından ele alındığında ise kimlik kavramı, şehirlerde öncelikle görsel boyutlarıyla ortaya çıkmaktadır. Fiziksel ve görsel boyutlarının yanı sıra doğal, coğrafi, kültürel etmenler ve sosyal (gündelik) yaşam da kent kimliğine önemli katkılar sağlamaktadır. Tüm bu etmenlerin ortak paydası olarak kabul edilebilecek olan kültür olgusu nesiller arası aktarım sayesinde şehirlerin kimliğinin ve mimari anlayışının oluşumuna katkı sağlamaktadır.

Küreselleşme ve batılılaşmanın bir getirisi olarak artan köyden kente göç sonucunda kentler hızlı bir fiziksel, ekonomik, sosyal, yönetsel ve mimari dönüşüme maruz kalmıştır. Köyden kente göçe ek olarak hızla artan nüfus sonucunda kentlerdeki barınma ihtiyacı artmış ve konut politikaları da bu sebeplere bağlı olarak değişmiştir. Türkiye’deki hızlı kentleşme ve hızlı nüfus artışının gerekliliği olan konut ihtiyacını karşılamak amacı ile kurulan TOKİ ile kısa zamanda, ekonomik olduğu savunulan ve düşük-orta gelirli kişilere hitap eden konutlar inşa edilmeye başlanmıştır. Kısa sürede ülkenin konut üretiminde önemli bir yer bulan TOKİ’nin asıl amacı kısa sürede en fazla sayıda konut üretimini sağlayarak düşük gelirli kişilerin konut ihtiyacına cevap vermektir. Sağlanan bu hızlı üretim ve “tasarımda” esnekliğin olmaması ile TOKİ’ler kaçınılmaz olarak kent kimliğini hiçe sayan “tek tip” tasarımlar ortaya koymuşlardır. Bu tek tipleşme yöresel ve iklimsel özelliklerin göz ardı edilmesi ile başlamış; çatı, cephe, iç plan ve malzemede tekdüzelik ile devam etmiştir. Bu tekdüzelik ve tek tipleşme beraberinde kent kimliğinin yok olmasında önemli bir rol oynamış ve eleştiri oklarının hedefi haline gelmiştir. Düşük gelirli kişilere eski evlerinin sağlıklı olmadığı ve toplu konutlarda daha sağlıklı bir hayat sürecekleri vaadi ile “zorla kabul ettirilen” toplu konutlar aslında fiziksel özelliklerin göz ardı edilmesi ile sosyal hayatın da yeniden düzenlenmesi ve tasarlanması olarak değerlendirilebilir. Tüm bu yeni fiziksel oluşumlar ve sosyal hayat düzenlemelerinde esas sorun imar duyarsızlığı, yap-satçılık ve ulusal değerlerden uzaklaşarak kaybedilen “kentsel kimlik” olarak tanımlanabilir.

Bu çalışmanın amacı, TOKİ’nin inşa ettiği toplu konutların günümüz kent kimliğine etkisini incelemektir. Bu analiz, hem fiziksel veriler hem de sosyal hayattaki kimlik üzerinden yürütülecektir. Türkiye genelindeki TOKİ toplu konutları üzerinden yapılacak genel bir incelemenin ardından İzmir ölçeğinde verilecek örnekler ile bu analizler güçlendirilecektir. Çalışmada metod olarak Lefebvre’in mekân üçlemesi teorisi kullanılacaktır. Lefebvre’in mekân üçlemesine dayanarak tasarlanan ve yaşanan mekân ilişkisi kent kimliği üzerinden tartışılacaktır. Tasarlanan mekânın kent kimliğini göz ardı ettiği ve yaşanan mekânın gerçek kent kimliğini yeniden yaratmaya çalıştığı sonucu öngörülmüş ve bu çalışmanın yeni tasarlanacak olan yapılara kent kimliği konusunda ışık tutması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: TOKİ, kentsel kimlik, kent kültürü, Lefebvre, üçlü diyalektik

GİRİŞ

Dünya üzerindeki tüm toplumlar; sosyal, kültürel ve ekonomik etmenler çerçevesinde yaşamlarına yön vermektedir. Bu değişken bileşenler insanların bir şekil almasına neden olarak hayatlarını “tasarlamalarına” yardımcı olmaktadır. Bu “tasarım anlayışı” her bölgede farklılıklar gösterip dünya üzerinde bir mozaik oluşturarak çeşitliliğin ortaya çıkmasına olanak sağlar. Mevcut çeşitliliğin maddesel olarak en iyi görünümü hiç kuşkusuz yaşam alanlarımızı oluşturan konutlardır. Tarih boyunca her kültür ve medeniyette farklılıklar göstererek günümüze kadar gelen konut kavramı şu an farklı değişkenlerle “gelişmekte” ve değişmektedir.

Geçmiş yıllardaki teknolojik imkânların ve haberleşmenin yetersizliği dünyanın gelişim hızının artmasına engel olmuştur. Bu durum küreselleşme açısından bakıldığında olumsuzluk olarak ortaya çıksa da, toplumların birbirinden bağımsız yaşamaları her halkın kendine özgü bir kimliğinin oluşmasını sağlayarak mimari anlamda farklı konut tiplerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu durum tasarım çeşitliliğini artırarak günümüze kadar ulaşmış, tüm dünyada birbirinden bağımsız tasarım fonksiyonlarının oluşmasını sağlamıştır.

16. yüzyılın ikinci yarısının sonlarına doğru İngiltere’de doğan ve dünya gelişiminin en önemli olaylarından birisi olarak kabul edilen Sanayi Devrimi ile, başta Avrupa olmak üzere tüm dünyayı etkisi altına alan küreselleşme olgusu birbirinden kopuk yaşayan toplumların “tanışmalarına” sebep olmuştur. Bu tanışma her iki taraf içinde olumlu sonuçlar ortaya koysa da çoğu zaman ekonomik ve siyasi sebeplerden dolayı güçlü devletlerin isteği yönünde şekil almıştır. Gelişmiş endüstri toplumlarının baskıcı yaklaşımları özellikle gelişmekte olan ülkelerin kent kimliklerinin farklılaşmasına ve özgünlüklerinin kaybolmasına ya da yok olmasına neden olmuştur. Gelişme sürecinde olan bölgelerde yaşayan halklar yeni yaklaşımların onlara dayattığı bir anlayışla yüzyıllarca süregelen alışkanlıklarından ve kimliklerinden gün geçtikçe uzaklaşmak zorunda kalmış, bu durum kişilerin özel hayatlarından, yaşadıkları mekânlara kadar geniş bir alanda etkisini göstererek kendi tarihlerinden ve kimliklerinden uzaklaşmalarına sebep olmuştur.

Toplumların ve şehirlerin kimliğini tehdit eden mevcut sorunlara ek olarak artan nüfus ve ticaret sonucunda zenginleşen şehirlere doğru başlayan göç dalgaları kent kimliklerinin değiştirmektedir. Zamanla artan nüfusun konut ihtiyacının bir an önce karşılanabilmesi için daha pratik ve kolay olan sanayi ürünlerinin de kullanılması konut kimliğinin değişmesine ve tek tipleşmeye doğru giden bir tasarım ve kimlik anlayışının ortaya çıkmasına sebep olarak özgün kent kültürünün değişmesine sebep olmaktadır.

KENT KÜLTÜRÜ ve KENT KİMLİĞİ

Kent kimliği kavramı, tarihsel süreç boyunca yaşayan toplumların süregelen alışkanlıklarının bir sonucu olarak zamanla oluşan bir çerçevedir. Kent kimliği kent imajını etkileyen, her kentte farklı ölçek ve yorumlarla kendine özgü nitelikler taşıyan; fiziksel, kültürel, sosyo-ekonomik, tarihsel ve bilimsel faktörlerle şekillenen; kentliler ve onların yaşam biçiminin oluşturduğu; sürekli gelişen ve sürdürülebilir kent kavramını yaşatan, geçmişten geleceğe uzanan büyük bir sürecin ortaya çıkarttığı anlam yüklü bütünlüktür (Çöl, 1998: 47). Bu bütüncül yaklaşıma gün geçtikçe ortaya çıkan yeni ihtiyaçlar eklenmiş ve kimlik kavramı “evrimleşerek” gelecek kuşaklara aktarılmıştır. Toplumların kimliğinin oluşmasını sağlayan kent kültürü, kentlerin bünyesinde barındırdığı insanların birbiriyle etkileşimlerini bir ilişki örüntüsü içinde düzenleyen sistemin birleştirici bir “tutkalı” olarak görülebilir. Toplumsal sınıf, etnik ve dini farklılık ile farklı sosyal ve mesleki grupların oluşturduğu alt kültür değerlerini mozaik olarak bir arada tutan kent kültürü, çağdaş kent anlayışının ve organik bir yaşam işleyişinin ürünüdür.

Sanayi Devrimi'nin ilk ortaya çıktığı yer olan İngiltere'de sanayileşme ile birlikte kırsal nüfus hızla büyüyen kent merkezlerine yönelmiş ve kentler artık nüfusu barındırmaya yetmediğinden, bir yandan olanca hızıyla büyürken öte yandan da kent merkezleri daha fazla insanı barındıracak biçimde değişikliğe uğramaya başlamıştır (Karabey, 1980: 56). Bu durumun ilk yaşandığı ülke olan İngiltere'deki durumun benzeri özellikle Kurtuluş Savaşı dönemi sonrası hızla inşa edilmeye başlayan birçok büyük şehirlerimizde de gözlenmiştir. Özellikle İzmir gibi büyük şehirlerde mevcut kent kimliğinin yanında ticaretinde şekillendirdiği ayrı bir “ticari kimlik” ‘de tüm kent kimliğinin bir parçasını oluşturmuştur. Ticaretin hızla gelişmesi sonucunda ortaya çıkan konut ihtiyacı, hazır sanayi ürünlerinin kullanılarak iş gücü, zaman ve maliyet gibi önemli kıstaslardan tasarruf yapılmasını sağlamış ancak mevcut kent kimliği ve kültürüne zarar vermiştir.

Farklı kimlik oluşumlarının yanında kent kimliğine zarar veren bir diğer unsur da sürekli devam eden göç dalgalarıdır. Cumhuriyetin ilanından sonra yapılan ilk nüfus sayımında Türkiye'nin nüfusu 13 milyon 648 bin çıkmıştı. Bu nüfusun % 75'i köylerde, % 25'i ise şehirlerde yaşamaktaydı. Bu oran 1927'den 1950 yılına kadar devam etmiştir. Bu oranlar batı Avrupa ülkeleriyle karşılaştırıldığında çok düşük olduğu görülecektir. İşte bu durum o yıllarda Türkiye'nin tam bir tarım ülkesi niteliğini taşıdığını gösterecektir (DİE, 1956: 134–138). Ancak özellikle 1960'lı yıllarda maddi kaygılar sebebiyle artış göstermeye başlayan köyden kente göç akımı şehirlerdeki konut ihtiyacının artmasına neden olmuştur. Hızla artan nüfusun barınma ihtiyacının bir kısmı mevcut mimari kent kimliğiyle tezat oluşturan yapılarla karşılanmış, ancak büyük bir bölümü de daha sonralarında gecekondular olarak adlandırılacak niteliksiz yapılarla kapatılmaya çalışılmıştır.

Dünya'daki resmi rakamlara göre konut sektörü yeni konut stoğunun ancak yüzde 20'sinden biraz fazlasına cevap vermektedir. Bu sebeple de insanlar zorunda kaldıkları için gecekondu inşaa etmekte, arazileri kaldırımları gasp etmektedirler. BM verilerine göre son 30-40 yıl içinde pek çok kent konut stoğuna ek olarak konut arazilerinin büyük kısmını yasadışı veya kayıt dışı arazi sektörü karşılamaktadır (Davis, 2006: 6). Bu sebeple dünya çapında yapılan pek çok konferans ile sorunlar çözümlenmeye çalışılmış, "Herkese Yeterli Konut" ve "Sürdürülebilir İnsan Yerleşimleri" gibi başlıklarla dünya çapında yönetsel, toplumsal ve ekonomik politikalar geliştirilmiştir. Ülkemizde de bu bağlamda devlet politikaları geliştirilerek kent kimliklerinin bozulmasının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Genel İdare dışında kurulan Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi Başkanlığı kent kültürü ve mimari kimliğin bozulmasına neden olan bu gecekondu yapılarının önüne geçebilecek bir umut olarak görülmüştür. Ancak zamanla yapılan binalar konut ihtiyacını karşılasa da uluslararası örneklerinden farklı olarak kent kimliğini hiçe sayan, tasarım ve fonksiyonellikten uzak, çoğunlukla "tektipleştirilmiş" örneklerle birçok şehirde konutlar yapılmaktadır.

TOKİ TARİHİ ve SÜRECİ

Toplu Konut İdaresi Başkanlığı'nın işlevi Türkiye'de konut üretim sektörünün teşvik edilerek hızlı artan konut talebinin planlı bir şekilde karşılanmasını sağlamak yönünde belirlenmiştir. 1984 yılında kurulan Toplu Konut İdaresi, 1985 sayılı Toplu Konut Kanunu Toplu Konut İdaresi Başkanlığına özerk ve esnek hareket etme imkânı sağlamıştır.

Toplu Konut İdaresi Başkanlığı'nın temel görevleri 1985 sayılı Toplu Konut Kanunu ile belirlenmiştir. İdarenin kuruluş aşamasında 1985 sayılı Kanunun verdiği görevler şunlardır:

- 1- Devlet garantili ve garantisiz iç ve dış tahviller ile her türlü menkul kıymetler çıkarmak;
- 2- Yurt içi ve yurt dışından, Toplu Konut İdaresi'nce kullanma alanlarında yararlanmak üzere kredi almaya karar vermek;
- 3- Konutların finansmanı için bankaların iştirakini sağlayacak tedbirleri almak, bu amaçla gerektiğinde bankalara kredi vermek, bu hükmün uygulanmasına ilişkin usulleri tespit etmek;
- 4- Konut inşaatı ile ilgili sanayi veya bu alanlarda çalışanları desteklemek;
- 5- Özellikle kalkınmada öncelikli yörelerde bulunan konut inşaatıyla ilgili şirketlere iştirak etmek;

TOKİ PROJELERİNİN İZMİR KENT KİMLİĞİNE ETKİSİ

6- Gerektiğinde her çeşit araştırma, proje ve taahhüt işlemlerinin sözleşmeyle yaptırılmasını temin etmek;

7- Kanunlarla ve diğer mevzuatla verilen görevleri yapmak.

Ancak, 06/08/2003 tarih ve 4966 sayılı kanunla yapılan değişikliklerle, Toplu Konut İdaresinin 2985 sayılı Kanunla tanımlanan görevleri arasına yeni görevler eklenmiştir. Bu görevler şunlardır;

- 1- Konut sektörüyle ilgili şirketler kurmak veya kurulmuş şirketlere iştirak etmek;
- 2- Ferdi ve toplu konut kredisi vermek, köy mimarisinin geliştirilmesine, gecekonduların dönüşümüne, tarihi doku ve yöresel mimarinin korunup yenilenmesine yönelik projeleri kredilendirmek ve gerektiğinde tüm bu kredilerde faiz sübvansiyonu yapmak;
- 3- Yurt içi ve yurt dışında doğrudan veya iştirakleri aracılığıyla proje geliştirmek; konut, altyapı ve sosyal donatı uygulamaları yapmak veya yaptırmak;
- 4, İdareye kaynak sağlanmasını teminen kar amaçlı projelerle uygulamalar yapmak veya yaptırmak;
- 5- Doğal afet meydana gelen bölgelerde gerek görüldüğü takdirde konut ve sosyal donatıları, altyapıları ile birlikte inşa etmek, teşvik etmek ve desteklemek.

Günümüzde çalışma alanlarını giderek geliştirmeye başlayan TOKİ, 2009 yılında başlattığı “konut seferberliği” kampanyası kapsamında hedeflediği dört yüz bin konut hedefini geçerek 2010 yılında dört yüz seksen bine çıkarmıştır. 81 il, 800 ilçe, 1820 şantiyede toplam 460,387 konut üretimi yapan TOKİ, bu rakamlarla kendi başına yüz bini aşkın nüfuslu 18 şehir inşa etmiş demektir (TMMOB, 2011).

Bu boyutlarda üretim yapabilen TOKİ, maalesef ülkenin pek çok yerinde aynı tip uygulamalar yapmaktadır. Bölgenin coğrafi konumu, kimliği, ihtiyaçları önemsenmeden yapılan bu “tasarım yoksunu” yapılar inşa edildikleri bölgeye daha çok zarar vermektedir. TOKİ yarattığı yeni yaşam alanlarında kazanç odaklı olmak yerine doğal, kültürel ve ekolojik değerler ortaya çıkararak nitelikli ve kent kimliğine saygılı bir mimari anlayışla daha yaşanabilir, kaliteli ve özgün şekilde bilimden destek alarak yeni çevreler oluşturmaya yönelmelidir.

LEFEBVRE’İN ÜÇLÜ DİYALEKTİĞİ

Kentle ilgili çalışmalara dair teoriler analiz edildiğinde, en bütüncül yaklaşımın Henri Lefebvre’den “Birleştirici Teori” ile geldiği kolayca ve açıkça görülebilir. Bu teorisinde Henri Lefebvre mekânı bütün yönleriyle bir araya getirmiş ve ele almıştır. Bu teorinin arkasında yatan ana fikir şu şekildedir: “ (Sosyal) mekân bir

(sosyal) üründür.” Başka bir deyişle, Lefebvre’e göre, mekânsal pratiklerde süreç; sonuç ürününden daha önemlidir. Buna ek olarak, Lefebvre’in esas ilgilendiği; sosyal ve fiziksel ilişkiler arasındaki karşılıklı etkileşimin bir süreç olarak analiz edilmesidir. Bu analizi daha anlaşılabilir kılmak için Lefebvre analitik bir araç olarak 3 aşamalı bir diyalektik oluşturmuştur. Bunun ilki fenomenolojik seviye olan yaşanan-algılanan-tasarlanan mekân ve ikincisi kavramsal seviye olan temsilin mekânları-mekânsal pratikler-mekânın temsilleridir. Bu mekânsal üçlü diyalektik yukarıdaki aynı sıra ile sosyal, fiziksel ve zihinsel mekânlara karşılık gelmektedir.

Bu birleştirici teori ile Lefebvre hem mekânı bir üründen daha çok bir süreç olarak analiz etmekte hem de mekânı zihinselden fiziksele tüm yönleriyle ele alıp inceleyebilmektedir. Bunların yanı sıra, Lefebvre mekâna hem maddesellik atfetmiş hem de onu kavramlaştırmıştır.

- 1- **Temsilin Mekânları:** Temsilin mekânları esas olarak bizim kendiliğinden gerçekleşen ve düşünmeden yapılan mekânsal pratiklerimizle şekillenmektedir. Buna bağlı olarak, temsilin mekânları esasen kullanıcıya ve mekânın kullanıldığı zamana bağlıdır. Başka bir deyişle, kullanıcıya bağlı olan işlev, kullanım, zaman, semboller ve anlam gibi çeşitli değişkenlere bağlı olarak şekillenmektedir. Fenomonolojik seviyede, temsilin mekânları direk olarak yaşanan mekâna karşılık gelmektedir. “Yaşanan mekân” ile ifade edilmek istenen temsilin mekânlarının pasif olarak deneyimleme ile vücut bulmasıdır. Mekânı deneyimlerken, bazı semboller de kodlu veya kodsuz olarak şekillenmektedir. Sembolik değerinin yanı sıra, temsilin mekânları soyutlamaya direk olarak karşıdır. Kısacası, kullanıcılar zamana bağlı olarak mekâna sembolik bir anlam ve değer yüklemektedirler. Temsilin mekânları zamana bağlı olduğu için, değişken ve akışkandır. Başka bir deyişle, mekânın sembolik değer ve anlamında bir devamlılık ve tutarlılık bulunmamaktadır.
- 2- **Mekânsal Pratikler:** Mekânsal pratikler direk olarak bizim 5 yaşındaki algımız ile şu andaki algımız arasındaki farklılık gibi mekâna dair değişen algılarımıza tekabül etmektedir. Mekânsal pratiklerde, nesnelere ve ürünler arasındaki mekânsal ilişkiler algılanan mekâna dayanarak üretilmektedir. Bu ilişkiyi aynı zamanda gündelik gerçeklikler ve algılar arasındaki ilişkinin kılıfı olarak yorumlamak da mümkündür. Bu “kılıf”, mekânı gündelik hayat ile fiziksel olarak deşifre etmektedir. Başka bir deyişle, mekânsal pratiklerde; bizim gündelik hayat rutinlerimiz ve deneyimlerimiz kendi gerçek ve fiziksel mekânlarını yaratmaktadır. Mekânsal pratiklerde bir devamlılık bulunmaktadır fakat çok da mantık çerçevesinde tutarlı olmayan bir bağlılık bulunmaktadır.
- 3- **Mekânın Temsilleri:** Mekânın temsilleri, mekânın en baskın ve güçlü boyutudur. İdeoloji ve egemenlik ile eklemlenmiş olduğu için, düşünce ve fikirlerin

fiziksel şekle dönüştüğü mekân kısmı olarak da yorumlanabilir. Lefebvre'e göre, mekânın temsilleri; okunabilirlik, görünebilirlik ve anlaşılabilirlik özellikleri ile kapitalizmin mekânıdır. Buna ek olarak, fiziksel göstergeleri ile ideolojinin tarihinin de mekânıdır. Mekânın temsilleri sanatçılar, tasarımcılar, mimarlar ve planlamacılar tarafından oluşturulmaktadır. Alanında uzman kişiler mekânın temsilini bazı bürokratik ve temsil edilmiş niteliklerle planlamakta ve tasarlamaktadır. Sanatçılar, tasarımcılar, mimarlar ve planlamacılar; haritalar, çizimler ve maketler gibi görsel işaretler, semboller ve kodlar ile mekânı kavramsallaştırmaktadır. Daha sonra, bu soyutlamalar mekânın temsillerinde fiziksel forma bürünmektedir. Başka bir deyişle, mekânın temsillerinde mekân niceliksel özellikleri, ideoloji, egemenlik ve kavramlaştırmalar ile tasarlanmaktadır.

ALAN ÇALIŞMASI

Bu çalışmada, İzmir kentindeki TOKİ konutları ele alınıp bu yapılar kent kimliği özelinde tartışılmıştır. Alan çalışmasında yapılan inceleme esnasında hem fiziksel hem de sosyal verilerden ve gözlemlerden yararlanılmıştır. Önelikle Türkiye genelinde yapılan TOKİ'lerin kent kimliği ve mimarlık alanındaki etkilerinin araştırılmasından sonra İzmir Kent Kimliği kapsamında daha küçük ölçekli bir durum analizi yapılmıştır. Bu analizleri yaparken, kentsel teorilerin en bütüncüllerinden biri olan Lefebvre'in üçlü diyalektiği kullanılmıştır. Bu üçlü diyalektik ışığında İzmir kentindeki TOKİ'lerin tasarlanan ve yaşanan mekânları arasındaki ilişkinin İzmir kent kimliğine etkisi incelenmiştir. Yapılan bu incelemelerden sonra yaşanan-tasarlanan-algılanan mekânlar arasındaki ilişkinin nasıl iyileştirilebileceği konusunda öneriler getirilmiş ve TOKİ'lerin kent kimliğine nasıl katkı sağlayabileceği konusunda önermeler yapılmıştır.

DURUM ANALİZİ

Çalışma kapsamında İzmir'de bulunan TOKİ'ler üzerine yapılan araştırmalar ışığında, TOKİ'lerde İzmir kent kimliğini etkileyen gerek fiziksel gerekse de sosyal birtakım sorunların bulunduğu söylenebilir. Bu sorunları çözebilmek için kimi öneriler, eklemeler, çıkartmalar veya değişikliklerin gerektiği açıktır. Hem yapı hem de kullanıcı profilinde “tektipleştirmeye çalışma” ve “kentsel kimliksizlik”, alan çalışmasının ve durum analizinin yapıldığı tüm yapıların ve toplu konutların en önemli ortak ve hayati sorunu olarak ele alınabilir. Bu sorunları Lefebvre'in üçlü diyalektiğini kullanarak kullanıcı ve egemen ideolojinin bakış açısından fiziksel ve sosyal olmak üzere ele almak mümkündür:

1- MEKÂNIN TEMSİLLERİ – “TASARLANAN” – ‘ZİHİNSEL’:

Mekânın temsilleri, egemen ideolojinin form bulduğu ve zihnindekileri tasarlayarak ortaya koyduğu mekân olarak nitelendirilebilir. *Soylulaştırma* adı altında düşük gelirli insanları “müstakil konut”larından alıp planlanan yüksek apartmanlara “hapsetmek”, aslında sadece fiziksel bir düzenleme olmanın yanı sıra sosyal bir düzenleme olma niteliği de taşımaktadır. İnsanların alıştıkları sosyal hayat ortamından çıkartıp onları kimliksizleştirmek başlı başına bir problem iken, yeni ortamlarında onların alışkanlıklarını gerçekleştiremeyecek olmaları da başka bir problemdir.

Tasarlanan bu binalar ve yapılar ayrıca İzmir’in fiziksel kimliğine de uygun olmayan inşaat kalitesi, malzeme kullanımı, yerleşim, renk seçimi, yükseklik ve cephe özellikleri gibi mimari özelliklere sahiptir ve bu özellikleri de “kimliksizleştirme”yi İzmir ölçeğinde fiziksel olarak desteklemektedir.

TOKİ’ler için seçilen arazi veya arsalar da özellikle konut sakinlerini “elitleştirme” adı altında şehrin dışına itip onları elimine etme çabası olarak nitelendirilebilir. TOKİ sakinlerinin gözden uzak olmaları, onların yok sayılabilecekleri anlamında değildir. Fakat yönetimin bu yaklaşımı, ön çalışmalar olmaması sebebiyle İzmir kent kimliğine kentsel planlama açısından zarar vermektedir.

İç mekân planlaması da yeni “soylulaştırılmış” sakinlerin sosyal hayat özelliklerine uymamaktadır. Kadınların gününün çoğunu geçirdiği mutfaklar Amerikan mutfaka dönüştürülmüş, kalabalık bir aile yapısına sahip konut sakinleri için 90m2 ve 2 odalı evler planlama açısından çok yetersiz kalmaktadır. Konut sakinleri de iç mekân planlarını ve peyzaj planlamalarını kendi sosyal yaşantılarına uydurabilmek için kimi zaman Amerikan mutfakları yıkmakta, kimi zaman balkonları depo olarak kullanmakta, kimi zaman da müstakil konutlarında olduğu gibi sosyal aktivitelerini dış mekânda gerçekleştirerek kendi taktiklerini strateji olarak nitelendirebileceğimiz mekâna uygulamaktadırlar.

2- MEKÂNSAL PRATİKLER – “ALGILANAN” – ‘FİZİKSEL’:

Mekânsal pratikler aslında mekân kullanıcılarının fiziksel olarak mekânı kendine “uydurduğu” mekân kategorisi olarak adlandırılabilir. Egemen ideolojinin mekânsal pratiklerde varlığı ancak yaptıkları çevresel düzenlemeler, yollar ve peyzajla nitelendirilebilir fakat mekânsal pratikler esas olarak mekânın ana kullanıcılarının mekânıdır. Mekânı kullananlar, mekânı görme, duyma, koku gibi duyuları ile algılayarak ve yaşayarak deneyimlerler. Diğer bir deyişle, mekânsal pratikler ideolojinin değil kullanıcının bedenlendiği mekândır. Çiğli, Buca, Uzundere, Koyundere, Torbalı gibi TOKİ’ler neredeyse şehir dışı sayı-

labilecek yerlerde konumlandırıldığı için, kullanıcılar kendi mekânsal pratikleri ile burada kendi mekânlarını yaratmaya, kendi yönlendirmelerini tasarlamaya ve uzaklaştırıldıkları şehir ile kimliksel ve kültürel bağlamda bağlantılarını devam ettirebilmek adına kendi taktiklerini uygulamaktadırlar. Yarattıkları taktikler ile aynı zamanda İzmir ile de kültür ve kimlik bağlarını devam ettirmeye çalışmaktadırlar.

3- TEMSİLİN MEKÂNLARI – “YAŞANAN” – ‘SOSYAL’:

Mekânın temsillerindeki aksine, temsilin mekânları ideolojinin değil kullanıcının mekânıdır. Temsilin mekânlarını oluşturmanın ana yolu mekânı direkt olarak deneyimlemektir. Günlük alışkanlıklar ve ritüeller temsilin mekânlarını oluşturur ve aynı zamanda mekânın temsillerinde oluşturulan stratejiye karşı geliştirilen bir taktik olarak da nitelendirilebilir. Diğer bir deyişle, mekânı kullananlar kendi alışkanlıklarını buraya entegre ettikleri için aslında kullanıcının kendi kimliğini ve kültürünü yaratmaya fırsat bulduğu mekân olarak da nitelendirilebilir.

TOKİ sakinleri incelendiğinde açıkça görülmüştür ki mekânın temsilleri her ne kadar onların kimliksel ve kültürel karakteri ile uyuşmasa da mekân kullanıcıları kendi alışkanlıklarını mekânı adapte ederek burada da hayat geçirmiştir. Örneğin, eski evlerinde dışarıda halı yıkayan, komuşları ile dışarıda muhabbet eden, evin uzantısı olarak nitelendirilebilecek yeri bahçe veya balkon olarak kullanan kadınlar eve kapatılmaya ve “kimliksizleştirmeye” çalışılıyor. İzmir’de hava sıcaklığının ve nemin yüksek olduğu de göz önüne alınırsa, bu planlama hem fiziksel hem de sosyal açıdan kültüre direk bir müdahaledir. Fakat kimliklerine ve kültürlerine yapılan bütün bu müdahalelere karşın, konut sakinleri yünlerini ev dışında kurutmak, çamaşırlarını dışarıya asmak, Amerikan mutfağı kaldırmak, mutfağa ek dolaplar yaptırmak, kileri balkon olarak yeniden işlevlendirmek veya evin kapısının önünde oturup muhabbet etmek gibi alışkanlıklarla kendi kimliklerini ve kültürlerinin devamlılıklarını sağlamaya çalışıyorlar.

ÖNERİLER

İnsanların en çok “ait oldukları” ve en fazla vakit geçirdikleri yerlerden biri olan evlerine kendilerini ait hissetmeleri, kültürel alışkanlıklarını devam ettirebilmeleri hem bireysel hem de toplumsal kimlik açısından önem taşımaktadır. Yukarıda da bahsedildiği gibi TOKİ’lerde İzmir’in kimliği açısından özellikle temsilin mekânları ve mekânların temsilleri arasındaki mekânsal ilişki açısından ciddi problemlere yol açabilecek olan kopukluk ve uyuşmazlığı çözebilmek için bazı öneriler getirilmiştir:

SOSYAL ÖNERİLER

- 1- Planlama, tasarlama ve fikir geliştirme aşaması olan mekânın temsillerinde sadece ideolojinin fikirlerine bağlı kalmak yerine, “katılımcı” bir politika güdülerek TOKİ’lerde ikamet edeceklerin planlama veya tasarım konusunda fikirleri alınarak, daha sonrasında mekâna uyum sağlamaya çalışmaları yerine baştan mekâna ait hissetmeleri kendi bireysel ve sosyal kimlik ve kültürlerinin projeye entegrasyonu ile sağlanabilir.
- 2- Mekânı kullananların direkt olarak projeye dahil olmalarının yanı sıra, bir süreliğine eski müstakil evlerindeki yaşantıları, alışkanlıkları, adaptasyonları ve mekânsal kullanımları uzman kişiler tarafından incelenerek bu kültürel bilgilerin projeye dahil edilmesi sağlanabilir.
- 3- TOKİ’lerin sadece bireysel birer konut veya apartman dairesi olarak düşünülmesinin yanı sıra, tasarlanacak ortak sosyal alanlar ile sakinlerin çevreleriyle ve komşularıyla da sosyal ilişkilerinin güçlendirilmeleri sağlanabilir. Daha güçlü sosyal ilişkiler sayesinde İzmir’e olan kültürel aidiyetleri artacak ve kimlik olarak kendilerini buraya ait ve değerli hissetmeleri sağlanacaktır.

FİZİKSEL ÖNERİLER

- 1- TOKİ’lerdeki en büyük problemlerden biri olarak ortaya çıkan tektipleşme yüzünden kullanılan malzemeler, inşaat teknikleri, cephe düzenlemeleri, renk tercihleri ve iç mekân planlamaları Türkiye genelindeki tüm TOKİ’lerde benzerlik göstermektedir. Fakat bu tektipleşme yüzünden İzmir kendi kentsel mimari kimliğini kaybetmeye başlamıştır. Bu sorunun önüne geçebilmek için uygulamaya başlamadan önce yapılacak bir saha ve veri araştırması ile İzmir’de güneşin geliş açısı, ısı, nem yüzdesi, bu değişkenlere en uzun süre dayanabilecek olan malzemeler, inşaat mukavemeti açısından olumlu olacak inşaat teknikleri ve bu değişkenlere uyan iç mekân planlaması sayesinde İzmir’e özgü bir yapılaşma ile İzmir ken “kültürü” ve “kimliği”nin *soylulaştırılması* sağlanabilir.
- 2- Tasarlanacak yüksek binalar veya tasarlanmayan ortak alanlar için de projenin başından katılımcı bir politika izlenerek bu sorunların baştan önüne geçilmiş olabilir. İç mekâna dair planlama için de “tektipleşme” yerine birkaç farklı plan şemasının oluşturulması ile kullanıcılara farklı seçenekler sunulabilir. Bu da ilk başta bireysel kimlik ve kültüre dair artular getieceğinden daha sonra toplumsal faydalar sağlayarak İzmir’in kimliğine olumlu katkılar sağlanmasında yardımcı olabilir.

SONUÇLAR

19. yüzyılda ortaya çıkan küreselleşme kavramı ve bu kavramla eş zamanlı şekilde hızla gelişen teknoloji ile hem mekânsal hem de zamansal sınırlar yok olmaya başlamıştır. Yok olan sınırlar ile birlikte, toplumlar da birbirleriyle daha fazla etkileşime girmeye başlamış ve toplumsal kültürler de bu etkileşimin doğal sonucu olarak “tektipleşmeye” maruz kalmışlardır. “Tektipleşme” kavramını sosyal, ekonomik, kültürel, mimari, fiziksel, doğal ve coğrafi olmak üzere birçok açıdan ele almak mümkündür.

Kırsaldan kente göç, tektipleşmeye ek olarak küreselleşmenin diğer bir sonucu olarak ele alınabilir. Ülkemizdeki gelişme sürecinin yaşandığı 60’lı yıllarda başlayan kırsaldan kente göç, şehirlerde var olan kentleşme kavramında bazı değişikliklerin olmasına neden olmuştur. Özellikle büyümeye açık, ticaret ve sanayi ile tanışmış büyük şehirler popülasyonun arttığı kentler olarak öne çıkmıştır. Tüm bunların yanı sıra Türkiye’nin gelişmekte olan bir ülke olması kentlerin aldığı şekilleri oldukça etkilemiş sosyal yönleri fiziksel ve sürdürülebilir yönlerini göz ardı etmemize sebep olmuştur.

Yoğun şekilde ortaya çıkan bu göç sonucu kentlerde konut ihtiyacı artmış ve artan konut ihtiyacını hızlı şekilde karşılamak için konut politikaları da buna ihtiyaca bağlı olarak değişmiştir. Artan konut ihtiyacına cevap vermek amacı ile kurulan TOKİ’nin diğer bir amacı da “müstakil konut”larında yaşayan düşük gelirli kent sakinlerine sunacakları “soylulaştırma” projeleri ile onlara daha iyi yaşam şartlarını sağlamaktır.

Türkiye’deki TOKİ örnekleri ışığında İzmir’de yapılan toplu konutlar incelenmiştir. Yapılan incelemelerde fiziksel ve sosyal kimlik, Lefebvre’nin mekânsal üçlemesi üzerinden analiz edilmiştir. İnceleme sonucunda var olan toplu konut örneklerindeki yaşanan ve tasarlanan mekân ilişkisi arasındaki kopukluk ve uyumsuzluklar yapılar üzerinden analiz edilmiştir.

Analizler sonucunda, kullanıcıların da tasarım sürecine dâhil olacağı, kent kimliği ve kültürünü göz önüne alan, “duyarlı” ve bütüncül bir tasarım anlayışıyla yapılacak olan planlamanın İzmir kent kimliğine sosyal bağlamda pozitif katkı sağlayacağı sonucuna varılmıştır. Fiziksel açıdan ele alındığında ise, İzmir’in mimari, iklimsel ve coğrafi özelliklerine uygun gerek malzeme kullanımı, gerek inşaat tipi, depreme dayanım, gerekse de cephe uygulamalarıyla bütüncül bir tasarım anlayışı ile bölgeye uygun bir planlama yolu izlenmelidir. Yapılacak fiziksel tasarımlar ve uygulamalar sırasında, sosyolojik faktörlerin de göz önüne alınması önemlidir.

KAYNAKÇA

Anderson, H. (2007). *Lefebvre's Spatial Triad*. <http://hannahwinkle.com/ccm/Lefebvre.htm> adresinden alınmıştır.

Arslan Avar, A. (2009). Lefebvre'in Üçlü – Algılanan, Tasarlanan, Yaşanan Mekân Diyalektiği. *Dosya*, 17: 7-17.

Buser, M. (2012). "The Production of Space in Metropolitan Regions: A Lefebvrian Analysis of Governance and Spatial Change" *Planning Theory*, 11 (3): 279-298.

Canete, A. (2004, December 01). *The Production of Space by Henri Lefebvre*. <http://thinkingculture.blogspot.com.tr/2004/12/production-of-space-by-h-lefebvre-alo.html> adresinden alınmıştır.

Carp, J. (2008). "Ground-Truthing Representations of Social Space: Using Lefebvre's Conceptual Triad." *Journal of Planning Education and Research*, 28. 129-142.

Çardak, F. S. (2011). "Kentsel Dönüşüm Bağlamında TOKİ Konutlarının İncelenmesi: Yüreğir Sinanpaşa Kentsel Dönüşüm Projesi ve Asksantaş TOKİ Örneği" (Published Master Disstertation) Çukurova University: Adana.

Çöl, Ş. *Kentlerimizde Kimlik Sorunu ve Günümüz Kentlerinin Kimlik Derecesini Ölçmek için Bir Yöntem Denemesi*, M.S.Ü. 1998, s. 47

Davis, M. (2006). *Gecekondu Gezegeni*. İstanbul: Metis Yayınları.

Demirli, M. E. (2011). "Socio-spatial Analysis of Urban Renewal in the Case of Relocating Kadifekale Inhabitants to TOKİ Uzundere" (Published Master Disstertation) İzmir University of Economics: İzmir.

DİE, Ankara 1956, s.134–138.

Erman, T. (2011). "Kentsel Dönüşüm Projesi ile Dönüşen/Dönüş(e)meyen Yaşamlar: Karacaören-TOKİ Sitesindenki Günlük Yaşam Pratikleri" *Dosya*, 27: 25-32.

Gür, M. (2012). "Kimlik Sorunu: TOKİ Konutları" 6. *Ulusal Çatı & Cephe Sempozyumu 12-13 Nisan 2012*.

Karabey, H. *Kentsel Olgular*, Ankara 1980, s. 56.

Leary, Michael E. (2009). "The Production of Spcae through a Shrine and Vendetta in Manchester: Lefebvre's Spatial Triad and the Regeneration of a Place Renamed Castlefield" *Planning Theory & Practice*, 10 (2): 189-212.

Lefebvre, H. (1991) (Trans. by Donald Nicholson-Smith). *The Production of Space*. UK: Blackwell Press.

Lefebvre, H. (2003) (Trans. by Neil Smith). *The Urban Revolution*. USA: University of Minnesota Press.

TOKİ PROJELERİNİN İZMİR KENT KİMLİĞİNE ETKİSİ

McCann, Eugene J. (1999). “Race, Protest, and Public Space: Contextualizing Lefebvre in the U.S. City” *Antipode*, 31 (2): 163-184.

Ng, M. K. & Tang, W. S. & Lee, J. & Leung, D. (2010). “Spatial Practice, Conceived Space and Lived Space: Hong Kong’s Piers Saga through the Lefebvrian Lens” *Planning Perspectives*, 25 (4): 411-431.

Özbay, H. (1989). “Günümüz Türk Kentlerindeki Kaybolan Birliktelik: Kent ve Mimar” *Dosya*, 5: 44-47.

TMMOB Mimarlar Odası-Türkiye’de Mimarlık (2011). Mimari Proje ve Yapı Profili.

Türel, A. (1989). “1980 Sonrasında Konut Üretimindeki Gelişmeler”. *ODTÜ MFD*, 9 (1): 137-154.

Woerkum, M. V. (2012, October 23). *Spatial Triad*. http://geography.ruhosting.nl/geography/index.php?title=Spatial_Triad adresinden 08.06.2014 tarihinde alınmıştır.

YANGIN ÇIKIŞI : 2000 SONRASI İSTANBUL'DA KAYBEDİLEN TARİHİ YAPILARA DAİR TARİHSEL BİR OKUMA

Öğ. Gör. **Gizem ERDOĞAN**

Pamukkale Üniversitesi,

Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Türkiye son yıllarda kentliler ve kent mekânı açısından önemli değişimler ve deneyimlerin yaşadığı yeni bir dönemden geçmekte. 21.yy'ın başından itibaren değişen kent planlama sürecinde rant merkezli değişim mekanda ve zamanda geri dönülmesi imkansız sonuçlar çıkartmakta. Ülkemiz genelinde de inşaata dayalı ekonomik ve kentsel gelişme, bu kayıplarda önemli bir rol oluşturmaktadır. Sermayenin büyük kentlerdeki birikimi özellikle büyük kentlerdeki doğal ve kültürel varlıkların tahribatına neden olmakta, “doğal ve kültürel kaynakların korunması” kavramını gündemde tutmaktadır.

Geçtiğimiz birkaç yılda yalnızca İstanbul'da yanan ve kaybettiğimiz kentin simgesi olan tarihi binalarımızın sayısı gündemi belirleyecek kadar dikkat çekici olmaya başlamıştır. Gaziosmanpaşa İlköğretim Okulu - Naime Sultan Yalısı, Bakırköy Taş Mektep, Haydarpaşa Garı, Kılıç Ali Paşa Camii, Hünkâr Kasrı, Kapalıçarşı'da Örucüler kapısı, İstanbul Milli Eğitim Müdürlüğü binası, Galatasaray Üniversitesi yangını ve son olarak İstinye'deki Müşir Fuat Paşa Yalısı son on yıl içerisinde kaybettiğimiz kentsel imgelerdir. Ne acıdır ki her yanan binanın arkasından devlete, yerel yönetimlere ve yurttaşlığımıza duyduğumuz güvensizlik de ortaya çıkmaktadır. Ülkemizde siyasi yapının olağanüstü etkinliği nedeniyle özgür düşünce ortamı, şeffaf yönetim ve denetim mekanizmalarının eksikliği nedeni ile kentlilik ve kent mekânını sahiplenme bilinci daha öncelikli konular olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu sorunlar ışığında İstanbul özelinde yanan, tarihi ve kültürel değeri olan binalar üzerinden mekândaki kayıpları okumak, yangın sonrası yapılan çalışmaları, bi-

nalar ve buldukları kentsel alanlara dair alınan yeni kararları izleyerek planlama disiplini ve kentli açısından neler yapılması gerektiğine dair çıkarımlar ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: İstanbul, Yangın, Kültürel Mirasın Korunması

GİRİŞ

Türkiye'de 1980 sonrası uygulanmaya başlanan neoliberal program ve bu programın bir parçası olarak geliştirilen küresel kent projeleri ve uygulamaları İstanbul'u küresel kent liginde yer almak adına kentler arası bir yarışmaya sokmuştur (Öktem,2006).

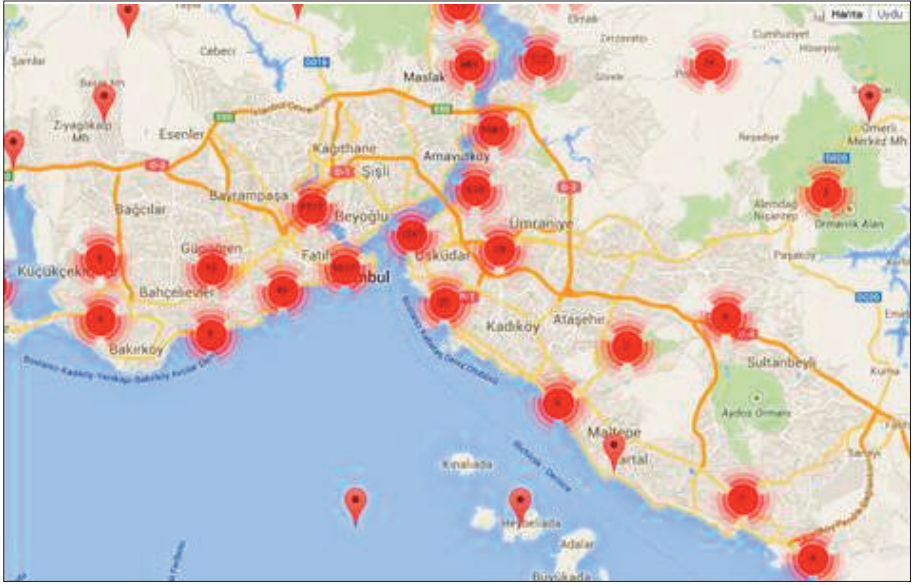
Geçtiğimiz birkaç yılda İstanbul'da yanan ve kaybettiğimiz ya da kaybetme ile burun buruna geldiğimiz kentin simgesi olan tarihi binalarımızın sayısı gündemi belirleyecek kadar dikkat çekici olmaya başlamıştır. Gaziosmanpaşa İlköğretim Okulu-Naime Sultan Yalısı (13 Temmuz 2002), Bakırköy Taş Mektep (Mayıs 2009), Haydarpaşa Garı (28 Kasım 2010 - 7 Haziran 2011), Kılıç Ali Paşa Camii (11 şubat 2011), Hünkâr Kasrı (19 Şubat 2011), Kapalıçarşı'da Örücüler kapısı (23 Aralık 2012), Çağaoğlu İstanbul Milli Eğitim Müdürlüğü binası (25 Aralık 2012), Galatasaray Üniversitesi (22 Ocak 2013), Kara Mustafa Paşa Camii (25 Ocak 2013), Hüseyin Paşa Köşkü (28 Haziran 2014) son on yıl içerisinde kaybettiğimiz kentsel imgelerdir. Bu tür çok katmanlı kentsel alanların, geçmişin verileriyle geleceğe taşınması, evrensel koruma ölçütlerinin temel amacıdır.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından yapılan tespitlere göre 1510 - 2000 yılları arasında 648 yangın gerçekleşmiştir. Ne acıdır ki her yanan binanın arkasından devlete, yerel yönetimlere ve yurttaşlığımıza duyduğumuz güvensizlik de ortaya çıktı. Öyle ki; gelişmiş bir ülkede komplo teorisi olarak görülecek fikirler; sokaktaki adam kadar mesleğin içinden gelen plancıların, mimarların, sanat tarihçilerinin, restoratörler tarafından da dillendirilmeye başlamıştır. Akıllara gelen ilk sorular; acaba hangi büyük şirket yanan yeri alacak? Ne yapmak için yaktılar? Yangının arkasında hangi güçler var?

Bu çalışma; bahsi geçen yapıların kaybedilme(!)lerini ve bundan sonraki süreci inceleyerek, öncelikle bir vatandaş, daha sonra da bir plancı olarak sorumluluklarımızı hatırlatmayı amaçlamakta, akıllara gelen ilk soruların izini sürmeye çalışmaktadır. Çalışma 2002 yılından 2014 yılına İstanbul'da yangın tehlikesi atlatan 10 yapıyı konu almaktadır. Çalışmanın sonunda yapılması gerekenler ve yapıl(a)mayanlar irdelenecektir.

KAYBEDİLENLER

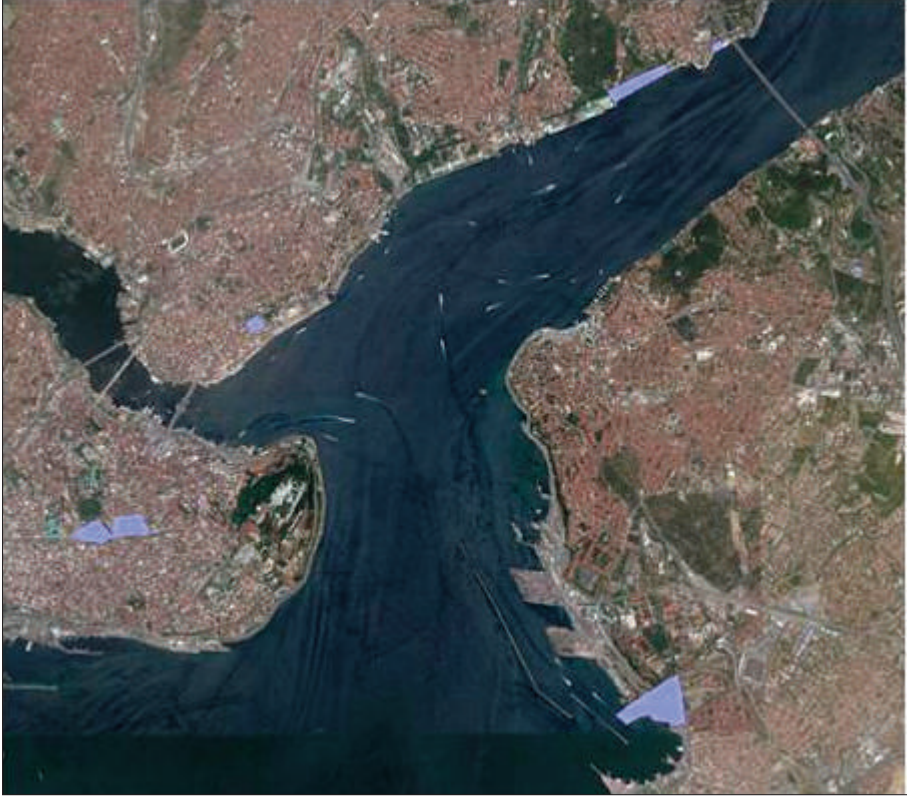
Türkiye son yıllarda kentliler ve kent mekânı açısından önemli değişimler ve deneyimlerin yaşadığı yeni bir dönemden geçmektedir. Değişen kent planlama sürecinde yalnızca rant odaklı değişim ve yenileme mekanda ve zamanda geri dönülmesi imkansız sonuçlar çıkartmaktadır. Ülkemiz genelinde de inşaata dayalı ekonomik ve kentsel gelişme, bu kayıplarda özellikle de İstanbul gibi bir dünya metropolünde etkisini çok daha fazla hissettirmektedir. Sermayenin büyük kentlerdeki birikimi yeni mekan arayışlarına yönelmekte, gelişen teknoloji ve artan nüfus ile toprağa olan talebi arttırmakta ve özellikle büyük kentlerdeki doğal ve kültürel varlıkların tahribatına neden olmaktadır. Planlama ve Mimarlık disiplinlerinde de “doğal ve kültürel kaynakların korunması” kavramını gündemde tutmaktadır.

Resim 1. İstanbul Merkezinde Bulunan Kentsel Değerler

İstanbul Korunması gereken kentsel değerler bakımından oldukça zengin bir kenttir (Resim1). Yalnızca kent merkezinde 7305 adet envanteri tutulmuş kentsel değer bulunmaktadır. Bununla beraber İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından yapılan tespitlere göre 1510 - 2000 yılları arasında 648 yangın gerçekleşmiştir. 2002-2014 yılları arasında İstanbul’da yanan ve kaybettiğimiz ya da kaybetme ile burun buruna geldiğimiz kentin simgesi olan tarihi binalarımızın sayısı gündemi belirleyecek kadar dikkat çekici olmaya başlamıştır (Resim 2). Geçmişin verileriyle ge-

leceğe taşınması gereken çok katmanlı kentsel alanlardan yangın tehlikesi yaşayan; Gaziosmanpaşa İlköğretim Okulu-Naime Sultan Yalısı (13 Temmuz 2002), Bakırköy Taş Mektep (Mayıs 2009), Haydarpaşa Garı (28 Kasım 2010 - 7 Haziran 2011), Kılıç Ali Paşa Camii (11 şubat 2011), Hünkâr Kasrı (19 Şubat 2011), Kapalıçarşı'da Örücüler kapısı (23 Aralık 2012), Cağaoğlu İstanbul Milli Eğitim Müdürlüğü binası (25 Aralık 2012), Galatasaray Üniversitesi (22 Ocak 2013), Kara Mustafa Paşa Camii (25 Ocak 2013), Hüseyin Paşa Köşkü (28 Haziran 2014) nün kimlikleri, yangın öncesi ve sonrası süreçleri bu bölümde anlatılacaktır. Süreçlerdeki benzerlikler ve eksiklikler tespit edilmeye çalışılacaktır.

Resim 2. Son On Yılda Yanan Yerlerin Haritadaki Dağılımı

NAİME “FEHİME” SULTAN YALISI - (ORTAKÖY GAZİ OSMAN PAŞA İLKÖĞRETİM OKULU):

Ortaköy’de Gaziosmanpaşa İlköğretim Okulu olarak işlev gören 110 yıllık Naime Sultan Yalısı; Boğaziçi’nin Ortaköy Cami’nden sonra kuzeye devam eden sahil

şeridi üzerinde hanım sultan sarayları olarak bilinen bina dizilerinden biridir. Yapı birçok kaynakta Fehime Sultan Sarayı olarak da geçmektedir. II. Abdülhamit'in kızlarından Naime Sultan için 1876 yılında inşa ettirilmiştir. Mimarı bilinmemektedir. Hanedan, yurt dışına sürgüne gönderilirken Naime Sultan, yalısını eğitim amaçlı kullanılmak üzere devlete bırakmıştır. Osmanlı Hanedanının sürgününden sonra yalı, bir süre boş kalmıştır. 1926 dan 1933 e kadar Dârü'l-Eytâm (Yetim Yurdu), ve tütün deposu olarak da kullanılmıştır. 1933'te Gazi Osman Paşa Ortaokulu olarak kullanılmış, 1944'te kamulaştırılmıştır.

13 Temmuz 2002 günü yanan ve 3 saat içinde kullanılamaz hale gelen bina uzun süre restore edilmeyi beklemiştir. Yangından 2 gün sonra; soruşturmayı yürüten İstanbul Cumhuriyet Savcısı ile birlikte olay yerinde keşif yapan bilirkişinin hazırladığı 5 sayfalık raporda ahşap binadaki yangının “Su makinesinin ahşap kaplama arasındaki elektrik kablolarını aşırı ısıtması sonucu” meydana geldiğini belirlemiştir. Bu rapordan 6 ay sonra, İstanbul Kriminal Polis Laboratuvarı tarafından düzenlenen ikinci raporda “kasıt unsuru” öne çıkmış, düzenlenen raporda “Okulun benzinle tutuşturulduğu” tespiti yapılmıştır. Yalının yanan tahtalarında benzin izine rastlayan İstanbul Kriminal Polis Laboratuvarı, elektrik kontağı raporu veren bilirkişinin aksine “Yangında kasıt var” demiştir.

2003 yılında bina, valilik vasıtasıyla otopark olarak kullanılmak üzere İstanbul Trafik Vakfı'na kiralanmış ve bir süre otopark olarak kullanılmıştır. Zamanında; okul bahçesinin sosyete mekânı Reina Bar'a kaçak olarak kiralandığı ve otopark olarak çalıştırıldığı, okul müdürüyle bar sahibinin bu yüzden mahkemelik olduğu iddiaları gündeme gelmiştir. Suçlular ise hâlâ bulunamamıştır.

İl Özel İdaresi'nin aylık 450 bin lira bedelle ve 31 yıllığına Türk Hava Yolları ile Turkish Do&Co'ya kiralandığı Naime Sultan Yalısı ve bitişiğinde bulunan uzun süreler İstanbul Yüzme İhtisas Klübünün binası olarak kullanılan Hatice Sultan Yalıları restorasyonlarının 2014'te tamamlanmasından sonra hizmete açılması beklenmektedir. Restorasyon çalışmalarını, Gürsoy Grup yürütmektedir.

BAKIRKÖY TAŞ MEKTEP

1864 yılında Paris'ten getirilen şehircilik uzmanı Kont Alleon'un İstanbul'daki görevine başlamasından sonra, kent dışında Bakırköy sayfiye yerinde oturmak istemesi sonucunda Taş Mektebin bulunduğu yerdeki arsayı satın alarak büyük bir köşk inşa ettirmeye başlamıştır. Taş Okul, Kont Alleon'un Fransa'dan özel olarak getirttiği Marsilya kiremit ve tuğlalarıyla inşa edilmiştir. 1865 yılında başlayan inşaat 1874 yılında bitirilmiştir. Kont Alleon bu binada 1894 yılında İstanbul'da meydana gelen "Büyük Depreme" kadar oturmuştur.

Deprem sırasında bina duvarlarında meydana gelen çatlaklar nedeniyle burasını terk etmiştir. Bina 1898 yılında Preveze Mutasarrıfı Ali Rıza Paşa tarafından satın alınmış, 1900 yılında Maarif Nezareti tarafından 4200 altın Liraya satın alınarak okula dönüştürülmüş ve 1999 yılına kadar Taş Mektep adıyla eğitim işlevinde kullanılmıştır. Okulun adı halk arasında Taş Mektep olarak anılmaktadır. Okul binası ayrıca İlköğretim Müdürlüğü Bakırköy 1.Mektebi, Bakırköy Merkez İlkokulu isimlerini de almıştır. 1999 depreminde hasar görünce kapatılan Taş Mektep öğrencileri; 2004-2005 öğretim yıllarında tadilat nedeniyle Emlak Kredi Bankası İlköğretim Okulu bünyesine eğitim görmüşlerdir. 29 Mayıs 2009 yılında yangın çıkması nedeni ile Taş Mektep'e dönememişlerdir. Yangının çıkış nedeni olarak evsiz uyuşturucu bağımlıları gösterilse de asıl neden bulunamamıştır.

2013 yılında İstanbul İl Özel İdaresi tarafından yığma tuğla ve taş duvarları özgün haliyle korunarak, çürümüş olan ahşap döşemeleri, pencereleri, tavan kaplamaları ile çökmüş olan çatısı özgün halinde tüm detaylarına uygun olarak restore edilmiş, İl Millî Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı Mesleki Eğitim Merkezi olarak kullanılması hedeflenmiştir. Bakırköy Halk Meclisi, Yenimahalle Muhtarlığı tarafından yeniden okul olarak kullanılması için çalışmalar yapılmaktadır.

HAYDARPAŞA GARI

Anadolu demiryollarının başlangıç noktası olan Haydarpaşa Garı; mimari yapısı ve tarihi özellikleri ile Türkiye'deki gar binalarının en önemlisidir. Kentsel ve tarihsel imgelerimizden en önemlilerinden olan Haydarpaşa Garı; İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti etkinlikleri sırasında da hem mekân hem de imge olarak kullanılmıştır.

Otto Ritter Ve Helmut Cuno isimli iki mimar tarafından projelendirilen Haydarpaşa Gar'ının 1902'de Abdülhamit'in doğum gününde açılmıştır. Haydarpaşa Gar Binası Neo-Rönesans stilinde olup klasik bir Alman mimarisi örneğidir. Haydarpaşa Gar Binası'nın çatısı ahşap olup Alman mimarisinde çok kullanılan dik çatı şeklindedir ve üzeri arduaz kaplıdır. Güney cephesinin çatı hizasında barok düzenli alınlığında büyük bir saat yer alır. Saatin kadrani Alman Demiryollarının simgesi olan tekerlekli kartal kanadı ile süslüdür. Bu motif daha sonra stilize edilerek Türk Demiryollarının da simgesi olmuştur. Haydarpaşa garının doğu kanadında bulunan gar lokantasının çini panoları Mehmet Emin Usta'nın eseridir. İstanbul'un Anadolu'dan giriş kapısı olması ve yukarıda sayılan tarihi- mimari özellikleri nedeni ile İstanbul için önemli bir kimlik yapısıdır.

Bina, 1917 yılında yapılan sabotajda cephelere sevk edilen cephanenin infilakı sonucu büyük hasar görmüş, kuleleri yanmıştır. 15 Kasım 1979 da dalgakıranın biraz açığında "İndependanta" adlı Rumen tankerin patlaması ile binanın camları ve tarihi vitrayları parçalanmıştır. Zamanla yıpranan dış cephe 1973-1981 yılları arasında restore edilmiş ve cephe kaplamasının yaklaşık %80 oranında yıpranan kesimleri yenilenmiştir.

Dönemin Ulaştırma Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı tarafından yangının Haydarpaşa Garı'nda süren iyileştirme ve yalıtım çalışmaları sırasında çıktığı açıklanmıştır. Anadolu Yakası'ndaki tüm itfaiye ekipleri ve Kıyı Emniyeti tarafından müdahale edilen yangın yaklaşık 1 saat sonra kontrol altına alınabilmiştir.

Meydana gelen çatı yangını konusunda, İstanbul Büyükşehir Belediyesi İtfaiye Müdürlüğü tarafından rapor hazırlanmış, yangının nedeni; Haydarpaşa Garı'nda elektrik tesisatında meydana gelen kısa devreden kaynaklandığı belirtilmiştir.

Haydarpaşa Garı 2000'li yılların başından itibaren, özellikle de 2004 yılında Marmaray projesinin şekillenmeye başlamasıyla birlikte gündeme gelmeye başlamıştır. Marmaray'ın İstanbul'un Anadolu ve Avrupa yakalarındaki demiryolu hatlarının deniz altından geçecek bir tüp tünel ile birbirine bağlanması ve yeni kent içi ulaşım sisteminin kesintisiz bir demiryolu ağı içermesi amaçlanmıştır. Söz konusu projenin kurgusunda, Haydarpaşa'yı kent içi ulaşımın başlangıç/son noktası olmaktan çıkarmaktadır. Böylelikle, kentin merkezinde, İstanbul'un Tarihi Yarımadası karşısında, deniz kenarında, erişimi yüksek, Haydarpaşa Garı ve geri sa-

YANGIN ÇIKIŞI : 2000 SONRASI İSTANBUL'DA KAYBEDİLEN TARİHİ YAPILARA DAİR TARİHSEL BİR OKUMA

hasını içeren 1 milyon m²'lik alan, potansiyel bir yatırım aracı haline dönüştürülmektedir. Yapıyı özgün işlevi olan demiryolu ulaşımı işlevinden çıkarıp, otel olarak kullanılabilmesine olanak tanıyan yasal değişiklikler de bu süre zarfında yapılmıştır.

2012 yılından itibaren de Haydarpaşa tren seferleri azaltılmaya başlanmıştır. Gebze - Köseköy Hızlı Tren yol çalışması bahane edilerek 1 Şubat 2012 tarihinden itibaren, anahat trenlerinin seferleri; Marmaray çalışmaları gerekçe gösterilerek de 29 Nisan 2012 tarihinden itibaren Gebze - Pendik arası Banliyö Tren seferleri sonlandırılmıştır. Aynı zamanda Haydarpaşa İskelesi de bir süre kullanıma kapanmıştır.

Bu zaman zarfında kamuoyunda Haydarpaşa Garı'nın işlevinin bir dayatma sonucu değiştirileceği endişesi tartışılmaya başlanmıştır. TCDD Genel Müdürlüğü tarafından yangın sonrasında başlanan enkaz kaldırma ve genel temizlik çalışmaları tamamlanarak ve kış şartları göz önünde bulundurularak binanın olası hava şartlarından zarar görmemesi için geçici çatı yapılmak istenmiş, bunun için 5 Nolu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'dan (KTVKK) ve İBB Koruma Uygulama Denetim Başkanlığı'ndan (KUDEB) izin alınmıştır. Geçici çatının yapımı 8 Aralık 2010'da ihale edilmiştir.

28 Kasım 2010 tarihinde çatısında çıkan ağır yangından dolayı çatısı çökmüş ve 4. katı kullanılamaz hale gelmiştir. İstanbul Büyükşehir Belediyesi İtfaiye Müdürlüğü tarafından hazırlanan raporda, yangının elektrik tesisatında meydana gelen kısa devreden kaynaklandığı, elektrik tesisatında meydana gelen kısa devre nedeniyle yangın çıktığı belirtilmiştir.

Haziran 2012 tarihinde; Haydarpaşa Garı'nda çıkan yangına ilişkin soruşturma tamamlanarak iddianame hazırlanmıştır, garda çıkan yangında sabotaj ve kastın bulunmadığı belirtilen iddianamede; garın çatısında izolasyon çalışması yapan 2 işçi ve şirket sahibinin "taksirle yangına sebebiyet vermek" suçundan 3 aydan 1 yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılması talep edilmiştir. Öte yandan, inşaat mühendisi bir öğretim görevlisi, bir elektrik mühendisi, bir kimya mühendisi ile yangın uzmanından oluşan 4 kişilik bilirkişi heyeti raporunda, TCDD yetkilileriyle, yangına müdahale eden itfaiye ekibinin de kusurlu olduğuna ilişkin görüş bildirilmiş ancak bu kişilerin kamu görevlisi olması ve haklarında soruşturma açılması için izin alınması gerektiği, bu nedenle dosyalarının ayrıldığı açıklanmıştır.

2010'da çıkan yangınla ilgili açılan ve 8. Sulh Ceza Mahkemesi'nde görülen davada, yalıtım çalışmasını yapan 2 işçi ve şirket sahibini "Taksirle yangına neden olmak sureti ile genel güvenliğin taksir ve tehlikeye sokulması" suçunu işledikleri gerekçesiyle Türk Ceza Kanunu'nun (TCK) 171. maddesi uyarınca 10 ay hapis cezasına mahkûm etmiştir. Hâkim kararında; "suçun tarihi bir binaya karşı ciddi bir

ihmal sonucu işlenmiş olması” nedeniyle hükmün açıklanmasının geri bırakılmasına gerek olmadığını bildirmiştir.

25 Kasım 2011 tarihinde; Haydarpaşa Garını uzun vadede işlevsizleştirme ve dönüştürme amacı güden Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı onaylanmıştır. “Kadıköy Meydanı ve Çevresi Koruma Planı ve Harem Bölgesi Haydarpaşa Limanına ilişkin iki plan yapıldığı görülmektedir. Bu planlarda Gar için belirlenen tanım ‘Kültürel Tesis, Turizm ve Konaklama Alanı’ olarak ifade edilmiştir. Bu süreçte, hızlı tren projeleri gündeme getirilmek suretiyle Haydarpaşa Garına ulaşan ve Anadolu’dan gelen hatların 1 Şubattan itibaren çalışmayacağı ve bu tarihten itibaren sadece banliyö hatlarının açık olacağı ve haziran sonu itibariyle de hattın tamamen kapatılacağı TCDD tarafından duyurulmuştur. 28 Kasım 2011 tarihinde soruşturma hala sürerken “koruma planının” onaylanması üzerine Şehir Plancıları Odası tarafından kamu vicdanı adına basın açıklaması yapılmıştır. 5 Şubat 2012 tarihinde sosyal medyanın yüksek oranlı desteği ile küresel bir eylem grubu olan “Occupy Haydarpaşa” ile Haydarpaşa Garında oturma eylemi gündeme taşınmıştır.

Haydarpaşa garı ve çevresini her türlü yasa ve yönetmeliği, bilimsel ve etik kuralı hiçe sayarak yüksek yoğunluklu yapılaşmaya açıp küresel rant sermayesinin kullanımına sunulması kamunun tepkisine rağmen 25.11.2011 tarihinde Büyükşehir Belediye Meclisinden onaylanmıştır. Plan uygulamaya konularak; ekonomik rant odaklı proje kamunun ucuz ve güvenli ulaşım hakkını da engellemiş ve demiryolu hattının ulaşımına kapatılması ile sonuçlanmıştır.

5. No’lu Koruma Kurulu’nun onayladığı proje kapsamında gar binasında restorasyon projesinin uygulanması için Kadıköy belediyesinin onayı gerekmekte ancak Kadıköy Belediyesi projede garın aslına sadık kalınmadığı, garın çatısına kafeterya, asansör, çatı eklemesi yapıldığını gerekçesiyle yapı ruhsatı vermediği için restorasyon projesinin yeniden yapılması beklenmektedir.

KILIÇ ALİ PAŞA CAMİ

1580-1587 yılları arasında Kaptan-ı Derya Kılıç Ali tarafından Mimar Sinan’a Tophane’de yaptırılan Kılıç Ali Paşa Camisi; Ayasofya’nın küçük boyutta bir kopyası olarak bilinmektedir. Kılıç Ali Paşa Camisi’nin restorasyonuna İstanbul’un Avrupa Kültür Başkenti olduğu 2010’da Başbakanlık İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğü ve İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı tarafından başlanmıştır.

İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı ile Başbakanlık İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından yaptırılan ve müteahhiti Abide Yapı Restorasyon Proje (AN-SA) tarafından üstlenilen restorasyon çalışması sırasında Deniz üzerine kurulan ilk cami olma özelliğini taşıyan Kılıç Ali Paşa Camisi’nde 11 Şubat

2011 tarihinde binanın ahşap olan saçak kısmında başlayan yangın büyümeden söndürülmüştür. Yangında kubbe ve mihrap zarar görmüştür. Yangının sorumlusu olarak yine “elektrik kontağı” gösterilmiştir.

Restorasyonun 2011 sonunda bitmesinin ardından kubbe süslemeleri tamamen değiştirilmiştir. Restorasyon sonrasında; Kılıç Ali Paşa Camisi Külliyesi’nde bulunan 15 tombak (altın kaplama) alemin yerine mermer alemlerin takıldığı belirlenmiş ve yeni bir tartışmanın konusu olmuştur. Bakır, tunç ve pirinçten yapılan alemler, “tombaklama” denilen metotla civa kullanılarak altınla kaplanmaktadır. Ancak bu metot ustaların zehirlenmesine yol açtığı için artık uygulanmıyor. Bu yüzden tombaklar, tekrar yapılması mümkün olmayan kıymetli eserler olarak kabul ediliyor. İstanbul Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğü Kılıç Ali Paşa Camisi’ndeki tombak alemlerin söküldüğünü doğrulamışlar ve alemlerin depoya kaldırılmış olabileceğini belirtmişlerdir ancak yetkililer alemlerin hangi depoda olduğunu bilmediklerini açıklamışlardır. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’nun 9. maddesine göre taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarında her çeşit inşai ve fiziksel müdahalede bulunmak veya bunların kullanım alanlarını değiştirmek yasaktır. Buna göre alemler taşınmaz kültür varlığı çerçevesinde ele alınıyor ve taşınması suç sayılmaktadır.

HÜNKÂR KASRI

17. yüzyıl Osmanlı kasırlarının en ihtişamlılarından biri olarak görülen, 1501-1505 yılları arasında yapımı tamamlanan Beyazıt Camisi Külliyesi’ne ait ahşap Hünkâr Kasrı, III. Murat’ın eşi Safiye Sultan’ın isteği üzerine inşa edilmiştir. Edirnekâri denilen ahşap üzeri renkli kalem işleri, sedef kakmalı künde-kâri kapıları, rengârenk viraylı camları, altın varakla zenginleştirilmiş ahşap oyma saçak altı süslemeleriyle ziyaretçilerini büyüleyen yapı, 17. yüzyılın en gösterişli İznik çinileriyle bezelidir.

Aslına uygun biçimde restore edilen 350 yıllık bina; Avrupa Birliği Kültürel Miras Ödülleri’nde Türkiye’den ‘koruma’ kategorisinde ödüle layık görülmüştür. Restorasyon 7.5 milyon YTL’ye mal olmuştur.

Restorasyonlar sürerken; 19 Şubat 2011 tarihinde Hünkar Kasrı'nın üst katında başlayan yangın fark edildikten kısa bir süre sonra yayılmadan söndürülmüştür. Ancak yangın sonunda 2 katlı yapının üst kısmı kullanılamaz hale gelmiştir. Fatih Belediye Başkanı yangın sonrası yaptığı ilk açıklamada, yangının elektrik kontağından çıktığını söylemiştir. İşlev değişikliği olmamıştır.

KAPALIÇARŞI ÖRÜCÜLER

İstanbul Fatih'teki Tarihi Kapalıçarşı'nın temeli 1461 yılında atılmıştır. Kapalı Çarşı'nın Fatih çağında yapılan belli kısmı haricinde; asıl büyük çarşı Kanuni döneminde ahşap olarak inşa ettirilmiştir. Bu ahşap çarşı 1546 senesinde, 1651 Sultan IV. Murat zamanında ve 1710'da II. Mustafa döneminde, üç yangın yaşamış ve tekrardan kâgir olarak inşa ettirilmiş büyük bir külliye'dir. Kapalıçarşı 31.000 metrekare alana sahip ve labirentsi bir yapıya sahiptir. İçinde 61 sokak, 4400 dükkân, 2195 atölye, 18 çeşme, 2 bedesten, 40 han, 2200 han odası, 12 mescit, 12 depo, 1 okul, 1 hamam, 19 adet tulumba kuyusu bulunmaktadır. İstanbul'un tarihi iş merkezidir. Kapalıçarşı'nın belli başlı kapıları; Beyazıt, Feşçiler, Sahaflar, Kürkçüler, Nuriosmaniye, Mahmutpaşa, Mercan, Tacirciler ve Örücüler Kapısıdır. Örtü sistemi kurşunla kaplı ve dam sayısız kubbeyle doludur. Çarşının içindeki İç Bedesten denilen, 48 x 36 ölçülerinde dikdörtgen, 15 kubbe ve 8 ayaklı mekânın Bizans zamanından günümüze kaldığı da rivayet edilmektedir.

23 Aralık 2012 tarihinde Kapalıçarşı'nın Örücüler kapısı girişindeki güvenlik kulübelerinin bulunduğu bölümde çıkan yangın kısa zamanda kontrol altına alınmıştır. Yangınla ilgili çıkış nedeni belirlenememiştir.

CAĞALOĞLU MİLLİ EĞİTİM BİNASI

Cağaloğlu'nda 1865'te yapılan, 5 katlı olan ve İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü binası olarak kullanılan 147 yıllık tarihi yapı 25 Aralık 2012 tarihinde tamamen yanmıştır. Tarihi yapının “elektrik kontağı” yüzünden yandığı açıklanmıştır. 28 yıl İstanbul Milli Eğitim Müdürlüğü olarak hizmet veren binanın müze olarak kullanılmak istenmekteydi. Yangın sonrası bina kullanılamaz hale gelmiştir.

GALATASARAY ÜNİVERSİTESİ

Hanedan mensuplarının sayısının artması ve mevcut saraylar yetmemesi nedeniyle inşa edilen Feriye Sarayları; Osmanlıca'da “dal, budak” anlamına gelen “fer” kelimesinden gelmektedir. Feriye Saray'ları bu nedenle ikinci derecede önemli olan saraylardır ve “Sultan Sarayları” olarak da adlandırılırlar. Bu sarayların 1872 yılından sonraki dönemde yapıldığı bilinmektedir. Binalar; İstanbul'un mimarında önemli rol oynayan Ermeni Balyan ailesi tarafından yapılmıştır. Sarayların hepsi dikdörtgen planlı binalardır ve Bağdati üslupla yapılmıştır ve yaklaşık 3.000.000 m2 büyüklüğündedir.

YANGIN ÇIKIŞI : 2000 SONRASI İSTANBUL'DA KAYBEDİLEN TARİHİ YAPILARA DAİR TARİHSEL BİR OKUMA

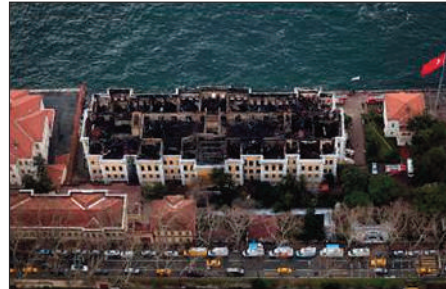
3 Mart 1924'te halifeliğin kaldırılması ve hanedan üyelerinin sürgüne gönderilmesi nedeniyle bir dönem kullanılmamıştır.

Feriye Sarayları günümüzde; Çırağan Sarayı, Denizcilik Lisesi, Galatasaray Üniversitesi, Kabataş Lisesi binalarından oluşmaktadır.

Çırağan Sarayı'nın hemen yanında olan saray, 1927 yılında yüksek denizcilik okulu olarak kullanılmaya başlanmıştır. 1967 yılında ise denizcilik okulunun yanındaki bina, Galatasaray Lisesi kız öğrenci almaya başlayınca lisenin kız bölümü olarak işlev görmeye başlamıştır. Saray sırasının son bölümü ise; 1928-1929 yıllarında Kabataş Erkek Lisesi olarak hizmete girmiştir. Yüksek Denizcilik Okulu 1981'de Tuzla'ya taşınırken burası 1982 yılından itibaren Ziya Kalkavan Anadolu Deniz Meslek Lisesi olarak hizmet vermeye başlamıştır. Beyoğlu'ndaki Galatasaray Lisesi karma eğitime geçtiğinde de Lise binası 1992'de Galatasaray Üniversitesi'ne verilmiştir. Günümüzde Feriye Lokantası olarak hizmet gören bina ise aslında sarayların güvenliğinden sorumlu olan Feriye Karakolu'dur. Kısacası Cumhuriyetin ilanı ve halifeliğin kaldırılmasından sonra Feriye Sarayları Eğitim binaları olarak işlevlendirilmiş ve kamuya kazandırılmıştır.

22 Ocak 2013'te Feriye Sarayları içinde Galatasaray Üniversitesi olarak kullanılan 142 yıllık bina büyük oranda yanmıştır. Yangın nedeni olarak yine elektrik kontağı gösterilmiş; İstanbul Büyükşehir Belediyesi İtfaiye Daire Başkanlığı uzmanlarının Şubat 2013 yılında hazırladığı rapora göre; yangına asansörün aşırı ısınan elektrik kabloları sebep olarak gösterilmiştir. Yangınla ilgili soruşturmayı tamamlayan cumhuriyet savcısı yangının çıkışında ve müdahalesinde herhangi bir kusura rastlamadığı için dava açmaya gerek olmadığını belirtmiştir.

Bina; Galatasaray Vakfı bünyesinde düzenlenen yardım etkinlikleri ve bağışları ile tadil edilmiş ve halen Galatasaray Üniversitesi olarak hizmet görmektedir.

KARA MUSTAFA PAŞA CAMİİ

Beyoğlu Karaköy Necatibey Caddesi Gümrük Sokak üzerinde bulunan Kemankeş Karamustafapaşa Camisi Kemankeş Mustafa Paşa tarafından 1642 yılında Saint Antonio Kilisesi arsası üzerine saray camisi olarak yaptırılmıştır. Minberi ahşaptır ve 220 m2 alan üzerine kuruludur.

25 Ocak 2013 tarihinde 260 yıllık tarihi ahşap caminin imam odasında yangın çıkmıştır. Hırsız tarafından yakıldığı düşünülen ancak suçlusu bulunamayan yangında; caminin imam odası, şadırvan, tuvalet, kütüphane ve sübyan mektebi tamamen yanmış, namaz kılınan bölümde de maddi hasar meydana gelmiştir.

HÜSEYİN AVNİ PAŞA KÖŞKÜ

Üsküdar Sultantepe Mahallesi'nde bulunan Fethipaşa Korusu içindeki Hüseyin Avni Paşa köşkü korudaki iki köşkten biridir. Anadolu yakasının Boğaz kıyısında bulunan ve bu bölgenin oksijen deposu olarak bilinen Fethi Paşa Korusu, Sultantepe semtinin İstanbul Boğazı'nı gören sırtlarından başlayıp, Kuzguncuk Tepesi ve Paşalimanı'nın üst kısımlarına doğru uzanmaktadır. Koru, ismini II. Mahmud ve I. Abdülhamid dönemlerinde valilik, elçilik ve nazırlık yapan Tophane Müşiri Fethi Ahmet Paşa'dan almaktadır. Koru, Fethi Ahmet Paşa'nın 1858 yılında ölümünden sonra varisleri arasında paylaşılmıştır. Paşanın varislerinden Avukat Şevket Mocan, kendi hissesini 1958 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesine devretmiştir. Tarihi Hüseyin Avni Paşa Köşkü, İstanbul 3 No'lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından 8 Ocak 2002'de yıkılmadan korunması gereken 1. grup kültür varlığı olarak tescillenmiştir.

İçerisinde 3 bin tescilli ağacın bulunduğu korunun % 35 hissesi 2013 öncesinde işadamı Zeynel Abidin Erdem'e aitti. Korunun geri kalan hisseleri ise bir dönem Korkmaz Yiğit'in üzerine geçmişti. Borcunu ödeyemeyen Yiğit'in hisseleri Üsküdar 3'üncü İcra Müdürlüğü'nden satışa çıkarılmış, 12 milyonla ihaleye çıkılan korunun % 65'lik bölümünü 5 milyon TL'ye Medya Holding'e satılmıştır. Koru, 27 Ekim 2000'de TMSF'ye geçmiş, Cengiz İnşaat; TMSF'nin elindeki % 65'lik koru

alanını 2009'da, Abidin Erdem'in elindeki %35 hisseleri ise 2013 yılında de satın almıştır. 17 Aralık yolsuzluk soruşturmasında internete sızan ses kayıtlarında da adı geçen hükümete yakın Cengiz İnşaat Yönetim Kurulu Başkanı Mehmet Cengiz'in, Üsküdar'daki 3 bini aşkın ağaçla dolu tarihi "Hüseyin Avni Paşa Korusu"nun tamamını satın aldığı ortaya çıkmıştır. 8 Mart 2013 tarihli tapu kaydında ise satış bedeli kısmında '0' TL yazdığı belirtilmiştir.

28 Haziran 2014 tarihinde Hüseyin Avni Paşa köşkünde yangın çıkmıştır. Çatıda başlayan yangın ahşap olan köşkte hızlıca yayılmış, ahşap aksamı yandığı için yıkılan tarihi bina kurtarılamamıştır. İtfaiye raporuna göre yangının çıkış sebebinin belirlenememiştir. Yangın raporuna göre; Cengiz İnşaat tarafından satın alınarak restorasyonu planlanan köşk sigortasızdı.

Köşk ile ilgili köşkün bekçisi Şevket Cengiz hakkında 'Taksirle yangına neden olma' suçlamasıyla başlatılan soruşturma sonucunda takipsizlik kararı verilmiştir. Savcılık takipsizlik kararında, itfaiyenin hazırladığı 'yangının çıkış sebebi belli

değil' raporunu ve yangının kasten çıkarıldığına dair dosyada yeterli delil bulunmamasını gerekçe gösterilmiştir.

Yangına ilişkin yazılı açıklama yapan firma ise; açıklamada yangının bütün binanın hasar görmesine sebep olduğunu, köşkün restorasyonu için gerekli proje ve izin çalışmalarını 2013 yılı ikinci yarısından itibaren başlattığını ve Anıtlar Yüksek Kurulu'na da gerekli başvuruların yapıldığını belirtmiştir. Anıtlar Yüksek Kurulu, yangından sadece beş gün önce 23 Haziran 2014 tarihinde, restorasyon için gerekli ön izni vererek, restorasyon sürecini başlatmıştır.

Tablo 1. İstanbul'da 2002-2004 Yılları Arası Yangın ile Kaybedilen Tarihi Yapılar

KÜNYE	LOKASYON	TARİH	SÜPHENİLEN YANGIN NEDENİ	SONUÇ
Fehime Sultan Yalıtı	Ortaköy	2002	Elektrik / Benzin	Faali bulunamadı, otopark olarak işlev gördü, Otel olarak kullanılması bekleniyor.
Bakırköy Taş Mektep	Bakırköy	2009	Bilinmiyor	Bakırköy Halk Meclisi, Yenimahalle Muhtarlığı tarafından yeniden okul olarak kullanılması için çalışmalar yapılmaktadır.
Haydarpaşa Garı	Kadıköy	2010	Onarım sırasında oluşan Elektrik arızası	Anadolu merkezli tren hatları iptal edilmiş, demiryolu işlevi kaldırılmıştır. Bina restorasyon projesinin yenilenmesini beklemekte
Kılıç Ali Paşa Camii	Karaköy	2011	Onarım sırasında Elektrik kontağı	Restorasyonu tamamlanmış ancak aileler ve kalem işleri aslına uygun olmayacak şekilde değiştirilmiştir.
Hünkar Kasrı		2011	Elektrik	İşlev değişikliği olmamıştır.
Kapalıçarşı Öricüler Kapısı	Eminönü	2012	Bilinmiyor	İşlev değişikliği olmamıştır.
Cağaloğlu İl Millî Eğitim Müdürlüğü Binası	Eminönü	2012	Elektrik	
Galatasaray Üniversitesi	Beşiktaş	2013	Elektrik	Takipsizlik, Üniversite binası olarak kullanılmaktadır.
Kara Mustafa Paşa Camii	Beyoğlu	2013	Sabotaj	
Hüseyin Avni Paşa Köşkü	Üsküdar	2014	Bilinmiyor	Takipsizlik restorasyon projesi bekleniyor, otel-konut yapılacağına dair spekülasyonlar var.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

“Sermaye gittikçe bizi kuşatıyor” kelimesinin arkasına saklanmak planlama bilimi için uygun bir yaklaşım değildir. Planlama tüm tanımlarının yanısıra kamu yararı ile rant arasındaki dengeyi sağlamaktır. Tarih boyunca sermaye her zaman her yerdeydi. Asıl sorun o sermayeyi yönlendirmek, yönetmek ve bu konuda yapılan çalışmalarını şeffaf bir şekilde denetlemektir. Sermaye planlama uygulamalarından ve koruma kararlarını örnek gösterdiğimiz Fransa, İngiltere, Amerika, Finlandiya’da da her yanı kuşatmış durumda. Asıl sorun; sermaye tarafından kuşatılmak değildir. Asıl dert o sermayeyi yönlendirecek ve aynı zamanda değerlerimizi kaybetmeden gelecek kuşaklara aktaracak vizyona sahip olabilmek, mekanizmaları, çarkları her ne deniyorsa onları yağlamak, bakmaktır.

Bu bildiri de 2000 li yıllar içinde yalnızca yangın ile kaybettiğimiz ya da kaybetme tehlikesi ile burun buruna geldiğimiz 10 tarihi yapıyı inceledik. Yapıların 6 sı (oransal olarak %60 a denk düşmekle birlikte, nedeni bilinmeyen yangınları elersek oran %86 ya çıkmaktadır) elektrik kontağı nedeniyle gerçekleşmiştir. Elektrik kontağı nedeniyle yanan 6 yapıdan 3 ünün (oransal olarak %50 si) bakım ve onarım çalışmaları sırasında yanmış olması bizi bakım ve onarımı yapan firmalar ile bu ihaleleri veren kamu kurumlarını sorgulamamız gerektiğini ortaya koymaktadır.

Yangın sonrasındaki süreçte karşımıza çıkan; itfaiye raporları, mahkeme süreci, bilirkişi raporları, raporlar arasındaki çelişkileri sorgulama raporları, bürokratik yavaşlık, teknoloji döneminde hala daha imza, kağıt ve üst yazı, yetkili memur sarmalı ve pek tabii kaynak yetersizliği nedeni ile ortaya çıkan ve hukuki olarak bir çok adımı da erteleyen bekle(t)me süreci; bu binaları, önünden geçtiğimiz yanık, gedik, terk edilmiş, boş arazilere, atıl işlevli alanlara dönüşecektir.

Çalışmamıza konu olan binalar üzerinden örneklendirecek olursak da bir süre sonunda; İstanbul kentsel rantı yüksek, yerleşilebilir alanları kısıtlı kıymetli topraklara sahip önemli bir metropolde, kimisine küresel, kimisine yerel büyük sermayelerden talipler çıkmaktadır. Sermaye, kamu politikası olmadıktan sonra hiçbir zaman atıl durumdaki bu alanlarda okul, istasyon, dini tesis gibi kamu binaları, kamu alt yapıları kurmak istememektedir. Otel, kültür ve ticaret merkezi adı altında AVM (Alış-veriş merkezi), rezidence ve yahut bunların her birinin bulunacağı kompleks işlevleri önereceklerdir. Bu durumda; unutulmuş(!) kent imgeleri birden meslek odalarının, koruma kurullarının gündemine oturcak; projeler ve sermayedarlar eleştirilip küreselliğe veryansın edilecek, yerden yere vurulacak. Oysa asıl sorun; bu noktaya gelinene kadar akademisyenlerin, lisans- yüksek lisans atölyelerinde, doktora projelerinde, bilimsel araştırma destek projelerinde, üniversitelerin araştırma merkezlerinde, yerel yönetimlerin planlama, teknik alt, koruma birimleri, merkezi yönetimin bakanlıklarındaki yüzlerce personel, ekip

nerede olduğudur. Sayılan kitleler “sokaktaki vatandaş” tan daha mı az vatandaş-tır?

Artık çuvaldızı vatandaş(!) olarak kendimize batırma zamanımız geldi. Biz kentliler bu süreçte nerede olacağız? Bu kadar yetişmiş bireyin olduğu yetmiş milyonluk genç nüfuslu bir ülkede hala ufak tefek teknik hatalar yüzünden dünyada sayılı kalmış, üstelik tescilli ve korunması öncelikli, kültür mirası ahşap-kagir binaların yanıp kül olmasını izlemek “ihmal” in biraz ötesine geçmekte. Geçmişe sahip çıkmak maalesef Hürrem yüzükleri takarak, ecdattan bahsederek ve kopya cami ve konutlar yaparak olmuyor. Artık kafamızı kaldırıp; gelecek nesillere bırakabileceğimiz değerlerimizi korumanın yöntemlerini bulmak için düşünmek, üretmek zorundayız ve bunları kendi memleketimizde uygulama yollarını talep etmek zorundayız ve her şey gibi bunu da daha fazla sayıda değer kaybetmeden yapmalıyız.

Bu tip kayıpların engellenmesini birkaç başlık altında toplamamız mümkündür:

- 1- Denetim
- 2- Firmaların kaliteleri ve sınıflandırılması
- 3- Sigorta Sistemi
- 4- Terketmemek ve Güvenlik

1-Denetim :

Şeffaf ve demokratik yönetimin en önemli özelliği denetim-denetleme mekanizmalarına sahip oluşudur. Korunması gerekli tarihi, kentsel ve doğal değerlerin de kullanımında, işlevlendirilmesinde denetleme mekanizmalarının sistematik kurgulanması, bağımsız çalışması ve hata ve yanlışlar tespit edildiği takdirde yaptırım gücüne sahip olması önem taşımaktadır.

İncelenilen olaylarda, yapılarda görevli personelin ihmali dışında, orada kalifiye eleman çalıştırmayan, meslek içi eğitime önem vermeyen inşaat ve mütaahitlik firmalarının da ihmalinin olduğu açıktır. Hukuki süreçte bu firmaların suçsuz bulunması ya da firmalar hakkında takipsizlik kararı alınması kamu vicdanının rahatladığı anlamına gelmemektedir. Dolayısı ile yüklenici firmalar kadar bu firmaları uygun bulan kamu ve kamu yetkililerinin de ihmal ve sorumluluğu bulunmaktadır. İncelenen örneklerin hiç birinde kamu ve firma yetkilileri uyarı ya da cezai sorumluluk almamışlardır. Denetim ve denetim sonucu hataların ihmallerin düzeltilmesi değerlerimizin korunması açısından önemlidir.

2- Firmaların kaliteleri ve Sınıflandırması – Taşeronun engellenmesi:

İncelediğimiz örneklerde gördüğümüz üzere bakım ve onarım sırasında çıkan elektrik kongü nedenli yangınlar ihale edilen firmaların yeterliliklerinin sorgulamaktadır. Firmaların yüksek bütçeli inşaat işlerini yapabiliyor olması aynı firmaların koruma ve onarım sürecinde yeterli olduğu anlamına gelmemektedir. Dolayısı ile tıpkı şehir plancılarının tecrübe ile edindikleri karne sınıflandırılmaları gibi koruma-onarım yapacak firmaların, yeterlilik ve tecrübelerine, bünyesinde barındırdığı eğitimli kadroya bağlı sınıflandırılması gerekmektedir. Bu sayede hem ihmaller azaltılacak hem de eğitimli koruma-onarım isdihdamı yaratılacaktır. Bu süreçte bir başka destekleyici faktör ise taşeronlaşmanın kaldırılmasıdır. Örneğin; Kamu A şirketine yeterlilikleri dolayısı ile ihale ettiği projenin elektrik projesini A şirketinin ihale ettiği ve devletin özelliklerinden haberi(!) olmadığı B şirkettinden sağlamamalıdır. Bu sistemin ekonomik getirisinin çok olduğu aşikardır ancak; iş güvenliğinden, kayıtdışı isdihdama, bakım onarım ihmalleri sonucu yapıların kaybindan, kalitesiz malzeme ve sonuçlara kadar bir çok farklı önemde sorunun temelinde de bu taşeronlaşma bulunmaktadır.

3- Sigorta Sistemi :

İncelediğimiz örneklerde binalarda sigorta olmadığı görülmüştür. Elbette sigorta kaybedilen yapının geri gelmesini sağlamamaktadır ancak yenileme, bakım, onarım gibi hizmetlerin hızla gerçekleştirilmesini sağlayacağı da tartışılmaz bir gerçektir. Özellikle bakım ve onarım hizmetleri ihale edilen tarihi yapılarda ve belli süreler için (49 yıllık – 99 yıllık) kullanım haklarının devredildiği durumlarda bu hakkı kazanan şirketlere “sigorta”nın tam kapsamlı ve zorunlu kılınması gerekmektedir.

4- Terketmemek – Güvenlik :

İncelenilen örneklerin kimisi yangın öncesi kimisi de yangın sonrası işlevsiz ve güvenliksiz yapılardır. Atalarımızın dediği gibi “işleyen demir parlar”, binalar da kullanıldıkça yaşarlar. Kullanılmayan atıl bırakılan binaların yıpranma hızları her zaman logaritmik artmaktadır. Bu nedenle koruma ve onarım işlemleri hızla gerçekleştirilmeli, bürokratik nedenlerle bekleme süresi var ise de bu süre zarfında yapıların güvenlikleri sağlanmalı ıssız bırakılmamalıdır.

Türkiye ve Dünya’da inşaat sektörü oldukça ilginç gelişmelerle ilerlemektedir. Yeni yapılan otellerde, akıllı binalarda bulunan yangın söndürme sistemlerinin tarihi ve korunması gerekli yapılarda kullanımının bulunması, teknik ve adaptasyonlarının geliştirilmesi gerekmektedir. Bu konuda akademinin ve Teknokentlerin

üzerine önemli görevler düşmekte, kamunun da bu konuda teşvik ve destekleri gerekmektedir. Temel önlemler alınsa bile bu yangınların önüne geçileceği her yangın olayından sonra uzmanlarca gündeme getirildiği de yadsınmamalıdır.

Komple teorisi yurttaşlık bilinci ile bakıldığında olmaması gerekli bir şey olsa da; ülkemizde siyasilerin olağanüstü etkinliği nedeniyle özgür düşünce ortamı, şeffaf yönetim ve denetim mekanizmalarının eksikliği buna zemin sağlamaktadır. Demokrasi arayışındaki bu coğrafyada oldukça sık rastlanan ve maalesef zaman zaman gerçeklik zemini de bulan senaryolar, komple teorisinden çok şeytanın avukatlığı olmaya başlamıştır. Halk (Kamu) sıklıkla karşı görüşlerini ifade ediyor gibi görülse de söyledikleri siyasiler tarafından ciddiye alınmamakta, uygulama olanağı bulunmamaktadır. Görsel, yazılı ve numerik (internet üzerinden yayın yapan) medya araçlarında muhalefetin eksikliği de bunun en önemli kanıtı. Siyasiler de çok uluslu şirketlerle paralel davranış gösterince bizdeki yurttaşlık bilincinin pasifize edilmiş olmasına neden olmaktadır. Bu noktada da odaların yurttaşlık bilinci ile hareket etmesine ve plan proje itirazları, mahkeme kararları ile boğuşmasına neden olmaktadır. Odaların asıl üzerine eğilmesi gerektiği görevleri ise bu hengame içinde boğulup gitmektedir.

Yüzyılı aşan süredir kitleler tarafından kullanılan, gündelik hayatın parçası olan İstanbul'daki kentsel-kültürel peyzajın en önemli unsurları olan yapıların basit fiziksel önlemler ve kamu politikaları ile "yangın" tehlikesinden korunabilmesi mümkündür. Bu konuda biz plancılar, mimarlar, restaratörler ve bu konuda politika üretenler kadar vatandaşa da görev düşmektedir. Geleceğe aktarmamız gereken kültürel değerlerimiz için yangın çıkışı oluşturmak çalışmamıza konu olan örneklerden de anlaşılacağı üzere kamuya yansıtıldığı kadar zor değildir.

KAYNAKÇA

Öktem B., 2006, Neoliberal Küreselleşmenin Kentlerde İnşası: AKP'nin Küresel Kent Söylemi ve İstanbul'un Kentsel Dönüşüm Projeleri, Planlama Dergisi, 2006/2, İstanbul, 53-63.

Erkan K. Y., 2013, Haydarpaşa Tren Garı: Bugün, Dün Ve Yarın Kentin Bedeninde Bir Yara, METU JFA 2013/1 (30:1) 99-116.

Dursun, A. H. (2010), 'Tarih, Mekan ve Kültür: İstanbul', in A.E. Bilgili (ed.), Şehir ve Kültür: İstanbul (İstanbul: Ebru Matbaacılık A.S.), 103-183.

<http://www.tcdd.org.tr>

<http://www.envanter.gov.tr>

<http://www.emlakkulisi.com>

YANGIN ÇIKIŞI : 2000 SONRASI İSTANBUL'DA KAYBEDİLEN TARİHİ YAPILARA DAİR TARİHSEL BİR OKUMA

<http://www.restoraturk.com>

<http://www.ibb.gov.tr>

<http://www.hurriyet.com.tr>

<http://www.zaman.com.tr>

<http://www.milliyet.com.tr>

<http://www.haberturk.com.tr>

DİSTOPIK FİMLERİN MEKAN VE TOPLUMSAL YAPI BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Araş. Gör. **İrem ERİN**

Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Araş. Gör. **Senem TEZCAN**

Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

BAŞLARKEN...

Yirminci yüzyılda yaşanan teknik ve bilimsel alandaki gelişmeler, yaşanan savaşlar gibi birçok sebepten ötürü karamsarlık giderek artmış ve distopik eserler öne çıkmaya başlamıştır. Eserlerde baskıcı toplumsal kontrol, güçlü idari yapı, yurttaş sınırları belli olan sosyal sınıflar, gözetim ve kontrol, kullanılan ileri teknoloji, makineleşmiş toplumlar, vb. temaları içeren bir gelecek çizilmektedir. Bu tasarımlarda ise mekan ya konunun merkezinde ya da değişimi destekleyecek biçimde arka planda bulunmaktadır.

Bu değişimlerin geçtiği alan olarak tasarımlar mekandan bağımsız düşünülemez. Çünkü mekan, toplumdaki güç ilişkilerinin normalleştirilip, sıradanlaştığı yani gündelik yaşam içerisinde eritildiği bir alandır. Bu sebeple de geleceğe yönelik toplum tasarımlarının nasıl şekilleneceğinde ve gelecekte nasıl bir mekanda yaşanacağı konusunda mimari öğeler ve planlama önemli bir yer tutmaktadır.

Distopik filmlerde işlenen kurgular bu tasarımlardan farklı olmamaktadır. Yaratılan gelecek tasvirlerini destekleyecek görsel arka planlar, süreç içerisinde giderek artan bir görsellikle sunulmakta; distopik eserin kaygısının izleyiciye daha iyi iletilmesini sağlamaktadır.

Bu anlamda çalışmada distopyaya ait kavramlar örnek filmler üzerinden incelemeye geçmiştir günümüze değişen tema ve kaygıların mekan ve toplum yapısı ilişkisi kurulmaktadır. Sonuçta elde edilmek istenen bugünün kaygılarını distopik sinemanın nasıl anlatmakta olduğunu ortaya koymaktır.

ÜTOPYADAN DİSTOPYAYA

İlk olarak 1516 yılında Thomas More tarafından Utopia adlı eserinde kullandığı “ütopya” kelimesi Yunan kökenli “ou-topos” kelimesinden türetilmiştir. “Yer” anlamına gelen “topos” kelimesi “ou” ön ekini alarak “yer olmayan”, “hiçbir yer” veya “olmayan yer” anlamında kullanılmıştır (URL-1, 2014). Kelime ilk defa bu dönemde dile getirilmiş olmasına rağmen ütopya tarihi antik çağlara kadar uzanmaktadır.

Antik çağ ütopya anlamındaki eserlerin ilk üretildiği dönem olduğu varsayılmaktadır. Sümer ve Mısır kaynaklarında “adil toplum” özleminin yer aldığı kaynaklar bulunmaktadır (Yıldız, 2011). İdeal devletin nasıl olacağını tasvir edildiği Platon’un *Devlet*’i, Hesiodos’un insanların günlük hayatına dair öğütlerini içeren *İşler ve Günler*’i, toplum tasarıları sunan Aristoteles’in *Politika*’sı ve kendinden sonraki fantastik eser yazarlarını etkileyen Lukianos’un *Ütopyalarda Diyarına Yolculuk*’u bunlardan bazılarıdır (Ruhi, 2005; Şan, 2010).

Ortaçağ ütopyik eserlerinde ise bu dönemde var olan manastırlar ve buradaki keşişlerin okuma ve ibadete düşkünlüğü ile gündelik yaşamlarındaki organizasyon şekli etkili olmuştur. Ayrıca mimari anlamda da şehirleri kusursuzlaştırma isteği baskındır (Yıldız, 2011). Bu dönemde keşişlerin kontrolden çıkmasını resmeden *Cokaygne Ülkesi*; zulüm, acı, yokluk ve adaletsizliğin olmadığı zaman dilimini anlatan “*Binyılcılık ya da Altın Çağ (Millenarianism)*” bu dönemin öne çıkan eserlerdendir (Garret, 2004; Baş, 2007).

Modern çağ ütopyası ise dünyada yaşanan Rönesans, Reform, coğrafi keşifler gibi değişimlerden etkilenmiş; özellikle de keşif gezilerinin yansımaları bu dönem eserlerinde kendini göstermiştir. Hıristiyan dünyasındaki birliğin bozulması ile modern ütopyanın şekillenmesi de eş zamanlı olmuştur (Yıldız, 2011). Bu dönemde etkin olan eserler arasında dönemin İngiltere’inde yaşanan sorunları aşmak için daha adil ve eşitlikçi bir toplum tasarlayan More’un *Utopia*’sı (1516), Campenalla’nın düzenin katı ilkelerle sağlandığı toplum tasarısı *Güneş Ülkesi* (1602) yer almaktadır (Yücedağ, 2011). Ayrıca Andreae’nin etrafı tuğlalarla örülü bir çember ve bu çember içinde yollarla dörde ayrılan 4 kesitten oluşan kent tasviri *Christianaopolis*’i (1619) ve Bacon’un gelecekte ideal bir bilim ve teknoloji tasarımı sunan *Yeni Atlantis*’i (1624) de bu eserler arasındadır (Morrisson, 2013).

17. ve 18. yüzyılları içeren Aydınlanma Çağı’nda ise ütopyalarda etkin figür sosyalizm olmuştur. Bilime karşı iyi bir bakış açısı sergilenmesine rağmen bu dönemde bilime karşı tedirginliğin de arttığı görülmektedir. Bu dönemde özellikle 18. yüzyıl ütopyik eserlerde bir düşüşün olduğu görülmektedir (Yıldız, 2011).

19. yüzyıl ise ütopyik eserler açısından en etkin olunan dönem olduğu söylenebilir. Eşitlikçi toplumsal yapı, akla olan güven, bilim ve endüstrideki ilerlemeler eser-

leri de değiştirmeye başlamıştır. Bu dönemde Karl Marx'ın etkisi de oldukça fazladır (Yıldız, 2011). Dönemin belirgin eserleri arasında E. Bulwer Lytton'ın yer altında yaşayan ileri ırk Vrilya'yı anlatan *Gelecek İrk*'i (1871), S. Butler'ın yaşadığı Viktorya toplumunu eleştirmek amaçlı kurduğu hayali ülkede İngiltere'de yaşanan sorunları burada yaşanıyor gibi anlattığı *Erewhon*'u (1871), E. Bellamy'nin sanayi ütopyasını anlattığı *Geriye Bakış*'ı (1888) bulunmaktadır (Yılmaz, 2011; URL-2, 2013). Ayrıca T. Hertzka'nın kapitalizm ve sosyalizmin negatif etkilerini dışlayarak oluşturduğu yeni toplumsal modelini anlatan *Freeland*'i (1890) ve W. Morris'in işçi sınıfının devrimini anlattığı *Hiçbir yerden Haberler*'i bu dönemde üretilen diğer eserlerdendir (Morris ve Kross, 2004; Kıraç, 2011).

İlk olarak John Stuart Miller tarafından kullanılan distopya veya karşı/kara ütopyanın kendini gösterebilmesi 19. yüzyılda gerçekleşmiştir. Distopyanın kelime kökenleri “dys-” öneki ve “topia” kelimesinden oluşmaktadır (URL-3, 2014) Eserlerde iyilik, doğruluk, mutluluk gibi kavramların yerini temelini yaşadığı dönemden alan gerçekçi bir tedirginlik almıştır. Ütopya ile iç içe ancak onun fikirlerini eleştiren bir üslupla anlatılmaktadır. Bu sebeple de en genel eleştirisi ütopyanın gelecek kurgusu ile ilgilenirken günün koşullarını göz ardı ettiğine yöneliktir. Karşı ütopyacılar bilim, eşitlik ve akla inanmaktayken; onları kaygılandıran yaşanan ilerlemelerden daha çok bu gelişmelerin kullanılması ve uygulanmasına yönelik olmuştur. Distopyanın temelinde var olan konu eserin yaratıldığı zamanın gelişmelerinin getirdiği olumsuzluğun gelecekte neler getirebileceği düşüncesi olmuştur (Yıldız, 2011).

Distopyalarda kurgu hayalidir. Temalarda baskı, zorbalık, isyan, paranoya ve korku genellikle işlenen kavramlar olmuştur. Mekansal anlamda ise insanları küçülten peyzaj ve mimari ya da savaş, kirlilik, iklimsel değişiklikler gibi nedenler sonucu bozulmuş ortamlar kullanılmaktadır. Karanlık oda, yağmurlu asfalt, sembolik gölge, sis, vb. görsel unsurlar da sıklıkla işlenmektedir. Çevrenin distopya üzerindeki etkisi oldukça fazladır (Hacıhasanoğlu, 2012).

Distopyalar dokuz kategoride incelenmektedir (Hacıhasanoğlu, 2012): (1) Politik bir ideoloji kaynaklı Totaliter Distopya (2) Eski yasaları savunan Bürokratik Distopya (3) İleri teknolojinin varlığı, çevresel anlamda çöküşün yaşandığı, suçun kontrol edilemediğini anlatan Cyberpunk Distopya (4) İleri teknoloji, bilim kurgu ve siyah film karışımın tasviri Tech-noir Distopya (5) Diğer gezegenlerdeki yerleşmeler, yıldız savaşları gibi konuları işleyen Dünya dışı Distopya (6) Suç oranının yüksek, otoritelerin kontrolünü kaybettiği Suç Distopyaları (7) Nüfus artışı, yeryüzü kaynaklarının tükenmesi gibi konuları işleyen Kalabalık Distopya (8) Nükleer savaş, meteor, doğal afet gibi konuları işleyen Kıyamet-Felaket Distopya (9) Nükleer savaş, epidemiler sonrasını anlatan Kıyamet-Felaket Sonrası Distopyadır.

Distopya bir uyarı yapmak amacıyla toplumda ve mekanda yaşanan eğilim ve sorunları yansıtmaya çalışmaktadır. İnsanların teknolojinin esiri olacağı, makinelerin hayatları kontrol edecekleri ya da teknolojinin tek elde tutularak bir güç elde edebileceği ve bunun da toplum üzerinde bir baskı yaratacağına dair kaygıları bulunmaktadır (Harris, 2003).

Distopyanın karakteristik unsurları ise şunlardır (Mahida, 2011): (1) Sınıflar arasında kesin ve bozulmaz bir hiyerarşik kast sistemi vardır. (2) Eğitim sistemi ve propaganda bu sınıf sistemini korumaya yöneliktir. (3) Bireysellik yok olmuştur. (4) Dini inancın emirleri şeklinde sunulan sembollerin varlığı aynı zamanda hükümetin amaçlarını gizlemek içindir. (5) Devlet tarafından uygulanan sürekli bir gözetim vardır. (6) Arka planda çarpıcı sosyal değişimleri haklı çıkaran bir felaket senaryosu mevcuttur. (7) Toplumsal şüpheleri olan bir başkarakter bulunmaktadır (8) Teknoloji ileridir.

Bu unsurlar üretilen eserlerin hemen hepsinde farklı şekillerde de olsa yer almaktadır. Aralarından bir veya iki karakteristik unsur olabilecek en uç tasvirle eserlerde yer almaktadır. Distopik eserler arasında Yevgeny Zamyatin'in *Biz*'i (1920), Aldous Huxley'in *Cesur Yeni Dünya*'sı (1932) ve George Orwell'in *1984*'ü (1949) önemli bir yere sahiptir. Zamyatin'in *Biz* adlı eserinde tek devlet tarafından sürekli gözetim altında tutularak yönetilen bir kent anlatılmaktadır. İki Yüzyıllık Savaş sonrasında dünya şehirleri arasındaki bağlar kopmuş, yeşil duvar ile diğer kentlerden ayrılan kent tamamen camdan yapılmış bir mekana sahiptir. Yeşil duvarın ötesinde yalnızca vahşi doğa bulunmaktadır. Tek devletin mükemmelliği vurgulanırken hayal kurmak veya aşık olmak yasaklanmıştır. İnsanlar cam evlerde birbirine eş odalarda uyumakta, eş üniformalar giymektedirler. Yarı küre, küp gibi geometrik formda tasarlanan kamu binaları ile anıtsallık kazandırılmıştır. Öne çıkan bir diğer mekansal ayrıntı ise "İki Yüzyıllık Savaş"a direnerek varlığını korumuş bir eski toplu konut yapısı olan "Eski Ev"dir. Cam kullanımı sınırlı, duvarları renklidir ve bu da birey olmanın karşılığı olarak tasvir edilmiştir (Tekin, 2014).

Huxley'in *Cesur Yeni Dünya*'sı ise hastalığın, açlığın savaşların olmadığı, herkesin mutlu olduğu bir toplum tasviri yapmaktadır. Tam bir denetimden söz edilememesine karşın müdahaleci bir iktidar tutumu vardır. İnsanlar yapay yollarla üremekte ve modern bir kast sistemi oluşturmaktadırlar. Genel toplum yapısı şartlandırma sonucu robot gibi olsa da mutluluk yaygındır (Dora, 2012). Orwell'in *1984* adlı eseri ise 3 büyük devletten biri olan Okyanusya'da geçmektedir. Toplum iç parti, dış parti ve proletarya olmak üzere üçe ayrılmış; bunlardan iç parti ayrıcalıklı, dış parti sürekli denetim altında ve proletarya ise hizmet ve denetimden yoksun olarak tanımlanmıştır. Mekansal anlamda ise savaş sonrası kent görünümü değişikliklerin yapılmadığı soluk, harabe ve bakımsız olarak tasvir edilmiştir. Literatüre "Büyük Birader", "Düşünce Polisi" gibi yeni kavramlar kazandırmıştır.

SİNEMADA DİSTOPYA

Distopya kurgularında gelecek toplumsal ve mekansal referanslıdır. Modern dönem sonrası öne çıkan çevreyle ilgili ütopya, artan karamsarlık, fütüristik kurgu, kapalı ve yalıtılmış mekanlar, kolektif yaşam, teknoloji ütopyası bu dönemin eserlerinin sinemada yer bulması ile filmler üzerinde de etkisini sürdürmüştür. Süreçle beraber koşullar ve gelişmeler değiştikçe her dönemde geleceğe yönelik kaygılar da değişmektedir. Geçmişte nükleer saldırılar, kaos ve huzursuzluk, sınıfsal çatışmalar gelecek senaryolarında birer problem olarak algılanırken; günümüzde çevre kirlilikleri, kimliksizleşme, küresel ısınma, azalan kaynaklara erişim, doğal kaynakların tükenmesi konuları ağırlıklı olarak tehlike olarak görülmekte ve işlenmektedir. Bu iki dönemde de bilim ve teknolojiadaki gelişmelerin uygulanmasına yönelik kaygılar görülmektedir.

Sinemada kent temsilleri ilk olarak 1920’li yıllarda görülmektedir. Bu dönemde temsil edilen kentler modernist ve fütüristik bir kurguya sahiptir ve sonrasında ise kent sunumları sanal kentler şeklinde olmuştur. Savaş sonrası akımlarda Yona Friedman, Paul Moymont gibi tasarımcıların “mekansal kent” (spatial city), “hareketli kent” (mobile architecture), “yüzen kent” (floating city) gibi ütöpik kent kurguları tasarlanmaya başlamıştır (Tan, 2008). Modern kentleşmeden postmodern kentleşmeye geçiş süreci sinemada da kendini göstermiş; 1960’lı yıllardan itibaren ise kent temsilleri distöpik bir kurgu içerisinde ele alınmaya başlanmıştır. Özellikle 1960’lı yıllardan itibaren kaygıları niteleyecek kavramlar filmlerin giriş temasını oluşturmuştur. Distöpik filmlerde doğanın yok edilmesi “canavar”, teknolojiye duyulan şüphe “makine”, atom bombası veya biyolojik savaşa olan tepki “virüs felaketi”, aşırı nüfus artışı ve otoriter toplum yapısına duyulan endişe “kapalı toplum”, çevre dengesinin bozulması “böcek saldırısı”, kitle toplumunun eğlence endüstrisi “saldırgan eğlence”, insanlıktan uzak düşüldüğü kaygısı “istila” gibi olgularla yansıtılmıştır (Çalgıcı, 2013).

Gelecek kurgusu içerisinde P. Gough’un optik projeleri, A. Quarmby’in yüzen şehirleri, M. Cotti’nin şehir ağacı konutları, C. Shaw’ın aerodinamik evleri, R. Schmel’in canlılar için ölü ütöpik şehirleri gibi çalışmalar yapılmıştır. Bunun dışında mountain city, archigram projeleri ve topografik şehirler gibi denemeler de göze çarpmaktadır (URL-4, 2014).

1970’li yıllarda algı ve imaj çalışmaları uygulanmakta modernizmin eleştirisi ve değerlendirmesi yapılmaktadır. Çevreye duyarlılık ve sağlıklı bir toplum tasarısı gündemdedir. 1980’li yıllar kent dışı alanlar, kentlerin işleyişine yönelik problem çözülüşü, sosyal yapı tasarımı planlamanın gündeminde olan konulardır. Terör saldırıları bu dönemin öne çıkan gündemini oluşturmaktadır. 1990’lı yıllar planlamada kentlerin büyümesi ve yayılması ile ilgili problemlerin yaşandığı, ekolojik denge ve sürdürülebilirlik çalışmalarının yapıldığı bir dönemdir. Bu arada ilk

koyun kopyalanmış, küresel ısınmaya karşı ilk defa önlemler alınmaya başlanmıştır. Siberpunkın sinemada görülmesi de bu yıllardan günümüze kadar devam etmiştir. Gökdelenler, bol ışıklı reklam panoları, birçok fonksiyonu barındıran, gösterişli şirket binaları ve uydularla kaplı çoğu zaman karanlık veya doğal olmayan renklere bürünmüş gökyüzü tasvirleri yapılmıştır. Doğal olanın simülasyonlarla sağlandığı cam-metal kent yaşamı da vurgulanmaktadır (Demirci, 2008). Ayrıca kıyamet senaryolarında yapılan vurgulara bakıldığında küresel ısınma, ileri derecede teknoloji, toplum yapısında bireylerin yabancılaşması, azalan kaynaklar, artan nüfus, vb. günümüz sinemasında sıklıkla ele alınan kaygılardan bazılarıdır.

Çalışmada bu ve benzeri kaygılar on bir adet distopik film üzerinden anlatılmaktadır. Bunu yaparken her filmin üretildiği dönem ve o dönemin kaygıları, buna bağlı olarak geleceğe yönelik kaygısının ne olduğu mekansal ve toplumsal yapı ile ilişkilendirilerek sunulmuştur.

1927 yılında çekilen *Metropolis* filmi kendi döneminin popüler konuları olan kapitalizm ve sanayileşme konularını işlemektedir. Filmde gelecek kaygısı işçiler ve kapitalist yöneticiler arasındaki sınıf ayrımının keskinleşmesi, üretim ve teknolojinin insani değerlerin üstüne çıkmasıdır. Filmde, yöneticiler ile işçiler olmak üzere iki toplumsal sınıf ve iki farklı mekan kurgusu bulunmaktadır. Bu mekanlardan ilki “İşçiler Şehri” olarak adlandırılan güneş görmeyen yeraltı şehridir. İşçiler Şehri’ne ulaşım asansörlerle sağlanmakta ve şehir donuk, yüksek, monoton yapılardan oluşmaktadır. Sanayi Devrimi’nin etkilerinin yansıtıldığı filmde, hissizleştirilmiş ve makineleştirilmiş işçiler üretimin sürekliliğinden sorumludurlar (Polat, 2012). Yöneticilerin yaşadığı yeryüzü şehrinde ise, gökdelenler, gelişmiş otoyollar ve trafik sıkışıklığı, farklı kotlarda raylı sistemler ve uçan araçlar genel görünümü oluşturmaktadır. Bunlara ek olarak, derslikler, amfiler, stadyum, eğlence mekanları, “Sonsuz Bahçeler”, “Evlad Kulübü” gibi yer altı şehrinde bulunmayan konfor ve çeşitlilikte fonksiyonlar bulunmaktadır. Ayrıca filmde kent teknolojinin eseri olan “makine” estetik bir nesne olarak ele alınmakta ve onu yüceltmekte; dış cephe ise “makine” estetiğinin metalik ışıltısını yansıtmak amacıyla gümüş esaslı malzemelerle kaplanmıştır (Yüksekli, 2013). Totaliter iktidar, gözetleme ve denetleme temalarının da yer aldığı filmde, baş yöneticinin ofisi geniş penceresinden tüm kenti görebilmektedir. Kentin en yüksek yapısı Yeni Babil Kulesi’dir. Filmde, “Sonsuz Bahçeler” ile yeryüzü cenneti varsayılan Babil’in Asma Bahçeleri’ne, Yeni Babil Kulesi ile çok dillilik, çok kültürlülük ve tanrıya başkaldırışın simgesi olan Babil Kulesi’ne mekan araç kullanılarak atıfta bulunmaktadır (Polat, 2012). Bu özelliği ile film, ütopya ve distopya kavramlarının birliktelik içinde oluşunu göstermektedir (Lang, 1927).

Kısa hikaye olarak 1939’da, roman olarak ise 1950 yılında yazılan ve 2004 yılında film olarak çekilen *I, Robot* (Ben, Robot) filmi teknolojinin kontrolden çıkması kaygısı üzerine kurgulanmıştır. 2035 yılının tasvir edildiği filmde gökdelenler ve

gelişmiş ulaşım sistemleri ön plandadır. Ulaşıma dikey çözümler getirilmesinin yanı sıra kontrollü ve korunaklı yollar, otomatik çalışan araçlar ve otoparkların olması, köprüler gibi eski ulaşım yollarını kullanım dışı bırakmıştır. Cam ve metal malzemelerin sıkça kullanıldığı sıradanlaşan gökdelenler arasında en yükseği USR (US Robotics) isimli robot üretim binasıdır. Kentteki en yüksek binanın robot üretim binasının olması, teknolojinin toplum yaşamında en baskın ve hakim güç olduğunu simgelemektedir. Nitekim robotlar günlük yaşamın her alanında hizmetkar olarak insanların yanında yer almakta, ancak insanların robotlar üzerindeki hakimiyetini sağlamak adına robot kuralları bulunmaktadır. Fakat son sürüm robot serisinin “Robotlar insanoğlunun zarar görmesine izin veremez.” kuralını, insanların birbirlerini yok etmesinden yola çıkarak, insanları korumak için bazı insanlar ölmeli şeklinde farklı yorumlaması sonucu robotlar kontrolden çıkmakta ve kentte kaos ortamı oluşmaktadır (Proyas, 2004).

1949 yılında George Orwell tarafından yazılan ve gelecek olarak tasvir edilen yıl olan 1984 yılında sinemaya aktarılan *1984* adlı eser savaş sonrası totaliter rejim baskısının insanları kontrol altına alması kaygısı üzerine kuruludur. Filmde kent mekanı savaştan kalma tahrip görmüş bir çevreden oluşmaktadır. Çevre kirliliğinin hakim olduğu ve fare simgesinin sıkça kullanıldığı mekan Sanayi Devrimi dönemi İngiltere’si çağrışımı yapmaktadır. Toplum kurgusunun çok güçlü ve katı yaratıldığı eserde, parti yöneticileri, parti üyeleri ve proletarya olmak üzere üç sınıf bulunmaktadır. Filmde toplumun geri kalanının parti yöneticileri tarafından televizör cihazları ile sürekli gözaltında tutulduğu, düşünce suçunun büyük cezalarla yargılandığı, sınıfsal ayrımın yüksek ve faşizmin baskın olduğu karamsar bir toplum düzeni anlatılmaktadır. Özel üretim ve serbest piyasanın olmadığı, tek parti ve tekelliliğin bulunduğu düzende, denetim ve gözetim dış mekanda gözetleyen büyük ekranlar, panzerler ve helikopterlerin varlığı gibi, iç mekanlarda televizörler ve perdelerin kullanılmaması dolayısıyla da mahremiyetin olmaması gibi detaylarla vurgulanmaktadır. Düşünce suçunu azaltmak ve bilinci daraltmak adına dil daraltılmakta, hafızalar yıkanmakta, suçlular televizörde afişe edilmekte ve “suçlarını” baskı ile deklare etmekte; algı yönetimi amaçlı televizörde sık sık asılsız zafer haberleri yayınlanmakta, ortak düşman yaratılarak toplumda bağlılık yaratılmakta; yaşam biçimini standardize etme amaçlı televizörden günlük hayata ilişkin direktifler verilmekte, giyim kuşam sınırlandırılmakta, cinsel ilişki yasaklanmaktadır. Böylece özel hayat ve bireysellik yok edilmekte, sadece partiye duyulan sevgi ve sadakat yaşatılmaktadır. Fakat özgürlükler sınıfsal ayrımına göre çeşitlenmektedir. Örneğin, kaynakların sınırlı olduğu ve suni temel besinlerin kota ile dağıtıldığı toplumda parti yöneticileri doğal besinler alabilmekte, partililer cinsel ilişki yaşayabilmekte, televizörleri kapatabilmektedir, proletarya ise izlenmemekte, denetlenmemekte ve hizmet görmemektedir. Sınıfsal ayrışma, mekansal ayrışmaya da yansımış durumdadır. Proletarya bölgesinde televizör yoktur, fuhuş,

DİSTOPİK FİLMLERİN MEKAN VE TOPLUMSAL YAPI BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

kirlilik ve suç en üst düzeydedir. Doğal yaşamı alanı olan ve doğası korunmuş olan Eski Londra'ya vize ile giriş yapılabilmektedir (Radford, 1984).

1997 yapımı *The Fifth Element* (Beşinci Element) filmi mekan sıkıntısı kaygısını ele almaktadır. 2214 yılının anlatıldığı filmde, yeryüzü mekan olarak sınırlarını tüketmiş, karanlık ve sis altında kalmıştır. Aydınlık gökyüzü farklı katmanlarda etkin olarak kullanılmaktadır. Yüksek binalar, dikeyde hareket eden raylı sistemler, uçan otomobiller, uçan seyyar büfeler gökyüzü kentinde hiyerarşik bir düzende tasarlanmaktadır. Mekan sıkıntısı konutlarda da göze çarpmaktadır. Çok amaçlı mobilyaların bulunduğu sınırlı metrekarelere sahip akıllı daireler mekan kurgusunda yer almaktadır. Bununla beraber, başka gezegenlerde hayatlar yaratılmıştır. Mükemmel yer arayışının vurgulandığı Cennet isimli tatil mekanı farklı bir gezegende bir gemi içerisinde tasarlanmıştır ve bu gemide Dünya'daki eski bir opera binasının replikası gibi geçmişe öykünen mekanlar oluşturulmuştur. Filmde, ayrıca Cennet gemisinde tatil hakkı kazananların gösterildiği programlar ile televizyon bağımlılığı ve röntgencilik eleştirilmiştir (Besson, 1997).

Ütopya eleştirisi olan ve 1998 yılı yapımı *Pleasantville* (Yaşamın Renkleri) filmi kusursuz yaşamların vaat edildiği izole çevreleri konu almaktadır. Film korunaklı siteleri eleştirmesinin yanı sıra faşizm ve tektipleşme kaygısı üzerine kurgulanmıştır. Filmde iki farklı uzam ve zaman yer almaktadır. Kendi döneminin gerçek dünyasının gösterildiği ilk bölümde okullarda derslerde ozon tabakasının delinmesi, kıtlık, küresel ısınma gibi felaket senaryolarından bahsedilmektedir. Bu yönü ile doğal felaketlere ve kaynakların tükenmesine dikkat çeken film, televizyon dizilerine bağımlılığı da el almaktadır. Sorunlu dünyanın aksine, 1958 yılı "eski güzel günlere dönüş" temalı Pleasantville dizisi mükemmel hayatları konu almaktadır. Dizinin kurgusunda, kurallar doğrultusunda toplum ve mekanın düzeni sağlanmıştır. New Urbanism akımından esinlenen, bahçeli Victoria tarzı konutların olduğu steril ve düzenli bir mekan yaratılmıştır ve Pleasantville' kasabasının dışarısı yoktur. Mükemmeliyetçilik dengeli beslenme, spor, huzurlu ev gibi unsurlarla yaşam biçimine yansıtılmıştır, hava hep güneşlidir, yangın, tuvalet, mutsuzluk, hayal kırıklığı gibi negatif olgular yoktur. Fakat düzen ve kurallar dayatma boyutundadır ve farklılıklara yer verilmemektedir. Örneğin renkler yoktur, kitapların içleri boştur, resim yoktur, müzik sınırlıdır, cinsellik yoktur, duygular stabilize edilir. Kurguda renkler duyguları ifade etmektedir ve insanlar da siyah beyazdır. Birtakım alışkanlıklar değişimi sürecinde kuralların dışına çıkanlar renklenmektedir. Mükemmeliyetçilik çizgisinin dışına çıkmak, kaos yaratmaktadır ve bu nedenle renklenenler toplum tarafından dışlanmaktadır. Renklilerin buldukları Aşıklar Tepesi, kütüphane ve kafe gibi mekanlar toplum tarafından hedef alınmakta, renkliler birtakım mekanlara alınmamaktadır (Ross, 1998).

Milenyum çağının yaklaşmasıyla gündeme gelen makinaların ve yapay zekanın egemenliği kaygısı 1999 yılında vizyona giren *The Matrix* (Matrix) filminde vur-

gulanmaktadır. Bu filmde de iki farklı uzam ve zaman yer almaktadır. İlki 1999 yılı dünyasını anlatan ve yapay zeka tarafından tasarlanmış simülasyon dünyası, ikincisi ise filmdeki gerçek zaman 2199 yılını konu alan insan - makina savaşı ile tahrip olan dünyadır. Savaş sırasında gökyüzü makinelerin enerjisini kesmek amacıyla insanlar tarafından yakılmıştır. Buna rağmen insan - makina savaşında, makinalar egemen duruma gelmiştir. Yapay zeka, insanların bilinçleri ile oynayarak tasarladıkları Matrix simülasyon dünyasında onlara yaşama hissi yaratmakta ve bu doğmamış insanların enerjilerini almaktadırlar. Matrix, bilgisayar tabanlı bir hayal dünyasıdır ve mekan üzerinden toplumun işlerliğini sağlayarak kontrol etmektedir. Karanlık ve tahrip olmuş 2199 dünyasında ise tek insan şehri yerin merkezine yakın ve sıcak olan Zion şehridir. Direnişçilerin yaşadığı Zion'da kaynaklar tükenmiştir, yoksulluk hakimdir ve makinelerin saldırısına karşı güvenlik tehdidi bulunmaktadır. Dini metinlerde Zion şehriden "Tanrının Kalesi" olarak kurulacak son şehir, Tanrı'nın İsrailoğulları'na vaat ettiği cennet şehir, özgür, ütopyik topraklar olan hayali bir cennet gibi tasvirlerle sıklıkla bahsedilmektedir (Güneş, 2010). Bu açıdan, filmde mekan kullanılarak göndermeler yapılmıştır (Wachowski ve Wachowski, 1999).

2002 yılına ait *Equilibrium* (İsyan) filmi totaliter rejimin yarattığı kontrol ve hissizleşme kaygılarını ele almaktadır. Bu filmde de Metropolis'te olduğu gibi mekan ve toplum yapısında ikililik mevcuttur. Libria kenti düzene uyanların yaşadığı yer iken; yeraltı direnişçilerin yaşadığı mekandır. Filmde, 21. yüzyılda Üçüncü Dünya Savaşı sonrası savaşı engellemek adına yeni bir düzenin oluşturulduğu toplumsal bir yapı yaratılmıştır. Bu düzende, insanların barışı sağlayamayacakları gerçeği kabul edilmiş, savaşları önlemek için en kötülerini yok eden bir Yeni Güvenlik Kuvveti kurulmuş, insanlara prozium adlı madde kullanarak hissizleşmeleri dayatılmıştır. Toplumda Yeni Güvenlik Kuvveti ve dövüş teknikleri ön plandadır, aşk, sevgi, nefret, acı, kıskançlık, acıma, estetik vb. hisleri yok eden prozium maddesinin insanları mükemmelleştirdiğine inanılmaktadır, hissetme suçunun cezası ise idamdır. Standartlaşma ve yüzeyselleşme ile gerek mekansal gerekse bireysel ve toplumsal kimliklerin yok edilmesinin esas olduğu düzende sanat yasaktır, sanat eserleri bulunup yakılmaktadır, giyim kuşam, otomobiller, binalar başta olmak üzere tüm çevre donuk ve kasvetli renklerden oluşmaktadır, tek tiptir. Peder olarak anılan yönetici, 1984 filminde olduğu gibi şehirdeki büyük ekranlarda belirmekte ve kontrolü sağlamaktadır. Peder, ölmüş olmasına rağmen iktidar tarafından hala yaşyormuş hissi yaratılarak algı yönetimi sağlanmakta ve düzen korunmaktadır. Bunlara ek olarak, ekranlarda sık sık tarihteki savaşlar anlatılmaktadır. Kentte kusursuzluk, denge ve katı düzeni temsil eden simetrisinin hakim olduğu görülmektedir. Gökdelenlerin arasında iktidarın binası olan Equilibrium binası en büyük hacimli binadır ve toplumdaki egemen gücün politika kaynaklı olduğunu vurgulamaktadır. Prozium kullanmayarak düzene direnen hissetme suçluları, yer altı

DİSTOPIK FİLMLERİN MEKAN VE TOPLUMSAL YAPI BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

kentinde gizlenmekte ve yaşamaktadır. Yer altı düzenin yasakladığı müzik, resim, şiir vb. sanat eserlerinin ve estetik algı ile oluşturulmuş objelerin toplandığı, gizlendiği yerdir (Wimmer, 2002).

2011 yapımı *Hell* (Cehennem), küresel ısınma ve kaynakların tükenmesi kaygılarını taşımaktadır. 2016 yılını projekte eden filmde, atmosfer delinmiştir, sıcaklığın artması sonucu su ve besin kaynakları tükenmiştir, nüfus ve doğurganlık çok azalmış, dolayısıyla mekanlar işlerliğini ve kullanımını yitirmiştir. Hasat alınamamaktadır, tarımsal üretim yoktur ve teknoloji yok olmuştur. Toplumsal düzen çökmüştür, su ve besin arayışı ile hayatta kalmak esastır. Daha güçlü mücadele verebilmek adına küçük komünler oluşturarak hayatta kalma çabası veren gruplar doğurganlık ya da besin sağlamak amaçlı diğer insanları kaçırmaktadırlar. Toplumun yok olduğu bu kurguda, toplum kurma çabası içinde olan gruplar birbirlerine bağlılığı artırmak amaçlı dine sığınmaktadır. Para ve değerli eşyalar değerini kaybetmiş; değiş-tokuş usulünün paranın yerine geçmeye başladığı düzende su başta olmak üzere doğal kaynaklar en değerli ölçütler olmuştur. Su kaynakları yok olmuştur, su ancak kaya diplerinden biriktirilerek elde edilmektedir ve Güneş fırtınaları nedeniyle su arayışı güçleşmektedir. Doğa ile mücadelenin hakim olduğu filmde, mekan oluşumunun yokluğu hiçlik hissini ve yok olma kaygısını vermektedir (Fehlbaum, 2011).

Küreselleşme ve kapitalizm kaygılarının işlendiği 2011 yapımı *In Time* (Zamana Karşı) filminde sınıfsal ayrışmanın mekana yansımaları ön plandadır. Ölümsüzlüğün keşfedildiği, 25 yaşından sonra yaşlanmanın durduğu bir gelecekte para birimi zaman olmuştur. Para/zamanın her bireyde bir kol saati olarak belirdiği kurguda para ömür biçmekte ve hayatla eş değer olmaktadır. Bu bakımdan, gelir grupları arasında katı sınırlar bulunmakta ve bu sınırlar şehirde güvenli geçişi olan zonlar (zaman dilimleri) olarak görülmektedir. Lüks, konfor ve şıklığın olduğu bakımlı çevreler, steril mekanlar, parklar, gökdelenler, oteller, casinolar ve görkemli yapılarıyla iç zon en varlıklıların yaşadığı yer iken, bakımsız yapılaşmış çevresi, sanayi alanları ve atıl alanlarıyla dış zon en yoksulların yaşadığı bölgedir. Dış zonda fuhuş ve suç oranı yüksektir, zamanı fazla olan öldürülmektedir ve hırsızlık cinayete eş değerdir. Zonlar arası geçişlerde ücretlendirme bulunmaktadır. Örneğin on üç zon/zaman dilimini geçmek bir yıl olarak ücretlendirilmektedir. Ölümsüzlüğün olduğu bir ortamda kaynak sıkıntısına çözüm, gücünün yani varlığının hayatta kalması Darwin kapitalizmi ile sağlanmaktadır. Herkes sonsuza kadar yaşayamayacağı için, saatlerle ömür biçilmekte, gettolarda vergiler ve zamlar nedensiz artırılmaktadır. Filmde yaşanan mekan toplumsal alışkanlıklara yön vermektedir. Örneğin dış zondan gelenler (zamanı dar olanlar) hızlı yemek yemekte, koşmakta ve hızlı hareket etmekte iken; iç zondakiler ölümsüzlüklerini yitirmemek için kazalardan sakınmakta, çok dikkatli ve yavaş yaşamaktadırlar (Niccol, 2011).

2012 yılı yapımı *The Hunger Games* (Açlık Oyunları) filmi, faşizm, kaynakların tükenmesi ve televizyon programları çılgınlığı kaygılarını içermektedir. Bu filmde de, toplumsal ve mekansal ayrışma keskin sınırlarla belirtilmiştir. Capitol ve on iki mntıkadan oluşan kent yapısında, mntıklar savaş yıllarında devlete sırtını dönen ve ihanetle suçlanan toplumsal sınıfın yaşadığı bölgelerdir. Sınırlarla çevrili olan mntıklarda doğa ile iç içe kırsal yaşam hakimdir ve teknoloji yoktur. Capitol’de yaşayanlar tarafından yönetilen ve kontrol edilen mntıklar kırsal yaşam alanı olmasına rağmen doğal besinler yoktur ve yoksulluk hakimdir. Teknolojinin gelişmiş olduğu, doğal besinlerin tüketildiği Capitol’de zenginlik hakimdir. Arena gibi büyük simgesel yapılar bulunmaktadır, iç mekanlarda modern tasarımlar ve neon renkler hakimdir, moda fütüristik farklı bir tarz sergilemektedir. Capitol’de bir televizyon programı olarak yayımlanan, mntıkların her birinden bedel ödeme amaçlı bir kız ve bir erkeğin hayatta kalmak üzere ölüm kalım mücadelesi verdiği açlık oyunu toplumu kontrol amacı gütmektedir. Bir yandan korku yaratılarak kontrol sağlanmakta, bir yandan da hayatta kalma ve mntıkaya bir yıllık besin sağlama umudu verilerek sistem sağlamlaştırılmakta, kontrol ve düzen daim ettirilmektedir. Oyunun yer aldığı mekan yapay olmakla beraber, ileri teknoloji sayesinde iklim dahil olmak üzere mekanda değişiklikler anında yaratılabilmekte ve kontrol edilmektedir (Ross, 2012).

Bilimin kontrolden çıkması ve küresel ısınma kaygılarını taşıyan *Snowpiercer* (Kar Küreyici) filmi 2013 yılında çekilmiştir. Filmin kurgusunda, 2014 yılında küresel ısınmaya karşı önlem amaçlı üretilen yapay soğutucu gazın aşırı yayılımı sonucu dünya donmaktadır. Hayatta kalan sınırlı sayıda insan bir trenin içerisinde yaşamını devam ettirmekte ve tren sürekli olarak dünyanın çevresinde hareket etmektedir. Kentlerin buz tuttuğu filmde toplumsal ve mekansal yapı trenin içerisinde oluşturulmaktadır ve diğer distopik filmlerde olduğu gibi çok keskindir. Alt gelir grubu, pencerelerin olmadığı, dış dünyanın görülemediği, kirlilik, yoksulluk, karanlık, korku, işkence, cezalandırma ve sıkı denetimin hakim olduğu arka vagonlarda yaşamakta; üst gelir grubu ise okul, eğlence mekanı, suni oluşturulmuş “doğal yaşam alanları” gibi çeşitli fonksiyonların bulunduğu ön vagonlarda yaşamaktadır. Kaynakların sınırlı olması nedeniyle, trende sürdürülebilirlik ve ekosistem dengesi *In Time* (Zamana Karşı) filminde olduğu gibi Darwin kapitalizminin doğal seleksiyonu ile sağlanmakta, bu amaçla arka vagonlarda algı yönetimi ile ölümlere mahal verecek isyanlar ve olaylar çıkartılmaktadır. Arka vagonda yaşayan sınıftan tamamı ile vazgeçilmeme nedeni ise, trenin ilerlemesini sağlayan iş gücünün kullanılmasıdır. En ön vagon, yönetici ve trenin tasarımcısı Wilford’un bulunduğu Kutsal Lokomotif’tir. Toplumda Wilford’un kontrole dayalı yönetimi ön plandadır. Tarih yok edilmiş, Wilford’dan önce ve Wilford’dan sonra olarak ikiye ayrılmıştır, üst sınıfın kontrolü ve yönetimi için Wilford’u yüceltici kurgulanmış tarihi bilgiler aktarılmakta, sloganlarla akıllarda yer ettirilmektedir (Bong, 2013).

TOPLUMSAL YAPI VE MEKAN

Distopik filmlerde insanların hayatta kalmaya çalıştığı, totaliter kesimin kitleleri teknoloji ve sürekli gözetleme ile kontrol ettiği, makinelerin insanoğlu üzerinde kontrolü ele aldığı, bireysel özgürlüklerin kaybedildiği ve insan iletişiminin azaltıldığı bir toplum anlatılmaktadır. Toplumdan yabancılaşma, manevi ve ahlaki değerlerin kaybı ve medeniyetin yok olması geleceğe yönelik tekrarlayan konu başlıklarıdır. Genel tema, örnek bir kahramanın yükselişini içermektedir ve sosyal kontrol teknolojinin gücü ile sağlanmaktadır (Suljic ve Öztürk, 2013).

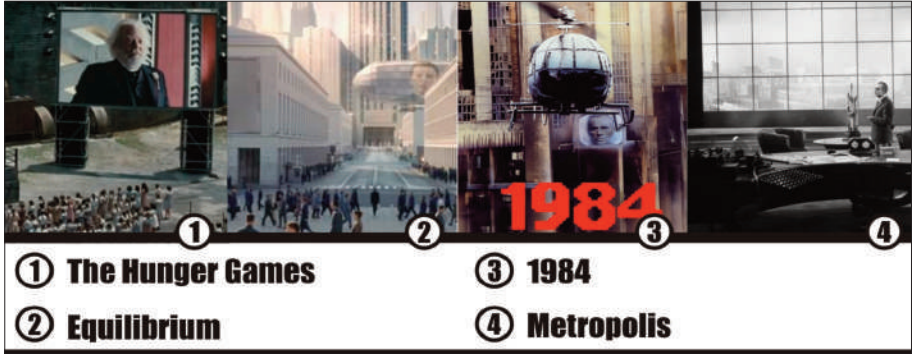
Mekanlar sinemada senaryoyu izleyiciye daha iyi ifade edebilmenin bir aracı olarak kullanılmaktadır. İçeriğinde kaygıları ve endişeleri ifade etme, korkutma, gelecekte doğacak sorunlara karşı insanlığı uyarma kaygısı taşıyan distopik filmler korku, fikir, düşünce ve hayallerini sanal mekanlar üzerinden anlatılmaktadır. Bunu yaparken kentlerin ve toplumsal yapının nereye gideceğini; insanlara gelecekte sunulacak yaşam biçimlerinin nasıl olabileceğini yine mekanı kullanarak sorgulamaktadır. Bu sebeplerden ötürü çalışmada ele alınan filmler yönetim, sınıf ayrımı, çevre ve teknoloji alt başlıkları ile mekansal kurguda anlatılmıştır. Her film bu çerçevede bir ve beş arasında bir skalada değerlendirilmiş ve hangi dönemlerde hangi konuların ağırlıklı olarak işlendiği dolayısıyla hangi kaygıların fazla olduğu ortaya konmuştur.

	YÖNETİM	SINIF AYRIMI	ÇEVRE	TEKNOLOJİ
Metropolis	●●●○○	●●●●●	●○○○○	●●●●●
I. Robot	●○○○○	●○○○○	○○○○○	●●●●●
1984	●●●●●	●●●●●	●○○○○	●○○○○
The Fifth Element	●○○○○	○○○○○	●●●●●	●●●●●
Pleasantville	●●●○○	●●●●○	●●○○○	●●●○○
The Matrix	○○○○○	○○○○○	●●●●○	●●●●●
Equilibrium	●●●●●	●●●○○	○○○○○	●○○○○
Hell	●●●○○	○○○○○	●●●●○	●●●○○
In Time	●●●○○	●●●●●	●●●○○	●●●●●
The Hunger Games	●●●○○	●●●●●	●●●●○	●●●○○
Snowpiercer	●●●●●	●●●●●	●●●●○	●●●○○

Filmlerin yönetim, sınıf ayrımı, çevre ve teknoloji bağlamında incelenmesi

Yönetim ve Mekan

Birtakım distopyaların anlattığı yönetim mekanizmaları özellikle kendi dönemlerinde ortaya çıkan bir kaos sonrası başa gelmiş, katı disiplinlere sahip bir iktidarın elinde bulunmaktadır. Bir savaş veya felaket sonrasında insanlığın kurtarıcısı olarak iktidar bir süre sonra bilgi ve teknolojiyi tek elde toplayarak insanlık üzerinde izinsiz ve engelsiz bir güç kurmaya başlamıştır. Bunu yaparken düşünme ve konuşma haklarındaki sınırlamalar, sürekli bir gözetim ve denetim, mahremiyete yönelik getirdiği sınırlamalar ile insanların gündelik yaşamlarındaki kararları üzerinde seçimlerini etkilemek gibi uygulamalarla baskıyı daha da güçlendirmişlerdir. Eğitimle düzenin amacına uygun kişiler yetiştirilmeye çalışılmaktadır. Tabloda da görüldüğü üzere “yönetim” distopik filmlerin her dönemde az ya da çok vurgulandığı ve görüldüğü bir kavramdır. Distopyanın toplum kaygısı düşünüldüğü zaman bu durum çok da şaşırtıcı olmamaktadır.

Yönetim ve Mekan

1984’de tek parti tarafından yapılan gözetim televizörler aracılığıyla yapılmakta; mahremiyetin olmadığı konutlarda ise denetim gizli kameralar, yapılar arası gezen helikopter veya panzerlerle yapılmaktadır. Yönetimin halk üzerindeki algı yönetimi kenti harabe ve soluk bırakarak bir karamsarlığa itme yoluyla olmaktadır. *Equilibrium*’da ise yönetim diğer distopik filmlerde olduğu gibi kent içindeki en yüksek yapıda bulunmaktadır. Mekanlar, katı düzeni temsil edecek biçimde simetrik kurgulanmıştır ve estetik kavramlara yer yoktur. *Snowpiercer*’de ise mekan trenin kendisidir ve mekanın kurucusu ilahlaştırılmış yönetici trenin ön vagonunda bulunmaktadır. Yönetim tarafından tarih baştan yazılmaktadır.

Sınıf Ayrımı ve Mekan

Sınıfsal ayrım distopik sinemada sıklıkla vurgulanan bir konudur. En üst sınıf toplumu baskı altına alan ve insancıl pek çok ayrıcalığa sahip olan devlet, çok uluslu

DİSTOPİK FİLMLERİN MEKAN VE TOPLUMSAL YAPI BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

ve teknoloji/bilgi üreten şirketler olarak tasvir edilmektedir. Alt sınıf ise distopik temaya göre yüksek suç oranına sahip, bilinç yoksunu işçi veya denetimsiz yoksul halk olarak anlatılmaktadır. Buna rağmen film kurgusundaki başkahramanlar yaşadıkları toplumsal yapının sorunlu hallerinin farkına vararak bu sınıftan çıkmaktadırlar. Bu sorgulama ise sisteme yabancılaşmaları sonucu kitlesel bir devrim yaparak değişime sebep olmak veya bunu yapmaya çalışırken ölmek üzere olmaktadır. Farklı olanın veya “ideal” olarak tariflenenin dışına çıkanlar bazen yönetimce bazen diğer insanlarca yargılanmakta ve dışlanmaktadır. İncelenen filmlerin bir kısmında bu ayrım yüksek oranda işlenmiş, bir kısmında ise hiç işlenmemiştir. Fakat son dönemlerde çekilen filmlerde yönetim, çevre sorunları ve ilerleyen teknoloji sınıf ayrımından bağımsız olarak kurgulanmamıştır.

Sınıf Ayrımı ve Mekan

Metropolis filminde sınıf ayrımı çok keskin bir mekansal temsiliyetle sunulmuştur. Alt tabaka kasvetli, karanlık yeraltı kentlerinde yaşarken üst tabaka yeryüzünün üstünde insancıl koşullarda yaşamaktadır. Dikey bir kentleşmenin görüldüğü kurguda asansör bu iki sınıfın arasındaki tek ulaşım olarak tasvir edilmiş ve sınıflar arası geçişin keskinliği mekan tasvirleri ile vurgulanmıştır. 1984'te kent hem mekansal hem de toplumsal olarak üç sınıfa ayrılmıştır ve her sınıf kendi toplumsal rolünü kabullenmiştir. Ayrıca üst sınıflara Eski Londra'ya erişme vizesi gibi mekansal ayrıcalıklar da sunulmaktadır. *Pleasantville*'de birlikteliği güçlendirici izole tek mekan kurgusu ve olması gerekenden farklı olarak renklenmiş insanlar ve bu insanlara karşı kentin gösterdiği direnç ortak kullanım mekanları kurgusu ile ifade edilmiştir. *In Time*'de kent zonlara bölünmüştür ve bunlar arasındaki geçiş olmayacak kadar azdır. Kişisel haklar iç bölgeden dış çeperlere gittikçe azalmaktadır. Benzer bir bölgeleme *Açlık Oyunları* filminde görülmektedir. Mekan farklı özellik ve göreve sahip 13 mıntukadan oluşmaktadır. *Snowpiercer* filminde ise en alt tabaka penceresiz bir mekanda yaşarken ön vagonlara doğru yani üst sınıfın yaşadığı mekana doğru konfor ve ayrıcalıklar artmaktadır.

Çevre ve Mekan

Çevre ile ilgili konular da son dönem distopyalarının vazgeçemediği bir diğer unsurdur. Bir ayrıcalık olarak doğal kaynaklar her dönem filmlerde vurgulanmasa da son dönemin en büyük kaygılarından biri olan doğal kaynakların bitmesi ve küresel ısınma ile ilgili felaketler filmlerde işlenen çevre temaları olmaya başlamıştır. Doğal yaşamdan kopuş, doğal çevrenin işgali ve yok edilmesi geleceğe yönelik bir korku yaratma senaryolarda işlenmekte; doğaya yakın olmanın verdiği cazibe ise üst sınıfa sunulan bir ayrıcalık olmaktadır. Tabloya bakıldığında da bu durum çok net bir şekilde görülmektedir. İlk dönemde sadece estetik açıdan doğa önemliken son dönemde endişelenilmesi gereken bir tema olarak bazen merkezde bazense arka planda kurgulanmıştır.

Çevre ve Mekan

Beşinci Element filmde yeryüzünün tahrip edilmesi sonucu karanlık ve sis altında olan kentin üst katmanlarına kurulan yeni bir kent tasarımı vardır. Ayrıca dünyadaki kaynakların tükenmişliği sonucu doğaya özlem başka gezegenlerde kurgulanan mekanlarda sunulmuştur. *Cehennem* filmi aşırı ısınma ve ozon tabakasının delinmesi halinde yeryüzünün görünümünü tasvir etmektedir. Toplum yapısının çökmesi mekansız bir dünya ortaya çıkarmıştır. *Açlık Oyunları*'nda ise teknolojinin yardımıyla üretilen yapay çevreler görülmektedir. Doğala sahip olmanın bir ayrıcalık olarak ifade edildiği filmde muntıkalar soluk iken Capitol mekansal ve toplumsal bir renkliliğe sahiptir. *Snowpiercer* filmi doğaya müdahalenin sonuçlarını izleyiciye sunarken dünyada yaşamsal göstergelerin olmadığı ve yaşanabilecek tek mekanın sürekli hareket eden bir tren olduğunu kurgulamıştır. Bir buzul çağının tasvirinin yapıldığı filmde doğaya yine bir ayrıcalık olarak belirtilmiş, doğaya özlem vurgulanmış ve bazı vagonlar doğal yaşam sunumlarına ayrılmıştır.

DİSTOPİK FİLMLERİN MEKAN VE TOPLUMSAL YAPI BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Teknoloji ve Mekan

Ütopik ve distopik eserlerin kurgularında bilim ve teknolojinin ilerleyişine karşı duyulan endişe sürekli olmuştur. Özellikle son dönem sineması çok hızlı ilerleyen teknolojinin ilerleyişinden ve kontrolden çıkması durumunda yaşanabileceklerden beslenerek çok çeşitli gelecek senaryoları çizmişlerdir. Elbette ki mekan tasvirleri de ilerleyen teknolojidен bağımsız olamamakta, hatta temasında var olan sorunun çözümü için bile teknolojiye başvuran kurgular tasarlanmıştır. Tabloda da görüldüğü üzere yönetim, sınıf ayrımı ve çevrenin işlenmediği distopik filmler olmasına rağmen teknoloji mutlaka ya merkezde ya sorun çözümünde ya da vurgu yapmak üzere senaryolarda yönetmenlerce anlatılmıştır.

Teknoloji ve Mekan

I, Robot filminde toplumsal bir sınıf gibi gösterilen robotlar kent mekanlarının kontrollü olmasında doğrudan varlık göstermektedirler. Otoyollar gibi hizmet alanlarında çalışan robotları üreten firma yani teknolojiyi elinde bulunduran güç mekansal anlamda da kentin en yüksek ve görkemli yapısına sahiptir. Mimari ölçüde devasa yapıların yüzyıllardır bir güç simgesi olduğu düşünülürse filmde de bu mekansal simge kullanılmıştır. *Beşinci Element* filminde biten kaynaklar üzerine yaşanan sorunun çözümünde teknoloji devreye girmiştir. Kısıtlı alana çözüm olarak akıllı küçük daireler yaşam alanı olarak insanlara sunulmaktadır. Doğaya ve geçmişe özlemi vurgulayan Cennet gemisi yine teknolojinin sorun çözmede aldığı rolü göstermektedir. *Matrix* filmi ise tasvir ettiği sanal mekanlar ile teknolojinin geleceğini gözler önüne sermiştir. Teknoloji yardımıyla tematik kurguya uygun olarak şehirler tarihten de referanslar almıştır. Örneğin, *Metropolis*'teki Babil Kulesi'ne benzer biçimde gerçek insanların yaşadığı şehir olarak sunulan Zion şehri ile İncil'deki "son şehir"e gönderme yapılmaktadır.

SON OLARAK

Yapılan araştırma doğrultusunda görülmüştür ki yaygınlaşmaya başladığı 1920’li yıllardan günümüze distopik filmler, kendi dönemlerindeki mekansal ve toplumsal olmak üzere kent bütünündeki sorunların tespiti ve gelecek öngörüsü niteliğindedir. Algılanan geleceği projekte eden bu distopik filmler özellikle toplumsal kaygılara ışık tutması bakımından gözardı edilmemeli, planlama pratiklerinde incelemede bulunularak dikkate alınmalıdırlar.

KAYNAKÇA

- Baş, E. (2007). Binyılcılık ve Osmanlı Toplumunda Hicri Milenyum Kıyamet Beklentisi ile İlgili Bazı Veriler. *Dini Araştırmalar Dergisi*, 7 (21), 163-177.
- Besson, L. (Yöneten) (1997) *The Fifth Element* [Sinema Filmi].
- Bong, J. (Yöneten) (2013) *Snowpiercer* [Sinema Filmi].
- Çalğıcı, P. K. (2013). Çevre Psikolojisi Kavramlarıyla Bir Filmin Analizi: THX 1138. *METU Journal of the Faculty of Architecture*, (30:2) 63-80.
- Dora, S. (01.03.2012). *Cesur Yeni Dünya Üzerine Eleştiri*. 23.09.2014, <http://iletisim.ieu.edu.tr/karine/?p=345>.
- Fehlbaum, T. (Yöneten) (2011) *Hell* [Sinema Filmi].
- Garret, B. (2004). England, Colonialism, and ‘The Land of Cokaygne’. *Utopian Studies*, 15 (1), 1-12.
- Güneş, S. (2010). Yeraltı Mekanı ve Kavramının Toplum ve İmgelem Üzerine Etkisi. *METU Journal of the Faculty of Architecture* (2), 125-139.
- Hacıhasanoğlu, I. (2012). *KET 512 Yarımın Şehirleri Ders Notları*. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Disiplinlerarası Yüksek Lisans Programı.
- Harris, J. (2003). *Technology in Sci-Fi: The Future We Love To Hate*. Golden Research Thoughts. Chicago, Chicago Third Wave Study Group. 23.09.2014, <http://www.net4dem.org/cyrev/archive/issue7/articles/SciFi/Sci-Fi.pdf>.
- Kıraç, R. (08.04.2011). *Ütopyalar diri tutar devrimi*. 23.09.2014, http://www.radikal.com.tr/kitap/utopyalar_diri_tutar_devrimi-1045632.
- Lang, F. (Yöneten) (1927) *Metropolis* [Sinema Filmi].
- Mahida, C. A. (2011). Dystopian Future in Contemporary Science Fiction. *Golden Research Thoughts* Vol.1, Issue.I/July 11, 1-4. 23.09.2014, https://www.academia.edu/1446073/Dystopian_Future_in_Contemporary_Science_Fiction

DİSTOPİK FİLMLERİN MEKAN VE TOPLUMSAL YAPI BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Morris, J. M.; Kross, A. L. (2004). *Historical Dictionary of Utopianism* (Historical Dictionaries of Religions, Philosophies, and Movements Series) Hardcover – March 15.

Morrison, T. (2013). *The Architecture of Andreae's Christianopolis and Campanella's City of the Sun*. Proceedings of the Society of Architectural Historians, Australia and New Zealand: 30, Open, edited by Alexandra Brown and Andrew Leach (Gold Coast, Qld: SAHANZ, 2013), vol. 1, p 259-271.

Niccol, A. (Yöneten) (2011) *In Time* [Sinema Filmi].

Polat, N. (2012). *Bir Kent Vizyonu Olarak Ütopya Olgusunun Sinema Bağlamında Analizi*. T.C. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı Kentsel Koruma ve Yenileme Programı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Proyas, A. (Yöneten) (2004) *I, Robot* [Sinema Filmi].

Radford, M. (Yöneten) (1984) *Nineteen Eighty-Four* [Sinema Filmi].

Ross, G. (Yöneten) (2012) *The Hunger Games* [Sinema Filmi].

Ross, G. (Yöneten) (1998) *Pleasantville* [Sinema Filmi].

Ruhi, M. H. (2005). Platon'un Devletin Kökenine İlişkin Görüşü ve Yansımaları. *Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi*, 9 (1-2), 241-278.

Suljic, V.; Öztürk, A. S. (2013). Utopia And Dystopia In Literature And Cinema. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 34 (1), 204-223.

Şan, Z. (2010). *Ütopyalarda Devlet Tasarımı: Platon, More, Campanella*. Türkiye Cumhuriyeti Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Grubu Eğitimi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Adana.

Tan, P. (2008). *Mikro Ölçekte Kentsel Mekan: Mimarın Ötesine Geçmek*. 058-073 DOSYA 3/27/08 5:16 PM Page 59-62. 23.09.2014, [https://www.academia.edu/2570938/Micro_Olcekte_Kentsel_Mekan_Arredamento_](https://www.academia.edu/2570938/Micro_Olcekte_Kentsel_Mekan_Arredamento)

Tekin, D. (09.02.2014). *Kurmaca Edebiyatta Mekan*. 23.09.2014, <http://www.moblogankara.org/mimarlardan/2014/2/9/kurmaca-edebiyatta-mekan>.

Demirci, U. (2008). *Postmodern Bir Fenomen Olarak Siperpunk*. 29.09.2014, <http://umutsun.com/PostmodernBirFenomenOlarakSiberpunk.pdf>.

Wachowski, A.; Wachowski, L. (Yöneten) (1999) *The Matrix* [Sinema Filmi].

Wimmer, K. (Yöneten) (2002) *Equilibrium* [Sinema Filmi].

Yıldız, Ö. (2011). *George Orwell'de Ütopya Ve Yabancılaşma*. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Ana Bilim Dalı Felsefe Grubu Öğretmenliği Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Yılmaz, T. (2011). Ütopya Ve Hicvin Buluşması: Samuel Butler'ın Erewhon'u. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı 11*, 215-230.

Yücedağ, İ. (2011). Ütopyalar ve toplum sınıflamaları ilişkisi üzerine. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8 (1), 199-212.

Yüksekli, B. A. (2013). Metropolis Filmi: Aydınlanmanın Diyalektiği, Modernite, Mit ve Modern Mimari. *Yedi: Sanat, Tasarım Ve Bilim Dergisi Yaz 2013, Sayı 10*, 59-70.

URL-1: *Utopia* (bt). 29.09.2014, <http://www.bl.uk/learning/histcitizen/21cc/utopia/utopia.html>.

URL-2: *Bellamy: Geçmişten Günümüze Bir Bakış* (15 Kasım 2013), 27.09.2014, <http://www.ayracdergisi.com/?p=5989>.

URL-3: *Dystopia*, (bt). 29.09.2014, <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/dystopia>.

URL-4: *Geçmişin geleceği*, (04 Nisan 2014). 25.09.2014, <http://www.mimdap.org/?p=139909>.

7A. OTURUM - 8 KASIM 2014
KENT HAKKI ve KENTSEL MUHALEFET
Oturum Başkanı: **Necati UYAR**

BİR KENTLİ HAKKI OLARAK SAĞLIK:
ÇOCUKLARDA FİZİKSEL AKTİVİTEYİ TEŞVİK EDEN
MEKANSAL ÖZELLİKLER
Araş. Gör. Gözde EKŞİOĞLU ÇETİNTAHTA
Prof. Dr. Ebru ÇUBUKÇU

KENTİ SAVUNMAK: TAKSİM DAYANIŞMASI
Doç. Dr. Yeşeren ELİÇİN

MAHALLEDEN MEYDANA
MEYDANDAN MAHALLEYE
Fuat ERASLAN

ÇÖPTEN ÇIKAN MUHALEFET:
NAPOLİ ÇÖP KRİZİNDE KENTSEL MUHALEFET ÖRGÜTLERİNİN
OLUŞUMU, ROLÜ VE GELECEĞİ ÜZERİNE BİR İNCELEME
Zeynep Bâlâ TUNÇER - Dilan SARAY

BİR KENTLİ HAKKI OLARAK SAĞLIK: ÇOCUKLARDA FİZİKSEL AKTİVİTEYİ TEŞVİK EDEN MEKANSAL ÖZELLİKLER

Araş. Gör. **Gözde EKŞİOĞLU ÇETİNTAHRA**

Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Prof. Dr. **Ebru ÇUBUKÇU**

Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa'sının 56. maddesine göre “herkes, sağlıklı ve dengeli bir yaşama hakkına sahiptir”. Aynı maddeye göre devlet, herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamak için vatandaşlarına birtakım hizmetler sağlamakla yükümlüdür. Ancak, günümüzde mekansal değişimlere bağlı artış gösteren toplumsal sağlık problemleri, vatandaşların bu anayasal hakkını elde edemediklerine işaret etmektedir. Mekansal değişimler, yaşam tarzı değişikliğini (ya da tam tersi), yaşam tarzı değişiklikleri ise toplumsal sağlık sorunlarını beraberinde getirir. Dolayısıyla, mekansal değişimlere bağlı olarak gelişen toplumsal sağlık problemlerinin önlenmesi için kentsel tasarım ve planlama önemli bir araç haline almıştır. İyi tasarlanmış kentsel mekanlar kişinin fiziksel, sosyal ve psikolojik açıdan iyi olmasını ve bu iyilik halinin (bir başka ifadeyle kişinin sağlığının) sürdürülmesini sağlayabilir.

Mekansal değişimlerin ve teknolojik gelişmelerin desteklediği hareketsiz yaşam günümüzde yeni bir toplum sağlığı sorunu olan obezite ve fazla kiloluluğu tetiklemiştir. Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ) 2015 projeksiyonlarına bakıldığında, yaklaşık 2,3 milyar bireyin aşırı kilolu, 700 milyon bireyin ise obez olacağı ileri sürülmektedir (WHO, 2000). T.C. Sağlık Bakanlığı da benzer projeksiyonlarla aşırı kiloluluk ve obezite prevalansını belirlemeye çalışmaktadır. Bu çalışmalar birçok yaş grubu için yapılmaktadır. 19056 hane halkı ile yapılan bir çalışmada (Hacettepe

BİR KENTLİ HAKKI OLARAK SAĞLIK: ÇOCUKLARDA FİZİKSEL AKTİVİTEYİ TEŞVİK EDEN MEKANSAL ÖZELLİKLER

Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Beslenme ve Diyetetik Bölümü, 2014) 6-11 yaş grubundaki çocukların %12,5'inin kilolu/hafif şişman ve %4,8'inin ise obez olduğu görülmektedir. Dolayısıyla ülke genelinde nüfusun büyük bir bölümünün, obezite ve beraberinde getirdiği kronik rahatsızlıklardan etkilenebileceği ve risk altında olduğu görülmektedir.

Ulusal ve uluslararası kurumlar, obezite ve fazla kiloluğun, dünya nüfusu için önemli sağlık sorunları riskini taşımasından dolayı, mücadele politikalarını oluşturmaya yönelmişlerdir. T.C. Sağlık Bakanlığı tarafından da 2006 tarihinde 'Avrupa Obezite ile Mücadele Belgesi' imzalanmış ve 'Obezite (Şişmanlık) ile Mücadele Programı ve Ulusal Eylem Planı'nı başlatılmıştır. 2010 yılında 'Türkiye Obezite ile Mücadele ve Kontrol Programı 2010-2014' yayınlanmıştır. Söz konusu raporda "dünyada olduğu gibi ülkemizde de fazla kilolu olma ve obezite prevalansının giderek arttığı ve obezitenin özellikle çocukları ve gençleri etkisi altına almaya başladığı" vurgulanmış ve "obezite riskini arttıran en önemli faktörlerin beslenme tarzındaki değişiklikler ve fiziksel hareket azlığı" olduğu belirtilmiştir. 2010 yılında ise söz konusu programın adı 'Türkiye Sağlıklı Beslenme ve Hareketli Hayat Programı' olarak değiştirilmiştir. Obezite ile mücadelede toplumda düzenli fiziksel aktivitenin teşvik edilmesine dair hususların da kapsama alınması, bu değişikliği getirmiştir (T.C. Sağlık Bakanlığı Türkiye Halkı Sağlığı Kurumu Obezite – Diyabet ve Metabolik Hastalıklar Daire Başkanlığı, 2013). 2014 yılında da T.C: Sağlık Bakanlığı tarafından, toplumda fiziksel aktivite farkındalığını yaratmak amacıyla "Fiziksel Aktivite İnternet Sitesi" (www.fizikselaktivite.org.tr) kurulmuştur. Özetle, obezite ve fazla kiloluluk ile mücadele Türkiye'nin de gündeminde ve fiziksel aktiviteden bağımsız ele alınmamalıdır (Cubukcu, Hepguzel; 2013a; 2013b).

DSÖ'nün 1986 yılında yayınlanan Ottawa bildirgesinde, yaşam biçimindeki değişimin, sağlığı doğrudan etkilediği öne sürülerek, yalnızca genetik ve psikolojik faktörlerin değil, fiziksel çevre faktörlerinin de obezite / aşırı kiloluluk durumunu etkilenebileceği belirtilmiştir (Lake ve Townshend, 2006; Booth, Pinkston, ve Poston, 2005). Birçok çalışmada, artan obezite prevalansı ve obeziteye bağlı sağlık problemlerinin çözümünde fiziksel aktiviteyi teşvik edecek araştırma, politika ve uygulamaların yapılması gerektiği belirtilmektedir. Bu tür söylemlerde fiziksel aktiviteyi teşvik etmenin, sıklıkla fiziksel çevrenin düzenlemesi ile ilişkilendirildiği görülmektedir (Yin, vd, 2013; Forsyth, vd, 2008; Roemmich, vd, 2007).

Özetle, dünyada ve Türkiye'de 20.yy'da başlayan obezite ve fazla kilolulukla mücadelede, fiziksel aktivitenin artırılması temel hedef olarak belirlenmiştir. Özellikle çocuklardaki obezite prevalansı artışı ileriki yıllar için daha büyük sağlık sorunlarına işaret ettiğinden, çocukların fiziksel olarak aktif bir yaşam sürmeleri, ileriki nesillerin obezite prevalansını azaltmada önemli bir araç olacaktır. Mekan-

sal özelliklerin fiziksel aktiviteyi teşvik edebilme potansiyeli de, kentsel tasarım ve planlamanın bu mücadeledeki aktif rollerine dikkat çekmektedir. Bu nedenle bu çalışma ile çocukların fiziksel aktivite düzeylerini etkileyen değişkenlerin belirlenmesi ve bu değişkenlerden kentsel tasarım ve planlama alanına girenlerin daha etraflıca irdelenmesi hedeflenmektedir. Çalışma kapsamında dünya literatüründe çocukların fiziksel aktivite düzeylerini etkilediği belirtilen fiziksel çevre değişkenleri kapsamlı bir şekilde taranarak, kentsel tasarım ve planlama literatürüne ve uygulama alanlarına girdi sağlanması amaçlanmıştır.

ÇOCUKLARDA OBEZİTE VE FİZİKSEL AKTİVİTE

Aşırı Kiloluluk ve Obezite

DSÖ aşırı kiloluluk ve obeziteyi, sağlık için risk oluşturabilecek anormal veya aşırı kilo birikimi olarak tanımlamaktadır. Beden Kitle İndeksi (BKI) değerine bağlı olarak kişilerin fiziksel durumları (kilo durumu), zayıf, normal, aşırı kilolu ya da obez olarak sınıflandırılabilir. BKI, kişinin vücut ağırlığının (kg), boy uzunluğunun (metre cinsinden) karesine bölünmesiyle elde edilmektedir ($BKI=kg/m^2$). Tablo 1, BKI'ne göre yapılan sınıflandırmayı göstermektedir. Bu sınıflandırmaya göre BKI'yi 18.50-24.99 olan kişiler aşırı kilolu, BKI'yi 30 ve üzeri olan kişiler obez olarak sınıflandırılmaktadır.

Tablo 1. BKI'ne göre fiziksel durum sınıflandırması (WHO, 2000)

Sınıflandırma	BKI (kg/m ²)
Zayıf	< 18.50
Şiddetli zayıflık	<16.00
Orta düzeyde zayıflık	16.00-16.99
Hafif zayıflık	17.00-17.99
Normal	18.50-24.99
Aşırı Kilolu	≥ 25.00
Obez ≥ 30.00	
1. düzeyde obez	30.00-34.99
2. düzeyde obez	35.00-39.99
3. düzeyde obez	≥ 40.00

Çocuklarda Obezite

Aşırı kilolu ve obez çocukların sağlık problemleri yetişkinlik dönemlerinde devam etmektedir (Stettler, vd, 2002). Bu ise söz konusu çocukların genç yaşta kardiyovasküler rahatsızlıklar ve diyabet gibi bulaşıcı olmayan kronik hastalıklara yakalanmalarına neden olmakta (WHO, 2014a) ve mortalite riskini artırmaktadır.

BİR KENTLİ HAKKI OLARAK SAĞLIK: ÇOCUKLARDA FİZİKSEL AKTİVİTEYİ TEŞVİK EDEN MEKANSAL ÖZELLİKLER

Dolayısıyla, çocuklarda aşırı kiloluluk ve obezite nesillere yansiyabilecek önemli bir halk sağlığı problemidir (Ebbeling, Pawlak, ve Ludwig, 2002). Bu nedenle çocuklarda obezite durumunu tetikleyen faktörlerin bilinmesi önemlidir.

Çocuklarda obezitenin (1) genetik, (2) sosyal ve (3) fiziksel çevre faktörlerinden etkilendiği ileri sürülmektedir (Ebbeling, Pawlak, ve Ludwig, 2002). **Genetik faktörler**, obezitenin genlerdeki mutasyonu (Le Stunff, Fallin, ve Bougneres, 2001), doğum öncesi (hamilelik dönemi) aşırı beslenme ve obezite durumları ve bebeğin doğum kilosu (Whitaker ve Dietz, 1998) gibi faktörleri içermektedir. **Sosyal faktörler**, aile-çocuk etkileşimi ve ev yaşantısı, ailenin yaşam tarzı gibi faktörleri içermektedir (Ebbeling, Pawlak ve Ludwig, 2002). Ailesi tarafından aktivitelere yönlendirilen çocuklarda obezite engellenebilmektedir. Ancak, zamanını televizyon izleyerek, bilgisayar ve / veya elektronik aletlerle oyun oynayarak geçirmeyi tercih eden ve ailesi tarafından bu konuda sınırlandırılmayan çocukların, genellikle sedanter davranış alışkanlığı geliştirdiği ileri sürülmektedir (Wiecha, vd, 2001; Stettler, vd, 2004; Arluk, vd, 2003; Gable, Chang, & Krull, 2007). **Fiziksel çevre faktörleri** ile ilişkili olarak farklı ölçeklerde farklı grup değişkenler irdelenmiştir (arazi kullanım durumundan kaldırım genişliklerine kadar). Örneğin, farklı komşuluk birimlerinde oturan çocukların obezite düzeylerinin karşılaştırıldığı bir çalışmada (De Jong, vd, 2011) düşük sosyoekonomik düzeye sahip ailelerin yaşam çevrelerinin, çocuklarda aşırı kiloluluğu tetiklediği bulunmuştur. Fiziksel engelleri bulunmayan komşuluk birimlerinin ise obeziteye yakalanma olasılığını düşürdüğü öne sürülmüştür (Grafova, 2008).

Genetik, sosyal ve fiziksel çevre faktörlerinden etkilendiği öne sürülen aşırı kiloluluk ve obezitenin, fiziksel aktivite düzeylerindeki değişimlerden de etkilendiği bilinmektedir. Bu nedenle, çocuklarda aşırı kiloluluk ve obezite ile mücadelede, karşılanması gereken fiziksel aktivite gerekliliklerinin belirlenmesi önemlidir.

Fiziksel Aktivite

Fiziksel aktivite, DSÖ (WHO, 2014b) tarafından “iskelet kasları tarafından üretilen ve enerji harcamayı gerektiren hareketlerin tümü” olarak tanımlanmaktadır. T.C. Sağlık Bakanlığı da fiziksel aktiviteyi “günlük yaşam içerisinde kas ve eklemlerin kullanılarak enerji tüketimi ile gerçekleşen, kalp ve solunum hızını artıran ve farklı şiddetlerde yorgunlukla sonuçlanan aktiviteler” olarak tanımlamaktadır. Her iki tanıma bağlı olarak fiziksel aktivite, *enerji tüketimini bazal düzeyin üzerine çıkaran iskelet kası kasılması* olarak genelleştirilebilir.

Uzun dönem sağlık için çok önemli bir eylem (Pate, vd, 1995) olan fiziksel aktivitenin tipi ve şiddeti aktivitede bulunan kişinin amacına ve bireysel özelliklerine bağlı olarak belirlenmektedir (Frank, Engelke ve Schmid, 2003). Fiziksel aktivite

sedanter, düşük, orta ve yüksek şiddette olacak şekilde sınıflandırılmaktadır. Günlük hayatında tamamen inaktif olan kişiye sedanter denmektedir.

Çocuklarda Fiziksel Aktivite

İlkokul çağındaki çocukların bedensel gelişimi için haftada en az üç gün; günde en az 60 dakika orta-yüksek şiddette fiziksel aktivite (kişinin yaptığı orta ve yüksek şiddetteki fiziksel aktivitelerin toplam şiddeti) yapmaları gerektiği belirtilmektedir (USDHHS, 2008). Bu aktiviteler (1) aerobik, (2) kas güçlendirici ve (3) kemik güçlendirici fiziksel aktivite türlerini içermektedir (Tablo 2). T.C. Sağlık Bakanlığı yayınlarında da, ilkökul çağı çocukları için benzer fiziksel aktiviteler önerilmektedir. Ancak yapılan çalışmalar birçok çocuğun, haftada en az 3 gün; günde en az 60 dakika orta-yüksek şiddette fiziksel aktivite yapma gerekliliğini karşılayamadığını ortaya koymuştur (CDC, 2002). Sosyal ve kültürel niteliklerdeki farklılıklardan bağımsız olarak, her çocuk haftalık fiziksel aktivite gerekliliğine erişmelidir. Bu nedenle, kentsel mekanda çocukları aktiviteye teşvik edecek fiziksel çevrelerin tasarlanması önemlidir.

Tablo 2. Aerobik, Kas ve Kemik Güçlendirme Aktiviteleri (USDHHS, 2008)

<i>Aktivite Şiddeti</i>	<i>Fiziksel Aktivite Türü</i>
Aerobik (Orta Şiddetli Fiziksel Aktivite)	Gezinti, kayak yapma gibi aktif rekreasyon Bisiklete binmek Tempolu yürüyüş
Aerobik (Yüksek Şiddetli Fiziksel Aktivite)	Koşma ve kovalama gibi aktiviteleri içeren aktif oyunlar Bisiklete binmek İp atlamak Karate gibi dövüş sanatları Koşu Futbol, buz veya çim hokey, basketbol, yüzme ve tenis gibi sporlar Kır koşusu
Kas güçlendirme	Halat çekme oyunu Şınav Kiloyu kullanarak dayanıklılık aktiviteleri İpe ya da ağaca tırmanma Oturup-kalkma gibi aktiviteler Çocuk oyun alanlarındaki barlarda asılma
Kemik güçlendirme	Seksek gibi oyunlar Zıplama, hoplama ve sıçrama İp atlama Koşu Jimmastik, basketbol, voleybol ve tenis gibi sporlar

ÇOCUKLARDA FİZİKSEL AKTİVİTEYİ ETKİLEYEN FİZİKSEL ÇEVRE DEĞİŞKENLERİ

Çocuklarda artan obezite prevalansının temelinde sedanter davranışları teşvik eden ve fiziksel aktiviteyi azaltan çevresel değişikliklerden etkilendiği öne sürülmekte-

**BİR KENTLİ HAKKI OLARAK SAĞLIK:
ÇOCUKLARDA FİZİKSEL AKTİVİTEYİ TEŞVİK EDEN MEKANSAL ÖZELLİKLER**

dir (Burdette ve Whitaker, 2005; Ewing, vd, 2003; Frank, Andresen ve Schmid, 2004; French, Story ve Jeffery, 2001; Hill, vd, 2003; Lopez, 2004; Saelens, vd, 2002; Saelens, vd, 2003). Tablo 3’de, çocukların fiziksel aktivite durumu ile ilişkili olarak incelenen mekansal özellikler özetlenmektedir. Buna göre önceki çalışmalarda, çocukların fiziksel aktivite düzeylerinin (1) arazi kullanım durumu, (2) donatılar ve konutlar arasındaki mesafeler, (3) yaya konforunu arttıran özellikler ve (4) fiziksel çevrenin sunduğu aktivite olanakları ile ilişkili olduğu öne sürülmüştür.

Arazi kullanım durumu ile ilişkili olarak yapılan bir çalışmada (Dunton, vd, 2013), çocukların ebeveynleri ile birlikte fiziksel aktivite yaptıkları mekanların konutun yakın çevresi ve ticaret alanlarında yoğunlaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Oreskovic ve arkadaşları (2012) 11-12 yaş grubundaki çocuklarla yaptığı çalışmada, çocukların fiziksel aktivite yapmak için konut ve konut yakın çevresindeki sokakları tercih ettiğini öne sürmektedir. Aarst ve arkadaşları (2010) 10-12 yaş grubundaki erkek çocukların apartman türü bir konutta ikamet etmesinin, çocuğun dış mekanda gerçekleştirebileceği aktivitesini kısıtladığı sonucuna ulaşmıştır.

Tablo 3. Çocuklarda fiziksel aktivite düzeyi etkileyen fiziksel çevre değişkenlerini inceleyen çalışmalar

<i>Fiziksel Çevre Değişeni</i>		<i>Çalışma</i>
<i>Grup</i>	<i>Alt Kategori</i>	
Arazi Kullanım Durumu	Ticaret Alanları	(Dunton, Liao, Almanza, Jerrett, Spruijt-Metzve Pentz, 2013)
	Konut Alanları	(Dunton, Liao, Almanza, Jerrett, Spruijt-Metzve Pentz, 2013; Oreskovic, Blossom, Field, Chiang, Winickoffve Kleinman, 2012; Aarts, Wendel-Vos, van Oers, van der Goorve Schuit, 2010)
Mesafeler	Okul-Ev Arası Mesafe	(Trapp, et al., 2012; Ziviani, Scott, ve Wadley, 2004)
	Destinasyonlar Arası Mesafe	(CDC, 2002; Hume, Salmon, ve Ball, 2007; Kemperman ve Timmermans, 2011)
Yaya Olanakları	Trafik Yoğunluğu ve Güvenliği	(CDC, 2002; Hume, Timperio, Salmon, Carver, Giles-Cortive Crawford, 2009; Timperio, Crawford, Telfordve Salmon, 2004; Trapp, et al., 2012)
	Mahalle Güvenliği	(CDC, 2002; Kemperman & Timmermans, 2011; Molnar, Gortmaker, Bullve Buka, 2004)
	Aktif Ulaşım Olanakları	(Cooper, Page, Wheeler, Hillsdon, Griew, ve Jago, 2010; Cooper, Page, Foster ve Qahwaji, 2003; Hume, Timperio, Salmon, Carver, Giles-Corti ve Crawford, 2009; Loucaides ve Jago, 2008; Southward, Page, Wheeler ve Cooper, 2012)
Aktivite Olanakları	Çocuk Oyun Alanları	(Cooper, vd, 2010)
	Spor Alanları	(Brodersen, Steptoe, Williamsonve Wardle, 2005; van Sluijs, Jones, Jones, Sharp, Harrisonve Griffin, 2011)
	Açık Yeşil Alanlar	(Coombes, van Sluijsve Jones, 2013; Dunton, Liao, Almanza, Jerrett, Spruijt-Metzve Pentz, 2013; Lachowycz, Jones, Page, Wheelerve Cooper, 2012; Quigg, Gray, Reeder, Holtve Waters, 2010; Timperio, Crawford, Telfordve Salmon, 2004; Tucker, Irwin, Gilliland, He, Larsenve Hess, 2009; van Sluijs, Jones, Jones, Sharp, Harrisonve Griffin, 2011; Wheeler, Cooner, Pageve Jago, 2010)

Çocuğun fiziksel aktivite yapmak için kentsel mekanı tercih etmesinde, destinasyonlar arasındaki *mesafeler* önemlidir. 10 yaşındaki 280 çocukla yapılan bir çalışmada (Hume, Salmon ve Ball, 2007), mahallede kolay erişilebilir destinasyon sayısının, erkek çocukların fiziksel aktivite düzeylerini etkilediği bulunmuştur. Kemperman ve Timmermans (2011) da 9-10 yaş arasındaki çocukların fiziksel aktiviteye katılımının, destinasyonlar arasındaki mesafe ile ilişkili olduğunu öne sürmektedir. Çocuğun fiziksel aktivitesini etkileyen bir başka değişken de çocuğun yaşadığı konut ve eğitim gördüğü okulu arasındaki mesafedir (Ziviani, Scott ve Wadley, 2004). Yaşadıkları konuttan uzakta bir okulda eğitim gören 9-13 yaş grubundaki erkek çocukların, okula ulaşımında aktif ulaşım türlerini tercih etmediği ve daha az hareket ettiği öne sürülmektedir (Trapp, vd, 2012).

Yaya olanakları ile ilişkili olarak ya çocuğun yaşadığı mahalledeki ya da çocuğun evi – okulu arasındaki ulaşım güzergâhlarının aktif ulaşımı ne derece desteklendiği incelenmiştir. Örneğin, ev-okul arasında aktif ulaşım olanaklarının sağlandığı mahallerde yaşayan çocukların daha aktif olduğu bulunmuştur (Cooper, vd, 2005). Çocuğun okuluna aktif ulaşım türleri ile ulaşmasının, çocuğun fiziksel aktivite düzeyini olumlu etkilediğini öne sürmektedir (Cooper, vd, 2010; Cooper, vd, 2003; Hume, vd, 2009; Loucaides ve Jago, 2008; Southward, vd, 2012). Ev- okul arasında çocuğun aktif ulaşım türlerini tercih etmesinde en temel etkenler trafik yoğunluğu ve güvenliği (yoğun trafik, çocuğun birden çok yaya geçidinden geçecek olması, vb) olarak belirtilmektedir (CDC, 2002; Hume, vd, 2009; Timperio, vd, 2004; Trapp, vd, 2012; Ziviani, Scott, ve Wadley, 2004). Trafik yoğunluğu ve güvenliğinin dışında, mahallenin algılanan güvenliği de çocukların aktif ulaşım türlerini tercihlerini (ve fiziksel aktivite düzeylerini) etkilemektedir (CDC, 2002). Ayrıca söz konusu değişkenler, çocuğun inaktivitesi (sedanter davranışı) ile de doğrudan ilişkili bulunmaktadır (Kemperman ve Timmermans, 2011; Molnar, vd, 2004).

Çocuğun yaşadığı mahallede bulunan *aktivite olanakları* da birçok çalışmada çocuğun fiziksel aktivite düzeyi ile ilişkili bulunmuştur. Bu değişken çocuk oyun alanları, spor alanları ve açık yeşil alanlar üzerinden incelenmektedir. Cooper ve arkadaşları (2010) ortalama 11 yaşındaki 137 çocukla yaptıkları çalışmada, çocukların fiziksel aktivite için tercih ettiği güzergahların, çocuk oyun alanları ile ilişkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Brodersen ve arkadaşları (2005) 11-12 yaş grubundaki 5120 çocukla yaptığı çalışmada, kız çocukların fiziksel aktivite düzeylerinin, yaşanan mahallede spor alanlarının olması ile pozitif yönde ilişkili olduğu sonucunu bulmuştur. 9-10 yaş grubundaki 1908 çocukla yapılan başka bir çalışmada ise (Van Sluijs, vd, 2011) çocuğun okulunda ve yakın çevresinde bulunan spor alanlarının çocuğu fiziksel aktiviteye teşvik ederek daha aktif olmasını sağladığını öne sürülmüştür. Açık yeşil alanlar ile ilişkili olarak, Coombes ve arkadaşları (2013) çocukların yüksek şiddette fiziksel aktiviteye ancak açık yeşil

BİR KENTLİ HAKKI OLARAK SAĞLIK: ÇOCUKLARDA FİZİKSEL AKTİVİTEYİ TEŞVİK EDEN MEKANSAL ÖZELLİKLER

alanlarda katıldıkları sonucuna ulaşmıştır. 5-12 yaş grubundaki 1115 çocukla yapılan bir çalışmada, çocukların aileleri ile birlikte açık yeşil alanlarda orta-yüksek şiddette fiziksel aktivite yapmayı tercih ettikleri öne sürülmüştür (Dunton, vd, 2013). Aynı çalışmada, obez çocukların açık yeşil alanları fiziksel aktivite mekanı olarak kullanmadıkları da ifade edilmiştir. 11-12 yaş grubundaki 902 çocukla yapılan bir çalışmada da çocukların orta-yüksek şiddette fiziksel aktiviteye katılım için, açık yeşil alanları tercih ettikleri görülmüştür (Lachowycz, vd, 2012). 10-12 yaş grubundan 919 çocukla yapılan bir çalışmada, yaşadığı mahallede park alanları bulunmayan çocukların aileleri tarafından dış mekanda aktiviteye daha az teşvik edildiği ve dolayısıyla daha az yürüyüş yaptığı sonucuna ulaşılmıştır (Timperio, vd, 2004). Benzer sonuç, Tucker ve arkadaşları (2009) tarafından yürütülen çalışmada da elde edilmiştir. 11-13 yaş grubundan 821 çocuk ile yapılan çalışmanın sonucunda, mahallede yeteri kadar açık yeşil alan olmadığını beyan eden ebeveynlerin çocuklarının, diğer çocuklara göre daha az fiziksel aktiviteye katıldıkları görülmüştür (Tucker, vd, 2009). Özetle, çocuğun yaşadığı mahallede park olması, çocuğun sedanter davranışa değil (Van Sluijs, vd, 2008) fiziksel aktiviteye yönlendirebilmektedir. Komşuluk birimi içinde bulunan açık yeşil alanlar ve parklar sağlıklı bir yaşam için gerçekleştirilmesi gereken “haftada 3 gün, günde 60 dakika orta-yüksek şiddette fiziksel aktivite” düzeyinin kapalı alanlar yerine bu alanlarda karşılanmasını sağlamaktadır (Wheeler, vd, 2010). Bu durum sadece mahalle ölçeğinde değil, kentsel ölçekte de geçerlidir. Quigg ve arkadaşları (2010) çocukların kentsel parklarda, gün içinde farklı mekanlarda olduğundan daha aktif oldukları sonucuna ulaşmıştır.

DEĞERLENDİRME

Günümüzde en önemli sağlık sorunlarından birisi bireylerin aşırı kilolu ya da obez olmaları ile ilişkili olarak gelişen kronik hastalıkların prevalansındaki ve mortalite hızındaki artışlardır. Obez bireylerin, kalp damar hastalıkları, diyabet ve kanser gibi kronik hastalıklara yakalanma oranı, normal kilolu bireylere göre daha fazladır (Hardman ve Stensel, 2009). Bu durum, çocuklarda ise daha kritiktir. Obezite halinin, yetişkinlikte de devam ettiği bilgisinden yola çıkılarak, obezitenin gelecek nesilleri etkileyebilecek geniş çaplı bir sağlık problemi olduğu varsayımında bulunulabilir. Obezite ile mücadelede ise fiziksel aktivitenin önemli olduğu vurgusu gerek sağlık literatürü gerekse ulusal ve uluslararası kuruluşlarca vurgulanmaktadır.

İnaktif yaşam tarzının değiştirilebilmesi için fiziksel çevrelerdeki düzenlemelere yönelik olarak ilk çalışmalar 1986 yılında DSÖ tarafından ‘Herkes İçin Sağlık’ uygulaması ile başlatılmıştır. Bu uygulamanın amacı “*kentlerin sağlıklı, temiz ve güvenli bir yerleşim yeri yaratmak üzere deneyimlerini paylaşarak tüm vatandaşların yaşamaktan mutlu olacakları bir çevre yaratmak ve eşitlik temelinden yola*

çıkarak din, dil, ırk, kültür, sınıf ve düşünce farkı gözetmeksizin eşit ve kaliteli bir yaşam ortamı sağlamak için sağlık, ulaşım, çevre gibi alanlarda ortak projeler geliştirmektedir” şeklinde belirtilmiştir (www.skpo.izmir.bel.tr). DSÖ, söz konusu uygulamaya paralel olarak “sağlıklı kent” kavramını ortaya koymuştur. Sağlıklı kent; “yapılı ve sosyal çevrelerde sürekli olarak aktivite fırsatı oluşturan ve geliştiren, tüm sakinlerinin günlük hayatta fiziksel bakımdan aktif olmasını sağlamak için toplumsal kaynaklarını genişleten şehir” olarak tanımlanmaktadır (Edwards ve Tsouros, 2010). ‘Herkes için Sağlık’ uygulaması Avrupa’da 11 pilot kent ile başlamıştır (günümüzde binden fazla kent ve kasaba sağlıklı kentlere katılmıştır). Farklı disiplinlerin aktif yaşama odaklanma nedeni ise dünya genelinde artan kronik ve obezite hastalıklarının temel nedeninin fiziksel inaktivite ile ilişkili olduğu gerçeğidir. Dolayısıyla fiziksel inaktivitenin engellenmesi ve toplumun aktivite teşvik edilmesi önemlidir. Ancak toplumun eşit sosyoekonomik sınıflarda bulunduğu söylenemez. Her sosyoekonomik sınıftan çocuğun (ve aslında bireylerin) fiziksel aktiviteye katılabilecekleri alan, kentsel mekandır.

Özetle, tüm dünyada sağlık ve fiziksel aktivite arasındaki doğrusal ilişkinin vurgulanması ve fiziksel aktivitenin teşvik edilmesi, politika üreticilerinin, sağlıkçıların ve kentsel tasarımcılar / şehir plancılarının ortak ilgi alanındadır. Dolayısıyla, kentlerin fiziksel aktiviteye olanak sağlayacak şekilde tasarlanabilmesi için fiziksel aktivite ve mekan arasındaki etkileşiminin incelenmesi gerekmektedir.

Bu çalışmada, çocuklarda fiziksel aktiviteye katılımı etkileyen fiziksel çevre değişkenlerine odaklanan çalışmalar incelenmiştir. Buna göre çocukların fiziksel aktivite düzeyleri, arazi kullanım durumu, mesafeler, yaya ve aktivite olanaklarından etkilenmektedir. Yapılan literatür taramasında, çocukların konut yakın çevresinde fiziksel aktiviteye katılmayı tercih ettikleri görülmektedir. Bu nedenle komşuluk birimi içinde çeşitli destinasyonlara olan mesafelerin doğru belirlenmesi, yaya ve aktivite olanaklarının geliştirilmesi gerekmektedir. Destinasyonlar arasındaki mesafelerin gereğinden fazla olması yürüyüşün tercih edilebilirliğini düşürmektedir. Ayrıca, destinasyonlar arasında yürüyüş için tercih edilebilecek, çocuğun kendini güvende hissedebileceği temel güzergahların tasarlanması gerekmektedir. Örneğin çocuğun erişmek istediği destinasyon güzergahında, trafik yoğunluğunun fazla olduğu taşıt yollarının varlığı, çocuğu aktif olarak ulaşma tercihinin olumsuz yönde etkileyebilecek bir değişkendir. Benzer şekilde, yaya geçitlerinin yeterli ve güvenli olmaması da çocuğun aktif ulaşım tercihinde olumsuz bir etkisi bulunmaktadır. Mahallede potansiyel bir suçlu ile karşılaşma olasılığı da çocuğun fiziksel aktiviteye katılımını etkilemektedir. Mahalle algısı çalışmalarda yabancı tehlikesi, çöp varlığı, vb değişkenlerle incelenmiştir. Çocuğun yaşadığı mahallenin içinde aktivite olanaklarının olması da çocuğu fiziksel aktiviteye teşvik ettiği öne sürülen bir değişkendir. Çocuk oyun alanları, spor ve açık yeşil alanların niceliği ve niteliği, çocuğun aktiviteye katılım düzeyini belirlemektedir.

BİR KENTLİ HAKKI OLARAK SAĞLIK: ÇOCUKLARDA FİZİKSEL AKTİVİTEYİ TEŞVİK EDEN MEKANSAL ÖZELLİKLER

Kentsel tasarım ve planlamaya yönelik uygulamalarda, çocuklarda fiziksel aktiviteyi teşvik edecek mekanların tasarlanmasında bu çalışma ile açıklanan değişkenler göz önünde bulundurulmalıdır. Ancak kentsel mekanın değişkenliği, fiziksel aktiviteyi teşvik edecek değişkenlerin standartlaşmasını engelleyebilir. Bu nedenle literatürde, kentsel mekanın fiziksel aktiviteyi ne ölçüde teşvik ettiğini belirlemeyi sağlayan Sokak Denetim Araçları bulunmaktadır (Cubukcu, Hepguzel, Onder, Tumer 2014). Yerel yönetimler bu tür denetim araçlarını kullanarak, kentsel mekanı aktiviteyi teşvik etme açısından inceleyebilir ve sorunları tespit edebilir. Sorun tespit noktalarında ise çocukların fiziksel aktivite düzeylerini etkileyecek pozitif yaklaşımlarda bulunabilirler.

Bu çalışma, çocuklarda fiziksel aktivitenin teşvik edilmesi için mekansal müdahalelerde dikkate alınacak fiziksel çevre özelliklerine odaklanmıştır. Bu konudaki deneysel araştırmalar özetlenerek, çocukların fizyolojik gelişimleri için gerekli fiziksel aktivite gereksinimlerini karşılayabileceği kentsel mekanlara, planlılar tarafından nasıl yaklaşılması gerektiği açıklanmaya çalışılmıştır. Bu çalışma kapsamında taranmış olan dünya literatürü Türkiye kentlerine özgü koşulların irdelenmesinin önemini vurguladığı gibi, araştırmacıların Türkiye kentlerinde bundan sonra yapacakları çalışmalara da katkı sağlayacaktır. Çalışmanın Türkiye kentlerine özgü koşullar gözetilerek geliştirilmesi, uygulayıcılar için bir rehber olmasını sağlayacaktır.

TEŞEKKÜR

Bu çalışma Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Kentsel Tasarım Doktora Programında yürütülen ve birinci yazar tarafından hazırlanan “Kentsel Alanda Fiziksel Çevrenin Fiziksel Aktivite Üzerindeki Etkisi” konulu doktora tezinden üretilmiştir. Söz konusu tez, Dokuz Eylül Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü’nce, 2012.KB.FEN.090 numarası ile desteklenmektedir.

KAYNAKÇA

Aarts, M., Wendel-Vos, W., van Oers, H., van der Goor, I., ve Schuit, A. (2010). Environmental determinants of outdoor play in children: A large-scale cross sectional study. *American Journal of Preventive Medicine* , 39 (3), 212-219.

Brodersen, N., Steptoe, A., Williamson, S., ve Wardle, J. (2005). Sociodemographic, developmental, environmental, and psychological correlates of physical activity and sedentary behavior at age 11 to 12. *Annals of Behavioral Medicine* , 29 (1), 2-11.

Burdette, H., ve Whitaker, R. (2005). A national study of neighborhood safety, outdoor play, television viewing, and obesity in preschool children. *Pediatrics* , 116, 657-662.

CDC, C. f. (2002). Barriers to children walking and biking to school—United States, 1999. *Morbidity and Mortality Weekly Report* , 51 (32).

Coombes, E., van Sluijs, E., ve Jones, A. (2013). Is environmental setting associated with the intensity and duration of children’s physical activity? Findings from the SPEEDY GPS study. *Health ve Place* , 20, 62-65.

Cooper, A., Andersen, L., Wedderkopp, N., Page, A., ve Froberg, K. (2005). Physical activity levels of children who walk, cycle, or are driven to school. *American Journal of Preventive Medicine* , 29 (3), 179-184.

Cooper, A., Page, A., Foster, L., ve Qahwaji, D. (2003). Commuting to school: Are children who walk more physically active? *American Journal of Preventive Medicine* , 25 (4), 273-276.

Cooper, A., page, A., Wheeler, B., Griew, P., Davis, L., Hillsdon, M., et al. (2010). Mapping the walk to school using accelerometry combined with a global positioning system. *American Journal of Preventive Medicine* , 38 (2), 178-183.

Cooper, A., Page, A., Wheeler, B., Hillsdon, M., Griew, P., ve Jago, R. (2010). Patterns of GPS measured time outdoors after school and objective physical activity in English children: the PEACH project. *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity* , 7, 31.

Cubukcu, E. & Hepguzel B. (2013a) Kentlerde yürünebilirliğin artırılması, Kentli Dergisi, 10, 40-43.

Cubukcu, E., & Hepguzel, B. (2013b) Physical Environmental Parameters Related to Active Living: Research and Practice (Aktif Yaşamı Destekleyen Mekansal özellikler: Bilimsel Çalışmalar, Yerel Uygulamalar), Yaşanabilir Kentler, Livable Cities, 27-31 Mart, 2013, Bursa, Turkey. 597-619.

Cubukcu E. Hepgüzel B. Önder Z. Tümer B. (2014) Yürünebilirliğin Sokak Bazındaki Ölçütleri: Karşıkaya Örneği Sokak Denetim Aracı Uygulama Rehberi. Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayını. 180 sayfa.

De Jong, E., Schokker, D. F., Visscher, T. L., Seidell, J. C., ve Renders, C. M. (2011). Behavioural and socio-demographic characteristics of Dutch neighborhoods with high prevalence of childhood obesity. *Pediatric Obesity* , 6 (3-4), 298-305.

Dunton, G., Liao, Y., Almanza, E., Jerrett, M., Spruijt-Metz, D., ve Pentz, M. (2013). Locations of joint physical activity in parent-child pairs based on accelerometer and gps monitorin. *Annals of Behavioral Medicine* , 45 (1), 163-172.

Ebbeling, C. B., Pawlak, D. B., ve Ludwig, D. S. (2002). Childhood obesity: Public-health crisis, common sense cure. *The Lancet* , 360 (9331), 473-482.

BİR KENTLİ HAKKI OLARAK SAĞLIK: ÇOCUKLARDA FİZİKSEL AKTİVİTEYİ TEŞVİK EDEN MEKANSAL ÖZELLİKLER

Edwards, P., ve Tsouros, A. D. (2010). *Sağlıklı Bir Şehir Aktif Bir Şehirdir: Fiziksel Aktivite Planlama Rehberi*. Sağlıkli Kentler Birliği.

Ewing, R., Schmid, T., Killingsworth, R., Zlot, A., ve Raudenbush, S. (2003). Relationship between urban sprawl and physical activity, obesity, and morbidity. *American Journal of Health Promotion* , 18 (1), 47-57.

Forsyth, A., Hearst, M., Oakes, J. M., ve Schmitz, K. H. (2008). Design and destinations: Factors influencing walking and total physical activity. *Urban Studies* , 45 (9), 1973-1996.

Frank, L. D., Engelke, P. O., ve Schmid, T. L. (2003). *Health and Community Design*. Washington: Island Press.

Frank, L., Andresen, M., ve Schmid, T. (2004). Obesity relationships with community design, physical activity, and time spent in cars. *American Journal of Preventive Medicine* , 27, 87-96.

French, S., Story, M., ve Jeffery, R. (2001). Environmental influences on eating and physical activity. *Annual Review of Public Health* , 22 (1), 309-335.

Gable, S., Chang, Y., ve Krull, J. (2007). Television watching and frequency of family meals are predictive of overweight onset and persistence in a national sample of school-aged children. *Journal of American Dietetic Association* , 107 (1), 53-61.

Grafova, I. B. (2008). Overweight children: Assessing the contribution of the built environment. *Preventive Medicine* , 47 (3), 304-308.

Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Beslenme ve Diyetetik Bölümü. (2014). *Türkiye Beslenme ve Sağlık Araştırması 2010*. Ankara: T.C. Sağlık Bakanlığı.

Hardman, A. E., ve Stensel, D. J. (2003). *Physical Activity and Health: The Evidence Explained*. Londra: Routledge.

Hill, J., Wyatt, H., Reed, G., ve Peters, J. (2003). Obesity and the environment: Where do we go from here? *Science* , 299, 853-855.

Hume, C., Salmon, J., ve Ball, K. (2007). Associations of children's perceived neighborhood environments with walking and physical activity. *American Journal of Health Promotion* , 21 (3), 201-207.

Hume, C., Timperio, A., Salmon, J., Carver, A., Giles-Corti, B., ve Crawford, D. (2009). Walking and cycling to school: Predictors of increases among children and adolescents. *American Journal of Preventive Medicine* , 36 (3), 195-200.

Kemperman, A., ve Timmermans, H. (2011). Children's Recreational Physical Activity. *Leisure Sciences* , 33 (3), 183-204.

Lake, A., ve Townshend, T. (2006). Obesogenic environments: The built and food environments. *The journal of the Royal Society for the Promotion of Health* , 126 (6), 262-267.

Lachowycz, K., Jones, A. P., Page, A. S., Wheeler, B. W., & Cooper, A. R. (2012). What can global positioning systems tell us about the contribution of different types of urban greenspace to children's physical activity?. *Health & place* , 18(3), 586-594.

Le Stunff, C., Fallin, D., ve Bougneres, P. (2001). Paternal transmission of the very common class I INS VNTR alleles predisposes to childhood obesity. *Nature genetics* , 29 (1), 96-99.

Lopez, R. (2004). Urban sprawl and risk for being overweight or obese. *American Journal of Public Health* , 94, 1574-1579.

Loucaides, C., ve Jago, R. (2008). Differences in physical activity bu gender, weight status and travel mode to school in Cypriot children. *Preventive Medicine* , 47, 107-111.

Molnar, B., Gortmaker, S., Bull, F., ve Buka, S. (2004). Unsafe to play? Neighborhood disorder and lack of safety predict reduced physical activity among urban children and adolescents. *American Journal of Health Promotion* , 18 (5), 378-386.

Oreskovic, N., Blossom, J., Field, A., Chiang, S., Winickoff, J., ve Kleinman, R. (2012). Combining global positioning system and accelerometer data to determine the locations of physical activity in children. *Geospatial Health* , 6 (2), 263-272.

Pate, R., Pratt, M., Blair, S., Haskell, W., Macera, C., Bouchard, C., et al. (1995). Physical activity and public health: A recommendation from the centers for disease control and prevention and the American College of Sports Medicine. *The Journal of the American Medical Association* , 273, 402-407.

Quigg, R., Gray, A., Reeder, A., Holt, A., ve Waters, D. (2010). Using accelerometers and GPS units to identify the proportion of daily physical activity located in parks with playgrounds in New Zeland children. *Preventive Medicine* , 50 (5-6), 235-240.

Roemmich, J. N., Epstein, L. H., Raja, S., ve Yin, L. (2007). The neighborhood and home environments: Disparate relationships with physical activity and sedantary behaviors in youth. *Annals of Behavioral Medicine* , 33 (1), 29-38.

Saelens, B., Sallis, J., Black, J., ve Chen, D. (2003). Neighborhood-based differences in physical activity: An environmen scale evaluation. *American Journal of Public Health* , 93, 1552-1558.

Saelens, B., Sallis, J., Nader, P., Broyles, S., Berry, C., ve Taras, H. (2002). Home environmental influences on children's television watching from early to middle childhood. *Journal of Developmental ve Behavioral Pediatrics* , 23 (3), 127-132.

BİR KENTLİ HAKKI OLARAK SAĞLIK: ÇOCUKLARDA FİZİKSEL AKTİVİTEYİ TEŞVİK EDEN MEKANSAL ÖZELLİKLER

Southward, E., Page, A., Wheeler, B., ve Cooper, A. (2012). Contribution of the school journey to daily physical activity in children aged 11-12 years. *American Journal of Preventive Medicine* , 43 (2), 201-204.

Stettler, N., Bovet, P., Shamlaye, H., Zernel, B., Stallings, V., ve Paccaud, F. (2002). Prevalence and risk factors for overweight and obesity in children from Seychelles, a country in rapid transition: The importance of early growth. *International Journal of Obesity and Related Metabolic Disorders: Journal of the International Association for the Study of Obesity* , 26 (2), 214-219.

Stettler, N., Signer, T. M., ve Suter, P. M. (2004). Electronic games and environmental factors associated with childhood obesity in Switzerland. *Obesity Research* , 12 (6), 896-903.

T.C. Sağlık Bakanlığı Türkiye Halkı Sağlığı Kurumu Obezite – Diyabet ve Metabolik Hastalıklar Daire Başkanlığı. (2013). *Türkiye Sağlıklı Beslenme ve Hareketli Hayat Programı (2014-2017)*. Ankara.

Timperio, A., Crawford, D., Telford, A., ve Salmon, J. (2004). Perceptions about the local neighborhood and walking and cycling among children. *Preventive Medicine* , 38 (1), 39-47.

Trapp, G., Giles-Corti, B., Christian, H., Bulsara, M., Timperio, A., McCormack, G., et al. (2012). Increasing children's physical activity: Individual, social, and environmental factors associated with walking to and from school. *Health Education ve Behavior* , 39 (2), 172-182.

Tucker, P., Irwin, J., Gilliland, J., He, M., Larsen, K., ve Hess, P. (2009). Environmental influences on physical activity levels in youth. *Health ve Place* , 15 (1), 357-363.

USDHHS. (2008). *2008 Physical Activity Guidelines for Americans: Be Active, Healthy, and Happy!* U.S. Department of Health ve Human Services.

Van Sluijs, E., Skidmore, P., Mwanza, K., Jones, A., Callaghan, A., Ekelund, U., et al. (2008). Physical activity and dietary behaviour in a population-based sample of British 10-year old children: The SPEEDY study (Sport, physical activity and eating behaviour: environment determinants in young people. *BMC Public Health* , 8 (1), 388.

Van Sluijs, E., Jones, N., Jones, A., Sharp, S., Harrison, F., ve Griffin, S. (2011). School-level correlates of physical activity intensity in 10-year-old children. *Pediatric Obesity* , 6 (2), 574-581.

Wheeler, B., Cooper, A., Page, A., ve Jago, R. (2010). Greenspace and children's physical activity: A GPS/GIS analysis of the PEACH project. *Preventive Medicine* , 51 (2), 148-152.

Whitaker, R., ve Dietz, W. (1998). Role of the parental environment in the development of obesity. *The Journal of Pediatrics* , 132 (5), 768-776.

WHO. (2000). *Obesity: Preventing and Managing the Global Epidemic (No.894)*. Geneva: World Health Organization.

WHO. (2014a). *Childhood Overweight and Obesity*. 4 17, 2014 tarihinde Global Strategy on Diet, Physical Activity and Health: <http://www.who.int/dietphysicalactivity/childhood/en/> adresinden alındı

WHO. (2014b). *Physical Activity*. 05 27, 2014 tarihinde Fact sheet: <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs385/en/> adresinden alındı

Wiecha, J. L., Sobol, A. M., Peterson, K. E., ve Gortmaker, S. L. (2001). Household television access: Associations with screen time, reading, and homework among youth. *Ambulatory Pediatrics* , 1 (5), 244-251.

Yin, L., Raja, S., Li, X., Lai, Y., Epstein, L., ve Roemmich, J. (2013). Neighborhood for playing: Using GPS, GIS and accelerometry to delineate areas within youth are physically active. *Urban Studies* , 50 (14), 2922-2939.

Ziviani, J., Scott, J., ve Wadley, D. (2004). Walking to school: Incidental physical activity in the daily occupations of Australian children. *Occupational Therapy International* , 11 (1), 1-11.

KENTİ SAVUNMAK: TAKSİM DAYANIŞMASI

Doç. Dr. Yeşeren ELİÇİN
Galatasaray Üniversitesi

Giriş

Yaşadığımız çağa damgasını vuran neoliberal kentsel politikalar küresel ölçekte bir muhalefeti de tetiklemiş görünmektedir. Kentsel çevreyi giderek daha 'insana duyarsız' hale getiren bu politikalara karşı dünyanın bir çok kentinden yükselen protestoların ve daha fazla demokrasi taleplerinin birbirine eklemlendiğine tanık oluyoruz (Mayer, 2009: 366; Purcell, 2009: 141). Bunlardan bir bölümünün 'kent hakkı' kavramı altında birleştikleri de gözlenmektedir (Mayer, 2009: 367).

Söz konusu neoliberal politikaların belirleyici özelliklerinden birisi de Manuel Castells'in (Mayer, 2006, 2009, Castells, 1983) ilk dönem çalışmalarında altını çizdiği gibi toplu tüketimi düzenleyici olmalarıdır. İzlenen büyüme politikalarının bir sonucu olarak kamusal alanın ticarileşmesi, kamusal alandaki gözetleme ve polis varlığının artması, kentlerin küresel rekabette geri kalmamak için şirketler gibi hareket etmeleri, öte yandan bu gelişmelerden uzak kalan mahallelerin ihmal edilmesi protestoların kaynağını oluşturmaktadır (Mayer, 2009: 366).

12 haziran 2011 seçimleri öncesinde Başbakan Erdoğan tarafından Taksim projesinin açıklanmasının ardından ortaya çıkan kentsel hareket de bu anlamda bir itiraz olarak değerlendirilebilir. Kentin en önemli meydanının yayalaştırma gerekçesiyle mitinglere kapatılması ve meydana açılan parkın üzerine bir AVM inşa edilmesi amacıyla yapılmak istenen plan değişikliği 'Gezi Hareketi' ya da 'Gezi Direnişi' olarak adlandırılan kent hareketini tetikledi. Ülke tarihinin bu en kapsamlı, geniş katılımlı ve sarsıcı kentsel hareketinin ardında kendisine 'Taksim Dayanışması (TD)' adını veren bir oluşum vardı.

Ağustos 2011'de Beyoğlu Semt Dernekleri Platformu, uzmanların da görüşlerini olarak, projeye dair eleştirileri kapsayan bir mektupla Büyükşehir Belediyesi Plan-

lama Daire Başkanlığı'na başvurdu. Ancak, 16 eylül 2011'de 'Taksim Yayalaştırma Projesi'nin 1/1000 ve 1/ 5000 ölçekli planları Büyükşehir Belediye Meclisinde oybirliği ile kabul edildi. Bu gelişmeler üzerine, farklı disiplinlerden 35 kişinin ve 2 numaralı Tabiat Varlıkları Kurulu Başkanının da katılımıyla 26 aralık 2011'de bir toplantı yapıldı. Farklı görüşlerden gelen ve aralarında çok sayıda uzmanın olduğu kendiliğinde oluşan bu sivil ve bağımsız grup Taksim Platformu (TP) olarak anılmaya başlandı¹. 2012 şubatının ilk günlerinde Taksim Meydanı yayalaştırma projesi İstanbul II Numaralı KTVKK tarafından onaylandı. "2 mart 2012'de Taksim Dayanışması tarafından Taksim Meydanı projesine karşı bir ortak deklarasyon metni kamuoyu ile paylaşıldı"².

Taksim Dayanışmasının en önemli bileşenlerinden Taksim Platformu 12 şubat 2012 tarihli basın açıklamasında 'kimiz' sorusunun karşılığını şöyle vermektedir:

"Taksim'in şehrin merkezi olduğunu düşünen her kesimden ve her yaştan kadın ve erkeklerin yanı sıra, mahalle derneklerinden mimarlara, esnaftan memura, işçi ve öğrenciden akademisyenlere, Taksim'de yaşayan, Taksim'i yaşayan, Taksim ve civarında çalışan, Taksim'e yolu düşen, Taksim'den yolu geçen, daha iyi bir proje, daha iyi bir Taksim, daha iyi bir gelecek diyen herkes" (TP basın açıklaması, 12 şubat 2012)

Bu çalışma kapsamında 2013 Gezi Direnişinin en önemli aktörü olan Taksim Dayanışması mercek altına alınmaya çalışılmaktadır. Bir kentsel hareket olarak Taksim Dayanışmasını yaratan olgular nelerdir, oluşumunu etkileyen temel faktörler nelerdir sorularının yanıtları aranmaya çalışılmıştır. Bu amaçla Taksim Dayanışmasının bileşenleri arasında bulunan oda üyeleri, STK üyeleri, mahalle dernekleri üyelerinden oluşan 7 kişiyle derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Öte yandan, Taksim Dayanışması tarafından yapılan açıklamalar ve Dayanışmanın bileşenlerinden Taksim Platformunun 4 şubat 2012 ile 1 temmuz 2013 arasında yayınlanan basın açıklamaları incelenmiştir.

Dayanışmanın oluşumunu tetikleyen faktörler neler, gezi hareketi neden ortaya çıktı?

Çalışmada Dayanışma'nın oluşumunu etkileyen faktörler olarak öne çıkan noktaları üç ana başlık altında toplamak mümkün görünmektedir; sorumluluk, karar alma süreçleri ve Taksim ve Gezi Parkına bir kamusal alan olarak yüklenen anlam.

1 <http://www.taksimplatformu.com/haberdetay.php?id=128>

2 TMMOB, ŞPO, İst. Şub., İstanbul Kent Almanağı, 2012: 20.

I. Sorumluluk

Taksim Dayanışması'nın farklı bileşenlerini harekete geçiren en önemli itkililerden birini 'sorumluluk' olarak ifade etmek mümkün görünmektedir. Bileşenlerin niteliği ve amaçları doğrultusunda söz konusu sorumluluğu farklı biçimlerde tarif ettikleri görülmektedir. Başlıca 3 farklı türde sorumluluk ifade edilmektedir: mesleki sorumluluk, kente karşı sorumluluk ve mahalleli olmaktan kaynaklanan sorumluluk.

a) Mesleki sorumluluk

TD içinde yer alan TMMOB'a bağlı meslek odaları kentsel siyaset, özellikle de imar ve planlama konularında önemli bir ağırlığa sahiptirler. Odalar bu alanda, kamuoyunu bilgilendirme, kamusal uygulamaları eleştirme ve yasal araçları kullanmadaki başarılarıyla öne çıkmaktadırlar. Bu da esasen kamu kurumu olan odaların kent hareketleri içinde aktif olarak yer almalarına, hatta öncü olmalarına neden olmaktadır. Mimarlar Odası üyesinin de altını çizdiği gibi, bu durum odaların kamuoyunda birer sivil toplum örgütü gibi algılanmalarına neden olmaktadır.

Oysa odaların kendi meslek alanları üzerindeki denetim yetkilerinden doğan sorumluluk ile hareket ettikleri gerek Taksim Platformunun basın açıklamalarında, gerekse Platformun ve Dayanışmanın bileşenleri arasında bulunan odaların üyeleriyle yapılan görüşmelerde açıkça ifade edilmiştir. Taksim Platformunun basın açıklamalarında sadece yapılmak istenen projeye yönelik teknik/mesleki itirazlara yer verilmekle yetinilmemiş (ulaşım için getirilen çözümün yetersizlikleri, meydanın işlev ve özelliğini kaybetmesi, kent merkezindeki az sayıda yeşil alanlardan birinin yok edilmesi gibi), aynı zamanda şeffaf, katılımcı ve müzakereye açık bir proje üretim süreci talep edilerek, bu süreçte görev almaktan çekinilmeyeceği de vurgulanmıştır (12 şubat 2012 tarihli basın açıklaması). Nitekim, Taksim Platformu, çözüme ilişkin bazı somut öneriler de geliştirmiştir³. Bu noktada meslek odalarının eleştirmek ve muhalefet etmekle sınırlı kalmayan, aksine çözüme katkıda bulunmak isteyen yaklaşımlarının önemini vurgulamak yerinde olacaktır, bu nokta üzerinde tekrar duracağız.

Meslek odalarının kendilerine çizdikleri görev tanımı içinde iki farklı alanda denetim tanımladığı görülmektedir. Bunlardan birincisi meslek grubu (yani üyeleri) üzerindeki denetimdir. İkinci tür denetim ise kamu yararını kamu değerlerini savunmak amacıyla ilgili kurumların imar ve planlama faaliyeti üzerinde gerçekleştirilen denetimdir. Ne var ki özellikle bu ikinci tür denetimin iktidarları rahatsız ettiği gözlenmektedir. Bu rahatsızlık neoliberal politikaların hayata geçtiği

3 <http://www.taksimplatformu.com/neistiyoruz.php>

1980'lerden bu yana artarak varlığını sürdürmüştür. 2000'li yılların başından beri iktidarda olan AKP hükümetleri ise sadece rahatsız olmakla kalmayıp, Odaların etkilerini azaltmak ya da ortadan kaldırmak çabası içine girmişlerdir. (Eliçin, 2014:154). Odaların kendi meslek grubu üzerindeki denetimlerini zayıflatmaya dönük düzenlemeler bu amaçla yapılmış, böylece Odalar meslek mensuplarının gözünde değersizleştirilerek, kamu faaliyeti üzerindeki denetimlerinin de etkisizleştirilmesi hedeflenmiştir⁴. İşte meslek Odalarını TD içinde yer almaya iten de bu ikinci tür denetim faaliyetinden kaynaklanan sorumluluklarıdır. Mimarlar Odası üyesi bunu şöyle ifade etmektedir.

“Şimdi öncelikle şunun altını çizeyim, toplumda bilinen bir yaygın kanı var. Mimarlar Odası sivil toplum örgütü gibi algılanıyor. Aksine TMMOB ve ona bağlı odalardan biri olan mimarlar Odası anayasal bir kurum ve anayasa ile kurulmuş bir kurum, TMMOB ve Mimarlar Odası. Kendi özel hukuku var ve esas olarak görevi de Mimarlar Odasının, mimarlık mesleğine dair her alanda mesleğin koşullarının düzeltilmesi ve kamu yararı doğrultusunda çalışması. Baktığımızda bizim meslek odalarının şöyle de bir görevi var, yine anayasaya bağlı olarak, idareler üzerinde bizim yargıya gitme yetkimiz var. Asıl görevimizden bir tanesi, kendi meslek alanlarımızda, ki kent bizim çok önemli bir meslek alanımız. (...) Bu alanda idarenin yaptığı hatalar ve yanlışlıklar doğrultusunda idareyi uyarmak gibi de bir görevimiz var” (Mimarlar Odası üyesi) .

Sadece bizim değil, bütün TMMOB'a bağlı odalar bu konuda bu coğrafyada kendi meslek alanları ile ilgili her konuda görüş belirtirler, raporlar düzenlerler, idareyi uygularlar. Yani bize müracaat edilsin ya da edilmesin bu bizim temel görevimizdir. Özellikle Taksim gibi bir konuda. Çünkü direk burada mimarlık mirasıyla ve şehircilik mirasıyla ilgili sorunlar var” (Mimarlar Odası üyesi).

Öte yandan, görüşülen meslek Odası üyeleri, meslek Odalarının üyelerine belediyeler ve bakanlıklar gibi kamu kurumlarının projelerini Odalara götürmemeleri yönünde baskı yaptıklarını ifade etmişlerdir. Odaların meslek grubu üzerindeki denetiminin kaldırılmasının ise iki tür sonucu olacaktır: meslek Odalarının gelirlerinin azalması ve daha da önemlisi Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi sekreteri tarafından da vurgulandığı gibi yolsuzlukların yaygınlaşması.

“Yani biz bir mesleki denetim uygulaması yapıyoruz burada. Onun karşılığında da belli ücretler alıyoruz. Tek yetki kaynağımız bu olmasa bile so-

4 Çevre ve Şehircilik Bakanlığı bünyesinde 2011 yılında oluşturulan Mesleki Hizmetler Genel Müdürlüğü Anayasanın 135. maddesine göre kanunla kurulan Türk Mimar ve Mühendisler Odaları Birliği'nin görev alanına giren yetki ve görevlerle donatıldığı gibi bu odaları denetlemekle de görevlendirilmiş bulunmaktadır.

nuçta bize oda gelirinin bir miktarını oluşturan bir kalem. Bizim yaptığımız aslında bir ehliyet denetimi. Yani planlar bürolar tarafından bize getirildiği zaman biz eğer o planları onaylayıp idareye gönderiyorsak idare onu gördüğünde şu anlama geliyor vizeler. Büro tescilli bir bürodur, imzayı taşıyan şehir plancısı yetkili bir şehir plancısıdır. Dolayısıyla ben bu planı alıp gönül rahatlığıyla mecliste görüşebilirim. Üzerinde görüşebilirim, onaylayabilirim, vs. Bizim yaptığımız denetim sadece bu. (...) Dolayısıyla bu kalkınca nasıl bir denetim mekanizmasıyla bakanlık bunu kendi bünyesinde kontrol edecek açıkçası bu (...) aslında denetimsizliğe ve kontrolsüzlüğe [açık]. Büyük şehirlerde (...) bu kadroları kurabilirsiniz ama ilçe belediyelerinde, Anadolu’da, küçük şehirlerde bu teşkilatlarda bu uygulamayı nasıl yapacaksınız, kamu adına çok ciddi, yolsuzluklara gebe bir şeye yol açabilir bu yeni tablo” (ŞPO, İstanbul Şube sekreteri).

Sonuç olarak meslek odalarını TD içinde yer almaya iten en önemli nedenlerden birinin bunun doğrudan kendi görev ve sorumluluk alanlarını ilgilendiren bir konu olduğunu düşünmeleri olduğu anlaşılmaktadır. Taksim ve Gezi Parkı için yapılacak istenen plan değişiklikleri bu Odaların kendilerini gözetmekle yükümlü hissettikleri kamu yararı ilkesini tehdit etmektedir.

b) Kente ve çevreye karşı sorumluluk/kentlilik

Yaşadığı kente karşı sorumlu olmak görüşülen bileşen üyelerinin altını çizdikleri bir başka önemli neden olarak öne çıkmaktadır. Kenti, onun değerlerini, kamusal alanlarını savunmak bir kentli sorumluluğu olarak vurgulanmaktadır. Ayazpaşa Çevre ve Güzelleştirme Derneği üyesi görüşmeci bu mücadele içinde yer almanın vatandaş olarak sorumluluğunu ciddiye almanın bir gereği olduğunu düşünmektedir. Mimarlar Odası üyesi görüşmeci ise bu sorumluluğun bu kadar geniş kitleler tarafından bu derece istekle üstlenilmiş olmasını aynı zamanda ‘kentlileşmiş’ olmanın da göstergesi olarak kabul etmektedir.

“Öyle büyük bir akıl, öyle bir sağduyu hakim ki herkese, çünkü artık bu bir kentli mücadelesi. Anlatabiliyor muyum. (...) Biz, bütün kentle uğraşanlar, kentlileşemedik [zannediyorduk], hayır, biz kentlileşmişiz” (Mimarlar Odası üyesi).

Gezi Parkı Koruma ve Güzelleştirme Derneği (GPKGD) üyesi görüşmeci de meydan ve parka yapılan müdahalenin kentlilerin vicdanını yaraladığının altını çizmekte ve insanları bu harekete katılmaya itenin sorumluluk duygusu ve vicdan sızlaması olduğunu ifade etmektedir.

“Buradaki ağaçlar en son kendi vicdanını yaralıyor. Burada da fiili bir durum var. Bunu da herhangi bir çevreci örgüte 5 lira 10 lira bağışlayarak

vicdanını sızlatan şeyi ortadan kaldıramaz. Vicdanının sızlaması yüzünden geldi insanlar buraya. Bu kadar basit” (GPKGD üyesi).

“Bu bir sorumluluk duygusu. Kalkıp birine karşı çıkıyorum, öbürüne de sen karşı çık” (GPKGD üyesi).

Öte yandan, yine Gezi Parkı Koruma ve Güzelleştirme Derneği üyesinin işaret ettiği ilginç bir nokta da kent için verilen mücadelelerin esasen başarılı bir mücadele tarihinden güç alıyor olmamasıdır. Aksine, bugüne değin hukukla elde edilen kazanımların bile hukukun uygulanmaması nedeniyle işlevsiz kalabildiğine tanık olunmuştur daha çok. Dolayısıyla bu tür mücadelelere girerken daha baştan kuşaklar boyu savaşmayı sürdürmek gerekebileceğini göze almak, direncini kaybetmemek, kararlı olmak gerekmektedir. Taksim Gezi Parkı için verilen mücadelenin bu koşullar altında sürmesini, direncin ayakta kalmasını, anılan görüşmeci kente ve çevreye karşı hissedilen sorumluluk duygusu ile açıklamaktadır.

“Taksim Dayanışması kurulduğunda yenik bir başlangıcı vardı. Çünkü yıllarca mücadele ediyor insanlar, 30 yıl süren bir Bergama mücadelesi var. Otuz yıldır hala yenik durumdasınız. Yani siz ağır bedeller ödüyorsunuz ama proje işliyor, doğa tahrip ediliyor, yaşam yok ediliyor, en ağır şeyi yaşam ödüyor. Böylesine güçlü mücadelelerden bir tanesine daha başlıyorsunuz. Ne kadar süreceğini bilmiyorsunuz. Yani çocuklarınız belki sürdürmek zorunda kalacak. Böylesi bir şeyin içine giriyorsunuz. Zorunuz ne? Yani insan olmak, sorumluluk hissetmek böyle bir şey. Yenik olsanız bile, yenileceğinizi bilerseniz bile bunun sorumluluğunu yerine getirmek istiyorsunuz. (...) Bunun bir de böyle ulvi bir yanı var” (GPKGD üyesi).

c. Mahalleli olmak

Görüşme yapılan TD üyelerinin bir bölümünün aynı zamanda bu çevrede yaşayan, bu çevreyi etkin bir biçimde kullanan “mahalleliler” oldukları anlaşılmaktadır. Taksim ve Gezi Parkı'nın söz konusu mahalleliler için son derece kişisel ve özel bir anlam ifade ettiği gözlenmektedir. Dolayısıyla, meydana ve parka yapılan müdahaleyi aynı zamanda doğrudan yaşam alanlarına yapılan bir müdahale olarak algılamaktadırlar.

“Ben, yaklaşık on senedir Taksim civarında oturuyorum, yani ikametim. Önce bir Tarla başı'nda bir süre oturdum. Şimdi Harbiye'de oturuyorum. Tarla başı-Taksim dolayısıyla benim hem çalışma alanım. (...) oradan bir yakınlığım var, hem de Gezi parkını çok severim. Otururum, dinlenirim. (...) Dostlarımla oraya randevu vermeyi çok severim. Yani bir bahçeydi bizim için, biliyorsunuz Taksim civarında başka çok nefeslenecek yer yok. Ayrıca Gezi parkının kendine ait bir yaşam biçimi vardı. Yani tinerici yaşardı, ev-

sizler yaşardı, çok sayıda köpek var orada, insanların baktığı ettiği.. Ben çok sürekli yapamadım ama spor yapardık, sabahleyin giderdik, koşardık yürürdük. Kendine has bir yaşamı vardı. Akşamları güvensiz olurdu. O güvenlik sorunu.. hani Fırat'ta bir kayık batsa hükümet sorumlu hesabı orda da güvenliği sağlamak isteyen, sağlayacak mercilerin sorumluluğu. Ama gündüz çok rahat bir yerdi. Ben Taksim dayanışmasının oluşumu ve oluşumundan sonra ilk imza toplanmalara başlanınca böyle bir olaydan haberdar oldum, ben de onlara katıldım” (Tüketiciyi Koruma Derneği üyesi).

“Bu yüzden bir birey olarak ordaydım. Mecburum, 45 senem benim orda geçmiş. Şehit Muhtar caddesinde doğdum büyüdüm, 4 yaşında geldim Şehit Muhtar caddesine. Bu parkta büyüdüm. Bu parktaki ağaçlar benimle yaşlandı, ben onlarla yaşlandım. Onlar benim kolum budağım dalım, ben onların eli kolu sesiyim, insanlaşmış haliyim, böylesine bir canlı bir bağ var aramızda. İnsanlar eğer, kendi dışlarında olan canlılarla ilişkilerini böyle hissetmezlerse bu dünyada boşuna yaşıyorlar demektir. İkincil bir doğa diyorum, burası yapay bir şey, bu ağaçlar sonradan dikilmiş, hiçbir kendiliğinden yetişen şey yok, çimleri bile kendiliğinden yetişmez buranın. İkincil bir doğa, insanların yaptığı bir şey. Ama buna rağmen burası bu kentin nefes aldığı alanlardan bir tanesi” (Tüketiciyi Koruma Derneği üyesi).

‘Mahalleli olma’ duygusunun, kendi mahallesini, kendi yaşam alanını savunmak zorunda kalmanın da TD oluşturan bileşenlerin üyeleri için önemli ve belirleyici olduğu anlaşılmaktadır. Bu bireylerden bazıları zaten üyesi oldukları kurum, dernek ya da sivil toplum örgütü yoluyla TD’na dahil olurken, başlangıçta mahallede yaşayan bir birey olarak direnişe katıldığını ifade eden görüşmeci de Gezi Direnişi sürecinde kurulan Taksim Gezi Parkı Koruma Güzelleştirme Derneği içinde yer almıştır.

“Yasal yolu nedir derken ‘Taksim Gezi Parkı Koruma Güzelleştirme Derneği’ni kurduk. Diğer mevcut derneklerle bu işi yapamayacağımızı anladık çünkü. Doğrudan buraya müdahaleyi şey yapan bir derneğimiz olsun istedik. Yasal olarak kurulmuş, meşru, halkın görebileceği bir kimliğimiz olsun istedik. Aynı zamanda da 13 nisanda bir taksim gezi festivali yapalım dedik. Bunun açıklamalarını bir sergi salonunda basın açıklamasını da yaptık. İnsanlara anlattık, basına anlattık. Filmler yaptık, ayağa kalk taksime gel, kentine sahip çık, taksime sahip çık diye. Bu arada imza toplamaya cumartesi devam ettik” (GPKGD üyesi).

1980’li yıllarda yine Taksimde inşa edilmek istenen Park Otel’e karşı verdiği mücadele ile kent mücadeleleri tarihinde önemli bir yere sahip olan Ayazpaşa Çevre ve Güzelleştirme Derneği Başkanı da dernek olarak TD içinde yer almalarını ‘buralı olmak’ faktörü ve bu çevreyle mahalleli olarak kurdukları ilişki ile açıkla-

maktadır. Esasen Ayazpaşa Çevre ve Güzelleştirme Derneği, kurulduğundan beri mahallenin imarı ve planlaması ile ilgili çalışmaları yakından takip etmekte, gerektiğinde müdahil olmaktan ve hukuki yolları kullanmaktan çekinmemektedir. Bu nedenle Taksim projesi etrafında verilen mücadele içinde yer alması kendi varoluş amacı ile uyumludur.

II. Karar Alma Süreci

TD'nın oluşumunu etkileyen bir diğer faktörün kente ilişkin karar süreçleri ile ilgili olduğu izlenmektedir. Görüşülen TD bileşen üyeleri bu süreçlerin son derece saydamlıktan uzak, katılım ve müzakereye kapalı süreçler olduğunu altını çizmektedirler. Bu olgunun Türkiye'de imar ve kent planlama süreçleri ile ilgili iki gelişmeyle yakından ilgili olduğunu söylemek mümkündür: Birincisi 2000'li yılların ortalarından itibaren hızlanan merkezileşme eğilimidir. Çevre ve Şehircilik Bakanlığının kuruluşu sırasında belediyelerden bu Bakanlığa ve TOKİ'ye aktarılan planlama yetkileri ile çevre, orman, kültür ve tabiat varlıklarına ilişkin mevzuatta yapılan düzenlemeler bu eğilimin tezahürleri olarak değerlendirilebilir. İkincisi ise planlama ilkeleri, kademelenmesi hatta hukukunun sıklıkla ihlal edilmesi, hatta giderek bunun bir politika yapma biçimi haline gelmesidir. TD bileşenlerinin üzerinde durduğu bir başka olgu ise kamu otoritelerinin kentlilerden gelen karar süreçlerine katılma, gerektiğinde itiraz edebilme taleplerine karşı son derece duyarsız oluşlarıdır.

a) Merkezileşen karar süreçleri

Görüşülen TD bileşen üyelerinin ortak olarak vurguladıkları nedenlerden biri de kente dair kararların oluşturulma biçimidir. Bu süreçler son derece kapalı, katılım ve müzakereye olanak vermeyen bir biçimde cereyan etmekte ve kentlileri oldubittiler karşısında bırakmaktadır. Esasen 2000'li yılların ortalarından itibaren imara ve planlamaya dair yetkilerin ve karar alanlarının hızla merkezileştiği gözlenmektedir. Çevre ve Şehircilik Bakanlığının kuruluşu sırasında belediyelerden bu Bakanlığa ve TOKİ'ye aktarılan planlama yetkileri, çevre, orman, kültür ve tabiat varlıklarına ilişkin mevzuatta yapılan değişiklikler bu adımlardan bazılarıdır. Bu merkezileşme sadece yasal düzenlemeler yoluyla değil kent planlama ilke ve kademelerini göz ardı eden ve giderek temayül haline gelen müdahaleler yoluyla da gerçekleşmektedir.

Kente dair karar süreçlerinin giderek merkezileşmesinin en dikti çeken tezahürü kentin seçilmiş yöneticilerinin kentin makroformunu etkileyen önemli kararların alındığı süreçlerin dışında kalmaları, üstelik bu duruma itiraz da etmeyerek alınan

kararları sessizce onaylamakta sakınca görmemeleridir. Gezi eylemleri süresince gerek Büyükşehir belediye başkanı, gerekse ilçe belediye başkanı kamuoyu önünde olmamayı seçmişler, olup-bitenle ilgileri yokmuş gibi davranmışlardır. Nitekim TP yayımladığı basın açıklamalarında bu durumu ısrarla vurgulamış ve kentin yöneticilerini ortaya çıkmaya, kent halkından yükselen itirazları dinlemeye, müzakere süreçleri oluşturmaya davet etmiştir.

“Belediye Başkanı Sn. Topbaş istikrarlı olarak görüşmeyi reddediyor, rahatsızlık duymadan ‘Başbakan istedi yapılacak’ diyor. Belediye Başkanımızı bir kere daha görevini yapmaya davet ediyoruz” (TP basın açıklaması, 1 ekim, 2012).

“Suskun. (...) Baktığımızda hiçbiri belediye başkanının projesi değil, hepsi Başbakanın projesi. Hatta genel seçimlere giderken anlattığı projeler. O nedenle Kadir Topbaş sadece bir tasdik kurumuydu orada ve o projeler tasdik olundu, hayata geçirilmeye çalışıldı (...). O nedenle Kadir Topbaş’ın suskunluğunu anlamak mümkün. Bence kendisi mesleki bir şaşkınlık ve pişmanlık da yaşıyor diye düşünüyorum. Kadir Topbaş bence bir daha başkan olmaz, olmak istemeyecektir diye düşünüyorum. Özellikle bu süreç ve bu süreçte yaşadıklarından sonra” (ŞPO İst. Şb. Bşk.).

“14 aralıkta biz imzaya başlamıştık, ocakta imza topladık, şubatta bu karar çıktı ve hemen kararın duyulmasının arkasından bir ses ‘reddi reddedeceğiz’. Kim söylüyor bunu, Başbakan söylüyor. Buranın Zabıta Müdürüne ne oldu, buranın Beyoğlu Belediye Başkanına ne oldu? Şimdilerde çok demokratik olduğunu söyleyen, bir durak (...) olsa halka soracağız diyen, o zamanlar hiç sesi çıkmayan Topbaş’a ne oldu. Bunlar bir şey söylemiyorlar. Yahu sizsiniz buranın yetkilisi” (GPKGD üyesi).

“Halbuki, bakın dış mihrak, faiz lobisi vs. aranacağına ilk gün belediye başkanı gelseydi, deseydi ki ‘Bakın bu bir yayalaştırma projesinin ucudur. Burada kesilen ağaçların yerine ağaçlar dikeceğiz. Ama şuraya da bir yol açmamız lazım. Bu yolu da gelin birlikte açalım’ (...) belki gene bağırın, çağırın olurdu, kestirmem, ettirmem diyen çıkardı belki, ama konuşulmuş olurdu. Yani insanlar kentlerine sahip çıkıyor, bundan daha güzel bir kentlilik bilinci olur mu?” (Tüketici Derneği üyesi).

Merkezileşen karar süreçlerine ilişkin bir başka saptama ise Başbakan’ın ajanda oluşturma aşamasından başlayarak kentsel politika alanında etkin bir aktör olarak varlık göstermesidir. Gerçekten de özellikle İstanbul’a ilişkin imar kararları konusunda Başbakan’ın bizzat ajanda oluşturduğu, bunu da kentin yöneticileri ve STK’lar ile görüşmeye ya da tartışmaya gerek duymadan yaptığı gözlenmektedir (Eliçin, 2014: 154). Nitekim Taksim meydanı yayalaştırma projesi de ilk kez Baş-

bakan'ın 1 Haziran 2011 yılında yaptığı bir açıklama ile gündeme gelmiştir⁵. Bütün Gezi süreci boyunca kentten yükselen muhalefet de karşısında muhatap olarak merkezi yönetimi, hatta bizzat Başbakanı bulmuştur. Muhalif kent hareketinin sözcüsü olarak TD'nı Başbakanla karşı karşıya getiren ve aslında bir yerel yönetim krizi olarak okunması gereken bu durum görüldüğü TD bileşen üyeleri tarafından şöyle dile getirilmiştir.

“Esas sıkıntımız bu zaten. (...) Bir taraftan yerelleşiyoruz derken siyasette, tam tersine merkezileşmenin artması bir taraftan problemimiz. Çevre ve Şehircilik Bakanlığının (...) 644 sayılı KHK ile birlikte rol çalması yerel yönetimlerden, yerel yönetimlerin giderek güçsüzleşmesi, merkezi hükümetin giderek daha da, her açıdan güçlenmesi ve yerel yönetimler üzerinde bir tahakküm kurma çabası, Başbakan'ın adeta Türkiye'nin imar müdürü gibi konuşması ve Türkiye'nin imar müdürlüğüne soyunması, tek başına tüm projelere karar vermesi.. Tabii orada yerel yönetimleri de çok zor durumda bırakıyor ve yerel yönetimler şu anda tamamen silikleşmiş durumdadır, özellikle İstanbul ölçeğinde. Beyoğlu Belediye Başkanı ortada yok örneğin kendi sınırları içerisinde hizmet ürettiği yerde Beyoğlu Belediye Başkanı ortada yok, Büyükşehir Belediye Başkanı ortada yok. Tek bir konuşan var, hepsi adına, Başbakan” (ŞPO İst. Şb. Bşk).

“Şimdi bu noktada bir bakıyorsunuz, sayın Başbakan, tek başına Türkiye'nin en önemli meydanı için, (...) üstelik de simgesel bir meydan için kendi başına bir proje hazırlayıp, son derece basmakalıp görseller eşliğinde, yani hiçbir teknik yeterliği olmayan, (...) hiçbir şey ifade etmeyen aslında birtakım görsellerle ‘benim Taksim projem’ diye ortaya çıkabiliyor ve bu basmakalıplık üzerinden ihaleler açılabilir” (Mimarlar Odası üyesi).

b) Hukuksuzluğa tepki

Görüldüğü TD bileşen üyelerinin işaret ettikleri önemli noktalardan birisi de hukuka olan güvenin sarsılmış olmasıdır. Özellikle kamu kurumları üzerinde mesleki bir denetim yapmakla yükümlü meslek odaları açısından bu durumun ontolojik bir soruna da işaret ettiği anlaşılmaktadır. Giderek daha fazla imar hukukunun ve konvansiyonel yöntemlerin dışına çıkan kentsel planlama, meslek odalarının bu süreçlere dahil olmalarına imkan vermediği gibi, onları, bu süreçleri izleyebilmek için ayrıca kaynak ve zaman ayırmaya mecbur bırakmaktadır. Oysa, Türkiye’de kent planlama alanında verilen mücadelenin önemli araçlarından biri hukuk olmuştur. Meslek odaları da hukuku kullanmakta dikkati çeken bir başarı göstermişlerdir (Elicin, 2014: 154; Lovering&Turkmen, 2011:84). Ne var ki son yıllarda

5 <http://www.mimarist.org/2012-08-13-16-09-05.html>

hukukun bir hak arama aracı olma özelliğini ve gücünü hızla yitirmekte olduğu gözlemi yaygın olarak paylaşılmaktadır. Bunun en önemli nedenleri hukuk kararlarının uygulanmayabilir hale gelmesi yani hukuksuzluk ve buna karşı hiçbir yaptırım olmaması yani cezazırlıktır. Bu da farklı ve daha etkili mücadele arayışlarını ortaya çıkarmaktadır ki Taksim Dayanışmasını da bu çerçevede değerlendirmek mümkün görünmektedir.

Nitekim, Taksim Platformunun 14 Kasım 2012 tarihli basın açıklamasında Taksim projesine ilişkin olarak saptanan imar hukukuna aykırılıklar ayrıntılı olarak sıralanmaktadır.

- 1) 16 Eylül 2011 İBB meclisine sunulan plan tadilatı için Koruma Kurulunun ön kararı yok! Meclis bu kararı kurul onayı koşuluyla veriyor! 4 Ocak 2012 kurul kararı, uygulama projesi şartı ile onay veriyor!
- 2) 10 Ekim 2012 Koruma Kurulu kararına göre bu inşaat başlayamaz. İnşaat kaçak! Kurulun talep ettiği plan tadilatı revizyonunun yapılmadığı, İBB meclisine sunulmadığı, halkla paylaşım için askıya alınmadığı! İhale edilen proje plan tadilatı kararına uymuyor.
- 3) Tünel ihalesi Kurul kararından önce yapıldı.
- 4) Trafik düzeni proje ihalesi de plan tadilatı kararı ve kurul kararından önce yapıldı. Kurula avan proje sunulmadı. Kurul sonradan reddettiği için ihale için harcanan para kamu zararına dönüştü.
- 5) Kurul, Topçu Kışlasının sadece tarihteki varlığını tescil etmişti, ihyasını değil! Kışlanın proje ihalesi Kurul kararı olmadan yapıldı!
- 6) 10 Ekim 2012 Kurul kararı Cumhuriyet Caddesi tüneli için arkeolojik denetim istedi. Buldozerler denetimden önce çalışmaya başladı.
- 7) 10 Ekim 2012 Kurul kararı Cumhuriyet Caddesi tüneli için ağaçlar (20 adet yetişkin ağaç!) hakkında Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge kurulundan görüş istedi. Buldozer çalışıyor, ağaçlar yok mu edilecek!
- 8) Yapılan ihaleler hukuka uygun değil, kamu zarara uğratıldı. İdarenin ihale yapmadan önce kurula bilgi vermesi, onay alması gerekir. Kurul, Cumhuriyet Caddesi ile Tarlabası Bulvarı arasındaki tüneli tümüyle reddetseydi, Müteahhide tazminat ödenecekti. Kurula baskı altında karar aldırtılıyor! Bilerek hukuk çiğneniyor!

Hukukun işlevsizliği görüşülen bileşen üyeleri tarafından da önemle vurgulanmaktadır.

“Şimdi Türkiye’de imarın belli kuralları var değil mi? Bir yerde bir şey yapacaksanız önce gidersiniz, belediyesine teklif edersiniz. (...) Burası [Taksim] bir de sit alanı, (...) onun çok ciddi kuralları var ve 2009’da buranın koruma planı da yapılmış. (...) Koruma planını yapan merci ile bugün Taksim’deki yayalaştırma adı altında hukukun da artık reddettiği (...) projeyi öneren kurum aynı. Böyle bir etik problem de var. Yani bir koruma planı yapıyorsunuz, sonra Başbakan’ın emriyle kendi koruma planınızda önerdiğiniz bir sürü kurala karşı çıkıyorsunuz. Hadi kurala karşı çıktınız, evrensel kuramlara karşı çıkıyorsunuz” (Mimarlar Odası üyesi).

Öte yandan, hukukun kamusal otoritenin eylemleri üzerindeki denetiminin merkezi yönetimi rahatsız ettiği vurgulanmakta, söz konusu denetimin gelişmeyi engelleyen bir faktör olduğu savıyla hem idari yargı üzerinde baskı yaratıldığı, hem de kamuoyu gözündeki meşruiyetinin yok edilmeye çalışıldığı ifade edilmektedir.

“Hukuken sonuç almak neredeyse imkansız dememin nedeni şu: Eskiden idare hukukunun somut hayatta bir karşılığı olabiliyormuş. Başka bir ifadeyle idari yargı yeri gerçek anlamıyla hukuka uygunluk denetimi yapmaya çalışıyormuş. (...) Fakat kuşkusuz her dönem yürütme, siyasi iktidar bununla ilgili yakınmış, (...) kendisine engel olduğunu söylemiş, ülkenin kalkınmasının önündeki en ciddi engelin bu olduğunu ifade etmiş. Özellikle 1980 sonrasındaki durum bu. Yani Özalcılığın en önemli vurgularından bir tanesi bu. Fakat şunu rahatlıkla söyleyebiliriz 2000’lerin ortasına kadar idari yargı yeri hukuka uygunluk denetimi gerçekleştirmeye çalışıyormuş, fakat ondan sonra aşama aşama bambaşka bir hale gelmiş. (...) 2010 yılı eylülünde yaşanan referandum sonrasında nitel bir değişiklik yaşanmış. (...) Üç şeyden bahsedebiliriz:

“Birincisi idari yargı yerinin yani idare mahkemelerinin ve Danıştayın önündeki meseleyi usuli gerekçelerle görüşmeme kararı vermesi bir önceki döneme oranla çok arttı. Ehliyet ret kararları, (davacıların) birlikte dava açılmayacağına ilişkin kararlar, süre ret kararlarına ilişkin olarak esaslı bir değişiklik var uygulamada.

“İkincisi, idari yargıcın refleksleri değişti. Bütün kadro değişmedi. Ama egemen blok içinde bir güç değişikliği, güç kayması olunca, yargı bürokrasisi de hızlıca buna uyum sağladı, görüldüğü kadarıyla. İdari yargıcın refleksleri değişti.

“Üçüncüsü, bütün bu süreçlerden kurtulsanız bile, bütün bunların sonucunda bir karar alsanız bile bu kararın uygulanması sonuç olarak bir idari tutumla, idarenin bir işlemiyle ya da bir eylemiyle mümkün oluyor. İstikrarlı bir şekilde Türkiye’de idare, yargı yerlerinin verdikleri kararları uygula-

madı.(...) Ve bütün suç duyurularının sonuçsuz kaldığı (...) Taksim yaya-
laştırma projesi adını verdikleri projeye ilişkin imar planı en canımızı acı-
tan örnek” (MO, Hukuk bürosu).

Hukuka aykırılığın yanı sıra etik ilkelerin göz ardı edilmesi (sit alanları ile ilgili kurul başkanlığını görevini yürüten kişinin ihalelere katılması), kurulların baskı altına alınması, kurul üyelerinin istenen doğrultuda karar almadığı için görevden alınabilmesi görüşülen bileşen üyelerinin vurguladığı noktalar arasındadır. Öyle ki, Taksim Platformu, 27 temmuz 2012’da Mimarlar Odasına dilekçe ile başvurarak meslek etiğinin göz ardı edilmesine dikkat çekmeye çalışmıştır:

“Odanız üyesi mimar Halil Onur’un, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Tarihi Çevre Koruma Müdürlüğü’nden, ihale yolu ile Taksim’de yapılması planlanan kentsel tasarım işini almış olduğunu, basından ve çeşitli kanallardan öğrenmiş bulunuyoruz. (...) Adı geçen mimar İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından atanmış bir yönetici olmakla birlikte, firması aracılığıyla aynı kurumdan iş almış bulunmaktadır. Bu kişi Büyükşehir Belediyesi ve ihaleyi yapan kuruluşla doğrudan bağlantılı, ilişkili ve söz konusu kurumda hakim bir konumdadır.

“Dolayısıyla, kamu kurumundaki yönetici kişiliği ile kendi özel kuruluşundaki görevi kendisinin, hem hizmet veren hem de hizmeti sipariş eden konumda olduğunu göstermektedir. Bu ilişki kamu görevi alanındaki diğer proje hizmetleri için de geçerlidir (Süleymaniye projesi ve ortaklık yapısı içinde gerçekleştirdiği diğer projeler)⁶”.

Görüşülen bileşen üyeleri hukukun, kamu otoritesi tarafından eylem ve politikaları önünde engel oluşturan bir kurum olarak algılanarak baskı altına alınmasının, karar ve içtihatlar üzerinde de etkili olduğunu ve kent mücadelelerini önemli ölçüde sekteye uğrattığını ifade etmektedirler. Ancak, hukuk her şeye rağmen mücadelenin sürdürülmesi gereken bir alan olarak tanımlanmaktadır.

“Hukuk mücadele alanı olarak, bir mücadele başlığı olarak mühim. (...) Burada yapılması gereken esaslı bir zanaatkarlık var. (...) Bir yargı bürokrasisi var, bir yargı sistematiği var. Bu yargı sistematiği topu taca atmaya çalışıyor. Topu taca atamazsa bile golü vermemeye çalışıyor. Gol olsa bile maçın hükmen tatil olması için uğraşılıyor, vs. vs. Buna rağmen bütün bu kanalların sistematik olarak zorlanması lazım ki, yaşanan şey deşifre edilebilsin, göz önünde tutulabilsin. Belki de bir dönem içerisinde bunun sürdürülemez olduğu anlaşılabilir” (MO, Hukuk bürosu üyesi).

6 <http://www.taksimplatformu.com>

Hukuk mücadelesinden vazgeçilmemekle birlikte, yaygın olarak karşı karşıya kalınan hukuksuzluk ve cezasızlık “kamusal mücadelelerin ve yurttaşların toplumsal formasyonun bütünündeki eylemli etkilerinin kritik önemde”⁷ olduğu fikrini güçlendirmektedir. Taksim Dayanışmasını anlamak açısından bu nokta oldukça önemli görünmektedir.

“Yetmiyor ki. Bir yeri savunmaya bir yerin halkı yetmiyor. Siz neden bahsediyorsunuz. Hangi projeyi durdurmaktan bahsediyorsunuz? (...)Yasa işlemiyor, hukuk işlemiyor, Türkiye’nin hiçbir yerinde işlemiyor. Ekoloji mücadelelerinde hiç işlemiyor” (GPKGD üyesi).

“Yani neresine dokunursanız dokunun bu sektörün, çok büyük bir hukuksuzluk, usulsüzlük ve etik olmayan haller var. (...) Özellikle 12 eylül referandumundan sonra yapılan hukuktaki düzenlemelerle idari yargı da siyasallaştırılmış durumda” (MO üyesi).

“Demokrasiye karşı işlenmiş her şey suçtur aslında. Yasalarda yer alsın almasın, suçtur. Yasalarda yer aldığı halde yasalara dahi uymayan yetkililerin varlığını dünya alem biliyor Türkiye açısından. Birçok proje yapılıyor, bütün projeler yasalara aykırı, fakat yapılıyor” (GPKGD üyesi).

c) Karar süreçlerine katılım talebi

Taksim Dayanışmasının oluşumunun ardındaki dinamiklerden biri de gerek örgütlü kentli gruplar, gerek örgütsüz kentliler, gerekse de kentle doğrudan ilgili meslek odalarının kente ilişkin ajanda oluşturmak ve karar süreçlerine katılmak, alınan kararlardan haberdar olmak, bu kararlar üzerinde söz sahibi olmak isteğidir. Bu son derece meşru olduğu kadar, çok sınırlı ölçüde de olsa yasayla da güvence altına alınmış bir haktır. İmar planlarının askı süreçleri ile koruma amaçlı imar planları ve değişiklikleri ile ilgili toplantılara, ilgili meslek odalarının Koruma bölge kurulunun davetiyle gözlemci olarak katılımları formel katılım yollarının en kayda değer olanıdır. Oysa, oda üyeleri tarafından özellikle vurgulandığı gibi, kamu otoriteleri bu süreçleri işletmek konusunda oldukça isteksiz (kötü niyetli dememek için) davranmaktadırlar. Toplantı davetlerinin, davet edilen odalara konuyla ilgili gerekli ön araştırmaları yapacak vakit bile tanınmadan yapılması ise biçimsel bir şartı yerine getirmekten öte bir amacın olmadığını göstermektedir. Nitekim, ‘şeffaf, katılımcı ve müzakereye açık bir karar süreci’ Platformun basın açıklamalarında da ısrarla ve önemle dile getirilen taleplerden birisi olmuştur (Bkz. 1 ekim 2012; 13 ekim 2012; 12 şubat 2012; 2 mart 2012; 9 mayıs 2012; 1 temmuz 2013; 28 şubat 2013 tarihli basın açıklamaları).

7 MO, Hukuk bürosu çalışması ile görüşme

“Taksim projesi için sürekli müzakere ve halk katılımı talep ettik. Ancak iki yıl boyunca, sayısız davet ve taleplerimize rağmen muhatabımız olması gereken belediyemizin müzakere yetkisini elinde tutamadığını bariz şekilde gördük. Direniş başladıktan sonra ise tüm idare sisteminin müzakere ve demokratik katılım konusunda büyük bir acz içinde” (Taksim Platformu, basın açıklaması, 1 temmuz, 2013).

“Katılımcı bir planlama anlayışı ele alırsanız, model olarak, biz aslında plan yapım süreçlerinde her zaman yer almayı bir paydaş olarak yer almayı, orda görüşlerimizi iletmeyi ve bunların dikkate alınmasını tercih ederiz. Doğrusu da aslında budur. Sadece bizim değil tabii diğer tüm parçalarıyla. Yani il dernekleri, yerel inisiyatifler ve şeffaf, katılımcı bir planlama anlayışından bahsediyoruz. Fakat bu ne yazık ki burada işlemiyor. (...) 2863 sayılı yasa kapsamındaki alanlarda koruma amaçlı imar planı değişikliklerinde ya da planlarında 2 adet toplantı zorunluluğu var. Bu yasal zorunluluk gereği toplantılar düzenlenebiliyor belediyeler tarafından. Fakat bu toplantılar da içerik olarak tam amacını karşılamayan toplantılar. Hatta bir kere 2 saat arayla 2 toplantı daveti gelmişti. Aslında ilk toplantıda plan içeriği daha sonra plan yapıldıktan sonra [ikinci] bir toplantı olması gerekiyor ama (...) 2 saat arayla bir ve ikinci toplantıyı yasal gereklilik olarak sunuyordu. Dolayısıyla bize itiraz etmek ve dava yoluna gitmek dışında bir şans bırakmayan bir sistem (...), bir yönetim yaklaşımı söz konusu. Biz de bu [şans] kullanmak zorunda kalıyoruz ve bizimle paralel düşünen, mimarlar odası, inşaat mühendisleri odası, peyzaj mimarları odası gibi diğer meslek odalarıyla da zaman zaman, (...) davalarımızı ortaklaştırıyoruz. Bu hem davacı kısmını güçlü kılmak adına olumlu bulduğumuz bir durum, hem de böylece maliyetin bölüştüğü bir şey de oluyor. Çünkü bu davalar çok ciddi mali yük” (ŞPO, İstanbul Şube sekreteri).

Giderek merkezleşen antidemokratik karar süreçleri karşısında duyulan tepkiyi daha da güçlendiren bir başka olgu ise kamu otoritelerinin projeye ilişkin olarak kent halkından gelen itiraza ve katılım taleplerine tamamen kayıtsız kalması, daha da vahimi, konuyu bir tür bilek güreşi/inatlaşma konusu haline getirmeleridir. Bu ‘sizin için en iyisini biz biliriz ve size rağmen yaparız’ tavrının yarattığı öfke ve kararlılık da TD bileşen üyeleri tarafından vurgulanan konulardan biri olmuştur.

“Nitekim aynı gün başbakan “ne yaparsanız yapın biz kararımızı verdik. Oraya AVM mi olur rezidans mı olur neyse yapacağız” diye bir açıklamada yaptı. Bu açıklama mesela [Gezi parkındaki] 80-100 kişiyi birden bire 800-1000 kişiye çıkardı. Yani insanlar[ın] çok tepeden bakışlara bir karşı oluşları var. (...) Ama o buyurgan tavır geldi” (Tüketici Derneği üyesi).

“Bu çocuklar bizim çocuklarımız, yani bizim kuşağın çocukları. Yani biz böyle, 68, 78 olup o dönemi yaşayan insanların çocukları bu çocuklar. (...) Biz hem aile içinde çok büyük bir baskı hem toplumda çok büyük bir baskıyla büyüdük. Bize daha 3-5 yaşından itibaren itaat öğretilirdi. Yani itaat edeceksiniz. Yani babaya itaat edilir, anneye itaat edilir, aبلaya itaat edilir, öğretmene itaat edilir. Devlete illaki itaat edilir. Ama biz çocuklarımıza hiç itaat öğretmedik. Yani biraz bunu tersine çevirerek, özellikle 12 Eylül'den sonra siyasi çalışmalarımızın çok bastırılmasıyla çocuklarımıza yöneldik biraz onları yetiştirmeye yöneldik ve çocuklarımıza hiç itaat öğretmedik. Ne kendimize itaat, ne başkasına itaati öğütledik. O konuda bir eğitim vermedik. Böyle bir kuşak geldi. Yani itaat eğitimi almayan bir kuşak geldi. Dolayısıyla bu çocuklara yukardan buyurmanın bir manası yoktu. Bunu bilemediler” (Tüketici Derneği üyesi).

“[B]enim kişisel görüşüm ve hemfikir olduğumuz düşünce de o kullanılan polis şiddeti ve hükümetin ısrarcı ve azarlayan tavrı bir anlamda ülkenin sokağa dökülmesinde tetikleyicidir. Fakat TD tabii oradaydı ilk günden beri, toplantıları da devam etti. O arada o güne kadar katılmayan bileşenler birden bire TD toplantılarına katılmaya başladılar. Yeni yapılar ortaya çıktı onlar katıldılar bu yeni süreçle beraber” (ŞPO, İstanbul Şube sekreteri).

Bu buyurgan tavır bir yandan muhalif hareketin bileşenlerinin kararlılığını arttırırken, bir yandan da harekete meşruiyet kazandırmıştır. Söz konusu buyurgan tavrın bu kadar tepki yaratmasının nedeninin muhalif hareketten gelen taleplerin can yakıcı haklılığı ve ‘masumiyeti’ne rağmen maruz kaldığı öfke dolu ret olduğu da anlaşılmaktadır.

“RTE başbakan olmasaydı bu hareket bu kadar meşru olmazdı. Çünkü o başbakan olduğu için, sürekli bizim hatalarımızı kapattığı için daha da meşrulaştı, daha da sevimli ve sempatik hale geldi. Geçen gün de okudum, (...) bilirsiniz ‘yaşasın devrimci mücadelemiz’ diye bir slogan atılır, ‘yaşasın sevimli mücadelemiz’ diye bir duvar yazısı vardı. Gerçekten hani o sevimli de bir mücadeleydi bir taraftan, o yüzden bu kadar kitleleşebildi” (ŞPO İst. Şb. Bşk.).

“Açıklamamızda da reddin reddini reddedeceğiz. Bu kadar reddiyeciliğe bindiyse yani. Halkın başbakana en güzel cevabı TGPKGD kurmak olmuştur. (...) [İ]mza toplamaya gelen bize destek olan birçok insan var, yeni insanlar katılıyor, yeni bir grup oluştu, aktif bir grup. Bize ne yapabiliriz diye gelip soruyor. Biz de şimdilik imza atın, imzanızın karşılığını arayın sorun, kendi çevrenizde de imza toplayın, 13 nisanda da gezi parkında olun, şenliğimize katılın. Tamam dediler. İnsanlara gelebilecekleri bir adres gösterdik. Parkını gezi parkından korursun başka bir yerden koruyamazsın. 3.

köprü için bunu yapamadık, gücümüz yetmedi. Gücümüz burada toplanmaya yetti. Burada kanal bulduk buradan yürüdük” (GPKGD üyesi).

“Yani gezi parkına 3 milyon insanı, 3 milyon insan toplandı buraya, toplanan Başbakan’ın bizzat kendisidir. Arkasında boşuna başka bir şey aramasın, arkasındaki ceberut güç kendisidir” (GPKGD üyesi).

“Sonunda şöyle bir toparlama yaparsam, 20 gün civarında, 18 gün Taksim, İstanbul’un insanları, İstanbul’un kentlileri Taksim’de şehirlerini savundular. Yaşam alanlarını savundular. Buna karşı içinde sadece vicdan ve insanlık olan yöneticiler oturur konuşurlardı. Çocuklar haksızsınız, biz bunu şundan şundan dolayı yapıyoruz derlerdi. Asla böyle bir şey olmadı” (Tüketici Derneği üyesi) .

Kamu otoritesinin kenti ve kentlileri nasıl gördüğünün ilginç bir göstergesi de Gezi Direnişi sırasında parkın içine direnişçiler tarafından dikilen fidanlar ve bostanın sökülmesi ardından da belediye tarafından yeni fidanlar dikilmesidir. Kentlinin yaşadığı kente ilişkin inisiyatif almasına, bu anlamda yaşadığı çevreye (çiçek dikmek için bile) müdahalede bulunmasına kesinlikle izin verilmemektedir. Kentli, otoritenin tanımladığı sınırlar içinde kalmalı, kendisine verilenle yetinmelidir. Bu anlamda Taksim Dayanışması nasıl bir kentte yaşamak istendiğine ilişkin temel bir talebi dile getirmekte, başka bir deyişle kent hakkı talep etmektedir. Kentin yaşamakta olduğu dönüşüme itiraz ederken, iktidarı da kentin kime hizmet etmesi gerektiği konusunda uyarmaktadır.

“Bundan sonrası için, Geziden önce, Geziden sonrası var. Şurada bir bostan ekmiştik biz. O bostanı yok ettiler. O bostanı korumuş olsalar, kendi lehlerine büyük propaganda olur. Onu bile göremediler. Oradaki bizim ektiğimiz ağaçları söktüler, fidanları, kendileri buraya 120 ağaç diktiler. Sen ne yaptın şimdi? Sen ağaç dikemezsin yalnızca ben dikerim senden buraya ağaç dik diyen oldu mu? İlla müdahale edebileceğini gösteriyor” (GPKGD üyesi).

Altı çizilen bir başka nokta da bu otoriter tavrın, bir kentsel estetik dayatması olarak da kentlinin karşısına çıkması ve tepki yaratmasıdır. Söz konusu estetik dayatması ideolojik bir arka plandan beslenmekte, özellikle cumhuriyet değerlerine ve onların temsil ettiği estetiğe karşı farklı bir estetik empoze etmeye çalışmaktadır.

“Bir de işin ideolojik tarafı var tabii. İktidarın, bizim pek anlamadığımız, çok anlamak da istemediğimiz bir itişmesi var cumhuriyet dönemi değerleriyle. Biz mimar olarak böyle bir şeyde seçim yapamayız. Bizim için neolitikten itibaren var olan bütün değerler, varsa, ortadaysa, koruyabiliyorsa korunmalıdır ve geleceğe taşınmalıdır ki gelecek nesiller uygarlık tarihini

izleyebilsinler. Biz böyle bakarız, hani Cumhuriyeti, Osmanlıydı, şuydu buydu ayırmayız. (...) Sonra hepimiz için çok önemli, garip bir estetik tartışma da giriyor, çirkin mi güzel mi bilemem ben, bana göre çok güzel, AKM. İşte biliyorsunuz modern mimarlık mirasıdır ve çok hak etmiştir çünkü Türkiye’de opera olarak tasarlanan ve uygulanan tek yapıdır benim için de çok güzel bir yapıdır” (Mimarlar Odası üyesi).

“Burası çok görünür bir mekan. Türkiye modernizminin yüzü denilen o zaman, Atatürk Kültür Merkezi burada yapılıyor. Hemen bu mekana bakıyor” (ŞPO İst. Şb. Bşk.).

Çünkü başka bir estetik de pompalanıyor topluma. Yani bu sadece yaşam biçimi, anlayış falan pompalanmıyor, (...) estetik anlayışını da toplumun değiştiriyorlar. Çınarı söküyor, plastik palmye takıyor ve güzel diyor buna (Mimarlar Odası üyesi).

Her şeye rağmen Gezi hareketinin TD oluşturan aktörler üzerinde gelecek için olumlu beklentilere neden olduğu gözlenmektedir. Bu hareket, bundan böyle kamu otoritesinin kente ilişkin karar alırken kentlilerin düşüncelerini, taleplerini en önemlisi de itirazlarını göz ardı edemeyecekleri beklentisi oluşturmuş görünmektedir.

“Geziden dolayı, Gezi direnişinin özgürlükçü yanı yani “siz bizi hesaba katmadan kararlar alamazsınız, siz bizim düşüncemizi benimsemeden, almadan kent hakkında karar veremezsiniz” ülkeye yayılmış oldu. Dolayısıyla Ankara AOÇ’de bir karar alırken de düşünmek zorunda kalacaklar, ya da İzmir Narlıdere’de gökdelenler bölgesi yapalım derken de” (Tüketiciyi Koruma Derneği üyesi).

“Demek ki bundan sonra siyasetin de esas üretileceği mekanlardan biri kent olacak, kentteki mekan meselesi ve kentteki müdahaleler çok ön plana çıktı ve özellikle hani bu son yeni kent tartışmalarında. Demek ki siyaseti belirleyecek ana unsurlardan biri olacak kent mekanı ve çok enteresan bir süreç bizi bekliyor, çünkü bundan sonra siz İstanbullulara kolay kolay hiç bir şeyi kabul ettiremezsiniz, yani İstanbullular vicdanlarına ve mantıklarına yediremedikleri bir proje olduğunda gerçekten de sokağa çıkacaklar” (ŞPO İst. Şb. Bşk.).

Meslek odaları açısından bu hareketin bir diğer sonucu ise kente ve kentlilere karşı sorumluluklarının arttığını düşünmeleridir. Kent mücadeleleri içinde meslek odalarının bu kadar aktif rol alması da ayrıca ilginç ve üzerinde düşünülmeyi hak eden bir olgu olarak dikkati çekmektedir.

“Hep kitleselleşelim derdik bundan sonra enteresan bir kitle bizi bekliyor, bizimle birlikte eylemlilik halinde olmayı bekliyor. Meslek odası olarak bizim de büyük bir kazanımımız var tabii. Tabii ki bir de sorumluluğumuz doğdu. Artık her şeyde de bizim öncü olmamız bekleniyor. Her türlü kente müdahalede” (ŞPO İst. Şb. Bşk.).

Sonuç olarak, antidemokratik karar süreçleri ile katılım ve müzakere kanallarının tıkalı olması, daha farklı, daha etkili, daha görünür bir örgütlenme ve mücadele stratejisi arayışını kaçınılmaz kılmıştır. Esasen bu arayışın kentsel sosyal hareketlerin belirleyici bir özelliği haline geldiğini söylemek yanlış olmaz. TD da bu arayışın sonucudur ve bu anlamda Türkiye'nin kent mücadeleleri tarihinde özgün bir model oluşturmaktadır.

III. Taksim ve Gezi parkının sembolik önemi

Gerek görüşülen TD bileşen üyelerinin gerekse TD ve TP tarafından yayımlanan basın açıklamalarının altını çizdiği bir diğer nokta ise Taksim'in, bir meydan olarak kent için verilen mücadeleler içinde ayrı ve önemli bir yere sahip olmasıdır. Türk işçi hareketi tarihi açısından meydanın taşıdığı anlamı hatırlatmak bile gereksiz olacaktır. Çevre haklarından LGBT hakları savunucularına kadar birçok sosyal hareket için de bu meydan kendilerini ifade etmek, gösteri yapmak için seçtikleri mekandır. Esasen bu yerin sembolik önemi ve biricikliği bütün kent halkı için o kadar aleni bir gerçektir ki futbol kulüplerinin taraftarları hatta polis teşkilatı⁸ bile kutlamalarını burada yapmaktadırlar. Nitekim kentin diğer bölgelerinde süregelen projeler ve müdahaleler karşısında aynı boyutta bir kent hareketinin ortaya çıkamaması da bunu göstermektedir.

“Hepimizin en önemli ifade alanı Taksim meydanı yok edilmek isteniyor” (TP basın açıklaması, 1 ekim 2012).

“Sadece İstanbul'un ve Türkiye'nin değil dünyanın da en önemli kamusal alanlarından biri olan Taksim Meydanı'nı yayalaştırma adı altında insan-sızlaştırmaya götüren 'uygunsuz proje'nin uygulanması için kazmalar vurulmaya başlandı” (TP basın açıklaması, 4 kasım 2012).

“[O] kadar önemliydi ki Taksim meydanı herkes için, herkes için başka bir şey ifade ediyordu. Hani mimarlar başka türlü bakıyor, şehir plancıları başka türlü bakıyor. DİSK, KESK başka türlü bakıyor, mahallenin derdi başka, (...) LGBT bireylerinin derdi başka. Ama herkesin ortak derdi, bir de demokrasi alanı burası” (Mimarlar Odası üyesi).

8 <http://www.istanbul.gov.tr/Default.aspx?pid=11336&hbid=3342>

“Taksim meydanı, yani meydan dediğimiz şey bu kentin her statüden, her renkten, her cinsten her sınıftan insanının kullandığı bir yer. Hele Taksim meydanı olunca, hem emeğin bir mayısların meydanı. Hem spor kulüplerinin şampiyon olup gelip bağırduğu meydan. Hem kadınların özgürlük alanları” (Mimarlar Odası üyesi).

“Gezi parkı olmasının önemi büyük ihtimalle şundan kaynaklanıyor, orası her zaman (...) politika yapılan bir mekan oldu. Orası hep siyasetin forumuydu, bu mekan yani Taksim meydanı. Çünkü insanlar futbol maçını kazandıklarında oraya gidip seviniyorlardı. Ya da 1 mayısta insanlar orada olmak istiyorlardı çünkü işçi hareketi için de çok anlamlı, futbol taraftarı için de çok anlamlı, siyasetçi için de çok anlamlı, Türkiye siyaseti için de çok anlamlı bir mekan” (ŞPO İst. Şb. Baş.).

“Niye 3. köprü, (yani) daha fazla doğa katleden ve İstanbul’u yaşanmaz hale getirebilecek bir projede değil? Orada yüz-yüz elli kişi toplanıyor. Niye Gezi parkı? Yani Gezi parkı olmasının önemi büyük ihtimalle şundan kaynaklanıyor, orası her zaman (...) politika yapılan bir mekan oldu. Orası hep siyasetin forumuydu, bu mekan yani Taksim meydanı. Çünkü insanlar futbol maçını kazandıklarında oraya gidip seviniyorlardı. Ya da 1 mayısta insanlar orada olmak istiyorlardı. Çünkü işçi hareketi için de çok anlamlı, futbol taraftarı için de çok anlamlı, siyasetçi için de çok anlamlı, Türkiye siyaseti için de çok anlamlı bir mekân” (ŞPO İst. Şb. Bşk.).

“Kamu mülkiyeti, kamusal alan, Taksim meydanı gibi sembol alanlar, ya da Haydarpaşa garı gibi kentin simge alanları” (ŞPO, İst. Şb. sek.).

“Dalan Taksim’e dokunduğu için gitti, Tarlabası’na dokunduğu için gitmedi” (GPKGD üyesi).

“Anayasaya göre mitingin yeri mitingin kendisi kadar önem taşıyor ve seçme özgürlüğü var. Yani kimse size burada değil şurada yap diyemiyor çünkü siz o mitingi orada yapmak istiyorsunuz. Size mitinginizin etkili olabilmesi için orada olması gerekiyor. Oranın halkına duyurmanız gerekiyor. (...) Biz miting yapacaksak Taksim’de yapacağız ki İstanbul’un her yeri bu mitingi ve mitingdeki talepleri konuşsun. Bu 1 Mayıs olur, kentle ilgili bir şey olur, bir katliamı protesto olur, bir güzel şölen olur, festival olur” (Tüketiciyi Koruma Derneği üyesi).

Taksim Dayanışmasının düşündürdükleri

Souza (2006:328) sosyal hareketleri eleştirel kentsel planlama aktörleri olarak incelediği makalesinde bu hareketlerin devleti kentsel planlama konusunda yapıcı ama eleştirel bir baskı altında tutarak denetlemesi gerektiğini savunur. Bu yolla,

sosyal hareketlerin statükocu/muhafazakar lobilere karşı ağırlık oluşturacağını düşünür. Öte yandan, bu hareketlerin yalnızca eleştirmek ve devletten bir takım taleplerde bulunmakla yetinmeyerek somut öneriler, seçenekler geliştirmesi gerektiğini de söyler. Latin Amerika örneğinden yola çıkan Souza, imar hukukunun gelişmiş ülkelerdeki kadar etkin olmadığı bu ülkelerde sosyal hareketlerin mekansal organizasyona ilişkin strateji geliştirme ve uygulamalarının daha kolay olabileceğini iddia eder. Mevcut 'kaos'un aynı zamanda daha geniş bir manevra alanı sağlayabileceğini düşünür (Souza, 2006:339).

Taksim Dayanışması'nın başını çektiği kent hareketi de gerek kompozisyonu gerekse hedefleri açısından 'taban destekli kentsel planlama (*grassroots urban planning*) talebi olarak değerlendirilebilir. Neoliberal kentsel politikaların karşısında durarak hem kentin en önemli kamusal alanlarından birinin özelleştirilerek AVMye dönüştürülmesine, hem de yayalaştırma bahanesi altında toplantı ve gösteri alanı olma niteliğinin yok edilmesine engel olmayı hedeflemiştir. Bu mücadele sırasında TD sadece muhalefet etmekle yetinmeyerek hem karar süreçlerinin katılımcı hale getirilmesini talep etmiş, hem de somut alternatif öneriler geliştirmiştir. Türkiye'nin bu anlamda sahip olduğu bir başka şans ise taban hareketlerinden gelen taleplerle meslek örgütlerinin taleplerinin (Mimarlar Odası, ŞPO, PMO) bir noktada buluşuyor olmalarıdır. Bu da teknik olarak son derece yetkin ve profesyonel alternatif planlar ve stratejiler üretebilmek açısından çok önemli bir avantajdır.

Martinez'in (2011: 148) de savunduğu gibi sosyal hareketlerle planlamayı buluşturmayı bir demokrasi meselesi olarak görmek gerekir. Bu noktadan hareketle Gezi hareketi aslında kent yönetiminin daha demokratik ve katılımcı bir kent planlama ve yönetim için olduğu kadar olduğu kadar kentsel gelişmeyi sosyal adalet ve eşitlikle birleştirebilmek adına da sahiplenmesi gereken bir harekettir. Yerel yönetimin öncülük edeceği, ısrarlı biçimde halk katılımına açık ve eşitsizlikleri ortadan kaldırmaya kararlı bir 'ilerici planlama' çok yaygın olmasa da imkansız değildir (Souza, 2006: 327).

Böyle olması, hem kent hem de kentin yönetimi için büyük bir kazanç olurdu. Ne var ki burada kentin seçilmiş yöneticileri kentin asıl sahibi olmadıkları gibi, buna itiraz eder gibi de görünmemektedirler. Kendi yetki ve sorumluluklarını sahiplenmeyerek ve savunmayarak hem kente hem de yerel demokrasi ilkesine ihanet etmektedirler.

KAYNAKÇA

Elicin, Y. (2014) Neoliberal transformation of the Turkish city through the Urban Transformation Act, *Habitat International*, 41: 150–155.

Lovering, J. & Turkmen, H. (2011). Bulldozer Neo-liberalism in Istanbul: The State-led construction of property markets, and the displacement of the urban poor. *International Planning Studies*, 16/1:73-96.

Martinez, M. (2011) The Citizen Participation of Urban Movements in Spatial Planning: A Comparison between Vigo and Porto, *International Journal of Urban and Regional Research*, 35:1, 147-171.

Mayer, M. (2009) The ‘Right to the City’ in the context of shifting mottos of urban social movements, *City: analysis of urban trends, culture, theory, policy, action*, 13:2-3, 362-374.

Purcell, M. (2009) Resisting Neoliberalization: Communicative Planning or Counter-Hegemonic Movements? *Planning Theory*, May 2009 8: 140-165,

Souza, M.L. (2006) Social movements as ‘critical urban planning’ agents, *City: analysis of urban trends, culture, theory, policy, action*, 10:3, 327-342

TMMOB, ŞPO, İst. Şub., İstanbul Kent Almanağı, 2012.

TP basın açıklamaları, <http://www.taksimplatformu.com/basinodasi.php>

MAHALLEDEN MEYDANA MEYDANDAN MAHALLEYE

Fuat ERASLAN

Çankaya Belediyesi

“Gezi Park”ını koruma gösterileri ile başlayan sonrasında eşi çok az görülen toplumsal reaksiyona dönüşen olayları anlamak, anlatmak ve olaylara yön vermek amacıyla çeşitli çalışmalar yapıldı ve yapılmaya devam ediyor. Direnişin daha ilk gününden başlayan ve artarak devam eden bu çalışmaları takip edemedik. Çalışmaları takip edemeyişimizin birçok nedeni var (üretilen çalışmaların sayıca çokluğu, ulaşılabilirlik, çalışmaların içeriğinin ve biçimin aynı olması, vb.). Çok nadir biçimde farklı perspektiflerde çalışmalara rastlar olduk. Aşağıda bahsedilecek olan çalışmada, yapılan diğer çalışmalara ek olması ve çubuğu farklı bir tarafa bükme kaygısıyla; “Ankara’da süren Gezi Parkı Direnişi” Pierre Bourdieu’nun literatüre kattığı “habitus” kavramı göstergesinde değerlendirmeye çalışılacaktır.

Esasen, habitus kavramıyla ilk olarak Arsitoteles vasıtasıyla tanışıyoruz. Anlam olarak, kısaca, tekrardan doğan yeteneği ifade etmektedir. Devamlılığı olan nitelik, bir davranış biçimi. Sosyolji dizininde Bourdieu ile özdeşleşmiş olan “ habitus “ kavramı, Bourdieu’nun toplumsal alanın ve pratiklerin kavranmasında ortaya çıkan çeşitli ikilikleri (yapı/özne vd.) aşma çabasının bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Bourdieu, bu kavramla toplumda zıtlıklardan ziyade, yaşamın öznel ve nesnel boyutlarının birbirine kenetlenmiş olduğunu belirtmektedir. Böylelikle Bourdieu, habitusla öznesiz yapısalcılık ve özne felsefesi arasındaki yanlış seçimden kaçınmaya çalışmaktadır (Bourdieu, 1990:10 Alıntılayan YüceBourdieu, 1990:10).

Habitus’ u bir kılavuzlar bütünü - topluluğu olarak tanımlayabiliriz. Bunlar yol gösterici, işleyişi yani pratiği belirleyen katı kurallar değildir. Daha çok, kişilerin

yeni durumlara hazırlıklı olma ve bu yeni pratikleri geliştirmelerini olası kılacak yeni stratejiler oluşturmalarını sağlayacak “ katı olmayan “ adresler bütündür.

Pierre Bourdieu , Loic J.D. Wacquant’la gerçekleştirdiği söyleşide kavramı şöyle anlatıyor. (Bourdieu, Wacquant 1989): “Habitus kavramının, alan kavramı gibi, nesnel yapılar ve pratikler arasındaki bir dolayımına işaret etmesi bakımından, ilişkisel olduğunu gösterebilirim. Her şeyden önce, habitus bilinç ve bilinçdışı, amaçlılık ve mekaniklik ayrımlarını aşabilecek bir kavramdır. Marx’ın Feuerbach Üzerine Tezler’de önerdiği programı izlersek, bu girişim, ister sıradan ister bilimsel, her bilginin bir inşa çalışmasını, ancak entelektüel çalışmayla ortak bir yana sahip olmayan bir çalışmayı, daha doğrusu habitusun pratik yaratıcılığını harekete geçiren bir pratik etkinliği gerektirdiği fikrini idealizme terk etmeyen materyalist bir bilgi teorisi oluşturmayı amaçlar.”.

Habitus her zaman ‘alanlar’ ve ‘sermaye’ ile ilişki içinde işler. Alan ve sermaye ise şöyle tanımlanabilir: Bourdieu’un toplum anlayışı, bireylerin birlikteliğinden, sosyal kombinasyonları ya da organik birlik anlayışını kabul etmez. Pierre Bourdieu ‘sosyal alanlar’ dan dem vurur.

“Alanlar farklı kaynaklara (farklı sermaye tiplerine) sahip ve saygınlık, zenginlik ve güç mücadeleleri içindeki bireylerin içinde yaşadığı sosyal uzaylardan oluşur. Örneğin, akademik alanda üniversiteler, disiplinler ve fakültelerin oluşturduğu nesnel toplumsal ilişkilerle bağlantı içinde konumlanan ve mevcut kaynakları (söz gelimi, toplumsal bağlar ve bilgileri) kullanarak otorite, güç, saygınlık için rekabet eden bireyler vardır.

Bourdieu, farklı alanların farklı sermaye ve kaynak tiplerine değer verdiklerini, örneğin, kültürel sermaye ve bilginin, diplomalar ve sertifikaların daha fazla değerli olduğunu ve onların ekonomiden ziyade akademik alanda egemenlik mücadelesinde anahtar bir kaynak olduklarını ısrarla vurgular. “(Kemal Can 2007 ,) “toplumun biriktirilmiş tarihi” Pierre Bourdieu’ya göre sermaye kavramı tanımıdır. (Bourdieu 1983: 183). Sermaye, bireysel veya toplumsal bir konuma ait, toplumsal etki veya geçerliliğe sahip kaynaklar veya nitelikleri anlatır.

Bunun yanı sıra “ habitus “ kavramının bazı kaynaklarda sınıf kavramı yerine kullanıldığını görebiliyoruz. Bu kavramın tamamıyla “ sınıf “ sal ilişki olarak nitelendirilebilir çok mümkün gözüküyor. Ancak bu kavramın sınıfsal bir yapı içermediği anlamına da gelmez. Sınıf analiziyle yeterli kalmayan; daha toplumsal daha kültürel ve tekrar edebilen alışkanlıklar - süreklilikler üzerinden işleyen bir terim. Bu haliyle, ilk başta da değinildiği gibi çubuğu başka tarafa bükme için Türkiye siyasi hareketinin en olaylarında olan Gezi Parkı olaylarının açıklayıcısı olarak Habitus kavramını kullanmayı daha uygun görüyorum. Ancak üzerine tekrar tekrar düşünülmesi gereken bir kavram olduğunu da belirtmekte de fayda var.

Çalışmada; Ankara'da gerçekleşen Gezi Parkı protestoları iki ayrı süreç halinde incelemeye çalışılacak. Birinci süreçte, mahallelerden kent meydanına (Kızılay'a) yönelen hareket incelenecek. İkinci süreçte ise incelenen; kent meydanının zapt edilmesi ve sonrasında kaybedilmesinin ardından Kızılay'dan mahallelere evrilen süreç olacak. Bu iki süreçte de Ankara kent mekânı 3 ayrı grup içinde değerlendirilecektir. Kentin homojen bir yapıya sahip olmadığını ve devamlı hareket halinde olduğunu biliyoruz. Bu açıdan kesin çizgilerle ayırım yapmak çok kolay-doğru olmayacaktır. Ama bu çalışma için gruplama yapılırken mahallerin sınıfsal reaksiyonlarından gözlemlenerek değerlendirme yapılmıştır. Sınıfsal özelliklerine göre mahalleler; işçi sınıfının yoğunlukla yaşadığı mahalleler, orta- üst sınıfın yoğun olduğu mahalleler ve bu iki grup mahallenin arasında kalan eşik mahalleler olmak üzere ayrılmıştır.

İşçi sınıfının yoğunlukla yaşadığı mahalleleri, Gezi Parkı protestolarında ve sonrasında verdiği görece daha radikal tepkiyle ayırt edebiliyoruz. Davranış pratikleri, söylemlerinin alışkanlıkları ve refleksleri açısından daha keskin sonuçlar ortaya çıkmakta. Dikmen ve Tuzluca'yır Mahalleri örneklerini ele alırsak bu mahalleler diğer mahallere kıyasla daha çok işçi sınıfın bulunduğu, daha örgütlü, sokağa çıkma - sokakta bulunma alışkanlıkları olan, kadınlarında bu süreçlere katıldığı yerler olarak görülmekte. Özellikle herhangi bir siyasi oluşumun içinde örgütlenmişse (siyasi parti, yöre dernekleri vb.) daha kolay harekete geçtiği gözlenmiştir. Orta-üst sınıf mahalleler ise neredeyse bu durumun zıttı bir davranış karakteri göstermekte. Oran Mahallesi, Gazi Osman Paşa Mahallesi gibi bölgelerde insanların hareket kabiliyetlerinin sınırlı olduğu ve sokağa inmeye imtina ettiği görülmüştür/görülmektedir., Örneğin, Tuzluca'yır gibi bölgelerde yürüyüşler düzenlenirken bu bölgelerde araba konvoyları yapıldığına tanık olduk. Aynı durumu sloganlardan ve eğer yapılıyor ya da yapılmışsa mahalle forumlarının işleyiş biçimlerinden ve alınan kararlardan anlayabiliriz. Üçüncü ve son grup olarak değerlendirilecek olan ise eşik mahalleler. Bu mahaller de farklı sınıfsal karakterlerin bir arada yaşadığı mahaller.; Yüzüncü Yıl ve Ayrancı Mahalleri gibi öğrencilerin, memurların ve işçilerin bir arada yaşadığı yerler. Bu mahaller diğer iki sınıfın karakteristiğini hem barındıran hem de ikisine de ait olmayan farklı bir yaşayış biçiminin oluşmuş olduğu ayrı yaşam alanlarıdır. Kızılay kent meydanı, bu mahallerin ortak alanıdır. Kızılay meydanı haziran deneyiminin zaman ve imkân açısından İstanbul Gezi Parkı birlikteliğinin çok daha gerisinde kalmasına rağmen, etkileşim ve iletişim açısından az da olsa bir geçirim sağlandığını görebiliyoruz. Mekânsal sınırların, Başbakanlık ve Genel Kurmay gibi kamu binalarının sınırlayıcısı olduğunu söylemek çok da yanlış olmaz. En nihayetinde İstanbul Gezi Parkı ve Kızılay Güvenpark kent meydanı karşılaştırılması daha detayda ve incelenmesi gereken başka bir çalışmanın konusu olmaya da aday durumdadır.

Görüldüğü üzere farklı mahallerde farklı habitus alanları ve bu habitusların birleşimi olarak Kızılay meydanında ise farklı habitus alanları oluşmaktadır. Bourdieu'nun düşüncesinde habitus'un olması için belli bir sürecin oluşması gerektiğini biliyoruz. Ama toplumsal krizlerin yaşandığı zamanlarda bu geçişlerin, etkileşimlerin ve süreçlerin daha hızlı yaşandığını var sayabilir/görebiliriz. Yukarıda ikili süreçle tanımladığımız paradigmanın ilki mahallelerde oluşan habitusların kent meydanına taşınışı olarak konumlanabilir. Bu sürecin öncesinde mahallelerde mücadele pratiklerini deneyimlediği, mücadele pratiğini edindiği ve bu süreç içinde kendisinin de yeniden biçimlendiği ayrı bir süreçinde yaşandığını görmekteyiz. İki kısa örnek ile konu detaylandırılabilir. Tuzluçayır Mahallesi'nde iki bin altı yıldan itibaren zaman zaman artan zaman zaman azalan yoğunluklarda protestoların yaşandığını biliyoruz. Son yıllarda, özellikle kamusal hizmetlerin sunumunda yaşanan aksaklıklardan sonra eylemlilikler görülmektedir. Mahallede ulaşım hakkı protestoları¹⁻², su kesintileri sonrasında geniş çaplı protesto gösteri gerçekleştirildi³. Diğer bir örnek ise ODTÜ öğrencilerinin yoğunlukla yaşadığı Yüzüncü Yıl Mahallesi. ODTÜ'deki eylem süreçlerinin/ deneyimlerin mahalleye, kısmen de olsa, taşındığını görmekteyiz. Özellikle ODTÜ yolu protestoları sonrasında alanda hareketlerin artmasa da azalmadığı bir hareket süreci görmekteyiz.

Meydanda oluşan habitus'un mahallere taşınışı ise ikili süreç olarak tanımladığımız sürecin ikincisi. En güzel örneği ise mahalle forumları. Yirmi iki mahalleyle başlayan forumlar, forumların ortak forumlarını da oluşturdu. Bu çalışmada oluşan forumların süreçlerin birbirleriyle benzeyen ayrışan yönleri incelenecek. Alınan kararlar, olaylara verdikleri anlık tepkileri, söylemlerini, mahallerin görece sınıfsal durumlarına göre ayırdığımız üçlü şemada incelemeye çalışılacaktır.

KAYNAKÇA

Bourdieu, Pierre , Wacquant J.D. (2003). Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar : İletişim Yayıncılık, İstanbul

Bourdieu, Pierre (1990). In Other Words. (tr.) Matthew Adamson. Stanford: Stanford University Press.

Bourdieu, Pierre (1983). "Ökonomisches Kapital, Kulturelles Kapital, Soziales Kapital", Hrsg: KRECKEL, Reinhard, *Soziale Ungleichheit, Soziale Welt*, Sonderband 2. Göttingen, s. 183-198

Can, Kemal (2007) "Pierre Bourdieu: Pratiklerin Mantığı, Habitus ve Alan Teorisi" http://www.bisav.org.tr/yayinlar.aspx?module=makale&menuID=3_3&yayinti-pid=3&page=2&yayinid=14&makaleid=253

1 - <http://www.ilgazetesi.com.tr/2011/02/04/ankarada-gergin-anlar/069073/>

2 - <http://www.sendika.org/2011/02/ege-mahallesi-halki-gokcekle-gorustu/>

3 - <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=229794%2013>

ÇÖPTEN ÇIKAN MUHALEFET: NAPOLİ ÇÖP KRİZİNDE KENTSEL MUHALEFET ÖRGÜTLERİNİN OLUŞUMU, ROLÜ VE GELECEĞİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Zeynep Bâlâ TUNÇER

MSGSÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Lisans Öğrencisi

Dilan SARAY

MSGSÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Lisans Öğrencisi

Öz: Yeni dünya kentlerinde giderek üretimi, yönetimi, toplanması, dönüşümü ve ticari bir mesele halini alması sebebiyle “Çöp”, kentlerin geleceği teması çerçevesinde ele alınmak istenmiştir. Bu bildiri, küresel ölçekte de geleceğin en önemli kentsel risklerinden olan atık üretiminin yönetimini ele almakta ve bu sorunun çözümüne giden yolda Kentsel Muhalefet’in gücünü ortaya koymayı amaçlamaktadır. Sürdürülebilir bir kent yaşamı için dünyada pek çok kişi tüketim alışkanlıklarını değiştirmekte; ülkeler de gelişen teknoloji ile beraber çöp depolama alanlarıyla alakalı olarak sürdürülebilir kararlar üretmeye çalışmaktadır. Fakat çöp meselesi günümüzde sadece bir tüketim sorunu olmaktan çıkmış ve kârlı bir ticaret imkânına dönüşmüş, bu nedenle aktörlerin içinde halktan çok, yönetimlerin, bu işten kâr sağlayan kuruluşların ve hatta mafya örgütlerinin bulunduğu çoklu ilişkisel ağları bünyesinde barındıran bir mesele halini almıştır. Bildiri, çöp krizi ve Camorra mafyası ile senelerdir mücadele eden Napoli kenti ve Terzigno Mahallesi çerçevesinde ele alınmıştır. Sadece evsel ve organik atıklar değil, çeşitli illegal örgütler tarafından Napoli’ye atılan tonlarca kimyasal ve radyoaktif maddeler için yıllarca harekete geçilmemiş, halkın ayaklanmasından sonra kent merkezindeki çöpler çeper mahallelere açılan depolama alanlarına taşınmış, bu sefer de çeper mahallelerdeki halk kendi kentsel mücadelesini vermeye başlamıştır. Günümüzde insan ve çevre sağlığı adına devlete ve Camorra’ya karşı sürdürülen mücadeleler hâlâ devam etmektedir. Bildiride kentsel muhalefet hareketleri bir çözüm önerisinden ziyade çözüme giden yoldaki en önemli araç olarak verilmiş ve risklerin her daim var olduğu, önemli olanın süreci geri çevirebilmek olduğu vurgu-

lanmıştır. Bildiride son olarak, Türkiye’den çöp sorununa karşı yapılan kentsel muhalefet hareketlerinden ve dünyada çöp riskine karşı geliştirilen teknolojilerden bahsedilmekte ve bu bilgilerin kentlerin geleceği için “neler yapılabilir?” sorusuna öneri niteliği taşıması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Kent Hakkı, Kentsel Toplumsal Hareketler, Muhalefet, “Benim Arka Bahçemde Değil”, Çevresel Risk, Çöp Krizi, Atık Yönetimi*

Abstract: In new world cities, “Trash” is going to become gradually a matter of commercial with its production, management, collecting and recycling thereby; it was required to be addressed to the future of the city within the framework of the theme. This manifesto purposed that is going about waste production which one of the most important urban risk of the future on a global scale and demonstrating the power of the urban opposition on the road to solving this problem. For a sustainable urban life many people have been changing their consumption habits; cities are also trying to produce sustainable decisions relevant to land fill with emerging technologies. But nowadays, the garbage issue is no longer just a consumption case and it has turned into a profitable business opportunity and it has become an issue that a matter of multi-relation networks which contains organization to providing profit in these jobs and even the mafia organizations. This manifesto is going about in the framework of the Naples city and Terzigno district that have been struggling garbage crisis and Camorra mafia for years. There weren’t any action not only domestic and organic waste, but also for tons of chemical and radioactive substances thrown by various illegal organizations by the Naples. After the civil rebellion, garbage’s in the city center were transported to landfills which extended to other districts; at this time other people in the neighborhood began to give their urban campaign. Today, sustained campaign on behalf of human and environment health against the state and Camorra still continues. In this manifesto, it is said that urban opposition movements are the most important tool on the road of solution rather than result and it emphasized risks have been existing every time. The important part be able to reverse the process. Finally, this manifesto mentioned that the urban opposition against garbage problem from Turkey and the developed technologies against garbage risk in the world. It is expected that this information should answer the question of “What can be done?” for the future of the cities.

Keywords: *Right To The City, Urban Social Movements, Opposition, “Not In My Backyard”, Environmental Risk, Garbage Crisis, Waste Management*

GİRİŞ

Yeni dünya kentlerinde giderek üretimi, yönetimi, toplanması, dönüşümü ve ticari bir mesele halini alması sebebiyle “Çöp”, kentlerin geleceği teması çerçevesinde ele alınmak istenmiştir. Geleceğin en önemli kentsel risklerinden olan atık üretiminin çözümüne giden yolda Kentsel Muhalefet’in oldukça önemli bir basamak olduğu düşünülmektedir. Bu iki kavramı yıllardan beri bünyesinde toplayan en önemli örneklerden biri ise İtalya’nın Napoli kentidir. 28 Ağustos-8 Eylül 2014 tarihleri arasında Napoli’de yapılan Paris, Napoli ve İstanbul’dan lisans ve doktora öğrencilerinin bulunduğu “European Intensive Program” a katılarak çalışma konusunun Napoli’nin Terzigno Mahallesi’nde kapsamlı olarak incelenme şansı bulunmuştur. Napoli’nin yaşadığı çöp krizi, gösterilen kentsel toplumsal muhalefet hareketleri; kentin geleceğini etkileyen risklerin her birini araştırarak, sürecin aktörleriyle birebir görüşmeler yaparak, her yaştan ve meslekten kişilerle rehberli keşif gezilerine katılarak incelenmiş ve sonunda çözüm önerileri tüm halka sunularak workshop süreci tamamlanmıştır.

Bildiride öncelikle çöpün kentlerin geleceğindeki rolü ve Napoli’deki çöp yönetimi krizi anlatılacaktır. Daha sonraki başlıklarda kentsel risklerin çözümünde kentsel muhalefet hareketlerinin önemi vurgulanarak asıl araştırma konumuz olan Napoli Terzigno Mahallesi’ndeki kentsel muhalefet örgütlerinden, eylemlerinden ve elde ettikleri sonuçlardan bahsedilecektir.

Bildiri süresince atık yönetimi, çöp sorunu ve kentsel muhalefet örgütleri, Türkiye’de uygulanan teknikler ve bu konuda yaşanan süreçler ile sık sık örneklendirilmeye çalışılacaktır.

1. KENTLERİN GELECEĞİNDE ÇÖPÜN ROLÜ

Küreselleşme, gelişen teknoloji ve insan nüfusunun artması sebepleri başta olmak üzere, günümüzde pek çok kent kendilerini tehdit eden risklere karşı alarm durumundadır. Dünyanın ve insanlığın geleceğini tehdit eden antropojenik¹ risklerin başında; iklim değişikliği (küresel ısınma), salgın hastalıklar, kıtlık, savaşlar ve enerji kaynaklarının tükenmesi gelmektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere, hiyerarşik önem bakımından yeni dünya kentlerinde “çevre” en üst basamaklarda yer almakta ve her türlü yıkımından kaynaklanan etkiler birer felaket olarak atfedilmektedir. Geleceği tehdit eden bu çevresel felaketlerin kentlerde karşımıza çıkan

1 İnsan kaynaklı

örneklerinin en önemlilerinden biri ise “Çöp Krizleri”, nam-ı diğer kentlerin -tüketerek ürettiği- atıklarının yönetimi konusudur².

Dünya Bankası tarafından yayınlanan “What a Waste” raporuna (Hoornweg & Bhada-Tata, 2012) göre günümüzde, yaklaşık 3 milyar olan kentsel nüfus tarafından, her yıl 1.3 milyar ton çöp üretilmekte, bu da günlük 3.5 milyon tonluk bir çöp üretimine denk gelmektedir³.

2025 yılında 4.3 milyar olması beklenen kentsel⁴ nüfusun üreteceği çöp miktarına dair projeksiyonlarda ise bu rakamların, yılda 2.2 milyar ton, yani günlük 6 milyon tona çıkacağı belirtilmektedir.

Bölge	Mevcut Ulaşılabilir Data			2025 Yılı İçin Projeksiyon			
	Toplam Kentsel Nüfus (milyon)	Kentsel Çöp Üretimi		Tahmini Nüfus		Tahmini Çöp Üretimi	
		Kişi başı (kg/kişi/gün)	Toplam (ton/gün)	Toplam Nüfus (milyon)	Kentsel Nüfus (milyon)	Kişi başı (kg/kişi/gün)	Toplam (ton/gün)
AFR	260	0.65	169,119	1,152	518	0.85	441,840
DAP	777	0.95	738,958	2,124	1,229	1.5	1,865,379
DOA	227	1.1	254,389	339	239	1.5	354,810
LAK	399	1.1	437,545	681	466	1.6	728,392
OAKA	162	1.1	173,545	379	257	1.43	369,320
OECD	729	2.2	1,566,286	1,031	842	2.1	1,742,417
GA	426	0.45	192,410	1,938	734	0.77	567,545
TOPLAM	2,980	1.2	3,532,252	7,644	4,285	1.4	6,069,703

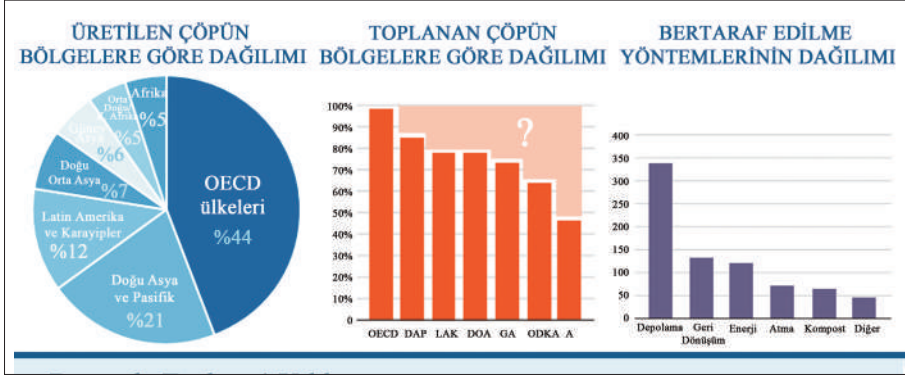
Buna göre gelecek senaryolarında, nüfus artışı ile üretilen çöp miktarı arasındaki orana bakıldığında, üretilen çöp miktarının nüfus artışından daha hızlı olacağı açıkça görülmektedir. Bu durumun en geçerli teorilerinden biri, nüfus artışının dünyadaki dağılımına dayanmaktadır. Günümüzde çöp üretimi en fazla olan ülkeler, nüfusu daha az olmasına rağmen teknolojik gelişmeleri ve tüketimleri daha

- 2 Katı Atık Yönetimi hemen hemen her kent yönetiminin vatandaşlarına sağladığı bir hizmettir. Her ne kadar hizmet seviyeleri, çevresel etkileri ve maliyetleri farklılık gösterse de, katı atık yönetimi, tartışmasız en önemli belediye hizmetidir ve diğer belediye etkinliklerinin önkoşulunu oluşturur. Etkili bir atık yönetimi olmayan kentlerin, daha karmaşık olan sağlık, eğitim ve ulaşım gibi hizmetleri de yönetebilmesi oldukça zordur. Bu nedenle zayıf bir atık yönetiminin sağlık, yerel ve küresel çevre ve ekonomi üzerinde çok büyük etkileri vardır.
- 3 Bu yıllık 1.3 milyar tonluk çöp üretimi bölgelere göre ayrıldığında; OECD ülkeleri yılda 572 milyon ton, Doğu Asya ve Pasifik Bölgesi 270 milyon ton, Latin Amerika ve Karayipler 160 milyon ton, Doğu ve Orta Asya Bölgesi 93 milyon ton, Güney Asya Bölgesi 70 milyon ton, Orta Doğu ve Kuzey Afrika Bölgesi 63 milyon ton ve Afrika'nın geri kalanı ise 62 milyon ton çöp üretmektedir. Türkiye'de belediyelerce yılda 30 milyon ton yani günde 82.000 ton çöp toplanmakta, bunların yaklaşık 10.000 tonluk bir kısmı sadece İstanbul tarafından üretilmektedir.
- 4 Katı atık genellikle kentsel bir mesele olarak kabul edilmektedir. Bugün dünya nüfusunun yaklaşık yarısı kentlerde yaşamakta; bu oranın gelecekte çok daha fazla artması beklenmekte, hatta sayısal verilerle konuşulacak olursa, 2050 yılında, dünyanın 2000 yılındaki nüfusunun tamamı kadar insanın kentlerde yaşayacağı tahmin edilmektedir.

ÇÖPTEN ÇIKAN MUHALEFET: NAPOLİ ÇÖP KRİZİNDE KENTSEL MUHALEFET ÖRGÜTLERİNİN OLUŞUMU, ROLÜ VE GELECEĞİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

fazla olan gelişmiş (gelir düzeyi yüksek olan) ülkelerdir. Ancak 2025 yılında, gelir düzeyi düşük ülkelerde kişi başına düşen çöp üretim miktarları, gelir düzeyi yüksek olan ülkelerdeki kişi başına düşen çöp üretimi miktarından daha az olacak olsa da, gelir düzeyi düşük bölgelerdeki nüfus artışı gelir düzeyi yüksek olan bölgelerdeki nüfus artışına göre çok daha hızlı olacağından ve gelir düzeyi düşük bölgelerde geri dönüşüm ve atık yönetimi daha az gelişmiş olduğundan, çöp üretiminin, totale bakıldığında artması beklenmektedir. Bu sorunun çözülebilmesi adına elbette gelecekte izlenebilecek bazı yöntemler bulunmaktadır.

Özellikle günümüzde çöplerin “değerinin” anlaşılması üzerine atıklar ülkeler arası bir ticaret konusu haline gelmiştir. Yüksek teknolojileri ve etkili çöp yönetimleri sayesinde “ellerinde atık çöp kalmayan” -başta Kuzey Avrupa olmak üzere- bazı ülkeler, çöp üretimi fazla olan ve onu bertaraf etme gücüne sahip olmayan diğer ülkelerden çöp satın almakta ve bunu enerjiye çevirip kentsel altyapının en önemli girdilerinden biri olarak kullanabilmektedir.⁵ Ama bu önerilerin işleyebilmesi adına öncelikle dünya üzerinde üretilen çöplerin ne yapıldığına dair tüm sayısal verilerin düzenli tutulabiliyor olması gerekmektedir. Bir yılda dünyada üretilen 1.3 milyar ton çöpün yalnızca yaklaşık yarısının nasıl bertaraf edildiğine dair sayısal verilere ulaşılabilmektedir.

Günümüzde çöp bertaraf etme yöntemi olarak en çok “Landfill” yani Depolama Alanları kullanılmaktadır.⁶ Ve bu nüfusun artışıyla beraber, bu alanlar zamanla sadece yaşayanları ilgilendiren bir sorun olmaktan çıkmakta ve çok büyük etkileri olan bir küresel sorun haline almaktadır. Çünkü depolama alanlarına boşaltılan organik atıkların zamanla ürettiği metan gazının atmosfere verdiği zararlı etkilerin yanı sıra, bu alanlara boşaltılan evsel temizlik atıklarının yarattığı toksik gazların

5 Bkz. WTE: Waste To Energy

6 Çevre Koruma Ajansı'nın (EPA) yaptığı bir araştırmaya göre bu depolama alanlarının yakınlarında yaşayan bir insan günde ortalama 2 kg çöpün buraya boşaltılmasına sebep olmaktadır.

suya ve toprağa karışmasıyla oluşabilecek birçok felaket vardır. Hele ki, bu alanların üzerlerinin kapatılıp rekreasyon veya tarım alanı olarak kullanılması, onları daha çok hayatımızın içine sokmakta, eğlendiğimiz vakitleri veya yediğimiz yiyeceklerin zevkini büyük bir kanser riski ile tabiri caizse “burnumuzdan getirmektedir.” Bu koşullar altında, o alanlara atılan/gömülen o kadar atığın birçoğunun da üstelik kimyasal ve hatta nükleer olduğunun ortaya çıkması, durumun vahimliğini gözler önüne sermekte, veya üzerine toprak atıp çim ekerek gözler önüne sermemektedir.

1.1. Napoli Çöp Yönetimi Krizi

Napoli, İtalya'nın güneyindeki Campania Bölgesi içerisinde bulunur. Roma ve Milano'dan sonra nüfus bakımından İtalya'nın en büyük üçüncü kentidir. Napoli ve konunun saha çalışmalarının yapıldığı Terzigno Mahallesi'ni kentlerin geleceği temasında diğer kentlerden daha ayrı bir yere koyan durum da aslında Giriş bölümünde bahsedilen çöp ve nüfus artışı konularına başka bir boyut daha eklenmesidir: Aktif bir volkanik dağın eteklerine kurulmuş olmaları. Genelde kentlerin gelecekleri adına yapılan projeksiyonlarda kentlerin büyümesi kaçınılmazdır ve bunun için gelişme alanları açılır. Ancak volkanın patlama riskinin en aza indirilmesi sebebiyle Terzigno Mahallesi 2003 yılında bir master plan hazırlamış ve bu master planda kentin hiçbir şekilde fiziksel olarak büyümesine izin verilmemiştir. Fakat kentin son 11 yıldaki nüfus artışına bakıldığında kentin nüfusunun göçle hızla artmaya devam ettiği, kentsel sınırların, çevresel risklerle giderek daha çok üst üste bindiği ve son 11 yılda yapılan bütün yapıların kaçak olduğu anlaşılmaktadır. Artan nüfusun ürettiği çöpler, mahalleye gelen illegal çöpler ve başka sebeplerle üretilen çöplere eklenerek, mahalledeki atık üretiminin giderek hızlanmasına yol açmakta, bu üretim hem sokaklarda hem de depolama alanlarıyla kente zarar vermekte, halkın bu duruma tepkisi artmakta, kentsel toplumsal hareketlilik örneklerinin burada git gide aktif rol oynamasına neden olmaktadır.

Napoli, 1994'ten beri farklı aralıklarla gündeme gelen ve giderek kronikleşen bir çöp yönetimi krizine sahiptir ve bu krizin farklı aktörleri arasında karmaşık bir rol dağılımının olduğu tarihsel bir arka planı vardır.

Her ne kadar ilk olarak 11 Şubat 1994 tarihinde atık yönetimi konusunda olağanüstü hâl ilan edilse de kuşkusuz bu bir anda gerçekleşmemiştir. 1982'de İtalyan hükümetinin atık bertarafı üzerine bir yasayı onaylamasının ardından geçmişi 200 yıla dayanan Napoli merkezli organize suç örgütü (mafya) Camorra, çeşitli İtalyan bölgelerinden hükümet yetkilileri ve girişimcilerden oluşan karmaşık bir ağ oluşturmada ve yasadışı atık depolama alanlarının açılmasında aktif rol oynamaya başlamıştır. Öte yandan 1989'da aralarında Liberal Parti'den İtalyan politikacıların, Freemasonry örgütünden kişilerin ve Camorra'nın bir kolu olan Casalesi klanı

ÇÖPTEN ÇIKAN MUHALEFET: NAPOLİ ÇÖP KRİZİNDE KENTSEL MUHALEFET ÖRGÜTLERİNİN OLUŞUMU, ROLÜ VE GELECEĞİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

mensuplarının olduğu bir grup Caserta'da, atık yönetimindeki farklı rolleri tanımlamak amacıyla bir toplantı yapmışlardır. Freemasonry, tehlikeli atıklardan kurtulmayı sağlayabilecek kuzey İtalya sanayicileri ile ilişki kursa da Camorra, bu servisleri Liberal Parti Ekoloji Bölgesel Meclis Üyesi tarafından yetkilendirilmiş ulaşım şirketleri ile sağlamayı önermiştir. Böylelikle kentsel atıklar ve tehlikeli atıklar, yasadışı depolama alanlarına taşınmış ve terk edilmiştir. Kamu kurumları atık yönetimini izlemek adına yeni yasal çerçeveler geliştirmek için çalışsa da mafya trafiğini durdurmak mümkün olamamıştır. Şubat 1993'te birinci Bölgesel Çöp Yönetimi Planı, Campania'daki depolama alanlarının kullanımını %50 azaltmak amacıyla onaylanmış, ancak bu önlem etkili olmayınca Şubat 1994'te depolama alanlarının kapasitesinin doyması üzerine olağanüstü hal ilan edilmiştir (Cure, Ferretti, Grey, Natalicchio, Vegni, 2010, s.4).

Mart 1996'da çöp krizinin yönetimi Napoli valisinden bölge valisine devredilmiştir. Şubat 1997'de Avrupa atık yönetimindeki ana düzenlemeleri İtalyan hukukuna alan Ronchi Kararnamesi kabul edilse de kararnamenin pratikte hiçbir etkisi olmamıştır (age, s.4). Tüm bunların işlevsiz kalmasında çöp bertaraf alanlarına olan ihtiyacın artmasından dolayı yeni depolama alanlarının açılması ve bazı eski depolama alanlarının tekrardan açılması etkili olmuştur.

31 Mart 1998'de İtalya İçişleri Bakanı'nın bölgenin çöp yönetimi uygulamalarını modernize edecek bir plan hazırlanması için teşvik vermesi sonucu 10 yıllık kentsel atık yönetimi planı ihalesi oluşturmak için çalışmalar başlamış; 22 Nisan 1999'da FIBE⁷, Napoli ili atık yönetimi ihalesini kazanmış ve 20 Mart 2000'de ise bu durum resmi olarak duyurulmuştur (age, s.5).

İhale, yedi adet ecoball⁸ üretim ve yakma tesisini kapsamaktadır. FIBE, iki tanesi için Avrupa Birliği fonlarından destek alarak yaklaşık 270 milyon euro harcayarak bu tesisleri inşa etmeye başlamıştır. Acerra'daki tesis Mart 2009'dan itibaren çalışmakta, Santa Maria della Fossa'daki ikinci tesis ise bekletilmektedir. İhaleye göre kentsel katı atıkların %32'sinin ecoball, %33'ünün kompost olması, %3 demir atıklar ile %14'ünün depolama sahalarında düzenli olarak bertaraf edilmesi öngörülmüştür (age, s.5-6).

FIBE ile yapılan anlaşmanın tartışmalı yönleri de bulunmaktadır. Tesislerin inşaat alanlarının yerlerini seçmede FIBE, kamu idari organlarından bağımsız olarak tek otorite konumuna getirilmiştir. Bu da Camorra tarafından arazi kiralamalarında spekülasyon faaliyetlerinin oluşmasına neden olmuştur.

7 Geçici olarak birkaç şirketin bir araya gelerek kurduğu bir dernek.

8 Yüksek kalorifik değer taşıyan, enerji üretimi için yakılacak paketlenmiş çöp.

Çöp krizini çözmek için olağanüstü yetkiler verilmiş bir komiser atanması ise krizde hızlı karar verilmesinde etkin olsa da, bu durum aynı zamanda yasadışı kararların alınabilmesini mümkün kılacak şeffaflığı da sağlamıştır. Atık taşıma şirketlerinin, ecoballların stoklama ve depolama alanlarının mafya merkezli olması tesadüf değildir. Ayrıca atık yönetim planlarında belediyelerin ve yerel kuruluşların dışlanmasında da bu olağanüstü yetkilerle donatılmış komiserin rolü vardır.

2001 yılında ecoball depolama alanlarının kapasitelerini doldurması ve diğer ecoball üretme ve yakma tesislerinin inşaatının çok yavaş ilerlemesinden dolayı Napoli'deki çöplerin toplanmasında aksaklıklar yaşanmaya başlamış, sokakların çöplerle dolmaya başlamasıyla ilk çöp krizi patlak vermiştir.

29 Ağustos 2004'de çöp yönetimi sorununa karşı ilk eylem yapılmıştır. Bu eylem, Acerra'daki ecoball üretim ve yakma tesisinin yapımına karşı çıkan yerel komitelerce düzenlenmiştir. Çözüm olarak yakma fırınlarının değil sürdürülebilir bir çöp yönetiminin talep edildiği eyleme, polis ve ordunun şiddetli müdahalesi damga vurmuştur (age, s.17). Böylece popülerlik kazanan bu eylem aynı zamanda hükümetin kurumsal katılımı kırdığı ve yerel komitelerle bölgesel düzeydeki organizasyonları bir araya getirebildiği için sembolik bir anlam kazanmıştır. Mart 2009'da tesis, faaliyetlerine başlasa da bu eylem, çöp krizinde kentsel mücadelenin görünürlük kazandığı önemli bir olay olmuştur.

26 Ocak 2006'da çöp yönetimi krizinde FIBE'nin sorumluluğunu kabul eden bir yasa onaylanmıştır. Haziran 2007'de ise Avrupa Komisyonu, Campania Bölgesi'nin çöp yönetimi hakkında bir kural ihlali prosedürü başlatmıştır. 2010 yılına gelindiğinde süreç hala devam etse de İtalya'ya karşı parasal yaptırımların olacağı tahmin edilmektedir. 23 Ekim 2010'da Avrupa Komisyonu Çevre Komiseri Janez Potocnik, Berlusconi hükümetine, "sert bir açıklamayla" gözdağı vermeye çalışmış; "İtalya, eğer bu soruna ivedilikle çözüm bulmazsa, sonuçlarına katlanmak zorunda" diyerek, ülkeye maddi bir ceza kesilebileceğini veya ambargo uygulanması yoluna gidilebileceğine işaret etmiştir (age, s.8).

Camorra'nın ağır metaller, endüstriyel atıklar, kimyasal atıklar ve evsel atıkları herhangi bir ayrıştırma yapmadan, karıştırıp yol kenarları vb yerlere terk ettiğinin ortaya çıkması üzerine 21 Aralık 2007'de belediye çöp toplama işçileri çöpleri toplamayı reddederek boykota başlamıştır. Sonuç olarak Napoli sokaklarında 100 bin tondan fazla çöp birikmiştir. (Kızıllarslan, 2008)

31 Aralık 2007'de hükümet şehir merkezine yakın iki büyük depolama alanını halkın isteği üzerine kapattığını açıklamıştır. Napoli sokaklarında biriken çöpler, bunun çevresel ve psikolojik etkileri, çözüm üretmekten uzak çıkar grupları ve bunların karmaşık ilişkileri sonucunda 2007- 2008'de ikinci büyük çöp krizi yaşanmaya başlamıştır.

ÇÖPTEN ÇIKAN MUHALEFET: NAPOLİ ÇÖP KRİZİNDE KENTSEL MUHALEFET ÖRGÜTLERİNİN OLUŞUMU, ROLÜ VE GELECEĞİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Ocak 2008’de yetkililer Acerra’daki tesis tamamlanana kadar Pianura’da bulunan ve 50 yıllık kullanımdan sonra doyumluğa ulaştığı için 1996 yılında kapatılan bir depolama alanını yeniden açmak istemişler ancak bu, büyük bir tepki yaratmıştır. Bunun üzerine yerel komiteler, dernekler ve aktivistler bir araya gelerek 21 Ocak 2008’de depolama alanının etrafını sararak bir dizi eyleme başlamışlardır ve depolama alanının yeniden açılması protestolar sonucu iptal edilmiştir. Ardından İtalya Başbakanı Romano Prodi yaptığı açıklamada, bölgenin işe yaramayan çöp toplama sistemine düşünülen çözümü tanıtmıştır. Buna göre, ilk etapta ordunun yardımıyla toplanacak olan birikmiş çöpler, dört aylık plan çerçevesinde diğer şehirlerdeki çöplüklere nakledilecektir ve “Pianura Savaşı” olarak adlandırılan bu süreç sonucu hükümetin geri adım atması ile sivil toplum seferberliğinde önemli bir başarıya ulaşılmıştır (Cure, Ferretti, Grey1, Natalicchio, Vegni, 2010, s.18).

Pianura’nın krize dönüşmesiyle ilgili değişimi zorla ve bir an önce gerçekleştirmek isteyen yasa dışı örgütlerle, kentlerini değiştirmek isterken öncelikle sağlıklarını düşünen halk karşı karşıya gelmiş ve sonuçta bu, tüm ülkeyi saran bir hükümet krizine dönüşmüştür. Tüm Napoli halkı bu durumda göçmeni ve yerlisiyle birlikte, kenti ele geçirmeye çalışan plansız kentleşmeye, çöplere ve mafyaya karşı beraber hareket etmiştir (Kızıllarlan, 2008).

21 Haziran 2008’de, çöp yönetimi planlarında sivil toplumun taleplerine dikkat çekmek amacıyla, Acerra’dan Napoli’ye bir “Çevre, Adalet ve Demokrasi” yürüyüşünün düzenlenmesi de tüm sivil toplum kuruluşlarını ve yerel komiteleri bir araya getirmesi bakımından oldukça önemlidir.

2009 yılında Silvio Berlusconi’nin yeniden başbakanlığa seçilmesinin ardından ilk kabine toplantısı Napoli’de düzenlenmiştir (Öztürk, 2011, s.44). Berlusconi krizi çözmesi için yeni bir kişiyi atamıştır ve bunun üzerine, protestolar sürerken Haziran-Temmuz 2009’da kriz ile başa çıkılmaya başlanmıştır. Öncelikle ordu tarafından toplanan çöpler yeni açılan depolama alanlarına gönderilmiş ve bunlar için bir yakma tesisi devreye sokulmuştur. Almanya’nın Hamburg kentindeki yakma tesislerine günde 700 ton çöp gönderilmiştir. Temmuz 2009’un sonunda Berlusconi krizin sona erdiğini duyurmuş ve Eylül ayında ise Napoli sokaklarında çöplerin varlığı son bulmuştur.

Fakat yeni depolama alanlarının açılması ya da çöplerin başka ülkelere gönderilmesi kalıcı bir çözüm değildir. Sorunu ertelemeye dayanan, sürdürülebilir bir çöp yönetimi önermeyen kısa vadeli bir politikadır. Nitekim bertaraf edilmeyi bekleyen çöp yığınları, depolama alanlarında beklemekte, yani Napoli’nin merkezden uzak pek çok belediyesinde aslında çöp problemi hâlâ devam etmektedir.

Haziran 2011 ile Kasım 2011 arasındaki süreçte, yeni seçilen Napoli belediye başkanının çabaları sayesinde sokaklardaki toplanmamış 2500 ton çöp miktarı, farklı

bir atık yönetimi planının hayata geçirilmesiyle sıfıra indirilmiştir. Yeni düzenli depolama alanlarının inşası ile birlikte Hollanda'ya çöp transferine karar verilmiştir. Bu doğrultuda haftada bir gemi yükü kadar çöpü Napoli'den Hollanda'ya taşınması için aynı zamanda Rotterdam'da çöp arıtma tesisi sahibi Hollandalı bir şirket ile kontrat imzalanmıştır. Ocak 2012'den itibaren transfer başlamıştır (Van Gansewinkel Groep, 2012).

1990'ların ortalarından günümüze dek kronikleşen çöp yönetimi sorununun dönem dönem nedenleri, aktörleri farklılık gösterse de Camorra'nın varlığı daimidir. Değişen koşullara yeni yol ve yöntemlerle çabucak adapte olan Camorra, çöp ticaretinden yılda 7 milyar euroyu bulan tutarlarda kazanç sağlamaktadır (Öney, 2010).

1.1.1 Camorra Mafyası'nın Rolü

Ekilebilir alanlara, inşaat alanlarına, doğal mağaralara kentsel ve endüstriyel tehlikeli atıkları ayrıştırmadan gömen Camorra, atıkların deniz ve nehirlere karıştırılarak seyreltilmesinden çimento, metal ve asfalt üretimine atık karıştırmaya ve Vezüv Dağı'nın eteklerinde taş ocağı olarak açılan, günümüzde işlevini yitirmiş çukurları çöp depolama alanı olarak kullanmaya kadar çeşitli yasadışı yollara başvurmuştur.

2010 yılında ise Camorra'nın 2007'den itibaren bir yıl boyunca Napoli'den Almanya'nın Leipzig kentinin yakınlarında kurulu, iflas etmek üzere olan bir atık arıtma merkezine yaklaşık 300 bin ton çöp yolladığı ortaya çıkmış (Öztürk, 2011, s. 44) ve böylece Almanya mahkemeleri de krize müdahil olmuştur. Bu durum şüphesiz Napoli çöp krizinin sadece ulusal değil uluslararası bir sorun olmasına yol açmıştır.

Camorra'nın faaliyetleriyle ilgili bir başka önemli kaynak ise tutuklanmış ya da örgüt ile ilişkisi kalmamış olan eski Camorra üyelerinin itiraflarıdır. Camorra'yla ilişkili ailelerden birinin yıllarca lideri olan bir kişi, 70 yaşına geldiğinde kendini rahatsız eden bir itirafta bulunmak istemiş ve 1990'lı yıllarda ailesinin bu çöp trafiği işinin oldukça kârlı olduğunu düşünmesi ile bu işe girdiğini, 20-30 metre derine radyoaktif ve zehirli çöpleri gömdüklerini belirtmiştir. 2010 yılında tutuklanan eski bir Camorra üyesi ise yaptıkları çöp işi ve çöplerin nasıl yasadışı yollarla imha edildiği konusunda da bilgi vermiştir. Deutsche Welle'nin haberine göre:

“2008 yılında dünya çapında manşetlere taşınan Napoli'deki çöp krizi, Camorra patronlarından Michela Zagaria'nın yerel politikacılara bazı taleplerinin yerine getirilmesi için yaptığı baskı sonucu patlak verdi. Zagaria'nın sokaklardaki çöplerin toplanması, ardında da kendisine, akrabalarına ve adamlarına ait işyerlerinde depolanması için rüşvet verdiğini söyleyen Iovines, çöplerin imha edilmesi için de bir de paravan şirket kurulduğunu an-

lattı. Bu şirket, Zagaria'nın adamlarının girişimiyle rüşvet karşılığında çöplerin imha edilmesi için açılan ihaleleri kazanıyormuş" diye yazılmıştır (Hausen, 2014).

Ancak Camorra'nın çöpleri bertaraf etmek için başvurduğu yöntemler sadece bir yönetim krizine yol açmakla sınırlı kalmamış, sağlık açısından büyük tehlikeleri beraberinde getirmiştir.

1.1.2. Çevreye ve İnsan Sağlığına Etkileri

Çöplerin bertaraf edilmesi için başvurulan yöntemler, çevreye ve insan sağlığına olumsuz etkisi olan faaliyetlerdir. Atıkların herhangi bir ayrışmaya maruz kalmadan, radyoaktif ya da zehirli atıklar da dahil, toprağa gömülmesi ya da nehir sularıyla seyreltilmesi gibi yöntemlerle başta toprak kirliliği oluşmuştur. Daha sonra yasadışı çöp imha yangınları da hava kirliliğine neden olmuştur. Çevreci grup *Legambiente*'ye göre bölgede sekiz ay içerisinde 6000 yasadışı çöp imha yangını çıkarılırken, 2000 zehirli nokta mevcuttur (Cure, Ferretti, Greyl, Natalicchio & Vegni, 2010, s.11).

Euronews'in haberine ("İtalyan Hükümeti Çöp Kriz Bölgelerinde Tarıma Yasak Getirdi", 2014) göre ise İtalyan hükümetinin, uzun bir süredir çöp krizinde olan Caserta ile Napoli arasındaki bölgelerde yetiştirilen tarım ürünlerinin satışını yasaklamasında, bu bölgelerin çöp toplama ve arıtımının mafyanın elinde olmasından kaynaklanan hijyen ve sağlık krizi yatmaktadır.

Öte yandan 2002-2008 arasında lösemi, lenfoma gibi kanser türlerinin %80lik bir artıştan %300lere çıktığı kaydedilmiştir. Tüm bu sağlık sorunlarının ardından 542 evin sularına bakılmış ve evlerin %31'inde kabul edilemeyecek düzeyde bir radyoaktivite keşfedilmiştir. Espresso Dergisi tarafından "Napoli'nin suyunu içmek ölmek demek" manşeti atılmıştır (Roels, 2014, s.45).

2007 yılında yayınlanan Campania Ölüm Atlası'na göre genç ölümlerdeki ilk neden tümördür. Bronşit ve astım gibi solunum yolu hastalıklarının da artmakta olduğunu saptayan Campania Ölüm Atlası'na göre tüm bunların kirliliğe doğrudan maruz kalmak ile ilişkili olduğu yorumu yapılabilir. 2004 yılında Sivil Koruma Bölümü, Campania Bölgesi'ndeki atıkların etkileri üzerine bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Dünya Sağlık Örgütü tarafından koordine edilen çalışmada, yasadışı çöp depolama alanlarının yoğunlaştığı yerlerde 20 tip tümörün varlığı saptanmıştır (Cure, Ferretti, Greyl, Natalicchio & Vegni, 2010, s.15).

2. KENTSEL RİSKLERİN KARŞISINDA KENTSEL MUHALEFETİN ROLÜ

Kentlerin geleceğini etkileyen en önemli durumlardan biri olan “Atık Üretimi”ni, esasında tüketim anlayışımızdan, nüfus artışından ve atık ürünlerin giderek çeşitlenmesinden çok daha tehditkâr yapan bir konu vardır: Felaketler yaşandıktan sonra risklerin konuşulmaya başlanması. Bir şeyin isminin “risk” kavramı ile beraber ele alınması, onun önlemlerinin alınmaya başlanması için yeterli bir sebep olmalıyken; “risk” ile “gerçeklik” kavramları sık sık karıştırılmaktadır. Bu bakımdan bu bildiriye yazarken bizler, “Çöp Sorunu”nun artık bir risk olmaktan çıkıp küresel bir gerçeklik olduğunu kabul etme noktasına gelmiş bulunuyoruz. Bu gerçeklikten hareketle, nasıl bir kentsel muhalefet ve hangi tür organizasyonla bu sorunla başa çıkılabileceği üzerine kafa yoruyoruz.

Buna göre, kentlerin geleceği için “Atık Üretimine ve Çöp Krizlerine” dair çözüm önerilerini düşünmeye başlamadan, bu konu hakkında Alain Toureine’in (1981) bir sözünü hatırlamakta fayda vardır: “Toplum, iktidardan gelen baskılara, yalnız ve yalnız kendi kültürel ya da fiziksel varoluşuna etki edildiğinde karşı çıkar” (s.105). Bu söz, bizi şu soruya getiren önemli bir dayanaktır aslında: İnsanlar için riskin varlığı harekete geçmeye değer bir şey midir?

Günümüzde bireysel risk algısı sosyal ve ekonomik sebeplerden ötürü kadercı bir anlayışla şekillenmektedir (Akgüngör’den aktaran Güngör Uras, 2012). Kolektif risk algısında ise ya kurumların çoğu sorumluluk almaz, ya da bir çözüm üretilemediğinde halk kurumları, kurumlar ise destek “bekleyip alamadığı” halkı suçlar. Bunun devamında insanlar, kişi veya kurum olsun, içinde yaşadıkları kentin kendilerinin olduğunu, bu nedenle kentin maruz kaldığı risklere karşı kendilerinin nedenli önemli birer aktör olduklarını unuturlar. Oysa insanların farkında olmaları gereken bir konu vardır: Bir sorunun riskten krize evrilmesi, bir anda olacak bir şey değil, bir süreç meselesidir.

Buna göre kentlerde yaşanan risklerin giderek büyük bir krize dönüşmesi sürecinin başlıca iki evresinden söz edilebilir:

- 1- Büyük bir felaket olmadan insanların harekete geçmemesi.
- 2- Büyük bir felaket olduktan sonra, insanların “bu meselenin kendilerini aşıcağını” düşünmesi

Eğer ki, “başkalarının bir şeyler yapmasını beklemek” yerine, bu sürecin içi, insanların kendi yaşadıkları kente katılımı ile doldurulabilirse, o zaman sürecin sonunda öngörülen kriz kontrol altına alınabilir. Bir riskin varlığında önemli olan, o kent için yönetim planları hazırlamak ve halka “iyi bir gelecek tasarısı yapılmış” bir kent vermek değildir. Önemli olan insanlara, kendi kentlerini kendileri kurta-

rabilme şansını verebilmektir. Bir yeri, içinde yaşayan insanlar için değerli yapan asıl şey budur ve aynı zamanda bu yöntem, emek verdikleri kararların sürdürülebilir olmasının da temelini oluşturur. Öyleyse, kente katılabilmek adına başta birisini takip eden iki kavrama aşına olmak gerekmektedir:

1- Kent Hakkı⁹

2- Kentsel Toplumsal Hareketler

Lefebvre (1996) kent hakkı kavramını, “kent yaşamına, dönüştürülmüş ve yenilenmiş bir erişim adına yapılan talepler” olarak açıklamaktadır. David Harvey’in kent hakkı tanımı ise dünya üzerinde kavrama dair en çok kabul görmüş tanımlardan biridir ve şöyle der:

“Kent hakkı, kent kaynaklarına erişimi sağlayan bireysel bir özgürlükten öte, kenti değiştirerek kendimizi değiştirebilme hakkıdır. Kentleşme sürecini şekillendiren kolektif gücün kullanılmasındaki dönüşümden beri kent hakkı bireysellikten çıkıp topluma ait bir ortak nokta olmuştur. Kendimizi ve yaşadığımız şehirleri yeniden yaratma özgürlüğü, iddia ediyorum ki, insan haklarımızın en değerli fakat en çok ihmal edilmiş konusudur.” (Harvey, 2008, s.23-40)

Buna göre sonraki aşamada kent hakkı talebinin kendini gösterdiği ortam, kentsel mekândan ve böylece fiziksel kent kavramından da ayrı tutulamayacak olan “kentsel toplumsal hareketler” olarak geçer. Toplumsal örgütlenme ile birlikte ele alındığında toplumsal hareket, toplumsal yapıda niteliksel olarak yeni bir etkinin üretilmesine yönelik aktörler sisteminin örgütlenmesi biçiminde tanımlanmaktadır. John Friedmann kentsel toplumsal hareketleri açıklarken şöyle bir tanım kullanmıştır:

“İnsanların sokaklara çıkıp o kentin kendilerinin olduğunu iddia ettikleri yalnızca iki olay vardır: Bir, baskıcı bir gücü protesto ederken, bir de kutlamak yaparken. Yani görüldüğü üzere kutlamak yapmak ve protesto etmek birbirinden çok da farklı değildir. Belki de bunun sebebi devletin kentin tek düzeliğini korumakta oldukça istekli olmasıdır. Bu nedenle bu zoraki disiplin içerisinde meydana gelen en ufak bir çatlak bile, iktidar tarafından anarşiye davet olarak algılanabilmektedir. (Friedmann, 1995, s.138)

Oysa Castells kentsel hareketlerin özelliklerini; toplu tüketim, topluluk kültürü ve siyasal özyönetim alanlarında gerçekleştirmesi; kendisini “kentsel” toplumsal hareket olarak tanımlaması; medyayı, meslek adamlarını ve siyasal partileri örgütsel

9 Fr: “Le droit à la ville” İng: “The right to the city”. Henri Lefebvre’nin 1968 öğrenci ayaklanmaları sırasında daha adil bir kent düzenini açıklamak adına kullandığı, David Harvey’in geliştirdiği kavram.

operatörler olarak kullanması, ancak örgütsel ve ideolojik olarak herhangi bir siyasi partiden özerk olması biçiminde tanımlamaktadır. Bu açıdan bakıldığında kentin, şehir planlama faaliyetinin baskısı altında değil de, toplumsal grupların çatışma süreci altında nasıl değiştiğini anlamak çok daha öğretici olacaktır. Böylece kentsel toplumsal hareketler kavramı, kentsel mekânın karakteri, özgürlüğü ve denetimi ile ilgili olarak, protesto siyasetine ve aktivizm siyasetine işaret etmeye başlamıştır (Castells'den aktaran Ersoy, 2012, s.258).

Kentsel Toplumsal Hareketlerin başlıca 3 önemli bileşeni vardır (Tilly, 2003):

- 1- Aktörler
- 2- Talep
- 3- Halk Desteği

Aktörler, yani kentte talep edenler ve bu talebi elde edebilecekleri kurumlar; talepler, yani toplumu bir araya getiren ortak gaye, çözülmesi istenilen ortak mesela (mesela çöplerin toplanması) olarak açıklanabilir. Ancak bir Kentsel Toplumsal Hareketin başarılı olabilmesi adına halkın desteği şüphesiz ki en önemli bileşendir. Toplumun tümünü etkileyecek olan ve çözülmesi talep edilen mesele için bir araya gelindiğinde sesin duyurulması adına maalesef ki günümüzde “çoğunluk” gerekmektedir. Günümüzde toplumsal hareketlerin çoğu, çözüm odaklı olmaktan ziyade, ortada olan haksızlığa dikkat çekmek amacıyla yapılmaktadır. Ve böyle bir durumda çoğunluğun, yani “yüksek çıkan ses”in önemi oldukça büyüktür.

Dünyada oldukça ses getirmiş pek çok Kentsel Toplumsal Hareketin en önemlilerinden biri de şüphesiz ki İtalya'nın Napoli kentinde yıllardan beri süregelen halk ve sivil toplum örgütü mücadeleleridir. Napoli'yi çalışmamız adına bu denli önemli yapan bir diğer sebep de bu kentsel toplumsal hareketlerin, aynı zamanda kentlerin geleceğini tehdit eden en önemli insan kaynaklı risklerinden biri olan “Atık Üretimi” konusunu da kapsamasıdır. Bildirinin devamında; volkanik, sismik, ekonomik ve çöp gibi pek çok riskle hâlâ mücadele içinde olan Napoli kentinin yaşadığı çöp krizine ve bu bağlamda ortaya çıkan kentsel muhalefet sürecine odaklanılacaktır.

2.1. Terzigno Mahallesi ve Kentsel Muhalefet Örgütleri

Veziü Yanardağı'nın güneydoğu yamacında yer alan Terzigno Mahallesi, Napoli kentine bağlı bir çeper mahalledir. Yüzölçümü 23,5 km² ve 2014 verilerine göre nüfusu 17.400'dür.

Terzigno'nun eski depolama alanlarına sahip olması, yenilerinin burada planlanması ve bunlara tepki gösteren yerel halkın burada örgütlenerek etkili protestolar

ÇÖPTEN ÇIKAN MUHALEFET: NAPOLİ ÇÖP KRİZİNDE KENTSEL MUHALEFET ÖRGÜTLERİNİN OLUŞUMU, ROLÜ VE GELECEĞİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

gerçekleştirmesi sebebiyle mahalle Napoli’de yaşanan çöp krizinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle buradaki önemli kentsel muhalefet örgütlerinden bahsetmeden önce, protestoların başlangıcını tetikleyen mahalledeki çöp krizi sürecinden kısaca bahsetmekte yarar vardır.

Vezüv Dağı Ulusal Parkı içinde yer alan ve eski bir taş ocağı olan Cava Sari depolama alanı, 2010 yılında, geri dönüşümü olmayan evsel katı atıkların depolama alanı olarak kullanılmıştır. Kapasitesi 730.000 m³ olmasına rağmen 972.000 m³ ile kapasitesinin oldukça üzerine çıkmış ve bu nedenle içinde bulunduğu Vezüv Dağı Ulusal Parkı’nın doğasını ve yakın yerleşimlerde oturanların sağlığını hava kirliliği, pis koku gibi etkilerle ciddi derecede tehdit etmeye başlamıştır. Bu durumu Cava Sari’ye oldukça yakın bir yerde manav sahibi olan Ferdinando Mosca Newsweek dergisine (Nadeau, 2010) şöyle açıklamıştır: “Bu, bizi her gece boğarak öldüren ağır, kirliliği bir battaniye gibi. Gözlerimizi yakıyor. Çocuklarımız kusuyor ve öksürüyor. Vücutlarımız isilik ile kaplı.”

Ancak Berlusconi hükümeti Cava Sari’ye Napoli merkezindeki çöp krizini çözen (!) önemli bir depolama alanı olarak bakmıştır ve Camorra ile karşı karşıya gelmemek adına Cava Sari’nin Terzigno Mahallesi’nde yarattığı olumsuz etkilerle karşı uzun bir süre boyunca herhangi bir çözüm önerisi üretmemiştir. Böylece merkezden uzak çeper mahallelerde çöp krizi ve sağlık sorunlarının devam ettiği, Berlusconi hükümetinin çöp krizine sürdürülebilir bir çözüm bulmadığı, sadece görünür olanın halının altına süpürüldüğü anlaşılmıştır.

2010 yılının Ekim ayında, Vezüv Dağı Ulusal Parkı içinde, Cava Sari depolama alanına oldukça yakın bir alanda yapılması planlanan, 3 milyon ton kapasitesi ile Avrupa’daki en büyük depolama alanı olması öngörülen başka bir proje açıklanmıştır: Cava Vitiello. Bu planın açıklanmasının ardından, Cava Vitiello’nun Camorra’nın yasadışı yollarla ithal ettiği çöplerin yeni depolama alanı olacağını düşünen ve zaten Cava Sari nedeniyle çeşitli sağlık sorunlarıyla karşı karşıya gelen yerel halk, Terzigno’da protestolara başlamıştır. Polisin müdahaleleri sonucunda daha da şiddetlenen gösteriler uluslararası dikkatleri yeniden Napoli’ye -ancak bu sefer bir çeper mahalle olan Terzigno’ya- çekmiştir. Cava Vitiello’nun açılmasını istemeyen yerel halkın öfkesi, Cava Sari’nin hayatlarında yarattığı olumsuz etkilerin getirdiği isyan duygusuyla daha da kuvvetlenmiş; barikatların kurulduğu, çöp kamyonlarının ateşe verildiği gösteriler kısa sürede büyümüştür (Terradaily, 2010).

Terzigno Mahallesi’nde yaşanan bu kent hakkı savunmasında önemli roller üstlenen bazı kentsel muhalefet örgütlerinden özellikle bahsedilmesi gerekmektedir.

2.1.1. Kentsel Muhalefet Örgütleri, Eylemleri ve Kampanyaları

Terzigno Mahallesi’nde yaşanan çöp krizine karşı en çok ses çıkaran örgütlerden

biri kadınlardan oluşan bir sivil toplum kuruluşu olan “Volkanik Anneler”dir¹⁰. Kendilerini “Kadınların öfkesini referans alan, çocuklarının ve ailelerinin sağlıklarını korumaya istekli bir grup anne” (Terradaily, 2010) olarak tanımlamaktadırlar. Volkanik Anneler’e başkanlık eden öğretmen Nazara Gargiulio, Newsweek Dergisi’ne verdiği bir demeçte (Nadeau, 2010) “Napoli sokaklarının çöple dolmasının bedelini, burada, Terzigno’da bizim çocuklarımız ödüyor. Kuşatma altında yaşıyoruz” diyerek protestolarının çıkış amacını vurgulamıştır.

Volkanik Anneler, çocuklarıyla birlikte katıldıkları günlük eylemler düzenleyerek çöp krizinin sağlığa etkilerine ve bundan dolayı gelecekleriyle ilgili duydukları endişelere dikkat çekmeyi amaçlamışlardır. Cava Vitiello depolama alanının açılması kararına karşı başlayan protestolarda da önemli rol oynayan Volkanik Anneler, şiddet yanlısı eylemlere karşı olduklarını her zaman belirtmişlerdir. Örgüt, farklı çıkar gruplarının karşısında, tamamen duyarlılıktan doğan ve gücünü diğer çıkar gruplarının aksine siyasi ve maddi kazançtan değil, daha iyi bir gelecek tahayyülünden alan bir sivil toplum örgütüdür.

Volkanik Anneler, düzenledikleri eylemler için bir örnek tişört tasarlayıp giymektedirler. Kırmızı üzerine siyah yazı ve desenlerin olduğu bu tişörtler, eylemler boyunca Volkanik Anneleri görünür kılan ve tanımlayan bir öge olmuştur. Başbakan Silvio Berlusconi’ye hitaben yazdıkları ve Terzigno’da yaşayan çocuklara imzalattıkları, Cava Vitiello’nun açılmasına karşı olduklarını belirten mektupları, düzenledikleri eylemlerde dağıtmışlardır (Terradaily, 2010).

10 Orijinal isim: Mamme Vulcaniche

ÇÖPTEN ÇIKAN MUHALEFET: NAPOLİ ÇÖP KRİZİNDE KENTSEL MUHALEFET ÖRGÜTLERİNİN OLUŞUMU, ROLÜ VE GELECEĞİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Terzigno’da karşımıza çıkan, gücünü yerel olmalarından alan bu kentsel muhalefet örgütlerinin yanı sıra çöp krizi ile ilgili daha geniş ölçekli çalışan örgütler de mevcuttur. Bu noktada karşımıza ilk olarak “Global Düşün, Lokal Hareket Et” şiarını benimsemiş olan *Legambiente* adlı İtalyan çevre örgütü karşımıza çıkmaktadır.

Legambiente (League for Environment) 1980 yılında kurulmuştur ve 20 bölgesel şube ve 150.000’den fazla üyesi ile oldukça aktif olan bir örgüttür. Farklı önceliklere sahip olmalarına rağmen, ortak paydaları barışçı olmaları olan ve şiddet içermeyen protestolarla sesini duyurmaya çalışan sivil toplum kuruluşları ile çalışmaktadır. Çevre koruma, insan hakları, yoksullukla mücadele, enerji politikaları ve nükleer enerji karşıtlığı konuları hakkında protestolar düzenlemekle birlikte araştırma raporları ile “bilimsel çevrecilik” kulvarında hareket etmektedir¹¹.

Legambiente, çöp yönetimi krizinde düzenlediği protestolar ve yayınladığı raporlar ile önemli bir rol üstlenmiştir. 1994 yılında yayınladığı bir raporda kullandığı *ecomafia* terimini literatüre kazandırmıştır. Bu terim, çevre suçu işleyen organize suç örgütlerini (mafya) tanımlamaktadır. Yasadışı çöp taşıma ve bertaraf faaliyetlerini yürüten mafya için kullanılan bu terimin literatüre kazandırılması, çöp yönetimi krizinde etkili olan aktörlerin rollerini tanımlamak açısından oldukça önemlidir.

Kasım 2013’te Campania’daki atık ticareti rotalarını haritalaştırarak yayınlayan *Legambiente*, çöp yönetimi krizine bölgesel olarak yaklaşarak analiz ölçeğini büyütmüş ve böylece sorunun daha farklı boyutlarını göz önüne sermede, farkındalık yaratmada etkili olmuştur. Çeşitli zamanlarda düzenlediği protestolar da büyük yankı uyandırmıştır. *Legambiente*’nin önderliğinde 16 Kasım 2013’te, Napoli’de mafyanın zehirli atıklarının halk sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerini protesto etmek üzere onbinlerce kişi toplanmış, BBC gibi haber kanalları bu protestoyu yayınlamıştır. Bu eylemlerde mafyanın herhangi bir ayırıştırma yapmadan gömdüğü zehirli ve/veya radyoaktif atıkların son yıllarda artan kanser vakalarının nedeni olduğu vurgusu yapılmıştır. Bununla birlikte eylemlerde öne çıkan bir diğer konu da sorumluların bulunması gerekliliği olmuştur (Allman, 2013).

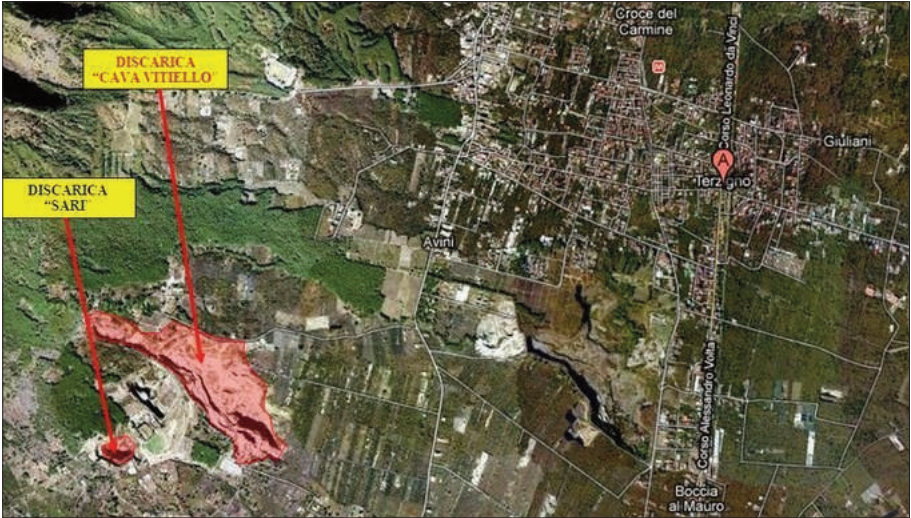
Legambiente’nin rolü 2 aşamalı olarak açıklanabilir. İlki bölgesel bakış açısı ile sorunları analiz eden bilimsel raporları sayesinde farkındalık yaratmak. İkincisi ise düzenlediği eylemlere katılımın oldukça fazla olması, böylece dikkatleri çekmede başarılı olmasıdır. Bir karşılaştırma yaparsak Terzigno’da yerel örgütlerin etkili olduğu bir protesto, haberlere “Napoli’nin çeper bir mahallesinde meydana gelen olaylar” şeklinde yansırken *Legambiente*’nin düzenlediği protestolar “Napoli’de *Legambiente*’nin düzenlediği protesto” olarak yansımakta, BBC gibi kuruluşlar haberlerinde *Legambiente*’den uzmanların görüşlerine yer vermektedir.

11 <http://www.legambiente.it>

Napoli çöp yönetimi krizinde getirdiği çözüm önerileri ile dikkat çeken bir oluşum da vardır: Campania Sıfır Çöp Hareketi. Campania Sağlık ve Çevre Ağı ile Campania Bölgesel Çöp Koordinasyonu olmak üzere iki ana koldan oluşan bu hareket, alternatif bir çöp yönetimi planı üzerinde çalışmaktadır. Katılımcı, halk sağlığı ile ilgili komitelerce kontrol edilen ve yakma tesisi ya da mega çöp depolama alanları önermeyen bir çöp yönetimi planı oluşturabilmek için düzenli toplantılar düzenlemektedirler. Hareketin bilimsel bir komitesi de olup alternatif çözümlerini “sıfır çöp konsepti” üzerine kurmuşlardır. Bunun için de iki adım belirlemişlerdir: İlk olarak atık üretiminin azaltılması ve ikinci olarak da mevcut arıtma tesislerinin yeni teknolojiler kullanan geri dönüşüm tesislerine dönüştürülmesi. Hareketin çalışmalarını devam ettirmektedir (Cure, Ferretti, Greyl, Natalicchio, Vegni, 2010, s. 17).

2.1.2. Eylem ve Kampanyalar Sonucunda Elde Edilenler

Napoli’de ve Terzigno Mahallesi’nde düzenlenen protestolar, 2010 yılının sonlarına doğru seslerini duyurmaya başlamışlardır. Ekim 2010’da Berlusconi yaptığı bir açıklama ile, Napoli’nin çeper mahallelerinde atık yönetimi adına fon sağlayacağı konusunda söz vermiştir. Bunun üzerine bir basın toplantısında Terzigno Belediye Başkanı Domenico Auricchio “Bizler para ile ilgilenmiyoruz... Şu anda yapmaya çalıştığımız tek bir şey var, o da Cava Vitiello’nun açılmasını önlemek” demiştir. Cava Vitiello’nun yakınlarındaki bir başka yerleşmeden Gennaro Langella ise CNR radyo programında yaptığı bir konuşmada “Bizler para istemiyoruz... Sağlığımızın önemi parayla ölçülemez” demiştir. Böylece Napoli ve Terzigno Mahallesi’nde gösterilen kentsel toplumsal hareketler sonucunda Cava

Vitiello Depolama Alanı Projesi iptal edilmiş ve Cava Sari Depolama alanı da daha sonraki yıllarda üzeri kapatılarak yeşil alan haline getirilmiştir (Berlusconi Promises Funds For Town Near Naples After Garbage Protest, 2010).

Günümüzde Napoli’de yaşanan çöp yönetimi krizi hâlâ tam olarak çözülememiştir. Dolayısıyla örgütler kendi sağlıklarını tehdit eden bu durumu çözene kadar protestolarına devam edeceklerini söylemektedirler (Volkanik Anneler ile yapılan görüşmeler, 2014). Fakat daha önce de değinildiği üzere, kentsel toplumsal hareketlerin başarılı olabilmesi, kamuoyunu arkasına alması ile sağlanabilmektedir. Bunun için de, özellikle çeper mahalleler için seslerini duyurabilmek oldukça önemlidir. Bir karşılaştırma yapılırsa, Terzigno’da yerel örgütlerin etkili olduğu bir protesto, haberlere “Napoli’nin çeper bir mahallesinde meydana gelen olaylar” şeklinde yansırken Legambiente’nin düzenlediği protestolar haberlere “Napoli’de Legambiente’nin düzenlediği protesto” olarak yansımakta, BBC gibi kuruluşlar haberlerinde Legambiente’den uzmanların görüşlerine yer vermektedir. Bunun en önemli sebeplerinden biri de, Legambiente’nin büyük bir kuruluş olmasının yanında, aynı zamanda kendilerine ait bir internet siteleri olması ve yaşanan her sorunu ve protestoyu İngilizce dilde de sosyal medyada aktif olarak paylaşımları yatmaktadır. Öte yandan internet siteleri olmayan Volkanik Anneler’in güncel olmayan bir Facebook sayfaları vardır ve haklarında yazılan makalelerin neredeyse tamamı İtalyancadır.

Volkanik Anneler ile yapılan kişisel görüşmelerde (2014) özellikle küçük mahallelerin direnişlerinde birlik olabilmelerinin önemi grubun bir üyesi tarafından “La Ginestra isimli bir başka sivil toplum kuruluşu ile protestolar sırasında aynı yönde hareket etmeye başladık. Şimdi bile, farklı sivil toplum kuruluşları olarak ortak eylemler düzenliyoruz” sözleriyle tanımlanmıştır.

Eylem ve kampanyalara devam edildikçe, sesler duyuldukça, farklı gruplar ortak bir amaç uğruna birlik olabildikçe, kentlerin geleceğini kurtarmak adına elde edilenler arttığına ve böylece kentsel toplumsal hareketlerin başarılarının sağlandığına dair dünyada ve Türkiye’de de pek çok örnek bulunmaktadır.

2.1.1. Dünyadan ve Türkiye’den Örnekler

Napoli çöp yönetimi kriziyle Türkiye’de Trabzon ilinde Çamburnu beldesindeki Kutular Düzenli Depolama Alanı’nın yapım süreci arasında benzerlikler bulunmaktadır. Napoli’de neredeyse Campania bölgesini kapsayan ve kronikleşen bir kriz halini alan süreç, Türkiye’de Çamburnu’nda belde ölçeğinde başlamış, farklı dinamiklerle farklı sonuçlara neden olmuştur.

Trabzon’un Sürmene ilçesine bağlı bir sahil beldesi olan Çamburnu’nda bakır madeni olarak kullanılan alan, 1995’te alınan bir kararla düzenli çöp depolama alanı

olarak ilan edilmiştir (Ata, 2012); ki bu, Vezüv Dağı'nın eteklerindeki Camorra tarafından yasadışı olarak çöplerin gömüldüğü eski taş ocaklarını hatırlatmaktadır.

Alanın çöp depolama alanı olarak ilan edilmesinden sonra 1999'da belediye başkanının Trabzon Valiliği ve Çevre Bakanlığı'na davalar açtığı ancak bir türlü sonuçlanamayan hukuki bir süreç başlamıştır. Bölgenin yerel halkı ise belli bir dernek veya resmi bir kuruluş altında değil sadece “bir araya gelerek” çeşitli protestolar yapmışlardır. Bu protestolarda özellikle kadınların çokluğu dikkat çekicidir. Bölgenin ana geçim kaynağı olan çay tarlalarında toplayıcılık yapan ve çöplüğün yaşadıkları yere, tarlalarına, sağlıklarına nasıl bir etkisi olacağı konusunda endişe duyan ve protestolarda başı çeken bu kadınlar akla Volkanik Anneler'i getirmektedir.

2005'e kadar depolama alanının yapımına dair somut bir adım atılmamıştır, ancak 2005- 2007 aralığında ihale sürecinin başlamasıyla inşaatı dair somut adımlar atılmaya başlanmıştır. Fakat 2007 yılında yönetmen Fatih Akın'ın “memleketi”ne gelmesi ve durumdan haberdar olmasıyla yöre halkının da desteğiyle Çamburnu'na ve çöp alanının yapımına dair bir belgesel çekilmeye başlanmıştır. Belgeselin yapım sürecinde yerel halkın protestoları daha da ses getirmiş, Alman Yeşiller Partisi Eşbaşkanı Claudia Roth bölgeyi ziyaret etmiş, 2012 yılında tamamlanan *Cenneteki Çöplük* isimli belgesel Cannes Film Festivali'nde gösterilmiştir (Terzi, 2006). Kısacası yerel halkın yaşadıkları belde için mücadelesi, ölçeğinin küçük olması nedeniyle belki ülke gündemine oturmamıştır ama Cannes'a uzanan tabiri caizse “entelektüel bir boyuta” sahiptir.

ÇÖPTEN ÇIKAN MUHALEFET: NAPOLİ ÇÖP KRİZİNDE KENTSEL MUHALEFET ÖRGÜTLERİNİN OLUŞUMU, ROLÜ VE GELECEĞİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Fakat Çamburnu’nda çöp depolama alanının yapımı durdurulamamıştır. Kutular Düzenli Depolama Alanı olan çöplüğe 2007 yılından beri Trabzon ve Rize Katı Atık Birliği tarafından günde ortalama 600 ton atık taşınmaktadır. Katı atıkların 2007 yılından beri boşaltıldığı alana 2008 yılından beri de tıbbi atık boşaltılmaktadır. 12.000 m² taban alanına sahip çöplük, yaklaşık 1,5 milyon m³ kapasitesi ile ortalama 7 yıllık bir depolama ömrüne sahiptir¹².

Yapımı engellenemese de çöplük mücadelesi devam etmektedir. Bu sefer 2010’dan sonra Napoli’de sokaklardan kalkan çöple beraber boyut değiştiren protestolar gibi alanın olumsuz etkilerine dikkat çekme mücadelesi başlamıştır. Çöp alanının hayatlarına olan etkisini Cennetteki Çöplük belgeselinin de kameramanlığını yapan Çamburnu sakini Bünyamin Seyrekbasan şöyle açıklamıştır:

“Çöpler döküldükten hemen sonra yağın yağmur ardından, çevre adına oluşabilecek en kötü olay olmuş, yapılan izolasyonun, projesine uygun olmadığı için üzerinden yürütülen ağır iş makineleri ve çöp içindeki sert ve kesici maddeler tarafından yırtılması sonucunda çukur yalıtımı altına kaçırmıştır. Masraftan kaçınarak basit bir tesisle çöp sorununu çözülmeye çalışılmıştır... Kirli ve pis kokulu çöp suları çukur altındaki temiz çevre suları kanalına karışarak oradan da çukur dışındaki drenaj kanala dökülmüştür. Söz konusu drenaj köyün içinden geçen küçük dereye, oradan da büyük dere vasıtası ile denize dökülerek çöp sular, çevre felaketine yol açmıştır. Söz konusu dere bütün beldenin içinden dolaştığı için belde halkı ve deniz son derece olumsuz bir şekilde etkilenmektedir. Kanunlara göre çöp depolama alanlarının yerleşim bölgelerine uzaklığı en az 1 km. olması, içme suyu kaynaklarına uzak olması ve ayrıca çöpten çıkan kirli suların da arıtılması gerekiyordu. Oysa söz konusu tesisin hemen yanı başında birçok insan yaşamakta, bahçesinden beslenip geçinmektedir. Kirli sular yaşam mahallerine dökülmektedir. Su kaynakları da sözde tesisin hemen alt kodundadır. Bu proje çevre ve insan hakları adına felakettir.” (Seyrekbasan, 2012)

Eski Çamburnu Belediye Başkanı Hüseyin Alioğlu ise bu konuyu,

“Burası cennet. Sadece hazır çukur var diye kurban seçtiler. Denizin 3 km açığına bile koku gidiyor. Arazilerde verim düştü. Yüzlerce ağaç kesildi. Artık gurbetteki Çamburnulular bile gelmiyor. Artık binlerce kuzgun buradan ayrılmıyor. Köylerin üzerinde geziyor, pisliyor. Tam bir kabus, cezayı doğa kesti. Kuzgun uğursuz bir kuş, felaket habercisi olarak bilinir. İnsanlar evden çıkamıyor.”

diyerek açıklamaktadır (Ata, 2012).

12 <http://www.trabrikab.org.tr>

Çöp alanının insan ve doğa sağlığına olumsuz etkileri akla Napoli’de son dönem protestolarında, ellerinde kanserden ölen yakınlarının fotoğraflarını taşıyan, geleceklerinden endişe duyan kişilerin öfkelerini getirmektedir.

Çamburnu, 2012 tarihli 6360 sayılı kanun ile belediye olma özelliğini yitirmiştir. Belediye iken bile seslerini ülkeye duyuramayan bölgenin, kamuoyunu arkasına alabilmesi, ölçeğinin küçüklüğü nedeniyle oldukça sıkıntılı bir hale gelmiştir. Bu durumun kasıtlı bir öteleme hareketi olabileceği tartışmaya açıktır. Fakat burada, Napoli’nin bir çeper mahallesi olan ve “kurban seçilen” Terzigno Mahallesi’nin süreçlerini akla getirmekte yarar vardır. Bir önceki başlığın sonunda bahsedildiği üzere, böyle mahallelerin birlik olabilmesi, sosyal medyayı iyi kullanabilmesi, eylem ve kampanyalarına yılmadan devam edebilmesi, talep edilen sürdürülebilir bir kent yaşamının kazanılması yolunda oldukça önemlidir.

Günümüzde, depolama alanlarının tamamen kaldırılabilmesi henüz muhtemel değildir. Fakat bu alanların çevre ve insan sağlığına olan etkilerinin en aza indirilmesi iyi bir atık yönetimi ile mümkündür. Dünyada büyük bir küresel sorun haline gelmiş olan çöpün yönetimi, ayrıştırılması ve geri dönüştürülmesi konusunda pek çok ülke yeni teknolojilere kapısını açmış durumdadır.

Özellikle teknolojinin gelişmesiyle günümüzde üretilen çöplerin niteliği de zamanla değişmekte ve bununla birlikte depolama alanlarına atılan pek çok çöpün aslında değerli metallerden oluştuğu keşfedilmektedir¹³. Hatta bu durum günümüze “Depolama Alanı Madenciliği”¹⁴ diye bir kavram bile sokmuştur. Başta İngiltere olmak üzere Avrupa’nın geri kalanında bu sene başlatılan çalışmalarla; depolama alanlarında son 15-30 yıldır biriken çöplerin tamamının ayrıştırılmasına, değerli metallerin geri dönüştürülerek bir yenilenen enerji kaynağı olarak kullanılmasına karar verilmiştir. Bu durumun kente ekonomik katkısı bir yana, aynı zamanda doğada asla kaybolmayacak böyle zararlı maddeler için de alternatif bir çözüm üretilmiş olacaktır. İstanbul Büyükşehir Belediyesi bu sistemi 1992 yılında başlattığı *Life Smile* isimli projesi ile yıllardır gerçekleştirmektedir.

Sistem, çok büyük bir küresel pazarın da konusu olabilir. “Çöprü biten ülkelere” satış yapabilmek adına, bu durumun gelir seviyesi daha düşük ülkeleri, üretilen çöplerin daha iyi ayrıştırılması konusunda teşvik edebilir.

13 Çöp Depolama Alanlarında yalnızca elektronik atıklar değil; geri dönüştürülebilir kağıt, plastik ve cam gibi atıklar da “değerli atık” olarak atfedilmekte ve organik maddelerden ayrıştırılabilmeleri adına toplamları yapılmaktadır. İstanbul’da çıkan çöplerin yaklaşık yarısı organik çöpler olduğundan Kemerburgaz’da organik atıktan gübre üreten kompost tesisi bulunmaktadır. Bu gübreler belediyenin yeşil alanlarında, parklarında kullanılmaktadır.

14 “Landfill Mining”

Öte yandan artık günümüzde, başta Belçika olmak üzere, pek çok ülke çöp alanlarındaki organik maddelerden çıkan metan gazını kullanılabilir enerjiye çeviren teknolojileri kullanmakta, bu enerjiyle evlere ve kamu binalarına elektrik sağlamaktadır. Bunun örnekleri artık ülkemizde de yaygın olarak görülmeye başlanmıştır. İstanbul Büyükşehir Belediyesi yaklaşık 15-20 yıldır bu sistemi kullanmaktadır. İstanbul'da Anadolu Yakası'nda Kömürcüoda'da, Avrupa Yakası'nda Hasdal ve Odayeri'nde olmak üzere toplam 3 adet Çöp Gazından Elektrik Üretimi Tesisi Alanı (LFG) vardır. Yerel Yönetimler de kendi belediyelerinde benzer bir sisteme geçmeye başlamıştır. Bunların başında 38 kişinin hayatını kaybettiği 1993 yılında çöp patlamasının yaşandığı yer olan ve bunun üzerine yaşanan halk ayaklanmalarıyla atık yönetimi teknolojilerini revize eden Ümraniye de vardır.

SONUÇ

Dünyada yeni teknolojilerin varlığında, Sürdürülebilir Atık Yönetimi planlarıyla kentlerin geleceği eskiye göre daha nitelikli biçimde kontrol altına alınabilse de kentsel riskleri ve sorunları çözmekle ilgili çeşitli aksaklıklar hala görülmektedir. Bu teknik gelişmelere rağmen, kentsel toplumsal mücadeleler yine de kentleri tehdit eden sorunların çözümüne giden yolda en önemli rolü oynamaktadır.

Bu bağlamda kentsel krizin tam ortasında olan toplumlar için öncelik birlik olmanın gücünün bilincinde olabilmek, özellikle atık yönetimi gibi sağlığı tehdit eden sorunlar adına var olan teknolojilerden haberdar olmak, çözümü sağlayamayan yönetimlerden “talep etmeyi” bilmek mücadelenin daha etkin olmasını sağlamaktadır. Buna rağmen hâlâ kent, çevre ve insan sağlığı tehdit ediliyorsa ve buna devlet sürdürülebilir bir çözüm sağlayamıyorsa, bu sefer talep eden aktörlerin, talebin yanında kamuoyunu da arkalarına alması ve böylece yılmadan bir kentsel mücadele örneği göstermesi gerekmektedir.

Şöyle ki, Napoli çöp krizinde de çözüme giden yolda en önemli aktörlerin aslında toplumsal gruplar olduğu bilinmektedir. Kamudan büyük destek alamaması da, mafyatik bir örgütle karşı karşıya kalmalarına rağmen yeni bir çöp döküm alanına engel olmaları da sürekli teknik destek ve bilgi olarak devam ettirdikleri hareketlerinden ileri gelir. Bu süreçte kent ve kendi sağlıklarının tehdit edildiğini fark eden halkın başarıya ulaşma sürecine kısaca maddeler halinde bakarsak, halk;

- Öncelikle kendi yaşamlarını tehdit eden çöp krizine karşı devletin bir şeyler yapmasını beklemişler,
- Bu bağlamda çeşitli protestolar gerçekleştirmişler,
- Bunların bir çözüm getirmediği görülünce örgütlenmeye ve sesi yükseltmeye karar vermişler,

- Dünyada yaşanan benzer süreçleri sürekli takip edip, nasıl bir teknik çözüm önerilebileceğini ve buna maruz kalmaları gerekmediğini öğrenmişler,
- Bu yönde sorunun etkilediği diğer aktörlerle bir olmuş ve kendi kentsel muhalefet örgütlerini oluşturmuşlar,
- Kentsel muhalefet örgütü olarak devletten talep ettikleri konuyu açıklığa kavuşturmuşlar,
- Taleplerini ve örgütlerini oluşturduktan sonra arkalarına kamuoyu desteğini almışlar,
- Kamuoyu desteğini almak adına sosyal medyada haber yaymış, yerel gazete ve televizyonlarda röportajlar vermiş, sokaklarda protestolar düzenlemişler.
- Protestoların getirdiği sesin ölçeğini büyütmek adına ülke çapında aktif olan çevresel örgütlerle iletişime geçmişler,
- Böylece seslerini küresel ölçekte de duyurmuşlar ve konunun çevre ve insan sağlığını tehdit eden illegal yönünü gözler önüne sermişler,
- Sonunda da yöneticileri bir açıklama yapmak zorunda bırakmışlar ve böylece amaçlarını gerçekleştirerek çöp depolama alanlarını kapattırmışlardır.

Burada önemli olan bu süreci hızlandırmak, tam olarak talep ettiğiniz durum gerçekleşene kadar vazgeçmemek, hele ki çevre ve insan sağlığı konularının para ile ölçülemeyeceğini farkında olmak gerekmektedir.

Türkiye’de, kent hakkı özellikle Çamburnu örneğinde olduğu gibi küçük ölçekli şehirlerde gerçekleştirilen kentsel toplumsal hareketler açısından daha büyük bir öneme sahiptir. Bu durumda kent hakkını savunan insanların seslerini ülkeye duyurmaları, İstanbul gibi ülke içinde azman durumda olan bir kentte yaşayanların seslerini duyurmalarından daha zordur. Günümüzde boyut değiştiren mekan kavramıyla, fiziksel olarak orada olmadan da “bir yerde olunabilme avantajı”nı tekrar hatırlamak, kamuoyu’nu arkasına alabilmek adına sosyal medya gibi araçların iyi kullanılmasının önemine bir kere daha değinmek gerekmektedir..

Son olarak, Napoli başta olmak üzere çöp krizi ile mücadele eden kentlerde yaşayan insanların yanı sıra, kentlerin geleceğini tehdit eden risklere karşı farkında olunmasının gerekliliği, sürdürülebilir bir kent yaşamı talep eden bütün insanlık için geçerli olmalıdır. Çünkü bildiri boyunca sık sık değinildiği gibi, bir yerde bir sorunun henüz kriz boyutuna gelmemiş olması bir riskin olmadığını göstermez. Risk her daim vardır.

ÇÖPTEN ÇIKAN MUHALEFET: NAPOLİ ÇÖP KRİZİNDE KENTSEL MUHALEFET ÖRGÜTLERİNİN OLUŞUMU, ROLÜ VE GELECEĞİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

KAYNAKÇA

Aksümer, G. (2014). *Sınıfsal Toplumsal Hareketlerden Kentsel Toplumsal Hareketlere*.

Allesio, V. (2011, 28 Haziran). “*Terzigno torna in strada contro le discariche: Mamme Vulcaniche incatenate per protesta*” <http://www.fanpage.it>

Allman, T. (2013, 17 Kasım). “*Naples rally against mafia’s toxic waste dumping*” <http://www.bbc.com>

Antonis, M. (2012). “*Waste Managemenet 2030+*” <http://www.waste-management-world.com/>

Ata, G. (2012, 3 Haziran). “*Çamburnu’nda dramatik son*” <http://arsiv.gercekgundem.com>

Cure, S., Ferretti, J., Greyl, L., Natalicchio, M., Vegni, S. (2010). *The Waste Crisis in Campania, Italy*

Ersoy, M. (der.) (2012). *Kentsel Planlama Ansiklopedik Sözlük*. İstanbul: Ninova

Euronews. (2014, 12 Mart). “*İtalyan hükümeti çöp kriz bölgelerinde tarıma yasak getirdi*” <http://tr.euronews.com>

Friedmann, J. (1995). *The right to the city*. Society and Nature

Harvey, D. (2008). *The Right To The City*, New Left Review

Hausen, K. (2014, 1 Temmuz). “*Bir mafya babasının çöp itirafları*” <http://www.dw.de>

Hornweg & Bhada-Tata, (2012). *What A Waste*, The World Bank Group

İstanbul Büyükşehir Belediyesi. (2014). Atık Yönetimi Raporu

Kızıllarslan, Y. (2008, 12 Ocak). “*Napoli, çöp krizi ve değişim.*” <http://www.bianet.org>

Lefebvre, H. (1996). *Writings on Cities*. Oxford: Basil Blackwell.

Nadeau, B. (2010). “*Naples Suffers as Garbage Piles Up*” <http://www.newsweek.com>

Öney, S. (2010, 17 Kasım). Napoli’nin ‘derin’ çöp krizi. <http://www.taraf.com.tr>

Öztürk, İ. (2011). Napoli; Mafya, Pizza ve Atık Dağları. *Ambalaj Bülteni*, 44-45.

Roels, V. (2014). L’Italie Empoisonnée Trafic de Déchets Toxiques. *Causette*, 45.

Seferoğlu, C. G. (2012, 6 Mart). “*Kentsel riskten toplumsal krize*” <http://gsuhaber.gsu.edu.tr>

Seyrekbasan, B. (2012). Çamburnu Çöp Tesisi. <http://www.karalahana.com>

Terradaily. (2010, 25 Ekim). “*Naples mothers take lead in anti-landfill protests*” <http://www.terradaily.com>

- Terzi, Ş. (2006, 3 Eylül). “Çöplük yaparlarsa belgeselini çekip tüm dünyaya gösteririm” <http://arama.hurriyet.com.tr>
- Tilly, C. (2003). *The Politics Of Collective Violence*
- The Worldbank Group. (2013, 30 Ekim). “Global Waste on Pace to Triple by 2100” <http://www.worldbank.org>
- Touraine, A. (1981). *The Voice and the Eye: An Analysis of Social Movements*. Cambridge: Cambridge University Press.
- UNECE and Eurostat. (2009). “How much waste do we produce?” <http://www.unece.org/>
- Uras, G. (2002, 26 Ağustos). “İstanbul’da çöp, elektrik oluyor” <http://v3.arkitera.com>
- Web, A. (2009, 6 Ağustos). “Landfills And The Environmental Effects” <http://livelifeegreen.com>
- Webb, T. (2011, 11 Ekim). “Why landfill mining could be the next big thing” <http://www.theguardian.com>
- Van Gansewinkel Groep, (2012, 12 Ocak). “Italian meal for AVR.” <http://www.portofrotterdam.com>

7B. OTURUM - 8 KASIM 2014

KAMUSAL ALANLARIN DÖNÜŞÜMÜ

Oturum Başkanı: **Yard. Doç. Dr. Tolga ÇİLİNGİR**

HİZMET DIŞI KALMIŞ BİR ULAŞTIRMA YAPISININ
ÇAĞDAŞ KENTSEL ARAYIŞLAR İÇERİSİNDE
YARATICI ŞEKİLDE DÖNÜŞÜMÜ VE KAZANILMASI:
“THE HIGH LINE PROJECT - MANHATTAN, NEW YORK CITY”

Yrd. Doç. Dr. N. Özgür BEZGİN

KAMUSAL ALANLARIN DÖNÜŞÜMÜNÜN
KENT KİMLİĞİNE ETKİSİ - İZMİR ÖRNEĞİ

Araş. Gör. Çağla ERCANLI

ÖZEL ALAN ODAKLI KENTLEŞME BİÇİMİ İÇİNDE
KAMUSAL MEKANLARIN KULLANIMI:
İSTANBUL – KADIKÖY VE ATAŞEHİR ÖRNEKLERİ

Doç. Dr. Ebru FİRİDİN ÖZGÜR

Yrd. Doç. Dr. Tolga SAYIN

Araş. Gör. Sinem SEÇER

Araş. Gör. Y. Barış GÖĞÜŞ

ALİŞVERİŞ MERKEZLERİ LEHİNE DÖNÜŞEN
KAMUSAL ALANLAR: DENİZLİ KENTİ ÖRNEĞİ*

Yard. Doç. Dr. Pınar SAVAŞ YAVUZÇEHRE,

Ulaş Kutsi ÇEZİK

* Kolokyuma katılmadıkları için yayınlanmamıştır.

HİZMET DIŞI KALMIŞ BİR ULAŞTIRMA YAPISININ ÇAĞDAŞ KENTSEL ARAYIŞLAR İÇERİSİNDE YARATICI ŞEKİLDE DÖNÜŞÜMÜ VE KAZANILMASI:

“THE HIGH LINE PROJECT - MANHATTAN, NEW YORK CITY”

Yrd. Doç. Dr. N. Özgür BEZGİN

İstanbul Üniversitesi, İnşaat Mühendisliği Bölümü, Ulaştırma Anabilim Dalı

Özet

New York Şehri’nde yer alan ve eskiden “Batı Yakası Hattı” olarak bilinen tarihi bir yükseltilmiş demiryolu hattının küçük bir parçası günümüzde, “The High Line” olarak isimlendirilen ve dünya ölçeğinde türünün ikinci bir örneği olarak sıradışı bir park ve yayalar için taşıt trafiğinden bağımsız bir yürüyüş yolu olarak hizmet vermektedir. Bu çalışma içerisinde, yapının zaman içerisinde parka dönüşümü ve bulunduğu bölgeye yeni bir kimlik ile geri kazandırılma süreci aktarılacaktır.

Anahtar kelimeler: New York City, The High Line, kentsel ulaşım, yükseltilmiş demiryolları, parklar, kentsel dönüşüm.

Giriş ve tarihçe

Batı Yakası Hattı, Manhattan Adası’nın güney batı bölgesinin Hudson Nehri kıyısına yakın bir yerinde yer alan ve “Meat Packing District (Et Paketleme Bölgesi)” olarak anılan kısmında bulunmaktaydı. 1800’ lü yılların başında ticari yerleşimin kendini gösterdiği bölge, Batı Yakası HemzeminYük Demiryolu Hattı’nın 1846 senesinde kentin içine bu bölgeye de ulaşmak üzere girmesi ile ticari olarak gelişmeye başladı. Bölgede 1850’lerden başlayarak et kesimhaneleri yer almaya başladı ve 1900 senesine gelindiğinde bölgede 250 adet küçük ve büyükbaŐ hayvan kesimhanesi ve paketleme tesisi yanında bölgesel faaliyetlere uygun yardımcı ticarethaneler ve üretim yerleri yer almaktaydı (1).

HİZMET DIŞI KALMIŞ BİR ULAŞTIRMA YAPISININ ÇAĞDAŞ KENTSEL ARAYIŞLAR İÇERİSİNDE YARATICI ŞEKİLDE DÖNÜŞÜMÜ VE KAZANILMASI: “ THE HIGH LINE PROJECT - MANHATTAN, NEW YORK CITY”

Amerikan İç Savaşı'nın 1865 senesinde sona ermesi ile New York Şehri ülkenin ekonomik merkezi olma yolunda hızlı bir şekilde ilerlemeye başladı. Ulusal demiryolu ağına da bağlı olan bölge, New York Limanının artan trafiği ile orantılı olarak gemilere ve New York'ta sayıları hızlı bir şekilde artan otellerin toptan gıda ihtiyaçlarının karşılandığı bir bölge kimliği kazandı. Bölge zaman içerisinde sadece et ürünlerinin değil, süt ürünlerinin ve meyve ve sebze ürünlerinin de toptan ticaretinin gerçekleştirildiği bir yer haline geldi. Kıyısına yakın olduğu Hudson Nehri üzerinden New York Limanı'na ürünlerin nakledilebilmesi ile etkinliği daha da arttı (1).

Bölgesel hareketliliğe uygun olarak inşa edilen hem-zemin demiryolu hattı, neredeyse hizmete alındığı andan itibaren artan bölgesel hareketlilik sonucu ilk önce yayalar ve atlı arabalar ile sonrasında ise 1900'lerde başlayan ve 1908' seri üretimi gerçekleşen içten yanmalı motorlu taşıtlar ile Resim 1' de görüldüğü gibi yoğun bir etkileşim içerisine girmeye başladı (2).

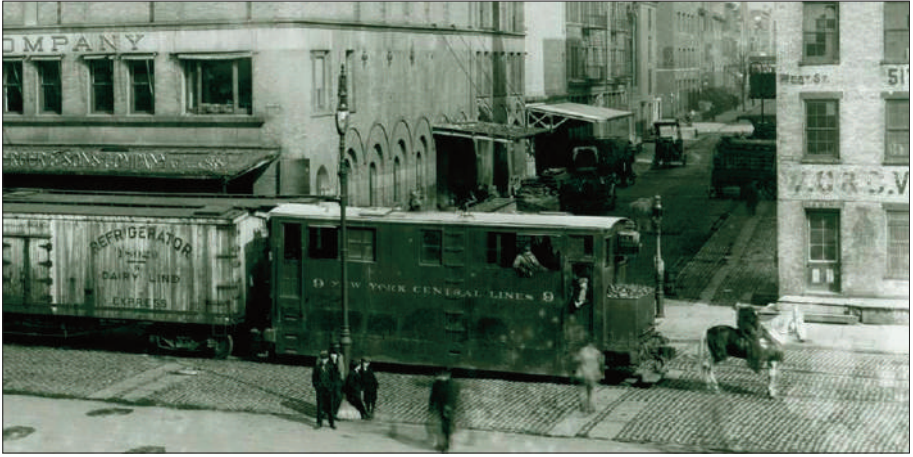

Resim 1. Batı Yakası Demiryolu Hattı boyunca cadde trafiği (3).

Şehir içerisine giren demiryolu araçları için bazı özel uygulamalar geliştirildi. Şehir dışında demiryollarında kullanılmakta olan buharlı lokomotiflerin şehir içerisinde atları korkuttuğu düşünülerek ilk önce Resim 2' de görülen dışı vagona benzeyen ve “buharlı taklit (steam dummy)” ismi ile anılan, ancak esasen çekici özellikte olan özel lokomotifler kullanılmaya başlandı. Şehir içerisine giriş yapmadan önce lokomotifini değişen tren katarları, şehir dışına çıkmadan önce de yine lokomotifini de-

ğiştirilerek hareket etmekteydiler. Ancak atları korkutan unsurların lokomotifin görüntüsünden çok sesi ve seyir esnasında yarattığı gürültü olduğu anlaşılınca 1870’lerde bu lokomotiflerin kullanımlarından vazgeçildi. Demiryolu ve karayolunun etkileşimi sonucunda ölümlü kazaların meydana gelmeye başlaması ile hatın yer aldığı 10. Bulvarın “Ölüm Yolu” olarak anılmaya başlanması sonucu demiryolu araçlarının önünde, Resim 2’ de sunulduğu gibi, “Batı Yakası Kovboyu (West Side Cowboy)” adı verilen atlı bir görevlinin ilerlemesi ile trenin geçişi esnasında demiryoluna insanların ve taşıtların geçişinin önlenmesine çalışıldı.

Tren geçişlerine atlı bir görevli tarafından öncülük edilmesi uygulamasına, 1929 senesinde, “Batı Yakası İyileştirme Projesi (West Side Improvement Project)” kapsamında demiryolunun tamamen yol seviyesinin üzerine yükseltilmesine kadar devam edildi. Resim 3’ de bir kesiti sunulan ve günümüz değeriyle yaklaşık 2 milyar dolara mal olan bu düzenleme ile 21 km uzunluğundaki demiryolu hattı yerden 9 metre yüksekliğe taşınarak bulvar trafiğinden ayrıldı ve geçki boyunca muhtelif yönlerden gelen trafik ile oluşan 105 hemzemin kesişim noktası giderildi (1,6). Gerçekleştirilen bu proje ile şehre yaklaşık olarak 13 hektarlık bir alan kazandırıldı. Hat boyunca yer alan paketleme tesislerinin içerisinden geçen bu hat ile paketlenen ürünler hızlı ve kolay bir şekilde yüklenebilmekte ve de taşınabilmekteydi.

Resim 2. Vagon görüntüsü verilmiş bir lokomotif tarafından çekilen ve bir Batı Yakası Kovboyu tarafından geçişine öncülük edilen tren. (4).

HİZMET DIŞI KALMIŞ BİR ULAŞTIRMA YAPISININ ÇAĞDAŞ KENTSEL ARAYIŞLAR İÇERİSİNDE YARATICI ŞEKİLDE DÖNÜŞÜMÜ VE KAZANILMASI: " THE HIGH LINE PROJECT - MANHATTAN, NEW YORK CITY"

Resim 3. Batı Yakası İyileştirme Projesi kapsamında yol üstüne taşınarak yükseltilen tren hattı (5).

Ancak, Batı Yakası Hattının inşası, demiryolu ile yük taşımacılığı konusunda yeni rekabet unsurlarının doğduğu bir dönemin de başlangıcına rastladı. ABD’ de Ford marka kamyonların şehir içinde 1920’lerde kullanılmaya başlanması sonrasında kamyonlar ile şehirlerarası yük taşımacılığının 1930’lu yıllarda başlayarak ve 1950’li yıllardan itibaren hız kazanarak artması sonucu demiryolu ulaşımı tercih edilmemeye başlandı (2). Karayolu taşımacılığının sağladığı erişim kolaylıkları, talebi takip edebilen ve talebe hızlı uyum sağlayabilen özellikleri, üretimin ve ticaretin merkezi yapısını bozarak daha önce erişimin olmadığı bölgelerin de ticaret ağına katılımını kolaylaştırdı. Bölge, gıda ürünlerinin toplanarak paketlenmesinin ve dağıtımının yapıldığı merkezi yer olma özelliğini kaybetmeye başladı. New York Şehri’ni değişen ekonomik coğrafyası içerisinde gıda toptancılığı ve gıda paketlenmesi işleri ekonomik bir faaliyet olmaktan uzaklaşmaya başladı. Bu süreç sonunda Batı Yakası Hattı, 1980 yılının Şükran Günü’nde üç vagonluk dondurulmuş hindi taşıdığı son seferi ile hizmet vererek hizmet dışı kaldı (1,6). Kullanımının sona ermesinin ardından hattın, emlak değeri yüksek olan bölgelerde kalan birçok kısmı zaman içerisinde söküldü.

Bir düşüncenin gerçeğe dönüşüm süreci

Toplamda 21 km uzunlukta olan hattın 1990'larda emlak gelirlerinin düşük olduğu 13. ve 34. Caddeler arasında kalan kısmı yıkılmadan 2.000'li yıllara ulaşabildi. 1999'da dönemin belediye başkanı, kalan kısmın da yıkılmasını önermişti. Ancak tarihi hattın yegane kalıntısı, eski hareketliliğinden oldukça uzak olan bulunduğu bölgeye, tarihi ve nostaljik bir anlam da katıyordu. Zaman içerisinde Resim 4' de sunulduğu gibi üzerinde bir bitki örtüsü yeşeren hat, bölgede yaşayan sanatçıların da zaman zaman uğradığı, hatta Woody Alan'ın 1979 yapımı Manhattan filminde de kısaca sahnelenen bir yapı olarak özlemlili ve sanatsal bir anlam bulmaya başladı.

Resim 4. Batı Yakası Hattı'nın kalıntısı üzerinde yeşeren bitki örtüsü (7).

Diğer yandan, 1980 ve 2000 yılları arasında New York Şehri'nin Manhattan Adasında ortalama emlak değerleri %53 oranında, kişi başı yıllık ortalama gelir ise %77 oranında arttı (8). Her ne kadar hattın yer aldığı bölgede emlak değerleri, şehrin Harlem bölgesine kıyaslanabilecek düzeyde düşük olsada bölge, Manhattan Adası'nın bütününde ortaya çıkan değer artışından etkilenmekteydi.

Hattın geçtiği mahallede yaşayan bir websitesi tasarımcısı ve ressam olan Robert Hammond ve serbest bir yazar olan Joshua David öncülüğünde "Friends of the High Line" ismi altında 1999 senesinde kurulan bir sivil toplum oluşumu, kullanım dışı kalmış olan hattın bir park ve yürüyüş yolu olarak şehre kazandırılması için çalışmalarına başladı. Bu çalışmaların üç kuvvetli yönü vardı. İlk olarak hattın yer aldığı bölgede yaşayan ve çoğunlukla sanatla veya bireysel olarak icra edilen meslekler ile uğraşan kişiler hattın tarihi bir değer olarak muhafaza edilmesini savundular. İkinci olarak ucuz emlak değerleri ile bölgeye yerleşen güçlü moda-

HİZMET DIŞI KALMIŞ BİR ULAŞTIRMA YAPISININ ÇAĞDAŞ KENTSEL ARAYIŞLAR İÇERİSİNDE YARATICI ŞEKİLDE DÖNÜŞÜMÜ VE KAZANILMASI: “ THE HIGH LINE PROJECT - MANHATTAN, NEW YORK CITY”

çılar, sanatçılar ve tasarımcılar, sosyal gücü kuvvetli çevrelerini de içine alan ve projeyi destekleyen etkinlikler düzenleyerek projenin geniş ve etkin bir kitle tarafından tanınmasını sağladılar. Üçüncü olarak dönemin belediye başkanı Michael Bloomberg, hattın yıkılmasını savunan önceki belediye başkanı Rudy Giuliani’ye göre aksi bir politika izleyerek projeye, şahsi servetinden de destek vererek projenin fikrinsel ve maddi düzeylerde desteklenmesi için yoğun bir çaba gösterdi. 2005 yılına gelindiğinde proje için, 44 milyon doları Friends of the Highline tarafından olmak üzere toplam 152 milyon dolarlık bir destek sağlanmış durumdaydı (9,10).

Bölgesel olarak gerçekleştirilen 20’nin üzerinde geniş katılımlı toplantı sonrasında 2002 senesinde önerilen projenin, kültürel ve çevresel olarak kazanımının ötesinde şehir için önemli bir ekonomik kazanım da oluşturacağını gösterilmesinin ardından belediye meclisinden ihtiyaç duyulan destek kazanıldı. 2003 senesinin başında, 36 ülkeden 720 katılımcının katkıları ile proje için “Designing the High Line” isimli bir yarışma düzenlendi. 2004 senesinin Mart ayında başlayan ve 6 ay süren bir eleme sürecinden sonra Ekim 2004’de kazanan tasarım, akademisyenler, tasarımcılar, yatırımcılar, şehir ve bölge plancılarından oluşan geniş katılımlı bir jüri tarafından seçildi. 2005 senesi içerisinde, hattın kullanım hakkına sahip CSX Transportation Inc. Firmasından New York Şehrine gerçekleştirilen devir teslim işlemleri sonrasında 2006 senesinde, yükseltilmiş demiryolu hat kalıntısının parka dönüştürülmesi için inşaat çalışmalarına başlandı.

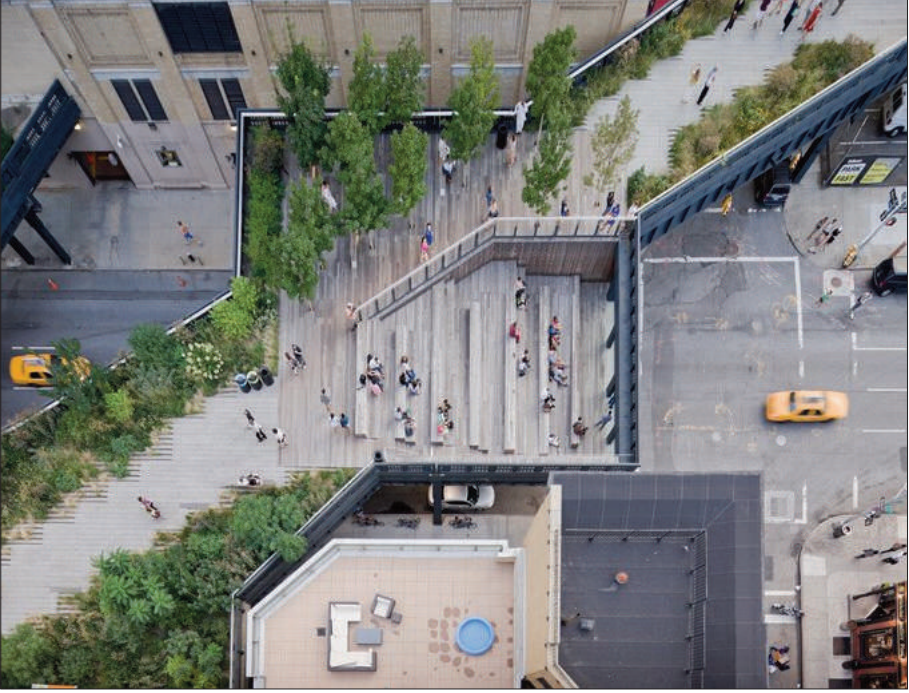
Projenin hayata geçişi

Bulvar seviyesinden yaklaşık 9 metre yükseklikte ve New York Şehri’nin Manhattan Adası’nın güney batı kısmında yer alan ve üç bölümden oluşan projenin planı Resim 5’de sunulmaktadır.

Resim 5. Projenin üç bölümü (10).

Bugün, bir park ve yürüyüş yolu olarak hizmet veren yapı, eskiden toptan et ticaretinin yapıldığı Meatpacking District bölgesinde yer alan Gansevoort Caddesi'nden, 10 ve 11. Bulvarlar arasında kalan 34. Cadde'ye uzanarak, Meatpacking District, Batı Chelsea ve Midtown West (Hell's Kitchen) isimlerinde 3 mahallenin içerisinde, şehir ile etkileşim içerisinde ancak şehir trafiği tarafından engellenmeden geçmektedir. 3 aşamada yeniden düzenlenen yapı, 3. Kısım küçük bir bölümü hariç tamamlanmıştır. Çoğunluğu tamamlanan yürüyüş yolu, Gansevoort Caddesi ile Batı 20. Cadde arasında yer alan birinci kısım, Batı 20. Cadde ile Batı 30. Cadde arasında yer alan ikinci kısım ve 30. Cadde ile 34. Caddeler arasında yer alan üçüncü kısımdan oluşmaktadır. Ortalama genişliği 9 metre olan park boyunca genişlik, Resim 6' da sunulan plan görüntüsünde olduğu gibi eski demiryoluna çıkış için erişim platformlarının bulunduğu bölgelerde 20 metreye kadar çıkabilmektedir (11).

Resim 6. Park boyunca genişliğin arttığı bir platform bölgesi (11).

9 Haziran 2009'da parkın birinci bölümü, 8 Haziran 2011'de ikinci bölümü, 21 Eylül 2014'de ise parkın üçüncü bölümünün birinci kısmı hizmete açılmıştır. Parkın üçüncü bölümü için 35 milyon dolarlık bir bütçe sağlanmıştır (12). Üçüncü bölümün 2015 senesi içerisinde açılması planlanan ikinci kısmı, hat üzerinde tren

HİZMET DIŞI KALMIŞ BİR ULAŞTIRMA YAPISININ ÇAĞDAŞ KENTSEL ARAYIŞLAR İÇERİSİNDE YARATICI ŞEKİLDE DÖNÜŞÜMÜ VE KAZANILMASI: “ THE HIGH LINE PROJECT - MANHATTAN, NEW YORK CITY”

işletmeciliğinin gerçekleştiği dönemde, lokomotif değişimi için kullanılan yaklaşık 100 metre uzunluğundaki bir çıkıntıdır.

Projenin son durumu ve kent yaşamındaki yeri

Projenin, düşüncede hayata geçtiği 1999 senesinden itibaren geliştirilerek, New York Şehri yaşayanları ve belediyesi tarafından kabul edilmesi ve ardından 2014 senesinde sıradışı bir park ve yaya ulaşım hattı olarak hizmet vermeye başlamasına kadar 15 sene geçmiştir. Bölgenin ticari tarihine dair bir unsur olan yükseltilmiş demiryolu hattı bugün, o geçmişin bir sembolü olarak farklı bir kullanım amacı kapsamında hizmet vermektedir. Sıradışı bir kullanım için gerçekleştirilen tasarım sonucunda, şehrin içerisinde ve şehir ile sürekli bir etkileşim içerisinde, hat boyunca 9 farklı noktadan erişilebilen, 161’ i yerel olmak üzere 210 bitki türünün

Resim 7. The High Line parkı ve yürüyüş yolu (6).

yetiştirildiği ve son kısmının da tamamlanması ile 2,3 km uzunlukta kesintisiz bir yürüyüş yolu içeren bir park elde edilmiştir (Resim 7, 8 ve 9). Park, üzerinden geçtiği ana caddelerin trafiğinden etkilenmediği gibi şehir yaşantısının üzerinde yer alarak her an şehir ile etkileşim halindedir. Park üzerinde, özellikle bahar ve yaz aylarında belirli aralıklarda nitelikli açık hava kafeleri açılmakta, türlü etkinlikler düzenlenmekte ve de vergi gelirleri elde edilmektedir. Parkın inşasının ardından bölgede hayata geçirilen konut ve işletme türü bina projelerinin sayısı 30 ve toplam değeri yaklaşık 2 milyar dolardır (13)

1857 senesinde Central Park'ın kente kazandırılmasından bu yana ilk defa bir park kentin değişim sürecine bu denli etki edebilmiştir. Sadece 2011 senesinde 3,7 milyon kişinin ziyaret ettiği parkın ziyaretçi sayısı yılda 5 milyon kişi olmuştur (6). Park, var olduğu bölge üzerinde dönüştürücü bir etki yaratmaktadır. Bu etkinin farklı görüş açılarından olumlu ve olumsuz olarak okunan tarafları da bulunmaktadır. Olumlu bir bakış açısına göre park, her yaş ve farklı meslek gruplarından eğitilmiş bir kitle tarafından yoğunlukla tercih edilerek etrafında da bu kitleye uygun oluşumları teşvik etmektedir. Olumsuz bir bakış açısına göre de park, yarattığı yoğun talep ile bölgeye daha önce görülmemiş bir insan yoğunluğunu sürüklemektedir. Bu sürükleniş, bugüne kadar şehrin nispeten sakin ve turistik trafiğinden uzakta kalabilmiş bir bölgesinde emlak fiyatlarının da sürekli artmasına yol açmaktadır. Bu nedenle yerel olan özellikler hızla global olana, ortalama olan fiyatlar da hızla lüks olan fiyatlara doğru kaymaktadır.

Resim 8. The High Line ve etrafında yer alan yeni yapılar (6).

Resim 9. The High Line üzerinde dinlenen insanlar (6).

Sonuç

Benzer bir geçmişten gelerek, Paris’te yer alan ve 1993 senesinde park ve yürüyüş yolu olarak hizmete açılan “Promenade Plantee’nin” ardından the High Line, türünün ikinci güzel örneğidir. Ulaştığı başarının ardından, Chicago’ da yer alan benzer bir yapının “Bloomingdale Trail” isimli projede değerlendirilmesi için de ilham kaynağı oluşturmuştur.

Sosyal, ekonomik ve estetik yönlerden irdelenebilecek bir proje olarak “The High Line”, insanlara çok farklı anlar ve hisler yaşatan ve değerler yaratan sosyal bir ortam olarak bugün New York şehrinin bir parçasıdır. Taşındığı sembolik değeri ile bulunduğu bölgenin geçmişini anlatırken bugün, insanların ve dolayısı ile şehir yaşamının tüm coşkusuyla varolabileceği bir ortamı da var edebilmektedir. İnşa edilme amacı bakımından artık ihtiyaç duyulmayan ancak şehre ait olan ve tarihi bir anlamı olan bir yapının, türlü kesim ve görevlerde yer alan insanlarca sahiplenilerek dönüştürülmesinin, çağdaş topluluklar için esin kaynağı oluşturabilecek yönleri bulunmaktadır. Kazanılan yürüyüş yolu ve park, bugün dünyada sadece bir benzeri olan ve şehrin sevilen bir bölgesi olarak New York şehir yaşamının bir parçası olmuştur.

Her ne kadar sosyal yönü ön planda olan çalışmaların bile arkasında duran gücün maddi çıkarlarının varlığı sevimsiz bir gerçek olsa da, projenin hayata geçişini mümkün kılan maddi gücü sağlayan kişilerin ve grupların, projeyi gelecek vaat eden ve yeni yatırımların da önünü açabilecek bir proje olarak görmelerinin önemini vurgulamak gerekir. Bu destek sayesinde hayata geçebilen proje, 2009 yılından itibaren neredeyse eş zamanlı olarak bölgede apartman türü konutların inşa edilmesine ve projenin kentin turistik gezi planları içerisinde yer almasına neden olmuştur.

Bu projenin gelişim sürecinin aktarılan kısa kesiti içerisinde, ülkemizde, benzer yapıların yeni anlamlar ile savunulmalarına ve kazanılmalarına yönelik fikirler bulunmaktadır. Böylesi bir projeyi başarısızlığa götürecek kimseler ve yaklaşımlar arasında, hizmet amacını tüketmiş çelikten bir yapıyı sadece bir hurda olarak gören, dönüşüm kavramını değerlendiremeyen ve uygulayamayan, bir insanın aile ve yakın çevresi dışında, içinde yaşadığı ve kenti paylaştığı yabancı kişiler ile ortak mekânlarda iletişime geçmeyi istemeyen ve önerdiği bir proje için hiçbir ekonomik gerekçe sunmayan ve projeyi sadece öznel duygusallıklarla yorumlayarak destek kazanmaya çalışan kişiler ve yaklaşımlar sıralanabilir.

Paylaşılan çalışma içerisinde, projeyi başarıya ulaştıran öğeler arasında, özgür düşünceli, ileri görüşlü ve maddi güç sağlayabilen liderlerin varlığı kadar, çevresine duyarlı, özgür ruhlu ve kentli bilinci yüksek vatandaşların varlığı ve bir arada olmaktan mutluluk duyan kentlilerin varlığının gerekli olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

- 1- Shockley, J, Gansevoort Market Historic District Designation Report, New York City Landmarks Preservation Commission, 2003
- 2- Garrison, W.L; Levinson, D.M, The Transportation Experience, 2nd Edition, Oxford University Press, 2014
- 3- URL1: <http://www.swgraphic.com/v2/blog/discovering-the-high-line-chelsea/>
- 4- URL2: <http://blog.nyhistory.org/a-piece-of-high-line-history/>
- 5- URL3: <http://cargocollective.com/Uofanycstudioarch/HIGH-LINE-ARCHITECTURE>
- 6- URL4: <http://www.thehighline.org/>
- 7- Sternfeld, J, Walking the High Line, Steidl Publishing, 2002
- 8- Glaeser, E.L; Gyourko, J; Saks, R, Why is Manhattan So Expensive? Regulation and the Rise in Housing Price, The Journal of Law and Economics, Volume 48, October 2005, pages 331-369

HİZMET DIŞI KALMIŞ BİR ULAŞTIRMA YAPISININ ÇAĞDAŞ KENTSEL ARAYIŞLAR İÇERİŐİNDE YARATICI ŞEKİLDE DÖNÜŞÜMÜ VE KAZANILMASI: " THE HIGH LINE PROJECT - MANHATTAN, NEW YORK CITY"

- 9- Pogrebin, R, First Phase of High Line Is Ready for Strolling, New York Times, 9 Haziran 2009.
- 10- URL5: [http://en.wikipedia.org/wiki/High_Line_\(New_York_City\)](http://en.wikipedia.org/wiki/High_Line_(New_York_City))
- 11- URL6: http://www.solaripedia.com/13/396/5792/highline_park_rail_collection.html
- 12- Kimmelman, M, The Climax in a Tale of Green and Gritty, The High Line Opens Its Third and Final Phase, New York Times, 19 Eylül 2014.
- 13- URL7:<http://www.railstotrails.org/news/recurringFeatures/trailMonth/archives/1110.html>

KAMUSAL ALANLARIN DÖNÜŞÜMÜNÜN KENT KİMLİĞİNE ETKİSİ - İZMİR ÖRNEĞİ

Araş. Gör. Çağla ERCANLI

İzmir Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü

ÖZET

Kentler karmaşık ve dinamik yapıları ile sürekli değişim içinde olan yerleşim birimleridir. 21. Yüzyıl ile birlikte artan nüfus artışı ile açığa çıkan konut açığı, ekonomik ve teknolojik gelişmeler kentlerin zaman içinde geçirdiği değişimlerin ana kaynağını oluşturmuştur. Kent mekânlarının artan nüfus ve ihtiyaçlar doğrultusunda mevcut stoklarının tükenmesi, kentleri yeniden yapılaşma yoluna götürmüştür. Bu yeniden yapılaşma çoğu zaman bütüncül kent planlamasından uzak bir anlayışla yapılarak kamusal ve açık alanlar gözatılmeksizin bina ölçeği ile sınırlı kalmıştır. Eski yapıların onarılması, yeniden kullanılması, eski ile çağdaş olanın entegrasyonu yerine eski olanın tamamen yıkılarak yeni yapıların yapılması kentlerde tahribata yol açarak, kent kimliklerinin yitirilmesine neden olmuş ve yeni, modern bir kimlik kazanmasının da önünde engel teşkil etmiştir. Plansız yapılaşmanın bir sonucu olarak ortaya çıkan niteliksiz kamusal mekânlar ile kentlerin sahip oldukları pozitif yaşam potansiyellerinden sağlanan fayda en aza indirgenmiştir.

Bu çalışmada, Kentsel problemlerin çözümüne yönelik olarak geliştirilen var olan kentsel mekânı iyileştirme ya da kent içindeki çöküntü alanlarının yeniden planlanmasıyla yeni kent mekânları yaratma seçenekleri İzmir örneği üzerinden tartışılacaktır. İzmir liman bölgesi için hazırlanan projeler dâhilinde İzmir'in en önemli sosyal ve kültür mekânı olan Kordon Bölgesi ve bu bölgeyle bağlantılı olan Bayraklı Bölgesinin yapılaşma politikası ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kent kimliği ve kamusal alan, Mimarlık ve kentsel planlama süreci, Kent silueti, K1y1

GİRİŞ

Kent kimliği uzun bir süreçte şekillenen, yalnızca fiziki kent mekânıyla sınırlı olmayıp, tarih boyunca toplumların yaşadığı ekonomik, kültürel, sosyal ve politik gelişmeleri yansıtan bir olgudur. Bir kentin kimliğinin oluşabilmesi tarihsel bir süreci gerektirmektedir. Zaman içerisinde değişme gösteren toplum yapısı ve insan ilişkileri bir kentin kimliğinin gelişimi üzerinde etkin olan önemli kıstaslardır. Sürekli değişim gösteren toplum, kent kimliğini de yeniden üretir ve tanımlar. Bir toplumda yaşam şekilleri ve insan davranışları değiştikçe, bu değişime bağlı olarak kentin yapısı ve işlevleri de değişmektedir. Bu değişim kamusal mekânının kullanım biçiminden bina tipolojisine kadar birçok öğeyi kapsamaktadır. Bir yerin kimlik kazanmasında insan davranışları ve ilişkilerinin kamusal mekânlara yüklediği anlamın önemini, kentlerin sahip oldukları fiziksel yapıları izlemektedir.

Kentlerin sadece fiziksel oluşumlardan meydana gelmeyip, toplumların kamusal mekânlara anlamlar yükleyerek, kentlere ‘yer olma niteliği’ kazandırması, kentlerin kimliklerinin oluşumunda önemlidir. Schultz’a göre ‘bir yerde olma’ orada bulunma halinden çok, o yerin manevi karakterini hissetmeyle ilgilidir (Schulz, 2007). Lefebvre’e göre mekân, toplumun hem ürünüdür hem de onu sürekli dönüştüren bir mekanizmadır. Lefebvre’in üçlemesi algılanan fiziksel mekân, zihindeki soyut mekân ve yaşanan mekân bir yerin farklı katmanlarını açıklamak için kullanılabilir (Lefebvre, 1991). Lefebvre’in üçlemesinden yola çıkarak bir kentin kimliğinin okunmasında kentin fiziksel yapılanmasının yanında, fiziki mekânların ne şekilde deneyimlendiği ve hafızalarda ne şekilde yer aldığı önemlidir denebilir.

21.Yüzyıl ile birlikte artan nüfus artışı ve konut açığı, ekonomik ve teknolojik gelişmeler tüm dünya kentlerini yeniden yapılaşma yoluna götürmüştür. Bütüncül kent planlamasından uzak bir anlayışla eski yapıların yıkılarak yerine yeni yapıların yapılması ile tahribata uğrayan kentler, sahip oldukları kimliklerini yitirme tehlikesi ile karşı karşıya kalmışlardır. Bunun yanında plansız yapılaşmanın bir sonucu olarak tesadüfen ortaya çıkan elverişsiz kamusal alanlar ile kentlerin pozitif yaşam potansiyellerinden en az derecede fayda sağlanabilmektedir. Yakın gelecekte, kentlere kimlik kazandıran, kentlere özgü özellikler ve insanların yaşayış biçimleri dikkate alınmaksızın yapılan planlama çalışmaları ile kentlerin birbirinden ayırt edilemez bir hal almaları kaçınılmazdır.

Bu çalışmanın temel amacı, bir kıyı ve liman kenti olan İzmir’in tarihi ve kültürel kimliğinde, kentin görsel silüetinde büyük katkısı olan ayrıca İzmir’in sosyal ve kültürel açıdan en önemli kamusal mekânı olan Kordon Bölgesi’nin günümüzdeki planlama yöntemlerini yeniden değerlendirmektir. Bunun yanında kent silüetinde Kordon’un devamı niteliğindeki Bayraklı Bölgesi’nin kentsel dönüşüm kapsa-

mında çöküntü alanlarının yenilenerek kente yeni kamusal alanlar kazandırma politikasını incelemek ve Bayraklı'nın yeni kent merkezine, 'Gökdelenler Bölgesi'ne dönüşümünün İzmir kent kimliği ve silüetine yapacağı etkiyi tartışmaktadır.

KİMLİK ARAYIŞINDA BİR KENT: İZMİR

İzmir kenti tarih boyunca Rumlar, Yahudiler, Ermeniler, Frenkler olmak üzere birçok farklı medeniyete ev sahipliği yapmış bir koloni şehridir. Osmanlı Döneminde merkezi yönetimden uzak konumu ile İzmir, ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda daha özgür bir kimliğe sahip olmuştur. İzmir kentinin kimliğinin tanımlanmasında sahip olduğu tarihsel ve kültürel zenginliğinin yanısıra morfolojik yapısı da önemli etkenlerdendir. Merkezi şehir planlamasından farklı olarak sahip olduğu lineer kent morfolojisi, kıyı kenti olma özelliği ve kıyı boyunca denizle kurduğu ilişkisi İzmir'in kent kimliği kazanmasında referans noktası oluşturmaktadır. Bununla beraber, İzmir de birçok kent gibi kimliğini hızla yitirmekte, sahip olduğu doğal özelliklerin potansiyellerinden yeterince faydalanamamaktadır. Eyüce'ye göre ise İzmir'de, kentin kimlik kaybına en önemli neden, yıkılan eski yapıların yerine inşa edilen yeni yapılar olmuştur. Yeni yapılaşma sonucu ortaya çıkan çevresel karakter kaybı, artık çıplak gözle görülecek kadar açık ve seçiktir (Eyüce, 1987).

İZMİR'İN KENTSEL KİMLİĞİNİN OLUŞUMUNDA KIYI KÜLTÜRÜ

Türkiye'de çok partili döneme geçiş ile birlikte kırsaldan kentlere yoğun bir göç başlamış, İzmir'de bu dönemde en yoğun göç alan kentlerden biri olmuştur. Artan nüfus ve talepler ile birlikte yapı stoğunun arttırılması ve yetersiz kamusal alanların iyileştirilmesi yönünde çalışmalara başlanmıştır. "1951 yılında yarışma yoluyla kabul edilen ve 1954'te uygulanmaya başlanan kentin yeni imar planında, başlangıçta Kordon'da 3-4 katlı apartmanların yapımına olanak tanıırken, mevcut mimari dokunun korunmasına yönelik hiçbir önlem ya da öneride bulunulmamıştır. Dolayısıyla, aynı dönemde mevcut tarihi dokunun yok olmasının yolu da açılmış olmaktadır" (Ballice, 2006; 388). 1965 yılında yürürlüğe konan Kat Mülkiyet Yasası ile İzmir kıyı bölgesindeki iki katlı Levanten yapılarının yerini çok katlı apartman yapıları almaya başlamıştır. Bu dönüşüm büyüyen ve gelişen kentlerin kaçınılmaz bir durumu olsa da, İzmir'in Kordon bölgesindeki bu yapılaşma bir duvar, set niteliğinde kentle kıyı ilişkisini zedelemiştir. Kıyı boyunca farklı bina tipolojileri, farklı dolu boş oranları ve farklı fonksiyonların bir araya gelmesiyle oluşmuş İzmir silüeti, kentin görsel imgesini oluşturmaktadır.

İzmir'in bir liman kenti oluşu, kıyı mekânlarını farklı kültürlerin buluştuğu bir odak noktasına dönüştürmektedir. Bu da kara ve denizin birleştiği fiziksel bir oluşumdan çok kentin tanımlanmasında ve algılanmasında etkili, kültürel bir oluşumdur. İzmir'in lineer morfolojik yapısıyla, kıyı boyunca uzanan kent cephesi ile şehir ve deniz arasında güçlü bir görsel ara yüz, kenar oluşturarak kentin tanımlanmasında etkili olmaktadır. Lineer yapı sayesinde kıyı boyunca oluşan devamlılık bir kent manzarası oluşturarak, kentin bir imge olarak algılanmasını sağlarken, ona kimlik kazandırıp kenti tanımlayıcı bir cephe olma potansiyeline sahiptir. Tüm kıyı boyunca devam eden bu cephe ile, kolay hatırlanabilir bir kent silüeti sağlanabilir.

İzmir'in görsel imgesinde, kıyı şeridi boyunca her ne kadar konutlar baskın öğeleri oluşturuyor olsa da, kentin kimliğine katkıda bulunan sembolik öğeler de mevcuttur. Kıyı şeridine tarihsel süreçte anlam yüklenmesini sağlayan, coşkulu kutlamaların yaşandığı Gündoğdu ve Cumhuriyet Meydanları buna örnek oluştururken, meydanlardaki anıtsal öğelerin İzmir kent silüetine katkısı önemlidir. Günümüzde kentin tanımlandığı bu nokta, kimi zaman en coşkulu kutlamaların kimi zaman ise protestoların merkezi konumundadır.

İzmir kıyı şeridi (Kordon Bölgesi) kent için geçirgen bir ara yüz ve kenar oluşturmasının yanı sıra sosyo- kültürel- ekonomik bir etken olarak kentin yaşam şeklini belirleyen bir kamusal mekândır. Kordon bölgesi İzmir için bir düğüm, kesişim ve yoğunlaşma noktasıdır. Lynch'e göre, bir kentte kıyıların nasıl tanımlandığı, kentin kıyından ne şekilde algılandığı ve ne gibi fonksiyonlarla işlevlendirildiği kenti tanımada bir çıkış noktası olarak kullanılabilir (Lynch, 1960).

1991 yılında, cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın önerisiyle Kordon yolunun doldurulması üç gidiş- üç gelişli otoyol yapılması gündeme gelmiş, çeşitli sivil toplum örgütleri ve mimarlar odasının itirazları neticesinde otoyol yapılması kararı mahkeme tarafından durdurulmuştur.

İzmir Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu, kendilerine yapılan başvurularla birlikte önce Konak ile Cumhuriyet Meydanı arasını daha sonra da Cumhuriyet Meydanı ile Alsancak Limanı arasında kalan Kordon Boyu'nu tümüyle tarihi sit ilan etmiştir (**Gedizoğlu, 2001**).

Mahkeme kararlarına rağmen kordonun yasadışı bir şekilde doldurulmasının önüne geçilememiştir. Çok katlı yapılar ile kentlinin denizle olan ilişkisi zayıflarken, kordonun doldurulması ile bu ilişki en aza indirgenmiş ve işlevsiz sayılabilecek bir kamusal mekân elde edilmiştir.

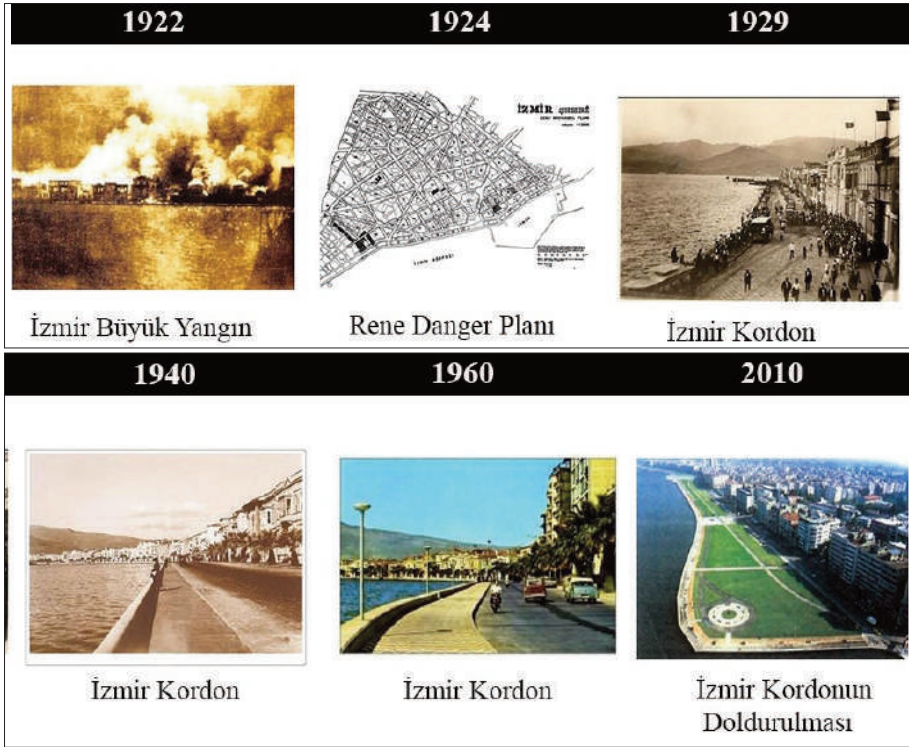
İZMİR KIYI ŞERİDİNİN DÖNÜŞÜMÜ VE BİR KENTİN GELECEĞİ

Kıyı alanları çağlar boyu kentlerde önemli odak noktaları olmalarının yanında, medeniyetlerin yerleşkelerini kurmakta, sağladığı manzara, konfor, aktivite gibi olanaklar bakımından daima ilk tercih sebebi olmuşlardır. Bir kentin tanımlanmasında, kimliğinin belirlenmesinde, yaşama biçimlerinin yansıtılmasında kıyı alanları kentler için oldukça değerli alanlardır. Bu sebeple kent içindeki kıyı alanlarının yaşatılması ve birer çöküntü noktasına dönüşmemesi için korunması gerekmektedir. Taşıdığı potansiyelleri ile kıyı alanları çekim noktası niteliği taşımaktadır. Bir kentte kıyıların nasıl tanımlandığı, kentin kıyıdan ne şekilde algılandığı ve ne gibi fonksiyonlarla işlevlendirildiği kenti tanımada bir çıkış noktası olarak kullanılabilir.

İzmir'in bir liman kenti olmasından dolayı İzmir kıyı şeridi, deniz yoluyla İzmir'e ulaşımında kente silüetini kazandıran yapılaşmaya sahip olması açısından önem taşımaktadır. İzmir'de kentlinin sosyal anlamda en çok vakit geçirdiği yer olan Kordon Bölgesi ile birlikte tüm kıyı şeridi aynı zamanda kente kimliğini kazandıran, kent silüeti oluşturan bir karşılama noktasıdır.

KAMUSAL ALANLARIN DÖNÜŞÜMÜNÜN KENT KİMLİĞİNE ETKİSİ - İZMİR ÖRNEĞİ

Günümüzde kıyı kentlerinin hızla yitirmeye başladığı ortak değerlerin başında olan kıyı kullanımı, kentin ve kentlinin denizle buluşabilme olanağı yer almaktadır. İzmir, kıyı kullanımına yönelik sahip olduğu potansiyeller açısından zengin fakat bu potansiyellerini yapılan yanlış planlamalar ile gündün güne yitiren kentlerden biridir. Kıyı algısının kent içinden en aza indirgenmesine, imbatın kentin içine nüfuz etmesine olanak vermemesine neden olan çok katlı yapılaşma ve bunun yanında kıyının ve kentin taşıt yolları ile bölünmesi kıyı ile kent arasında geçirgen olmayan bir ara yüz yaratmıştır. Kente cephe oluşturan ve silüetini kazandıran Kordon bölgesi, zaman içerisinde hiçbir kıyı niteliği taşımayan bir dolgu alanına dönüşmüştür.

Kıyı bölgesinin taşıt yolu ile bölünmesi bu alanda sadece fiziki bir ayrılmaya sebep olmamış, sosyo- ekonomik bir ayrılığı da beraberinde getirmiştir. Kordon Bölgesinde yer alan sosyal mekânlarda vakit geçiren kesim daha üst bir ekonomik seviyeye sahipken, daha dar gelirli kesim çim alanda vakit geçirmeyi tercih etmektedir. Bu durum kentlinin ayrıştığı ve ortak kullanılmayan bir kıyı kültürü ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

İzmir'in kent kimliğinin korunup geliştirilmesini ve de İzmir kıyı şeridinin denizle

olan bağlantısını güçlendirmek amacıyla hazırlanan dönüşüm projesiyle kentin görsel imgesi, kent silueti ve kamusal alanları yeniden tanımlanması amaçlanmaktadır. İzmirliilerin denizle olan bağıını güçlendirmeyi hedefleyen proje, İzmir körfezini çevreleyen 40 km uzunluğundaki sahil şeridini kapsamaktadır. Sahil şeridinin kamusal alan olarak yeniden düzenlenmesi, işlevlendirilmesi, geliştirilmesi ve daha çok kullanıcıyla paylaşılabilmesini hedefleyen projede akademisyenler ve tasarımcılar birlikte çalışmaktadır. Proje, Türkiye genelinde merkezi idarenin planlama sürecindeki baskın tutumuyla toplumun bütününden çok daha sınırlı kesimine hitap eden günümüz dönüşüm projelerinden farklı olarak kentliyle iç içe, daha katılımcı ve tartışmaya açık olan yapısıyla özgünlüğünü ortaya koymaya çalışması açısından olumlu olurken projenin tamamı incelendiğinde körfezin 11 ayrı bölgeye ayrılarak farklı tasarım grupları tarafından çalışılması ve her bölgede hemen hemen benzer nitelikte düzenlemelere gidilmesi planlamadaki bütünselliğin korunmadığının bir göstergesidir. Hemen hemen her noktada yüzer sahnelerin ve marina, yelken kulübü gibi işlevlerin konumlandırılması projede bütünsel yaklaşımın korunmadığına örnek teşkil etmektedir. İzmir kıyı şeridinin Konak ve Alsancak Liman aksı, İzmir ile özdeşleşen, İzmir'in kimliğini elinde tutan bir kültür aksı aynı zamanda İzmir'in tarihiyle bütünleşen bir alandır. Geçmişte ve günümüzde coşkulu kutlamalara, protestolara ev sahipliği yapan bölge, tarihine yakışır özgünlükte hem geçmişiyile bağlantılı hem de çağdaş tasarım prensipleri ile yorumlanmalıdır.

Sarıklışa'nın yıkılması ile tanımsızlaşan ve günümüzde büyük bir kent boşluğu olan Konak Meydanı için proje kapsamında yüzer sahne, kafeler, amfi şeklinde bir kıyı düzenlemesi düşünülmüştür. Geçmişte taşıtların alttan geçirilmesi suretiyle meydan, yükseltilmiş bir alan ile denizle olan bağlantısı güçlendirilmek ve yayalaştırılmak istenirken kıyıda daha da koparılmış, kıyı algısı daha da azaltılmıştı.

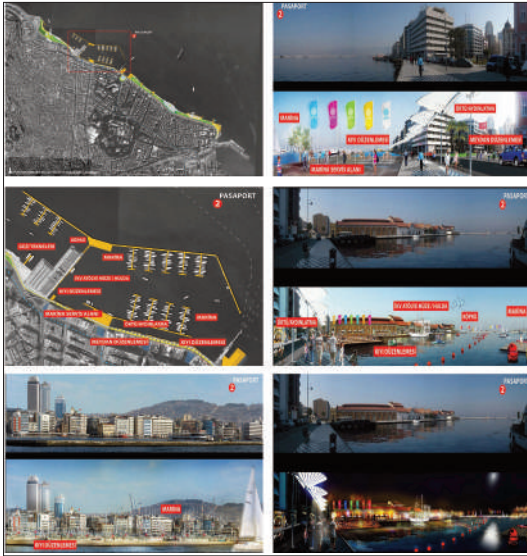

Proje kapsamında Konak için tasarlanan yapay elemanlar ve yeşil amfilerle bu alanın en aza indirgenmesinin yanında tarihi meydanın denizden algısının da önüne geçileceği ve bu durumun kentin tarihi kimliğinde olumsuz bir etki yaratacağı düşünülmektedir.

KAMUSAL ALANLARIN DÖNÜŞÜMÜNÜN KENT KİMLİĞİNE ETKİSİ - İZMİR ÖRNEĞİ

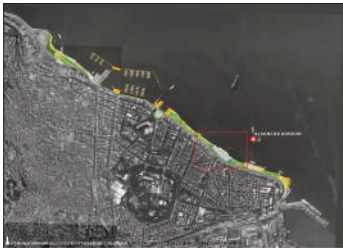
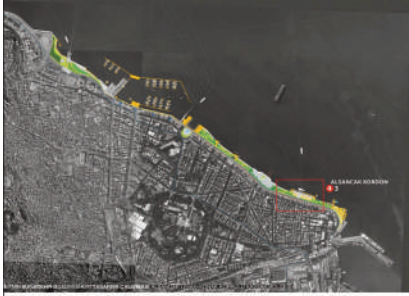
İzmir'in tarihinde ve zihinlerde yer edinen kent algısının çağdaş bir dille tekrar yorumlanarak sunulması kentin gelecekteki kimliği açısından önem verilmesi gereken bir noktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde Konak Meydanının devamı niteliğindeki Pasaport için bölgedeki tarihi marinayı tekrar canlandırmak adına düşünülen marina alanı bu açıdan olumlu bulunmaktadır.

Günümüzde İzmir’de en önemli kutlama ve törenlere ev sahipliği yapan Cumhuriyet Meydanı, Büyük Efes Oteli’nin varlığının yaptığı katkı ile de diğer bölgelere nazaran daha tanımlı bir alandır. Projede bu alan için su ve ışık oyunları tasarlanmıştır. Meydan için düşünülen tasarım fikrinin gündelik kullanım ve kıyı algısına katkısı ise tartışma konusudur.

Alsarcak- Kordon 1. Bölgesi için düşünülen zemin düzenlemeleri ve tarihi marina kimliğine gönderme yapan ahşap, suyla buluşan platformların kıyı algısı ve kullanımına pozitif yönde bir katkısının olacağı düşünülmektedir. Başka bir açıdan, yine aynı alanda tanımsız ve İzmir’in sahip olduğu hiçbir değere gönderme yapmayan heykel tasarımları göze çarpmaktadır.

KAMUSAL ALANLARIN DÖNÜŞÜMÜNÜN KENT KİMLİĞİNE ETKİSİ - İZMİR ÖRNEĞİ

Gündoğdu Meydanının devamında, kordonun bitiş noktası olan, Alsancak Limanı'nın konumlandığı bölge günümüzde yeniden yapılandırılmaya en çok ihtiyacı olan alandır. Genel olarak Kordon Bölgesi ele alındığında, kullanımını en az olan bölgedir. 'İzmirliileri Denizle Buluşturma Projesi' kapsamında bu bölgede yüzer iskele ve havuzlar, kumsal gibi aktiviteler konumlandırılmıştır. Bu alana kazandırılması düşünülen bu yeni işlevlerin gündelik yaşam içerisinde nasıl şekilleneceği tartışma konusudur. Bunun yanı sıra, geçmişte Kordonun doldurulup Çeşme otoyoluna dahil edilmesi amacıyla yapılan viyadükler proje kapsamında bir seyir terasına dönüştürülmüştür. Günümüzde kullanılmayan ve görsel açıdan kente olumsuz katkısı olan bu alanın yaşayan bir kamusal mekâna dönüştürülmesi fikrinin kente olumlu bir katkı yapması beklenmektedir.

İzmir'in görsel imgesinde, kıyı şeridi boyunca konut yapıları baskın öğeleri oluştururken, izlenebilir bu lineer yapıda İzmir kentinin bugünkü kıyı silüetinde ve kentin imgesinde henüz tanımlanmamış kent boşlukları bulunmaktadır. Alsancak Kordon Bölgesinin devamında bulunan Bayraklı bunlardan birisidir. Kentte yüksek oranda gecekondulaşmanın görüldüğü bu bölge kentsel dönüşüm planlamaları ile yapılandırılmaya çalışılmaktadır.

Yeni kent merkezinin bu noktada tanımlanması ve Bayraklı'nın limana yakın konumu düşünülerek bu alanın kentin ekonomi ve ticaret merkezine dönüştürülmesi gündemdedir. Ayrıca, 'Gökdelenler Bölgesi' olarak adlandırılan bölgede çok katlı yapılaşma öngörülmektedir. Kentte dinamizm etkisi yaratacak yeni odak noktaları

yaratılması, güçlü görsel etkilere sahip bir yapılaşma ile kent imgesine yapılacak katkı, ve bölgede oluşan çöküntü alanlarının yeni konut yapılarıyla desteklenerek kalkındırılması dönüşüm projelerinin amacı gibi görünmektedir.

KAMUSAL ALANLARIN DÖNÜŞÜMÜNÜN KENT KİMLİĞİNE ETKİSİ - İZMİR ÖRNEĞİ

Türkiye genelinde gecekonduların iyileştirilmesine yönelik dönüşüm projeleri daha çok bir soylulaştırma prensibi gütmekte, halkın evlerinden çıkarılarak kent çeperlerine yerleştirilmesi ve kent merkezine rant sağlanabilecek konut, iş ve alışveriş merkezi konumlandırılması şeklinde yürütülmektedir. Bayraklı için düşünülen projeler incelendiğinde daha çok yüksek gelir grubuna hitap edebilecek alanlar yaratılmakta olduğu görülmektedir. Bunun yanında, kontrolsüzce tasarlanan yüksek katlı yapıların, birbirinden bağımsız planlama süreçlerine sahip oldukları okunabilmektedir. Projelerin gerçekleştirilmesi ile kent dokusunun ve kıyı silüetinin zarar görmesi kaçınılmazdır.

Başka bir açıdan, bölge içinde kıyı algısını arttırmaya yönelik oluşturulan pasajlar olması, suyun kent dokusunun içine alınması kıyı ve kent arasındaki ilişkiyi güçlendirmesi bakımından olumludur. Bugün bayraklı sahili boyunca devam eden metro hattı bölgenin denizle olan ilişkisini engellemektedir. Metronun kıyıya kadar sokulmasının yanında bu bölgenin yayalaştırılmaya çalışılması gerekmektedir.

Körfezi izleme terasları, kıyıda oluşturulan kentin tarihi belleğinde yer etmiş ahşap iskeleler, kıyıya ulaşımı kolaylaştıran köprü tasarımı ve kıyıda İzmir'in tarihsel ve kültürel geçmişine gönderme yapan elemanların kullanımı hem kent içinden kıyının algısına yönelik hem de denizden izlenebilen kent silüetinin geliştirilmesi yönünde destekleyici tasarımlar olarak yorumlanabilir.

SONUÇ

Gelişen teknoloji, nüfus artışları, sosyo- ekonomik değişimler, konut stoklarının yetersiz oluşu gibi nedenlerden dolayı kentlerin beton yığına dönüşümü ve sonucunda insanların kentlerde nitelikli kamusal mekânlara sahip olamayışı çağımızın bir gerçeği olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu durum kentleri kendi öz kimliklerini yitirmelerine ve sahip oldukları mevcut potansiyellerden yeterince yararlanamamalarına neden olmaktadır. Dünyada kentlerin gelişimi ve dönüşüm politikaları incelendiğinde görülmektedir ki, özellikle birçok Avrupa kenti eski yapılarını koruyarak öz kimliklerini de korumakta, kentlerin çöküntü bölgelerini ise dönüştürerek bu bölgeleri işlevlendirme ve iyileştirilmiş yeni kamusal alanlar yaratma yoluna gitmektedirler. Özellikle Paris, Budapeşte, Roma, Amsterdam gibi kentler örnek olarak gösterilebilir. Bununla beraber, kentlerin dönüşümü çerçevesinde Türkiye'ye bakıldığında dönüşüm projelerinin kentlerin tarihsel ve kültürel kimliklerinde tahribata yol açan nitelikte oldukları, yerel yönetimlerden bağımsız merkezi idare tarafından topluma diretildikleri, kent ölçeğinden bağımsız ele alınarak yapısal ölçekte kaldıkları görülmektedir. Eski yapıların yıkılarak yerine yenilerinin yapılması kentlerin kimliklerini kaybetmelerine sebep olmaktadır. Yapı odaklı planlama anlayışı ile kentlerin nefes noktaları olan kamusal alanlar niteliksizleşmeye başlamakta ve işlevden yoksun, kullanılamaz hale gelmektedir.

Türkiye'nin büyük ve önemli liman kentlerinden olan İzmir, içinde hem Levanten hem Türk geleneklerini barındırmasından dolayı kendi öz kimliğini oluşturmakta zorlanırken diğer bir açıdan Türkiye kentleri ile kıyaslandığında tarihsel ve kültürel olarak daha az tahribata uğradığı görülmektedir. 1950'li yıllardan itibaren hızla yapılaşan kentte kimliğinin özünü barındırdığı Levanten mimarisinden geriye çok fazla yapı korunamazken, oluşan hızlı yapılaşma ve plansız yürütülen imar çalışmaları ile niteliksiz kamusal alanların da ortaya çıkması önlenememiştir. Bir liman ve kıyı kenti olan İzmir sahip olduğu bu mevcut potansiyelleri doğrultusunda pozitif yönde gelişmeler kaydedememiştir. Son dönemde İzmir'in kıyı kültürünün iyileştirilmesi, kent imgesi ve kent kimliğinin yapılandırılması adına yürütülen projelerin, yerel yönetim ve halkın görüşlerinin alınarak katılımcı yapıları, akademisyenler, mimarlar, şehir plancılar ile yürütülen kolektif bir çalışmanın ürünü olması ile Türkiye'de yürütülen diğer projelere göre daha olumlu olduğu söylenebilmektedir. Öte yandan, mekân yaratmadan daha çok 'fotojenik' olarak adlandırılabilir nesnelere kullanılarak yapılan tasarımlar ile görselliğe yoğunlaşarak kentte dinamo etkisine sahip yeni odak noktaları yaratmaya çalışmak bir vitrin kenti yaratmak ile eşdeğerdir.

İzmir'in kent dokusuna, kent silüetine ve İzmir'in kimliğine olumlu yönde katkı sağlanması uygulanacak tasarımların İzmir'in süregelen tarih ve kültüründen referans alması ve bunları çağdaş bir anlayışla tekrar yorumlaması ve üretmesi ile mümkün olabilecektir. İzmir kıyı şeridi, İzmir'in tarih ve kültürüne dair önemli bir referans noktasıdır. İzmir'in en önemli kamusal alanı olan Kordon ve devamında yeni yapılaşma sürecindeki Bayraklı Bölgesinin kentin imgesindeki rolü büyüktür. Bayraklı Bölgesinde oluşturulması beklenen 'Gökdelenler Projesi' yanı sıra dönüşüm süreci kapsamında gecekondu alanlarının yıkılması ve yerine çok katlı apartmanların gelmesi sağlıklı yapılaşma ve kullanılabilir kamusal alanlar yerine bir beton yığını olarak kentin silüetindeki yerlerini alacaklardır. İzmir'in kent kimliğini koruyabilmesi için, konut açığının kentin henüz yapılaşma görmediği alanlarda çözümlenmesi ve kent içindeki çöküntü alanlarının tarihi ve kültürel referanslarla kent dokusuna uygun bir şekilde yenilenmesi gerekmektedir. Kent kimliğinin sağlıklı bir biçimde korunabilmesi eski malzemeler ile yapılan yeni yapılar ya da cephe düzenlemeleri ile tarihe referans vererek değil, kent dokusu ile uyumlu çağdaş yapıların kamusal alanlar ile birlikte ele alınması ile mümkün olacaktır. İzmir'in toplumsal belleğinde simgeleşmiş bir kamusal alan olan Kordon Bölgesinde ise yalnızca görselliğe hizmet eden tanımsız nesnelere ile yapay bir kent vitrini yaratmak yerine, İzmir için önemli olan bu bölgenin kullanımını en üst düzeye çıkarıp fiziksel koşullarını iyileştirmeye yönelik çalışmaların yapılması gerektiği düşünülmektedir. İzmir'in kent kimliğinin korunup geliştirilmesinde yapılması gereken silüete katkı sağlayacağı düşünülen çok katlı yapılar ve yapay elemanlar inşa etmek olmayıp, İzmir'in kargaşadan uzak ve sakin yapısının de-

vamlılığını korumaya yönelik tasarımların yapılması ve İzmir'inin konut dışında kamusal alanlarda geçirdiği sürenin kalitesinin artırılması olmalıdır.

Kentlerin ve kamusal alanların dönüşümünde ve yeniden yapılandırılmasında sembolik yada fotojenik olarak adlandırılabilir yapı ve elemanların tercih edilmesi günümüzde inşaat sektöründeki rekabet ortamının bir sonucudur. Fakat kritik olan nokta, kentsel belleğin oluşumunda önemli olan tarihi referansların ve kenti yaşanabilir kılan kamusal alanların bu rekabetten nasıl etkileneceği sorusudur.

KAYNAKÇA

Arkiv, “İzmir Kıyı Tasarım Projesi Konak-Alsancak Bölgesi”, URL: http://www.arkiv.com.tr/proje/izmir-kiyi-tasarim-projesi-konak-alsancak-bolgesi*/2943, Son Erişim Tarihi: 20.09.2014.

Atay, Ç. M. (1978). *Tarih İçinde İzmir*, Tifset Yayınevi, İzmir.

Ballice, G.(2006). “İzmir’de 20.yy Konut Mimarisindeki Değişim ve Dönüşümlerin Genelde ve İzmir Kordon Alanı Örneğinde Değerlendirilmesi”, Yayınlanmış Doktora Tezi, DEU.

Bayraklı Belediyesi (2009). *2010-2014 Stratejik Planı*, İzmir.

Bayraklı Kentsel Dönüşüm Projesi, URL: http://www.youtube.com/watch?v=qndc0XQMt_Y, Son Erişim Tarihi:07.09.2014. Orjinal URL: <http://www.izmir.bel.tr/VideoGaleri.asp?Vid=3510>

Ege Mimarlık (2002). “İzmir Liman Bölgesi İçin Kentsel Tasarım Uluslararası Fikir Yarışması”, *Ege Mimarlık*, 2001/4- 2002/1, 40-41 ve 58-90.

Erdik, A.; Kaplan, A.(2009).”İzmir Liman Bölgesinde Proje Yarışmasından Nazım İmar Planına Dönüşüm Sorunu”, *Ege Coğrafya Dergisi*,18/(1-2), 49-58, İzmir.

Eyüce, A.(1987). İzmir’de imar yaklaşımlarının kent kimliği üzerindeki etkileri. *Mimarlık Dergisi*, 225, s.30-33.

Gedizoğlu, L.(2001).İzmir Kordon Yolu. *Mimarlık Dergisi*, 301, s.39-40.

İzmir Büyükşehir Belediyesi (2012).*İzmirliilerin Denizle Olan İlişisini Güçlendirme Projesi Tasarım Stratejisi Raporu*, İzmir.

İzmir Büyükşehir Belediyesi, “Körfezin Kıyısında Yaşamın Ortasında”, URL: <http://www.izmir.bel.tr/Projeler/2/170/ara/tr>, Son Erişim Tarihi:20.09.2014.

Karadağ, A.; Mirioğlu, G.(2012).”Bayraklı Kentsel Dönüşüm Projesi Üzerine Coğrafi Değerlendirmeler”, Hakemli Makale, *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı: 57:21-32, İstanbul.

KAMUSAL ALANLARIN DÖNÜŞÜMÜNÜN KENT KİMLİĞİNE ETKİSİ - İZMİR ÖRNEĞİ

Lefebvre, H. (1974). *The Production of Space*, İng.çev. D. Nicholson- Smith, Blackwell, Oxford, 1991.

Lynch, K. (1960). *The image of the city*. Cambridge, Massachussetts: MIT Press.

Norberg-Schulz, C. (2007). The Phenomenon of Place. Macdonald, E. and Larice, M. *The Urban Design Reader*. New York: Routledge, s.125-137.

ÖZEL ALAN ODAKLI KENTLEŞME BİÇİMİ İÇİNDE KAMUSAL MEKANLARIN KULLANIMI: İSTANBUL – KADIKÖY VE ATAŞEHİR ÖRNEKLERİ

Doç. Dr. **Ebru FİRİDİN ÖZGÜR**

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Yrd. Doç. Dr. **Tolga SAYIN**

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Mimarlık Bölümü

Araş. Gör. **Sinem SEÇER**

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Araş. Gör. **Y. Barış GÖĞÜŞ**

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

1. GİRİŞ

Günümüz Türkiye’inde, özellikle büyük kentler kapalı siteler ve alışveriş merkezlerinden oluşan bir örüntü içinde gelişmektedir. Kamusal mekan üretmekten uzaklaşan bu kentleşme biçimi, bu çalışmada “özel alan odaklı kentleşme” olarak tanımlanmaktadır. Temel olarak kentsel mekanın pazarlanabilirliği üzerine kurulan özel alan odaklı kentleşme, kentlerin, kapalı siteler, alışveriş merkezleri, ofis kompleksleri ya da son dönemde yaşam merkezi olarak da tanımlanan “çoklu kullanım alanları”¹ yoluyla yayılmasına neden olmaktadır. Böylece bütüncül planlama kararlarına göre hem kentin ihtiyaçları ile zaman içinde şekillenen hem de bu sayede değişimlere uyum sağlama potansiyeli barındıran kentleşme biçimi, yerini büyük arsalar hatta kent parçaları üzerinde biçimlenen parçalı ve proje temelli bir kentleşme biçimine bırakmaktadır. İstanbul özelinde, önce kent çeperlerinde başlayan bu kentleşme biçimi, daha sonra 5366 ve 6306 sayılı kanunların sağladığı temel ile kentin merkezi alanlarında da uygulanmaya başlamıştır.

¹ Her ne kadar bu gayrimenkul yatırımları için karma kullanım (mixed use) terimi kullanılsa da bu türden bir yapılanma karma kullanım hedefleri ile uyuşmamakta, aksine karma kullanımla hedeflenenin tam tersi bir etki yapmaktadır.

ÖZEL ALAN ODAKLI KENTLEŞME BİÇİMİ İÇİNDE KAMUSAL MEKANLARIN KULLANIMI: İSTANBUL - KADIKÖY VE ATAŞEHİR ÖRNEKLERİ

Bu mekansal gelişimin ardında yatan temel etken, her bir gayrimenkul yatırımının karlılığını artırmaktır ve bunun için yeni konut inşaatları, özel ve güvenli bir yaşam biçimine vurgu yaparak pazarlanmaktadır. Özel alanlara yapılan olumlu vurgu, bireysel yaşamı ihya ederken; idealleştirilen bireysel yaşamın karşısında konumlandırılan kamusal yaşam, çoğu kez, karmaşa ve tekinsiz bir kent ortamı ile eş tutulmaktadır. Diğer yandan, kamusal ya da özel, kentlilerin yoğun olarak kullandığı mekanların giderek güvenlik önlemleri ile kuşatıldığı görülmektedir: üniversiteler, hastaneler, belediyeler ve diğer kamu kurumları, okullar, alışveriş merkezleri, sinemalar hatta kafe ve restoranlar ile kentin ana cadde ve meydanları, güvenlik görevlileri ya da en azından kameralar ile gözetim altına alınmaktadır. Kentlerin özünü oluşturan kamusal yaşam biçiminin, güvenlik takıntısı, özelleşme ve bireyselleşmeden zarar gördüğü/görebileceği tespiti yapılmaktadır. Kentlilerin giderek daha fazla güvenlik talep etmesi, bu durumun göstergelerinden birisidir. Bu tespitlere paralel olarak, kamusal mekanla ilgili literatürde de bir yandan kamusal mekanların özelleştirilmeye başladığı görüşü ve kamusal mekanların kent yaşamındaki rolü tartışılırken, diğer yandan idealize edilen kamusal mekan fikrinin gerçekte ne kadar uyduğu sorgulanmaktadır.

Kamusal mekan literatürüne daha çok erken kapitalistleşmiş ülkelerdeki metropollerin merkezi kamusal mekanları üzerine yapılan araştırmalar hakim olmaktadır. Bu yüzden geç kapitalistleşen ülke örneklerinin arttırılması ve daha çeperde yer alan bölgelerdeki kamusal mekanların niteliklerinin ortaya çıkarılmasının gerekliliğine değinilmektedir. Bu kapsamda, bu araştırmada, İstanbul'da son dönemde hakim biçim olarak tanımlanan özel alan odaklı kentleşme biçimiyle geliştirilmiş bölgedeki örnek bir kamusal mekanın niteliklerinin daha geleneksel planlama ve kentleşme ile oluşmuş bir kamusal mekanla karşılaştırılması ve varsa aralarındaki kullanıcı profilleri, kullanım amaçları ve kullanıcıların kamusalılık algılaması açısından temel farkların bulunması amaçlanmıştır.

Bunun için önce kamusal mekanlar ile kentleşme ve planlama arasındaki ilişki açıklanacak, daha sonra alan araştırmasına geçilecektir. Araştırmanın yöntemi, iki alandaki anket, gözlem, mülakat ve belediye yetkilileri ile yapılan görüşmelere dayanmaktadır. Yukarıda bahsedildiği gibi, İstanbul'da eski ve yeni kentleşme biçimlerini temsil ettiği düşünülen iki alan seçilmiştir. Bunlardan birisi, canlı görünen kamusal mekanları ile Kadıköy ilçesi merkezidir. Kadıköy ilçesinde Bahariye Caddesi ve caddenin sonunda, devamı niteliğindeki Mehmet Ayvalıtış Meydanı'nda çalışılmıştır. Diğer alan olarak ise özel alan odaklı kentleşme biçimini yansıtan ve son 10 yıldır gelişmekte olan Ataşehir ilçesinin batı kesimi seçilmiştir. Batı Ataşehir hem belli bir yaşam biçimi ile özdeşleşmiş hem de kapalı siteler ve alışveriş merkezleri dışında aktivite çeşitliliği sunmayan bir alandır. Burada, Batı Ataşehir için merkezi sayılabilecek bir konumda bulunan Ataşehir Bulvarı kıyısındaki Cumhuriyet Parkı ve Meydanı çalışma alanı olarak seçilmiştir. Her iki

alanda da kullanıcılarla anket çalışmaları yapılmıştır. Anket çalışmasında kullanıcı profili, mekanla ilişki ve kamusal algılaması üzerine sorular yöneltilmiştir. Bunun dışında, kullanıcıların yaşadıkları mekanla kurdukları ilişkiyi nitelikli bir yöntemle anlamlandırmak için her iki alanda da uzun yıllardır yaşayan kişilerle görüşmeler yapılmıştır. Ayrıca kamusal mekanların sağlayıcı ve idarecisi otoriteler olarak belediyelerin kamusal mekan politikaları ve yaklaşımlarını değerlendirmek için Kadıköy ve Ataşehir Belediyelerinden ilgili müdürlüklerin erişilen sorumlularıyla da görüşülmüştür.

2. KAMUSAL MEKANA KAVRAMSAL YAKLAŞIMLAR

Literatürde kamusal mekana yaklaşımlar, ana olarak üç başlık altında ele alınabilir: birisi kamusal mekan, demokratik hak ve özgürlüklerin kullanılacağı bir alan olarak gören yaklaşım ki bu yaklaşım kamusal mekanların, kamusal alanın bir parçası olarak ele almayı gerektirir. İkincisi mülkiyet ve işletme temelli yaklaşımdır. Buna göre kamusal sayılan mekanların kamuya ait olması ve kamu tarafından işletilmesi gerekmektedir. Buna karşı çıkanlar, günümüzde farklı yaklaşımların geliştirilmesi gerektiğini, mülkiyet ve işletme meselesinde haklar ve roller ile ilgili tanımlamaların belirleyici olduğu ileri sürülmektedir. Diğer bir yaklaşım ise bunlarla bağlantılı ele alınabilecek erişim temelli bir yaklaşımdır. Buna göre bir mekanın kamusal sayılabilmesi için herkese açık, herkes tarafından erişilebilir ve tasarımı ya da diğer yollarla kısıtlanmamış olması gerekir.

Kamusal mekanlara haklar ve özgürlükler açısından bakan yaklaşım, kamusal mekanları, demokratik bir yaşamın olmazsa olmazı olarak gören yaklaşımdır. Mitchell (2003: 148), kamusal mekânların gerekliliğini, “bu çok basit bir nedenden kaynaklanmaktadır, kamusal demokrasi, kamusal görünürlüğü gerektirir, kamusal görünürlük ise fiziksel kamusal mekânların olmasını gerektirir” diye açıklamaktadır. Adut (2013: 238) da canlı bir kamusal alanın, liberal demokrasinin olmazsa olmazı olduğunu ileri sürmektedir. Buna ek olarak, kamusal alanın sosyolojik bakımdan vatandaşların, kamusal meseleler üzerine tartıştığı soyut mekân olarak tanımlandığını ve burada vurgulanması gerekenin, kamusal mekândaki vatandaş gruplarının sivil tartışmaları olduğunu belirtmektedir (Adut, 2013: 239). Dolayısıyla, demokratik ortamın oluşması için toplumun ya da toplumdaki belli kesimlerin aleni bir mesele etrafında kendi görüşlerini kamuoyu oluşturmak üzere kentsel mekânda görünür kılarak ifade etmesi, ancak kamusal mekânların varlığı ile mümkündür.

Mitchell (1995) bir parkın geleceğiyle ilgili olarak aktivistlerin yerel yönetime karşı verdikleri mücadeleyi ele aldığı makalesinde günümüz kamusal mekânlarına dair iki tür yaklaşımın olduğunu belirtmektedir. Aktivistlerin temsil ettiği anlayışa

göre kamusal mekân, iktidarın sınırlandırmalarından, güç sembollerinden arınmış, tasarımı ve erişilebilirliğiyle insanların serbestçe iletişime geçmesine olanak tanıyarak politik hareketlerin oluşabildiği ve daha geniş kesimlere ulaşabildiği bir mekândır. Yerel yönetimlerin temsil ettiği diğer görüş içinse kamusal mekan, rekreasyon, rahatlama ve eğlenceye olanak tanıyan, “uygun” bir kesim tarafından belli kurallara uyularak kullanılan açık mekanlardır. Buna göre, iktidarın kontrol geçreçleriyle mekânda bulunanların “ötekilerden” ve politik aktivitelerden rahatsız olmaması amaçlanır (Mitchell, 1995: 115).

Bugünkü kamusal mekân kavrayışımızda da bu mekânların kamusal alanın bir parçası olarak görülmesinden kaynaklanan yaklaşım bulunmaktadır: kamusal mekânda herkesin eşit ve bu mekânların herkese açık olduğu genel olarak kabul edilmektedir. Madanipour (2010: 2) kamusal mekânların herkesin erişimine açık olan ve eşitlik temelinde üretilmesi gereken mekânlar olduğunu ileri sürerek, son otuz yıldır, piyasa temelli paradigmanın kamusal mekân üretimini baskı altına aldığı belirtmektedir. Bu durum, kamusal mekânların kaybedilmesi, özelleşmesi ya da sahte-kamusal mekânların ortaya çıkması olarak nitelenmektedir (Madanipour, 2010; Atkinson, 2003; Mitchell, 2003; Banerjee, 2001; Loukaitou-Sideris, 1993).

Kamusal mekân çalışmalarında kamusal ve özel arasındaki ilişkinin genellikle mülkiyet çerçevesinde değerlendirilmesi, eleştirilerin bir parçasıdır (bknz. Nemeth & Schmitdth, 2011; Varna & Tiesdell, 2010). Bir yerin kamuya ait olduğu için kamusal unsurlar ya da eylemler içermesi, tersi bir şekilde bir yerin özel mülk olduğu için kamusal olamayacağı önermesinin tartışmalı olduğu ileri sürülmektedir. Günümüz kentlerinde yaşanan tam olarak kamusal mekânların özelleştirilmesi değil, tasarımından yönetim aşamasına kadar rol, hak ve sorumlulukların devlet ve diğer aktörler arasında paylaşıldığı çok daha karmaşık bir örgütlenmedir (De Magalhaes, 2010: 560).

Kamusal mekânların özelleştirilmesi, yukarıda değinildiği gibi dar anlamda devlet mülkü olan kaynakların özel kişilere ya da şirketlere aktarılması anlamına gelmektedir. Ancak Kohn (2004: 4), özelleşme sürecini mülkiyet temelinde değil anlamsal bağlamda kavramsallaştırarak daha önce bahsedilen, mekanların daha fazla düzenlenme ve kontrol edilme isteği ve mekanın kendisinin değişim değeri üzerinden değerlendirilerek metalaşmasını da bu sürece dahil eder. Mülkiyet hakları yaklaşımına göre devlet de özel taraflar gibi mülk sahibi olarak bir takım haklara sahiptir; yani kamusal mekân, devletin sahip olduğu özel bir alandır. İfade özgürlüğü gibi bir takım kazanımlar sonrasında hakim olan kamusal forum doktrinine göre ise idarenin görevi vatandaşların kamusal mekânlara erişimini korumaktır. Bireylerin kamusal mekânlarda konuşma ve gösteri düzenleme ile ilgili özgürlükleri yasal olarak garanti altına alınmıştır. Ancak yargı kararlarıyla, giderek geleneksel olarak kamusal forum alanı sayılan yerlerin sayısı azalmakta, alış-

veriş merkezleri gibi yeni kamusal kullanımlı mekânlar kamusal forum alanı olarak değerlendirilmemektedir. Bu da göstermektedir ki hukuktaki genel eğilim de kamusal mekânların düzenlenmesinde kontrollü bir erişim ve kullanım amaçlayan özel alan odaklı stratejiler gibidir (Kohn, 2004: 5-10).

3. KAMUSAL MEKANLAR İLE KENTLEŞME ARASINDAKİ İLİŞKİ

Kentleşme biçimi, toplumsal, ekonomik ve siyasi dönüşümlerden etkilenen hatta bunlar tarafından belirlenen bir yapıya sahiptir. Kapitalist kentleşmenin en son kırılma noktalarından biri, 1980'lerde yaşanmıştır. Bu dönemde, devlet yani kamu erki, kamu hizmetlerinin sağlanmasından kentlerin planlanmasına kadar pek çok alanda zayıflamış, eskiden kamu tarafından sağlanan hizmetlerin pek çoğunun (eğitim, sağlık, ulaşım, kamusal mekânların işletmesi ve bakımı gibi) özel sektör tarafından verilmesi desteklenmeye başlanmıştır. Özel sektörün kamusal hizmetlerde etkin olmaya başlaması ve kent mekânını biçimlendirmede belirleyici hale gelmesi, kente yapılan yatırımların da kârlı olması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Sonuçta özel sektör tarafından verilen hizmetler ödeme gücü olanlara yönelik olarak tasarlanırken, 'iyi tüketici' kabul edilmeyen kesim de bazı hizmet ve mekânlara erişimde kısıtlar yaşamaya başlamıştır.

Dünya genelinde görülen bu eğilim, kentlerde eşitsiz gelişime neden olmaktadır. Bu eşitsizliğin mekânsal yansımaları yeniden imar edilen atıl sanayi, liman ve depolama alanlarından yeni konut alanlarına, kapalı sitelerden yeni etkinlik alanlarına, yeniden düzenlenen kamusal mekânlardan soylulaştırılan konut alanlarına dek pek çok yeni proje alanı ile görünür hale gelmektedir. Kamu kaynaklarının kısıtlanması, kent merkezlerinin turistler, yatırımcılar ve üst düzey beyaz yakalılar için cazip hale getirilmesi için gereken yatırımın özel sektör tarafından yapılmasını, bu da proje alanlarının giderek kelimenin tüm anlamlarıyla özelleşmesini beraberinde getirmektedir.

Özel sektör yatırımlarının maliyetini karşılayıp karlı hale gelebilmesi için de sabit kullanıcılara (tüketicilere) gereksinimi vardır. Günümüzde kamu ya da özel sektör girişimiyle olsun, yenilenen ve çekiciliği artırılan kamusal mekânların tasarım açısından niteliği yükselmekle birlikte, kentsel açıdan ayrışmalara neden olması dolayısıyla taşıdıkları kamusal niteliği sorgulanmaktadır. Bu türden mekânlardaki aktiviteler kısıtlanabilmekte (örneğin kaykaycılara ya da sokak satıcılarına izin verilmemekte) ya da tasarım öğeleri yoluyla olsun, doğrudan denetim sağlayan kameralar gibi gözetleme sistemleri ve özel güvenlik görevleri ile olsun, bu mekânlar dışlayıcı nitelikler kazanabilmektedirler (Van Melik, vd., 2009; Pugalıs, 2009). Bu koşullar altında kamusal mekân yaratmak, kent yönetimlerinin öncelikleri arasında olmakla birlikte, özel sektör baskısı, kamu ve özel sektör ara-

sında farklı ortaklık biçimleri ile çeşitli uygulamaların gündeme gelmesine neden olmuştur.

Her ülke farklı bir yöntem izlemekle birlikte, sonuçlar, kamusal mekan üretimi açısından benzeşmektedir. Örneğin, ABD’de uygulanan, 1970’lerde New York’ta hızla uygulanmaya başlanan bonus (fazladan) inşaat alanı uygulaması, emsal değerleri artırarak, mülkiyeti özel olsa da kullanımı kamusal (Nemeth, 2009: 2464) mekan “kazanmak” olarak görülmekte, böylece bir tercih olarak yoğun yapılaşmış, fakat yayaların kullandığı zemin kotunda daha ferah bir kent elde edilmesi amaçlanmaktadır (Kayden vd., 2000: 22’den aktaran, Nemeth, 2009: 2466). Görünüşte kentleri kamusal kullanımlı mekânlar açısından zenginleştireceği düşünülen bu politika, kamusal mekânların herkese açık olması açısından yanıltıcı sonuçlar vermektedir, çünkü bu mekânlar yatırımcı tarafından belirlenen hedef kitleyi çekecek ve diğerlerini dışarıda bırakacak biçimde düzenlenmektedir. Nemeth (2009: 2479-2480), bu kamusal olarak erişilebilir mekânlarla ilgili olarak şu sonuçlara varmaktadır: birincisi, bu yaklaşım içinde, bu türden mekânlar sıklıkla çok kullanılan mekânlar olarak tanımlansa da kullanıcılar dikkatlice ayıklanıp seçilmiş müşterilerden oluşmaktadır. İkincisi, bu mekânlardaki çeşitlilik zorlama olduğundan, benzer kafadaki insanlar arasında dolaysız tartışma ve etkileşimi kısıtlayarak, anlamlı farklılıkları da sınırlamaktadır. Üçüncü olarak, kullanıcıları ayıklayan yönetim teknikleri, diyalog ve kişisel ifadenin serbest akışını ortadan kaldırmakta, düzenlemeler ve katı kurullarla davranışları denetim altına almakta, güvenlik görevlisi ve kameralarla hareketleri gözetlemektedir. Son olarak, bu mekânlar, görsel ve estetik açıdan hoş olsa da tüketimi kutsayan ve ‘kullanım değeri’ yerine parasal ‘değişim değeri’ni koyan gösteriyi yükseltmektedir. Nemeth’in (2009: 2482) konuyu demokratik toplum yapısı üzerinden yorumlayarak, “kamuya açık mekânlara erişimin ya da buralarda bulunabilmenin reddi, kentliliğin (vatan-daşlığın) ve kolektif halk forumlarında temsilin reddidir,” sonucuna varması tesadüf değildir. Atkinson (2003) da benzer şekilde, vatandaşlık haklarının, özel sektör ve merkezi yönetim tarafından sağlanan hizmetlerin tüketicisi olmaya dönüştüğünü belirtmektedir. Buna benzer biçimde, Hollanda ve İngiltere kentlerinde de kamusal mekanların özelleşmesi yönünde bir eğilim olduğu tespiti yapılmaktadır.

Hollanda kentlerinde, kamusal mekânlara dair temel yaklaşımın ‘herkes tarafından kullanılabilen ve herkese açık’ olarak tanımlanabileceği, bu yüzden özel sektörün kamusal mekâna müdahalesinin hem bütçe hem de kamusal erişimin azaltılması açısından kısıtlı kaldığı belirtilmektedir (Van Melik, vd., 2009: 208-209). Hollanda örneğinde yazarlar tarafından dile getirilen kaygı ve tespitler, Amerika örneğinde Nemeth (2009) tarafından dile getirilen bulgularla örtüşmektedir.

Langstraat ve Van Melik (2013: 447), İngiltere ve Hollanda’daki kamusal mekânların “kamusalılığı” üzerine yaptıkları karşılaştırmalı çalışmada, İngiltere’de bu

türden mekânların özelleşme yönünde daha büyük eğilim taşıdığını ancak Hollanda'daki kamusal mekânların kamusalılık niteliğini çok fazla yitirmedikleri tespitini yaparak bunu, sosyal demokrasi eğiliminin Hollanda'da, liberal İngiltere'ye göre daha güçlü olmasına bağlamışlardır.

Kamusal mekânların kentlilik ve demokratik katılım açısından önemi kamusal alan bağlamında ele alındığında, bu herkese açık ve ortak alanlar, yalnızca hoş vakit geçirmek, farklı insanlarla karşılaşmak ya da kent yaşamına katılmaktan daha fazlasına işaret etmektedir. Demokratik haklar bağlamında düşüncelerini ve kendini ifade etme hak ve özgürlüğünün kullanılmasından, bir kent toplumunun aktif ve değerli bir üyesi haline gelebilmek gibi yurttaşlığa dair konular da ön plana çıkmaktadır. Bu anlamda, kamusal mekânların bireyler ve toplumlar için önemi ile birlikte, yerel yönetimlerin üstlendiği rol de değer kazanmaktadır.

Kamusal mekânlar, kamu tarafından kente sunulan hizmet alanlarıdır ve yalnızca kentsel donatı barındıran, insanların hava almasını sağlayan, yeşil alan gereksinimini karşılayan ve böylece emeğin yeniden üretiminde önem taşıyan kentsel mekânlardan ibaret değildir. Yukarıda değinildiği gibi, demokratik yaşam ve yurttaşlık bilinci ile birlikte haklar ve ödevlere dair sorumluluk alanı gelişmiş bir toplumsal yaşam açısından vazgeçilmez önemdedirler. Bu anlamda bir kamusal politika olarak ele alınmaları, toplumsal ve kentsel yaşam kadar, demokrasi ve kentliliğin geliştirilmesinde fark yaratabilmektedir. Bu açıdan iki ilginç örnek, Bogota ve Barselona kentlerinde görülmektedir. Her ikisinde de kamusal mekanların iyileştirilmesi ve bu yapılırken halkın katılımının da sağlanması, kentlilik gururu, yaşam kalitesi ve farklı grupların kamusal mekan kullanımalarının artırılması açısından olumlu örnekler oluşturmaktadır. Bogota örneğinde, tüm kentin kamusal mekanları bir ulaşım sistemi içinde ve farklı donatılarla bütünleştirilerek ele alınırken (Berney, 2010), Barselona örneğinde kent çeperinde yer alan ve bakımsız kalmış bir işçi mahallesinde metro hattı ile bağlantılı bir kamusal mekan yaratılmıştır (Garcia-Ramon, vd., 2004). Her iki örnekte de kentlilerin hem kente aidiyet hisleri güçlenmiş hem de kendilerini eşit ve değerli yurttaşlar olarak hissetmeye başlamışlardır.

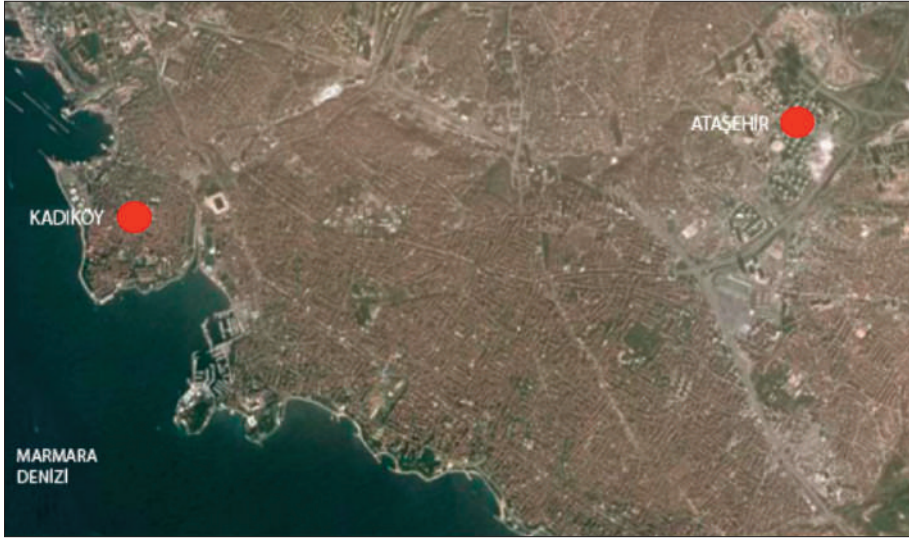
4. ALAN ARAŞTIRMASI:

İSTANBUL, KADIKÖY VE ATAŞEHİR ÖRNEKLERİ

Bu değerlendirmelerin sonucunda, İstanbul'da özel alan odaklı kentleşme yoluyla gelişen yerler ile kamusal ve özel mekân ilişkisinin dengeli ve doğrudan kurulduğu, tasarım, yönetim ve kullanıcıların ayrıştırılması ile tanımlanmadığı eski merkezi alanlardaki kamusal mekânların kullanım farklılıklarının önem taşıdığı tespiti yapılmıştır. Bunun için İstanbul'un Anadolu yakasında canlı kamusal mekânlara

ÖZEL ALAN ODAKLI KENTLEŞME BİÇİMİ İÇİNDE KAMUSAL MEKANLARIN KULLANIMI: İSTANBUL - KADIKÖY VE ATAŞEHİR ÖRNEKLERİ

sahip olduğu gözlemi yapılan Kadıköy merkezi ile özel alan odaklı kentleşme biçimini örnekleyen, kapalı siteler, rezidans kuleleri ve alışveriş merkezleri ile gelişen Ataşehir ilçesinin Batı Ataşehir olarak adlandırılan kesiminin merkezinde yer alan kamusal mekânlar, karşılaştırma yapmak üzere örnek alanlar olarak seçilmiştir (Harita 1).

Harita1 Kadıköy ve Ataşehir’de çalışma alanlarının konumu

Kaynak: google.earth haritasından üretilmiştir.

Kadıköy’deki Bahariye Caddesi her kesim açısından kolaylıkla erişilebilecek bir mekândır. Sadece yaya erişimi değil, ayrıca otobüs, minibüs, dolmuş, vapur, metro, metrobüs ve tramvay gibi çok çeşitli erişim imkanlarına sahiptir. Buna karşın Ataşehir’de seçilen alanın yakın çevresi kapalı siteler, rezidanslar ve çevrili olduğundan belli bir gelir düzeyinin üzerindeki kesimin yaşadığı bir yeri örneklemektedir, ancak hemen yakınında ise Barbaros Mahallesi ve Yeni Sahra gibi daha düşük gelir düzeyindeki kesimlerin yaşadığı mahaller de bulunmaktadır. Batı Ataşehir olarak adlandırılan kesimde, bilindik anlamda bir alışveriş caddesi bulunmamaktadır ancak yakınında çok sayıda alışveriş merkezi yer almaktadır. Bu yaşam biçimi otoyol bağlantılarını da gereksinmektedir. Batı Ataşehir hem D-100 hem de TEM otoyolu ile bağlantısı olan bir alandır ve buradaki yaşam, otomobile bağımlıdır. Çalışma alanı, yakın çevresi için yürünebilir bir ortam sunsa da hem yaya erişim hem de toplu taşıma olanakları gelişmemiştir, otobüs ve minibüs olmak üzere yalnızca iki alternatif bulunmaktadır.

Karşılaştırmaya temel olarak alınan yerler Kadıköy’de Bahariye Caddesi² ve sonundaki Mehmet Ayvalıtış Meydanı olarak belirlenmiştir (Harita 2). Bahariye Caddesi ve sonunda yer alan meydan hafta içi, hafta sonu ve günün farklı saatlerinde yoğun olarak kullanıldığı gözlemlenen yerlerdir. Kullanıcı ve kullanım açısından çeşitlilik ve canlılık sunduğu izlenimi vermektedir. Hem Bahariye Caddesi’nin karma kullanımlı olması hem de çevresinde bulunan farklı ve çeşitli kullanımlar (sinemalar, tiyatrolar, kültür merkezleri, yeme içme mekânları, parklar ve çeşitli gereksinimlere hitap alışveriş dükkânları) insanları buraya çekmektedir. Buna karşın Batı Ataşehir kesiminde buna benzer bir kentsel mekân bulmak mümkün olmasa da bu açıdan en canlı görünen cadde olan ve üzerinde birkaç kafe ve restoran bulunan Ataşehir Caddesi ve bu caddeye bitişik Cumhuriyet Meydanı ve Parkı araştırma alanı olarak seçilmiştir (Harita 3). Bu alan hem Batı Ataşehir’i çevresine bağlayan ana caddelerden birisidir hem de üzerinde yoğun kullanılan yeme içme mekânları bulunmaktadır.

Harita2 Kadıköy Bahariye Caddesi ile Mehmet Ayvalıtış Meydanı'nın içinde bulunduğu kent dokusu

Kaynak: google.earth haritasından üretilmiştir.

2 Caddenin resmi adı General Asım Gündüz Caddesi olmakla birlikte günlük hayatta bu isim kullanılmamakta ve cadde, Bahariye Caddesi olarak anılmaktadır. Bu yüzden araştırmada da herkesçe bilinen ismi kullanılmıştır.

ÖZEL ALAN ODAKLI KENTLEŞME BİÇİMİ İÇİNDE KAMUSAL MEKANLARIN KULLANIMI: İSTANBUL – KADIKÖY VE ATAŞEHİR ÖRNEKLERİ

*Harita3 Ataşehir’de Cumhuriyet Meydanı ve Parkı’nın içinde bulunduğu kent dokusu
Kaynak: google.earth haritasından üretilmiştir.*

Batı Ataşehir’de alışveriş işlevi ile bütünleşmiş ve yayalaştırılmış bir cadde bulunmamaktadır. Ataşehir Caddesi’nin yapılaşma biçimi ve çevrede bulunan çok sayıdaki alışveriş merkezleri bu caddenin (şimdilik) perakende ticaret ile bütünleşmesini engellemiştir. Her iki alanın ortak özellikleri, kamusal mekânların planlama, tasarım, uygulama, işletme ve bakımlarının kamu tarafından belediyeler eliyle yapılmasıdır. Bu alan çalışmasının hedefi, kullanıcı kesimleri arasında toplumsal ayrışma olup olmadığını anlamak, kullanım amaçları ve nedenlerini anlamak ve kullanıcıların kamusal mekânlara dair görüşlerini öğrenmektir. Böylece, literatürde tanımlanan toplumsal ayrışma, kamusal mekânların özelleşmesi, demokrasi ve insan hakları ile ilişkisi konularında kullanıcıların düşünceleri ile ilgili olarak İstanbul’daki bu iki alan arasında anlamlı farklılıklar olup olmadığı, varsa ne tür farkların bulunduğu incelenebilecektir.

Alan araştırmasında veri toplama açısından literatür araştırmasının dışında üç yöntem belirlenmiştir. İlki, her iki alandaki günlük kullanıcılar ile günün ve haftanın farklı zamanlarında anket çalışması yapılmıştır. Anket çalışmasında iki temel özelliğin ölçülmesi hedeflenmiştir. İlki kullanıcı profilinin tanımlanmasıdır. Kullanıcı profili temel olarak yaş, eğitim düzeyi, meslek, yaşadığı ve çalıştığı yerler üzerin-

den tanımlanmıştır. Böylece kullanıcıların sınıfsal konumu ve kendilerini algıladıkları toplumsal statü açısından da veri elde edilmeye çalışılmıştır. İkincisi kullanım amacı ve çeşitliliğinin ölçülmesidir. Bunun için, araştırma yapılan mekânların kullanım amacı, nedeni, beğendikleri/beğenmedikleri özellikleri, buralara nasıl eriştikleri ve ulaştıkları, hangi gereksinimlerini karşıladıkları, rahatsızlık duydukları özellikler ya da kullanıcılar, güvenlik ile ilgili görüşleri ile son olarak kamusal mekânlara dair genel görüşlerine ulaşılmaya çalışılmıştır.

Kadıköy’de, Bahariye Caddesi ve Moda tarafında caddenin bitimini oluşturan Mehmet Ayvalıtış Meydanı’nda, 9 Eylül – 18 Ekim 2014 tarihleri arasında sabah 11.00 ile akşam 20.45 arasında çeşitli saatlerde toplam 170 adet anket yapılmıştır. Bunların 111 adedi Bahariye Caddesi’nde, 59 adedi de Mehmet Ayvalıtış Meydanı’nda yapılmıştır. Batı Ataşehir’de, Cumhuriyet Parkı ve parkın bir bölümünü oluşturan meydana 9 Eylül – 18 Ekim 2014 tarihleri arasında sabah 11.00 ile akşam 20.45 arasında çeşitli saatlerde toplam 130 adet anket yapılmıştır. Araştırmanın kaynakları kısıtlı olduğundan, ancak kısıtlı sayıda anket çalışması yapılabilmektedir. Bahariye Caddesinin günlük kullanıcı sayısı, çok kullanıldığı güneşli günlerde yaklaşık 5000-7000 olarak hesaplanmıştır. Caddenin Altiyol’dan Süreyya Operası’na kadar olan kesimi daha yoğun kullanılmakla birlikte Moda’ya doğru olan kesimi çok daha sakinidir. Buna göre gün içinde yapılan sayımlardan bir ortalama değer kabul edilmiştir. Cumhuriyet Parkı ve Meydanı ise günde en fazla 300-400 kişiye hizmet vermektedir. Parkın en yoğun olduğu saatte en fazla 30-50 kişi tarafından kullanıldığı gözlemi yapılmıştır. Alan çalışması, % 95 güven aralığında, yaklaşık % 6 hata payı ile kurgulanmıştır. Bunun için 170’i Bahariye Caddesi ve Mehmet Ayvalıtış Meydanı, 130’u ise Cumhuriyet Meydanı ve Parkı olmak üzere toplam 300 kişi ile anket çalışması yapılmıştır. Ataşehir Caddesi kullanıcıları, anket yapma ricasını geri çevirmişlerdir. Ancak Park ve Meydan’ı kullananların büyük kesimi Ataşehir Caddesi’nden geçmek yerine burayı kullananlardan oluşmaktadır ki anket sonuçlarında da görüleceği gibi geçiş işlevi, bu mekân için tanımlanan işlevlerden birisidir. Anket çalışması, kentlilerin yaz tatilinden dönüş yaptıkları dönemde, ağırlıklı olarak Eylül ayında olmak üzere, 2013 yılı Eylül ve Ekim aylarını kapsayan iki ayda yapılmıştır.

Alan araştırmasında, anket temsilinden kaynaklanan sıkıntıları aşabilmek ve anket ile tespit edilemeyen konulara değinebilmek amacıyla ikinci olarak kartopu yöntemi ile ulaşılan kişilerle yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Her iki alanda da alanın geçmişine göre, görel olarak uzun yıllardır ikamet edenler seçilmiştir. Ataşehir’deki görüşmecilerimizin 3’ü evli, 2’si bekar, Kadıköy’deki görüşmecilerimizin 2’si evli ve 2’si bekar ve tümü çalışan kesimden oluşmaktadır. Görüşmelerde kamusal mekân kullanım biçimleri, alışkanlıkları ve görüşlerine yönelik sorular sorulmuştur. Ataşehir’de ağırlıklı olarak Nisan 2014’te 5, Kadıköy’de ise Haziran 2014’te 4 kişi ile görüşülmüştür.

Alan araştırmasında üçüncü olarak Kadıköy ve Ataşehir Belediyeleri ile görüşme yapılmıştır. Kadıköy Belediyesi, görüşmemiz için kamusal mekânların projelendirilmesinden sorumlu birim olarak Plan ve Projeler Müdürlüğüne yönlendirmiştir. Belediyede o tarihte Plan ve Projeler Müdürü olan Şehir Plancısı Şule Onur ve Müdürlükte çalışan Mimar Elif Öztürk ile 26 Şubat 2014 tarihinde görüşme yapılmıştır. Ataşehir Belediyesi ise kamusal mekânların projelendirilmesi ile ilgili olarak görüşmemiz için Park ve Bahçeler Müdürlüğüne yönlendirmiştir. Ataşehir Belediyesi yetkililerinin yönlendirmesi ile Park ve Bahçeler Müdürü Peyzaj Mimarı İrfan Birinci ve çalışma alanının projelendirilmesinde yürütücü olan Peyzaj Mimarı Petek Alptekin ile 19 Mart 2014 tarihinde görüşülmüştür. Her iki görüşmede de yetkililere, kamusal mekânlara dair belediyenin ve müdürlüklerinin vizyonu, yaklaşımı, projelendirme ölçütleri, hedeflenen kullanıcı kesimi, kullanım biçimleri, olumsuz ya da kötüye kullanım olarak gördükleri kesimler ya da kullanım biçimlerine dair görüşleri sorulmuştur. Araştırma sonuçları asıl olarak anket bulguları üzerinden yorumlanmıştır, ancak kentsel çevrenin sunduğu olanaklar, kullanıcıların farklı yerlerden geldiği göz önünde bulundurularak kamusal mekan kullanıcılarından çok yaşayanlarla yapılan görüşmeler üzerinden değerlendirilmiştir.

5. SONUÇLAR

Kavramsal boyutta, kamusal mekânların kent içindeki temel rol ve işlevleri iki katmanda ele alınabilir. İlki, kişilerin gündelik yaşamlarının önemli bir parçasını oluşturan boyuttur: bu boyut, kamusal mekânların kentlilere sağladığı nefes alma, dinlenme, etrafı izleme, arkadaşlarla buluşma, rahatlama gibi rekreatif işlevinin yanı sıra kendinden farklı olanla bir arada bulunmayı, tanımayı sağlayan işlevidir. Kamusal mekânların birincil işlevi, kentlilerin diğerleri ile birlikte olarak, hayata karıştıkları ya da izledikleri yerler olmasıdır. Yapılan araştırmada da kamusal mekânlar, rekreatif işlevleri ile değerlendirilmiştir. Hem anket katılımcıları hem de görüşme yaptığımız kişiler, bu işlevi ön plana çıkarmışlardır. Zaman geçirmek, etrafı izlemek, hava almakla birlikte, bu işlevlerle bağlantılı diğer buluşma ve boş zaman geçirme aktiviteleri olan yeme içme, gezinme ve alışveriş işlevi kamusal mekân kullanımında temel amaçlar olarak ortaya çıkmıştır.

Kamusal mekânların ikinci işlevi ise demokratik haklar bağlamında ortaya çıkmaktadır ki kamusal alanın oluşmasında, halkın doğrudan görünürlüğüne sağlayan yegâne araç, toplanma ve gösteri yapma hakkının kullanıldığı kentsel kamusal mekânlardır. Bu açıdan da hem anket katılımcıları hem görüşmeciler hem de belediyelerden görüştüğümüz yetkililer, kamusal mekânların, kişilerin temel insan hak ve özgürlükleri bağlamında demokratik haklarının kullanımını sağlayan alanlar olarak görülmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Bununla birlikte, bu mekânların “her-

kese ait” mekânlar olarak görüldüğü ve öyle kalması gerektiği de anket sonuçlarında baskın olarak dile getirilen görüştür. Bu iki işlevi ile ele alındığı zaman, İstanbul’un iki farklı alanında eski bir merkez olan Kadıköy ile yaklaşık son on yıldır gelişmekte olan Batı Ataşehir’de yapılan çalışmalar, kişilerin kamusal mekânları değerlendirmede benzer tutumlar içinde olduğunu göstermektedir. Kamusal mekânların, algılanan niteliğinin tam kamusalıktan yana olduğu söylenebilir. Bu açıdan Ataşehir ve Kadıköy kullanıcıları arasında belirgin olan fark, Kadıköylülerin genelde kamusal mekânları kullanma eğilimi içinde olmalarına rağmen, Ataşehir’de, özellikle kapalı sitelerde yaşayanların, belirli bir özellik taşıyan mekânları tercih etmesidir. Örneğin Polonezköy, Şile gibi İstanbul’dan erişimin zor olduğu rekreasyon bölgelerini ya da Boğaz kıyıları, Bağdat Caddesi ya da İstiklal Caddesi gibi, kentnin yine özellikli ve kimlikli mekânlarını tercih ettikleri ortaya çıkmıştır. Bunun dışında, Ataşehir’deki kamusal mekânların kullanıcıları, daha çok yakın çevrede yaşayan ve kısa süreli olarak bu mekânlarda bulunan kişilerdir. Dolayısıyla, Ataşehir’de özellikle kapalı sitelerde yaşayan kesim, kamusal mekânlardan çekilen değil, ancak kendi beklentilerine ve tercihlerine uygun olan mekanları kullanan kişilerdir, yorumu yapılabilir.

Literatürde, kamusal mekânların tarih boyunca hiçbir zaman “ideal” kamusal mekân olarak biçimlenmediği, herkesin ortak ve eşit biçimde bulunabildiği kamusal mekânların bir iyi niyet ifadesi olarak kaldığı da ifade edilmektedir. Tarihsel olarak kamusal mekânların izlediği düz bir çizgiden bahsedilemez, toplumların genel ekonomik, siyasi ve sosyal örgütlenmesi, kamusal mekânların biçimlenmesine ve kullanımına da yansımaktadır. Çeşitlilik, farklı olanların bir arada bulunabilmesi, birbirini görmesi ve farkına varması, anlaması ve saygı duyması, benimsenmesi gereken insani değerler olarak ileri sürülmektedir.

Çeşitlilik ve farklılık açısından, günümüzdeki kamusal mekânların kullanım biçimi, tariflenen ideal kamusal mekân tarifi ile örtüşmemektedir. Kadıköy ve Ataşehir örnekleri göstermiştir ki, Ataşehir gibi yerel nitelikli bir kamusal mekân da Kadıköy gibi merkezi özelliği ile birçok kentsel işlevi bünyesinde taşıyan bir mekân da “herkesin” bir arada bulunduğu kamusal mekânlar değildir, ancak kullanıcıların yaklaşımı, herkesin burada bulunabileceği yönündedir ve birlikte bulunma potansiyeline işaret etmektedir. Bu açıdan bir dışlamadan bahsedilmese de mekânların karakterleri, nitelikleri, işlevleri ve tasarım özelliklerinin, buraları belli kesimlerin tercih etmesine neden olduğu söylenebilir.

Kadıköy, sağladığı olanaklar çerçevesinde daha farklı yerlerden, daha farklı amaçlarla insanları kendine çekiyor olsa da Bahariye Caddesi sunduğu işlevlerin niteliği daha çok gençleri toplamakta, buna karşın Ataşehir’deki gibi park karakterli alanlar daha geniş yaş aralıklarında kullanıcı kitlelerini çekmektedir. Eğitim ve istihdam açısından da büyük oranda çeşitlilik gözlenmemiştir. Kadıköy’deki istihdam çeşitliliği açısından bir iki puan daha yüksek oranla daha çeşitli istihdam

koşullarına sahip kişilerin bulunduğu bir yer olmakla birlikte, Ataşehir'deki mekânları kullananlar ile karşılaştırıldığında anlamlı bir fark ortaya çıkmamıştır. Çalışanlar arasında yokluğu en fazla görülen kesim, yönetici sınıftır. Anket çalışması daha çok gündüz saatlerinde yapıldığı için her iki alanda da çalışmayan kesimin (emekli, ev hanımı, öğrenci) oranı yüksektir. Eğitim düzeyi açısından da her iki alanda yüksek eğitim almış kesimin oranı, Türkiye ve İstanbul ortalamasının çok üzerindedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, yüksek eğitim olanağı bulamayan kesimlerin bu mekânlarda temsilinin zayıf olduğu söylenebilir. Yüksek eğitim almış kesimin bu mekânlarda bulunabildiği ancak yönetici kademede bulunan üst orta ya da üst sınıfların bulunmadığı kestirimi de yapılabilir. Anket sonuçlarının dışında, Ataşehir'de görüştüğümüz kişiler, Kadıköy, Beyoğlu gibi semtlere gittiklerini belirtirken özellikle Kadıköy'de daha çok Bağdat Caddesi ve Tarihi Çarşısı, bahsi geçen alanlar olmuştur. Bu durum da Bahariye Caddesi ve Mehmet Ayvalıtaz Meydanı'nın bu kesim için çekici olmadığını göstermektedir.

Kullanım ve çeşitliliğe dair iki önemli sonuç daha ortaya çıkmıştır. İlki, Kadıköy'ün sunduğu kentsel doku ve işlevlerin, yaşayanlar arasında ilişki kurmak açısından daha olumlu bir ortam oluşturmasıdır. Hem kamusal mekânda karşılaşma tanışma hem de komşuluk ya da tanışıklık ilişkisi geliştirme açısından, Kadıköy'ün karma işlevli yapısı, sokak dokusu ve mahalle ortamı, daha verimli bir kentsel yaşam sunmaktadır. Kişiler, hem komşuluk ilişkisi geliştirmeye açık olmakta hem de sokakların karma işlevli yapısı, yani konut ve günlük gereksinimlerin karşılandığı dükkânların yakın çevrede iç içe olması yaşayanların esnafla tanışıklık ilişkisi geliştirmelerini sağlamaktadır. Alışveriş yapmak için yalnızca sokağa çıkmanın yetmesi, insanları sokakları kullanmaya itmektedir. Buna karşın Ataşehir'in içe dönük, özel mekân odaklı konut ve alışveriş mekânları ile biçimlenen yapısı, burada yaşayan kesimin kültürel ve sınıfsal tercihleri ile birleşince, ilişki kurmak, tanış olmak, hatta komşu olmak daha çok bireysel bir tercih olarak ortaya çıkmaktadır. Komşuluk ilişkisi ve tanışıklık geliştirmede yaş (gençlerin ya da orta yaş üzerindekiilerin daha çok bir arada olması, benzer yaş grubundaki çocukların kaynaştırıcı olabilen etkisi), istihdam (eşlerin iş yerinden tanışması ya da ev hanımı olmak), kişisel tercihler (kiracıları geçici algılayıp komşu olarak görmemek, ortak mekânları bireysel kullanmak) gibi kişiye bağlı değişkenler belirleyici etkenler olarak ortaya çıkmaktadır.

Mekânın tercih edilme nedenleri daha çok bakımlı olması, güzel olması ve güvenli hissedilmesidir. Her iki alanda da kullanıcılar, buldukları mekânları güzel, bakımlı bulmuştur. Eksiklik olarak ise bakımsız olması ve trafik gürültüsü konusunu gündeme getirmişlerdir. Yanıtlardaki bu çelişki, diğer yanıtlarla birlikte değerlendirildiğinde iki önemli noktaya işaret etmektedir. İlki, bu mekânların tasarım ve düzenleme açısından belli bir beğeni düzeyine hitap ettiği, ancak tuvalet ya da bir su almak, gölge veren ağaçların yeterince boylanmamış olması, oturacak yer-

lerin az olması gibi insani gereksinimlere tam olarak yanıt vermediği, bu anlamda daha iyi bir düzenlemeye gerek duyulduğudur. İkincisi ise diğer işlevler ile ilişkisidir. Mekânda yapacak bir şey olmaması dolayısıyla sıkıcı olması da özellikle Ataşehir için bir diğer yetersizlik olarak tanımlanmıştır. Bu anlamda, mekânların, diğer işlevlerle desteklenmesi gerekliliği (alışveriş, yeme içme ya da kültürel işlevler gibi) ortaya çıkmaktadır. Aynı şekilde mekânların yeterince büyük olmaması, buralarda farklı kullanımların gelişmesini de engellemekte, sadece oturma elemanları ile düzenlenen bir park ya da meydanın çekiciliğinin azalabildiğini göstermektedir. Bununla bağlantılı olarak, araştırma yapılan mekânlarda, farklı, daha önceden belirlenmemiş ya da literatürde tanımlanmamış kullanım biçimlerine rastlanmamıştır. Bu açıdan Mehmet Ayvalıtaş Meydanı, farklı kullanımlarla daha çok değerlendirilen bir alan niteliği göstermektedir. Gözlemlerimize göre, sadece bir park olarak oturma ve dinlenme alanı olarak kullanılmasının yanında, özel bir düzenlemesi olmasa da çocuklar için kısa süreli oyun alanı olarak, zaman zaman da bir açık hava sineması ya da toplanma ve forum alanı olarak kullanılmaktadır. Gündüz vakitlerinde daha çok orta yaş üzeri kesim tarafından kullanılırken, özellikle hafta sonu gençler tarafından gece vakitlerinde oturup sohbet etmek için kullanılabilir. Kadıköy Belediyesi'nden yetkililerin bu konuda bir farkındalık içinde yeni bir düzenlemeye gitme çabasını, tepkilerden çekinerek ertelemesi de bu anlamda ilginç bir örnek oluşturmuştur.

Kamusal mekânların kullanım biçimleri açısından istenmeyen kullanımlar, alkol alınması ve kaykaycılar gibi, orada bulunanlar için tehlikeli ya da düzeni bozucu olarak görülen kullanım biçimleridir. İstenmeyen kesimler ise genel olarak tinerçiler ve dilenciler olarak tariflenmiştir. Bu kesimler, genelde toplumun ötekileştirdiği ve norm dışı kabul ettiği kesimler olarak ortaya çıkmaktadır. Yerel yönetimler de özellikle dilencilerin ve tinerçilerin bulunduğu Kadıköy Belediyesi'nin bu kesimlerin kamusal mekânlardan çıkarılması için özel güvenlik önlemlerine başvurulmasını salık vermesi de önemlidir. Bu açıdan belediyenin ve yaşayanların "istenmeyen" olarak gördükleri kesim örtüşmekte, bu kesimlerin kamusal mekanlardan uzaklaştırılması ve bunun için güvenlik önlemlerine başvurulması bir çözüm olarak görülmektedir. Bu durum, kentlilik, vatandaşlık ve kamu düzeni kavramlarının, eşitlik ve erişim özgürlüğünün karşısında konumlanabildiğini göstermektedir. Dolayısıyla literatürde belirtildiği gibi "kamusal mekanların uygun kullanıcılar ve kullanımlar için düzenlenmesi" düşüncesinin altyapısını bu yaklaşımın oluşturduğunu söylemek mümkündür. Bununla bağlantılı olarak kullanıcıların büyük oranda güvenli olarak tanımladığı bir alan için ek güvenlik önlemi alınması talebi, belediyelerin yaklaşımlarının da temelini oluşturmaktadır. Buradaki önemli nokta, güvenlik eksikliği söyleminin medyada haber ya da reklam yoluyla yaygın yer bulmasının, kişiler üzerinde etkisinin olmasıdır. Kullanıcılar, güvenlikle ilgili bir sorun yaşamadıkları halde, güvenliği bir sorun olarak

algılamaktadırlar. Kamunun giderek küçülmesi ile kamusal güvenlik konusunun özel sektöre bırakılması ileride ortaya çıkabilecek durumlar açısından soru işaretleri barındırmaktadır. Bu konu, tüm boyutları ile daha derinlemesine incelenmesi gereken bir konudur.

Kamusal mekânların ele alındığı bir diğer boyut, yönetim boyutudur. Araştırma yapılan mekânlar, tam kamusal mekânlar olarak nitelenebilir. Alanların mülkiyeti ve bakımı kamuya aittir. Giriş çıkış kontrolü, kapı, set, duvar gibi kısıtlayıcı tasarım öğeleri bulunmamaktadır. Özel ya da kamunun sağladığı güvenlik elemanları da yoktur. Bu mekânlar herkese açık olan mekânlardır. Bu nitelikleri ile literatürdeki kamusal mekân tanımlamasıyla örtüşmektedirler. İdaresi ve bakımı kamu kurumu olarak belediye tarafından yapılan bu mekânların, yönetim süreçleri, kullanıcıların ya da halkın bu noktadaki rolleri açısından bakıldığında, her iki belediyenin de yaklaşımları birbirine benzerdir. Kamusal mekânların özelleştirilmesine karşı bir söylem benimseyen her iki belediye de kullanıcıları ve yaşayanların görüşlerini önemsediklerini ve dikkate aldıklarını belirtmiş ve kamusal mekânların projelendirilmesinde her kesimin kullanabilmesinin öncelikli hedef olarak benimsendiğini belirtmişlerdir. Özellikle engelliler, yaşlılar ve çocuklar gibi dezavantajlı grupların kullanımını kolaylaştıracak uygulamaların hedeflendiğini de vurgulamışlardır. Buna rağmen, kullanıcılar ile yapılan anket çalışmalarından çıkan sonuçlar, engellilerin bu mekânları kullanamayan tek toplumsal kesim olarak algılandığı yönündedir.

Katılım konusunda Kadıköy Belediyesi'nin yaklaşımı diğer belediyelerden bir adım önde olmasına rağmen, halk tarafından yeterince benimsenmediği ve katılım koşullarının belli bir olgunluk düzeyine erişemediği de görülmektedir. Anket yapmak bir yöntem olarak benimsenirken, Kadıköy Belediyesi anket dışında yaşayanlar ve esnafa katılım toplantıları düzenlediğini de belirtmiştir. Sivil toplum örgütleri ile de işbirliği yapan Kadıköy Belediyesi, Türkiye kentleri arasında bu konuda en fazla çaba gösteren belediyelerden birisidir. Türkiye'de planlama sistemi içinde katılımın itiraz hakkı ile eş tutulduğu bir gerçektir. Bu anlamda aktif bir katılım biçiminden söz etmek mümkün değildir. Kullanıcılara çok çeşitli kanallarla erişim imkânı ve katılımın çok farklı boyut ve biçimleri varken, ilgili mekânın çevresine duyurular asarak proje tanıtmak ve toplantıya davet etmek, anket yapmak, toplantı düzenlemek ve dilekçelere yanıt vermek dışında bir katılım sürecinden bahsedilememektedir. Bununla birlikte, kullanıcıların ya da halkın beklentileri bu anlamda zayıftır ve dilekçelere yanıt verilmesi bile memnuniyet uyandırmaktadır. Katılım kültürünün gelişmemiş olması, halkın bu konuda bilinçsiz olması da bir etken olarak değerlendirilmelidir. Hem Kadıköy hem Ataşehir'de kullanıcılar yüksek eğitilmiş olmalarına rağmen, haklarını tam olarak bilememektedirler. Ancak yine de halkın tepkilerini açıkça ortaya koyduğu, bunun da belediyeler tarafından dikkate alındığı ifade edilmiştir.

Katılım ve yönetim bağlamında yaşayanlarla yönetimler arasında sürekli bir iletişimden çok belediye uygulamalarının beğenilmesi ya da beğenilmemesine bağlı olarak olumlu ya da olumsuz tepkiler üzerine kurulu bir ilişki biçimi bulunmaktadır. Bu açıdan kullanıcıların ya da yaşayanların, kamusal mekân üretiminde bir aktör ya da özne olarak yer aldığını söylemek mümkün değildir. Ataşehir’de, site içinde yaşayanlar, kamusal mekânlarla belediyeyi ilişkilendirmemişler, aksine belediyeyi yalnızca altyapı (kanalizasyon ve yollar) ile ilişkilendirdiği görülmüştür. Bu da kapalı sitelerin kendi içlerinde bulundurduğu ortak mekânların, bu sitelerde yaşayanlar için kamusal mekân yerine, özel site yönetimininse belediye yerine geçmesinin bir sonucudur. Ayrıca Ataşehir Belediyesi yetkilileri yaklaşım olarak bir yandan herkese açık ve her kesimin kullanabileceği kamusal mekânlar ve parklar yaratmaktan bahsetmekteyken diğer yandan Batı Ataşehir kesiminin geri kalan kısımdan daha prestijli olmasını göz önünde bulundurarak, bu kesimdeki açık alanları daha prestijli yerler haline getirmek istediklerini de belirtmişlerdir. Buna karşın, daha yoksul kesimin yaşadığı mahallelerde ise sıradan parkların yapılmasının yeterli olacağı görüşündedirler, hatta bu mekânlarda metal gereçlerin çalındığını ancak her defasında yenilediklerini de ifade etmişlerdir. Bu anlamda belediyenin yaşayan kesimin sınıfsal pozisyonuna göre tasarım yapmak gibi bir kaygısının ön plana çıktığından bahsedilebilir.

Kamusal mekânların, kamusal niteliğinin öneminin farkında olan hem Ataşehir hem Kadıköy kullanıcıları, bu mekânların kamu tarafından işletilmesi gerektiğini de belirtmişlerdir. Bu açıdan kamusal mekânların özelleşmesi konusunda bir bilincin olduğundan bahsedilebilir. Bu konuda İstanbul’un 2013 yılı Haziran ayında yaşadığı deneyim, bir kamusal mekânın özelleştirilmesine karşı çıkılması noktasında başlamıştı. Bu da kamusal mekânlara dair algılamının İstanbul genelinde bu mekânların özelleşmesinin karşısında yer aldığını göstermektedir. Ayrıca bu Gezi parkı ile başlayan hareketin tüm Türkiye’de geniş yankı bulması, kamusal mekân savunmasının tüm toplum tarafından belli bir düzeyde önemli ve meşru bir tepki olarak algılandığına da işaret etmektedir.

Alan çalışması sonuçlarından varılan iki genel değerlendirme dikkat çekicidir:

Günümüzde artan sosyal ayrışmanın mekânsal ifadesi olan özel alan odaklı kentleşme biçiminin kentin temel işlevlerini ayrıştırdığı, uzun zamandır farklı açılardan tartışılmaktadır. Bu kentleşme biçimi, konutları duvarların ardına hapsederek kapalı konut alanları, alışveriş merkezleri ile iş ve okul alanları arasında tanımlanan bir yaşam biçimine işaret etmektedirler ve sonuç olarak ister konut ya da alışveriş olsun ister çalışma alanları olsun, özel güvenlikle korunan özel mekânlar içinde geçen yeni bir yaşam biçimi oluşturmaktadırlar. Tüketim kültürü ile besle-

nen yaşam biçimi, toplumsal ve mekânsal ayrışmayı beslemektedir. Bu araştırmada, özel alan odaklı kentleşme biçiminin kamusal mekânlarla ilişkisi, geleneksel kodlarla gelişmiş bir başka alanla kıyaslanması üzerinden anlaşılmaya çalışılmıştır. Önceki bölümde araştırmanın temel bulguları tartışılmıştır. Burada, kentleşme, planlama ve kamusal mekânlar açısından varılan iki önemli sonuç tartışılacaktır.

Birinci sonuç, özel alan odaklı kentleşme biçiminin yaşam tarzını belirlediği ve hakim değer haline getirilerek pazarlanan yaşam tarzının bir beklentiye dönüştüğü yönündedir. Ataşehir örneğinde de kişilerin konut alanının yakın çevresini kullanım biçiminin, bu özel mekânlar içine kapatılmış yaşam tarzından etkilendiği görülmektedir. Ataşehir’de görüşme yapılan ve kapalı sitelerde yaşayan kişiler, Ataşehir’de uzun süreli vakit geçiremediklerini, genelde kentin başka, daha kimlikli kesimlerine gitmeyi tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Yakında bulunan ve neredeyse yürüme mesafesinde olan Doğu Ataşehir kesimi bile Batı Ataşehir’de olmayan olanakları sunmasına rağmen tercih edilmemektedir. Bunda, Batı Ataşehir’in, Doğu Ataşehir’den daha prestijli bir yer olarak pazarlanmasının ve burada yaşayanların daha az prestijli bir yerde vakit geçirmek istememelerinin bir payı da olabilir. Kullanıcılar, daha özellikli mekânlarda zaman geçirmek istemektedirler. Ayrıca Batı Ataşehir’in Doğu kesimi ile bütünleşmesini sağlayacak bir planlama vizyonu olmadan inşa edilmiş olması da iki kesim arasındaki ilişkileri zayıflatmaktadır.

Ayrıca kişilerin spor yapmaktan, alışveriş ve zaman geçirmeye dek tercihleri de çevrede buldukları olanaklarla biçimlenmektedir. Kadıköy’de yaşayanlar, sosyalleşme imkanları dahil pek çok olanağı Kadıköy içinde bulduklarını, hatta gerekmedikçe Kadıköy’den dışarı çıkmadıklarını ifade etmişlerdir. Bu çerçevede alışveriş merkezleri Kadıköylüler için bir seçenek olarak ortaya çıkmazken, Ataşehir’de yaşayanlar için alışveriş merkezleri boş zaman geçirmede evden sonra ikinci seçenektir. Oysa Kadıköy’de yapılan hem anket çalışmaları hem de görüşmeler, alışveriş merkezlerinin boş zaman geçirme için bir tercih olmadığını ortaya koymuştur. Bu açıdan, özel alan odaklı kentleşme biçiminin, yalnızca kapalı sitelerle kısıtlı kalmayıp, yaşayanları özel ve güvenli mekânlara yönlendirdiği söylenebilir. Aynı şekilde spor yapma açısından da farklar ortaya çıkmıştır. Kadıköylüler için yürüyüş yapmak, bir spor salonuna gitseler bile, seçenek olarak bulunmaktadır ve görüştüğümüz kişiler evlerinden çıkıp yürüyüş yaptıklarını belirtmişlerdir. Buna karşın Ataşehir’de yaşayanlar için duvarlarla sınırlanmış sokaklarda yürümenin bir çekiciliği olmadığı açıktır, ayrıca buna uygun düzenlenmiş alanlar da bulunmamaktadır. Oysa Ataşehir’deki kamu arazileri özelleştirilmek yerine, yaşayanların farklı işlevlerle bütünleşmiş, kişisel ve toplumsal gereksinimlerini yakın çevrede karşılayacakları bir kentsel doku oluşturulabilir, kişilerin kendilerini ait hissedecekleri, sosyalleşmelerine olanak sağlayacak bir kentsel

çevre yaratılabilir. Bu durum, planlama ile piyasa süreçleri arasındaki gerilimin ya da başka ifadeyle, piyasa süreçlerine terk edilmiş gayrimenkul sektörünün hizmetine girmiş bir planlama sisteminin dayattığı bir kentleşme biçimidir ve tüketim kültürü ile bütünleşmiş bir toplum kesimine pazarlanmaktadır.

İkinci olarak, Kadıköy gibi çok işlevli ve yürüme mesafesinde kurgulanmış ve özel mekânların kamusal mekânla doğrudan ilişki içinde olduğu bir kentsel çevrenin aidiyet hissi, mahalle yaşamı, tanışıklık ve komşuluk ilişkisi oluşturma açısından önemli olduğu görülmektedir. Kadıköylüler, mahallelerinde yaşayanlarla ve esnafla tanışıklık ilişkisi geliştirme konusunda isteklidir ve bu durumdan memnuniyet duymaktadırlar. Son dönemde Kadıköy'deki kafe istilasından bazı rahatsızlıklar olsa da Kadıköy'ün az çok bozulmadan kaldığı ve sunduğu ortamın hem sosyalleşme hem de yaşama açısından kolaylıklar sunduğunun farkında olan bir kesim bulunmaktadır. Kadıköy merkezinden Moda'ya doğru olan kesim içinde kitapçı, züccaciye, giyim gibi gündelik yaşama dönük işlevlerin yürütüldüğü dükkânların giderek kafe ve restoranlara dönüşmesinden ve bunun mahalle karakterini bozmasından duyulan endişeler nedeniyle, mahalleli 2014 yılı temmuz ayı içinde Mehmet Ayvalıtış Meydanı'nda iki kere toplanarak forumlar düzenlemişler ve bu konuda yapılabilecekleri tartışmışlardır. Mahallede yaşayanların verdiği bu tepki, mahalleye sahip çıktığının ve aidiyet hissini geliştiren olduğunun bir başka örneğini oluşturmaktadır. Buna karşın, içinde özel yönetim birimi olmasına rağmen, kapalı site sakinleri toplantılara katılmadıklarını ifade etmektedirler. Bu durumda yönetim ve katılım anlayışı, yukarıda da açıklandığı gibi, gelişmemiş olsa da Kadıköy'de Moda gibi mahalle karakteri taşıyan bir yerde bireylerin yaşadıkları yerle ilgili inisiyatif almaya başladıklarını göstermektedir ki bu forumların Gezi Hareketi sonrasında, son bir yıldır yavaş yavaş gelişmeye başladığı da eklenmelidir. Kadıköylüler bu bağlamda önce yaşadıkları yeri sahiplenerek, korumak için bir refleks göstermektedirler. Kapalı siteler ise işleri özel site yönetimine devretmektedirler.

Batı Ataşehir'de yaşayanların kentten beklentileri yüksektir: hem depreme karşı güvenli (olduğu varsayılan yeni) konutlarda yaşamak, hem otomobilleriyle her yere kolayca ulaşmak, hem kullansalar da kullanmasalar da kendilerine özel (otopark, havuz, yeşil alan, vb.) ortak alanlara sahip olmak, hem İstanbul'un özellikli mekânlarını, Boğaz kıyılarını, Beyoğlu'nu, Kadıköy'ü yaşamak... Bu anlamda, Batı Ataşehir'de yaşayan kesimin kentin kamusal mekânlarından tamamen çekildiğini söylemek mümkün olmamaktadır. Ancak şu sonuca varılabilir: her ne kadar site yaşamı sorunsuz ve ayrıcalıklı bir yaşam vaat etse de, burada yaşayanların en azından, bu kısıtlı araştırmaya katkıda bulunan görüşmecilerimizin örneklediği gibi, belli bir kesimi için kendi beklenti tercihlerine bağlı olarak kenti hissedebilecekleri özellikli ve kentsel nitelikli mekânlar çekiciliğini korumaktadır.

Araştırmanın sonucunda araştırma yapılan kamusal mekânların kullanımında, kendini orta sınıf olarak tanımlayanların çoğunlukta olduğunu söylemek mümkündür. Kendini alt ve üst sınıf olarak tanımlayanların kamusal mekânlarda yoğun olarak var olmadığı, Kadıköy ve Ataşehir örneklerinde görülmektedir. Bu anlamda kendini üst ve alt sınıfta tanımlayan kesimlerin, İstanbul'un farklı yerlerinde bulduklarını varsaymak akla yatkındır. Orta gelir grubu ya da orta sınıf tanımlamasının geniş bir aralık olduğu, farklı biçimlerde yorumlanabileceği düşünüldüğünde henüz kamusal mekânlarda tam bir ayrışmadan bahsedilemez. Ancak kullanıcıların büyük çoğunluğunun eğitim düzeyinin hem Türkiye hem İstanbul ortalamalarından oldukça yüksek olması sonucunda, en azından bu olanağa sahip olabilen kesimin araştırma yapılan alanlarda bulunduğunu ve alt sınıfların temsil edilmediği söylenebilir. Bununla birlikte, ayrışmanın daha çok yaşam tarzı tercihine bağlı olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Bu açıdan İstanbul'un kamusal mekân kullanıcılarının bir yandan sınıfsal olarak belli yerlere erişebildikleri, diğer yandan da sınıfsal olarak seçme olanağı yüksek olanların yaşamdan beklentilerin kişilerin tercihlerinde önemli olduğu ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

Adut, Ari, (2013). A Theory of The Public Sphere, *Sociological Theory*, Volume 30, Issue 4, s. 238-262

Atkinson, R. (2003). Domestication by Cappuccino or a Revenge on Urban Space? Control and Empowerment in the Management of Public Spaces. *Urban Studies*, 40(9), 1829–1843. doi:10.1080/0042098032000106627

Banerjee, T. (2001). The Future of Public Space: Beyond Invented Streets and Re-invented Places. *Journal of the American Planning Association*, 67(1), 9–24. doi:10.1080/01944360108976352

Berney, R. (2010). Learning from Bogotá: How Municipal Experts Transformed Public Space. *Journal of Urban Design*, 15(4), 539–558. doi:10.1080/13574809.2010.502344

De Magalhães, C. (2010). Public Space and the Contracting-out of Publicness: A Framework for Analysis. *Journal of Urban Design*, 15(4), 559–574. doi:10.1080/13574809.2010.502347

Garcia-Ramon, M. D., Ortiz, A., & Prats, M. (2004). Urban planning, gender and the use of public space in a peripheral neighbourhood of Barcelona. *Cities*, 21(3), 215–223. doi:10.1016/j.cities.2004.03.006

- Kohn, M. (2004). *Brave New Neighborhoods: The Privatization of Public Space*. Routledge.
- Langstraat, F., & Van Melik, R. (2013). Challenging the “End of Public Space”: A Comparative Analysis of Publicness in British and Dutch Urban Spaces. *Journal of Urban Design*, 18(3), 429–448. doi:10.1080/13574809.2013.800451
- Loukaitou-Sideris, A. (1993). Privatization of Public Space: The Los Angeles Experience, *Town Planning Review*, Volume 64, Issue 2, s. 139-167.
- Madanipour, A. (2010), Marginal public spaces in European cities, *Whose Public Space?* içinde, ed. A. Madanipour, Routledge, s. 111-130
- Mitchell, D. (1995), The End of Public Space? People’s Park, Definitions of the Public, and Democracy. *Annals of the Association of American Geographers*, 85(1), 108–133. doi:10.1111/j.1467-8306.1995.tb01797.xa
- Németh, J., & Schmidt, S. (2011), The privatization of public space: modeling and measuring publicness. *Environment and Planning B: Planning and Design*, 38(1), 5 – 23. doi:10.1068/b36057
- Nemeth, J. (2009). Defining a Public: The Management of Privately Owned Public Space. *Urban Studies*, 46(11), 2463–2490. doi:10.1177/0042098009342903
- Pugalis, L. (2009). The culture and economics of urban public space design: Public and professional perceptions. *Urban Design International*, 14(4), 215–230.
- Sheller, M., & Urry, J. (2003). Mobile Transformations of ‘Public’ and ‘Private’ Life. *Theory, Culture & Society*, 20(3), 107–125. doi:10.1177/02632764030203007
- Van Melik, R., Van Aalst, I., & Van Weesep, J. (2007). Fear and Fantasy in the Public Domain: The Development of Secured and Themed Urban Space. *Journal of Urban Design*, 12(1), 25–42. doi:10.1080/13574800601071170
- Van Melik, R., Van Aalst, I., & Van Weesep, J. (2009). The private sector and public space in Dutch city centres. *Cities*, 26(4), 202–209. doi:10.1016/j.cities.2009.04.002
- Varna, G., & Tiesdell, S. (2010). Assessing the Publicness of Public Space: The Star Model of Publicness. *Journal of Urban Design*, 15(4), 575–598. doi:10.1080/13574809.2010.502350

ÖDÜL TÖRENİ - PANEL - FORUM 8 KASIM 2014

KENTLERİN GELECEĞİ

Oturum Başkanı: **Orhan SARIALTUN**

Yard. Doç. Dr. Erbatur ÇAVUŞOĞLU
MSGGSÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi

Ayşe GÖKKAN
Demokratik Özgür Kadın Hareketi -
Nusaybin Eski Belediye Başkanı

Ahmet Eşref FAKIBABA
Şanlıurfa Eski Belediye Başkanı

Halil ERGÜN
Sinema Oyuncusu

ÖDÜL TÖRENİ

DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ KENT PLANLAMA BASIN ÖDÜLLERİ

SUNUCU- Değerli katılımcılar, 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 38. Kolokiyumu “*Kentlerin Geleceği*” temasıyla iki gün önce başlamıştı. Az sonra kapanış paneliyle bu üç gün süren son derece verimli ve katılımın yoğun olduğunu gözlemlediğimiz kolokiyumumuzun, bir mesleki buluşmanın, bir meslektaş buluşmasının sonuna hep birlikte gelmiş bulunacağız. Tabii artık gelenekselleşmiş Şehir Plancıları Odası Kent Planlama Basın Ödülleri de 2014 yılı için sahiplerini bulacak. Ben basın ödülleri ilan etmek, kazananları ilan etmek ve takdim etmek üzere ve ardından kapanış panelini başlatması üzere TMMOB Şehir Plancıları Odası Genel Başkanı Orhan Sarialtun’u kürsüye davet ediyorum.

ORHAN SARIALTUN- Değerli katılımcılar, tüm örgütümüzün oluşturduğu ortak kararlar bu yılki basın ödülleri açıklayacağım. Basın ödülleri yaptıkları haber ve yayınlarla kent kültürüne ve kentlilik bilincine yaptıkları katkılar, kentsel sorunları gündeme taşıyıp izledikleri kent ve bölge planlama bilimiyle mesleğin bilimsel ve teknik görüşlerine duyarlı olmaları nedeniyle artık gelenekselleşen şekilde veriliyor. Yerel basın konusunda, radyo, televizyon konusunda, ulusal gazetecilik ve internet gazeteciliği konusunda bu yıl dört madde olarak verildi, dört kişi ve kuruma verilecek.

Öncelikle bu ödülleri vermek üzere, ben vermeyi istemiyorum, çünkü şube başkanlarımız, şube yöneticilerimiz özellikle bu alanda çok mücadele ediyorlar, çaba harcıyorlar, şube başkanlarımızdan burada olanları davet edeceğim. Onun dışında bu etkinlikte gösterdiği katkılardan dolayı Tuba Hocamı da buraya davet ediyorum. Sizler önce buraya gelerseniz, şube başkanlarımızdan birkaç tanesi ayrılmak zorunda kaldılar. Genel Sekreterimiz Hüseyin Çankaya da gelirlerse, öncelikle ulusal gazetecilik dalında Birgün Gazetesi Muhabiri Olgu Kundakçı, Ankara Şube Başkanımız Emre Seyhun kendilerine veriyor.

Radyo, televizyon programı dalında İMC Tv’den “*Yeşil Bülten*” programına ödül verildi. Programın editörü Utku Zırın aslında aramızda olup alacaktı, ama hepimizin de takip ettiği gibi şu an Soma Yırca Köyünde kendisi, orada takip etmişsi-

nizdir çok sayıda zeytin ağacını kurtarmak için yürüttükleri bir mücadeleye destek vermek, haberleştirmek için şu anda orada olduğu için Gülfem Karataş onun adına alacak. İstanbul Şube Başkanımız Tayfun Kahraman kendilerine verecekler.

İnternet haberciliği dalında “*KENTvesaire*” internet haber portalına ödül veriyoruz. Genel Sekreterimiz Hüseyin Çankaya takdim ediyorlar.

Son olarak yerel gazetecilik dalında ki hepiniz biliyorsunuz, aslında çeşitli mesleklerin zor alanları, zor yerleri vardır, yerel gazetecilik bence bu dalın en zor olanı, çünkü ayakta kalmak bile çoğu zaman yerel gazeteciler için çok önemli. “*Van İpekyol Gazetesi*”ne veriyoruz. Ödülü alacak olan yöneticisi Cengiz Aslan, Tuba İnal Çekiç Hocamız da Van İpekyol Gazetesine ödülü verecek.

Şimdi aslında ödüller esnasında bu kısa sözleri vermem gerekiyordu, burada benim bir atlamam oldu. Sırasıyla arkadaşlarımızı buraya davet ediyorum kısa bir konuşma yapmak isterlerse.

OLGU KUNDAKÇI - Teşekkür ediyorum. Bu ödülü almak onur verici benim için, ben basın mensupları olarak her gün kente ve çevreye yönelik çeşitli saldırı haberleri alıyoruz. Bu noktada ben tüm bunlara karşı Türkiye’de kent ve çevre mücadelesinin de oldukça güçlü olduğunu düşünüyorum. Bugün Yırca’da, Validebağ’da yaşam alanlarını savunmak için direnenler hepimize umut veriyor. Bu mücadelede Şehir Plancıları Odasının da emekleri sonsuz, ben çok teşekkür ediyorum.

GÜLFEM KARATAŞ - Hepiniz hoş geldiniz öncelikle, ben Utku Zırın adına burada bulunuyorum. Kendi Şehir Plancıları Odasının dediği gibi Yırca’da, biz sürekli mücadele vermeye devam ediyoruz. Sizin kadar biz de emek harcıyoruz burada, bu ödüle layık gördüğünüz için de çok teşekkür ediyoruz.

SALONDAN- Merhabalar. Bugün burada “*KENTvesaire*” ekibini temsilen bulunmaktayım. 2003 yılında kurulduk, kurulduğumuz günden itibaren web sitemiz, Facebook ve Twitter sayfamız üzerinden yedi farklı kategoride kent gündemini kitlelere aktarmaya çalışıyoruz. Bizi bu ödüle layık gördüğünüz için teşekkürler.

CENGİZ ASLAN- İyi akşamlar. Öncelikle TMMOB Şehir Plancıları Odasına bu ödülü bize verdiği için çok teşekkür ediyorum. Ayrıca şunu da belirtmek istiyorum: Yarın 9 Kasım Van’da yaşanan ikinci depremin yıldönümü, bu depremde iki değerli ağabeyimi, gazeteci meslektaşımı da kaybetmiştik. Yarın ölüm yıldönümleri, buradan da kendilerine Allah’tan rahmet dileyip, bütün gazeteci meslektaşlarıma ve ailesine başsağlığı diliyorum, çok teşekkür ediyorum.

ORHAN SARIALTUN- Evet, Şehir Plancıları Odası olarak bizi, gündemimizi, sorunları görürüz kıldıkları için kendilerine çok teşekkür ediyoruz.

PANEL-FORUM

KENTLERİN GELECEĞİ

ORHAN SARIALTUN- Hiç ara vermeden üç gündür süren “*Kentlerin Geleceği*” konulu Kolokyumun kapanış oturumuna başlamak istiyorum. Kapanış oturumu için konuklarımızı önce takdim edeceğim. Ayşe Gökkan Demokratik Özgür Kadın Hareketi ve Nusaybin Eski Belediye Başkanı, Ahmet Eşref Fakıbbaba Şanlıurfa Eski Belediye Başkanı, buyurun lütfen, Sayın Halil Ergün sinema sanatçısı, Yrd. Doç. Dr. Erbatur Çavuşoğlu, aslında düzelteyim, kendilerini tebrik de etmemiz gerekiyor. Çünkü bu program basıldıktan sonra doçent oldular bildiğim kadarıyla, değil mi? Buradan bir özü de ileticeğim. Sinema oyuncusu Nur Sürer’in bu sabah itibariyle annesinin rahatsızlığı nedeniyle şehir dışına çıkması gerektiği için katılmıyor, onu da buradan iletelim.

Bu tarz bir oturum için kürsü çok uygun değil, ama değiştirme şansımız maalesef yok, o yüzden bu şekilde devam edeceğiz. Kentlerin geleceği konusunu üç gündür işledik, konuştuk, çok değerli sunumları takip ettik. Açılıştan da detaylı bir şekilde iletmiş şekilde duyduğumuz endişe üzerine, aslında camiada duyulan endişe üzerine kentlerin geleceği konusunda gelişmiş bir konu seçimiydi. Fakat son dönemdeki yürütülen kentsel, sosyal muhalefet de bize çok açık ve net bir şekilde gösterdi ki kentlerin geleceğinden, kentlerdeki ve doğal çevredeki kamusal yaşamımızdan, kamusal değerlerimizden, aslında değerlerimizin yok oluşundan, kayboluşundan herkes, bütün halklar, bütün insanlar, bütün meslekler sıkıntı ve üzüntü duyuyor ve bu mücadeleye artık dahil oluyorlar. Dolayısıyla kapanış oturumunu kurgularken sadece böyle bir mesleğin tartışmasıyla bırakmayıp, geçmişte belediye başkanlığı yapmış farklı kentlerde, geçmişte seçmemizin de bir nedeni vardı aslında, güncel politik çerçevenin dışına çıkıp daha uzaktan ve geçmişteki etkinliklerini, geçmişteki faaliyetlerini de değerlendirerek bir sunum yapmalarını, bir çerçeve sunabileceklerini düşünmüştük. Diğer taraftan yine kentsel yaşamın olmazsa olmaz parçası olan sanatçılarımızın kentlerin geleceğine ilişkin düşüncelerini bizlerle paylaşmalarını istemiştik. Yine Ayşe Gökkan özelinde söylesek bir eski belediye başkanımız, kadın belediye başkanımız, onun deneyimleri ve şu anda da yürüttüğü Demokratik Özgür Kadın Hareketi içerisindeki deneyimleri üzerin-

den bir çerçeve çizmesini düşünmüştük. Aslında bir de yazarımız olacaktı, bu kurguda bir de yazarın olmasını istemiştik, ama bugün TUYAP'ın açılışına denk geldiği için onu sağlayamadık. Çok da kalabalık olup daha derin tartışmayı bozmamak adına da sayıyı arttırmadık.

Şöyle bir sıralama düşündük: Aslında bütün panel katılımcılarıyla konuşma fırsatı olmadı, ama öncelikle meslektaşımızla başlamayı, sonrasında da yine sizlere programdaki sunum sırasıyla devam etmeyi düşündük. Bu kapsamda Doç. Dr. Erbatır Çavuşoğlu'na önce sözü vereceğim.

Doç. Dr. ERBATUR ÇAVUŞOĞLU- Teşekkür ederim. Kentlerin geleceği ve geleceğin kentleri diye aslında karşılaştırabileceğimiz mesele etrafında ne söyleyebilirim diye uzun süredir düşünüyorum. Sanatçıların ve siyasetçilerin arasında konuşmak da zor, sıkıcı bir akademisyen sunuşu yapmak istemem. Onun için bir miktar ara başlıklar halinde gitmeye çalışacağım. Düşünürken bu mesele etrafında üç tane çerçeve çizmeye çalıştım. Kentlerin geleceğinde ya da geleceğin kentlerinde ne tür gündemlerimiz olacak diye düşündüğümde bunu anlamak üzere birinci gündem kadim gündem, yani dünden bugüne gelen gündeme kadim gündem diyeceğim, kadim gündemimize bir bakalım isteyeceğim. Sonra müstakbel gündem diyeceğim. Yani bugün ve yarına biraz bakacağım. Sonra da afakî gündem diyeceğim, orada da yarın ve geleceğe bakmaya çalışacağım. Biraz daha spekülâtif konuşacağım. Kadim gündemi elimde bir hatıra defteri, solmuş fotoğraflar üzerinden anlatmaya çalışacağım, müstakbel gündemi görebileceğimiz, ama birazcık daha uzağa bakmak üzere bir dürbünle anlatmaya çalışacağım, afakî gündemi de bir fincan alıp elime fal bakar gibi anlatmaya çalışacağım. Bakalım uygun bir çerçeve çizebilecek miyim? İzleyebildiğim kadarıyla oturularda daha çok umut olsa diye bir temenni vardı. Hep işin karanlık tarafına baktık, acaba umut yok mu dendi. Evet, kentlerin gündemi biraz karanlık, ama gene de o karanlığın içerisinde çatlaklar var, o çatlaklardan sızan ışıklar var diye düşünüyorum.

Şimdi kadim gündemle başlayalım. Türkiye şehirleri üzerine çalışmak, düşünmek demek aslında kentleşen, hâlâ kentleşmekte olan bir toplumun sorunlarıyla, hâlâ büyüyen şehirlerin sorunlarıyla ve plansız kentlerin sorunlarıyla uğraşmak demek ve maalesef kadim gündem önümüzdeki gündemde de devam edecek gibi görünüyor. Bunun yanı sıra dört mesele daha çok önemli kentlerimizde, yani kadim gündem dediğimiz şeyle cumhuriyet tarihinden başlatalım isterseniz, etnik meselelerle uğraşp duruyoruz. Bu memleket coğrafyasında Türk olmak, Kürt olmak, Ermeni olmak, Rum olmak, giderek Roman olmak, Suriyeli olmak gibi meseleler bölgesel ölçekte, kent ölçüğünde, mahalle ölçüğünde, sokak ölçüğünde gerilimler yaratmayı sürdürüyor. Biz bu toplum olarak bu etnik meselelerin, farklılıkların mesele olmaktan çıkmasını, bir çeşitlilik olarak yaşanmasını sağlayacak pratikler

geliştiremedik. Bundan sonraki dönemde de bu meseleler üzerinde düşünülmesi gereken bir fay hattı olarak karşımıza çıkıyor.

Bir başkası inançla ilgili meseleler, inanç her ne kadar bireysel dünyamızda yaşadığımız bir mesele olarak düşünülebilirse de bugün öyle olmadığını, kentleri aslında planlarken inanca ve inanca bağlı yaşama biçimlerinin farklı taleplerinin giderek bir sorun alanına dönüştüğünü çok temel, hatta bazen küçük sokak ölçeğinde, mahalle ölçeğindeki plan kararlarına dahi bunların yansıdığını -Validebağ, vesaire gibi- görüyoruz. Dolayısıyla aslında inanca bağlı çelişkiler de bizim şu ana kadarki kentleşme ya da toplum olma deneyimimizde çözemediğimiz, bundan sonra da gündemimizin bir parçası olarak maalesef devam edecek gündemlerden biri olarak kadim gündemde yer alıyor.

Bir başka şey: Toplumsal cinsiyet meseleleri. Belki mutluluk verici olan son dönemlerde bu meselenin daha çok çalışılıyor, daha çok farkında olunduğu, ama bu memlekette kadın olmak, kimi zaman erkek olmak, kimi zaman başka toplumsal cinsiyetlere ait olmaktan kaynaklanan sorunlar çözülüyor ve bununla ilgili pratikler de planlama alanında bizim karşımıza çıkıyor. Son derece erkek egemen şehirler üretmişiz, son derece erkek akılla üretilen şehirler, son derece aslında militarist şehirlerde yaşıyoruz. Bu şehirleri acaba başka bir gözle planlamak mümkün mü diye bugüne kadar az bakmışız. Bu kadim bir gündem oluşturmuş, önümüzdeki dönemde bununla da boğuşmak gerekecek gibi, kadim gündemde üçüncü toplumsal sorun başlığı olarak bunu düşündüm.

Son olarak sınıfsal çelişki, yani dünyanın hemen hemen her yerinde bütün kapitalist gelişime açık olan kentlerde kaçınılmaz sonuçlardan biri giderek daha çok zengin ve fakir arasındaki uçurumu büyüten mekansal pratikler üretiliyor. Cumhuriyet tarihi boyunca da böyle olmuş, bundan sonra da böyle olmaması için uğraşmak gerekecek, dolayısıyla kadim gündeme baktığımız zaman aslında bunların umarız ki olmaz, ama bizim ileriki yıllarda planlama sorunları olarak karşımıza çıkabileceğini görüyoruz.

Biraz daha bugüne ve yarına doğru bakmaya başlarsam, dürbünü elime alırsam müstakbel gündemle diyaloga girersem ağırlıklı olarak kentsel dönüşüme bağlı sorunlardan başlamak isterim. Kentlerin birçoğunda müthiş bir kimliksizleşme yaşıyoruz. Çünkü özellikle son dönemdeki şehirleşme biçimimiz Vandal kentleşme olarak tanımlayabileceğimiz yıkıp yok etmek ve yerine yenisini yapmak üzere, muhafaza etmemek üzerine, korumamak üzerine, dolayısıyla bütün kentlerin, uygarlıkların yüzyıllarca emekle kurduğu, sonuçta bir kimlik haline gelen her şeyin yok edildiği bir özgünlük yitimiyle, bir standartlaşmayla karşılaştığımızı görüyoruz. Bu müstakbel gündem önümüzdeki süreçte bizim karşımıza çıkacak gibi görünüyor.

Bir başka şey yine bununla çok bağlı olarak hatırasızlaşma, kentlere dair hatıralarımız giderek azalıyor. Hatıra mekanlarımız elimizden alınıyor. Dönüp çocukluğumuzu, gençliğimizi yaşadığımız, hatıra biriktirdiğimiz yerleri tanıyamaz noktaya geliyoruz. Bu literatürde yersiz yurtsuzlaşma denilen aslında bir sürece kapı açıyor. Giderek kendimizi hiçbir yere ait hissetmiyoruz, mekana kök salamıyoruz. Bu tür sorunlar hiçbir yere ait olmama duygusu daha çok karşımıza çıkacak gibi görünüyor. Yine müthiş bir inşaat sektörü üzerinden dönüşen kentlerle karşılaşılıyor. Bu büyük ölçekli yatırımlar, bu büyüklük takıntısı ve bir yandan da aslında gündelik hayatın ritmini ve insan ölçeğini tehdit eder boyutlara ulaşmış durumda. Bizim mimarlık ve şehircilik alanında insan ölçeği dediğimiz şey yapılarla kentin topografyasının ve insanların birbiriyle uyum içinde yaşadığı, birbirini ezmeyen ilişkiler içerisinde yaşadığı daha dost ilişkiler sürdürdüğü mekanlarken giderek insan ölçeğini aşan, kendinizi küçücük hissettiğiniz dünyalara doğru yola çıkıyorsunuz. Dolayısıyla bu hızlanmayı doğuruyor. Şehirlerin hızı giderek artıyor özellikle metropol şehirler olmak üzere, bu şehirlerde genç olmak, yaşlı olmak, sakat olmak, çocuk olmak gibi ya da yaralı olmak gibi haller zor olmaya başlıyor. Bir yandan da standartlaşma ortaya çıkıyor.

Bir başka konu TOKİ, giderek TOKİ'leşme, Türkiye'nin bir TOKİ'ye dönüşmesi meselesi. Şu an için 75.000.000 nüfusun 2.500.000'u TOKİ'lerde yaşıyor. TOKİ bu hızla devam ederse veya TOKİ benzeri diğer serbest firmalar bu şekilde konut üretmeye devam ederlerse, bir süre sonra TOKİ'lerde yaşamanın acaba avantajları, dezavantajları neler olacak diye düşünmek gerekecek. Plancıların belki TOKİ alanlarında ortaya çıkan sorunlarla boğuşması gerekecek; tıpkı Avrupa'daki ülkelerin İkinci Dünya Savaşı sonrası üretilen sosyal konutlardaki sorunlarla bugün boğuştuğu gibi.

Bir başka şey bizim çeper dediğimiz şey, hani kentin dışı diye tanımladığımız alanın merkezleştiğini görüyoruz. Belki de hiç bilmediğimiz ya da sadece bir çeper diye baktığımız yerin aslında kendi merkezlerini ürettiğini görüyoruz. Bu belki de sorun değil şimdilik, ama merkeze ne oldu diye baktığımız zaman merkez çeperleşti mi diye bir soru aklımıza geliyor. Hayır belki de, ama merkez de eski merkez değil, başka bir şey. Dolayısıyla merkez çeper ilişkisine dair bir şeyler düşünmemiz gerekecek.

Bütün bunlar kentsel hizmetlere erişim meselesini gündeme getirecektir önümüzdeki müstakbel gündemde, yani bu sene İstanbul'da mesela yaşayanlar, ama başka kentlerde de bu hissedildi. Ciddi bir su sıkıntısıyla karşı karşıyaydı. 15.000.000 insan İstanbul'da acaba sular ne olacak, acaba suların kalitesi ne olacak diye düşündü. Ankara'da böyle oldu, Yalova'da böyle oldu, İzmir'de herhalde kısmen daha iyi galiba durum, ama kentler bu şekilde çoğalmayı, büyümeyi sürdürürse bu temel kaynaklara erişim, yani hava, su gibi temel kaynaklara erişim dışında diğer

kentsel hizmetlere erişim de sıkıntılı noktaya geliyor gibi görünüyor. Bu hizmetlere erişim zorlaştıkça yeni sınıfsal ayrımların, eşitsizliklerin ve yeni sınıfsal haritaların ortaya çıkacağını göreceğiz. Kentlere baktığımız zaman kentleri haritalayan bizler belki başka haritalar üreteceğiz. Artık zenginle fakirin ya da diğer farklılıkların bir arada yaşadığı kentler daha ayrılmış, bu hizmetler temelinde bölünmüş, sınıfsallaşmış kentler belki de göreceğiz.

Bir başka müstakbel gündemimiz zaten yaşamaya başladığımız aşırı iklim olayları ve afetler. Bunlar bütün fütürologların üzerinde birleştiği şey hiç ekolojik olmayan bu kentleşme biçimimiz bize daha çok doğal felaket ve aşırı iklim olayı çağırıyor, dolayısıyla bunlarla yüzleşmek gerekecek müstakbel gündemde. Bir başkası da kent hastalıkları ve kent tipi ölümler diye söz edebileceğim şeyler. Kent hastalıkları içerisinde mesela cinnetten bahsedebiliriz. Bugün mesela, metropollerin toplu ulaşımını kullanan herkes o cinnet halini zaman zaman yaşıyor. Gidip komşusuna ya da evde ailesine falan patlıyor. Bunların dışında tabii ki başka kent hastalıkları var. Mesela, üzerinde çok çalışılmayan bir konu, ama kentsel dönüşümle birlikte yıkımlarda ortaya çıkan toz ve içindeki asbest miktarının hayatlarımıza olan etkisi. Şimdi böyle çok teknik gibi kaldı, ama acaba ne kadarımız kentsel dönüşümde ortaya çıkan asbest tozu nedeniyle öleceğiz diye sorarsam daha net oluyor herhalde. Bunun gibi yine bu hızlı kentleşmenin maliyetini zaten işçi ölümleriyle ödüyoruz. Her gün gündemimizin doğal bir parçası olarak trafik kazalarının yanı sıra işçi ölümleri de iş cinayetleri de almaya başladı. Dolayısıyla böyle pek iç açıcı olmayan müstakbel bir gündem var.

Bir de şimdi elime fincanı alıp, afaki bir gündemden bahsetmek isterim. Kendi yaşadığım kısa hayatı şöyle bir değerlendirdiğimde ne çok şeyin değiştiğini görüyorum. Mesela, bizim şehircilikteki temel uğraştığımız konulardan biri aile birimidir. Yani benim kısacık tarihim bile aslında geniş ailenin giderek çekirdek aileye dönüştüğünü, o çekirdek ailenin daha da küçük bir hale geldiğini, kimi zaman tek ebeveynli aileler, çocuksuz aileler haline geldiğini ya da tek kişilik yaşamlara dönüştüğünü gösteriyor. Bu neyi gösteriyor bize aynı zamanda? Bina ölçeğinde baktığımız zaman büyük konakların yerini giderek apartman dairesinin aldığı, sonra o apartman dairelerinin de daha küçülüp stüdyo dairelere döndüğünü, o stüdyo dairelerin de aslında her birinin birer banyo, tuvalet, mutfak olması yerine bunların da ortak kullanılabileceği paylaşılmış odalar sistemine dönüştüğünü, giderek farklı bir konut tipolojisinin de ortaya çıktığını son 20 sene de bile aslında söyleyebiliriz.

Peki, bundan 20-30 sene sonrasında acaba aile ve konut nasıl olacak, iş, eğlence biçimleri nasıl olacak diye düşündüğümüz zaman bize bunu hayallere daldırabilecek enstrüman teknoloji, giderek e-hayatlar yaşamaya başlayacağımızı düşünürsek belki de bugünün fikirlerini düşünmememiz lazım. Yani imar planlarında

kişi başına 1 m² okul alanı ayırmak gibi bir konseptimiz belki olmayacak, çünkü okul diye bir şey belki de 20 sene sonra umarım ki kalmayacak. Başka türlü öğrenme biçimleri geliştireceğiz, dolayısıyla bugünün mantığıyla geleceği üretmek de sıkıntılı olacağı için bu afaki gündeme bir kulak vermek lazım. Afaki gündemde muhtemelen müşteriler olacağız, kentliler değil. Cebimizdeki kredi miktarına göre ulaşım, cebimizdeki kredi miktarına göre su, cebimizdeki kredi miktarına göre eğitim, sağlık alacağız desem bu zaten şimdi de var diyeceksiniz, değil mi? Bunun daha da radikalleşmesinden bahsediyorum. Gerçekten kredibiliteniz ölçüsünde yaşayacaksınız, krediniz yoksa “game over” yazacak bir dünyadan bahsediyorum.

Bir başka şey afaki gündemde kimyevileşme ya da kimyasallaşma. Giderek yediğimiz ürünler, hani o aynı çilek gibi görünüyor, ama plastik dediğiniz şeylerin aslında çoğalacağını, genetiği değiştirilmiş ürünleri tüketeceğimizi geleceğin kentlerinde söylemek mümkün. Dolayısıyla bir yandan da toplumda gözlemlemeye başladığınız, hepimizin çevresinde gördüğümüz aslında bu kimyasal ilaç destekleri olmadan yaşayamayan insanlara belki daha çok, belki hepimizin o hale geleceğimiz, kimyasallaşacağımız bir gelecek de olabilir.

Bir başka iç sıkıcı afaki gündem maddesi olarak silahlanmadan bahsedeceğim. Silah kartelleri, silah üretici ülkeler bu kadar çok bomba üretmeye devam ederlerse zaten bir küresel cephanelikte yaşayacağız. Bu cephaneliğin yanı sıra güvenlik tehdidi ve korkuyla herkes daha da fazla silahlanacak. Çünkü bu üretilen silahların da satılması gerekiyor. O zaman daha çok savaşlar da göreceğiz. Geleceğin kentlerinde cephanelik kentlerde yaşamının sorunları gibi şeylerle belki karşılaşabiliriz.

Bir başka mesele atıktan kurtulma ve arınma meselesi. Ben kendi fani varlığıma bakıyorum, dünya üzerinde kapladığım yer epece küçük, ama tükettiğim şeylere bakıyorum, acaba bugüne kadar kaç tarla tükettim, ne kadar su havzasına nasıl bir zararım dokundu ya da acaba ne kadar çok atık üretiyorum diye bakınca hicap duyuyorum. Mesela, şöyle bir deneyi siz de yapabilirsiniz: Bir ay boyunca bütün çöplerinizi evde biriktirin isterseniz, evinizin bir çöp ev haline geleceğini göreceksiniz. İşte biz o çöpleri yıllardır doğaya bırakıyoruz, depoluyoruz. Dolayısıyla bu kadar tüketen toplumlar olmayı sürdürürsek ileride küresel bir çöplükte yaşayacağız diye açıklayabilirim, ama bütün bunlara rağmen, bu kadar karanlık senaryolar içerisinde elbette insanlar olacaksa umut da olacaktır, kurucu deneyimler olacaktır, yeni komünler olacaktır diye düşünüyorum. Yani bütün bunlara direnen, bütün bunlara inanmak istemeyen, bütün bunların içerisinde yaşamını kurmak isteyen farklı deneyimler olacaktır. Onun zaten bu toplantılarda da var olan duyarlılıkları hep ortaya çıktı. Birkaç tane iyi örnek de biliyorum, belki soru gelirse onlardan da bahsedebilirim. Dolayısıyla afaki gündemi de böyle toparlayabiliriz.

Tartışma eksenlerimiz şu olur: Bizim bu kadim kapitalizm, sosyalizm tartışması-

nın evrileceğini söyleyebiliriz. Bu tartışmayı eskide, geçmişte bıraktığımızı söyleyen çok insan var zaten, ama bu giderek doğal bir hayat mı, yoksa doğa dışı bir hayat mı ya da yapay destekli bir hayat mı tartışmasına doğru döndüğünü görüyoruz. Gene üretim ve tüketim arasında bir çelişkiden hep söz edeceğimizi düşünüyorum geleceğin kentlerinde ya da kentlerin geleceğinde, çünkü üretmeden var olamayacak insanlar yaşayacak gelecekte. Yaşayabilmek için sadece üretmek zorunda olanlar, bir de yaşayabilmek için tüketmek zorunda olanlar yaşayacak, tüketmeden yaşayamayanlar olacak. O noktada belki bu bizi teknoloji tartışmasına götürecektir. Teknolojiyle ilgili şu anda da yapılmakta olan, acaba teknoloji özgürleştirici bir şey mi, yoksa toplumsal denetim kurucu bir şey mi tartışmasını da gelecek kentlerinde biz yapıyor olacağız diye düşünüyorum.

Son olarak demokrasi ve anarşizm bir başka gerilim eksenine olacak. Bütün bu aslında şu an son birkaç yılda yaşadığımız kent muhalefeti deneyimi bize gösterdi ki hak temelli mücadelelerde katılımcı ya da temsili demokrasi biçimleri ya da radikal demokrasi biçimleri çok da sonuç vermiyor. Hukukun bile tanınmadığı noktalar oluyor. Bu noktalarda sanırım toplumun belirli kesimlerinde demokrasiye olan inanç da sarsılacaktır ve kendi ifade biçimlerini demokrasi ötesindeki daha anarşist mecralarda deneyeceklerdir. Dolayısıyla demokrasinin ve anarşizmin tartışması da kentlerde, kent mücadelesi veren kesimlerde yapılabilecek şeylerden biridir diye söylemek lazım.

Kabaca kentler ve gelecek dediğimizde hayattan bahsediyoruz. Hayat dediğimiz şeyse aslında nasıl kurulur diye baktığımız zaman dört aktör ortaya çıkıyor. Piyasaya devredebilir miyiz biz hayatı? Devredemeyiz, piyasa tehlikeli, onu biliyoruz. Devlete teslim edebilir miyiz hayatı? Onu da edemediğimizi gördük, dolayısıyla kentleri ve geleceği aslında devlete karşı da koruyan insanlar halindeyiz birçoğumuz. Peki, topluma acaba bırakabilir miyiz? Maalesef toplumun da zihni metalaştığı için eğer kentlerin geleceğini topluma bırakırsanız çok acayip yerlerde yaşayacağımızın garantisini verebilirim. Dolayısıyla topluma da bırakamıyoruz. Geriye kim kaldı? Biz uzmanlar, biz uzmanlara da bu kentlerin geleceğini bırakmamamız gerektiğini düşünüyorum. Dolayısıyla geleceğin kentlerinde ya da kentlerin geleceğinde de sermaye, devlet, toplum ve uzmanların arasındaki mücadeleler, çatışmalar, uzlaşmalar belirleyici olacaktır diye söylüyorum.

Hoca geldi, felsefe yaptı, hiç somut bir şey söylemedi diye düşünenler olursa diye bir not aldım. Somut bir mesaj vereyim. Kentlerin geleceğinde 3194 sayılı İmar Kanunu belirleyici olmayacaktır.

ORHAN SARIALTUN- Erbatur Çavuşoğlu'na teşekkür ediyoruz. Salona bıraktıktan sonra soru-cevap esnasında tekrar Hocaya dönebiliriz. Şimdi aslında belki de burada işi en zor olan kişiye sözü vereceğim. Çünkü o kadar çok farklı yönlerden konuyu işleyebilir ki Ayşe Gökkan.

AYŞE GÖKKAN- Aslında Türkçe benim teknik dilim, duygu dilim Kürtçedir. Bir önerim var TMMOB'a, bir dahakinde simültane çeviri olursa daha duygulu anlatabiliriz, daha iyi olur, aynı zamanda ruhuna da uygun olur. Ben öncelikle şimdi tüm dünyadaki çete örgütlerin bir olup Kobani'ye saldırdığı, bir kentin geleceğini yaktığı, sınırdan gelen biri olarak bu saldırıları kınıyorum. Şu anda biz kentlerin geleceği dediğimizde Kobani yıkılıyor; hem de egemenlerin Hocanın da dediği gibi bu militarist silahlarla. Tabii kadın olarak tüm bu kentlerin geleceğini kurgulamak, bu savaşların, militarizmin, iktidarın, rantçılığın, mayın tarlalarının, dünyayı paramparça etmiş sınırların içinde nasıl gelecek tasarlayacağız? Çok zorlu bir mücadele olduğunu düşünüyorum ve ediyoruz. Artık çaresiz değiliz zaten.

Öncelikle kentlerin geleceği ya da inşası dediğimizde birbirinden çok kopuk anlatamıyoruz. Bugün Türkiye çevresi mayınlarla döşenmiş bir ülke, bu da yetmiyor, dağları, coğrafyaları, yaylaları mayınla düşüyor. Yaşamı bir kısılcacın içine sürükleyen bir politikayla nasıl planlanır, bu gerçekten tanımı çok zor, ama bir şey biliyoruz: Kentler öyle bir koparılmış ki birbirinden, işte metropol kentler, iller, ilçeler, beldeler, köyler, mezralar zaten birbiri üzerinden iktidar olarak basamak basamak bir sınır belirleme haritası çıkarılmış ve bu ayrıca bölgelere ayırmış. O bölgelerin dili, inancı, kültürü, cinsiyeti düşünülmeden yapılıyor ve bu iktidar öyle bir hal alıyor ki bir süre sonra metropoller tüm gelirleri alanlar, işte köyler, ilçeler, beldeler büyük coğrafya olmasına rağmen en yoksullar olarak ve o zaman kentler şöyle bir ayrımcılığa gidiyor: Bu kentler zengin, köyler yoksul, kentler modern, yani kırsal alanlar için kentle kır arasında birini bilinçli, zengin, eğitilmiş, diğerini bilinçsiz, yoksul ilan eden ve hızla metropol kentlere göçü sağlayan bir politika işleniyor. Şu anda köylerden hızla kaçış var. Bir güvenlik dolayısıyla Kürdistan'da zorla boşaltma var, ama ayrıca Türkiye'de bu kadar dev metropollerin oluşması da bu politikalarından ve bu propagandalardandır. Sabah da bir oturumda marka kent tartışıldı. Marka kenti kimliksizleştirilmedi (ANTEP). Yani nüfusu hızla oraya koşturan ve içinden çıkılmaz kaoslara dönüştüren ve kadınların nefes alanının olmadığı kentler oluşuyor. O nedenle de bu düşünülen sınırlamaların ötesine çıkıp, bir planlama yapmak her zaman şunu elimize vermiyor: Planlarla, politikalarla düşünüldüğünde eğer devletin yöneticileri, başbakanı ülkeyi ve oluşturduğu planı, tüm politikaları başbakanından başbakana miras olarak bırakılıyor. Yani bir ülkede neler yapılacak, sanki o seçildiğinde o ülkenin mal sahibi gibi ve tıpkı babadan oğla geçen miraslar gibi gelecek hazırlanıyor. O nedenle de ulus devlet ve devlet yapılanması kentlerin geleceğini imha ediyor. Bunu metropolleştirerek, başkentler oluşturarak büyük iller, küçük iller, tıpkı ekonomi nasıl hiyerarşik olarak dev uluslararası şirketler, sonra bölge bayileri, sonra il şubeleri yönetim de işte başbakan, vali, kaymakam, bir valinin veya kaymakamın tayini çıktığında o kenti babasından kalmış bir miras olarak karar vermesi, başbakanın kendisi için, kendi politikalarına uygun babasının mirasına karar veriyormuş gibi davranması, bunu

yasallaştırması, bunların hepsi öyle bir kaos ki kentlerde yaşayanların söz hakkı olmadığı bir yönetim biçimidir. Eğitimi aynı biçimde, inancı aynı biçimde, Türkiye’de Türk olacak, Türkçe olacak, erkek olacak, Müslüman olacak, o da Sünni Müslüman, daha da spesifikleştirildi. Bunun dışındaki tüm kimlikleri yok sayan ve bu yok saymanın içinde inşa eden bir yönetim biçiminde ve tek merkezden kararların alındığı dev bu kadar coğrafyanın olduğu bir ülkede bunları planlamak geleceğimizi garantiye almıyor. Şimdi TOKİ’ler artık o kadar merkezileşti ki Ankara’da karar verip, bir devlet tüm coğrafyayı işgal edebiliyor. Şu anda hazine arazilerini TOKİ’lere devlet resen verebiliyor. Bu bir işgaldir, yerelleri işgal etme devletin yasal güvencesi altındadır. İşte biz planlarken bu işgale karşı çıkıyoruz.

Şimdi tüm bu planlamalardan sonra nasıl bir kent hayal ediyoruz, nasıl bir gelecek hayal ediyoruz? Biz demokratik özgür kadın hareketi olarak, hem de kentlerde kadın kotası uygulayan eş başkanlık sistemini uygulayan artık kadınların içinde yer almadığı hiçbir planlamayı hiç başarılı görmeyeceğiz dedik. Toplumun yarısının içinde olmadığı bir gelecek tasarlanamaz, başarılı da olamaz, başarılı da görmeyeceğiz. Bu güne kadar da başarılı da olmamıştır

Tüm bunları kurgularken bunun çok zor olduğunu, kadınların bu çalışmaları yaparken devlet tarafından, devlet yetkilileri tarafından çok ciddi mobbinge uğradığını, bu tüm hiyerarşik örgütlenmelerin hepsinde bunu kadınların yaşadığı, ama kadınlar pes edip eve geri dönmeyecekler. Kentlerini, geleceklerini, yaşam alanlarını kurgulayacaklar ve eve geri dönmeyecekler ve hiç dönmeyecekler artık. Biz o nedenle de hem yerel yönetimler olarak, yerel yönetimler sadece belediyeler ve il özel idareler değildir, ayrıca bunun kendisi bir problemidir. Tüm dinamikler yerel yönetimlerdir. Siz bir şeyi tanımlarken yerel yönetimlerde sadece seçilmiş belediye meclis üyeleri ya da seçilmiş il genel meclis üyeleri ya da seçilmiş yerel yönetim başkanı, yerel yönetim değildir. O kentin tüm dinamikleri yereli yönetir. O nedenle en doğru seçimin devletin sorumlulukları yerellere devretmesi, bölgesel dinamiklerin kendileri için karar vermesi çok önemli. Bu karar vermede Türkiye’de bu çok olmuyor, ama biz kadın hareketi olarak artık tek merkezden yönetilmenin geleceği olmadığını, ulus devletlerin iflas ettiğini düşünüyoruz ve kurullarımızı yerel dinamiklerle birlikte yapıyoruz. Bu yasal anlamda ne kadar olur? Biz eş başkanlığı uyguladığımızda da bize dava açıldı. Ben Tarihi Kentler Birliği Toplantısına katılmıştım. Nusaybin Belediyesi oranın koruyucu üyesi, Meclise iki öneride bulunmuştum. Demiştik ki biz hep tarihi yerleri koruyoruz gibi bir politika yürütüyoruz, şu anda da işte tüm belediyeler burada, ama onu Kürtçe söyledim ve eğer biz o tarihi yaratan halkları, dilleri, inançları korumuyorsak bizim tarihi yerleri koruma şansımız yoktur. Olmadığını da gördük, kiliseler cami oldu, camiler kilise oldu. Yani bir yerde Müslümanlık iktidarsa o onu değiştiriyor, hangi inanç, hangi kültür egemense ona müdahale ediyor ve Mecliste çok tepki olmamasına rağmen benim yaptığım konuşmada sanki çok büyük bir tepki varmış gibi bir hava estirildi.

Ben Kürdistan dediğim için sorun oldu, benden 6 ay sonra Erdoğan Kürdistan dedi. Siz eğer devletten önce düşünüyorsanız suçtur. Gelecek böyle kurgulanamaz. Zaten dinamik devletten önce düşünüp değiştirir. Yasa dediğimiz şey nedir? İhtiyaçlara cevap vermediğinde değiştirilmesidir, ama Türkiye’de devletten önce düşünmek, yasadan önce, yasanın ihtiyaç vermediğini düşünmek yasal suçtur. Bana yaklaşık 150 dava açıldı ve ondan sonra farklı inançların, farklı dilleri koruduğumuza dair çok propagandalar yapılıyor. Politik olarak da yapılıyor, ama bugün biz Aksaray’ı cumhurbaşkanı beraberinde mi götürecektir deniliyor, ama Aksaray’ı inşa etmek cumhurbaşkanı oldun ya da başbakan olduğunda babasının mirası değildi kendine saray kaldığı sürece inşa etsin. Şimdi tartışmaya dahi açılmıyor. Evet, onun üstüne tapulanmayacak, biz de biliyoruz, ama o ihtiyaç kimin ihtiyacıydı, inşa edildi, kime soruldu? İşte devraldığında babasının mirası gibi başbakana miras kalmış bu ülke, istediği gibi kullanır ya da cumhurbaşkanı olduğunda, o nedenle de sonuç olarak çok uzatmayayım, biz Demokratik Özgür Kadın Hareketi olarak eş başkanlık sistemiyle kadınların içinde yer almadığı hiçbir kararın ve iradenin geleceği kurgulayamayacağını ve bunun içerisinde kültür, sanat, kentlerin geleceği sadece imarla ilgili değil, zaten planlamayla ilgili de değil. Sanatsaldır, siyasaldır, kültürel, yasal, meşru haklardır, insanın barınma, beslenme, korunma her şeyi kapsayan yerleşim alanların nesillere geleceğidir sadece planlama gibi algılanmasının da gelecekleri çok kurgulamadığını, belki hani çok uzatmadan sözü daha çok tartışmaya bırakmak istiyorum. Düşünenlerin, tasarlayanların kadın olarak biz öncelikle diyoruz ki kadın olmak, Kürt olmak, Alevi olmak, Süryani olmak, engelli olmak, yoksul olmak tam beş kat eziliyoruz bu kentlerde ve bu politikalarda. Biz artık bunları kabul etmeyeceğiz ve Demokratik Özgür Kadın Hareketi olarak kentlerin bundan sonraki gelecekleri kır ve kentin ayırımına izin vermeyeceğiz. Kadınların yer almadığı hiçbir projeyi kabul etmeyeceğiz ve kadınlarla birlikte erkek egemen zihniyetin tacizci, tecavüzcü tüm kültürlerin kentlerimizin zihninden, zikrinden, fikrinden ve oluşumundan temizlenmesi mücadelesi vereceğiz. Dinlediğiniz için teşekkürler.

ORHAN SARIALTUN- Ayşe Gökkan’a teşekkür ediyoruz. Şimdi de sözü hem seçimleriyle, hem de dönemi esnasında yaptıklarıyla damga vuran Şanlıurfa eski belediye başkanı Ahmet Eşref Fakıbaba’ya bırakıyorum.

AHMET EŞREF FAKIBABA- Teşekkür ediyorum, saygılar sunuyorum, iyi akşamlar diliyorum. Şimdi ben tecrübemi anlatmak istiyorum. Genel cerrahi uzmanıyım ve genelde bizde pratik söz konusudur, yani biz pratiğe daha fazla bakarız. 10 yıl önce o şehrin belediye başkanı olduğumda ben hakikaten muhakkak benden önceki arkadaşlarım da çok güzel şeylere yapmaya çalışmıştı, falandı filandı, belki

o zaman şartlar uygun değildi, onu bilemiyorum, ama 2004 Martında biz göreve geldiğimizde gerçekten Şanlıurfa çukuruyla, çamuruyla, çöpüyle çok berbat bir şehirdi. Bunu ben söylemiyorum, bütün Urfalı hemşerilerim, arkadaşlarım söylüyor. Yani çöp merkezleri şehrin göbeğindeydi. Balıklıgöl artık sadece Urfa'nın, o bölgenin değil, Türkiye'nin en önemli merkezlerinden birisidir, turizm merkezi, tam onun 50 metre yakınında çöp toplama merkezi vardı ve oradan saçılan o kokuyu düşünün, tasavvur edin. Yol yoktu, kaldırım yoktu. Biz gerçekten yeşiliyle, çevresiyle, ağacıyla, temizliğiyle, düzeniyle, disipliniyle 10 yıl içerisinde ve ciddi çalışmalarla bir şey ortaya koymaya çalıştık. Zaten söze başlarken esasında ben 4N'yle, yani şehir nasıldı, nasıl oldu, nasıl başladık ve nasıl olmalı diye esasında 4N'yle cevap vermek istiyorum.

Şimdi gerçekten köy halinde olan bir şehir nasıl güneydoğunun önemli şehirlerinden birisi haline gelebilir? Diyarbakır'da, Gaziantep'te, Mardin'de gerçekten sevdiğimiz pırl pırl görev veren arkadaşlarımız vardı, ama o dönemde Urfa en kötü zamanını yaşıyordu. Biz ilk göreve geldiğim zaman petrol ihalesi vardı. O ihaleye girmek isteyen yoktu, çünkü belediye para ödeyemiyordu. Çalışan arkadaşlarımın en az 5-6 ay almadıkları ücretleri, aylıkları vardı. Gerçekten fiziksel yapısıyla, insan yönetimiyle, zaman yönetimiyle Şanlıurfa çok geri kalmış bir ildi ve bizim yaptığımız -bizim diyorum, çünkü gerçekten bu bir takım oyunu ve nasıl başardığımızı da inşallah onları size daha açık ve net bir şekilde ileteceğim- çalışmalar neticesinde 2014'ün sonunda gerçekten Şanlıurfa yaşanabilir şehir haline geldi. Bunu nasıl anlıyorum? Sizin gibi çok değerli misafirlerimiz Şanlıurfa'ya geldiklerinde şunu söylüyorlar: *“Hakikaten biz Urfa'yı böyle bilmiyorduk. Urfa'ya geldiğimizde farklı bir yer tahmin ediyorduk, ama Şanlıurfa çok farklıymış”* Şanlıurfa çok temiz bir şehir, Şanlıurfa çok disiplinli bir şehir. Hiç unutmam, bir gün sabahın erken saatlerinde öyle bizim mağaralarımız çok meşhurdur, orada yabancı gelen misafirlerimiz vardı, iki bayan misafirimiz, onların yanına gittim. Benim belediye başkanı olduğumu da bilmiyorlardı. Sordum: Hocam, nasılsınız, iyi misiniz? Nereden geliyorsunuz? Dediler Samsun'dan geliyoruz. Nasıl buldunuz Urfa'mızı? Tek bir cümle ve ben başkanlığa başlarken istediğim cümle buydu: *“Yaşanabilir bir şehir”* Ne kadar hoşuma gitti, Samsun'dan iki tane öğretmen arkadaşımız gelmiş ve Şanlıurfa'yı yaşanabilir bir şehir bulmuşlar. Gerçekten 10 yıl içerisinde parklarıyla, bahçeleriyle, kaldırımlarıyla, yollarıyla, insana saygısıyla bakın, şimdi şu var: Biraz önce Sayın Başkanımı dinledim, ben Türk'üm, başkanım Kürt, birisi Arap, birisi Ermeni, yani herkesin kendi etnik kimliği vardır ve herkes onunla gurur duyar. Kürd'ü Kürtlüğüyle, Ermeni'si Ermeniliğiyle, Türk'ü Türklüğüyle, yani bunları ben zaten sonunda da şunu söyleyeceğim: Vebal siyasetçilerle uzmanlarıdır arkadaşlar, hiç kimse kimsenin üzerine atmasın. Siyasetçiler ve uzmanlar bir şeyde birleştiğinde bir bakacaksınız ki Türkiye'nin önü veya şehrinizin önü açılmış ve daha mükemmel, daha yaşanabilir bir şehirde gününüzü geçirebilirsiniz.

Bu bağlamda gerçekten nasıldan ne olduya geçtim ve güzel bir şehir oldu arkadaşlar yaşanabilir parklarıyla, havuzlarıyla, futbol sahalarıyla, kadın ve gençlik destek merkezleriyle, kadına verdiğimiz değerle. 2009 yılında bağımsız olarak seçilmenin en büyük nedenlerinden birisi kadın kardeşlerimizin Fakıba'ya vermiş oldukları destektir. Çünkü ben şuna inanıyorum ki eğer bir toplumda kadına destek verilmezse, o toplum hiçbir zaman ileri gidemez. Anneye gerekli emeği vermezseniz anne o çocuğuna gerekli emeği veremez, o toplum her zaman geri kalır. Bu bağlamda bizim yapmış olduğumuz çalışmalar samimi bir şekilde, çünkü nereden anlıyorsunuz? En son güne kadar yapmış olduğumuz anketlerde hiçbir fark gözetmeksizin, şimdi bakın, farklı şeylerden ben Ak Partiyim, arkadaşım BDP'li, bunlar doğal bir olaydır. İnsanların farklı fikirleri olacaktır, farklı partileri olacaktır. Bunun kadar güzel bir şey olabilir mi? Tabii ki farklılıktan güzellikler ortaya çıkar. Burada hepimiz aynı şeyi düşündüğümüz zaman vallahi hepimiz aynı yere bakacağız, hiçbir şey göremeyeceğiz, ama farklı şeyler söylediğimizde çok farklı bir sistem ortaya çıkacaktır diye düşünüyorum. Gerçekten biz çalışmalarımızda oy veren, vermeyen A, B, C hiçbir şey düşünmeden samimi bir şekilde önce insan için, Allah rızası için samimi bir çalışma yaptık ve bunun karşılığında Türkiye'de hakikaten hiç de belki hak etmediğim, hiç böyle şey olamadığım bir şeyi halk getirdi, verdi. Bakın, bu çok önemlidir. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde bu seçim önemlidir. Ben zengin bir insan değilim, aşiret vardır Urfa'da, hiç aşiretim yok. Urfa'da 2009 yılında oy kullanıldığında benim bir oğlum, bir eşim vardı, bir de ben vardım. Harcadığımız para gerçekten çok düşük bir paraydı, ama işin içerisine sevgiyi katınca, işin içerisinde samimiyet olunca herkesi kucakladığımız zaman, herkese saygı duyduğunuz zaman, hiç ayırım yapmadığımız zaman ve bunu lafta bırakmadığımız zaman -bakın, bu çok önemli- o halk sizi Kürt'üyle, Türk'üyle, Arap'ıyla destekliyor kardeşim, kadınıyla, gençliğiyle destekliyor. Çünkü görüyor samimiyetinizi ve siz ona bir şey veriyorsunuz, o da size misliyle bir şeyler vermeye çalışıyor. Biz onların mesela, hiç unutmam, ilk belediye başkanımı, seçilmişim, bir yere gittim, sokağa, o bacılarımız kanalizasyonu akıyor. Su boruları o bahçe hortumlarının içerisinden yukarıya çıkıyor ve çocuklar o kanalda zaten yeşil oluyor, kanalda oynuyorlar ve hastalık oranlarını sonradan biz tespit ettik. Şark çıbandır, tifodur müthiş şekilde belediye bu çalışmalarını yaptıktan sonra müthiş bir düşüş görüldü ve ilk gittiğimde baktım orada insanlar, dedim ki şuradan başlıyoruz. Hemen kanalizasyonu, su boruları, altyapısı, bir daha gittiğimde baktım ki orada bayanlar ekmek yapıyorlar. Bizim kültürümüzdür, yani içerisi dar olabilir, dışarıda ekmek yaparız. Otururuz, sohbetler yapılır, çay içilir ve hiç unutmam orada ben ekmek yedim, oturdum onlarla sohbet ettim. Burada samimiyet, burada insanları farklılaştırmama, onları gerçekten samimi bir şekilde kabul etme, kültürene, Sayın Başkana o konuda katılıyorum, yani biz hep farklılaştırdık. Sen şusun, sen busun, sen bana oy verdin, sen bana vermedin, yani neticede bir hizmet için yola çıkmışsınız ve bu hizmet bitecek.

Sizin bırakabileceğiniz en güzel şey siyasal şeyler değil, bana göre ürettiğiniz güzelliklerdir. Eğer ürettiğiniz güzellikler varsa zaten insanlar sizi hiçbir zaman unutuyor. Bu bağlamda ikinci N'yi de bitirmek istiyorum. Biz gerçekten güzel şeyler yaptık ve şehir ortaya çıktı. Tabii bu ortaya çıkışta çok özellikler var. Temizlik, çevredir, eski yapı, kültürel eserleri koruma, burada belki genç arkadaşlarımızın tanışma fırsatı bulmadığı Metin Sözen diye bir dev var. Bir dev adam ve o dev adamdan biz öyle şeyler öğrendik ki tarih nedir, kültür nedir? Ben hekimim, ameliyat yapıyorum, ameliyatıma giriyorum, akşam hastamı takip ediyorum, öyle kültürle, falan da çok fazla bir ilişkim yoktu. Açık konuşmamız lazım, ama o dev adamın sayesinde öyle güzel şeyler çıktı ki surlar ortaya çıkıyor, eski tarihi evler ortaya çıkıyor, müzeler yapıyoruz, bir kent müzesi yaptık, görmeyenizi özellikle Urfa'ya geldiğinizde tavsiye ederim. Bir mutfak müzesi, bir müzik müzesi, yani gerçekten çok şehrin yüzüne su geldi arkadaşlar, makyajlandı, şehir değişti sıvasıyla, boyasıyla. Esnafa gidiyorsunuz, esnaf diyor ki Allah razı olsun kardeşim, gerçekten çok güzel oldu. Yani bu sevgi nedir? 2014'te aday edilmedim, olabilir, ama ben şu anda Urfa merkezde dolaştığım zaman insanlar sevgiyle ve saygıyla hakikaten karşıyorlar. Bana göre bir siyasetçinin en güzel şeylerinden birisi de budur. Şart mıdır mutlaka benim devamlı belediye başkanı olmam veya falan olmam veya filan olmam? Önemli olan şehrimde güzel katkılarda bulunmam ve bu bağlamda da özellikle Metin Hocama bir daha, bir kez daha binlerce defa teşekkür ediyorum. Çünkü her şehrin bir ruhu vardır arkadaşlar, Şanlıurfa farklıdır, Antep farklıdır, Diyarbakır farklıdır. Şanlıurfa 12.000 yıllık dünyanın en eski yaşam merkezidir. Dünyada böyle bir yer yoktur. Göbeklitepe'yi görmeyen arkadaşlarımız varsa mutlaka ve mutlaka gidip görmeleri gerekir. "Stonehenge" dediğimiz ayda milyonlarca insanlar gidip orayı ziyaret ediyorlar; üç-beş tane taş var. Bir Göbeklitepe'yi bir görün, neler oluyor? Öyle zenginliklerimiz var ki, öyle güzelliklerimiz var ki kızmamak elde değil. Biz tabii ki Kobani'deki olaylar beni çok rahatsız ediyor, orada benim kardeşlerim var, hemşerilerim var, ama bu olaylar olmadan birbirimize sarılmak, kenetlenmek zorundayız. Başka bir ülke yok, başka bir Türkiye yok, başka bir Urfa yok. Bu bağlamda gerçekten dünü bırakıp, yarın nasıl bunu başarınız diye onun peşinde olmamız lazım. Dün çok hatalar yapmış olabilirim veya bir başkası yapmış olabilir, ama bunu devam ettirmemek bence çok önemli bir mezyet diye düşünüyorum.

Nasıl başardık? Üçüncü N'ye geldim. Tabii ki bir takım oyunu, gerçekten eğer takımınız dürüstse, samimiyse, rant peşinde değilse, Allah rızası için ve halkınız için çalışıyorsanız -bakın, bu çok önemli- ve bir beklentiniz yoksa, yani muhtar da olursunuz, hiçbir şey de olmazsınız, ama kişiliğiniz olur, inanın başarılı olursunuz. İyi bir takımınız oluyorsa, kurumsallaşmış oluyorsunuz. Oy veren insan da belediyeye geldiğinde aynı hizmeti alıyor, vermeyen de aynı hizmeti alıyor, size kimse kızmıyor. Adam diyor ki benim rantımı kesiyor, ama babasının da rantını kesiyor,

şunun da rantını kesiyor, orada bir kurumsallaşma, şeffaflık, dürüstlük ve iyi bir takım ve halk sevgisi bakın, olayı götürüyor, alıp sizi götürüyor. Burada bana göre politika deyince, siyaset deyince en önemli iş lafla değil, hizmet üreterek samimi bir şekilde insanımıza hizmet üretebilmektir, onun yaşam kalitesini arttırabilmektir. Ne istiyor bizim insanlarımız, zavallı insanlar? Bir şey istediği de yok, biz liderler onların önünü açmıyoruz. O halk bizim daha üstümüzde, yani istediği şu: Kanalizasyonum iyi çalışsın, suyum olsun, çamurum olmasın, çukurum olmasın, çöpüm olmasın, sineğim olmasın, gideceğim bir park olsun, yani eğer bir yüzme havuzu olursa, bir futbol sahası da olursa ne minnet ve güneydoğuda insanlar bunu da beklemiyor, ama siz bunları yaptığımız zaman bir bakıyorsunuz ki hakikaten çok önemli şeylere imza atmış oluyorsunuz. Mesela, konut probleminde gerçekten TOKİ'nin en fazla karşı olan kişilerden birisi benim, ama şimdi insanlar sağlıklı ortamlarda yaşıyorlar. TOKİ'yi eleştiren bir kardeşinizim, tuvalet dışarıda, anne kalkıp dışarıya geliyor. Banyo olayı yok, odalar yeterli değil. En azından iki oda ve bir salon insanların yaşamını kolaylaştırıyor. Bir kardeşiniz olarak bana sorsanız 5 katlı binadan yüksek bina olmaması lazım Urfa'da da, Türkiye'de de, ama gelin maliyet hesabına vurduğunuz zaman bunu tutturamadığımız da ortada. Yani ben isterim ki tek villam olsun, tek binada yaşayayım, Avrupa'da olduğu gibi 3 veya 4 katlı binalar olmasın, ama Türkiye'nin ekonomik durumuna da bakıp, ona da karar vermemiz lazım. Yani konutta olsun tarihi eserleri ortaya çıkarmak için en az 1.000 tane konut kamulaştırmışız. Metin Hocanın buradaki desteğiyle 1.000 konut ve tarihi eser ortaya çıkmış. Yani bizim bir mağaramız var, Kızılkoyun'da gerçekten Hasankeyf'in o şekli bir daha ortaya çıktı. Şanlıurfa'ya geldiğinizde göreceksiniz, Erru Otel'in orada mağaralara baktığımızda orada yaşayan insanlarımız, kardeşlerimiz paralarını aldılar, dağa gittiler. İnsanca bir yerde yaşam koşullarını sürdürüyorlar. Nasıl başardığımızı da anlatmaya çalıştım. Takım oyunu, iyi diyalog, halkla birebir diyalog, bütün mahalleyi tanımak, insanları tanımak, kültürleri tanımak, bakın, kültür dediğimiz zaman Urfa'da hem Kürt'ü, hem Türk'ü, hem Arap'ı var. Hepsi farklı kültürlerden, hepsi de birbirine samimi, birbiriyile en ufak bir çelişkisi olmayan, zaten insan olmamızın bana göre Türkiye'nin en önemli problemi nedir diye sorsanız eğitim derim. Allah bize öyle güzellikler vermiş ki fakat cehaletten dolayı, eğitimden dolayı birbirimizi yiyoruz. Niye yiyoruz? Şurada belirli bir ömrümüz var, o ömrü bitireceğiz ve gideceğiz bu dünyadan, insanların burada torunlarımızın, kardeşlerimizin hepsinin Ermeni'nin, Yahudi'nin, hepsinin mükemmel yaşaması lazım. Bu insanlar bunu hak ediyorlar.

Nasıl olmalı? Dördüncü N'ye geliyorum Başkanım. Bir defa siyasetçiler ve uzmanların vebali var arkadaşlar. Eğer bir şehir plancısı daha fazla para kazanayım diye bağışlayın beni, çok özür dilerim, aranızda konuşuyorum, yani öyledir demiyorum, ama içimizde öyleleri var, doktorların içerisinde de öyleleri var. Şimdi ben bilemiyorum, Ahmet Fakıbbaba doktor, bana cerrahiye sorun, ben size söyleyeyim,

ama diyor ki başkanım bu çok uygun veya mimar çok uygun diyor. Diyorum doğru mu? Evet. Komisyonu giriyor, geçiyor. Meclise giriyor, geçiyor. Bina çıkıyor, Allah Allah, uygun değil. Bu çok önemli bir olay, tabii tecrübeler çok önemli, çıraklık, kalfalık ve ustalık dönem. Ben bir daha belediye başkanı olmuş olsam maket görmeden hiçbir şeye imza atmam. Derim ki o adanın bana maketini getirin kardeşim, o makete bakacağım, o dokuyu göreceğim ben, o dokuyu bozan hiçbir şeye müsaade etmem. Şimdi ben bakıyorum, elimizi vicdanımıza koyalım, halk zorlamıyor. Biz gidiyoruz, siyasetçi gidiyor, diyor ki sen Başkana git, şöyle dersin sana bir kat fazla verir veya oradaki uzman arkadaş diyor ki sen şöyle yaparsan sana iki kat fazla verir ve oyun bozuldu arkadaşlar. Zaten bir kez bozulunca o hep bozuk devam ediyor. Ben geleceğin şehrinde umutluyum. Eğer bizler dürüst olursak, samimi olursak ve mesleğimizi iyi yaparsak siyasetçi ve uzman, mimarıdır, makine mühendisidir, şehir plancısıdır kim olursa görevini iyi yaparsa, taviz vermezse, samimi olursa, adil olursa vallahi bu şehirler çok iyi olur.

Ben Urfa'yı şöyle düşünüyorum: Eskisi korunmuş, insanların eski kıyafetlerle işte Kürt'lerin o yeşilidir, kırmızısıdır, şalvarıdır, Arapların o zubunudur, Türklerin pantolonudur, hepsinin beraber ortak olduğu eski Urfa ve yeniden planlanan yeni bir Urfa, yeni geniş caddeleriyle, çok az katlarıyla, bahçeleriyle, parklarıyla, otoparklarıyla, ulaşımıyla olan bir Urfa zor mu? Zor değil, kolay. Teşekkür ediyorum.

ORHAN SARIALTUN- Biz teşekkür ederiz. Ahmet Eşref Fakıbbaba'yı dinledik. Sayın Fakıbbaba'nın dile getirdiği konular bütün mesleklerde olduğu gibi bizim mesleğimizde de ciddi sorunlarımızın başında geliyor. Şehir Plancıları Odası'nın uzunca bir süredir genel kurullarının ve yönetim kurullarının gündeminde de mesleki kural ve ilkeler var. Tam da bu yaşadığımız benzer problemleri aşabilmek için bunları gündemimizde tutuyoruz. Onur kurullarımız da onların üzerinden denetimini gerçekleştiriyor, ama tabii ki yeterli de değil, maalesef yaşayabiliyoruz o sorunları.

Şimdi kentsel, sosyal sorunlara, toplumun sorunlarına duyarlı bir sanatçımıza söz vereceğim. Sinema oyuncusu Halil Ergün'ün kentlerin geleceğine ilişkin düşüncelerini bizimle paylaşmasını bekliyoruz.

HALİL ERGÜN- Şimdi Belediye Başkanı, dostlarımız, hocamız var, bir de burada zannediyorum aynı meslekten yoğunluk var arkadaşlarımız arasında şehir plancılığı konusunda. Ne alakası var, bu adam niye geldi, öyle bir edanızı da görüyorum zaten, gelirken fark ettim. Pek kibar davranmadınız yani bir sanatçının gelmesi konusunda, hiç kaçmaz gözümüzden, onu söyleyeyim.

Şimdi ben bu dönemde öyle çok kolay konuşmaktan korkuyorum Türkiye’de, yani özgürce düşüncelerinizi anlatmaya kalktığınız zaman akıl almaz bir hani var ya kamplara ayrıldı Türkiye, işte bilmem filan diye, keskin biçimde en faşizan biçimde adlandırılıyorsunuz. Özgürce konuşma konusu dediğiniz devlet ya da yasalar babında öyle baskın değil, günübirlik hayatımız içinde mahalle baskısından geçiyor faşizan müdahaleler, o yüzden ben son dönemde öyle bir sancı yaşıyorum. O yüzden dilimin döndüğünce anlatmaya çalışacağım, dikkat de edeceğim. Ola ki çünkü artık masalarda oturulamıyor, eski dostluklarla buluşulduğu zaman özgürce konuşamıyorsunuz, beş dakika sonra kavga çıkıyor, beş dakika sonra etiketleniyorsunuz karşılıklı o veya bu taraftan, bence buradan konuşmak lazım.

Şimdi bir sürü meseleyi hocam açıkladı, çok çeşitli yorumlar getirdi. İşte Ayşe Hanım öyle, Belediye Başkanı kendi mesleki ve deneyimsel dönemden kaynaklanan bilgiler verdi. Ben başka türlü, yani kendi hayatımdan izlerle konuşmak istiyorum. Ben de belediye başkan adayı olmuştum Beyoğlu’nda SHP’de, bir de sonra SHP’yi zevkle kabul etmiştim. İşte taşın altına elimizi koyalım, biz de hep böyle nutuk atmayalım, işte biz de bir şey yapalım, Beyoğlu bir sanatsal, kültürel merkezdir filan gibi bir bilgi var kafamızda, ikna ettiler. Sanatçı dostlarımla da konuşarak karar verdik. Sonra bir CHP macerası da var, ama onu hiç anmayayım, onu zorla bir göreve çağırmak gibi yaptılar. Şimdi orada çok şey gördüm, belediye başkanlığı ne, insanlar niye belediye başkanının arkasından koşuyorlar veya seçiyorlar veya parti ne, partinin belediye başkanıyla ilişkisi ne, adayıyla ilişkisi ne, mahallelinin ilişkisi ne, bütün bunları gözlemledim. Çok güzel bir dönem olarak hatırlıyorum ayrı hikâye, ama çok şey de öğrendim. Sonraları dedim ki iyi ki belediye başkanı olmamışım, yani benim o kafamla ya beni döverlerdi, ya vururlardı ya da beni kendilerine çevirirlerdi diye düşündüm. Çünkü siyaset kültürünü önce konuşmak lazım, çünkü kentleri oluşturan partiler ve partilerin seçtiği yöneticiler değil mi? İşte belediyeler, özel idareler, devlet, hükümet filan başkanın konuştuğu gibi, bunu da bir siyaset kültürü oluşturuyor. Ona göre insanlar seçiliyor, getirilip konuluyor. Onların tasarrufları noktasında geliyor her şey, ama mesele şu: Ben ne yapar yaparım da bir daha seçimi yine kazanırım noktasında bir halk dalkavukluğu noktasında giden bir siyaset kültürü var. Onun üstüne oynanan bir oyun, yani özellikle 12 Eylül faşizminin rüzgârında oluşmuş Partiler Yasasıyla daha beter hale gelmiş bir siyaset kültürümüz var Türkiye’de. Bir türlü değiştirmiyor partiler, muhalefet de değiştirmiyor, iktidar da değiştirmiyor dikkat ederseniz, oraya dokunmuyorlar. O Partiler Yasasına bir türlü dokunmadılar, niye acaba? Doğrudan halkın daha akışkan bir yaklaşımı mı olur acaba siyasete, bu yüzden mi bilemiyorum doğrusu.

Şimdi ben mesela şunu söylemek istiyorum: Uçuk örnek Ak Merkez ya da Aksaray’ı kim söyledi bilmiyorum, Ankara’daki Başbakanlık olarak başlamış, sonra Cumhurbaşkanlığı Sarayına dönüştürülmüş bir bina var. Türkiye’nin malı olan bir

binadır. Şimdi muhalefete bakıyorum ben, nasıl bir şey olacak? Demin Başkan dedi ki kime sordular da yaptılar filan, doğru söylüyor. Hakikaten bu tür ortak değerler, mallar, mülkler, heykeller, binalar hepimizin ortak malı olabilecek ya da simgemiz olacak şeylerin daha çok referandum gibi insanların beğenisinden geçmeli. Mesela, yerel yönetimlerin yaptığı bazı şeyler de öyle olmalı, köşe başlarına koymalılar, gerçekten o semtte yaşayan, o memlekette yaşayan insanları onu görmeliler ve fikir sahibi olmalılar. Onun üstüne yorum yapılmalı, beğenip beğenmeme noktası çıkmalı ki herkes yüreğinden benimsesin.

Şimdi buradaki binaya bakıyorum, ben çok anlamıyorum mimariden, öyle çizdiririm, ama bina var işte, bayağı soğuk buldum binayı ben, hangi mimari kültürden geliyor? Fakat muhalefete bakıyorum arkadaşlar, bakın, katiyen binanın kendisiyle ilgili mesele yok. Hiç sadece Tayyip kendine sultanlık vermiş, Tayyip de oraya kendine halılar döşetmiş, aynen batıda böyle yazıyor gazetelerde, bina şuraya kendine, muhalefet çünkü dertleri şey, öbür partiyi zem etmek, öbür partiyi nasıl yaralarım da seçimlere hazırlık yaparım noktasında bakılıyor. Oysa asıl olan o bina, binayı tartışmaya açsanıza, beğendik beğenmedik noktasında daha doğru değil mi? Oradaki yanlışın varsa, çirkinliğin varsa, görgüsüzlüğün varsa tartışmasına aç, o da muhalefet, oraya girilmiyor. Mesele buradan hareketle iktidar partisini nasıl yaralarım noktasında, öbür parti de başka türlü, iktidar partisi de muhalefete başka türlü, o da aynı kanaldan ayrı biçimde yaklaşıyor. Ortak bir siyaset kültürü.

Ben şu kadarını söylemek istiyorum bu kent, ütopyalar meselesinde: O belediye başkanlığını bahsetmiştim ya, onu söyleyeyim. Orada neler gördüm ben siyaset kültürünün yanında? Mesela, Haliç'in kıyılarındaki Hasköy'de, Sütluçe'de ya da Halıcıoğlu'nda, ya da Okmeydanı'nın altlarında yaşayan insanlardan özellikle kadınların tabii hiç Beyoğlu'nu ve Taksim'i görmediklerini gördüm. Nasıl bir kentleşmedir bu? Köyden geldiler, ekme parası için gelindi, taşı toprağı altın İstanbul'a yerleşmek ve geleceklerini o anlamda, yani para ve karın doyurmak anlamında geldiler, ama bir kent kültürü noktasında onlara çok şey sunulmadığı için ya da öyle bir süreç başlatılmadığı için Beyoğlu'na çıkma gereği duymamışlardı ya da Taksim'e çıkma gereği duymamışlardı. Ben gördüm bunları hepsini insanların, bana çok geliyorlar yanıma yaşlılar, torunumu ya da oğlumu işe al, işe almak için öpüyorlardı beni, sonra benim torunum var, işe al diyorlardı. Sadece iş için belediye başkanlığıyla, belediyeye ilişkileri vardı. Çünkü ben kürsülerde bağırıyordum: İşte demokrasi kültürü, demokratikleşme, demokrasinin birinci eşiği belediyelerdir, buralardaki demokratik uygulamalar, buralardaki özerkleşme gibi meseleler halledildiğinde demokrasi buradan yeşerecek filan diye nutuklar atıyosun, kimsenin bundan haberi yoktu. Niye söylüyorum bunu? Bu dediğimiz ütopyalar meselesinin veya uzmanlarla Başkanın söylediği gibi yöneticilerin buluşmasından kaynaklanan gelişmenin çok uzun vadeli bir yarar sağlar mı nok-

tasında çok emin değilim. Bence asıl olan siyasal politikalarla, kültürel politikalarla, eğitim politikalarıyla demokraside olduğu gibi, demokrasi kültüründe olduğu gibi, yani siz yukarıdan verdiğiniz zaman halk demokrat olmuyor. Siz yukarıdan demokratik çözümler getirdiğinizde o ülkede gerçekten demokrasi kurulmuş olmuyor. Sen yapıyorsun, sonra da geliyor biri, bir kurtarıcı geliyor bir Napolyon, kılıcı vuruyor götürüyor, halkın da sesi çıkmıyor. 12 Eylül Anayasası'na yüzde 99 oy vermeleri gibi, Türkiye insanı yüzde 99'a yakın bir şeyle 12 Eylül faşizminin oluşturduğu Anayasaya evet dedi biliyorsunuz. Hatırlıyorsunuz değil mi? O günlerde bir sürü genç var, ama o kadarını hatırlıyorlardır. Ondan sonra da siyasi arenada işte sivil siyasete geçildiğinde sürekli kürsülerde özellikle sol cenahtaki partiler ben ve bizler dahil 12 Eylülle hesaplaşma noktasında hep götürdük siyaseti, 12 Eylül faşizminden hesap soracağız, şunu yapacağız filan diye koyduk, ama öyle bir noktaya geldik ki siyasal partilerin sorumlusu olanları mesela, 12 Eylül paşalarının yargılanması maddesinin kaldırılması yasağına yetmez, ama evet demişler onlara, onlara hain dediler mesela, onlara dönecek dediler. Ben yıllarca Yunan cuntasını yargılayıp adaya koyan Yunanistan'ın ölünceye kadar müebbet kalışlarını hep imrenerek seyrettim, gıpta ettim onların demokratik anlayışına. Bizde böyle bir şey yok.

Şunun için anlatıyorum: Demokratikleşme meselesiyle çok bağlantılı olan şehir ve ütopya meselesinde çok uzatmayacağım, benim çok mesleki meselem yok. Mesele talep yaratmaktır. Yani bir kentte yaşayan insanla bir köyde yaşayan insan ya da kasabalarda, beldelerde yaşayan insanlar kendi hayatlarını talep etme, bir modern kentte yaşama talebini yeşertmiyorsanız eğer, talep etme noktasında onları örgütleyemiyorsak, hakikaten yaşamı talep etme noktasında iyi bir kentte yaşamak noktasında bir kışkırtma yapmıyorsak ve onları örgütlemiyorsak bu işin çözümü yok. Çünkü öyle bir kültürel mesele yerleşmiş ki rantın bahsettiler, bilimsel olarak çok doğru şeyler söyledi, teorik, sosyolojik olarak daha doğrusu Ayşe Hanım, herkes bir imar planı meselesinde bir katı kaçtırmak üzerine kafa yordu Türkiye'de senelerce, halk bir kat daha kaçak ev yapmak için, işte balkon çıkmak için; umuru değil. Benim eski bir evim var babamdan kalma İznik'te, işte hatıraları var, onu elleyemiyorum. Yani 60-70 yıllık bir kerpiç ev, iki katlı filan, orada hayat yaşanmış. Yan tarafta köyden inen oranın sakinleri İznikliyim ben, kahve filan var, koydular, beton binalar yaptılar, 3-4 kat evler, o duruyor aralarında, bazen oturuyorum. Diyor ki bana orada: Halil ağa, yık, şuraya bir tane dik bir apartman, altına dükkanı koy, ense yap, ne bekletiyorsun bunu? Hiçbir şeye bu anlamda şey yok, saygısı ve inancı yok. Bunu kötülüğünden yapmıyor, bunu hiç yanlışından yapmıyor, öyle bir kültürel yapı içinde yaşıyorlar çünkü ve öyle olunca o da öyle bakıyor. Çünkü kiraya verecek, rant, çünkü herkes sadece paçayı kurtarmakla meşgul. Biliyorsunuz Türkiye'de para kazanma kültürü çok geçerli değildir, parayı kapma kültürü daha geçerlidir. İki ayrı yol biliyorsunuz: Para kapmak başka, her

türlü üçkağıdı içerir o, ama para kazanmak emekle alın teri içerir. Bir süreçtir o, arkasından da sendikalaşmayı istersin, emeğin hakkını istersin, ama oturmaz bir türlü, parayı kaptı derler. Halil Ergün işte dizi yapıyor, şu kadar para alıyormuş, parayı kapmış diyor kasabalınız. Bir ömrün macerasına hiç merakı yok, televizyondan işte üç kuruş alma noktasında.

Bir şey daha söyleyeceğim. Bunları soru-cevap da var, beni kıskırtırsanız söylerim. Şimdi öyle pek vakit de çalmak istemiyorum. Benim yaşadığım kasaba tarihi bir yerdir İznik, her dönemin izleri vardır. Bir eşraf kasabasıdır, Rumlarla yaşanmıştı, 1920'lere kadar çarşıda Rumlar var, annelerimden, babalarımın biliyorum. İşte bir taraf Rumlar, yani Müslümanlarla Hıristiyanlar, Ermeniler de var yan köyde 1915'e kadar, onlarla yaşanmış bir kasabadır. Sonra Kurtuluş Savaşına, yani otorite bozulduğu zaman çeteler filan oradaki mübadeleyle değil, bayağı kaçarak, çünkü büyük katliamlar yapılarak gönderilmişlerdir Rumlar oradan, sonra oraya muhacirler geldi mübadele muhacirleri ve sonra Bulgar göçmenleri, sonra da dağ köylerinden son halka köylerden de insanlar indiler. Aşağıdaki bir avuç bizim gibi aileler, eşraf aileler vardı orada, kendine has bir kültürü vardı. Bir şey kalmamıştı, yanmıştı savaşta, iki defa Yunanlılar gelip yakmışlar. Sadece camiler, surlar ve taş binalar kalmıştı İznik'te, öyle değil mi Hocam? Sade taş binalar vardı. Ben orada büyüdüm, oradaki hayatımın o kadar derin bende izleri var ki mesela, sonsuz kelebeklerle büyüdüm, sonsuz bitki çeşitleriyle büyüdüm orada, sonsuz balık çeşitleriyle büyüdüm gölde, ağaçlar, yeşil ve doğanın hakikaten çok cömert olduğu bir yer, ağaçlar vardı. Çocukluğumun geçtiği büyük ağaçlar, diplerinde yaşanmışlık var, yaşamın her çağından izler taşıyan, işte ilk sevgiline randevu verdiği bir ağaç var belki, delikanlı olduğun zaman göle gidip çınar ağacında oturduğun, bunlar hatıradır ve izleri vardır. Bütün mahallelerdeki insanları biliyorum ben yaşlıları, onların bugün resmini çizebilirim. O zaman benim oraya bağlanmamla sonradan gelenlerin bağlanması bir değil. Gidiyor adam, çok rahat gidiyor, bir Osmanlı çeşmesini trafiği engelliyor diye vuruyor kamyonla, kaza yaptırtıyor belediye başkanı, yıkıyor, çınarları kesiyor. Hiçbir hatırası yok, hiçbir şeyi yok, bağı yok orayla ilgili, acı çekecek bir bağı yok. O çözmek istiyor, yol yapacağını diyor, kendini haklı görüyor. Suru bölüyor, bütün Osmanlı'dan kalmış bir yer, büyük bir su yolunun büyük taşlarını vuruyor greyderi, yol yapacağını diyor. Oraya bir beton geçit yapabilirsin gölün içinden, halk da hiç buna bir şey söylemiyor. Gelenlerin de hatırası yok, yani 21 öncesi zaten yok, ama burada yaşayan ilk dönem insanların da hatırası olmayınca orada sadece oraya yerleşip, dört katlı binayı kurmak, altına dükkan yapma noktasından başka bir kentleşme niyetleri yok.

Park Bizans döneminden kalma, Roma döneminden kalma, sur içi hava alma alanları var iki tane, birisini pazar yeri, birisini otobüs garajı yapıyorlar ve kapatıyor. Nefes alacak yer yok ve kimsede neden burada bir park yok, niye burası dolduruldu deme girişimi yok, çünkü böyle bir kültürü yok. Elbette yukarıdan düzenlemeler

belediye başkanları öncülüğünde, uzmanlar öncülüğünde bir onu söylüyorum zaten, bu talebi yaratacak, kentte en uygar biçimde, mutlu biçimde yaşayacak kültürü geliştirmek lazım. Öbür türlü biri gelir bozar, biri gelir yapar diye düşünüyorum ben, hırsızın hiç suçu yok mu? Orada mimar arkadaşlar, mühendis arkadaşlar kasabalara gelip bu yolları açıyorlar. Onların imzası olmadan belediye ruhsat vermiyor biliyorsunuz. O binaları nasıl çiziyorsunuz siz? Hiç mi estetik düşünmeyeceksiniz, sizin hiç mi şeyiniz yok, Mimarlar Odası ilgilenmiyor mu kendi üyeleriyle bu Anadolu'ya yayılmış mimarların o halka sokuşturdukları binaların balkonlarında birtakım acayip şeyler? Topyekûn değişim süreci başlatmak lazım diye düşünüyorum.

Bir şey daha söyleyeceğim, bitiyor benim anarşizanlığım. Bir gün çıktım, geliyorum şeyden, Tarabya'da oturuyorum o zaman, yürüyorum. Bir baktım, her yer lale, geliyorum, Barbaros Bulvarı'na filan girdim, siyah lale de gördüm. Var ya, çok az bulunur. O kadar heyecanlandım ki arkadaşşıma telefon ettim. Bir sanatçı arkadaşşımdır, ismi lazım değil, gel seni götüreyim, bak lale mevsimi dedim, çok güzel. Birden bire bana saygı duyulduğunu hissettim, bana yerel yönetim orada şey sunuyor, yollarda bu benim şehrim, işte zaten kentleşme ya da şehir ütopya buradan geçmelidir. Benim şehrim demeli ki orada yaşayan sakinler ortaklaşa değiştirmeliyiz en güzele doğru. Gittik, bir de Emirgan'a girdim, ya Rabbi dedim. Oturdum, kahve içelim. Belediye Başkanını hiç tanımam Kadir Bey'i, benim karşımda rakipti şeyde, o kadar, bir kere selamlaştık. Açtım telefonu, dedim ki bulsanıza bana belediye başkanını. Aradılar, sekreteri çıktı: "*Halil Bey, uluslararası bir belediyeciler toplantısı var, ben notunuzu alıyorum*" filan dedi, dört gün sonra aradı adam. Hakikaten aradı beni, dedim bir hacet için aramıyorum, herhangi iş, böyle bir şey yok, yanlış anlamayın Başkanım, teşekkür etmek için aradım. Çok güzeldi yaptığımız iş, çok mu zor iyi bir şey söylemek, ama öbür tarafta benim halkım açken buraya lale paraları, ne ihaleler oldu burada, lale. Tamam, aç da var, şimdi bak, laleler iş alanı doğurdu, bir sürü insan çok para kazanıyor Silivri taraflarında, neyse, gene bana Ak Partili diyecekler. Şunu söylemek istiyorum: Orada da kavgasını verelim de, bugünü de, Hocam, bugünü savunacağım. Her şeye mirga dersek bugünkü hayatımız ne olacak? Bugünkü hayatımız da önemli, ben o gün laleyi görmek istiyorum ağabey, sabah öleceğim gideceğim, ömrümüz kısacık zaten. Hiçbir anne, baba artık bizim gençliğimizde inanın güzel günler göreceğiz çocuklar, işte şuraya süreceğiz filan diye ertelemek istemiyor hayatını, herkes yarın sabah çocuğuna iyi bir eğitim, iyi bir sağlık, iyi bir yuva, iyi bir servis otobüsü istiyor. Artık dünya ufacak ve herkes birbiriyle anında haberleşebiliyor. Kimsenin 10 sene 20 sene sonraki muhteşem gelişmelere tahammülü yok. Elbette onun kavgasını yapmak lazım, ama bugünü de savunmak lazım hayatımızla ilgili. Teşekkür ediyorum.

ORHAN SARIALTUN- Beyoğlu'nda Kadir Beyi yenseniz iyiymiş Halil Bey. Çok teşekkür ediyoruz Halil Ergün'e. Az önce Sayın Fıkıbaba'nın da atıfta bulunduğu Metin Sözen Hocamız da burada, aslında salona söz vermeden önce eğer dilerlerse kısa bir söz verebilirim kendilerine. O zaman sözü salona bırakıyorum şimdi sorularınız, katkılarınız için, arkaya sıralamaya bakalım. Kendinizi de tanıtarak konuşursanız sevinirim.

DİLAN- Yıldız Teknik Üniversitesi Şehir Bölge Planlama Bölümünde okuyorum, 3. sınıfım. Öncelikle "*Kentlerin Geleceği*" adlı bu kolokyumdayız, ben iki gündür geliyorum ve kimse Kobani'ye değinmedi. Kobani yanı başımızda yıkılan, ölen bir şehir, buna değindiğiniz için öncelikle Ayşe Gökkan'a çok teşekkür ediyorum.

İkinci olarak konfederal sistem, özerklik diyoruz biz, Türk arkadaşlarımız hemen aman ülke bölünecek, ülke elden gidiyor gibi tepkiler veriyor. Hayır arkadaşlar, ülke bölünmüyor, ülke elden de gitmiyor. Bir şeyler, şu anki bulunduğumuz şeyler ihtiyaçlara karşılık vermeyince değiştirmek gerekiyor demiştik. Şu anki yönetim de ihtiyaçlara karşılık vermediği için bir konfederal sistem diyoruz ve hep beraber diyoruz ki kardeşçe değil, turnak içinde hep beraber konfederal sistemde eşitçe yaşayabiliriz diyoruz. Bunun için de ayrıca içinde bulunduğunuz harekete, Kürt özgürlük hareketine de bunun başını çektiği için çok teşekkür etmek istiyorum. Konfederal sistemi açmamın sebebi şuydu: Kır-kent ayrımını azaltmaktan bahsetmiştiniz biraz daha, bunu biraz daha somutlaştırabilirseniz aslında kafamdaki soru işaretleri silinecek. Teşekkür ederim.

ORHAN SARIALTUN- Teşekkür ederim. Ön tarafa.

EMİNE ATAMEL- Merhaba. Benim aslında bir değil, birkaç sorum olacak Sayın Şanlıurfa eski belediye başkanı Ahmet Eşref Fakıbaba'ya. Çok uzakta değilim ben de, Mardin'deyim. Şanlıurfa'nın da nasıl bir kent olduğunu az çok biliyorum. Bununla ilgili yaşanabilir bir kent dediniz. Daha yaşanabilir olması için neler yapıldı, Şanlıurfa halkının kanalizasyon, çöp, sinek sorununun dışında başka sorunlarının olmadığına emin misiniz? Acaba yerel halkın görüşlerine yönelik çalışmalarınız oldu mu, olduysa nelerdir? Muhafazakar bir toplumda kadının rolü nedir, kente etkisi nedir? Sosyokültürel etkinlikleri, eğitime yönelik çalışmalarınız, çabalarınız nelerdir? TOKİ tipik bir logo gibi her coğrafyaya, iklime, şartlara aynı modelde dikilmesi doğru mu, kültürel sorun oluşturmuyor mu? Bu sorularına cevap gelirse, beni aydınlatırsanız, ben ve konferans içerisindeki arkadaşlarım çok memnun oluruz. Geldiğiniz için de, bizi bilgilendirdiğiniz için de çok teşekkür ediyorum hepimiz için.

ORHAN SARIALTUN- Çok birikmeden soruları cevaplamanın daha uygun olacağını söylüyorlar, ama bir soru daha alalım, onun üzerine grup grup yapalım o zaman.

İSMAİL ER - Benim sorum da Ayşe Gökkan'a, öncelikle hoş geldiniz. Ben de Nusaybinliyim. Ben şunu söylemek istiyorum: Sistemin belediyesi olmadan bir şeyler yapabilmek bu ülkede çok daha zor ve siz buna rağmen bir çaba gösteriyorsunuz. O yüzden yaptığınız her şey için sizi tebrik etmek isterim. Biz bu kolokyumda ütopyaları çalıştık öğrenci komisyonu olarak, dün de sunumumuz oldu. Ütopyaları çalışırken benim kendime referans aldığım yer daha çok geçmişte yaşanan ya da yaşanabilirliğe yakın olan İspanya 1930-1940 örneği oldu. Bugün yanı başımızda başka bir örnek daha görüyoruz aslında, Rojova'yı görüyoruz. Rojova acaba bugün bizim ütopyamız olabilir mi? Çünkü Nusaybin Belediye Başkanlığı yaptınız, bildiğiniz gibi Kamışlı'yla ortasında yapay bir sınır var, 100 metrelik bir sınır var, sonradan konulan bir sınır bu.

Bir ikincisi de size şunu sormak istiyorum: Göçmen kelimesini kullanmak istemiyorum. Rojova'dan Kürdistan'a gelen, kuzey Kürdistan'a gelenler için, çünkü kendi toprağından bir yere gidiyor, ama Rojova'dan Nusaybin'e gelenler için acaba belediye nasıl bir çalışma izleyebilir?

ORHAN SARIALTUN- Evet, sizler yeni soruları düşünürken bu üç soruya yanıtları alalım. Önce Ayşe Hanım, size söz vereyim.

Ben şu anda belediye başkanı değilim, onu hatırlatayım. Deneyimleri anlatacağım. Biz bölgesel olarak düşündüğümüzde Nisêbîn-Qamişlo'yu hiç birbirinden ayırarak düşünmedik. Yasal anlamda belediyelerin afet yasası var, hani ben de onlara mülteci demek istemiyorum, sadece şiddet dolayısıyla geçici bir yerleşim yeri değişikliği yapmışlar, dünya insanlığın. Normalde yasal anlamda yetkiler belediyede değil Mahalli İdareler Yasasına göre, ama tabii biz yasalara bakmıyoruz, ihtiyaçlara bakıyoruz, meşru haklarımızı kullanıyoruz, insani meşru haklar kullanıyoruz ve bu konuda belediye her şeyi yapabilir. Şu anda Kobani'den 180.000 kişi Suruç'a geçti. Devletin kendi resmi rakamları da hani 200.000 diyor, ama devlet tek bir çadır açmamış. Siz daha iyi bilirsiniz, şu anda Kobani'den göç edenler için Urfa'da devletin açtığı bir tane çadır kent yok. 200.000 insanı şu anda Kürdistan'daki BDP belediyeleri kendi imkânlarıyla ve bütçesini kullanarak, artık suç mu olur, bilmem ne mi olur, kimse buna bakmıyor. Yani yeter, yasalarla insanların hayatlarıyla oynayamazsınız. İnsanları ortada bırakamazsınız. O nedenle kendimiz de işte geçmiş 5 yıllık dönemde Qamişlo'ya yapılan saldırıdan dolayı göç edenlere hiç devlete başvurmadık. Çünkü zaten devlet görüyor normalden çok

ağır davranıyor, görüşmeler etki etmiyor. Biz depremde de gördük, Kocaeli depreminde de gördük, Van depreminde de gördük, siviller devletten önce ulaşıyor. Van’da da öyle oldu, devlet çünkü gidecek, Kızılay’ı alacak, imza yetkisi koyacak, uçağa bindirecek, gönderecek, indirecek, yani devlet demek resmi demek ve günler sürmesi demek. Artık Kürdistan’da biz buna bakmıyoruz, Gölcük depremi, biz Van’a da devletten önce ulaştık, Kobani’ye de ondan önce ulaştık, Şengal’e de devletten önce ulaştık. Artık bu devlet mekanizması denilen şeyin iflas ettiğini biliyoruz. O nedenle de yasal anlamda yetkiler belediyede değil, ama artık siz yetkilere bakarak insanların insanlık dışı muamelelere maruz kalmasına göz yumuyorsunuz. Böyle bir yerel belediyeçilik anlayışı gelişti. Bunun davası da açılacak, biliyoruz, suç da yazacaklar, belki cezaevine de atacaklar. Biliyorsunuz birçok belediye başkanını da attılar, ama artık kimse bunların kaygısına düşmüyor. Biz de sınır bölgesindeyiz, biz İstanbul Mimarlar Odası’ndan kadın arkadaşlarla, Ankara ve Diyarbakır’daki kadınlarla kent planı üzerinden Çalıştaylar yaptık. Biz koruyucu önlemler alıyoruz. Biz istimlakla dereyi açıyoruz, dere ıslahı yapıyoruz, dere Qamışlı’ya geçiyor Nusaybin’den, şimdi oraya dokunamıyorsun güvenlik dolayısıyla, kimin güvenliği, kim için güvenlik sağlıyorsun? Çünkü o dere taşıdığına sel felaketi oluyor, evler su altında kalıyor ve demir parmaklıklarla kapatmışlar. Yani meteoroloji harıl harıl söylüyor, diyor ki sel kalkacak, güvenlik alın, dere kenarları, devlet güvenlik dolayısıyla parmaklıkları açmıyor, gelecek, dayanacak, o su kente geri dönecek ve güvenlik dolayısıyla diyor. Kimin güvenliği? Bir anda açılırsa Qamışlı afet alanı olacak. Biz belediye olarak gidip açıyorduk, kırıyorduk, suya işliyoruz yani, çünkü artık kentlerin bu merkezi kararları bekleme şansı yoktur. Biz planlamada mesela, göç alacak kent hazırlığında yapıyoruz. diyelim ki kadın kamusal alanı ayırdık imar planlamasında, yasal anlamda herhalde herkes bilir, henüz kadın kamusal alanı diye dünyada ilk kez biz Türkiye’den mimar, şehir plancısı kadın arkadaşlarımız Nusaybin’de oturduk, kadın kamusal alanı ayırdık. Artık kentte kadının yeri, afet ve devletin yarattığı felaketlerden koruma toplumun yarısının olmadığı bir kentte adil, eşit bir sistem olamaz. Hani bunu işte İmar Kanunu’nun bilmem kaçınıcı maddesinin kaçınıcı fıkrasına bakmıyoruz. Ahlâki ve vicdani olarak herkesin bu kentten nasıl yararlanacağını hesaplıyoruz.

Biz Qamışlı’dan gelenler için istasyon yaptığımızda dediler siz yapamazsınız, bu yetki sizde değil. Yapıyoruz, suya işleyeceğiz. Sokaklarda insanlar yatıyor, devletin umurunda değil. Hani bunu nasıl bir yerel yönetim, ben yetkilerin sadece belediyede olmasından yana biri değilim, yetki tek kişide kimde olursa olsun sakıncalıdır ve hak ihlaline neden olacaktır. Sorumlulukların yerel dinamiklerde olması, çünkü biri hata yaparsa öbürü, biz ne zaman kaybetmeye başladık? Şikâyet edeceğimiz merci kalmadığında kaybetmeye başladık, değil mi? Birbirini denetleyebilir dinamiklerden oluşmalı kent, o nedenle ben şeyin sorusuna da yanıt vermiş olayım aynı zamanda, bu bölge yönetimlerine geçmeden artık siz Ankara’dan

Şırnak'a ulaşamıyorsunuz, Colemerg'e ulaşamıyorsunuz, Van'a ulaşamıyorsunuz, ulaşamazsınız zaten. Sizin sorumluluğu yerele vermeniz gerekir. Karadeniz'e ulaşamıyorsunuz, tüm felaketler, sel felaketleri, yangın felaketleri, deprem felaketleri, savaş felaketlerine oturup Ankara'dan yasa çıkarmasını, sorumluluk vermesini bekleyemezsiniz. İnsanlık diz boyu ayakaltı gidiyor. Yani o yüzden diyoruz ki biz bölge yönetimiyle Türkiye'nin ben kendim de diyorum, beni Türk devleti döveceğine Kürt devleti dövsün diye bir özlemle mücadele etmiyorum. Ben devletin eril, merkeziyetçi ve insanlığa artık hizmet edemez olduğunu düşünüyorum. Kürdistan gibi bir devlet hayalim yok benim, ama Kürt olarak Kürdistan'da yaşamak gibi bir hayalim var ve kadın olarak, özgür olarak yaşamak istiyorum. O nedenle de bu bölge yönetimleri sorumluluklarının artık yerellere devredilmesi gerekiyor. Yerellere devredilmediği zaman demin planlandığı gibi planlamaların hiçbiri yaşama geçmiyor. Bakın diyorum, biz çok itina gösterdik, Türkiye'deki tüm kadın planlılarla bir araya geldik ve dünyada olmamış olan şeyi uyguladık. Ben daha önce de bir konuşmada söylemiştim, eskiden kraliyet aileleri böyle fileleri ormanlıkların üzerine çekerlerdi, yuvalama döneminde kuşlar gider fileye çarpardı, geri dönerdi. İngiliz kraliyet daireleri sonra o fileleri kaldırırdı, kuşlar artık o seviyede file kalkınca bile uçamıyorlar. Çünkü şartlandırıldılar, onları vuruyorlar, biz de öyle olmuşuz. Yasalar, Anayasalar, bilmem neler, seni o sınırdan düşünmeye zorluyor ve sen o sınırları aşmadığında dünya felaket yaşıyor. Çöptür, diyelim tıbbi atıktır, kimyasallardır, kentten planlamasıdır, hepsi senin düşünme seviyesine, o yüzden diyorum devletten önce düşünmek suçtur bu ülkede, oysa devletin önünü açmak istiyorsun. Artık işe yaramıyorsun diyorsun, tıklatıyorsun, öldürüyorsun, imha ediyorsun, taciz ediyorsun, tecavüz ediyorsun. Şu anda son 10 yılda kadına yönelik şiddet 1.600 kat artmış, böyle bir şey olabilir mi? Ne demektir, tesadüf müdür İŞİD'in kadınları Musul pazarlarında satması, Türkiye'de 1.600 kez kadına yönelik şiddetin artması, Afganistan, Nijerya'da kadınların kaçırılıp, bilmem, bunların hiçbiri tesadüf değildir. Kadın özgürlük mücadelesine bir saldırdır. Biz kentleri planlarken bölgesel yerel dinamiklerle yapıyoruz. Yerel dinamiklerle yapıyoruz, kadının ihtiyaçlarına göre yapıyoruz, engellilerin ihtiyacına göre yapıyoruz. Ben teknik hani böyle başarılı belediyemiz filan demek istemiyorum, biz ekolojik, demokratik, özgürlükçü bir ıslah yaptık. Türkiye'de 139 tane projenin içinde yine kadın arkadaşlarla oturup tartıştık, birinci oldu, BDP'yi diye açıklanmadı. Benim derdim de değil zaten, ama kadınların artık talan olan kentlere müdahale ediyor ve bunu bölgesel olarak dinamiklerle yapıyor. Artuklular Mardin'de 3 ay kalmamış, Artuklu Üniversitesi, Artuklu ilçesi, Artuklu tarihi girdi. 3 ay kalmışlar orada, hepimiz tarihi biliyoruz. Artık her şeyi böyle bu kadar zulme dönüştürmek, böyle ikiye bölme yapmak, muğlaklaştırmak, Göbeklitepe diyor şimdi, Göbeklitepe'yi 12.000 yıl önce oluşmuş bir tarihten söz ediyoruz. Hatta Nusaybin'de şey var, ilk üniversite Harran'la Mor Yakup arasında, oranın dünya mirasına kazanılması için mücadele ediyoruz ve bir anda biri geliyor, defolun Siyonistler

diyor. Nusaybin’de Süryani bırakmamışlar, kime defol diyorsun? Eğer siz de biliyorsanız Yahudi mekanlarına 450 kişi kayıtları yapıldı diye kentte nerededir bunlar, yürüyüş oldu. Nerededir bunlar öldürelim diye dediği gibi mahalle, bu mahalle baskısını kim yapıyor arkadaşlar? Mahalle baskısını siyasetçiler yapıyor. Kalk, saldır diyor. Şu anda başbakanın da, bakanların da, yani Arınç biz kadınlar için ne diyor? Diyor ki nerede o hafif yüzü kızarıp utanan kadınlar? Hâlâ ezilmemizi istiyor ya karşısında, nerede özlem diyor, sen benden söz ediyorsun, kendinden söz etmiyorsun. Utan, ezil, büzül, ama benim olmamı nasıl isteyebilirsin? Nerede o hafif yüzü kızarıp utanan kadınlar? Nedir? Hakkımızı istiyoruz. Hak istediğinde aileyi parçalayan erkek düşmanı oluyorsun, hakkını isteyen halklar istediğinde terörist, hain, devleti parçalayanlar oluyor. Her şeyi böyle iktidar merkezli yapmaya çalışan bir sistem var ve biz bu sistemi kabul etmiyoruz. Biz kadınlarla birlikte inşa edeceğiz. Buradaki TMMOB’lularla da Ankara’da, İzmir’de artık Türkiye’de biz şunu istemiyoruz: Bizim adımıza düşünmeyin, nasıl olmamız gerektiğine siz karar vermeyin. Kimse kimse için karar vermesin ve artık dinamikler sorunlarını çözebilsin. Devletten daha fazla düşünüyor, devletten daha hassas düşünüyor, başbakanından da, o bakanlardan da, o vekillerden de daha iyi düşünüyor. Eğer onlar gibiyse kendi vekillerimizi katarak da söylüyorum, yerel dinamiği bilmeyen bir yönetim iflas etmiştir, bitmiştir. O nedenle de bölgesel yönetim olarak ve belediyeler olarak biz devletin tanıdığı yasalara bakmaksızın iş yapıyoruz. Ben bakmadan yaptım. Hatta işte böyle müdürler, çünkü 657’ye tabi memurlar meselesi var. Mahalli İdareler Yasası, gidiyorsun zaten beyinleri böyle o file gibi tıkanmış, gidiyorsun çarpıyorsun. Bana diyorlardı, işte mahalli idareler şöyle diyor. Ben dedim ki ben anlamadım şimdi, kadınların adaletli düşünmesinden daha mı adaletli bu mahalli idareler? Yok öyle bir adalet, işte mal varlığının yüzde 99’u erkeklerince, kadınlar dünyadaki hizmetin yüzde 70’ini yapıyor, mal varlığının yüzde 1’ine sahip, erkekler 99’da, ben soruyorum. Siz iki dönem yaptınız, hâlâ en demokrasi şunu düşünüyor: Rantın kente dağıtılması. Niye rant gibi bir şey düşünüyorsunuz? Rantı ortadan kaldıran bir kent planlaması yok mu? En adaletlisi şöyle düşünüyor: Rantın eşit kente paylaşılması.

HALİL ERGÜN- Başkanım, araya giriyorum, bir şey soracağım. Bu konfedere hikâyede nasıl değiştireceğim bunu? Çünkü ben 65 yılında Türkiye İşçi Partisi ile 68’ler, 12 Eylül, 12 Mart hepsini yaşadık. Aynı bu lafı ediyorduk. Artık hep dedik, artık dedik, ama bugüne kadar geldik. Konfedere oldu, orada da gene artık mı diyeceğiz?

AYŞE GÖKKAN- Yok, biz başladık. Biz şu anda işlerimizi bölgesel yapıyoruz, bir coğrafya, iklimine, mevsimine güneşin doğuşuna-batışına, kimlik, inanç fark-

lılıklarına göre bölgeler ayrılır , onlar da ortak ihtiyaçları için konfederal olur. hiç öyle yasalarla da olmuyor. Hani yasaya bakmak, birde bizim kararlarımıza bakın hepsi kapsayıcı. Artık her şey şeffaftır. Kamunun hepsini kapsamayan tek bir tane Meclis kararımız görülsün, ona yargılanmaya hazırım, ama eğer herkesi kapsayan kararlar almışsak, bunun için devlet yargılıyorsa, bin kez yargılanmayı da kabul ederim. Hiç umurumda olmaz, çünkü siz insanı bakın, insan denilen şeyin canlıları, doğayı talan etmesine de izin vermiyorsunuz. İnsanın hayvanları, bitkileri, ormanları talan etmesi bakın, kapitalist modelde ne yapıyor? Vahşi doğa diyor, vahşi bilmem ne, her şeyi vahşi ilan ederek kendi vahşetini, talanını meşrulaştırıyor. Hayvana vahşi diyor, doğaya vahşi diyor, iklime vahşi diyor. Bu ne demektir? Ben geleceğim, vahşi gibi seni talan edeceğim demektir. Tüm her şeye böyle bakmak ve kültürlere de öyle bakıyor, tarihi yerlere de öyle bakıyor. Koruma Kurulunun kendisi nasıl kararlara bakın, Türkiye’de siz paydaş olamıyorsunuz, yandaş olmanız gerekiyor. Şimdi diyorlar ya tüm siyasi görüşlere açığız. Paydaş olamıyoruz, yandaşlık isteniyor. Onu övmeni istiyor. Ben kadın olarak orada yoksam kimi öveceğim, neyi öveceğim? Ben kendim bile siyasi partime ittifak kurarak giriyorum. Diyorum ki eğer kadına yüzde 50 temsiliyet vermiyorsan, kadın belediye başkanı olamıyorsa, kadın milletvekili olamıyorsa, kadın meclis üyesi olamıyorsa ben seni desteklemiyorum. İttifak kurup yapıyorum, biz Demokratik Özgür Kadın Hareketi olarak oy verdiğimiz siyasi partiyle ittifak kuruyoruz. Hiç öyle partimizdir diye gitmiyoruz. Biz biliyoruz ki siyaset erildir ve bizi yutacak. O yüzden bağımsız kadın örgütlenmesi üzerinden ayakta duruyoruz. Siz sanıyor musunuz bu kadar rahattır? Sizde kaç tane belediye meclis üyesi vardı kadın? Bakın, bu bizim geçtiğimiz, ben onu anlatmaya çalışıyorum. Bizim siyasi partimizde de bağımsız kadın örgütlenmesi olmazsa kadın olmayacak, ama niye? Çünkü özgürlük hareketi bunu dünya deneyimlerinden biliyoruz, kadın bağımsız örgütlenmesi eritilir, gönderilir. O yüzden diyorum eve geri dönmeyeceğiz. Şu anda Kobani’de kadınlar seferber olmuş. Çadır kenti kadınlar kurdu. Çok ciddi söylüyorum, buradan birçok arkadaşı biliyorum. Orada Suruç’ta biz görüştük, diyorum ya devlet 200.000 kişi geçti diyor, devlete ait bir tek çadır kent yok Kobanililer için, ne kadar var? Sınırın bölgesinde biliyorsunuz değil mi, bu AFAD’ın açtığı sınır bölgesinde 3 tane çadır var, o da güvenlik dolayısıyla boşalttılar. Top oraya düştü. Ben biliyorum, çünkü ben bir ay sınırdaydım. O yüzden diyorum ki bakın, siz ne söylerseniz bu kentler meselesinde eğer bölgesel dinamik sahip çıkmıyorsa bu iş olmuyor. O yüzden biz Demokratik Özgür Kadın Hareketi olarak buradaki kadınlarla da tartışıyoruz, Kobani’ye yap-satçıları ve inşaatçıları sokmayacağız. Kobani özgür olduğunda biz kadınlar gidip, taş ve kerpiçle inşa edeceğiz.

HALİL ERGÜN- Sınırdan geçirecekler mi?

AYŞE GÖKKAN- Gececeğiz, geçiyoruz ben inanıyorum. Çünkü ben Nusaybin'de gördüm, sınırlar yok şu anda herkes biliyor, kuzeyle Rojova arasında hiç sınır kalmadı, tel örgülerin hepsi kalktı. Şu anda geçişlerle her şeyi düşürdüler, sınır filan yok, hiçbir şey yok. Artık insanlığı sivil itaatsizlikle bir şey yapmamız lazım. Ben kendi siyasi partimin tüzük ve programında yoksa ona göre bile yapmam, orada kadınlar ne düşünüyor, ne yapıyor, ona göre yaparım. Kadınlar ne düşünüyor, benim için en önemlisi odur. Toplumun yarısından söz ediyorsun. Bakın, siz hiç duydunuz mu bir tane kadın, yani tecavüzü yüzde 100 erkekler yapmasına rağmen hâlâ yargılananlar kadınlardır. Hani artık biz böyle bir dünya istemiyoruz. Bu dünyanın erkekleri de artık çok zorladığımı biliyoruz. Söylemiyorlar. Tıpta ya siz doktorsunuz, cinsel problemi olan erkeğe iktidarsız deniliyorsa o kadın nasıl tecavüze uğramayacak? Tıbbi dilde bunu bize tarif ediyor. Sağlık diye tarif ediyor bize, böyle bir şey olabilir mi? Yani artık siz bunlara tahammül edebilir misiniz? Ben hangi tıba güveneceğim, hangi bilime güveneceğim? Biz kadınlar karar verdik, bağımsız örgütleneceğiz. Tıbbın da dilini değiştireceğiz, devletin de yasasını değiştireceğiz, onları dinlemeyeceğiz.

ORHAN SARIALTUN- Ağzınıza sağlık. Sosyal medyada bir söz dönüyor. Hükümetin Kobani'ye dikkatini çekmek için imara açacağını söylüyorlar. Ahmet Eşref Fakıbaba'ya söz veriyoruz.

AHMET EŞREF FAKIBABA- Şöyle diyeyim: Sanki erkekler kadın düşmanıymış gibi kendimi gördüm, oysa kadının başarısı erkeğin başarısıdır. Burada birliktelik vardır, beraberlik vardır. Tek başına erkek olamaz, tek başına da kadın olamaz. Başarı samimi olarak söylüyorum, eğer ben başarılıysam eşimin başarılı olduğundan dolayı başarılıyım. Yani mutlaka ve mutlaka kadın ve erkek birlikte başarılı olacağına ben şahsen inanıyorum. Ayrım yapmak istemiyorum, ama şunu söyleyebilirim: Hakikaten toplumumuzda kadına gerekli desteği, gerekli emeği vermiyoruz. Bu doğru, vermek için çalışmalıyız. Kadınlar birlikte yasayı değiştirmeli, beraber çalışmalıyız, bu doğru, ama efendim, ben sadece kadını tutuyorum, ben sadece erkeği tutuyorum, ben onu kabul etmiyorum.

Sizin sorunuza gelince, ben şuna bakarım: Bir insan önce işini yapacak, işini iyi yapacak. Bana göre Türkiye'nin en önemli sorunlarından birisi budur. Genel cerrahi uzmanıysam ameliyatlarımı yapacağım. Yapamadığım ameliyat varsa diyeceğim ki ben bunu yapamıyorum, şu arkadaşım benden daha iyi yapıyor. Belediyeci olarak yine Sayın Başkana katıldığım çok noktalar var, yani merkezden yönetilmememiz lazım, yerele çok daha fazla yetki verilmesi lazım, ama merkezdeki insanları da gökten indirmiyorlar, normalde biz seçiyoruz. Demokrasi tek taraflı iş-

lemez, hep beraber olmamız lazım, ama yetkilerin mutlaka ve mutlaka merkezden yerele aktarılması lazım. Benim yetkilerine dayanarak ben dedim yaşanabilir bir şehir, yoksa Urfa'nın tabii ki işsizlik problemi, tabii ki tarımda problemleri, tabii ki başka problemleri, sanayi problemleri, var bunlar. Ben demiyorum ki güllük gülistanlık, ama dikkat ederseniz bir periyot koydum size, 2004-2014 gerçekten müthiş bir şekilde değişime uğradı bu Urfa ve bunun 4 yılını ben bağımsız kardeşiniz olarak ve Mecliste çoğunluğum olmadan Sayın Başkan çok iyi bilir bunu, Mecliste çoğunluğum olmadan devamlı baskı yiyen bir kişi olarak başardık biz bunu. Nedir? İnanmak başarmanın yarısından da fazladır, inanacaksınız, gönüllünüzü vereceksiniz şehrinize, insanlara, demokrasiye ve başarılı oluyorsunuz. Başarılı oluyorum derken ben çok başarılı oldum anlamında konuşmam zaten mümkün değil, ama o periyotlara baktığımızda Sayın Başkan şunu söylüyor: Urfa'ya gelen hibelerle Diyarbakır'a gelen hibeleri bir karşılaştıralım, inanın Diyarbakır'a Başkanım, ben bunları takip ediyorum, ama çok önemli. Bir defa arkadaşlar, şu önemli: Samimi olarak insana saygı duyduğunuzda yüceceksiniz, büyüyeceksiniz, ırkçılık yaparak değil. Ben kesin, benim kendi fikrim bu. İnsan insandır, insana saygı duyacaksınız. Çocuğu da, yaşlısı da, genci de, falan da ve tabii ki rantları eşit paylaşmak doğru, güzellikleri eşit bir şekilde, ama düşünün Halil Bey esasında çok güzel şeylerden bahsetmek istedi, kapalı geçti. Belediyecilikte ne kadar rantlar olduğunu ben çok iyi biliyorum. Eğer o rantları zaten seçim yapacaksınız, ya o rantları belirli kişilerle siz paylaşacaksınız veya o rantları olduğu gibi halkınızla beraber paylaşacaksınız. İkisinden birisini tercih etmek zorundasınız. İkisinden birisini biz Şanlıurfa olarak samimi olarak söylüyorum, biz halkımızla beraber paylaşmayı, onlarla beraber olmayı tercih ettik.

Diğer bayanlarla ilgili şeye gelince, mikro kredi ve 1.000'in üzerinde çok başarılı iş kadınıımız oldu. Gençlik merkezleri ve kadın destek merkezleri, burada anneliktir, kadın haklarıdır, yani burada avukat arkadaşlar, öğretmen arkadaşlar geldiler, ders verdiler. Bu mikro krediyle ilgili olarak sevgili eşim özellikle bunları tekstil nerede ucuzdur, Bursa'da, falan nerede iyidir, İstanbul'da, şu nerede iyidir, Halep'te, onları benim eşim alıp götürdü ve onlarla beraber dolaştı ve onlar iş kadını oldular. Biz elimizden geldiği kadar, ha bunlar yeterli mi? Sayı yeterli mi? Yeterli değil, ama bir belediye başkanına verilen görev ve yetkiler bellidir. O görev ve yetkileri yaptığım için burada rahatım, yoksa yeterli mi? Hayır, yeterli değil. Başka soru var mıydı acaba?

ORHAN SARIALTUN- TOKİ kültürel sorun yaratmıyor mu?

AHMET EŞREF FAKIBABA- Şimdi şöyle, ben bir hekimim. TOKİ kültürel sorun yaratıyor, kibrit kutularını hayatta en fazla sevmeyen kişi benim, ama eğer

TOKİ'nin orada o yüksek katlı ilk girişte söyledim, en azından en yüksek binamızın 5 kat olması lazım. Bu niye öyle oluyor? Maliyeti düşürmek adına öyle oluyor. Eğer o evler 5 katlı olmamış olsa, içerisinde samimi bir şekilde sosyal öğeleri olmuş olsa, havuzlarıdır, futbol sahasıdır, kadın destek merkezleridir, parklarıdır, bahçeleridir, yani güzel projeler, ama yüksek olmamak kaydıyla ve insanlara yaşanabilir bir ortam sağlamak kaydıyla. Şu andaki ideal mi? İdeal değil, ama gelin o fakir insana sorun, o fakir insan diyor ki TOKİ konutlar benim için çok iyidir, ben dışarıda soğukta yatacağıma ayda 150-200 lira taksitle ben burada yaşamayı tercih ediyorum. O onun güzel bir tercihidir.

CEREN- Ama bu şey değil, sıtmayı gösterip ölüme razı etmek gibi bir şey. Belediyenizin ne yaptığını da az çok gördük. İyi yanları da var, hepsini böyle eleştiriyorum, ama arkadaşımızın sorduğu sorular hakikaten önemli sorular. Bir kadın olarak akşam 06.00'dan sonra Urfa'da sokakta yürümek biraz yürek istiyor. Onun dışında böyle bir gençlerin sosyalleştiği bir ortam çok fazla göremedim örneğin, yani aslında bir sürü konu var. Bunlar için halka kulak vermek gerekiyor. Bugün belediyeçiliğe baktığımızda, özellikle AKP'de, ama CHP de çok farklı değil, böyle bir şey anlayış var. Yani iktidar olarak muktedir, başka birine herhangi bir şey sorma ihtiyacı duymuyor. Dolayısıyla mesela, işte burada ne olsun, engelliler burada nasıl yaşıyor, yaşlılar nasıl yaşıyor, kadınlar, çocuklar ne yapıyor, gençler ne yapıyor, hiçbiri sorulmuyor, ama nerede rant için yapılan proje var, bunlar gündemde. Bütün kentler yapılan alt geçit, üst geçitlerle hava atıyor, işte bizim şöyle gökdelenimiz var, bizim bilmem nemiz var. Her şeyin en büyüğü bizde olsun istiyoruz. Ben bunun kadar böyle erkekçe bir şey daha bilmiyorum. Neden en büyük havaalanı Türkiye'de olsun, neden yani, ihtiyacımız yoksa niye o kadar parayı altyapıya gömüyoruz? Bir arkadaş konuşma yaptı ve Türkiye'deki bütçenin yüzde 40'ı altyapıya gömülüyor dedi. Bu İspanya gibi çok hızlı kentleşen diğerlerinde yüzde 20'yi geçmiyor dedi. Şimdi bu altyapıyı ben kullanamadıktan sonra af edersiniz yemişim altyapısını. Benim arabam yok, burada bir yere gidemiyorum. Ben Ankara'da yaşıyorum, yani Ankara'da evimle işimin ortasından yol geçti. Sonra üç ay bekledik de üst geçit yapınlar da yürüyebilelim diye, yani canımız Allah'a emanet, yolda yürürken korkuyla yaşıyoruz. Siz de aynı ülkede misiniz?

ORHAN SARIALTUN- Evet, soru geldi.

AHMET EŞREF FAKIBABA- Tabii demokrasi böyle bir şey, siz böyle düşünüyorsunuz, ben böyle düşünüyorum. Ben size soruyorum: Siz yağmurda damı akan evde hiç kaldınız mı?

CEREN- Kaldım, benim annemlerin evi gecekonduydu. Bu önemli değil, kalmamış da olabilirim.

AHMET EŞREF FAKIBABA- Ama nasıl önemli değil? Önemli bakın, şimdi bakın, önemli, yani düzgün tuvaleti olan, banyosu olan bir evde kalmak ayrı, bir de damlayan, akan, çökme korkusu olan bir evde kalmak ayrı.

CEREN- Benim anneannem gecekondulu, ben de onun yanında büyüdüm. Bir de ailem Hakkari’de sürgündeydi, o yüzden o konuya bence hiç girmeyelim, ama bunu illa böyle yaşamak gerekmiyor. İnsanlar da şikayetçi, daha yoksullar zaten daha kötü durumda ve haftanın 7 günü var, neredeyse 9 günü çalışıyorlar. Yani o yüzden böyle bir durumdayız şu anda, ancak bizim konuşmaya gücümüz var ve ben onların yerine de söylüyorum.

AHMET EŞREF FAKIBABA- Yani güzel de...

CEREN- O şeyi anlıyorum, TOKİ evleri, hani o şeyini anlıyorum, geldiği yeri. Örneğin, Bingöl’deki konut sorunu hat safhada, yani insanların yaşadığı alanlar gerçekten kötü durumda, ama siz Urfa’da mesela Balıklıgöl’ün tepesindeki mağarada bundan 6-7 yıl önce 30 liraya insanlar kirada yaşıyorlardı, mağarayı kiralıyorlardı. Benim hayatımda gördüğüm en büyük yoksulluklardan biri Urfa’da, diğerini Diyarbakır’da gördüm. Yani o kadar yoksulluk ki o kadar olur. Yani hiç başka bu kadar büyük şehirlerde görmediğim bir şeydi o, 30 liraya aylık mağarada kalıyor ve mağaranın parasını zor veriyor. Dolayısıyla böyle bir şehirden bahsediyoruz aslında Urfa’dan bahsederken, İstanbul’da da vardır, her yerde vardır. O yüzden bunları görmüyor değilim, ama TOKİ konutları örneğin, aylık 289 lira taksitle satılıyor. 289 lira taksitle 800 lira asgari ücret alan biri ödeyebilir mi, bana onu söyleyin. Tek başına askeri ücret alıyor ki asgari ücret alan kişi de aslında sürekli mevsimlik geliri olan kişi, yani geliri de düzensiz. Bugün orada, yarın burada çalışan kimseler, arkadaş mesela bir gün çalışıyor, başka bir gün çalışmıyor. O kişi o ev sahipleri olamayacak zaten. Yani yapılan iyi şeyleri görmeyelim demiyorum, ama yapılan şey her zaman iyi şey değil, yani bu iyi şey değil bence.

ORHAN SARIALTUN- Ceren, Başkana da istersen bir söz vereyim.

AHMET EŞREF FAKİBABA- Şunu söyleyeyim ben size: Bakın, benim mukayese ettiğimde doğru söylüyorsunuz, o 30 lira kirayla kaldığı mağarada mı yaşasın o insanlar, yoksa TOKİ'nin yaptığı 80 m²'lik iki oda, bir salonda mı yaşasın? Bunun cevabını verin.

CEREN- TOKİ'de yaşayabilir mi? Bende size onu soruyorum. Oradaki kişi “ben ayda 289 lirayı nasıl ödeyeyim, mağaranın kirasını ödeyemiyorum” der.

AHMET EŞREF FAKİBABA- Biz böyle bir proje yaptık.

ORHAN SARIALTUN- TOKİ uygulamalarının genelinde böyle bir sorun var Başkanım, Ceren'in o söylediği şeyin özü bu, yani yoksula dönük bir sosyal konut sunumu diye bir şey yok.

AHMET EŞREF FAKİBABA- Keşke uzun bir süre olsaydı, ben anlatsaydım. Benim anlatmam lazım genç arkadaşlara, bakın, ben size o zaman anlatayım. Temizlik işçisi arkadaşlarıma dedim, ne kadar siz kira veriyorsunuz? O mağaralar şimdi 300 lira, 30 lira değil, en az 300 lira oldu. Dediler ki Başkan, biz 500 lira taksit verirsek ki maaşlarının da asgari ücret 875 lirayken onlara biz 1.200 lira veriyorduk en düşük ve ayda bankayla anlaştık biz. Bakın, biz bir taraftan TOKİ'yi bertaraf ediyorduk, bankayla anlaştık, 10 ay peşinle ayda 500 lirayla onlara 40 milyon'a ev yaptık. İnsan gibi içerisinde oturabilecekleri, ama yüksek katları oldu. Mecburiyetten yüksek kat yapmak zorunda kaldık. Yani temeline bakacak olursanız sizinle aynı fikirdeyim, o işçi kardeşlerimiz hak ettiği ücreti alamıyorlar, insanca yaşayamıyorlar, ama kavga ederek bunların önünü açamayız, oturup beraber bunlara çözüm bulmamız lazım. Şeyi böyle bağlamak lazım, mutlaka problemler var, ama bu problemlerden bizim karamsar olmamız lazım. Her ne olursa olsun Türkiye'nin yarını güzeldir, benim özellikle vurgulamak istediğim bu. Teşekkür ederim.

ORHAN SARIALTUN- Soruları alacağım. Ayşe Hanım, aslında ben de uyarmayı unuttum, kır-kent konusunu yanıtlamayı atladı, size söz verdiğimde tekrar şey yapalım. Soruları tekrar alayım, soldan itibaren başlıyorum.

EMRE SEVİM- Teşekkür ediyorum öncelikle, son oturum değerli bir oturum oldu. Neden değerli olduğunu söyleyeceğim şimdi, öncelikle Sayın Fakıbaba'nın

söylediği şey çok değerliydi. Bir konuşmasının parçasında işte eleştiri ufuk açar, eleştirilmeyen insan boşluğu görür, farklılıklar zenginliğimizdir, birbirimizi böyle kabul etmeliyiz. Kendisinden küçük bir ricam var. Sayın Cumhurbaşkanı kendi partisi, biz göremeyiz kendisini, ama şu anda Türkiye'deki en ayrıştırıcı kişi, eleştiriye en fazla kulak tıkayan kişi, bu telkinlerinizi kendisine de iletirseniz mutlu olurum.

Diğer kısım son toplantı neden ufuk açıcıydı? Özellikle öğrenci arkadaşlara burada iletmek isterim. Dün burada biliyorsunuz ütopya, distopya atölyesi gerçekleştirildi. Şu anda buradaki konuşmada Ceren'in vurguladığı şeyde çok net iki tane distopya gördük. Birincisi, Sayın Fakıbaba'nınkiydi. İnsanlara belediyeden ne istiyorlar? Çöp olmasın, çamur olmasın, çukur olmasın, bir basket sahası olursa, futbol sahası olursa oh ne ala, yani toplumun artık kentten beklentisi o kadar düşmüş ki bu yoksullukla alakalı bir durum değil, zengin kesimde de aynı şey var. Sosyalleşmeye yönelik taleplerimiz gitgide yok oluyor, insanlar 200 m² konutunda, 15 katlı konutunda oturayım. Şu anda Ankara'nın en rantlı bölgelerinden biri Çukurambarlı böyle bir mahalle, bir tane çocuk parkı yok. İşte kentlerimizin geleceği böyle bir distopyaya gidiyor. Sayın Fakıbaba'ya bunu zihin açtığı için teşekkür ediyorum. Burada tabii toplumun suçu yok, sistem buraya kadar itmiş.

Diğer distopya da Sayın Halil Ergün'den çıktı. İstanbul şu anda çılgın gibi büyüyen bir kent, 15.000.000 nüfus var. Kanal İstanbul geliyor, üçüncü havaalanı geliyor, finans merkezi geliyor, nüfus katlanacak, kentte yaşanacak yer yok. Benim halam Esenler'de oturuyor, gittim. Yani İstanbul'u çok bilen bir kişi de değilim, git-tim gördüm, yaşanacak bir yer değil. Gerçekten çok korkunç kaotik bir ortam var. Bundan 10 sene sonra kentimiz İstanbul havaalanı açılınca, kanal İstanbul yapılıncaya uluslararası sermaye buraya yatırım yapmaya devam edince 10 sene sonra biz laleleri beğenmeye ve belediye başkanını iyi ki lale dikmişsiniz demek için tebrik etmeye devam edeceğiz. Bu iki distopyaya dikkatinizi çekmek istedim, teşekkür ediyorum.

ORHAN SARIALTUN- Evet, Emre soru sormadı, katkı yaptı. Buraya söz verelim.

MELİKE- Merhaba, ben biraz bu konulara uzak biriyim. Felsefe mezunuyum İstanbul Üniversitesinde, Erbatır Hocama bir soru sormak istiyorum. Öncelikle konuşmasının altyapısı gerçekten benim için çok zihin açıcıydı ve bu kentlerin geleceğini kurarken aslında insan doğa üzerinden ne kadar, nasıl değerlendirebiliriz, onu merak ediyorum, fikrini merak ediyorum. Değişen insan tanımıyla, yani kentler hızlaşıyor, insan mekanik bir varlık haline geliyor ve bunun kadim ola-

rak değerlendirdiği şekildeki insan tanımıyla ve şu anki süreçteki insan tanımı arasındaki ilişkiyi nasıl değerlendiriyor, onu merak ediyorum. Teşekkür ediyorum.

ORHAN SARIALTUN- Hemen arkasında bir soru var.

CEYHAN ÇILGIN- Merhabalar, şehir plancısıyım. Ben Sayın Fakıbbaba'ya soracağım. Daha doğrusu şöyle bir serzenişte bulunarak soracağım: Mağarada yaşadığını söylediğiniz aşırı yoksul kitleyi TOKİ bloklarında karşı olduğunuz kibrit kutusu dairelerde yaşamalarını aslında bahşedici bir dille söylüyorsunuz. Bunun kendisi bahşedici bir dildir, mağarada yaşıyordu ve ben onu bugün bu daireyi kötü de olsa sağladım. Bunun kendisi bahşedici bir dildir ve bu kınanması gereken bir dildir.

İkincisi, başka belediyelerde şöyle şeyler görüyoruz: Hiç bütçesi, buna dair bütçesi olmasa da mesela, Mersin'de Akdeniz Belediyesi kendisi kendi imkânlarıyla kendi halkına yaslanarak TOKİ'yi oraya sokmadan orada kendiliğinden bir ıslah etme çalışması yapacaktı. Kötü konutları iyileştirme, güçlendirme, risk taşıyan konutları yeniden yapma gibi bir şeye başlayacaktı. Devam ediyor o konuşmalar. Düzce'de 10 yıldır hak arama mücadelesi sürdürüp, sonunda TOKİ'den zor bela onlara dava açarak, onları tehdit ederek arsa tahsis eden depremzedeler bugün yaklaşık iki hafta sonra artık tamamıyla kendi konutlarına başlayabilecekler. Hak aradılar, kiracı olmalarına rağmen arsa sahibi oldular, kooperatif kurdular. Şimdi kendileri birbirlerinin inşaatında çalışarak hiç de öyle TOKİ'ye yaslanmadan nerede ne yapacaklarını bilerek, bizzat kendilerinin karar verdiği hangi dairenin nasıl olacağı, hangi mutfağın ne olacağı bizzat o ailenin kendisinin ve hatta o civarda yaşayanların beraber karar verdiği bir planlama deneyimi olacak orada ve bir inşaa deneyimi olacak. Bu tür şeyler yapılabilecek durumdayken, üstelik iktidar partisinden belediye başkanıyken, daha sonra bağımsız olsanız bile iktidar partisinden belediye başkanıyken bile siz TOKİ'den bu kaynağı aktarabilecek ve bu kaynak üzere o ahaliden de bir miktar pay alarak, bir şey yapabilecek durumdaydınız. Bunu yapmadınız, ama şimdi bunu neden yapmadığınızı sormuş olayım, soru olacaksa illa ki neden yapmadınız diye sorayım ve şunu da kınadığımı belirtiyim: Siz bahşedici bir dil kurdunuz, bunun kendisi kınanması gereken bir dildir. Bahşettiğinizi söylüyorsunuz, çünkü mağarada yaşıyordu ve bugün ona kibrit kutusu da olsa, karşı çıkıyor bile olsam bir daire sundum diyorsunuz. Bunun kendisini ben olumlu bulmuyorum.

ŞİRİN DİLEK- Erciyes Üniversitesi'ndenim. Sorum Ayşe Gökkan Başkana: Ben de Nusaybinliyim, Nusaybin ve Kamışlı kentleri birbirinden ayrı düşünülemez iki

kenttir. Bu kentlerin arasında mayınlı araziler yetmezken daha sonra utanç duvarı örüldü ve bu utanç duvarları yüzünden kentimiz bayağı bir sorun yaşadı. Ayşe Sayın eski Başkanımız da günler boyunca açlık grevini buldu ve sonra da engellenemedi. Bu niye engellenemedi? Asıl sorum bu ve bir korkum bulunuyor. Bu Kobani ve Rojova sorunları çözüldükten sonra acaba bu kentler arasında yine utanç duvarları örülmez mi? Örüldüğü zaman bizim kentlerimiz geleceğe değil, kesinlikle tam tersine geçmişe dönecektir ve buradaki sorunların çözülmesi çok çok zor olacaktır. Teşekkür ederim.

ORHAN SARIALTUN- Başka soru var mı? Bir soru daha alalım, sonra yanıt-lara geçelim.

SALONDAN- Teşekkürler. Ben Erbatur Hocaya soracağım. Biraz daha açmasını isteyeceğim sunumunu, şöyle ki, en son işte bu fala baktığımız bölümde geleceğin kentlerini şekillendirecek dört aktör dediniz. Siyaset, bunlar arasındaki çatışmalar dediniz. Siyaset, devlet, toplum ve uzmanlar, öncelikle hani aktör kelimesini seçmiş olduğunuz için biraz eril olduğunu düşündüm. Yine erkeklerin belirlediği bir gelecekte bahsediyorsunuz. Bir bunu açmanızı isteyeceğim, bir de bu çatışmadan kim kazançlı çıkar, onu tahmin etmenizi isteyeceğim. Muktedirler mi, direnenler mi, kim kazanır? Böyle de bir hani size söz vermiş olayım.

ORHAN SARIALTUN- Son iki soru, onu da alalım, üç oldu. Bunlar son yalnız.

FİLİZ HEKİMOĞLU- Teşekkür ediyorum. Şimdi bir katkı ve bir soru peşinden gelecek. Ankara'da katıldığım bir toplantıda Yargıtayın düzenlediği şu an emekli olan bir başsavcının bir anısını aktarmak istiyorum. Gecekondu ve TOKİ evleri babında kendisi bir misafir, yurtdışından gelecek bir misafirini karşılamak için Esenboğa'ya gittiği sırada şunu düşünmüş: Ben nasıl bu kişiyi buradaki gecekondu-ları göstermeden, bu çirkin yapılaşmayı göstermeden Ankara kent merkezine geçireceğim endişesini taşıırken misafirimi karşıladım, bindik ve kent merkezine geldik. Geldiğimizde bana şeyi söyledi, ya bu girişteki binalar ne kadar güzel, ne kadar yeşillik içerisinde dediğinde şaşırđım, anlayamadım, algılayamadım dedi. Sonra meğerse benim korktuğum gecekondu bölgelerinin güzelliğinden etkilen-diğini anladım ve şey dedim, bunlar bizim gettolarımız dediğimde adam şaşırđı dedi. O noktada şunu anladım ki yasal olmayan aslında insani de değildir demek değil. Şimdi bu noktada hani birazcık o mağara ve TOKİ evlerine gönderme yap-mak istiyorum. Plancılar olarak da biz sanırım Ayşe Başkanın söylediği gibi biraz

o sınırları taşırmamız gerekiyor. Her yasal olan plan kararları insani kararlar değil. Bu noktada da Halil Beyin o tespitine katılıyorum, yani bizler bunlara imza attığımız için maalesef uygulamaya geçiyor.

Halil Beye bir noktada katılamıyorum. AOÇ konusuna tekrar dönmek istiyorum. AOÇ'nin mimari yapısını tartışmam, çünkü AOÇ'nin kendisi kaçak, kaçak bir mimariyi tartışmak bence Türkiye'nin gündeminde birazcık o konuyu yasallaştırmak demek. Umut taşımak istiyorum, bir anne olarak, bir kadın olarak umut taşımak istiyorum. Fakıbaba bize çok güzel umutlar aşıladınız, ama açıkçası gece 11.00'de toplu taşıma yasaklayan dünyanın başkentinden bahsediyoruz. Altınızda araba yoksa bir yerden bir yere gidemiyorsunuz, çocuklarınız terörist ilan ediliyor kentsel mücadeleye katılırken ve bir meslek insanı olarak da bütün değerlerimin devletin başı tarafından yok edildiğini görüyorum. Bu noktada açıkçası umudu nasıl koruyacağımızı da zaman zaman karamsarlığa düşerek sorguluyorum. Hocamızın bir tespitine katılmak istiyorum. Kadınların kentsel mücadeledeki rolü nedir, bunu birazcık daha açabilir misiniz? Esra Hocanın sorusuyla da birleştirmek istiyorum, teşekkür ediyorum.

SALONDAN- Şimdiki söyleyeceklerimden bir soru çıkar mı onu bilmiyorum, ama biraz önce Ceren'in yaptığı konuşmada pek doğru bulmadığım bir şey olduğu için söz aldım. Şimdi bu gecekondularda yaşayanlar evet, baktığımızda daha yeşil alanlarda müstakil evlerde yaşıyor. Fakat bunların afete karşı dayanıksız olduğunu biliyoruz. Bunlar çoğu sizin de bahsettiğiniz gibi tuvaletleri, banyoları bahçelerinde bulunuyor, yani doğrudan evin içine dahil değiller. Şimdi burada devletin ana fonksiyonu bir kere böyle bir yapının yapılmamış olmasını gerektiriyor, bir kere bu yapının yapılmamış olması gerekiyor, ama yapıldıktan sonra bunu tam da yukarıdan ifade edildiği gibi, salondan da ifade edildiği gibi insanın ödeyemeyeceği bir oranda ona satılmaya çalışılmaması gerekiyor. Çünkü devletin asli görevi itirazım şurada: O zaman mağarada yaşasınlar. Ödeyemiyorsa mağarada ya da o konutta yaşasın diye bir seçeneği olamaz. Bir sosyal devletin hiç kimseyi böyle bir konutta yaşatması düşünülemez. Adaletten bahsediyorsak, bizim temel amacımız bir sosyal adaletse, doğru olanı bizim tarafı olmamız gerekeni herkesin yaşanabilir bir konuta sahip olması olmalı ve bu ücretsiz olmalıdır. Bunun karşılığını ödeyemeyen işsiz ya da düzensiz işi olan, çünkü bu kabahat kişiye ait değildir. Bir kişi çalışabilir, engelli de olabilir bu insan, ama kendisini geçindirebilecek, ailesini geçindirebilecek kadar bir geliri olmaması nedeniyle böyle bir yaşama mahkûm edilmesi düşünülemez. Birincisi bu, ikincisi bu distopik diye ifade edilen bu lale meselesi benim içinse tam tersine benim de arzu ettiğim bir şey. Şimdi ben her şeyi eleştirebilirim, ben de eleştirebilirim, ama aynı konuşmada şu var: Altında yürüdüğümüz çınar ağaçları, şimdi bu kentteki çınar ağaçlarını biri dikmiş olmalı.

Yani o orada değil, biri diktiği için o yüz yıldır orada, yani bizim şu bahçede gördüğümüz ya da hepimiz birlikte gittik, Saraçoğlu Mahallesinde gördüğümüz ağaçlar oraya dikildi. Bu önemli bir çaba, yani çevrenin korunması, güzelleştirilebilmesi ve yaşanabilir olması bizim de, bu şöyle bir şey oluyor: Yani o biraz daha bana distopik bir şey geliyor. Yani bizim tam tersini savunup, yani önce şunu çözeceğiz, bunu çözeceğiz, bunları çözmeden çiçeği dikmememiz lazım gibi bir yaklaşım. Söyleyeceğim bu, teşekkür ederim.

ORHAN SARIALTUN- Orada bir soru daha alalım.

ELİF MURATOĞLU- Ben Sayın Fakıbbaba'ya bir soru sormak istiyorum. Ortadoğu Teknik Üniversitesinde lisans öğrencisiyim. Bu kadına verdiği değeri açıklarken bunun gerekçesini anne oluşu, anneye emek verilmediği takdirde annenin çocuğa yeterli emeği veremeyecek olması şeklinde açıkladı. Benim bu noktada sormak istediğim soru şu: Birincisi, sizin kadına verdiğiniz değer anne olmasından ya da anne olma potansiyeli olmasından mı geliyor? Sormak istediğim ikinci soru da şu: Bir çocuğu büyütme annenin olduğu kadar babanın da sorumluluğu değil midir?

ORHAN SARIALTUN- Peki, sizinle başlayalım Başkanım.

AHMET EŞREF FAKİBBABA- Şimdi konutla başlayalım. O mağarada yaşayan arkadaşımın, kardeşimin ben villada yaşamasını isterim, ama gerçekçi olacağız arkadaşlar, yani siz en iyi ona ne verebilirsiniz? Bu çok önemli. Mesela, ben TOKİ konutları dedim, ama toplu konutlara TOKİ konutları diyorum. Dikkat ederseniz ben işçi arkadaşlarım için 40.000 tl'ye, TOKİ'nin şu anda 75.000'e sattığı konutları 40 000'e onlara bankadan da anlaşarak kira öder gibi konut yaptığımı ve TOKİ'den çok daha farklı, sosyal alanları olan, yeşil parkları olan konutlar yaptığımı söyledim. Bu bir belediye olarak, iki, yine TOKİ'den farklı biz Urfa'da ev fiyatları çok yüksektir diye basında da çok çıkar, çok bahsedilir bu, 140 m² evleri vatandaşımıza 130.000'a, 110.000'a satıyoruz. Yine bu belediyemizin ürettiği bir ev türüdür. Üçüncü bir ev türü belediye çalışanları için 200 küsur metre 115'e kooperatif olarak yapıp verdiğimiz evler vardır. Ben şunu söylüyorum: Biz burada bakın, burada bilim adamı hocamız var ve çok güzel bir şekilde izah ettiler, ama ben pratik olarak anlatıyorum size. Ben o insanları görüyorum, bir hekim olarak bakıyorum, çocukları rahatsız, bronşit, ishal, tifo, yani şimdi öyle bir ortam var ve bir de çok iyi olmamasına rağmen, ben uygun görmüyorum, ama hiç olmazsa ka-

loriferi olan, sıcakta olabileceği, kocasının, eşinin, çocuklarının banyo yapabileceği bir alan var. Şimdi bunu siz beğenirsiniz beğenmezsiniz, ama bu bir gerçek, bu insanlar evsiz veya çok kötü şartlarda yaşıyorlar. Hocamın söylediğine katılıyorum, Japonya'dan benim bir misafirim gelmişti. O mağaraların olduğu yere dediler ki bunlar zenginlerin kaldığı yer mi? Büyük binaların olduğu yere dediler ki bunlar gecekonduların bölgesi mi? Hani oraları düzeltmek mümkün değil, oralar gerçekten tarihi yerler. Mağara dediğimiz işte Sayın Hocam biliyor, en önemli Hasankeyf'in bir benzeri çıktı, neler ortaya çıkıyor. Yani bu bağlamda biz belediye olarak TOKİ'yle anlaşma yaptık, hadi gelin buraya yapın demiyorum. Biz belediye olarak yapıyoruz ve daha ucuza özellikle emekçiye bakın, Türkiye'de önemli bir şeyin önünü açacaktık, TOKİ'yi bitirecektik, niye? Çünkü gerçekten amaç sadece ve sadece dar gelirli ve az gelirli insanların insanca yaşayacakları bir konutu elde etmektir. O konuda sanki efendim, ben gecekondularını kaldırıyım, kibritleri koyayım, öyle bir insan değilim, yani vizyon olarak öyle değilim, ama mecburiyetten dolayı da 5 katın üstünde yapmak zorundasınız ki şeyi düşüreceksiniz. Bana söylenen o, siz söylüyorsunuz bunları, yani söylenen bu.

Ondan sonra anne olayına gelince, bir defa yapı olarak ben öyle kadın-erkek ayrımı yapmam. Kadın da, erkek de, ama kadının çok farklılığı vardır. Daha çalışkan olması, daha disiplinli olması, anne olması, daha eğitilmiş olması, bu tip özellikler erkeklerden farklıdır. Bana soracak olsanız belediyeye kadın işçi mi alırsınız, erkek mi? Ben kadın derim. Onun için ben sadece anne olarak mı bakıyorsunuz veya falan olarak bakıyorsunuz değil arkadaşlar, ben samimi olarak söylüyorum, kalkınmış olan toplumların gelişmesinin en önemli nedenleri kadınların özgür bireyler halinde yetişmesidir. Buna kesin inanan bir kardeşinizim, ama artıları vardır bunun yanında, nedir? Anne olmak bir artıdır. Bundan daha güzel bir şey olur mu? Şimdi ben annemi sadece kadın olduğu için değil, annem olduğu için de çok seviyorum. Bu hakkımı elimden alabilir misin benim? O konut olayı da öyle bakın, samimi ben isterim ki herkes, ben şu anda 150 m²'lik evde oturuyorum. Keşke param olsa da 250 m²'lik evde otursam, ama bir bütçe de var. Siz insanları eşit hale getiremezsiniz, ama insanca yaşayabilmek için gerekli çabaları harcarsınız.

ORHAN SARIALTUN- Hocam, teşekkür ederiz. Salonu da terk etmemiz gerekecek, hem de arkadaşlar da yoruldu. Çok kısa sözü size vereceğim.

AYŞE GÖKKAN- Bu bir kırsal kent, şimdi arkadaşlar bu kıyı çok aşağılayan, hani köyleri ve kenti aslında bir şekillendirme biçimi var. Ben aslen Urfa'nın Suruç ilçesindenim, yani Urfa'yı çok iyi biliyorum. Sınır çocuğu olmamdan kaynaklı Nusaybin'le öfkemiz aynı oldu. Nusaybin dış göç almış bir kent, ben kentle kır arasındaki farkı, şimdi bunlar geldiklerinde işte mevcut bulunan arsalarla ev yap-

mışlar. İşte o ev yaptıklarında iki koyun beslemişler, bahçesinde bostan yapmışlar. Zaten tandır evi kurmuşlar, hani tandırlarda yemek, ekmek yapıyorlar. Hayvansal besini, bitkisel besinini ve ekmeğini kendi üretiyor. Devlete muhtaç değil, zaten orada devlet de yok, sadece gaz bombası, toma ve askeriye de vardır orada. Şimdi bunlar şöyle aşağılanıyor: Diyor ki işte hâlâ bu kent şey olmadı, yani kent olmadı, hâlâ köylü. Niye köylü? Koyun besliyor. İngiltere’de biri 8 köpek besler evde, modern olur, ama sen iki koyun besler, ilkel olursun. Şimdi kapitalist modernitenin teşviklerinin kırları, hani ilçeleri, beldeleri, köyleri hızla boşaldı, metropollere koşturduğu bir politika oluşuyor ve burada metropol kenti olarak Halil Hoca söyledi, işte suyu, toprağı altın, ama hâlâ daha Taksim’i görmemiş. Böyle ben şey yapmak istemiyorum, ama doğru söylenmiyor ve o yüzden biz yaşamın bu kentlerde birikip ilçeleri, köyleri, beldeleri büyük şehirlerin atıklarına dönüştürmesine karşı çıkıyoruz. O yüzden de bu kırla kent arasında hem sağlıkta, eğitime, kültürde, sanatta, yaşamda eğer eşit olanaklardan yararlanırsa kimse bu İstanbul’da yaşamaz. O nedenle de kır-kent ayrımını bu kadar derinleştiren, sanki kırlarda sen hiçbir olanağa sahip değilsin. Bende ilkokulu köyde okudum, Türkçe de bilmiyordum, ama çok mutluydum. Hiç o çocukluğum kadar özgür olduğum bir zaman hatırlamıyorum bu kentlerde, o nedenle de kentleri tarif ederken şöyle birleştireyim, utanç duvarı örüldüğünde bakın, Roboski olayını biliyorsunuz, 33 kurşun olayı biliyorsunuz, devlet sınırları koyduktan sonra iktisadi ortaklıkları suç saymış ve kaçakçılık diye bir yasa çıkarmış, ama ben Türkiye’nin dört bir tarafı ve Kürdistan’ı da söylüyorum, asla ve asla yereler kaçakçılığı suç olarak kabul edilmemiş. Aynen bir hırsızlık gibi yüz kızartıcı bir suç olarak kabul etmez, çünkü toplumları, halkları, inançları ikiye bölmüşler ve o insanlar gidip orada iktisadi takaslarını yapıyorlar. Bunu suç saymıyorlar ve hiçbir yasa bunu yasaklayamıyor. O yüzden ben tekrar utanç duvarları örülebilir mi? Ben inanmıyorum, çünkü devlet onu da duvar saymıyor şu anda, o utanç duvarı tarihi Bağdat Köprüsü’nün üzerine inşa edildi. Bu aynı zamanda bir tarihi yok etmektir ve Mardin Valisi biz koruma kuruluna başvurduk, işte orası Bağdat Köprüsü’yü, üstüne utanç duvarı örüldü, diyor biz tam tersine duvar örerek koruduk diyor. Suç yani, her tarafta suç zaten, ama Ottawa’yı imzalar, Kyoto’yu imzalar, Sadabad’ı imzalar, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesini imzalar, devlet dünyada itibar kazanmak için bunları imzalar, ama ülke içerisinde tüm bunları çiğneyerek rantı elde eder. Biz de diyoruz ki o tüm sözleşmeler bizim mücadelemizle olan sözleşmeler, sen onunla itibar kazanırken ben burada niye itibar kaybediyorum bunları savunduğumda ve suçlu oluyorum? O yüzden yasaya bakmıyoruz artık ve ben artık hiç yasalara bakmıyorum. 5 yıl boyunca yerel yönetimlerde de yasaya bakmadım ve ben Rojova’yla Bakur’un birleşeceğine inananlardım. Çünkü artık 21. Yüzyılda insanlık sınırları kabul etmiyor. Bu sadece Rojova’yla Kuzey Kürdistan için düşündüğüm bir şey de değil, ben Kars’la şey için de düşünüyorum, Edirne ili, yani sınırlar anlamsızlaştı. Avrupa’da hiç sınır yok, kim kimi talan etmiş? Şimdi bu sınırların talanından kurtulmak için sınırlar kal-

kacak zaten, utanç duvarları da yıkılacak. Geçen gün Nusaybin döndü, hepsi kitlesel olarak Kamışlı'ya gitti. Kobani'de herkes Suruç'la Kobani arasında gidip geliyor. O yüzden ben bu modern adı altında demin işte o mağaralarda(köy evlerine) yaşamak mı, o evlerde yaşamak mı? Biliyorsunuz kapitalist modernite bir şeyi süsleyerek sonucu değişmeden o evlerde de bunalıma giriyorsun, orada, yani artık kent demek kanalizasyon, işte kaldırım, bilmem ne yapmak değildir. Başka ihtiyaçlar vardır. Biz park yaparak kentlere hizmet ettiğimizi söyleyemeyiz. Ben de ilk aday olduğumda söylemişim. Arkadaşlar, işte ben kaldırımdır, taştır demem, çünkü bunlar zaten olması gerekenlerdir, ama kadın stratejisiyle bunların toplumda eşit ve adil hizmetleri nasıl inşa edeceğiz, kentleri talan etmeden nasıl inşa edeceğiz gibi bir derdimiz var artık. Klasik hizmeti, yani herkes gider bir parkı süsler, ben biliyorum, yani çok yapılı o hizmetler, ama bizim asıl derdimiz bizim böyle yığınak olarak metropollere yığılan ve insanları yok eden aynen şuna benziyor: Mağarada yaşayacağına(yerel malzemesiyle ev yapmaya deniyor) TOKİ evinde yaşa. TOKİ ve ihale rantın, bireysel rantın güvence altına alındığı, devlet yasal güvence altına almış bunu, bundan daha korkunç bir suç olamaz. Biz kadınlara ne yapıyor? Sosyal güvence yerine sosyal politikalar adı altında Türkiye'de istatistiklere göre 12.000.000 engelli ve bakıma muhtaç yaşlı var. Şu anda bu hükümetin başbakanlığı döneminde o kadınlar kaçak işçi olarak evde çalıştırılıyor. Sosyal güvencesiz, engelliye bakma parası ödüyor, bakın, sosyal güvencesiz ve kaçak işçi olarak devlet bizi resmi olarak çalıştırıyor şu anda ve o yüzden Ermenek'te diyor ki gidin, hakkınızı arayın. Bu devlet sorumludur kimden? Başbakan gidiyor öpüyor, bakan gidiyor öpüyor, sanki o suçu ben işlemişim, diyor gidin hakkınızı arayın. Kimden alayım? Ermenek'te yeraltındayım, bu ölümün sebebi sen değil misin? Böyle kendi üstünden atan, kendini aklayıp paklayan bir sistem, bu sisteme karşı biz artık şunu diyoruz: Sormayacağız sana ve ihtiyaçlarımızı yapacağız. Yapma yeteneğimiz de var, düşünme yeteneğimiz de var. Devlet bizi tıkatıp bitiriyor ve biz o yüzden sınırları da tanımıyoruz, kaçakçılığı suç saymıyoruz. Kadınlar kentlerini inşa edecek, biz yasalara bakmayacağız, çünkü bu yasalar artık insanlığı mahvediyor ve uluslararası yasalarımızı oluşturduk, insanlık değerlerimizi oluşturduk. Buna göre yapacağız. Hani yanlış mı yaparız, hata mı yaparız, onu da biz tartışalım. Bırakın hata yapalım, 5000 yıldır her şeyi talan ettiniz, bir kere de biz hata yapalım.

ORHAN SARIALTUN- Teşekkürler. İlk sözü vermiştik, şimdi de son sözü Erbatır Hocama verelim.

Doç. Dr. ERBATUR ÇAVUŞOĞLU- Epeyce söz birikti, ama hızlı olmaya çalışayım. Çok beklettik. Sizin sorunuz çok zor bir soru, yani 150 sene önce sakallı bir

adam bu meseleyi iki tane çelişki çözmemiz lazım: Birisi insan-insan çelişkisi, öbürü de insan-doğa çelişkisi demiş. Hâlâ çözememişiz, uğraşıp duruyoruz. Dolayısıyla uzmanlığım da olmadığı için ona uzmanlığım penceresinden şöyle cevap verebilirim: İnsanı nereye koyuyoruz, insanı özellikle biz şehirciler ya da modern bilimciler insanı genellikle doğanın tepesine bir yere koyuyoruz. Aslında bunu sistemler falan da yapıyor, sosyalizm de yapıyor, kapitalizm de yapıyor, hepsinde aynı şeyi yapıyorlar ufak tefek. Dinlere baktığımız zaman dinler de öyle yapıyor bu dünya, bu nimetler bizler için yaratıldı diye, yani insana özgü bir megalomani içerisinde kendimizi epey bir tepeye koyup baktığımızı, doğanın bir parçası olarak görmediğimizi söyleyebiliriz. Tam da o nedenle bütün o kır-kent çelişkileri, vesaire ortaya çıkıyor.

Bir de Türkiye'ye özgü belki şunu söylemek mümkün: Türkiye'deki modernleşme, bayındır hale gelme, muasırlaşma aşkı bir tür doğadan kopma gibi algılanıyor. Biz kent kursak ve bu ne kadar yapay öğelerle donatılsa, ne kadar kırı çağrıştıran şeylerden arnabilirse, o kadar modern olur, o kadar harika olur diye bir düşünce -ki bu düşünce yanlış bir düşünce- son derece hâkim durumda. Onun için bizdeki bütün her türlü temel atma töreni, her türlü beton, her türlü kurdele kesme, her türlü yatırım hayırlı bir şey olarak algılanıyor, modern bir şey olarak algılandığı için de bu temel sorunu yaşıyoruz.

Tam da oradan şeye bağlayayım, mağara, gecekond, TOKİ, bu mudur bütün alternatifler? Eğer bütün alternatiflerin bunlar olduğunu düşünürsek bu kavgayı sürdürürüz. O mu daha iyi, bunun görece şeyi. Vizyonları şöyle açmak lazım: Acaba sadece bu coğrafya değil, bütün dünyada insanca yaşanabilecek yuva nasıl tasarlanmış binlerce yıl? Bunu Anadolu'dan da öğrenebiliriz, başka yerlerden de öğrenebiliriz, tarihten de öğrenebiliriz, ileriye bakıp da öğrenebiliriz. Bütün dünya bu meseleyi böyle mi çözüyor, bütün dünyada temel konut tartışması acaba bundan ibaret mi? Elbette değil, dolayısıyla eğer vizyonumuzu böyle tıkarırsak gecekond mu, TOKİ mi, kısır bir savaşın içine girmiş oluruz.

Uyarı için teşekkür ederim, bu bagajlardan kurtulmak kolay değil. Dolayısıyla denememiz lazım. Yani deniyorum, denemediğimi söylemeyeyim, ama dil bu, zaten yaftalarla yüklü, hepimizin biraz denemesi lazım, sadece erkek egemenlik meselesinde değil; ırkçılık, ayrımcılık meselesinde de istemeden dilimiz sürçüyor. Çünkü aslında biz de o koşulların içinde doğup büyümüşüz. O bagajlardan kurtulabilmek için özel bir hassasiyet gerekiyor. Bazen yapamıyoruz, ama denememizde fayda var.

Peki, ne olur bu aktör ve aktrisler arasındaki şeyler diye düzelterek olursak, ben konuşmamın başında çok olumlu bir vücut diliyle de anlatmadım. Çünkü biraz umutsuzum, açık söyleyeyim, ama tartışma salona yansıyınca daha umutlu olmaya başladım. Yani açıkçası çok umutlandım, özellikle genç arkadaşlarım, öğrenci ar-

kadaşlar, genç meslektaşlarım o kadar cesurca, o kadar içtenlikle kendi düşüncelerini büyük bir güvenle söylediler ki benim jenerasyonum için bu bayağı yeni. Burada çok değerli hocalarım var, onlar da sanıyorum bu şeyi paylaşacaklardır. Katılırız, katılmayız hiç önemli değil, ama insanların fikirlerini özgürce güvenle ve iyi niyetlerle ifade etmesi bence çok hayırlı sonuçlar verecek diye düşündüğüm için bu mücadelenin sonucunun da iyi olabileme ümitlerini yeşertiyor benim açımdan, ama dediğim gibi devlete benim vatandaş olarak da, şehir plancısı olarak da güvenim yok. Devleti yapılan tarih boyunca söylüyorum, sadece bu hükümetten falan bahsetmiyorum, cumhuriyet tarihi boyunca baktığımız zaman kente karşı işlenen suçların bir numaralı faili devlettir. Yerel yönetimlere de çok güvenim yok, zaten çok çaresizler, elbette güçlendirilmesi gerekir, özerklikler gerekir falan, ama yerel yönetimlere de baktığım zaman sabıkası kabarık, onlara da çok güvenemiyorum. Onları da mutlaka sarsmamız, işlerini yapmaya zorlamamız, denetlememiz gerektiğini düşünürüm. Partilere, sendikalara, siyasal oluşumlara, örgütlere baktığımız zaman onlar da suç ortağıdır çoğu kez bütün süreçlerin, dolayısıyla onlara da çok güvenim yok. Toplum dedim, topluma düşman olmak mümkün değil, ama toplumun ihtiyaçların manipüle edilerek bambaşka noktalara gittiğini görüyoruz. Şu an Türkiye’de herkes müteahhit olmuş durumda, herkes inanın imar planlarını bizden daha iyi biliyor. Herkes, hepsini suçlamıyorum toplumun, ama büyük ölçüde kendi konutuna, arsasına, sokağına baktığı zaman buradan ne rant çıkarırız diye bakmaya alıştırdı. Bu zihinlerin metalaşmasından kurtulabilmemiz için epeyce bir çaba sarf etmemiz gerekiyor. Öyle olunca dönüp kendime bakıyorum. Hepimiz de kendimize bakmalıyız. Biz bu inşaat, imar tarikatının bir parçası olmadan dayanışma içinde neler yapabiliriz? Konuştuğumuz meseleler büyük meseleler, savaş diyoruz, sürgün diyoruz, göç diyoruz, ayrışma diyoruz, bunlar devlete, yerel yönetime, sendikalara, partilere falan devredilebilecek şeyler değil. Onlar görevini yapsın, onu zorlayalım, ama biz de insan olarak, komşu olarak, vatandaş olarak da bir şeyler yapmak zorundayız. Olağanüstü koşullardan bahsediyoruz, sadece 2.000.000 Suriyeli göçmenin geldiği bir yerde kamplar kurulsun, devlet onu yapsınla olmaz. Bir tas çorba sunmak gerekiyor vatandaş olarak, komşu olarak, bu tür şeylerde de bir miktar daha duyarlı olmak gerektiğini düşünüyorum.

Kadınlar meselesiyle ilgili somut ne söyleyebilirim? Çok net mesela, kadın-erkek eşitliği hepimiz arzu ediyoruz, değil mi? Çok güzel, o zaman tabloya bakalım. Mesela, mülkiyet, Türkiye’deki mülkiyetin dağılımı yüzde 92’ye 8, erkek mülkiyeti yüzde 92, kadın mülkiyeti yüzde 8’se o eşitlik zaten olmaz. Coğrafyayı eşit bölmemişiz bir kere, başka bir sürü şeye bakabiliriz. Erkek akılla üretilen kentler dedim. Yani şimdi çok memnunum, bizim öğrencilerimiz arasında kadın-erkek dengesi şehir planlama mesleğinde artmış durumda, çok kadın bir meslek olmaya başladık. Bu daha iyi, çünkü bu kentlerin ilk imar planlarını çizenler son derece iyi niyetli, belki de son derece uzman kişiler olsa bile erkek akıllarla çizildi, erkekler

PANEL

çizdi, erkek meclislerinde onaylandı ve inanın kadın için herhangi bir tahayyül bile geliştirilmedi. Şimdi bu örneği verirsem yine yanlış anlaşılacağım, ama söyleyeyim. Elbette kadının görevi değildir bebek arabasını taşımak, ama sırf bunu anlasınlar diye benim 2. sınıf öğrencilerim bilirler, onlara bir tane bebek arabası, iki tane de 6 kiloluk Diyarbakır karpuzu alın, okula evinizden bununla gelin diye ben bir uygulama ödevi veriyorum. Karpuzu düşürmeden, yarmadan gelenler de geçiyorlar sınıfı, dolayısıyla kentlere biraz bu gözle de bakmamız lazım, bunu söylemeye çalışıyorum. Bu erkek akıldan azıcık kurtulabilmemiz lazım, hepimiz deniyoruz, hepimiz yapmaya çalışıyoruz. Çok kısa kısa oldu, umarım cevap vermişimdir. Olmadıysa bana maille falan ya da başka bir yerde bulduğunuz zaman yapışın, cevaplamaya çalışayım. Çok teşekkür ederim. Salondan çok şey öğrendiğim için özellikle de ayrıca duyulandım yani, çok sağ olun.

SALONDAN- Soma Yırca Köyü'ndeki zeytinlerimiz için ne söyleyebilirsiniz?

ORHAN SARIALTUN- Salonda yoktun herhalde, basın ödülleri verirken dile getirdim.

Yrd. Doç. Dr. ERBATUR ÇAVUŞOĞLU- Muhtar zaten o zeytinler, o zeytin-yağları boğazımızdan nasıl geçecek demiş.

ORHAN SARIALTUN- En güzel söz oydu bence.

Yrd. Doç. Dr. ERBATUR ÇAVUŞOĞLU- Ama insana saygısı olmayan bir toplumun doğaya da saygısı olması zaten, tarihe saygısı olması, çevreye saygısı olması çok zor oluyor, ama dediğim gibi burada da belki de hep beraber gidip o zeytinlikte olmalıydık, burada değil. Hepimize de biraz sorumluluk düşüyor.

ORHAN SARIALTUN- Evet, kesinlikle katılıyorum. Ben şöyle söyleyeyim, aslında bu panelin kurgusu için çokça kafa yorulmuştu nasıl bir kurgu olsun diye hem yönetim kurullarında, hem düzenleme kurulunda, yürütme kurulunda ve üniversiteden hocalarımızla, sanıyorum amaca uygun bir final panel yapabildik. Ben en azından böyle bir izlenim edindim. Tam da bu vesileyle son oturumda tüm emeği geçenlere ben de bizzat teşekkür etmek istiyorum hem çalışanlarımıza, hem yöneticilerimize ve İstanbul Teknik Üniversitesi'nin değerli akademisyenlerine,

gerçekten çok yoruldular, emek verdiler, ama sanıyorum çok değer bir etkinlik de oldu üç gün boyunca, kendilerine huzurlarınızda teşekkür ediyorum. Diğer taraftan bizi kırmayıp gelip, fikirlerini paylaştıkları için panelistlerimize de teşekkür ediyorum. Onlara bir katıldıkları için teşekkür, onu da ileteneğim, çok teşekkürler.

PANEL